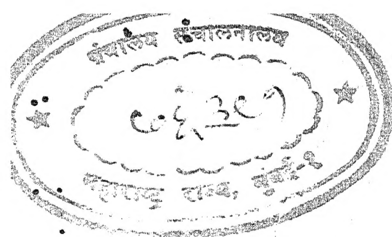

[काव्येतिहास-संग्रह.]

[३१.]

ऐतिहासिक

पत्रें यादी वगैरे.

हे [५०१] लेख

अर्थद्योतक व इतर माहितीच्या टीपांसह

काशिनाथ नारायण साने, बी. ए. (डेक्कन कॉलेज.)

यांणीं

प्रकाशित केले.

शालिवाहन शके १८११

श्री

महाराष्ट्राच्या भाषेचा व इतिहासाचा आस्थापूर्वक

अभ्यास करूं इच्छिणाऱ्या सज्जनांस

हा ग्रंथ

परमप्रेमपूर्वक अर्पण करितों.

ग्रंथ-प्रकाशक.

पत्रें, यादी वगैरे.

उपोद्घात.

१. राजकारणी पुरुषांनीं मागें निरनिराळ्या ऐतिहासिक गोष्टींच्या संबंधानें जीं पत्रें लिहिलीं व त्यांस जीं पत्रें आलीं तीं आणि ऐतिहासिक व थोर पुरुषांच्या चरित्रांस अनुलक्षून असणारे नानाप्रकारचे जुने किरकोळ लेख आमचेकडे येऊं लागले आहेत. त्या पत्रांचा व किरकोळ लेखांचा इतिहासाच्या कामीं बारीक बारीक गोष्टींचा निर्णय करण्यांत व इतिहासाच्या खांचा खोंचा भरून काढण्यांत मोठा उपयोग होईल. पत्रें लिहिण्याची पद्धति, लिहिणारांचा स्वभाव, तेव्हांची लोकस्थिति इत्यादि प्रकारच्या माहितीचे ही हे लेख द्योतक होतील. यास्तव ते सर्व एका ठिकाणीं निराळे बांधियावे ह्मणून "पत्रें, यादी वगैरे" असें निराळें सदर घालून त्या खालीं जसजसे ते येतील तसतसे देण्याचें योजिलें आहे.

२. आतां हे पत्रें वगैरे लेख कालानुक्रमानें प्रसिद्ध करणें योग्य होतें. परंतु तसें सध्यांच करणें ह्मणजे दुरापास्त आहे. एक तर या लेखांवर शक वगैरे मिती साकल्यें करून दिली नसते. कोठें नुसता वार कोठें नुसती तिथी व महिना इतकेंच घातलेलें असतें. तेव्हां त्यांचा अनुक्रम लावितां येत नाहीं. खेरीज सर्व पत्रें वगैरे लेख आह्मांस मिळाल्यावर त्यांचा अनुक्रम लावण्यास ठीक पडणार. परंतु हा पत्रसंग्रह जितका असेल तितका आमचेकडे येणें कठीण दिसतें. आणि तो एकदम सगळाच्या सगळाच आमचेकडे येणें हें तर मुळींच अशक्य आहे. याकरितां सर्व पत्रांदिकांचा संग्रह आमचेकडे येई तों पर्यंत न थांबतां जीं जीं पत्रें, टिपणें मिळतील तीं तीं सर्व जशीं येतील तशीं देऊन त्यची कालानुक्रमें व्यवस्था करण्याचें काम तूर्त न स्वीकारितां कालांतरावर टाकितों.

३. या किरकोळ लेखांच्या मूळच्या भाषेंत फेरफार वगैरे न करितां बखरीं प्रमाणें जशाचे तसेच छापण्याचें योजिलें आहे. दुर्बोध ठिकाणीं [?] असें प्रश्न चिन्ह करून जशीं अक्षरें दिसलीं तशीं घातलीं आहेत. त्यांचा बोध कोणास झाल्यास इकडे कळविण्यांत यावा, व तसेंच निरनिराळ्या पुरुषांचीं व स्थलांचीं नांवें येतील त्यांजबद्दलही कांहीं कमी जास्त माहिती मिळाल्यास तीही आह्मांकडे पाठविण्याची एतत्-संग्रह-हित-चिंतकांस आमची विनंती आहे.

४. जुन्या काळच्या पत्रव्यवहारांचीं पुडकींच्या पुडकीं पुष्कळ गृहस्थांकडे लोळत पडलेलीं सांपडतील. परंतु तीं मिळण्याचीच मोठी मारामार आहे. या पत्र-व्यवहाराची ऐतिहासिक दृष्टीनेंच काय किंमत असेल ती असेल. बाकी दुसऱ्या दृष्टीनें पाहतां त्यांची कांहीं किंमत ह्या काळीं दिसत नाहीं. तेव्हां हे लेख वाण्यांच्या दुकानांत किंवा कसरीच्या भक्ष्यस्थानीं दवडण्या पेक्षां त्यांचा जीर्णोद्धार करण्याविषयीं त्यांच्या रक्षकांचे मनांत कोणते ही रीतीनें बिंबलें तर इतिहासाचे कामास मोठी अनुकूलता होईल.

श्री

वेदशास्त्रसंपन्न राजश्री वासुदेव दीक्षित

स्वामींचे सेवेशीं

विद्यार्थी बाळाजी बाजीराव. नमस्कार विनंति उपरी येथील वर्तमान तागाईत आश्वीन वद्य प्रतिपदा पावेतों स्वामींचे कृपेकरून सुखरूप.

सविस्तर अर्थ मी सेवेशीं विदित केला होता. राजश्री स्वामींचीही मर्जीच राखून एक जशी आज्ञा केली त्याप्रमाणें मान्य करून पुढें स्वामींचे आशीर्वादें परपार पावूं. विस्तार ल्याहावा ऐसा काय आहे? सारांश स्वामींचीं लेंकरें आहों. आपलेच आशीर्वादें सर्वही उत्तम होईल. वरकड लिहितां विस्तारच आहे. यास्तव उभयतां वेदमूर्ति निवेदन करितां विदित होईल. बहुत काय लिहिणें? हे विनंति.

वेदशास्त्रसंपन्न राजमान्य राजश्री वासुदेव दीक्षित

स्वामींचे सेवेशीं

विद्यार्थि बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार विनंति उपरी येथील कुशळ जाणूव स्वकीय लेखन करीत असिलें पाहिजे. विशेष राजश्री

१. हे वे० शा० रा० नारायणभट्ट दीक्षित यांचे चिरंजीव. नारायण दीक्षित हे मोठे विद्वान् व तपस्वी ब्राह्मण होते. त्यांस निरनिराळ्या राजपुरुषांनीं इनाम दिलें आहे. काशींतील ब्राम्हणांस सुजाउद्दवला याणें मोठया संकटांत घातलें असतां तेथील ब्रह्मवृंदाची सुटका करणारे हेच दीक्षित होत. (पेशव्यांची बखर पृ० ७३ पाहा) यांशीं व त्यांच्या वंशजांशीं निरनिराळ्या राजपुरुषांचा पत्रव्यवहार राजप्रकरणींही सुरू असे. नारायण दीक्षित हे पुढें काशी येथें कैलासवासी झाले.

यांचे वंशज श्री० रा० यज्ञेश्वर बाळकृष्ण दीक्षित, कायगांवकर, यांजकडून हा पत्रव्यवहार अंशतः आम्हांस मिळाला आहे. ह्याजबद्दल आम्हीं त्यांचे मोठे आभारीआहों.

२. यावरून हें पत्र दोन ब्राम्हणांबरोबर पाठविलें होतें.

शिवराम गोविंद भिडे व सखाराम बापूजी नाईक भिडे व नेमीदास अनी-पंत [?] यांजकडे सरकारचा ऐवज येणें तो आणावयासि राजश्री पांडुरंग महादेव व यादाजी दादाजी * दि॥ दादो महादेव यांस फौजसुद्धां व बरोबर उंट नफर ३ २५ पंचवीस देऊन पाठविले आहेत. तर सदरहु ऐवज शहराहून बहुत तजविजीनें रवाना करणें. ऐवज पारखवयासि राजश्री बापूजीनाईक दि॥ रामाजी नाईक पोतदर यांस पाठविले आहेत. यांचे मारफतीनें ऐवज पारखाऊन शहराहून बहुत तजविजीनें, सुरक्षित-पणें, कांहीं अटकाव, कजिया न होतां बाहेर काढून देविला पाहिजे. † र॥ छ० ६ जमादिलाखर. बहुत काय लिहिणें लोभ असो दीजे हे विनंति.

वेदशास्त्र संपन्न राजश्री वासुदेव दीक्षित

स्वामीचे सेवेशीं.

विद्यार्थी बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति येथील कुशल जाणोन स्वकीय लिहित असिलें पाहिजे. विशेष, आपण टोंक्याचे मुक्कामीं श्रावण४ मासचे उत्साहास पुण्यास निश्चयें येतों ह्मणोन मान्य केलेंच आहे. त्यास सांप्रत उत्साहाचा प्रसंग आहे. तरि स्वामींनीं स्वार होऊन आलें पाहिजे. अगत्य श्रावणचे उत्साहास यावें. हे विनंति.

पौ। ‡ आषाढ वद्य ४ रविवार शके १६७७ युवनाम संवत्सरे

वेदमूर्ति राजश्री वासुदेव दीक्षित,

स्वामीचे सेवेशीं.

विद्यार्थी बाळाजी बाजीराव प्रधान. साष्टांग नमस्कार विनंति येथील कुशळ जाणून स्वकीय. लिहिणें विशेष आपण पत्र पाठविलें तें पावलें. सविस्तर वर्तमान कळलें. राजश्री जानबा निंबाळकर आले. राजश्री रामदास५पंताचे स्नेहाचाच अर्थ सांगितला. तेणें करून संतोष झाला. आम्हींहि स्नेहवादें च किती एक विचार मशारनिल्हेशीं बोललों आहों.

---

* दिम्मत=तावा, पदर.

३. नफर = नग, संख्या.

† रवाना.

४. श्रावणमासचा उत्साह = दक्षिणा वाटण्याचा. पेशव्यांची बखर पृ० ७१-७२ पहा.

‡ पैयस्ती = पत्र दाखल झाल्या मिती अगर तारीख.

५. [?]

६. हा ब्राम्हण गृहस्थ बुसे याणें नाझरजंगाचा नाश करण्यास योजिला होता. त्या प्रमाणें त्याणें नाझरजंगाच्या लष्करांत फितूर करून शेवटीं नाझरजंग मारला गेला. नंतर 'राजा रघुनाथ' असा त्यास किताब देऊन बुसीनें त्यास सलाबतजंगाचा मुख्य प्रधान केलें. पुढें टीप ७ पाहा.

ते सविस्तर लिहितील व बोलतील. त्याजवरून सविस्तर कळेल. निरंतर सविस्तर अर्थ लिहीत असलें पाहिजे. बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

पे॥ आश्विन शुद्ध ३ बुधवार शके १६७३.

वेदशास्त्र संपन्न राजश्री **वासुदेव दीक्षित** स्वामीचे शेवेशी,

विद्यार्थी **बाळाजी बाजीराव प्रधान** साष्टांग नमस्कार विनंती येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहिणें. विशेष, गाजुंदीखान वडील आणि पातशाही सनदे सहवर्तमान. येतात. त्यांचे साहित्याविषयीं पातशाहानीं सरदारांस बहुत सांगितलें. आह्मांसही लिहिलें आहे. याप्रकारें पावतां सय्यद लष्करखान यांणीं सलावत* × × × × विचार तो सांगून ते आलियावर परस्पर तह होय. कलह-वृद्धि न व्हावी. प्रजा सुखी असावी. याप्रकारें खानास करणें योग्य आहे. मागें खानांनीं नागो रामा बरोबर पलीकडील वर्षी सांगून पाठविलें होतें त्यांत खानाचा मनोदय गाजुदीखानाकडेच स्पष्ट दिसत होता. व रामदासपंताशीं चित्तापासून निमुनस्कृता, याजमुळें ही तिकडेच अनुकूळ मनोदय होता. सांप्रत मात्र कांहीं संशयांत पडले असतील. आपण त्याचा इतबारी, प्रमाणिक शहरांत असेल त्यापासून लिहून पाठवावें. व आपलें ही पत्र त्याच अन्वयें जाऊन जाब सत्वर आला पाहिजे. प्रसंगीं खानांनीं गाजुदीखान याजकडे जाहलिया, एक निष्ठेस योग्य व लाभ ही त्यांत व आमचे स्नेहास ही योग्य, असे तीन अर्थ घडतात. सर्व प्रजांचें बरें होतें व गाजुदीखान नबाबाचा वडील पुत्र, आणि पातशाही सनदेसहित येतो, त्याकडे जाहलियास कोणेविशीं ही दोष नाहीं. आह्मांस तो जें सरदार करून येतील तें निभावलेंच पाहिजे. व सलाबतजंगासही

---

७. हा निजाम उलमुलकाचा ज्येष्ठ पुत्र. ह्यानें शिंदे होळकर मार्फत पेशव्यांशीं स्नेहाचें बोलणें लावून दक्षिणचा सुभा सलाबतजंगाकडे होता तो आपणाकडे व्हावा अशी मसलत मांडिली. ह्या मसलतीच्या संबंधानेंच खालीं दिलेलीं पत्रें पेशव्यानें दीक्षित यांस लिहिलीं (ई० सन १७५१।५२

८. सरदारांस=शिंदे होळकर यांस

९. सय्यद लष्करखान हा औरंगाबादचा सुभा गुप्तपणें गाजुद्दीखान याची मदत करीत होता. सन १७५२ च्या एप्रील महिन्यांत रामदासपंत मारला गेल्यावर ह्यास बुसीनें दिवाण नेमिलें.

* ह्या शद्वापुढील शब्द गेले आहेत किंवा पत्र लिहिणारानें गुप्त कारणासाठीं वळेंच लिहिलें नसावें. अशा ठिकाणीं फुल्या घातल्या आहेत.

१०. सन १७५२ मध्यें मोंगलाचा पराजय झाल्यावर ह्यांच्या फौजेंत आपसाआपसांत पगाराच्या बाकीवरून जो तंटा झाला त्यांत रामदासपंत मारला गेला. (एप्रिल ता० ७ स० इ० १७५२) याचें व रामदासपंताचें वांकडें होतें.

हेंच योग्य आहे. मागें नासरजंग नबाबाशीं[११] भांडले [ते] काय फळ व काय लौकिक पावले? बाहेरील कोणी आला तर भांडणें योग्य, घरचे घरीं भांडणें सर्व प्रकारें योग्य नाहीं. याच प्रकारें खानांनीं[१२] मसलत × × × कोणी कलहवृद्धीचा उपदेश × × × त्यास दीर्घदर्शित्व खमवार [?] करून आपले हातीं घेणें योग्य आहे. आह्मांस तो खानांचा भरंवसा पूर्ण आहे. तथापि नवीन प्रसंग आहे. लिहून उत्तर आणणें योग्य आहे. एतद्विषयीं कांहीं संकलित खानास पत्र पाठविलें आहे. हें जलद पावतें करून सविस्तर उत्तर आणून पाठवावें. तदनुरूप कर्तव्य तें केलें जाईल. छ २९ सावन बहुत काय लिहिणें हे विनंति. कदाचित् खान फिरंग्यांचे[१३] भरावर जातील तर न जावें. सर्व उमराव तिकडे[१४] होतील. फिरंगियाची फुलचरीस[१५] संकट, मग नवें सामान कोठें येणार? व एक फिरंगी सामानानें काय होतें? ते भर देतील परंतु भरंवसा न मानावयाचा. त्याचा पूर्व प्रकार कळलाच आहे. हे विनंति.

मि॥ आषाढ शुद्ध ६ सोमवार शके १६७६

वेदशास्त्र संपन्न राजश्री वासुदेव दीक्षित, स्वामीचे सेवेशीं.

विद्यार्थी बाळाजी बाजीराव प्रधान साष्टांग नमस्कार विनंति येथील क्षेम तागाईत आषाढ वद्य पंचमी पर्यंत यथास्थित असे. विशेष आषाढ शुद्ध पौर्णिमा मंगळवारचें पत्र पाठविलें तें वद्य चतुर्थीस पावलें, लिहिलें वृत्त साद्यंत कळलें. दरगाह कुलीखान यांस पत्र लिहून पाठविण्याचा मजकूर व यांचे विशीं गाजुदीखान याचें पत्र दरगाह कुलीखान यास आणवावयाचा मजकूर लिहिला तो साद्यंत कळला. त्याजवरून दरगाह कुलीखान यास पत्र लिहून पाठविलें आहे. हें त्यास प्रविष्ट करणें. व याचे विशीं राजश्री मल्हारजी होळकर व जयाजी शिंदे यांस पत्र लिहून पाठविलें आहे. व गाजुदीखान यास पत्र लिहून पाठविलें आहे. तेथूनही पत्र येईल. सारांश औरंगाबादेस खुदावतखान व शेख अलीखान जुनदी [?] व जमीलबेगखान व अस्सलखान व हशमदुल्लाखान वगैरे आहेत त्यांशीं स-

---

११. नबाबाशीं ह्म० आपला बाप जो निजाम उल्मुल्क त्याशीं.

१२. खान=सय्यद लष्कर खान.

१३. फिरंगी [फ्रांक] हें नांव सर्व युरोपियन लोकांस मुसुलमान लावीत परंतु येथें फ्रेंच उर्फ फरांशीस हे होत.

१४. तिकडे ह्म० गाजुदीखानाकडे.

१५. फुलचरी ह्म० पांदेशरी. इंग्रजांची व फ्रेंचांची लढाई मद्रासेकडे या वेळीं चालली असून इंग्रजांचा जय झाला (१७५१–५४) त्यास अनुलक्षून हें लिहिणें आहे.

वांशीं राजकारणें करून गाजुदीखान बऱ्हाणपुरास येतांच त्या शहरामध्यें गाजुदीखान याची द्वाही फिरवावी; आणि सर्वांनीं गाजुदीखान याजकडे राजकारण लाऊन सामील व्हावें. याप्रमाणें विचारणा होय तें करावें. दुरगाह कुलीखान तुह्मांशीं बोलले त्याप्रमाणें त्यांचीं निष्ठेचीं पत्रें आपचे नांवें व फेरोजंगाचें नांव घेऊन पावून देणें. परभारें हीं पत्रें पाठवीत जाणें. वरकड, प्रस्तुत बाहेर निघालों. लोक जमा होत आहेत. आठ दहा रोजांत भीमा पार होऊं. • मराठियाशीं जाबसाल आहेच. पहिलें पहिलें लिहून पाठविलें त्याप्रमाणें खानास वरचेवर लिहून तेथून हरएक बाबांनीं भोजन घेत [?] व तेथेंही सर्व सूत्रें गाजुदीखानाकडे अनुकूल पडत अशीं करावीं. याप्रमाणे लिहून उत्तर आणवावें ता।। छ २० रमजान. बहुत काय लिहणें लोभ असों दीजे हे विनंति.

पौ आषाढ वद्य ३० बुधवार शके १६७४.

पु।।* वेदशास्त्रसंपन्न राजश्री वासुदेव दिक्षित स्वामीचे सेवेसीं.

विनंति. गाजुदीखान छ ११ रमजानीं नर्मदा उतरून आलीकडे आले, ह्मणून पत्रें आलीं, ह्मणून लिहिलें तें कळलें. पुढें वर्तमान आणखी येत जाईल तें वरचेवर लिहून पाठवीत जावें. भागानगराकडील[16] वर्तमान लिहिलें तें सार्वंत कळलें. आपले विद्यमानें गाजुदीनखान याजला स्नेहाचा संदर्भ लावून भागानगर प्रांत आपणाडे करून द्यावा. मक्ता झाला तर करून देतील त्याप्रमाणें वर्षास देत जाऊं. या प्रमाणें पत्रें आलीं ह्मणून लिहिलें तें कळलें. ऐसियास सय्यद लष्करखान आमचे भेटीस सलाबतजंग याजपासून रुसकत[17] होऊन येत आहेत. ते येथें आलियावरि त्यांची आमची भेटि जाहलियावरि जो विचार होणें तो होईल. दुरगाहाकुलीखान याजविशीं आपणांस पत्र लिहिलें आहे त्याप्रमाणें पत्रें अगत्य पाठवून द्यावीं ह्मणून लिहिलें तर येविशींचें उत्तर पूर्वींच आपल्यास लिहून पाठविलें आहे. त्याजवरून कळलेंच असेल. आपण लिहिला अर्थ तहकीक[18] करून मागितल्याबद्दल राग सरदारांस लिहून याचा विचार करूं. आह्मी तो सर्वत्र ऐकतों कीं फिरंगी[19] व खान मिळोन फार जुज्ञावयाच्या गप्पा मारतात त्यास पुर्ता शोध करून जरूर लिहिणें. जरूर गुप्त रितीनें

* पुण्यपावन, पुण्यशील, [?]
१६. भागानगर=हैदराबाद.
१७. निरोप घेऊन, निरोपाचीं वस्त्रें मिळून.
१८. तहकीक=पक्का, निश्चयात्मक.
१९. बुशी फरांशीस.

राजकारण शोध जरूर करून अती त्वरेनें लिहीत असावें. बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

पै॥ आषाढ वद्य ३० बुधवार शके १६७४.

वेदशास्त्र संपन्न राजश्री वासुदेव दिक्षित स्वामीचे सेवेशीं.

विद्यार्थी बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति येथील क्षेम ता॥ छ २४ रमजान पावेतों यथास्थित असे विशेष आपण आषाढ व॥ ९ रविवारचीं पत्रें पाठविलीं तीं दशमीस शुक्रवारीं पावलीं. वृत्त सादंत कळलें. सय्यद लष्करखान याचे कबिलेयांचा[20] मजकूर लिहिला तो कळला. ऐसियास सय्यद लष्करखान सलाबतजंग याजपासून निरोप घेऊन आमचे भेटीस येत आहेत. तरि शहराकडे न जातां आमचे भेटीस आले तर उत्तम आहे. कदाचित् त्यांणीं आपले चित्तांमध्यें आणिलें असेल कीं, मराठे सरदार आहेत, त्यांस आपण समागमें घेऊन शहरास जाऊन शहरचा बंदोबस्त करूं. असें ह्मणतील तरि आह्मी या प्रमाणें त्यास करूं देणार नाहीं. व शहरास ही जाऊं देणार नाहीं. ते परभारें उपद्वीप[21] करून शहरास गेले ह्मणजे त्यांचे कबिल्यास काय चिंता आहे ? सुखरूप शहरामध्यें असावे. नाहीं तर त्याचें आमचे सौरस्य व घरोबा आहे त्या रीतीनें ह्मटलें तर त्यांचे कबीलें ठेवावयास एखादें मैतिबर[22] स्थल देऊन ठेऊं. चिंता काय आहे ? गुदस्तां सैय्यद लष्करखान त्याचे चित्तामध्यें रामदासपंताचे वर्तणुकें करून विपर्यास होताच, परंतु यंदा रामदासपंत वारल्यियावर सलाबतजंग याचा पक्ष धरिला आहे; तरि तुह्मीं सय्यद लष्करखान याजला बहुत प्रकारें लिहून पाठवून तो ग्याजुदीखान याजकडे संदर्भ लावीत, आमचे विचारा प्रमाणें वर्तत, ते गोष्ट करणें. ये समयीं खानांनी आमचे विचारें न वर्तल्यास तिळमात्र आमचा व खानाचा स्नेह राहत नाहीं, असा भाव तुह्मी दाखविणें खान हजारदां आह्मांशीं ग्याजुदीखानाचा प्रकार बोलले असतां रामदासपंत मेले ह्मणून आयते वेळेस फिरले तर हें कसें कामास येईल ? यांचा स्नेह परलोकीं कामाचा नाहीं. हे विनंति.

श्री.

वेदशास्त्रसंपन्न राजश्री दीक्षित[23] बावा स्वामीचे सेवेशीं.

---

२०. कबिला=कुटुंब, माणसें.

२१. [?] उपद्रव?

२२. मातबर=बळकट.

२३. हे दीक्षित नारायण भट्ट पाटणकर हे होत. हे पुढें काशीस जाऊन राहिले.

विद्यार्थी **बाजीराव बल्लाळ प्रधान** साष्टांग नमस्कार विनंती उपरी येथील कुशळ स्वामीचे आशीर्वादें करून यथास्थित असो विशेष. मौजे **रांजणगांव** पो मजकूर हा गांव खासगत मुकासा आहे तो राजश्री **बाबूराव मल्हार** यास दिला आहे. त्यास राजश्री **मानाजी जाधव** याजपासून चिरंजीव **राजश्री चिमणाजी** यांणीं बाकीचे ऐवजीं पैका घेतला त्यास दरम्यान तुह्मींच आहां. तुह्मीं आपले हातें कारभार विल्हेस लाविला आहे. हल्लीं मौजे मजकुरासि वगैरे गांवासि कटकट करणार ह्मणून कळलें. स्वामींनीं दरम्यान होऊन त्याजकडील कारभार चिरंजीवापासून फैसल करून घेतला असतां हल्लीं ते कटकट करणार. ही गोष्ट उत्तम आहेशी नाहीं. स्वामींनीं त्यास माकूल [?] करून सांगणें ते रीतीनें सांगावें आणि मौजे मजकुरास कटकट न करितां अंमल सुरळीत चालेल तें करावें. अगोदर स्वामीस लिहिलें असावें यास्तव लिहिलें आहे. तरि त्यास फजित करावयाचें तें करून मौजे मजकुराचे वाटेस न जात तें करणें. लोभ असों दिजे हे विनंती.

स॰ ॥ अस्सल पत्र डुबेरकर बर्वे यांजपाशीं आहे.

श्री

वेद-शास्त्रसंपन्न राजश्री **वासुदेव दीक्षित** स्वामींचे सेवेशीं.

विद्यार्थी **चिमणाजी बल्लाळ** साष्टांग नमस्कार विनंती उपरी येथील कुशल ता। मार्गशीष शुद्ध पंचमी जाणून स्वकीय लिहीत गेले पाहिजे. विशेष. वेदशास्त्र संपन्न राजश्री **नारायण दीक्षित** यांस रुपये १५००० पंधरा हजार राजेश्री **लक्ष्मण शंकर** यांजकडून देवविले आहेत. मशारनिल्हे प्रांत **बुंदेलखंड** येथें गेलियावर वसुल करून **दीक्षितां**कडे श्रीस पावते करतील. तुह्मांस कळावें ह्मणोन लिहिलें असे. बहुत काय लिहिणें लोभ असों दिजे हे विनंती.

मार्गशीर्ष वद्य २ शके १६६२ रौद्रनामसंवत्सरें.

श्री

तीर्थरूप वेद-शास्त्रसंपन्न राजश्री **दीक्षित** स्वामी वडिलांचे सेवेशीं.

अपत्य **चिमणाजी बल्लाळ** व **बाळाजी बाजीराव** कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंती येथील क्षेम आश्वीन वा ९ मुक्काम कसबे **पुणें**. स्वामींच्या कृपेंकरून यथास्थित असे विशेष—स्वामींनीं ज्येष्ठ शुद्ध १० चें पत्र पाठविलें तें पावलें. सविस्तर अर्थ कळला. सारांश स्वामींचे आशीर्वादाचा सर्व आमचा विचार आहे. स्वामींच्या आशीर्वादा पेक्षां दुसरें दैवत जाणत नाहीं.

संसर्गदोषाचा परिहार करावा. याविशीं आज्ञा लिहिली तर अवश्यक स्वामींचे आज्ञे प्रमाणें वर्तणूक करूं.

कोणी मंत्रशास्त्री भेटतील आणि कांहीं अनुष्ठान करा ह्मणतील तर ते गोष्ट न करणें, कोणाचा मंत्र न घेणें, शिवपूजन व विष्णुपूजन व गायत्रीचा जप व वेदोक्त अनुष्ठानें करीत जाणें, ह्मणून लिहिलें; तर आज्ञे प्रमाणेंच करीत जाऊं. स्वधर्मे करून आचरण करणें, कोणी दुराचरण असतील त्यांस शासन करावें ह्मणून लिहिलें; त्यास अवश्यमेव लिहिल्या प्रमाणेंच वर्तणूक करूं.

रायांचे[1] वैभवाची वृद्धी व्हावी यास्तव आपण बहुत श्रम आज पावेतों केले, पुढें जोंपर्यंत आपण आहे तोंपर्यंत तुमच्या कल्याणास्तव श्रम करावयास अनुमान न करूं ह्मणून लिहिलें; तर राऊ स्वामींस मातापित्रांचेठायीं मानीत होते, त्यांच्या कल्याणास्तव स्वामींनीं श्रम केले तर ते गोष्टीचें अपूर्व काय आहे ? बालकाचें कल्याण इच्छावें हें मातापितरांस सांगावें लागतेंसें नाहीं. पुढें ही आह्मी लेंकरें स्वामींचीं आहों. आमचें कल्याण व आमची बुद्धि उत्तम कर्मांच्या ठायीं दिवसेंदिवस [लागून] यशाची अभिवृद्धि होय, ऐसा आशीर्वाद स्वामी देतीलच, व देवाची प्रार्थना करतीलच यांत संशय नाहीं

राजश्री लक्ष्मण शंकर, बुंदेलखंडांतील, त्यांचे हातून स्वामींकडे खर्चास रवाना करवितों. तो ऐवज स्वामींपाशीं पावता होईल, तो घेऊन उत्तर त्यांजपाशीं द्यावें. ऐवजाचा अंगीकार करावा. माघारा सर्वथा पाठवूं नये.

अकरा कावडी रामेश्वरास पाठवाव्या ह्मणून आज्ञा लिहिली; ऐशियास स्वामींनीं तेथें ब्राह्मण योजून* तेथूनच कावडी अकरा रामेश्वरास रवाना कराव्या. त्यास पैका पडेल तो लिहून पाठवावा. पाठवून देऊं.

राज्यप्राप्तीकरितां पूर्वीं सत्तावीस लक्ष दूर्वा वाहिल्या आहेत. बाकी त्र्याहात्तर लक्ष राहिल्या आहेत त्याचा विध राजश्री वासुदेव दीक्षितांस[3] ठावका आहे. तेविशीं त्यांस सांगितलें असे. ते दूर्वा देवास वाहतील.

चिरंजीव नानांस[4] आमची आज्ञा मान्य असें असेल तर, त्यांचे पत्र आज

---

१. रायाचें = रावाचें = बाजीरावाचें. बाजीरावास या पत्रांमध्यें पुष्कळ ठिकाणीं राया, राऊ किंवा राव असें ह्मटलेलें आढळतें.

* म्ह॰ काशीहून.

२. पृ॰ ८ पत्र २ पहा.

३ हे नारायण दीक्षित यांचे चिरंजीव. नारायण दीक्षित काशीस गेल्यानंतर वासुदेव दीक्षित हे दक्षिणेंत संस्थानचे मालक झाले.

४. बाळाजी बाजीराव.

पावेतों आह्मास आलें नाहीं त्यांचें पत्र आलियावर त्यास पत्र पाठवीत जाऊं, ह्मणून लिहिलें ; तर आज पावेतों रायांनीं स्वामीचे आज्ञेचें उल्लंघन न केलें. व आह्मांस स्वामींचे आज्ञेहून दुसरें दैवत नाहीं. तोच विचार चिरंजीव नानाचा आहे. स्वामींची आज्ञा म्हणजे केवळ दैवत असेंच मानून वर्तणूक करितील. सांप्रत त्यांच्या आमच्या नांवाचें एकच विनंतिपत्र लिहिलें आहे. स्वामींनीं त्यांस आम्हांस एकच आशीर्वाद-पत्र पाठविलें तरी कार्यास येईल. चिरंजीव नानाचा आमचा काडी इतका दुसरा विचार आहे असें नाहीं.

आजपावेतों जालें तें जालें, पत्र दिलें होतें तें फिरोन घेतलें, पुढें नवें जें प्राप्त होत जाईल त्याचा दुहोत्रा घेत जावा म्हणोन लिहिलें ; तर दुहोत्राचा करार करावा असें काय आहे ? सारांश मीळ-जोड स्वामींच्या आशीर्वादें होईल. वरकड स्वामींची सेवा जे प्रकारें करणें ते प्रकारें करण्यास अंतर सर्वथा होणार नाहीं.

सारांश स्वामींचे आज्ञेचें उल्लंघन केल्यास कोण उत्तम फल पावेल ? आह्मांस तो स्वामी वेगळें दुसरें दैवतच नाहीं. हेच बुद्धि वडिलांचे आशीर्वादेंकरून स्थिर राहील हा सिद्धांत आहे. तेणेंकरून सर्व उत्तमच होईल. यांत संशय नाहीं. कृपा पाहिजे. हे विज्ञापना.

---

[१२] श्री

वेदशास्त्र-संपन्न राजश्री वासुदेव दीक्षित स्वामींचे सेवेशीं :—

विद्यार्थी बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार विनंती उपरी येथील कुशळ जाणून स्वकीय लेखन करीत असलें पाहिजे. विशेष—काल तुम्हीं गेलेस [त ?] त्यास तुमची त्यांची बोलीचाली होऊन काय मजकूर जाला, हें तुह्मांकडून कांहींच लिहून न आलें यास्तव आजि येथें मुक्काम करून हें पत्र तुह्मांस लिहिलें असे ; तर त्याचा जाबसाल घेऊन बोली ठीक जाली असली तर तुम्हींच लौकर येणें, अथवा काय मजकूर जाला असेल तो लिहून पाठविणें त्यासारखा विचार केला पाहिजे. आजि रात्रौ तुमचें कांहीं

५. या मजकुरावरून हें पत्र बाजीराव मरण पावल्या नंतर लौकरच लिहिलें असावें. याजवर चिमाजी आपाही लौकरच कैलासवासी झाले.

६. दीक्षित यांजकडून पेशव्यांनीं कांहीं ऐवज कर्जाऊ घेतला असावा असें याजवरून दिसतें.

तरी लिहिलें यावें. परंतु न आलें यास्तव मुक्काम केला. आतां पत्राचें उत्तर सत्वर पाठवणें. बहुत काय लिहिणें हे विनंती.

पौ माघ शुद्ध ४ रविवार शके १६७२.

---

[१३] श्री

वेदशास्त्र-संपन्न राजश्री वासुदेव दीक्षित स्वामींचे सेवेशीः—

विद्यार्थी बाळाजी बाजीराऊ प्रधान कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंती येथिल क्षेम ता। आषाड वद्य १३ पावेतों यथास्थित असे विशेष—आपण पत्र पाठविलें तें पावलें. दरगाह कुलीखान याजविशीं कित्येक प्रकार लिहिले व गाजुदीखान व राजश्री मल्हारराव होळकर व राजश्री जयाजी शिंदे यांस पत्रें लिहून पाठवावीं ह्मणून लिहिलें; तरि येविशीं पूर्वी आपण पत्र लिहून पाठविलें होतें त्यावरून पूर्वीच पत्रें लेहून पाठविलीं आहेत. तुह्मींही गुप्त प्रकारें सरदारांस पत्र लिहिणें. जे जे ये समयीं चाकरी करून दाखवितील त्यांचें बरेंच होईल यांत संशय नाहीं. आपण याचअन्वये निशा[९] करावी. भागानगराकडील[१०] आपण वर्तमान लिहिलें. पुढेंही जरूर तिकडील अंतर्बाह्य ठिकाणीं लावून त्वरेनें पावते करावें. हे दिवस कामाचे फार आहेत. व नर्मदा गाजुदीखान उतरले किंवा नाहीं, हेंही जलद लिहावें. कोण इकडे तिकडे हें मनास[११] आणून लिहीत असावें. बहुत काय लिहिणें हे विनंती.

पौ आषा० श्रावण शुद्ध १ शके १६७४.

---

[१४] श्री

वेदशास्त्र-संपन्न राजश्री वासुदेव दीक्षित स्वामींचे सेवेशीं:—

विद्यार्थी बाळाजी बाजीराव प्रधान—साष्टांग नमस्कार विनंती उपरी येथील कुशळ तागाईत पौष बहुल[१२] पंचमी गुरुवारपर्यंत स्वामींचे आशिर्वादें

---

७. हें पत्र कोणत्या कामाच्या संबंधें लिहिलें हें नीट समजत नाहीं.

८. निजाम उल्मुल्काचा ज्येष्ठ पुत्र जो गाजुदीखान यास हैदराबादची गादी मिळवून देण्याच्या मसलतीस अनुलक्षून हें पत्र आहे.

९. निशा = खात्री, खातरजमा.

१०. भागानगर = हैदराबाद.

११. हें मनास आणून = याजवर लक्ष ठेवून.

१२. बहुल = कृष्ण, वद्य.

करून यथास्थित जाणोन स्वकीय लिहीत असलें पाहिजे. विशेष—आपणांकडून बहुत दिवस पत्र येऊन वर्तमान कळत नाहीं तरि सविस्तर लिहीत जावें. इकडील वर्तमान तर नबाबांनीं[१३] फिरंगी[१४] याच्या विद्यमानें आह्मांशीं सल्ला केला. हें दुःख सर्वां अमिरांस होऊन बिघाड करावा हे इच्छा करितात. परंतु जीव कोणांत आहे? सर्वही निर्माल्य! पदरचा पैका वेंचावा, जातीनें हिंमत धरून करावेंच करावें, हे गोष्ट काळें करून कोणांतही राहिली नाहीं. खान आदिकरून सर्व[१५] * * * * *

बाबुजी[१६] नाईक सातारियास जाऊन आईसाहेबांचे[१७] विचारांत मिळाले. आमचा अपकर्ष इच्छितात. उपद्व्याप करितात. आमच्या सरदारांकडे येऊन, बुद्धिभेद करून त्यास सातारियास न्यावें, या विचारियास आले होते. परंतु सरदार गेले नाहीं. नाईक माघारे गेले. असो. नाईकांचेविशीं आमचे चित्तांत तो कांहीं नवतें. असो, त्यांहीं होऊन गडबड मांडिली आहे. ते आपले कर्मानुरूप फळ पावतील. वरकड आईसाहेबांचा विचार तरि आमचे न्यून पहातात. सरदाराशीं भेदभाद करितात. मोंगलाईंत राजकारणें करितात. कोणें प्रकारें आमचें वाईट व्हावें, या विचारांत आहेत. ईश्वरच आमच्या बऱ्यावर असल्यास त्यांणीं वाईट इच्छून होणें काय? व वरकडांनीं पांचपेंच करून होणें काय? चिरंजीव रा। दादास फौजेनिशीं गुजराथेस रवाना केलें ते गंगातीरांनींच[१८] गेले असतील. तिकडील मुलकाचा बंदोबस्त करून पुढें जातील. आह्मी ह र प न व ली [?] समीप पावलों. श्रीरंगपट्टण, सोंदे, बिदरूकी [हीं] स्थळें पैकियाचीं[१९] आहेत. एकाएकीं भलती गोष्ट आम्ही करीत नाहीं. कां कीं मागील पेंचपांच बहुत आहेत. मागील अर्थ पाहून जसजसा विचार करणें तसा करितों. आपले

१३. नवाब = सलाबतजंग.

१४. फिरंगी = फ्रेंच सरदार बसी. बुसीचें हैदराबादचे दरबारांत फार प्राबल्य असे.

१५. येथें मूळांत सुमारें दीड ओळ मजकुराची जागा कोरी टाकिलेली आहे.

१६. बारामतीकर. हे पेशव्यांचे नातलग असून धनकोही होते. बाजीराव मरणपावल्यावर बाबुजी नाइकास पेशवाई द्यावी अशी रघुजी भोसल्यानें शाहूच्या दरबारीं बरीच खटपट केली, परंतु ती सिद्धीस गेली नाहीं. तेव्हांपासून नाईक व भोसला हे दोघे ही बाळाजीचा द्वेष विशेष करूं लागले.

१७ आईसाहेब = ताराबाई. शाहू वारल्यानंतर हिचा नातू रामराजा साताऱ्या गादीवर बसला. परंत बाई मोठी खबरदार बायको असल्यामुळें स्वतां राज्यकारभार पाहवा व पेशव्यांची सत्ता काढून टाकावी ह्मणून तिणें बरीच ढवळाढवळ केली. ह्या गोष्टीस उद्देशून वरील लेख आहे.

१८. गंगा = गोदावरी. ही दादांची सन १७५३।५४ मधील स्वारी असावी.

१९. यावरून हें पत्र कर्नाटकीं स्वारीस गेले असतां लिहिलें असें होतें.

आशीरवादें करून सर्व शत्रु शमता पावोन जो लाभ होणें तो होईल. चिंता नाहीं. स्वामींनीं तिकडील वर्तमान निरंतर लिहीत जावें. यथार्थ वर्तमान व अति-विशेष अनहितकारी जें असेल तें जरूर ल्याहावें, व चिरंजीव दादासही ल्याहावें. सर्व स्वामींचे आशीरवादें नीटच होईल. आपणही तनविजीनें संभाळीत जावें. छ० १९ रबिलावल हे विनंती.

पौ माघ वद्य १३ शुक्रवार शके १६७४ अंगिरानामसंवत्सरे.

---

[१५] श्री

वो। राजश्री वासुदेव दीक्षित स्वामींचे सेवेशीं—

विद्यार्थी बाळाजी बाजीराऊ प्रधान नमस्कार विनंती उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहीत असावें. विशेष. आह्मीं करनाटक कचेश्वरींहून ज्येष्ठ शुद्ध १३ पूर्णियास आलों. आपण श्रीहून कधीं आला तें वर्तमान लिहिलें नाहीं. चिरंजीव राजश्री दादाकडील शहरीं व आपली बातमी काय आली असेल ती व सलाबतजंग कोठे आहेत, कोणीकडे जाणार व दिल्लीकडील वर्तमान, येणेंप्रमाणें सविस्तर लिहून पाठवावीं. कृपा-पत्र न आलें असें नसावें हे विनंती.

पौ ज्येष्ठ वद्य ७ बुधवार शके १६७६.

---

[१६] श्री

वेदशास्त्र संपन्न राजश्री वासुदेव दीक्षित स्वामींचे सेवेशीं—

विद्यार्थी बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक नमस्कार विनंती उपरि येकुशल लिहित गेलें पाहिजे. विशेष आपल्या भेटीस बहुत दिवस जाले. भेटीची इच्छा आहे. आह्मी टोंक्याचे रोहोकें येतों. आपणही तेथें आलें पाहिजे. येतेसमयीं सैद लष्करखान याचे दिवाण राजश्री मल्हारपंत यासही समागमें घेऊन आलें पाहिजे. बहुत काय लिहिणें हे विनंती.

पौ फाल्गुन वद्य १ गुरूवार शके १६७६ भावनाम.

---

[१७] श्री

वेदशास्त्र संपन्न राजश्री वासुदेव दीक्षित स्वामींचे सेवेशीं—

विद्यार्थी बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक नमस्कार विनंती उपरी

येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहीत गेलें पाहिजे. विशेष जीवनराव केशव या समागमें खानांनीं सांगून पाठविलें आहे मुस्सा बुस्सी आदिकरून सर्वही येथील अमीर आमची आरजू करितात. कारभार करावा ह्मणोन इच्छितात. एक आपली मर्जी असल्या हें कार्य करूं. त्यांस हैदरजंग व मुस्सा बुस्सी यांस पत्रें पाठवावीं कीं, खानास वकील किंवा कारभार सांगावा. ऐशास जीवनराव परशराम महादेव यांचे निसबतीचे शाहाजवानखानाशीं केवळ ममतेंत. यांशीं खान या गोष्टी कशा बोलतील हा संदेह प्राप्त जाहाला. यास्तव आपणास लिहिलें असे. तरि खानाशीं हा मजकूर तजविजीनें करून या गोष्टीचा शोध बारकाईनें घ्यावा. व लेहून पाठवावें. तेणेंप्रमाणें येथें करणें तें केली जाईल. त ह कीं मस ल [?] अर्थ जरूर लिहून पाठवावे. बहुत काय लिहिणें हे विनंती—

पौ ज्येष्ठ शुद्ध १५ सोमवार शके १६७७.

---

[१८] श्री

वेदशास्त्र संपन्न राजश्री वासुदेव दीक्षित स्वामींचे सेवेशीं——

विद्यार्थी बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेन नमस्कार विनंती उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहीत गेलें पाहिजे. विशेष सैद लष्कर खान याचे मजकुराचीं पत्रें नबाब सलाबतजंग मुस्सा बुस्सी व शाहाजवानखान यांस पाठविली होतीं त्यांचीं उत्तरें आलीं. त्याच्या नकला पाठविल्या आहेत. त्या पहाव्या व खानास ही दाखवाव्या. उत्तर कोणें प्रकारें पाठवावें हें पुसून लिहून पाठवावें. व खानास पत्र लिहिलें आहे, तें प्रविष्ट करावें. खानाचे साहित्याविशीं मुस्सा बुस्सीस पत्रें पाठवावीं, तेथें सर्व यास अनकुल आहेत ह्मणोन लिहिलें; ऐशियास खानाविशीं मनापासून अंतस्थ सर्व प्रकारें साहित्य पत्रें व बोलणें होत आहे. परंतु सांप्रत पत्रें आलीं तीं पाठविलीं पुढें ज्याप्रकारें तुम्हीं तजवीज योजून ल्याहाल त्या प्रकारें लिहून पाठऊं. चित्त शुद्ध सत्य भाषण तेथें याविशीं नाहींचसें दिसतें. परशरामपंतही नीट नाहींत ह्मणोन लिहिलें तेंही यथार्थच आहे. परंतु सांप्रत परशराम महादेव हा हुजूर येत आहेत. सांप्रतचा फिरंगी याचा भाव खरास्वरा कसा खानाविशीं आहे ?

पौ श्रावण वद्य १० शके १६७७ युवनाम संवत्सरे

---

[१९] श्री

वेदमूर्ती वासुदेव दीक्षित स्वामीचे सेवेशीं—

विद्यार्थी बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार विनंती. येथील वर्तमान नारायणभट सांगतील. राजाजी स्वभावें कुटील बोलतात. तो भरंवसा येत नाहीं. भेट इमान सर्व विध जालें. परंतु परिणाम कठीण दिसतो. पांचा लक्षांची जागीर द्यावयाचा करार जाला. देतील तेव्हां खरें. त्यांणीं जागीर दिली, दाभाडियांचा आभिमान सोडिला, तर आह्मी लिंबक देऊं. सारांश दैवी मानवी रीतीनें पाहतां काल कठीण आहे. सर्व स्वामीचे आशीर्वादें उत्तम होईल. पत्र पाठवीत जावें. जर जा ल [?] सलूख शेवटास गेला तर येथून कूच होईल. आपण भेटीस यावें. कृपा केली पाहिजे. हे विनंती.

फेरिस्त नंबर २४८.

---

[२०] श्री

वेदशास्त्र संपन्न राजश्री वासुदेव दीक्षित स्वामींचे सेवेशीं—

विद्यार्थी बाळाजी बाजीराव नमस्कार विनंती उपरि येथील वर्तमान तागाईत आश्वीन वद्य प्रतिपदा पावेतों स्वामीचे कृपें करून सुखरूप.

सविस्तर अर्थ मीं सेवेशीं विदीत केला होता. राजश्री स्वामींचीही मर्जीच राखून आलों. जशी आज्ञा केली त्याप्रमाणें मान्य करून पुढें स्वामींचिच आशीरवादें परंपार पाऊं. विस्तार ल्याहावा ऐसा काय आहे ? सारांश स्वामींचीं लेंकरें आहों. आपलेच आशीरवादें सर्वहो उत्तम होईल. वरकड लिहितां विस्तारस्य आहे. यास्तव उभयतां वेदमूर्ती निवेदन करितां विदित होईल. बहुत काय लिहिणें हे विनंती.

---

[२१] श्री

वेदशास्त्र संपन्न राजश्री गोविंद दीक्षित स्वामींचे सेवेशीं—

विद्यार्थी बाळाजी बाजीराव प्रधान साष्टांग नमस्कार. विनंती उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहित जावें. विशेष तुह्मापासून सरकारांत कर्ज घेतले मुद्दल रुपये ५०००० पन्नास हजार यांचें व्याज दरमहा दरसदे रुपया १ एकोत्रा बिनसूट प्रमाणें करार केलें असे. जाले मुदतीचें व्याज व मुद्दल हिशेब करून देऊं. मिती माघ वद्य १ प्रतिपदा शाके १६९२

विक्रम नामसंवत्सरे रा। छद्र २६ जमादिलाखर सुा। इहिदे सीतैन मया व अल्लफ. बहुत काय लिहिणें हे विनंती.

---

[२२]

श्री

वेदशास्त्र संपन्न राजश्री गोविंद दीक्षित स्वामींचे सेवेशीं —

विद्यार्थी बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार विनंती उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहीत असलें पाहिजे. विशेष तुह्मांपासून कर्ज घेतले मुद्दल रुपये २५००० पंचवीस हजार. यांस व्याज दरमहा दरसदे रुपया १ बिनसूट प्रमाणें करार केला असे. जाहाले मुदतीचे व्याज व मुद्दल हिशेब करून एका महिन्यानें ऐवज पावता करूं. जाणिजे. छ. ६ सवाल वैशाख शुद्ध ८ अष्टमी शके १६८३ वृषानाम संवत्सरे सुा। इहिदे सीतैन मया व अल्लफ हे विनंती.

---

[२३]

॥ श्री ॥

वेदमूर्ती राजश्री वासुदेव दीक्षित स्वामींचे शेवेशीं —

विद्यार्थी बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार. विनंती. आपलें पत्र बहुत दिवस येत नाहीं. मागें सरदारांस पत्रें गेलीं त्याचा जाब आला असला तर पाठवा. व तिकडील भाव कर्तव्य जरूर ल्याहावें. मागें आपण लिहिलें तें आह्मीं संदिग्ध मानिलें. अखेर आपण लिहिलें तें जाहालें. या उपरही वर्तमान असलेलें तें लिहीत असावें. मंगळवार तिसरा प्रहर हे विनंती.

फेरिस्त नंबर ५५६.

---

[२४]

॥ श्री ॥

वेदशास्त्र संपन्न राजश्री वासुदेव दीक्षित स्वामींचे सेवेसी——

विद्यार्थी बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार विनंती उपरी येथील कुशल जाणोन स्वकीय कुशल लिहीत असले पाहिजे. विशेष, आलीकडे आपणांकडून पत्र येऊन वर्तमान कळत नाहीं तरी ऐसें नसावें. सदैव आपणांकडील वर्तमान लिहीत जावें. आपला व खानचा स्नेह व राबता बराच आहे. व जे हो[?] मुत्सदी यांचा स्नेह व राबता असेलच. नवाब बाहेर निघाले. पुढें म-

नसुवा काय करणार, तें अंतर्बाह्य वर्तमान सर्वही आपणास कळतच असेल. तर सर्वदा लिहीत जावें. कळावें. आमचें पत्र येईल तेव्हांच उत्तर पाठवावें, असा अर्थ चित्तांत आणितां, नंतर वर्तमान लिहितां. [तर] आळस न करावा. बहुत दिवस पत्र येत नाहीं असें नसावें. हे विनंती.

---

[२५]

श्री

वेदशास्त्र संपन्न राजश्री नारायण दीक्षित पाटणकर स्वामींचे सेवेशीं--

विद्यार्थी बाळाजी बल्लाळ प्रधान नमस्कार विनंती येथील कुशल ता। छ १४ रविलावल जाणोन स्वकीय लेखन करावयास आज्ञा केली पाहिजे. विशेष स्वामीनें मथुरे सन्निध धर्मकृत्यास दहा गांव मागितले. त्यास तेथें आपला अंमल बैसला ह्मणजे दहा गांव तुह्मीं मागाल ते इनाम करून देऊं. सुरू सितसलासेन मया व अलफ. बहुत काय लिहिणें कृपा केली पाहिजे हे विनंती.

---

[२६]

श्री

सहस्त्रायु चिरंजीव विजयीभव राजमान्य राजश्री बाळाजी बाजीराव प्रधान यांप्रति श्री वाराणशीहून नारायण दीक्षित अनेक आशीर्वाद उपरी येथील क्षेम मार्गशीर्ष वद्य १३ जाणोन समस्त सुखरूप असों विशेष. तुमचें पत्र आलें. पावोन बहुत समाधान जालें. विशेष. तुमची व चिरंजीव वासुदेव दीक्षितांची भेट जाली. हें वर्तमान दीक्षितांहीं लिहिलें जे, " बहुत सन्मान केला. घाटाखालून पुढें मनुष्य पाठवून बलावून सर्व सविस्तर वर्तमान सांगितलें. बहुत सत्कार केला." तरि [यांत] अपूर्व काय आहे! हें तुह्मांस योग्यच आहे. न कराल तर अपूर्व!

यानंतर ऐकितों कीं जे सर्वांस क्रोधें आहांत. तर ते सर्व तुमच्या वडिलांपासून सोभतीस आहेत. त्यांचा अन्याय जाला [तर] तुह्मीं क्षमा करावी हें तुह्मां योग्यच आहे. बहुतसा अतिशय न करावा.

यानंतर तुमच्याविषयीं आपण जे ईश्वराची प्रार्थना करायाची ते करीतच आहों. तुह्मीं ह्मणाल जे लोभमुळें करितात तर ईश्वर जाणे. कैलासवासी बाळाजीपंतांपासून आमचें त्यांचें चालत आलें. आणखी आमच्या वचनाचा विश्वास असे. त्यापेक्षां तुमचे तीर्थरूपांची निष्ठा उभयतांच्या आमच्या स्थळीं

---

२०. बाळाजी विश्वनाथ.

असे, जे तीर्थरूपासारखे मानीत असत. आह्मीं क्रोधें करून नाना प्रकारें रागीजोन पत्रें लिहीत असों. परंतु त्यांस क्रोध तिलमात्र येत नसे. आणखी आपणही त्याजकरितां श्रम केले ते ईश्वर जाणे. त्यापेक्षां तुमचें उत्कृष्ट नांव व्हावें ऐसा ईश्वरें आह्मास दृष्टांत जाला आहे. परंतु तुह्मीं कारभाराविषयीं अत्यंत सावध रहाणें. कोणे गोष्टीची चिंता न करणें. तुमच्या पित्याच्या स्थळीं ममता होती त्यापेक्षां तुह्मांवर अधिक आहे. बरें. हेच ईश्वराजवळ प्रार्थना करितों जे यांचें उत्कृष्ठ चालो. आणखी काय लिहावें ?

यानंतर आमच्या सोबतीस दहा वर्षें रामाजी केशव[२१] आहे. आमचा म्हणवितों. त्यास खानदेशचे महाल पहिले कोणी न करी तेव्हां आह्मी या ब्राह्मणास देवविले. त्यास पांच साहा वर्षे चालत होते. त्यास एका महापुरुषानें आपलें पुण्य खर्चून मामला काढिला. त्यास दोन तीन वर्षें तो ब्राह्मण आमच्याच आशेनें राहिला आहे. यंदा तुह्मीं देणारच होतां हें दीक्षितांहीं आह्मांस लिहिलें होतें. त्यास आतां गतवर्षीं ज्यास महाल होते त्याणें चढविला, परंतु तोटा आला. त्याजवर आपांहीं त्यांस वीस सहस्र सूट दिल्ही असतां यंदा सोळा सहस्र चढकरून मामला त्याणें केला. बरें तुमचें कार्य जाहालें. तें हे आह्मांस समाधानच आहे. परंतु तेच महाल एक वेळ त्या ब्राह्मणास करून द्यावे, हा हेत आमचा आहे याकरितां लिहिलें असे. सुज्ञाप्रति बहुत काय लिहिणें ? येथें वैशाखमासीं पंचपक्कान्नाचें लक्ष भोजन करावयाचा प्रारंभ करून मग कार्तिकमासापर्यंत वाचलों तर एकवेळ त्या प्रांतास सिंहस्थास गोदा स्नानकरून, उत्तम लक्ष भोजन गोदातिरीं करून, सर्वांच्या भेटी घेऊन यावें. दर्शनानंतर सर्व विदित होईल. हे आशीर्वाद.

---

[२७] श्री

वेदशास्त्र संपन्न राजश्री वासुदेव दीक्षित स्वामींचे सेवेशीं:—

विद्यार्थी रघुनाथ बाजीराव नमस्कार. विनंती उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहित गेलें पाहिजे. विशेष. कलमें येणें प्रो–

कैलासवासी रावयांनीं कैलासवासी तीर्थरूप नाना दीक्षित यांस प्रांत मथुरा सुटल्यावर दाहा गांव देऊं केले आहेत[२२] ते हल्लीं देवावे ह्मणोन तुह्मीं विदित

---

२१. हे शिफारस केलेले रामजी केशव कोण ?

२२. वर पत्र [२५] पहा.

केलें. ऐशास तीर्थरूपांनीं थोरले दीक्षितांस लेहून दिल्हे आहे त्याप्रो प्रांा मथुरा हस्तगत जाल्यावर दाहा गांव नेमून देऊं. १

प्रांा गुजराथ आपणाकडे जाली आहे थोरले दीक्षितांचे दैवत श्रीकृष्ण द्वारका क्षेत्र आपणाकडे जालें आहे. तेथें शंभर ब्राह्मण भोजन नित्य घालावें ऐसें चित्तांत आहे. त्याचे खर्चास त्या प्रांतीं गांव नेमून द्यावे ह्मणोन तुम्हीं विदित केलें. ऐशास आह्मीं पुणेयास आलियावर पांच हाजाराचें गांव वसुली सरकारांतून नेमून देऊं. १

येणेंप्रमाणें दोन कलमें करार केलीं असत. सदरहू प्रो होतील. रा छ० २९ जमादिलावल सुमा अर्बा खमसेन मया व अल्लफ. बहुत काय लिहिणें. हे विनंती.

---

[२८] ॥ श्री ॥

वेदशास्त्र संपन्न राजश्री वासुदेव दीक्षित स्वामींचे सेवेशीं—

विद्यार्थी रघुनाथ बाजीराव नमस्कार विनंती उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लेखन करीत असलें पाहिजे. विशेष स्वामींनीं आशीर्वाद पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जाहालें. लिहिला अर्थ सर्व कळला. तीर्थस्वरूप राजश्री नानासाहेबीं पत्रें आपणाकडे रवाना केलीं तें पण अजुरदार[२३] कौसिदा[२४] हरी आम्हांकडे पाठविलीं तें पावोन लेखन अर्थ कळला. त्याचीं प्रत्योतर लेहून पाठविलीं आहेत. तीर्थरूपांकडे रवाना करावीं. आपल्याकडील वर्तमान वरचे वरि लिहीत जावें. छ २१ जमादिलावल. बाबुजी नाइकांकडील वर्तमान लिहिलें तें कळलें. सर्वदा वर्तमान लिहीत जावें. येथील वर्तमान तर अहमदाबाद[२५] झुजत आहे. आपल्या आशीर्वादें लौकरच येईल. हे विनंती. काशिदास कांहीं दिलें नाहीं हे विनंती.

पो. छ १३ जमादिलाखर सन ११६२ चैत्र शु॥ १५ मंगळवार.

---

[२९] श्री

श्रीमंत वेदशास्त्र राजश्री बाबा दीक्षित स्वामींचे सेवेशीं—

आज्ञा धारक खंडोजी अरगडे दंडवत विनंती विज्ञापना ऐशीजे येथील कुशळ तागाईत छ. ५ माहे शाबान मुक्काम बुंदी कोट जाणोन

---

२३. अजुरदार = मजूर भाडेकरी.

२४ काशिदा, कासिद = जासूद, हरकारा.

२५. सन इ० १७५३ सालीं वेढा घालून अहमदाबाद शहर रघुनाथरावांनीं सर केलें.

लेखनाज्ञा केली पाहिजे. याजवर इकडील वर्तमान तर खिचीचे[२६] निम्मे मुलुख घेऊन व बुंदी कोटियाचे अद्याप चुकलें[२७] नाहीं. एका दोन रोजांत चुकणार. दहा बारा लक्ष पर्यंत चुकणार आहे. बुंदीवर मुक्काम आहे. पुढें जाटाचे मुलखांत जाणें आहे. जाट हि स ल पुरावर. त्याजवर गोपाळराव बर्वे आहेत पुढें बिनीस यांचीच फौज आहे. पुढें जयनगराचे सुमारें आमची फौज जाणार आहे. जयनगर [व] हे एकत्र होऊन जाणार आहे. जाटाचें पारपत्य करूं ऐसें ह्मणतात. रा। तुकोजी होळकर हे समागमेंच आहेत. यांची त्यांची भेटी कु र ई वर झाली. शिंदे तो उदेपुरास होते. इकडे येणार आहेत. आठा पंधरा दिवसां एक होतील. प्रागैर्कर[२८] अली गौवर पथाव्याचीं [?] पत्रें आलीं आहेत. ते व उमरावगीर गोसावी यांचीं पत्रें आलीं आहेत कीं, "तुह्मीं आह्मीं मिळून जाटाचें पारपत्य करून घेऊं." त्यास माधोसिंगाचा[२९] पुत्र ह्मणतो कीं, "तुह्मीं जाटाचें पारपत्य करावें. तुह्मांस पन्नास लक्ष रुपये देऊं. 'तुह्मीं व शिंदे होळकर मिळोन वाटून घेणें." उदेपुराची मामलत चुकली आहे. पुढें जाटाचे तोंडावर राजश्री शिवाजी[३०] विठ्ठल व गंगाधर गोविंद आहेत. बाळाजी गोविंदें[३१] यांची मामलत चुकली. राजश्री विश्वासराव झांशीकर पुण्यास आले आहेत त्यांची मा व क[!] फसली आहे. रा॰ गोविंद शामराव गौर किल्लीं आहेत. कळलें पाहिजे. या प्रांतीचें वर्तमान तर स्वामींस विदितच असेल. चंबेल उतरून पार झालों आहों. आठा पंधरा रोजांत जाटाची गांठ पडेल. जयनगरास जात आहों. इकडे मागाहून शिंदे येणार आहेत. एकत्र होऊन जाटावर जाणार. स्वामींस कळलें पाहिजे. आमचीं मुलें माणसें स्वामीच्या आज्ञेंत केलीं आहेत. बहुत काय लिहिणें हे विज्ञापना.

---

[३०] ॥ श्री ॥ पै॰ पौष व॰ ८ गुरुवार.

श्रीमंत वेदशास्त्र संपन्न बाबा दीक्षित मौजे कायगांव प्रांत गांडापूर स्वामींचे सेवेशीं—

'अपत्या समान चरणरज आज्ञाधारक खंडोजी अरगडे मुक्काम चमिली प्रांत बुंदीकोट जाणोन स्वामींचे आशीर्वादें कडून छ॰ ७ माहे शावान उर्फ माह मार्गेश्वर पर्यंत शरीरेंकडून सुखरूप असों विशेष. येथील वर्तमान तर हिंदु-

२६. खेचिवाडा.

२७. चुकलें नाहीं = निकाल झाला नाहीं.

२८. प्रयागकर. शहाअम दुसरा प्रयागास स॰ इ॰ १७७० पर्यंत होता.

२९. माधवसिंग, जयनगरचा राजा.

३०. 'शिदाजी' असेंही होईल.

३१. बाळाजी विठ्ठल [?]

स्थानची फौज येथें स्थित आहे. खेचिवाडा यांत छावणी करून दोन महिने राघोडा वगैरे किल्ले खेचीचे अर्धे घेऊन राजा आपले दस्तांत आणिला. त्याज-पासून कांहीं खंडणी गुदस्तांपैकीं घ्यावी. त्यास राजा [कडून] रा। तुकोजी हो-ळकर यांचे विद्यमानें कांहीं थोडी खंडणी चुकली. त्यांत हल्लीं घोडे व हत्ती दोन असे भरणा करून दिला. बाकी नक्त द्यावे. त्यास समागमेंच तुकोजी बरोबरच आहेत पुढें झाडून खंडणी आलियासि तो आपले मुलखास जाईल. बाकी अरूप किल्ला मोतीबार दिला. त्याजखालें दो लक्षांचीं जमाबंदी आहे. आणि कांहीं तुकोजीकडे किल्ले ठाणें दोन तीन बसले आहेत. वर्षासण खंडणीपैकीं मुलुख दिला आहे कळावें. दुसरें, भुपाळची खंडणी घेतली. पुढें बुंदीकोट येथीलही मामलिय़त रा। तुकोजी होळकर यांचे विद्यमानें चु-कली आहे. शिंदाही आठ पंधरा दिवसांत येऊन पोंचतो. उदेपूरची त्याणें खंडणी साठ लक्ष रुपये घेऊन छावणी केली होती. त्यास श्रीमंतांस दहा वीस लक्ष रुपये हुंडी करून परभारें पाठविली. आपणही लोकांस नालबंदी देऊन आह्मांकडेस येणार आहे. पुढें जाटाचे मुलखांत तीन फौजा शिंदे व होळकर व पेशव्यांची फौज पाऊण लाख स्वार मिळोन जाटावर मोहीम करून, त्याजला जेर करून पैसा मिळवावा ऐसें आहे. आणिक अल्ली गोवर दिल्लीकडील यांचें पत्र आलें कीं, "जाटाचे पारिपत्य करून रुपये पन्नास लक्षपर्यंत मिळवून देईन" असें आहे. पुढें पहावें. जाट हातीं आलियासि फार उत्तम आहे. रा। गोपाळराव बर्वे यांजकडे सबनीशी आहे. त्याजला दो चौं लक्षांची जाहागीर देऊन फौजा नेमल्या आहेत. दहा वीस हजार फौज व पायदळ दहा वीस हजार ऐसे आमचे तोंडावर जाटानें पाठविलें आहे. सुरजमल्ल जाट तो मेला. परंतु त्याचे कारभारी व मूल आहे. दोघे भाऊ एकच होऊन जबर लढाईस उभे राहिले आहेत. कांहीं वकील देखील येत नाहीं. माहे शिमग्यांत फार लढाईचा प्रसंग पडणार आहे. पहावें. ईश्वर कोणास यश अपेश देणार हें न कळे. जयनगरवाला आह्मांस मदत दहा हजार फौजेनिशीं येणार आहे. विठ्ठल शिवदेव त्याचा लेक बापु पहा पांच हजारानिशीं आहे. तिकडे भागीरथीकडून सीख जाटास मदत येणार म्हणोन ऐकण्यांत आलें आहे. पुढें पहावें. इतक्यावर जालियासि अधिक उत्तर वर्तमान लिहून पाठऊं. परंतु तुह्मी तिकडील वरचेवर आ-लिया मनुष्याबरोबर पत्रद्वारें तोषवीत गेलें पाहिजे. आमचे संसार सर्व प्रकारें चालविणें तुमचे स्वाधीनच आहे फार काय लिहावें. तो तुह्मांस

आमचेविषयीं सूचना मात्र लिहिली आहे. बहुत काय लिहिणें हे विनंती[३२].

---

[२१] श्री

पौ मार्गशिर्ष शुद्ध १० रविवार शके १६७५

तीर्थस्वरूप राजश्री दादा स्वामी वडिलांचे सेवेशीं

अपत्य बाळकृष्ण दीक्षित साष्टांग नमस्कार विनंती येथील क्षेम ता कार्तिक वद्य २ गुरुवार जाणून स्वकीय कुशल लेखन करावयासि आज्ञा केली पाहिजे. विशेष. काशींतून स्वार होऊन श्रीमंत राजश्री रघुनाथपंत दादांचे भेटीस गेलों. वडिलांचे आशीर्वादें सर्वांशीं ओळखी भेटी जाहाल्या. चाळीस दिवस दिल्लींत होतों. श्रीमंतांनीं बहुत स्नेह कृपा केली. कांहीं मेळवावें म्हणून गेलों नाहीं. उगेंच जावेंसें चित्तांत आलें. दिल्ली शहर पहावें निमित्य गेलों. आपले आशीरवादें सुखरूप घरास आश्वीन शुद्ध १४ सोमवारीं आनंदरूप काशींत पावलों. कळलें पाहिजे. विशेष. वडिलांनीं त्रिंबक नाईक वगैरे यास कर्तव्र सातारियाच्या पादशाही फर्मानाविशीं लिहिलें होतें. त्यात वजिराचे आर्जीवरी दस्तक करून घेतले. त्यास वडिलांनीं जमीन जुमला किती, तनखा काय, परगणा कोण, तें पत्र लिहून दिल्लीस रवाना करावें. व आम्हांस पालखी रा रघुनाथपंत[३३] दादांनीं व मोत्याचा चौकडा एक दिल्हा व तीन हजार रुपयाचा गांव एक दिल्हा व पादशाहाकडून पंधरा हजार रुपयांचे गांव काशीशिव भु दा न वली [?] चंद्रोतीचें आलीकडे नेमून घेतले. वडिलांचे अर्जीवरी दस्तक जाहाले. परवाने तयार एका मासा आलीकडे करून देतों म्हणून निश्चय रा रघुनाथपंत दादांनीं व होळकर यांणीं व वकिलांनीं सर्वांनीं मान्य केलें आहे. या कामासाठीं सिद्धेश्वर महाशद्धे येथें ठेविला आहे. कळलें पाहिजे. विशेष. हरिदास कृपाराम यांचे दुकान गडबडलें. परंतु वडिलांचे आशीर्वादें ठरलें आहे. लोकांचे रुपये देतों. दोन दिवस गडबड आम्ही आलों नवतो तों जाहाली. आतां आनंदरूप आहे. वडिलांच्या जागेची हुंड्या हजारिया बद्दल रुपये साहा हाजार व हरिदास कृपाराम याजबद्दल रुपये चवतीस हजार लादण्या [?] पाठविल्या आहेत. रुपये घेऊन पावलियाचा जाब पाठविला पाहिजे. व

---

३२. हीं अरगडे यांचीं दोन्ही पत्रें इ० सन १७६९—७० सालीं—म्हणजे ज्यावेळीं महादजी शिंदे, विसाजी कृष्ण विनीवाले व तुकोजी होळकर हिंदुस्थान पुनः काबीज करूं लागले त्यावेळीं लिहिलें असें दिसतें.

३३. हें पत्र रघुननाथरावदादा यांनीं दिल्ली सर केली त्यावेळीं लिहिलें असें दिसतें.

मनसारामानें हुंडी अठरा हजारांची वडिलांकडे पाठविली आहे. ते रुपये घेऊन अमानत ठेविले पाहिजेत. आणि त्यास पावालियाचा जाब पाठविला पाहिजे. वरकड जे वर्तमान होईल तें मागाहून लेहून पाठवूं. परवाना अ ल त म गा करून घेतले आहेत. त्यास तयार व्हावयासि एक वर्ष पाहिजे बहुत त्वरेनें जाहाला तरी या प्रोाच सातारियाचा ही लाविला आहे. वडील ह्मणतील कीं काशीजवळ घेतले गांव हे हस्तगत कसे होतील. तरि राजानें आर्धा मान्य केलें तेव्हां हें कार्य केलें. हरिदास कृपारामास वीस हजार रुपयेपर्यंत लागले तरी देतों. चिंता नाहीं. तो सांभाळून घेईल. तों इतकियांत त्याचा ही ऐवज चहूंकडून येईल. कळलें पाहिजे. बहुत काय लिहिणें हे नमस्कार.

चिरंजीव गोविंद दीक्षित व रामचंद्र दीक्षितां प्रति बाळकृष्ण दीक्षित [यांचे] अनेक आशीर्वाद. लोभ असों दीजे हे. आशीर्वाद. चरण बापुजी महादेव सां नमस्कार.

राजश्री भिकाजीपंत स्वामीस सा नमस्कर विनंती ज्यांचीं पत्रें त्यांस पावतीं करावीं.

---

[२२] श्री

पै० भाद्रपद शु० १२ शुक्रवार शके १६७६.

वेदशास्त्र संपन्न राजश्री दीक्षित बाबा स्वामीचे सेवेशीं

विद्यार्थी गणेश कृष्ण सां नमस्कार. विनंती येथील कुशल ता श्रावण शु॥ त्रयोदशी मुक्काम दिल्ली. स्वामीच्या आशीर्वादें सुखरूप असो विशेष स्वामींनीं पत्र पाठविलें तें पावून बहुत संतोष जाहाला. लिहिला मजकूर सविस्तर कळला. याच प्रकारें सदैव पत्र [पाठवून] सांभाळ केला पाहिजे. आपण श्रीमंतास पत्रें पाठविलीं तीं प्रविष्ट करून जाब घेऊन पा आहेत. दिल्लीचा पैका वसुल होत आहे. आठ दिवस तेथें रहाणे होईल. तदनंतर जिकडे जाणें ते जातील. सार्वभौम[३४] नवे जुने जाहले, हें सर्व वर्तमान आपणांस कळलेंच असेल. कसबे सातारियाचे ताकीद पत्रांविशीं लिहिलें तें कळलें. वेदशास्त्र संपन्न राजश्री बाळकृष्ण दीक्षित[३५] येथें आले आहेत. श्रीमंतांची भेट जाहाली. वरकड मंडळीची भेट जाहाली. त्यांणीं आणखीं कितीएक मजकुराच्या यादी लिहिल्या आहेत, त्यांस हें कलम लि॥ आहे. आपले आज्ञे

---

३४. सार्वभौम=दिल्लीचे पादशाहा. | ३५. मागें टीप ३३ पाहा.

प्रमाणें श्रीमंतांस विनंती व राजश्री मल्हारबाबा, राजश्री गंगोबा तात्या यांस सांगोन जें होईल तें करून घेऊन सेवेशीं लिहून पाठऊं छ० १० रमजानीं जयाजी शिंदे मारवाडांत गेले. सरकारची फौज चार हजार बराबर दिली. तेही मारवा-[36] डची कार्यसिद्धी करतील. बहुत काय लिहिणें ? कृपा केली पाहिजे हे विनंती.

---

[३३] श्री

वेदशास्त्र संपन्न राजश्री बाळकृष्ण दीक्षित स्वामीचे सेवेशीं.

विद्यार्थी रघुनाथ बाजीराव नमस्कार विनंती उपरी येथील कुशळ जाणून स्वकीय कुशळ लिहीत जावें. विशेष. आपण पत्र पाठविलें तें पावून बहुत संतोष झाला. याचप्रकारें निरंतरी पत्रीं सविस्तर लिहित जावें. यवनाची फौज बुडवितों. आपणांस कळेलच. हल्लीं शहरास जातों. असो. निजामअली खान बाकी राहिले त्याचें पारपत्य श्रीकृपे करून होईल. रा छ २४ सफर. आ-ली दया पूर्ण असावी. सर्व देव ब्राह्मणांचे आशीर्वादें करूनच उत्तम फळ प्राप्त जाहालें. बाकी राहिलें तें होईल. बहुत काय लिहिणें हे विनंती.

पो श्रावण वद्य १४ मंगळवार सवा प्रहर दिवसास.

---

[३४] ॥ श्री ॥

पो आश्वीन शुा ४

वेदशास्त्र संपन्न राजश्री वासुदेव दीक्षित स्वामीचे सेवेशीं

विद्यार्थी बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक नमस्कार विनंती उपरी येथिल कुशळ जाणून स्वकीय लिहित असले पाहिजे. विशेष. राजेश्री काशी बल्लाळ व अरवे रमण [?] याज बरोबर खिजमतगार वगैरे माणसें देऊन हिंदुस्थान प्रांतें कामगारीस रवाना केले आहेत. मागाहून याजबरोबर आणिक सरंजाम पाठवावा लागतो. त्यास आठ दहा दिवस सातारियांस[37] राहतील. त्यास यांचा समाचार घेत जावा. जागा राहण्यास द्यावी. रा छ ४ मोहोरम. बहुत काय लिहिणें हे विनंती.

---

[३५] श्री

पै० चैत्र शुद्ध १ शके १६७९

वेदशास्त्र संपन्न राजश्री वासुदेवबावा दीक्षित स्वामीचे सेवेशीं

सेवक जानोजी भोंसले सेनासाहेबसुभा दंडवत विज्ञापना येथील कुशळ

---

३६. भाऊसाहेबांची बखर, मारवाडावरील स्वारी पहा. (१७५३ स० इ०)

३७. सातारें हें औरंगाबादेपाशीं आहे. हें दीक्षितांचें जाहगिरींतील एक गांव होय.

ता। छ ९ माहे रज्जब मु॥ नजीक आफाराबाद येथें सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे विशेष—स्वामींनीं पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन लेखनार्थ अवगत जाला. भेटीचा मार लिहिला कीं पैठणावरि मुक्काम होत तरि येणें होतें लांब यावयासि योग्य घडत नाहीं ह्मणोन लिहिलें. त्यास पैठणावरि मुक्काम करणें तरि तो विचार कांहीं विस्तारयुक्त व्याहावा असें नाहीं. संकलित[38] मजकूर पहिले पत्रीं आपणास लिहिलेलाच आहे. यास्तव उपरीवरि त्वरेनें नावें लागेल ह्मणोन गंगातीरीं मुक्काम नेमले. उपरीवरि मुक्काम नेमले आहेत. तेथेंच मागाहून म ह त ह स पंढरी बाबा व बाबुराव कोनेर येतील त्यांस स्वामींच्या भेटीची अपेक्षा फार आह्मांस आहे. कैलासवासी तीर्थरूपांमागें[39] स्वामी वडील आहेत. तीर्थरूपांपेक्षां आमचे ठायीं ममता विशेषात्कारें धारिली पाहिजे. वर्षासनाचा मार लिहिला तरि कैलासवासी यांणीं वर्षासन चालविलें आहेत. त्यांत तिल तुल्य अंतराई होणार नाहीं· तरि स्वामींनीं कृपाकरून उपरीच्या मुक्कामीं येऊन भेटीचा लाभ दिला पाहिजे. येतेसमयीं राजश्री शामराव विश्वनाथ यांसही घेऊन यावें. सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

[३६] पौ चैत्र शु॥ १० ॥ श्री ॥
मंगळवार शके १६७९.

वेदशास्त्र संपन्न राजश्री वासुदेव बावा दीक्षित स्वामीचे सेवेशीं सेवक जानोजी भोसले सेनासाहेब सुभा, दंडवत. विज्ञापना येथील कुशल ता। छ ७ माहे रज्जब मुक्काम मालडगांव पर्यंत सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. यानंतर स्वामींचे भेटीची बहुत अपेक्षा आहे· यास्तव आपणाकडे पत्र लेहून जासुद जोडी पाठविली आहे. ऐसियास उदईक मंगळवारीं आमचा मुक्काम दुधनातीरीं करंडोवर आहे. तेथून दर मजल स त्क च वराडप्रांतीं जाणें आहे. येविशींचा अर्थ सेवेशीं लिहिला आहे· तरि स्वामींहीं कृपा करून सत्वर भेटीस आलें पाहिजे. येते समयीं राजश्री शामराव विश्वनाथ यांस समागमें घेऊन यावें. सेवशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

[३७] ॥ श्री ॥

वेदशास्त्र संपन्न राजश्री वासुदेवबावा दीक्षित स्वामीचे सेवेशीं सेवक रघोजी भोंसले सेनासाहेबसुभा दंडवत विनंती उपरी येथील कुशल तागाईत श्रावण शुद्ध ११ पर्यंत स्वामींचे आशीर्वादें करून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं राजश्री रामचंद्र बल्लाळ पांजवरावरि

---

३८. संकलित = थोडक्यांत.
३९. म्हणजे रघूजी भोंसले ज्यांणीं नागपूरचें राज्य पैदा केलें.

आशीर्वादपत्र व प्रसादवस्त्र पाठविलें तें मस्तकीं वंदून सनाथ जालों. याचप्रकारें निरंतर आशीर्वादपत्रीं संतोषवित जावें. यानंतर स्वामीचे सेवेशीं वस्त्रें पाठविलीं आहेत बि॥

चांदणी तिर्वेट पैठणी. चांदणी पैठणी सक [ला ?]

येकूण सनगें दोन व ब्राह्मण संतर्पणाकारितां दुबत्या म्हशी उत्तम ४ चार पाठविल्या आहेत. प्रविष्ट होतील. विदित व्हावें याजकरितां विनंती लिहिली असे. सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

[३८] ॥ श्री ॥

वेदशास्त्र संपन्न राजश्री गोविंद दीक्षित पाटणकर स्वामींचे सेवेशीं—विद्यार्थी माधवराव बल्लाळ प्रधान नमस्कार विनंती उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहीत जावें. विशेष, तुह्मांपासून कर्ज घेतले मुद्दल रुपये ४०००० दिंमत बाबुराव सदाशिव यांस राजमरे [!] यात ५००० हुंडी पुण्याची बाबुराव दीक्षित पटवर्धन यांजवर एकूण पंचेचाळीस हजार रुपये घेतले. यांस व्याज दरमहा दर सदे रुपये १। सवोत्रा बिनसूटप्रा करार केले असे. जाले मुदतीचें व्याज मुद्दल हिशेब करून[४१] देऊं. मित्ती मार्गशीर्ष शुद्ध प्रतिपदा शाके १६८३ वृषनाम संवत्सरे जाणिजे. छ ५, जमादिलावल, सु॥ इसन्नेसितैन मया व अल्लफ. बहुत काय लिहिणें हे विनंती.

[३९] ॥ श्री ॥

वेदशास्त्रसंपन्न राजश्री रामचंद्र दीक्षित व लक्ष्मीनारायण दीक्षित गोसावी यांसि—

सकल—गुणालंकरण अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्ने॥ येशवंत राव होळकर दंडवत विनंती उपरी येथील कुशल जाणोन स्वकीय कुशल लिहित असावें. विशेष. आपण पत्र पाठविलें तें पावलें. खानदेश प्रांतीं खासा स्वारी आल्यावर पुढें राजश्री फत्तेसिंगराव मोने वगैरे फौजा या प्रांतीं रवाना जाल्या. जनवार्ता सैन्याचा उपद्रव यामुळे कायगांव टोकें प्रवरासंगम तीर स्थळीं क्षेत्राची जागा, ब्राह्मणांस भय उत्पन्न जालें. साल गु॥ क्षेत्र कायगांव पेंढारी यांणीं लुटलें. त्यामुळें भय अधिक प्राप्त जालें. त्यावरून

४०. तिवट = पागोटें.

४१. पहिल्या ४ पेशव्यांस नेहमी कर्ज असे. सवाई माधवरावांच्या कारकीर्दीत हें सर्व खलास झालें.

४२. स० इ० १८०२ मध्यें येशवंतराव पुण्यावर चालून येत असतां त्यानें फत्तेसिंग माने यास पुढें पाठविलें होतें. फत्तेसिंग हा यशवंतरावाच्या कंपूंतला मोठा शूर सरदार होता. त्यानें पेशव्याचे प्रांत लुटून जाळून उद्वस्त केले व विंचूरकर, गोडबोळे वगैरे पेशव्याचे सरदारांस पराभवून मागें लाविलें.

क्षेत्रस्थ ब्राह्मण श्रीफल घेऊन मान्यांच्या भेटीस पुण्यस्थंभीं गेले. त्यांनींही अभय दिलें. जे आह्मांस येविशीं सुभेदार* साहेबांची आज्ञा आहे जे, क्षेत्रास उपसर्ग होऊं नये. त्यावरून सर्वांस संतोष जाला. हल्लीं राजश्री नबाब अमीरुद्दौले[४३] फौजेसुद्धां कसबे गांडापूर येथें आवंडाकडे स्वारी जाणार त्याजकडील उपसर्ग क्षेत्रास किमपि लागला नाहीं. मानें यांणीं खात्री केली त्याप्रमाणें अनुभवास सर्वांच्या आलें. पूर्वापार कैलासवासी थोरले सुभेदारां[४४]पासून या स्थलाचा अभिमान आहेच. त्याप्रमाणें सांभाळ करूनच आह्मांकडील गांडापूर परगण्यांतील तीन गांव नेवास परगण्यांतील एक गांव येकूण चार गांव आहेत. आज पांच सहा वर्षें पायमालीनें खराबा जाली. त्यास त्याचे व तीरस्थळीचें संरक्षण घडावें याकरितां नबाबास पत्र दिल्हे पाहिजे. ह्मणोन विस्तारें लिहिलें तें कळलें. ऐशियास तुह्मांकडील लक्ष्मण उमाजी याजबराबर राजश्री अमीरुद्दौले याजला पत्र पाठविलें आहे. हें त्याजकडेस पावतें करावें. गांवास उपद्रव देणार नाहींत. सर्वदा पत्र पाठऊन तोषवीत जावें रा छ ११ रबिलाकर. सु॥ सल्लास मैयातैन व अल्लफ. बहुत काय लिहिणें हे विनंती. मोर्तबसुद.

[४०] श्रीसकळ तीर्थरूपराजश्री श्रीमत्परमहंस[४५] स्वामींचे सेवेशीं.

अपत्यसमान शाहूजी राजे कृतानेक दंडवत विज्ञाप्ति येथील कुशल फाल्गुन शुद्ध तृतीया सौम्य वासर स्वामीचे आशीर्वादें यथास्थित असो विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र प्री दि लें.[प्रेरिलें?] तेथें आज्ञा जे, श्रीनें जें वदविलें त्यास संदेह आहे असें नाहीं. पत्र पत्रिकार्थ जाणून जतन करून ठेवणें ह्मणून त्यावरून स्वामींनीं आशीर्वादप्रसाद दिला. त्यास संदेह चित्तांत आणिजेतो असें नाहीं. सूचनार्थ विनंति लिहिली होती. त्यास निर्वाहरूप पत्रिकाच आज्ञा प्रमाण, संग्रहीं ठेविली असे. विदित होय. श्रीपदप्रसाद पाठविला तो पावला. सेवेशीं विनंति.

[४१] श्री.

श्रीसकल तीर्थरूप श्रीमत् परमहंस श्री स्वामींचे सेवेशीं.

अपत्यसमान शाहूजी राजे कृतानेक दंडवत विज्ञाप्ति येथील कुशल भाद्रपद शुद्ध तृतीया, सौम्यवार स्वामींचें आशीर्वादें यथास्थित असों विशेष.

---

* सुभेदार = यशवंतराव.

४३. यशवंतरावाच्या पदरचा एक पठाण सरदार. अमीरखां ?

४४. थोरले सुभेदार = मल्हारराव होळकर.

४५. हे धावडशीचे ब्रह्मेंद्र स्वामी. यांचें चरित्र हल्लीं प्रसिद्ध होत आहे.

सांप्रत स्वामींचें आशीर्वादपत्र येऊन परामृष होत नाहीं याकारता चित्त सापेक्षित असे. तरि सर्वदा आशीर्वादपत्र पाठवून चित्त सानंदित केलें पाहिजे हे विनंति.

[४२] श्री.

श्रीमत्महाराज परमहंस परशरांभ बावा स्वामींचे सेवेशीं.

आज्ञाधारक चरणरज बाजीनें कृतानेक विज्ञापना. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. की तंक [?] लिहिला त्यास आमची निष्ठा स्वामींचे पायां शिवाय नाहीं, हें आह्मीं काय सांगावें ? जैशी स्वामी बुद्धि चित्तांत धरतील तैशी होईल. असो ते इतका परिहार ल्याहावा असें नाहीं. आह्मीं लेकरें खरीं. आज नव दिवस जाहले. राजश्री × × × स्वामी निरोप देत नाहींत. आतां दोन प्रहरीं राजश्री आबाजीपंतांचें पत्र आलें कीं पुणेस लवकर येईन. असें त्यांचें पत्र आलें आहे. तर ठरवितां येईल. सेवेशीं आज्ञा प हो [?] विज्ञापना.

[४३] श्रीमंत महाराज श्रीपरमहंस बावा स्वामींचे सेवेशीं

अपत्य चिमाजीनें कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना येथील कुशल माघ शुद्ध द्वितीया पर्यंत स्वामींचे आशीर्वादें करून यथास्थित असों विशेष. तीर्थरूप राजश्री रायांकडून पत्रें स्वामींस आलीं तींच व जिन्नस पाठविलीं आहेत. त्याजवरून विदित होईल. सारांश स्वामींचा आशीर्वाद तीर्थरूपांचे मस्तकीं आहे तत्प्रभावेंकरून म्लेंछ मोठा गर्वेंकरून आला तो गर्वहत जाहला. समूळीं अविलेंबेच बुडालियाचें वृत्त येईल तें मागाहून सेवेशीं लिहून पाठवितों. अवरंगाबादेची फौज त्यांचे कुमकेस जाणार; शहर सोडून फुलदरीस आली आहे. स्वामींच्या आशीर्वादें ये फौजेचा निःपात हकडेच होईल. असो. आशीर्वाद दिला पाहिजे. होतें तें स्वामींच्या आशीर्वादें होतें. सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

[४४] श्रीमंत परमहंस महाराज श्री स्वामींचे सेवेशीं

चरणरज बाजीराव बल्लाळ प्रधान कृतानेक विज्ञापना. येथील कुशल महाराजांचें आशीर्वादें पौष वद्य चतुर्दशी पावेतों मुक्काम भूपाळ यथास्थित असें विशेष. या प्रांतीं फौजेसहित आलों. नबाबाचा व आमचा

---

४६. ‘ [illegible]रामबावा ’ हें नांव स्वामींच्या [illegible] असावें किंवा हे परशुराम येथील [illegible] भक्त होते म्हणून असें नांव त्य[illegible] असावें. परमहंस दीक्षा ग्रहण केल्यावर ब्रह्मेंद्रस्वामी असें नांव त्यांच्या गुरुजींनें त्यास ठेविलें. ब्रह्मेंद्रस्वामींचें चरित्र पृ॰ २ पहा.

४७. राया = राव = बाजीराव.

४८. अविलेंबें = लौकर.

मुकाबलो व्हावा तों नवाब भूपाल टप्प्यां अशीरी यास गेले. छ० ३ रमजानीं एक युद्ध जाहलें. दुसरें कालही एक युद्ध नबाबाचें व लोकांचें झालें. बरासा तमाशा नैबीचांनीं पाहिला. महाराजांचे प्रतापें मोर्चे नवाबावरील सैलाबत बरीशी चढली. नबाब भोपाळचे आश्रयास तीस चाळीस हजार फौजेनिशीं बसले. आमचे मोर्चे बाद घोडी वरि बसले आहेत. कैराळचा मार देत आहेत. मोंगलांचा आरगानरगो केला आहे. दाणा, गल्ला, वैरण, काडी कुल बार्द जाहली आहे. बा ग सा ची च [?] गत यास झाली आहे. स्वामींच्या आशीर्वादें निजाम उल्मुलुख या ठिकाणीं बुडत आहे. अगर सुटका झाली तरि उत्तमच होईल. नबाब किल्लेबंद झाले त्यामुळें त्यांची अब्रू राहिली नाहीं. आपला आशीर्वाद समर्थ आहे. सर्व आशीर्वाद महाराजांचा आहे. सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

[४५] श्रीमंत महाराज परमहंस स्वामींचे सेवेशीं

चरणरज बाळाजी बाजीराव कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल तागाईत चैत्र वद्य पंचमी मंगळवार मुकाम ह्यसाळ कृष्णातीर येथें स्वामींचे कृपेकरून सुखरूप असों विशेष. वसईकडील* वर्तमान तर मोर्चे लागले आहेत. दोन तीन सुरुंग जवळही गेले आहेत. व पांच धमधमे तयार झाले आहेत. परंतु सुरंगास पाणी लागल्यावरून मोर्चे चालत नाहींत. लष्कर फार, दोन तीन महिने एक जागां मुक्काम झाला. गवत चहूं गांवाहून आणावें लागतें, असें वर्तमान तेथील आहे; तें स्वामींस तीर्थरूप राजश्री आपा सेवेशीं लिहीतच असतील. मींही वर्तमान विदित व्हावें म्हणून लिहिलें आहे. ईराणी तो वे या स कुलीखान यानें पादशाह व सर्व लोक कैद केले. आणि आपण दिल्लीस येऊन तक्तावर बसणार. पुढें दक्षणेवर चाल करावी हाच त्याचा पुर्ता आशय आहे. असो. पुढें होईल वर्तमान तें शेवटीं लिहून पाठवूं. तीर्थस्वरूप राजश्री रौऊ बऱ्हाणपुराजवळ आहे. येथील वर्तमान तर तूर्त राजश्री छत्रपत

---

४९. मुकाबला = गांठ, लढाई.

५०. टप्पा = प्रांत, परगणा.

५१. म० आमच्या फौजेचें.

५२. हे नवाब निजाम उल्मुक होत. हें पत्र स० इ० १७३८ सालीं निजामास कोंडलें असतां लिहिलें हें स्पष्ट आहे.

५३. जय, सिद्धि, चढती.

५४. बंदुकवाले घोडेस्वार.

५५. अरगानरगा (?) दाणा वैरणीची बंदी ?

* वसईचा किल्ला घेतल्याची हकीगत साष्टीची बखर पृ० १६–२२ यांत पहावी.

५६. नादरशहा (१७३८।३९)

५७. राऊ = राव = बाजीराव.

स्वामींचा मुक्काम येथेंच आहे. विशेष अर्थ लिहावयास योग्य आहे असें नाहीं. सर्व आज्ञा व आशीर्वाद आमचे मस्तकीं असे. तो वसईही येईल. ता बे या स [?]—कुलीखानासही पोंचेल. स्वामींनींहि सदैव लेखकांस आज्ञा करून तीर्थस्वरूप राजश्री आपास लिहिलें पाहिजे. स्वामींची कृपा आहे तों सर्व घडतच आहे. बरकड विशेष अर्थ आहे असें नाहीं. सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

[४६] श्री

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना ऐशीजे स्वामींनीं चिठ्ठी पाठविली तेथें कित्येक खेदयुक्त पर्याय लिहिला, तो कळला. ऐशियास आम्ही स्वामींचीं लेंकरें. आह्मांस इतके पर्याय स्वामींनीं लिहावे हे काय आहे? आम्ही स्वामी खेरीज आहों असें नाहीं. जशी आमची निष्ठा पायाशीं असेल तदनुरूप फल. पत्रीं काय ल्याहावें? हे विज्ञापना.

[४७] श्रीमंत महाराज राजश्री परमहंस बावा स्वामींचे सेवेशीं

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल स्वामींचे आशीर्वादें यथास्थित असों विशेष. चिरंजीव राजश्री जनार्दनपंत यांचें लग्न वैशाख बहुल पंचमीस योजिलें असे. तर स्वामींनीं कृपा करून कार्य सिद्धीस पावविलें पाहिजे. पहिलें विनंतीपत्र सेवेशीं पाठविलें आहे. परंतु प्रविष्ट झालें असेल नसेल नकळे. यास्तव हल्लीं विज्ञाप्ति लिहिली आहे. आम्हीं लेंकरें, स्वामींनीं कृपा सर्व प्रकारें करावी हें उचित असे. बहुत काय लिहिणें कृपा केली पाहिजे हे विज्ञापना.

[४८] श्री

श्रीमंत महाराज— श्री परमहंस बाबा स्वामींचे सेवेशीं.

चरणरज सदाशिव चिमणाजी साष्टांग नमस्कार. विज्ञापना येथील कुशल माघ शुद्ध पंचमी पर्यंत स्वामींचे आशीर्वादें करून यथास्थित असों विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें शिरसा वंदिलें. पैकियाविषयीं स्वामींनीं आज्ञा केली. ऐशियास प्रस्तुत येथें ओढीचा प्रसंग असे तो काय ल्याहावा? स्वामींनीं पैकियाविषयीं चार महिने कृपा करावी. तीर्थरूप राजश्री नाना स्वारी करून आलियावरि स्वामी आज्ञा करतील

५८. हा नाना साहेबांचा कनिष्ठ बंधु. भिडे यांची कन्या सगुणाबाई हिशीं जनार्दन बावाचें लग्न झालें.

५९. मुलकी कारभार सर्व भाऊंकडे होता. तेव्हां सर्व राज्याचा खर्चवेंच शिलक जमा यांजकडे त्यांचें लक्ष असणें साहजिकच आहे.

त्याप्रमाणें वर्तणूक करतील. सारांश हा मामलां स्वामींच्या आशीर्वादाचा आहे. उभयतीं तीर्थरूप असतां यथास्थित चालले, त्याप्रमाणें किंबहुना त्याहून विशेष[62] चालावे हें स्वामीस आवश्यक आहेच. स्वामीही कृपा करणें ते करतील व करावी [हें] उचित असे. सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

[४९] श्रीमंत परमहंस महाराज श्री स्वामींचे सेवेशीं

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंती येथील कुशल तागाईत छ ७ जिलकाद पावेतों स्वामींचे कृपावलोकनें करून यथास्थित असे विशेष. बहुत दिवस आशीर्वादपत्र पाठवून परामृष न केला, असें नसावें. चरणरजाचा परामृष सदैव करावा. तीर्थरूप आपांनीं कैलासवास[63] केला हें वर्तमान स्वामींनीं ऐकिलेंच असेल. माठा घातच झाला. तीर्थरूप राऊ[64] यांणीं कैलासवास केलियास आठ महिने न झाले तों श्रीनें हा प्रसंग घडविला. एका एकींच श्रीनें दुःखार्णवीं पाडलें. होणार बळवंत श्रीइच्छेस उपाय काय? वडील होते त्यांजवरि स्वामींची कृपा होती. जों जीवित्व तों पर्यंत कीर्तीच जाहली. त्या माघारीं चरणरजावरि महाराजांची कृपा आहेच व कृपेमुळें कल्याणच होईल. नवाब निजाम उल्मुलुख याचा व नासरजंगाचा कलह निर्माण झाला होता. त्यास आह्मी साहित्य करितां निजामउल्मुलुख याचें केलें. त्याजवरून नासरजंग फकीर जाहले. तदोत्तर असे राजियाची भेट झाली बहमान आदर फारच केला. सर्वप्रताप स्वामींचे कृपेचा आहे. स्वामिवांचून आह्मांस दैवत नाहीं. वरकड विस्तार काय लिहिणें? सेवेशीं श्रुत व्हावें हे विज्ञापना.

[५०] ॥ श्री ॥ पौ। छ २२ मोहरम.

राजाश्रियाविराजित राजमान्य राजश्री विश्वास रावजी स्वामींचे सेवेशीं पो। गोपाळराव गणेश सां। नमस्कार विनंती उपरि येथील कुशल ता। छ २० माहे मोहरम मु॥ नजीक बुढा डोंगर जाणून स्वकीय कुशल लिहीत असलें पाहिजे विशेष पूर्वीं आपण पत्र पाठविलें तें पावलें. तेथें लिहिलें कीं, पुढें आपले जाणियाचा विचार कोणीकडे हें लिहावें. ऐशास आम्हास श्रीमंत राजश्री दादासाहेब यांनीं आज्ञा देऊन हे प्रांतें रवाना

६०. ही पेशवाई.
६१. बाजीराव व आपा.
६२. भाऊंच्या अंगीं जी स्वाभाविक ईर्ष्या तिचें हें वाक्य व्यंजक होय.
६३. वैधमास शके १६६२
६४. राऊ = राव = बाजीराव.

केलें. त्यावरून येथपर्यंत दरमजल येऊन पोंहोचलों. तों सांप्रत श्रीमंतांचीं पत्रें पातशाहा व सुजातदौले यांस आलीं आहेत आणि आह्मांस लिहिलें आहे जे तुह्मी त्यांजकडे व पुढें कित्येक तेथून मनसबे करावयाचे आहेत याजमुळें दरमजल त्यांजकडे जाणार त्यास आपलेकडील वर्तमान अलीकडे कांहींच कळत नाहीं. आपले प्रांताचा बंदोबस्त कोणे प्रकारें आहे. कोणी लबाडी करीत असिल्यास आह्मी तेच मार्गें येत असों तुह्मी सांगाल त्याचें पारपत्य करून पुढें जाऊं. प्रस्तुत नवीन वर्तमान ऐकिल्यात आलें कीं, जाटांचीं फौज भदावर प्रांतांत येऊन अटेर घेतली आणि भिंडेस लागले आहेत. तेथोन पुढें सरकारच्या प्रांतांत येऊन उपसर्ग करणार याचा प्रकार काय आहे हें सविस्तर ल्याहावें. श्रीमंत राजश्री दादासाहेब फौज सुद्धां स्वार होऊन चांदवडास आले तेथोन हे प्रांते यावयाचा विचार आहे. ह्मणून पत्रेंच आलीं असत. वरकड सविस्तर अर्थ भेटी अंतीं परस्परें कळों येतील. आपलेकडील व जाटाचे फौजेचें वगैरे ते प्रांतींचें वर्तमान सविस्तर ल्याहावें बहुत काय लिहिणें कृपा कीजे हे विनंती.

[९१] ॥ श्री ॥

राजश्रियाविराजित राजमान्य राजश्री रामचंद्र बाबा स्वामी गोसावी यांस

पो बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार विनंती उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहीत जावें विशेष राजश्री अर्जुनसिंग राजे यांची जागा बुंधेलियांनीं जबरदस्तीनें घेतली. हे पदरीं पडले, यांची स्थापना करावयाचें आमचें वचन गुंतलें आहे, तरि तुम्ही यांचा आगल वाद धरून यांची जुनी जागा बुंधेलियांनीं घेतली तेथें यांची स्थापना करून जागा यांचे हवालीं करावयाचा प्रकार राजश्री अमृतराव शंकर यांस सांगितला आहे. हे सांगतील तदनुरूप जुने जाग्यावर स्थापना करून सर्व प्रकारें चालवणें सारांश आह्मी बंगालियास गेलों ते सालीं बुंधेलियांनीं याजपासून जागा घेतली ते यांची यांचे हवाली करणें जाणीजे छ १९ सवाल बहुत काय लिहिणें हे विनंती—

[९२] ॥ श्री ॥ पौ छ१२रबिलाखर सन खमस सबैन जेष्टमास.

श्रीमंत राजश्री नाना स्वामींचे सेवेशीं पो नारो शंकर सा नमस्कार विनंती उपरी येथील कुशल ता छ १ रबिलाखर जाणोन स्वकीय कुशल लेखन करीत असलें पाहिजे. विशेष सांप्रत आपल्याकडील पत्र येऊन परा-

भर्ष होत नाहीं तर ऐसें नसावें. निरंतर पत्रीं सांभाळ करीत गेलें पाहिजे. या नंतर पो जंबुसर येथें राजश्री दौलत बाबुराव फौजसह जाऊन ठाणें हस्तगत केलें. यास्तव उपराळा करून अंमल बसवावा या अर्थी येथून कारकून व अरब पाठविले त्यांजला वर्तमान कळतांच निघोन गेले ते समयीं सावकाराचा गल्ला व ठाण्यांतील वस्तभाव व पागेचीं घोडीं वगैरे जिन्नस कं म पे श पन्नास पंचावन हजार रुपयांचा नेला. ह्मणोन कारकुनाचीं पत्रें आलीं त्यास यंदा पर्जन्याचे कमतीमुळें माहाल दरोवस्त खराबीखालें आला. दरम्यान अरिष्ट उत्पन्न होऊन बहुत नाश केला. याजमुळें सावकार व इतर लोकांस नाउमेद जाली. पेस्तर आबादी होतां दिसत नाहीं. वस्तभाव ज्याची त्यास प्राप्त जाल्यानें पुढें उमेदवार होऊन माहालची आबादी होईल यास्तव आपल्यास लिहिलें असे. तरि राजश्री दौलत बाबुराव यांजला सरकारचें ताकीदपत्र द्यावें कीं, वस्तभाव व घोडीं, गल्ला वगैरे जिन्नस दरोवस्त माघारा देणें या प्रमाणें पत्रें येऊन सावकाराची वस्तभाव ज्याची त्यास प्राप्त जाली म्हणजे सर्वत्रांची खातरजमा होऊन माहालची उस्तवारी होईल बहुत काय लिहिणें हे विनंती.

---

[५३] ॥ श्रीकृष्णप्रसन्न[1] ॥

श्रीसांबसदाशिवायनमः जो सांबसदाशिव कसा आहे कीं, सत्स्वरूप ह्मणजे असें चित्स्वरूप प्रकाश अवस्था-त्रय साक्षी जागृत कालीं त्यास विश्व स्वप्नकालीं तैजस सुषुप्तीकालीं प्राज्ञ असें ज्यास ह्मणतात. जो एकच आत्मा उपाधि-भेदें करून नाना प्रकारें भासतो. पाय नसतां चालतो. डोळे नसतां पाहतो. हात नसतां घेतो. कान नसतां ऐकतो. सर्वांतर्यामीं व्यापक हें कशावरून ? व आत्मा आहे हें कशावरून ? तर, दूर कोणी इंगितज्ञ बसला असतो त्याचा याचे आत्म्यांत [आरशांत?] प्रतिबिंबित होऊन तीच गोष्ट घेतो. व्यापकते व्यतिरिक्त कसें घडेल. असा आत्मा त्यासच आपणांत विसरून आनंद-स्वरूप सोडून दुःखांतील सुख भोगावयाची इच्छा धरितो. हेच त्या आत्म्याची माया. सत्य ह्मणतां नये, असत्य ह्मणतां नये. जिचें स्वरूप अनिर्वचनीय सत्व, रज, तमोगुणी तिज पासून अहंकार, आकाश, वायु, तेज,

---

१. हें बाळाजी जनार्दन ऊर्फ नाना फडर्णीस यांचें स्वलिखित आत्मवृत्त आहे. हें कसें प्राप्त झालें या विषयीं या लेखाच्या अंतीं हकीकत लिहिली आहे. हें इ० सन १७६१ ह्मणजे पहिले माधवराव गादीवर बसतों पर्यंत आहे.

उदक, पृथ्वी पंचमहाभूतें महत्तत्व ह्मणजे अंतःकरण तदवच्छिन्न जें चैतन्य जो जीव अपंचीकृत पंच महाभूतें करून तदंशरूपें लिंगशरीरद्वारा जीवास सुख दुःखादि प्राप्ती. 'भोगायतनं शरीरं' भोगाचें स्थान शरीर होय. त्या शरीराची उत्पत्ती तर जें निंद्यस्थान योनी, व पुंस स्थानापासून रेत ज्याचे स्खलनें करून व स्पर्शें करून स्नान करावें लागतें, अशा निंद्य पदार्थापासून शरीर वृद्धीतें पावतें. गर्भींच ल्यातें पावलें तर गेलें, वांचलें तर आंत अनेक जंतूंचे उपद्रव व जठरस्थ अग्नीनें दाह इत्यादिक क्षुधा-तृषा समयीं परिमार्जन न होणें. असे क्लेश भोगितां प्रसव वायूकडून कष्टें करून जन्म जाहालें ह्मणजे जाताशौच प्राप्त. तदनंतर रोगादिक वेदना आपणच मुक्यानीं सोसाव्या. षड्भाव विकार अस्ति, जायते, वर्धते, विपरीणमते, अपक्षीयते, नश्यति. हे षड्भाववत् विकार असा देही जो मी *त्याला लाहनपणीं अज्ञानें करून आवृत. परंतु पूर्व संस्कारें करून देवाची पुजा करावी हा छंद फार. याजकरितां * * मातोश्रींनीं मारही दिला. परंतु संस्कार दृढ. विद्याभ्यासा करितां मातापितर जे यांची शिक्षा तेणेंकरून लहानपणीं अज्ञानाकरितां चित्तास फार वाईट वाटून त्यांचेंही अनिष्ट चिंतीत असें. दाहावे वर्षीं विवाह झाला. विघ्नें पडलीं असतां निर्विघ्न केलें. पुढें अक्रा बारा वर्षां नंतर कामाविर्भाव शरीरीं होऊं लागला. तेणेंकरून व असत्समागम किंचित् झाला तेणेंकरून पापप्रवृत्ती होऊं लागली. रेतस्खलनही व्यर्थ करूं लागलों. मध्यें घोड्यावरून पडलों. आते व्यवस्था कठीण, दोन दिवस शरीर भान नाहीं. या प्रमाणें जालें असतां गोविंद जो त्याचे कृपेनें बरें केलें. पुढें पंधरावे वर्षीं पित्याचा काळ झाला. त्यांचें और्ध्वदेहिक ईश्वरें करविलें. त्यांत पापदृष्टि एक समयीं जहाली. हा अपराध झाला. व्यर्थ रेतस्खलनें करून पाप व शरीर-नाश समजूं लागलें. तेव्हां सोडून देऊन निश्चय केला. परंतु कामाविर्भाव विशेष, येणें करून पापबुद्धी होत असे. पुढें परंपरा सेवाधर्म चालावा या योगें व श्रीमंतांची कृपा पुत्रवत् असें जाणून कर्नाटक प्रांतीं श्रीरंगपट्टण पर्यंत गेलों. परंतु प्रत्यहीं स्वप्नावस्था होऊं लागली. पुढें घरीं आलियावर रमणीयोग मात्र अज्ञानच तेणेंकरून जाहला. परंतु पापबुद्धी निःशेष

---

*. जन्म—ज्येष्ठ शके १६६३.

२. पिता—जनार्दन बल्लाळ भानु.

३. परंपरेनें कसा चालत आला तें वंशावळ पाहिली असतां समजेल. पे० व० पृ० १९ पहा. सेरीज भानूंचा व पेशव्यांचा घरोबा किती होता हेंही पे० व० पृ० ११—१९ पाहिलीं असतां ध्यानांत येईल.

४. ही स्वारी १७५५।५६ त झाली ती. पे० व० पृ० ६० टी० ६ पहा.

सुटना. तेव्हां चित्तांत विचार केला कीं, पितामह[५] यांची बुद्धि धर्मशील असतां व सत्यवचनी एकनिष्ठ देव-ब्राह्मणांचे ठायीं परम भक्ती; सात्विक आणि निषिद्ध कर्म करणेंच नाहीं ; असें असतां माझें चित्त पापाकडे थोडेसें कां जातें. ? याचा विचार करितां मातामह-पक्ष § अति व्यभिचारी तो संस्कार आहे. बुद्धीचा निश्चय करावा तत्रापि स्थिरता राहू नये. तेव्हां संस्कार बलवत्तर. पुढें टोंक्यास अतिरुद्र करावयास गेलों. तेथें देवतार्चन-नेम धरिला. परंतु शरीरीं पीडा तेणेंकरून वैराग्य असें कीं, पर-स्त्री मनांतही येऊं देऊं नये मग पाहणें कोठील ? मातोश्री व कुटुंब सहवर्तमान भाऊं बरोबर हिंदुस्थानांत जाऊन स्वर्गंगा त्रिपथ भागिरथीचें स्नान त्रिस्थली यात्रा करावी, अंतःकरण शुद्धी होईल, या भावने करून गेलों. त्या कालीं चित्तास अति वैराग्य. याचें कारण शरीरीं किंचित् पीडा. तेणेंकरून चित्त अति वैराग्यशील जहालें. कीं, एक भगवंताची पूजा व ध्यान मात्र करावें. उष्ण शीत यांचीही पीडा. परंतु चित्तास नाहीं. मातेचे ठायीं भक्ती होत्साता चाललों. ते नर्मदा महागंगेमध्यें स्नान करून एका वृत्तीनें ध्यान केलें. त्या दिवसा पासून उत्तरोत्तर वैराग्य अंतःकरण-शुद्धीच होत चालली. भाऊंची ममता विशेष व आंवेची व्यथा बहुत जाहाली, उठावयास शक्ति नाहीं, रेचन बहुत, ग्लानी फार तेव्हां कूच जहाले असतां मुक्काम श्रीमंतांनीं करवावा. त्याकालीं ईश्वरें आरोग्य केलें. पुढें दर मजल चर्मन्वतीतीरीं गेलों. तेथें ग्रहण पडलें. स्नानदानादिकें करून आत्मा पवित्र होत्साता ध्यानें करून कालक्षेप चालत असें. पुढें सूर्यतनया यमुना इचेतीरीं गौ-घाटा जवळ गेलों. तेथें स्नान-संध्या करून दोहों दिवसां नंतर मुक्तिपुरीं[६] श्रीमथुराक्षेत्रीं गेलों. तेथें क्षौर प्रायश्चित श्राद्धादिक करून तदनंतर पुढें भगवान् पूर्णब्रह्म राधाकृष्ण याणें सकल लीला केल्या असें जें वृंदावन त्या स्थळास गेलों. तेथें कालिया-डोहीं कदंबवृक्ष ज्याजवर भगवान् बसून वस्त्रहरण करिता जहाला, त्याच्या शाखा अद्यापि यमुनेंत गेल्या आहेत, त्या खालीं जाऊन स्नान तर्पण करून तदनंतर गोपीचंदनाचे टिळे व तुळशीच्या माळा घालून भगवंताचें ध्यान करीत होत्साता वृंदावनांत अटलाविहारी व कुंजबिहारी व बालाविहारी, राधाकिशोर, गोविंदजी या भगवंताच्या मूर्ती यांचीं दर्शनें घेतलीं. त्यांत कुंजबिहारी मध्यानकालीं चोंपाळ्यावर निद्रिस्थ, कपाट लागलेलें, परंतु चोंपाळ्याची दोरी बाहेर ओढीत

---

५. पितामह—बाळाजी महादेव भानु.

§. मातामह पक्ष कोणता ? मेहेंदळे तर नव्हेत ? पुढें टी० ९ व १२ पहा.

६. ह्या सप्त मुक्तिपुऱ्या प्रसिद्ध आहेत.
अयोध्या मथुरा माया काशी कांची अवंतिका ।
पुरी द्वारवती चैव सप्तैता मोक्षदायकाः ॥१॥

असत. ती आपले हातीं ओढून भगवान् जो यास आंदोलन-लीला केली. तेथोन शृंगारवट जेथें भगवंतें राधेस शृंगार केले, तेथें जाऊन वट-दर्शन घेऊन पुढें वंशीवटी ह्मणजे जेथें भगवंतें मुरलीवादन केलें, तेथें जाऊन वटाचें दर्शन केलें. तेथून सेवावन, कुंजवन हीं स्थळें, कुंज कसें कीं भगवान् लीला करितो असाच भास होत असावा. सर्वही वृक्ष छत्राकार ठेंगणे भूमिस्थ पल्लव कंटक वृक्षासही परंतु [?] कंटक नाहीं. हें पाहून आनंदमय होत्साता यमुनातीरीं रेतींत भगवान् जो याणें बाळरूपीं लीला केली. पादारविंद संबंधी रेणु रज:कण त्याची प्राप्ती मस्तकीं वंदावया करितां ब्रह्मादिक देव इच्छितात. तेथें जाऊन लोळून ती रेती मस्तकावर घेतली. तेथोन ज्ञानगुदडीस [?] गेलों. तेथें थोर थोर संत, महंत, वैरागी भगवत्पर होत्साते, सायंकाळचे साहा घटिका दिवसास येऊन बसून पुराण-श्रवण करीत आहेत. भगवंताच्या कथा नामें गाताहेत. त्यांचें दर्शन घेऊन चार घटिका पाहून चित्त बहुत शांत जहालें. तदनंतर धीरसमीर जे यां प्रति कालिंदी-तीरीं जाऊन सायंकाल संध्या करून भगवान् सांबसदाशिव जो याचें एकाग्र मनें करून ध्यान करून येता जहालों. याप्रमाणें तीन चार दिवस क्रमिले. अनेक जन्मांचें पुण्य कीं, असें वृंदावन दृष्टीस पडलें, तेणें करून भगवंताच्या मूर्ती व भगवद्भक्त त्यांचे दर्शनें करून नेत्र पवित्र जाले. पादें करून चालत गेलों तेणें करून पायांचें सार्थक जाहालें. हस्तें करून नमस्कार करिता जहालों तेणेंकरून हस्त पवित्र झाले. मुखेंकरून नामस्मरण केलें तेणेंकरून मुख पवित्र झालें. कर्णें करून भगवत्कथा-श्रवण केलें तेणेंकरून श्रोत्र पवित्रता पावले. स्नानें करून सर्व देह पवित्र झाला. ज्या वृंदावनांत वैरागी एकाग्र वृत्ती करून ध्यानस्त होत्साते कुंजाखालीं जागां जागां बसले आहेत; कोणी पर्णेंच भक्षून, कोणी जल प्राशन मात्र करून कोणी दुग्ध सेवन करून, कोणी सिद्धान्न आणून घालील तेंच खाऊन राहिले आहेत; अशांचें दर्शन घेऊन सत्समागमाचें माहात्म्य किंचित् आनंदातें पावलों. त्यांत एका बैराग्यानें कृपा करून एक मंत्र भगवंताचे नामाचा सांगितला, कीं याचा जप करीत जावा. तो भगवंतेंच सांगितला असा मानून, सर्वांस यथाशक्ति देणें देऊन संतोषातें पावलों. पुढें दिल्लीस गेलों. तेथें पृथ्वीपतीचें दर्शन श्रीमंतांचे आज्ञेवरून घेतलें. त्याणीं बहुत कृपायुक्त भाषण करून आशीर्वाद देऊन आपले जवळील वस्त्रें दिलीं तीं

७. पृथ्वीपति=बादशहा. जवानबख्त ह्मणून एक लहान शाहाजादा भाऊनींच गादीवर बसविला होता. भा० सा० ब० पृ० ९५ पहा.

घेतली. किंचित् संतोष जाहला कीं, भगवंताचे कृपेचे अंतर्वर्ती ही कृपा आहे. तदनंतर श्रीमंतांचे लष्करांत श्रीमंतांजवळ आलों. बसलों असतां भूमीकंप जाहला. परंतु भगवंताचें ध्यान चित्तांत आणिता जालों. दिल्लींतील चित्र वगैरे विषय ज्यांत पाप नाहीं असेही घेतले. पाहिले. पुढें उत्तरेकडील यवनें शत्रुत्वें करून यमुना पैलतीरीं पाऊण लक्ष सेनेसहवर्तमान येऊन उतरला. परंतु यमुना भरपूर चालली तेणेंकरून उभयपक्षीं स्तब्धताच जाहली. पुढें कुंजरपुरा श्रीमंतांनीं शौर्यें करून घेतला. मीहि युद्धांत होतों. ईश्वरें रक्षिलें. तों इतकियांत यवन आलीकडे आला. श्रीमंत सैन्यासहवर्तमान त्याचे समोर गेले. गांठ पडली. तेव्हां मी तर लहान श्रीमंताचे बुद्धीस महानबुद्धी [?]. परंतु भावी अर्थ तेणेंकरून विपर्यास पडला. आप्त होते बळवंतराव[९] मातुल व नाना पुरंधरे वगैरे ते अनाप्त झाले. जे अनाप्त शाहनवाजखानी, भवानी शंकर वगैरे ते आप्त जाहले. त्यांचे वाक्याचे ठायीं विश्वास, तेणेंकरून आपली रीत युद्धाची सोडून यवनाची रीत[११] धरिली. परस्परें युद्ध होत असे. गोळे प्रत्यहीं शत्रूचे राहुटीवरून जात. मातोश्री व स्त्री भयभीत होत. कीं कसें होईल ? ते ते समयीं मातोश्रीस विनंती करीत गेलों. कीं मी विनंती करितों. एक ईश्वरीं लक्ष असावें. त्यांत मातुळ[१२] युद्धांत होते ते पडले. ते दिवशींच सर्व सैन्य नाशास पावावें. परंतु रात्र जाहली यामुळें राहिलें. त्या दोन महिन्यांत मनुष्यें, पशु बहुत मेले. अन्नाची महर्गता, दुर्गंधी एकेच ठिकाणीं. असे श्रम पाहिले. पुढें मातुळाची स्त्री समागमें गेली. मातोश्रीस श्रम फार जाहले. होणार अवश्यक होतें. यदर्थी संदेह धरूंच नये. हा माझा निश्चय. पुढें थोरलें *युद्ध उदयीक होणार. तों पूर्व दिवशीं संकेत कीं, पराजय आपला जाहला तरी शत्रूचे हातीं श्रीमंताचें कुटुंब व आपलें हातीं लागूं नये. आपणच नाश करवावा. आपण तर वांचत नाहीं असा सिद्धांत करून श्रीमंतांनीं याची हीं योजना केली. दुसरे दिवशीं तयार होऊन प्रातःकालचे दोन घटिका दिव-

८. यवन अहमदशहा अबदाली हा या काळीं २४ दस्ते फौजेसह आला होता. सुमारें १२ शें लोकांचा एक दस्ता.

९. बळवंतराव मातुल-हे बळवंतराव गणेश मेहेंदळे असावे असें वाटतें. मागें पृ० ३५ टी० ६ पहा. नाना म्हणतात मातुळ अनाप्त झाले. परंतु दुसरे लेखांत बळवंतरावांच्या मसलतीनेंच भाऊसाहेब चालत असत असें म्हटलेलें असतें.

१०. हे दिल्लींतील पादशाही मुत्सद्दी-

११. एक जागां खंदक करून राहणें ही रीति-ही यवनी रीत इब्राइमखां गाडदी याचे मसलतीवर व बळावर पतकरली.

१२. मातुळ-बळवंतराव मेहेंदळे ? पुढें कुटुंब सती गेलें असेंही आहे तेव्हां हे मातुळ मेहेंदळेच असावे. भा० सा० ब० पृ० ११४ १५-१६ पहा.

* थोरलें युद्ध-पौष शुद्ध ८ शके १६८२ भा० सा० ब० पृ० ११९ व पुढें.

सास युद्धास गोळागोळीचा प्रारंभ जाहला. श्रीमंत अति बुद्धिवान्, धैर्यवान्, शूर, कृतकर्मे गर्व मात्र विशिष्ट, परंतु तर्तुद फारच सैन्याची वगैरे केली. शेवटीं निशाणा जवळील तर्तुद एकीकडे जाऊन शत्रूची मुख्य स्थानींच गांठ पडली. मी श्रीमंता सान्निध ईश्वरस्मरण किंचित् करून असें. तो विश्वासराव यांस गोळी लागली. पडले. ते हत्तीवर श्रीमंतांनीं घालून उभेच राहिले. तों पठाण पाय उतारा आंत येऊन मिसळले. तोडातोडी होऊं लागली. आणि डावे बाजूचे मातबर सरदार, चौघड्याचे धनी देखील, पूर्वींच पळाले. उजवे बाजूचे ही होळकर शिंदे निघोन निशाण निघालें. दोन तीन शत पायदळ होतें. श्रीमंत दिसेनातसे जहाले. तेव्हां ईश्वरें बुद्धी दिली. माघारे फिरलों. पूर्वीं युद्धांत बापूजी[१३] पंतीं बोध केला. माघारे फिरावें. त्यांस उत्तर केलें कीं, अशा समयीं श्रीमंतास सोडणें ठीक नाहीं. परतु पुढें या प्रमाणें जहालें. लक्ष सैन्य त्यांत मोठे मोठे सरदार असतां एकही त्या समयीं श्रीमंतास आप्त न जहाला. बहुत दिवस अन्न भक्षिलें. कृपा पुत्रवत् केली. तितकें चांगला काळ होता तेव्हां केशास धका लागल्यास प्राण देऊं अशा प्रतिज्ञा. परंतु ईश्वर घटित विपरीत काळ त्यांत सोबती कोण होतो? सर्व सुखाचे सोबती. भोजन आदरें करून करावें. वस्त्रें, जवाहीर, जागिरा, घ्याव्या. निदानीं इतकें असून ज्यांचे देहाचें ठिकाण कोणास ठाऊक नाहीं. सर्व वाताहत जहाले. मी सायंकाळचे दोन घटका दिवसास घोड्यावर पाणिपतांत आलों. त्या देशाचा मार्ग अगदीं ठाऊक नाहीं. तेथें परमेश्वरें वाट दाखवावया पुरते रामाजीपंत उभे होते. सांगूं लागले घोडें वस्त्रें टाकून द्यावीं. त्या वरून सर्व टाकून शुद्ध लंगोटी लावून बसलों. रात्र जहाल्या वर चाललों. तों एका कोसांत तीनचार वेळ शरीरास हात लावून टोपीवाल्यांनीं झाडा घेतला. दर खेपेस समागमेंचे दाहावीस तोडून टाकीत. त्यांत मी राहिलों. हे सत्ता ईश्वराची. परंतु बापूजीपंत, रामाजीपंत, राहातच गेले. असें जातां दाहा बारा कोश पश्चिमेकडे गेलों. तों तेच शत्रु येऊन रामाजी पंत बापूजीपंत वगैरे यांस जखमी भारी केलें. पडले. मी एकटा राहिलों. तो गवतांत गेलों. ईश्वरें तृणें करून माझें रक्षण केलें. त्यांस मोहनी घातली. सर्वांस मारिलें असतां मी जवळ असतां न मारिलें. व गवत लांब असतां जाऊं दिलें. पुढें ते गेल्यावर जाऊं लागलों. तों पुढें दोन कोशावर दुसरे मागती दृष्टीस पडले. तेव्हां मागती तृणांत जाऊन ब-

---

[१३] बापूजीपंत—कोण?

सलों. तों जवळ येऊन काढूं लागले. ते समयीं ईश्वर त्यांतीलच एका वृद्धाचे मनांत संचार करिता जाहला. कीं कशास मारितां? मग गेले. तदनंतर माझी शक्ति पाणिपतावर बहुत क्षीण, आमविकारादिक विकारयुक्त, अन्न चालेना, असा मी त्याजवर दयासमुद्र सांबसदाशिव जो याणें कृपा करून शरीर अशक्त, ऊन पाहिलेंच नाहीं, व पादचारी अभ्यास नसतां सोळा सत्रा कोश अन्न उदका व्यतिरिक्त आलों. क्षुधा तिसरे प्रहरीं लागली. तेव्हां बोरीचा पाला सांपडला तो खाऊन पाहिला. तो तोंडांत जाईना. तसाच सायंकाळीं एका ग्रामाबाहेर आलों. तों एका बैराग्यानें पीठ आणून दिलें. त्याची भाकर खादली. ती अमृत-प्रमाण लागली. नंतर निद्रा केली. प्रातःकालीं गंगा-सहस्त्रनाम ह्मणत ईश्वर-स्मरण करीत चाललों. तों एका गांवामध्यें गेलों. तेथें एक साहुकार होता, त्यानें घरीं नेलें. भोजन एक ब्राह्मण होता, व यशवंतराव चाबुकस्वाराकडील भेटला, त्याजकडून स्वयंपाक करवून भोजन केलें. तो शत्रूचे स्वार गांवांत आले, हें वर्तमान कळलें. तेव्हां साहुकार ह्मणाला कीं आह्मी गाडी करून जयनगराकडे पावते करितों. गाडींत बसून चाललों. तों पाहिलें कीं हा फसवितो. असें बुद्धीस येऊन गाडी टाकून पाय उतराच होउन चाललों. बरोबर दोन तीन ब्राह्मण, दोन मराठी माणसें, याप्रमाणें दाहा बारा कोश गेलों. असे सात दिवस पायीं चाललों. नित्य भोजनाचें साहित्य ईश्वर देववी. तेणें करून समागमचे मंडळी सुद्धां भक्षून रेवडी[१४] पावेतों आलों. तों लष्करचे पळे त्या वाटेनें गेले. त्यांस गांवांत बालोराव ह्मणून चौघे भाऊ असत. ते माझें नांव ऐकून पुसत कसे आहेत? चेहरा कसा? खुणा खाणा सर्व त्यांणीं पुसून घेतलें. मागाहून हे येतात हें जाणून मार्गावर नेहेमीं पाहात बसत. आह्मी आलों तों त्यांणीं रेवडी बाहेर ओळखिलें. पुसूं लागले. नांव न सांगावें हा निश्चय, परंतु तो आंगींच नांव लावूं लागला. त्याचे बोलण्यांत वांकडी गोष्ट नाहीं. आह्मांस साहित्य करून द्यावें, उपकार करावा हें पाहिलें. तेव्हां नांव सांगितल्यावर आपले घरास मंडळी सुद्धां नेऊन उत्तम प्रकारें भोजनाचें साहित्य करून दिलें. भोजन केल्यावर वस्त्रें दिलीं. तदनंतर रामजी दास जोशी मातबर रेवडींत असे त्यास वर्तमान कळल्यावर त्याणें आपले घरीं नेऊन ठाविलें. सात दिवस भोजनास व उत्तम वस्त्रें दिलीं. पुढें आमचे मानस *दाग भरतपुरास

१४. मूळांत 'रेवाऊ' असें सर्वत्र आहे परंतु तें मोडींतून बाळबोध करणाराच्या नजरचुकीमुळें पडलें असावें हें स्पष्ट आहे. रेवडी हें शहर दिल्लीच्या वाटेवर मुक्कामाची जागा आहे.

* मूळांत 'दीक भरतपुरास' असें आहे.

जावयाचें. परंतु तो ह्मणे सोबत चांगली लावून गाडी करून देऊन पावतें करीन. त्यावर एक लग्न निघालें. त्या बराबर गाडी करून देऊन बराबर पेटे साहित्य करून दिलें. आह्मी निघालों तों वाटेंत कृष्णंभट वैद्य आले. त्यांणीं सांगितलें कीं, स्त्री बिरोजी बारावकर[15] यांणीं संभाळून आणिली. ती त्रि ग नी स नारोपंत गोखले यांचे घरीं आहे. तेथें त्या गृहस्थानें साहित्य वस्त्र पात्रांचें केलें. आह्मी तेथें गेल्यावर भोजन क्षिरीचें घातलें. तेव्हां आनंद झाला. मग स्त्रीस एक गाडी दुसरी करून तेथून निघालों. तों दिगेस आलों. तेथें पुरुषोत्तम महादेव पाणिपताहून आले होते. ते वानवळे यांचे गुमस्त्याचे बिऱ्हाडास राहिले होते. त्यांस कळतांच त्यांणीं आपले बिऱ्हाडास नेलें. तेथें कुटुंब सुद्धां कमकसर महिनाभर होतों. क्षुधा फार लागत असे. त्यांणीं वस्त्रें वगैरे साहित्य भोजनाचें चांगलें केलें. तेथून मातोश्रीचा शोध फार केला. परंतु घरचा खिजमतगार बराबर होता त्याणें सांगितलें कीं, घोड्यावरून पडून जखम लागून मेली.[16] हेंच ठिकाण लागलें. पुढें पालखी व घोडीं घेऊन ढवळपुरावरून ग्वाल्हेरीस सारें लष्कर पळून पार्वतीबाई, नाना पुरंधरे, मल्हारजी होळकर सारे होते तेथें आलों. अंतःकरणापासून होतें कीं, श्रीकाशीस जाऊन नेहमीं वास करावा. प्रपंचांतील विषय-मात्रीं दुःख हें पुरतें समजलें. परंतु देहप्रारब्ध बळवंत. तेथें आलियावर सर्वांनीं निषेध केला. एकदां देशीं जावें. मातोश्रींचा विधी करावा. वगैरे कित्येक प्रकार काशींत गेल्यावर कसें होईल. पाणिपत जालें तेव्हां काशीही कसी होते. असें चित्तांत येऊन लष्करा बरोबर येऊं लागलों. पाणिपताचें वर्तमान श्रीमंत नाना साहेबांनीं ऐकून माझें स्मरण फार गुरूजीं[17] जवळ केलें कीं, त्यांचे शरीर अशक्त, कसा निभाव होईल? परंतु ईश्वरकृपेनें व त्यांचे आशिर्वादें महत्संकटांतून पार पडलों. पुढें श्रीमंत नानासाहेब यांचे दर्शन बराणपुरावर जालें. पाहतों तों शरीर फार क्षीण जाहलें आहे. मर्जी बेतऱ्हा[18] जाली आहे. बहुतांच्या अब्रू क्षणक्षणां जातात. परंतु मजवर सदयतेनें लोभेंकरून भाषण करून वर्तमान पुशिलें. सांगितलें. तीन चार दिवस बरोबर राहिलों. श्रीमंत गोपिकाबाई व नारायणराव यांस देवी आल्या. करितां त्या सहवर्तमान नर्मदातीरीं

---

१५. बारावकर—हा पार्वती बाईस आपल्या घोड्यावर घेऊन तिचें प्राणरक्षण करणारा 'बारवेकर' असावा. भा० सा० ब० पृ० १२८ पहा. नानांची आई व कुटुंब या युद्धांत पार्वतीबाई जवळच होतीं.

१६. 'गिलचे यांजकडे सांपडली' असें भा० सा० ब० पृ० १२८ येथें लिहिलें आहे.

१७. हे गुरुजी कोण ?

१८. बेतऱ्हा=बिघडलेली, तऱ्हेवाईक.

राहिलों. परस्परें उभयतांचें चित्तही ठीक नाहीं हें कळलें. काल-वैपरित्यें करून न घडावयाचें तें ही घडलें. तदनंतर या मर्जीत कसें होईल जाणून निरोप घेतला कीं होंक्यास पुढें जातों. जावें म्हणून आज्ञा दिली. होंक्यास येऊन राहिलों. तों श्रीमंतही मागाहून तेथेंच आले. पुन्हा दर्शन घेतलें. मर्जी बिकट असतां एक शालिग्राम मागितला तो बहुत कृपेंकरून आज्ञा झाली कीं, क्षेत्रांतून पाहिजे तो घेणें. सीतारामचंद्र मूर्ती घेतली. एक दिवस प्रदोष तेथें पडला. ते दिवशीं श्रीमंत थोरले राव[19] यांचें श्राद्ध म्हणून मला भोजनास बोलाविलें. मी विनंती सांगून पाठविली कीं, प्रदोष आहे. तत्रापि यावें म्हणूनच उत्तर जाहलें. यावरून स्वारी देवास जातेसमयीं गुरुजींकडून विचारविलें. तेव्हां आज्ञा जाली कीं, रावसाहेब यांचें श्राद्ध आहे याजकरितां जरूर जरूर यावें. त्यावरून गेलों. श्राद्धाचे ब्राम्हण [यांचीं]भोजनें जाहलियावर स्वासा भोजनास बसले. एकीकडे श्रीमंत माधवराव [व] एकीकडे मला बसविलें, आणि दुसरे[20] स्त्रीकडून वाढविलें. तिला शिक्षा वाढावयाची दाखविली. अर्थात् मातोश्रीकडून लेंकरास वाढविलें. नंतर श्रीमंतांस विनंती केली कीं, कांहीं दिवस गंगातीरीं राहून मन स्वस्थ करावें असें आहे. त्यावरून आज्ञा जहाली कीं, कांहीं दिवस राहावें. श्रीमंत कूच करून पुण्यास गेले तों शरीर क्षीणच होतें. शेवटील समय, लवकर यावें म्हणून पत्रें आलीं. त्यांचे अन्नाचें शरीर, समयीं जवळ असावें, याकरितां पुण्यास येऊं लागलों तों पारनेर्-आलीकडे वर्तमान ऐकिलें कीं, कैलासवास केला. श्रीमंत दादासाहेब यांचीं पत्रें आलीं कीं, जरूर यावें. पुढें पुण्यास आलों. श्रीमंतांस देवदेवेश्वर[21] सन्निध कैलासवास जाहला. हें ऐकून श्रम जहाले. नंतर दादांहीं कृपायुक्त ममता केली. पुढें श्रीमंत राजश्री माधवराव साहेब यांस सातान्यास पेशवाईचीं वस्त्रें द्यावयाकरितां घेऊन गेले. समागमें मलाच घेऊन गेले. राजद्वारीं वस्त्रें घ्यावयास समागमें येणें म्हणून बहुत आग्रह केला. विनंती केली कीं, आम्हांस गरज काय ? आमचे खावंद आपण. म्हणोन गेलों नाहीं. त्यावर श्रीमंतीं राजआज्ञा घेऊन [लें] पुण्यास यावयास निघाले. समागमेंच होतों. वाटेंत चालतां एक गाडदी शेतांतील कुणब्याचे बायकोवर बलात्कारें सर्वां देखतां जाऊन पडला. तो एका राउतानें भाल्यानें मारिला. तेव्हां कामाची दशा पाहिली. नंतर श्रीमंत निरा उतरोन पलीकडे गेले. आम्हीं उद्यां उतरोन

---

१९. थोरले राव—बाजीराव बल्लाळ.

२०. ही नारोबा नाईक पाससे, पैठणकर, यांची कन्या. लग्न १७४२ मध्यें सासोशीत झालें. नांव राधाबाई ठेविलें.

२१. देवदेवेश्वर—पर्वतीवरील महादेव.

* नानासाहेबांचे व गोपिकाबाई यांचे त्याच वर्षी नूतन सपत्नी झाल्यामुळें बाईंचें मन रुष्ट झालें असावें.

जाऊं म्हणोन शिरोळ गांवांत राहिलों. नदीस पूर आला याकरितां नावेंत बसलों. मध्य-धारेंत नांव आली ती प्रवाहीं पडली. नावाड्यांनीं सांगितलें कीं, आमचा उपाय नाहीं. तेव्हां पुढें खडक जवळ आला, फुटली, ह्मणजे शेवटीलच पक्ष. तेव्हां ईश्वर-स्मरण केलें. तों दोन मनुष्यांनीं उड्या टाकून नाव ओढून काढिली. हें रक्षण क्षीराब्धिशयन महाविष्णु याणें केलें. पुढें पुण्यास आलों. तों श्रीमंतांनीं कृपा करून यासमयीं कार्यांत मन घालावें हे आज्ञा केली.*

[५४] श्री

यादी श्रीमंत महाराज राजश्री सवाई माधवराव साहेब यांची स्वारी मोंगलांवर खर्ड्यापर्यंत गेली त्यांचे मुक्कामांचा ǂ तपशील:-

१. प्रथम श्रीमंतांची स्वारी निघोन मुहूर्तानें गारपिरावर डेरे[१] दाखल झाले.

१. तेथोन कूच करून श्वेडरचे मुक्कामास मुळामुठा नदीचे कडेस मुक्काम झाला. अजमासे कोस ५. तेथें मकरसंक्रमण झालें.

१. तेथोन पुढें कूच होऊन मौजे नांदेड [व] करखांब गांवामधीं, नदी मुळामुठा, तेथें मुक्काम जाहला. कोश सात. " "

---

* "हें पुण्यश्लोकाचें स्वानुभूत निजहस्तें लिखित प्रकरण चतुर पुरुषांनीं संगृहित परम यत्नेंकरून संपादिलें. त्याची प्रति श्रीमंत राजश्री मोरोपंत तात्या १००० सहस्रबुद्धे यांचे प्रीतीस्तव केली. मिती आषाढ शुद्ध ५ मित्रवासर शके १७७१ सौम्यनाम संवत्सरे." शिवाकिंकर गोपाळ महादेव भोगले मुक्काम पुणें.

"हा अस्सल लेख श्रीमंत बाळाजी जनार्दन ऊर्फ नाना फडनवीस यांचे जातीबद्दल त्यांनीं स्वदस्तुरचा लिहिलेला आपले जन्मापासून तों श्रीमंत बाळाजी बाजीराव पेशवे कैलासवासी होऊन त्यांचे चिरंजीव श्री० माधवराव बल्लाळ यांस पेशवाईचीं वस्त्रें मिळून त्यांनीं यांस कारभार करण्यास सांगितला तों पावेतों लिहिला आहे. यांत त्यांनीं आपलीं दोषास्पद कृत्येंही लिहिलीं आहेत. सबब या लेखास फारच योग्यता आहे. असो, हा लेख अस्सल कोठें असेल तो असो, परंतु नक्कल मोरोपंत तात्या सहस्रबुद्धे यांचे संग्रहीं होती तिची नक्कल श्री कृपासागर राजश्री गोपाळ महादेव भोगले पुणेंकर वास्तव्य टोंके याणीं शके १७७१ सालीं केली ती अस्सल प्रत राजमान्य राजश्री माधवराव सखाराम कुळकर्णी सोलेगांवकर याणीं प्रत घेण्याकरितां आणिली ती त्यांचे बरोबर भागानगरास आली. ती संभाळून ठेवणेविषयीं भोगले यांचें पत्र सोलेगांवकरांस आलेवरुन प्रत पाहिली. वाचिली. संग्रहायोग्य दिसल्यावरुन संग्रह केला असे. मि० आश्विन शुद्ध १ भृगुवासर शके १८०० बहुधान्यनाम संवत्सरे." वामन बाळकृष्ण दीक्षित.

ǂ ही यादी आह्मांस देलवडी ता० भिमथडी येथील इनामदार श्री० रावजी पुणेकर यांजकडून रा० श० तु० शाळिग्राम याणीं मिळवून दिली. हींत जीं स्थलांचीं नांवें आलीं आहेत तीं जशीं मुळांत दिसलीं तशींच दिलीं आहेत. कोठें फरक असल्यास आमचे मित्र आह्मांस कळवितील.

१. डेरे दाखल झाले—शहराबाहेर लष्करांत दिलेल्या नबूत येऊन उतरले. ही गोष्ट पौषमासीं झाली.

१. तेथोन पुढें कूच होऊन मौजे पारगांव साळूमाळूचें ह्मणतात व वाळकी [यां] मधी नदी मुळामुठा व भीमेचा संगम झाला आहे. तेथें मुक्काम जाहला. कोश सात. लष्कर आघाडी पिछाडी दोन कोश तळ पडत होता.

१. तेथोन पुढें मौजे मांडवगणावरून मौजे काष्टी [व] तांदळी [या] दोहीं गांवचे मधी घोडनदीवर मुक्काम झाला. अजमासें कोश आठ. श्रीमंत व शिंदे व होळकर[2] यांचा मुक्काम सरासरी तीन कोश पडला होता.

१. तेथोन पुढें मौजे आडळगांवावर मुक्काम झाला. कोश सात. लष्कराचा तळ लांबी रुंदी सदहूप्रमाणें कोश तीन असे. पाणी वोढयाचें. [ओढा] पूर्वेस वाहतो.

१. तेथोन पुढें मौजे भोसेगांवापाशीं डोंगराची खिंड आहे, ती खिंड उतरून मौजे मिरजगांवावरून पूर्वेस नागलवाडी व सिंगवी [यां] मधी नदी सीना [इज] वर श्रीमंतांचा मुक्काम झाला. मिरजगांवावर होळकर उतरले. खांडवी कोंवळीवर शिंदे होते[3]. एकूण अजमासें तळ चार कोश होता. आपा[4] साहेब व भाऊ साहेब वगैरे झाडून लो क पा ळ [?] यांचें लष्कर उतरलें होतें. मु॥ कोश ९.

१. तेथोन पुढें कूच होऊन फकराबाद धानोरे येथें मु॥ झाला. श्रीमंतांची खाशी स्वारी रत्नापुरांत राहिली. मधी खडकत गांवावर जिऊबा[5] दादा भेटले. त्यांणीं आपली फौज व पलटणें वगैरे दाखविलीं. तो गांव मौजे खडकत, तेथून पुढें दोन कोशावर फकराबाद धानोरे एकूण दोन गांवें. दरम्यान मधीं विंचलना नदीवर मु॥ झाला. तेथें मौजे कडगांव येथें भोसले येऊन मिळाले. त्यांची भेट होऊन नंतर फकराबाद धानोरेवर मु॥ झाला. कोश ६. लष्करची आघाडी पिछाडी सुमारें ५ कोशांचा तळ पडला होता. तेथें हुताशनी झाली. दुसरे दिवशीं धुळवडी तेथें खेळून प्रहर रात्र पिछलीचे सुमारास सड्या फौजा तयार होऊन आपासाहेब व भाऊसाहेब व बाबा[7] फडके व जि-

२. शिंदे व होळकर–दौलतराव व तुकोजीराव.

३. होते–राहिले, उतरले.

४. आपा साहेब=चिंतामणराव पटवर्धन. भाऊ साहेब=परशुराम भाऊ पटवर्धन.

५. जिउबा, जिवबा.–हे व बाळोबा तात्या असे दोन शेणवी गृहस्थ महादजीपासून शिंद्यांचे कारभाऱ्यांत मुख्य होते. दौलतरावाच्या वेळीं तर सर्व कारभार त्यांचे हातीं होता.

६. दुसरा खुजी.

७. बाबा फडके–हरिपंत फडके यांचा पुत्र.

ऊवादादा व होळकर व भोसले ऐसे सडे तयार होऊन नबाबाचे तोंडावर मौजे बावीवरून मौजे घोडेगांवावर गेले. तेथें पहिले दिवशीं मोंगलावर जाऊन उभे राहिले. मोंगल नवाब मोहोरीचा घाट खर्ड्याचे उत्तरेस आहे तो बालेघाट उतरून तळगसी^८ घांटावर खरनदीवर मु॥ झाला होता. तिकडील फौज तिसरे प्रहरीं चालून आली. त्यांची यांची गोळागोळी होऊन ते परत माघारे मु॥ स गेले. श्रीमंतांकडील स्वाऱ्या माघाऱ्या फिरोन घोडेगांवचे रानांतच मुक्काम झाला. तेथें मुक्कामाखालीं गांव [होते ते.] घोडेगांवचे उत्तरेस ठाणें पिंपळगांव तेथें शिंदे [व] जिऊबादादा राहिले. व बाबा फडके व आपासाहेब व भाऊसाहेब व होळकर व भोसले ऐसे घोडेगांवचे रानांत दक्षिणेचे आंगें वाघेगांव आहे तेथपर्यंत राहिले. अजमासें चार कोशांचे आंत.

१. पुढें दुसरे दिवशीं नबाबाचे कूच होऊन थाकीगांव खरनदीच्या कडेस खरड्यापासोन पश्चिमेस अदमासें दोन कोश आहे, तेथें नबाबाचा मुक्काम झाला. ते दिवशीं श्रीमंतांकडील सड्या स्वाऱ्या तयार होऊन फकराबाद धानोऱ्याहून रवाना नबाबाचे तोंडावर जाऊन, गोळागोळी होऊन, संध्याकाळीं माघारे फिरून घोडेगांवापाशीं दक्षिणेस मौजे नाणजेवर व चोंभेवाडी*वर मु॥ झाला. तिसरे दिवशीं नबाब कूच करून परांड्याचे सुमारें चालले. आघाडीस राजे शमशेरंभा व लुत्फलखान व आसद अल्लीखान व थं ड व ले आणखी वगैरे फौजा ऐसे आघाडीस बिनीवर चालले होते. मध्यें बुणगे घालून पिछाडीस खासे नबाबाची स्वारी झाडून फौजांसुद्धां येत होते. तों इतक्यांत श्रीमंतांच्या फौजा आपासाहेब व भाऊसाहेब व भोंसले व होळकर ऐसे उजवे बाजूस दक्षिणेचे आंगें सरडगांवचे रानांत टेंकडीवर सरंजामसुद्धां उभे राहिले होते. खालीं लवणांत उत्तरेकडील बाजूस बाबा फडके हुजुरातसुद्धां जरीपटका घेऊन उभे होते. टेंकडीवर तोफा नबाबाचे बुणग्यावर लावावयास आणल्या होत्या. त्याही पश्चिमेकडून येत होत्या. तों जिउबादादा फौज पलटणें तोफखाना घेऊन उत्तरेकडून नबाबाचे खासे स्वारीचे तोंडावर उभे होते इतकियांत पेंढारी यांनीं बुणग्यावर तोंड लाविलें.^९ तेव्हां नबाबाकडील आघाडीच्या फौजा उठल्या. तों पेंढारी लुटारी निघोन गेले. नबाबाकडील फौजांची उठावणी झाली ती येऊन आपासाहेब व भाऊसाहेब टेंकडीवर उभे होते त्यांजवर आघाडी आली तों इकडून आपासाहेब व भाऊसाहेब यांनीं उठावणी केली. तेव्हां दोहींदळांची चकमक होऊन गर्दी झाली. ते वेळेस भाऊसाहेबांस कपाळावर

८. 'तळवांद' म्हणतात तो ?
९. तोंड लाविलें=हल्ला केला; युद्धास आरंभ केला.
* चोंभेवाडी कीं. चोंथेवाडी ?

जखम लागली. तों उत्तरेकडून जिउबादादा फौज तोफखाना घेऊन येऊन पोहोंचले. त्यांणीं तरडगांवचे रानांत रणटेंकडी म्हणतात त्या टेंकडीवर नवाबाकडील फौजेचा जमाव होता, त्याजवर उत्तरेकडून तोफा लाविल्या व श्रीमंताकडील बारगीर झाडून जमा होऊन करोळी[10] सुरू झाली, व भोंसले यांणीं दक्षिणेकडून बाणांचा मार केला. ऐशी लढाई प्रहर दीड प्रहर झाली. तों दोन प्रहरचे सुमारास मोंगलाकडील लालखान पठाण यास हौद्यांत गोळी लागून तो ठार झाला, व अवांतर मोंगलांचे फौजेची धूळधाणी होऊन मागील सहा घटका दिवस आदमासें राहतांनां मोंगलाचा मोड झाला. तेव्हां मोंगलाच्या फौजा खरड्याचे दक्षिणेस डोंगराची खिंड आहे. त्या खिंडींत अस्तमानीं शिरल्या. त्यांचे पिछावर श्रीमंतांच्या फौजा जाऊन चहूंकडोन मोंगल वेढून ती रात्र सरून मागील दोन घटका रात्र राहतांनां मोंगल खर्ड्याजवळ आणून घातला. पेंढारी लुटारी यांनीं आघाडीस कांहीं मोंगलाची लुटालूट केली. हें वर्तमान श्रीमंतांस कळतांच मोंगलांस पाण्याच्या पखाली मिठाईचे छकडे असें कांहीं पाठविलें म्हणोन सांगतात. आणि सांडणीस्वार पाठवून श्रीमंतांनीं आपले फौजेंत ताकीद केली कीं, मोंगल बुडवूं नये, राखावयाचा आहे. हें वर्तमान ऐकून श्रीमंतांच्या फौजा माघाऱ्या फकराबाद धानोऱ्यावर आल्या. दक्षणेकडील चिंचपूर व गी[11] याचें [व] देवकराचें चिंचपूर असे दोन्ही गांवावर भोंसले व होळकर राहिले. बाबा फडके व आपासाहेब व भाऊसाहेब बोरले[12]गांवचे रानांत राहिले व जिउबादादा घोडेगांवचे रानांत राहिले. दुसरे दिवशीं श्रीमंतांचा मु॥ रत्नापुराहून फकराबादेवर नवाब मोडल्याचें वर्तमान ऐकून, कूच करून, मौजे पिंपरखेडें व गीरवलीगांव कांहीं जवळेगांवचें रान एकून तीन गांवावर श्रीमंतांचा मु॥ विंचलना नदीवर जाला. तेथून भाऊसाहेबांचे समाचारास श्रीमंत बोरलेगांवं[12] बेलवडीचे रानांत आले. तेथें भाऊसाहेब होते. तेथें समाचार घेऊन रत्नापुरावर माघारे गेले. कोश २. तेथून भाऊसाहेब जखमी म्हणून नाणजगांवावर मु॥ केला. तेथें नबाबाकडील रावरंभा भाऊसाहेबांचे समाचारास आले. पुढें सल्याचें बोलणें लागून संकेत ठरला. इतक्यांत दोन तीन रोजांत नवाब यांस खर्ड्यांत पाणी व वैरणीचा फार तोटा म्हणून खर्ड्यांतून कूच करून खर्ड्याचे पूर्वेस देवगांव [व] आंबी दोहीं गांवावर मु॥ करून राहिले. तेव्हां श्रीमंतांकडील फौजा नबाबाचे पिछावर

१०. करोळी=(घोडेस्वारांच्या) बंदुकांचा मारा.

११. 'घाग याचें' ?

१२. बोरलें हा गांव हरी नारायण बोवा-आष्टेकर यांचे संस्थानास जागीर आहे.

आणखी गेल्या. त्या फौजेचा मु॥ शेलगांव कोश २ तेथें झाला. मग नवाबाकडील सल्याचें बोलणें ठरवून तह झाला. सरकारचे कागदपत्र उलगडून दिले. तेव्हां श्रीमंतांचें म्हणणें मोंगलास झालें कीं, तुमचे आमचे कागदोपत्रीं ठराव झाल्याप्रमाणें हस्तगत होई तोंपर्यंत तुम्हांकडील मेसरील[13] मुलूख ओलीस द्यावा. तेव्हां मोंगलानें खर्ड्याचे मुक्कामींहून मेसरील मुलुख यास गोविंदराव[14] काळे यांचे जिमतीस देऊन गोविंदराव काळे हे मेसरील मुलुख याम रत्नापुरचे मु॥ श्रीमंताजवळ [येऊन] हजर केले. नंतर नवाब कूच करून बिटेचे घाटानें जावयास पुढें खली वडगांव बालेघाटांखालीं आहे त्या वडगांवावरून घाट चढून, घाटांत जोतीबाची वाडी आहे, तिजवरून बालेघाट चढून घाटावर बिटेगांव आहे त्या गांवावर मु॥ झाला. कोश ४. तेथून कूच करून कल्याणरायाचे बाशीवरून पुढें कळंबास गेले. तेथोन पुढें मातीचीगढी म्हणोन गांव आहे, त्या गांवावरून पुढें मालकी गांव आहे, तेथें मु॥ करून पुढें मैलार गांव आहे तेथें मुक्काम करून पुढें बेदरास गेले. बेदरावर चार रोज मु॥ करून हैदराबादेस गेले.—कलम.

१. पुढें श्रीमंतांकडील फौजा शेलगांवांत होत्या त्या नबाब कूच करून गेल्यावर श्रीमंतांकडील फौजा शेलगांवावरून कूच करून संगमेश्वर गांव तेथें खरनदीचा व सीनेचा संगम झाला आहे. तो गांव संगमेश्वर तेथें मु॥ झाला. अदमासें कोश चार ४.

१. श्रीमंतांचा मु॥ रत्नापुरावर होता. तेथोन कूच करून मौजे आव्हाटी गांव सीनेच्या कडेस आहे तेथें येऊन श्रीमंतांचा मु॥ झाला. तेथें फौजा साऱ्या येऊन मिळाल्या. तेथें सरकारची भेट होऊन हजेरी झाली. मग श्रीमंत व सर्व फौजा मिळोन कूच करून परांड्याचा किल्ला पाहून मु॥ पश्चिमेस झाला. कोश ५ पांच.

१. तेथोन पुढें कूच करून कारली[15] मुगावावरून सोनारीवर मु॥ झाला. कोश ५ पांच.

१. तेथोन कूच करून रुईदुधीवर मु॥ झाला. कोश ६.

१. तेथोन कूच करून अंजनडोहावर मु॥ झाला. कोश ६.

१. तेथोन कूच करून सिद्धटेकानजीक भीमानदीवर मु॥ झाला. कोश अजमासें ७.

---

१३. मशीरउलमुल्क—निजामाचे मुख्य दिवाण.

१४. काळे हे पेशव्यांचे वकील निजाम अल्लीचे दरबारीं होते ते.

१५. नेरले मुगांव, कीं कारली मुगांव?

१. तेथोन कूच करून मौजे आलेगांवावरून खारेवाडीवर मु॥ झाला. गारदौंडेपर्यंत आघाडी होती. श्रीमंतांचा मु॥ खारेवाडीवर गारदौंडेपासून पूर्वेस खारेवाडी कोशावर आहे, तेथें मु॥ श्रीमंतांचा झाला. खारेवाडी लहान गांव म्हणोन मोठें गांवचें नांव लाविलें. परंतु शोध घेतां[१६] खारेवाडीवर मु॥ होता. कोश ७.

१. तेथोन कूच करून गारदौंडचे दक्षिणेस पावकोशीवर रस्ताच आहे. त्या मार्गानें स्वारी दौंडचे पलीकडून मौजे नानगांव इ त व ळ न [?] दोन गांवावर मु॥ भीमातीरीं झाला. कोश ६.

१. तेथोन पुढें कूच होऊन देलवडीस आले. तेथें राघूजी टकले यांची मेजवानी आपासाहेब व भाऊसाहेब यांणीं घेऊन पुढें टेंकचे खांबगांवावर मु॥ झाला. नदी मुळामुठा. कोश ८.

१. तेथोन कूच करून थेऊर, कोलवडीवर मु॥ झाला. मधी नदी मुळामुठा. कोश ६.

१. तेथोन स्वारी पुण्यास दाखल झाली. कोश ५.

स्मरणाचीं कलमें लिहिलीं[१७] त्यांचीं उत्तरें.

१. जिऊबादादा निजवत शिंदे हे मिरजगांवचे पूर्वेस गांव खडकत आहे तेथें येऊन भेटले व फौज दाखविली असें म्हणतात.

१. सद्या फौजा [यांचा] पहिले दिवशीं घोडेगांवावर मु॥ झाला. दुसरे दिवशीं मौजे नाणजेवर मु॥ होऊन फालगुन वद्य ५ समारंभ तेथें झाला. तें रान मौजे नाणज व चोंभेवाडीवर रंगपंचमी झाली.

१. भाऊसाहेबांचे समाचारास श्रीमंत आले ते गांवचें नांव बोरलेगांव बेलवडीचे रानांत.

१. मसरील मुलूख यास गोविंदराव काळे घेऊन रत्नापुरचे मुक्कामीं आले.

१. नवाब खर्ड्यास गेल्यानंतर सरकारच्या फौजा कोणकोणत्या गांवावर राहिल्या आहेत तें सदरीं झाडून मुक्कामांचीं गांवें लिहिलींच आहेत.

१. नवाब खर्ड्याहून गेल्यावर मुंगीचे घाटानें गेले नाहींत विटेचे घाटानें गेले तो मजकूर सदरीं लिहिला आहे.

१. या गांवचा मु॥ दुसऱ्या गांवावर गेला तो तळ कितीक लांब पडत होता म्हणोन आज्ञा त्यास शिंदे, होळकर, भोसले, आपासाहेब, व भाऊसाहेब, वगैरे

---

१६. यावरून यादी तयार करणारानें हें काम मोठ्या काळजीनें केलें असें दिसतें.

१७. यावरून ही यादी कोणा मोठ्या गृहस्थाचें पत्र आल्यावरून यादी-गार याणीं लिहिली असें होतें. पुढें टी० १८ पहा.

१८. मागें टीप १७ पहा.

निरनिराळे उतरत होते, तेव्हां पांच चार कोशपर्यंत तळ पडत होता.

१. गारदौंडेस पाच्छाई[१९] जादे होते म्हणून श्रीमंतांची स्वारी गेली नाहीं. दौंडेच्या पलीकडून अर्धा कोशाचे छाट्यानें स्वारी गेली. नववदी नगारे वाजले नाहींत[२०] म्हणोन परस्परां सांगतात.

१. सरकारच्या फौजा नवाबाच्या पिच्छावर गेल्या त्यांचे मुक्काम व कोश सदरीं कळलेच आहेत. खर्ड्यापासून दक्षणेस चार कोश सुमारें गेल्या होत्या तेथून मागारें फिरल्या.

१. स्वारी पुण्याहून जातां येतां मुक्कामाचे कोश किती ते सदर मुक्कामाचे लिहिलेच आहेत.

[५५] श्रीमंत महाराज श्री परमहंस बावा स्वामींचे सेवेशीं.

अपत्यें चिमार्जानें कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत फाल्गुन शुद्ध षष्ठीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. तुम्हीं वसईवर लगट करून शिमगे पूर्णिमे आलीकडे श्रीनें तुम्हांस वसई दिली, ऐशियास स्वामी साक्षात्कार ईश्वराचा अंश आहेत. स्वामींचे मुखांतून निघेल त्याप्रमाणें होईल येविषयीं संशय नाहीं. स्वामींनीं कृपा करून अभय उत्तरें देऊन वसई दिली म्हणोन आज्ञा केली तेव्हां वसई दिलीच. स्वामींचें अभय [वचन] पूर्ण चित्तांत धरून आज्ञेप्रमाणें शरीरद्वारें साहस करणें तें आम्ही सर्वहा करीत असों, तरि शिमगे पूर्णिमे आलीकडे वसईवर स्वामींचा ध्वजारोहण करण्यास स्वामी समर्थ आहेत. सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

[५६] श्रीमंत महाराज राजश्री परमहंस बावा स्वामींचे सेवेशीं.

चरणरज चिमणाजी बालक विज्ञापना येथील वर्तमान तागाईत वैशाख बद्य १ पावेतों महाराजांचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें श्रीनिवास केदार याजसमागमें पुतळ्या १२५ रुपये १२५, एकूण सवाशें पुतळ्या व सवाशें रुपये पाठविले आहेत. सेवेशीं प्रविष्ट जाहलियाचें उत्तर सादर जाहलें पाहिजे, व सर्व स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून फत्ते जाहलें याचें वृत्त सविस्तर काल लेहून सेवेशीं विनंतीपत्र पाठविलें आहे तें पुण्याहून रा अंताजी नारायण यांणीं स्वामींचे सेवेशीं पावतें केलेंच असेल, सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

पैवस्ती चंद्र २४ सफर सन तिस्सा सल्लासेन हे ज मा अ रो [?]

---

१९. हे पाच्छाईजादे कोण ?

२०. नौबत न वाजविणें हें अदबी राख-ण्याकरितां.

[५७] श्रीमत् महाराज श्री परमहंस बावा § स्वामींचे सेवेशीं.

अपत्यें चिमाजीनें कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना येथील कुशल तागाईत ज्येष्ठ बहुल षष्ठीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादें करून यथास्थित असे विशेष. सोमाजी बराबर स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोषावाप्ती जाहली. बसई फत्ते जाहली यावरून स्वामींनीं मजला कित्येक कृपा-उत्तरें गौरवून दाशरथी आदिकरून साक्ष-उपसाक्ष* देऊन आज्ञा दिली. तर सर्व सामर्थ्य स्वामींचे आशीर्वादाचें. बसई दिल्ही दिल्ही हें उत्तरें त्रिवार स्वामींनीं लेख केलीं व स्वामींनीं पाटसास मज दर्शन दिलें तेथेंही बसईविशीं अभय दिलें. तदनरूप स्वामींनीं बसईवर सुदर्शन प्रेरून धर्मद्वेष्टे यांचा निःपात केला. येरवीं बसई सई होती असें [नवतें] व टोपकर अग्निरूप होते त्यांच्या सर्व शक्ती कुंठित करणें हा प्रताप स्वामींचा, आम्हां मानवी लोकांचें हें कृत्य नव्हे. श्री रघुनाथ [यांणीं] वानरां हस्तें समुद्रीं पाषाण तरवून लंकेशादिक त्रिकुटा चळाचें मर्दन केलें तैसेंच श्रीकृष्णें यादवां हस्तें म्लेच्छादि दैत्यांचें निर्दळण केलें, याच प्रकारें पाश्चात्यांचें उपमर्दन स्वामींनीं करून बसईंत ध्वजारोहण केलें. स्वामी मूर्तिमंत ईश्वररूप आहेत. स्वामींचा प्रताप कर्तृत्व वर्णावयास आमची बुद्धि नाहीं. प्रपंचिक विचारें स्वामींनीं मज महत्त्व देऊन आज्ञा दिली तर हें सर्व भूषण स्वामींचें आहे. मी स्वामींचा असें.

पुतळ्या पाठविल्या त्या निफासी आहेत त्यांस फांसे करावयास सोनें तोळे ५ पांच पाठवणें ह्मणून आज्ञा त्याजवरून सदर्हू पांच तोळे सोनें सोमाजी बराबर पाठविलें आहे.

लक्षुमणराव याजबाबत सातशें रुपये आह्मी पुण्यास येऊन सेवेशीं पाठवून देऊं.

जिन्नस पाठविणें वजन पक्के.

८३ साकर.

८३ गुळ.

८८॥ केशर.

८८१ कृष्णागर.

८८८३ कस्तुरी तोळे.

फिरंगी कागद गडी २.

पंवळी माळ १०८.

येणेंप्रमाणें पाठवणें ह्मणून आज्ञा त्यावरून.

सातार्‍याहून देवविलें.

८३ साकर.

८३ गुळ.

पुण्याहून देवविलें वजन पक्के.

८८॥ केशर.

८८१ कृष्णागर.

८८८३ कस्तुरी.

फिरंगी कागद गडी २.

पंवळ्यांची माळ. १०८

मोतें दर रूपयास मोतीं १ एक

* साक्ष—उपसाक्ष=उपमा, प्रतिउपमा. | § धावडशीचे स्वामी.

प्रमाणें मोतीं सव्वाशें पाठवणें म्हणून आज्ञा त्यास येथें मोतीं नाहींत. स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें पुण्यास खरीदी करून पाठवावयाविशीं लिहिलें आहे. मोती मिळालीं तर पाठवितील. मोतीं न मिळत तर सव्वाशें रुपये सेवेसीं पाठवितील.

पांच कारकुनांस पाठवितों त्यांस धंदे सांगणें म्हणोन आज्ञा. ऐशास आम्ही पुण्यास आल्यावर स्वामींनीं दोन अथवा तीन कारकून पाठवून द्यावे हे विनंती आमची आहे. असें असतां स्वामींनीं पांच कारकून पाठविले तर स्वामी-आज्ञा आमचे वस्तु-मोडवेल असें नाहीं येविषयीं सोमाजी विनंती करील त्याजवरून विदित केलें आहे, स्वामींची आज्ञा सोमाजीनीं जबानी सांगितली त्याजवरून वस्त्रें पाठविलीं व सोमाजीस सोमाजी बरोबर दोघे होते त्यांस दिलीं.

कारकुनास वस्त्रें.
१५ तिवटे.
३ पासोडिया.
———
१८

सोमाजीस रुप्याचें कडें दिलें सोमाजीबरोबर दोघे होते त्यांस दोन पासोडया दिल्या.

१९०॥ [?] पुण्याहून देवविले

येणेंप्रमाणें सेवेशीं पाठविलें आहे. विदित झालें पाहिजे. सेवेशीं श्रुत व्हावें हे विज्ञापना.

[५८] श्रीमत्परमहंस बावा[1] स्वामींचे सेवेशीं.

चरणरज चिमणाजी बल्लाळ कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंती येथील कुशळ तागाईत छ० ३ मोहरम चैत्र वद्य दशमी मुक्काम किल्ले कोरीगडे[2] घाटमाथा यथास्थित असो विशेष. औरंगाबादेहून पारनेरानजीक आलो. तेथें राजश्री संभाजी[3] आंगरे सरखेल एकाएकीं आलीबागेंत उतरोन हिराकोट घेतला, सागरगड घेतला, चौलचा कोट घेतला, थळचा कोट घेतला, आलीबागेंत कुलाब्याचें पाणी बंद केलें. ये समय येऊन आपलें रक्षण करावें. ऐसें मानाजीचें[4] पत्र नानांजवळ[5] आलें. येतांच नानांनीं चार पांचशें राऊत वासुदेव जोशी व विठ्ठल शिवदेव व अंताजी नारायण यां समागमें देऊन रवाना केलें. आम्हांस मानाजीचें पत्र होतें तें आम्हांकडे पाठविलें. पत्र मार्गीं पावलें. तेच दिवशीं लांब मजल करून घोडनदीवर मुक्काम केला. तेथूनच मानाजीस आश्वासनाचें पत्र लिहून रवाना केलें. दुसरे दिवशीं विसां कोसांची मजल

१. हेही धावडशीचेच स्वामी.
२. कोरी की कांगोरी. ?
३. संभाजी हा कान्होजी आंग्रे यांच्या औरस पुत्रांपैकीं धाकटा.
४. मानाजी हा कान्होजीच्या राखपुत्रांपैकीं एक. याजकडे कुलाबा किल्ला होता.
५. नाना=बाळाजी बाजीराव.

करून लोहगांवास आलों. मानाजीचे कुमकेविषयीं इंग्रजांसही पत्रें पाठविलीं. तेच दिवशीं पुण्याहून चिरंजीव नानांस रात्रीं बोलावून आणून त्यां समागमें सारी फौज देऊन रवानगी केली. ते येथून पांचवे रोजीं कुलाबियास जाऊन पोंहोचले. आपणही पुण्यास जाऊन तीन दिवस तेथें राहून मातुश्रींचें दर्शन व आज्ञा घेऊन स्वार होऊन काल येथें आलों. नाना तेथें पावले. तेच दिवशीं संभाजीकडील चौकी बाहेर उभी हिराकोटाजवळ आश्रयास होती ते मारिली. पंचवीस तीस माणूस कापून काढिलें. तुळाजी आंगऱ्या[६] जखमी धरून आणिला आहे. इंग्रजही आगोदर कुलाबियास येऊन पाणी सामान जें पाहिजे तें कुलाबियास पोंचविलें. व सांप्रत तो आरमारानशीं कुलाब्याजवळ आहे, तेथून तोफांचा मार दिला. त्यामुळें आलीबागेंतून सरोन हिराकोटचे उत्तरेस आश्रयानें मोर्चे बांधून राहिले आहेत. नाना सागरगडा खालून खाडींचे कडेनें गेले तेथें पंचवीस माणूस संभाजीकडील आले होतें. त्यांत सरदार होता तो व पांच सात माणूस जीवें मारिलें व वरकड पळाले. सा सातजण धरून आणिले. जर संभाजी लौकर निकाल काढून जीव वांचवून निघोन गेला तर उत्तमच जालें. गुराब व थोरलीं गलबतें इंग्रजांचे भयानें सुवर्णदुर्गाकडे लावून दिलीं आहेत. लहान गलबतें व महागिऱ्या[७] मिळोन साठ डागिने[८] तरतीं साखरीचे खाडीजवळ ठेविलीं आहेत. जर धीर धरून मोर्चेबंदी करून राहिला तर मोर्चे लावून पारपत्याचा विचार करणें तैसा स्वामींच्या आशिर्वादाचे बळें करीतच आहों. इंग्रजांस मार्ग देऊन जाऊं द्या म्हणून संभाजीनें सांगून पाठविलें होतें. परंतु इंग्रजानें मान्य केलें नाहीं. आम्ही औरंगाबाद प्रांतीं[९] आहों, ये प्रांतीं ध्यान नाहीं, ऐसा समय पाहून [संभाजी] आले होते. तुमचा आशिर्वाद आमचे मस्तकीं असतां त्यास समय काय फावणार आहे ! कळावें म्हणून लिहिलें असे. मानाजीची स्थापना आम्हीं केली. परंतु त्यास स्मरण न राही ऐसें जहालें. कितेक प्रकारें बावगी वर्तणूक आम्हांशीं केली. त्याचा विस्तार लिहिल्यानें चित्तांत येणार नाहीं. जे समयीं पाय पाहूं तेव्हां विदीत करूं. उरण जागा फिरंग्याची ते आपणच बळावली. तैसेच आमच्या उरावर बांधिला (?) ते विशीं व पैक्याविशीं वारंवार लिहिलें, परंतु ते गोष्ट चित्तांत न ये. आज पांचां वर्षांत एक पैसा आमचा देणें तो दिला

---

६. तुळाजी—कान्होजीच्याराख पुत्रापैकीं एक. हा संभाजीच्या पक्षाकडे होता.

७. एक प्रकारचें तारूं.

८. डागिने—नग (तारवांचे)

९. औरंगाबाद प्रांतीं निजामाचा वडील पुत्र नासिरजंग बाजबरोबर लढाई सुरू होती तेव्हां बाजीरावाच्या कुमकेस आपा ससैन्य वरघाटीं गेले होते. १७४०.

नाहीं. बहुतच अमर्यादा मांडिली. यास्तव त्याचेही डोळे उघडावे. याकरितां तजविजेनें पाल व मिरगड दोन्ही जागे संभाजीच्या हातास जात होते, तेथील लोकांचा दिलासा करून ते जागे घेऊन आपलीं निशाणें चढविलीं. तैसेंच फिरंगी याचें उरण बळाविलें होतें तेंही घेतलें. आजच फत्ते जाल्याचें पत्र उरणाहून आलें. सारांश त्याचे डोळे उघडले. व सर्व प्रकारें संभाजीचे हातीन जीवही ये समया वाचविला असे. सारांश इतकाही प्रताप स्वामींचे आशीवादाचा आहे. तेणेंकरून सर्व विचार होतात. दुसरा अर्थ नाहीं. कर्ज फिटेल ऐसें स्वामींचे मुखावाटे निघालें आहे, तेंही शेवटीस जाईल. स्वामींच्या आशीर्वादाविगळे दुसरें जाणत नाहीं. उद्यां परवां घाट उतरोनही (!) कुलाब्या पावेतों जाणार आहे. तेथें न पावतां अगोदर संभाजीचा निकाल जाला तर उत्तमच आहे. नाहीं तर तेथवर जाऊन होईल वृत्त तें लिहून पाठवूं. निरंतर आशीर्वाद पत्र पाठवीत जावें. सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

खड्र्याच्या लढाईचा पवाडा.

[५९] हिंदुस्थान गुजराथ सोडुन शिंदा दखनेंत आलीं ॥ हुकुम केला बादशाहानें त्याला ॥ ध्रुपद ॥ मजल दरमजल नर्मदा उतरून आले पार ॥ धरला दखनचा सुमार ॥ बेगुबेग येऊनि पाणी घेतले गंगातीर ॥ फौज होती चाळीस हजार ॥ मनीं मनसुबा करुनी चढले बालेघाटावर ॥ धरला ञ्यंकाजी तस्कर ॥ मग कित्येकासी जरब पोंचली मरून झाले चूर ॥ पळाले पुंड पाळेकर ॥ तेथुन जलदिनें कूच करुनी दाखल तुळजापुर ॥ आले दखनांत झाले जाहिर ॥ दखनदेशीं अंबा भवानी दैवत अनिवार ॥ देविसी केला नमस्कार ॥ चाल धुमाळी ॥ दिले तुळजापुर सोडुनी ॥ गेले चंद्रभागा उतरुनी ॥ खबर ऐकिली श्रीमंतांनीं ॥ दोन कोस आले चालुनी ॥ भेटले हाडपसराच्या रानीं ॥ नेमिली पुण्याची छावणी ॥ जवळ पेठ आहे भवानी ॥ मुक्काम वानवडीवर केला ॥ हुकूम केला बादशाहानें त्याला ॥ १ ॥

---

१०. उरणबेटांत द्रोणागिरी पर्वतावर फिरंग्याचें देऊळ असून त्याभोंवतीं तट व दरवाजा आहे. दरवाज्याच्या वरील उंबरठ्यावरील खुरूस काढून गणपतीची मूर्ति खोदिली आहे ती याच वेळीं खोदिली असावी.

११. मोठमोठ्या स्वाऱ्या पेशवे करीत असत त्यामुळें त्यांस खर्च फार येऊन नेहेमी कर्ज असे. हें कर्ज पुढें नाना फडणीस यांणीं निःशेष फेडीपर्यंत चाललेंच होतें. यास उद्देशून वरील वाक्य आहे.

१२. हें पत्र व मागें अंक (५५,५६,५७) हीं रा० रू० वि० कालगांवकर यांणीं नकला करून पाठविल्या होत्या त्यांवरून घेतलीं आहेत. ग्रां० ड० यांणीं या (५८) पत्रावरूनच या स्वारीची सर्व हकीगत लिहिली असावी असें वाटतें.

१. शिंदे दक्षणेंत सन १७९२ मध्यें आले. २. गंगा=गोदा.

सहा चार महिने तिथें गुजरले पुण्यास येऊनी ॥ मनसुबा बहु सबळ करुनी ॥ न बाबासी पत्र लिहिलें फार फार अर्जीनी ॥ खर्चि द्या आम्हांस पाटवूनी ॥ जासुदजोड्या केल्या रवाना पोंचल्या जाऊनी ॥ पत्र टाकिलें मुजरे करुनी ॥ नबाब बहादर मशारनमुलुख एक मसलत करुनी ॥ पत्र पाहिलें त्यांनीं ॥ वाचुन परगण्यावर चिठ्ठ्या नेमिल्या समय सम पाहुनी ॥ नगदी ऐवज दिला लावूनी ॥ पांसष्ट लाख रुपये पोंचले नाहीं भरले मनीं ॥ दखनचा हिशोब घेऊं म्हणुनी ॥ चाल धुमाळी ॥ ऐसें करणें भगवंताला ॥ हिंदुस्थान ज्यानें काबिज केला ॥ परतुन दखनमधी आला ॥ पुणें शहरीं काळ झाला ॥ खबर कळली नबाबाला ॥ नबाब बेदरावरी आला ॥ खरे खोटे भासे लोकांला ॥ तक्तीं दवलतराव स्थापिला ॥ हुकुम केला बादशाहानें त्याला ॥ हिंदुस्थान सोडुन० ॥ २ ॥

नबाबानें पत्र लिहिलें श्रीमंत नानांसी ॥ शिवाय दवलतराव बापूसी ॥ पांसष्ट लाख रुपये आम्हीं कर्ज दिले शिंद्यासी ॥ लवकर द्या आमचे आम्हांसी ॥ आटोकाट सरदार मिळोनी बसले मनसुब्यासी ॥ क्रोध आला दवलतरावासी ॥ तुम्हीं बसून रहा पुणें-शहरीं हुकूम करा आम्हांसी ॥ पाहुनि घेतों नबाबासी ॥ तमाम फौजा मिळोनि दिले रोजमुरे त्यासी ॥ बोलाविलें जिऊबा दादासी ॥ तिथें जेवत असला तर इथें या तुम्हीं पाणी पियासी ॥ घेऊनि द्येवजी गवळ्यासी* ॥ चाल धुमाळी ॥ येऊनि लवकर पोंचलें ॥ श्रीमंत पुण्याबाहेर निघाले ॥ मुळा-मुठावर डेरे दिले ॥ बावन-उमराव मिळाले ॥ एकंदर बसुनि मनसुबे केले ॥ भोंसले ते हि लवकर आले ॥ शिंदे आघाडीस घातले ॥ येऊन सिनेवर शह दिला ॥ हुकुम० हिंदुस्थान० ॥ ३ ॥

बेदर सोडुन नबाब लौकर बाहेर निघाले ॥ अमिरउमराव संगें घेतले ॥ चला चला म्हणून लवकर धारूरावर आले ॥ पुण्याकडे झेंडे फिरविले ॥ तेथुन जलदिनें कूच करुनि बीजरानदीवर आले ॥ फिरंगी आघाडीस घातले ॥ शेकसलाची[४] कहं कंदुरी मशीरन बोलले ॥ पेशवे थरथरां कांपुं लागले ॥ पासष्ट लाखांचा मुलूख मागतां तेही विसरून गेले ॥ स्वप्नीं नबाब दिसूं लागले ॥ सांडीवरती सांडी फिरती डाकवाले बसविले ॥ वरचेवर वातमी आणऊं लागले ॥ चाल धु० ॥ घाट उतरले मोहोरीचा ॥ मार्ग धरिला पुण्याचा ॥ एकच गट करून फौजेचा ॥ माळ चढले नायगांवाचा ॥ तक[ला?]वा आला तिकडुन पेशव्याचा ॥

---

३. ता० १२ फेब्रुवारी १०२४ रोजीं वानवडी येथे.

* कोण ?

४. सेकसलास—पुण्यांतील.

५. महंमदाची मुलगी फातिमा इच्या नांवानें मुसलमान उत्सव करतात तो.

निश्चय केला यांनीं झुंजाचा ॥ धडाधड बार सुटे तोफेचा ॥ मुसा[6] रहिमानच मोरचा तुडवीला ॥ हुकूम० हिंदु० ॥ ४ ॥

नबाबानें मोरचा तुडविला कळलें श्रीमंताला ॥ अजुरदे[7] जाले बहु मनाला ॥ अमीर सारे बोलावूनी आणिले डेऱ्याला ॥ वक्त हा बुडायाचा आला॥ नाना फडणीस एक मसूदी[8] तर्क त्यानें काढिला ॥ बोलाविलें जिउबा दादाला ॥ तुम्हीं आघाडीस असतां मनसुबा कसा नाहीं कळाला ॥ नबाब गफलतीनें आला॥ तीच विरशरी[9] धरून सव्या फौजा आघाडिला ॥ चुरस लागली तेव्हां शिंद्याला ॥ भिवराव पानसे[10] तोफखाना त्यांचे हवाली केला ॥ फिरंगी लोक तैनातीला ॥ चाल धु० ॥ पेशव्यांनीं बिंचरणा रोखून ॥ सव्या फौजा पुढें देऊन ॥ रास्त्यांनीं एक अलंग[11]धरून ॥ फडक्यांनीं तवाफरा[12] बांधुन ॥ राजे बाहदर नाम निशाण ॥ फौजा नानाच्या आध्यान[13] ॥ तेथें मिळाले अष्टप्रधान ॥ हौद्याशीं हौदा भिडुनी गेला ॥ हुकूम केला० ॥ ५ ॥

करून स्वारी तयार नबाब जरदा अंबारींत ॥ बेगम्यापुढें[14] हुजुरांत ॥ त्यांची उमेदवारी पेशवे सर करूं सहजांत ॥ बांधली रांडांनीं हिंमत ॥ मशरल मुलख त्याचे मसुदी[15] राजा नेमिवंत ॥ झाडुन फौजा त्याच्या अंकित ॥ रोशनाखा पर बिनीवाले नबाबाच्या हुकुमांत ॥ भरअमल दोन्ही दळांत माहित ॥ इस्मालखा दनी पठाण गारदी त्यांचे संगत ॥ नामी करवळ[16] आहे हुजुरांत ॥ फाजलखा रोहिले खांसि बारा हजार जमात ॥ जंबुरे जोडुन उंटावर [त] ॥ चा० धु० ॥ नबाबानें हल्ला केली ॥ फौज लोणिचा माळ चढली ॥ दोन्ही दळें उभीं ठाकलीं ॥ नामी सरदार आसदअल्ली ॥ तोफखान्याला शिलक[17] दिली ॥ देवडी

---

६. मुसा रहिमान हा पेशव्यांचा आरब सरदार होता.

७. अजुरदे=खट्टू, खिन्न.

८. मसुदी=मुत्सद्दी. एक मुत्सद्दी=अद्वितीय राजकारणी पुरुष.

९. वीरश्री (चालीवर बसण्यासाठीं)

१०. भिवराव पानसे—पुणें येथील शुक्रवारांतील पानसे यांचे पूर्वज.

११. अलंग=लांब ओळ, बाजू.

१२. तराफरा=तवातोबरा ? पूर्वी प्रत्येक घोडेस्वारानें मुलुखगिरीवर जाते वेळीं एक तवा व एक तोबरा इतकी सामुग्री तरी जवळ बाळगावी असा प्रघात असे. त्यावरून तवातोबरा ह्मणजे मुलुखगिरीस लागणाऱ्या वस्तु यांचा समाहार झाला. फरा म्हणजे शिपायांची रांग असा अर्थ आहे पण मग 'तरा' शब्दाचा उलगडा चांगला होत नाहीं.

१३. आध्यान = आध्यानें = ध्यानानें, सभोंतीं ?

१४. नबाबाचा जनानखाना बरोबर हत्तीवर वागत असे त्यास उद्देशून हें व पुढील वाक्य अशीं लिहिलीं आहेत. मुळांत 'बेगम्या, बेगमा' असें असतें तर बरें.

१५. मुत्सद्दी.

१६. करवळ—करोळ=बंदुखीस्वार.

१७. शिलक=सरबत्ती.

मार जेव्हां बसविली ॥ पेशव्याची फौज मागें हटविली ॥ फिरुन खरनदीवर मुक्काम केला ॥ हुकूम के० हिंदुस्थान गु० ॥ ६ ॥

रातोरात आणून तोफखाना जोडिला जिउबा दादानीं ॥ लोणीगारमाळ पसरूनि ॥ एकापरीस एक शिपाई रांगडा हिंदुस्थानी ॥ दोन कंपु फिरंगाणी ॥ मन्याबापु भोंसले परशरामभाऊ आज्ञा घेऊनी ॥ एक मोरचा त्यांनीं रोखुनी ॥ भवानराव प्रतिनिधी आले अनूपान[18] भोगुनी ॥ एक मोरचा त्यांनीं रोखुनी ॥ चौकोसाची लांबण पडली कोणांत नाहीं कोणी ॥ बहिऱ्यांमधीं[19] फौज गेली मिसळुनि ॥ चाल धुमा० ॥ तोफेचा एकच वर्षला कहर ॥ गगनीं लागुनि गेला धूर मायसी पारख [लें] लेंकुरं[20] ॥ नवाबासी कळुनि आला फितूर ॥ मजल काय [!] सुटेल तोफेचा बार ॥ पांचजण निवडले रणशूर ॥ मुसा रहिमुचें बुडविलें लष्कर ॥ रमणा[21] बहुत तिथें मातला ॥ हुकुम केला बादशाहानें त्याला ॥ हिंदु० ॥ ७ ॥

लालखान वजिरखान ह्यांनीं रणांत घोडीं घातलीं ॥ परशरामभाऊसीं जखम चढविली ॥ दाजीसाहेब येथ शामजंगास स्वारी केली ॥ पठाणी लोक संग हाटेली ॥ कटाव करीत चालले जेव्हां तिराचे मार बसविली ॥ भोंसल्यानें गर्दबाण उडविली ॥ वजिरखानासी बाण लागतां हौद्यांत जान[22] सोडिली ॥ लालखांची सुद नाहीं लागली ॥ बाळासाहेब ठार जहाले वस्त शान पडली[23] ॥ खनाखना लव्हा गर्द उडाली ॥ भलेभले सरदार ह्यांनीं बहिरींत तोंडें घातली ॥ आंबारी नवाबानें फिरविली ॥ चाल धु० ॥ लोक लोक झाले चंयत ॥ नवाबमशरलमुलुक हौद्यांत ॥ आनंदराव किल्ला ठेवा नजरेंत ॥ हावाई लाविली किल्यांत ॥ नवाबदखल सुलतान दुर्गांत ॥ बुणगे आले शिवपट्टणा भोंवत ॥ वेढा काय शिंद्याचा पडला ॥ हुकुम केला बादशाहानें त्याला ॥ हिंदु० ॥ ८ ॥

खरनदीवर दिले मोरचे किल्याशीं रोखून ॥ फौज नवाबाची घेरून ॥ जिउबादादा श्रीमंतांशीं बोले अर्ज करून ॥ नवाबास क्षणांत घेइन लुटून ॥ लुटुल्यावांचून कारण नाहीं बसा शह देऊन ॥ नाना करील तेंच प्रमाण ॥ बे-

---

१८. अनुपान भोगून=ह्याचा अर्थ स्पष्ट कळत नाहीं.

१९. बहिऱ्यामधीं—तोफांच्या आवाजामुळें बधिरपणा आला त्यांत. किंवा खोंडा, दरी, नळी ?

२०. मूळांत 'मायशी पारख लेंकर' असें आहे. त्याचा 'आई म्हणून तिलाच लेंकराची पारख, ओळख राहिली—बाकी सर्व धुंदी झाली', असा निर्वाह करतां येईल. परंतु वर दिलेलाच पाठ असावा असें वृत्तावरून होतें व त्याचा अर्थही बरा होतो. पारखलें=परके झालें, त्याची ओळख बुजाली.

२१. रमणा=तुमुल युद्ध, हातघाईची लढाई, गर्दी.

२२. जान=जीव.

२३. 'वस्तशैन्य' असें मुळांत आहे. कदाचित् 'मस्त सेना' असेंही होईल.

दे[२४]ड्यासी हुकूम टाका रस्ते बंद करून ॥ रुपयाशेर तेव्हां मिळेना अन्न ॥ पाण्या वांचुनि फौज त[२५]रसली नबाबानें ऐकून ॥ सल्यास धाडिले गोविंद किसन ॥ चाल धु० ॥ गोविंद किसन आले परतून ॥ नबाबासि वर्तमान सुचवून ॥ मशीरल मुलूख दिले पाठऊन ॥ पेशव्यांनीं टाकिलें कैद करून ॥ जसा सांपव्यांत व्याघ्र कोंडून ॥ नबाबासि नानाचें वचन ॥ खातरजमा झाली येथून ॥ अवघा चित्तिचा विकल्प उडाला ॥ हुकुम केला बादशाहानें त्याला ॥ हिंदुस्थान गुजराथ सोडुन शिंदा दखनांत आला ॥ ९ ॥

शके १७१६ आनंदनाम संवत्सर ॥ फाल्गुन वद्य ६ षष्ठी बुधवार ॥ किल्यामधिं येऊनि नबाबासी आठवला विचार ॥ द्यावी निंबाळकरासि जहागीर ॥ नबाव बोलतां हजर श्वियासराव बापु सुपेकर ॥ आणविले आपासाहेब निंबाळकर ॥ भेट देऊनिया [करा] कुचाचा विचार ॥ किल्यामधीं सदर ज्याहा बाहादर ॥ शके १७१७ राक्षसनाम संवत्सरे ॥ चैत्र पौर्णिमा शुक्रवार ॥ दळभार घेऊन नबाव आंजरानदीच्यावर ॥ संगें होते निंबाळकर ॥ चाल धुमाळी ॥ कनिया अखेर त्या वेळेस ॥ नबाव गेले भागानगरास ॥ श्रीमंत पोंचले थेट पुण्यास ॥ गैबिचे देणें भुजंग आयास ॥ कादरभाई चाकरू दिले बिनीस ॥ त्यांनीं जाऊनि गांठिलें हारदाम ॥ रामछंद गातो मजलसीला ॥ हुकूम केला बादशाहानें त्याला ॥ हिंदुस्थान गुजराथ सोडुन शिंदा दखनांत आला ॥ हुकुम केला बादशाहानें त्याला ॥ १० ॥

---

[६०] ॥ श्री ॥

७ ११ जमादिलोवल प्रहर दिवस प्रातःकाळ.

राजश्रियाविराजित राजमान्य राजश्री बापुजी भीवराव स्वामी गोसावी यांसि- पो॥ बाळाजी जनार्दन प्रधान नमस्कार विनंती उपरी येथील कुशल जाणोन स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष–तुम्ही रा॥ राघो गोविंद यांचा व अंतुरकर मोगलांचा कजिया जाहालियाचा मजकूर दोन चार बंद विस्तारें लिहिला, परंतु कोणे गोष्टी वरून कजिया जाहाला, कजिया व्हावयास कारण काय, तो मजकूर किमपि लिहिला नाहीं. याजवरून तुमच्या लिहिण्याची तारीफ काय ल्याहावी ! जरी शिपी, रंगारी यांचे मजकुरावरून अंतुरकर मोगलांनीं कजिया फैलाविला असेल

---

२४. पेंढाऱ्यांसी ? वेरड यांसि ?

२५. तरसली=त्रासली.

२६. या पोवाड्यांत शेवटीं शेवटीं बरेच ठिकाणीं अर्थ स्पष्ट लागत नाहीं. स्थळांचीं व पुरुषांचीं नांवें आलीं आहेत तींही परिचित नाहींत. ज्या कोणांस याबद्दल जी माहिती मिळेल त्यांनीं आम्हांकडे मेहरबानी करून पाठवावी.

हा पोवाडा रा० रा० कृष्णाजी रघुनाथ [illegible]कर यांजकडून आम्हांस मिळाला.

तर तो जुंजमुकादिमा[1] आहे. जैसा जेथें जीव देखावा तैसा तेथें पैका वसूल करावा. जातीचा मुकादिमा त्यास पैका सुटेल असें नाहीं. व पैका दिल्या खेरीज तेही जातींत येथेपूर्व[2] वर्तणारनाहीं. या करितां दारनादार पाहून घेणें तें घ्यावें व त्यांनींही बोलावें. असें असोन जुंज कारभारावरून इतकें दररोज लावावेंसें नाहीं. थोडे बहुतांनीं कजिया चुकल तर चुकवणें. माणसें इकडील मेलीं व जखमी झालीं याजप्रमाणें तिकडीलही मेलीं व जाया झालीं असतील त्याचा मजकूर[3] नाहीं. परंतु घोडीं गेलीं मेलीं असतील तीं द्यावीं. येणेंप्रमाणें होऊन अंमल करारबांकें[4] चालवीत असिलियास कजिया वारून टाकणें. वर्तमान वरच्यावरी लिहीत जाणें जाणीजे. छ० ८ जमादिलोवल मु॥ सीत आबें मया व अलफ बहुत काय लिहिणें. अगर मामलती वरून कजिया जाहाला असेल. आणि सालबसाल मालियत चालत आल्या प्रमाणें सुरळीत करून देतील तरी उत्तम आहे. कजिया वाढवूं नये. याप्रमाणें करावें. तरि तुम्ही काय त्याशीं बोलतां व ते काय कोठपर्यंत बोलतात, व कोणत्या गोष्टी [वर] अट येऊन पडते तें वरचेवर वर्तमान लिहीत जाणें. जाणिजे. बहुत काय लिहिणें हे विनंती.

[६१] ॥ श्री ॥

राजश्री नाना पंडित प्रधान गोसावी यांसि—

छ सकळ गुणालंकरण अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्ने॥ मानाजी आंगरे वजारतमाव रामराम विनंती उपरी येथील कुशल जाणुन स्वकीय लेखन आज्ञा करीत असलें पाहिजे. विशेष—राजश्री महादाजी रघुनाथ यांस मजमुचा धंदा सांगोन खेदंडियास पाठविल्यापासून कारभाराचा बंदोबस्त व लोकांची समजावीस यथास्थित करून अमीनपणें येकनिष्ठेनें वर्ततात ऐसें समीपवर्ती कुलाबियास श्रवणांत येतच होतें. एकनिष्ठतेविशीं आपलाही निशा जाहालाच आहे. सांप्रत जंजिरे याचे मोहीमचे प्रसंगांत जमाव व साहित्य सहवर्तमान मशारनिले येथें आलियावर तरतुद[5] व तसबीर[6] पाहून बहुत संतोष जाहाला. सेवक लोक निष्ठेनें वर्ततात त्यांची सर्फराजी बहुमान खावंदांहीं करावा उचित जाणोन राजश्री रामाजीपंतांकडून तपशीलें विनंती लेहविली आहे. आम्ही लिहिल्याचें जरूर जाणोन या समयांत मशा-

शिक्का. *

---

१. मुकदिमा=प्रकरण, खटला.
जुंज-झुंज=युद्ध, भांडण.

२. येथपूर्व=यथापूर्व (?) पूर्वीप्रमाणें.

३. मजकूर=मातबरी, हिशेब या अर्थी. कारण मेलेलीं माणसें परत देतां येत नाहींत.

४. बांका=प्रकरण, खटला, हकीगत. करारबांकें=कराराप्रमाणें ?

५. तरतूद=उपाय.

६. तसबीर=प्रयत्न.

* शिक्यावरील अक्षरें लागत नाहीत. हा दीर्घवर्तुलाकृति आहे.

रनिल्हेचे बहुमानास पालखीची आज्ञा करणार आपण समर्थ आहांत. मोर्चेबंदीचे प्रसंगास हरएक साहित्यास रेवदंडासमीप अनुकूल आहे. साहित्याचे तरतुदीस मशारनिल्हेस रवाना करविले असत. सारांश बहुमाना योग्य जाणून लिहिले आहे. येविशीं उपेक्षा नसावी. रा। छ० २४ माहे रमजान. बहुत काय लिहिणें कृपा निरंतर वर्धमान असावी हे विनंती.

(मोर्तब सूद.)

[६२] ॥ श्री ॥

राजश्री मल्हारजी होळकर व जयाजी शिंदे गोसावी यांसि—

अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्ने॥ बाळाजी बाजीराव प्रधान आशिर्वाद सु॥ सबा आर्बैन मया व अलफ तुम्ही फौज सुद्धां बुंदेलियावरि कालिंजराकडे गेलिया आलीकडे कांहीं वर्तमान अवगत होत नाहीं. पत्रही येत नाहीं. तरि प्रस्तुत तुम्ही कोण्हे जागां आहां, काय मनसुबा योजिला आहे, बुंधेलियानें सुप्रवृत्त होऊन तुमच्या मनोदयानुरूप मामिलियत विल्हेस लाऊन टाकली कीं नाहीं ? यॉ तह करूं नये, झुंजावेंच, हाच त्यांनीं विचार चित्तांत आलिला आहे ? पुढें तुम्हीं काय कैसें करावयाचें केलें आहे. तें सर्व वरचेवरि लिहिणें. इकडील कांहीं नवीन लिहिनेसें नाहीं. अद्यापि सातारियासच आहों. पुढें होईल वर्तमान तें लिहिलें जाईल. जाणिजे छ० ९ रजब बहुत काय लिहिणें—

(श्री राजा शाहु नरपति हर्षनिधान बाळाजी बाजीराव मुख्य प्रधान)

(लेखन सीमा)

पै॥ छ॥ २ रमजान.

[६३] ॥ श्री म्हाळसाकांत ॥

राजश्री रावजी गोविंद गोसावी यांसि—

अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य—स्ने॥* मल्हारराव होळकर दंडवत विनंति उपरी तुम्ही ज्येष्ठ वद्य ६ व एकादशीचीं पत्रें पाठविलीं तीं पावून लेखनार्थ अवगत जाहला. येथें पावल्यावर सरकार पत्रें उभयतां बाबांस दाखऊन आज्ञेचे भाव सर्व दर्शविले. त्यांनींही बोलण्याचा क्रम चालू केला आहे. धन्याचा लोभ कारभारी यांचे मन:पूर्वक जपणें हें बारीकपणें ध्यानीं आल्यावरून लेखन केलें आहे. राजश्री बाळाजी लक्ष्मण नि॥ विंचूरकर यांची भेट करविली. त्यांचेही बोलण्यांत उचित तेंच निदर्शनास आलें. पुढें घडल्याचें लेखन

७. या=किंवा, अथवा. | * स्ने॥ =स्नेहांकित.

श्री
म्हाळसाकांत चरणीं
तत्पर येशवंतराव सुत
मल्हारराव होळकर.

होईल म्हणोन लि॥ ऐशियासि तुम्ही सरकार पत्रें व आज्ञेअन्वयें बोलून क्रम चालू करविला हें नीटच. यावर दिनावधीवर न पडतां आरंभिला विचार सत्वर बनून ये तें करवणें. खावंदाचा लोभ दिवसेंदिवस दिसण्यांत येईल तसें सेवाही करण्याची उमेद इकडे हे भाव कारभारी व बाळाजी लक्ष्मण यांस दर्शवून त्यांचे जपणें मन ज्या दौलतीविशीं आहे त्याची वृद्धी घडे तें करणें. करीम पेंढारी सरकार कैदेंत त्याचें बोलणें लाऊन सुटका होती ह्या आवया राजश्री खंडो माहादेव व सखाराम जगजीवन यांनीं ऐकून तेथील मर्जीचे भाव विस्तारें लेहून पाठविले. त्यास येथें होणें तें दूरां देशींने तेथील सल्लेनेच होणें तें होईल. तुम्ही बोलण्याचा क्रम चालता जाला ते पक्षीं दररोज होईल तसें लेहून वरचेवर कळवीत जाणें. आळस न करणें. रा॥ छा॥ ९ रजब सु॥ सल्लास अशर मया तैन व अल्फ. बहुत काय लिहिणें हे विनंती.

[६४] ॥ श्री म्हाळसाकांत ॥

मोर्तब
सूद.

राजश्री रावजी गोविंद गोसावी यांसि—

छ अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्ने॥ मल्हारराव होळकर दंडवत विनंती उपरी तुम्हीं भाद्रपद व॥ ९ चें पत्र पाठविलें तें पाऊन लेखनार्थ अवगत जाहला. फणशा मंदाणकर निंबोण्यास पावून उत्तर आलें. चांदवडचें पत्र आलें नाहीं. आल्यावर लेखन करीन. श्रीमंतांची स्वारी भीमातीरीं कपिलाषष्ठी करून येणार. अजम अलफिस्टन साहेबांस व खुशरुदीन मोदी व त्र्यंबकजी डेंगळे यास पत्रें सरकारचीं येतात तीं योग्यते प्रमाणें येत असावीं म्हणोन राजश्री खंडोपंत बाबांनीं साहेबांस लिहिलें आहे. त्या अन्वयें पत्रें येण्यास आज्ञा व्हावी म्हणोन लिहिलें ऐशियाशि फणशा व मूल आज पावेतों चांदवडीं पोंहोचऊन तुम्हाकडे पत्रें आलींच असतील. त्यांजला तेथें ठेवणें सांप्रतचे प्रसंगास अप्रशस्त जाणोन नेमाड प्रांतीं आणावावयाचें ठरून राजश्री परशराम होळकर यांजपाशीं पावते करण्याविशीं पत्रें राजश्री रामदास आगरवाले व भिकाजी गोमाजी यांस पाठविलीं त्याप्रमाणें ते करतील. याचा तपशील राजश्री खंडो महादेव यांचे पत्रीं लिहिला आहे. तेथें प्रसंगानुरूप बोलावयाचें तें बोलून इकडेही कळविणें.

श्री
म्हाळसाकांत चरणीं तत्पर
येशवंतराव सुत मल्हारराव
होळकर.

आज पावेतों श्रीमंतांची स्वारी पर्वाचें[८] स्नान करून पुण्यास आलीच असेल, पुढें श्री स्वामीस[९] जाण्याचें ठरेल तैसें कळविणें. साहेब व मोदी व हेंगळे यांस पत्रें यावर मशारनिलेचे लिहिल्या अन्वयेंच लिहिण्यांत येत जातील रा। छ ५ जिलकाद सु॥ खमस अशर मयातैन व अलफ बहुत काय लिहिणें हे विनंती. (मोर्तब सूद)

[६५] ॥ श्री ॥

राजश्रियाविराजीत राजमान्य राजश्री बाळाजी गोविंद स्वामी गोसावी यांसि— पो। रघुनाथ बाजीराव नमस्कार विनंती उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहीत जाणें. विशेष—राजश्री पुरुषोत्तम महादेव हिंगणे यांस जातीस सरंजाम रुपये १५,००० पंधरा हजार रुपये द्यावयाचा करार करून हे सनद तुम्हांस सादर केली असे. तरि सदर्हू पंधरा हजार रुपयांचे तनख्याचे गांव पा। कोंच पै। अव्वलसाल सन समान सितेना पासून नेमून देणें आणि आकार होईल तो साल दरसाल बा। मु॥ खर्च लिहीत जाणें जाणिजे छ ५ मोहरम सु॥ सबासीतेन मया व अलफ, बहुत काय लिहिणें हे विनंती.

[६६] ॥ श्री ॥ [१०]

* पु॥ राजश्री बळवंतराव गणपत स्वामी गोसावी यांसि—

विनंती उपरी. श्रीरंगपट्टणकरांचा प्रकार कसा आहे, बुद्धि स्थीर राहून सरकारचा पैका टक्का हसेबंदीचा देऊन दोन पट्टयांतील कोणती पट्टी सोडवितात, किंवा पैका द्यावयास अभाव करून लबाडीवर आहेत, वकील पाठविले याजशीं कसे वर्ततात, यांचे त्यांचें अंतर बाह्य कसें, व सरकारी निष्ठेनें वर्तावयाचा या[११] न वर्तावयाचा ढौल कसा घातला आहे, ते बातमी तुम्हांस येतच असेल तरि विस्तारयुक्त त्यांजकडील वर्तमान लिहीत जावें. अदवानीकरांनीं हा कालवरि ऐवजाचा निकाल केला नाहीं. मौलवी तेथें यख्त्यारी जाले आहेत तरि तुम्हीं त्यांस वरचेवरि ताकीद करून ऐवज राजश्री मल्हार नाईक यांस देविला आहे, त्यांचे पदरीं पडे ते करावें. छ० १४ सवाल हे विनंती.

[६७] ॥ श्री ॥

पु॥ राजश्री रामचंद्र बावा[१२] स्वामी गोसावी यांसि—

विनंती उपरि दरबारचें वर्तमान व राजश्री श्रीपतराव[१३] निवर्तलियाचा अर्थ पहिला तुम्हांस लिहिलाच आहे. आलीकडील वर्तमान तर श्रीपतराव यांचे

---

८. पर्व-कपिलाषष्ठीचें.

९. स्वामी=कार्तिक स्वामी.

१०. मेहेंदळे यांस बाळाजी बाजीरावानें हें पत्र लिहिलेंसें दिसतें.

११. या=किंवा, अगर.

१२. हे प्रसिद्ध रामचंद्र बाबा शेणवी.

१३. श्रीपतराव प्रतिनिधी (मृ० १७४८.)

* पु॥—पुरवणी.

बंधु राजश्री जगजीवनराव परशराम यांजवरि राजश्री——स्वामींनीं कृपा करून छ १४ जिल्हेजीं पौष शुद्ध प्रतिपदेस प्रतीनिधीपद दिल्हें. वस्त्रें व हत्ती, बहुमान दिला. वरकडही त्यांचे समागमीं मुतालीक व राजश्री कृष्णाजी परशराम यांचे पुत्र दोघे यांसही वस्त्रें [दिलीं.] राजश्री उदाजी चव्हाण येथेंच आहेत. अद्याप कांहीं बोलीचाली नाहीं. पुढें होईल वर्तमान तें लिहिलें जाईल. सारांश उभयतां महालचें[१४] अती मान्य जहालें आहे. याचा विस्तार कोठवरि ल्याहावा ? आम्ही युक्ति करून रेटणें तें रेटितों. कांहीं आइकावें लागतें. कांहीं करून देणें म्हणतों. या रीतीनें येथील विचार आहे. राजश्री रघोजी भोसले वराडांतून शाहूर प्रांतें आले. त्यांच्या चित्तांत आमच्या मुलकांत घांवशणें घ्यावें ऐसा विचार आहे. जागांजागांहून महालकरी यांचीं पत्रें येतात. मशारनिले तो स्नेहयुक्तिभावभक्तिचीं पत्रें पाठवितात. तथापि त्यांचा प्रकार कपटी आहे. तो तुम्ही जाणतच आहां. आम्हीही कागदींपत्रीं स्नेहयुक्तच लिहीत असतों. पुढें होईल वर्तमान तें लिहिलें जाईल. येथें येणार ऐसेंही वर्तमान आहे. हे विनंती[१५]

—

[६८] ॥ श्री ॥

राजश्रिया विराजित राजमान्य राजश्री रामचंद्रबाबा स्वामी गोसांवी यांसि—

पोष्य बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार विनंती उपरि येथील कुशल जाणोन स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष—तुम्ही पत्रें अधिक शुद्ध त्रयोदशीचीं पाठविलीं तीं छ २९ रबिलाखरीं पंढरपुरीं पावलीं. सर्व वर्तमान कळलें. त्यांचीं उत्तरें आलाहिदा पुरवणी पत्रीं लिहिलीं आहेत. त्याजवरून कळेल. येथील वर्तमान तरि आम्ही क्षेत्र मजकुरीं आहों. या उपरि पुण्यास जाऊं. चिरंजीव राजश्री भाऊ याजकडील वर्तमान तरि ते सावनूर प्रांतीं आहेत. सावनूरकरांची त्यांची भेट होणार. उपरांतिक तिकडील तालमाला पाहून यावें. फार तर पंधरा दिवस तिकडे मोडतील. नाईक सिरे प्रांतीं आहेत. नासरजंग आरकाटकडे जाणार तिकडे छावणी करणार. पाहवें. नबाब बाजरानदीचे तीरें जात आहेत. औरंगाबादेस छावणीस जाणार हेंही वर्तमान असे. तुम्हांस कळवावें म्हणोन लिहिलें असे. *सावनूरकरांची भाऊंची भेट जाहाली. या उपरि पंधरा विसा दिवसां आलीकडे चिरंजीव येतील. नाईक नासरजंगाचे आश्रियानें

१४. महाल—राजस्त्रियेस महाल अशी संज्ञा असे. थोरला किं॰ वडील महाल=मोठी स्त्री. धाकटा महाल=धाकटी स्त्री.

१५. शाहू महाराज यांची तबियत १७२८ सालीं नादुरुस्त होती तेव्हां हें पत्र लिहिलें असावें.

* येथपासून पुढील मजकूर खुद्द बाळाजीच्या हस्ताक्षरीं लिहिलेला आहे.

ते प्रांतीं छावणी करून बिदनूर प्रांतीं उत्पात करणार व करतील. सांप्रत वरसात जवळ आला. काय काय होतें तें पहावें. छ ६ जमादिलावल हे विनंती.

[६९] ॥ श्री ॥

राजश्री मल्हारजी होळकर व जयाजी शिंदे गोसावी यांसि—

अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्ने॥ बाळाजीराव प्रधान आशिर्वाद सुरुसन सबा आर्बेन मया व अलफ तुम्ही पत्र छ २४ रबिलाखरचें पाठविलें तें छ २४ जमादिलोवलीं प्रविष्ट झालें. जैतपुरास राजश्री जयापा अगोदर येऊन मोर्चे दिले. मागून आम्ही आलों. बुंधेलियांनीं जैतपुरास सामान बरें विपुल ठेविलें होतें. तोफा, जेजाला व बरकंदाज, दारुगोळा व वाजे सामान बहुत होतें. †रेवणींतून हमेशा झुंजत. आपलेकडील हजार माणोस मेले. चार हजार जखमी जाले. तथापि सुरंग चालवून दोन सुरंग उडविले कांहीं भिताड पडलें तणेंकरून गांवकरी कौलास येऊन अजीच किल्ला फत्ते केला. म्हणोन विस्तारें लिहिलें तें श्रवण होऊन संतोष जहाला. जैतपूर बांकी* जागा व लढाऊ सामान बहुत दारुगोळा विपुल असतां तुम्हीं व बाजे§ सरदारांनीं व लोकांनीं श्रम साहस करून जागा फत्ते केली. शाबास तुमची व शाबास लोकांची. मोठी गोष्ट जाहाली. जैतपूर लहान सामान्य जागा नव्हती. जर हस्तगत न होतें तरि ‡बदनक्षास कारण होतें. तुम्हांसारखे उमदे सरदार इरेस†† पडल्यावर जैतपूर काय आहे? किंबहुना याहूनही बांकी बिकट जागा असल्यास हस्तगत कराल. या उपरि ही तिकडील नवल विशेष व कर्तव्य मनसुबा उल्लेख पुरःसर लिहीत जाणें. जाणिजे छ २८ जमादिलोवल बहुत काय लिहिणें.

(शिक्का.) (लेखन सीमा)

पै॥ व जा-पासुन स्वामीन (?) पै॥ छ शाबान मु॥ गहबरा पे॥ सेवळा.

[७०] ॥ श्री ॥

राजश्री सदाशिवपंत भाऊ गोसांवी यांसि—

सकळ गुणाळंकरण अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्ने॥ मल्हारराव होळकर दंडवत विनंती उपरि येथील कुशळ जाणोन स्वकीय कुशळ लिहीत असावें. विशेष—इकडील सरदारींत खर्चाची वाढ. महलांत पेशजी प्रो॥ उत्पन्नास जागा नाहीं. फौज बाहेर मोहीमीस रहात गेली. सध्यां तो प्रकार

---

† रेवणी-रेवण=मातीचा ढीग किंवा बुरूज.
* बांकी=मजबुदीची.
§ बाजे=दुसरे, हाताखालचे, अवांतर. वर 'वाजे सामान' पहा.
‡ बदनक्षा=कमीपणा; दुर्लौकिक.
†† इर=ईर्षा.

सर्व आपले ध्यानांत. तीर्थरूप कैलासवासी बाबासाहेबांनीं पदरचे माणश सर्व लोभांत ठेऊन फौजेची हुशारी ठेविली तो ओघ यथास्थित चालून सरकार चाकरी घडावी याहून दुसरें लक्ष नाहीं. राजश्री गणपतराव नारायण येथें कामाकाजांत व राजश्री बाळाजी लक्ष्मण देशीहून आले, त्यांचें म्हणणें श्रीमंत स्वामींचे अभयोत्तरें व भाऊंचे लोभानें सर्व विचार घडतील. येविषयींच मार राजश्री खंडो महादेव व सखाराम जगज्जीवन यांजला लिहिण्यांत आला आहे. उभयतां कळवितील त्याशीं श्रीमंतांस विनंती होऊन क्रमें यथापूर्व प्रवाहास येऊन वडिलांचा लौकीक राहणें आपल्याकडे आहे.

[७१] ॥ श्री शंकर ॥

राजश्री बाळाजी पंडित प्रधान गोसावी यांसि—

छ सकळगुणाळंकरण अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्नो॥ हणमंतराऊ निंबाळकर दंडवत विनंती उपरि येथील कुशळ जाणून स्वकीय कुशळ लेखन करीत गेलें पाहिजे—विशेष आपणांकडून राजश्री काशीराऊ दिवाण व राजश्री राजजी जुंझारराऊ घाटगे व रा॥ तुकोजी चव्हाण आले यांनीं आपणांकडील कितेक स्नेहाचें व उत्तर प्रत्योतर जाल्याचें वर्तमान सांगितलें त्यावरून कळोन आलें. ऐशियासि आपणांशीं जो निश्चय हे करून आले त्याप्रमाणें राजश्री फिरंगोजी निंबाळकर यांजबा॥ दोन हजार फौज देऊन रवानगी केली येविषयीं राजश्री दतवांनींही गोसांवी यांसि पत्र लिहिलें आहे. त्यावरून विदित होईल. उभयपक्षीं दुसरा विचार आहे ऐसें नाहीं. रा॥ छ. २६ रोवल बहुत काय लिहिणें कृपा असो दीजे हे विनंती.

(श्री
शिवचरणीं तत्पर
बापुजी सुत हणमंतराव निंबाळकर)

(मोर्तब
सूद)

[७२] ॥ श्री ॥

राजश्री यादवराव बल्लाळ दिमत बजाजीराव घाटगे स्वामींचे सेवेशीं पो॥ शामराज बल्लाळ फडणीस कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंती विशेष राजश्री पांडुरंगराव यादव यांजकडे मजमदारीचें काम देविलें त्यास त्यांचे हातून काम घेऊन वेतन देववीत जाणें. राजश्री परशराम पंडित व जयवंत बावा मंत्री व रघुनाथराव पंडित सचिव व रघोजी भोसले सेनासाहेब सुभा व राजमंडलचे कारभारी व बाळाजी जनार्दन व परशराम रामचंद्र व परशराम सदाशिव व त्र्यंबकराव सदाशिव व जयवंतराव बावा व फत्तेसिंग बावा गायकवाड याप्रमाणें हुजूरची मंडळी

* बाबासाहेब=बाजीराव बल्लाळ.

यावयाची. त्यास राजाजीराव घाटगे व बहिरजीराव व निराजी शामराज व शामराज निळकंठ पेशवे व निजाम अलीखान व हैदरखान व मुरादखान वगैरे व राघोजी आंगरे वजारतमाव सरखेल व गोविंदराव गायकवाड हिंमत बहादूर याप्रमाणें राजमंडल यावयाचें त्यास त्यांची बरदस्त बरावर मंडळी सुभानराव व घोरपडे व पिराजीराव घोरपडे व शामराव गोविंद व जानराव बाजीराव हालकर [!] याप्रों यावयाची. त्यास त्यांची बरदस्त ठेवणे. रा छ २ जमादिलावर बहुत काय लिहिणें हे विनंती.

[७३] ॥ श्री ॥

राजश्रिया विराजित राजमान्य राजश्री रामचंद्र बाबा स्वामी गोसांवी यांसि—

पोष्य बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार विनंती उपरि येथील कुशळ जाणोन स्वकीय कुशळ लिहीत जाणें. विशेष—दरबारचा मजकूर विस्तारें §सरदारांस लिहिला त्याजवरून कळेल. आमचा गुत्ता आजपर्यंत दरबारीं व्हावयास कारण काय म्हणाल तर राजश्री स्वामींचें सरकार कर्जदार झालें व महालचे खर्च अनिवार. नित्य ला [क !] थळें यास्तव राजश्री—स्वामींनीं आपले कारभारी यांस ताकीद करून बंदोबस्त करितात. परच्याच कारभारांत राजश्री—स्वामी दंग आहेत. त्यांहीं होऊन आम्हांस निरोप द्यावा तर आपले कारभारांत गिरिफ्‌दार[16]. आम्हीं विनंती करावी तर त्यांची मर्जी दीक्‌[17] पाहून आज पावेतों चर्चा न केली. राहात राहात गोष्ट राहिली. आम्ही निरोपाच्या विचारांत आहों. राजश्री—स्वामींची मर्जी पाहून निरोप घेऊन, परंतु (?) यश येणें आमचें तिकडे होतें असा विचार नाहीं. निरोपासच किती दिवस लागतील तें नकळे. निरोप होऊन पुणियात आलियावर कोंकणचा वगैरे कारभार करणें लागेल. तुम्हांस कळावें याजकरितां लिहिलें असे. छ १६ सव्वाल बहुत काय लिहिणें हे विनंती.‡

[७४] ॥ श्री ॥

राजश्री मल्हारजी होळकर व जयाजी शिंदे गोसांवी यांसि—

छ अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य—स्नेो बाळाजी बाजीराव प्रधान अशीर्वाद सु॥ सबा अर्बैन मया व अलफ. तुम्हीं पत्र पाठविलें तें पावलें. बुंदेलियांनीं बदअमली[18] केली तदरहावर गोष्ट पडून बेरीज ठहरली. बोला कांहीं दिल्हा. कुंवर बोलेत द्यावे. इतकी बाकी असतां उभयतां राजे पळून गेले. कालिंजर व अजेगडास गेले. बुंदेलि यांचा मोठा गुबेर[19] होता तो

§ सरदार=शिंदे व होळकर.
१६. गिरीफदार=गुतलेले.
१७. दिक्‌=खिन्न.

‡ मागें पृ० ६१ टी० १५ पहा.
१८. बदअमली=उद्दाम वर्तन.
१९. गुबर, घोबार=भ्रम.

त्यांचा त्यांणी गमाविला. अतःपर जें करणें तें नेट धरूनच करावें लागेल. स्वामींच्या पुण्यप्रतापेंकरून उत्तम होईल. म्हणोन लिहिलें तें कळलें. ऐशास तुम्ही श्रमसाहस कर्तव्य तें केलें. व बुंधेली यांचा बचाव करून दारमदार[20] केला असतां त्याचे दुरादृष्टें[21], दुर्बुद्धे तदनुरूप यांचे मनांत येऊन पळून गेले. येणेंकरून सर्व गोष्टीनें खराब तेंच जाहाले. तुम्हीं कर्तव्य तें करालच व केलेंच पाहिजे. असो. येविशींचे कितेक पर्याय राजश्री रामचंद्र बाबांच्या पत्रीं लिहिले आहेत. त्याजवरून कळेल. आपल्याकडील सदैव वर्तमान लिहीत जावें. जाणिजे. छ २९ जमादिलावल बहुत काय लिहिणें. पै।। छ ७ साबान मु।। गहबरा पो चे [से?] वद्य.

(शिका.)

(लेखन सीमा.)

[७५] ।। श्री ।।

राजश्रिया विराजित राजमान्य राजश्री रामचंद्रपंत तात्या व ता।। राजश्री त्रिंबकजीपंत दादा स्वामींचे सेवेशीं—

पो विष्णु महादेव साष्टांग नमस्कार विनंती उपरि येथील कुशळ ता।। छ १० साबान मु।। नजीक महेश्वर, वर्तमान यथास्थित जाणोन स्वकीय कुशळ लिहीत असलें पाहिजे. विशेष—आम्ही करवादचे मुकामीं होळकराजवळ दाखल झालों. आपलीं पत्रें त्याच मुक्कामीं आलीं. त्यांत लिहिलें आम्ही शिवणी कुसंगाबादेवरून भूपाळावरून खेचिवाड्यांत येतों. ऐशास आपला पहिला करार जे बढव्याचे घाटे यावें,-आणि शिंदे, होळकर सर्व इकडेच आहेत. हे, आपण येकत्र होऊन मनसबा पुढें करणें तो करावा. हा उत्तम विचार. आणि तुम्हीं त्या मार्गें जावयाचा मनसबा केला म्हणजे हे उभयतां इकडे मनसबे करतील. शिंदे यांनीं तो उदेपूरचे मुलींचा पक्ष धरून त्याजला घेऊन संस्थानाकडे[23] चालले. ते मुलींची स्थापना करून संस्थानचा पैका घेणार. हा त्यांचा मनसबा. होळकर महेश्वराहून निघाल्यावर मनसबा काय करतील तो करोत. आम्हांस श्रीमंतांनीं इकडे पाठविलें व आपला आग्रह जाणोन आलों. श्रीमंतांची आज्ञा आपणांस व हे उभयतां सरदार एकत्र करून सरकारी काम करावें. आपण त्या मार्गें गेले-तेव्हां तिघांचे तीन मनसबे जाले म्हणजे आम्ही मग राहून उपयोग नाहीं त्यास सविस्तर वर्तमान रा दादोपंत दादांनीं लिहिलें आहे, त्यावरून कळों

२०. दारमदार=मानसन्मान.
२१. दुरादृष्ट दुरदृष्ट=कमनशीब, दुर्दैव.
२२. मूळांत 'खु' असें दिसतें.
२३. मूळांत 'सं।।नाकडे' 'सं।।चा' असें आहे.

येईल. तदनुसार आपण याच मार्गे यावयाचा मनसबा *क्षेपनिक्षेप करावा त्या मार्गे जाऊन सां चुकतील. त्याहून या मार्गे मोठ्या मनसब्याचा बंदोबस्त करून उदेपुरचाही बंदोबस्त केल्याने सरकार काम आहे. आम्हासही तूर्त उपयोग पडेल. यास्तव याच मार्गे यावें हें उत्तम आहे. याउपर आपली मर्जी त्याचमार्गें जावयाची असल्यास मग आम्ही यां समागमें कशास रहावें? रा। दादा व आम्ही देशास जाऊं. आम्हांस सर्व प्रकारें लक्ष आपलें यास्तव आम्हीं येथपर्यंत आलों. पुढें आपलें पत्र जसें येईल त्याप्रमाणें तजवीज करूं. बहुत काय लिहिणें लोभ करावा हे विनंती.

[७६] ॥ श्री ॥

छ १ रमजान वैशाख तिसा खमसेन.

राजश्री नाना पंडित प्रधान गोसावी यांसि—

सकळ गुणाळंकरण अखंडित लक्ष्मी अळंकृत राजमान्य स्ने॥ राघोजी आंगरे वजारतमाब राम राम विनंती येथील कुशल जाणोन स्वकीय लेखन आज्ञा करीत असलें पाहिजे. विशेष—छ ५ शाबानचें पत्र पाठविलें तें छ २२ मिनहूस उंदेरीचे मोर्चेबंदीस थळचे मुक्कामीं येऊन पावलें. मुख्यार्थ कीं, उंदेरींत पाण्याची अनुपत्य[२४] जाहाली आहे. वैशाखांत तरि भारीच होईल. सुरतेकडाल वळ तुटलें. यामुळें शामल[२५] अवसान खाता जाला असतां चोरपाइ[२६]की अवसान धरून करितो. राजपुरींचीं गलबतें नेलीं. उंदेरीस साज सामान घेऊन येतो. उलटी सलाबत[२७] त्याचीच पडोन आली आहे. त्याचें पारिपत्य होत नाहीं हें अपूर्व असे. किरकोळ उपद्रव मुलकांस होतात ते केवळ जंजिरे याहूनच होतात ऐसें नाहीं. उंदेरीहून होतात ऐसें निदर्शनास येतें. याउपरि सारीं आरमारें येकत्र होऊन या समयांत सर्वांनीं एकदिलीनें लगट केलियास स्थळ हस्तगत होऊन यावयास अगाध नाहीं. येविशीं विस्तारें राजश्री रामाजीपंतास लिहिलें आहे. म्हणोन नशीहतपूर्वक आज्ञा केली. ऐशास उंदेरकरांचे व जंजीरकरांचे पारिपत्याची योजना होऊन राजश्री शंकराजीपंतास व राजश्री नारोपंतास व राजश्री रामाजीपंतास पत्रें सादर जालियाची आज्ञा छ १४ मिनहूचें पत्र खास दस्तुराचें मुजरद[२८] जासुदा समागमें आलें तें छ १८ तेरखेस माहे मजकुरीं पावलें. आज्ञेचे निकडीप्रमाणें वसैपैकीं व राजश्री नारोपंतीं आरमार सुद्धां येऊन पावावें. सारें येकत्र होतांच

* क्षेपनिक्षेप=ठाकोठाक.

२४. अनुपत्य=अनुत्पत्ति=दौर्लभ्य. अभाव.

२५. शामल=हबशी.

२६. चोरपाइकी (चोर+पायिक) चोरून हल्ला करणें.

२७. सलाबत=सुदैव, यश, जरब.

२८. मुजरद=नाबदतोब, मुद्दाम.

जीवांभ्य[२९] अर्सेकडून श्रम साहसास अंतर न करावें. हाच करस्त[३०] धरून आरमारची प्रतीक्षा आज पावेतों करीत आहों. तथापि अद्याप येऊन पावलें नाहीं. पत्राची विनंती लेहून पाठविली आहे. त्यावरून सेवेशीं निवेदन जाहालेंच असेल. अखेरीचे दिवस, अवकाश बहुतसा राहिला नाहीं. आज्ञेचा अर्थ निकडीचा जाणोन येथून मुजरद महागिरी[३१] मशारनिल्हे शंकराजीपंताकडेस व नारोपंताकडे पाठविली आहे. त्यांनें यावें म्हणोन लिहिलें असे. वरकड किरकोळ उपद्रव चोरी छपीनें उंदेरीहूनच होतात. जंजिराहून होत नाहीं म्हणोन तरि उंदेरीचे मोर्चेनेहीस चौकशा कुलाबापासून थळ नवगांवचे खाडी पावेतों आम्हांकडील नवगांवापासून केहीम, आव्हास, सासवेन, मांडवें, रेवस पावेतों राजश्री महादाजी रघुनाथ यांहीं रेवदंडकर, रायगड भोरपकर लोक जागा येऊन बंदोबस्त केला आहे. उरण खाडीची खबरदारी उरणाहून होत असतां उंदेरकराची महागिरी तडीस लागावी ऐसें नाहीं. एक दुसरा होडीस्वर काळोखे रात्रीस येत जात असेल. तरीच कोठें आग लावावी, धोंडे मारावे हे उपद्रव होतात. याजवरून नित्य चौकीदारांचें पारिपत्य करणें तें करीत असों. व राउतांचा छबीनाहि होतो. खबरदारीस आम्हांकडून व महादाजीपंताकडून अंतर पडत नाहीं. किरवाडी माडलतपा(?) अष्टमीकडून चोर येऊन तुमचे टापेंत रयतेस मारामार उपद्रव केला. जंजीरकर प द म (पद्म ?) दुर्गकरी ऐसे रयतीजवळ सांगत गेले. त्यांचे शोधास आम्हांकडील व मशारनिल्हे महादाजीपंताकडील लोक मुलखांत घालून रात्रंदिवस शोधास लागलोंच आहों. जंजीरकरास व प द म दुर्गकरी यांस बंदरें अनकुल व राना जंगलाचा आश्रय बहुत. रानांत दबा देऊन काळोखे रात्रीचे संध्यानून चोरी कर्म आचरतात. तिकडील मामलेदार खबरदारी करीतच आहेत. सारांश योजिले मनसबे याप्रमाणें येसाई जागा निकडीचा प्रकार या समयास व्हावा हेंच कार्याचें आहे. श्री कृपेनें व आपले तपोबलें कार्यसिद्धि होऊन आलियास सारेच उपद्रव दूर होतील. जळमार्गें उंदेरीस सामान चोरी छपीनें नेतो त्याचे बंदोबस्तास आम्हांकडील गुराबा[३२] गलबतें महागिरिया दक्षिणभागीं मार्ग अवरोधोन ठेविल्या आहेत. याचप्रमाणें उत्तरभागीं महागिरिया व गलबतें मशारनिल्हे महादजी पंताकडील येऊन रात्रंदिवस छबिना होत असतां उंदेरीस सुर्वेसमीप काळोखे रात्रीस चोरी छपीनें महागिरी येते जाते त्याचे पैरवीस आरमारकरी लाविलेच

शिक्का

---

२९. जिवाभ्य=जीवापलीकडे.
३०. करस्त=कष्ट, निश्चय.
३१. महागिरी=एक प्रकारचें तारूं.
३२. गुराबा=एक प्रकारचें तारूं.

आहेत. गांठ पडतां जीवाभ्यश्रम करून दस्त[33] करावयास चुकणार नाहीं, फाल्गुनमासीं रात्रौ महागेरी येतां आम्हांकडील आरमारकरी यांनीं पिच्छा केला. तडीस येतां रेवदंड करांहीं मर्दुमी करून फोडून दस्त केली. या प्रकारचें वर्तमान आहे. दर्या अफाट, चौगीर्द[34] आरमारचा परीघ असावा. सारें आरमार येकत्र जडाव जालियावर चित्तानरूप सेवा घडोन येईल व यावी हाच कस्त व उमेद असे. स्वामी सेवेचे ठायीं आम्हांपासून कसूर कोताई हा काल पर्यंत जाली नाहीं व पुढेंही होणार नाहीं. हेंच निश्च मनोमानसीं असेच. अंतरसाक्ष आपण समर्थ आहांत. राजश्री रामाजीपंतही लौकरीच नेणार येतील. त्यांचें अनुमतें श्रम साहसास दुसरा विचार घडणार नाहीं. रा॥ छ २४ माहे शाबान बहुत काय लिहिणें कृपा वर्धमान असावी हे विनंती. (मोर्तब-सूद)

[७७] ॥ श्री ॥

पु॥ राजश्री रामचंद्र बावा स्वामी गोसांवी यांसि विनंती उपरि बाबूजी[35] नाईक यांणीं कर्नाटक प्रांतीं न जावें. गेले तरि धुडाऊन काढावें याजकरितां चिरंजीवांची[36] रवानगी कर्नाटक प्रांतीं केली. त्याचा मजकूर विस्तारें लिहिलाच आहे. प्रस्तुत नाईक यांणीं राजश्री—स्वामींस दोन लाख रुपये रोख द्यावे ऐसें केलें होतें ते रोख निशा केली. बाकी राहिले ऐवजाचे हते करून याद राजश्री येसाजी भोंसले यांजपाशीं दिल्ही. व धेरनुरचा साडेतीन लक्षांचा कतबा होता तो मा॥रनिल्हे जवळ देऊन निरोप घेऊन गेले. पुढें नवाबास[37] भेटून नवाब म्हणतील तें द्यावें आणि तेवढियावरि ठाकुरकी[38] वाढवून कर्नाटक प्रांतीं जावें ऐसें आहे. नवाबाचा विचार पाहतां दोहीं दगडीवर हात आहेत. नाईकांची प्रतीक्षा करीत आहेत. व आमची फौज सोंधे बिदनुर प्रांतें गेली आहे. यांसही पैका न मिळावा याही उद्योगांत आहेत. श्री इच्छेनें इतकियाही गोष्टींचें निराकरण होऊन उत्तमच होईल. कांहीं फिकोर आहे ऐसें नाहीं. तुम्हांस वर्तमान कळावें म्हणोन लिहिलें असे. पुढें ही होईल तें लिहिलें जाईल. रा॥ या मनसब्याचे मजकूर किरकोळ किरकोळ फार आहेत. पत्रीं काय ल्याहावें श्री कृपेनें दर्शनोत्तर कळतील. छ २२ सफर हे विनंती.

---

३३. दस्त=ताबेंत, हस्तगत.

३४. चौगीर्द=चहूंबाजूंनीं.

३५. बाबूजीनाईक बारामतीकर—यांनीं आपल्यास पेशवाई मिळावी ह्या अर्थे सन १७४० सालीं बाजीराव बल्लाळ निवर्तल्यावर रघूजी भोसलें यांचे मार्फत उद्योग चालविला होता. पण तो सिद्धीस गेला नाहीं. त्यामुळें नाईक यांशीं बाळाजी बाजीरावाचें बरें नवतें.

३६. चिरंजीव—सदाशिव चिमणाजी असावे.

३७. हे नबाब सावनूरचे असावे.

३८. ठाकुरकी=लौकिक, अबरू.

[७८] ॥ श्री ॥

पु॥ राजश्री रामचंद्र बावा स्वामी गोसावी यांसि—विनंती उपरि चिरंजीव राजश्री बाळा निरोप घेऊन गेलियावरि फिटूर म्हणोन ठाणें गिराशि[३१]यांनें राजश्री नारायणराव घोरपडे यांचें होतें तें बळाविलें म्हणोन घेऊन दिल्हें. पुढें मजल दरमजल सोंधियाचे लति[३२]यांत गेले आहेत. सावनूरकरांचा तह रह होणें तें होत आहे. अद्यापि चुकला नाहीं. सोंधेकरी यांची रदबदल लागली असे. बिदनुरास वकील गेले आहेत. फिरंगि[३३]यांवरि दबाव असे. जयराम सांवत येऊन भेटले आहेत. तेही आपलें सांहित्ये[३४]च्या गोष्टी बोलतात कीं रेडी वगैरे फिरंगियानें घेतले आहेत त्यास तवी पोंहाचाऊन घ्यावीं, आपली स्थापना करावी. फिरंगी आपली बोली बोलतात कीं सांवत आम्ही समजोन घेऊं. तुम्हीं त्याचा पक्ष न करावा. या प्रकारचें वर्तमान आहे. पहातां अर्थी फिरंगी बेइमान त्याचें पारपत्य करावें तरि येसमयीं बनत नाहीं. दोन्ही ही अलग अलग राखिले आहेत. कां कीं, सावनूरचा दार मदार करणें तो करून घेऊन, सोंधेकरांचीही मामलियत चुकऊन बिदनूरकरांकडे जावें, तेथील मामलियत विल्हेस लाऊन खबरदार होऊन राखा [हा ?] वें. सारे पठाण एकवट करावे. नाईक[३५] आले तरि त्यांस धुडाऊन द्यावें. ऐसा विचार असे. पुढें विचारें होतां होईल तें करीतच असों. रा॥ छ २२ सफर हे विनंती.

[७९] ॥ श्री ॥

तीर्थरूप राजश्री नाना स्वामीचे सेवेशीं—

आपत्यें सदोबानें साष्टांग नमस्कार विनंती उपरि येथील कुशळ ता॥ छ १२ जमादिलोवल मुक्काम पुणें. स्वामींच्या आशिर्वादें करून यथास्थित असे विशेष—स्वामी कोठें आहेत, माघारे फिरले न फिरले, कोणे जागां आले, हें कांहींच वर्तमान कळत नाहीं. तरि स्वामींनीं सविस्तर वर्तमान वरच्यावरि ल्याहावयास आज्ञा केली पाहिजे. इकडील वर्तमान तर आम्ही राजश्री* स्वामींचा निरोप छ २ जमादिलोवलीं घेऊन पुण्यास आलों. स्वामींस वर्तमान कळावें यास्तव लिहिलें असे. राजश्री बापूजी नाईक यांस राजश्री स्वामींनीं कर्नाटकचा मामला मुकासा सांगून गौरव केला. तो अर्थ विस्तारें स्वामींस लिहिलाच आहे, त्याजवरून विदित होईल. राजश्री आबाजी नाईक राजश्री—स्वामींच्या दर्शनास

३१. गिराशी=डोंगरी लुटारू.
३२. लतियांत=हद्दींत, शिवेंत.
३३. फिरंगी—हे गोंवेकर पोर्तुगीज.
३४. साहित्याच्या=मदतीच्या.
३५. नाईक बारामतीकर बापूजी.

वरील २२ सफरचें पत्र पहा.

* राजाचें नांव अदबे खातर न घालतां 'राजश्री' शब्दापुढें कोरी जागा टाकून पुढें 'स्वामी' वगैरे बहुमानदर्शक शब्द लिहिण्याची वहिवाट असे.

गेले होते. त्यांस छ ९ जमादिलोवलीं राजश्री—स्वामींनीं निरोप दिल्हा. वस्त्रें:—१ मंदील, १ महमुदीचा झगा, १ चादर मोराची. १ पदक हत्तीचा मजुरा दिल्हा.

येणें बहुमान करून आबुराव किताब देऊन निरोप दिल्हा. स्वामींस कळावें यास्तव लिहिलें असे. बहुत काय लिहिणें कृपा केली पाहिजे हे विनंती.

[८०] ॥ श्री ॥

श्रीमंत राजश्री—भाऊ साहेब स्वामींचे सेवेशीं.—

विनंती सेवक जयाजी शिंदे कृतानेक विज्ञापना येथील वर्तमान ता॥ छ १ सवाल पावेतों मुक्काम नजीक सिपाबरड स्वामींचे कृपावलोकनें करून यथास्थित असे विशेष. मजल दरमजल रेवापार आलियाचें वृत्त पूर्वीं विनंती पत्रीं सेवेशीं लिहिलें आहे, त्याजवरून विदित जालेंच असेल. स्वामींचे आज्ञे प्रें॥ जल-दीनें येऊन पोहोंचावें, परंतु पर्जन्याचे अतिवृष्टिमुळें जागां जागां गुंता होत गेला. हल्लीं कांहींशीं उघाडी जाल्यांवर तिन्हीं लष्करें§ वार उतरलों. प्रस्तुत पर्जन्यही थोडका आहे. याउपर जलदीनें च्यार पांच रोजीं बऱ्हाणपुरास दाखल होतों. बऱ्हाणपुरचा बंदोबस्त होऊन येईल तदनुसार मागाहून सवि-स्तरें सेवेशीं लिहून पाठऊं. वरकड निराळें पुरवणी पत्रीं सेवेशीं लिहिलें आहे, त्याजवरून निवेदन होईल. सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

[८१] ॥ श्री ॥

राजश्रिया विराजित राजमान्य राजश्री बापूजी बाजीराव स्वामी गोसावी यांसि पोष्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंती उपरी येथील कुशळ जाणोन स्वकीय कुशल लेखन करीत जाणें—विशेष तुम्हीं निरोप घेऊन गेलां तेव्हां राजश्री व्यंकटराव यांजकडील स्वार पथक तुह्मांबरोबर पाठवितों म्हणोन सांगि-तलें व त्याजवरून मशारनिल्हेकडील कारकुनासही आज्ञा केली. ते तुम्हांकडे आले त्यांणीं तुम्हांस खर्चावेचाचा मजकूर पुसला त्यास तुम्हीं त्याजपाशीं साफ बोललां कीं "श्रीमंत राजश्री नाना स्वामी यांणीं कांहीं आपल्यास द्यावयाची बेगमी केली नाहीं. आपण कोठून द्यावें ? तरि श्रीमंत राजश्री भाऊ यांज-पाशीं जाऊन आपली रोजमरीयाची बेगमी करून घेणें." त्याजवरून मा॥र-निल्हेचे कारकून येथें आले कीं, "आपल्यास खर्चावेचास देत नाहीं याप्रमाणें बोलतात. तरि त्याजबरोबर जाऊन पोटास काय करावें ! आणि लावयासही

§ ग्याजुदीनखां, निजाम उल्मुकाचा व-डील मुलगा, यास हैदराबादचा सुभा बन-विण्याकरितां शिंदे होळकर घेऊन दक्षिणेंत येत होते त्या वेळचें हें पत्र आहे. तीन लष्क-रें शिंदे होळकर व खुद्द ग्याजुदीन यांचीं. वार—'पार' तर नव्हे.?

मार्गे पुढें घेतात. " त्यास तुम्ही सरकारचें निशाण व हत्ती बरोबर घेऊन जातां. फौज अलबत्ता हजार बाराशें असली पाहिजे. केवळ हत्ती आणि चार तट्टें आपण जाईन म्हटल्यास कैसें बनतें? ह्यामध्यें राजश्री राणोजी शिंदे लांबले तेथपर्यंत तुम्ही जा [ल] तोंपर्यंत बरोबर फौजही पाहिजे. व जे फौज येईल त्यांस कांहीं पोटासही दिल्हें पाहिजे. विना दिल्याघेतल्याबगर सरदारी कैशी चालते? व बोझ कैसा राहतो? हा अर्थ तो सर्वही तुम्हांस ठावकाच आहे. हें जाणून राजश्री त्रिंबकराव विश्वनाथ याजपाशीं तुम्ही बोलला होतां कीं, " श्रीमंत राजश्री नाना स्वामींनीं तो कांहीं खर्चावेचाची बेगमी केली नाहीं. भाऊ जवळ मागावें तरि त्यांस कांहीं लिहिलें नाहीं ऐसें असतां हे कांहीं देतात ऐसें नाहीं. सरदारी तो चालली पाहिजे. याजकरितां श्रीमंतांचे नांवावर व सरदारीवरि पांच हजार रुपयेपर्यंत घेऊन रोखा लिहून दिल्हा. घेऊन जातों. पुढें देणार खावंद आहेत. " ऐसें बोलले असतां मा॥रनिल्हेकडील कारकुनास साफ जाब दिल्हा हें कैसें कार्यास येतें? या उपरि मा॥रनिल्हेस पाठवावें तरि ते जात नाहींत तरि मशारनिल्हेचे राऊत तुम्हांबराबर पाहिजेत व यांस राजश्री रामचंद्र बावापर्यंत जा[ल] तों. थोडे बहुत खर्चा[स] देऊन घेऊन जावें लागतें. तरि या पत्राचें उत्तर जलदीनें पाठवावें कीं, मशारनिल्हेकडील राऊत पाठऊन द्यावे. त्यांस थोडें बहुत खर्चास देऊन घेऊन जातों, या प्रकारचें उत्तर जलदीनें पाठऊन द्यावें म्हणजे तेंच पत्र बजिन्नस[२४] त्यास दाखऊन त्यांजला तुम्हांकडे रवाना करितों. सारांश बा[२५] की सरदारीचा बोझ उचलल्याखेरीज भारीपणा कैसा पडतो! केवळ आंगावेगळेंच टाकलें तरि सरदारीचा आबही राहिला पाहिजे. हा अर्थ सर्व तुम्ही जाणतां. लिहिणें काय आहे! तरि या पत्राचें उत्तर जलदीनें पाठऊन द्यावें. दिरंग न लावावा. रा॥ छ १० जिल्हेज बहुत काय लिहिणें हे विनंती.

[८२] ॥ श्री ॥ छ २२ साबान.

पुरवणी तीर्थरूप राजश्री नाना व राजश्री भाऊ स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि राजश्री फत्तेसिंग बावा याणीं सांगितलें याप्रमाणें स्वामींस लेहून पाठविलें, त्याचें उत्तर स्वामींनीं लिहिलें त्यांत मजकूर कीं, रघोजी बावांस कर्नाटक होतें कीं काय? हा अर्थ स्पष्ट उघडक पाहिजे. दुसरें, बावानीं तमाम सरदार सरंजामी फौज जमा करावी. कर्नाटकांत पाय पडला तरि घालावा. न पडे तरि बराड देवगडाकडे जावें. गेले तरी चालेल. परंतु हिम्मत

२४. बजिन्नस=खुद्द तेंच, अस्सल.
२५. 'बा' आणि 'की' यांचे दरम्यान एक अक्षर असून तें फाटलें गेलें आहे.

झाली पाहिजे. व निरोपही व्हावा. आपण खामखा* घ्यावा. बाहेर निघावें. आम्हीही फौजेचें साहित्य करूं. कर्ज मात्र आम्हांस द्यावयास अनुकूल पडणार नाहीं. बाबानीं उत्पात केला तरि कर्नाटक यास होईल कीं काय हा शोध बाबानीं थोरले वाडियांत§ चालून पहावा म्हणून लिहिलें. ऐशियास फत्तेसिंग बाबाचा कारभार आहे, तो स्वामी† जाणतात. त्यांचें सर्व साहित्य मनसुब्याचें आपण केलें पाहिजे. पैका कर्ज द्यावयास मात्र मिळणार नाहीं तरि तेवढी गोष्ट नसो, परंतु वरकड तरी सर्व जालें पाहिजे. सरंजामी फौज ते मेळवितील. आपली ही मातबर फौज समागमें व मनसबा आपणास करावा लागतो याचा स्पष्ट भाव त्याशीं बोलला पाहिजे तेव्हां ते उद्योगास लागतील. ऐशियास त्यांस सरदारी करणें आणि आम्ही होऊन उत्पात कां करावा ? त्यांची त्यांस दरकार आहे कीं नाहीं ? असें स्वामी† म्हणतील. तरि त्यांची त्यांस अवश्यकता असावी [हें] उचितच; परंतु त्यांस घरीं राहिल्यानें काय सुख नाहीं ते बाहेर निघोन हैराण व्हावें ? मशारनिल्हेनीं स्वामींचा† अविलंब धरिल्यास तीन वर्षें जालीं. परंतु फलादेश कांहीं उत्कर्षें करून जाला नाहीं हें त्याचें टेपर स्वामींवर† आहेच. दुसरें, हे लगामी असल्यास कित्येक गोष्टी उपयोगास पडतात. बाहेर काढिल्यानें त्याचें टेपर दूर होऊन त्यांत आपलाही कार्यभाग असे. हौल चित्तांत आणून यांस बाहेर निघण्याविशीं उत्तेजन देऊन करावें. त्यास येविशीं स्पष्ट स्वामींचा भाव कळला पाहिजे. तेव्हां त्याशीं बोलावें अथवा त्याणें विचारिल्यास अव्वल जाब करावा. कर्नाटक रघोजीबावास होतें न होतें याचा अर्थ पेशजी चोपदारास मोघम लिहिलाच आहे. अद्यापि कांहीं चर्चा नाहीं. परंतु राजश्रींचा‡ भाव आबाजी नाईक यास पुढें करून रघोजीस आंत घालावा असा आहे. हाच घडिल्यास फत्तेसिंगबावासही त्यामध्यें मिळावयास उत्पात केलाच पाहिजे. न करीत तरि आम्हीं करावा. काय निमित्य कीं, बाबूजी नाईक व आबाजी नाईक यांच्याशीं खरीं का व्या [?] लागावयाची बाकी राहिलीच नाहीं. **आबाजी नाईक जाले तरी काय ? वाडियांतील वगैरे पेच पडतील. व आपण वाढविला त्याचें बरें कसें चालावें या अर्थें मात्र आबाजी नाईक यांस पुढें करणें. नाहीं तर रघोजी बाबाचेच स्वाधीन असें जालियास कर्नाटक त्यांचे घरास जाऊं देणें उचित नाहीं. यास्तव जरूर पाय धरून पाडावें. येविशीं स्वामींची आज्ञा काय ? तिसरें, फत्तेसिंग बावानीं थोरले वाड्यांतील

---

* खामखा, खामखाय=खचित, कांहीं झालें तरी.

§ थोरले वाडियांत=थोरल्या राणीकडे.

† स्वामी=नाना व भाऊ.

‡ राजश्री=शाहू महाराज

** हे नाना सांचे मेहुणे.

मर्जी कर्नाटक होतें न होतें हे पहावी ऐशी आज्ञा स्वामींची. तरि थोरले बाईंचे कर्ज नाइकांकडे आहे. त्याचा निकाल तीं आधीं पुसतील. दुसरे राजश्रींचे देणें याचा विचार जाला पाहिजे. जे कर्नाटकाचा कारभार जालियास दिवाणांत ऐवज देणें पडेल तो फतेसिंगबावा स्वामींस द्यावा म्हणतील. हा एक पक्ष. दुसरे कदाचित बाईनीं म्हटलें कीं, आवाजी नाइकास पुढें करून राजश्री दुसरे साहित्यास देणार तरि नाईक माझे अगत्यवादाचा, मी कर्ज दिल्हें आहे तें मामल्यावरीच दिल्हें आहे, तेव्हां मामलाही माझाच आहे. आवाजी नाईकास समागमें घेऊन तुम्हींच करावें. म्हणजे दोन्हीही पक्ष मजकडेच लागले. रघोजी धाकटे बाईचे पक्षींचा, त्यासही तोंडघशी दिल्हें. असें बोलली तरि याचा विचार काय करावा. आणि जरी बाईसी लाघावळ लाऊन कांहीं आशा दर्शविली व राजश्री धाकटे बाईचे अगत्यवादामुळें रघोजीस कर्नाटक सांगणार असें बोलल्यास आवाजी नाईक यांस राखून तुम्हीं करा असें बाई बोलतीलसें वाटतें. यास्तव सुचला विचार स्वामींस लिहिला आहे. तरी तीहीं पर्यायाचे स्फूर्दरूप समर्पक साल्जाब [जावसाल ?] पाठवावयास आज्ञा करावी. त्रिचनापल्ली वाहत [?] सनसीतचे ऐवजाचा हिशेब वगैरे याची पुरवणी आलाहिदा लिहिली आहे त्याचेंही उत्तर सादर करावें. विदित जाहालें पा।. सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.[४६]

[८३] ॥ श्री ॥ पै॥ छ २२ साबान.

राजश्री भाऊ गोसावी यांसि—

(छ) सकळ गुणालंकरण अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य—स्ने॥ राघोजी आंगरे वजारत माब रामराम विनंती उपरि येथील कुशळ जाणून स्वकीय कुशळ लेखन आज्ञा करीत असले पाहिजे–विशेष छ १४ शाबानचे स्वहस्ताक्षर पत्र आलें तें छ १८ मिनहूस मौ॥ थळ उंदेरीचे मोर्चेबंदीस प्रविष्ट जाहालें. गौरवाभिवृद्धीस पावलों. श्रवणेंकडून संतोष जाला. सुरतेकडील आरमार राजश्री नारोपंत सहवर्तमान आठा दहा रोजांत येईल. सर्व एकत्र होऊन उंदेरींत पाणी नाहींसें जालें आहे या समयांत भारगिरी करून लगट करावा म्हणोन आज्ञा केली. आज्ञेचे अन्वयांत सविस्तर विनंती श्रीमंत पंतप्रधान यांचे सेवेशीं लिहिली आहे. त्यावरून निवेदन होईल. आम्हांस आपली आज्ञा होईल त्याप्रमाणें वर्तणूक करावी, श्रम साहासास अंतर न करावें, हेच निष्ठा.

---

४६. शाहूमहाराजांच्या मनांत एकदां बारामतीकर यांस कर्नाटकचा सुभा सांगावयाचा होता त्या खटपटीबद्दल हें पेशव्यांच्या तर्फदारांचें पत्र आहे. धाकटी राणी, थोरली राणी व पेशवे ह्या तिघांचे तीन पक्ष होते.

दुसरा विचार नाहीं. मा। निल्हे नारोपंतास व बसैस आज्ञापत्रें जाऊन पावलींच असतील. त्याप्रमाणें आरमार व महागेरिया आविलंबें येऊन पावलियास शत्रूवरि निकर्ष[४७] होऊन येईल. मुख्य गोष्ट सारा आरमाराचा जडाव व महागेरिया मारगिरीचे पोंस्तें सामान अल्प अवकाशें कडून आलें पाहिजे. विलंबावरि गेलिया अखेर मुसुब[४८] आली आहे. वारा, तुफान जालें म्हणजे आरमाराचा टिकाव होणार नाहीं. येविशीं राजश्री महादाजी रघुनाथ यांहीं लिहिलें आहे त्यावरून सविस्तर श्रुत होईल. राजश्री साबाजी प्रभु जाऊन पावलियावरि हलाखीचें साद्यंत वर्तमान निवेदन केलें असेल व करितील. अनकुलतेविशीं सर्व प्रकारें भरंवसा आपले कृपेचा आहे. विस्तारें विंनंती ल्याहावी तर सर्वजाण आपण समर्थ आहेत. रा। छ २१ माहे शाबान. बहुत काय लिहिणें कृपा लोभ असो द्यावा हे[४९] विनंती.

(शिक्का.)

(मोर्तब सूद)

[८४] ॥ श्री ॥

श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान साहेबांचे सेवेशीं—

आज्ञाधारक दमाजी गायकवाड समशेरबहादर कृतानेक दंडवत विज्ञापना येथील क्षेम तागाईत आश्विन कृष्ण पंचमी पावेतों साहेबांचे कृपाकटाक्षें करून यथास्थित असें. विशेष, साहेबांकडून आज्ञापत्र सादर जाहालें तें उत्तम समयीं प्रविष्ट होऊन अक्षरशहा विलोकनें परम प्रमोद जाहला. पत्रीं आज्ञा कीं, "चांचवे[५०] व जाफराबादकर एकत्र होऊन, लोक जमा करून, जाहजावर चढवून राजपुरीस[५१] कुमक पोहचवावी, मनमाने तैसा उपद्रव करावा, ऐशी तरतूद करितात. त्यांजला उत्तम प्रकारें ताकिदीचीं पत्रें लिहावीं आणि बंदोबस्त करावा." ऐशी आज्ञा सादर होतांच जाफराबादवाले व चांचवे यांशि ताकीदपत्रें लिहून पाठविलीं आहेत कीं, "तुम्हीं कुमक जंजिरीयाशि परिच्छिन्न[५२] न पाठविणें. यद्यपि न ऐकिलें तर पारपत्य यथास्थितपणें होईल." त्या प्रांतीं कमाविसदार नाहींत. जोरतलबी[५३] मुलुख. तेथील भुमे[५४] आहेत त्यांस पत्रें लिहिलीं आहेत. व घोगे वगैरे बंदराचे कमाविसदारांस एतद्विषयीं लिहिलें आहे. व फौजही त्यांचे बंदोबस्तानिमित्य रवाना जाहाली आहे. सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञाप्ती[५५].

---

४७. निकर्ष=निकराचा हल्ला किंवा वेढा.
४८. मुसुब-मुसम=अगोठ, प्रज्यन्यकाळ.
४९. मागें पत्र (७६ वगैरे) पहा.
५०. चांचवे=चांचे, समुद्रावरील लुटारू.
५१. राजपुरी—जंजिऱ्याजवळच. हें हबशी यांचें ठिकाण.
५२. परिच्छिन्न=बिलकुल, कोणत्याही प्रकारें.
५३. जोरतलबी—शक्तीच्याच योगें अंमल चालवावा लागतो जेथें असा.
५४. भुमे=तद्देशीय (पाळेगार)
५५. हें पत्र जंजिऱ्याच्या हबश्याबरोबर जें युद्ध चाललें होतें त्यास अनुलक्षून आहे मागें पत्रें ७६ व ८३ पहा.

[८५] ॥ श्री मोरया ॥ छ २६ सवाल.

श्रीमंत राजश्री भाऊसाहेब स्वामींचे शेवेसि—

विनंती सेवक मल्हारजी होळकर व जयाजी शिंदे कृतानेक विज्ञापना स्वामींचे कृपावलोकनें करून ता॥ छ १० शवाल रेवातीरी यथास्थित असे विशेष. स्वामींकडून आज्ञा पत्रें सादर जालीं त्याजवरून लेखनार्थ सविस्तर कळला. उत्तरें निराळे पुरवणी पत्रीं सेवेशीं लिहिलीं आहेत त्याजवरून सविस्तर निवेदन होईल. आम्ही व नवाब निजाममुलक सहवर्तमान नर्मदातीरास येऊन पोंहोचलों. या उपर सारें लष्कर लौकरच पार उतरोन येत असों. स्वामींनीं "तिकडून फौज जमा करवून पुण्याहून कूच करून आलीकडे अविलंबें आलें पाहिजे. आम्ही ब्र्हाणपूरचा बंदोबस्त करून येतों. मग पुढील बंदोबस्त होणें तो उत्तमच होऊन येईल. स्वामींच्या विचारानुरूप साऱ्या गोष्टी होतील. वरचेवर आज्ञापत्रें सादर केलीं पाहिजेत. सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापी.

[८६] ॥ श्री ॥

पु॥ राजश्री रामचंद्रबावा स्वामी गोसावी यांसि—

विनंती उपरि सफदरजंग यास निमरजाबंद करून आपले लगामीं लावाव. याचा विचार केला असे, म्हणून लिहिलें तें कळलें. ऐशियास हा विचार उत्तम केला. आम्हांसही दिल्लीहून लिहिलें आलें होतें. आम्हींही त्यास येविशीं विचारानुरूप लिहिणें तें लिहून त्यास लगामी लाऊं ध्यावें, त्यानीं रकार पूर्वकाचे साह्य न करावें असें करावें, म्हणोन लिहिलें असे. तुम्हींही त्यास वरचेवर उचित जाणून लिहीतच असाल व लिहिणें. ज्यांत आपल्या मनसुबियास व कर्तव्यतेस उचित, आणि उपयोगी, परिणाम उत्तम, लोकोत्तर, योग्यतर, लौकिक कीर्तीस्पद तेंच करणें व कराल हा निशा आहे. सफदरजंग उमदा मनुष्य, त्याचा स्नेह हरप्रकारें रक्षण करणें उचित. दुसरें, काशी त्यांचे हातीं त्याशीं निखालसता असलिया कालगतीनें काशीचें स्पष्ट दर्शन होणार तो महा लाभ आहे. यासाठींही स्नेह रक्षावा. दुसरें अत्यंत अर्थाअर्थी संबंध नाहीं जाहला. अप्रिय

---

५६. हा निजामनमुलुख याचा वडील पुत्र ग्याजूद्दीन होय. मागें पत्र ८० पहा.

५७. सफदरजंग—हा अयोध्येचा नबाव हा दिल्लीच्या बादशाहाचा वजीर होता. याचे व ग्याजुद्दीन यांचें वांकडें होतें.

५८. (निम=अर्धा. रजाबंद=खुषी, अनुमत) कांही त्यासारखें करून, कांहीं त्याचे ऐकून.

५९. रकारपूर्वक—हे कोण ? रोहिले असावे असें वाटतें.

६०. निशा=विश्वास.

६१. येथपासून खुद्द स्वाशांच्या (बाळाजी बाजीरावाच्या) हस्ताक्षरीं मजकूर लिहिला आहे.

भाषण करून विग्रह वाढविणें उचित नव्हे. थोडासा तोटा जाहला तरी सोसून स्नेह रक्षणें उचित असे. हे विनंती[६२].

[८७] ॥ श्री ॥

तीर्थरूप राजश्री दादासाहेब वडिलांचे सेवेशीं—

अपत्य माधवराव साष्टांगनमस्कार विनंती येथील कुशल ता॥ छ १३ सफर पावेतों वडिलांचे आशिर्वादें यथास्थित असें विशेष. वडिलीं आशीर्वादपत्रें त्रिंबकजी मुंढा खिजमतगार याजबरावर पाठविलीं तीं पावोन त्याचीं उत्तरें विस्तारें लिहून हरजी चव्हाण खिजमतगार याजबरोबर पाठविलीं आहेत. येऊन पात्र-तील त्याजवरून सविस्तर सेवेशीं निवेदन होईल. सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

[८८] ॥ श्री ॥

श्री.
राजा शाहू नरपति हर्ष-
निधान, माधवराव नाराय-
ण मुख्य प्रधा८. *

छ म॥ अनाम देशमुख व देशपांडये पो॥ जालनापूर यांसि माधवराव नारायण प्रधान सु॥ सलास समानीन मया व अलफ. नरहरी रनाळेकर यवनमय होऊन भ्रष्ट जाला त्याजला प्रायश्चित्ताचा अधिकार नसतां शामाचार्य व कांहीं प्रभृती ब्राम्हण पैठणकर यांणीं शुद्ध केला. सबब पैठणीं परस्परें ब्राम्हणांचा तट जाला. उपरांतिक जाबीनंग यांजकडील का॥र्दार पेशजी आला होता. त्यानें बलात्कारें शुद्ध ब्रम्हणांची व बहिष्कृत ब्राम्हणांची पंक्ति करून एकाकार केला. सबब पैठणकर झाडून ब्राम्हण सर्व बहिष्कृत जाले. त्यांस प्रायाश्चित द्यावयास सरकारचे कारकून शंकराजी राम व जयराम रायदेव पाठविले त्यांणीं झाडून पैठणकर सर्व ब्राम्हणांचीं प्रायश्चितें परगण्यासुद्धां केलीं. पैठणचा संसर्ग तुम्हांस घडला आहे. तरि तुम्हीं सर्व ब्राम्हणांस ताकीद करून झाडून प्रायश्चित्तें परगण्यासुद्धां उभयतां कारकून यांचे विद्यमानें संसर्गानुरूप फडशा करणें. जाणिजे. छ १८ जिलकाद आज्ञा प्रमाण.

लेखन सीमा

---

६२. हिंदुस्थानांत पेशवे, शिंदे व होळकर मिळून मराठ्यांच्या तीन फौजा असत. पैकीं पेशव्यांच्या फौजेचा अधिकार किंवा दिवाणगिरी रामचंद्र बाबाकडे या वेळीं असावी. हेंही पत्र नाना साहेबांच्या मुत्सद्दीपणाचें द्योतक होय.

६३. कमाविसदार.

* 'न' लिहून दुसऱ्या कागदावर उठविला असतां जसा उलटा उठतो तसा मूळ शिक्यांत सर्वत्र आहे. तसा वर काढतां आला नाहीं. हा उलटा 'न' असण्याचें कारण असें. पिंगळे यांचे घराण्यांत पेशवाई होती ती त्यांजकडून काढून भट यांस दिली हा बदल केला तो दर्शविण्याकरितां शाहूनें हें शेवटचें अक्षर 'न' उलटें वठावें असें ठरविलें.

[८९] ॥ श्री राम ॥

राजश्री बाळाजी पंडित प्रधान गोसावी यांसि---

[ॐ] सकल गुणालंकरण अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य---स्ने॥ येशवंतराऊ दाभाडे सेनापति दंडवत विनंती उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय लेखन करीत असलें पाहिजे. विशेष खासगत कोठीचे बैल सेरें २०० दोनशें येसाजी गव्हाणा याचे स्वाधीन करून सातारा मिरज प्रांतें पाठविले आहेत. ये विशीं गोसावी यांनीं आपल्याकडील कमाविसदारास पत्रें देऊन सरसाल कोठीस हासिलाचा उपसर्ग न होतां आमदरफ्त सुरळीत चाले ते गोष्टी केली पाहिजे. जाणिजे. र॥ छ ८ जिल्हेज. बहुत काय लिहिणें लोभ असों दीजे हे विनंती.

श्री.
श्री सजाशाहू स्वामी
छत्रपति येशवंतराव
दाभाडे सेनापति.
*

[९०] ॥ श्री ॥

राजश्रियाविराजीत राजमान्य राजश्री कृष्णराव बळवंतराव स्वामी गोसावी यांसि--

पो॥ माधवराव नारायण प्रधान नमस्कार विनंती उपरि येथील कुशल जाणोन स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष–भुजापा शिराळकर वाणी वा॥ मौजे कुरडु पे॥———याणीं मौजे मा॥रची कमाविस र॥ जगपतराव निंबाळकर यांजकडून केली होती त्यास वाणी मा॥रानें कांहीं अन्याय केला स॥ त्याजला न्यावयाबद्दल भागानगराहून नबाबाकडून सजावल आले. त्यास वाणी मा॥र मौजे मजकुराहून पळोन जाऊन क॥ केम येथें राहिला आहे, म्हणोन हुजूर विदित जाहालें. त्याजवरून हें पत्र सादर केलें असे. तरि तुम्ही आपले कडील का॥ दारांस ताकीद करून का॥ मा॥रीं सजावल येतील त्यांचे स्वाधीन वाणी मा॥स करून कबज घेणें. जाणिजे. छ २२ रजब सु॥ समानीन मया व अल्लफ. बहुत काय लिहिणें हें विनंती.

[९१] ॥ श्री ॥

राजश्री त्रिंबकराव दाभाडे सेनापती गोसांवी यांसि:—

[ॐ] अखंडित लक्षुमी अळंकृत राजमान्य स्ने॥ गोविंदराव नारायण आशीरवाद छ २४ रा॥खर पावेतों आपले कृपावलोकनें करून क्षेम असें. विशेष. इकडील मजकूर ता॥ वैशाख व॥ ३ पावेतां यथास्थित असो विशेष. राजश्री फत्तेसिंगराव गायकवाड सेनाखासखेल समशेर बहादर यांणीं सरकारची ताकीद

---

६४. सर=संख्या, (नग, डाग याप्रमाणें)
६५. आमदोरफ्त=जाणें येणें.

* हा शिक्का अष्टकोनी आहे.
६६. सजावल=जासूद.

पत्रें गकारांविशीं व शहरचे दखलीविशीं आणलीं त्याचा मा॥र पेशजीं लि॥ आहे. हल्लीं पत्राच्या नकला करून पा॥ आहेत. यासि उत्तर केलें कीं, गकारास बहादर येथील अधिकारी यांणीं प्रथम देऊन शहरांत घेतलें होतें. येविशींचीं पत्रें पूर्वीं सरकारांत गेलीं होतीं तें तुम्ही जाणतच आहां. त्या अन्वयावरून कार्तिक मासीं तुमचा आमचा तह ठरला. तेसमयीं यादींत कलम लिहिलें आहे कीं, शहरांत राहतील तों पावेतों बाहेर उपसर्ग होऊं न द्यावा. बाहेर गेले तर शहरांत न घ्यावें. त्याप्रमाणें घडलें असतां शब्द लावावा ऐसें नाहीं. शहरचे आमलाचे दखल मा॥र काठेवाड व धरमगांवचे मामलतीचे इनारी यांचे बाकीचा ऐवज सवा लक्ष राहिला आहे तो घ्यावा आणि येथें कारकून राहील त्याणें सीबंदीचा दरमहाचा ऐवज सहा हजार देत जावा. शहरांत बखेडा हरएकविशीं न करावा. सुदामतप्रमाणें चालावें. येविशींची खातरी करावी. म्हणजे सरकार आज्ञेप्रों दखल देऊं. गुंता नाहीं. परंतु त्यास काठेवाडचा ऐवज देणें नाहीं. आणि दखल घेणें त्याजवरून राजश्री गोविंदराव फौजसुद्धां बाडे-कमाडेस मुक्कामास आले आहेत. दस्तूरचीं गावें सहजांत फौजेचे मुक्कामानें खराब होत आहेत. उपाय काय येविशींची विनंती सरकारांत करून उत्तर लौकर पाठवावें. त्याप्रों वर्तणूक करूं. सरकारांतून निक्षून ताकीद यांचे वकील तेथें आहेत त्यांस करवावी कीं, काठेवाड झालेवाडचा ऐवज याची व शहरीं राहील त्याणें दरमाहा द्यावा, सुरळीत चालावें, याची निशा करून दखल घ्यावा म्हणजे वकीलांचीं पत्रें परभारें येतील. व येथें सरकारचीं पाठ-वावीं म्हणजे देऊन जावसाल करूं. त्यांसही समजलें आहे कीं, ऐवजाची निशा जाल्याखेरीज दखल होणार नाहीं. परंतु पत्रें पाठवून खुलासा पहातात. आज पत्रें आलीं कीं, रा॥ खिंतो रणसोड बोधनी यांजकडे शहरची मामलत सांगितली. शहर व दस्तुरचा दखल द्यावा. कारकून मा॥र निल्हे कडील पत्र घेऊन आला त्याशीं बोलणें याच अन्वयें जालें. आज उत्तरें घेऊन लष्करांत जाईल. लष्कर कासींद्रें पालडीजवळ आहे. याउपरि घडे तें लिहून पाठवूं. येथें कोणी मामलेदार असतात. सर्वांशीं वाईट बरें कशास बोलावें लागतें मामलेदार येणार तो ज्येष्ट मास पावेतों यावा. आश्वीन मासीं आल्यास पांच महिने शिबंदीचे चालणार नाहीं, गवगवा पडेल. पुढील सालीं रसद कोणी देणार नाहीं. यास्तव लौकर आल्यानें ठीक आहे. माहल विल्हेस लावून चालविले. हे आशीरवाद. †

---

* 'गकार' कोण? गायकवाड तर नव्हत?

† हें पत्र लिहिणारा कोण तें माहित नाहीं. पत्रांतील मजकुराचा संबंधही तूर्त कांहींच कळत नाहीं.

[९२] ॥ श्री ॥

चिरंजीव राजश्री धोंडोबा[67] यांसि—सदाशिव चिमणाजी आशिर्वाद उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष. धारेचा प्रकार उपस्थित जाला होता. तो तीर्थरूपांनीं सोडून तेथें धारेजवळ रा॥ गोविंद हरी[68] यांस ठेवून आपण कोटयाच्या रोखें रांणाजीचे[69] हदहद्देस गेले. तेथून दिल्लीचा मार्ग समीपच. पठाणांनींच येऊन लाहोर घेतलें. वजीर व मनसूर अलीखान चाळीस कोसांवर गेले. पठाणांचीच सलाबत यांजवरि होती. यास्तव वजिरांनीं पादशाहांस बाहेर निघावयाविशीं लिहिलें होतें. पादशहा भगेंद्रांनीं वेथिस्त. यास्तव पातशाहांनीं शाहाजादियाचा मरातीब अलमगीर[70] पादशाहानीं बहादूरशाहा व अजमशास दिल्हा होता त्याप्रमाणें देऊन शाहाजादा वजीरासमीप पाठविला. लढाई होणें होती. पुढें कसकसें जाहालें असेल वर्तमान येईल तें लेहून पाठवूं. येशवंतराव पवार औरंगाबादेहून कूच करून गेले. त्यांचे मागें मागें रावो गोविंद गेले होते. गांठ पडों न देतां ते झाडून गेले. धारेस गेलेसें वर्तमान आलें आहे. नवाब ब्न्हाणपुरास गेला. पुढें जाईलसें दिसत नाहीं. सुरतेकडेही जात नाहीं. रा॥ गोविंदराव तीर्थरूपांजवळ बोलत होते कीं, नवाब सुरतेस जातो, दाभाडियांचे आपण साहित्य करावें. तेव्हां निमे गुजराथ द्यावी [म्हणजे] साहित्य करूं म्हणाले. त्यास गोविंदराव आह्मांजवळ बोलिले, लक्ष रुपये रोख चहूं पांच परगणे जहाले तरि स्वामींनीं मान्य करून साहित्य करावें. त्यास आम्ही म्हणालों कीं, पांच लक्ष रोख, पांचा लक्षांची जागा द्यावी. म्हणोन त्यास मा॥रनिल्हे उमाबाई जवळ बोलले. तीं मुलकाची गोष्ट मान्य न करीत. पैका देऊं म्हणालीं व तीर्थरूपांचें उत्तर तो निमे गुजराथ घेऊं तरीच साहित्य करूं ह्मणोन आलें. जरि नवाब सुरतेकडे जाता तर दाभाडेही बोलते. तें होत नाहीं. याजकरितां तो प्रसंग शिथिल पडला[71].

[९३] ॥ श्री ॥

राजश्री रावजी गोविंद गोसावी यांसि—

अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य—स्ने॥ मल्हार होळकर दंडवत विनंती उपरि तुम्ही राजश्री खंडो माहादेव व सखाराम जगजीवन सह श्रीपंढर-

---

६७. धोंडोबा हे कोण ?
६८. गोविंद हरी हे पटवर्धन.
६९. राणाजी उदेपूरचे.
७०. अलमगीर=औरंगजेब.

७१. हें पत्र अपुरें आहे. तथापि हें सन १७४८।४९ सालीं लिहिलें असावेंसें आंतील मजकुरावरून वाटतें.

पुराकडे छ ५ रोजीं गेल्याचें वर्तमान राजश्री माधवराव येशवंत यांचे लिहिल्यावरून समजण्यांत आलें. तेथें गेल्यावर श्रीचे दर्शनाचा गुंता उर्कोन सरकार प्रकर्णीं बोलण्याचा प्रसंग पडून घाटावर आणिलेंच असेल. कारभारी यांजकडून प्रतिकूलता कोणतीही नाहीं. येक दोस्ताचे रुकाराची गुंता तेही बोलून चालून पल्यावर आणिलेंच* असेल. सारांश प्रसंगीं कोणेही विशींची न्यूनता न पडतां आरंभिला कार [?] अविलंबें शेवटास जाय तें करणें. दुसरें, इंग्रजांनीं काम काजें उगऊन घेण्याची बहुत निकड लाविली होती, त्यांत पन्हाळेकरांची कुमक करून मसलत वाढवावी हा इरादा दिसण्यांत येतो. यान्वे बारीकपणें वास्तविक असेल तसें लेहून सविस्तरें कळविणें रा॥ छ १७ रजब सु॥ सल्लास अशर मयातैन व अलफ बहुत काय लिहिणें हे विनंती.

[९४] ॥ श्री ॥

पु॥ राजश्री त्रिंबकराव विश्वनाथ[७२] स्वामी गोसावी यांसि—

विनंती उपरि राजश्री हिंदुराव सेनापति[७३] थोर मनुष्य, बोलण्यांत, मर्यादेंत, तिलमात्र अंतर दाखवीत नाहींत. आम्ही त्यांचे बहुमानास त्यांचे विचारें मातबर प्रकार करणें प्राप्त झाल्यास त्यांचे मसलतीखेरीज करणार नाहीं. तेही आमच्या डेरियास आले होते. कोणें रोखें जावें, कसें करावें, इत्यादि त्यांच्या विचारें करीत असों. तेही राहिल्या सारखें होईल तित [के] करून दाखवावें याच प्रकारें चित्तापासून बोलतात. फौजेचा प्रकार पाहतां स्वामींनीं नेमणूक केली त्यांपैकीं हजार बाराशें तर आलेच नाहीं. आली फौज तिची गणती घेतल्यास चौथाई तर कमी होईलच. तेव्हां फौजही कमी मातबर भरण्यांत समजत नाहीं. निवडक प्रकार तेव्हांच उघडा दिसतो. सरदार छावणीस राहिले. त्यांसही छावणीचें संकट. त्यापक्षीं जितके फौजेस ठेवावें तितका खर्च भारी. यामुळें भागले थकले, सबर निबर, कोणाचे देण्या घेण्यामुळें बनतें, न बनतें यामुळें येकुण माणूस कमी होतें. तेव्हां भरणा कमी. गाढदी तरि चहूंकडे गुंतले. महमद इसफ तरि जरूरीस सिऱ्यांस[७४] पाठविले. आणखी लोक भरणा स्वामीकडून आल्यास त्यास बोलवून घेऊं. येकांड्या असाम्या, घोडे चांगले माणोस आढळाचे थोडे थोडे ज्यास आढळतें तो घेऊन येतो. तूर्त त्याच्या स्वरूपाप्रमाणें रोजमरा करार करून पुढें सर्वांप्रमाणें नालबंदी वगैरे पावेल ऐसें लेहून ठेऊन चाळीस पन्नास तरि ठेविले. शें दोनशें पर्यंत उपयोगी आढळल्या सारिखे वरचेवरि पाहून ठेऊं. चार पथकें निवडून येखादे कामास हुजरांचीं

* येथें बाजूवर शिक्का आहे.

७२. हे त्रिंबकराव मामा.

७३. हे घोरपडे मुराराव गुतीकर.

७४. सिरा प्रांत कर्नाटकांत आहे.

पाठवीन म्हटल्यास नेमणुके प्रमाणें हजारांचे पांचशें जातांना जातात. या प्रकारें अवस्था दाणा चाऱ्यामुळें जाली आहे. राजश्री **गोपाळराव गोविंद** आमच्या डेरियास येत असतात. राजश्री **आनंदराव रास्ते** बोलाविल्यास येत असतात. ह्मणोन लिहिलें तें कळलें. ऐशास विचार आचार कर्तव्याकर्तव्य राजश्री **मुरारराव घोरपडे** यांचे विचारें करितां बहुत उत्तम आहे. ते सांगतील ते नेकसल्हा[७६]च सांगतील. फौजेच्या कमतीचा व भरण्याचा अर्थ लिहिला तर तो खराच. छावणीचा प्रकार यास्तव कमती असेल. येकांडे माणोस घोडें पाहून चाळीस पन्नास ठेविले, आणखी येतील तसे पाहून शें दोनशें ठेऊं म्हणोन [लिहिलें] तर चाळीस पन्नास ठेविले ते ठेविले या उपरि नवे लोक येकांडे येकंदर न ठेवणें. वर **गोपाळराव** व **आनंदराव** बोलाविल्यास येत असतात म्हणोन तर विचारआचारास उभयतांस बोलावितात. व तेही येतील. गुंता नाहीं. विचार करण्यास सर्वांच्या विचारें केल्यास गुंता काय? जाणिजे छ १० रबिलोवल बहुत काँय लिहिणें हे विनंती.

पौ। छ ५ रा।खर श्रावण

[९९] ॥ श्री ॥

राजश्रियाविराजित राजमान्य राजश्री **रामचंद्र** बावा स्वामी गोसावी यांसि—

पोष्य बाळाजी **बाजीराव प्रधान** नमस्कार विनंती उपरि येथील कुशल जाणोन स्वकीय कुशल लिहिणें. विशेष–राजश्री राजे **अर्जुनसिंग धंधेरे** यांचे वडील लेक **बुंधेलियांस** मिळोन यांचे कनिष्ट पुत्राशीं झुंज केलें. दोन तीन महिने लढाई जाहाली. नाइलाज देखोन यांचे कनिष्ट पुत्रांनीं जोहार[७८] करून आपण लो [थ]? टून मेला. मग **बुंधेलियाचे** आसरियानें यांचे वडील पुत्रांनीं घेतलें. **भेलशाचे** स्वारीस **अर्जुनसिंग** याचे ज्येष्ट पुत्रांनीं भेटीस यावयाचें व नजर कबूल करावयाचें राजकारण लाविलें. त्यास आम्ही उत्तर केलें कीं, "अर्जुनसिंग आमचे पदरचे जागे [?] यांचे तुम्हीं भेटीस येणें व नजर कबूल करणें तें आधीं **अर्जुनसिंग** यांस भेटणें, ते आम्हांस आणून भेटवितील, उपरांतिक नजर करार करूं" म्हणोन उत्तर केलें. त्यास ते सालीं भेटीस न आले. हल्लीं तुम्हाशीं भेटीचा पैगाम करतील. व नजर नियाज[७९] कबूल करतील. अगर कबूल केली असली तरी तुम्हीं कबूल न करणें. **अर्जुन**-

७५. येथपर्यंत **त्रिंबकरावांनीं** लिहिलेल्या पत्रांतील गोषवारा झाला.

७६. नेकसल्हा=चांगला उपदेश, सदुपदेश.

७७. बाळाजी बाजीरावाचें हें पत्र.

७८. जोहार करून=जाळून घेऊन (लाक्षा) जोहर=(लाक्षा) गृह.

७९. नजरनियाज=(नवस.) नजराणा.

सिंगाचे हातून येऊन भेटतील, जागे खालीं करून यांचे हवालीं करतील, तरि भेट घेणें. अर्जुनसिंग पदरचे यांची स्थापना करूं ऐसें आमचें वचन गुंतलें आहे. याजवरि दृष्टि देऊन यांची स्थापना करणें. याचा लेक ज्येष्ठ फंद फिरिंदाची गोष्ट सांगेल त्याजवरि सर्वथा न जाणें. जाणिजे. छ २३ सवाल बहुत काय लिहिणें हे विनंती.*

[९६] ॥ श्री ॥

चिरंजीव राजश्री नाना यांसि—बाळाजी बाजीराव प्रधान आशिर्वाद उपरि येथील कुशळ जाणून स्वकीय कुशळ लिहीत जाणें. विशेष. मियां आछनचे मजकुराविशीं मुजफरखान यास पत्र लेहून तुम्हांकडे पाठविलें आहे. तें पावलें असेल. त्यास मिया आछनचा व हबशाचा जोरा होऊन अल्ली नवाजखान याचा तह जाला. आपण लोक सुद्धां बाहेर निघालों म्हणून रा॥ महादाजी केशव यांचें पत्र छ १४ रबिलावर शनवारीं आलें. त्यास याप्रमाणें मजकुर जाला तेव्हां महादाजी केशव व कृष्णाजी अनंत मागें फिरलेच असतील. कृष्णाजी अनंत येऊन कोळ्यांचें पारपत्य करावयाचें तरतुदीस लागतील. मुजफरखान यास पत्र पाठविलें आहे, तें त्यास द्यावें ऐसें नाहीं. याजकरितां पत्र न देणें. व जासुदाबरोबर पत्रें महादाजी केशव व अल्लीनवाजखान यास वगैरे पाठविलीं आहेत. तीं पत्रें पाठवावयाचें प्रयोजन नाहीं. जासूद तुम्हांजवळ जाऊन पावलेच असतील. त्यास माघारें फिरवावयास जासूद पाठविले असत, तरि तीं पत्रें पावलीं असतील तर [परत] पाठवणें. जाणिजे छ १३ रबिलोवर. बहुत काय लिहिणें—मुजफरखानांनीं जाऊन जवार घेतली. गंभीरगड घेतला. याची सलावत त्यांजवर पडली. कोळी मैदानचे जुंझणार नव्हत. दोन हजार मुजफरखान, सटवोजी जाधव, कृष्णाजीपंत तुम्हीं जलदीनें जावें. उशीर न करावा सत्वर काम उरकेल. उत्तम प्रकारें पारपत्य करावें. घरांतील चोर मळमळित जाहालिया परतेल. लवाडी करतील. हे आशिरवाद. पो॥ छ १६ रबिलावर.

[९७] ॥ श्री ॥

राजश्रियाविराजित राजमान्य राजश्री रामचंद्र बावा स्वामी गोसांवी यांसि:—

पोष्य बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार विनंती उपरि येथील कुशल

---

८०. यावरून प्रामाणिकपणा आमच्या राजकार्य धुरंधरांत होता ! ज्याची बाजू ते स्वीकारीत त्यांस कांहीं ते अंतर देत नसत.

*मागें पृ॰ ७६ टी॰ ६२ पहा.

८१. नाना धुरंदरे असावे.

८२. सुरतकर?

८३. कोळी जव्हारचे वगैरे.

जाणोन स्वकीय कुशल लिहिणें. विशेष. किल्ले कऱ्हारा हा दुतीयेकरानीं पैगाम करून घेतला; आणि झांशी प्रांतीं उपसर्ग करीत आहेत; सरकारची बाकी येणें ते देत नाहींत; मवाशी मनमाने तैसी करितात, ह्मणोन राजश्री नारो शंकर याणीं लिहिलें त्यास येविशीं त्यांणीं तुम्हांसही लिहिणें तें लिहिलेंच असेल. तुम्हीही या गोष्टीची पैरवी चित्तांत उचित कर्तव्य तें आणलीच असाल. त्यास यंदा दुतीयेकरांनीं दो चौं प्रकारें लबाडीच केली. विना त्यास बोडसेकरासारखाच नतिजा दिल्या खेरीज हलखुर्द राहोन सरकारचा अंमल सुरळीत देतात ऐसें नाहीं. ऐशियास मा।र निल्लेची मदत फौज पाठवून केली पाहिजे, कीं दहशतीनेंच कऱ्हाऱ्हा सोडीत आणि आपले जागां जाऊन सरकारी अंमल सुरळीत चालतात. याजकरितां येथूनही मीरखान वगैरे मा।रनिल्लेचे ताविजींतील पथकें आहेत. त्यास ताकीदपत्रें लिहिलीं आहेत व त्या प्रांतीं इजतखान वगैरे आहेत त्यांस ताकीद करून फौजसुद्धां मा।र निल्लेकडे पाठवणें ह्मणजे फौजेच्या दबावानें जें काम होणें तें होईल. मुलकांत फितुर होणार नाहीं. यद्यपि दुतीयेकर कऱ्हाऱ्हा धरून बसलेच तरी काय मुजाकी आहे ? फौज त्या प्रांतीं फिरूं लागलियावरि त्याचा आटा बंद करील ऐसा प्रकार आहे. तरि जें करणें तें विचारें यांची पैरवी करून सुरळीत होय तें करणें. रा। छ १७ सवाल. बहुत काय लिहिणें हे विनंती.

[९८] ॥ श्री ॥

अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य राजश्री विसाजी कृष्ण व हरी गोपाळ गोसावी यांसिः—

सेवक बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार सु॥ सितेन मया व अलफ. तुम्ही शिरहट्टी घेतली याचीं पत्रें पाठविलीं तीं पावोन संतोष जाहाला. उत्तरें आलाहिदा पुरवण्यांत लिहिलीं असत. त्याजवरून शिरहट्टीचा बंदोबस्त करून तुम्ही पुढें गेलांच असाल. कोठें गेलां काय वर्तमान तें आठा रोजाच्या अंतरानें लिहीत जाणें. वरकडही त्या प्रांतींचें वर्तमान लिहीत जाणें. जाणिजे. छ २६ रमजान. बहुत काय लिहिणें.

[९९] ॥ श्री ॥

राजश्री मल्हारजी होळकर व राजश्री जयाजी शिंदे गोसावी यांसिः—

अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्ने॥ बाळाजी बाजीराव प्रधान

---

८४. मवाशी=रानटी लुटारूंचें कर्म, धंदा.
८६. नतिजा=फळ, शिक्षा.
८७. हाल्खुर्द=जसें पाहिजे तसें, यथावश्य.
८८. ताविजा=ताबियांतील ?
८९. मुजाका=किंमत, महत्व.

आशिर्वाद सु॥ सीत आर्बैन मया व अल्लफ. राजश्री अर्जुनसिंग राजे हे ढुंगाल्याचे खालीं हुजूर आले त्या तागायत हुजूरच आहेत. त्यास हे हुजूर आल्याअगोदर यांजकडे जागा होती ते जागा राजश्री सभासिंग यांणीं हे हुजूर आले यास्तव झुंजून घेतली. यांचा कुंवर तेथें कामास आला. याप्रमाणें नाश जाहला. त्यास हे हुजूर आले होते कीं, पुढें कांहीं राज्य आपल्या जिमे करून घ्यावें, श्रम करावे, सहास करावें, कृपा संपादून घ्यावी. ऐसें असतां हे उमेद एकीकडेच राहोन यांची जागा होती ती जाऊन रहावयास स्थल नाहीं ऐसें जालें. आणि त्यांणीं तो एकनिष्ठा धरून बसले आहेत. ऐशास आमच्या विचारें ऐसें आहे जे, यांणीं आपल्या[१०] बऱ्याकारणें कश्यप* धरला, चार वर्षें जाहालीं आणि यांची दाद न लागे. तेव्हां ही गोष्ट योग्य नाहीं. हें जाणून निकाल या प्रकारचा काढला आहे जे, हे हुजूर फिर्याद आले होते त्या अगोदर यांजकडे गांव गव्हा ज्याप्रमाणें चालत आले आहेत त्याप्रमाणें चालवावें. अधिकही कांहीं देऊं नये. त्यांत उणें करूं नये. ये विशीं यंदा सभासिंग याजकडील तह सरकारचा होणें तो जाहालियावरि सदर्हू प्रमाणें याची जागा यास द्यावयाचा करार करून याचे जिमे करावी. जाजती उपसर्ग लागों न द्यावा. याप्रमाणें खांमखा[११] करावें. कदाचित बुंधेले ह्मणतील कीं, याची पुरातन जागा कांहीं नाहीं, ऐसे असतां काय म्हणून ते जागा द्यावी? तरि हे पुरातन आहेत म्हणोन द्यावी ऐसें नाहीं. हे सरकारांत आले त्या आगोदर याजकडे जागा होती त्यापासून याजकडे चालत नाहीं. कजिया करितात. यास्तव हुजूर फिर्याद आल्या अगोदर यांजकडे होती त्याजप्रमाणें यांजकडे चालों देत तें करणें. या उपरि यांचें काम लांबणीवर न घालणें. हे बहुत येथें हैराण जाहाले आहेत व यांची हैराण गत दूर होणें तें करणें. जाणिजे छ २९ रबिलोवल बहुत काय लिहिणें[१२].

(लेखन सीमा)

[१००] ॥ श्री ॥

राजश्री बाळाजी पंडित प्रधान दाजी गोसावी यांसि—

छ सकल गुणालंकरण अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्ने॥ मानाजी आंगरे वजारत माब रामराम विनंती उपरि येथील कुशळ जाणून स्वकीय कुशळ लेखन करीत असलें पाहिजे. विशेष—सांप्रत पत्र येऊन वर्तमान कळत नाहीं

१०. नारो शंकर यांची.
११. खामखा=खचित, निश्चित.
१२. मागें पत्र (९५) व टीप ८० पहा.
* कश्यप=कांस, आश्रय.

मोंगल आगळीक करून पुढें येत आहे म्हणून आपण मजल दर-मजल मोंगलाचा उपमर्द करावयाकारितां जात आहेत ऐसें वर्तमान परस्परें कळोन येत असे. हा काल पावेतों मोंगल आपले दर्पे कडून स्नेहांत असतां या समयीं दुर्बुद्धि धरिल्यावरून आपण पारिपत्याचा विचार योजिलाच असेल व योजावा हाच प्रसंग प्राप्त असेल. दुसरा विचार आचार पारिपत्याविना योग्यांत पडोन येत नसतील ऐसेंच दिसतें. असो, आपला पुण्योत्कर्ष समर्थ आहे. तत्राप आपण खांसा आहांत. मान मार्ग पाहून कर्तव्यांत येणें तेंच येईल. व आणतीलच. मोंगलाचें सामान जयलें असेल, आपलें जयोन फौजेचा गोंहा[13] होत असेलच. व पुरता होय तावत्काल सलाबती खालें राखणें धरणें त्या रीतीनें आपण धरतीलच. न कळे एखादे समयीं सरदार मामलेदाराकडून आगळीक होऊन थोडकेच सामानानशीं मोंगलाचे फौजेस तोंड करावयाचा विचार करतील. तरि एक वेळ शेर जाहला म्हणजे गोष्ट कार्याची नाहीं. हे विशीं लिहावेंसें काय? कैलासवासी राऊ व आपा तांब्राचे *उपमर्द करीत आले. त्या युक्ति प्रयुक्ति सर्व आपण पाहिल्या असत. मसलतीच्या प्रसंगाचा गरगशा तो आहेच, त्याजमध्यें स्मरणपूर्वक संतोषाचें वृत्त लिहून पाठवीत असावें. रा॥ छ १८ माहे मोहरम. बहुत काय लिहिणें कृपा असों दीजे हे § विनंती.

(मोर्तबसूद)

[१०१] ॥ श्री ॥

श्रियासह चिरंजीव राजमान्य राजश्री विश्वासराव यांसि प्रती नारो शंकर आशिर्वाद उपरि येथील कुशल ता॥ छ १७ रज्जब मुक्काम नजीक नासिक यथास्थित असे विशेष. तुम्ही छ २ माहे मिनहूचें पत्र पाठविलें व आणखीं दोन तीन पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. राजश्री सुभेदार[14] देशास आले व रा॥ बाळाजी[15] गोविंद फौजेसुद्धां झांशी प्रांतें न राहतां शिरोंजेस येऊन सागराकडे गेले. येणेंकडून चहूंकडचा बंदोबस्त नीट राहिला आहे. झांशीचे किल्ल्यास मोर्चे लागले आहेत इत्यादिक तिकडील मजकूर विस्तारें लिहिले ते अवगत जाहाले. ऐशास आम्ही दरबारचा उलगडा करून श्रीमंत स्वामींची आज्ञा घेऊन फौजसुद्धां पुणतांब्यानजीक आलों. तेथून फौज कासारबारीनें नसरतपुरास पाठविली. आह्मी सडे जनस्थानांस येऊन श्री त्र्यंबकेश्वराची यात्रा करून जनस्थानाहून काल प्रस्थानें डेरा दाखल जालों. राजश्री मल्हारराव सुभे-

---

१३. गाहा=जमाव.

*येथें बाजूवर शिक्का आहे.

§हें पत्र बाजीराव मरण पावल्यावर लौकरच लिहिलें असावें.

१४ सुभेदार=मल्हारराव होळकर.

१५. बाळाजी गोविंद बुंदेले.

दार चांदवडा [स] आले आहेत. भेटीस यावयाविशीं त्यांचें पत्र आलियास त्यांजकडून चालते मजलींनें फौजेस मिळोन रा। विठ्ठल शिवदेव व अंताजी माणकेश्वर व येशवंतराव पवार ही तिन्ही पथकासहवर्तमान मजल दर-मजल त्या प्रांतास येतों. पुढें पांच सात हजार फौज तुम्हांकडे लांब लांब मजलांनीं पाठविली असे. या फौजेबरोबरि रा। चिमाजी बामन व माधवराव यांजला देऊन पुढें शिरोंजेकडून झांशीकडे रवाना करणें. फौजेचे आवाईनेंच वेढा उठोन जाईल. अथवा मातबर फौजेचेंच काम असलिया आम्ही तो मजल दर मजल येतच आहों. तिकडेस आलियास तिकडील कामें सहजांत घडोन येतील. तुह्मीं उज्जनीस राहोन तिकडील बंदोबस्त राखावा. आह्मीही येऊन पोंहोचतों. तिकडील वर्तमान वरचेवर लिहीत जाणें. हे आशीर्वाद.

राजश्री खंडोपंत व राजश्री चिमणाजीपंत स्वामींचे सेवेशीं—नमस्कार विनंती उपरि तुम्हीं हिम्मत धरून चिरंजिवांस उज्जनीस ठेवून पुढें फौज घेऊन जावें. तिकडील रंग पाहावा तैसें करावें. तों इकडील फौजांचा उपराळा सत्वरच होईल. चिंता न करणें. तिकडील वर्तमान वरचेवर लिहीत जाणें. बहुत काय लिहिणें हे विनंती. पै।। छ १ साबान मु।। बेगदा पे।। उज्जन शुक्रवार सायंकाळ.

[१०२] ।। श्री ।।

राजश्री बाळाजी पंडित प्रधान दाजी गोसावी यांसि--

(छ) सकळ गुणालंकरण अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य—स्ने।। मानाजी आंगरे वजारतमाब रामराम विनंती उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लेखन करीत असलें पाहिजे. विशेष. आपणाकडून राजश्री अंताजी बावाजी पत्रें घेऊन आले. आपले सांगितल्याचा अर्थ निवेदन केला. स्व-हस्ताक्षरें लेखनान्वय श्रवण करून घेतला. नंतर विश्वासपूर्वक स्वस्थ असतां रेवदंडे यांत येऊन कर्म आचरलें तो वृत्तांत व चिरंजीव राघोजी आंगरे आपलें आश्वासनें[१७] व मागाहून राजश्री सांबाजी प्रभु तदुत्तर अंताजी बावाजी संपादोन आलियाचें संतोष वृत्त लेहून पत्रें पाठविलीं तीं हुसेनखान [१८]मिरधे घेऊन आपणाजवळ जाऊन, पावलींच असतील. आपले विश्वासवचनावरि सर्व खेद परिमार्जनांत आणोन, समजोन आपले कृपेची अभिवृद्धि निशापूर्वक करून घेत जावी याच कृतसंकल्पावरि आपणाकडील सौख्याचे विभागाची

१६. हें पत्र विश्वासराव नांवाच्या बुंदेलखंडांत असलेल्या सरदारास लिहिलेलें असावें. पुढें पत्र १०६ व १०७ पहा.

१७. याचा संबंध पुढें 'संपादोन' याजकडे.

१८ मिरधा=जासुदांचा नाईक.

सध्या प्रतिक्षा न करितां आजि समयीं मोंगलाचे शहाकरितां आपली स्वारी जाहालियामुळें इकडील मामले याविशीं आम्हांस कितेक प्रकारें सुचविलें तें स्वहितांत उचितांत म्हणोन अस्मतभागीं शत्रुवर्ग प्रसिद्धपणांत आहेत त्यांत फिरंगी याची आवाई दिवसें दिवस येत चालली. निमित्य अगोधर सावध असावें म्हणोन आरमारच्या तयारीनिशीं बातमींत राहिले. याचें वृत्त साकल्य लेहून गेलेंच असे. आम [चे] कडेस फिरंगी याचें वृत्त आलें. प्रमाण अप्रमाण असो म्हणून खांसाच आरमारावरि चढोन बाहेर स्वारी केली. अगोदर कळतां रेवदंडे यांत राजश्री नारायण खंडो कारकून इतबारी जाणून सूचनेस पाठविले. खांसा आह्मीच आरमारावरि गेलों. फिरंगी कदाचित् आमचे [?] तरि सर्व मामलेदारी आमचे युक्तीस मिळोन एकत्र विचारांत येऊन शत्रूस पराभवांत आणावें याच्याही युक्ति योजोन ठेविल्याच होत्या कीं, जलमार्गें आरमाराच्या जोऱ्यानें आगमन होतां त्यास प्रति मध्यता [?] न जाहालियानें सर्व साहित्यानशीं खुषकीस जातां त्यास गुंता पडणार नाहीं. याजकरितां वसै, साष्टी, रेवदंडे देखील आरमार एकत्र करून फिरंगी आल्यानंतर कावे, दावे खेळोन मुकाबले यास प्रतिमंलें[१००] राहून आंगावरि ओढोन संपूर्ण दर्यांतच वेध ओढोन घ्यावा. समयीं फिरंगी तडीस लागों जातो, आम्ही पाठीवरि जातांच क्षणीं तडीस उतरावयाचें अवसान सहजांतच खता पाऊन आमचे मुकाबले यास येईल. आलियावरि आम्ही बाहेर पडव आलियावरि तोंहीं येतच जाईल ऐसें ही असोन रेटाई करून तडीस सामान सुद्धां उतरावयासि लागलाच तरि त्याचे आरमारांत मुख्य जोरा थोरले तरांडियांचा ती तरांडीं तडीस जाणेंच नाहींत. लहाना तरांडियांवरून तडीस जावयाचा संबंध पडोन जाईल तेव्हां जुंजारू लोक सामान देखील तडीस उतरावीयावरि तरांडीं सहजांतच खालीं पडों पहातील. त्यांजवरि आपले आरमाराचीं नेहटबाजी, व खुषकीस उतरूं लागतील त्याजवरि खुषकीचे लोकांची नेहटबाजी, ऐसा एकावच्छेदें कडून येलगार करावाच करावा. ऐसा व आणखीही विचार समयीं सुचेल त्या प्रें।। सर्व एकरूपतेनें व आरमार एकत्र होऊन कर्तव्यांत आणावें. याचे विचारें कडून बाहेर स्वारी केली. लहान थोर मिळोन साठ शिलेशिला आरमाराचा फिरता ठेविला. ऐसें केलें असतां राजश्री रामाजी महादेव पराक्रमी विश्वासघातकी निर्माण आहेत. दुसरे नारो त्रिंबक तळेकर, रामाजी महादेव यांचे साम्यतेस होऊन किल्ले सागरगडीं कार्तीक वद्य द्वितीया गुरुवारीं पहाटेस बारा पंधराशें लोकांनिशीं शिड्या घेऊन

---

९९. मागें पत्र १०० पहा.
१००. प्रतिमल ? प्रतिफल=उलट मारा?

१. तरांडें=एक प्रकारचें तारूं.
२. शिलशिला=तांडा, रांग, जमाव.

बजरटोंक म्हणोन दक्षणभागीं असे तेथें जाऊन शिड्या लाविल्या. किल्लांची चौ-कशी आहे तैशीच होती. त्यांणीं शिड्या लोटिल्या. दगडी घालितां अवसान खतौं होऊन श्याम वदन केलें. मोड जाहला. परकियाकडील *असते तरि मोडाचे पाइकौंवरि स्वारी गेलियास जाऊं पावते ऐसें नाहीं. तत्राप आचरणाप्रमाणें पारिपत्य करावें तरि ते करणार, आचरणार लघुकर्म आचरोन गेले. परंतु मोड पाहून मारिले, धरिले तरि तोही लौकीक या समयांत परकियांत उत्तम नाहीं. हेचविशीं कळंक. अगोदर सर्वांस ताकीद आहेच कीं, सावध राहून रक्षावें बुद्धिपुरःसर क्षितीस पाठीवरि न जावें. तदनुरूपच वर्तणूक होऊन सात शिडिया सोडविल्या. शिडिया लावितां बकरे मारिले तेही सांपडले. तळेकर लोक फिरून जातां रेवदंडे समीप पल्ला पाहून रेवदंडां गेले. तेथून तळेयास गेले. या प्रें॥ मामलेदाराचें आचरण आणि आपले तो विश्वासपूर्वक आश्वासन आणि परिणाम या प्रकारें. तेव्हां काय करावें ? आपले विश्वास वचनावरून आम्ही स्वस्थ, यामुळें कपटियास भास होतो कीं, विश्वासास प्रवर्तले आहेत, यांतच संध असे. ऐसें समजोन माणिकगडास दगा दिल्हा. हल्लीं आपले कृपेची निखालसता सर्वत्रांस कळल्याप्रमाणेंच किल्याचेही लोक विश्वास मानोन वर्तत असत तरि सध्या दगाबाजी जहालीच होती कीं नाहीं. अनभवास येत गेल्याप्रमाणें साकल्य ल्याहावें लागतें. लिहितां तपशील सुद्धांच लांबतो परंतु लंबयमान मजकूर पाहून समयीं श्रवण करून घ्यावयाचा अनादर केला तरि तोही खेदच म्हणावा. असो, आमचा एक निश्चय कीं, आपले ऐसे म्हणवून आहों. त्यास अंतर नाहीं. अतःपर आपले विचारास येईल तदनुरूप उपद्रव कर्त्यांस जाजीतें केले तऱ्ही उत्तम, न केलें तरी उत्तम. आपला अवलंब समजोन मानानें आहोंच. घडलें वर्तमान साकल्य कळावें ह्मणून लिहिलें असे. फिरंगी याचे आगमनानंतर युक्ति प्रयुक्तीची योजणूक आमची आम्हां जवळ राहिली असे. लिहिला पाल्हाळ एव्हां वृथा असे. समयीं घडेल तेव्हां खरें. आबाईप्रमाणें आगमन जाहलें. आपले सामर्थ्याविरून निरंतर शोधांत आहोंच. वरकड दाजी आपले आम्ही म्हणवीत असतां आमचे पाठीं ऐसा विचार उपद्रव असावा, परकियांत लौकिक आणिलासारिखा रूढीस यावा, हाच मात्र खेद वाटतो. बरें, यांचे निराकरण करणार आपण आहेत. विस्तारें किती ह्मणून ल्याहावें ? न ल्याहावें तर कोणास ल्याहावें ? यास्तव सविस्तर जाहले वृत्त लिहिलें असे. बहुत

---

३. खत्ता=(नुकसान, नाश) नष्ट.
* येथें शिक्का बाजूवर आहे.
४. पाइक—पायिक=पायदळचे शिपाई.
५. जाजीत ? 'फजीत' तर नव्हे ?

काय लिहिणें लोभ असों दीजे रा॥ छ ३ माहे सफर हे विनंती.[6] (मोर्तबसूद.)

[१०३] पै॥ छ १० जमादिलावर. श्री.

राजश्रियाविराजित राजमान्य राजश्री बापूजी बाजीराव स्वामी गोसावी यांसि.

पे॥ बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार विनंती उपरि येथील कुशळ जाणोन स्वकीय कुशळ लिहीत जाणें. विशेष–तुम्ही पत्र छ २९ जमादिलोवलचें पाठविलें तें छ ३ जमादिलाखरीं प्रविष्ट जहालें. आम्ही पलाशीहून कूच करून घाटावर आलों तों, सैद लष्करखानही[7] रोजियांहून[8] कूच करून पुढें आले. बातमी राऊत घेऊन आले. आम्ही तेचक्षणीं कूच करून, सामानें बांधून खानासंनिध आलों. त्यांस आम्हांस अंतर दो कोसांचें राहिलें. तेव्हां खानांनीं सांगून पाठविलें कीं, "आज तुम्हीं मुक्काम करणें आम्हीही मुक्काम करितों. तदोत्तर तह झाला तर उत्तम. नाहीं तरि दुतर्फा ही तयारीच आहे" म्हणोन त्याजवरून मुक्काम केला. रा॥ बजाजी माधवराव व त्रिंबक सुंदर सादतखानाचे दिवाण आम्हांकडे आले. आम्ही आपले मुद्दे त्यांस सांगितले. ते त्यांणीं खानास जाऊन सांगितले. खान म्हणाले हे मुद्दे आम्हांस मान्य होत नाहींत. तेव्हां आम्ही तुटती गोष्ट सांगितली. तुटतेंसें देखोन त्यांनीं मुद्दे मान्य केले. त्यांच्या आमच्या भेटी जाहल्या. परस्परें वस्त्रें घोडे दिल्हे. म्हणोन लिहिलें तें कळलें. ऐशास तुम्ही हिंमत धरून फार शिकस्त केली. शाबास! तुम्हीं केलें तें बहुत बहुत उत्तम केलें. रंगाच्या मोटा[9] बहुत बांधाव्या ऐसें नाहीं. अतःपर तुम्हीं न वोढणें. केलें तें सुरळीत करून तुम्हीं येणें. खान स्नेहावर, अंतीं मुस्तकीम[10] म्हणोनच हे गोष्ट रफे दफे[11] जाहली. अन्यथा अन्यत्रा पासून होणें दूर. नाहक कलहास कारण जाहलें होतें. जुंज मुकदमियांवरून दीर्घ कलह प्राप्त होता. वारा पाणी[12] जहाले व तुम्ही दम धरून केलें बहुत बरें केलें. अतःपर तुम्ही सुरळीत करून येणें. मजकुराचे रजबदलीमध्यें खानाची मर्जी तोडून थोडक्या मुद्यासाठीं नाखूष न करणें. त्यांची मर्यादा व स्नेहाची रीत बहुत संरक्षण करणें. जाणिजे. छ ४ जमादिलावर. बहुत काय लिहिणें हे विनंती.

---

६. पेशव्यांचे सुभेदार रामाजी महादेव वगैरे यांजवर ही फिर्याद आहे.

७. सैदलष्करखान हैदराबादकर.

८. रोजें–औरंगाबादेनजीक.

९. रंगाच्या मोटा बांधणें=आब राखणें, प्रतिष्ठा राखणें, (सर्वकाळ) कलावर गोष्ट नेणें! हें पत्र वाचून बापूजी बाजीराव डोंगरा एवढा झाला असेल! "अमृतं स्वामिगौरवः"

१०. मुस्तकीम=कायम, अढळ.

११. रफेदफे, रफातफा=सुरळीत, जमवून, सलूख्यानें.

१२. वारापाणी=निकाल.

[१०४] ॥ श्री ॥ छ १६ रबिलोवर.

राजश्रियाविराजित राजमान्य राजश्री बापूजी भीमराव स्वामी गोसावी यांसि— पो। बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार विनंती उपरि येथील कुशळ जाणोन स्वकीय कुशळ लिहीत जाणें. विशेष—येरूळकर मोंगल व खोजजी वगैरे यांचें व राजश्री राघो गोविंद यांचें युद्ध जहालें. परस्पर माणसें घोडीं पडलीं. राघो गोविंद खानदेशांत गेले. त्यांचे मागें मोंगलाची फौज लागली आहे. मशारनिल्हेची कुमक करणें जरूर तरि तुम्ही ब हीं र बु ल गे देपूर बेलापूराकडे येऊन, सडे जाऊन, राघो गोविंद यांस सामील होणें. तुम्ही जातां कोण्हाशीं कजिया न करणे. मोंगल बळें येऊन कलहास प्रवर्तेल तर मग जैसें बनेल तैसें तुम्हांस करणेंच लागेल. कराल. करणें. राघोपंताचा पिछा सुटे ऐशी तजवीज करणें. वरचेवर वर्तमान लिहीत जाणें. बहुत काय लिहिणें हे विनंती[१३].

[१०५] ॥ श्री ॥ पौ। छ २९ रमजान.

सेवेशीं विज्ञापना ता। छ २२ साबान पर्यंत वडिलांचे आशिर्वादें करून यथास्थित असे विशेष—वडिलीं आशिर्वाद पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जहालें. नबाब निजाम अल्लीखान यांची तुमची भेट जाहलीच असेल; बोलणें चालणें काय जहालें, तुम्ही कोणीकडे जाणार, काय मनसुबा केला, नबाब कोणीकडे जाणार; तुम्ही व नबाब वराडांतून जाल तों आमचे दोन चार मुक्काम आशेरी बरानपुरासमीप होतील; नबाब कोणीकडे जाणार तें लिहिणें; म्हणोन आज्ञा. ऐशास वडिलीं आज्ञा केली ते उचित. वडील दीर्घ दर्शीवें चारी मनसुबियांचे प्रकार ध्यानांत आणून कर्तव्य तें करितात. त्यास नबाबाची आमची भेट कुरूमखेडानजीक छ २१ साबानीं जाहाली. बोलणें चालणें एक दोन रोजांत होईल. नबाबाचा आग्रह आपले डेरियास आम्हीं यावें. त्यांनीं आमच्या डेरियास यावें असा आमचा आग्रह आहे. तोही प्रकार दोन तीन रोजांत उरकून नबाब, आम्ही घाट चढोन जातों. लष्करांत ताकीद निक्षून करणें ते केली आहे. लूट फाट कांहीं होत नाहीं. हा मुलुक नबाबाचा व भोसल्याचा. नबाबानीं कित्येक महालच्या कबुलातीचे कतबे सरकारांत होते ते मागून घेतले. भरवस्ती गांवास इकडील ताकीददार व नबाबाचे ठाणेदार बैसले आहेत. कोठें उपद्रव नाहीं. व आमचा व नबाबाचा मुक्काम [असे] ओसाड रानांतच पडले. खुलासा उद्यांचे परवांचे दिवसांत कामकाज उरकून घांट चढून जाऊं. वडीलही योजिल्या मनसुबियांस कूच करून *जातीलच.

---

१३. मागें पृष्ठ ५६।५७ पत्र ६० पहा. | * हें पत्र थोरले माधवरावचें असावें.

घाट चढून वरते गेलियावर कोणीकडे जावयाचा ठहराव होईल तो सेवेशीं लिहून पाठवूं. सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

[१०६] ॥ श्री ॥ छ २९ मोहरम.

राजश्रियाविराजित राजमान्य राजश्री *विश्वास रावजी स्वामींचे सेवेशीं—

पो॥ गोपाळराव गणेश सा॥ नमस्कार विनंती उपरि येथील कुशळ त॥ छ २२ माह मोहरम मु॥ नजीक पचावल जाणून स्वकीय कुशळ लिहीत असलें पाहिजे. विशेष—आपण पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जाहलें. जाटाची फौज येऊन भदावर प्रांतांत गडबड केली आहे. पुढें सरकारच्या प्रांतांत येणार त्यामुळें इकडे कितेक हारामखोरांनीं दुंडी[१४] आरंभिली आहे म्हणोन कितेक विस्तारें लिहिलें तें कळलें. ऐशास ये विशीं आपली खातरजमा होऊन स्वस्थता असों द्यावी. आम्ही आपले पाशीं येऊन पोहोंचलों ऐसेंच जाणावें. येथोन पेशजीं आपणाकडे मुंजरद जोडी र॥ केली आहे. तीं पत्रें पावलींच असतील. त्यास आम्ही दरमजल येत असों. आम्ही आपण एकत्र जाहल्यास ईश्वर इच्छा आहे तरि खावंदाचे पुण्य प्रतापें करून सर्व शत्रु हरामखोर असतील त्यांचें पारपत्य होईल. चिंता नाहीं. देशींचें वर्तमान तर श्रीमंत राजश्री दादा साहेब फौज सुद्धां स्वार होऊन ब्रह्माणपुरीं आल्याचीं पत्रें आह्मांस आलीं आहेत. पुढें दरमजल हे प्रांतें येणार. आपणांस कळावें. बहुत काय लिहिणें कृपा कीजे हे विनंती.

[१०७] ॥ श्री ॥ पै॥ छ २४ जिलकाद इसने

सेवेशीं रघुनाथ हरी सं॥ नमस्कार विनंती येथील कुशळ छ २२ सवाल मु॥ मौजे जेरोण पे॥ जतारा प्रांत बोडसें स्वामींचे कृपें करून यथास्थित असे विशेष. छ १३ साबानचें पत्र सादर जाहलें तें छ १२ रमजानीं झांशीच्या मुक्कामीं पावोन बहुत संतोष जाहला. पत्रीं आज्ञा कीं, राजे हटेसिंग यांची स्थापना बोडशांत करावी. दतीयेकरांचें संमत नसावें. राणी व कारभारी एक विचारें करून बंदोबस्त करावा. त्यास राणीचें वैमनस्य राजांशीं जाहलें तेव्हां राणीनेंच कुचोद्य[१६] करून राजास काढून दिल्हा. त्याचें साहित्य दतियेकरांनीं केलें. ते एकच आहेत. परंतु येथील प्रसंग पाहून होईल तितका स्वामींच्या आज्ञेनुरूप बंदोबस्त करून सेवेशीं लिहून पाठवितों. सालगुदस्ताची पक्की वहिवाट व सालमजकुरचा आजमास पाठवणें म्हणून आज्ञा. त्यावरून

---

१४. दुंडी=धुंदी.

१५. मुजरद=जरूर, मुद्दाम.

१६. कुचोद्य=कुविचार, लुच्चेगिरी.

* मागें पत्र १०१ व पुढें १०७ पहा.

सालमजकूरचा आजमास सेवेशीं पाठविला* आहे. स्वदेशाप्रमाणें येथील प्रकार नाहीं. रयत मवाशी. वैशाख आखेर पावेतों वसूल येईल तितकाच. अम्मल सुरळीत रीतीनें चालावे हा अर्थ रयतीस ठाऊकच नाहीं. अखेर साल पावेतों पक्की वहिवाट होईल ती घेऊन सेवेशीं येतों. गु॥ वहिवाट पाठवावी त्यास माहितगार कारकून आहेत ते प्रस्तुत जमाबंदी वगैरे कामेंकाजें हंगामाचे दिवस आहेत याजकरितां येथें जरूर पाहिजेत. सालासही चार पांच महिने यांची अवध राहिली. सालगु॥ व सालमजकुरची वहिवाट घेऊन आह्मीच स्वामीपाशीं येतों. हिशेब पाठवावयासि विलंब लागला म्हणून रागें न भरावें. एक दोन कारकून माहितगार आहेत. त्यांस येथील काम मोठें आहे. येथील माहितगीरी त्यांचीच याजमुळें पाठविले नाहींत. त्यांत बोडशामुळें, बोडसेकर बुंधेले याणीं या प्रांतांत दुंडी केली याजमुळें, स्वारीस निघालों. याजकरितां कारकून समागमें आणिले आहेत. बोडशाच्या बंदोबस्तास आणीक मासपक्ष पाहिजे. राजश्री § विश्वासराव लक्ष्मण यांजकडे सालगु॥ वसूल पडिला. व मशारनिल्हे यांच्या विद्यमानाची शिबंदीची हिसेरसीद बेहड्याच्या आजमासें निवडून पाठविली आहे. एक दोन वेळ स्वामींची आज्ञा आली त्यावरून पाठविली. मर्जी असेल त्याप्रमाणें फडशा करावा. त्यांचा खर्च सरदारीचा आहे. आम्ही नेमणुकेच्या आधारें लिहून पाठविलें आहे. कमजास्त जें करावयाचें असेल तें करावें. सालगुदस्तां मवासापासून[१७] गढ्या घेतल्या, त्यांतून पाडून टाकल्या. व ठाणीं ठेविलीं व मवासांच्या दंग्यापासून गांव निर्वेध केले. त्याची तनखा निराळी यादीवर लिहून पाठविली आहे. त्यावरून श्रुत होईल. मवासांपासून मुलुख सोडविला आहे. परंतु जागा उजाड. लावणी केली आहे. चवसालां तनखा भरेल. मवासाचा उपद्रव जाहालियासि किल्ले करेरा व झांशीं येथें जंकीरा[१८] पाहिजे सबब आजमाशीं रुपये खर्ची लिहिले आहेत. मर्जी असल्यास जकीरा घेऊं. पागेस खर्च लागतो. पागेवांचून जुंजाचें काम जमत नाहीं. पागेमुळें सामान चांगलें रहातें. परंतु खर्च भारी. याची विनंती पूर्वीं सेवेशीं लि॥ च आहे. आज्ञा कर्तव्य ते करावी. येथें घोडीं ठेवण्याचीं असिल्यास खर्च दहा हजार रुपये नेमणुकेहून जाजती लागतील. श्रुत असावें. जाटांच्या दंग्यामुळें सुलाकरी [सुकलारी ?] येथील ठाण्याचा बंदोबस्त करावा लागला. याजमुळें जाजती खर्च रुपये सुलाकरीस जहाले आहेत. खर्च न करावे तर मुलकास

---

* यावरून हल्लींप्रमाणें जमेचा व खर्चाचा अजमास (बजेट) पूर्वींही दरसाल करीत असत असें स्पष्ट होतें.

§ मागें पत्र १०१ व १०६ पहा.

१७. मवास=लुटारू लोक.

१८. जकीरा=सामान समान.

उपद्रव लागतो. काय करावें? खर्च थोडका करून जमा जाजती साधावी यांत धन्याची मर्जी प्रसन्न राहते. परंतु येथील प्रकार सारा शिबंदीचाच आहे. यास काय करावें? श्रम सायास करून फळ नाहीं. न करितां अम्मल राहत नाहीं. या रीतीचें वर्तमान आहे. निर्वाह करणार स्वामी समर्थ आहेत. बोडसेकर बुंधेले यांणीं दुंडी केली हें वर्तमान दिल्लीस राजश्री विसाजीपंतांस लिहून पाठविलें. त्यावरून राजश्री आनंदराव गणेश दिपे, राजश्री नारो शंकर राजेबहादर यांस पथक सुद्धां पाठविले आहेत. येथें येऊन पंधरा दिवस जाहले. सेवेशीं श्रुत व्हावें म्हणून लिहिलें असे. बहुत काय लिहिणें कृपा लोभ कीजे हे विनंती.

[१०८] ॥ श्री ॥

तीर्थरूप राजश्री दादासाहेब स्वामींचे सेवेशीं--अपत्यें माधवराव साष्टांग नमस्कार विनंती येथील कुशळ ता॥ छ २७ सावान मुक्काम कुरूमखेड पर्यंत वडिलांचे आशिर्वादें करून यथास्थित असे विशेष—करांडे यास सोडावयाचा करार राजश्री जानोजी भोंसले सेनासाहेबसुभा यांजकडून जाला असतां अद्याप त्याची सुटका जाली नाहीं. तरि वडिलीं मा॥रनिल्लेचे कारभारी यांस आज्ञा करून करांडियाची सुटका होय तें केलें पाहिजे. सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

[१०९] ॥ श्री ॥

श्रीमंत राजश्री तात्या* स्वामींचे सेवेशीं—पोष्य भवानी शिवराम कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना ऐसीजे. तागाईत चैत्र वद्य ११ पर्यंत मुक्काम शहर स्वामींचे कृपावलोकनें सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे विशेष- राजश्री सेनाखासखेल यांजकडील उपसर्ग सरकार अमलांत होऊं नये या अर्थीं सरकारांतून पूर्वीं त्यांस पत्रें आलीं होतीं. तीं त्यांजकडे प्रविष्ट करून त्यांचीं उत्तरें आलीं तीं सेवेशीं पाठविलीं आहेत. अवलोकनें भावार्थ ध्यानास येईल. यजमान स्वामींची मला आज्ञा आली त्याप्रमाणें मींही सरदारांस पत्र लिहिलें होतें. त्यास तो मजकूर गाळून उत्तर आलें. बजिन्नस कारकुनाची चिठ्ठी आली त्याची प्रती पाठविली आहे. सारांश कोणी [कोणती?] गोष्ट शाश्वत नाहीं. काठेवाडांत सरकार महालीं फौजेचा उपद्रव लागतोच आहे. सरदारांनीं फौजेंत वरचेवर पत्रें दिल्हीं, परंतु प्रमाण राहिलें नाहीं. विस्तारें कोठवर लिहूं? स्वामींचीं खासदस्तुर पत्रें बोधपर येत गेलीं त्यांचा स्मर रहावा, पोटीं विवेक करावा, तें कांहीं मनांत न आणितां दिवसा दिवसाचें करणें नवीन पडतें. असो. साल-

---

* हरिपंत तात्या फडके ?

मजकुरीं काठेवाड झालेवाडचा पैसा ठराऊन आले प्रमाणें साहुकाराकडे भरणा पावेल ऐसें दिसत नाहीं. करारांत गायकवाडाकडील उपसर्ग न लागावा ऐसें आलें आहे. कौलपत्र मवासांस§ या अन्वयें आहेत. इच्छा सर्वोत्तमाची. स्वामींची कृपा तारक आहे. विस्तारें विनंती वारंवार कोठवर लिहावी? स्वामींचे ध्यानांत आहे. तेथें रा॥ गमाजी [गयाजी?] पाटील यासि निक्षूण ताकीद होत जावी. वरकड मजकूर सर्व तीं॥ राजश्री खंडोपंत दादा व राघोपंत विनंती करितां अवगत होईल. हे विज्ञापना.

[११०] ॥ श्री ॥

सेवेशीं विज्ञापना. हिंदुपत बुंधेले याणीं अमानसिंगास मारिलें. टिका[19] जाहाला नाहीं. त्याणीं महदन्याय केला आहे त्याचें पारपत्य करणें जरूर आहे. तुम्हीं त्याचे जाग्याचे सन्निध असोन कांहींच वर्तमान लिहिलें नाहीं. तरि तुम्हांकडे राजकारण आलें असेल त्यास सविस्तर वर्तमान लिहून पाठवणें म्हणोन आज्ञा. त्यास येविशीचें एक वेळ विनंतीपत्र लिहिलें होतें. परंतु जोडी[20] मारिली गेली. दुसरें तो जिम्मा राजश्री गोविंद बल्लाळ यांचा. सेवकास स्वामींची आज्ञा नाहीं व त्यांचे पुत्रास लिहून पाठविलें त्याणीं पत्रांतील मजकूरच समजला नाहीं म्हणोन दस्तऐवज न गोवितां उत्तर लिहिलें. दुसरें गैरहंगाम दिवस आणि सेवकाजवळ फौज थोडी. हिंदुपत माजोरा आहे. त्याचा लहान भाऊ खेदसिंग त्यास काढून दिल्हे. त्याचे वकील आले. बोली चालीही लागली आहे. त्याजकडील सूत्र ठीक करून ठेविलें आहे. त्याचा हिस्सा निमेचा देविल्यानें कांहीं नामजादा* चार, पाच लक्ष रुपये मिळतील ऐसें आहे. परंतु फौज पाहिजे. याजकरितां आलाहिदा पत्रीं सविस्तर विनंती लिहिली आहे. त्याप्रमाणें दोन हजार फौज आलियानें चार महिने पोट बाहेर भरून सरकार किफायत होईल. इतके दिवस इकडे जाहले या उपरि कालपीस जाऊं. दसरा जाहला म्हणजे इकडे येतों. स्वामींनीं कृपा करून दोन हजार फौज दसरा आलीकडे येऊन पोंहचे तें करणार स्वामी समर्थ आहेत. स्वामींचे प्रतापें करून पारपत्य उत्तम प्रकारें करून होईल. हल्लीं एक पत्र हिंदुपतीस जे तुम्हीं नाहाक अमानसिंगास मारून सरकारचा टिका न होतां राजे जाहलां, व खेदसिंगास काढून दिल्हा हे गोष्ट कार्याची नाहीं. हल्लीं गोपाळराव बापूजी यांस आज्ञा केली तरि

---

§ मवास=कोळी भिल्ल वगैरे लुटारू.

१९. टिका=टिळा—गादीवर बसण्याचे वेळीं वडील नातलगानें टिळा लावला म्हणजे सर्व विधी पूर्ण झाला असा रजपुतांचा समज आहे. येथें पेशव्यांच्या मार्फत व्हावयास पाहिजे होता.

२०. जोडी=जासुदाची.

* नामजादा चालून जाण्याबद्दल दिलेला ऐवज ह्या अर्थी.

मशारनिले सांगतील त्याप्रमाणें खेदसिंगास हिस्सा देणें व यांचे आज्ञे प्रमाणें वर्तणूक करणें, म्हणोन उत्तम प्रकारें निक्षून ताकीद व एक पत्र राजे जगतराज यांस जे गोपाळराव यांस आज्ञा केली आहे तरि व हे एक होऊन पारपत्य करणें [व] सवाई दिवाण गुमानसिंगास याचे समागमें देणें याप्रमाणें, व एक पत्र राजश्री गोविंदपंत यांस जे फितुर करून पा व ते स दिलयांनें उत्तम प्रकारें पारपत्य स्वामींचे प्रतापें होऊन येईल. सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

[१११] ॥ श्री ॥

विनंती उपरि सुरतेस वकील गेला त्याजकडील बोलीचालीचा काय मजकूर तो ल्याहावा म्हणून लिहिलें तें कळलें. त्यास नारो तुकदेहु तेथें पावलियाचीं पत्रें आलीं परंतु यांचीं त्यांचीं बोली चाली जाहालियाचा मजकूर कांहीं लिहिला आला नाहीं. त्याही मध्यें राजश्री स्वामींच्या दुखणियाचीं वर्तमानें तेथें हजर जाले असतील. याजमुळें मोंगल ही बोली सुधी बोलणार नाहीं. तालामाला पहातील. ऐसें आहे. त्यास आलीकडे वर्तमान आलें नाहीं. काय वर्तमान लिहिलें येईल तें सेवेशीं लिहून पाठऊं. त्र्यंकटराव मोरेश्वर याचीं पत्रें आलीं तीं सेवेशीं पाठविलीं असत. त्याजवरून वर्तमान कळेल. त्याकडील जाजती जासूद मागे पाठविलेच आहेत. वरकड रघोजी भोसले यास व सैद शरीफखान यास पत्र पाठवल्याचें लिहिलें आहे तीं द्या व या स[?] नाहींत. गुप्तरूपें बातमी घेणें तेव्हां पत्रें नेलियास ठीक पडणार नाहीं व राहू ही देणार नाहीं. स्वामींचे विचारें पत्रें द्यावींशीं जालियास लेहून पाठवावीं. द्वारको रंगनाथ याजपासून तिजाई ग्वालेरची रसद घेऊन हुजूर मामला ठेऊन सनद द्यावी असें लिहिलें होतें, परंतु तूर्त रसद न घेणें, पुढें लेहून त्या प्रकारें करणें, म्हणून लिहिलें. ऐशियास स्वामींस सनद कशी द्यावी हें लेहून पाठविलें त्याचे आधींच पैका रसदेचा घेतला होता. स्वामींनीं सनद द्यावयाचें लिहिलें त्यावरोन देणार होतों. परंतु घालमेलीचें वर्तमानामुळें दिल्ही नाहीं. हल्लीं आज्ञेप्रमाणें सनद देत नाहीं. रसद तो घेतलीच आहे. पुढें आज्ञा होईल त्याप्रमाणें रसदेचें विल्हे होईल. रा॥ छ १५ जिल्हेज बहुत काय लिहिणें हे विनंती.

[११२] ॥ श्री ॥

पौ॥ छ २४ मोहरम सनखंमस

श्रीमंत गुणसागर लोकपालक विश्वभूषण औदार्यवंत श्रीक्षीराब्धिशायीवरप्रताप रमासानकुल गौब्राह्मणप्रतिपालक महा [?] राजेश्री दादा साहेबांचे सेवेशीं—आज्ञाधारक देवजी बयाजी किले सेंधवे दिम्मत मल्हारजी होळकर कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापि येथील क्षेम ता॥ छ १५ मोहरम पर्यंत महाराजांचे कृपेदृष्टी क-

रून आनंदरूप जाणोन विशेष साहेबीं आज्ञापत्र पाठविलें तें छ ९ रोजीं प्रविष्ट जाहलें. शिरीं वंदून परम संतोषावाप्ति जाली. पत्रीं आज्ञा सादर केली कीं, रा। महादजी शिंदे यांची सरदारी दूर करून राजश्री मानाजी शिंदे यांस सांगितली याजकरितां महादजी शिंदे आज्ञेशिवाय उठोन ते प्रांतें गेले असत. सेंधवे प्रांतांत आले म्हणजे आटकाव करून पुढें जाऊं न देणें. त्यास साहेबांचें पत्र प्रविष्ट जालें ते दिवशीं घाटाखालीं मौजे सांगवी प्रे॥ आंबे येथें मशारनिल्हेचा मुक्काम होता. आज्ञाप्रमाणें किले मजकूरचा घाट पांच सातशें भिल्ल वगैरे जमा करून बंद केला. त्यास मशारनिलेस बातमी जाली. तदनंतर किल्ले मजकूरचा घाट सोडून चांचरे प टी धा मार्गें घाट चढून पंचविसा कोसांची मजल करून निघोन गेले. साहेबांचे सेवेशीं हे विज्ञापना.

[११३] ॥ श्री ॥

पौ। छ २४ जिल्हेज चैत्र सु॥ तिसा

राजश्रियाविराजित राजमान्य राजश्री रामचंद्रपंत स्वामीचे सेवेशीं—

पो। बाळाजी* गोविंद कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंती उपरि येथील कुशल ता। छ २७ जिलकाद मु॥ सागर जाणून स्वकीय कुशळ लिहीत असलें पाहिजे. विशेष आपण पत्र पाठविलें तें पावलें. संक्रमणाची तिलशर्करा पाठविली ती पावली कितेक श्रीमंतांचे व भोंसल्यांचें बिघाडाचें वर्तमान लिहिलें तें सविस्तर कळलें या प्रांतीचें वर्तमानाविशीं लिहिलें त्यास दोन तीन पत्रीं पेशजी आपणास लिहिलें आहे त्यावरून कळलेंच असेल सांप्रत वर्तमान तरि अबदाली लाहुरा पलीकडे दोन मजलीवर आला आहे. त्याची इतराजी नजीबखान रोहिल्यावर आहे. त्याजमुळें नजीबखानांनीं आपले जाग्याचा बंदोबस्त करून रतनसिंग जाटाशीं सूत्र करून आणशफत होऊन करार मदार जाला आहे. पुढें उभयतांनीं फौज सुद्धां जाऊन शाहास मैदानांत गाठोन जुंज घ्यावें याप्रमाणें मनसबा करीत आहेत. मग पहावें. सुजादौला आपले जाग्यांत आहेत. अल्ली गौर बादशा व फिरंगी[२२] प्रयागास आहेत. पुढें काय मनसबा करतील पहावें. वरकड प्रांताचें वर्तमान तरि चिरंजीव राजश्री गंगाधरपंत बाबा कोचकनार प्रांतीं आहेत तिकडे गैंडीबंद जमीदार यांणीं सरकारी जागा दाबिली आहे. त्यांचें पारपत्य करीत आहेत. फौजा हा कालवर न आल्या

२१. मानाजी फांकडे याजवर दादांचें फार प्रेम असे म्हणून महादजी राखपुत्र जाणून शिंद्यांची सरदारी मानाजीकडे त्यांणीं दिली. परंतु महादाजीनें आपले आंगीं पाणी आहे असें दाखविल्यावरून माधवराव बल्लाळ यांणीं त्याजकडेसच सरदारी कायम केली.

* बाळाजी गोविंद हे गोविंदराव बुंदेले यांचे चिरंजीव असावे.

२२. फिरंगी=इंग्रज-कलकत्तेकर.

२३. गडीबंद=गढी, किल्ला यांचा आश्रय आहे ज्यांस.

याजमुळें राजे रजवाडे वगैरे * * * याची नजर ठिकाणीं राहिली नाहीं. विना मातबर फौज आल्या खेरीज बंदोबस्त यथास्थित होत नाहीं. इकडे धामोणी प्रांतें तेजगडवाले लोधी [!] वगैरे यांणीं सरकारी जागा दाबिली त्याचेही पारपत्य फौजा आल्या शिवाय होत नाहीं असें आहे. जर आपलें येणें लौकर होईल तरि सहजाखालीं बंदोबस्त होऊन येतो. सविस्तर आपणास कळावें. तिकडील वर्तमान सर्वदां पत्रीं लिहीत असलें पाहिजे. राजश्री जानोजी बावा भोंसले यांजकडून आनंदरूप वकील बादशाकडे प्रयागीं आला आहे. त्याचीं उत्तरें गेलीं. मग काय मजकुरावर आला आहे हें कळत नाहीं. आपणास कळावें. बहुत काय लिहिणें लोभ असों दिजे हे विनंती.

[११४] ॥ श्री ॥

राजश्री माधवराव रामचंद्र गोसावी—

सु॥ सीत सीतेन मया [व] अलफ तुम्हीं विनंती पत्र छ २७ रमजानचें पाठविलें छ मा॥रीं अस्तमानीं पावलें. रा॥ बाबूराव सदाशिव न पुसत गेले त्यांचे मागें राजश्री रामचंद्र गणेश फौज घेऊन गेले. धारूरच्या वाटेनें नाईक गेले. त्या मागें रामचंद्रपंत पाठलाग करीत गेले. नाइकाचे पागेचीं घोडीं व जामदारखाना वगैरेची मोजदाद करून गोठांत आणून ठेविले, म्हणोन लिहिलें तें कळलें. ऐशास बाबूजी नाईक यांचीं घोडीं पागा हत्ती दोन जामदारखाना वगैरे मोजदाद केले ते आणावयास हुजुरून राऊत पाठविले असेत याजबराबर पाठऊन देणें. उदईक कूच करून जावें तर तोफखाना व जामदारखाना व दारकोजी निंबाळकर व सठवोजी गावडे वगैरे लोक अद्यापि आले नाहींत त्यांस ताकीद करून पाठवावे म्हणोन तर तोफखाना, जामदारखाना व दारकोजी निंबाळकर व सठवोजी गावडे वगैरेस ताकीद केली असे. येऊन पावतील. तुम्हीं उद्याचा दिवस मुक्काम करणें. तुम्हांजवळ पथकें कोण कोण आलीं व कोण न आलीं तें सविस्तर लेहून पाठविणे. जे राहिले असतील ते ताकीद करून पाठविले जातील.

नाइकाकडील सिलेदाराची सोय काय करावी तें त्याहोवें म्हणोन तर मा॥रनिलेकडील शिलेदार हुजूर पाठऊन देणें.

सांडणीस्वार २ दोन येथें नेहमी पाठवावे म्हणून तर दोन सांडणी स्वार पाठविले असत.

नाना जोशी यांचे घरीं बाबूरायांची वस्तभाव आली आहे. त्यावरून त्यांचे घरीं गाडदी यांची चौकी बसविली असे. आज्ञा होईल त्याप्रमाणें वर्तणूक क-

२३. हे बारामतीकर नाईक—यांचें व पेशव्यांचें नातें असून वांकडें होतें.

रून कारकून हुजुरून पाठविला असे. तहकीक करतील. जे त्याजकडे वस्त भाव असेल ते हुजूर घेऊन येतील.

रामचंद्र गणेश यांजबराबर लोक गेले ते सडे गेले. यास्तव त्यांचे मागें-जावयाची आज्ञा जालियास जाऊं, म्हणोन तर त्याजबराबर कांहीं गेले नाहीं. याजकरितां तुम्हीं हळु हळु जाणें. जाणिजे छ २७ रमजान लेखनसीमा.

[११५]　　　　॥ श्री ॥

राजश्री बाजीराव यादव दिम्मत पंत सचीव स्वामींचे सेवेशीं—

पो। गंगाधरराव यादव दिम्मत बजाजीराव घाटगे नमस्कार विनंती विशेष—राजश्री माधवराव बल्लाळ फडणीस यांचे चिरंजीव बळवंतराव याजकडे मजमदारीचें काम देविलें आहे. त्यास यांचे हातून काम घ्यावें व दुसरे राजश्री तुकोजीराव आटोळे सफेजंग बहादूर व यशोदाबाई जाधव व गंगाधरराव गोविंद व बाजीराव रघुनाथ व परशराम पंडित व जयवंत बाबा मंत्री व अहिल्याबाई व रघोजी आंगरे व रघोजी भोंसले सेनासाहेबसुभा व लक्ष्मणराव वगैरे राजमंडळ यांची स्वारी यावयाची त्यास त्याची बरदास्त ठेविणें र॥ छ साबान बहुत काय लिहिणें हे विनंती.

[११६]　　　　॥ श्री ॥　　　　पौ। छ ४ रजब.

श्रीमंत राजश्री दादासाहेब स्वामींचे सेवेशीं—

विनंती सेवक महादजी शिंदे साष्टांग दंडवत विज्ञापना ता॥ छ २९ साबान पावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे विशेष. आम्हांबरावर पांच तोफा पाहिजेत. स्वारींत कोठें गांवगढी लागते. त्यास तोफा विना जेर होत नाहीं. यास्तव स्वामी कृपाळू होऊन नगरास तोफखाना आला आहे यांपैकीं स्वारीच्या तोफा पांच द्यावयाची आज्ञा करणार स्वामी समर्थ आहेत. सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

[११७]　　　　॥ श्री ॥

राजश्रियाविराजित राजमान्य राजश्री बाळाजी जनार्दन स्वामी गोसावी यांसि—

पो। माधवराव बल्लाळ प्रधान नमस्कार विनंती उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहीत जाणें विशेष—बदलेदेणें तसलमात दादो उध्धव वर घाटचे किल्याचे बेगमीस ऐवज सालमजकुरीं द्यावयाचा त्यांपैकीं तूर्त—

३५००० माघ शुद्ध पौर्णिमा रुपये.
३५००० फाल्गुन शुद्ध पौर्णिमा रुपये.
३०००० चैत्र शुद्ध पौर्णिमा शके १६८९ चित्रभानु संवत्सर.
———
१०००००

एकूण एक लक्ष रुपये सदर्हू मुदतीप्रमाणें देविले असत. मा॥रनिलेकडील कारकून पुण्यास येईल त्यास ऐवज पावता करणें. पुण्याचे एकंदर ऐवजांत लाख रुपयांचा नेमणूक करून दिल्ही आहे. त्यास तुम्हीं ऐवजाची नेमणुक करते समयीं येथून मुदती लिहिल्या आहेत याप्रमाणें ऐवज नेमिला असला तर उत्तमच जाहालें. या मुदतीहून जाजती मुदत असली तर त्या ऐवजीं सावकारापासून कर्ज घेऊन यास मुदतीचा मुदतीस पावता करणें. मुबदला ऐवज राहील तो सावकारास रदकर्जीस[२४] देणें. सारांश गोष्ट, याचें देणें फार निघालें पैकीं तूर्त सदर्हू लाख रुपये देविले यास हिसका पडल्यानें मग याची स्थित रहाणार नाहीं याजकरितां तुम्हास लि॥ असे. तरि मुदती प्रमाणें ऐवज क्षेपनिक्षेपें[२५] पावता करणें र॥ छ २१ साबान मु॥ सबासितैन मया व अलफ. बहुत काय लिहिणें हे विनंती. पौ॥ छ ६ सव्वाल.

[११८] ॥ श्री ॥

श्रीमंत राजश्री रावसाहेब स्वामींचे सेवेशीं—

विनंती सेवक सदाशिव मल्हार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंती येथील कुशल तागाईत छ १३ जिलकाद मु॥ अनेकल नजीक होसूर येथें यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं कृपा करून सेवकास पत्र पाठविलें तें पावोन परम हर्ष जाला. तो पत्रीं लेखन करावयास सेवक समर्थ नाहीं. इकडील वर्तमान तरि सविस्तर राजश्री मामांनीं[२६] सेवेशीं विनंती पत्रें लिहिलीं आहेत त्यावरून सर्व विदीत जालेंच असेल. महमदअल्लीखान याजकडील दिवाण व राजश्री माधवराव सदाशिव इंग्रजांचे मजकुराविशीं आले. कुमकेस न जावें इतर नाइकाकडे व आपल्याकडे ही न यावें हा तह जाला. इंग्रजांनीं बिलायतेस लिहून पाठविलें आहे. स्वामींचे फौजेसि कुमक करावी म्हणून तेथून आज्ञा आल्यानंतर यावें हाही अर्थ आहे. सेवेशीं सर्व विदित जालेंच आहेत. परंतु सेवकानें ऐकिलें वर्तमान सेवेशीं ल्याहावें. या उपरि मसलतीचा डौल बिदनूर प्रांतीं जावें हा आहे. दिवस तो गेले. परंतु तिकडे गेल्यास हैदर नाईक सल्याची पैरवी[२७] करील. आग्रहच नंदीगड बालापूरचा आहे त्यांत कदाचित् हे नेट जाल्यास सल्ला केला तर न कळे. असे मजकुराचें वर्तमान ऐकिलें त्यावरून सेवेशीं विनंती लिहिली आहे. हे विज्ञापि.

---

२४. "रदकर्जे नाम बुधा ऋणनिर्यातनं विदुः" रा० व्य० को०.

२५. क्षेपनिक्षेप=ताबडतोब, टाकोटाक.

२६. मामा=त्र्यंबकराव विश्वनाथ.

२७. पैरवी=खटपट, आव, प्रयत्न ह्या अर्थी.

[११९] ॥ श्री ॥

विज्ञापना–चिरंजीव राजश्री **संभाजी आंगरे कुलाबियाहून विजयदुर्गी** प्रांतें जावयास स्वार होते समयीं मजला व चिरंजीव राजश्री **मानाजी आंगरे** यांस **जंजीरे कुलाबास** ठेऊन कारभार संपूर्ण निरोपिला. त्याप्रमाणें त्यांची आज्ञा वरिष्ट स्थानीं मानोन एकनिष्ठपणें वर्तणूक करून यथाज्ञानें देशदुर्गांचा परामर्श रक्षणयुक्त करावयाचें तें केलें. शिपाई लोक आदिकरून मातबर सरदार नामांकितांस खावया खर्चावयाची अनुपत्य जाली त्यांची समाधानें शब्द गौरवानें व किंचित् देऊन घेऊन रक्षिलीं. चिरंजीव **संभाजी आंगरे** इकडे आले म्हणजे तुमची उर्जितें करून म्हणोन कित्येक शफतपूर्वक लोकांशीं भाषण करून महाराजांचे जागे जुने व नवे **शामला** पासून घेतले ते हा कालपर्यंत जतन केले. कारभार प्रसंग काही पावेतों केले ते चिरंजिवाचे आज्ञे खेरीज केला नाहीं. तदनंतर चिरंजीव **विजयदुर्गाहून कुलाबां** आले. आह्मांस व सर्व लोकांस आल्हाद जाला कीं, अतःपर आपलें उर्जित होईल व आम्ही कामकाज केलें हें धनी दृष्टीनें पाहून [२९]गौरशीं करील म्हणोन आस्था होती. ते गोष्टी त्यांहीं एकीकडे ठेवून आह्मांशीं व चिरंजीव **मानाजी आंगरे** याजशीं दुरोक्तींचें भाषण करूं लागले. नित्य नवेच कारभारसंबंध आरोप ठेऊन प्रथमता मजला बाहेर घातलें. तदोत्तरीं **मानाजीस** जीवनमुक्त करावयाचें आरंभिलें. हें त्यास कळतांच हिम्मत धरून प्रातःकाळीं तो निघोन **रेवदंडियास** गेला. **संभाजी आंगरे** यांनीं देशदुर्गांचा परामर्श बंदोबस्त करावा, लोकांचीं समाधानें करावीं, ते किमपि न केली. जे दिवशीं चिरंजीव **मानाजी आंगरे** निघोन आले त्याचे दुसरे दिवशीं उंदेरकर **शामलांनीं थळच्या चौबुर्जी** संनिध मोर्चा होता त्याजवरि घातलें. जुंझ बरें दाट जाहालें. मुर्चीयांतील तोफ **शामलांनीं** नेली. तथापि तेथील लोकांचें समाधान व मोर्चाची बंदोबस्ती न करितां दुसरे दिवशीं चिरंजीव **संभाजी आंगरे** निघोन **सुवर्णदुर्गास** गेले. आणि तमाम लोकांनीं अवसानें सोडलीं. महाराजांचे जंजिरे व कोट, ठाणीं नाजुक वरघाटे **ताम्रानें** उदंड उत्पात केले. राजे स्वारीस आले होते. परंतु महाराजांचे एक निष्ट सेवक होते त्यांणीं देशदुर्गे जतन करून **फिरंगी, इंग्रज, शामल,** वगैरे शत्रुवरि स्वामींचा प्रताप कोदंड फिरवून शत्रु पादाक्रांत केले. हल्लीं तरि सुगम प्रसंग महाराजासारखा धनी सर्व प्रकारें अभिमानी चित्तावरि धरितील तरी **रुमशाम** शासनाक्रांत करितील. या समयीं **फिरंगी, इंग्रेज, हबशी** याणीं महाराजाच्या स्थळाची चालना करावी ऐसें नव्हतें.

---

२८. शामल=हबशी.
२९. गौरशीं=नांवाजणें, वाहवा करणें ह्या अर्थी.

परंतु कालवशें करून जालें त्यास उपाय काय? आपण महाराजांचे सेवेशीं यावें याच उद्देशें लवलीया [?] पर्यंत आलों. त्यास राजमाचीकराकडील कांहीं वृत्त आढळलें. यास्तव तिकडे गेलों. राजमाचीचा बंदोबस्त केला. व या उपरि कुलाबां जाऊन बंदोबस्त करितों. लोकांस विना दिल्या घेतल्या खेरीज समाधान होतें ऐसें नाहीं. तमाम लोक बेदिल, निराश्रित, धनी नाहीं, ऐसें त्यांचे चित्तांत जालें. साहित्य तो जालें पाहिजे. या जिल्ही या मु त शी लँ[३०] जिल्हा राजश्री प्रधान पंताचा आहे. सर्व प्रकारें हशमांनीं व फौजेनें व कित्येक गोष्टीनें संजुदे[३१] आहेत. महाराजांनीं कृपाळु होऊन राजश्री प्रधानपंतांस आमच्या साहित्याविशीं आज्ञा करावी. महाराजांचे आज्ञेप्रमाणें ते साहित्य करतील. व लोकांस समाधान पूर्वक डौळें तीस पसतीस पाठवावीं. तें त्यांस देऊन मनोधारण करून या जिल्हियाचा बंदोबस्त करून महाराजांचे पायांसंनिध येतों. आम्हांस महाराजांचे पायांखेरीज दुसरा अवलंब आश्रा आहे ऐसें नाहीं. जरी डौळें येत नाहीं तरी लोक तजा वजो[३२] नाहाले. संभाजी आंगरियानीं तो या जिल्हियाची उपेक्षा केली आहे. महाराजांस एक एक स्थळ निर्माण करितां काय श्रम लागले आहेत? ते स्थळें अनियासें शत्रूचे हातांत जाऊं सकते. लोकांचा इतबार पुरत नाहीं. लोक कष्टी आहेत. कोणे समयीं त्यांस काय बुद्ध सुचेल व कोणाकडे डौळें[३३] देतील तें नकळे. शत्रु तरी उशापायेतरास[३४] सकळ सामुग्रीनें सिद्धच आहेत. तरी महाराजांनीं कृपाळू होऊन डौळें अगत्य पाठवावीं. सारांश महाराजांनीं सध्या दोन गोष्टी कराव्या. एक प्रधान पंतास साहित्याची आज्ञा करावी, दुसरे डौळें पाठवावीं. म्हणजे बंदोबस्त महाराजांचे प्रतापें करून होतो. आम्हांस महाराजांचे पायां खेरीज दुसरा आश्रा आहे ऐसें नाहीं. देवधर्म मायबाप सर्व महाराजांचे पाय आहेत. सदर्हू प्रमाणें साहित्याची आज्ञा करणार महाराज धनी आहेत.

चिरंजीव राजश्री मानाजी आंगरे याणीं राजकोट, चऊल आपले हातीं घेतलें. हजार पांचशें माणूसही जमा केले आहेत व फिरंगी व इंग्रज ही अनुकूळ करून घेतले.

[१२०] ॥ श्री ॥

राजश्री पंतप्रधान साहेबांचे सेवेशीं—

सकळ गुणालंकरण अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्नो॥ गोविं-

३०. 'या ज ला ही तु या मु त शी ल' असेंही होईल.

३१. संजुदे-संजुदा=पूर्ण, तयार. "परिपूर्णस्तु संजुदा" राजव्यवहारकोश.

३२. तजावजा=पांगलेले.

३३. डौळ=नमुना, सही किंवा शिक्का केलेला कोरा कागद.

३४. उशापायेतरास=उशागतीं पायगतीं.

दराव गायकवाड सेनाखासखेल समशेर बहादर दंडवत विनंती ऐशीजे. येथील कुशळ जाणून स्वकुशललेखनाज्ञा करीत असलें पाहिजे. विशेष साहेबांची आज्ञा घेऊन निघालों. तुळजापुरच्या मुक्कामास पोंहोचलों. तेथून फौज नगरच्या मार्गानें रवाना करून आम्ही श्री जेजोरीनाथाचें दर्शन घेऊन दावडीस* एक दिवस राहून दुसरे दिवशीं कूच करून दरमजल गंगातीरास पोंचलों. मार्गी शिवराम अनंत व हैबतराव बाणराव व कृष्णाजी चव्हाण पागादार पागांसुद्धां गुजराथेहून आले ते भेटले. बरोबर आहेत. फौज गंगेच्या मुक्कामीं येऊन मिळाली. नंतर दरकूच चांदवडच्या मार्गें जात असतां अंताजी नागेश कुटुंब सुद्धां पळत फिरत होते. त्यांस भेटीस बोलाविलें होतें. ते येईनात, धटाई करूं लागले. नंतर दहा वीस स्वार पाठवून आणून ठेविले. तेथून पुढें § साल्हेरच्या नजीक आलों. किल्लेयाचा बंदोबस्त करून दोन मुक्काम राजश्री दौलतराव यांजकरितां करून त्यास मिळवून घेतलें. नंतर कूच करून सोनगडच्या मुक्कामास आलों. किल्ले मजकूरची बंदोबस्ती होतीच. परंतु साहेबाचे पुण्यप्रतापें करून किल्ला खालीं जाला. निशाण चढऊन आपले लोक ठेऊन बंदोबस्त करून व्योरच्या [?] मुक्कामास आलों. व्योरेवर त्यांजकडील पागेदार अण्णाजी अनंत वगैरे पांचशें होते त्यास आमचे पांच सातशें पुढें आगाऊ गेले होते त्यांनीं चार घोडी पाडून व चार भले माणूस पाडून घेतलीं. व्योरांत ठाणें घालून पुढें दरमजल सुरत अठ्ठाविशींत आलों. मांडवीकर दोनशें स्वार व चारशें माणूस सुद्धां भेटीस आले तिकडून राजश्री त्रिंबकराव गायकवाड आणखी एक दोघे येऊन भेटले. साहेबांचे पुण्यप्रतापेंकरून दरमजल जात आहों. राजश्री फत्तेसिंग गायकवाड याचा रेवा तीरीं मुक्काम आहे. तीन हजार स्वार पायदळ मिळोन आहे. अशी बातमी वरचेवर येती. साहेब कृपें सर्व यथास्थित होईल. साहेबीं कृपाळू होऊन राजश्री दौलतराव यांसमवेत फौज घोडीं माणूस सामान यथास्थित पाठविलें. परम समाधान जालें. आम्हांजवळही फौज पेशजी व हल्लीं देशीं आणखी जमा जाली आहे. माणूस उत्तम आहे. काम काज पडल्यास

---

* दावडी ता० खेड हा गांव गायकवाडांस इनाम होता तो आलीकडे त्यांणीं आपले पदरचे 'दवळे' नांवाच्या सरदारास देऊन टाकिला. येथें खंदक, गांवकूंस, गढी व वाडा आहे. सदरेच्या पुढें कारंजें आहे. जवळच एका डोंगरीवर खंडोबाचें स्थान आहे तें प्रसिद्ध आहे. गोविंदराव गायकवाड येथें देवाचे सेवे करितां बरेच दिवस राहिले होते. देवाकडे गायकवाडाकडून चौघडा, पोषाख व खेरीज सुमारें ३०० दरमहा नेमणूक चालू आहे. येथें टांकी नेहमी सुरू असते.

§ साल्हेर व मुल्हेर हे दोन किल्ले बागलाण जिल्हा नासिक येथें आहेत.

उपयोगी पडतील. दिनचर्या बातमी येत असते त्यांत अंतर नाहीं. एका दों दिवसां त्यांची आमची गांठ पडेल. त्यांच्या मनांत भेटावें असें आल्यास आम्हांकडून अंतर होणार नाहीं. विरुद्धास प्रवर्तल्यास तसेंच प्राप्त. कोणताही प्रकार मांडल्यास साहेबांचे कृपें यथास्थित होईल. कोणत्याही गोष्टीस प्रारंभ करते समयीं साहेबांचे चरणाचें चिंतन अंतःकरणीं करून पुढें उद्योग करितों. तेव्हां त्या चरणास आमच्या करण्याचा साभिमान आहे. आमची निष्टा चरणापाशीं. ते सर्व पार पाडून यथास्थित होऊं. ऐवज माल व ज्याचा [?] मा॥ व अवांतर कित्येक अर्थ राजश्री सखाराम *हरि व रावजी अप्पाजी यांसि लिहिले आहेत. ते विनंती करितां ध्यानास येईल. सर्व प्रकारें आधार आश्रय एक साहेबांचे चरणाचा. साहेबीं साभिमानें कृपा केली त्या मार्गें येथपर्यंत निभावीत आलों. एक दोन स्थळें मजबुदीचीं होतीं. तीं हस्तगत जालीं. पुढें त्यांची भेट होऊन त्यांचा बंदोबस्त करणें तोही अर्थ साहेबांचे कृपें घडेल त्यांची आमची गांठ लौकर पडेल. होईल मजकूर तो वरचेवर सेवेशीं लिहून पाठऊं. परंतु साहेबांचे पुण्यें करून सर्वही उलगडा पडेल. साहेबीं चिंता सेवकाची न करावी. आणि माझा अभिमान साहेबांच्या चरणीं आहे तर साहेब माझे मायबाप आहे, तर हे ब्रीदाची लज्जा मातापित्यास आहे. बहुत काय लिहिणें हे विज्ञापना. रा॥ छ २४ माहे जिल्काद कृपा कीजे हे विज्ञापना.

[१२१] ॥ श्री ॥

राजश्री पंतप्रधान गोसावी यांसि

(छ) सकळ गुणालंकरण अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्ने॥ आनंदराव गायकवाड सेनाखासखेल समशेरबहादर दंडवत विनंती येथील कुशळ जाणून स्वकीये कुशळ लिहीत असलें पाहिजे. विशेष—कानोजीराव गायकवाड यांणीं बदमामली करून बखेडा बहुत केला. यास्तव समस्त सरदार यांचा एकदील करून कानोजीराव यांस कैदेंत ठेऊन दौलतीचा बंदोबस्त यथास्थित केला. हें वर्तमान आपणांस कळावें म्हणोन लिहिलें आहे. मागाहून सविस्तर लिहून पाठवूं. स्वामींचे प्रतापें बखेडखोरांचे पारपत्य करून बंदोबस्त केला. आज छ मा॥रींच बंदोबस्त झाला. मागाहून सविस्तर विनंती लिहितों. रा॥ छ ११ रमजान यैंज उपरि मी चाकरानें व्हाहावें आ. [!] इष्ट नाहीं. वडिलानीं चाकरी करितां हा काल काहाडिलें याच अन्वयें माझी हीच न वे रा आहे.

---

* हे दोन परभु गृहस्थ होत. सखाराम हरी हे रघुनाथराव दादा यांचे परम स्नेही होते. रावजी आपाजी हे पुढें गायकवाडींत दिवाण झाले.

३५ येथपासून पुढें सुद्दखाशांचें अक्षर आहे तें दुर्बोध आहे.

एकदां खावंदाचे पाये व रि न पाहावे तो सुदीन वरकड आणिक नाहीं. बहुत काय लिहिणें लोभ करावा हे विनंती

(शिक्का.)

[१२२] ॥ श्री ॥

पो। छ १ जमादिलोवल सन इहिदे समानीन वैशाख शुद्ध ३ गुरुवासर

श्रीमंत महाराज राजश्री रावसाहेब स्वामींचे सेवेशीं—विनंती सेवक हरी बल्लाळ कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना येथील वर्तमान ता। छ २९ रविवारावर पावेतों स्वामींचे कृपावलोकनें यथास्थित असे विशेष—स्वामींनीं छ २५ रा।लावरचे आज्ञापत्र स्वहस्ताक्षरें कृपा करून सादर केलें तें छ २७ मिनहूस पावोन परम संतोष जाला. इंग्रज घाट उतरोन गेला. तुम्हीही त्यांचे पिछावर गेलां. उभयतां सरदार आहेत. चहूंकडून येकदांच एलगार करून इंग्रज बुडवून टाकणें म्हणून आज्ञा. ऐशास इंग्रज घाटमाथा खंडाळ्यावर होता. त्यास राजश्री परशरामपंत व तुकोजी होळकर यांस फौज सुद्धां घाटाखालीं अगोदर रवाना केलें होतें. यांणीं त्याची रसत मना केली होती. यामुळें त्याचे लष्करांत महागाई जाली. व आम्ही खडकाळ्याचे मुक्कामींहून एका दो रोजांत ला [क?] व पास येऊन तोफा सुरू करून मारागिरी करीत होतों. महागाईमुळें त्यानीं घाटमाथाहून कूच करून खालीं उतरून खालापुरास इंग्रज आला. आम्ही छ २५ रा।लावरीं घाटीखालीं उतरून रात्रीचे त्याचे लष्कराचे पाऊण कोसाचे तफावतीनें उभे होतों. त्यास त्यांणीं ते दिवशीं प्रहररात्र रहातां कूच करून चालिला. तेव्हां आम्हीं फौज सुद्धां निकड करून झुंजाचें तोंड लाविलें. सरकारचे सरदार व लोक व गाडदी व हशम्री लोकांनीं स्वामिसेवा एक निष्ठता महाराजांचे चरणाचें चिंतन करून इंग्रेजांचा जंगी मार होत असतां खातरेस न आणितां लढाई सुरू करून मोठ्या तारफेनें बेन्याहत [बेनिहायत !] मर्दुमी करून युद्ध केलें. इंग्रेजास जरब चांगली दिल्ही. त्याजवर छ २८ रा।लावरी खालापुरापुढें चौक आहे त्या मुक्कामींहून त्यांणीं कूच केलें. त्यास आम्ही प्रहर रात्रीस पहाटेचे तयार होऊन त्यांचे पिछावर आलों. व उभयतां सैरदारही आले. तोफांची मारगिरी त्याजवर केली. व लोकांनीं व सरदारांनीं काल निकड करून जुंझाचें तोंड लाविलें. सर्वांनीं स्वामिसेवा जीवाभ्य श्रमें करितात. इंग्रजांचें माणूस फार नायां जाहलें. गाडर इंग्रेज यांणीं हिंदु-

१६. हरिपंत फडके पेशव्यांचे बक्षी.

१७. जीवापलीकडे ?

१८. होळकर व पटवर्धन.

स्थानांत जागां जागां लढाया केल्या त्याच [39]तौरानें इकडे मर्दुमी दाखवावयास आला. त्यास स्वामी प्रतापवान्, सरकारांत सरदार व लोक वीर भारथी आहेत, यांणीं मोठे मोठे मनसुबे करून शत्रु पादाक्रांत केले असतां या टोपि[40]क-राचा मजकुर काय? स्वामींच्या तेजप्रतापें याचा गर्व परिहार जाहला. याचें पुरतें पारपत्य स्वामींच्या आज्ञेप्रमाणें करावें हाच आमचा सर्वांचा सेवाधर्म, तदनुरूपच घावदा[41]व पाहून लगट करीतच आहों. दारूचें बळ फार, लढवई चांगला, म्हणूनच मर्दुमी करून मुक्कामास जातो. इंग्रज पनवेलीस जाऊन पोहोंचला. आम्ही दो तिहीं कोसांचे अंतऱ्यानें आहों. कालचे लढाईंत एक तोफ इंग्रजांची पाडाव जाली व बंदुखा आल्या. दारू मार्गानें लोकांस फार सांपडली. पेंढाऱ्यांनीं बैल आणिले. त्यांचें माणूस फार जायां जालें. सर्व गोष्टी स्वामींचे पुण्यप्रतापाच्या आहेत. सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञ[42]पना.

[१२३] ॥ श्री ॥

राजाश्रियाविराजित राजमान्य राजश्री रामचंद्रपंत तात्या स्वामींचे सेवेशीं—

पोष्य बाळाजी कृष्ण व हरी बल्लाळ कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंती उप. री येथील कुशळ ता॥ छ १४ जिलकाद मु॥ पुणतांबें जाणून स्वकीय कुशळ लिहीत जावें. विशेष—फार दिवस पत्र येऊन वर्तमान कळत नाहीं. लिहून पाठवावें. आपली लढाई फत्ते जाली म्हणोन ऐकिलें. सविस्तर ल्याहावें. श्रीमंत राजश्री [43]राऊसाहेब टोक्याचे मुक्कामास आले. तेथून सडे होऊन पुढें गंगापुरास गेले. आम्हां उभयतांस मागें ठेविलें. बुनगे सांभाळून घेऊन येणें म्हणोन आज्ञा केली. त्यावरून एक मुक्काम केला. छ १२ रोजीं राजश्री [44]भवानराव चहूं राउतानिशीं लष्करांत आले. आम्हांस वर्तमान कळतांच गेलों. भेट जाली. त्यांचे मानस श्रीमंतांकडे जावयाचें असेंच ओता [?] म्हणोन बोलिले. आम्ही सांगितलें कीं, "तुम्ही येथें आलां. आम्हांस वर्तमान कळलें. आतां तुम्हांस एकटें जाऊं देणार नाहीं. पालखींत बसवून आम्ही जातों [तेव्हां] तुम्हास समागमेंच नेऊं." त्यावरून आढे वेढे घेतले. शेवटीं पालखींत घालून घेऊन जात असों. कांहीं खात नाहीं. श्रीमंताचें दर्शन जाल्या खेरीज अन्न उदक देखील घेत नाहीं. आम्ही चौकी पहाऱ्याचा बंदोबस्त केला असे. भवानराऊ आतां निस्वालसतेच्या गोष्टी फार सांगतात

---

३९. तौरानें=तोऱ्यानें, डौलानें.
४०. टोपकर=टोपीवाला, ताम्र.
४१. घावदाव=संधि.
४२. पेशव्यांची बखर पृष्ठ १२५–१३० पहा.
४३. थोरले माधवराव असावे.
४४. हे प्रतिनिधी.

कीं, "श्रीमंतांजवळ जाईन, जे करतील ते करूत." सारांश गोष्ट, भगवंतें आपल्यास यश दिल्हें. भवानराव अनायासें करून सांपडले. मोठी गोष्ट जाली. तिकडील वर्तमान लिहीत जावें. सांप्रत आपला मुक्काम कोठें आहे? पुढें कोणीकडे जावयाचा विचार आहे? तें सविस्तर ल्याहावें. युद्धाचें वृत्त तपशिलें लिह्यावें. बहुत काय लिहिणें कृपा लोभ कीजे हे विनंती—

राजश्री बगाजीपंत स्वामींस सा॥ नमस्कार. तिकडील वृत्त तपशिलें लिहून पाठवणें हे विनंती.

[१२४] ॥ श्री ॥

राजश्रियाविराजित राजमान्य राजश्री नारोपंतनाना स्वामींचे सेवेशीं—

पोष्य हरी बल्लाळ सा॥ नमस्कार विनंती उपरी येथील कुशळ ता। छ २२ जमादिलोवर जाणोन स्वकीय कुशल लिहीत असलें पाहिजे. विशेष—आपणाकडून बहुत [दिवस] पत्र येऊन कांहींच वर्तमान कळत नाहीं. तरि ऐसें नसावें. सदैव पत्र पाठवून सांभाळ करावा. इकडील वर्तमान तरि श्रीमंत राजश्री दादासाहेब धुळकोटापलीकडे सहा कोसांवर मुक्काम करून राहिले आहेत. श्रावण मासचे खर्चास दोन लाख रुपये द्यावे लागतात तेव्हां कूच होऊन पुढें येतील. त्यास ऐवजाविशीं राजश्री विष्णुपंत बाबा यांस लिहिलें आहे, ते तरतूद करतील. परंतु त्यांस ऐवज लौकर द्यावा लागेल. राजश्री नारो गणेश होळकराकडील व राजश्री बाळाराव शिंदे यांजकडील व विष्णुपंत बाबा सरदारापासून रोख घेऊन बराणपुरास आले. पुरंदरास जाव * * त्यास महंमद इसफ वगैरे गाडदी यांस तेथून निरोप दिल्हा. ते येऊन बराणपुराजवळ राहिले आहेत. त्यास पुढें घालून तापी उतरोन आलीकडे आणावे, नाहीं तरि मागती श्रीमंत बराणपूरच्या मार्गे येतात. तेव्हां त्यांस [?] मिळतील याजकारितां कारभारी यांस चार दिवस अधिक लागले. परंतु आतां लवकर निघोन येतील. आमची भेट घेऊन पुढें जावें असें त्यांचे मानस आहे. मग पहावें. स्वारी बरोबर समया नाहींत. येथें द्यान्या तरि लष्करांत मिळत नाहींत * * * तां आतां समया वगैरेची यादी आलाहिदा लेहून पाठविली आहे त्याप्रमाणें सांडणी स्वारा बरोबर पाठऊन द्याव्या. श्रीमंतांस वर्तमान दीनचर्येचें लिहितों आपणास कळतच असेल. अधिकोत्तर लिहिणेस नाहीं. श्रीमंताचे येण्याचाच मजकूर पडला आहे. पैका पुष्कळ पावला. सेवट काय कारितात कळत नाहीं. श्रावणमासचे खर्चाचा पैका द्यावा, पुढें चांदवड पर्यंत देऊं नये, असें बोलण्यांत आहे. परिणाम लागेल तो खरा. खर्चास नाहीं पावलें तर तापीवर आल्यावर पोटास नाहीं, म्हणोन मुलुकास तसदी देतील. एकूण दोन्हीकडून नुकसानी जाणून

राजश्री विष्णुपंत यांस बहुत प्रकारें लेहून तर्तुद करविली आहे. त्याचे पहिले तीन लक्ष गुरूजीजवळ भरणा जाला. आम्ही दोन लक्ष श्रावणमासाचे श्रीमंताचे खर्चास मागतों. हा ऐवज त्यास प्रविष्ट होयसें करावें. पैक्याचें मोठें संकट पडलें. सरदारांनीं मसलत लांबवली असो. एक वेळ चांदवड दाखल जाले म्हणजे सारे गोष्टींची भ्रांति फिटेल. होईल तें लिहून पाठऊं. दोन चार पत्रें आपणांस पाठविलीं परंतु उत्तर येत नाहीं तस्मात् आम्ही मसलत लांबविली, मेहनत करीत नाहीं, असें ध्यानांत आलें असेल तर येथें काय करितों तें काय ल्याहावें? दर्शनांतीं विदित करूं. आपले ममतेंत अंतर नसावें. बहुत काय लिहिणें कृपा करावी हे विनंती.

[१२५] ॥ श्री ॥ पौ॥ छ २७ रमजान.

राजश्रियाविराजित राजमान्य राजश्री गोविंदराव स्वामीचे सेवेशीं–

पो॥ परशराम रामचंद्र नमस्कार विनंती उपरी येथील कुशळ जाणोन स्वकीय कुशळ लिहीत जावें. विशेष–तुम्ही दु कि त्ता[?] पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. लिहिला मजकूर आपले व राजश्री गोविंदराव बापु यांचे पत्रावरून सविस्तर कळला. याचप्रमाणें वरचेवर तिकडील व इंग्रजाकडील व टिपूकडील वर्तमान लिहून कळवीत जावें. इकडील मजकूर तरि आम्ही धारवाडचा धंदोबस्त करून तुंगभद्रा पार होऊन दक्षणतीरास आल्यानंतर मायेकाडा व होदेगिरे व संतीबेनुर व चेनगीरी हीं ठाणीं घेऊन नजीक रामगीरी येथील मुक्कामास गेल्याचें वगैरे वर्तमान तपशीलवार राजश्री गोविंदराव बापू यांचे पत्रीं लिहिलें आहे. त्याजवरून सर्व मजकूर कळेल. छ १० रमजान बहुत काय लिहिणें लोभ असो द्यावा हे विनंती.[४५]

[१२६] ॥ श्री ॥

अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य राजश्री गणेश विश्वनाथ गोसावी यांसि–

सेवक माधवराव नारायण प्रधान नमस्कार सु॥ सबासबैन मयावअलफ–तुम्ही विनंतीपत्र पाठविलें तें पावलें. राजश्री फत्तेसिंगराव गाईकवाड आमदाबादेस मोर्चे लाऊन शहरावर गोळे टाकितात. व सरकारचे महालांत उपद्रव करितात. त्यास येविशीं त्यांस सांगोन पाठविलें असतां ऐकत नाहीं. तेव्हां आम्ही आमदाबादेस येऊन मग तुमचे आमचे विचारें करणें तें करूं, म्हणून त्यास लेहून पाठऊन फौज सुद्धां बडोद्यानजीक गेलों. तों त्याणीं उत्तर पाठविलें कीं, मही उतरून आलीकडे आल्यास तुमची आमची कटकट होईल. म्हणून लिहिलें व आमदा-

४५. गोविंदराव काळे व गोविंदराव पिंगळे हे वरील गृहस्थ असावे.

बादेस जाण्याविशीं आज्ञा आली यावरून त्याणीं दोन तीन घाटाची बंदोबस्ती केली. परंतु मार्ग फुटेल तिकडून आज्ञेप्रमाणें जातच आहों. तेथें गेल्यावर आपाजी गणेश व आम्ही मिळोन त्यास दोन गोष्टी विचाराच्या सांगूं. आयकिलियास उत्तम, न आयकत तरि बनेल तसें करूं. परंतु त्यांची नजर आमदाबाद ध्यावी अशी आहे. त्याजकरितां थोरकडील फौज पंवार वगैरे यासि आमदाबादेस जाण्याविशीं आज्ञा व्हावी. व सुरत अठ्ठाविशीचे महाल जप्त करावे लागतील. तिकडे सोनगडास दीड हजार फौज आहे. आणखी राजश्री भिवराव[16] येशवंत याणीं फौज सुद्धां येऊन त्याणीं व याणीं एकत्र होऊन काम करावें म्हणजे फत्तेसिंग ताळ्यावर येतील. फार भरीं भरले आहेत. याजकरितां तरतूद लौकर जाल्यानें बंदोबस्त होईल. म्हणून तुम्हीं लिहिलें तें सविस्तर कळलें. ऐशियासि तुम्हांस आमदाबादेस जाण्याविशीं आज्ञा जाली आहे. त्याप्रमाणें जाऊन दाखल होणें. त्याणीं दोन तीन घाट बंद केले तरी जाण्यास वाटा बहुत आहेत. चिंता नाहीं. तुम्ही अमदाबादेस पोंहोचल्यावर फत्तेसिंग आयकतील. न च आयकत तरि तुम्ही व अप्पाजी गणेश व राजश्री गोविंदराव खंडेराव सर्व एकत्र जाल्यावर दुसरी फौज नलगे. इतके येकत्र असतां आमदाबादेचें त्यांच्यानें काय व्हावयाचें कळतच आहे. दुसरा मजकूर सुरत अठ्ठाविशींत फौज या दिवशीं पाठवावयाची सोय नाहीं. लावणीचे दिवस. पुढें श्रावणमासापासून पाठवावयाची तजवीज केल्यानें पोटास मिळेल व शहही बसेल. याकरितां तूर्त तिकडे फौज जाण्याचा उपयोग नाहीं. राजश्री अंताजी नागेश येथें आले आहेत. जाबसालांत येईल तसें तुम्हांस लिहिलें जाईल. तुम्ही लिहिल्याप्रमाणें आमदाबादेस जाऊन दाखल होणें. राजश्री रघुपतराव नारायण यांजकडील फौज तुम्हाकडे आहे. त्याचे खर्चाची बेगमी त्याजकडून होत नाहीं म्हणून तुम्हीं लिहिलें त्याजवरून येविशीं त्यांस आलाहिदा पत्र सादर केलें आहे. ते आपले फौजेचे खर्चाची बेगमी वरचेवर करीत जातील. तुम्हीं आमदाबादेहून खर्चास द्यावयाविशीं रा। आपाजी गणेश यास ल्याहावें म्हणोन लि॥ त्याजवरून खर्चास फौजेस द्यावयाविशीं म॥रनिलेस लिहिलें आहे, त्या प्र॥ खर्चास देतील व संस्थान मांडवी येथील भगवंतसिंग दिवंगत[17] जाहाले याजकरितां राणीनें संस्थानावर गुमानसिंग दत्त पुत्र घेऊन बसविलें. त्याप्रमाणें त्यांची स्थापना सरकारांतून करार करून त्यांजकडे नजरेचा ऐवज करार केला. त्याप्र-

---

१६. हे सोनोरीचे पानशे—यांजकडे तोफखान्याचें काम होतें.

१७. दिवंगत=स्वर्गवासी, मृत.

आणें तूर्त पंधरा हजार रुपये तुम्हांकडे देवविले असत. ध्यावे. जाणिजे. छ १२ रा।।वर बहुत काय लिहिणें.
पौ।। छ २४ रबीलावर मु।। डभही.   मार्तंबसू द.

[१२७]   ।।श्री।।   छ २३ जमादिलोवल.

विनंती विज्ञापना मीर पोलाद अली सिकंदर जाहा नबाबाचे पुत्र यांनीं मजला सांगून पाठविलें कीं, नबाब व श्रीमंत उभयतांत निफाला येणें ठीक नाहीं. जर तुम्ही म्हणाल तर मी या कामांत येतों. मुषरूलमुलुक यांस सांगून नबाबाची मर्जी घेतों. म्हणोन निरोप. याचें उत्तर त्यांस दिल्हें कीं, आपण या कामांत यावें असा आम्हांकडून पैगाम आपल्याकडे नाहीं. ही गोष्ट जाहिरींत येईल, ते वेळेस आम्हांकडून स्पष्ट उत्तर होईल कीं, यानकरितां आमचें नांव तुम्हीं घेऊं नये. याचा जबाब त्यांनीं दिल्हा कीं, तुमचें बोलणें आहे असें मी कसें म्हणेन? जर तुम्हांकडून कांहीं असतें तर बोलतों. कांहींच नाहीं यानकरितां तुमचें नांव घेणार नाहीं. जर मर्जी हुजुरची असली तर मी शोध करून पाहतों. याप्रमाणें पुसतों. परंतु माझे विद्यमानें जाबसाल करावा असें तुम्हीं करार करून सांगावें. तेव्हां त्यांस म्हटलें कीं, मुषरूलमुलुक या गोष्टीवर राजी होणार नाहीं. याजकरितां तुम्ही हें करूं नये. मुषीराची मर्जी ही घेतली. होत असल्यास करावें.- मला मान्य. नबाबाची परवानगी ही देववितों. ऐसें त्याचें म्हणणें आहे. तुम्हीं हो म्हटलें म्हणजे उदईक जौहीरदारीनें तुम्हांकडे कोणी गृहस्थ बोलावयासि पाठवितों. तेव्हां त्यांस उत्तर दिलें जे दौलाचें संमतें हें आपलें बोलणें त्यांस श्रीमंतांस या गोष्टीची विनंती लिहितों. तेथून उत्तर आलियावर काय आज्ञा येईल तसें सांगेन म्हणोन यास जबाब देऊन खुंटविलें. विनंतीही लिहिली आहे. आज्ञा येईल त्याप्रमाणें करीन. रा।। छ १९ जमादिलोवल. हे विज्ञापना.

[१२८]   ।। श्री ।।

स्वस्ती श्री राज्याभिषेक शके १०१ जय नाम संवत्सरे कार्तिक बहुल प्रतिपदा मंदवासरे क्षत्रियकुलावंतस श्री राजा शिवछत्रपति स्वामी यांणीं राजमान्य राजश्री बाळाजी जनार्दन यांस आज्ञा केली जे, राजश्री येसाजी राम व रामचंद्र नारायण व दादाजी त्रिंबक यांजकडील गांवें हुजुर सरकारांत यावयाचा करार पेशजी नारायणराव पंडित यांचे वेळेस जाहला असतां अद्यापि

४८. निफाला=खिलाफ, भांडण ?
४९. जाहिरदारी=उघडपणें,
५०. हें पत्र खरड्याच्या लढाईच्या पूर्वींचें असून गोविंदराव काळे यांणीं लिहिलेलें असावें.
५१. बहुल=वद्य.

सरकारांत येत नाहीं. येविशीं वेदशास्त्र संपन्न राजश्री महादेव शास्त्री फोंडेकर व अप्पाजी शामजी यांसि आज्ञा जाहली आहे. यांसि त्रिवर्ग रेटाईचा जाबसाल करितात. हुजूर जाऊन अर्ज करूं ऐसें बोलतात. म्हणोन हुजूर विदित जाहालें. तुमचे विद्यमानें करार असतां अद्यापि सरकारचे करारांपैकीं त्रिवर्गांकडील व पुण्यशील आवुबाई कडील गांवें येत नाहींत याचा अर्थ काय? राजश्री नागो शामजी हुजूर विनंती करितात जे, राजश्री रामचंद्र महादेव यांच्या कर्जाचा फडशा जाहला पाहिजे. त्यास रामचंद्र महादेव यांचा फडशाचा मात्र गुंता सरकारांतून राहिला आहे. रामचंद्र महादेव यांणीं सरकारचे तालुके अडथळून ठेऊन तालुकेंतील त्याजकडील व आऊबाईच्या वगैरे यांचे मतलबांत शिरोन बखेडा करावयाचें कारण काय? सावकारी जो जाबसाल वाजवी असेल तो तुमचे विद्यमानें होत असतां बखेडा करणें हें उत्तम नसे. याचे बंदोबस्ताविशीं ताकीद करून आऊबाईकडे अथवा हर कोणाकडे सरकार तालुकेंतील कुमक न जावीशी करावी. मिरजकर याणीं बावडेकर व सेनापति व शेषो नारायण व रामचंद्र भगवंत सर्वत्र कुमक पाठवणार, त्यास सर्वत्रांस ताकीद करावी जे, आऊबाईकडे कुमकी लोक परिछिन्न पाटऊं नये व शेषो नारायण व रामचंद्र भगवंत यांजकडून कुमक गेल्यास यांचें पारपत्य होईल. व येसाजी राम व रामचंद्र नारायण यांजकडील ही कुमक जाऊं नये. ये विशींची ताकीद तुम्हीं केलीच आहे. इतके उपरि पाठवितील तरि जिकडून उपराळा होईल तिकडे त्यांची खराबी होईल. येविशीं तुम्हांस अनेक प्रकारें समजावितील. तन्मूळें तुमचीं विनंतीं पत्रे येतील यास्तव स्वामींनीं अगोदर आज्ञा केली असे. सर्वत्रांस ताकीद करावी. त्रिवर्गांकडील वगैरा करारांपैकीं गांवांविशीं उभयतां मशारनिले यांसि आज्ञापत्रें सादर जाहलीं आहेत त्याप्रमाणें निकड करितील. ते सरकारांत हुजूर अर्ज करूं ऐसें बोलतील. तरि त्याची रदबदली चालणार नाहीं. आज्ञेप्रमाणें गांवें व वसूल करारा तागाईत देवावी येविशीं तुम्हीं ताकीद निक्षूण केली पाहिजे. करारांत लढा राहूं नये. निभावणी जाहाली न जाहाली हें तुम्हांस न समजेसें काय आहे? वारंवार ये विशीं सरकारचीं आज्ञापत्रें सादर असतां करारांपैकीं गांवें व हरामखोर येत नाहींत हें उत्तम नसे. जाणिजे. बहुत काय लिहिणें हे विनंती.

मर्यादेयं वि-
राजते.

पै॥ छ २८ सवाल मार्गशीर्ष मास.

---

५२. उपराळा=मदत.

[१२९] ॥ श्री ॥ छ ४ साबान.

विनंती उपरि छ १ माहे षाबान सिदी इमामखान यांस दौलांनीं पाठविल्यावरून प्रातःकालचे प्रहर दिवसास आले. पत्राचा जबाब आला कीं नाहीं म्हणोन पुशिलें. आला नाहीं, येईल ऐसें उत्तर केलें. नंतर कितेक अंदेशाचें बोलणें बोलत होते. तृतीय प्रहर जाला अद्याप पत्रें आलीं नाहींत म्हणाले. आलियावर सांगून पाठऊं. तेव्हां बोलिले कीं, पत्रें आलीं म्हणजे आपणच चलावें. उत्तम म्हणोन सांगितलें. नंतर बोलिले कीं, कदाचित् सायंकाळ पर्यंत जबाब न आल्यास आपण दौलाकडे चलावें. चार गोष्टी बोलण्यांत याव्या म्हणजे ते नवाबास मुक्काम करण्याविषयीं अर्ज करितील. तेव्हां त्यांस म्हटलें जे, पत्राचा जबाब आलिया वेगळ काय बोलावें? जबाब येईल तेव्हां येऊं. कूच करणें अथवा मुक्काम याविशीं आम्ही कांहींच म्हणत नाहीं. आणि म्हणणारही नाहीं. जशी तुम्हांस सल्लाह वाटेल तसें करावें. आमचा प्रतिबंध किमपि तुम्हांस नाहीं. पत्राचा जबाब तुम्हांस पावे तों पर्यंत नबाबाचा मुक्काम तेथेंच असावा अशी खावंदांची आज्ञाही आम्हांस आली नाहीं. मग कूच अथवा मुक्काम याविशीं काय म्हणून तुम्हांस सांगावें? तुम्हांस सल्लाह दिसेल तसें करावें. आमचे बोलण्याची प्रतीक्षा करूं नये. तेव्हां ते म्हणाले कीं, कूच करा अथवा मुक्काम हें आपण म्हणों नये. परंतु दौलाचे आपलें बोलणें होईल. कूच मुक्कामाचे बोलण्या वेगळे आणखी बोलणें नाहीं कीं काय? फैसल्याचा ठराव वगैरे अंदेशाचीं बोलणीं होतील. त्यांतच कूच मुक्कामाचा प्रकार हें ते समजतील. याजकरितां पत्र आलें अथवा न आलें तरी चलावें म्हणोन बोलले. तृतीय प्रहर आतां जाला. सायंकाळीं सांगूं म्हणून बोलिलों. तेव्हां म्हणाले उत्तम आहे. आतां येथून जा ये कशास करूं? मी सायंकाळ पर्यंत येथेंच असतों. बरोबरच येईन. ऐसें म्हणोन येथेंच राहिले. सायंकाळ जाला तों पर्यंत पत्राची प्रतीक्षा केली. पत्राचें उत्तर नाहीं. तेव्हां संध्या भोजन केलें. इतकियांत दौलाची येक चिठ्ठी चोपदार घेऊन सिदीकडे आला. चिठ्ठी त्यांनीं पाहून चोपदारास बसावयास सांगितलें. मग काय चिठ्ठींत होतें हें समजलें नाहीं. रावजी येतात किंवा कसें ऐसें लिहिलें असेलसें वाटतें. आम्ही भोजन करून सहा घटका रात्रीं दौलाकडे गेलों. सिदी इमामखानही बरोबर होते. तेथें बोलणें जालें. त्याचा त॥ आलाहिदा लिहिला असे. रा॥ छ ३ षाबान हे विनंती[५३].

[१३०] ॥ श्री ॥ पौ॥ छ १४ जमादिलावल.

विनंती विज्ञापना दौलानीं कम [काल ?] ठाण्यास आम्हांस बोलाविल्यावरून

५३. हें पत्र खर्ड्यांच्या माहिमेच्या समयाचें दिसतें.

छ ७ जमादिलावल सोमवारीं गेलों. येकांतीं बैठक होऊन दौलाचे बोलण्यांत आलें कीं, मीर आलम याजकडून पत्रें आलीं आहेत. छ २९ माहे रा।। खरीं श्रीमंतानीं मीर आलम व राजाजी यांसि बोलाविल्यावरून गेले. दरबार जाला. मदारुल महाम व परशराम पंडत व अप्पा बळवंत व चिंतामणराव फडके व गोविंदराव भगवंत सदहू इसमे होतीं. श्रीमंतांनीं मदारुल महाम यांस आज्ञा केली कीं, यांशीं बोलावें. त्यावरून मदारुल महाम यांणीं बोलण्यास आरंभ केला. याप्रमाणें इबरत सदरीं आणून बोलण्यांतील मजकूर लिहिला. तें पत्रच मीरआलम यांचें दौलांनीं आम्हांस वाचून दाखविलें. याचा तपशील अलाहिदा पुरवणी पत्रीं विनंती लिहिली आहे. त्यावरून ध्यानांत येईल. रा।। छ १० माहे जमादिलावल. हे विज्ञापना.[५४]

[१३१] ।। श्री ।। छ ३ सफर आर्बासबैन.

राजश्री पंतप्रधान साहेब साहेबांचे सेवेशीं

छ सकळ गुणाळंकरण अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्ने।। गोविंदराव गायकवाड सेनाखासखेल समशेर बहादर दंडवत विनंती ऐसीजे येथील कुशळ जाणोन स्वकीय कुशळ लेखन आज्ञा करीत असलें पाहिजे. विशेष— आपलें पत्र छ १४ जिल्हेजचें आलें तें छ १२ मोहरमीं मुक्काम बडोदें अदकोशीं पावलें. लेखनार्थ ध्यानास आला. आम्हांकडील पत्रें येत नाहींत याकरितां विस्मय करून लेखन केलें. ऐशियासि सोनगड व्यारे हस्तगत करून आपणाकडे पत्रें पाठविलीं नंतर तेथून कूच करून पुढें आलों. रेवातीरीं माघ वद्य १४ त्यांची आमची लढाई जाली. त्यांचा मोड जाला. निशाणें, जरीपटका, नौबती, सुत्रनाळा, जेजाला, तोफा, उंटें, डेरे, ढाला, वगैरे लुटण्यांत आलें. ते खासे पंचवीस स्वारांनिशीं पळोन बडोद्यास आले. दुसरे दिवशीं आपणाकडे पत्रें रवाना केलीं. नंतर कूच करून रेवा उतरलों. दरमजल चौथे दिवशीं बडोदियाच्या पश्चमेकडे अदकोशीं ढाढकांची नदीवर मुक्काम केला. येथून मुंजरद कासीद जोडी पत्र लिहून आपणाकडे पाठविली.[५५] याप्रमाणें पत्र पाठविण्यास अनमान अथवा उपेक्षा किमपि नाहीं. परंतु मागच्या आडचणीमुळें कासीद जोड्या कोठें अडकून ठेविल्या किंवा कैसें जालें हें न कळे. साहेबांस पत्र न ल्याहावें ऐसें नाहीं. सर्वकाल आपल्याकडील निजध्यास. अस्तु. बडोदियासि जाऊन बसले आहेत. आम्हीं भोंवतीं बंदी केली आहे. पेटलाद ढवलकें वगैरे यास्थळीं त्यांजकडील लोक व सरंजाम थोडा बहुत होता. तेथें अमल बसवावयाकारितां कारकून व फौज पाठविली. त्या खटपटीस मास पक्ष

५४. वर टी० ५३ पहा. | ५५. मुजरद=जलद, जरूरीची.

लागला. बेकार ग्रामांची जप्ती चहूं दरवाजियांची केली आहे. किल्या बाहेर त्यांचे सिबंदी व स्वार होते त्यांस आपल्याकडील लोक जाऊन मारामार करून गांवांत नेऊन घातले. तीर्थस्वरूप राजश्री खंडेराव गायकवाड हिम्मत बहादर फौज सुद्धां येथें आम्हांपाशींच आहेत. राजश्री दौलतराव फौजसुद्धां आहेत. या उभयतांकडे बडोदियांतून सलूखाचें बोलणें एक दोन दिवस आलें. या उभयतांची भेटीही त्यांणीं येऊन घेतली. सर्व सोडून नेमणुके प्रमाणें घेऊन स्वस्थ असावें त्याप्रमाणें बोलणें निश्चयांत आलें होतें. परंतु पुण्याहून पत्रें खिजमतगारासमवेत व कासीदा समवेत वगैरे गुप्त प्रघट दरफेज येऊन त्यास पोंचलीं. त्यावरून पुन्हा उमेद बेकार ग्राम न द्यावे, आपल्या दैवयोगें हा उपाय निर्माण जाला, इतःपर होईल तेथवर बळ धरावें, ऐसा निश्चय होऊन पुण्याकडे पत्रें जातात येतात. या उभयतांकडे सलूखाचें बोलणें लाविलें होतें. त्यांस सांगून पाठविलें जे, आपल्या दैवें हा उपाय निर्माण जाला. इतःपर माध्यस्थ काय म्हणोन सांगून पाठविले. तिकडील पत्रें बजिन्नस आलीं तीं यांसि दाखविलीं. यांणीं ही प्रत्योत्तर करणें तें केलें. तें त्यांच्या प्रत्ययास न आलें. आंतील बळ म्हणावें तर, मोठा आश्रय मिळोन किल्ला, हिंमत म्हणावी तर पुण्याकडील पत्रावर, हें आपणांस कळावें. चहूंकडून किल्याची बंदी केली आहे. या घटकेपर्यंत कुमक त्यांजकडे कोठून आली नाहीं. आमदाबादेची सिबंदी आम्हांकडेस आली. चाकरीस[५७] ठेविले. पहिले देशची फौज व इकडील सिबंदी व स्वार मिळोन पंचवीस तीस हजार फौज आहे. चहूंकडून त्यास अडचण केली आहे. साहेबांचे पुण्यें करून कार्यभाग सत्वरीच होईल. या मागेंच हल्ला करून घेतों. परंतु गायकवाडांचीं कुटुंबें झाडून आंत, प्रजा बहुतां दिवसांची वस्तीची वस्ती, याजकरितां सबूरीनें आजि पर्यंत करणें तें केलें. तोफाही किल्यावरील आम्हांकडील चालू आहेत. किल्या भोंवते आपले लोक जबरजस्तीनें जाण्यांत गुंता नाहीं. ते आंतून तोफा व गोळ्या मारितात. प्रयत्नास चुकत नाहीं. मनसब्याची उमेद पुणें करून कागदपत्रावरून विशेष. तिकडे त्याचें येणें होईल हा बहुतांस संदेह. परंतु येथीलच उलगडा होणें कठीण. त्यापक्षीं तिकडे येण्याचा अर्थ कोठील? साहेबीं येविशीं स्वस्थ चित्त असों द्यावें. येथील गुंता स्वल्प दिवसांतच उरकेल. दिनावधी लागणार नाहीं. सदैव कृपावंत होऊन आज्ञा पत्रीं सांभाळ करणार साहेब समर्थ. रा॥ छ १९ माहे मोहरम बहुत काय लिहिणें कृपा केली पाहिजे. हे विनंती.[५८]

---

५६. कासीद=जासूद, हरकारा.

५७. येथें बाजूवर शिक्का आहे.

५८. दमाजीच्या मागें त्याच्या मुलांपैकीं सयाजी याणें बखेडा मांडला तेव्हां गोविंदराव यांस बंदोबस्ताकरितां पेशव्यांनीं पाठविले होते. तेव्हांचें हें त्यांचें पत्र आहे.

[१३२] ॥ श्री ॥

आशीर्वाद उपरि. राजश्री गोविंदराव आम्हांजवळ बोलले कीं, लक्ष रुपये व दो चहूं लक्षांचे परगणे दिल्हे म्हणजे साहित्य करावें म्हणोन. त्यास आम्हीं उत्तर केलें कीं, चार पांच लक्ष रुपये रोख व चार पांच लक्षांची जागा याप्रमाणें द्यावी. तुम्ही ठीक करणें म्हणालें. तीर्थरूपांसही लिहिलें. तेथून उत्तर आलें कीं, ह्या गोष्टी तोंडच्या नाहींत. मुलुखगिरी बुडवून नबाबाचा तह मोडा, तेव्हां हें कर्म करावें. या गोष्टीस आपलें स्वहितही पाहिलें पाहिजे. निमित्य [निमें ?] गुजरात देतील तर करूं म्हणून लिहिलें आहे. प्रस्तुत तरी नबाब बरानपुरास आहे. सुरतेकडे जात नाहीं. याजमुळें दाभाडेही बोलत नाहीं व तीर्थ[रूप] ही कोट्याचे रोखें गेले. यास्तव सर्व प्रकारें मनसुबा शिथिल पडला. * * *

[१३३] ॥ श्री ॥

राजश्री सोमशेखर नाईक संस्थान हरपनवली गोसावी यांसीं–

छ सकळ गुणाळंकरण अखंडित लक्ष्मी अळंकृत राजमान्य स्ने॥ महादाजी अंबाजी आशीर्वाद उपरि येथील कुशळ जाणोन स्वकीय लिहीत असलें पाहिजे. विशेष–तुमच्या संस्थानचा मामला चुकला पाहिजे. तुह्मांकडून मातबर घेऊन तह रह करावा. ऐसा निमित्य रा॥ त्रिंबकराव गिरमाजी तुह्मांकडे पाठविले असतां हा कालपर्यंत मातबर पाठावेले नाहीं. अपूर्व असे! अतःपर आम्हीं मजल दरमजल ते प्रांतें येत असों. तुमच्या चित्तांत तह रह करावा, मुलकाचा बचाव करून घ्यावा, ऐसें असेल तर अविलंबें मा॥रनिले बरोबर मातबर पाठवून देणें.

[१३४] ॥ श्री ॥

राजश्री मुरारराव घोरपडे वजारत माब गोसावी यांसीं–

छ सकळ गुणाळंकरण अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्ने॥ महादाजी अंबाजी आशीर्वाद विनंति उपरि येथील कुशळ जाणोन स्वकीय लिहीत असलें पाहिजे. विशेष. पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. स्नेहाचा अर्थ लिहिला व राजश्री पंतप्रधान यांनीं आम्हांस बंधु ह्मणविलें आहे ते गोष्ट लोकोत्तरांत[६१] उत्तम दिसे तें करावयास आपण साभिमानी आहोंत. ह्मणोन कितेक लिहिलें. व राजश्री नागोपंत यांनीं निवेदन केलें. त्याजवरून कळलें. ऐशास, आपला व राजश्री पंतप्रधान यांचा स्नेह आजि कालचा नाहीं. पूर्वापार

५९. हें पत्र असें त्रुटितच सांपडलें.
६०. हा संताजीचा वंशज. गुती हें त्याचें संस्थान.
६१. लोकोत्तर=लौकिक.

चालत आला तो अभिवृद्धीस पावावा. सर्व प्रकारें श्रीमंतांचा तुह्मीं लोभ संपादून उमदे महत्कार्यांस उपयोगी व्हावें हेंच आह्मी इच्छितों. राजश्री श्रीनिवासराव यांस बोलाविलें असे. तेही एका दों रोजांत येतील. त्याजशीं बोलोन आपणाकडे पाठऊन देऊन वरकड अर्थ राजश्री नागोपंत यांजशीं बोललों आहों. हे लिहितील त्याजवरून कळेल. राजश्री नरसिंगराव एक प्रकारचे मनुष्य यांस निरोप देऊन पाठविलें ह्मणोन तर आपण श्रीमंतांचे बंधु ह्मणवितात. श्रीमंत उमदे अमीराची तोर[६२] व रीत भात राखतात. अनेक देशांतरींचे वकील सहवाशीं राहून घेतात. तोच प्रकार आपणाजवळ असावा व आपण इच्छा धरतात त्यास मुख्यत्वें हींच कारणें आहेत. प्रस्तुत राजश्री गोविंदराव शामराव यांस पाठविले असत. हे सर्वही सांगतील त्याजवरून कळेल. यांस आपणाजवळ राहूं द्यावे. रा॥ छ १ रजब बहुत काय लिहिणें लोभ असों दीजे हे विनंती.[६३]

[१३५] [श्री]

राजश्री बाबुराव राम स्वामी गोसावी यांसीं–

विनंती उपरि तुम्हीं पत्र पाठविलें तें पावलें. सुमेरसिंग यांजकडील गाडदी यांची वाटणी केली याची याद पाठविली ती पावली. पुण्यांत लोक हजर नव्हते व मयत जाले व रजेस गेले त्यांचे वाटणीचा ऐवज रुपये ११३२ अकराशें बत्तीस चिमणाजी पंडवळ[६४] खासबारदार दि॥ रामाजी विंचरेकर याजबराबर पाठविले ते पावले. त्याची वाटणी लष्करांत जाली असे. रा॥ छ १० रजब सु॥ इहीदे सितेन मया व अलफ. बहुत काय लिहिणें हे विनंती.

[१३६] ॥ श्री ॥

राजश्री यादवराव बल्लाळ फडणीस व मजमदार व दफ्तरदार स्वामीचे सेवेसीं पो॥ बाजी राव यादव कृतानेक सां। नमस्कार विनंती विशेष–राजश्री पांडुरंगराव रामचंद्र व दिनकर शामराव यांजकडे मजमदारीचें काम सरकारांतून देविलें यास्तव त्यांचे हातून काम घेऊन वेतन देवीत जाणें. राजश्री परशुराम पंडित व जयवंतबाबा मंत्री याप्रमाणें स्वारी यावयाची यास्तव त्यांची बरदास्त ठेवीत जाणें. दुसरे राजश्री येशवंतराव पारसनीस व बजाजीराव घाटगे व जनार्दन बल्लाळ व त्र्यंबक राव यादव व जाफरखान व शादरखान व महमदखान व निजाम अल्लीखान व शामखान व हुसेनखान व पिराजीराव व हंबीरराव तुकोजीराव

६२. तोर–तोरा=डौल, दरजा.

६३. ह्या पत्रावरून पेशवे चांगल्या उमद्या मनुष्यास कसे चहात होते हें ध्यानांत येईल.

६४. पडवळ.हे महाळुंगे पडवळाचें, ता॰ खेड, येथील पाटिलकीचे तक्षीमदार आहेत.

आटोले समशेर बहादर व सेनाकर्ते व सेना धुरंधर व राजआज्ञा ममलकतमदार, डबीर पारसनीस याप्रमाणें राजमंडल यावयाचें त्यास त्यांची बरदास्त ठेविण्यांत यावी हे विनंती.

[१३७] ॥ श्री ॥ छ १७ रविलाबल

राजश्रियाविराजीत राजमान्य राजश्री भाऊ स्वामीचे सेवेशीं—पो॥ गोविंद-राव कृष्ण सा॥ नमस्कार विनंती उपरी येथील कुशळ जाणून स्वकीय लिहीत असावें. विशेष इकडील वर्तमान सांप्रत श्रीमंताचे पत्रीं विस्तारें लिहिलें आहे. त्यावरून कळेल सांडणी स्वाराची रवानगी येथून छ ९ सफरीं केली. सरकारचे व आपल्या कडील पत्राचे जाब नवाबा कडील पारशी पत्रें व आपले पत्राचीं उत्तरें रवाना केलीं आहेत. सांडणी स्वार पोहोंचून पत्रें प्रविष्ट होतील, पावल्याचें उत्तर यावें. सांडणी स्वाराबरोबर पत्रें पाठविलीं त्याचें उत्तर लवकर यावें म्हणजे पुढले चालीचा मार्ग समजेल. राजश्री गोविंदराव बोलतील त्याजवरून ध्या-नांत येईल. रा॥ छ ११ माहे सफर. बहुत काय लिहिणें लोभ असों दीजे हे विनंती.

[१३८] ॥ श्री ॥ छ ७ जिल्हेज

राजश्री गोविंद रावजी गोसावी यांसि—

(शिक्का. फारशी) छ अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य—स्नो॥ राव रं-भाजी जयवंत निंबाळकर दंडवत बिनंती उपरी येथील कुशळ ता॥ छ १७ माहे सव्वाल मुक्काम भागानगर जाणून वर्तमान यथास्थित असे विशेष. राजश्री नरसिंगराव घाटगे टेंभुर्णीकर हे येथें आले. यांणीं आपलें वर्तमान सांगितलें जे, राजश्री आनंदराव घाटगे यांचे हातें चाकरी व परगणे मजकूरचें कामकाज घेऊन नोकरी आपण करार केली म्हणून. त्यास आनंदराव सरकार चाकरीस दुरुस्त नाहीं. यास्तव राजश्री नरसिंगराव घाटगे हे चांगले मनुष्य जवामर्द, सरकार चाकरीस दुरुस्त, असें जाणून नवाब मुष-रूलमुल्क बहादूर यांचे अनुमतें ठरलें जे सरकार उपयोगी आहेत यांचाच बंदो-बस्त करावा. त्याजवरून प्रगणे टेंभुर्णी पैकीं देहे एकूणीस तनखा रुपये १७५०० साडे सतरा हजार सदरहूची सनद राव मशारनिले यांचे नांवें करून दिल्ही आहे तर प्रा॥ मजकूरचा जागीरीचा अमल यांचे सुपुर्द करून द्यावा. तुम्हांकडील कारकून प्रगणे मजकुरीं ठेविला तो घेऊन जावा. सन ११९२ सालीं चाकरीस न आले सबब नजर पांच हजार ठरविली. ते रुपये खरीप रब्बी झाडा करून घ्यावे. याप्रमाणें ठरलें आहे. त्यास मुदतीप्रमाणें सदर्हू ऐवज घ्यावा. येविशीं दौला बहादूर व राजश्री सोयराजीपंत यांणीं आपणांस पत्रें

लिहिलीं आहेत तर नरसिंगराव घाटगे यांचा अमल दखल करून घ्यावा. फिरून बोभाट येऊं न द्यावा. यांचे भाऊबंद यांशीं कटकट करतील तर त्यांस ताकीद निक्षून करावी. हें काम सरकार किफायतीचें व मनुष्य बहुत चांगला ऐसें समजून केलें आहे. तर दरम्यान तुम्हांकडून घालमेल न व्हावी. तालुकियास स्वराज्याचा उपसर्ग बहुत लागून प्रगणा खराब जाहला. याजकरितां स्वराज्याकडील बंदोबस्त चांगला करून द्यावा. तैसेंच करमाळियाकडील ही कांहीं उपद्रव न द्यावा. म्हणून राजश्री शामराव व चंडीदासपंत यांस ताकीद करावी. मशारनिलेपासून करारनामा लेहून घेतला त्याची नक्कल पहावयास पाठविली आहे. हें काम जवा म नु द [मर्द ?] बाळा बहादर [?] सोयराजीपंत यांच्या आमच्या विचारें जाहालें असे. यांत घालमेल न व्हावी. लिहिल्याप्रमाणें कामाचा बंदोबस्त करून द्यावा. रा॥ छ १७ सव्वाल हे विनंती. सन ११९४.

[१३९] ॥ श्री ॥

राजश्री सखारामपंत गोसावी यांसि—

(छ) अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्ने॥ जानोजी भोंसले सेनासाहेब सुभा दंडवत विनंती उपरि येथील कुशल जाणोन स्वकीय कुशल लिहीत असलें पाहिजे विशेष—आम्हांकडील प्रांत कडेवळीत येथील देशमुखीचे कामावरि पागा पाठविली. त्यास आम्हांकडील ठाणेदार व पागा निंबगांवीं वोस गांवांत जागा विच्छिन्न केली. तेथें बसोन आहेत. ऐसें असतां भगवंतराव शाम याचे लोक नित्य उठोन हर्षामर्शानिमित्य भोंवते उभे राहोन कजिया करितात. आम्हांकडील पागेचें कुरण कापून नेतात. गांवकुसाचा गढीचा आसरा नाहीं. ऐसें जाणोन उपद्रव करितात. याजकरितां भगवंतराव शाम यासि उपसर्ग न करीत ऐसे ताकीदपत्र देवावें. दुसरें, नगरकर किल्लेदार देशमुखीचे रुसुमास[६५] खलेल करितात. वतनदारिच्या शेर्‍यां[६६] व आंब्याचीं झाडें, मौजे मेहकरीस पागेचें कुरण आहे तें चालू देत नाहीं. यास्तव किल्लेदारास ताकीदपत्र आपले सरकारचें दिलें असतां दुसरे पत्राचा उजूर[६७] करितात. त्यास ताकीद देववून वतनबाब मुरळीत चाले तें करावें. राजश्री महारराव निंबाळकर व शामराव निंबाळकर व शिंद्यांकडील मामलेदारही रुसुमास खलेल करितात त्यास ही ताकीदपत्रें देववावें कीं, त्यांचेही तालुकियांतील रुसुम अविच्छिन्न पावते करावे. निंबगां-

---

६५. रुसुम=जमिनीच्या उत्पन्नांतील देशमुख देशपांडे यांचा विभाग.

६६. शेरी=१. मणीं दोन शेर याप्रमाणें एकंदर उत्पन्नावर कमावीसदाराचा हक्क २. शेरी जमीन ह्मणजे गांवसिवेच्या बाहेर असणारी बागाईत जमीन.

६७. उजूर=सबब, बयाद.

वचें गांवकुसूं व गढी विच्छिन्न केली आहे त्याचे मरामतीची परवानगी नगरच्या किल्लेदारास द्यावी कीं, भगवंत गोपाळ गुमस्ते देशमुख गढी घालतील ते घालूं देणें. ऐसें पत्र द्यावें. रा। छ २४ माहे जमादिलावल बहुत काय लिहिणें हे विनंती. मोर्तबसुद

[१४०] ॥ श्री ॥

पै॥ छ ३ रविलोवल सब्बा श्रावण गोहदचा मुक्काम--

तीर्थरूप राजश्री दादासाहेब स्वामीचे सेवेशीं. अपत्ये माधवराव साष्टांग नमस्कार विनंती येथील कुशळ ता। छ १७ मोहरम पर्यंत वडिलांचे आशिर्वादें करून यथास्थित असे विशेष. वडिलांचें पत्र आलें त्यांत आज्ञा कीं, बराणपूरची मामलत रा। नारो कृष्ण याजकडेच करार राखणें. इजारियानीं दुसरियास न देणें. दुसऱ्यास दिल्यानीं शहर खराब करतील. नारो कृष्ण बरा आहे. याचें चालवणें. ह्मणोन आज्ञा. त्यास नारो कृष्णाचें वर्तमान राजश्री चिंतो विठ्ठल व आबाजी महादेव यांस ठावकें आहे. नारो कृष्णाची मामलत दूर न करितां त्याचाच कारकून त्रिंबक नारायण यास कमाविस सांगितली. सरसुभेदारी त्याची त्याजकडेसच करार राखिली. त्यांस हुजूर यावयाविशीं पत्र पाठविलें असतां न आले. मनस्वीं भाषण केलें. जासूद उठोन आले. तदोत्तर खिजमतगार पाठविले. पत्र सादर केलें त्याजशीं मनमाने तें बोलले. खिजमतगारांनीं पांघरूणें जाळिलीं तथापि हुजूर न आले. त्यावर गाडदी दाहा पांच पाठविले. येणें म्हणोन लिहिलें असतां त्यांसि शहरांत न घेतलें. बदलोन गोष्ट सांगितली. यास्तव रा। मल्वा पानसी याजबरावर स्वार हशम देऊन आणावयास पाठविलें. कैद वडिलांची. अमर्यादा नसावी. सेवकलोकीं मर्यादेनें वर्तावे हे शिक्षा. पण आज्ञा वडिलांचीच आहे. व प्रस्तुत काळीं राजश्री गोपाळराव गणेश यांणीं बदलोन गोष्ट सांगितली. तोच अन्वय नारो कृष्ण यांणीं चित्तांत आणून बेबदल गोष्ट सांगितली आणि आटीनें आट सदहूप्रमाणें पडत पडत आली. येरवीं नारो कृष्ण याजवर आणिक सारखा प्रकार व्हावा ऐसा अर्थ नाहीं. जालें वर्तमान दोन तीन पत्रीं सेवेशीं लिहून पाठविलेंच आहे. व हल्लींही जाला प्रकार विनंती पत्रीं लिहिला असे. सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

[१४१] ॥ श्री ॥

राजश्री त्रिंबकराव मामा स्वामीचें सेवेशीं--

विनंति उपरि आपण पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जहालें. आह्मीं येथें येऊन

६८. पांघरुणें जाळणें--पत्राचा जबाब मिळण्या करितां धरणें घेण्याचा हा एक प्रकार होता असें दिसतें.

पिरेपट्टणास चौफेर मोर्चे बसविले. तेव्हां दुसरे दिवशीं किल्लेकरी कौलास येऊन कौल मागूं लागले. त्याजवरून त्यांस कौल देऊन बाहेर काढिलें. आणि छ. २५ जिल्हेजीं किल्यावर सरकारचें निशाण चढलें. ठाण्यांतील पांच हत्ती व पंधरा घोडीं पाडाव आलीं व कोडग [?] वाल्याकडे रा। आप्पाजी गोविंद रवाना केले आहेत. त्याचाही मजकूर कसा तो एका दो रोजांत कळेल ह्मणोन लिहिलें तें कळलें. ऐशास आपण जाऊन किल्यास मोर्चे देऊन किल्ला जोरबजोर घेतला. व ठाण्यांतील पांच हत्ती व पंधरा घोडीं पाडाव आलीं. हे मोठी गोष्ट जाहाली. या दर्दें करून दुसरीं ठाणीं अवसान धरणार नाहींत. राजश्री आप्पाजी राम छ २५ जिल्हेजीं मंगळवारीं येथें येऊन दाखल जाहाले. त्यांचे बोलण्याचा अर्थ सविस्तर दुसरे दिवशीं हैदरखानाकडील सांडणीस्वार व राजश्री राव § सेनापती याजकडील दोघे स्वार यांबराबर लेहून पाठविलें आहे. त्याजवरून सविस्तर कळेल. रा। तुळाजी पवार व कुडचीकर व बांडे पा। गी र पा डी र येथें होते त्यास शत्रूचा जोरा तिकडे फार जाहाला. यांची पाळथ राखोन दगा करावा असें त्याचे चितांत होतें. परंतु तुळाजी पवार व व कुडचीकर व बांडे मोठे निकडीनें शत्रूवर आपला दाब राखून सांभाळून आले. बांडे तो होसकोटयास राहिले. तुळाजी पवार व कुडचीकर लष्करांत येऊन दाखल जहाले. रात्रंदिवस मेहनत फार. याजकरितां त्यांचे घोडयांत कांहीं ताकत राहिली नाहीं. रवाना छ. २७ माहे जिल्हेज. बहुत काय लिहिणें कृपा लोभ असों दिल्हा पाहिजे हे विनंती.

[१४२] ॥ श्री ॥

पै॥ छ. १७ मोहरम ज्येष्ठ सन सबा मु॥ ग्वालेर.

तीर्थरूप राजश्री दादासाहेब वडिलांचे सेवेशीं—

अपत्यें माधवराव साष्टांग नमस्कार विनंती येथील कुशाळ ता॥ छ. २५ जिल्हेज पर्यंत वडिलांचे आशीर्वादें करून यथास्थित असे विशेष—शहर बरानपूर येथील अमलांत मामलेदारांनीं कमपेश केली याचा अर्थ अवगत जाला तें वृत्त वडिलांचे सेवेशीं विनंती केली. स्वामींनीं आज्ञा केली कीं, शहरास कमावीसदार पाठऊन तहकिकात करावी. म्हणोन रा। त्रिंबक नारायण यांस कमावीस सांगितली. सरसुभेदारी राजश्री नारो कृष्ण यांजकडे आहे तैशी त्यांजकडे करार ठेविली. ऐसें असतां नारो कृष्ण यांस पत्र सादर केलें कीं, त्रिंबक नारायण याजकडे अम्मल सुरळीत देणें. तें त्यांनीं न मानितां जाबसाल केले. त्याजवरि खिजमतगाराबराबर पत्र सादर केलें. त्याशींही मनस्वी भाषण केलें. तदोत्तर-

---

§ सेनापति—मुरारराव घोरपडे असावे.

ही पत्रें माणसें पाठविलीं त्यांस शहरांत घेतलें नाहीं. बेबदल गोष्टी अमर्यादेच्या सांगितल्या. माणसें फिरोन आलीं. रा। गोपाळराव गणेश यानीं बदमामलीची गोष्ट सांगितली, त्याचप्रमाणें नारो कृष्णासही उमेद जाली. एवंच हाच मार्ग पडतो. यांत खावंदगिरीचा बोज काय ? यास्तव अशा गोष्टीस पारपत्य असावेंच. काम थोडें. दरगुदर* करावी तर शहर बेबदल जहालें हें लौकिकांत. तेव्हां खावंदगिरीस उचीत तें जालेंच पाहिजे. हें सविस्तर वर्तमान वडिलांस कळावें यास्तव लिहिलें. सेवेशीं श्रुत होय. हे विज्ञापना.

[१४३] ॥ श्री] पै॥ छ ३० जिलकाद.

सेवेशीं महादाजी बल्लाळ व हरी बल्लाळ कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना ता॥ छ २६ जिलकाद मु॥ नजीक कपिला संगम कृष्णा उत्तर तीर स्वामींचे कृपावलोकनें करून वर्तमान यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं सांडणीस्वाराबरोबर व जासुदा बो॥ पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. सरकारचे कागदपत्र प्रविष्ट केले. उत्तरें घेऊन पाठवितों. इकडील वर्तमान तर राजश्री मुरारराव सावनूरकर यांस निरोप जाला. छावणीस राजश्री गोपाळराव रहाणार त्यास निश्चय नाहीं. श्रीमंत कृष्णा उतरोन उत्तर तीरास आले. फौजेचे नालबंदीचें काम चालीस लागलें. दोनी स्वाऱ्या मिळोन नालबंदीचा ऐवज ठरेल त्यांपैकीं निमे तूर्त द्यावा. त्याचे भरतीस सात आठ लक्ष पाहिजेत. याजकरितां ऐवजाचे तरतुदीविशीं श्रीमंतांनीं आपणास पत्र लिहिलें आहे. आतां इकडे कांहीं गुंता नाहीं. दरमजल येणार. आज आठ कोसाचें कूच आहे. राम तीर्थावरून, म्हसवडावरून येणार. पाऊस पडों लागला. एक मुहूर्त ज्येष्ट शुद्ध त्रयोदशी, दुसरा वद्य चतुर्दशी पर्यंत इतकियांत येऊन पोंचणार. वरकड नवल विशेष वर्तमान तर बंकापुरचा किल्ला खालीं करून घ्यावयास राजश्री राजेबहादर गेले होते. छ १९ जिलकादीं किल्ला हस्तगत जाला. आंत कांहीं जकीरा दारूगोळी तोफ नाहीं. दाणा मात्र होता तो विकत घेतला. किल्यांत शंकराजी राम ठेविले आहेत. याउपरी गोपाळराव यांस देतील अथवा सरकारांतून बंदोबस्त करितील. दोनी प्रकार घाटतात. कळलें पाहिजे. स्वामींचे चरण दृष्टीस पडत तो सुदिन असे. बहुत काय लिहिणें कृपा केली पाहिजे हे विज्ञापना.

[१४४] ॥ श्री ॥

राजेश्री पंत प्रधान गोसावी यांसि—

छ सकळ गुणाळंकरण अखंडित लक्ष्मी आळंकृत राजमान्य—स्ने॥ उदा-

---

* दरगुदर=कानाडोळा, क्षमा ह्या अर्थी वर पत्र १२६ पहा. हें पत्र स० इ० १७६८ सालीं लिहिलें.

जी चव्हाण हिम्मत बहादर ममलकत मदार दंडवत विनंती येथील कुशळ जाणून स्वकीय कुशळलेखन करीत असलें पाहिजे. विशेष—आपण पत्र पाठविलें पावलें. लेखनाभिप्राय कळोन समाधान जालें. सातारियाकडील वर्तमान लिहिलें त्याजवरून साकल्य कळलें. सांप्रत आपण कोठें आहां? विचार मनसुबा काय? आपण चित्तांत काय आणिलें आहे तें ल्याहावें. पुढेंही कितेक विचार करणें आहेत. तर राजश्री लिंगो आमाजी यास पाठऊन द्यावें. विचार सुचेल तो मशारानिले समागमें सांगोन पाठवावा. जाणोन लिहिलें. ऐशास आपण आह्मांस निरोप दिल्हा ते वेळेस सांगितलें कीं, श्रावणमासीं मनसुब्याची रीत व फौज ठेवावयाचा विचार तुम्हांस सांगों तों पावेतों दोन दिवस मनसुबा राखून राहणें. असें बोलोन निरोप देऊन लावून दिल्हें. त्याजवरून आम्ही आयणीस आलों. ज्येष्ठ मासीं चिरंजीवांचें लग्न केलें. वरकड या मुलकांतील जागां जागां कागदीं पत्रीं व नानाप्रकारचे फितूर पत्रीं काय ल्याहावे. सर्व अर्थ आपणास विदीत. मसलतीचा विचार, आपणा शिवाय आमची मसलत नाहीं. या फितुरांत आजपावेतों आह्मी मनसुब्याचा जीव मात्र रक्षून आहों. इकडील कितेक अर्थ सांगणें तो सांगोन राजश्री लिंगोपंत रवाना केले आहेत, ते आपणां संन्निध येऊन सविस्तर विनंती करतील, तो अर्थ चित्तारूढ करून प्रत्युत्तर समर्पक पाठविलें पाहिजे. प्रस्तुत या श्रावणमासीं आम्ही कूच करून झेंडे डेरे बाहेर देऊन निघालों आहों. सर्वभार आपणावर आहे. आपणाखेरीज दुसरा विचार जाणत नाहीं. हें मनोमन साक्ष असे. पुनरुक्त पत्रीं विशदें ल्याहावें हा अर्थ नाहीं. तपशील अर्थ मशारनिले निवेदन करतील त्याजवरून श्रुत होईल. आपलें उत्तर येईल तदनुरूप वर्तणूक होईल. विशेष काय लिहिणें, कृपा वर्धमानकरावी हे विनंती.

(शिक्का:) श्री राजाराम छत्रपती स्वामी चरणीं तत्पर उदाजो चव्हाण हिंमत बहादर ममलकतमदार निरंतर.

मोर्तब सूद.

[१४६] ॥ श्री ॥

श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान स्वामींचे सेवेशीं—

पो। भवानी शंकर हैबतराव कृतानेक नमस्कार विनंती उपरी येथील कुशळ जाणोन स्वकीय कुशळ लेखन करीत असलें पाहिजे. विशेष—आपण पत्र पा। तें पावलें. प्रांत वांई येथें ब्राम्हण ज्ञातींत कोणी कन्येचे रु॥ घेऊन विवाह करूं नये, जो कन्येचा ऐवज घेईल त्याजपासून दुप्पट व जो देईल त्यानें कन्येचे

बापास रु॥ दिल्हे असतील तितके, व मध्यस्ती करून पैका घेईल तो ऐवज त्याजपासून सरकारांत घेतला जाईल. या प्रमाणें ब्राह्मण ज्ञातीस व जमीदार व धर्माधिकारी व उपाध्ये व जोशी व पा। कुळकर्णी यांस निक्षूण ताकीद करावी. ताकीद केली असतां आज्ञे प्रमाणें वर्तणूक न करीत त्यांजपासोन सदर्हू प्रमाणें ऐवज घेऊन कांहीं खर्चाची बाब न लावितां हिशेबीं जमा करावी, म्हणोन लिहिलें. ऐशास प्रांत वांई येथील गांव बहुत करून दुमाले आहेत. तेथें आमचा रोखा पत्र चालत नाहीं. वसुली गांव व वांई क्षेत्र व देशमुख व देशपांड्ये वगैरे सरकारचे पत्राअन्वयें आणवून ताकीद करवितों. कळलें पाहिजे. बहुतकाय लिहिणें लोभ असों दिल्हा पाहिजे हे विनंती.

[१४६] ॥ श्री ॥ पै॥ छ ९ मोहरम.

सेवेशीं नारायण भास्कर साष्टांग दंडवत विज्ञापना ऐसिजे गोंवेकर फिरंगी याकडे राजपुरींतून पेगाम लागल्याचा मजकूर निराळे विनंतीपत्रीं लिहिला आहे याजवरून सेवेशीं निवेदन होईल. फिरंगी यंदा पूर्तकालीहून[६१] जाहाजें आल्यानंतर वळवळ करितां राहात नाहीं. या गोष्टीस स्वामींच्या प्रतापाचा दबाव असिल्यानें उत्तम आहे. दबाव हाच कीं, वरकड टोपीकर वगैरे यांस राजपुरीचे मसलतीमुळें पत्रें सादर जालीं असतील त्या प्रमाणें गोंवेकरांसही पत्र सादर व्हावें कीं, जंजिरे दंडा राजपुरी याजवर सरकारची मसलत आहे, तरि तुम्हीं आपलीं जाहाजें संजुता करून सामान सरंजाम सुद्धां तयार होऊन जलमार्गें येऊन सामील होणें. कदाचित राजपुरीवाले तुम्हांस लाभ लोभ दाखवून आपले कुमकेस बोलावतील व तुम्ही ममतेस गुंतोन त्यांचें साहित्य कराल तरि आधीं तुमचें पारपत्य होईल. राजपुरीवाल्यांस तंबी करून जंजीरा सरकारांत घेणें हें तों जरूर आहे. त्या प्रों थोडक्याच दिवसांत सिद्धीस जाईल. परंतु तुम्ही तु र द रा ज पाहोन वर्तणूक करणें. म्हणोन पत्र व त्यांतच मजकूर ल्याह्यावयाचा सेवकास सुचला लिहिला जातो जे. तुळाजी आंगरे याजवर सरकारची मसलत पेशजी जाहाली होती तेसमयीं तुम्हीं त्याची कुमक उपराळा करावयाची कबुलात करून आडीच लक्ष रुपये आंगऱ्याकडून तुम्हीं नेले आहेत. त्यास आंगऱ्याचा मुलुख व कोट किल्ले दरोबस्त सरकारांत घेतले. मालीयत व खजाना जेथें जेथें त्यांचा सांपडला तो सरकारांत आणिला. तुम्हीं त्याजकडून रुपये नेले आहेत ते सरकारचे आहेत. तरि सदरहू ऐवज पाठऊन देणें म्हणोन पेशजीं तुम्हांस लि-

६१. पूर्तकाल=पोर्तुगाल. पूर्तकाली कागद पोथी लिहिण्यास घेत असत ते पोर्तुगालाहून इकडे येत असत. अद्यापीही या कागदावर पोथी लिहिण्याचा प्रघात आहे.

हिलें असतां अद्यापवर पाठवीत नाहीं. हे गोष्ट कार्यास येणार नाहीं. हल्लीं देखत पत्र सदरहू रुपये सेवकाचे पदरीं घालून हुजूर पाठविणें. तैसेंच सोंधेकरांचा मुलुख आहे तो सरकारचें स्वराज्य आहे ऐसें असतां कूर्मगड व सदाशिवगड हे दोन्ही किल्ले तुम्हीं घेऊन ठाणीं ठेविलीं आहेत म्हणोन कळलें. तरि हरदू किल्यांवरील तुम्हीं आपलीं ठाणीं उठऊन, किल्ले खालीं करून, सेवकांचे स्वाधीन करणें व यांची पावती घेऊन हुजूर पाठवणें. आणि तुम्ही भाद्रपद शुद्ध चतुर्थी होतां आपलें सामान सुद्धां येऊन राजपुरी नवळ सरकारच्या फौजांस सामील होणें. येणें प्रो तुम्हीं केल्यास तुमचे संस्थानचें व तुमचें कल्याण आहे न केल्यास तुम्हास नतीजा[70] पोंचेल. स्पष्ट समजोन वर्तणूक करणें म्हणोन पत्र व गोवरनदोर[71] राजा व सकटतार दिवाण यांस वस्त्रें सार्बाक [ला ?] दस्तुर येऊन सेवकास आज्ञा जालिया गोमांतकास जाईन. हे गोष्ट जालियानें फिरंगी दबाव खाऊन आपले ठिकाणीं रहातील. वळवळ करूं शकणार नाहीं. महाराजांचे ध्यानास आलिया येणें प्रो पत्रें वस्त्रें पाठवावयाची आज्ञा करणार स्वामी समर्थ आहेत व येथून सेवकाची रवानगी उत्तम प्रकारें करून द्यावयाविशीं जिवुबा सबनीस यांस आज्ञा असावी. सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

[१४७] ॥ श्री ॥ पै॥ छ ९ मोहरम.

सेवेशीं नारायण भास्कर साष्टांग दंडवत विज्ञापना. गोंवेकर फिरंगी यांकडील बातमीचा मजकुर तरि राजपुरीहून ज्येष्ठ अखेर माशीं गलबतावरून वकील येऊन नेहमी गोंव्यास येऊन राहिला आहे. त्याजकडून गलबत राजपुरीस जाऊन मागती सांप्रत आलें. जंजिर्‍यावर मसलत श्रीमंतांची जाली आहे, जंजीरा घेणार, त्यास या समयास तुम्हीं आपली कुमक उपराळा जळमार्गें करावा, सामान सरंजाम आपणास पोहोंचवावा, आपली शरम या वख्तीं तुम्हीं राखावी. तैसेंच मर्दनगडास तुमचा मुख्य राजा मारला गेला असतां तुह्मी आजि पावेतों कांहीं प्रतिकार करून दाखविलें नाहीं, तरि मर्दनगडचा सूड घ्यावा, येविषयीं दू मु त व जे कारितात. परंतु आजवर फिरंगी याजवळ जमात किंवा लढाईचा पोख्ता सरंजाम नाहीं. दरसाल जहाज एक येतें. व तीन वर्षांनीं चार पांच गैल्यां[72] व मोठी जाहाजें तीरकती सु ब रां चीं यावीं त्यास हें तिसरें साल आहे. यंदा भाद्रपदमाशीं गणेश चतुर्थी माजी पांच जहाजें घेऊन नवा राजा येणार. तीं जाहाजें पूर्तकालाहून आल्या उपरांतीक आर्धी मर्दनगड-

---

७०. नतीजा ? शिक्षा, उपद्रव ?
७१. गोवरनदोर=गवरनर.
७२. गल्यां=गाली ह्मणून इंग्रजी नांव आहे ज्यास असें पोर्तुगीज लोकांचें तारू.

चे गळीं पडावें, हा त्यांचा मनसबा आहे. बादनें[७३] शामलांचा यांचा करार मदार होऊन वर्तमान आढळेल तें सेवेशीं लेहून पाठवीन. सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.*

[१४८] ॥ श्री ॥ पै॥ छ ९ मोहरम.

सेवेशीं नारायण भास्कर साष्टांग दंडवत विज्ञापना. सांवतांचा व गोंवेकर फिरंगी यांचा हर्षामर्ष गतवर्षा पासून लागला आहे. त्यास गोमांतकचे खाडी आलीकडील मुलुक यांणीं घेऊन सारे मुलकाची जप्ती केली. रहातां तीन ठाणीं राहिलीं. येक हलर्ण, दुसरी डिचोली, तिसरें तेरेखोल या तीन ठाण्यांत फिरंगी यांचे लोक आहेत. ठाण्या बाहेर नाक्या नाक्यावर चौक्या यांच्या बसल्या आहेत. सामान बाहेरून जाऊं पावत नाहीं. दोन तीन झुंजें यांचीं त्यांची जालीं. त्यांत फिरंगी यांचें सामान बहुत, बरांच[७४] दारू गोळीची मोठी मार. तथापी एक दोन वेळां यांचा जोरा होऊन फिरंगी मोडून माघारे घातले. वीस बावीस फिरंगी यांजकडे सांपडला. त्यांस आणून कैदेत ठेविले आहेत. सांप्रत फिरंगी याजकडून बोली चाली लागली आहे. त्याजकरितां बाडीस फिरंगी होते त्यापैकीं एक दोघे गोंव्यास गेले आहेत. परस्पर यांचा त्यांचा तहरह व्हावा, ठाणीं यांचे स्वाधीन करावीं, पुढें यांणीं बारदेशांत न उतरावें, फिरंगी याणीं खाडी आलीकडे उपसर्ग न द्यावा, असा कारभार त्यांचा घाटत आहे. होतां होईल तें सेवेशीं लेहूने पाठवीन. सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

[१४९] ॥ श्री ॥

साहेबांचे सेवेशीं आज्ञांकित बयाजी नाईक, विज्ञापना, मेस्तर एलफिनइष्टेन वकील दिम्मत इंग्रज कलकत्तेकर यांजकडील दिनचर्येची बातमी.

१. छ १० मोहरमचें वर्तमान. मशारनिले प्रातःकाळीं दापोडी पावेतों जाऊन सहल करून आले. अनुमिया हैदराबादकर नारायणजी डांकवाले यांशीं बोलून गेले. मुंबई व हैदराबाद व श्रीरंगपट्टण व बऱ्हाणपुरचीं पत्रें डांके बरोबर आलीं. जाब रा जाले. रिकाड कोशलदार व कर्णेल ग्रांट मुंबईहून बंगल्यास आले. सात मुक्काम केले होते. वेहेरांस[७५] येऊन, देऊळ

---

७३. 'बादन' हे कोण?

* हा लिहिणारा नारायण भास्कर कोण?

७४. 'बराच'=ह्मणजे काय? मोडींत 'बेशक' असेंही होईल.

७५. वेहेरगांव=येथें एक कोरींव लेणें आहे. हें बौद्धांच्या वेळचें आहे. मध्यें ठोलेजंग दिवाणखाना आहे. त्याचें शिरोभागीं मोठा स्तूप असून त्यावर एक मोठें छत्र आहे. त्यास धर्म राजाचा डेरा असें ह्मणतात. दिवाणखान्याचे खांब मोठे उंच असून समोरासमोरील प्रत्येक दोन खांबांवर एक अशा अर्धलंब वर्तुलाकार मोठ्या लांकडी कमानी शोभे करितां दिल्या आहेत.

(पु० चा०)

वगैरे जागा पाहून, कारल्यास मुक्काम करून, मागती मुंबईस गेले. सरकारचा जासूद व मारनिले कडील खिजमतगार तरतुदी करितां मारनिलेनीं पाठविले होते ते माघारे आले.

९. छ ११ मोहरमचें वर्तमान. बापूजी गणेश गोखले यांस मारनिलेनीं पत्र लिहून, थैली तयार करून रवाना करावयास त्यांजकडील सखोपंत टेंभे यांस बोलावून आणोन त्यांचे हवालीं केली. सखोपंतांनीं एक घटका बोलणें करून गेले. बापूजी गोपाळ साने येऊन कप्तान कलोस याशीं बोलून गेले. करवीरकरां कडील कारकून मेस्त्र रसल यांशीं बोलून गेले. प्रभाकरपंत जोशी मोधीशीं[७६] बोलून गेले. आंगरे यांजकडील बापूभट सोमण मेस्त्र रसैल[७७] याशीं बोलून गेले. गंगाधर शास्त्री याणीं जासुदा बराबर लखोटा पाठविला तो मुंबईचे डांकेवर रवाना करावयास मारानिले जवळ पावता करून गेला. मुंबईचे डांकेवर व हैदराबाद व श्रीरंगपट्टण व बऱ्हाणपूरचीं पत्रें आलीं. जाब रा। जाले.

(मागील पृष्ठावरून.)

खांबावरील पुतळे—व इतर ठिकाणचेही—जोडपीं जोडपीं आहेत. दिवाणखान्याच्या बाहेरील आंगास दोहींकडे दोन जोडपीं नृत्य करीत आहेत असें दिसतें. हीं इंग्रजी बाल मध्यें जोडपीं नाचतात त्या प्रमाणें दिसतात. एकंदर सर्व पुतळ्यांचा पेराव बैरागी बैरागिणी यां सारिखा दिसतो—पुतळे नग्न नाहींत. ह्या दिवाणखान्याच्या दोन्ही बाजूस दोन मजली कोरलेल्या गुहा आहेत त्यांत विद्यार्थी राहात असत असें अनुमान होतें. प्रत्येक खोलींत एक माणूस निजण्या पुरता ओटा व तितकीच रिकामी जागा अशी सोय आहे. ह्या स्थलांस हल्लीं आखाडे ह्मणतात. कारण ह्या खोल्यांच्या तोंडीं सर्व साधारण अशी जागा आहे तींत आलीकडील लोक तालिम करतात. दिवाणखान्याच्या तोंडीं एकवीरा भवानीचें स्थान आहे व पाण्याचीं टांकीं आहेत.

७६. मोधी—हा जातीचा पारशी असून इंग्रजाच्या पदरीं असे. कर्नल क्लोज् पुण्यास रेसिडेंट असतां राजे रजवाड्यांच्या भेटी तो खुसरूजी मोदी याच्या मार्फत घेत असे. तेव्हांच सदाशिवराव भाऊ माणकेश्वर हे बाजीरावाकडून रेसिडेंटाकडे वकील होते व बयाजी नाईक हुजऱ्या हा बाजीरावाचा हेर होता. ह्या तिघांचा एक विचार होऊन, त्यांनीं मोठमोठालीं कामें करून, पुष्कळ पैसा मिळविला. मोदीच्या हातीं इंग्रजी सूत्र आहे अशी बाजीरावाची समजूत पडल्यावरून तो त्याशीं फार स्नेहानें वागूं लागला व रेसिडेंटाच्या अनुमतानें त्याजकडे धारवाडची सरसुभेदारी सांगितली. हा सर्व कारभार एल्फिस्टन साहेब रेसिडेंटाचे कामावर येईपर्यंत नीट चालला होता. परंतु तो रेसिडेंट झाल्यावर त्याची ओळख मराठे सरदारांशीं असल्यामुळें मोदी फिका पडूं लागला व वरील त्रिकुटांत भांडाभांडी सुरू झाली. पुढें एल्फिन्स्टन साहेबास संशय येऊन त्यानें मोदीस इंग्रज व पेशवे यांतून एकाची नौकरी सोडण्यास सांगितलें. त्यावरून त्यानें सरसुभेदारी सोडिली. नंतर विशेष वहिम आल्यावरून त्यास पेनशन देऊन घरीं बसविण्याचा प्रसंग आला, तेव्हां मोदी अकस्मात् विषप्रयोगानें मरण पावला. (१८१४) मोदीची बाग पुण्यास प्रसिद्ध आहे. मराठ्यांच्या सर्व इतिहासांत पारशी एवढाच आढळतो.

७७. मिस्तर रसेल—हा कर्नल क्लोज् गेल्यापासून तों एल्फिन्स्टन येई पर्यंत रेसिडेंटाचें काम पाहात होता.

दोन रोजां वर्तमान निवेदन जालें पाहिजे. सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

[१५०] ॥ श्री ॥

साहेब साहेबांचे सेवेशीं आज्ञांकित बँयाजी नाईक विज्ञापना, मेस्त्र इलफिनइस्टोन वकील दिम्मत इंग्रज कलकत्तेकर यांजकडील दिनचर्येची बातमी--

१. छ ७ मोहरमचें वर्तमान. मशारनिले प्रातःकाळीं दापोडी पावेतों जाऊन सहल करून आले. गोपाळराव खंडेराव रास्ते यांजकडील कारकून व बापूजी गोपाळ सांने मा।र निलेशीं वेगळाले बोलून गेले. करवीरकर यांजकडील कारकून मेस्त्र रसल यांशीं बोलून गेले. प्रभाकर पंत जोशी मोधीशीं बोलून गेले. मुंबई व हैदराबाद व श्रीरंगपट्टण व ब्र्हाणपूरचीं पत्रें डांके बरोबर आलीं. जाब रा। जाले.

१. छ ८ मोहरमचें वर्तमान. करवीरकरांकडील वासुदेवभट गुरुजी व तीन असामी कारकून ऐसे येऊन मा।निलेशीं बोलणें करून गेले. गंगाधर शास्त्री व बापू मैराळ मा। निलेशीं दोन घटका बोलणें करून सायंकाळीं गेले. चिंतामणराव पटवर्धन व मिरजकर व तासगांवकर व कुरुंदवाडकर यांस मा।-निलेनीं पत्र लिहून चार थैल्या तयार करून त्यांजकडील कारकून बोलावून आणोन चौघांचे हवालीं चार थैल्या रवाना करावयास केल्या. त्या घेऊन चौघांनीं कपताम कलोस यांशीं बोलणें करून गेले. बापूजी गोपाळ साने मशार निलेशीं व मोधी याशीं बोलून गेले. मुंबई, हैदराबाद व श्रीरंगपट्टण व ब्र्हाणपूरचीं पत्रें डांके बरोबर आलीं. जाब रवाना केले. गारपीरचे लष्करांतील शिपाई व गंगाधर शास्त्री यांजकडील माणसें मोहरमची फकीरी मागावयास आले. सबब मशारनिलेनीं लष्करवाले यांस रुपये दहा व शास्त्री यांजकडील माणसांस पांच एकूण पंधरा रुपये दिल्हे.

१. छ ९ मोहरमचें वर्तमान. निपाणीकर यांस मारनिलेनीं पत्र लिहून थैली करून रवाना करावयास बापूजी गोपाळ साने यांचे हवालीं केली. ती घेऊन साने गेले. मशारनिले व कप्तान कलोस व मेस्त्र रसल व कप्तान

---

७८. बयाजी नाईक—हा एक हुजुऱ्या असून हेराचें काम त्याजकडे होतें.

७९. बापू साने—मोदीच्या वतीनें धारवाड सरसुभ्याचें काम पहात असे. मोदी मरण पावल्यानंतर त्यानें केलेल्या दुर्वर्तना बद्दल बापूस जाब विचारूं लागले व कैदही त्यास केलें. पुढें त्रिंबकजीच्या विलक्षण शिक्षेच्या धाकानें तो कैदेंतच मरण पावला.

८०. गंगाधरशास्त्री पटवर्धन व बापू मैराळ हे बडोद्याहून पेशवे व गायकवाड यांचा मागोल बाकीचा लढा पडला होता तो तोडण्याकरितां इंग्रजांच्या बाहेदारीवर पुण्यास आले होते. पैकीं गंगाधरशास्त्री हे पूर्वी फडके यांच्या पदरीं होते. मैराळ हे हल्लींच्या बडोदकर मैराळांचे पूर्वज असावे.

पाटेंजर व दु स रे व जी [खुसरुजी ?] मोधी ऐसे चार घटका दिवस राहतां राजश्री सदाशिवपंत भाऊ यांजकडे नाना फडणीसांचे वाड्यांत येऊन भाऊंशीं बोलणें केलें. श्रीमंत महाराज साहेबाचे सेवेशीं मशारनिलेनीं पत्र बापू साने यांचे हातें लिहून थैली करून बराबर आणली ती भाऊंचे हवालीं करून दोन घटका रात्रीं गेले. मोधी मागें राहून एक घटका बोलून गेले. आनंदराव मल्हार व धोंडो मल्हार बोलण्यांत होते. कप्तान फोर्ट दोन वेळां येऊन मशारनिलेशीं बोलणें करून, खाना खाऊन, दोन प्रहर रात्रीं गेले. आंगरे यांजकडील कारकून प्रातःकाळीं मशारनिलेशीं बोलून गेले. मुंबई, हैदराबाद व श्रीरंगपट्टण व बऱ्हाणपूरचीं पत्रें डांके बरोबर आलीं. जाब रा। जाले. भिकाऱ्यांस चार रुपयांचा खुर्दा मशारनिलेनीं खैरात केला—

३

तीन रोजां वर्तमान निवेदन जालें पाहिजे सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

[१५१] ॥ श्री ॥

सेवेशीं धोंडो गोविंद गोडबोले कृतानेक साष्टांगनमस्कार विज्ञापना ता। माघ वद्य ९ तृतीयप्रहर पावेतों सुखरूप असों विशेष—राजश्री पंतप्रतिनिधी व चंदन-वंदनकर व सातारकर यांस निक्षूण ताकीद झाली पा।. वारंवार तेंच लिहितोस हें काय? असें कदाचित म [नां] त येईल. त्यास स्वामींची स्वारी त्या प्रांतीं जाऊन माझा अम्मल सुरळीत चालण्याविशीं ताकीद होणें यांत मला भूषण बहुत आहे. स्वामींचे साहाजिक भाषण परंतु सेवकास महाभूषण याजकरितां वारंवार विनंती लिहितों. हेंही स्वामींचे ध्यानांत आहेच. रास्ते यांस आरब दूर करण्याविशीं ताकीद जाहली म्हणोन कळलें. फार संतोष जाहला. क्षेत्राचा उपद्रव गेला. राघोपंत सफरे म्हणून कोणी कऱ्हाडे गृहस्थ पूर्वीं बाबूराव केशव यांचे पदरचे त्यांनीं सालगुदस्त बंडांत पुण्यास येऊन सातहजार रुपये भरून कऱ्हाडची मामलत केली. तेव्हां ते दोषी याजकरितां मशारनिलेस धरून वैराटगडास आटकेंत ठेविले आहेत याविशीं रा। चिंतोपंत देशमुखांस माहीत

---

८१. सदाशिवपंत भाऊ—माणकेश्वर—टेंभुर्णीचे कुळकर्णी. पूर्वी हरदासाचा धंदा करीत. पुढें गोविंदराव पिंगळे यांचे मार्फत हैदराबादेस होते. पे० ब० पृ० २१९ टी० २५ व पृष्ठ २२१ टी० ५० पहा.

८२. कॅप्तन् फोर्ड—हा मराठी फौज मोडून इंग्रजी पलटणें बाजीराव साहेबानीं तयार केलीं होतीं त्यांजवरील मुख्य. यालाच पेशव्यांचे बखरींत 'पोट' साहेब म्हटलें आहे. पे० ब० पृष्ठ २३१ पहा.

८३. वरील दोन पत्रांवरून इंग्रजांची व्यापकता व महत्त्व हीं या वेळीं कितीं होतीं हें समजेल.

८४. बाजीरावींत मामलती मक्त्यानें देत असत.

पुर्तेपणें आहे व सेवेशीं विनंतीही केली आहे. त्यास त्यांचा चार रुपये खंड ठराव-याचा तो दरम्यान वे॥ रा॥ वैजनाथ भटे मामांचें बोलणें पडेल व पडतें त्यांत भाव यांस उगेंच कैद केलें, दोष नाहीं, याजकरितां त्यांस सोडून द्यावें याप्रमाणें झालें. त्यास मी आक्षेप घेतला. सरकारचे अपराधी अटकाविले आहेत. त्यास परवानगी सरकारची. ते पक्षीं परवानगी शिवाय सोडतां येत नाहींत. तेव्हां इकडे निरुपाय जाणोन वेदमूर्ती रा॥ मामा सरकारांत विनंती करून मशारनिलेस सोडवावयाचा उद्योग करतील व चालला आहे. सरकारांतून ते गृहस्थ सुटल्यास सरकारचे चार रुपये मात्र येणार नाहींत. परंतु बोलणें बोलतील ते मात्र मध्येंच रुपये खातील. आणि अपराध पक्का याजकरितां त्यास मुक्ततेची परमाणगी नच व्हावी. कदाचित् सरकारचा खंड देऊन सुटत असिल्यास मग नीटच आहे. माझा ज्वर परिहारला. पंधरा दिवशीं पूर्ववत शक्ति येईल सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

[१५२] ॥ श्री ॥

पुरा॥ राजश्री बाबा स्वामींचे सेवेशीं. विनंती ऐसीजे. इकडील राजक्रांतीचें वर्तमान तरि जलचरांचीं[८६] पळटणें बंगाल्यांतील व चिनापट्टन लगायेत गुजराथ वगैरे या प्रांतींचे दरोबस्त जमाव पलटनें सुमारी पाऊणशें केला. क स र याचा कौसल ठहरून बादबरसाद आश्वीन अखेर तयारी करून हिंदुस्थान प्रांतीं आपल्या मुकाबिल्यास येतात यांत संदेह नाहीं. जंगी सरंजाम तयार करण्याकरितां या प्रांतींचे महालानिहाय मिळोन येथें साहुकारापासून पन्नास लक्ष रुपये घेतले. वराता सावकार मा॥रांस् कलकत्याकडे लाऊन दिल्या. पोख्त सरंजाम लेश करविला आहे. याप्रमाणें तांम्रांचे[८७] अधिकारी यांनीं मसलतीचे घाट बांधून स्वार सरंजाम सुद्धां येत आहेत. तरि आपण श्रीमंत महाराजांस राज्यक्रांतीचे भाव सुचवून तयारींत असावें. दुसरें येथून हो ळि या नें मा व र घाट येथील मुक्कामा पावेतों माणसांची डाक रवाना जाहली आहे. हालकरे चारशें व कारकून इंग्रेजांनीं नेमून पाठविला आहे. आज पंधरा रोज जाहाले. बेटांत आपल्याकडील गृहस्थ आहे त्यांनीं तथ्य वृत्त सांगितलें त्यावरून सुचना लिहिण्यांत आली आहे. कारण कीं, सर्वांस आधार तेथील. येथील उमेद तिळमात्र नाहीं. आतां छद्म [छनद?] करितां परंतु सिद्धीस जाणार नाहीं.

[१५३] ॥ श्री ॥

श्रीमंत राजश्री आबासाहेब[८८] साहेबांचे सेवेशीं—विनंती सेवक मल्हार चिंता-

---

८५. पे॰ द॰ पृष्ठ २१४ पहा.
८६. जलचर=इंग्रज.
८७. तांम्र=इंग्रज.
८८. हे आबासाहेब कोण ?

मण बोधनी अकबरनीस कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना छ २९ माहे रमजान पावेतों आपले कृपें करून सरकार कामावर हजर असों विशेष. ता॥ वांफगांव येथील आकबार येणेंप्रमाणें श्रुत व्हावी. कलमें.

१ हुजुरींहून नारायणराव हालकारे सरकार आज्ञेवरून श्रीजेजुरीलिंगाचे * नवस फेडावयाकरितां आश्वीन शुद्ध ७ पुणें मुक्कामीं येऊन राजश्री बाबाजी बाजीराव मामलेदार तालुके म॥ हे नारायण राव बरोबर जेजोरीस जाऊन तेथें श्रीचा गोंधळ व कुळधर्म व ब्राह्मण भोजन उत्तम प्रकारचें करून देवाची पूजा अर्चा वस्त्रप्रावर्णासह उत्तम प्रकारें केली. व सर्व आश्रित व पाध्ये वाघे मुरळी यांचा सन्मान करून बहुत चांगला समारंभ केला. आसमंतात जेजुरीचे मोठा लौकीक जाहला. या कृत्यास बारा चौदा दिवस कमावीसदार तेथें होते. नंतर नारायणराव श्रीपंढरपुरास गेले व बाबाजी पुण्यास सरकार कामावर हजर आहेत.

१. ता॥ वाफगांव देहे नव येथील इकडील रिवाजाप्रमाणें गांवकरी यानीं कमावीसदार यांजकडे पीक पाणीचे आर्ज्या केल्या आहेत कीं आमची पहाणी पिकाची करून नजरेस आणावें, त्यावरून का॥दार यानीं कोठें कोठें कारकून पाठविले आहेत व आणखी पाठविण्याची योजना आहे. कलम.

१. नवगांवीं शेंकून पोत्याच्या चिठ्ठ्या केल्या आहेत. नवगांव मिळोन शें सवाशें रुपयांचा आकार होईलसा दिसतो. कलम.

१. का॥[१२] आले. येथील पाटील कुळकर्णी यांचा व रयतेचा तंटा त्रिंबकराव रामचंद्र यांचे अमलापासून वाढला दिसतो. रयतीस फूस देणार का॥ मा॥रच्या दोन तीन असाम्या येक गोपाळराव बारेकर व एक आनंदराव शेटे

---

८९. वाफगांव ता॰ खेड-हा गांव पूर्वी होळकर यांचा. परंतु त्याचा मोबदला होऊन हल्लीं खालसा आहे. येथें होळकरांचा तटबंदी वाडा गांवकुसू वगैरे आहे. गांव नदी व ओढा यांच्या चिमटयांत आहे. होळकरांचा वाडा मोडला आहे तथापी एक दिवाणखाना दुमजली शाबूत आहे. व त्यांत खालीं विष्णूची गरुडारूढ मूर्ती स्थापिली आहे. दुसरी एक गंडकी शिळेची लक्ष्मीनारायणाची मूर्ती आहे ती सवालाख रुपये खंडणी बद्दल होळकरांनीं राजस्थानांतून आणिली असें सांगतात.

* मल्हारी व म्हाळसा यांचीं दोन लिंगें असून खेरीज मूर्तीही असतात. मल्हारी हा महादेवाचा अवतार.

१०. जेजुरीस पेशव्यांचें जुनें तळें व तेथील पाणी बागेस नेण्याकरितां केलेला खजिना व नळ, होळकरांचें तळें, जेजुरीनाथाचें तटबंदी देऊळ, आंतील सुवर्णाच्या व रुप्याच्या मूर्ती, व मल्हारराव होळकर यांचें देऊळ व आंतील त्यांची व त्यांच्या स्त्रियांच्या संगमरवरी पाषाणाच्या मूर्ती या गोष्टी पहाण्या जोगत्या आहेत. येथें मार्गशीर्ष, माघ व चैत्र या महिन्यांत यात्रा भरते.

११. शकुन पोतें (याच्या चिठ्ठ्या)—'शकुन पोतें' ही एकाप्रकारची पद्धी असावी.

१२. कमाविसदार.

व एक नारायण पा। भुजबळ हे त्रिवर्ग आणीक एक दोन असे मिळोन असे रयतेस बिछडून कुभांड गांवांत मोठें मांडलें आहे. रात्रंदिवस कचेरी दरबार साहेब लोकांपर्यंत अर्ज्या रयतीकडून देऊन पुढें बोलण्यास आपण होऊन तकरार कुभांड करीत आहेत. पाटील कुळकर्णी यांजकडे विशेष दोष आहे असें नाहीं. परंतु कुळकर्णी यानें लिहूं नये, गांवांत पाटलामीं कामांत येऊं नये, असे नाना प्रकारचे तकरारी करून मोठा बखेडा मांडला आहे. अशा खट-ल्यानें का।दार यास रात्रंदिवस मोठी दगदग पडून वसुलाशींही हरकत गु।। ही अखेरसालपर्यंत केली असें दिसोन आलें. यंदाही तसाच प्रकार दिसण्यांत येतो. याविशीं साहेबांकडे यादबिद देऊन बंदोबस्त करण्याचे तजविजींत अक्षयी आहेत. परंतु बारेकर वगैरे तीन असाम्या यांचा बंदोबस्त इंग्रज सरकारांतून अगर आपले सरकारांतून जाल्या वांचून गांवचा बखेडा मोडत नाहीं असें दिसतें ही मोठी जिकीर आहे. कलम.

सदहू कलमें लिहिल्याप्रमाणें मनन होऊन उत्तरास आज्ञा जाहली पाहिजे. कळावें सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

[१५४] ।। श्री ।।

श्रीमंत राजश्री भाऊ स्वामींचे सेवेशीं—

विनंती सेवक लक्ष्मण बल्लाळ साष्टांग नमस्कार विज्ञापना येथील कुशळ ता।। छ २६ र।। वल मुक्काम बीरगांव पें।। आकोलें यथास्थित असे. विज्ञापना पें।। दिंडोरीकडे बातमीस स्वार पाठविले होते. व र।। फत्तेसिंग काळे याजकडे जासूद पाठविले होते. दोहोंकडून तहकीक वर्तमान आलें कीं, जयराम मोरेश्वर सुटले. खांसा कामास आला. येविशीं फत्तेसिंग काळे यानीं मजला पत्र लिहिलें त्याची नक्कल सेवेशीं पाठविली असे. त्याजवरून सेवेशीं विदित होईल. मातुश्री उमाबाईकडील वर्तमान तरि नाशिकावरि आहेत. परंतु गंगा-तीरीं मौजे निफाड पें।। चांदवड येथें मीर महमद बाकर नाशिकचा अमीन हजार बाराशें फौज सुद्धां अकस्मात सेनापतीचें कूच होऊन पुढें जाणार. येका दो दिवशीं जातील. सेवेशीं कळावें म्हणून लिहिलें असे. बहुत काय लिहिणें हे विज्ञापना.

[१५५] ।। श्री ।।

र।। विसाजी देवराव गो।। याशीं—

सुरुसन सलास आशर मयातैन व अलफ शेखचांद शिलेदार यास सरका-रांतून बक्षीस रुपये ५०० पांचशें पाठविले असत. तरि त्यास देऊन पावती घेऊन हुजूर पाठवून देणें. जाणिजे. छ २१ जा।वल असलपत्र बाळाजीपंत

कारकून नि॥ त्रिंबकजी डेंगळे यांजकडे देऊन डाकेबरोबर लष्करांत रवाना केलें. छ २३ जा॥वल सु॥ सलास अशर मयातैन मु॥ नाशिक.

[१५६] ॥ श्री ॥ पै॥ छ २० जा॥वल सीत.

राजश्री अमृतराव स्वामींचे सेवेशीं–

विनंती उपरि तुम्ही छ ६ जा॥वलचें पत्र पाठविलें तें पावलें. मालीट इंग्रज आज श्रीमंतांचे दर्शनास आला होता. अगोदर त्यांनीं कचेरीस यावें. नंतर श्रीमंतांनीं यावें असा बेत करून भेठ जाली. मालिटास मात्र भेटले. नजराणा केला. त्याची याद पाठविली आहे. मालीट पर्वतीचे रमण्यांतच राहिला आहे. बायका वगैरे वाड्यांत राहिले म्हणोन लिहिलें तें कळलें. त्यास बेत अगोदर त्यांनीं यावें, नंतर श्रीमंतांनीं यावें, असा करून भेट करविली. उत्तम केलें. नजराण्याची यादी पाहिली. पुण्यांतील नेमणुकेचे फौजेस रोजमरा वाटावयाचें लिहिलें त्यास एक दुमाही व दोन आठवडे द्यावे रा॥ छ १४ जा॥वल हे विनंती.

[१५७] ॥ श्री ॥

पै॥ छ १८ मोहरम सन खम्मस अशर

साहेब साहेबांचे सेवेशीं. आज्ञांकित बयाजी नाईक विज्ञापना. मेस्त्र इलफिस्टन वकील दिम्मत इंग्रज कलकत्तेकर यांजकडील दिनचर्येची बातमी–

१. छ १ मोहरमचें वर्तमान–मशारनिले प्रातःकाळीं गणेशखिंडी पावेतो जाऊन सहल करून आले. गोपाळ खंडेराव शास्ते यांजकडील कारकून प्रातःकाळीं मशारनिलेशीं बोलून गेले. जिऊबाई भानूकडील कारकून मेस्त्र रसल याशीं बोलून गेले. गंगाधर शास्त्री यांजकडील नासूद एक लखोटा घेऊन आला. तो मुंबईचे डाकेवर रवाना करावयास मशारनिले जवळ पावता करून गेला. मुंबई व हैदराबाद व श्रीरंगपट्टण व ब्र्हाणपूरचीं पत्रें डाके बरोबर आलीं. जाब रा॥ जाले.

१. छ २ मोहरमचें वर्तमान–मशारनिले व कपतान कलोस वगैरे पांच असामी प्रातःकाळीं गा॥रपीरचे लष्करांत जाऊन तेथून घोरपडी पावेतों सहल करून आले. खुसरवजी मोधी येऊन मशारनिलेशीं दोन घटका बोलणें केलें. कप्तान कलोस व मेस्त्र रसल व बापूजी गोपाळ साने बोलण्यांत होते. नंतर निघोन आदितराम साहुकार यांचे येथें जाऊन घरास गेले. करवीरकारांकडील कारकून मशारनिलेशीं बोलून गेले. गंगाधर शास्त्री यांजकडील आगशीकीरस्ताई मेस्त्र रसल याशीं बोलून गेला. पांडोबा नाईक पिपडी करवीरकरांकडील पत्र घेऊन आले. ती थैली मशारनिलेस पावती करून दोन घटका

बोलून गेले. जीऊबाई भानू कडील कारकून व प्रभाकरपंत जोशी मोधीशीं बोलून गेले. मुंबई व हैदराबाद व श्रीरंगपट्टण व ब्र्हाणपूरचीं पत्रें डांके बरोबर आलीं. जाब र॥ जाले. शीरूरनजीक लष्करचे छावणीचे गीर्दनवाईस पेंढारी येऊन उपद्रव केला. म्हणोन छावणींतील टोपकारांकडून डांके बरोबर बारा घटका रात्रीं मशारनिलेस पत्र आलें. एक टोपकर व दहा शिपाई छावणीनजीक जखमी जाले. अशी बातमी आहे. हैदराबादचे डांकेस इंग्रजाकडील जासूद आहेत त्यांस मौजे चिंचोली येथील टप्यावरील जासूद डांकेचीं पत्रें घेऊन येत होता, त्याची पेंढाऱ्यांची गांठ पडून पेंढाऱ्यांनीं भाला मारिला. जासूद जखमी झाला. ह्मणोन मशारनिले कडे बातमी आली. कप्तान फोट मुंबईस गेले होते ते बोर घाटावर खंडाळ्याचे मुक्कामीं आले, म्हणोन दापोडीचे छावणींत बातमी आली. त्याजवरून छावणींतील टोपकारांनीं लौकर येण्याविशीं पत्र पाठवून डांक बसावयास घोडे रवाना केले.

२

दोन रोजां वर्तमान निवेदन जालें पाहिजे. सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

[१५८]   ॥ श्री ॥

राजश्री बाळाजी जनार्दन स्वामी गोसावी–

विनंती उपरि सालमजकुरीं स्वारी पुण्यांत असतां कोण कोणते महालांच्या रसदा करार जाहाल्या, व स्वारी निघाल्यावर कोणते महाल विल्हेस लागले, त्या पैकीं तूर्त यावयाचा ऐवज कीती व मुदतीचा ऐवज कीती त्यापैकीं पोतां ऐवज जमा कीती जाहला व बाकी काय तें लिहून पाठवणें व पोत्यास ऐवज येऊन बाकी ऐवज तूर्तचा व मुदतीचा राहिला तो झाडून पोत्यास जमा करणें व ज्या महालांच्या रसदा घेणें असतील तेही महाल विल्हेस लाऊन ऐवज घेणें. लिहिले प्रमाणें आधीं करणें. र॥ छ ९ र॥वर. सारांश ऐवज रसदेचा पोत्यास जमा करणें. मुदतीचा ऐवज रसदेपैकीं किती त्यास या ऐवजापैकीं पोत्यास आणिल्यास व्याज किती पडतें हें सविस्तर लिहून पें॥. र॥ छ ४. बहुत काय लिहिणें हे विनंती.

[१५९]   ॥ श्री ॥

अखंडित लक्षुमी अलंकृत राजमान्य राजश्री जिवाजी रघुनाथ गोसावी यांसि–

सेवक माधवराव नारायण प्रधान नमस्कार सु॥ समान सबैन मया व अलफ. राजश्री बाबूराव केशव मजमदार पें॥ सिंदखेड यांणीं हुजूर विदित केलें कीं, र॥ मल्हारराव रामकृष्ण याजकडे पें॥ मा॥ची मामलत सन खमसांत होती. त्या वेळच्या आमच्या वेतनाचे वगैरे व्याज सुद्धां रुपये ४५० साडेचारशें येणें आहेत

ते मागतों. परंतु देत नाहीं. त्यास हल्लीं सरकारांतून मल्हारराव रामकृष्ण यांस रद्द कर्जाच्या ऐवजीं वरात बाबती नांदेड येथें दिल्ही आहे. त्यापैकीं देवावे म्हणून त्याजवरून हें पत्र तुम्हांस सादर केलें असे. तरि मशारनिलेचा वेतनाबाबत वगैरे बाकी असेल तो वाजवीचे रुईनें वजा करून सदहू ऐवज पै॥ घेणें. ऐवज मशारनिलेस देणें. जाणिजे. छ १ जिलकाद आज्ञाप्रमाण. लेखनसीमा.

[१६०] ॥ श्री ॥

पै॥ छ १७ माहे रमजान सन १२००

राजश्रियाविराजीत राजमान्य राजश्री गोविंदरावजी स्वामींचे सेवेशीं—

पोष्य बळवतराव भवानीशंकर कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंती उपरि येथील कुशळ तागाईत छ १ माहे रमजान मुक्काम हुमनाबाद जाणोन स्वकीय कुशळ लिहीत जावें विशेष. श्रीमंत महाराज यजमान साहेबीं राजश्री तात्या यांजकडे फौज सुद्धां रवाना केलें तेव्हां आज्ञा हेच कीं, तात्यांची व हजरतीची भेट होणार त्या पूर्वीं तात्यांजवळ जाऊन पोंहचावें. त्यांचे विचारें नबाब बंदेगान अल्लीची भेट व्हावी. त्यास लोकांचे स म जो त्या स [समजुतीस ?] चार दिवस अधीक वाशीमाबर लागले. यांत तात्यांची व हजरतीची भेट होऊन मसलहत प्रकरणीं बोलणें होऊन तात्या यांची स्वारी पुढें कृष्णा उतरून गेली. त्यास त्वरेनें तात्यांजवळ जाऊन पोहचण्यास मार्ग हुमनाबादेचा नीट जाणून येथपर्यंत येणें जाहाले. त्यास नीट मार्गें येतां हजरतीची स्वारी मध्यंतरीं आहे. पृथक भेटीचें तो प्रयोजन नाहींच. इकडील वाजेकरी [?] व या दौलतीची कळकळ तात्यांस व आपणांस आहेच. तात्या यांचे व हजरतीचे भेटीचे प्रसंगीं इकडील मतलब उगविलेच असतील. प्रत्येक आम्हांस काय बोलावयाचें आहे. त्यांस मार्ग जवळून तेव्हां परस्पर जाणें हें चांगलें. किंवा वीस पंचवीस कोशीं असतांना एक दिवस राहून सरासरी भेट घेऊन जावें. जैशी येविशीं करीन[?] सल्लाह असेल त्याप्रमाणें सूचना व्हावी. हा मार्ग सोडून जावें तरि दिवसगत लागेल. वासना तो तात्यांजवळ सत्वर जावें हेच. व यजमानाची आज्ञा याचप्रमाणें. सर्वात्मना यजमानांचा विश्वास आपले ठायीं तेव्हां उचित प्रकार जो असेल तोच आपण लिहीतील. येविशींची विनंती तात्या यांस लिहिली आहे. या उपरि जाण्यास दिवस बहुत थोडके राहिले. पत्राचीं उत्तरें सत्वर यावींत. त्याप्रमाणें येथून घडण्यांत येईल. बहुत काय लिहिणें लोभाची वृद्धि कीजे हे विनंती[९३].

---

९३. पत्रें अंक ५० ते ५२ तीन व ६० पासून तों ह्या पत्रापर्यंत सर्व पत्रें रा० रा० दत्तो विनायक खाडिलकर यांजकडून आ- (पु० चा०.)

[१६१] ॥ श्री ॥

पु॥ राजश्री मल्हारजी होळकर व राजश्री जयाजी शिंदे गोसावी यांसि—

आशीरवाद उपरि. नासरजंगास हिदायतमोहीदीखानाकडे[९४] पठाणांनीं भेदून नासरजंगास मारलें. हिदायतमोहीदीखान औरंगाबादेकडे येऊं लागला. तेव्हां आम्हीं जप्ती केली. औरंगाबादेजवळून रुपये घेतले. याजमुळें मोंगलानें विषम मानिलें. तेव्हां तुम्ही जयनगरापाशीं होतेसें[९५]. तेव्हां वारंवार पत्रें पाठविलीं कीं, गाजुदीखान इकडे येतील तर उत्तम. तुम्हींही यावें. सा सुभे दक्षिण सोडवावी. अथवा गाजुदीखानास आणावें. त्यास स्थापावें. त्यापासून एखादा तरी निदान सुभा घ्यावा. कर्ज वारून घ्या [वें.] येणेंप्रमाणें करावें. तेव्हां तुम्ही न आलेसें[९६]. वजीराचे कामींवर[९७] गुंतत चाललेसें. आम्हीं खामखा[९८] आणावें तर तुम्ही कामास चाललेस. श्री इच्छेनें हिदायतमोहिदीखान व पठाण भांडून हिदायतमोहिदीखान मेला. आम्ही जवळ गेलों. परंतु मागें बापू * भिंवराव मोडले. याजमुळें शह पडला. व आम्हांजवळ फौज थोडी. सोबत्याचा भरंवसा नाहीं. उन्हाळा दिवस. जानोजी निंबाळकर तेव्हां केवळ रामदासपंताचे लेंकें[९९]! त्यांनीं थोड्या बहुतावर आम्हांस समजाऊन त्याजवर उपकार करून मजकूर विल्हे लाविला. आम्हांस गाईकवाडास जरब देणें जरूर यास्तव आम्ही दरमजल सातारियाकडे आलों. तुम्हीं वजिराचे कामावर मोठी मेहनत, मोठें जोखींव, केलें. प्रांतही सुटला. परंतु मनसब्याचा जंवा[१००] बसवून कांहीं पठाणास देऊन, कांहीं आपण घेऊन, रंग भरून माळव्यांत यावें, ते गोष्ट तेथील मुरवतीमुळें न जाहाली. एकदेशी मनसबा जहाला. आम्हीं गायकवाडाचें पारपत्य केलें. तुम्हांस नाना

(मागील पृ०.)
म्हांस मिळालीं. हीं बहुतेक अस्सल होतीं. खाडिलकर यानीं पाठविलेल्या पत्रांपैकीं आणखी कांहींच्या नकला आह्मांपाशीं आहेत, पण तीं इतिहासाच्या कामास विशेष उपयोगी पडतील असें वाटत नाहीं. छापिलेल्या पत्रांपैकीं बहुतेक शिक्के मोर्तब झालेलीं अशीं होतीं. कांहींवर तर खुद्द खाशांचीं हस्ताक्षरें होतीं. एकंदर ह्या पत्रांपासून इतिहासजिज्ञासूंस पुष्कळ माहिती होईल यांत संशय नाहीं. सबब रा० खाडिलकर यांचे आह्मां महाराष्ट्र जनांवर मोठे उपकार झाले हें सांगणें रास्त आहे. अस्सल पत्रें त्यांजकडे परत केलीं.

९४. हिदायत मोहिद्दिन=मुजफरजंग.

९५. 'होतेस' असाच द्वितीयपुरुषीं अनेकवचनीं प्रयोग ह्या पत्रांत बरेच जागीं केलेला आहे.

९६. वर टीप ९५ पहा.

९७. वजीराचे काम–अयोध्येचा सफदरजंग याजला रोहिले लोकांचा सूड उगवावयाचा होता तें काम.

९८. खामखा=जरूरीनें, कसेंही करून.

* हे बापूजी भींवराव कोण ?

९९. निंबाळकर फितूर झाल्यावरून त्यांस असें म्हटलें आहे.

१००. जवा बसवून=ठाकठीक करून.

प्रकारें लोकांनीं दर्शविलें कीं, यांनीं बेइमानी, दगाबाजी केली. परंतु ईश्वर साक्ष आहे. मोठे मोठे मराठे, मोठे कारभारी, यांनीं त्याचें घर बुडविलें. नाहक चढीं लाविलें. आम्हांशीं कबूल करून मागती चौथे दिवशीं फिरावें यामुळें बंदीखाने, गड सर्वही प्राप्त त्याचे कर्मानुरूप प्राप्त झालें. असो, एतद्विषयीं विस्तार कशास? परंतु आईसाहेबांशीं विरुद्ध वाढलें. आईसाहेबांचे मतें सर्व प्रकारें आम्हांस मोडावें, रामदासपंताचे पुतण्यांस पेशवाई द्यावी, त्यांनीं आम्हांस बुडवावें, दाभाडे यांणीं त्यास मिळावें, प्रतिनिधीनीं त्यांस मिळावें, रघोजीबावांनीं त्यांस मिळावें, ऐसा पूर्ण भाव. पावसाळां हीं राजकारणें परस्परें शफथपूर्वक घाटलीं. परंतु आईसाहेबांस गडावर एके दिवसाचें खावयास नाहींसें जाहलें, याजमुळें बाह्यात्कारें मात्र आम्हांशीं सलूख करून खालीं उतरलीं. आम्हीं विचार केला कीं, केवळ विरुद्धाचा लौकिक आहे तो वारावा. मनांत कांहीं तरी त्यांचें असो. जशी आमची क्रिया असेल तसें फळ आम्हांस होईल. जशीं तीं चालतील तसे आम्ही चालूं. ऐसा सिद्धांत करून सलूख केला. प्रतिनिधीस प्रतिनिधी करार केली. परंतु आंत सर्वांचे मनसबे घांटून तयार जाले. आम्ही पंचवीस लक्ष कर्ज मात्र नवें करून फौज नवी पंधरा व जुनी चाळीस येणेंप्रमाणें ठेविली. त्या उपर रामदासपंत आले. प्रथम आमची फौज जमा झाली नव्हती. छापा घातला. दुसरें जुंझ उत्तम झालें. त्याजवर

---

१. ताराबाईच्या कारस्थानांत गायकवाड सामील झाले म्हणून त्यांस पेशव्यांनीं विश्वासघात करून कैद केलें, हा जो आरोप पेशव्यांवर आहे त्याचें निराकरण येथें त्यांनीं केलें आहे.

२. नाहक चढीं लाविलें=(आमच्या विरुद्ध आचरणाची) फुकट भर दिली.

३. कबूल काय केलें होतें व फिरले कसे हें येथें स्पष्ट लिहिलें नाहीं. दुसरे कोठेंही ही गोष्ट लिहिलेली आढळत नाहीं. तथापि गायकवाडानें कांहीं धरसोड केल्यावरून त्यास कैद करणें प्राप्त झालें असा ह्या पत्राचा आशय स्पष्ट दिसतो. ग्रां० ड० ह्याजबद्दल कांहीं लिहीत नाहींत तेव्हां त्यांस ही गोष्ट माहीत नव्हती असें दिसतें.

४. आई साहेब=ताराबाई.

५. ह्या वरून ताराबाई व दुसरी मंडळी मिळून बाळाजी बाजीरावास पदच्युत करण्याचें कारस्थान उभें केलें व त्यांत हैदराबादकरांचा दिवाण जो रामदासपंत ह्यासही सामील केलें होतें असें दिसतें. रामदास पंत (राजा रघुनाथराव) ह्यांनीं ताराबाईकडे बोलणें लाविलें होतें व त्याचें पत्र गोविंदराव चिटणीस यांचे हातीं पडलें यावरून ही गुप्त मसलत पेशव्यांस कळली, इतकेंच ग्रां० ड० लिहितात. पत्रांत आशय काय तें लिहीत नाहींत. पंताच्या पुतण्यास पेशवाई देण्याच्या बेताबद्दलही ते कांहीं बोलत नाहींत.

६. दाभाडे, गायकवाड, भोसले, प्रतिनिधी हे सर्व पेशव्यांच्या घराण्याचें वाईट पहाणारेच होते.

७. येथें 'हजार' ह्या शब्दाचा अध्याहार समजावयाचा.

८. या वेळीं बुसी फराशीस याची पलटणें रामदासपंताबरोबर होतीं.

सलाबत[9] बसली. इत्यादिक [मजकूर] जगविख्यात व इकडील पत्रावरून तुम्हांस अवगत होत गेले. वारंवार लिहिलें कीं, " लक्षा प्रकारें यावें. वजिराची अब्रू राखिली[10] व आमची गमावली हें कामाचें नाहीं. तुम्ही दौलतेचे स्तंभ[11], राज्यांत खेळ फार झाले आहेत, खामखा यावें. जे मेहनत तुम्ही वजिराचे कामासाठीं केली ते मेहनत येथें येऊन जलदीनें करतेस[12] तर बहुत लाभ होता. परंतु तेथें कामामुळें[13] ईरेमुळें शह पडला. तुमचें येणें, दोन महिने वाट पाहिली, न जहालें. शेवटीं जानबा[14], सैद लष्करखान केवळ बजीद[15] जहाले कीं, खामखा सलूख करावा. तेव्हां सलूख केला. त्रिंबक[16] एका महिन्यानें द्यावा ऐसें कबूल केलें. कां कीं, तुम्हांस पत्रें गेलीं आहेत, तुम्ही यालच, तुम्ही आलियावर जें तुमचे विचारें होईल तें करावें. व गुजराथचें काम अगदीं बुडतें, खर्चास अगदीं नाहीं, मोंगलांची[17] आग भारी, सरदार कोणी मनापासून अगदीं मेहनत न करीत, एक चिरंजीव उभयतांनीं[18] मात्र खटपट करावी. ऐसे अनेक प्रकार घरांवू[19] जाणून सलूख केला. परंतु अंतर शुद्ध नाहीं. आम्हांजवळून रघोजी बाबा मोंगलाकडे गेले. मोंगलांनीं त्यांस जाहागीर करार करून क्रिया घेऊन आपलेसे केलें. बापूजी[20] नाईक यांचें कर्नाटक काढून आम्हीं घेतलें. [ते] याजमुळें दुःखी. लटकें फटकें बोलून आशेस लावून दोन वर्षे आम्हीं वोढिलें. परंतु ते या उपर जाणार. आईसाहेबांजवळून कर्नाटक करून घेणार. रामदास पंताजवळून नाल बंदीस रुपये घेऊन तिकडे जाणार. ते हे एकत्र होणार. प्रतिनिधी

---

९. सलाबत=जरब, पगडा.

१०. रोहिल्यांस मोडून सफदरजंग याचे हेतु सिद्धीस नेले व त्याचा आब्रू राखिला त्यास उद्देशून हें लिहिणें आहे.

११. शिंदे होळकर पेशव्यांच्या उपयोगी कसे पडत व पेशवे त्यांस कसें जाणत हें यावरून स्पष्ट होईल. " दौलतेचे स्तंभ " हा गौरव योग्य असून सेवकांचे बाहु स्फुरविणारा होता यांत संशय नाहीं.

१२. 'करतेत' असावें. वरटीप १५ पहा.

१३. ईर=ईर्ष्या, काम करून देऊं असें वचन.

१४. जानबा निंबाळकर. सरलष्करखान हा औरंगाबादचा सुभा हा बाळाजी रावास व गाजूदीखानास प्रथम पासून अनुकूळ होता.

१५. बजिद होणें=आग्रह करणें, गळीं पडणें.

१६. त्रिंबक येथील किल्ला पेशव्यानीं घेतला होता तो परत नबाबास द्यावा.

१७. बुसी मोंगलाकडे होता. त्याचा तोफखाना फार जबर असल्यामुळें थोड्या फौजेनें ठिकाव लागेना. हें एक कारण. हीं तह करण्याचीं कारणें लक्षांत ठेवण्या जोगीं आहेत.

१८. उभयतां चिरंजीव म्हणजे दादा व भाऊ हे असावे.

१९. घराऊ=घरगुती, स्वपक्षाकडील, आपल्या राज्यांतील.

२०. बापूजी नाईक बारामतीकर यांजकडे कर्नाटकचा सुभा होता तो त्यांजकडून शाहूनें काढून सदाशिवराव भाऊ यांस दिला होता. यावरून नाईक हे पेशव्यांचे नातेवाईक असूनही त्यांच्या वाइटावरच होते.

ही वाढले. गोविंदरायाचा[21] सरंजाम घेतला. वरकडही किरकोळ कामें केलीं. शेरे[22] जहाले. त्यांचीं हीं राजकारणें कीं, नाईक आम्ही एकत्र होतों. कर्नाटकास येतों. रामदासपंतांनीं आणखी फिरंगी[23] गाडदी ठेवावे. खामखाँ[24] आझांवर मनसबा[25] मागती करावा. बाह्यात्कारें सलूख कांहीं दिवस दाखवावा व मागें जानबा आमचे मित्रें[26] पुणियांत तीन महिने येऊन बसले. नित्य आम्हांस म्हणत कीं, "मोंगलाजवळ तुह्मीं नवी जागीर मात्र न मागावी. म्हणजे आह्मी त्यांची तुमची पूर्ण निखल [स] ता करून देतों." लहान सहानें[27] आम्हांस लिहीत कीं, "हें सर्व लटकें. हे एकाएकीं येऊन तुमचीं घरें जाळतात." आम्हांस वाटे कीं, "लोक-आफवेवर काय आहे ? व जानबा आमचे मित्र आहेत, सहसा आह्मांस फसवणार नाहींत." शेवटीं जें जहालें तें दृष्टीस पडलें. बहुत लोक ह्मणतात कीं रामदास पंतानें जानबा याच कामासाठीं पाठविले कीं, तुम्हीं स्नेह मानून गाफील रहावें. जानबा तो दाखवितात कीं, त्यानें लबाडी केली. असो. याचा अंत ईश्वर जाणें. एकदा मात्र तुह्मांस लिहिलें होतें कीं, याउपर गाजुदीखानाचें येणें कामाचें नाहीं. यांचा आमचा स्नेह होत आहे. परंतु बिघाड जहाल्यापासून निरंतर हेंच लिहितों कीं, "खामखा गाजुदीखानास आणावें. वजीराचा लेक सुभा[31] करून आणिला तर मागें कुंचेंदे[29] दिल्लींत करितील[30]. व येथें मोंगल, मराठे भेटणार[31] नाहींत. गाजुदीखान आलिया सहल[32] पडेल. मोंगल व मराठे मातबर सर्व बराणपुरावर येऊन भेटतील. एक फिरंगी गाडदी नवी फौज मात्र राहील[33]. पठाण[34] कर्नाटकांत बलावले आहेत. महमद अलीखानें[35] त्रिचनापल्लीस बलाविला आहे सर्व गाजुदीखानास अनुकूळ पडतील. दुसरें, तुम्हीं तिकडून, गाजुदीखान दहा पंधरा [हजार,] आह्मी हिकडून, येणेंप्रमाणें मनसबा उभा राहातांच सर्व कामें होऊन जा-

---

२१. गोविंदराव चिटणीस असावे. हे पेशव्यांच्या पक्षांत होते.

२२. शेर=समर्थ, जबरदस्त.

२३. येथें फिरंगी म्हणजे फ्रेंच.

२४. खामखां=कसेंही करून, सर्व यत्न करून.

२५. मनसबा=स्वारी, हल्ला.

२६. 'मित्र' ही व्याजोक्ति आहे. मित्र ह्मणविणारे पण खरे शत्रु.

२७. लहानसहान सरदार, जाहागिरदार.

२८. वजीराचा लेक सुजा उद्दौला.

२९. कुचेंदे=खटपटी, कारस्थानें.

३०. गाजुदीखान यांस आणिल्यास पाठीमागें ते दिल्लीस कारस्थान करतील, असा भाव.

३१. वजिराचा पुत्र सुजा यास दक्षिणचा सुभा करून आणिल्यास त्यास इकडील मुसलमान अगर मराठे अनुकूळ होणार नाहींत, असा भाव.

३२. सहल=सोपें, सोईचें.

३३. फ्रेंच व दुसरी नवी फौज.

३४. पठाण—हे कर्नोळ, कडपा व सावनूर येथील नबाब असावे.

३५. महमदअली हा अर्काटचा नबाब.

तील. सारांश रामदासपंतानें अब्रू घेतली ही एकदा हरतजवीज करून त्यास पुर्ती जरब[36] देणें घडल्यावांचून तुह्मांस कैलासवासी[37] यांणीं वाढविलें, व तुह्मी इराण तुराण पावेतों लौकिक केला, तो सर्व व्यर्थ ! आम्ही ही रायांचे वंशीं व्यर्थ जन्म घेतला[38]. या उपरि तुम्हीं खामखा त्यांसे[39] आणावें अथवा त्यांनीं दसरा करून मागून यावें. तुम्हीं खामखा देशास यावें. शपथपूर्वक हा मनसबा करावा तरच उत्तम आहे. मागें यावें यावें हें लिहित गेलों. न आलां. आतां त्याचा पुढील रंग जाणून सर्व विस्तारें लिहिलें आहे. याउपर याल यांत संशय नाहीं. या पत्राचें उत्तर यथार्थ सत्वर पाठवणें. गुजराथचे कामास फौज गेली. श्रीकृपेनें काम होत चाललें. जेव्हां म्हटलें तेव्हां जवळ आहे. या उपर गाजुदीखानास पूर्ण भरंवसा देऊन वजिराशीं लगाम[40] राखून शेवटीं न तोडितां दक्षणचे कामास उपयोगीं पडत तें करून यावें. सर्वस्व वेंचून एकदा रामदासपंत मोडावा[41]. ते आम्हांवर मनसबा करितात यांत संशय नाहीं. तुम्हीं हल्लीं लिहिल्याप्रमाणें केलिया सहजच ते हतप्रभ होऊन मोठें यश तुम्हांस येतें. या उपर तुम्ही न आलिया मनसब्यास वाईट, मनास वाईट, यास्तव मनसबा सिद्ध करून यावें. कदाचित गाजुदीखान नामर्द, फौज न ठेवी, बाहेर न निघे, तर दुसरा कोणी पंधरा हजारांचा धनी आणावा. निदानीं तुम्हीं यावें. येथेंही फौज फार आहे. रामदासपंतास तुम्ही आम्ही एकत्र जहाल्यास अगाध[42] नाहीं. रघोजी बावाही येतील. लाभही उत्तम होईल. हें सर्व मनन करून उत्तर सत्वर पाठवावें. येथेंही तरतू[द] करीत आहों. ऐवजाची मात्र मोठी वोढ आहे. तुम्हीं आलिया सर्व वारेल. सांप्रत नवें वर्तमान कीं, त्रिंबकें[43] आम्ही न दिला यासाठीं रामदासपंत औरंगाबादेस येणार. मग किल्लाही कदाचित देणें पडेल. जागिरीचा जाबसाल त्याकडूनही अद्याप जहाला नाहीं. मोठा लबाड दगाबाज आहे. सारांश एकदा त्यास जरब द्यावी तरच सर्व सार्थक आहे. छ २१ जमादिलावल. लेखनसीमा. पौ छ २० जमादिलावल[44].

---

३६. जरबदेणें=खोड मोडणें.

३७. कैलासवासी बाजीराव बल्लाळ.

३८. यावरून आपणास जो तह करावा लागला त्यानें व मराठेशाहींत रामदासपंत जो ढवळाढवळ करीत होता तिनें बाळाजी रावांस फारच संताप आला होता असें दिसतें.

३९. गाजुदीखानास.

४०. सफदरजंगाशीं स्नेहभाव ठेवून.

४१. पेशवे फारच इरेस पडले होते. वर टीप ३८ पहा.

४२. रामदासपंतास मोडण्यास कठीण नाहीं असा भाव.

४३ कबूल केलें (वर पहा) पण देण्यास उशीर लाविला असा भाव ?

४४. हें पत्र मोठ्या कारस्थानाचें आहे. पेशव्यांवर अनेक संकटें उत्पन्न झालीं असतां त्यांतून साम दाम दंड भेद यांणीं ते त्यांतून कसे पार पडले वगैरे गोष्टी या

(पुढें चालू.)

[१६२] श्री.

राजश्री जयाजी शिंदे गोसावी यांसि

अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्नो॥ बाळाजी बाजीराव प्रधान आशिर्वाद उपरि येथील कुशल जाणोन स्वकीय लिहित असिलें पाहिजे. विशेष. तुम्हीं जयनगरहून निघालियावर एक पत्र आलें त्या आलीकडे पत्र येऊन वर्तमान कळत नाहीं. तुमची व नवाब वजीर[45] यांची भेटी जाली, यमुना पार होऊन कादरगंजा जवळ दहा हजार पठाण[46] सरदार सुद्धां बुडविला, तेंही वर्तमान परभारेंच येऊन पोचलें. तदोत्तर अहमदखा पठाण बंगस प्रयागास झांसरा[47] करून होता तो उठऊन फरोखाबादेस येऊन लढाईस नमूंद[48] जाहाला. त्याची तुमची लढाई सुरू जाहली. अहमदखा बंगशानीं फरोकाबाद सोडून गंगातीरास बेहंडा[49] अडचण जागा पाहून आराबा[50] रचून त्याची तुमची नित्य लढाई होऊं लागली. तथापि वर्तमान लिहिलें नाहीं. याजवरून अपूर्वता, आश्चर्य वाटलें. प्रस्तुत राजश्री दामोदर महादेव[51] यांचें पत्र छ ७ जमादिलावरचें छ ५ रजबीं येऊन पावलें कीं, "अहमदखा बंगस बाहादूरखां रोहिल्यास शरण जाऊन त्यास दहा बारा हजार स्वार व प्यादे यांजसीं कुमकेस आणिलें. सरदारांची[52] फौज व जाटाची[53] फौज व नवाब वजीराची फौज गंगापार होऊन छ २ जमादिलाखरीं लढाई जाली. बाहादुरखां रोहिला बुडविला. हजारों घोडीं घेतलीं. हत्ती पाडाव[54] केले. हें वर्तमान बंगसानीं ऐकून घाबरा जाला. दुसरे दिवशीं पळून गंगापार गेला. लष्कराच्या लोकांनीं घोडीं पाडाव फार आणलीं. तोफखाना पाडाव केला." म्हणोन लिहिलें तें श्रवण होऊन संतोषा-

---

(मागील पृ०.)

वरून चांगल्या लक्षांत येतील. गाजुदीखानाच्या मसलतीचा हेतु हा होता कीं, दक्षणचा सुभा आपले कबांत राहवा, किंबहुना पुढें मागें सर्व दक्षण आपले अमलांत यावी

हें व पुढील ४ मिळून पांच पत्रें रा० रा० काशिनाथ कृष्ण लेले इंदुरकर यांनीं आम्हांस दिलीं. हीं सर्व असल आहेत. वरील पत्रांतील शेवटचा बराच मजकूर खुद्द थोरल्यांच्या हातचा आहे. आम्ही नकला घेऊन अस्सल पत्रें लेले यांजकडे परत केलीं.

४५. नवाब वजीर=अयोध्येचा नवाब सफदरजंग.

४६. प्रथम अफगाणिस्थानांतून जे मुसुलमान आले त्यांस पठाण म्हणण्याचा प्रघात आहे.

४७. झासरा म्हणजे? आसरा तर नव्हे?

४८. नमूद=ऋजु, उद्युक्त.

४९. बेहड=नाल्याच्या प्रवाहामुळें झालेली खोल भेग.

५०. आराबा=तोफखाना.

५१. हे कोण?

५२. शिंदे होळकरांची.

५३. सुरजमल्ल जाट.

५४. पाडाव केले=धरिले.

च्या कोटी[55] जाहल्या. शाबास तुमच्या हिमतीची व दिलेरी-रुस्तुमीची[56]! व शाबास लोकांची! आमच्या दक्षिणच्या फौजांनीं यमुना गंगा पार होऊन रोहिले पठाणांसीं युद्ध करून आपण फत्ते पावावें हें कर्म लहान सामान्य न जालें! तुम्ही एकनिष्ट, कृतकर्मे सेवक. या दौलतीचे स्तंब आहां!! जें चित्तावर धरितां तें घडून येतात. पहिलीं यशावह कर्मे संपादिलींत ततोद्याधिक हें यश संपादिलेंत. या यशास जोडाच नाहीं! परंतु केल्या मनसुबियाचा अर्थ किमपि लिहीत नाहीं ऐसें नसावें. सर्वदा आपलें कुशल वृत्त लिहित जाणें. तेणें करून संतोष होत जाईल. मोठा[57] मनसबा कठीण होता. नानाप्रकारचीं येथें वर्तमानें उठतात. तुमचें पत्र तो येत नाहीं. याजमुळें चित्त चिंतेंत होतें. इरान *तुरान पावेतों लौकीक जाला कीं, वजीर मोडला, पळालेला असतां फिरोन फत्तेच्या मसनदीवर बसविला. याजहून यश कोणतें अधिक आहे? या उपरि तेथील रंग भरून, स्वकार्य साधून, आपलें मुलुखांत येणें योग्य आहे. छ ७ रजब बहुत काय लिहिणें[59]. लेखनसीमा.

[१६३] ॥ श्री ॥

राजश्री साबाजी[60] सिंदे गोसावी यांसि.

छ अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्नेहांकित बाळाजी बाजीराव प्रधान आशिर्वाद सु॥ इसने खमसेन मया व अल्लफ तुम्हांकडून पत्र येऊन वर्तमान कळत नाहीं ऐसें नसावें. सर्वदां आपले कुशल वृत्त लिहीत जावें. यंदां सरदारांनीं[61] मोठा अवघड मनसुबा करून, यमुना भागिरथी पार होऊन, पठाण रोहिल्याशीं गाठ घालून, युद्धप्रसंग करून पन्नास साठ हजार फौज बुडविली. तुम्हीं सर्व लोकांनीं जिवाचा तमा न धरितां साहेब-कामावरीच[62] दृष्टि देऊन शत्रु शासनाक्रांत केलात. तुमची निष्ठा दृढोत्तर, तद्योगें यश रामेश्वर इरान *तुरान

५५. संतोषाच्या कोटी=अति आनंद.

५६. दिलेरी-रुस्तुमेची=धारिष्टाची व पराक्रमाची.

५७. येथपासून खुद्द खाशांच्या हातचें अक्षर आहे.

५८. सफदरजंगास पठाण लोकांनी पदच्युत केलें होतें, त्यास पुन: वजीरी दिली.

५९. हें पत्र वाचून हल्लींच्या हतवीर्य लोकांसही क्षणभर स्फुरण येईल. तेव्हां ज्यांणीं असे पराक्रम केले त्या लोकांस हा स्वामिगौरव अमृताहूनही गोड लागून त्यांचें शरीर दुणावलें असेल यांत संशय नाहीं!

६०. साबाजी शिंदे हे राणूजीचे कोण हें समजत नाहीं. भाऊसाहेबांच्या बखरींत साबाजी शिंदे यांस दादासाहेबानीं लाहोर येथें ठेविलें होतें असें आहे. भा० सा० ब० पृष्ट ५१ व ५७ पहा. तेच साबाजी हे असावे. हे हल्लीं जयाजी शिंद्यांच्या लष्करांत होते असें दिसतें.

६१. शिंदे होळकर.

६२. साहेब काम=स्वामिकार्य 'स्वामी साहेब ईरित:' रा० व्य०को०.

* 'दुराण' असेंही होईल.

पर्यंत प्रफुल्लित जालें. शाबास सरदारांची ! व शाबास तुम्हां लोकांची आहे !! दुसरियांस हें यश फार दुर्लभ असे. इकडील वृत्त राजेश्री जयाजी शिंदे यांस लिहिलें आहे. त्याजवरून कळेल. अतःपर माघारें यावें. रवाना छ २६ रज्जब बहुत काय लिहिणें. लेखन सीमा.

[१६४] ॥ श्री ॥

राजश्रियाविराजीत राममान्य राजश्री आपाराव स्वामींचे शेवेसीं.

पो॥ बाळाजी जनार्दन सां॥ नमस्कार विनंती उपरि येथील कुशळ जाणून स्वकीय कुशळ लिहीत जावें. विशेष. तुम्हीं छ १४ सवाल छ २१।२४ व छ २९ जिलकादचीं पत्रें पाठविलीं ते पावलीं. तह प्रकर्णीं राजश्री पाटील बाबांचें व इंद्रसेनीचें बोलणें जालें त्यांतील मजकूर कलमबंदी लिहून पाठविला तो सविस्तर कळला. पाटील बावांनीं लिहिल्याप्रमाणें तहनामा व डौलें शिक्यानशीं लौकर आलें पो॥ येविशींचा मजकूर लिहिला तो कळला. त्यास येविशींचे मजकुराचीं पत्रें पाटील बावाचीं ही तीन चार रवानग्यांचीं आलीं. त्यांत लिहिलें कीं, " श्रीमंत दादासाहेबांस इंग्रजांनीं स्वाधिन करावें असें पक्कें करून घेतलें आहे व येथून कलमांची याद पाठविली होती त्यांपैकीं कांहीं कलमें बोलून करारांत आणिलीं आहेत. परंतु पूर्वीं पारशी नक्कल तहनाम्याची येथें पाठविली, त्याप्रमाणें शिक्का करून तहनामा पाठवावा; व एक डौल शिक्का करून पो॥, शिक्याचा तहनामा इंद्रसेनास *दाखवून. येणें करून त्यास इतबार पुरेल व जावयाची जलदी करणार नाहीं. हा तहनामा आम्ही आपल्या जवळ ठेवूं, त्यास देणार नाहीं. दादासाहेबांचें कलम वगैरे कलमें ठरावांत आलीं, त्याप्रमाणें डौलांत भरून त्याप्रमाणें इंद्रसेनाकडून कलम त्याचा तहनामा आणवून मग हा देऊं." असें लिहिलें. आणि मुदतीचीं पत्रें पाठविलीं. त्यावरून तहनामा शिक्यानशीं व डौल पो॥ आहे. परंतु दादासाहेब यांस अगोदर स्वाधीन करून घ्यावें. मग किल्ले मुलुख सरकारचा सरकारांत घ्यावा. तरच तह करावा. याप्रमाणें होत नसल्यास करूं नये म्हणून राजश्री पाटील बावाचे पत्रीं लिहिलें आहे व नारो शिवदेव यांस ही विस्तारें करून लिहिलें आहे. त्याजवरून तुम्हांस सविस्तर कळेल. तुम्हीही पाटील बावाशीं

---

६३. येथें बाजूवर पेशव्यांचा शिक्का आहे.

६४. पाटील बावा=महादजी शिंदे.

६५. इंद्रसेन—हा इंग्रजांचा वकील किंवा दुभाष्या. हा जातीचा कोण तें स्पष्ट कळत नाहीं. तरी बंगाली बाबू असावा असें अनुमान होतें.

६६. डौल=सही, शिक्का करून पाठविलेला कोरा कागद. ह्यावर तहाचीं कलमें लिहून इंग्रजांचे तो स्वाधीन करावयाचा होता.

* म्ह० दाखवूं.

बोलून अमलांत आणावें. इंग्रजांचे[67] तहाचें काम फार नाजूक व मोठें आहे. कोठें कसे पेंच बसतात व पुढे बसतील हें सविस्तर अर्थ मशारनिलेचे पत्रीं लिहिलें आहेत. सारांश दादासाहेब स्वाधिन होत असेल तरच [त] ह करावा व हैदरखांनाचे[68] कलमाचा पर्याय लिहिला आहे. हीं दोन कलमें, वरकड साधेल तेथवर, याप्रमाणें जहालें तरच करावें. नाहीं तर करूं नये. मग श्रीमंतांचें दैव आहे. रवाना छ १९ मोहरम बहुत काय लिहिणें लोभ[69] असों दिजे हे विनंती. पौष शुद्ध ९ रविवार. मुक्काम बिलोटी [बलोटी, बमेटी?]

[१६५] ॥ श्री ॥

राजेश्री आपाजीराव स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि तुम्हीं छ ११ जमादिलाखरचें पत्र पाठविलें तें पावलें. धुळपानीं[70] इंग्रजाचे तरांडियांसि[71] लढाई देऊन धरून नेलीं त्याविशीं इंद्रसेनास मुंबईकरानें वर्तमान लिहून पाठविलें. त्यानें राजश्री पाटीलबावास सांगोन पाठविलें. त्यावरून पाटीलबावांनीं स्वामींस पत्र लिहिलें आहे. व पांडुरंग रघुनाथ यांणींही सविस्तर लिहिलें आहे. त्यास करारापमाणें गोष्टी अमलांत याव्या. धुळपास ताकिद होऊन तरांडीं माघारीं देवावीं म्हणून विस्तारें करून लिहिलें तें सविस्तर कळलें. त्यास धुळपानीं तरांडीं वरील सरदार व लोकसुद्धां दस्त[72] केलीं ते तह जाला त्यापक्षीं सोडून द्यावयाचीं. त्यांत मुंबैकराचें पत्रही आलें. त्यावरून तेव्हांच धुळपास लिहून सोडून दिल्हीं. राजश्री पाटीलबावांस उत्तर लिहिलें आहे. रवाना छ १९ रज्जब हे विनंती.

[१६६] ॥ श्री ॥

राजश्रियाविराजित राजमान्य राजश्री अंबाजीपंत[73] स्वामी गोसावी यांसि

सेवक बाजीराव साष्टांग नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशळ तागाइत ज्येष्ठ कृष्ण सप्तमी गुरूवार पर्यंत यथास्थित जाणून स्वकीय लिहिणें. विशेष—तुमचीं

---

६७. येथपासून खुद्द नानांचें अक्षर आहे.

६८. हैदरअल्ली म्हैसूरचा.

६९. सालब्याचा तह महादजीचे मार्फत इंग्रजांशीं झाला (१७८२) त्या संबंधाचें हें पत्र आहे. वरील आपाराव कोण तें समजत नाहीं.

७०. आनंदराव धुळप देवगडकर याजकडे पेशव्यांचे आरमाराचा भाग होता. धुळपांनीं इंग्रजांच्या तारवांशीं रत्नागिरीच्या सुमारास लढाई करून त्यांचा पुष्कळ नाश केला. या धुळपावरील एक पवाडा ‘ विविधज्ञानविस्तार ’ या पुस्तकांत छापिला आहे.

७१. तरांडीं=तारवें.

७२. दस्तकेलीं=जिंकून घेतलीं.

७३. अंबाजीपंत पुरंदरे सासवडकर. यांस ग्रां० डं० आबाजी असें ह्मणतात ती चुकी होय.

दोन तीन पत्रें व बाळाचें[७४] पत्र व राजश्री स्वामींचीं[७५] पत्रें ऐशीं कांहीं काळीं परवां ऐशीं पावलीं. त्यांत सारांश कीं, " छावणी केली उत्तम केलें. खर्चास व लोक राजश्री स्वामी पुरवितात. प्रतिनिधीस व सरलष्कर, कृष्णाजी दाभाडे रवाना केले. महाडास येतील[७६]. उदाजी चव्हाणाकडील कारकुनास सांगोन दोन हजार प्यादे आणविले आहेत तेहीं येतील. संभूसिंग चव्हाण यासही बोलाविलें आहे. तेही आलियावर रवाना होतील. सचिवासही निरोप दिल्हा." म्हणून सविस्तर लिहिल्याप्रमाणें कळलें. परंतु येथील मनसबा ऐसा आहे. शेखजी[७७] आम्हांस भेटले. खो क री ची वाट मात्र त्यांणीं दाखवून दिल्ही. काम करितां इतकेंच केलें. येथें येतांच दुसरे दिवशीं त्यास बोलावून हत्ती, वस्त्रें देत होतों. खर्चाची रदबदल करूं लागले. तेव्हां बोली करून तूर्त दहा हजार रुपये त्याचे पदरीं घातले. बहुमानासाठीं बहुतसा आग्रह केला. परंतु ते करून घेईनात. लोक कोणी त्याजवळ राहिले नाहींत. सारे उठउठोन आपापले कबिले[७८] काढावयास गेले. तेव्हां गड सुटले नव्हते. आतां गड सुटले. सारे कबिले मुलखांतच मागती राहिले. लोकांस मागती बोलावूं पाठविलें आहे. येतील तेव्हां खरें. पहिले लोक कोणी शें दोनशें भेटले त्यांस अटक करून ठेवावें तरि कौल दिल्हा कार्य होतें[७९] कौलाचेंच होतें यास्तव त्यास अटकही करितां नये. यास्तव निरोप दिल्हा. आंतील राजकारण होतें तें तो पहिलेच दिवशीं वारलें. आतां प्रस्तुत कांहीं शेखजीच्यानें कार्य होत नाहीं. बरेंही वाटत नाहीं. चार महिने येथें राहिल्या उपरि मग त्यांच्यानें तरतूद होईल ते करतील. खर्चास मागतील तसें देणें लागेल. गड घेतले त्यांपैकीं अवचितगड त्याचे हवाली कबिले ठेवावयास करावा असे झालें. तोही त्याचे हवाली केला. न करावा तरि बेदील होतो. करावा तरि इतबारही[८०] पुरेना. परंतु करणें प्राप्त झाला. केला. या जातीचे त्याचें वर्तमान आहे. खानजादा[८१] थोरला मेला. त्याचा लेंक बाहेर होता तो आम्हांजवळ आहे. आणि लहान भाऊ त्याचे सहाजण आहेत. हाही मूल शहाणाच आहे. आंत सिद्दीसमूल व सिद्दीअंबर अ फ ला नी ऐसे आहेत. बाराशें माणूस किलियावर आहे. पहिले थोडके होते. अलीकडे अंजनवेली व *उंदेरीहून मदत त्यास आली. एकूण भरती झाला

---

७४. बाळा=बाळाजी बाजीराव.

७५. स्वामी=शाहू.

७६. हें पत्र हबशी याच्या मसलतीच्या संबंधाचें आहे.

७७. शेखजी--हा जंजिऱ्यांतील एक फितुरी.

७८. कबिले=कुटुंबें.

७९. येथें अक्षर गेलें आहे.

८०. इतबार=विश्वास.

८१. शिद्दीच्या मुलांपैकीं वडील.

* उंदेरी कीं खांदेरी तें स्पष्ट नाहीं. तरी पुढील संदर्भावरून उंदेरीच असावें.

आहे. अंजनवेलही मजबूतच आहे. उंदेरीही मजबूनच आहे. चारी जंजिरें[८२] त्याचे बरे खबरदार मुसलमानच आहेत. अंजनवेलीस कांहीं मराठे असतील. त्यांकडे विजयगड, गोवळचा कोट दोन आहेतच. तिसरा मंडणगडही त्यानें बळाविला आहे. रायगडावर तीन चारशें माणूस मुसलमान आहेत. चार पांचशें मराठे आहेत. गड म [?] बळाविला आहे. झुंजतात. कांहीं पैगामही वरील लागला म्हणून गेले आहेत. ते लिहितात सत्यमिथ्या त ही कॅ[८३] क तह किंवा नाहीं कळलें नाहीं. वर्तमान येईल तें लिहून पाठवून. ऐसें वर्तमान आहे. सविस्तर कळावें म्हणून लिहिलें असे. लोभ असो दिजे हे विनंती. छ २२ जिल्हेज शनवारीं[८४].

[१६७] ॥ श्री ॥

स्वस्तिश्री राज्याभिषेक शके ५२ प्लवंग संवत्सरे चैत्र शुद्ध प्रतिपदा रविवासरे क्षत्रियकुलावतंस श्री राजा शाहू छत्रपति स्वामी यांणीं* राजश्री अंबाजी त्र्यंबक यांसि आज्ञा केली ऐसीजे. मनसुब्यांचा[८५] अर्थ सविस्तर राजश्री बाजीराव पंडित प्रधान यांस लिहिला आहे त्यावरून कळेल. तरि तुम्हीं पंडित मशारनिल्हेस चार गोष्टी विचाराच्या सांगोन अमित्रांचे[८६] पिछावरि * * ८७* क य त फितूर तुटे तो अर्थ करणें. तुम्हीं स्वामींजवळ बोलोन गेलां काय, करितां काय, हा विचार कळत नाहीं. राजश्री प्रधानाचे व राजश्री सेनापतींचे चित्तीं विचार काय आहे हा तऱ्हा शोध घेऊन लेहून पाठवणें. त्यावरून स्वामी निश्चिती मानितील. गुज काढावयाचा विचार चित्तांत येत नसेल तरि इलाज काय? वारंवार ल्याहावयाची सीमा झाली. परंतु कार्यभागाचा विचार दिसत नाहीं. या उपरि तरि गुज काढावें. फितूर तुटावा ऐसें चित्तांत असेल तरि पत्रदर्शनीं फौजेनिशीं अमित्राचे पिछावर येऊन त्याची वाताहात करणें[८८]. बहुत[८९] काय लिहिन.

---

८२. जंजीरा. जजीरा=पाण्यांतील किल्ला.

८३. तहकीक?= तथ्य, खरें वर्तमान

८४. हें सर्व पत्र बाजीराव बल्लाळ यांच्या हातचें आहे. अक्षर चांगलें वळणदार नाहीं. हें पत्र व पुढील कांहीं आम्हांस श्री० रा० नाना साहेब पुरंदरे सासवडकर यांणीं दिलीं या बद्दल आम्ही त्यांचे आभारी आहों.

*येथें कोरी जागा आहे.

८५ हा 'मनसुबा' कोणता ?

८६. अमित्र=शत्रु, गनीम.

८७. येथें कोरी जागा आहे.

८८. वरील सेनापतीच्या उल्लेखावरून हा त्यांचा फितूर निजामुल्मुल्क यांजकडे झालेला असावा असें दिसतें. तो फितूर नाहींसा करण्यास निजामावरच हल्ला करावा असा शाहूचे लिहिण्याचा भाव दिसतो.

८९. येथून खुद्द महाराजांचें अक्षर.

[२६८] ॥ श्री ॥

चिरंजीव राजश्री नानों[10] यांसि बाळाजी बाजीराव प्रधान आशिर्वाद उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहीत जाणें. विशेष. तुम्हीं पत्र छ २८ रबिलाखरचें पाठविलें तें छ १२ जमादिलोवलीं सांडणीस्वाराहातीं येऊन पावलें. "गाइकवाडाचे आपले फौजेचें युद्ध[11] छ २७ रबिलाखरीं झालें. गें ड्या [?] पावेतों मोडून ताराज [ज?] केलें. त्याचे बुनगे तिजाई लुटून आणिले. उंटें, घोडीं, पालख्या घेतल्या" म्हणोन विस्तारें लिहिलें तें कळलें. लेखनार्थ-श्रवणें संतोष झाला. मोठी गोष्ट झाली. शाबास तुमची लोकांची! बरी केली! गायकवाड कृष्णेवर राहिला, तुम्ही कृष्णेवर आहां, म्हणोन सांडणीस्वारांनीं सांगितलें. त्यास राजेश्री मानाजी पायगुडे व तात्यांहीं[12] तुम्हांजवळ येऊन पावलेच असतील. सारे एकदील होऊन गायकवाडास जाऊं न देणें. जोर पोहोंचल्यास लुटून नेस्त नाबूत करणें. जों पर्यंत गायकवाड [याचा] वारापाणी झाला नाहीं तों फौज न फोडणें. आमचा मोंगलाचा सलूख झाला. इकडील सर्व गुत्ते उरकले. आम्हीं मजल दरमजल येत आसों. आणि छ १२ जमादिलावलीं नि[13] जा कों ड्यावर मुक्काम झाला. जलदीनें येतों. गायकवाड जाऊं न पावे तें करणें. युद्ध-प्रसंगीं राजेश्री सोनजी भास्करें[14] व राजेश्री बापूजी[15] बावा व सरकारचे हुजूरातचे लोक व राजहुजुरातच्या लोकांनीं शर्त केली, बापूजी बावास तरवारीची जखम लागली, नागोरीं[16] यास गोळीची जखम लागली, म्हणोन [लिहिलें] तर ते थोर थोर मातबर लोक प्रसंगीं असतां का चुकतील ? व पुढेंही सर्व प्रकारें त्यांसीच भरंवसीं[17] असे. तुम्हीं सर्वांचीं समाधानें करणें. सोडली[18] बाजी तुम्हीं सांवरली! जी गोष्ट तुमचे वडिलांचे वडिलांस योग्य[19] तें

---

१०. नाना पुरंदरे—यांस चिरंजीव लिहिण्याचें कारण असें कीं, अंबाजीपंत पुरंदरे व बाळाजी विश्वनाथ हे आपणास भाऊ भाऊ समजत व हाच मरोसा पेशव्यांनीं शेवटपर्यंत पुरंदऱ्यांशीं ठेविला होता. तेव्हां नानाकडे धाकटे भावाचें नातें येत असावें. याचें नांव त्रिंबक सदाशिव.

११. हें युद्ध बाळाजी बाजीराव हैदराबादेकडे असतां ताराबाईनें जें राजकारण केलें त्या संबंधाचें होय. यावेळीं नाना पुरंदरे व दुसरे सरदार यांणीं पेशव्यांची आजू राखिली.

१२. तात्या कोण?

१३. 'नि' कीं 'जि' ?

१४. 'भास्कर' आहे तेथें 'भापकर' असें असावें.

१५. हे बापूजी खंडेराव चिटणीस असावे. रामराजाचें चरित्र पहा.

१६. नागोरा कीं जागोरा ? हा कोण ?

१७. यावरून आपले लोकांवर पेशव्यांचा इतबार कसा होता तें समजतें.

१८. येथपासून खुद्द खाशांचे हातचा लेख आहे.

१९. असा स्वामिगौरव झाल्यावर सेवक सेवेंत तत्पर कां नसेल ?

तुम्हीं केलें! या उपर बहुत सावधतेनें जरब देणें. मळमळीत न करणें. आम्ही येऊन पोहोंचतों. छ १४ जमादिलावल. हे आशीर्वाद.

[१६९] ॥ श्री ॥

राजश्रियाविराजित राजमान्य राजश्री अंबाजीपंत स्वामी गोसावी यांसि.

पोष्य बाजीराऊ बल्लाळ नमस्कार विनंती उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय लेखन करीत जाणें. विशेष–तुह्मांकडून एक दोन पत्रें आलीं व चिरंजीव राजश्री चिमाजी यांनीं लिहिलें त्यावरून सविस्तर अर्थ कळों आला. ऐसियासि मुलकाच्या बंदोबस्ताबद्दल फौज या प्रांतें ठेवावी लागते. त्यास कांहीं फौज आंगेजणी[100] केलिया खेरीज राहते असें नाहीं. यास्तव तुमच्या आगमनाचा मार्ग लक्षावा लागला. तरि जेक्षणीं तुह्मांस पत्र पावेल ते क्षणीं अविलंबें स्वार होऊन आलिया उत्तम आहेत. पूर्वीं हीं पत्रें पाठविलीं आहेत. परंतु यावयास विलंबावर घातलें. या उपरि दिरंग लावावा ऐसें न करणें. त्वरेनें आलें पाहिजे. तुम्ही येथें आलियावरि येथील बंदोबस्त तुमचे स्वाधीन करून राजदर्शनास जावें लागतें. ज्यांनीं रहावें त्यांनीं आंगेजणी करून बाकी भरावी आणि लोक ठेवणें तें तुमचे विचारें ठेवावे लागतात. आह्मांकडे सरकार इजारा करून घेतलें. दरगांवीची बोली औरंगाबादेस गेलियावरि करून घ्यावेशी केली आहे. तेही होईल. बाराच प्रसंग इकडील अनुकूळ केला. परंतु तुमचे येण्यामुळें तटला आहे. तुम्ही आलियाविना कांहीं होत नाहीं. तरि लौकर लौकर येणें. आलियावरि तुह्मांस ठेऊन आम्ही हुजूर जाऊनें. कळलें पाहिजे. विनीं तुम्ही आल्या खेरीज एक राऊत राहत नाहीं. कंठोजी कडील कारभार तसाच बुडतो. सर्व प्रकारें आमचा घात न करणें. लौकर येणें. कीं पुढें तरी मामलियाची सांवरासांवर होईल. बारंवार लिहावें तर अडलेंसें दिसतें. परंतु न लिहितां उपाय नाहीं. लौकर येणें. तुमचे येणें झाल्या खेरीज आमचें येणें होतच नाहीं. लोभ असो दीजे हे विनंती.[6]

[१७०] ॥ श्री ॥

चिरंजीव राजमान्य राजश्री महीपतराव त्रिंबक यांसि बाळाजी बाजीराव प्रधान आशीर्वाद उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लेखन करणें.

---

१००. अंगेजणी=स्वतः हिमतीनें केलेलें कृत्य, साहस.

१. येथपासून लिहिणारानें मजकूर घाईनें लिहिला आहे.

२. इजारा=मक्ता.

३. जाऊन=जाऊं.

४. येथपासून शेवटपर्यंत सुद्ध बाजीराव यांचें अक्षर आहे.

५. कंठोजी ? कदम ?

६. हें निकडीचें पत्र कोणत्या प्रसंगानें लिहिलें तें स्पष्ट कळत नाहीं. तथापि खानदेशांतून लिहिलें असावें.

विशेष. मोगलाशीं छ १९ जमादिलाँखर रविवार लढाई भारी होऊन दहा हत्तीवाले त्यांजकडील मारले. पाडाव हत्ती दहा व चार पांच तोफा जाल्या. याप्रमाणें मातबर लढाई झाली. तुम्हांस कळावें ह्मणून लिहिलें आहे. चिरंजीव राजश्री नानां सुखरूप आहेत कळावें. जाणिजे छ २० जमादिलाखर सुरुसन सितैन मय्या व अल्लैफ. बहुत काय लिहिणें हे आशीर्वाद. पौ। छ २४ जमादीलाखर.

[१७१] ॥ श्री ॥

चिरंजीव राजमान्य राजश्री बज्याबा यांसि प्रति सदाशिव चिमणाजी आशीर्वाद उपरी येथील कुशळ जाणोन स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष--तुह्मांकडील पत्र येऊन वर्तमान कळत नाहीं. तरि वरचेवर सविस्तर वर्तमान लिहीत जाणें. आह्मी मजल दरमजल नर्मदापार झालों. पुढें ही दरकूच जातं असों. घोडयावर बसणें व लिहिणें, पढणें चांगलें करणें. तीर्थरूप बोलावतील तेव्हां पुण्यास जात जाणें. फार खेळत न जाणें. घरीं अवई मायेनें रागें भरणार नाहीं. लाडके व्हाल. तें कामाचें नाहीं. चांगलें लिहिणें, पढणें, घोडयावर बसणें करणें. छ. २ रमजान. हे आशिर्वाद. पौ छ. २२ रमजान.

[१७२] ॥ श्री ॥

चिरंजीव नाना यांसि भाऊ. आशिर्वाद. सविस्तर तीर्थरूपांनीं लिहिलें आहे त्यावरून कळेल. सारांश तुह्मी सारे जमा करून काम उत्तमच जाहालें. सलाबत वाढली. तरी बहुत विचारें हावभरी[13] न होतां सर्व कामें करणें. आम्हींही दरमजल जसें वर्तमान येईल तसे फौज घेऊन पुढें येऊन[14]. रघोजी बावास विचारें करून राखिलें पाहिजे. हया आणलियां[15] त्याचें काम बुडतें. पेंचही आहेत ह्मणून निरोप दिला. फत्तेसिंगांचे[16] फौजेंत त्रिंबक हरी[17] व दारखोजी पाटील

७. जमादिलाखर कीं जमादिलावल तें स्पष्ट होत नाहीं.

८. पाडाव=हस्तगत.

९. नाना पुरंदरे बरोबर होते असें दिसतें.

* सितैन मया व अल्लफ=११६०=हसवी सन १७५९.

१०. यावरून सोनपत पानपताच्या मोहिमेस जातांना हें पत्र लिहिलें असें होतें.

११. यावरून बजाबा पुरंदरे या वेळीं लहान असून त्यांचे शिक्षणावर पेशव्यांची नजर होती असें दिसतें. शिक्षण कोणत्या प्रकारचें होतें तेंही या पत्रावरून व्यक्त होतें.

१२. सलाबत=पगडा, दाब.

१३. हावभरी=दुर्धर आशेस भरलेला.

१४. येऊन=येऊं. हें पत्र १७५० सालीं गायकवाडाच्या मदतीनें व रामदासपंताच्या साहाय्यानें ताराबाईनें जें कारस्थान मांडलें होतें त्या वेळचें आहे.

१५. हया आणिलिया=त्रास दिल्यास.

१६. फत्तेसिंग भोसले.

१७. त्रिंबक हरी पटवर्धन.

सरदार ते आमचे बदल कदाचित राहिले तरि अक्कलकोटीं राहतील. फौज हयाँच आहे. आठ कोस प्रमाणें दर मजल कडवे देशचा दाणा खात ताजे होत येतों. वरकड तपशील काय लिहावा ? हजार प्रकारें सारे एक होऊन, आपले फौजेचा गाँहा चांगला करून, आपण जरब न खातां जें होईल तें करणें. घायगुडे वगैरे फौजही सामील जाहलीच आहे. रवाना छ. १३ जमादिलावल. हे आशिर्वाद.*

[१७३] ॥ श्री ॥

चिरंजीव नाना यांसि भाऊ, आशिर्वाद सविस्तर मजकूर भेटी नंतर कळेल. वरकड तरतुदेचा मजकूर तीर्थरूपांनीं लिहिला आहे त्याप्रमाणें करणें. विशेष राजकारणांत असतील ते सविस्तर कोण कोणे प्रकारें व तुम्हांसीं ही दुसरे प्रकारें संदेहाचे लिहून पाठविणें त्याचा सुमार पेयून केला पाहिजे तर सविस्तर लिहिणें. वरकड सातारां कजिया न पडावा. सर्व उत्तम. परंतु काले करून प्राप्त जाहालें तें आपले इजँती साठीं केलें पाहिजे. तुम्हीं बहुत सावधतेनें सर्व करावयाचा काल आहे. परंतु आलीकडे तुमचें सविस्तर पत्र येत नाहीं. उचित नाहीं. सर्व लिहून पाठविणें. आमची रवानगी पुढें तुम्हांकडे करणार याचाही विचार सर्व लिहिणें. सारांश इनाम देऊन रोजचेरोज येथें लवकर वर्तमान येई तें करणें. रवाना छ. २९ जमादिलावर. दादांस पांच सात रोज बरें वाटत नव्हतें. इकडील पाणियानें परसाकडेचें जाहलें होतें. आतां उतार पडून बरे जाहले. येथील फौज दरमजल येते ही खबर तेथें पावलियावर कोणे प्रकारें भाव होतात हें सर्व लिहिणें. वरकड हजार प्रकारें लबाडया करणार आमचे दरबारीं गृहस्थ आहेत. ते चुकत नाहीं. सर्वही ईश्वर क्षेम करून परस्परें पेंच तुटतील. असो. पत्रीं विशेष काय लिहावें ! हे आशिर्वाद.

[१७४] ॥ श्री ॥

चिरंजीव राजमान्य राजश्री नाना यांसि प्रति सदाशिव चिमणाजी आशिर्वाद उपरि येथील कुशळ जाणोन स्वकीय कुशळ लिहिणें. विशेष. तीर्थरूपांकडून पत्रें आलीं त्याचा वगैरे कित्येक अर्थ लिहिणें तो तुम्हांस लिहिलाच आहे. त्याचीं उत्तरें अद्यापी कांहीं येत नाहीं तरि सर्व वर्तमान लिहिणें. कर्नाटकच्या मामलियाची राजश्रींचीं पत्रें वगैरे कामें यमाजी शिवदेव व पाटणकर यांचीं करून पाठवावीं तीं अद्यापी येत नाहीं. व पैक्याचे गोपाळराव वगैरे

---

१८. हयाँच=दुर्दशेंतच.

१९. गाहा=एकीकरण, मथून राहणें.

* पर पत्र १६८ पहा.

२०. तीर्थरूप=नानासाहेब पेशवे.

२१. 'प्रतिष्ठा इजति. स्फूर्ता' रा० व्या० को०.

यांजकडील कोणाकडून काय येतो तो मजकूर सविस्तर लिहून पाठविणें. येथील विचार तर मा च णु रा हून कूच करून अंडार कवठें येथें आलों. येथें पांच सात मुक्काम होतील. पुढें होईल तें वर्तमान लिहिलें जाईल. मातोश्री आईसाहेब यांचा विचार काय? राजेश्री स्वामींची मर्जी कशी? वरकड सामादिकें कोण कसे आहेत याचा अंतर बाह्यता मजकूर लिहिणें. तुम्हीं सविस्तर मजकूर पुण्यास लिहित असाल तेथील भाव भक्ति कळत असेल ते लिहिणें. येथें तीर्थरूपांनीं नायकाची समजावीस काढावी, सरंजाम घ्यावा, पुढें त्यांनीं दाभाडियाचा कारभार उरकायाजोगी फौज गेलीच आहे तें करून आम्हीं जातों. ताराबाईची गडबड राहिलियास करनाटकांत पाय घालावा, बापूजी नाईकानें भीकच मागावी हे बाबांचे मनांत व दाभाडे याचाही निकाल [करणें त्याचे] हजार विचारच होतात या मुळें होत नाहीं. तुम्हीं त्या शहावरच दररोज राहणें. इकडे आम्हांसच मातबर गुंता पडालियास तुमचे तिकडे जाणें कळतच आहे म्हणून लिहिलें होतें. नाईकास तीन चार लाख यशवंतराव पवाराचा सरंजाम व कांहीं गुजराथेंत द्यावें अशी मर्जी आहे. आम्ही या प्रमाणेंच करावें असें लिहिलें आहे. पवार कांहीं कामाचे नाहींसे दिवसें दिवस रूप दाखवितात. बावा दाभाडिया पासून पैका घ्यावयाचा मनसुबा करतात; आम्हांसही लिहितात. आम्हीं कामाचे नाहीं, न करावें असें लिहिलें आहे. करूं दिलें, आब पुरला, तर जवळील गुंता उरकून पुढें जातील. नाईकाचे या प्रमाणें तीर्थरूपांचेच विचारेंच आहे. करतील. आम्हांस मग गुंता नाहीं. पैका मात्र पाहिजे. आठ नव लाख त्यांत बाबा तीन देतील वरकड तुम्हांस मी * * * येईल मजकूर लिहून पाठविणें. हे आशिर्वाद.

[१७५] श्री.

चिरंजीव राजश्री नाना यांसि बाळाजी बाजीराव प्रधान आशिर्वाद उपरि. तुमचे सविस्तर पत्रांचीं उत्तरें अलाहिदा लिहिलीं आहेत त्याजवरून सर्व कळेल. चिरंजीव भाऊसाहेब आल्याखेरीज तुम्ही हेरगीज न व्हावें. त्या फौजेंत अवघा मदार तुमचाच आहे. तुम्ही आल्यानें ठीक पडणार नाहीं. राजश्री बापूजी नाइकास अजमेर पावेतों भाऊसाहेबांचे खबरीसाठीं रवाना करणें ते फलाणे ठिकाणीं आहेत अशी खबर आल्यावर यांस पाठवावयाची काय मजा? यास्तव

२२. सामादिक=मसलतींत असणारे?
२३. 'बाबा' कोण? रामचंद्रबाबा?
२४. हरगीज=सर्वथा?
२५ मदार—विश्वास, भरंवसा.

अगोदरच यांस पाठवावें हें उत्तम. छ. १९ रजब[26] हे आशिर्वाद. महिपतराव पांड्या यास पत्रदर्शनीं पाठविणें. हे आशिर्वाद[27].

[१७६] ॥ श्रीगणेशायनमः ॥ श्री श्री श्री श्री श्री ॥

महाराजाधिराज श्रीराजराजेश्वर गुणगुणालंकृत परमपवित्र श्री राजेसाहेब पंडित प्रधान श्रीमंत माधोराव साहेबजी जोग्य लिखितं—मुरली जोतेश[28] रायके अनेक आशीर्वाद बाँचणें महाराजके गृह विचार करके माघमास विषे पत्र भेजाया सो महाराजने देषा[29] होगा. जानोजी घोसले[30] को ऐसे लिया जैसे सिव्हके आगे मृग. मैने विचार लिषाथा[31] महाराजपर मालूम है या नाही हमारा लिषा जो कागद है उस्से अमानत् रषिएगा देष[32] लेना. जद् लडाई फते करा करोगे तद् देष[32] लेना. अब् और विचारांश लिया है बाडि बडी मुहीम और लडाईयाँ फते करोगे. जे तुमसे रुजू नही ते हाथ बांधके मिलेंगे. दुशमन भाग जावें, मारें जावें, पकडें जावें. जो मनसुबा बिगड गया होवे सो. श्रीमंतके हातसों सेंरें पातशाह वजीर चवकशी सों दोस्ती होवे. जैश[33] तमाम शहरोंमे होवे. जो दुष्ट हैं सो दब् जावें. राजतेजकी वृद्धी होवे. जन्म पत्रकी नकल उतारके भेज देवो. मूझे अपने इष्टकी शपथ है किसी कौं दिषावनेका नही. मैं तुह्मे आसीर्वाद देता हों. छोटे *नानानें तुमारी कृपा हमपर कराई अब हं उमेदवार हैं हमपर मेहेरबानी करनी. हमारे नामपर जो षिजमत फरमावो तिसकी सनद कर भेजों. पातशाहका और उमरावोंका जवाब सवाल इस ब्राह्मण कौं फरमाया. मैं निहाल भया मेरी फर्दपर दसषत स्व हस्ताक्षरोंसे कर भेजों. जो षातरजमा सौं षबर, सार जबाब सवाल भेजा करौं. पै॥ छ १९ सदरसला.

[१७७] ॥ श्री ॥

चिरंजीव राजेश्री नाना यांसि माधवराव बल्लाळ प्रधान आशिर्वाद उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहित जाणें विशेष. तुम्हांस जाऊन बहुत दिवस जाहले खांसा स्वारी कार्तीक बहुळ पंचमीस डेरे दाखल जाहले आजि कूच होऊन येवतावर मुक्काम होईल. फौज जमा होत चालली परंतु

२६. येथपासून खुद्द खाशांचें अक्षर.

२७. हें पत्र पाणिपतची लढाई झाल्यावर लिहिलेंसें दिसतें.

२८. हे 'मुरली ज्योतशराज' कोण होते तें कळत नाहीं. तरी प्रयाग किंवा काशी येथील असावेसें वाटतें.

२९. देषा=देखा.

३०. 'घोसले' बदल 'भोसले' असावें.

३१. लिषाथा=लिखाथा. पुढेंही 'ष' बद्दल 'ख' समजावा.

३२. म्ह० देख लेना.

३३. जश=यशकीर्ति.

* छोटे नाना=नाना पुरंदरे.

मुक्काम होत नाहीं. दरमजल कृष्णातीरास जातों. तुम्हीं मुक्काम होतील, सावकाश जाऊं, ह्मणोन चित्तांत आणाल. तर न आणितां सत्वरें येऊन स्वारीचे मुहूर्तें करून लष्करांत येऊन पोहचणें. विलंब न लावणें. चौकरीचे दिवसांत नेहमीं यात्रे समष्टीन रहाणें. पत्र पावतांच सत्वर येणें. रवाना चंद्र १९ जमादिलाखर बहुत काय लिहिणें हे आशीर्वाद.

[१७८] ॥ श्री ॥

चिरंजीव राजश्री महिपतराव त्रिंबक यांसि माधवराव बल्लाळ प्रधान आशीर्वाद उपरि येथील कुशल जाणोन स्वकीय लिहित जाणें. विशेष–राजश्री स्वामींस किल्यावर नेऊन ठेवणें आाणि तुम्हीं निघोन पुण्यास येणें. हे आशिरवाद रवाना छ १९ सवाल. हे आशिरवाद.

[१७९] ॥ श्री ॥

चिरंजीव राजमान्य राजश्री महिपतराव त्रिंबक यांसि माधवराव बल्लाळ प्रधान आशिर्वाद उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीये कुशल लिहीत जाणें. विशेष. तुम्ही विनंती पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट झालें. राजश्रींस किल्यावर न्यावें त्यास ते किल्यावर जात नाहीं या अन्वयें राजश्रीचे जाबसाल कित्येक तपशीलवार लिहिले ते सविस्तर कळले. ऐशियास राजश्रींस आरोग्य झालेंच आहे. तरि हर तजवीज करून किल्यावर घेऊन जाणें. तुम्हीं आपला मजकूर हुजूर येण्याविषयीं लेखन केला त्यास तुम्हीं तूर्त न येणें. रवाना छ ६ जिलकाद बहुत काय लिहिणें हे आशिर्वाद.

[१८०] ॥ श्री ॥

चिरंजीव राजश्री नाना यांसि प्रती माधवराव बल्लाळ प्रधान आशिर्वाद उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीयें लिहिणें. विशेष. सरकारचा जामदारखाना पुरंधरीं पेशजी होता तो प्रस्तुत कोठें आहे, जिन्नस व दागिने काय काय आहेत, ते सर्व तुह्मांस ठाऊक आहेतच. हल्लीं तो जामदारखाना कोठें आहे तो लिहून पाठविणें. जामदारखानियांत दागिने व जिन्नस जो असेल त्यांची कुल[३६] याद लिहून पाठविणें. तुमचे समजाविशीचा प्रकार कसा झाला हें लिहिणें. तुम्ही याल कधीं हें कळलें नाहीं. तरि सत्वर लिहिणें. रवाना छ १४ साबान बहुत काय लिहिणें हे आशिर्वाद.

[१८१] ॥ श्री ॥

चिरंजीव राजश्री बज्याबा यांसि प्रती माधवराव बल्लाळ प्रधान आशिर्वाद

३४. यावरून माधवरावाची तडफ व शिपायगिरी कशी होती तें थोडेंसें समजेल.

३५. येथून खुद्द खाशांचें अक्षर.

३६. कुल्=सर्व, तपशीलवार.

उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीये लिहिणें. विशेष. तुम्हीं पत्र पाठविलें तें पावलें. राजश्रींस वर न्यावयाचा मजकूर लिहिला तो कळला. त्यास आमचें येणें तिकडे होईल असा निश्चय नाहीं. यास्तव पहिलें लिहिलें आहे त्याप्रमाणें सत्वर करणें. कां कीं प्रस्तुत काळ त्यांलीं शरावयाचा नाहीं. यास्तव लिहिल्याप्रमाणें करणें. वरकड चाकरी करून दाखवावी ह्मणून लिहिलें त्यास तुमच्या स्वरूपास हेंच योग्य आहे कीं आपल्या मातबरी सारखी चाकरी करून दाखवावी. यांतच सर्व आहे. कोणी ह्मणतात कीं चाकरी करतों हेंच मोठें काम आहे. असेही कित्येक आहेत. आपलें स्वरूप काय आणि सरकारची तैनात काय खातों हें मनांतच येऊं नये आणि जी चाकरी करतों हे फार मानून कित्येक आहेत. तुमची उमेद आहे याचप्रमाणें काम तुह्मांपासून घ्यावें हेंच मनांतून येथून ही आहे. समयानसार व प्रसंगानसार घडेल. तुमची मातबरी अशी आहे कीं सर्वांपेक्षां चाकरी अधिक करावी. यांतच स्वरूप आहे. बाबापासूनही असेंच आहे. पत्र फाडून टाकणें. दीक्षितासी बोलून निरोप दिल्हा आहे. येतील. तुम्हीं त्यांचें स्वरूप राखीत जाणें. बाहेर वांकडे न पडे तें करणें. आधिक उणें आढळेल तें निराळें पत्र पाठवीत जाणें. पत्र दुसऱ्यास नच कळावें. येथून माझ्या आंतँचें[३७] जाईल तें अथवा तुमचें दोन्ही पत्रें नच कळावीं. महिनाभर राहणें. कन्यागताचें स्नान करून येणें. रवाना छ ९ जिल्काद हे आशिर्वाद.

[१८२] श्री.

राजश्रियाविराजित राजमान्य राजश्री त्रिंबक सदाशीव स्वामी गोसावी यांसि पोष्य नारायणराव बल्लाळ नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहिणें. विशेष. तुम्हांकडून पत्र येऊन शरीरप्रकृतीचें वर्तमान कळत नाहीं तर तुमची शरीरप्रकृति कशी आहे तें सविस्तर लिहून पाठविणें. तीर्थरूपांकडील वर्तमान तर जुंज होऊन दादासाहेबांची फौज लुटली. दादासाहेब किल्यावर गेले. एक दिवस मध्यें जाऊन दुसरे दिवशीं भेटी झाल्या. दादासाहेबांनीं तीर्थरूप रावसाहेबांचे स्वाधीन किल्ले, कोट, मुलूख वैगेर सर्व कारभार केलीं. हें सविस्तर वर्तमान राजश्री बजाबांनीं लिहिलेंच असेल. रवाना छ ३० मोहरम गुरूवार संध्याकाळ बाकी दिवस प्रहर. बहुत काय लिहिणें हे विनंती. पौ. छ. १ माहे सफर.

[१८३] श्री.

राजश्रियाविराजित राजमान्य राजश्री बजाबा स्वामी गोसावी यांसि पोष्य

---

३७. 'हातचें' या अर्थी.

३८. हें पत्र घोडपच्या किल्याजवळ दादांच्या फौजेचा मोड झाल्यावर लिहिलें आहे.

नारायणराव बल्लाळ नमस्कार विनंती उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहिणें. विशेष–तुम्हीं पत्र पाठविलें तें पावलें. तीर्थरूपांनीं चैंदया घोडयानिशीं शिरें घेतल्याचें सविस्तर वर्तमान विस्तारें करून लिहिलेंत तें कळलें. असेंच सदैव तिकडील वर्तमान व तीर्थरूपांची शरिरप्रकृत सदोदित लिहीत जाणें. आम्ही लष्करांतून निघालों ते फाल्गुन शुद्ध दशमीस गंगापुरीं पावलों. रवाना छ ११ माहे सवाल सुरु सन सबा सितैन मया [व] अलफ. बहुत काय लिहिणें हे विनंती.

[१८४] श्री.

चिरंजीव राजमान्य राजश्री नाना यांसि सदाशिव चिमणाजी आशिरवाद उपरि येथील कुशल जागून स्वकीय कुशल लिहिणें. विशेष. तुम्हीं पत्र पाठविलें तें पावलें. राजश्रींचें लक्ष सर्व प्रकारें आहे. तीर्थरूपांचा विचार कळतच आहे. याचे कितेक प्रकारचे पेंच पडणार. त्याचा अर्थ राजश्री गोविंदराव यांणीं व तुम्हीं लिहिला तो कळला. ऐशियास तुम्हीं लिहिल्या गोष्टी सर्व यथार्थच आहेत. त्यास दाभाडियाकडील कारभार निरगमांत न ये. मनसुबियास तोंड पडेना. वगैरे कितेक पेंच उलगडले पाहिजेत. यास्तव मानाजी पायगुडे व हरी राम यांस हजार तीन पावेतों फौजेनशीं चारणेचे कार्यी पाठवून आम्ही पुणियास गेलों. तिकडील मनसुबा लवकर उलगडून बाकी फौज पुढें कर्नाटक प्रांतीं जावयास येतां त्यास तुम्हीं सर्व प्रकारें राजश्री स्वामीचें लक्ष आपले वरि कायम राही ते गोष्ट करणें. त्यांत अंतर पडूं न देणें. आणि वर्तमान लिहिणें तें पुणियाकडे लिहीत जाणें. आम्ही पंढरपुरामलीकडे कुरल्याजवळ आलों, पांच सहा दिवशीं तीर्थरूपांजवळ पोहोंचतों. पैकाही पाठविणें तो पुणियाकडे पाठविणें. सातारियाचेंही बंड मोडलें पाहिजे. मूळ दाभाडे. तेथें कांहींच होईना, करीनात, मनासही नये, संशयच वाढतात. यास्तव जाऊन नीट करून होईल तें लेहून पाठवून. दुसरें रविवारचें पत्र पाठविलें तेंही पावलें. सर्व कळलें. कान्होजी बावाजवळ मातुश्रीचे भाव निघाले व राजश्रींचा निरोप वगैरे सर्व लिहिलें तें कळलें. तुम्हा बोललां ऐशियास हा डौल कामाचाच नाहीं. मातुश्रींस नीट सांगून राजश्री सोडावे लागतील. याचें पुण्याहून लिहून पाठवूं त्याप्रमाणें करणें. मुख्य राजश्रींचा लगाम पुर्ता राहे तें करणें. हें काम तुमचे हातीं आहे. जरूर याप्रमाणें करणें. मोठी गोष्ट आहे. हजारा भों ते ने खर्च वेच करून, वरतीं आपलीं मायेचीं माणसें पाठवून लगाम राखणें.

---

३९. चढया घोडानिशीं=घोडयावरून न उतरतां, एकदांही दम घेतल्याशिवाय.

४०. पाठवून=पाठवूं.

वरचेवर सर्वां मुतसद्दियांचे भाव लिहिणें. मजवळ संदेह तुम्हांस वाटतो. ईश्वरी जुलूम आहे! असें न करणें. सविस्तर लिहिणें हें आशिर्वाद[४१].

[१८५] ॥ श्री ॥

स्वस्ति श्री राज्याभिषेक शके ८९ चित्रभानुनामसंवत्सरे मार्गशीर्ष शुद्ध १० भृगुवासरे क्षत्रिय-कुलावतंस श्रीराजा शिव छत्रपति स्वामी यांनीं राजमान्य राजश्री त्रिंबक सदाशिव यांसि आज्ञाकेली ऐसीजे, विजयादशमीचे सुमुहूर्ते स्वामी सिंहासनारूढ जहाले, हें संतोष वर्तमान तुम्हास कळावें म्हणून आज्ञापत्र सादर केलें असे व राजश्री माधवराव प्रधान व वरकडांस आज्ञापत्रें सादर झालीं आहेत. तुम्ही राज्यांतील एकनिष्ठ सेवक आहां तरि आपणाकडून सविस्तर वर्तमान लेहून विनंती पत्र पाठवून स्वामींस संतोष पाववणें. तीर्थरूप श्रीमन्महाराज मातुश्री आईसाहेब यांचें आज्ञापत्र सादर आहे त्यावरून कळेल. राजश्री महादजी राव [!] मोरे व मल्हार महादेव पे॥ आहेत. जाणिजे.

[१८६] ॥ श्री ॥

राजश्रियाविराजित राजमान्य राजश्री कृष्णराव नारायण स्वामी गोसावी यांसि पोष्य बाजीराव रघुनाथ प्रधान नमस्कार विनंती उपरी येथील कुशल जाणोन स्वकीय कुशल लिहीत जाणें विशेष. शहर सातारा येथील बंदोबस्तास चिरंजीव राजश्री त्र्यंबकराव महिपत पुरंदरे यांजकडील सरंजामी पतकाचे स्वार एकशें पाठविले असत. तर याजकडील एकशें स्वार घोडे राऊत चांगला पाहून गणती घेऊन चाकरी घेत जाणें जाणिजे. चंद्र ७ सवाल सु॥ इसने मयां तैन व अल्लफ. बहुत काय लिहिणें हे[४२] विनंती.

[१८७] राज* ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत[४३] स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. राजश्री पाटील बावांचीं[४४] पत्रें येतात कीं, इंद्रसेनें[४५] निरोपाची

---

४१. हें पत्रही राम राजास आपल्याकडे वळवून ठेविण्याबद्दल आहे. ताराबाईच्या मनांत रामराजास जवळ घेऊन आपल्या मताप्रमाणेंच सर्व कारभार करावा असा जो हेतु तो मोडून काढण्याविषयीं सर्व प्रयत्न करणें अशा भावाचें हेंही पत्र आहे.

४२. पत्र [१६६] पासून या पत्रापर्यंत सर्व पत्रें श्री० रा० नाना साहेब पुरंदरे सासवडकर यांजकडून मिळालीं. या पत्रांच्या नकला करून घेऊन अस्सल पत्रें पुरंदरे यांजकडे परत दिलीं.

* या व पुढील बऱ्याच पत्रांवर या कोपऱ्यांत 'राज' अशीं अक्षरें आहेत. त्यांचा अर्थ 'राजकारणी' असा असावा.

४३. नारोपंत हे नाना फडणिसांच्या मार्फत महादजी शिंदे यांजकडे वकील होते. हें पत्र व पुढील ही पेशव्यांचा व इंग्रजांचा तह १७८२ सालीं झाला त्या प्रसंगीं नानांनीं लिहिलीं.

४४. पाटीलबावा=महादजी शिंदे. यांस पाटील म्हणून घेण्यांत फार प्रतिष्ठा वाटे.

४५. इंद्रसेन=अंदरसन. हा इंग्रजी वकील शिंद्यांचे मार्फत पेशव्यांशीं तह करण्यास आला होता. याचें पूर्ण नांव डेविड अंदरसन,

जलदी करितो, पुण्याहून पत्रें येतात त्यांत निश्चय ठरून लिहीत नाहींत, म्हणोन वारंवार लिहितात. त्यास तुम्हांकडे इंग्रजांचा तह करण्याचें कलमबंदीचें पत्र पूर्वीं पाठविलें व निदानपक्षही लिहिलाच आहे. त्यास मुख्य सरकारचा मुद्दा श्रीमंत राजश्री दादासाहेब व साष्टी. त्यास साष्टी तर होत नाहीं. त्यास दादासाहेब कुटुंबसुद्धां इंग्रजांनीं हवालीं करावे याप्रमाणें तहनाम्यांत ठरावून वरकड कलमांपैकीं जेथवर होईल तेथवर करारांत आणून आधीं दादा आलियावर मग ठाणीं मुलूख घेणें तो घ्यावा. असें जाहालें तरच तह करावा. दादांचें कलम मळमळीत लिहिलें आहे तसें असल्यास तह करणें ठीक नाहीं. चहूंकडील दोष मसलतीस येऊनं, सरकारांत गाडरावडून उदिर्ष्टन आला त्याचे बोलण्यांत दादा व साष्टीही द्यावयाचें होतें. परंतु राजश्री पाटील बावांकडे कलकत्त्याहून इंद्रसेन आला आहे तेंही राजकारण सरकारांतचें आहे असें जाणून व नबाब भोंसलेही इंग्रजांचे तहाविशीं बोलत होते तें न ऐकून उदिष्टिनास निरोप दिला. आणि हल्लीं दादा हवालीं करून घेतल्या खेरीज तह केला असतां आपले सरकारचे मसलतीसही कांहीं न जाहालें. आणि नबाब भोंसलेही काय म्हणतील? हैदरखानाचा मुद्दा कांहींच न जाहाला तेव्हां खान तो फारच वाईट मानतील. हे अर्थ पुरते ध्यानांत आणावे. दुसरें, साष्टीचा मुद्दा सरकारचा होत नाहीं व अंतरवेद वगैरेही कलमांत नुकसान्या. व हैदरखान षरीकें जाहला त्याचें कांहींच नाहीं. त्यास करार असतां तोडावें. फरासीस ही येणार त्यांचें राजकारण तोडावें. इतक्या गोष्टी कबूल करून दादांचेंही कलम मळमळीत. जाहिराणा मात्र तहाचा होऊन हैदरखान उगाच सोबती आहे तो नाहींसा होईल आणि आपलें घरचें खूळ दादा येणार नाहीं. बाहाणे हजार लावतील. बिनसल्यास मसलतही फिरोन उभी राहील. याकरितां दादासाहेबांस इंग्रज कुटुंब सुद्धां निखालस हवालीं करीत असेल तर तह करावा, नाहीं तर करणें ठीक नाहीं, याप्रमाणें सांगावें. तुम्हांकडील पत्रें आलीं त्यांचीं उत्तरें मागाहून सविस्तर लिहून पाठवूं. तुम्हांस हा मजकूर जलदीनें

---

४६. या पुढें पत्र फाटलेलें आहे.

४७. गाडर=जनरल गोदर्द साहेब.

४८. उदिष्टन हा कोण ? मि० आयर्स्टन तर नव्हे ?

४९. सरकारांत=पेशव्यांकडे.

५०. या वेळीं निजाम अल्ली, हैदर व मराठे असे मिळून इंग्रजांविरुद्ध कट करण्याचें ठरत होतें. तेव्हां हैदरास सोडून तह करणें ठीक नाहीं असा नानांचा भाव. इकडे हैदरानें तर इंग्रजांचा फार नाश केल्यामुळें त्यास ते या तहांतून गाळूं लागले. सन १७८०।८१

५१. षरीक=वांटेकरी.

५२. फरासीस=फ्रेंच लोक.

५३. जाहिराणा=प्रसिद्धि.

कळावयाकरितां हें पत्र पुढें पाठविलें आहे. रा॥ छ १७ जील्हेज. हे विनंती.
पै॥ छ १० मोहरम सु॥ सलास समानीन मया व अल्लफ मु॥ नजीक *अटेरी.

] १८८] ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. पांडुरंग रघुनाथ यांनीं लिहिलें कीं, रामजी पाटील यांजकडे याद तहाची गेली होती. त्याचीं उत्तरें कलमवार व मागाहून निदानपक्षाची याद कलमवार आली. त्याच्या पुरवण्या सविस्तर राजश्री पाटील बावांस दाखविल्यावर रात्रौ पाटील बावांचें व भाईचें[५४] बोलणें जालें कीं, कलमबंदीच्या यादीचीं उत्तरें आलीं तीं ऐकिलीं. त्यांत उघडें नाहीं. लिहावें तर विषाद येईल. याकरितां तपशील लावून लिहिलें आहे. परंतु तह करावयाचें त्यांचे विचारास येत नाहींसें दिसतें. त्यावरून भाईनीं उत्तर केलें कीं, रामजी पाटील व दाजी यांची रवानगी करितों. असें लिहिलें आहे. त्याबराबर एखादी तोंड सांगून पाठविली[५५].

सांगितलें. दुसरे दिवशीं पाटील बावा म्हणूं लागले कीं, हल्लीं निदानपक्षाची याद आली त्यांत हैदरखानास पंचवीस लक्षांचा मुलूख महमंद[५६] अल्लीच्या मुलखापैकीं द्यावा व सरकारचीं कलमें लिहिलीं आहेत त्याप्रमाणें तह खानासुद्धां करावा. त्यास हैदरखानाचा मुलूख देऊन इंग्रज तह करीतच नाहींत. हैदरखानानीं मुलूख घेतला तो सोडून द्यावा म्हणजे इंग्रज त्याशीं बोलणार नाहींत. हे पर्याय सविस्तर पूर्वीं लिहून गेलेच आहेत. या उपरि दाजी व रामजी पाटील येणार तेही पत्राच्याच अन्वयें बोलूं लागल्यास इंद्रसेन राहणार नाहीं. तह करणें असल्यास पूर्वीं कलमबंदीची याद येथून पाठविली आहे त्याप्रमाणें तहनामा शिक्यानशीं लिहून व दुसरे डौल[५७] शिक्यानशीं सत्वर पाठवावें म्हणजे शिक्याचा तहनामा इंद्रसेनास दाखऊन त्याचें समाधान करूं. हल्लीं निदानपक्षाची याद आली या पैकीं जे जाबसाल घडावयाचे आहेत ते तुम्हाशीं बोलतों त्या अन्वयें लिहून पत्रें रवाना करणें. त्याप्रमाणें होऊन आल्यास इंद्रसेनाशीं पक्कें करून घेऊन डौलाचे कागदावर तहनामा करून द्यावयास येईल, परंतु येथून

---

* हें पत्र व पुढील बरींच पत्रें रा॰ रा॰ अंताजी रामचंद्र हरडीकर व गोविंद रामचंद्र केळकर मु॰ महाड यांणीं मिळवून आह्मांकडे पाठविलीं. हीं त्यांस बहुतेक अस्सलच सांपडलीं. कांहीं मात्र नकलेवरून घेतलीं आहेत. हरडीकर व केळकर हे संग्रहाच्या कामीं पुष्कळ मदत करतात हें सांगण्याची हो संधी दवडतां कामा नये.

५४. भाई हे शिंद्यांचे दिवाण असावे.

५५. येथें पत्र फाटलें आहे.

५६. महमद अल्ली=अर्काटचा नबाब.

५७. डौल=सही शिक्का केलेला कोरा कागद.

कलमबंदी याद पाठविली आहे त्याप्रमाणें शिक्यानशीं तहनामा आल्यावेरीज इंद्रसेनास भरंवसा पुरत नाहीं. कदाचित् मनांत संदेह येईल कीं, कलमबंदीच्या यादीवर शिक्का कसा करून पाठवावा. तर चिंता नाहीं. तो तहनामा येथेंच राहील. त्यावरून निदानपक्षाच्या यादीचीं उत्तरें पाटीलबावांकडील निदान पक्षाची जालीं त्याप्रमाणें त्यांचींच पत्रें श्रीमंतांस घेऊन पाठविलीं आहेत. त्यावरून सविस्तर अर्थ ध्यानास येईल ' म्हणोन लिहिलें त्यास तहाचे अर्थ सविस्तर ध्यानांत यावे, व चोंहीकडील भाव समजावे, व तह करण्याची तोडही पडावी, हे अर्थ लिहिण्यांत किती येतील ? या करितांच उभयतांची रवानगी केली आहे. ते येऊन पावलेच असतील. त्यांच्या बोलण्यावरून सविस्तर कळेल. राजश्री पाटीलबावांचीं पत्रें पावलीं. त्यांचे जाब लिहून पाठविले आहेत. निदानपक्ष येथून लिहिला होता त्या पैकीं कलमें करून घडावयाचीं तीं पाटील बावानीं आपल्या पत्रीं लिहिलीं आहेत. तीं कळलीं. त्याचीं उत्तरें पाठविलीं आहेत त्यावरून तुमच्या ध्यानास येतील. पूर्वीं पाटीलबावांचीं पत्रें आलीं त्यांत श्रीमंत राजश्री दादा साहेबांस इंग्रजानीं ठेवूं नये, आम्हांकडे द्यावे, असें आहे म्हणोन लिहिलें होतें. हल्लीं कलमबंदीचें पत्र आलें त्यांत सरकारचे किल्ले ठाणीं व मुलूख सोडावा उपरांतीक दादासाहेबांस हवालीं करावे असें करारांत पक्कें आहे. त्याप्रमाणें इंग्रजांनीं सरकारचा मुलुख सोडल्यावर दादा साहेबांस कशास ठेवतील म्हणोन लिहिलें आहे. व तुम्ही, कलमें व्हावयाचीं लिहिलीं त्यांत इंद्रसेनाचें बोलणें कीं, दादा साहेबांस तुमचे स्वाधीन करावे यांत लौकिक आमचा चांगला दिसत नाहीं. त्यास तुमचा आमचा तह जाल्यावर तुम्ही मातबर माणूस दादा साहेबांकडे समजुतीस पाठवावा आम्हीही त्यांस सांगून तुमच्या हस्तगत होयसें करूं. पाटीलबावाही म्हणाले कीं, पक्केपणें हा ठराव करून घेऊं तेव्हां तहनामा देऊं. न जाल्यास देणार नाहीं. त्यास विना दादासाहेब कुटुंब सुद्धां स्वाधीन करून घेतल्या खेरीज तह करणें ठीक नाहीं. व तहनामाही देऊं नये. रा॥ छ १२ मोहरम हे विनंती.

[१८९] ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. राजश्री पाटील बावांनीं दोन तीन पत्रें आम्हांस लिहिलीं. त्यांत श्रीमंत राजश्री दादासाहेबांस इंग्रजांनीं स्वाधीन करावे असें पक्कें करारांत आणिलें आहे. हें पक्कें करून घेऊं तरच तहनामा देऊं नाहीं तर देणार नाहीं. व तुह्मांकडूनही याच अन्वयें पाटीलबावांनीं लिहिविलें आणि तहनामा पारशी नकल पाठविली त्याप्रमाणें शिक्का करून पाठवावा व डौल पाठ-

वावें. शिक्याचा तहनामा इंद्रसेनास दाखविल्यावर त्यास भरंवसा पुरेल. मग नि-दानचीं कलमें लिहून पाठविलीं त्यापैकीं करारांत आणिलीं त्याचा तपशिल लिहिल्याप्रमाणें डौलांत भरून त्याचा तहनामा कलकत्याहून आणवून मग हा देऊं. या प्रमाणें पत्रें तीन खानग्याचीं आलीं. त्यावरून पारशी नकलेप्रमाणें तहनामा शिक्यानिशीं व डौल शिक्का करून पाठविलीं आहेत. परंतु सरकार रीतीप्रमाणें तहनामा नाहीं. असो. हा ठेवावयाचाच आहे मग चिंता नाहीं. इंद्रसेनास दाखवण्याकरितां आणविला ह्मणून पाठविला आहे. डौलांत भरणें ते पुढें यथापद्धत करावयास येईल. परंतु श्रीमंत रा० दादासाहेबांस स्वाधीन करून मग किल्ले मुलुख घ्यावे असें ठरलें तर तह करावयाचा. नाहीं त्या पक्षीं करूं नये. जर इंग्रजांचे मनांत दादासाहेबांस स्वाधीन करावे हें निखालस आहे त्यापक्षीं अगोदर स्वाधीन करण्यास काय बाध? जर पुढें इंग्रजांचे मनांत दादासाहेबांस ठेवून लबाडी करणें नाहीं तर अगोदर देतील. जर लबाडी करणें आहे तर अगोदर देणार नाहींत. हीच परीक्षा तहाची आहे. मग उगीच अगोदर किल्ले ठाणीं घेऊन चोंहीकडून मनसब्यास विलग पाडून घ्यावें हें ठीक नाहीं. जर दादासाहेब अदोदर न येतां तह करूं लागले तर तहनामा पाठविला हा रद्द म्हणोन सांगावें. रा॥ छ १५ मोहरम हे विनंती.

[१९०] ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि तुम्ही छ. २४ जिलकादचीं पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. 'पूर्वी राजश्री पाटीलबावा यांणीं कलमबंदीची याद इंग्रजांकडील तहाची ठराविली त्याप्रमाणें सरकारचा तहनामा शिक्यानशीं आल्यानंतर इंद्रसेनास तहनामा दाखवून त्याजपासून लिहून घ्यावयाचे जाबसाल पाटीलबावा बोलले. कलम.

१ हैदरखानानें महंमद अल्लीखान व इंग्रज यांचा मुलुख घेतला आहे, व पोंडाव इंग्रजांकडील त्यांकडे गेले आहेत, ते सोडून द्यावयाविषयीं सरकारांतून हैदरखानास सांगावें. त्याणें ऐकिल्यास उत्तम न ऐकल्यास सरकार व इंग्रज सामील होऊन हैदर खानाकडील सरकारचा व महंमद अल्लीखान व इंग्रज यांचा मुलुख सोडवून घ्यावा. कदाचित् हैदरखान इंग्रजाकडे सलुखाचें बोलणें लावील तर इंग्रजांनीं ऐकूं नये. हैदरखानाचा तह होणें तो सरकारांतून होईल. सरकारचा मुलुख व

५८ पाडाव=जीवंत सांपडलेले, कैदेंत ठेविलेले. | ५९. पेशवे सरकार.

महंमद अल्लीखान व इंग्रज यांचा मुलुख सोडविल्यानंतर हैदरखानानें तह केल्यास उत्तम, न केल्यास सरकार व इंग्रज सामील होऊन हैदरखानाचें पारिपत्य करून त्याकडील मुलुख सुटेल त्यापैकीं निमे सरकारांत घ्यावे व निमे इंग्रजांनीं घ्यावे.

१ श्रीमंत राजश्री दादासाहेब यांस कुटुंबसुद्धां सरकारांत स्वाधीन करावें असें आमचें बोलणें याचें उत्तर इंद्रसेनानें केलें तें पाटीलबावा याणीं सांगितलें कीं, ते[६०] म्हणतात स्पष्ट दादासाहेबांस तुमच्या स्वाधीन करावें यांत लौकिक आमचा रहात नाहीं. यास्तव तुमचा आमचा तह झाला म्हणजे तुम्ही आपल्याकडील कोणी मातबर माणूस दादासाहेबांकडे समजुतीस पाठवावे. म्हणजे आम्ही त्यांस निक्षूण सांगोन तुमचे स्वाधीन होय असें करूं. याजवरून पाटील बावानीं उत्तर केलें कीं, विना दादासाहेब हातीं आल्याखेरीज तह घडावयाचा नाहीं हें स्पष्ट आहे. एविशीं मागती आपण इंद्रसेनाशीं बोलून दादासाहेब हस्तगत होय तें करावें यावरून पाटीलबावा बोलले आहेत कीं, सरकारचा तहनामा आल्या उपरांतीक हें बोलणें इंद्रसेनाशीं बोलून जर दादासाहेब हातीं आले तर तहनामा देऊं, नाहीं तर देणार नाहीं.

१ जहाजांच्या ' अ म द र फ्तीं त सा बा ला द स्त र ' इतकें अधिक असावें म्हणून आज्ञा याचें उत्तर पाटील बावानीं केलें कीं, लिहून घेऊं.

१ सरकारचे किल्ले, कोट, शहरें इंग्रज सरकारांत देतात ते जकिरा रहावे म्हणून आज्ञा, त्याचें उत्तर पाटीलबावांनीं केलें कीं, जेथवर साधेल तेथवर करून घेऊं.

१ सरकारचा व इंग्रजांचा तह होईल त्याप्रमाणें चालावें असें मंबैवाल्यांचें पत्र शिक्यानशीं आणून द्यावें म्हणून आज्ञा. याचें उत्तर पाटीलबावांनीं केलें कीं, मंबैवाल्यांचें पत्र शिक्यानशीं आणून द्यावयाविशीं इंद्रसेनास बोलून पत्र आणवूं.

५

सदर्हू पांच कलमांचे जाबसाल इंद्रसेनापासून पक्के करून घेऊन याप्रमाणें

६०. ते=इंग्रज.

६१. मातबर=थोर, मोठे.

६२. जकिरा=सामानसुमान. ' जकीरा ' शब्दा पुढें जागा फाटली असल्यामुळें कांहीं अक्षरें गेलीं आहेत.

६३. मंबै=मुंबई

कलकत्त्याचे लिहिलें कंपनीच्या मोहरेनिशीं आल्या उपरांतिक सरकारचा तह इंग्रसेनास देऊं. याप्रमाणें पाटील बावांचें बोलणें आहे. तह पत्र आल्यावर होईल. व वर्तमान तें लिहीन म्हणोन लिहिलें तें सविस्तर कळलें. त्यास सदर्हू पांच कलमांपैकीं दोन कलमांचीं उत्तरें आलाहिदा पुरवणी पत्रीं लिहिलीं आहेत. त्यांत दादासाहेब व हैदरखान यांचे कलमाचें उत्तर तपशिलवार लिहिलें आहे त्याप्रमाणें करावें. वरकड कलमें तुम्हीं लिहिल्याप्रमाणें तहनाम्यांत लिहावीं. या खेरिज राजश्री पाटीलबावांचे पत्रांत कलमें लिहिलीं आहेत. त्यांत तहनाम्यांत लिहावया जोगतीं कलमें.

१ गायकवाडाचीं कलमें तहनाम्यांत यथास्थित उगवलीं नाहींत. तीं इंग्रजाशीं बोलण्यांत अशीं यावीं कीं, गायकवाड याणीं पूर्ववत प्रमाणें सरकारांत चालावें. त्यांचा बंदोबस्त होणें तो सरकारांतून होईल. येविशीं इंग्रजांनीं त्यास आश्रा देऊं नये व मदत करूं नये, म्हणोन लिहिलें. त्यास गायकवाडांकडील कलम पूर्वीं कलमबंदीचे यादींत लिहिलें आहे. हल्लीं आपण वर लिहिल्याअन्वयें लिहून घ्यावयाविशीं लिहिलें त्यास लिहिल्याप्रमाणें लिहून घ्यावयास येईल.

१ वरकड कलमें श्रीमंत कैलासवासी[६४] यांचे वेळेस तहनामे झाले व हैपेंटेनचे[६५] तहांत आलीं असतील त्याप्रमाणें दुतर्फा चालावें म्हणोन लिहिलें त्यास याप्रमाणें तहनाम्यांत कलम लिहून घ्यावयास येईल.

२

दोन कलमें लिहिलीं हीं चांगली आहेत. तहनाम्यांत लिहून घ्यावीं. या खानगीचे कागदपत्रकें सुद्धां चांगलें मनन करून लिहिल्याप्रमाणें सांभाळून करावें. याहून जितकें साधेल तितकें करून घ्यावें. रा। छ १५ मोहरम हे विनंती.

[१९१] ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. सरकारांतहीं इंग्रजाचें राजकारण होतें. त्यावरून गु॥[६६] गाडरानें डाद्रिष्टिनास येथें पाठविलें, त्याचे बोलण्यांत दादासाहेब व घेतला मुलुख व साष्टीही द्यावयाचा आशय होता व हैदरखानाचेही मुद्दे बोलणार होता. परंतु वकील आल्यामुळें चहूंकडे संदेह पडले व पाटिलबावांचें लिहिलें आलें कीं, इंग्रजाचा तह करणें तर हेष्टिनांकडून[६७] इंद्रसेन आला आहे. यासच पुण्यास

---

६४. नानासाहेब वगैरे पूर्वींचे पेशवे.

६५. आपटन-याच्या मार्फत पुरंदर मुक्कामीं तह झाला स० इ० १७७५।७६.

६६. गु॥=गुदस्तां ?

६७. हेष्टिन=हेस्टिंग. वारन हेस्टिंग या वेळीं हिंदुस्थानांतील गवरनर जनरल होते.

पाठवितों. याचे हातून करावा. त्यावरून इंद्रसेन पाटीलबावांकडे आला. हें राजकारण सरकारांतच आहे असें समजून उदिष्टिनास निरोप दिला. नबाब, भोंसले यांचेंही बोलणें आजपावेतों आहे कीं, दादासाहेबांस कुटुंबसुद्धां व घेतला मुलुख इंग्रज देतात, सरकारचे मुलखाचा वसूल इंग्रजांनीं घेतला आहे तोही द्यावयाचें करूं, आमचे अथवा भोंसल्यांचे विद्यमानें तह जाहल्यास फिरोन इंग्रजांनीं लबाडी केली तर आम्ही तिघे एक, यांत श्रीमंतांचें काम फार आहे. असें नबाबाचें बोलणें व भोंसल्याकडीलही बोलणें होतें. हल्लीं तो भोंसल्याकडून बळवंतराव येथें आले. तेही याप्रमाणें बोलतात. परंतु येथील विचार कीं, सरकारांतूनच तह व्हावा. याकरितां नबाब, भोंसले यांकडील बोलण्यांत अधीक मुद्दे घालून पाटीलबावांकडे कमी मुद्दे लिहून निदानची याद पाठविली. त्यास नबाब, भोंसले यांचे हातून तह न झाल्यास ते दोघेही रुष्ट. हैदरखान सोबती व कौलें[६८] करार वचन प्रमाण. त्याचा मुद्दा कांहीं न होतां तह करणें तेव्हां त्यासही वाईट वाटेल. फराशिसांशीं[६९] दारमदार[७०] झाले, या महिन्यांत मुसाभुंशी[७१] भारी सरंजामानिशीं येणार, त्यास तोडावें. इतके प्रकार होऊन सरकारचे मुद्दे तरी खातरखां[७२] व्हावे तेंही नाहीं. हें सविस्तर अर्थ पाटीलबावांचे ध्यानांत यावे याकरितां लिहिलें आहे. आतां तह करणें त्यापक्षीं दादासाहेब[७३] तरी कुटुंबसुद्धां स्वाधीन करून घ्यावे. तरच तह करावा. नाहीं तर दादाचें कलम मळमळीत ठेऊन तह करूं नये. वरकड कलमें साधतील तेथवर साधावीं. राजश्री पाटीलबावांचें पहिलें पत्र आलें, त्यांत दादासाहेब इंग्रजांनीं आमचे स्वाधीन करावे असें पक्कें बोलण्यांत करून घेतलें म्हणोन लिहिलें. त्यावर दुसरे पत्रांतही आहे. परंतु तुमचे पत्रांत तह झाल्यावर कोणी मात्तबॅर[७४] दादासाहेबाकडे पाठवावा, आम्ही त्यांस सांगून तुम्हांकडे येत असें करूं; असें इंद्रसेन म्हणतो. परंतु पाटीलबावा बोलिले कीं, हें कलम पक्कें करून घेऊं. हें चांगलेंच आहे. रा। छ १९ मोहरम हे विनंती.

[१९२] ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. राजश्री पाटीलबावांचे पत्रांत लिहिलें आहे कीं, आधीं सर-

---

६८. कौल=लेख.

६९. फरांशिस=फ्रेंच.

७०. दारमदार=करार, वचन प्रमाण.

७१. मुसाभुशी=मांशर बुसी, फ्रेंचांचा प्रसिद्ध सरदार.

७२. खातरखा=खात्रीप्रमाणें, खात्रीचे, निश्चित.

७३. ह्या व इतर पत्रांवरून दादांना आपले स्वाधीन करून घेण्याचा नानांचा रोंख किती होता तें ध्यानीं येईल दादांस किंवा दादांच्या वंशास नमस्कार करणार नाहीं अशी शफत इतरांबरोबर नानांनींही घेतली होती.

७४. मातबर मनुष्य, थोर माणूस.

कारचे किल्ले व ठाणीं व मुलूख सोडावा. उपरांतिक दादासाहेबांस स्वाधीन करावें. असें इंद्रसेनाशीं करारांत आहे त्याप्रमाणें इंग्रजांनीं सरकारचा मुलूख व जागा सोडल्यावर दादासाहेबांस कशास ठेवतील ? व तुमचे पत्रांत इंग्रज म्हणतात कीं दादासाहेबांस स्पष्ट तुमच्या स्वाधीन करावें यांत आमचा लौकिक राहत नाहीं. तुमचा आमचा तह झाला म्हणजे तुम्हीं आपल्याकडील कोणी मातबर माणूस दादासाहेबांकडे समजुतीस पाठवावे. म्हणजे आम्ही त्यांस निक्षून सांगून तुमचे स्वाधीन होत असें करूं. यावरून पाटिलबावाशीं बोलिलों कीं, विना दादासाहेब हातीं आल्याखेरीज तह घडावयाचा नाहीं. त्यावरून पाटिलबावा बोलले आहेत कीं, सरकारचा तहनामा आलियाउपरांतिक हें बोलणें इंद्रसेनाशीं बोलून जर दादासाहेब हातीं आले तर तहनामा देऊं, नाहीं तर देणार नाहीं. म्हणोन लिहिलें. त्यास आधीं सरकारचे किल्ले व ठाणीं मुलूख सोडल्यावर दादासाहेबांस कशास ठेवतील ? असें पाटीलबावांचे लिहिण्यांत, व कोणी गृहस्थ दादासाहेबांकडे पाठवावा, आम्हीही त्यास निक्षूण सांगोन तुमचे स्वाधिन होत असें करूं असें इंद्रसेन म्हणतो, त्यास तहाचीं कलमें ठरावांत आणावीं. तेव्हां ठराव तर जाहला. मग अगोदर सरकारचे किल्ले ठाणीं व मुलुख घेऊन मग दादासाहेबांकडे गृहस्थ पाठऊन इंग्रज निक्षूण त्यांस सांगोन स्वाधीन होत असें करणार, तें तह ठरल्यावर काय ? दादांस सांगणें तें सांगोन हस्तगत होत तें आधीं कां करीनात ? दादासाहेब स्वाधीन होतसें करूं म्हणतात, मग अगोदर असें केल्यास काय बाध ? मग किल्ले मुलुख ध्यावा. इंग्रजास करणें त्यापक्षीं फळ सारखेंच. आणि असें न केलें तर मुलुख घेतल्यावर दादांस हजार बाहाणे लावितील. शेवटीं दुसरीच तऱ्हा पाडतील. मग इकडे हैदरखान वगैरे हेही काय करितात कळत नाहीं, आणि दादासाहेबांचें न येणें मग तह करूनही फळ नाहीं. याकरितां आगोदर दादासाहेबांस काय सांगणें त्या तऱ्हेनें सांगून स्वाधीन होत असें करा. तों पावेतों किल्ले मुलुख आहे तसा असों द्यावा. दादासाहेब आले म्हणजे मुलूख किल्लेही घेऊं, असें बोलावें. किल्ले मुलुख आगोदर ध्यावे असें इंद्रसेन म्हणतो, त्यास करारांत ठरलें तेव्हां घेतल्या दाखलच ठरलें. पुढें महिन्या दों महिन्यांत दादासाहेब येतसे किल्ले मुलुख घेतल्यावर करणार तें करून दादासाहेब यावे, मग किल्ले मुलुख ध्यावा. यांत कांहीं तह व बोलणीं लिहिणीं ठरलीं यांत उणें होत नाहीं. असें असतां किल्ले मुलुख घेतल्यावरच दादासाहेब स्वाधीन होतील असेंच म्हणूं लागलां तर परछिन्न[७५] तह स्वच्छतेनें करीत नाहीं असें समजावें. आगोदर स्वाधीन केल्यास निखालस तह असें समजावें. सरकारचा मुलुख किल्ले

---

७५. परिछिन्न=सर्वथा.

आगोदर आल्यास किफायतच आहे, आल्यास चांगलें, मग दादासाहेब आले तर काय चिंता? असें आम्ही म्हणावें. परंतु पुढें पेंच आहे याकरितां ते आम्हीच दोन महिने तुम्हांकडे आहे तसा असों द्यावा म्हणतों. यांत नुकसानी आहे कीं नाहीं! परंतु नुकसानी कबूल करून पुढें दोन महिन्यांनीं युक्तीनें स्वाधीन करणार ते दोन महिने ठाणीं मुलूख त्याकडेच असल्यानें दादासाहेब स्वाधीन झाले म्हणजे घ्यावा. सारांश. दादासाहेब स्वाधीन झाल्याखेरीज किल्ले मुलूख घेऊं नये. लिहिली तोडही चांगली. याप्रमाणें जाल्यास करावें. पुढें[७६] तरी दादासाहेबास इंग्रेज स्वाधीन करण्याचें करारांत आलेंच आहे तों पावेतों किल्ले मुलूख त्याकडेच असावा ही तोड चांगली आहे. रा॥ छ १५ मोहरम हे विनंती.

[१९३] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. इंग्रजाचे तहप्रकर्णी पाहतां हैदरखानाचें कलम मनस्वी लिहिलें आहे. याचें कारण पाहतां शोध लागला कीं, हैदरखानाचा तह इंग्रज करीतच नाहींत. सरकारांत[७७] वकील आला व भोसले, मोंगल त्याविशीं बोलतात. तेव्हां हरएक तोड काढून तह करतील तेव्हां आपलें महत्व राहात नाहीं या करितां हैदरखानाचे पक्षाचे याणीं पेशजीं लिहिलें. पुढें हैदरखान सुद्धां तह करावा म्हणून पत्रें येऊं लागलीं. त्यास याचा दाब इंग्रजावर असावा. तेव्हां त्याणें खानाचे तोडजोडीचा मजकूर बोलावा, तें तर नाहीं. कसेंही करून आपले हातें तह करून आपलें मात्र महत्व रक्षावें या अर्थें इंग्रजांनीं म्हटलें तें कबूल केलें. सरकारचे जाबसाल नीट जाले नाहींत आणि खानाचेही कांहीं नाहीं तेव्हां आपला ऐवज बाहेर निघतो. तेव्हां तहनाम्यांत लिहिलें आहे तें कलम लिहून घेतलें. सांबाचे[७८] जाबसाल[७९] हातीं घ्यावया विशींचे कबूल करीतच नाहीं. आम्हाशीं तर निक्षून बोलले आहेत कीं, सांबास दिल्हा तरच तह करूं, न देत तर करणार नाहीं. त्यास मध्यस्त पाटीलबावा यास्तव मध्यस्ताचे हवालां करावा हें बोलून पाहावें. दिल्हा तर हाताखालीं ठेवावा. नाहीं तर पेंच आम्हांवर घालावा असाही विचार आहे. इंग्रजें[८०] आपल्या पाशीं ठेवून अखेर सालपावेतों दतिया, चंदेरी, नरवर, खेची, व भूपाळ ही मसलत करावी. पुढें अखेर सालीं उज्जनीस जाऊन बसावें. तिकडे यावयाविशीं पत्रें आल्यास बो-

---

७६. येथपासून खुद्द नानांचें अक्षर.
७७. सरकारांत=पेशव्यांचे दरबारीं.
७८. 'सांब' ही संज्ञा रघुनाथराव दादा यांस दिलेली आहे.
७९. जाबसाल=मुद्दा.
८०. इंग्रज=इंग्रजी वकील.

लावें की, तीन वरषें मसलतीच्या पेंचांमुळें ताकद राहिली नाहीं. फौज दूर करून दोन वरषें घरीं बसले आहेत त्याणीं मसलत करावी. हे वाद घेऊन बसावें. असे रंग दिसतात. गोहदकराचें पारिपत्य झाल्यावरून मोठें कृत्य झालें यावरून मर्जी बेहवीं जाली आहे. लिहिले मजकूर प्रगटांत येऊं नयेत. भाई सरकारपल्यावर निक्षूण आहे. नवे कारभारी यांचेंही वावगें नाहीं. याउपरि होईल तें वर्तमान लिहीन. इतक्या विक्षेपाच्या गोष्टी होळकरा करितां म्हणोन बोलण्यांत भाव दिसतात. म्हणोन विस्तरें करून भाव लिहिले ते सविस्तर कळले. त्यास हैदरखानाच्या कलमाचा प्रकार तर पेशजी लिहिलाच आहे. त्याप्रमाणें अमलांत यावें. दादासाहेबांचा प्रकार तर तुम्हांशीं निक्षूण दादासाहेब दिल्हे तरच तह करूं नाहीं तर करणार नाहीं याप्रमाणें बोलले आहेत. तेव्हां याप्रमाणें करतीलच. इंग्रज आपल्यापाशीं ठेवून अखेर साल पावेतों दतिया, चंदेरी वगैरे ही मसलत करावी, पुढें अखेर सालीं उज्जनीस जाऊन बसावें, तिकडे यावयाविशीं पत्रें आल्यास मसलती मुळें ताकद राहिली नाहीं, फौज दूर करून दोन वरषें घरीं बसले आहेत त्याणीं मसलत करावी असे रंग दिसतात म्हणोन लिहिलें. त्यास पाटील बावांचीं पत्रें जलदीचीं आलीं कीं, इंद्रसेन निरोपाची जलदी करतो. या करितां तहनामा व डौल लौकर पाठवावा या विषयीं पत्रें आलीं त्यावरून तहनामा व डौल पाठविले. तेव्हां इंग्रजास आपल्यापाशीं बहुत दिवस कशास ठेवतील ? येथून लिहिल्या प्रमाणें दादासाहेबांस हवालीं करून घ्यावयाचें करून खांनांचीही तोड पाडतील. फौज दूर करून दोन वरषें घरीं बसले आहेत त्याणीं मसलत करावयाचा प्रकार तर त्यांचे घरीं बखेडा त्या विशीं कितीक वेळा पत्रें पाठविलीं आहेत परंतु काय जालें ? असो. त्यांचा बंदोबस्त जाल्यावर मसलतीस ही उपयोग त्याजकडून घडेल. लिहिले मजकूर प्रगटांत येऊं नयेत म्हणोन लिहिलें त्यास हा मजकूर प्रगटांत आणिला नाहीं. भाई सरकारच्या पल्यावर निक्षूण आहेत व नवे कारभारी यांचेंही वावगें नाहीं म्हणोन लिहिलें त्यास सरकार कामाची काळजी भाईस आहे तेव्हां त्यांजपासून सरकार उपयोग तेंच घडत असावें व नवे कारभारी यांचें स्वरूप समजलेंच आहे. पुढें घरीं बसावें, खर्चाखालीं आलों म्हणावें,

---

८१. मसलत=स्वारी, मोहीम.
८२. पेंच=खर्च.
८३. बेहवा=बिघडलेली.
८४. खान=हैदरखान.
८५. हें उपरोधिक लिहिणें कोणास उद्देशून आहे तें स्पष्ट कळत नाहीं. परंतु तुकोजी होळकर यांजबद्दल असावें असें वाटतें.
८६. निक्षूण=पक्के, खचित, निश्चयात्मक.

असें लिहिलें त्यास काय ईश्वर बुद्धी देईल तें करतील. परंतु समयास सरकार कामास अंतर करणार नाहींत. रा॥ छ १ रबिलावल हे विनंती.

[१९४] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं

विनंती उपरि. हैदरखान वारले त्यांचे चिरंजिवांस मातमपुरशीचीं वस्त्रें पाठविलीं हा मजकूर पेशजीं लिहिलाच होता. पुत्रही पराक्रमी आहे. परंतु हैदरखानाचा दाब इंग्रजावर मातबर होता यामुळें इंग्रज खानास वचकत होते. खान वारल्यावर इंग्रजानीं तिहींकडे तीन टोळ्या करून त्याच्या मुलखांत पाय शिरकाविला. एक टोळी बिदनुराकडे येऊन बिदनूर संस्थान मोठें तें इंग्रजानीं हस्तगत केलें. थोडा थोडा कदम पुढें टाकीत चालिले. म्हणोन बातमीचीं पत्रें आलीं. त्यावरून वर्तमान कळावयाकरितां लिहिलें आहे. इंद्रसेन पाटील बावाजवळ आहे. तो हेष्टिनीं पासून आला. मुकत्यार आहे. या करितां सरकारचा तह पेशजीं लिहिल्याप्रमाणें या उपर दिवसगत न लागतां दादासाहेब कुटुंबसुद्धां हस्तगत करून घेऊन पक्का तह लौकर व्हावा. या उपर विलंब लाऊं नये. रा॥ छ २२ रबिलावल हे विनंती.

[१९५] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशी.

विनंती उपरि. पूर्वीं तहनामा पाठविला. ते समयीं हैदरखानाचे कलमाचे तीन पर्याय लिहिले होते कीं, हैदरखानानें कराराप्रमाणें इंग्रजांचा व महंमद अल्लीखानाचा मुलुख सोडून सरकारांत ही तहानेंच चालेल [तर] बरेंच झालें; दुसरा पक्ष सरकारचा व इंग्रजाचा तह झाला असतां हैदरखानांनीं सरकाराशीं विरोध न केला आणि इंग्रजाची मसलत केली तर इंग्रजांनींच खानाची मसलत करावी, सरकारांतून मसलत करितां येणार नाहीं; तिसरा पक्ष सरकारचा व इंग्रजाचा तह झाला यामुळें हैदरखानांनीं सरकाराशीं बिघाड केला तर सरकार व इंग्रज मिळोन मसलत करावयाचें कलम लिहिलें तें चांगलें आहे, ह्मणून विस्तरें येथून लिहिलें होतें. त्याचें उत्तर लिहिलेंत कीं, तें पत्रच राजश्री पाटिलबावास बजिन्नस दाखविलें. उत्तरें झालीं कीं, सरकारचा व इंग्रजांचा तह जाहालियावर हैदरखानांनीं तहाप्रमाणें इंग्रजाचा व महंमद अल्लीचा मुलूख सोडून देऊन सरकारांतही तहानेंच चालल्यास बरेंच जाहलें.

---

८७. मातम पुरशी=दु:ख पुसणें, दुखवटा.
८८. कदम=पाऊल.
८९. हेष्टिन=हेस्टिंग्स.
९०. मसलत=मोहीम.
९१. बजिन्नस=तेंच, समक्ष.

इंग्रजही त्यांशीं बोलणार नाहींत. दुसरा पक्ष सरकारची व इंग्रजांची तह झाली असतां हैदरखानानें सरकाराशीं विरोध न केला आणि इंग्रजानींच खानाची मसलत करावी, त्यास ही गोष्ट इंग्रज स्पष्ट ऐकत नाहीं, येविशींची भवति न भवती विस्तरयुक्त लिहिली. हैदरखानाचे कलमाचा पर्याय येयून लिहिला असतां दुसरीच तऱ्हा लिहिण्यांत आली. यावरून कांहीं समजत नाहीं. येविशींचा निश्चय तुम्ही बोलाल त्याप्रमाणें इंद्रसेनास सांगूं. याचें उत्तर केलें कीं, याचा निश्चय आमच्यानें सांगवत नाहीं. लिहून पाठवून उत्तर येईल त्याप्रमाणें विनंती करूं. याचें उत्तर पाटीलबावांनीं केलें कीं, पत्राचा जाब येण्यास दोन अडीच महिने लागतील तों पावेतों इंद्रसेन राहत नाहीं त्या पक्षीं निरोप द्यावा लागेल. याचें उत्तर शेवटीं केलें कीं, श्रीमंतांचे दौलतीची काळजी आपल्यास नाहीं अशी नाहीं. जें आपल्यास चांगलें दिसेल तें करावें. ह्मणोन विस्तरें करून लिहिलें तें कळलें. त्यास करारप्रमाणें इंग्रज व महंमद अल्लीखान यांचा मुलूख व पाडाव[१२] सोडून देऊन सरकारांतही तहानें चालेल तर बरेंच जालें. हें कलम व न चालल्यास दोघांनीं मिळून मसलत करावी हें [कलम] करारांत आणलें आहे तें चांगलेंच आहे. कदाचित हैदरखानानीं सरकाराशीं स्नेह राखून इंग्रजाची मसलत केली याचा पर्याय लिहिला होता, तो समजूनच लिहिला होता. परंतु हल्लीं हैदरखान वारले. तेव्हां सर्वांचींच वचनें उगवलीं तेव्हां याच कलमावर तूट[१३] खावी असें नाहीं. श्रीमंत राजश्री दादासाहेब यांस कुटुंब सुद्धां स्वाधीन इंग्रजानीं करावें आणि वरकड कलमां पैकीं पेशजी लिहिण्यांत आलीं व जेथवर स्वधतील तेथवर साधून घेऊन लवकर तह करावा. या उपर विलंब लावूं नये. रवाना छ. २२ रबिलावल हे विनंती.

[१९६] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. तुम्हीं छ. १९ रबिलावल मुक्काम नजीक ग्वालेर येथील पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. लिहिलें वर्तमान सविस्तर कळलें. इंग्रजांचा तह करणें त्याविशीं श्रीमंत दादासाहेबांचें कलम पक्कें करून घेऊन मग तहनामा हवालीं करावा अशी आज्ञा. या अन्वयें बोलत असतां हैदरखान मेल्याचें वर्तमान आलें, त्यावरून तहनामा हवालीं करावा, येविशीं राजश्री पाटिलबावांनीं आग्रहें करून सांगितलें. आम्हीं उत्तर केलें कीं, धन्याची आज्ञा अशी नाहीं, व तुमचे लिहिण्यांत ही असें नाहीं, तेव्हां तहनामा कसा द्यावा ? त्याजवर

---

१२. पाडाव=जिवंत धरलेले, कैद केलेले. हे विशेषत: इंग्रजांकडील होते.

१३. तूट खावी=तह मोडावा.

राजश्री आपाजी राम दाभोळकर[14] व राघोपंत गुरुजी यांस मध्यस्तीस घातलें. परंतु आम्हीं ऐकिलें नाहीं. पाटीलबावांचें ह्मणणें जे, हैदरखान वारले या उपर ओढणें ठीक नाहीं. दादांचें कलम नीट करून देऊं, असा कागद श्रीमंतांस लिहून देतों. तहनामा द्या, नाहीं तर इंद्रसेनास निरोप देतों. मग जें होणें तें होईल. आम्ही ईकडील[15] तोंडावर आहों. तिकडे[16] संभाळणें तसें संभाळावें. परंतु आम्हास आज्ञा नाहीं कबूल कसें करावें ? शेवटची गोष्ट निग्रह करून तहनामा आम्हांपासून घ्यावा असा डौल दिसतो. आज्ञा येईल तशी वर्तणूक करूं. म्हणून तपशिलें करून लिहिलें तें कळलें. त्यास तुम्हीं उत्तरें प्रत्युत्तरें ठीकच केलीं. त्यांणीं आह्मांस लिहिलें त्या भरोंशावर तहनामा पाठविला. त्यांणीं लिहिल्याप्रमाणें निभावावें हें उचीत. पहिलें लिहिणें काय ? हल्लीं बोलतात काय ? असो. परंतु हैदरखान मृत्यु पावले हेंही निमित्य जालें. त्या पक्षीं पाटिलबावा म्हणतात कीं, दस्तऐवजी कागद लिहून देतों तो कागद लिहून घेऊन, आम्हांस घण्याची आज्ञा नाहीं परंतु आपण सांगतात त्या अर्थीं देतों. ज्यांत श्रीमंतांचे दौलतीचें कल्याण ती गोष्ट करावी. इतकें सांगून दस्तऐवज लिहून घेऊन त्यांजकडील तहनामा आपले जवळ घेऊन मग इकडील तहनामा हवालीं करणें. येवढे[18] थोर सरदार, पहिल्यानें लिहिलें काय ! हल्लीं निग्रह करून घेणार ही रीत नव्हे. असो. पक्की बळकटी करून घेऊन करावें. रा॥ छ. ९ रा॥र हे विनंती.

[१९७] ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. इंग्रजाकडील तहनामा यादी प्रमाणें लिहून पाठवावा व एकडौल शिक्का करून पाठवावें. नवीं कलमें बोलण्यावर आलीं त्याप्रमाणें व श्रीमंत राजश्री दादासाहेबांस अगोदर घ्यावयाचें पक्कें करूं तेव्हां नवीं कलमें बोलण्यांत आणलीं तें डौलांत भरून त्याप्रमाणें इंद्रसेनाकडून कलकत्त्याचा तहनामा आणवून तो घेऊन मग डौल भरून तयार केलेला देऊं. यादीप्रमाणें येईल तो देणार नाहीं

---

१४. आपाजी राम दाभोळकर हे शिंद्यांच्या दरबारीं पेशव्यांचे दिवाण. ग्रां० ड० 'रामाजी अनंत' असें लिहितात तें चुकीचें आहे. कारण रामाजी अनंत हे स० इ० १७६१ मध्यें पानिपत येथें निवर्तले. हेच पत्र १६४ । १६५ यांतील आपाराव होत. हीं पत्रें आपा राव यांस लिहिलीं तीं ह्याच ग्रहाच्या संबंधाचीं आहेत. आपाजी राम यांच्या वंशजांचें आम्हांस आलेलें पत्र ह्या अंकाच्या मलपृष्ठावर छापिलें आहे तें पहावें. म्हणजे दाभोळकर यांजबद्दल विशेष माहिती होईल.

१५. हे कोण ?

१६. हिंदुस्थानांत.

१७. दक्षणेंत.

१८. येथपासून खुद्द नानांचें अक्षर.

म्हणोन तीन खानग्याचीं पत्रें राजश्री पाटीलबावांचीं व तुमचीं आलीं होतीं व पूर्वींपासून श्रीमंतांचे घरचा विश्वास शिंद्यांचे लिहिण्यावर व बोलण्यावर कीं सरकार कामावर अथवा मर्यादेंत अंतर घडणार नाहीं असें जाणोन तहनामा व डौल पाठविले व तह करावयाविषयींही लिहिलें. त्यास राजश्री पाटीलबावाचे लष्करांतून चार पांच ठिकाणीं लिहिलीं आलीं कीं, सरकारचे वकिलावर जबरदस्ती करून तहनामा घेऊन इंग्रजांस दिल्हा. तुम्ही तो मोघम-----परंतु भोंसले, होळकर व हैदरखानाकडील वकिलांनीं वगैरे विस्तारें त्यांस लिहिलें त्यावरून अपूर्व वाटलें. तहनामा व डौल विश्वासानें पाठविले असतां असें न घडावें व हा लौकिकही करावयाचा नव्हता. तह करणें खराच. लिहिलीं पुसलीं ही आलीं गेलीं तेव्हां अशी गोष्ट बाहेर दिसिवणें यांत काय ध्यानांत आणलें असेल तें असो. थोर आहेत त्यांचें लिहिणें बोलणेंचें प्रमाण असतें व त्या विश्वासावरच मोठीं कामें होत असतात व ज्या मर्यादा आहेत त्या चालविल्या असतां कल्याण होतें. असो. जेंग्यांचे थोरपणास चांगलें दिसलें असेल तें केलें असेल. श्रीमंत राजश्री दादासाहेब पूर्वीं हरी बाबाजीचा नाश करून निघोन गेले त्यावर राजश्री पाटील बावांचीं बोलणीं झालीं कीं, दादासाहेब कुटुंबा सुद्धां सरकारांत आणून हवालीं करीन. येविषयीं शर्तीचीं बोलणीं चिमाणा व तुम्हांजवळ जालीं होतीं त्यांचें स्मरण तुम्हांस असेल. त्या निश्चयावरून हल्लीं ईश्वरें तसें घडावयास आणिलें आहे. दादासाहेबांचा बंदोबस्त होणें कठीण आहे. एखादा फितूर कीं दंगा केल्यानें दौलतीसच पेंच बसावयाचा. याकरितां दादासाहेब कुटुंबा सुद्धां येथें पाठवून द्यावे हेंच बरें. यांत असें होईल कीं, ज्यांजपासून गेले त्यांनीं आणून सरकारांत दिल्हे. यांत निमित्तही पुढें मागें राहत नाहीं. ये विशीं राजश्री पाटीलबावाशीं बोलून पक्कें करून घ्यावें आणि लिहून पाठवावें. रा॥ छ १ जै॥वल हे विनंती.

[१९८] ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. श्रीमंत राजश्री दादासाहेब यांस इंग्रजांनीं हवालीं करावें, या प्रमाणें पक्का ठराव राजश्री पाटीलबावानीं करून घेऊन मग तहनामा सरकारचा पाटीलबावानीं इंग्रजांस दिल्हा व इंग्रजाचा आपणापाशीं घेऊन दादासाहेबांस आणावयाकरितां राजश्री केसोपंतांस पाठविलें त्यास दादासाहेब त्याजपाशीं येतील आल्यावर येथेंच आम्हांकडे पाठवितील. कदाचित दादासाहेब येते समयीं वाटेनें एखादी गलबल केली अथवा हरतऱ्हा करून निघोन गेल्यास फार विलग-

६९. हरी बाबाजी हे कोण ?

पडेल. याकरितां येविशींचा बंदोबस्त चांगला असावा व केलाही असेल. परंतु सुचली गोष्ट लिहिली आहे. कां कीं, त्यांची रीतभात व बोलण्याची प्रमाणिकता सर्व माहीत आहे व पूर्वीं अनभवासही आली आहे. तेव्हां याचा बंदोबस्त चांगला असावा. सारांश पाटीलबावापाशीं सुरक्षित येऊन पोंहोचून येथें येत असें घडावें. मध्येंच निघोन गेले तर विलग पडेल. कोणे गोष्टीविशीं विश्वासावर जाऊं नये. रा॥ छ १ जमादिलावल. हे विनंती.

[१९९] ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. राजश्री पाटीलबावा म्हणूं लागले कीं, इंग्रजाचा तह जाला त्यांचा कंपू मुंबईंत रिकामा बसला आहे त्यास पुढें सरकार व इंग्रज मिळून हैदरखानावर मसलत करावयाची त्याची तरतूद एव्हां पासून होऊन योजना घडावी. इंद्रसेन म्हणतो जे, तुम्हांस गरज असल्यास कंपू ठेवूं नाहीं तर कलकत्त्यास बलावून घेऊं. म्हणोन लिहिलें. त्यास येथून खानास लिहून पाठवूं. त्यांनीं महमदअल्लीखानाचा व इंग्रजाचा मुलुख सोडून सरकारचे दोस्तींत राहिले तर बरेंच जालें; ऐकिलें नाहीं तर त्याजवर मसलत करावी लागेल तेव्हां कंपू उपयोगीं पडेल. याजकरितां तूर्त आहे तेथें असो द्यावा. टिपूनें न ऐकिलें तर सरकार व इंग्रज मिळून मसलत करावयाचे करारांतच आहे त्या पक्षीं कंपू असावा हें बरें. येथून लिहून जाईल त्याप्रमाणें त्यांनीं सामील व्हावें. हा पुढील मनसबा आहे. आधीं सरकारचा मुलूख किल्ले ठाणीं येतील, [१]श्रीमंत राजश्री दादासाहेब कुटुंब सुद्धां येतील, तदनंतर खानास [२]लिहून न ऐकिलें तर मसलत करावयाची ती होईल. रा॥ छ १ जे॥ वल हे विनंती.

[२००] ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. तह प्रकर्णीं इंद्रसेनाची भवती न भवती होऊन सरकारचे तहाचा निश्चय बोलण्यांत आला. त्याचीं कलमें पांडुरंग रघुनाथ यांणीं लिहिलीं त्यांचे जाबसाल:—

साष्टी व उरण खेरीज करून वसई वगैरे कोंकण प्रांतींचे किल्ले व जागे जे इंग्रजांनीं घेतले असतील ते सोडावे म्हणून लिहिलें. त्यास मुख्य मुद्दा साष्टीचा. तो खेरीज करून वरकड जागे सोडतात त्यास साष्टीसुद्धां

१००. पूर्वीं दादांस शिंदे बुंदेलखंडीं नेत असतां ते नजर चुकावून पळून सुरतेस इंग्रजांकडे गेले होते.

१. येथपासून खुद्द नानांचें अक्षर.
२. येथपासून खुद्द नानांचें अक्षर.

दरोबस्त जागे सोडवून घ्यावे हें चांगलें.

श्रीमंत राजश्री दादासाहेब यांस पाटील बावाचे स्वाधीन करावें, जों-पर्यंत सुप्रवृत्तीनें चालत तोंपर्यं पंचवीस हजार रुपये दरमहा ह्मपटनचे तहा-प्रमाणें त्यांस द्यावे, म्हणोन लिहिलें. त्यास दादासाहेबांस पाटीलबावांचे वि-द्यमानें कुटुंबासुद्धां सरकारांत हवालीं करावे याप्रमाणें व्हावें हें चांगलें. ह्म-पटनचे तहाप्रमाणें चालावयाचें कबूल करावें. सुरळींत चालल्यास चालवूं.

आमदाबाज सुद्धां गुजराथ प्रांतीं-चा मुलूख घेतला आहे तो सोडावा म्हणून लिहिलें; उत्तम आहे.

ह्मपटनचे तहांत सरकारांतून लि-हून दिल्हे आहे कीं तीन लक्षांचा मुलूख भडोचे नजीक इंग्रजांस तो-डून द्यावा. हें कलम पाटील बावानीं उडवून देऊन, सदर्हू मुलूख इंग्रजांनीं मागूं नये याप्रमाणें करारांत आणलें ह्मणून लिहिलें तें कळलें. त्यास नि-दानीं तीन लक्षांची जागीरही इंग्र-जांस देऊन साष्टी, उरण सरकारांत घ्यावयाचें करावें. हाही एक निदान पक्ष करावा.

भडोच पाटीलबावांस द्यावी असा तळेगांवच्या तहांत इंग्रजांचा करार आहे. त्याप्रमाणें हल्लीं द्यावी ह्मणून लिहिलें; उत्तम आहे.

सदर्हूप्रमाणें जाबसाल बोलण्यांत येऊन निश्चयापावेतों देखील गोष्ट आली होती, इतक्यांत कालचीं पत्रें श्रीमंतांचीं आलीं तेंव्हां पासून मर्जी ठीक नाहीं, याउपर काय ठरेल पहावें, म्हणोन लिहिलें त्यास राजश्री पाटील बावानीं इंग्रजाशीं जाबसाल लाविले होते त्यांत हीं पत्रें गेलीं. यावर पाटील बावा-च्या जाबसालास बळ पडेल असें चित्तांत यावें तें न येतां मर्जी ठीक नाहींशी झाली. असो मर्जी ठीक न दाखवून सरकार काम चांगलें घडत असल्यास उत्तम आहे. परंतु हैदरखानाचे तहाचें यांत कोठेंच लिहिलें नाहीं हें काय ! हैदरखानाचे मुद्दे कोणते कबूल केले, काय ठराविलें, हें या लिहिण्याबराबर असावें तें कांहींच लिहिलें नाहीं. हैदरखानसुद्धां तह जाला तर करावा, हा येथील विचार व राजश्री पाटीलबावांचाही विचार आहेच. याकरितां हैदरखा-नाची तोडजोड कशी, त्याचे मुद्दे कोणते ठरले व हैदरखान यास कसें सांगावें, कदाचित हैदरखानास फरांशीस आल्यामुळें ⁶वोढूं लागले तर याची तोड काय ? तें पुसोन लिहून पाठवावें. रा॥ छ. १४ ज॥ र हे विनंती.

१. सुप्रवृत्तीनें=सुरळीत, चांगले रीतीनें.
४. बळ पडेल=जोर येईल.
५. फरांशीस=फ्रेंच लोक.
६. 'वोढूं' कीं 'येढूं' तें स्पष्ट नाहीं 'लागले' क्रियापदाचा कर्ता कोण ?

[२०१] ॥ श्री ॥

राजश्री नानारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. सुरतेस श्रीमंत राजश्री दादासाहेबांस इंग्रज खर्चास देत होते ते हल्लीं देत नाहींत. व इंग्रजांचा तह जाला हें चित्तांत आणून चोंहीकडे राजकारणें दादासाहेब यांचीं चालीस लागलीं. टिपू, नबाब, भोंसले वगैरे यांजकडेही कारकून रवाना केले. याप्रमाणें बातम्या येतात. त्यास दादासाहेबांस इंग्रजांनीं स्वाधीन करावे असें करारांतच आहे. राजश्री पाटील बावांचे स्वाधीन जाल्यास सरकारांत हवालीं करतील परंतु मध्येंच कोठें निघून गेले तर ठीक नाहीं याचा बंदोबस्त जरूर करावा. इंग्रजाची अटकही नाहीं. पांच सात कोस जातात येतात असें आहे. याकरितां लिहिलें आहे. मध्येंच निघोन गेले तर इंग्रज म्हणतील, आम्हीं काय करावें? आणि तह तर जाला. मुद्दा हातचा गेला असें होईल. याचा बंदोबस्त चांगला करावा. रा॥ छ. २२ जमादिलावल हे विनंती.

[२०२] ॥ श्री ॥

राजश्री नानारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. राजश्री पांडुरंगपंताचे पत्रांतील जाबसाल:—

राजश्री पाटीलबावांचे कारभाऱ्यांचे खलबत झालें त्यांतील आशय भाईनीं सांगितला. तो आलाहिदा विनविलाँ आहे. परंतु भाव तो आढळत नाहीं. सारांश मसलत होत नाहीं ही गोष्ट खरी. सदाशिव मल्हार यांशीं दोन दिवस खलबत दाट चाललें आहे. चोविसावे जमादिलावलचे रोजीं दो प्रहरां इंग्रजांचा कारभारी व सदाशिव मल्हार आले त्यांचें चार घटका खलबत झालें. मागती सायंकाळीं सदोबा आल्यावर द हताजी मुनशी बोलावून मागती खलबत जालें. यांतील आशय समजल्यावर विनंती करीन म्हणून लिहिलें. त्यास खलबतांतील अन्वय तुम्हांस कळलाच असेल. सविस्तर शोध करून लिहून पाठवावा. पाटील बावांचे व कारभारी यांचे खलबत झालें त्यांतील आशय भाईनीं सांगितला तो आलाहिदा तुम्हीं लिहिला. त्याचें उत्तर सविस्तर लिहून पाठविलें आहे. त्याजवरून कळेल.

पाटीलबावा एके दिवशीं म्हणूं लागले कीं, इंग्रज श्रीमंत दादासाहेबांस तुमचे स्वाधीन करूं असें म्हणतात, याचें कसें करावें? त्यावरून उत्तर केलें कीं, हा विषय आमचा नाहीं, याचें उत्तर श्रीमंत करतील, आज्ञा होईल तर हा जाबसाल त्यांजकडे लिहून पाठवितों, ते याविषयींचें उत्तर लि-

१. विनविला=विनंतिपत्रीं कळविला.

हितील, असें बोललेत म्हणोन लिहिलें. त्यास पाटील बावांस मसलती करणें तेव्हां बंदोबस्त राहणार नाहीं. याकरितां दादासाहेबांस पाटील बावांनीं आपले विद्यमानें सरकारांत हवालीं करावें म्हणजे बंदोबस्त चांगला राहील. व मागें पुढें सरकारचा शब्दही कोणावर नाहीं. छ. १४ जमादिलाखर हे विनंती.

[२०३]

|| श्री ||

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. श्रीमंत राजश्री दादा साहेबांच्या कारकुनाबरोबर मुद्याची याद आली. ती तुम्हीं कलमवार पत्रीं लिहिली ती कळली. तिचा तपशील पाटील बावांनीं लावून उत्तरें केलीं कीं, पैका आम्हापाशीं कशाचा? नित्य कर्ज घेऊन भक्षावें अशी अवस्था आहे. सरंजामाचा प्रकार म्हणाल तर आज घडत नाहीं तुम्हीं येथें यावें पोटपाण्याची बेगमी थोडी बहुत घडेल. तीस बत्तीस तोफा आहेत इतक्यांस बैल मिळावयाचे नाहींत. तोफा साऱ्या भडोजेस टाकाव्या. दोन चार बराबर आणाव्या. धनीपणाचा कायदा तर आपण धनीच आहेत त्या पक्षीं याचें पुसणें काय? याप्रमाणें भवती न भवती चालली आहे. परंतु असा विचार आहे कीं, लाख रुपये पावेतों खर्चास द्यावे आणि बोलण्या चालण्यांत त्यांची अधीक आगळी खातरजमा करून कोणतेही प्रकारें उज्जनीस आणावें म्हणोन लिहिलें. त्यास जाजती मुद्दे ऐकावयाचे नाहींत. ऐकूं नयेत. नर करितां इकडे गोदातीरीं रहाण्यास येऊंच लागले तर पाटीलबावांनीं इंग्रजाचे तहांत करार केला आहे त्याच धोरवट्यानें घडेल. येविशीं पेशजीं लिहून पाठविलेंच आहे. त्यावरून कळेलच. रा॥ छ. ३ रज्जब हे विनंती.

[२०४]

|| श्री ||

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. राजश्री केसो अनंत यांनीं सुरतेहून पत्र पाठविलें कीं, श्रीमंत राजश्री दादासाहेबांनीं आपणाकडे राजकारण येण्याविशीं लाविलें आहे. त्यास राजश्री पाटिलबावांनींही मला हेंच आज्ञा केली कीं, श्रीमंत आपणाकडे जात असल्यास उत्तम आहे. त्याची खातरजमा न होय तर उज्जनीस जावें त्यास आपणाकडे येत असेल तर यांत पाटीलबावांस संतोष आहे. लौकर जाणें होय तर करावें नाहीं तर यांचीं राजकारणें होऊं लागलीं आहेत. याप्रमाणें लिहून आलें व राजश्री रामजी पाटील यांचेंही बोलणें कीं, दादासाहेब इकडे आल्यास पाटीलबावासही संतोष आहे. तेव्हां उपेक्षा केली तर कोणीकडे निघोन जातील कळत नाहीं याजकरितां त्यांची खातरजमा करून आणावयास राजश्री हरीपंत, होळकर, रास्ते, पांडुरंगराव यांस पाठवावयाचें केलें. तुम्हांस कळावें म्हणोन

लिहिलें आहे. राजश्री पाटीलबावांस पत्रें लिहिलीं आहेत प्रविष्ट करावीं. रा॥ छ. १५ रज्जब हे विनंती.

[२०५] ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. राजश्री पांडुरंगपंत यांनीं लिहिलें जे, राजश्री पाटीलबावांनीं सांगितलें कीं,

श्रीमंत राजश्री दादासाहेब यांस पाटीलबावांचे स्वाधीन करूं असें कलमबंदींत लिहिलें नाहीं परंतु इंद्रसेनाच्या बोलण्यांत करार आहे कीं, कलमबंदीचे यादींत दादासाहेबांचे कलम लिहिलें आहे. त्या मुदतीस युक्तीचे वाटेनें तुमचे स्वाधीन करूं म्हणोन लिहिलें. त्यास इंग्रजाच्या या बोलण्यावर जाऊं नये. ते दगाबाज आहेत. या करितां दादा साहेबांस अगोदर आपले हातीं घ्यावें अथवा काचेश्वरास आणून पोंहचवून द्यावें येविशींचा मजकूर पेशजीं लिहिला आहे व हल्लींही कलमबंदीच्या उत्तरावर आलाहिदा लिहिला आहे. याप्रमाणें घडावा.

कलमबंदीचे यादींत हैदरखानाचें कलम लिहिलें आहे. त्याप्रमाणें घडल्यास उत्तम. कदाचित् हैदरखान तुमच्या सांगितल्यावर नच ऐके तर भडोच नजीक तीन लक्षांचा मुलुख इपटनचे तहांत सरकारांतून इंग्रजास लिहून दिल्हा होता तो हल्लींच्या तहांत इंग्रजापासून माघारा सरकारांत घ्यावयाचें ठरविलें आहे तो मुलुख तीन लक्षांचा माघारां मागूं नये वरकड लिहिल्याप्रमाणें सरकारचा तह करावा. हैदरखानाशीं आम्ही परभारां समजून घेऊं असेंही इंद्रसेनाच्या बोलण्यांत आहे म्हणोन लिहिलें. त्यास हैदरखानाचे मुद्दे इंग्रज कबूल करते तर मुलुख इंग्रजांस द्यावा लागता. हैदरखानाचे मुद्दे इंग्रजांनीं कबूल करणें हें घडत नाहीं त्यापक्षीं हैदरखान तरी कसे ऐकतील हें समजलेंच आहे. त्याभयीं सरकारचा मुलुख तरी कां गमवावा! हैदरखानाचे बोलण्यास या मुलकाचा संबंध लागत नाहीं.

रा॥ छ. २७ साबान हे विनंती.

[२०६] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि इंग्रजाचे तह करण्याची कलमबंदीची याद पूर्वीं राजश्री पाटील बावाकडून पारशी व हिंदवी आली. त्याचीं उत्तरें व निदान पक्षाचीं कलमें सरकारचे तहाचीं लिहून पत्रें पूर्वीं तुम्हांकडे पाठविलीं तीं पावलींच असतील. सरकारचा तह इंग्रजाशीं पाटील बावांचे विद्यमानें जाहाला हे शौ ह र त इंग्रजांनीं हैदरखानास कळविली. व पाटील बावाचे लष्करची ही बातमी खानास

गेलो. त्यावरून खान इंग्रजाचे गळीं पडून सलूख करून इकडे चाल धरणार म्हणोन बातम्या आल्या. जर खान व इंग्रज एक जाहाले तर फारच विलग पडेल. याकरितां इंग्रजाकडील यकत्यारी इंद्रसेन आला आहे, हीं कलमें व्हावयाजोगीं व इंग्रजासही फार अवघड पडायाजोगीं नाहींत, या करितां तहाचीं कलमें येथून लिहून पाठविलीं आहेत. त्यांत जेथवर साधतील तेथवर करून घ्यावीं. पाटीलबावांस सर्व काळजी आहे. इतकेंही बोलत असतां इंग्रज नच ऐकेल तर पाटीलबावांनीं तह ठराविला आहे त्याप्रमाणें श्रीमंत राजश्री दादा साहेबांस क्षेपनिक्षेप लौकर घ्यावयाचें करावें व हैदरखानानें सरकाराशीं विरोध केला असतां इंग्रजांनीं अनुकूळ होऊन खानाचें पारपत्य करावें व इंग्रजांनीं परभारां सलूख हैदरखानाशीं करूं नये हा पक्का करार दस्तऐवजीं घ्यावा. व पादशाहाचें कलम लिहिलें आहे तें. तिन्ही चांगली उगवून घ्यावीं. वरकड कलमांपैकीं जेथवर साधेल तेथवर साधून घेऊन तह करावा. सर्व दौलतेचा भार राजश्री पाटीलबावांवर आहे. पुढें मागें दोष न पडे असें पाहून करावें. याउपर विलंब लाऊं नये. रा॥ रमजान हे विनंती.

[२०७] ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. राजश्री पांडुरंग पंताचे पत्रांतील जाबसाल:—

राजश्री पाटीलबावा *उचपाड परगण्यांत येऊन गढ्या सोडावितात. पांच सहा गढ्या सोडऊन शिवाजी पंत बापूचे हवालीं केल्या. आणखी पांच साहा आहेत त्या सोडविल्यानंतर मग दुसरीकडे जातील. स्वारी हिंमतगडाकडे जाणार म्हणून लिहिलें तें कळलें.

बरवा [?] सागरचा मजकूर लिहिला तो सविस्तर कळला.

पूर्वीचे रवानगींत दादासाहेब व हैदरखान यांचीं कलमें दोन लिहिलीं आहेत परंतु आलीकडे बारिक मनास आणितां दादासाहेबांचे कलम लिहिल्याप्रमाणें इंद्रसेनाच्या बोलण्यांत आहे, हैदरखानाचा जाबसाल लिहिल्याप्रमाणें बोलण्यांत नाहीं, व कलमबंदींत हैदरखानाचे कलम लिहिलें आहे त्याप्रमाणें खचित आहे असें असतां पाटील बावा काय समजोन बोलले. त्यांचे ते जाणत. परंतु जाबसाल ध्यानांत असावा. म्हणोन लिहिलें तें कळलें. त्यास जसें दादासाहेबांचा जाबसाल इंद्रसेनाशीं करार करून घेतला तेव्हांच तुम्हांपाशीं बोलले असतील. परंतु दोहीं कलमाचे अर्थ पहातां नुक

८. यक्त्यारी=अक्त्यारी कुलमुक्त्यार.
९. क्षेपनिक्षेप=ठाकोठाक, एकदम.
१०. येथपासून खुद्द नानांचें अक्षर.
* उरपाड कीं उचपाड ?

स्नानीच आहे. आधीं दादा आपले स्वाधीन करून घ्यावे तेव्हां तहाचे पक्के ठरवावें हें जालें नाहीं व हैदर-खानाचें कलम तर कांहींच उगवून घेतलें नाहीं. रवाना छ. १ रमजान हे विनंती.

[२०८] ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. दादासाहेबांस तिकडे न्यावयास मसलत वकीलांची. असा बावांच्या मनांत संदेह येऊन आम्हांवर मर्जी ठीक नाहीं, केवळ रामजी पाटील यांची पत्रें येतीं तर बावांस खरें न वाटतें. त्याबरोबर दुसरे गृहस्थाचें पत्र मुकाबल्याचें होतें त्यावरून खरें वाटलें. दादासाहेब तिकडे गेल्यामुळें मर्जी खट्टी आहे. आम्हांवर रोष बहुत आहे. रामजी पाटलांचे जाणें राजश्री दाजीबा व गोविंदराव दि॥ कृष्णराव रास्ते यांचे घरीं आहे. दुसरें राघोपंत गुरुजी त्यांचेच आहेत. रामजी पाटलांचे पत्राबरोबर त्यांचीही पत्रें येत असतात म्हणोन व विशिखांचे[११] बोलण्यांत भाव निघाले कीं सांबांस[१२] तिकडे घेऊन गेले आतां होळकर वगैरे एक गट होऊन मागती पुरंदरचे मसलती सारखा प्रसंग घडतो. फिरून आमचें साधन करीत फिरील. थोडक्याच दिवसांत प्रत्ययास येईल. म्हणून बोलण्यांतील मजकूर विस्तारें लिहिला तो सर्व कळला. त्यास श्रीमंत दादासाहेब इकडे येणार हें पूर्वी अगोदर [illegible]लबावास लिहिलें आहे असें असतां तुम्हीं लिहिल्यावरून इकडे आणावयाचे केलें असें म्हणतात. असो येथून लिहितात त्याप्रमाणें.बोलतात हें लिहिणें प्रमाण मानूं नये. येखादे गोष्टीचा पक्का शोध लावून मग बोलावें. विशिखांचे बोलण्यांतील अर्थ लिहिला त्यास पुढें मागें तसा प्रसंग जाल्यास पाटीलबावासच सांभाळावें लागेल. दादा साहेबांचा भरंवसा कोणीही मानीत नाहींत. भलतेकडेच जातील. याकरितां आणावयाचें केलें. परिणाम ईश्वराधीन आहे. र॥ छ. १ जिलकाद हे विनंती.

[२०९] ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. प्रस्तुत इकडील वर्तमान तर छ. ३ रबिलाखरीं खोपवलीहून चार पलटणें तोफा वगैरे सरंजाम घेऊन मजबुदीनें पनवेलीस रस्त आणावयाकरितां रात्रीस कूच करून जाऊं लागली तों राजश्री परशरामपंत भाऊ यांची बातमी होतीच याणींही रात्रीसच त्यासीं जाऊन गांठ घातली. निकड करून लढाई लागली. तों पेंढारी लागूनच होते. शें दीडशें माणूस ठार व

११. विशिख=यवन, इंग्रज.

१२. सांब=दादासाहेब.

दोनशें पावेतों जखमी इंग्रजांकडील केले. तीन चारशें बंदुका व दाहा बारा उंट व छकडे दारू गोळयाचे व डेर राहुटया व चार साडे चार हजार बैल त्यांवर कांहीं जिंनसी व कांहीं रिताडाचे याप्रमाणें पाडाव आणिले. उजडतांच मुक्काम त्याचा बारवईवर अडचगीच्या जाग्यांत जाला. त्यावर दुसरे दिवशीं रात्रीस कूच करून जाऊं लागला. तों त्यांणीं गांठ घातली. शें पन्नास त्याकडील माणूस मारले व हजार बैल पाडाव आणला. इकडून बाणांची मारगिरी केली त्याणें त्या कडील दारूचे छकडे होते त्यास आग लागून त्याकडील माणसें फार जळालीं. रात्रींसच पळून पनवेलीस गेले. बराबर दीड दोन हजार पावेतों बैल राहिला तो बराबरच नेला. त्याजवर जरब बसून नाश फार जाला. याकरितां मुंबई-कडील पलटणें घेऊन मजबुदीनें तिकडून येतील व घाटावर एक तोंडीं लढाई नित्य तोफा घेऊन जाऊन मारगिरी करावी तेही करितात. घांटावर बातेऱ्यां बांधून अडचणींत राहिले आहेत. पुढें वाढून येत नाहींत. तेव्हां कामही मातबर होत नाहीं. याकरितां राजश्री तुकोजी होळकरही फौज सुद्धां कोळंब्या घाटानें कोंकणांत गेले. भाऊ व हे एक होऊन तिकडून रस्त घेऊन येतील त्यावर निकड करतील. राजश्री पाटील बावांस पत्र लिहिलें आहे तें प्रविष्ट करावें रा। छ. १२ रविलाखर हे विनंती.

[२१०]   ॥ श्री ॥

[illegible] नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. इंग्रजांची तरांडीं मुंबईहून बिदनुराकडे जात होतीं त्याजवर इंग्रजाकडील मातबर सरदार होता. त्यास तीं तरांडीं धुळपानीं सरदारासुद्धां पाडाव करून आणलीं त्याविशीं सरकारांतून मुंबैकरांचें पत्र आलें कीं, सरकारची आमची दोस्ती त्या पक्षीं तरांडीं वरील सरदार व लोक सुद्धां सोडून देवावीं. त्यावरून तरांडीं सरदार व लोक सुद्धां धुळपास लिहून सोडवून देविलीं. वर्तमान तुम्हांस कळावयाकरितां लिहिलें आहे. तरांड्यांवरील इंग्रजांकडील लोकांनीं लढाई मातबर दिली. धुळपानींही चांगलीच लढाई देऊन दस्त केलें. परंतु तह जाला त्या पक्षीं सोडून देविलें. रा। छ. ३ साबान हे विनंती.

[२११]   ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि राजश्री पांडुरंग रघुनाथ यांनीं छ. १२ जमादिलाखरचें पत्र

१३. जिनसी=माल, सामान.
१४. बतेऱ्या=बुरूज Battery.
१५. वाढून=चालून.
१६. तरांडी=तारवें.
१७. दस्त केलें=कैद केले, जिवंत धरले.

पाठविलें तें पावलें. धुळपानीं इंग्रजाचे तरांड्यांशीं लढाई देऊन धरून नेलीं, त्या विशीं इंद्रसेनास मुंबैकरानें लिहून पाठविलें त्यांणें पाटीलबावांस सांगून पाठाविलें त्यावरून पाटीलबावा ये विशींचा मजकूर बोलल्याचा मजकूर लिहिला तो विस्तरें करून कळला. त्यास धुळपानीं तरांडीं व वर सरदार व लोक होते त्यां सुद्धां दस्त केले, ते तह जाला त्यापक्षीं सोडून द्यावीं तों मुंबैकराचें पत्र आलें. त्यावरून धुळपास लिहून तेव्हांच सोडून देवविलीं येविशींचा मजकूर पेशजीं लिहून पाठविला त्यावरून कळलाच असेल. धुळपास[18] तह झाल्याचें वर्तमान समुद्रांत कळलें नवतें. येथून लिहून पाठविल्यावर सोडून दिल्हीं. तीं मुंबईस सरदार सुद्धां पावलीं, ह्मणोन मुंबईकरांचें पत्रही सरकारांत आलें. रा। छ १९ रजब हे विनंती.

[२१२] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि होळकर प्रकर्णीं पांच चार वेळ पत्रें तपशिलें करून सादर जाहालीं त्या प्रमाणें राजश्री पाटीलबावांशीं बोलत गेलों, परंतु ज्या समयीं होळकराकडील मजकूर काढला ते वेळेस सारीं बोलणीं एकीकडे टाकून चार चार घटका वाद प्रतिवाद होत गेले. पाटीलबावांचें ह्मणणें कीं, " सांवदाचे घरींहून जाबसाल होणें ते यथायुक्त होत असावे, पूर्वींच्या चाली पाहाव्या, तीं धोरणें पुढें चालवीत असावीं, न ऐकिलें त्यास समजून सांगावें. तें न होतां बाईस[19] संपुष्टांत[20] घालावें अशींच साऱ्यांची मर्जी एकसा दिसते. यावरून आश्चर्य आहे! अहल्याबाई होळकरांची सून, तिचा अपमान केला असतां लौकिकांत ठीक दिसेल कीं काय? तीही केवळ अपमान करून घ्यावया जोगी नाहीं. होळकरांनीं फत्तरगडचे आलीकडे आज पावेतों फौज किती बाळगली व चाकरी कोणती केली, सरंजामाचा वसूल आज पावेतों किती आला, त्यांचे आमचे महाल बरोबरीचे आहेत त्यांत त्यांचे महालाचा वसूल आमचे महाला पेक्षां कमी कां आकारतो, याची पुरशीस[21] धनीपणाचा कारभार जिकडे असेल त्यांनीं करावा[22]. एकाचाच पक्ष धरून लिहिणें, बोलणें, युक्त नाहीं " अशीं बोलणीं झालीं. पाटीलबावांनीं पत्र ये विशीं लिहिलें आहे त्यावरून कळेल.

---

१८. धुळप=आनंदराव धुळप ह्मणून पेशव्यांच्या आरमाराचे सरदार देवगड जि० रत्नागिरी येथें असत. वरील लढाई रत्नागिरीचे नजीकच झाली असें विविधज्ञान विस्तारांत धुळपाचा पवाडा प्रसिद्ध झाला आहे त्यावरून होतें. 'रेंजर' नांवाचें इंग्रजांचें लढाऊ तारूं या वेळीं धुळपांच्या तडाक्यांत सांपडलें होतें.

१९. बाई म्हणजे मल्हारराव होळकराची सून प्रसिद्ध अहल्याबाई.

२०. संपुष्टांत घालणें=कमी करणें, नाश करणें.

२१. पुरशीस= चौकशी, तपास.

२२. हें ह्मणणें नानांस उद्देशून आहे.

अहिल्याबाई कडील याद आली ती पाटीलबाबांनीं दिल्ही ती पाठविली आहे. पावेल. म्हणून विस्तारें मजकूर लिहिला तो सर्व कळला. त्यास अहिल्याबाई कडील याद पाठविली ती पाहिली. त्यास अशा यादी मागेंही एक दोन वेळ आल्या. त्यास अशा यादींनीं काम कांहीं व्हावयाचें नाहीं. कालहरण[२३] होतें. येविषयींचें तपशिलवार उलगडून पूर्वी दोन चार वेळां लिहिलें आहे, त्याचें उत्तर असें सांगतात कीं त्यांचें वाक्य वेदतुल्य. ऐकोन लिहितात. त्यास वेदतुल्य वाक्य ऐकावयाचें नाहीं. वास्तविक गोष्ट असेल तीच लिहिली असेल. सर्वांचे मानस बाईस संपुष्टांत घालावें असें आहे म्हणून बोलले, त्यास बाईस संपुष्टांत घालावयाचें प्रयोजन काय आहे ? सरकार काम व्हावें, मातबर सरदारी, दिवस मसलतीचे समीप आले, फौजेची तयारी जाली पाहिजे, विना पैक्या खेरीज[२४] फौज जमा कशी होते ? या करितां पूर्वी तपशिलवार लिहिलें होतें, त्याचीं उत्तरें अशीं यावीं कीं काय ? असो, तुम्ही पूर्वी लिहिलें आहे त्या अन्वयें पाटील बावांशीं बोलावें आणि बाईस पाटील बावांचें पत्र पाठवावें कीं, "डौलीचे[२५] खर्चापुर्ता ऐवज बाईनीं ठेवून तेथील वहिवाट बाईकडील महालकरी तिहीं माहलीं आहेत त्यांनीं करावी. बाकीचे महाल राहिले त्यास होळकरास मसलतें[२६] संबंधें पैका लागेल तो बाकीचे महालांपासून घेतील." असें बाईस पाटील बावांनीं निक्षून लिहिल्या शिवाय तोड पडत नाहीं. असे पत्रोपत्रीं मजकूर वारंवार लिहिले असतां कांहीं काम होईल असें वाटत नाहीं. मसलतीचे दिवस जवळ आले. फौजेची तयारी होऊन चाकरीचे उपयोगीं पडली पाहिजे, या करितां लिहिल्या अन्वयें तुम्हीं बोलून बाईस पत्र पाटील बावांनीं पाठवावें म्हणजे तोड पडेल, नाहीं तर पडावयाची नाहीं. फौज किती बाळगली ! महाल खराब कां ? चाकरी काय झाली ? हे पुसावें तर इकडील आवघेच जाबसालास पांणी[२७] पडतें. सरकारची नुकसानी मात्र भारी हें खरें. दुई[२८] नसल्यास इतकेही जाबसाल पुसावे, नीट करवावे, सरकार मसलतीस उपयोग पडावा, इतकेंही करितां येतें. असो, लिहिल्याअन्वयें बाईस लिहून पाठवावें, आणि अमलांत येई तें करावें. बाईस संपुष्टांत घालावी ही गोष्ट येथें[२९] नाहीं. असती तर तें मार्ग निराळे घडत जाते. पूर्वील सांप्रदायावर जातें तर दुई नसते तेव्हां कोठेंच पेंच पडत नाहीं. विरुद्ध

२३. काल हरण होतें=दिवसगत लागते.
२४. 'विना' आणि 'खेरीज' हा दुहेरी प्रयोग ध्यानांत ठेवण्याजोगा आहे.
२५. डौल=मान, दरजा (सरदारीचा)
२६. मसलत=स्वारी, मोहीम.
२७. पाणी पडतें=बाई विचारीत नाहीं, दाद देत नाहीं, या अर्थी.
२८. दुई=द्वैत, दुजाभाव.
२९. येथें नाहीं=आमच्या मनांत नाहीं.

पडल्यावर सरदारी कोणीकडे ? त्याचें कसें व्हावें ? याचा विचार करावा लागतो, हें सर्व मनांत आणावें. रा॥ छ १ जिलकाद हे विनंती[30]

[२१३] ॥ श्री ॥

सेवेशीं आज्ञा धारक गोविंद राम कृतानेक विज्ञापना ऐसिजे, ता। छ. १४ जमादिलावर मुक्काम पुणें पावेतों साहेबांचे कृपेकडून सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असों. विशेष. राजश्री नारो शिवदेव यानीं श्रीमंत राजश्री नाना स्वामींस पत्र पाठविलें कीं, गोविंदराम यानीं पुण्याहून पाटील बावांस पत्रें लिहिलीं कीं, खांसा नबाब पुण्यास येणार, हैदरखान मेला, पाठीमागें टिपूवर इंग्रजाची मसलत, या समयीं त्याचा उँपराळा[31] न केला तर इंग्रज त्याची दौलत घेऊन पुढेंही चाल करतील. यांचा ईतेबार[32] नाहीं, या करतां सरकार व नबाब यांणीं टिपूची कुमक करून इंग्रजांचा रेंचें[33] मोडावा. टिपूचाही पैगाँम[34] आहे कीं खानाचा काळ जाला या समयीं आमची कुमक करावी. मुसा भुसी फैंरासीस[35] आपले जमावासुद्धां टिपूजवळ येऊन पोहोंचला. एक वकीलही पुण्यास आला आहे. पंचवीस लक्ष रुपये तूर्त फौजेस मदत खर्च ध्यावा. याप्रमाणें आंतून नूरमहंमदखानाचे विद्यमानें ठराव होऊन सरकारची दहा बारा हजार फौज मिरजकर, रास्ते वगैरे मिळाले. तिकडे रवाना होणार. तर्तूद होते. नवाबासही कांहीं द्यावें आणि आपले कुमकेस न्यावें याप्रमाणें टिपूचे घाट आहेत. नबाब हीच मसलत बोलावयाकरितां पुण्यास येतात ये विशीं येथीलही कारभार यांचे संमत आहे. आपले हालून इंग्रजांचा तंह[36] झाला नाहीं हें मुख्य साऱ्यांच्या पोटांत आहे, या करितां सारे एक होऊन टिपूची कुमक करावी याप्रमाणें विचार होतात. कदाचित त्याची कुमक न केली आणि शिंद्यानीं तह केला हाच सिद्धीस न्यावा तर इंग्रज त्यांच्यीं[37] लगामीं राहिले. दुसरे श्रीमंत राजश्री दादासाहेबांस आपले बगलेंत ठेवणार, उँपरांतिक[38] म्हणतील तसें ऐकावें. कदाचित मसलतीमुळें देशीं[39] बोलाविलें तर इंग्रजाचीं पलटणें बरोबर घेऊन मातबर जमावानिशीं येणार तेव्हां स्वइच्छा व्यवहार होईल तेंही ठीक नाहीं. यास्तव तूर्त

३०. पेशव्यांच्या दरबारांतून कांहीं मागणें झालें त्याचा जाबसाल अहल्याबाईनीं केला नाहीं सबब शिंद्यांच्या मार्फत बाईनीं नीट चालावें व दरबारचें मागणें कबूल करावें अशा प्रकरणांतील वरील पत्र आहे.

३१. उपराळा=मदत, साहाय्य.

३२. इतबार=विश्वास.

३३. रेंच मोडणें=तोरा उतरणें, खैरी जिरविणें.

३४. पैगाम=प्रयत्न, हेतु या अर्थी.

३५. 'मुसा' इ०=मान्शर बुसी फरांशीस (फ्रेंच).

३६. तह सालब्याचा स० इ० १७८२ मध्यें झाला तो.

३७. त्यांच्या=शिंद्यांच्या.

३८. उपरांतिक=पाठीमागून, पुढें.

३९. देशीं=पुण्याकडे, दक्षिणेंत.

नूरमहंमदखानाचे विद्यमानें ठराव होतो त्याप्रमाणें पैका घेऊन टिपूकडे फौज रवाना करावी. पर्जन्यकाळ जवळ आला, दोन महिने दरम्यान आहेत, इतक्यांत फौजेची तयारी होऊन रवाना करावयास मासपक्ष पाहिजे, त्यावर सरदार व फौज येथून जाईल त्यांणीं तुंगभद्रा तीरीं छावणी करावी, इकडे पाटील बावांस लिहून पाठवावयासि येईल कीं, तुम्हीं टिपूचे मसलतीस फौज रवाना करावयासि लिहिलें त्यावरून दहा हजार बारा हजार फौज रवाना केली, परंतु दरम्यान बरसात आली आहे याकरितां छावणी तुंगभद्रा तीरीं होऊन बाद[४०] बरसात चुकवून अर्थ ध्यानास येतील तों पावेतों सरकारचे किल्ले कोट मुलूक इंग्रजांकडून सरकारांत यावयाचे व दादासाहेब यावयाचे याचें काय होतें तेंही समजेल. ज्यांत सरकारचा नफा आढळेल तशासारखे डौल धरावयासि येतील असे विचार एकांतांत होतात. फौज अवश्यमेव टिपूचे कुमकेस रवाना होते यांत संदेह नाहीं. याप्रमाणें गोविंद राम यांचीं पत्रें पुण्याहून श्रीमंत राजश्री पाटील बावांस आलीं. त्यांतील मजकूर सदर्हू प्रमाणें पाटील बावांनीं आम्हांस सांगितला ह्मणोन मशारनिल्हेचीं पत्रें सरकारांत आलीं, तीं नाना स्वामींनीं मजला दाखविलीं, त्यावरून त्या पत्रांतील मालुमांत धरून सेवेशीं विनंतीपत्र लिहिलें आहे, ध्यानास येईल, ऐसियास रास्ते व परशरामभाऊ यांजकडील दहा हजार फौज टिपूचे कुमकेस पाठविणार म्हणोन बाजार वदंता ऐकिल्यावरून मात्र लिहिलें होतें. मागाहून शोध पहातांना हें वर्तमान मिथ्या ह्मणोन सेवेशीं विनंती लिहिली होती. वरकड मजकूर मालुमांतील प्रमाणें मी ऐकलेंही नाहीं, आणि सेवेशींही लिहिलें नाहीं असें असतां हा मजकूर येथें लिहून आला त्यावरून सेवेशीं विनंती लिहिली. असो; साहेबांचे सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

[२१४] ॥ श्री ॥

राजश्री पाटिलबावा गोसावी यांसि.

आशीर्वाद विनंती उपरि. आपण छ. ७ शवाल व छ. २४ व छ. २७ जिलकाद तीन रवानग्यांचीं पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. पूर्वीं कलमबंदीचे यादीचीं उत्तरें रा० नारो शिवदेव यांजकडे आपण पाठविलीं व रामजी जाधव यांनीं लिहिलीं तीं पत्रें पावल्यावर हल्लीं आपणांकडून निदानपक्षाची याद कलमवार आली. सव्वीस कलमें लिहिलीं त्या पैकीं कलमें अधिक उणीं काय पडतात, त्याचें बोलणें नारो शिवदेव येथें आले त्यांसि बोलून कलमवार पत्रें लिहिलीं आहेत, व मशारनिल्हेहीं लिहिलें त्यावरून सविस्तर कळेल. आप-

४०. बादबरसाद=पावसाळ्या नंतर.

त्याकडून दोन खानग्यांचीं पत्रें आलीं, त्यांत तह कर्तव्य किंवा न कर्तव्य या दोहींतून कोणताही स्पष्ट अर्थ दृष्टीस पडत नाहीं. येथें तर इंद्रसेन निरोपाची उतावळी करितो. त्यास येथें येऊन आठ नऊ महिने होत आले. तह प्रकरणीं बोलणीं होऊन चार महिने झाले. याकरितां कलकत्याहून हेस्टैन[४१] याणें इंद्रसेनास लिहिलें आहे. तहाचा जाबसाल होत नसला तर उठोन येणें. त्यास एक महिन्यांत तहनामा पुण्याहून आणवितों असें ह्मणोन करार केला आहे. त्यास पेशजी तहनाम्याची पारसी कलमबंदीची याद पाठविली आहे. त्याप्रमाणें तहनामा सरकारचा लिहून त्याजवर शिक्का करून पाठवावा. व दुसरे कोरे डौलींवर[४२] शिक्का करून पाठवावे ह्मणजे इंद्रसेनास दाखवून हल्लीं आपण निदानपक्षाची याद लिहून पाठविली आहे, त्याप्रमाणें कलमें करारांत आणून कागदावर लिहून द्यावयास येईल व त्या अन्वयें त्याजपासूनही कंपिनीचे मोहोरेनशीं लिहून घेऊं. इंद्रसेन जावयाची जलदी करितो त्यास शिक्यानिशीं तहनाम्याची याद येईल ती दाखवून मग हल्लींचे यादीप्रमाणें जाबसाल बोलावयास चार दिवस अधिक आगळे लागले तर चिंता नाहीं. निरोपाची जलदी करितो तें करणार नाहीं. याद शिक्याची न आलियास त्यास तह होईल असा भरंवसा पुरत नाहीं. याकरितां पेशजी कलमबंदी याद पारसी पाठविली आहे त्याप्रमाणेंच लिहून वर शिक्का करून, व दुसरे डौल शिक्यानिशीं, याप्रमाणें दोन पाठवून द्यावीं. ह्मणजे हल्लीं कलमें लिहिल्याअन्वयें इंग्रजांचे आपले जाबसाल परस्परें सुधारून डौलाचे यादीवर लिहून त्या पासून लिहून घेऊन मग त्यास द्यावयासि येईल. कलमबंदीची याद शिक्यानिशीं येईल ते आह्मांजवळ राहील, ह्मणोन विस्तरें लिहिलें तें कळलें. राजश्री नारो शिवदेव याणींही सविस्तर पत्रें पाठविलीं, त्यावरून सर्वार्थ समजले. त्यास आपले लिहिल्यावरून पेशजी आपणांकडून पारसी याद कमलवार आली त्याप्रमाणें सरकारचा तहनामा शिक्यानिशीं करून पाठविला आहे. व डौलही शिक्यानिशीं पाठविले आहेत. परंतु बशर्त श्रीमंत राजश्री दादासाहेब कुटुंबासुद्धां इंग्रजांनीं स्वाधीन करावे. व वरकड कलमें येथून निदानपक्षाची याद पाठविली होती त्यापैकीं कलमें इंग्रजाशीं बोलण्यांत येऊन हल्लीं लिहून पाठविलीं व याहून नेथवर साधतील तीं साधून घेऊन डौलावर कलमबंदी लिहून अगोदर त्याजपासून कलम त्यांचे कंपिनीचे मोहोरेनिशीं व तेथील कोंसिलदार[४३] यांच्या

---

४१. हेस्टन=हेस्टिंगस्. इंद्रसेन=अंदरसन.

४२. सही शिक्का केलेला कोरा कागद. ज्यावर तहनामा ठरेल त्याप्रमाणें ठरल्यावर लिहावयाच्या.

४३. कोंसलदार=कौन्सिलर.

दस्कतानिशीं[४४] तहनामा त्याचा घेऊन उत्तम पक्ष इंद्रसेनानें येथें येऊन घ्यावा, नाहीं त्या पक्षीं आपणहि तेथें द्यावा. इंग्रजाचे तहाचें काम लहान नाहीं. बहुत जपून संभाळून करावें. सविस्तर नारो शिवदेव यांस लिहिलें आहे. त्याजवरून कळेल. हैदरखानाचे मजकूर सविस्तर नारोपंतास लिहिलें आहे. त्याप्रमाणें इंग्रजाशीं बोलून पक्के करारांत आणावें. रा। छ. १५ मोहरम. बहुत काय लिहिणें लोभ असों दीजे हे विनंती[४५] पौ। छ. ९ सफर मु॥ बिलहेटी नजीक गोहद.

[२१५] ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपर इकडे येण्याचा मजकूर राजश्री तुकोजी होळकरांशीं बोलण्यांत आला कीं नाहीं ! नसला आला तर आयते समयीं कदाचित दिक्कती[४६] काढतील, विलंबानें निघतील. याचा विचार केलाच असेल. लिहिण्यांत तुमचें कोठें आलें नाहीं यास्तव लिहिलें आहे. आतां त्वरेनें येणें होऊन मसलतीवर नमूद व्हावें, नाहीं तर अशाच खालीं दिवस जातील. खर्चाखालीं सरकार येतें. काम कांहींच होत नाहीं. शत्रु हावभरी[४७] होतात, बळकट होतात. हे सर्व विचार ध्यानांत यावया जोगे आहेत. रा॥. छ २७ सवाल हे विनंती[४८]

[२१६] ॥ श्री ॥

राजश्री पाटिलबावा गोसावी यांसि.

आशीर्वाद विनंती उपरि. इकडील कितेक मसलतीचे विचार राजश्री नारो शिवदेव यांस लिहिले आहेत॰ सर्व समजोन पुर्तेपणें मनन करून पोक्त विचारें उत्तरें लिहून पाठवावीं. दौलतीचें सर्व ओझें आपल्यावर आहे. मसलती तो तिडणीच्या[४९] दिसतात. तजवीज करून उलगडल्या पाहिजेत. पत्राचीं उत्तरें सत्वर यावीं. रा॥. छ २२ जमादिलावल बहुत काय लिहिणें लोभ असों दीजे हे विनंती.

[२१७] राज.

राजश्री पाटिलबावा गोसावी यांसि.

आशीर्वाद विनंती उपरि. राजश्री नारो शिवदेव यांस तिकडे जाऊन बहुत

४४. दस्कत=दसकत=दस्तखत—हातचें लिहिणें, सही. दस्तुर खुद.

४५. हें अस्सल पत्र नाहीं. नक्कल सांपडली ती बरहुकूम येथें दिलें आहे.

४६. दिकत=संशय.

४७. हावभरी=आशा युक्त.

४८. हें सर्व पत्र नानांच्या हातचें आहे. याचा संबंध [२१२] पत्राशीं आहे.

४९ तिडणीच्या=पेंचाच्या, कठीण.

दिवस जाले, व त्यांचे घरींही अडचणी आहेत, यास्तव मशारनिलेनीं येण्याविशीं एक दोन वेळां लिहिलें परंतु इंग्रजाचे तहाचा जाबसाल होत होता. याजकरितां त्यांस येण्याविशीं लिहिलें नाहीं. आतां तहही जाला. त्यास मशारनिलेस इकडे रवाना करावें. रा। छ १ जावल बहुत काय लिहिणें लोभ असो दीजे हे विनंती.

[२१८] ॥ श्री ॥

राजश्री पाटिलबावा गोसावी यांसि.

आशीर्वाद विनंती उपरि. पनवेलीहून पांच पलटणें गाडेराकडे बोरघाटास येत होतीं. त्यावर राजश्री तुकोजी होळकर व राजश्री परशरामपंत भाऊ यांणीं निकडीनें लढाई करून इंग्रजाकडील नाश फार केला. हें पूर्वीं सविस्तर लिहिलेंच आहे त्यावरून कळलें असेल. घाटावरूनही राजश्री हरिपंतांनीं तोफा त्यांच्या बतेर्‍यांनजीक नेऊन मारागिरी इंग्रजावर फार केली. व त्यांनींही मारागिरी भारी केली. छ २३ रोज मजकुरीं रात्रीस गाडर आपले सरंजामासुद्धां घाबरा होऊन घाटा खालीं उतरला. तें वर्तमान हरिपंतांस कळतांच फौजसुद्धां घाटावर जाऊन वरून तोफांची व बाणांची मारागिरी केली. त्यावर दुसरे दिवशीं संभाळून गाडरानें कूच करून जाऊं लागला. तों होळकर व परशरामपंत फौजसुद्धां तिकडून आडवे होऊन इंग्रजावर निकड केली. व हरीपंतही फौजसुद्धां व दोन तीन तोफा घेऊन घाटाखालीं उतरून पाठीभागून निकड केली. हजारों गोळ्यांचे छकडे व गाड्या व डेरे व राहुट्या वगैरे पाडाव आणले. लढाई दुतर्फांही चालली आहे ' ह्मणोन पत्रें आलीं. मागाहून होईल तें लिहून पाठवूं. आपल्याकडील वर्तमान सविस्तर वरचेवर लिहून पाठवीत जावें. ग्वालेरी सि म थ र क र गु ज रा नी घेऊन आपणाकडे पत्रें पाठविलीं ह्मणोन वर्तमान ऐकिलें त्यावरून संतोष जाहाला. परंतु आपलें पत्र सविस्तर वर्तमान लिहून आलें नाहीं. या दिवसांत इंग्रजाकडील ग्वालेर आली ही मोठी गोष्ट लौकिकास व मसलतीस चांगली जाहली. प्रस्तुत इंग्रज कोठें आहे वगैरे सविस्तर वर्तमान लिहून पाठवावें. इंग्रजांवर फौजांची निकड बसून लढाई होत आहे. घाबरा जाला आहे. रा।. छ २५ राकर बहुत काय लिहिणें लोभ असो दीजे हे विनंती.

---

५०. जनरल गाडर्ड–यास बोरघांटांत अडविलें होतें.

५१. बतेरी=ब्याटरी=तोफा मांडण्याकरितां बुरूज करतात ते.

५२. पाडाव आणले=हस्तगत करून घेतले.

५३. ग्वालेरचा किल्ला काप्टन पोफ्याम यांणीं शिद्यापासून घेतला होता.

५४. येथपासून खुद्द नानांचें अक्षर.

[२१९] ॥ श्री ॥

राजश्री रामजी पाटील गोसावी यांसि.

अखंडित लक्षुमी अलंकृत राजमान्य राजश्री बाळाजी जनार्दन आशीर्वाद विनंती उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहीत जावें. विशेष. सिप्रीचे मुकामींहून निघोन लष्करांत गेल्यावर तुम्हांकडून पत्र येऊन वर्तमान कळत नाहीं. इंग्रजाचे तह प्रकरणीं वगैरे सविस्तर बोलणें होऊन अमलांत यावयाचें त्यास तुम्हांस जाऊन फार दिवस जाले. बोलणीं जालींच असतील ये विशीं तुमचीं पत्रें यावीं, तीं कांहींच न आलीं. यावरून अपूर्व वाटलें. त्यास इंग्रजाचे तहाचे व होळकराकडील मजकूर सविस्तर बोलण्यांत आले, व श्रीमंत राजश्री दादासाहेबांस येथें आणून देऊन सरकारांत स्वाधीन करावें, हें तुमचें बोलणें निश्चयाचें आहे. त्याप्रमाणें कराल ही खातरजमा आहेच. परंतु तेथें पाटीलबावांशीं पक्कें बोलून कसें केलें हें सविस्तर लिहून पाठवावें. व राजश्री नारो शिवदेव यांस फार दिवस तिकडे जाऊन जाहाले, त्यांचे घरच्याही अडचणी आहेत, याकरितां त्यास पाठवावयाविशीं राजश्री पाटीलबावा यांस लिहिलें आहे. तुम्हीं तेथें पावल्यावर पत्र एक न आलें हे काय? किती एक बोलणीं जालीं होतीं. त्याचें कसें केलें हें वरचेवर लिहून पाठवावयाचें होतें. असो, हल्लीं सविस्तर लिहून पाठवावें. रा छ १ जावल बहुत काय लिहिणें, लोभ असों दीजे हे विनंती.

[२२०] ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेसि.

विनंती उपरि तुम्हीं भेटी*चा निश्चय केला तो उत्तम. तेथून राजश्री पाटिलबावांचा निघावयाचे मुहुर्ताचा निश्चय ठरेल तो लिहून पाठवावा. त्याप्रमाणें आम्हीं निघोन येऊं. येथें फौज वगैरे जमा करून मुंबईचे तोंडावर राजश्री हरीपंत राहतील. परंतु कलमें.

होळकरास बरोबर घेऊन येतील, यावें. कोणे ठिकाणीं आमची भेट, कोठ पावेतों आम्हीं यावें हें लिहून पाठवावें. बराणपुरा आलीकडे चाळीस कोस येणें घडावें.

भेट जालियावर फिरोन संदेह उत्पन्न नहोत. स्वच्छता, संतोषानें मसलत करण्याविशीं उत्साह असें घडावें.

कोणेही गोष्टीची अडचण आह्मांस पाडूं नये येविषयीं पक्कें असावें.

उभयतां सरदारांचे फौजांची तरतुद लौकर होऊन जमा व्हाव्या. भेटी होऊन निश्चय ठरून आपआपल्या मसलतीवर नमूद व्हावें.

हिंदुस्थान व सुरतेकडील दोघांनीं दोन मसलती कराव्याच, हा निश्चय असावा.

* एथ पासून खुद्द नानांचें अक्षर.

सरकाराचें काम पूर्वीं येथें मन घालून करीत होते त्याप्रमाणें करावें. वांकडें आंत बाहेर कोठें कांहीं नसावें. इतक्या गोष्टीची पुर्ती खातरजमा करून चिठी आली ह्मणजे निघोन येऊं. आंतून बाहेरून शोध करून घेऊन लिहून पाठवावें. आम्हीं येथून निघणार त्यापक्षीं श्रीमंतांचें राहणें पुण्यांत ठीक नाहीं. यास्तव पुरंदरास राहतील. रा॥ २७ रमजान हे विनंति. पत्राचें उत्तर लवकर पाठवावें ; हे विनंति[५५].

[२२१] ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंति उपरि. राजश्री पाटीलबावांचीं व सदाशिवपंत यांचीं पत्रें पूर्वीं हिंदुस्थान व कोंडाईबारी व पुण्याकडील मसलतीचे प्रकार विस्तारें लिहून आलीं त्यांचीं उत्तरें विस्तारें सर्वही निश्चय करून पाठविलीं होतीं कीं, आतां पत्रें लिहून जाब जाणें यास दिवस राहिले नाहींत असें समजून पाटीलबावांनीं कोंडाईबारीकडे यावें असें लिहिलें असतां, " हिंदुस्थानांत दुसरा पाठवितात, तेव्हां आम्हांस उणेंपण, हिंदुस्थानाची मसलत करावी म्हणोन लिहिलें, आतां आम्हांस दूर काढून टाकलें, होळकरास कोंडाईबारीकडे पाठवावें " असें लिहिलें. तर पहिला संकेत होताच ही शंका निघणार. हिंदुस्थानांत होळकरास पाठवावें असें लिहिलें असतां हिंदुस्थान त्याकडे सांगितलें हें वाईट वाटणार. तेव्हां दोहों सरदारांनीं मसलती करावयाचें येथून लिहिलें असतां संदेह येणार म्हणोन असें लिहिलें कीं, एकांनीं कोंडाईबारीकडे सरकारचे पथका सुद्धां यावें. एकांनीं हिंदुस्थानची मसलत करावी. उत्तम पक्ष पाटीलबावांनीं कोंडाईबारीकडे यावें. हें न होय, त्यापक्षीं होळकरास फौज सुद्धां कोंडाईबारीकडे पाठवून मग हिंदुस्थानचे मसलतीवर नमूद व्हावें. जो ठराव करणें तो पाटीलबावांनींच करून उत्तर सत्वर पाठवावें. असें लिहिलें असतां तुम्हीं लिहिलें कीं, इतकीच कल्पना घेऊन पूर्वीं वाद प्रतिवाद घालतील. त्यास त्यांणीं कल्पना घ्याव्या त्या आह्मी उघड्या लिहून निश्चयही त्यांवरच ठेविला. तेव्हां कल्पना घेऊन वाद प्रतिवाद घालावयास जागाच राहिली नाहीं. हे सर्व अर्थ समजूनच पत्रें लिहिलीं होतीं. तींच दाखवून निश्चय करावयाचा होता. त्यांचे चित्तांत कल्पना उठतात त्यांचें निवारण करणार ईश्वर. परंतु आपण जी गोष्ट चांगली, श्रीमंतांचे दौलतेचें कल्याण व पाटीलबावांचे स्वरूपास उत्तम तेंच लिहीत

---

५५. हें सर्व पत्र नानांच्या हातचें आहे. गुजराथेंत शिंदे, होळकर इंग्रजावर गेले त्या पूर्वीं त्यांच्या व नानांच्या भेटी व्हाव्या असें ठरत होतें असें आवरून होतें.

५६. कोंडाईबारी ही विंध्याद्रीमध्यें आहे.

नावें, व बोलत जावें, असें समजून लिहितों. आतां पत्रें जाणें येणें यांस अवकाश नाहीं. असें उभय पक्षींचा भेटीचा प्रकार लिहिलात हा चांगला आहे. परंतु पाटीलबावा व होळकर दोघांस येणें लागेल. तेव्हां हिंदुस्थानचे इंग्रजास व पातशा नजीबखान सुद्धां सर्वांस वाटेल कीं, सरदार देशीं गेले. हें जाणून बखेडा करतील. इकडे गाडर मुंबईस आल्यास पंचवीस दिवस झाले. सरंजाम व तरतूद ही त्यांणीं भारीच केली आहे. आश्विन शुद्ध पक्षीं निघणार म्हणून बातम्या मुंबईच्या वगैरे पैदरपै[५७] येतात. या संधींत आम्हीं गंगापार गेलें म्हणजे काय कल्पना काढून हांवभरी होतील कळत नाहीं. हा पेंच मोठाच दिसतो. श्रीमंतांचे पाय ध्यानांत आणून स्वच्छ अंतःकरणें संदेह सर्व शपथी पूर्वक टाकून देऊन करून इंग्रजांचें पारपत्य पूर्वीं मसलती लिहिल्या त्यांतून कोणता ठराव करणें तो करून आपआपले कामावर जाऊन निकड करावी. जाहिराणा चांगला बाहेर दिसावयाकरितां चिंतो विठ्ठल वगैरे मंडळी चांगली शोभेनें पाठवावी. सरकारचीं कामें जाहिराणा[५८] चांगली दिसे अशीं आहेत. ते केली म्हणजे सहज लोकांचेही संदेह जातील. घरांतील गोष्ट तर एक आईचीं लेंकरें, संदेह टाकले म्हणजे स्वच्छताच आहे. नवें जडावें लागत नाहीं. हाही प्रकार आहे. दुसरें तुम्हीं लिहिलें कीं, होळकराचे घरांत फूट, त्याची तोड पडल्यावर फौजेची तरतूद. ही तर गोष्ट फार विलग दिसते. दिवस तर नेटास आले. आणि तोड पडून पुढें फौजेची तरतूद होणें यास दिवसगत लागणार हें चांगलें नाहीं. याचा विचार लौकर करणें तो करून भाद्रपद अखेर होळकरांची फौज जमा होय तें करावें. कोणता निश्चय ठरवितात तो लवकर लिहून पाठवावा. याप्रमाणें जाईल. सारांश तुम्हीं भेटीचा प्रकार लिहिला हा चांगला. मुहूर्त पाहून उभयतां सरदारांनीं लौकर निघोन खानदेशांत यावें. आम्हीही येऊं. आतां विलंब न करावा. रा॥ छ १९ रमजान हे विनंति[५९].

[२२२] श्री.

राजश्री नानापंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंति उपर इंग्रजाचा तह हैदरखान सुद्धां खातरजमा व्हावे असें मनांत होतें. यांत लौकिक चांगला. तें नाहीं. त्यापक्षीं सरकारचे मुद्दे साष्टी आदीकरून तरी व्हावे तेंही नाहीं. तेव्हां निदानपक्षाचीं कलमें लिहून पत्र लिहिलें

---

५७. पैदरपै=दरदिवशीं.

५८. जाहिराणा=प्रसिद्धि.

५९. शिंदे, होळकर व नाना ह्यांचीं परस्परांचीं मनें शुद्ध नवतीं हें ह्या पत्रावरून स्पष्ट होतें. नानांची स्वामिभक्ति व चातुर्य हीं ही व्यक्त होतात. हें सर्व पत्र खुद्द नानांच्या हातचें आहे. हेंही पत्र इंग्रजांशीं बोरघाटांत लढाई सुरू होण्यापूर्वी लिहिलें असें दिसतें.

आहे. याप्रमाणें तरी खामखां घडावें. तुम्हीं राजश्री पाटीलबावाशीं एकांतीं बोलावें कीं, इंग्रजांचा तह आपले हातें होतो ही गोष्ट लहान नाहीं. यांत कस्त करून सरकारचीं कलमें जितकीं अधिक साधतील तीं साधावीं. हा लौकिक मोठा आहे. पाटीलबावाही दूरदेशीही आहेत. त्यांचेही ध्यांनात यावया जोगीं कलमें आहेत. या उपर त्यांचेही थोरपणास व श्रीमंतांचे दौलतेस उपयोगी ते करतील. रा॥ छ ११ रमजान हे विनंति[63].

[२२३] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंति उपर सर्व ही गोष्टी राजश्री पाटीलबावाचे चित्तांत आल्या. जाहालें तें गुदस्त. या उपर मागील अर्थ लिहिण्यांत न यावे. म्हणोन लिहिलें. त्यास आम्ही मागील अर्थाचा विस्तार पूर्वीं पासूनच करीत नाहीं. कोठें कोठें लिहिण्यांत येतें, ह्याचें कारण हेंच कीं, पुढें तरी सरकार काम चांगलें व्हावें. इतकाच अर्थ. वांकडेपणानें लिहीत नाहीं. आतां लिहिलेंत यावरून राहिलें. कोणे प्रकारें कार्य व्हावें, म्हणजे जाहालें. तेही थोर आहेत, समंजस आहेत, उत्तम तेंच करतील, ही खातरजमा आहे. शिवाजी विठ्ठल व पवार यांकडील कर्जपट्टीच्या यादी तयार करविल्या, मागाहून पाठवितों, चिंतो विठ्ठल वगैरे मंडळी पाठवितों, गाडदी अद्यापि आले नाहींत, म्हणोन लिहिलें. उत्तम आहे. गाडदीही रवाना केले आहेत. परंतु लवकर न पोहोंचल्या तुम्हीं पक्की बंदोबस्ती करून पाठवावें. नवाब व हैदरखान यांस दोन थैल्या व मुधोजी भोंसले यांचे नावें लाखोटा व दिक्षकरपंतांचें पत्र खुलें व तिहींच्या नकलांवरून मजकूर कळला. उत्तम लिहिलें आहे. ज्याचीं त्याकडे रवाना करूं. रा छ १ सवाल हे विनंति. पौ. छ. ९ शनवार प्रातःकाळीं.

[२२४] श्री.

राजश्री विसाजीपंत व सदाशिवपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंति उपरि. गणेशपंत बेहेरे यांजवर इंग्रजांनीं छापा घातला ते समयीं थोडीशी लढाई जाहाली, मशारनिल्हेस दोन तीन जखमा लागल्या, संभाळून निघोन हा त ग डा कडे आले, हें पूर्वीं लिहून पाठविलेंच होतें. हे इकडे येतांच तिकडे पारनेर यावर इंग्रेज जाऊन मारागिरी किल्ल्यावर केली. दोन तीन

६०. खामखां=खात्रीनें, निश्चयानें.

६१. कस्त=कष्ट, मेहेनत.

६२. दूरदेश ?=दूरदर्शी ?

६३. हें सर्व पत्र खुद नानांच्या हातचें आहे.

६४. जाहालें तें गुदस्त=झालें तें झालें, गेलें.

६५. हें सर्व पत्र खुद नानाफडनवीस यांचे हातचें आहे.

हल्ले किल्लेकऱ्यांनीं मारून काढले. आतांच वर्तमान आलें कीं किल्ला त्यांणीं घेतला. पुढेंही ठाणीं घेत येणार. राजश्री सखारामपंत पानसे व बाजीपंत जोशी फौजे सुद्धां कल्याणाकडे होते. त्यास मद्रासेहून तीन हजार माणूस इंग्रजांचे गलबतांतून मुंबईस आलें व सुरतेहून दोन हजार माणूस मुंबईस आलें. ते मिळोन वसईवर येणार. अशा बातम्या निकडीच्या आल्या त्यावरून उभयतां मशारनिल्हे वसईकडे गेले. कल्याणाकडे दुसरी फौज रवाना केली. पर्जन्याचे दिवस, फौजेचें राहाणें कोकणांत कठीण. इंग्रज पाईंचीं माणसें, त्यांस पर्जन्याचा विधिनिषेध नाहीं. आणि त्यांचा जमावतर इकडे भारी होत चालला व कोंडाईबारी पावेतों येऊन ते तिकडील बंदोबस्त करणार. याकरितां उभैयैंतां सरदारांकडील दहा हजार फौज जलद कोंडाईबारीवर पाठवून छावणी करवावी. मागाहून उभयतां सरदारांनींही लौकर यावें. राजश्री पाटीलबावांनींही या गोष्टीची तर्तूद केलीच असेल. राजश्री परशरामपंत भाऊ यांजकडील वर्तमान सिरोळ घेतलें व कितुरकर भेटल्याचें पूर्वीं लिहिलेंच आहे. भाऊ गोकाकेकडे गेल्यावर येसाजी शिवदेव व सटवोजी भोंसले व मानाजी शिंदे त्रिवर्ग मिळोन, हजार बाराशें राउत व दोन हजार प्यादा असे कोल्हापुरा बाहेर निघोन, दौड करून गांव मारूं लागले. जयराम स्वामींचें वडगांव लुटलें. हें वर्तमान भाऊंस कळल्यावर चार हजार फौज त्रिवर्गांवर रवाना केली. त्यांणीं येऊन गांठ घातली. लढाई जाहाली. तिघांजणांचा मोड जाहाला. तीनशें घोडे पाडाव आले. पाईंचे लोक व स्वार त्यांजकडील फार मारले गेले. शेवटीं सडे दोन तीनशें रावतानिशीं पळाले ते सामानगडच्या माचीस गेले. तेथ पावेतों पाठलाग केला. याप्रमाणें वर्तमान जाहालें, तें कळावें याकरितां लिहिलें आहे. कितुरकरांकडील सरकारचीं ठाणीं येणें व कोल्हापूरचा बंदोबस्त राखणें याकरितां कृष्णे पलीकडे छावणीस फौज पांच हजार ठेवावी लागेल. रवाना छ ११ जमादिलाखर हे विनंति पै।। छ २४ जमादिलाखर सुरूसन इहीदे समानीन मुक्काम उज्जनी.

[२२६]　　　श्री.

चिरंजीव राजश्री पांडुरंगपंत बापू यांसि प्रति नारो शिवदेव अशीर्वाद उपरि येथील कुशल तागाईत छ ७ साबान यथास्थित असे विशेष. तुम्हीं पत्रें व तहाच्या यादी पाठविल्या त्यांत मुद्दा मोठा साष्टी व हैदरखान. त्यापैकीं साष्टी

६६. इंग्रजाचें पायदळ फार व मराठ्यांचे तर घोडेस्वार या गोष्टीस उद्देशून वरील लेख आहे.

६७. उभयतां=शिंदे व होळकर.

तरि होत नाहीं व हैदरखान यांनीं महमदअल्लीचा व इंग्रजांचा मुलूख घेतला आहे तो सोडून द्यावा, त्यास त्यानें करोड रुपये खर्चून प्रांत सोडविला तो सोडतो कसा ? मसलतीवर कायमच आहे. नवे फराशीस आणिले आहेत. तेव्हां इंग्रजाचें पारपत्य पुरतें करणार. तीन किल्ले मात्र बाकीस राहिले असतां त्यांस कांहीं पेंच नाहीं. राहिले ते घेतच आहे. गाडराकडून सरकारांत वकील आला होता त्याचे बोलण्यांत होतें कीं, साष्टी सुद्धां घ्यावी; परंतु हैदर नाइकाचा पक्ष सोडावा हें वर्तमान श्रीमंतांनीं लिहिलें होतें त्यांचीं उत्तरें हैदरनाइकाचे पक्षाचीं आलीं. त्यांचे जाब श्रीमंतांनीं लिहिले त्याजवरून मर्जी बहूत खट्टी जाहाली असें असोन बावांनीं तह असा कसा केला ? साष्टी नाहीं व हैदरचा तह न झाल्यास गुजरातचा तीन लक्षांचा मुलूक सुटणार नाहीं. हैदरखान यांनीं घेतला मुलूक सोडावा ही गोष्ट घडावयाचीच नाहीं ते त्यांचा तह होतच नाहीं यामुळें हैदराचा पेंच पडल्यास भारि पडेल किंवा नाहीं याचा विचार बावांनीं केल्यावांचून तह केला नसेल. तहाची यादी जाहाली ती इंग्रजांपाशीं दिली ते यादीची नक्कल चेनापट्टणचे इंग्रजाकडे जाईल. ते फूट पाडावयाकरितां त्यास दाखला देतील तेव्हां त्याचा पेंच सध्या पडेल असें दिसतें. येविशीं पत्रें श्रीमंतांचीं येतात तीं तुम्हीं दाखवीत असतां किंवा नाहीं हेंही समजत नाहीं. असो. श्रीसत्तेनें घडेल तें प्रमाण. सुचलें तें लिहिलें आहे. तुम्हीं समय पाहून विनंति करीत जाणें. अशेरीवर बावांकडील लोक चढून केशवराव जगन्नाथ उतरून गेले. हें वर्तमान पूर्वीं लिहिलेंच आहे. किल्ला नाक्याचा व भिल्ल भोंवताले बहुत, यास्तव बंदोबस्त किल्ले याचा व वाटचा बंदोबस्त जाहाला पाहिजे. याचा विचार केलाच असेल. तूर्त या प्रांतींचे लोक ठेविले आहेत यांच्यानें परिणाम लागेलसा दिसत नाहीं. माणूस पं च ग ड किल्ले यावर असावें त्यांत दोन तीनशें माणूस आपले ममतेचें असल्यास चांगलें. हें तुम्हीं सुचवून उत्तर काय होईल तें लेहून पाठवावें. माजी किल्लेदाराचे किरकोळ फडशे करावयाचे होते ते केले. या उपरि येथून निघोन लौकरच येतों. राजश्री आबाजी नाईक समागमेंच येणार, त्यास त्याचे मातुश्रीस ज्वराची पीडा जाहाली आहे त्यास कांहीं एक उतार पडल्यावर निघोन येऊं. नाइकाचे तीर्थरूपही येथें भेटीस येणार त्यांजकडे पालखी पाठविली आहे. तेही येतील. भेट होईल. वरकड कांहीं गुंता नाहीं. राजश्री दाजी पुण्यास गेले. सुखरूप जाऊन जाव आला तो तुम्हांकडे पाठविलाच आहे. होळकराकडील जाबसालाची चिठ्ठी राजश्री बाजीपंत मा-

---

६८. मनसूर अल्ली अर्काटचा नावाब.
६९. लढाईच्या कामांत तयारी पूर्वीप्रमाणें दृढ चालविली आहे, मोहीमशीर आहे.
७०. चेनापट्टण=मद्रास.

मांनीं श्रीमंतांचे नांवें आणिली ते ती त्याप्रमाणें मातुश्री अहिल्याबाईंनीं ही चिठ्ठी दिली त्यांत नांव आमचें लिहिलें आहे. त्या चिठ्या व बाईचे बोलण्याचे अन्वय व बावांचे बोलण्याचे भाव मामांनीं सांगितले त्याप्रमाणें श्रीमंतांशीं बोलले त्यांचीं उतरें निक्षूण जाहालीं नाहींत. झाल्यावर लेहून पाठवितील याप्रमाणें मातुश्रीस बोलून पुढें उज्जनीस येऊं. तुम्हांस स्वारांविषयीं लिहिलें आहे त्याप्रमाणें पाठवून द्यावे. बहुत काय लिहिणें हे आशीर्वाद.

[२२६] श्री.

राजश्री विसाजीपंत व सदाशिवपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंति उपरि. तुम्हीं छ २२ जमादिलावल नजीक बाघोड्याचे मुक्कामचीं पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. " इंग्रेज नर्मदेचे कांठीं पार आहेत. दोन तीन पलटणें आलिकडे होतीं. यास्तव बक्षी व भगीरथराव व पाराजीपंत सडे तिकडेच होते. मृग सात रोज राहिला. देश वाईट. छावणीची सोय नाहीं. पाऊस लागल्यानंतर जाणें कठीण पडेल. याकरितां बक्षी वगैरे बोलावून घेतले ते आज आले. उदईक कूच होऊन हकेलचा [हलोलचा ?] मुक्काम नेमला. दोहोदचे मार्गें माळव्यांत जाऊन नंतर छावणीचा विचार कोठें ठरेल ते विनंति करीन " म्हणोन लिहिलें तें कळलें. त्यास इंग्रेज रेवातीरीं असतां पाठीवरील फौज काढून आणिली येणें करून ते मोकळे जाहाले. सुरतेकडे कांहीं पलटणें आलीं व कांहीं मांडवीकडे आलीं व कांहीं पाण्यांतून कल्याणाकडे आलीं. पर्जन्याच्या व पाण्याच्या अडचणीमुळें निघणें प्राप्त जाहालें म्हणोन लिहिलें त्यास गोविंदराव गायकवाड यांजबराबर फौज द्यावयाची नेमली असेल तीच कांहीं दिवस इंग्रजाच्या शहावर असती तर इंग्रज फैलाव करूं न पावते. फार पावसाची झड बसावयाचे सुमारावर गोविंदराया जवळ जाऊन रहाती. असो उभयतां सरदार वाटेच्या पाण्याच्या अडचणीमुळें माळव्यांतून येत आहेत. बरें आहे. परंतु जलदीनें येऊन कोंडाईबारीवर उभयतांची फौजे सुद्धां छावणी करावी हें पुढील मनसब्यास उपयोगी चांगलें. सर्व भार राजश्री पाटीलबावांवर. उणें पडेल तिकडे संभाळणें त्यांसच आहे. दौलतेची काळजी वाहातात, तेव्हां उत्तम तेंच करतील. येविशीं येथून काय सुचवावें ? बराणपुरावर छावणी केली असतां मसलतीचा रोख सुटतो. याकरितां कोंडाईबारीवर छावणी करावी हें चांगलें. उज्जनीस छावणी करावी असें झालें तर फारच विलग सर्व गोष्टीस पडेल. मग दौलतेची आशा कशास धरावी. ? रा। छ १० जमादिलाखर हे विनंति.

[२२७] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंति उपरी मुंबईचे बातमींत वर्तमान आहे कीं, राजश्री पाटीलबावांस कलकत्तेकरांनीं पन्नास लाख रुपये द्यावयाचे करार केले त्यापैकीं तीस लाख रुपये तेथून रवाना जाहाले. म्हणोन येथें बातमी आली. तुम्हीं तर हें वर्तमान कांहींच लिहिलें नाहीं. बारीकाईनें[७१] शोध करून लिहून पाठवावें. रा। छ २९ जमादिलाखर हे विनंति.

[२२८] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंति उपरी हैदरखान वारले तेव्हां इंग्रेज शेरं[७२] होतील, हैदरखानाचे चिरंजीव टिपु आहेत त्यांचा दाब व कर्तुत्व कसें पडेल कळत नाहीं. याकरितां इंग्रजाचा तह लवकर पक्का व्हावा. याउपर विलंब लागूं नये. एखादा पेंच बसल्यास वाईट पडेल. याकरितां सूचना लिहिली आहे. एके प्रकारें सर्वांचीं वचनेंही उगवेलीं[७३] हें बहुत एकांतीं राजश्री पाटीलबावांस सांगावें रा। छ ८ रोवल हे विनंति.

[२२९] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंति उपरि "बापूजीपंताच्या पत्रांत राजश्री पाटीलबावा बोलिले कीं, हैदरखाना बद्दल दरबार खर्च आम्हांस आल्याचा भ्रम धरूं नये. आम्हांस बहुमान म्हणा किंवा दरबार खर्च म्हणा चार हत्ती वस्त्रें काय दिलीं असतील तितकींच. दरबार खर्च रास्ते वगैरे यांणीं करार करून घेतला असेल. आपलें पत्र आलें म्हणजे साऱ्या मिळून ऐवज घेऊन त्याजवर महिना दीड महिना लोटायास येईल. तेव्हां ऐवज दहालक्ष पावेतों उणापुरा असेल. आमचा भ्रम असल्यास एक पैसा आला नाहीं. रास्ते त्यांतील मध्यस्तींत होते त्यांणीं कोणकोणाचा दरबार खर्च आणिला असेल त्याचा शोध करून तूर्त मसलतीचा प्रसंग आहे याकरितां ऐवज सर्वांचा घ्यावा," म्हणून लिहिलें आहे त्यास दरबार खर्चाबदल ऐवजाचा शोध करितां बितपशील.

५०००० रास्ते.

५०००० कृष्णराव बल्लाळ यास पन्नास हजार आले म्हणोन ऐकतों.

---

७१. येथपासून खुद्द नानाचे अक्षर.

७२. शेर=वरचढ.

७३. हैदर वारल्यामुळें कोणास कांहीं माघारें द्यावें न लागतां आपापलीं बोलणीं उगवून घेण्यास सवड सांपडली असा भाव.

५०००० हरिपंत.
१००००० पाटीलबावांच्या नांवें आले म्हणोन ऐकतों.
१००००० आमचे नांवें.
———————
३५००००

साडेतिहीं लाखांची बेरीज, पैकीं शेंकडा १० रुपये प्रमाणें वजा करून बाकी बेरजेचें नाणें हीन सवाचोहों प्रमाणें दर घालून देतात त्यास बाजार पाडासही तोटा फार, याप्रमाणें ऐवज आला त्यापैकीं आम्हीं व हरिपंतांनीं आपला ऐवज सरकारांत दिला. शास्त्यांनींही आपला फडशा केला. कृष्णरावही देतील. पाटीलबावांचा ऐवज आल्याचें वर्तमान त्यांस कळलें नसेल म्हणून तसें बोलले. वकिलांनीं मागाहून लिहिलें असेल त्यावरून कळेल. किरकोळ मजमदार, चिटनीस, पोतनीस वगैरे मिळोन तीस चाळीस हजार असतील असें वाटतें. दहालाखांचा भ्रम धरून बोलले याकरितां तुम्हांस तपशील कळावा याकरिता लिहिलें आहे.

भोंसल्याची फौज बंगाल्याच्या सरदे पावेतों गेली होती व आज तागाईत पत्रेंही येत गेलीं कीं, इंग्रजाच्या तालुक्यांत फौज शिरून ता रुत व ता रा नी केल्याचीं वर्तमानें सत्वरच येऊन पोंहोचतील. आम्हीही थोरपणच देऊन उत्तरें लिहीत गेलों. हल्लीं पत्रें आलीं कीं, फौज फार खराब झाली, घोडीं मेलीं, याकरितां मोठमोठे सरदार हत्तीवर बसून चालतात, याकरितां व देण्याचा पेंच भारी बसला हें बाहाणे लावून फौज माघारी आणावी हा त्यांचा मनोदय आहे. हे प्रकार पूर्वींच समजले होते. येथूनही त्यास उचित रीतीनें लिहिलें आहे; परंतु त्यांची फौज रहातां दिसत नाहीं. जाबीतजंगही छ ४ रबिलाखरीं मेले व चिमापा पानसी यासही चार पांच महिने फार बरें वाटत नव्हते, याकरितां घरास आले, उपायही केला. परंतु सार्थक न झाला. चैत्र वद्य षष्ठीस त्यांचाही काळ झाला. नवाबाच्या दरबारीं जाबीतजंग डोईजड व मातबर सरदार होते. असो, जेकाळीं जें होणार तें होतें. रा॥ छ ३ जमा दिलावल हे विनंति.

[२३०] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंति उपरि हैदरखानाकडील एक कारकून व पांच सात जोड्या हरकाऱ्यांच्या राजश्री पाटीलबावांकडे जाण्याकरितां आल्या आहेत. त्यांणीं तेथें जाऊन हैदरखानाकडे बातमी वरचेवर लिहून पाठवीत जावी याकरितां हैदरखानानें पाठविले. त्यांणीं दस्तक[७४] येथील मागितलें तेंही दिलें. तो कारकून व हरकारे

७४. दस्तक=परवाना.

पाटीलबावांच्या लष्करांत येतील, राहुटीराहुटीस घरोघर फिरतील, कोण काय बोलतो मसलत कशी हें सविस्तर पाहून व बारीक शोध करून वरचेवर बातमी लिहून कळवितील, याकरितां त्यांचा बंदोबस्त असावा. तेथील दरबारची रीत तुम्हांस माहित आहेच. ज्यानें जसें पाहिजे तसें बोलावें. बाहेरल्यास याचा अर्थ आंतील काय समजतो ! बातमीदाराच्या लिहिल्यावरून हैदरखान भलतेच तर्क काढतील. याकरितां उत्तम पक्ष तर कारकून व हरकाऱ्यांस एक जागा नेमून द्यावी आणि ताकीद करावी कीं, शिधापाणी मात्र बाजारांतून आणित जावें, वरकड कोणी कोठें जाऊं नये, फिरूं नये, दरबारास बोलावूं पाठवावें तेव्हां कारकुनानें येत जावें, तेही खांशाशीं अथवा भाईशीं बोलत जावें. याप्रमाणें करून पांच सात माणसें त्यां जवळ इतबारी ठेवावीं त्यांणीं याप्रमाणें राखीत जावें हें उत्तम. अथवा, आपल्या दरबारचाच सारा बंदोबस्त चांगला करून रहातील तेथें राहूत, जातील तेथें जाऊत हा एक पक्ष. परंतु हा पक्ष घडावयाचा नाहीं. वर लिहिला हा पक्ष घडावा. याप्रमाणें राजश्री पाटीलबावांस सूचना करावी. येथें हैदरखानाचे वकील आहेत यांशीं पाटीलबावाकडील दाब व मसलतीची अंगेजणी[७५] व एकत्व हेच भाव बोलण्यांत येतात. तुम्हांस कळावें म्हणोन लिहिलें आहे. येथील दुसरा अर्थच नाहीं. तेथें ही लिहिल्या अन्वयें करावें. छ २२ जमादिलाखर हे विनंति. पौ छ १२ रजब सुरुसन समानीन मुक्काम वा। पंचावली सडी स्वारी.

[२३१]   श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंति उपरि तुम्हीं छ ४ रविलावलचें पत्र पाठविलें तें पावलें. राजश्री पाटीलबोवा दरकूच खामखेड नजीक भेलसें पांच कोस येथें गेले. इंग्रज सिप्रीपासून सुरंजे पावेतों ठाणीं बसवीत आले. तों अंबाजी इंगळे व सदाशिव मल्हार यांच्या त्यांच्या लढाया होत आहेत. तुरक स्वारांपुढें वाढोन आले होते त्यावर लढाई करून कांहीं मारले, कांहीं पळाले, दोन चार धरून आणिले. तों पाटीलबावा आल्याचें वर्तमान ऐकून पुढें यावयाचें महकूफ होऊन सुरंजेजवळ मुक्काम केला. राणेखान[७६]भाई पुढें फौज घेऊन गेले. खेची राजगडवालेही आले. फौजा जाऊन पोंहोचल्या. रस्त बाहेरील बंद केली. सिप्रीपासून

---

७५. अंगेजणि=साहस.

७६. ज्यानें महादजीस पाणीपत येथून पळून येत असतां आपल्या पखालीच्या बैलावर बसवून दक्षिणेंत आणिलें. ह्यास महादजी भावाप्रमाणें लेखी व म्हणूनच त्यास 'भाई' असें म्हटलें आहे. मागेही बरेच पत्रांत 'भाई' असें म्हटलें आहे तें यांसच.

ठाणीं बसवीत इंग्रज आले तीं ठाणीं चंदेरीकर राजे याणें उठवलीं. ते पाटीलबोवास येऊन सामील होणार. इंग्रजाचा संदर्भ आला आहे कीं, आम्हांस माघारें जाऊं द्या ह्मणतात असें लिहिण्यांत आलें आहे. पक्कें लिहिलें येईल तेव्हां लिहून पाठवूं. आपल्या कडील वर्तमान इंग्रजाचें येत नाहीं म्हणोन तेथें बापूजी रघुनाथ ठेविले आहेत त्यापाशीं म्हणत होते. परभारें त्यांस वर्तमान गाडर्ड बोरघांट चढोन वरता आला हें कळलें म्हणून पुसत होते, म्हणोन लिहिलें, तें कळलें. त्यास पाटीलबावा भेलशा नजीक जाऊन पोहोंचले, उत्तम जाहलें. इंगळे व बक्षीची तुरक स्वारांची लढाई जाहली त्यांत जे तुरक स्वार सांपडले त्यांची जबानी इंग्रजाचे लष्करचें वर्तमान सविस्तर पुसून लिहून घेऊन पाठवाव्या. व इंग्रजाबरोबर सामान खरेंखुरें किती आहे हाही शोध घेऊन लिहून पाठवावें, व खेची राजगडवाले यांची व आपली मिळोन सारी फौज आपले मिळोन किती हें सविस्तर लिहून पाठवावें. बाहेरील रसद बंद केली याप्रमाणेंच चौतर्फा बंदी चांगली केल्यानें आयांस[७७] येतील. चंदेरीवाल्यानें कोणकोणतीं ठाणीं उठविलीं ? पाटीलबोवांस कधीं येऊन भेटणार ? त्यापाशीं जमाव किती आहे ? हें लिहून पाठवावें. माघारें जाऊं द्या म्हणोन इंग्रजाचा संदर्भ आला आहे त्यास ते दगाबाज आहेत. त्यांचें कदापि ऐकूं नये. संदर्भ लावून फौज चोहोंकडे गेली म्हणजे मग ती चाल करतील. आयते मैदानांत सांपडले आहेत. पारपत्यच होय तें करावें. गाडर बोरघांट वर चढून आल्याचें वर्तमान इकडील सविस्तर पूर्वीं लिहून पाठविलेंच आहे. रा। छ २१ रविलावल हे विनंति.

[२३२] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंति उपरि सरकारांतून तह इंग्रजाशीं नबाबास व भोंसल्यास[७९] न कळवितां केल्यास दोघेही उदास राहून वांकड्याही चाली धरतील व तसाच मनसुबा पडल्यास हैदरखान व नबाबही एक व्हावयास चुकणार नाहींत व कित्येक गोष्टींस वाईट पडेल. कदाचित् पाटीलबावा म्हणतील कीं, दोघांचेही विचारें नक्षा ठरला असतां एकें[७८] तर पैका घेऊन माघारे आले. एक घरींच स्वस्थ राहिले. मसलतीस षरीकें[८०] असते तर त्यांस घेऊन करावें. तें नाहीं. मसलत सरकारावरच पडली. तेव्हां सरकारांतून तह केल्यास वाईट त्यांनीं कां मानावें ? त्यास एक

७७. आयास=हायास=जिकीरीस.

७८. वरील पत्रांतील हकीगत इंग्रजी ग्रंथांत आढळत नाहीं.

७९. भोंसले नागपूरचे.

८०. षरीक=वांटेकरी.

गोष्ट त्यांस बोलण्यास आहे कीं, इंग्रज आम्हांशीं बहुत नफे बोलत होते परंतु आम्हीं श्रीमंतांचे दोस्तीकरितां कबूल केले नाहींत. व आंतून बातम्याही मनास आणितां इंग्रज नबाबाशीं बहुता रीतीनें बोलत होते, परंतु श्रीमंताच्या दोस्ती करतां इंग्रजाशीं गुंतले नाहींत असेंच आहे. यास्तव परभारेंच सलूख केला असतां वाईट मानतील असें आहे. घेऊन केलें असतां उपयोगी पडेल. इंग्रजाचा तह करण्यास हैदरखान तुटतो याकारितां नबाबाचे मक्त्याचे रुपये दरसाल इंग्रजांकडे यावयाचा करार आहे व इंग्रेजही देत असतात; परंतु आपण तहनाम्यांत कलम ल्याहावें कीं, नबाबाचा मक्ता दरसाल तुम्हांकडे करार आहे त्याप्रमाणें देत जावा. तसेंच भोंसल्याचाही चौथ बंगाल्याची देत जावी. याप्रमाणें तहनाम्यांत इंग्रजाशीं बोलून जरूर ल्याहावें. येणें करून नबाबास व भोंसल्यास गोड वाटेल. यांत इंग्रजाचेंही कांहीं जात नाहीं. राज कारणास उपयोगीं पडेल. रा छ १२ रमजान हे विनंति.

[२३३] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंति उपरि राजश्री पांडुरंगपंताचे पत्रांतील जाबसाल सालबाई गढीवर मारागिरी होत आहे, लौकरच हस्तगत होईल, म्हणोन व तोफा लागू करावयाचा मजकूर कळला. देवराव हिंगणे[८१] यांचीं पत्रें राजश्री पाटीलबावांस आलीं कीं, नजफखान मेला, प्रस्तुत तेथें[८३] बखेडा जाहला आहे, अशा समयास आपली स्वारी इकडे आलियास स्वल्प मेहेनतीनें महत् लाभ घडावा असें आहे. पातशहा आपले लक्षांत आहे. वरकड थोरलाले अमीर उमराव इच्छा करतात कीं, पाटीलबावांची स्वारी या वेळेस इकडे आल्यास मोठा उपयोग आहे. नाहीं तर इंग्रज इकडे प्रवेश करतील. मग उपाय चालणार नाहीं. याप्रमाणें सर्वांचे मानस आहे. हा समय पुढें यावयाचा नाहीं म्हणोन पत्रें आलीं तीं पाटीलबावांला दाखविलीं म्हणोन लिहिलें. त्यास पाटीलबावांनीं या समयांत दिल्लीस जाऊन, पातशाहा हाता खालीं घालून, बंदोबस्त करावा हें येथून ही पेशजी विस्तार लिहून पाठविलेंच आहे. त्याप्रमाणें जरूर घडावें.

चंदेरीचे राजाचा बंदोबस्त करून घ्यावयाकरितां पाटीलबावांनीं बळवंतराव धोंडदेव यांजबरोबर बैरागी देऊन राजा बरोबर चंदेरीस रवाना केलें. तेथें गेल्या नंतर बळवंतराव व राजधर एक जाहाले. तेव्हां राजा निघोन चंदेरीस गेला.

---

८१. हिंगणे हे पेशव्यांचे दिल्लीच्या दरबारीं वकील होते.

८२. नजीबखान रोहिला ज्यानें 'प्याद्याचा फर्जी होऊन मात केली.' भाऊसाहेबांची बखर पृ० ४।५ पहा. दिल्लीचा वजीर.

८३. तेथें=दिल्लीस.

उभयतां एक होऊन राजाचे मुलका जवळून खंडण्या घेतात. राजाचीं पाटीलबावांस पत्रें येतात कीं, आपण बंदोबस्त करून द्यावयाकरितां बळवंतरायास दिलें त्यांणीं आम्हांस कैद करावें असें केलें तेव्हां निघोन चंदेरीस आलों. बळवंतराव लिहितात कीं, राजा दगा देऊन पळून गेला याजकरितां राजधरास अनुकूळ करून घेतलें, बैरागी यांस निरोप दिल्हा. आतां बळवंतराव मात्र आपल्या फौजेनिशीं चंदेरी प्रांतीं आहेत. राजाचे मुलकापासून खंडण्या घेतात. इकडे येण्यास शिबंदीच्या तंट्याचें निमित्त दाखवितात. याप्रमाणें वर्तमान आहे म्हणोन लिहिलें. त्यास राजाचा बंदोबस्त करून द्यावयाकरितां बळवंतराव यास पाठविलें ते व राजधर एक जाहाले तेव्हां राजा चंदेरीस गेला. आतां राजा आपले परी बनाऊन* लिहितो व बळवंतराव आपले परी बनाऊन लिहितात परंतु यांतील छाण पाटीलबावांनीं करून करणें तें करावें. रा छ १२ जमादिलाखर हे विनंति.

[२३४] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंति उपरि इंग्रजाचे तह प्रकरणी राजश्री पाटीलबावांचीं व तुमचीं पत्रें येत गेलीं. प्रथम रामजीपाटील यांजकडे तहनाम्याची याद आली. त्याजवर तहनाम्याची नकल पारशी व हिंदवी आली. आलीकडे पाटीलबावांचीं व तुमचीं पत्रें छ २९ जिलकाद पावेतों आलीं. त्यांतील सविस्तर अर्थ कळला. त्यास रामजीपाटील यांजकडे याद आली व पाटीलबावांचीं व तुमचीं पत्रें आलीं त्यांतील कलमा कलमाचा अर्थ पहातां एकास एक मिळंत नाहीं. यास्तव इस्तकबिलपासून पत्रें आलीं त्याचीं पत्रकें धरून तुम्हास पहाण्यास पाठविलीं आहेत. त्यांत एकेका प्रकरणा खालीं खानगीचा तपसील कलमवार लिहिला आहे तो पाहिल्या नंतर सविस्तर ध्यानांत येईल. त्यास ज्या खानगींतील सरकार उपयोगी कलम असेल तें तहनाम्यांत आणावें. ए^८४^कदां एक प्रकारचें एकदां दुसरे प्रकारचें, त्यांतही कित्येक कलमें पाटीलबावांचे पत्रांत चांगलीं तुमचे पत्रांत चांगलीं नाहींत; कित्येक तुमचे पत्रांत बरीं असे प्रकार आहेत. तहनाम्यासही हिंदवींत व पारशींत बारीक बारीक तफावत कोठे मोठीही आहे. हें सविस्तर तुम्हास समजावें याकरितां लिहिलें आहे. सरकार उपयोगी तें करावें. तह प्रकरणीं बहुत पत्रें आज तागाइत कलमा कलमाचे अर्थ लिहून तपसीलवार पाठविलीं त्यांतील उपयोगी जाबसाल राजश्री पाटीलबावांशीं व भाईशीं चांगले रीतीनें बोलावें. नाहीं तर पुढें हें आम्हांस कळलें नव्हतें अथवा आम्हीं असें

---

* 'वजाऊन' असेंही होईल. | ८४. येथपासून खुद नानांचें अक्षर आहे.

सांगितलें होतें असें पुढें म्हणतील. मग यांत होतें तें त्यांत गेलें असें होईल. याकरितां लिहिलें आहे. रा छ १९ मोहरम हे विनंति.

[२३५] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंति उपरि इंग्रजाशीं सलुख तुह्मांसुद्धां आम्ही केला त्याप्रमाणें तुम्ही ऐकावें हें उत्तम, हें साफ टिपूशीं बोलावें कीं न बोलावें. इकडून आदी का य प ड दा प ळा या स केला नाहीं. नबाब बाहदुरासुद्धां इंग्रजांशीं सलुख केला याचा तपशील मागाहून पक्कें ठरल्यावर लिहून पाठवूं ऐशीं पाटीलबावांचीं पत्रें आलीं इतकाच मजकूर सांगितला. लौकिकांत सलुखाचा गलबा संपूर्ण झाला. आम्हीं मात्र टिपूस लिहिलें नाहीं. सदरीं लिहिल्याप्रमाणें बोललों. पुढें स्पष्ट बोलावें किंवा दुसरें कांहीं सांगून नाद ठेवावयाची तजवीज करून ठरावून त्यांशीं कसें बोलावें हें पाटीलबावांस पुसून लिहून पाठवावें. तूर्त समेट करावयाच्या युक्तीनें टिपूशीं बोलावें ह्मणतील तर फरांशिसांचें व टिपूचें दारमदार झाले त्यावरून फराशीस आले. बिदनूर घेतल्याच दाखल. तेव्हां हें बोलणें त्यांस गोड लागणार नाहीं. चेनापट्टण कदाचित घेतलें तर मग तो नजर ठिकाणींच राहणार नाहीं.

इंग्रजांशीं तह जाहाला हें वर्तमान फराशिसांकडील वकील मुसांमुंतीण यास परभारें समजलें, त्यावरून वकील येऊन निरोप मागूं लागला तेव्हां त्याशीं टिपूस जितका मजकूर कळविला तितकाच वकीलाशीं बोलण्यांत आणिला. पुढें फराशिसांशीं कसें बोलावें, राजकारण राखावें किंवा तोडावें, याचा विचार पाटीलबावास पुसोन लिहून पाठवावा. इंग्रजाचा तह जाहाला असतां फराशिसांचा वकील रहात नाहीं. मुसांभुसी भारी सरंजामानिशीं आला. तेव्हां मनसबा कसा पडेल कळत नाहीं. रा। छ २२ जमादिलावल हे विनंति.

[२३६] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंति उपरि इंग्रजांच्या तह प्रकरणीं भवती न भवती होऊन निदान पक्ष तह करण्याचीं पत्रें छ २१ रमजानीं मंदवारीं तुम्हांकडे रवाना केलीं. त्यावर दोन तीन रवानग्या तुम्हांकडील आल्या परंतु त्या रवानगीचीं पत्रें पावल्याचा अद्याप तुमचा जाब आला नाहीं यावरून वाटतें कीं, पत्रें पावलीं न पावलीं हें कळत नाहीं. याकरितां लिहिलें आहे तरी सदहू रवानगी तुम्हां जवळ कोणत्या तारखेस पावली तें लिहून पाठवावें कलमवार पत्रें व निदान पक्ष सुद्धां लिहून

८५. फरांशीस=फ्रेंच.
८६. चेनापट्टण=मद्रास.
८७. मुसा भुसी=मान्शर बुसी.

पाठविले होते. उत्तर आलें नाहीं. त्या मागून दोन रवानग्या केल्या आहेत. पावल्याचीं उत्तरें पाठवावीं. रा। छ १२ जिलकाद हे विनंति. छ ७ जिल्हेज सुरूसन सलास समानीन मुक्काम परगणें ग्वाल्हेर.

[२३७] श्री.

आम्हीं तुम्हास द रे वी सा हून पत्र पाठविलें त्याचें उत्तर तुम्हीं पाठविलें तें आम्हांस गुडलूरचे मुक्कामीं छ १४ रविलाखरीं पावलें. तें वाचून बहूत खुशाल जाहलों. तुम्ही हमेषा दोस्त फराशिसाचे आहां. आम्हांस आमचे खावंदानीं बहूत फौज व सरंजाम मजबूत देऊन या प्रांतीं पाठविलें. कारण इंग्रजास तंबी करून मारून काढावा. आमचे खावंदाचा आम्हांस हुकूम आहे कीं, हिंदुस्थानांतील सरदार आहेत त्यांचा मुलूख व किल्ले इंग्रजानीं घेतले आहेत ते त्यांजपासून घेऊन ज्यांचे त्यांस द्यावे. आम्ही तुम्हांस लिहिलें आहे हें खरें मानावें. यांत तफावत पडणार नाहीं. मुसामुंतीण यांणीं मुसा बर्णेत याज समागमे पत्रें पाठविलीं तीं सर्व पावलीं. तीं पाहून बहुत खुषी झाली कीं, तुम्हीं इंग्रजा समागमे सल्ला करीत नाहीं. तुम्ही खरें जाणावें कीं, आतां तिकडे यावयाची मोसम[८८] नाहीं. मोसम आली म्हणजे आम्हीं बहुत मजबुदी सरंजामानिशीं तिकडे येतों. तुम्ही आम्ही मिळोन इंग्रजास खस्त[८९] करोन टाकूं. आम्हीं आपली फौज व दारूगोळा सारा तयार केला आहे. थोडक्याच दिवसांत आम्ही आपल्या शत्रूवर चालून चेनापटणावर[९०] जातों. आमचा दुस्मान आहे त्यांशीं लढाई करून तंबी करून जलद तुम्हांस वर्तमान लिहून पाठवितों. जे इंग्रजांस सामील होतील त्या सुद्धां तंबी श्रीमंत व आम्ही मिळून केली जाईल. तुम्हीं ही इंग्रजाशीं लढाई करावी. मुसामुंतीण यांणीं आम्हास लिहिलें कीं, श्रीमंत राजश्री माधवराव साहेब यांची शादी झाली. आमचे तर्फेनें मुबारखबा[९१]जी करावी म्हणोन मुसामुंतीण यास लिहिलें आहे. आमची व श्रीमंत कैलासवासी बाळाजीराव यांची बहुत दोस्ती होती. कोलोनल मुसामुंतीण तुम्हांपाशीं आहेत ते इतबारी पादशाहाचे व वजीराचे व आमचे आहेत जें आपणांस सांगावयाचें असेल तें यांजवळ सांगावें. यांजला जें सांगणें तें तुम्हांजवळ सांगतील. तुमचे जबाबास आम्ही बहुत उमेदवार आहों. ईश्वर तुम्हांस फत्ते देऊ. छ २६ रविलाखर सन सल्लास समानीन.

---

८८. मोसम=योग्य काळ. हें पत्र मुस्सा बुशीचें नानांस आलेलें नकलेवरून येथें घेतलें आहे.

८९. खस्त करणें=कापून काढणें, धुळीस मिळविणें.

९०. चेनापट्टण=मद्रास.

९१. आहेर ? पोषाख ?

[२३८] श्री.

पु॥ राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंति उपरि वसई वगैरे कोंकण व गुजराथ प्रांतींचा मुलूख इंग्रजांनीं घेतला आहे तो देऊं, अमदाबादेविशीं मात्र फत्तेसिंग गायकवाड यांसि आमचें वचन गेलें आहे तेवढें स्थल त्याकडे ठेवावें, याप्रमाणें इंद्रसेन बोलतो. राजश्री पाटीलबावा ह्मणतात कीं ही गोष्ट घडावयाची नाहीं, ह्मणोन लिहिलें त्यास रा॥ फत्तेसिंगाची वर्तणूक तिगस्तां कसकशी जाहाली तें सविस्तर पाटीबावांचे ध्यानांत आहेच. तेव्हां अमदाबादेविशीं उत्तर केलें तें ठीकच केलें. सरकारचा गुजराथ प्रांतांतील मुलूख इंग्रजाकडे गेला असोन तो दरोबस्त सरकारचा सरकारांत इंग्रजापासून माघारा यावा असें पाटीलबावांनीं करावें व करतील ही खातरजमा आहे. अमदाबाजची ओढ ते धरणार नाहींत. परंतु हैदरखानसुद्धां तोड पडून तह ठरणें हेंच कठीण. रा॥ छ २९ जमादिलावल हे विनंति.

[२३९] श्री.

सेवेशीं कृष्णराव नारायण जोशी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति येथील कुशल तागाइत छ १५ माहे जमादिलावल पावेतों मुक्काम श्रीरंगपट्टण वर्तमान यथास्थित असों विशेष. आपण छ २१ रविलाखरचीं पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. उभयतां सरदार यांजकडील इंग्रजाशीं लढाई झाली याची व हिंदुस्थानाकडील विस्तारें बातमी पुरवणी पत्रांत लिहिली होती त्या सुद्धां पत्र आम्ही दरबारास जाऊन नवाबसाहेब यांस श्रवण केलीं. संतोषी झाले. नंतर आम्हीही स्वारीस निघावयाची त्वरा करावी म्हणोन बोलिल्या नंतर उत्तर केलें कीं, थोडक्याच दिवसांत राव शिंदे यांजकडील खतही येतांच तुम्हांस रजा देऊन स्वारीस निघतों. गुत्ता नाहीं. असें मनःपूर्वक भाषण केलें. तेच दिवशीं स्वामींकडील पत्रें आलीं होतीं त्यांचीं उत्तरें लिहून आं ची व र रवाना केलीं आहेत-प्रविष्ट होतील. नवाबसाहेबांचे चित्तीं दुसरा अर्थ किमपि नाहीं. बाजारी खबरीवर औरंगाबाद वगैरे येथून वर्तमान मनस्वी लिहून येतें याकरितां चित्तांत कल्पना येतात, तत्रापि चित्त चंचल करीत नाहींत. श्रीमंतांकडील मनःपूर्वक लक्ष आहे, राजश्री आनंदराव वकील याजकडील पत्रें येतात त्यांत बातमी आपल्या पत्रांप्रमाणें लिहून येती यावरून ही विवंचना करितात कीं, आनंदराव कच्चें वर्तमान लिहून पाठवीत नाहीं, बाजारी वर्तमान ऐकण्यांत येईल तेंही लेहून

---

१२. नबाब म्हणजे हैदरखान समजावे. हें पत्र हैदराच्या दरबारीं असणाऱ्या नानांच्या वकिलानें लिहिलेलें आहे.

पाठवित जावें. येथून सुतरस्वार[१३] पाठविले आहेत व हरकारेही[१४] त्यांजपाशीं असोन दिनचर्येचें वर्तमान लिहून पाठवावयास आळस करावयास कारण काय ? याप्रमाणें बहुत रागे भरून बोलिले. राजश्री नरसिंगराव यांणीं मर्जी पाहून उत्तरें प्रति उत्तरें करावयाचीं तीं केलीं. ऐशियास स्वामींनीं राजश्री आनंदराव यास आज्ञा करून बातमी कच्ची पक्की लिहीत तो अर्थ केला पाहिजे. राजश्री पाटील-बावांकडील निभावणी पत्र आलें म्हणजे आह्मांस रजा होऊन नबाबसाहेब मसलतीस जाणार. शार्वशिंदे यांजकडील पत्रें आलिया खेरीज लढाईचीं उत्कर्षाचीं वर्तमानें कितीही आलियास यांस खरें वाटत नाहीं. नबाबांनीं वैशाख व॥ १२ सीस खेमे दाखल व्हावयास मुहूर्त पाहिला आहे. कळावें. बहुत काय लिहिणें लोभ केला पाहिजे हीं विनंति. पौ॥ छ ५ जमादिलाखर.

[२४०] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंति उपरि श्रीमंत राजश्री रावसाहेब यांचे लग्नाचा निश्चय माघ शुद्ध नवमीस झाल्याचीं वगैरे पत्रें पेशजी लिहून पाठविलीं होतीं त्याजवरून कळलेंच असेल. त्यावर माघ शुद्ध नवमीस इंदुवारीं श्रीमंताचें लग्न जाहलें. महाराज राजश्री छत्रपतीस्वामी सातान्याहून लग्नसमारंभास आले. समारंभ चांगला जाहला. पाटीलबावांस वर्तमान कळण्याकरितां लिहिलें आहे. नबाबाचे पुत्र येणार होते ते समारंभाचे समयीं येऊन पोंहोचले नाहींत. मागाहून आले. नबाबाची व धौंशाचे लेक यहतिशामतजंग यांची लढाई निर्मळेवर भारी जाहाली. त्यावर यहतिशामतजंगानें आपले आईस नबाबाकडे पाठवून अ ना य घेऊन हात बांधोन येऊन नबाबास भेटला. या उपर त्यास कसें ठेवितात तें पहावें. निर्मळ व कांहीं जहागिरी त्याकडे ठेवावी असें आंतून करारा आहे. पुढें होईल तें लिहून पाठवूं. परंतु ही मसलत त्यांची जाहली. रा॥ छ २२ रोवल हे विनंति[१५].

[२४१] श्रीसांबा.

श्रीमंत राजश्री नाना स्वामींचे सेवेशीं.

विनंति सेवक त्रिंबकराव आपाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना ऐशीजे, येथील कुशल तागाईत पौष शुद्ध पर्यंत मुक्काम श्रीरंगपट्टण स्वामींचे दयावलोकनें करून यथास्थित असे. या नंतरि स्वामींनीं कृपा पत्रें राजश्री कृष्णराव तात्यांस व राजश्री गणपतराव केशव यांस व सेवकास पाठविलीं तीं

---

१३. सुतरस्वार=उंटा वरील राउत.

१४. हरकारे=वार्ताहर.

१५. निर्मळेचे जागीरदार धौंशे यांचें व निजाम अल्लीचें वांकडें पडून धौंशानीं बंड केलें होतें. मराठ्यांनीं निजाम अल्लीची मदत केली.

छ ९ जमादिलोवलेस पावून बहुत हर्ष जाहला. सविस्तर वर्तमान गुजराथ प्रांताकडील वगैरे वर्तमान लिहिलें तें कळलें. बहुत समाधान पावून पत्रान्वयें स्वामीआज्ञेप्रमाणें तेच दिवशीं दरबारास जाऊन हजरत नबाबसाहेब यांस सर्व मजकूर राजश्री तात्या आदि सर्वत्रांहीं विदित करून नबाबसाहेब यांणीं अति प्रीति करून श्रवण करून उत्तर प्रत्योतरें झालीं, तीं राजश्री कृष्णराव तात्या जोशी यांणीं तपसिलवार विनंति सेवेशीं लिहिली आहे त्याजवरून विदित होईल. राजश्री पाटीलबावांकडील पत्रेंही सत्वरच येतील, येथें दाखल होतां क्षणींच नबाब बहादूर यांजकडे रवाना करितों म्हणोन आज्ञा केली, तर फार उत्तम आहे. अतःपर हजरतही खेमे[१६] दाखल होण्यास मुहूर्त विचारणा कराविली आहे. आर्काट प्रांताचे सरहदेस मिरअल्लीरजाखां यांणीं धामधूम सुरू केल्याचें वर्तमान तात्यांचे पत्रावरून श्रवण होईल. हजरतांचे मुहूर्त एक दोन विचारिले ते राहित जाहाले. कारण पेशजीं सेवेशीं विज्ञप्तिपत्रें लिहितच गेलों, परंतु आतां ही पत्रें आलीं येणें करून सर्व संशयनिवृत्ती जाहली. एतन्निमित्त आतांचा मुहूर्त निश्चयात्मकच सिद्धीस पावेल. सेवेशीं श्रुत होय. विशेष काय लिहावें कृपा लोभाची वृद्धि व्हावी हे विज्ञापना. पौ छ २१ जमादिलावल समानीन हा। अंची? हैदरखान.

[२४२] श्री.

सेवेशीं गणेश केशव कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत वैशाख शुद्ध द्वादशी पावेतों मुक्काम श्रीरंगपट्टण स्वामींचें कृपावलोकनें करून क्षेम असों विशेष. कृपा करून हजरत नबाब साहेबांचे अं ची वर छ १९ रविलाखरचें पत्र पाठविलें तें छ ९ जमादिलावलीं प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. पत्रीं आज्ञा कीं राजश्री महादजी शिंदे याजकडील निभावणीपत्राचा मात्र गुंता म्हणून लिहिलें. त्यास पंथ दूर, मार्ग सुरक्षित चालेना, सबब इतके दिवस लागले. कालच त्यांचीं पत्रें आलीं कीं, आपण पत्रें व मसुदा पाठविला तो पावला. उर्दइक मसुद्याप्रमाणें पत्रें लिहून रवाना करितों. पत्र थोडके दिवसांतच येईल. येतांच रवाना होईल. तें पत्र येण्याची प्रतीक्षा करूं नये. पत्र आलें ऐसें मोजून तुम्ही व राजश्री कृष्णराव व नरसिंगराव व नबाब बहादूर यांची खातरजमा करून मसलतीवर दरकूच जाणें घडेल ऐसें व्हावें. तुम्ही मंडळीसह कामें उलगडून लवकर यावें. सविस्तर राजश्री कृष्णराव यांस लिहिलें आहे त्यावरून कळेल. म्हणोन, ऐसियास हजरत नबाब

---

१६. मागें पत्र २३१ पहा. खेमे ? खेकें ? डेरेदाखल या अर्थी हा शब्द असावा.

साहेब यानीं स्वामींचे वचनाचे लायकीवर श्रीमंतांशीं मनःपूर्वक स्नेह केला यांत किमपी दरँज नाहीं. इंग्रजास तंबी बेजार करावयाविशीं अग्रेसर नबाब साहेब यांजकडूनच मसलत ठरली आहे. तेव्हां इंग्रजाचे तंबीची फिकीर नबाबसाहेब यांस पुरती आहे. चैत्र व॥ १२ चा मुहूर्त देखील निश्चय केला होता, परंतु गुजराथेकडील बाजारी वर्तमान नाना प्रकारें बाजारी लोक बोलूं लागले व पुणियाचीं ही पत्रें येतां राहिलीं या करितां तो मुहूर्त टळला. आलीकडे दोन वेळ पत्रें आलीं तीं आम्हीं दरबारास जाऊन श्रवण केलीं. उभयतां सँरदार यांणीं इंग्रजाचा छापा संभाळून कस्त चांगली केली, येणेंकरून संतोषायमान जाहले. नंतर आम्हांस बोलले कीं, रावसिंदे यांजकडील पत्रही आठ चार रोजांत येतांच तुह्मास रजा देऊन आम्ही मसलतीवर नमूद होतों. गुंता नाहीं, म्हणाले. श्रीमंतांस व स्वामींस मातबरांस वस्त्रें जवाहीर नेमून ठेविलें होतें तें आम्हांस प्रत्येक प्रत्येक दाखवून पेटारे बांधून सिद्ध करून ठेविले. हत्ती बदामीस रवाना केले आहेत. आह्मांस येथून रवाना व्हावयास आठ पंधरा रोज पाहिजेत. पर्जन्यकाळ समीप आला. या करितां हत्ती कृष्णापार जाऊन राहण्यास जागा कोणती आहे म्हणून पुसल्यावर आम्हीं अथणी चांगली जागा आहे म्हणोन सांगितलें. तेव्हां बोलले कीं, तेथील कमाविसदार यांत तुम्ही रॅतबामसालेविशीं कागद व जासूदजोडी देणें, म्हणजे येथून पत्रें बदामीस पाठवून हत्ती पुढें रवाना होतील. तेव्हां पत्र व जासूदजोडी दिली. त्या समागमें नबाब साहेब यानीं जासूदजोडी व पत्रें रवाना केलीं आहेत. हत्ती अथणीस जाऊन राहतील. आम्हांस रजा जाहालियानंत्तर पुढें सेवेशीं घेऊन येऊं. आणखी कित्येक नबाब निजामअल्ली खान यांजकडील व स्नेहभावाचें बोलणें जाहलें तें विस्तारें राजश्री कृष्णरावजी यांच्या पत्रावरून निवेदन होईल. राजश्री पाटीलबावांचें पत्र सत्वरच येईल. पत्र आल्यावर येथें किमपि गुंता नाहीं. आम्हांस निरोप देऊन नबाबसाहेब स्वारीस निघतात. सदैव पत्रीं परामर्ष करावयास आज्ञा जाहली पाहिजे. श्रुत होणें हे विज्ञापना. पैवस्ती छ. २१ जमादिलावल समानीन ह॥ अं [खं ?] हैदरखान.

[२४३] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि राजश्री पाटील बावांकडून पारशी कलमबंदीची याद आली

---

१७. दरज, दर्ज=फरक.
१८. उभयतां सरदार=शिंदे, होळकर.
१९. रातब मसाला=रतीब मसाला=खाण्याचा व इतर खर्च.

त्याप्रमाणें त्यांच्या लिहिल्यावरून पारशी तहनामा शिक्यानशीं पाठविला आहे. हा इंद्रसेनास दाखविल्यावर मागाहून कलमें ठरावांत आलीं त्याप्रमाणें तहनामा कलकत्याहून येणें यास दिवसगत लागेल, या करितां राजश्री पाटीलबावांनीं श्रीमंतांचे लग्नास जरूर यावें, समागमें इंद्रसेनासही घेऊस यावें. म्हणजे पाटीलबावांनीं इंग्रजांचा वकील श्रीमंताजवळ आणून तह केला असें लौकिकांत चांगलें दिसेल. तों पावेतों त्यांचा तहनामाही येईल व श्रीमंत राजश्री दादासाहेब स्वाधीन होण्याचेंही समजेल. अवघ्या गोष्टींस चांगलें. श्रीमंतांचें[१००] लग्नाचे मुहूर्तांचा निश्चय माघ शुद्ध नवमीचा जाहला आहे. लग्नचिटयाही मागाहून येतील. रामजी पाटील व सदाशिवपंत येथें असतां पाटीलबावांचे चित्तांत देशीं येऊन देवदर्शन व श्रीमंतांचें दर्शन घ्यावें असें आहे म्हणोन पुसत होते. त्यास इंग्रेजाचा तह ठरला, तर आतां श्रीमंतांचे लग्नाचे समारंभास आल्यानें फार चांगलें आहे. रा॥ छ १५ मोहरम. हे विनंती.

[२४४] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. गाडराचें थैलीपत्र आम्हांस आलें होतें त्याचा मजकूर व त्याचें उत्तर लिहिलें तो मजकूर राजश्री पाटीलबावांस कळावयाकरितां पत्र लिहून पाठविलें होतें. त्यावर दुसरें पत्र जाहजांचा सरदार पातशाई इंग्रजाकडील याचें थैलीपत्र आलें होतें त्याचा मजकूर व उत्तर लिहिलें त्याचा मजकूरही लिहून पाठविला होता. त्यास पाटीलबावांच्या पत्रांचीं उत्तरें आलीं त्यांत गाडराचे पत्राचा मजकूर लिहिला तो कळला हें उत्तर आलें नाहीं, आणि मागाहून जाहाजांचे सरदाराचा मजकूर लिहिला त्याचें उत्तर आलें आहे. तेव्हां गाडराचे मजकुराचें पत्र पावलें कीं न पावलें हें कांहीं समजलें नाहीं; यास्तव शोध करून लिहून पाठवावें, व श्रीमंतांस आरोग्य जाहल्याचें पत्र पूर्वीं पाठविलें तेंही पावलेंच असेल. रा॥ छ ३ जमादिलावल हे विनंती.

[२४५] ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि छ. २६ सफरचीं पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. राजश्री पांडुरंग रघुनाथ यांचीं पत्रें पुरवण्यासुद्धां सहा आलीं तीं पाठविलीं आहेत

---

१००. येथपासून खुद्द नानांचें अक्षर.
१ यावरून सवाई माधवराव यांस या वेळीं कांहीं दुखणें झालें होतें असें अनुमान होतें.

त्यावरून विदित होईल. राजश्री अंबोजी इंगळे यांचे गांवचे महजराविशीं रामजी पाटील विनंती करतील त्यांस आज्ञा व्हावी कीं, गुदस्त महालकरी यांजपासून पैका घेतला व सालमजकुरीं अं त स्तें [?] घेतलीं आहेत तीं द्यावीं आणि रुपया घेतला आहे त्याच्या यादी कमाविसदाराकडून आणविल्यास येतील. तो जाबसाल आलियावर पत्राची आज्ञा होणें तर व्हावी, म्हणून लिहिलें तें कळलें. त्यास पांडुरंगपंतांचीं पत्रें पाठविल्याप्रमाणें पावलीं. उत्तरें आलाहिदा लिहिलीं आहेत त्यांवरून कळेल. अंबोजी इंगळे यांचे महजराविषयींचा मजकूर लिहिला या अन्वयें रामजीपाटील याशीं बोलतों. रा। छ. २ रविलाखर हे विनंति.

[२४६] ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. किल्ले सालेरचा मजकूर पेशजी राजश्री सदाशिवपंत यांचे पत्रीं लिहिला होता, परंतु पत्रांतील मजकूर जमा धरून उत्तर पाठवावें हें सदाशिवपंत लिहितच नाहींत. त्यास इंग्रजांकडील व दादासाहेबांकडील सूत्रें किल्लेकऱ्यांकडे लागलीं आहेत याजकरितां आम्हांस येथून कळेल तसें करावें लागेल. रा॥ छ. १९ रमजान हे विनंती. पौ॥ छ २९ रमजान भाद्रपद शु॥ इहिदे समानीन मु॥ उजेन.

[२४७] ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. तुम्हीं छ ११ रविलाखरचें पत्र पाठविलें तें पावलें. गंगाजी राजश्री पाटील बावांजवळ सडे स्वारींत आहे. त्याचें पत्र छ. ९ तारखेचें आलें तेंच बैजिन्नस पाठविलें आहे. त्यांत फौज जमा होऊन इंग्रजास घेरा घालून आहेत व ग्वालेरचें वर्तमान लिहिलें आहे. विदित होईल. म्हणून लिहिलें तें कळलें, व गंगाजीचें पत्र पाहिलें. फौज जमा होऊन इंग्रजावर नित्य लढाई होते, फार उत्तम आहे. पुढें इंग्रज कोणीकडे रोंख धरतो व पाटील बावा तर्दुद काय करतात हें लिहून कळवावें. ग्वालेरचा किल्ला घेतला म्हणून लिहिलें आहे त्यास ही गोष्ट मोठीच झाली. ग्वालेर सरकारांत आली येणें करून इंग्रजाचा थारा मातबर मोडला व मनसुब्यासही उपयोग पडला. पुढें होईल तें वरचेवर शोध चांगला करून लिहून पाठवीत जावें. इकडील वर्तमान राजश्री पाटील बावांस लिहून पत्र पाठविलें आहे हें प्रविष्ट करावें. त्या पत्रावरून

---

२ महजर=बादशाही, सनद निवाडा.

३. रामजी पाटील हे शिंद्याचे कारभाऱ्यांपैकीं एक.

४. इंगळे महाळुंग्याचे. यांच्या गांवच्या महजराची भानगड काय होती तें समजत नाहीं.

५. बजिन्नस=तेंच, समक्ष.

६. 'गंगाजी' हे कोण ?

तुम्हांसही सविस्तर मजकूर कळेल. इंग्रेज घावरा होऊन माघारा जात आहे. इकडील फौजांची निकड बसली आहे. पुढें होईल तें लिहून पाठवूं. रा। छ २५ राखर. हे विनंति.

[२४८] ॥ श्री ॥

राजश्रियाविराजित राजमान्य राजश्री पांडुरंगपंत स्वामीचे सेवेशीं.

पोष्य बाळाजी जनार्दन, साष्टांग नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहीत जावें. विशेष. राजश्री नारो शिवदेव यांस येथून पत्रें लिहून पाठवीत असतों त्यांत राजश्री पाटीलबावांचे चित्तास वाईट वाटा-वयाजोगें तर कांहीं लिहीत नाहीं; तत्रापि त्यांच्या समजेस एकादें वाईट वाटतें. त्यास पेशजी एक वेळ नारोपंतांस लिहिलें होतें कीं, जें पाटील बावांचे चित्तास वाईट वाटावयाजोगें असेल ती पुरवणी दाखवूं नये, मजकूरच तोंडानें बोलत जावा. याप्रमाणें लिहिलें असतां मध्यें एकादे वेळेस पत्रें दाखविल्यावर वाईट वाटोन उदासीनतेचे भाव तुमच्या लिहिण्यांत कां येतात? असो, हल्लीं लिहिलें आहे तरि पाटीलबावांस संतोष वाटावयाजोग्या ज्या पुरवण्या असतील त्या वाचून दाखवीत जाव्या. कदाचित एखादे पुरवणींत त्यांस वाईट वाटावया जोगें असल्यास ती पुरवणी दाखवूं नये, मजकूरच तोंडानें त्यांस संतोष वाटे असा बोलत जावा. र॥ छ १२ जमादिलाखर. बहुत काय लिहिणें लोभ असोंदीजे हे विनंति[७].

[२४९] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंति उपरि. तुम्हांस जाऊन बहुत दिवस जाहले अद्याप उज्जनीस पोंह-चून पत्र न आलें हें काय? असो, राजश्री पाटीलबावांचीं व सदाशिवपंत यांचीं पत्रें पुढील मसलतीचे मजकुराचीं पूर्वीं दोन आलीं त्याचीं उत्तरें पूर्वींच पाठविलीं तीं पावलींच असतील. हल्लीं ग्वालेर[८] गेली वगैरे मजकुराचीं पत्रें आलीं त्यांचींही उत्तरें पाठविलीं आहेत. ग्वालेर गेली वाईट गोष्ट झाला, ईश्व-री ईच्छा! सारांश गुदस्तां जाहले प्रकार त्यास तुम्ही माहीतच आहा. असो जाहलें तें गुदस्त[९]. साल मजकुरीं तरी जलदीनें स्वच्छतेनें मसलतीचा उद्योग लवकर घडावा. नाहीं तर परिणाम नीट नाहीं. उगेच संदेह व निमित्यें

७. शिंद्यांची मनोधारणा नानांस किती करावी लागत होती हें या पत्रावरून ध्यानीं येतें.

* हे सर्व पत्र खुद्द नाना फडणवीस यांचे हातचें आहे.

८. ग्वालेर किल्ला कर्नल पोफ्याम् साहे-बानें मोठ्या युक्तीनें घेतला.

९. झालें ते झालें. गुदस्त=गत, गेलेलें.

ठेवावी यांत कोणाचेंही कल्याण नाहीं. नाश किती होतात हें पाहवें. आम्हांस बरें वाईट सुचेल तें लिहावें म्हणून लिहितों. जें थोरपणास उचित तें करतील. राजश्री पाटीलबावांस सांगावें कीं, आपण कोणतीही मसलत करावी, परंतु दृष्टि इकडे ठेवावी. रा॥ छ ३ रमजान हे विनंति. पातशहा व नजबखान[10] यांस जरूर मेळवून घ्यावें. इंग्रेजाचे मसलतीस फार उपयोग पडेल. हे विनंति.

[२५०] ॥ श्री. ॥

राजश्रियाविराजत राजमान्य राजश्री दिनकरपंत स्वामींचे सेवेशीं.

पोष्य बाळाजी जनार्दन साष्टांग नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहित जावें. विशेष. तुम्ही पत्र पाठविलें तें पावलें. लिहिला मजकूर सविस्तर कळला. परगणे म ह त पू र व परगणे शा हा डो रा व परगणे का म बा ग व आहिर वाड्यांतील वैगेरे ठाणीं इंग्रजानें घेतलीं होतीं त्याजवर आम्ही व राजश्री यादवराव हरी दिमत शाहमराव नारायण राजेबाहादर यांणीं मिळोन चंदेरीच्या राजास सामील करून शिबदी ठेऊन इंग्रजाचीं ठाणीं उठवून आपलीं ठाणीं बसविलीं आहेत म्हणोन लिहिलें. ऐशियास इंग्रजाचीं ठाणीं उठविलीं उत्तम केलें. त्यास ठाणीं द्यावयासि शिबंदी खर्च कार्याकारण जरुराती जाहला असेल त्याचा हिशेब राजश्री नारो शिवदेव यास समजावावा. ते समजोन खर्चाची हिसेरसीद करून माहलावर ऐवज बसावितील तो सरकारी व सरंजामी माहलचे कमाविसदारांपासून घेऊन ठाणीं त्यांचे स्वाधीन करावीं. इंग्रजापासून ठाणीं तुम्हीं व मशारनिल्हेनीं घेतलींत येविशीं तुमचें व त्यांचें बोलणें आहे त्यास तुम्ही हुजूर यावें. समजोन करावयासि येईल. रा॥ छ ६ जिल्हेवल. बहुत काय लिहिणें लोभ करावा हे विनंति[11].

[२५१] ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंति उपरि. चंदेरी व दतिया व खेची या संस्थानांस उपद्रव देऊं नये, म्हणोन आज्ञा जाहली होती तें पत्र पाटीलबावांस दाखविलें नाहीं. कारण संस्थानाविशीं नकार झाल्यास विक्षेप[12] मानितील. या करितां दाखविलें नाहीं व मजकूरही बोलिलों नाहीं. स्वामींनीं हा मजकूर राजश्री आपाजीराव यांस लि-

---

१०. नजीबखान रोहिला हा "प्याद्याचा फर्जी बनून" दिल्लीचें राज्य १७७० पर्यंत बऱ्याच बंदोबस्तानें हांकीत होता. ह्या स्थळीं तो मरण पावल्या नंतर त्याचा मुलगा जाबताखान कारभार करूं लागला.

११. हें पत्र नकलेवरून नक्कल करून आणिलें आहे.

१२. 'विक्षेप'=विषाद या अर्थी.

हिला होता तें पत्र राजश्री राघोपंत गुरुजी[13] यांणीं पाहिलें होतें. त्यावरून एके दिवशीं संस्थानचा मजकूर निघाला तेव्हां राघोपंत बोलिले कीं, तिन्ही संस्थानें घ्यावयाची परवानगी सरकारांतून येईल असें दिसत नाहीं. यावरून मर्जी बहुत विक्षेपास पावली. आम्हीं संस्थानें घेऊंच लागल्यावर आम्हांस परवानगी कशास पाहिजे ? असें मनास येईल तसें विक्षेपानें बोलूं लागले व बोलतात, हें आम्हांसही परभारें समजलें आहे. राण्यानें यांजकडे पेगाम[14] लाविला आहे कीं, ग्वालेर देतों[15]. हे म्हणतात गोहदेसुद्धां घेईन. याप्रमाणें बोलणीं होतात. येविशींचा वगैरे व होळकराविशीं विक्षेपाचीं बोलणीं बोलतात. त्याचा मजकूर सविस्तरें करून लिहिला तो सविस्तर कळला. त्यास संस्थानाविशीं परवानगी येईल असें दिसत नाहीं हें राघोपंतांनीं बोलल्यावरून इतका विक्षेप होऊन बोलावयाचें कारण काय ! तिनी संस्थानें सरकारचीं, त्यांचें रक्षण व्हावें तें एकीकडे राहून संस्थानिकांचें पारपत्य करून संस्थानें घेऊं, कोणी परवानगी [बद्दलें[16]] बोलल्यास विक्षेपाचीं बोलणीं दाख [वितात] तुम्हीं येविशीं सुचवीत जावें. गोहदकरापाशीं बोलणीं बरीच जरबेचीं घातलीं आहेत. येणें करून तो नरम पडून जसे म्हणतील तसें ऐकेल. होळकराविशीं विक्षेपाचीं बोलणीं बोलतात, त्यास होळकराचे घरीं बखेडा काय पडला आहे, त्यांणीं येथून कसकसें लिहिलें आहे, त्याचा उलगडा होऊन रुजू[16] होत नाहीं. असो हल्लीं आलाहिदा पत्र लिहिलें आहे त्याजवरून कळेल. ग्वालेर येत असल्यास गोहदेची मसलत समेटावी हें चांगलें दिसतें. तेही विचार पाहून चांगलें तेंच करतील. रा। छ १ रविलावल हे विनंति.

[२५२] ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंति उपरि. राजश्री शिवाजी विठ्ठल यांचेविशींचा मजकूर आज्ञेप्रमाणें राजश्री पाटील[17] ज ? लों उत्तर झालें जे, त्यांचा उरपाड महाल तेव्हडा सोडून द्यावा.

---

१३. 'गुरुजी' हे पेशव्यांच्या बखरींत सवाईमाधवरावाच्या कारकीर्दीत अनेकशः आलेले मुत्सद्दी 'महादाजीपंत गुरुजी' यांचे नातलग असावे. हे 'करकरे' नांवाचे कऱ्हाडे ब्राह्मण. सरकारी कागद कोणता कोणत्या प्रकारें लिहावा हें ठरविण्याचें काम यांजकडे असल्यामुळें यांस 'गुरुजी' हा किताब पडला असें अनुमान आहे. हे पेशवाईतील कागदांचे नमुने ठरविणारे होत साहेबच समजावयाचे. यांचे कांहीं वंशज आपटें ता० पनवेल येथें आहेत.

१४. पेगाम=बोलण्याचा क्रम.

१५. हे राणे गोहदचे.

१६. येथें मूळपत्र फाटलें आहे त्यामुळें अक्षरें गेलीं आहेत.

१७. पुढील कांहीं अक्षरें फाटलीं आहेत.

बापूचे सरदारीचा गळांठा फार आहे यास्तव श्रीमंतांनीं अगत्य वादानें लिहिलें आहे. त्यापैं ची उरपाड सोडून दिली म्हणजे मग आमचाच बोभाट पंच महालाचे वाटणीविशींचा सरकारांत आल्यास आम्हांस ल्याहावें असें उत्तर झालें, म्हणून लिहिलें तें कळलें. त्यास पुरंदरचे मुक्कामीं सरंजाम्याकडील महालांचा मजकूर बोलण्यांत आला तो राजश्री पाटीलबावांस ठाऊक आहेच. सरकारांत तालुका थोडा राहिला. खर्च बेमुबलग. हे अर्थ पाटीलबावांचेही ध्यानांत आहेत. रा। छ ७ जिलकाद हे विनंति.

[२५३] ॥ श्री. ॥

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंति उपरि. नबाब व भोंसल्यास कसें कळविणार , कसें करणार, हें कांहीं लिहिलें नाहीं असें पाटीलबावा म्हणतील तर याची तोड योजिली आहे कीं, इंग्रजाशीं तह पाटीलबावांनीं पक्का गुप्त करून येथें लिहून पाठवावें आणि त्या यादीची नकल येथून एक नबाबाकडे व एक भोंसल्याकडे लिहून पाठवून पत्रें येथून ल्याहावीं कीं, इंद्रसेन पाटीलबावांकडे आला तो सरकारचे मुद्दे याप्रमाणें बोलतो. याचें उत्तर काय ल्याहावें, कदाचित् म्हणाले[१९] कीं पाहून आमचे हातून केल्यास नफा अधिक करून देऊं, तर त्याची मुदत महिन्या दिडामहिन्यांत काय नफा अधिक करून देतात. असें तेथें वकील असतील त्यांणीं[२०] धावी. इंद्रसेनानें कौल करार येथें केला असतां याहून मुद्दे त्यांचे विद्यमानें इंग्रजांनीं अधिक करणें हे स्पष्ट कळतच आहे. तेव्हां याहून अधीक होत नाहीं असें सांगतील. मग केल्यास त्यांस संतोष राहून केलें असें होईल. ही एक तोड कळावयाकरितां लिहिली आहे. रा। छ १२ रमजान हे विनंति.

[२५४] ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंति उपरि. राजश्री पांडुरंग रघुनाथ यांणीं छ. ७ जमादिलावलचीं पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. लिहिलें वर्तमान सविस्तर कळलें. पुढें होईल वर्तमान तें वरचेवर लिहून पाठवित जावें. ग्वालेर किल्यास उ र वा ई कडून तोफांची मारागिरी व मोर्चेही लाविले आहेत, सुरुंग ही चालतो, म्हणून पेशजी लिहिलें होतें. त्यावर प्रस्तुत तो सुरुंग उडविला. त्यावर उरवाईचा बुरुज तिन हिसे पडला. हल्लीं आणखी दोन तीन सुरुंग चालविले आहेत. तोफांची मारगिरी सुरू

१८. गळाठा=ढबघई, खराबी.
* पुढील कांहीं अक्षरें फाटलीं आहेत.
१९. भोंसले किंवा नबाब यांणीं असें झाल्यास.
२०. पुढील कांहीं अक्षरें गेलीं आहेत.

आहे. खांसास्वारी मोर्च्यावर जात असत्ये, म्हणून लिहिलें तें कळलें. त्यास उँरवाई बुरूज तिन हिस्से उडाल्या वरून त्यासही विचारच पडला असेल. आणखी सुरुंग लाविले त्यापक्षीं घाबरे होऊन सूत्र लावतील असेंही वाटतें. पुढें वरचेवर वर्तमान लिहीत जावें. रा छ २९ जमादिलाखर हे विनंति.

[२५७.] ॥ श्री. ॥

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंति उपरि. पांडुरंगपंताचे पत्रांतील जाबसाल कलमबंदीच्या यादी पाठविल्यांत भडोजेचा मजकूर नाहीं. त्यावरून आशंका येईल तर सरकारचा इंग्रजांचा तह झाल्यास भडोज पाटीलबावांस द्यावी याप्रमाणें इंद्रसेनानें वेगळें पाटीलबावांस लिहून दिली आहे. हें पाटीलबावांनींच सांगितलें म्हणोन लिहिलें तें कळलें. त्यास भडोजेचा जाबसाल वेगळाला लिहून घेतला असाच. तह समयीं साष्टीचाही जाबसाल उगवून घ्यावयाचा होता. पेशजी रामजी पाटलाकडे यादी आली. ती त्यांणीं आणून दाखविली. त्यांत भडोजेचा जाबसाल कांहीं नव्हता. याकरितां पेशजी लिहिलें होतें कीं, साष्टीकरितां पाटीलबावांनीं भडोजेचा जाबसाल उगवून घेतला नसेल. असो हल्लीं निदानपक्षीं लिहिल्याप्रमाणें घडावें म्हणजे चांगलें. हल्लीं तुमच्या लिहिण्यांत भडोजेचा जाबसाल उगवून घेतला म्हणून आहे. उत्तम आहे. येथील विचार आढळतो जे, कलमबंदीच्या यादीवरून श्रीमंतांस विचार पडून आमच्या साधनास लागतील त्याकाळीं आपण जसें म्हणूं तसें घेऊन मुख्य इंग्रजाचा तह आपले हातून घडावा हा मनोदय आहे. याकरितां याप्रमाणें श्रीमंतांस कर्तव्य असल्यास मग यश दुसरीकडे कशास द्यावें ? म्हणोन लिहिलें. त्यास इंग्रजाशीं तह करावा हा मनोदय येथीलही आहे. परंतु तहाचीं कलमें चांगलीं सरकार उपयोगीं मुद्दे माफक अशीं तर उगवून घेतलीं पाहिजेत किंवा नाहीं. इंग्रज बोलतो तें आपला नफा पाहून बोलतो. त्या अन्वयें कबूल केलें असतां हपटनच्याही तहास नुकसानी. मग तळेगांवचा तह कोणीकडे ? याकरितां पेशजी लिहिल्याप्रमाणें व हल्लीं निदान पक्ष लिहिल्याप्रमाणें होत असल्यास उत्तम. मग कसेंही करून तोड काढण्यास येईल. याकरितां याप्रमाणें घडल्यास बरें.

सविस्तर अर्थ पेशजी लिहिलेच आहेत व हल्लीं लिहिले आहेत ध्यानांत आणून ज्यांत त्यांच्या लौकिकास चांगलें व सरकारचे मुद्देमाफक तेंच घडवितील. तुम्हीं सविस्तर बोलावें. रा १ रमजान हे विनंति.

---

२१. उरवई किंवा तुरवाई हें गांव ग्वालेरी नजीक असावें.

[२५६] ॥ श्री ॥

राजेश्री[२२] नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंति उपरि. चिट्ठी पाठविली ती पावली. नारो हरीनीं डाक यांचे स्वाधीन आहे, त्यास कोणी उज्जनीस पाठऊन न्यावयाजोगें असल्यास न्यावें, म्हणोन लिहिलें. त्यास येथून कोणी पाठऊन आणिवणें ठीक नाहीं. तुम्हींच नारोपंतास ल्याहावें कीं, सोबत चांगली पाहून, बसावयाची वगैरे सोय करून देऊन, रवाना करणें. खर्च पडेल तो देऊं. अथवा तुम्ही दोघांतून एकजण येऊं म्हणून लिहिलें त्यास तुमचेंच येणें झालें तर आणावयाची सोय चांगलीच होईल. रा छ ७ रविलावल हे विनंति. नारो हरीकडून रवाना करण्यास युक्तिनें येथें प्रविष्ट होय असा आपला बराबर कोणी देऊन पाठवावा हे विनंति.

[२५७] ॥ श्री. ॥

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंति उपरि. हैदरखान वारल्याचें वर्तमान प्रथम इंग्रजाचे घरीं आलें, मागाहून पुण्याहून बातमींचीं पत्रें आलीं, छ ६ रविलाखरीं टिपूचें पत्र बावांस आलें, त्यावरून अप्रमाण कसें मानावें ? वर्तमान तथ्य आहे असें असतां स्वामींनीं न लिहिलें यावरून पाटीलबावा बोलले जे, एवढें थोरलें वर्तमान श्रीमंतांनीं लिहिलें नाहीं. अपूर्व आहे. म्हणोन लिहिलें तें कळलें. त्यास खान वारल्याची बातमी येथेंही आली व खानाकडील नूरमहंमदखान येथें आहेत त्यांस लिहिलें आलें. परंतु आपले वकीलांचे लिहिलें आलें नव्हतें, या मागें एक दोन वेळां अशींच वर्तमानें आलीं परंतु तीं मिथ्या जाहलीं, यास्तव लिहिलें नाहीं. वकीलांचे लिहिलें आलें त्यावरून पेशजी तुम्हांस लिहिलें आहे त्यावरून कळलेंच असेल. टिपूंचें[२३] पत्र पाटीलबावांस नसेल, नूरमहंमदखानानीं लिहिलें असेल. त्यास विना सरकारचे वकीलांचें पत्र आलियाखेरीज कसें लिहावें ह्मणून लिहिलें नाहीं. नाहीं तर येवढें वर्तमान लिहावयासि विलंब न होता. एक वर्तमान येथें असें ही उठलें होतें कीं ल्याहावयास खातरजमा न होई. वकीलांचीं पत्रें आलियावर खातरजमा जाली तेव्हां लिहून पाठविलें. रा छ १ जिल्हेवल हे विनंति.

[२५८] ॥ श्री. ॥

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंति उपरि. राजश्री पांडुरंग रघुनाथ यांणीं लिहिलें कीं नवें[२४] जमादिलेवलचीं पत्रें बेविसावे मिनहूस सादर झालीं. त्यांत श्रीमंतांचीं पत्रें राजश्री पाटीलबावांचे

---

२२. हें सर्व पत्र नानांच्या हातचें आहे.
२३. येथपासून खुद्द नानांचे अक्षर.
२४. नव्वे=नववे=ता० १ ची.

नांवें चार होतीं ते पाटीलबावांस प्रविष्ट केलीं. व आपले नांवाचीं पत्रें व यादी पाहिल्या. तह प्रकरणी चारी यादी पाटीलबावांस दाखविल्या. व आपल्या पत्रांपैकीं एक थोरली पुरवणी खेरीज करून वरकड दाखविलीं. या खेपेचीं उत्तरें तीक्ष्ण आहेत. पाहून उत्तर झालें कीं, याचीं उत्तरें करूं. भाईच्या[२५] शरीरीं समाधान नाहीं. परंतु तसेच बलाऊन आणले. त्यांस पत्रें दाखविलीं. सारांष पत्रें पाहिल्यावर मर्जी ठीक दिसली नाहीं. उत्तरें झाल्यावर सविस्तर विनंती करीन. उत्तरांस दीसगत लागते म्हणोन आपण लिहिलें होतें त्यास श्रीमंतांचीं पत्रें येतात त्यांत भाव कसे व इकडील तर्दुद कशी हें सर्व ध्यानांत आहेच. उत्तरें लौकर होत नाहींत याचे अर्थ उघडेच आहेत. श्रीमंतानीं या पेक्षां-ही अधीक लिहिल्यास यंदा यांच्यानें मसलत होत नाहीं. हे परिछिन्न[२६] उघडे बोलतात कीं, आपण होळकर सारे निसूर बसून आम्हांवर दगड टाकितात. आम्हीं इंग्रजाच्या मसलतीचा कसालौं[२७] गुदस्तापासून कसा केला हें पाहावें. सारे तमाशा मात्र पहातील, व पहावा ही इच्छा आहे. एखाद्या जागां मसलतीमुळें पेंचांत आल्यास तिळा इतकी कुमक म्हटली तर कोणाच्यानें व्हावयाची नाहीं. असो बोलून फळ काय ! ज्याचा त्याणें आपला विचार पाहून करणें तें करावें. असेही विचार एकांतांत होतात. तेव्हां अंतरवेदची[२८] मसलत होण्याचा अर्थ यावरून ध्यानास येईल. तूर्त महिना पंधरा दिवस या प्रांतीं घालऊन छावणीच्या दिवसांत बहुत करून अवंतिकेस[२९] जातील असें दिसतें. याजवर न कळे. म्हणून विस्तारें करून लिहिलें तें सविस्तर कळलें. त्यास [illegible]शजी पाटीलबावांनीं लि-हिलें होतें कीं, इंद्रसेन हेष्टिंनीकडून[३०] सलुखाचे जाबसालास मुक्त्यारीनें आला आहे. त्याशीं हैदरखान सुद्धां सरकारचे मुद्दे मवाफँक[३१] कसकसे बोलावें येविशीं लिहिलें होतें. त्याजवरून इंद्रसेन मुख्य हेष्टिनानें तहाचें बोलणें बोलावयास पाठविला हा मुक्त्यार असें जाणून पाटीलबावांनीं त्यांशीं हैदरखान सुद्धां तहाचें बोलणें, त्याची याद, व हैदरखानाचे मुद्यांची याद वगैरे यादी पाठविल्यावर मर्जी संतोष होऊन यादी बद्दल हैदरखान सुद्धां तहाचें बोलणें इंद्रसेनाशीं घालावें व त्याप्र-माणें अमलांत यावें, असे भाव लिहून सविस्तर लिहिलें होतें, यांत मर्जी दिक्क[३२] व्हावी असें नव्हतें. असो. बाह्यात्कारी मर्जी दिक्क दाखविली असेल. परंतु

---

२५. भाई=राणेखान, ज्यानें महादजीचा जीव पूर्वी पाणिपताहून येतांना वांचविला.

२६. परिच्छिन्न=साफ, स्पष्ट.

२७. कसाला=कष्टी मेहेनत, घस लावून काम करणें.

२८. अंतरवेद=गंगा यमुना यांच्या दरम्यानचा मुलूख.

२९. अवंतिका=उज्जयिनी.

३०. अंदरसन व हेस्टिंग्स.

३१. मुद्दे मवाफक=मुद्दे माफक=मुद्यांस धरून, मुद्दे जाऊं न देतां.

३२. दिक्क=रुष्ट.

पाटीलबावा यादीच्या अन्वयें सरकारचे मुद्दमवाफक हैदरखान सुद्धां तहाचें बोलणें इंद्रसेनाशीं बोलून आणितील, ही खातरजमा आहे. हे उघडें बोलून दाखवितात कीं, आपण, होळकर, सारे निसूर बसून आम्हांवर दगड टाकतात. आम्ही इंग्रजाच्या मसलतीचा कसाला गुदस्तांपासून कसा केला, हें पहावें. सारे तमाशा मात्र पाहतील. तिळा इतकी कुमक व्हावयाची नाहीं. असो ज्याचा त्याणें आपला विचार पाहून करणें तें करावें असे विचार एकांतांत होतात, म्हणून लिहिलें. त्यास गुदस्तांपासून पाटीलबावांवरच कसाला इंग्रजाच्या मसलतीचा पडला, परंतु तितकाही कसाला सोसून पुढें मसलत करणें ही योग्यता पाटीलबावांचीच तर होय. पाटीलबावांवर गुदस्तापासून मसलत पडलीच परंतु गुदस्ता इकडे गाडर बोरघाटावर येऊन मसलत पाडली तेव्हां पल्ला जवळ, मसलत समीप पडली, तेव्हां करणें प्राप्त. सरकारांत पैक्याची अडचण कोणे प्रकारची, तथापि अडचणींत अडचण सोसून फौजेचा जथ[33] पाडून इंग्रजावर मसलत केली. मातबर सरदार होळकरही समयास आले. इंग्रजाची व सरकारची लढाई होऊन इंग्रज शिकस्त खाऊन कोण्या तऱ्हेनें माघारां गेले, त्याची पायमल्ली किती झाली, कोणे तऱ्हेनें गेला, हें सविस्तर वरचेवर पत्रें लिहून गुदस्ता पाठविलींच होतीं, त्यावरून ध्यानांत आलें असेलच. तेव्हां तमाशा पहातात किंवा मसलत केली हे ध्यानांत येतच असेल. साल मजकुरीं तर तहाचेंच बोलणें बोलावयास इंग्रजानें वकील पाठविला आहे. त्याशीं बोलणें पाटीलबावा बोलतच आहेत, तेव्हां हैदरखान सुद्धां सरकारचा तह पाटीलबावा चांगलाच करतील ही खातरजमा आहे. पाटीलबावा कसें करतात हा तमाशा पहावा हे ईच्छा येथील नाहीं. मोठीं मोठीं कामें पाटीलबावांनीं करावीं, सरकारचे मातबर उपयोग तेच घडत असावे, आणि पाटीलबावांचें कल्याण असावें, सरकारच्या मोठ्या मसलती होऊन पाटीलबावांस यश यावें, भाऊपणांत अंतर पडूं नये असें घडावें, हाच संतोष मोठा आहे. व याप्रमाणें पाटीलबावा करतील ही खातरजमा आहे. तिकडे[34] परावा[35] मुलूख मसलत केल्यानें मनसबा होऊन पैका मिळेल असें आहे व खालीं मैदान[36], याकरितां सुचतें तें लिहितों. आपलाच आपण नाश करून घ्यावा असें ज्याचे चित्तांत असेल त्याचे मनांत तमाशा, पहावा असें येईल तर कळेना. येथील समज अशी नाहीं. रा छ १४ जमादिलाखर हे विनंति.

---

३३. जथ=संचणी, मिळवामिळव, जमाव.

३४. येथपासून शुद्ध नानांचें अक्षर.

३५. परावा=दुसऱ्याचा, इतर.

३६. 'खालीं मैदान' ह्या शब्दांचा अर्थ स्पष्ट कळत नाहीं. तरी बंगाल बहार ह्या मैदानास अनुलक्षून हें लिहिणें असावें.

[२५९]

॥ श्री ॥

राजश्री नानापंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंति उपरि. राजश्री पांडुरंगपंतांचे पत्रांतील जाबसाल.

येथून लिहिलें होतें कीं फरासिसाचे[37] पातशाहाकडून मुसा मुतीण[38] वकलि आला. त्याचे बोलण्यांत फरासिसांचा जमाव लौकरच फुलचेरीस[39] होईल. अनुभव येण्याचेही दिवस थोडे राहिले आहेत. असें आहे ह्मणून लिहिलें होतें तें राजश्री पाटीलबावांस निवेदन केलें. उत्तर झालें कीं, खानाकडे फरासिसांचा जमाव येऊन पोंचला असलियास मोठें काम आहे. परंतु कराराप्रमाणें आले मात्र पाहिजेत. नजीक आले ह्मणून खानांनीं लिहिलें होतें. आलीकडे पत्रें त्यांजकडील आलींच असतील. जमाव कोठपर्यंत आला हें लिहून पाठवावें. व तिकडील इंग्रजांचेंही वर्तमान लिहून पाठवावें. ह्मणोन लिहिलें. त्यास फरासिसांचा जमाव हैदरखानाकडे येऊन पोंहचला हें पेशजी लिहून पाठविलेंच आहे. त्यास साडेचार हजार फराशीस खुषकीस उतरले. व साडेनऊ हजार पावेतों गलबतावर आहेत. फराशीस आलिया पूर्वी इंग्रजाकडील कर्णेल बारस पांच सात हजार जमावानिशीं होता त्याची व खानांची लढाई होऊन बारसाचे लोक गारद करून सरदार पाडाव आणिला. त्याजवर टिपू व फराशीस मिळून जाऊन इंग्रजाचें ठाणें गुडलूर ह्मणून आहे तें घेतलें. ठाणें घेतल्यावर फराशीस निघून ज्या बंदरीं मुक्काम होता तेथें गेले. त्याजवर खानांनीं फराशिसास लिहून पाठविलें कीं, तुम्हीं आपणाकडील जमाव आणखी लौकर येऊं द्यावा. त्याचें उत्तर आलें कीं, तुमचें आमचें बोलणें होऊन अद्याप ठराव जाहला नाहीं. याप्रमाणें उत्तर आलें म्हणून वर्तमान लिहिलें आलें. तुम्हांस कळावें म्हणून लिहिलें आहे. खानांनीं तिकडे इंग्रजास जरब बरीच दिल्ही आहे. येविशीं राजश्री पाटीलबावांसही पत्र लिहून पाठविलें आहे. प्रविष्ठ करावें.

येथें उदिर्ष्टीन[40] आला होता. त्यास इंद्रसेन राजश्री पाटीलबावाकडे आला आहे, म्हणून सांगितलें. त्यावरून त्याचे चित्तांतील आशय दिसला कीं, इंद्रसेन मुख्य हेष्टिनाकडून आला आहे तेव्हां तो कसें बोलेल हा आशय कळावयाकरितां येथून लिहिला होता. त्याचें उत्तर पाटीलबावांनीं केलें कीं, इंद्रसेन मुख्य हेष्टिनानें इकडे पाठविला. याचें करणें हेष्टिनास मान्य, याचे योग्यतेस गाडर देखील पोंचत नाहीं. जितके इंग्रजांकडील वकील सलुख्याचें बोलणें बोलतात तितके इतल्ला इंद्रसेना-

३७. फरांशीस=फ्रेंच.
३८. हा फ्रेंच वकील.
३९. फुलचरी=पांदिचरी.
४०. हा कोण ? मागेंही हें नांव गेलें आहे.

स देतील. याची योग्यता विशेष आहे. तेव्हां हेस्टिंगनाचे अंतःकरणीं येत असेल हें प्रमाण, म्हणोन बोलले. म्हणून लिहिलें त्यास इंद्रसेनाची योग्यता सदरहू वर लिहिल्याप्रमाणें पाटीलबावा बोलले त्यापक्षीं इंद्रसेन तह करील तो हेस्टिनास मान्यच पडेल, तेव्हां सरकारचे मुद्देमवाफक हैदरखान सुद्धां पाटीलबावा तह करून घेतीलच ही खातरजमा आहे.

एक[41] बातमी आली आहे कीं, इंग्रजांनीं फराशिसाकडे बोलणें लाविलें आहे. मग काय घडेल पहावें. इंग्रेज फराशिसांच्या जागा घेतल्या त्या बाजीस सुद्धां देणार असेंही आहे. हैदर खानानीं सरकार व खान, फराशीस मिळून तह करावा म्हणोन कमलवार याद पाठविली. आणि लिहिलें कीं, अधिक उणें कसें करावयाचें तें लिहून पाठवावें. त्यांत कित्येक कलमांत पेंच होते ते उलगडून सरकार व हैदरखानास चांगलें व त्यांत फराशिसांसही चांगलें पडून उपयोग अशीं उत्तरें लिहून पाठविलीं आहेत.

नवाबासही इंग्रेजावर मसलत करावयाचा उद्योग करीत आहों. घडेल तें खरें.

सविस्तर राजश्री पाटीलबावांस कळवावें. रा॥ छ० २ जमादिलाखर हे विनंती.

[२६०] ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि, आमची व राजश्री पाटीलबावांची भेट जाल्यावांचून मसलत निर्वेध होत नाहीं, त्यापक्षीं भेटीचा योग करावा, भेट होतांच मसलतीचा ठराव लवकर होऊन आपलाले कामावर जावें. असें जाल्यास उत्तम. दिवसगत लागल्यानें शत्रु हांवभेरी[42] होतील तसें होऊं नये. फौजेचा जथ सिराज भेलशाचे सुमारें करवून आम्ही थोडक्या फौजेनिशीं बऱ्हाणपूर पो। येतों, तिकडून नानांनीं यावें, आमची त्यांची स्वच्छता भेटी होऊन झाली असा लौकिक होऊन मसलतीचा उपयोग पडेल. चारी मनसब्यांचीं धोरणें ध्यानांत आणून मसलती वांटून जिमेवार लावाव्या. होळकरांचे ध्यानास मसलत येईल ती त्यांणीं कबूल करावी. जड राहील ते आम्हांस कबूल आहे. हिंदुस्थान कबूल करतील तर साधनें साधून कोठवर जावें हा जिमा लावावा. आज सात वर्षें फौज किती ठेवितात ? एके ठिकाणीं मसलतींत शरीख[43] राहून चाकरी कशी घडती हें ध्यानांतच आहे. यास्तव पृथक् मसलत सांगावी म्हणजे मन घालून

४१. येथपासून खुद्द नानांचें अक्षर.

४२. हांवभरी होतात=त्यांस ज्यास्त आशा उत्पन्न होऊन हिंमत येते.

४३. शरीख=वांटेकरी.

करतील. शहाणा कारकून इंदुरास त्यांजकडे पाठवून आतांपासून फौजेची तयारी करविली पाहिजे. कालहरण करतील तर इंग्रज हांवभरी होतील तें-ही ठीक नाहीं. हिंदुस्थानचें काम जड आहे. कोंडाईबारीच त्यांजकडे योजोन फौज धरवावी. भेटी होतांच त्यांणीं कोंडाईबारीस जावें आम्ही सि-रोंज भेलशाचे सुमारें फौजेंत जाऊं. या सर्वांनीं एकत्र राहून पारपत्य करूं म्हटल्यास हिंदुस्थान माळवा रहात नाहीं. सारांश एकत्र जाल्यास जो विचार उत्तम दिसेल तो करावा. म्हणून पाटीलबावांनीं बोलण्यांत आणिला मजकूर लिहिला. उत्तम आहे. सारांश पाटीलबावांची आमची भेट व्हावी, मसलत ठरावी, त्याप्रमाणें आपलाले जिंम्यावर[४४] जावें, दिवसगत लागूं नये, ही सल्लाह[४५] चांगली आहे. त्यांत लौकिकही रहातो, कार्याचाही उपयोग आहे. आमचे मतें ही सल्लाह उत्तम आहे. अशीच करणें. त्यापक्षीं पत्र पावतांच फौजेचा जथ म्हटल्याप्रमाणें तिकडे पाठवून व जथ[४६] पाडावयाचा प्रकार करून पाटील बावांनीं होळकरा सुद्धां खानदेशांत यावें. हिकडे लिहून पाठवावें. त्याप्रमाणें आम्हीही कूच करून येतों. भेटीनंतर सारेंच चांगलें होईल. मग मसलत ठरेल तसें करतां येईल. परंतु इतकाही प्रकार आश्विनमासीं जाला पाहिजे म्हणजे चांगला. पुढें लांबला तर मसलतीस विरुद्ध असें आहे. हिकडेही शत्रूचा वेध व हिंदुस्थानांतही आहे. तिकडून पाटीलबावांनीं खानदेशांत यावयाचा उद्योग केला असतां व आम्ही हिकडून यावयाचा केला असतां मसलतीस कसें पडेल हेंही ध्यानांत आणून पक्की ती सल्लाह करावी. रा॥ छ. १४ रमजान हे विनंती.

[२६१] ॥ श्री ॥

राजश्रि याविराजित राजमान्य राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं

पोष्य बाळाजी जनार्दन साष्टांग नमस्कार विनंती उपरि. येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहित जावें. विशेष. राजश्री सदाशिव पवार याज-विशीं मजकुराचें पत्र राजश्री पाटीलबावा यांस लिहिलें आहे. त्यास तुम्हीं तें पत्र वाचून पाहून त्याप्रमाणें पाटील बावांशीं बोलून आनंदराव पवार यांजला इकडे पाठवून देवावें. सदाशिव[४७] पवार याचें महालीं व कारकुनास आनं-दरायाकडील हरएक विशीं उपद्रव लागतो त्याचा बंदोबस्त करून उपद्रव

---

४४. जिम्मा=पतकरलेलें काम. वर 'जिम्मेवार' हा शब्द आला आहेच;

४५. सल्लाह=सल्ला=युक्ति, मसलत.

४६. जथ=जमाव.

४७. सदाशिव पवार=हा धारकर पवार यांच्या मुलुखांत पेशव्यांचा जाहगीरदार असावा.

न लागे ऐसें करवावें. रा। छ. १४ रमजान बहुत काय लिहिणें लोभ असो दीजे हे विनंती.

[२६२] ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. त्रिंबकराव महादेव कांकिर्डे यांजकडे सरकारचे कर्जपट्टीचा ऐवज येणें त्याचा फडशा जहाला नाहीं, याजकरितां त्यांचे गांवची सरकारांत जप्ती करून कर्जपट्टीचा ऐवज घेतों. तुह्मांस कळावें म्हणोन लिहिलें आहे. रा। छ. ७ रजब हे विनंती.

[२६३] ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि.

चार पांच हजार गोसावी झांशीकडून पाटीलबावांनीं आणविले होते ते आले. त्यांची रवानागी भाईकडे केली. सांप्रत गोसाविबैरागी[४९] वगैरे मिळोन कमपेष दहा हजार पायींचा जमाव इकडील जहाला आहे. पलटणें शेषई व डोंगरीची जमा कोकरसासयेऊन तोफा नेणार त्या समयीं इकडून निकड करावयाचा विचार[५०] आहे, म्हणून लिहिलें. त्यास पायींच्या माणसांचा जमाव बराच जाहला निकडही करतील. रा। छ. ९ रजब हे विनंती.

जालमसिंग कोटेकर यांसि छ. ७ मिनहूस निरोप दिल्हा ते कोठ्यास गेले. दोन तीनशें स्वार व दोन तीनशें पायींचे माणूस लालाजी बल्लाळ यांजबराबर ठेविले ह्मणून लिहिलें त्यास संस्थानिक व राजे रजवाडे जमीदार यांस निरोप द्यावयाचा नव्हता. औध्यांसच निरोप दिल्हा हें ठीक जालें नाहीं. जें करणें तें विचार पाहूनच करीत असतील.

पै॥ छ. २९ रजब सु॥ इसनेसमानीन डांके बराबर.

[२६४] ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. राजश्री पाटीलबावांचे व इंद्रसेनाचें बोलणें तह

---

४८. हा कांकिर्डे यांचा मजकूर नारोपंतांस कां कळविला तें समजत नाहीं. हे कांकिर्डे कोणते तेंही स्पष्ट होत नाहीं. तात्या कांकिर्डे म्हणून एक सुशिक्षित बहुश्रुत व चतुर पुरुष पुण्यास नानांच्या वेळेसच होते तेच हे त्रिंबक महादेव कीं काय ? तात्या कांकिडर्यांनीं नानांची कृपा कशी जोडिली ह्या बद्दल दोन तीन आख्यायिका आम्हांकडे आल्या आहेत, पण त्या येथें देणें प्रशस्त नाहीं.

४९. हे गोंसावी लोक शिंदे पेशवे वगैरे सर्वांच्या लष्करांत थोडे बहुत असत. दुसरे बाजीरावाजवळ एक नंगीपलटण म्हणून होती ती गोसांव्यांचीच होती.

५०. हीं पलटणें इंग्रजाचीं कीं काय ? वरील ठिकाणेंही स्पष्ट लागत नाहींत.

प्रकरणीं होऊन ठराव जहाला त्यांतील सारांश प्रथम पांडुरंगपंतांनीं लिहिला त्यावर रामजी पाटील यांजकडे याद आली. त्याचे कलमांत गुण दोष येतात ते भाव लिहून उत्तरें पेशजीच गेलीं, तदुपरांत पाटीलबावांनींच तह प्रकरणीं दोन यादी हिंदवी व पारसी पाठविल्या त्यांचींही उत्तरें पेशजीच पाठविलीं व हल्लींही निदान पक्षाचीं कलमें शेवटील तोडजोडीचीं लिहून पत्रें पाठविलीं आहेत. याप्रमाणें तर घडावेंच घडावें. याउपरि येथें लिहून पाठवून उत्तर जाण्यास दिवसगत लागते. इंग्रजांची मसलत शेवटास जाऊन पुढील मसलतीचे डौल धरावयाचे धोरेवट एव्हांपासून घडले पाहिजेत, या करतां येथें लिहिल्या तोडजोडीप्रमाणें घडविलें असतां चांगलें. व पाटीलबावा मातबर सरदार त्याणीं सरकारचा तह इंग्रजाशीं पक्का केला हाही त्याचा नक्षा मोठा होतो. सर्व भाव हे पाटीलबावांचे ध्यानांत येण्याजोगे आहेत. सारांश इंग्रजांचा तह पक्का करावा. तह जाला असतां हैदरखान यास वाईट वाटोन वांकडी चाल धरल्यास त्याचेंही पारपत्यास इंग्रजांनीं षरीकें असावें हें आधीं शपथ पुरःसर पक्कें करून घ्यावें. सदर्हू लिहिल्या तोडजोडी इंग्रजांसही भारी पडावयाजोग्या नाहींत. त्याणेंही कबूल कराव्या व पाटीलबावांनीं इंग्रजांकडून कबूल करवाव्या. तुम्ही पाटीबावांकडे जाणार ते पोहोंचलांच असाल. नसले तरी पत्रदर्शनीं लांब लांब मजली करून दोन तीन पर्याय लिहिले आहेत हे सविस्तर एकांतीं चांगले रीतीनें बोलून करावें. रामजी पाटील व सदाशिव पंत यांची रवानगी करतों म्हणोन पूर्वी पत्रें पाठविलीं होतीं, परंतु त्यांस येथें पोंचावयास दसरा येईल, तदनंतर उत्तर प्रत्युत्तर येण्यास व जाण्यास दिवसगत लागते, मसलतीचें धोरवट पुढील बांधण्यास दिवस रहात नाहींत, याकरितां सर्व अर्थी खोलून लिहिले आहेत. तहाचा ठराव होतांच अगोदर दादासाहेब यास कुटुंब सुद्धां इंग्रजांनीं आणून द्यावें मग किल्ले, कोट, व मुलूख याच्या चिठ्या घ्याव्या नाहीं तर अगोदर किल्लयाकोटाच्या सनदा घेऊं नयेत. घेतल्यानें किल्ले, कोट, शहरें व मुलूख सरकारांत देतील, जाहिरांणा शौबरते सलुखाची जहाली, मग दादासाहेबाविशीं बाहाणे लावितील, नाना प्रकार करतील, इकडे हैदरखानही सुधे रहात नाहींत. मग पेंच पडेल. हें पुरतें ध्यानांत आणून दादासाहेबांस अगोदर आणवून ठेवावें. मग ठाण्याच्या चिठ्या घ्याव्या. ह्यपटेनेच तह समयीं इंग्रजांनीं दादासाहेबांचा करार केला, अगोदर ठाणीं मुलूख घ्यावीं, मग दादाही करारप्रमाणें येतील, त्यावरून मुलूख व ठाणीं घेतलीं, मग दा-

५१. धोरवट=धोरवटा=धोरण.
५२. षरीक=वांटेकरी, भागीदार.
५३. जाहिराणा=प्रसिद्धि, लौकिक.

दांचे येण्यास नाना प्रकारच्या दिक्कती लाविल्या कीं, मुंबैकर लबाडी करतात. मुंबईकर म्हणत कीं, कलकत्तेकर करतात. असें करून दादांस ठेवून पुढें तळे-गांवची मसलत केली. या करतां लिहिलें आहे. दादासाहेब कुटुंबा सुद्धां आले व ठाणीं किल्ले आल्यावर मग इंद्रसेनाचें येणें श्रीमंतांपाशीं घडावें येणेंकरून चांगलें. पूर्वीं राजश्री पाटीलबावांचेही लिहिण्यांत होतें कीं, इंद्रसेनास पुण्यास पाठवावयाचें असल्यास पाठवूं. तो आल्यानें जाहिराण्यास चांगलें. लिहिल्याप्र-माणें तुम्ही बोलून करावें यांउपर तह प्रकरणीं लिहिण्याचा अर्थ कांहीं राहिला नाहीं. सर्व भार पाटीलबावांवर ठेविला आहे. त्यांचे थोरपणास येऊन जेथ-वर कलमें साधतील तें साधून ज्यांत चांगलें तें करावें. करतील. तुम्ही लिहि-ल्या अन्वयें सर्वही अथ एकांतीं चांगले रीतीनें बोलावें. रवाना छ. १२ रम-जान हे विनंती.

[२६६]   ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि हैदरखानाशीं वचनप्रमाणें होऊन करार मदार जाहले. त्यास टाकून आपले मुद्दे मात्र करून घेऊन तह इंग्रजाशीं करावा, तेव्हां हैदरखान यांच विरुद्ध सरकाराशीं पडेलच व फरांशिसांचे पातशाहाकडून मुसामुतीण वकील येथें आला आहे त्याशीं दारमदाराचीं कलमें ठरावांत आलीं, त्यांच्याही नकला पूर्वीं पाठविल्या आहेत, त्यास तह इंग्रजांचा केला असतां तेही विरोधच मानतील. इतकेंही करून इंग्रजांचा तह करावा तर सरकारचेही मुद्दे खातरखां[55]. कोठें होतात ? तेही नाहीं. व इंग्रज तह करतील त्याप्रमाणें चालवितील हाही भरंवसा येत नाहीं. असे पेंच आहेत. त्यास हैदरखानास सोडावें, त्याचे विरुद्ध करून घ्यावें, फरांशिसांचें राजकारण तोडावें, तेव्हां सरकारचे मुद्दे निदान पक्ष कलमवार पत्रोत्तरीं लिहिले आहेत त्याप्रमाणें तरी घडावें. फरांशिसांचाही भारी सरंजाम मुसाभुसी सरदार या बरोबर देऊन त्याचे पातशहानें इकडे रवाना केला तो मोरेस[56] बंदरास आला. पुढें लौकरच येणार म्हणोन बातम्या आल्या आहेत. ते व हैदरखान एक होतील तेव्हां इंग्रजांस मसलत संभाळणें कठीण पडेल. याकरितां इंग्रजांनीं सरकारचे मुद्दे ऐकून तह केला असतां सरकार व इंग्रज व नबाब भोंसले यांस घेऊन त्या मसलतीचें धोरण एव्हां पासून बांधलें पाहिजे, याचाही विचार केल्यानें बरें आहे. नाहीं तर खान व फरांशिस एक जाहले असतां सर्वांस पेंच पडेल. मग एक करूं जातां दिवस.

५४. येथून पुढें नानांचें अक्षर.
५५. खातरखां=खात्रीलायक.
५६. 'मोरस' किंवा 'मारेस' म्ह० मारिशस बेट असावें.

गत लागेल. याकारितां हाही मजकूर इंग्रजाशीं बोलून ठेवावा कीं तुमचा तह झाल्यामुळें हैदरखानाचें आम्हांशीं विरुद्ध केल्यास तुम्हीं आम्ही मिळोन खानाचें पारपत्य करावें. फराशीस हैदरखान मिळोन एक जाहले असतां ही करावें. याचा तपसील आलाहिदा लिहिला आहे. रा। छ. १२ रमजान हे विनंति.

[२६६] ॥ श्री ॥

राजश्री नानारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. राजश्री पांडुरंग रघुनाथ यांणीं लिहिलें जे, राजश्री पाटीलबावांनीं सांगितलें कीं इंग्रजाच्या तहाचा ठराव न जाहला तर सलुखाची भानगड तुटतांच बंगाल्याकडे फौजेची रवानगी होऊन बंगाल्यांत हंगाम सुरू होय अशी तर्तूद जाहली पाहिजे. विना इंग्रज जरबेंत येत नाहीं. सुचलें तें सांगितलें आहे असें बोलले म्हणोन लिहिलें. त्यास इंग्रजास ताण देऊन जरबेंत आणावें ही मुख्य गोष्ट, परंतु पूर्वी इंग्रजांचे मसलतीचा नक्षा ठरला त्याप्रमाणें चोहीकडून ताण बसता म्हणजे इंग्रज जरबेंत येऊन म्हटलें तसें ऐकता. परंतु ती गोष्ट घडली नाहीं. मसलत पडतां सरकार व हैदरखान उभयतांवर पडली. तथापि इंग्रज नरम पडून चोहींकडून सलुखाची भानगड पाडली. परंतु सरकारचे मुखत्यार पाटीलबावा त्यांशीं बोलण्यास मुख्य कलकत्याहून होष्टिनाकडून इंद्रसेन मुखत्यार आला त्यांशीं पाटीलबावांनीं सरकारचे मुद्दे मवाफक[57] हैदरखान सुद्धां तहाचें बोलावें म्हणोन येथून विस्तारें करून लिहून पत्रें बरचेबर लिहित गेलों. गाडराकडून डविडीन येथें आला तो येथें बोलूं लागला, त्याचे बोलण्या पेक्षां पाटीलबावा जवळ अधीक होईल हें जाणून त्यास निरोप देऊन पाटीलबावांनींच मुद्दे माफक तह करावा, पाटीलबावांस यश यावें, आणि सरकार काम मातबर घडावें, म्हणोन लिहिलें होतें. त्यास पाटीलबावांकडून इंग्रजांच्या तहाच्या बोलण्याची भवती न भवती होऊन कलमबंदीच्या यादी आल्या. यांत पहातां हुपटेर्नच्या[58] तहा पेक्षांही कांहीं कलमांत नुकसान दिसतें. याकारितां तह प्रकरणीं यादी पैकीं निदानपक्ष लिहून पेशजी यादी पाठविल्या आहेत व हल्लीं ही लिहिलें आहे याप्रमाणें घडावें म्हणजे सरकार काम होईल व पाटिलबावांस यश येईल. रा। छ. २७ साबान हे विनंती.

---

५७. मुद्दे. मवाफक=मुद्दे न सोडितां, मुद्दे उलगडतील अशा तऱ्हेनें.

५८. 'इपटन' किंवा 'हपटन'=अपटन ह्यास वारन् हेस्टिंग्स् याणें पुरंदरास सन १७७६ त पाठवून नाना व सखारामबापू यांशीं 'पुरंदरचा' तह केला.

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. राजश्री पाटीलबावांनीं इंद्रसेनाशीं बोलावें कीं " टिपूनें बेदनूर घेतल्यांतच आहे. मुसाबुसी फरांशीस भारी सरंजामानिशीं महमुंदे[59] बंदरास दाखल जाहला. याउपरि बिदनूरचे काम झाल्यावर टिपू व फरांशीस एक होऊन चेनापटणास[60] म ह स रा करणार. तेथें इंग्रजी सर्व बंदरचा जमाव जमा जाहला त्यांणीं ज ला खालीं अथवा चेनापटण त्यांणीं घेतलें तरी कंपणीस मोठा पेंच बसेल. याची तजवीज काय ठरावितां ! तुमची आमची दोस्ती जाहली तेव्ह तरफेन सल्लाह मसलत समजली पाहिजे, असें बोलोन, त्याचें उत्तर काय होतें तें ऐकून घेऊन, पाटीलबावांनीं बोलावें कीं, तुमचे आमचे करारांत ज्या रकमा[61] आल्या त्याप्रमाणें टिपूनें ऐकल्यास उत्तमच झालें. न ऐकल्यास श्रीमंत फौज सुद्धां अनकूळ आहेतच. परंतु नबाब निजाम अल्लीखान व भोंसले यांसहीं मसलतीस अनुकूळ करून घेतलें पाहिजे." इंग्रजांचा त्यांचा पहिला दोस्तीचा शिलशिला[62] आहे. हल्लीं करारनाम्यांतही कलम लिहिलेंच आहे. यास्तव " तुम्ही कलकत्यास इ मा जु दौ ला बहादर यास ल्याहावें, आणि नबाब निजाम अल्लीखान बहादूर व भोंसले यांस त्यांची पत्रें जावीं कीं श्रीमतांशीं सलुख महादजी शिंदे यांचे विद्यमानें जाहला, हल्लीं फराशिस आले त्यांची तंबी करणें जरूर, तुम्ही आमचे दोस्त व हल्लीं पंतप्रधान यांणीं तुमचें कलम पक्कें करून घेतलें तेव्हां विशेष दोस्ती जाहली, यास्तव फौज व कुल सरंजाम सुद्धां तुम्ही आमची कुमक करावी हें चांगलें. या अनवयें दाबानें ल्याहावें असें इंद्रसेनाशीं बोलोन लौकर करवावें. दिवस हंगामास थोडेच आहेत. पाटीलबावा म्हणतील " असफदौला व महमद अल्लीखान इंग्रजाचे पेट्यांत[63] नबाब निजाम अल्लीखान व भोंसले आमचे पेट्यांत, तेव्हां त्यांस इंग्रजाकडून पत्रें कशास लिहावीं ? आपणच बोलावें. त्यास आम्ही नबाबाशीं व भोंसल्यापाशीं बोलों लागल्यास ते सरकारावर येहसान[64] येऊन जाबसाल करतील. तेव्हां आपल्यावर येहसान करून घेण्यापरीस परभारें जाल्यास उत्तम. कलकत्याहून त्यांस पत्रें परभारीं आलीं म्हणजे त्यांचे जाब उभयतांही लिहितील कीं, श्रीमंत फौज घेऊन कुमकेस यावे म्हणजे आम्ही सिद्ध आहों." असे जाब लेहून सरकारांत

---

५९. महमूद बंदर कोठें ? ' माहे, तर नव्हे ?

६०. चेनापट्टन=मद्रास.

६१. रकमा=ठराव, कलमें.

६२. शिलशिला=(माला, सांखळी) संबंध, क्रम, स्नेभाव.

६३. पेटा=तर्फ बाजू.

६४. यहसान=येसान=कृपा, उपकार.

लिहितील कीं " कसें करावें." तेव्हां इकडून सल्लाह सांगूं कीं " फार उत्तम आहे, आम्ही चालतों तुम्हींही फौज सुद्धां चालावें." यांत बहुत नफे आहेत म्हणजे नीट पडेल. गोडीस येईल. काम होईल. या पैकीं इंद्रसेनाशीं किती बोलावें, त्यांजकडून कलकत्यास कसें लिहावें, कलकत्तेकरांनीं नबाब भोंसले यांस पत्रें कशीं लिहावीं, याची तजवीज पाटीलबावांचे विचारें ठरेल तसें करतील. ज्यांत दाबानें काम होय असे रीतीनें घडावें. इंग्रजांचीं पत्रें दाबाचीं जावीं. केवळ फराशीस आहे म्हणून घाबरेपणाचीं नसावीं. सुचलें व मनांत आलें तितकें लिहिलें. या पैकीं चांगलें उपयोगी व ज्यांत काम, तितकेंच पाटीलबावा घेतील व तुम्हींही असेंच सांगावें. रवाना छ २२ जमादिलावल हे विनंती.

[२६८] ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. इंद्रसेनाशीं तह प्रकरणींचीं बोलणीं होऊन राजश्री पाटील-बावांकडून याद आली. त्यांचीं उत्तरें गुणदोषांची एक पुरवणी, व एक तहनाम्यांत कलमें लिहावयाची एक, एकून दोन पुरवण्या व आणखी मजकुराच्या पुरवण्या लिहून छ २१ रमजानीं रवानगी केली. त्यांत तहनाम्यांत लिहावयाच्या कलमाच्या पुरवणींत गायकवाडांनीं पेशजीप्रमाणें सरकारांत चालावें, न चालल्यास त्यांचा बंदोबस्त होणें तो सरकारांतून होईल, हें कलम दुबारा[६५] लिहिण्यांत आलें आहे. त्यास एके ठिकाणीं रफुकाचें[६६] कलम असावें आणि त्याचें उत्तर त्या कलमावर असावें कीं र फु का चें कलम आलाहिदा लिहिलें आहे हें कलम असावें. म्हणजे तहनाम्याचे ...दोस सत्रा कलमास ताळा पडतो. त्यास हें कलम राहून गायकवाडाचेंच दुबारा पडलें आहे. त्यास तुम्ही तेथें पत्रें पाहिल्यावर पाटीलबावांशीं सदहू लिहिल्या अनवयेंच समजावून बोलावें. रा॥ छ २१ रमजान हे विनंती. रामजी पाटील व सदाशिवपंत यांची रवानगी करणार होतों त्यास रायाजी पाटील व सदाशिवपंत यांची रवानगी करावी, रामजीपाटील येथें असावे, असें त्यांचे विचारें ठरलें. तह प्रकरणीं निश्चयाचे प्रकार तुम्हांस लिहून पाठविलेच आहेत. होईल तेथवर करून करावें. त्यांत अगोदर दादासाहेब यांस स्वाधीन करून घ्यावें हें जरूर घडावें. वरकड होळकर संबंधीं वगैरे मजकूर सविस्तर उभयतांबराबर सांगोन पाठवितों. यास जाण्यास उशीर लागला. याकारितां तह प्रकरणीं पत्रें लिहून तुम्हांकडे रवाना केलीं, हा मजकूर यांस येथें कळूं दिला नाहीं. याजवळही तुम्हांस लिहिल्याप्रमाणें

६५. दुबारा, दुवारा, दुबार=दोनदां.

६६. 'रफुकाचें' किंवा 'रफकाचें' असें मूळांत लिहिलें आहे त्याचा अर्थ स्पष्ट होत नाहीं.

कलमें बोलिलों. शायाजीपाटील यांणीं कबूल केलें आहे कीं, वीस कलमांचे यादीप्रमाणें पाटीलबावांशीं बोलून अधिकउणीं अक्षरें कलमांत घालावयाचीं कलमें दहा आहेत तीं तर करून घेऊं म्हणोन बोलिले आहेत. परंतु यास दिसगत लागेल याकरितां पुढें लिहून पाठविलें. हे विनंती.

[२६९] ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. शामजी पाटलास पाठवावा हा निश्चय ठरल्यावर राजश्री पाटीलबावांनीं राजश्री आपाजीराव यांस व मजला बोलवून सांगितलें जे, पुण्याहून गोविंद राम व शामजी पाटलाकडून कारकून याचीं पत्रें आलीं त्यांत त्यांणीं लिहिलें आहे कीं, नबाब पुण्यास येणार व टिपूचे कुमकेस शास्ते मिरनकर वगैरे मिळोन दहा हजार फौज सरकारची जाणार. याप्रमाणें लिहिलें आहे व इंग्रजाचे घरीं बातमी आली. त्यांणींही सांगोन पाठविलें. त्यास तह जहाला असतां टिपूचे कुमकेस फौज जाणार हें ठीक कीं काय ? पंचवीस लक्ष रुपये तूर्त सरकारचे फौजेस मदत खर्च ध्यावा याप्रमाणें नूर महंमदखानाचे विद्यमानें ठराव जहाला आहे. त्याप्रमाणें पैका घेऊन फौज तिकडे रवाना करावी. इकडे टिपूचे मसलतास फौज रवाना केली असें लिहून दोहोंकडे नाद राखून फौजेची छावणी तुंगभद्रातीरीं करवावी. चातुर्मास्यांत चोहोंकडील विचार ध्यानांत आणून पुढें पहावें तसें करावें. याप्रमाणें विचार होतात. त्यास आधीं टिपूजवळ फौज गेल्याखेरीज पैका तो देईल हें घडणें जरूर[६७]. त्यांतही दिल्हा तर ही गोष्ट लपणार नाहीं. [मग] दोहोंकडे नाद कसे रहातील ? जें होणें तें विचारून व्हावें. तशीच मर्जी असल्यास त्यासारखा विचार करावा लागेल. यास्तव शामजी जाधव यास पाठवितों. टिपूनें इंग्रज [व] महमदअल्लीखानाचा मुलूख सोडून देऊन खलब[६८] तोडावा. न ऐकल्यास इंग्रजांनीं ताण बसविलाच आहे. इकडून सरकारची फौज पाठवून मुलूख सोडवावयास लागावें. येविशीं दोन तीन रवानग्या केल्या असतां अद्याप उत्तर देखील येत नाहीं. असो; हल्लीं तोच मजकूर शामजी जाधव यांजबराबर सांगोन पाठवितों. ते राजश्री नाना यांसि बोलतील. पूर्वीं पत्रें पाठविल्यावरून नूर महमदखानाशीं बोलोन त्यांचीं पत्रें टिपूकडे जाऊन उत्तरें आलीं असतील तेंही कळतील. कदाचित् बोलले नसले तर मशारनिल्हे त्याशीं बोलतील. या कामा करतांच यांस पाठवितों. याप्रमाणें बोलणें जहालें म्हणोन लिहिलें तें सविस्तर कळलें. त्यास नबाब आपले जागां आहेत. त्यांचे पुण्यास यावयाचें

६७ जरूर=कठीण, अशक्य. | ६८. खलब ? तंटा ?

येथें तर कांहीं समजण्यांत नाहीं. टिपूचे कुमकेस मिरजकर व रास्ते मिळोन वगैरे दहा हजार फौज सरकारची जाणार म्हणून लिहिलें त्यास मिरजकर तर लग्नास निरोप घेऊन गेले. रास्ते येथें आहेत. इकडे तह होत असतां फौज टिपूचे कुमकेस पाठवावयाचें कसें घडेल? व पंचवीस लक्ष रुपये सरकारचे फौजेस टिपून मदत खर्च देणें हेंही घडणें कळलेंच आहे. सरकारचे खंडणीचे रुपये कराराप्रमाणें सालोसालचे कोठें येतात, तेव्हां हे देईल! असो; फौज कुमकेस टिपूचे पाठवून इकडे लिहावें कीं, मसलतीस पाठविली. तेव्हां दोन्ही नाद कसे रहातात, म्हणोन लिहिलें. त्यास फौज पाठवयाची संभूतही येथें नाहीं, तेव्हां जाते काठून? टिपूनें कराराप्रमाणें इंग्रज [व] महमद अल्लीखानाचा मुलूख सोडून देणें व पांडाव सोडून देणें हें न ऐकल्यास मसलत करण्याचे विचार. त्यास बरसात आली. इतक्यांत टिपूचीं उत्तरें येणें आहेत तें आल्यावर समजेल. त्यासारखा विचार. कराराप्रमाणें टिपूनें न ऐकल्यास बाजबरसात टिपूवर मसलत करणें प्राप्त. त्यास सरकारचा प्रकार तर पैक्याची ओढ सरकारांत कोणे प्रकारची हें सर्व ध्यानांतच आहे. होळकराविशींचा प्रकार पेशजी किती वेळ विस्तरें करून लिहून पाठविला, परंतु त्या पत्राचीं उत्तरेंच येत नाहींत. यावरून काय समजावें! छ. १७ मजकुरीं रवानगी केली त्यांत साराच तपशील उलगडून लिहून पाठविला आहे. या उपरि पत्राचे उत्तरास विलंब नसावा. लिहून पाठविलें आहे त्याप्रमाणें परिच्छिन्न पाटीलबावांनीं बाईस सांगोन पाठवावें कीं, चार महाल तुम्हांकडे आहेत त्यांपैकीं डौलाचे खर्चापुरता ऐवज ठेवून बाकी ऐवज सरदारीकडे पाठवून द्यावा. व वरकड महाल रदकर्ज सुद्धां तुकोजीबावांकडील महालकरी आहेत त्यांची वहिवाट ते करतील मसलतीमुळें चार रुपये अधिकआगळे घेऊन सरकार काम करतील यास अडथळा बाईंचा नसावा. याप्रमाणें साफ सांगोन पाठवावें आणि अमलांत यावें. पत्राचें उत्तर लवकर पाठवावें, व तुम्हीं दुसरें लिहिलें कीं, रामजी जाधव याची रवानगी करतों, कराराप्रमाणें टिपूनें इंग्रज [व] महमद अल्लीचा मुलुख व पाडाव न सोडल्यास इंग्रजांनीं ताण बसविलाच आहे. इकडून सरकारची फौज पाठवून मुलुख सोडवावयास लागावें येविशीं दोन तीन रवानग्या केल्या असतां अद्याप उत्तरें देखील येत नाहींत. असो; हल्लीं तो मजकूर रामजी पाटलाबराबर सांगोन पाठवितों ते नानांशीं बोलतील म्हणोन लिहिलें. त्यास टिपूनेंच इंग्रजास ताण दिला.

६९. संभूत वार्ता

७०. पाडाव=धरलेले लोक.

७१. बाजबरसात=पावसाळा खलास झाल्यावर.

बिदनूर जुरतीनें[७२] घेऊन इंग्रज हत्यारें ठेवून कौल[७३] घेऊन बाहेर निघाले ते कैद केले. येविशींचें वर्तमानाचीं पत्रें पेशजी रवाना केलीं त्यावरून सविस्तर कळलेंच असेल. तेव्हां इंग्रज व महमद अल्लीचा मुलुख व पाडाव सोडणें कळलेंच आहे. तथापि पेशजी पाटीलबावांनीं लिहिल्यावरून नूरमहमद खानाशीं बोलून पत्रें टिपूस पाठविलीं आहेत. त्याचीं उत्तरें कशीं येतात पहावें. पत्रें पाठविलीं असतां उत्तरें देखील येत नाहींत ह्मणोन लिहिलें, त्यास कोणत्या पत्राचीं उत्तरें जाण्याचीं राहिलीं ! जीं पत्रें येतात त्यांची रवानगी वरचेवर उत्तरें लिहून करीतच आहों. व जहाला मजकूर तोही वरचेवर लिहित असतों. झाडून मजकूर जमा धरून उत्तरें जातात. तिकडून पत्रें येतात त्यांतच मजकूर जमा न धरतां उत्तरें येतात. तेव्हां पत्र पावलें कोणतें न पावलें कोणतें हेंही समजत नाहीं. रा। छ. २९ जमादिलाखर हे विनंती.

[२७०] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. इपटनानें पुरंदरास येऊन सरकाराशीं तह केला त्यास आम्ही उणें काय केलें असें राजश्री पाटीलबावा बोलले म्हणोन लिहिलें त्यास हल्लीं पाटीलबावांचे विद्यमानें इंद्रसेन बोलत आहे त्याची कलमबंदीची याद आली त्यास व इपटनचे तहाचे कलमबंदीस कमी काय याचा तपशील पेशजी विस्तारेंकरून लिहून पाठविला आहे त्यावरून कळलेंच असेल व हल्लींही लिहिलें आहे.

कलम

१ महमद अल्लीखानाचे मुलुकाची सरकारची चौथ तहनाम्यांत लिहून घ्यावी म्हणोन लिहिलें होतें तें घडत नाहीं. कलम

१ साष्टीचा वारसा ठेविला होता तो तुटला.

१ चंदावरचें राज्य भोंसल्याचें म्हणजे स्वराज्य. तें पूर्ववत् प्रमाणें त्यांचें त्यांजकडे असावें तें घडत नाहीं.*

१ गायकवाडाकडील मागील ऐवज बुडाला.

१ अंतरवेदचें कलम.

१ दुसरे टोपीकरांशीं[७४] स्नेह न करणें.

६

---

७२ जुरत=धैर्य, धाष्टर्य, हिंमत.

७३ कौल=परवाना, सुरक्षितपणें जाण्याविषयीं अभयपत्र.

* ह्यावरून चंदावरचें राज्य परत मिळविण्याचा उद्योग होता हें स्पष्ट दिसतें.

७४ टोपीकर=युरोपियन व अमेरिकन लोक. ह्यावरून पुरंदरच्या तहाच्या व सालबाईच्या तहाच्या दरम्यान इंग्रजांचो बढती किती झाली तें कळेल.

याप्रमाणें इपटनाचे तहास व हल्लींचे तहास कमी स्थूलमानें लिहिलें आहे. किरकोळ सुद्धां पूर्वी लिहिण्यांत आलेंच आहे. हें बहुत वेळ लिहिलें गेलेंच आहे त्यावरून ध्यानांत आलेंच असेल. रा। छ. १९ मोहरम हे विनंती.

[२७१] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. मुसाबुशी फराशीस भारी सरंजामानिशीं गुडलूर बंदरास येऊन दाखल जहाला. त्याचें पत्र आह्मास आलें त्यांतील मजकूर कळण्याकरितां नक्कल पत्राची करून तुम्हांकडे पहाण्याकरितां पाठविली त्याजवरून सविस्तर कळलेंच असेल. टिपूमिया यांस येथून लिहून गेलें आहे त्याप्रमाणें त्याणें ऐकिल्यास उत्तम. न ऐकल्यास मसलत करणें प्राप्त. तेव्हां त्यांची तर्तूद श्रावण भाद्रपदमास पावेतों जहाली पाहिजे. त्यास होळकर[७६] मातबर सरदार त्यांचे घरीं बखेडा[७७] त्याचा बंदोबस्त होऊन फौज सुद्धां मसलतीवर मुतव जे केले पाहिजेत. ऐशास होळकराचे बखेडे याचे बंदोबस्ताविशीं पेशजी किती वेळां लिहून पाठविलें, परंतु बंदोबस्त होऊन आला नाहीं. त्यास याउपर पेशजी लिहिल्याप्रमाणें लवकर बंदोबस्त होऊन यावा. म्हणजे मसलतीस उपयोगी पडेल. पूर्वी[७८] लिहिल्याअन्वयें गंगाजलनिर्मळ अहिल्याबाईस सांगोन राजश्री तुकोजीबावांकडील महालकरी आहे त्याची वहिवाट रदकर्जाचे[७९] महाल सुद्धां तुकोजीबावांनीं करावी. त्यास बाईकडील अडथळा नसावा. याप्रमाणें राजश्री पाटीलबावांनीं बाईस सांगून उत्तर पाठवावें म्हणजे यांकडून भारी फौज ठेवून मसलतीवर घालवूं. सरकार कामाचा उपयोग जाणून लवकर करावें. आतां अवकाश राहिला नाहीं. मागें पत्रें गेलीं त्यांचीं उत्तरेंच येत नाहींत. अपूर्व आहे. रा। छ. १९ रजब हे विनंती.

[२७२] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामीचे शेवेशीं.

विनंती उपरि. गाडराची लढाई सुरू झाली याउपर वर्तमानें वरचेवर येत जाऊन आम्हांस कळवीत जावें असें रा० पाटीलबावा बोलले म्हणून लिहिलें. त्यास जें वर्तमान होत गेलें तें लिहीत गेलों. पुढेंही वरचेवर लिहून पाठवीत जाऊं. प्रस्तुत गाडर सव्वा महिना बोरघाटावर येऊन जाहला. अर्धा सरंजाम खालीं

---

७५ येथपासून खुद्द नानांचें अक्षर.

७६ मातबर=थोर, मोठे.

७७ हा बखेडा कोणता? बाईचें व तुकोजीचें कांहीं वैमनस्य पडलें होतें असें दिसतें.

७८ येथपासून खुद्द नानांचें अक्षर.

७९ रदकर्ज=ऋण निर्यातन. कर्जाची फेड.

ठेविला आहे. अर्धा वरता आहे. अडचणीची जागा धरून, बतेऱ्यॉं बांधोन तोफा ठेऊन राहिला आहे. रा० हरिपंत व होळकर पंचवीस तीस हजार फौजेनिशीं कारख्यानजीक आहेत. नित्य तोफा घेऊन जाऊन लढाई होत असत्ये. कोंकणांतून पिछाडीवर रा० पर्शरामपंत भाऊ बारा हजार फौजेनिशीं आहेत. तेही खालील पलटणावर निकड बरीच करतात. परंतु अद्याप घाट सोडून पुढें येत नाहीं. या पुढें वर्तमान होईल तें लिहून पाठऊं.

सरकाचा ऐवज रा० पाटीलबावांकडे येणें याचें उत्तर पूर्वी लिहून पाठविलें आहे. रा० राघोपंत गुरूजी तेथें आहेत. सरकाचा ऐवज किती होतो तें रुजुवातीनें याद करावी म्हणोन लिहिलें त्यास रुजुवातीनें याद करतों, परंतु याची एखादी वरात केल्यास फलाणे मुदतीस देऊं अशी कांहीं तोड पडावयाजोगी असल्यास लिहून पाठवावें. मसलतीवर रा० पाटीलबावा गेले असतां लिहूं नये. परंतु सरकारांत लाचारी व वरातही करावयास कोठें जागा राहिली नाहीं याकरतां लिहिलें आहे.

रा० पाटीलबावांचें पत्र पाठविलें तें पावलें त्याचें उत्तर पाठविलें आहे तें प्रविष्ट करावें. रवाना छ. १९ रविलोवल हे विनंती.

[२७४] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. राजश्री विनायक विठ्ठल बऱ्हाणपूरचे कमावीसदार यांस ताकिदीविषयीं आज्ञा त्यास आज्ञेप्रमाणें राजश्री - पाटीलबावाशीं बोललों. त्यांनींही कमावीसदारास ताकीद केली. परंतु शहरचे मामलतीची घालमेल होणार यामुळें विनोबाशीं निक्षून बोलतां येत नाहीं. मामलतीचा ठराव झाला म्हणजे निक्षून ताकीद कापडाविषयींची व पांच हजारांचे वरातेचे ऐवजाची करवितों म्हणोन लिहिलें तें कळलें. त्यास आजपर्यंत मामलतीचा ठराव झालाच असेल. श्रीमंताचे लग्नाचे पन्नास हजार रुपयांचें कापड कमावीसदाराकडून देवविलें होतें, त्या पैकीं तीस हजारांचे कापड आलें. बाकी वीस हजार रुपयांचें कापड येणें तसेंच राहिलें आहे. त्यास द्यावयाचें असलियास निक्षून कमावीसदारास ताकीद करून देवावें, नाहीं तर नाहीं ह्मणून सांगावें. या प्रमाणें राजश्री पाटीलबावांशीं बोलून उत्तर होईल तें लिहून पाठवावें. फर्मासी कापडाची पांच हजारांची वरात त्या प्रमाणें एक हजार रुपये पावले. बाकी राहिले त्याची ताकीद करवावी. रा॥ छ १ जीलकाद हे विनंती.

---

८० बतेऱ्या=तोफा मांडण्यासाठीं बुरुज, बॅटरी. Battery.

८१ निकड=चेंप, जरब, दपटप.

८२ फर्मासी=सांगितल्याप्रमाणें काढलेलें. मुद्दाम तयार करविलेलें, उत्तम प्रकारचें.

[२७४] श्री.

राजश्री नानापंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. पांडुरंग रघुनाथ यांचे पत्रांतील मजकुराचीं उत्तरें.

छ १८ जिल्हेजीं शेषइहून दोन पलटणें कुलारसा यावयास निघालीं त्यावर भाई जाऊन लढाई झाल्याचा मजकूर लिहिला तो कळला.

छ २९ जमादिलाखरचे पत्राच्या रवानगीचा लाखोटा पावला नाहीं. शिरोजे पावेतों यांग * * त्याचे ठिकाण लावतों ह्मणून लिहिलें आहे. त्यास त्या लाखोट्याचा शोध जरूर लावावा. इंग्रजाकडील वगैरे कित्येक मसलतीचे मजकूर नाजूक पत्रांत लिहून गेले आहेत. एखाद्या परक्याच्या हातीं लागल्यास वाईट पडेल. व पाटीलबावांस ही मजकूर समजणार नाहींत. याजकारितां शोध जरूर करून ठिकाण लावावें आणि पाटीलबावांस पत्रें गेलीं आहेत त्याच्या मालुमाती जमा धरून उत्तरें यावीं व तुमच्याही पत्राची मालूमात जमा धरून उत्तरें येत असावीं ह्मणजे मजकूर ध्यानांत येतो. अलीकडे तुम्ही उज्जनी महेश्वरास आहां याकरितां इकडून पत्रें जातात तीं पांडुरंगपंताकडे पाठवितों. तीं तुमच्या नांवचीं पत्रें ह्मणून मालूमात धरून येथें पत्रें लिहित नाहीं, आपलेकडील मजकूर मात्र लिहितात, त्या पुरवण्या येथें पाठवितां. येणें करून येथील पत्राचें उत्तर समजत नाहीं व येतही नाहीं.

इकडून पत्रें राजश्री पाटीलबावांस पाठविलीं त्यांचीं उत्तरें मागितलीं त्याचें उत्तर पाटीलबावांनीं केलें कीं, सांप्रत कांहीं आम्ही लिहित नाहीं. ल्यावयाजोगा दिवस आणील ते दिवशीं लिहूं. या विषयीं बोललों कीं, ही रीत मोंगलास किंवा हैदरखानास लिहिण्याचा विचार. आपले घरीं हें चित्तांत आणावयाचें कारण नाहीं. त्यावरून आह्मांस उत्तरें लिहावयास सांगितलीं आहेत. मागाहून घेऊन पाठवितों ह्मणून लिहिलें आहे. त्यास पांडुरंगपंतानीं उत्तरें चांगलींच केलीं. आपले घरीं पत्र लिहिण्यास संकोच असूं नये. जें बरें वाईट होईल तें इकडून आम्ही लिहित असतों तिकडून त्यांनीं ही लिहावें. येविषयीं दुसरा अर्थ चित्तांत आणूंच नये.

छावणीचे प्रकरणीं राजश्री शिवाजीपंत बापू व गंगाधर गोविंद व झांशीकर व हाडे कोठेकर यांचीं खलबतें निरनिराळीं होऊन त्यांनीं उत्तरें केल्याचा मजकूर कलमवार लिहिला तो कळला. त्यास जो तो आपले परी बोलतो. परंतु मसलत

८३ मालूमाती=मुद्दे.

८४ जमाधरून=निरनिराळा कबूल करून, न सोडतां.

पाटीलबावांवर आहे. याकरितां इंग्रजांच्या बाहावर छावणी करून त्यांची रसेत बंद होय व जड न होत तें करावें

रा। छ २२ जमादिलावर हे विनंती. पौ। छ १२ रजब सुरसन इसने समानीन डाके बराबर.

[२७५] श्री

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. राजश्री पांडुरंगपंतांनीं लिहिलें कीं, राजश्री पाटील बावांच्या सांगितल्याप्रमाणें इंग्रजांच्या तहप्रकर्णांची पुरवणी व दिल्लीकडील मजकुराची पुरवणी व श्रीमंत दादासाहेबांचे व तिही लक्षांचे मुलखाचें कलम लिहिलें आहे ती पुरवणी व बंगाल्याचे मसलती विषयींची पुरवणी एकूण चार पुरवण्या लिहिल्या आहेत त्यांचीं उत्तरें येतील [तीं] पाटीलबावांस दाखवावीं लागतील याकरितां दाखविण्यास उपयोगीं पडत अशीं उत्तरें यावीं म्हणून लिहिलें आहे त्यास या चहूं पुरवण्यांचीं उत्तरें दाखवावयाजोगींच येथून लिहिलीं आहेत. दाखवावीं. रा। छ २७ साबान हे विनंती.

[२७६] श्री.

राजश्री नारापंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. राजश्री पांडुरंगपंतानीं छ २७ जमादिलावलचीं पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. वर्तमान कळलें. राजश्री गोविंदराव यांणीं येथून बातमीचा मजकूर लिहिला होता तो तुम्हीं कळल्याकरितां पत्रीं लिहिला तो मजकूर अवघा लटका आहे. येविषयींचीं उत्तरें सविस्तर मागाहून लिहून पाठवूं. रा। छ २१ जमादिलावल हे विनंती.

[२७७] श्री.

राजश्री याविराजित राजमान्य राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

पोष्य बाळाजी जनार्दन साष्टांग नमस्कार विनंती उपरि येथील कुशल जाणोन स्वकीय कुशळ लिहीत जावें. विशेष. राजश्री खंडेराव पवार राजश्री महादजी शिंदे यांजकडे गेले आहेत म्हणोन ऐकिल्यांत आलें. ऐशियास इकडे सरकार चाकरी भरावयाचे दिवस, त्यांचें पथक इकडे आहे, यास्तव मशारनिले आले पाहिजेत. तरि तुम्हीं पाटीलबावांस लिहून पाठवून पवार तेथून निघून लवकर येत तें करावें. रा। छ २३ रबिलावल. बहुत काय लिहिणें लोभ असों द्यावा हे विनंती.

---

८५ रसद=दाणावैरण वगैरेचा पुरवठा.

[२७८] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. हैदरखानास टाकून तह केला असतां खान वाईट मानून उगीच राहणारच नाहीं. तेव्हां सरकारांतून इंग्रजास मिळून मसलत करणें प्राप्त. याचा करार इंग्रज गुदस्ता भोंसल्याचे विद्यमानें बोलत होते कीं, सरकारचा तह करून खानावर मसलत करावी, जो मुलूख व किल्ले सुटतील त्यांपैकीं निमे सरकार व निमे इंग्रज यांणीं घ्यावे, त्यांत सरकार तालुक्यास लागतें तें सरकारांत घ्यावें, इंग्रजास लागतें तें इंग्रजास द्यावें. असें बोलत होते त्यास तें येथून ऐकिलें नाहीं. हल्लीं करारांत आणावयाचें राजश्री पाटीलबावांचे विचारें जाल्यास या मसलतीस निजाम अल्लीखानास टाकितां येणार नाहीं. कारण, हैदरखान व फरासीस [व] नवाब एक होतील. मसलत भारी पडेल. याकरितां जर निजामअल्ली खान यांत आले तर त्यांसही वांटणी द्यावी लागेल. जर नवाब मसलतीस षरीक[८६] न झाले तर घांटावरील तालुका श्रीरंगपट्टण, बिदनूर वगैरे सरकारांत घ्यावे. घाटाखालील तालुका चंदावर खेरीज करून इंग्रजांनीं घ्यावें. हैदराखानाचें पारिपत्य सरकार व इंग्रज मिळोन करावें. हा मजकूर पुढील मसलतीचा लिहिला आहे. रा। छ. ११ रमजान हे विनंती.

[२७९] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. राजश्री हरिपंत तात्या यांचे निखालसीविषयींच्या बोलण्याचा प्रकार चालला आहे. निश्चयांत येईल त्याप्रमाणें लिहून पाठवीन. सारांश स्वामींचे व्यतिरिक्त हें होणार नाहींतसें दिसतें म्हणून लिहिलें, त्यास सर्वही निखालसतेचे विषय तुम्हाबरोबर सांगून पाठविले असतां अद्यापिही तुमचे लिहिण्यांत दिसतें म्हणून लिहितां त्यास उत्तम रीतीनें स्वच्छता होय तें लवकर करून लिहून पाठविणें. [८७]स्वच्छतेनें कामें होतात, संदेहानें नास, यास्तव गेल्या गोष्टी गुदस्त[८८] असतां सर्वांनीं एकच स्वच्छता परस्परें व्हावी हें चांगलें. रा। छ. २७ रमजान हे विनंती.

[२८०] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि.

पाटीलबावांचें मत कीं, नारो ग- | णेश यांस होळकरांचे कारभारांतून

---

८६. षरीक=वांटेकरी, हिस्सेदार.
८७. येथपासून नानांच्या हातचा मजकूर.
८८. गुदस्त=गेलेल्या, गत.

काढावें. बाईनीं व आपण एक होऊन मसलत करावी. येविषयींचा मजकूर लिहिला तो सर्व कळला. त्यास नारो गणेश यांस कारभारांत न घालणें हें पूर्वींच जालें असतें तर असतें. आतां कसें होईल ? पूर्वीं पाटीलबावांचीं पत्रें आलीं कीं, कळेल तशी खातरजमा होळकराची करावी त्यावरून केली ती त्यांणीं निभावावी.

पाटीलबावा व इंग्रज देशीं आले तर होळकरांचे यांचे खटेमीटे प्रसंग होत चालले आहेत तेथें आम्हांवर वृत्ति कशा होतील न कळे, म्हणून लिहिलें तें कळलें. त्यास पाटीलबावांचें व इंग्रजांचें येणें काय म्हणून होणार ? आल्यास ईश्वरी इच्छेनें घडेल तें खरें. थोरपणा आहे तेथें वांकडें होणार नाहीं.

रा॥ छ. २७ जिल्हेज हे विनंती. पो॥ छ. ९ मोहरम सु॥ आर्बा समानीन मु॥ शाहाजानपूर.

[२८१] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. पंचवीस हजारांची वरात पाठविली ती पावली. राजश्री पाटील बावांस दाखविली. उत्तर अद्याप जालें नाहीं. पन्नास हजारांचे वरातेची कृपा जाली असती तर लोकांचे निमे देण्यापासून मुक्त होतों. आणखी पंचवीस हजारांचे वरातेविषयीं आज्ञा करणार स्वामी समर्थ आहेत म्हणोन लिहिलें, त्यास तूर्त पंचवीस देविले आहेत हे वसूल करून घ्यावे, आणि लिहून पाठवावें. पुढें बाकीचाही ऐवज देविला जाईल. रा॥ छ. १ जिलकाद हे विनंती.

[२८२] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि बाईकडे महालांची वहिवाट चालत आहे त्याप्रमाणें त्यांची त्यांजकडे चालून कर्जदाराकडे महाल आहेत तो ऐवज सरकारांत घ्यावा असें असल्यास उत्तम आहे. राजश्री तुकोजीबावांकडे ऐवज द्यावा तरि त्याचा खर्च मात्र समजावितील तूर्त मसलतीचा अर्थ तर ध्यानांतच आहे. त्यांजकडे सरदेशमुखी बद्दल ऐवज येणें त्या ऐवजी सरकारांत घ्यावा असें असल्यास पाटीलबावांशीं बोलून बाईस लिहून पाठवून बाईनीं ऐवज सरकारांत द्यावा याप्रमाणें निश्चयांत आणावयास येईल. सुचली विनंती लिहिली आहे. आज्ञा येईल त्याप्रमाणें वर्तणूक होईल म्हणोन लिहिलें तें कळलें. त्यास सरदेशमुखीचा ऐवज सरकारचा त्यांजकडे वाजवी येणें आहे त्या पक्षीं तुम्हीं पाटीलबावांशीं बोलून बाईस लिहून पाठवून सरकारच्या ऐवजाचा फडशा लवकर करून घ्यावा.

८१. बाई=अहल्याबाई होळकर.

ऐवज फार येणें आहे. सरकारांत येईलसें करावें. रा। छ. १ रबिलावल. हे विनंती.

[२८३] श्री.

राजश्री नानापंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. स्वामींकडून पत्रें आलीं तीं सविस्तर राजश्री पाटीलबावांस दाखवून आज्ञेप्रमाणें एकेक कलमा करितां चार चार वेळ खचीत बोललों. त्यांणीं इंद्रसेनाशीं बोलून जाबसाल निश्चयांत आणिले ते पाटीलबावांनीं आठ कलमें तपशीलवार पत्रीं लिहिलीं व तुम्हीं लिहिल्यावरून सविस्तर कळलें. त्यांचीं उत्तरें पाटीलबावांचे पत्रीं लिहिलीं आहेत, त्याजवरून सर्व कळेल व कित्येक मजकूर हैदरखान प्रकरणीं वगैरे तुम्हांस लिहिले होते ते मजकूर तुम्हीं जमा धरून त्यांचीं उत्तरें पाटीलबावांनीं लिहिलीं आहेत त्याजवरून कळेल म्हणोन लिहिलें. त्यास पाटीलबावांचे पत्रावरून सर्व मजकूर समजला त्यांचीं उत्तरें हीं पाटीलबावांस लिहिलीं आहेत त्यावरून कळेल. रा। छ. १ जमादिलावल हे विनंती.

[२८४] श्री.

राजश्री नानापंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. फरासिसांचे पातशाहाकडून मुसा मुंतिण वकील आला त्याचें बोलणें जालें हा मजकूर पूर्वीं लिहिलाच आहे. त्यास वकिलाच्या बोलण्यांत चोवीसावे जिलकादा पासून दोहों महिन्यांनीं सहा हजार फरासिसांचा जमाव फुलचेरीस[१०] येईल, हैदरखानास सामील होऊन[११] चेनापट्टणाकडील इंग्रजाचें पारपत्य करून मुंबईवर येतों असें बोलणें होतें. त्यास पावणे तीन महिने होत आले. हैदरखानांकडीलही पत्रें आलीं. त्यांत फरासिसांकडील जाहजें नजीक आलीं, लौकरच येऊन पोचतील, असें लिहिलें होतें. इतक्यांत लौकर आले तर सर्वांवर दबाव व मोठेंच काम आहे. प्रस्तुत मुंबईस तीन जहाजें इंग्रजांचीं लडवाई मातबार वरतें दोन हजार माणूस विलायती अशीं मुंबईस येऊन दाखल जाहलीं. इंग्रजांच्या वकिलाच्या बोलण्यांत फरांसीस आम्ही येऊनच देणार नाहीं. फरासिसांचे वकिलाचे बोलण्यांत आम्हां पुढें इंग्रजांचा सरंमजाम टिकूं पावणार[१२] नाहीं. अशीं बोलणीं आहेत. अनभवास येण्याचे दिवसही थोडे राहिले आहेत. रा। छ. १७ सफर हे विनंती.

---

१०. फुलचेरी=पांदिशरी.
११. चेनापट्टण=मद्रास.
१२. यावरून फ्रेंच व इंग्रज आपापलें वर्चस्व दाखविण्याविषयीं किती तत्पर होते व मराठेशाहींत आपला कसा तरी हात शिरावा म्हणून किती जपत होते, तें ध्यानांत येईल.

[२८५]   श्री.

राजश्री नानारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. इंद्रसेनास निदान एक लक्षाची जागीर गायकवाडाचे जागिरी पैकीं सरकार ऐवजा शिवाय द्यावयाचें बोलून लिहून पाठवणें म्हणोन आज्ञा, त्यास आज्ञेप्रमाणें राजश्री पाटीलबावांशीं बोललों व त्यांस पत्र होतें तें दिलें. उत्तर झालें कीं, इंद्रसेनाचें मनोगत राखिल्यास सरकार उपयोगीच आहे, याज-करितां त्याशीं बोलून दीड लक्ष रुपये वसुली जागा त्यास लावून द्यावी याप्रमाणें ठराव जाला आहे. गायकवाडाचे मुलखापैकीं जागीर लावून देतों म्हटल्यास ठीक दिसत नाहीं. याजकरितां इंद्रसेनास सरकार तालुक्यापैकीं दीड लाख रुपयांची वसुली जागा लावून द्यावी. त्याचे मोबदला गायकवाडा-पासून सरकारांत घेतल्यास चिंता नाहीं. असें म्हणतात म्हणोन लिहिलें तें कळलें. त्यास पूर्वी श्रीमंत कैलासवासी यांचे वेळेस तह झाले, व आलीकडे हेस्टिनाचे विद्यमानें पुरंदरचे मुक्कामीं तह झाला, तेव्हां त्यास सरकारांतून जागीर दिली नाहीं व चालही नाहीं. हल्लीं पाटीलबावा इंद्रसेनास जागीर द्यावयाचें तुम्हा जवळ बोलले, त्यास सरकारचा मुद्दा साष्टीचा तसाच राहिला. डुदिष्टीन येथें आला होता त्याचे म्हणण्यांत साष्टीचेंही बोलणें होतें. परंतु पाटीलबा-वांचें लिहिलें आलें यावरून इंद्रसेन सरकारचे नफे अधिक करील असें जाणून डुदिष्टिनास निरोप दिला. इंद्रसेनाचें बोलणें होऊन तह ठरला, त्यांत साष्टी-चें कलम अगदींच राहिलें. तेव्हां सरकारचे नफे ते इंद्रसेनानें काय केले ? तथापि पाटीलबावांनीं जागीर द्यावयाचें लिहिलें. बरें आहे. परंतु कलकत्याहून पांच कलमांचा करार होऊन यावयाचा आहे तो आला म्हणजे दीड लक्षांची जागीर द्यावयाची सनद पाठवून देऊं. रा।। छ. १ जिलकाद हे विनंती.

[२८६]   श्री.

राजश्री नानारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. तुम्हीं छ. २८ सफरचीं उज्जनीचे मुक्कामचीं पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. राजश्री शिवाजी विठ्ठल यांच्या गळीं हिंदुस्थानची मसलत घालून सुरतेकडे यावें, अथवा शिप्रीचे पलटणाचे तरी पारपत्य लौकर व्हावें, दिवस थोडे राहिले, व मोठा मनसबा तूर्त होत नाहीं, या दोहोंतून तरी एक लौकर घडावा, याप्रमाणें लिहिलें होतें हें राजश्री पाटीलबावांनीं ऐकून उत्तर केलें कीं, मसलत चांगली लिहिली आहे. परंतु इंगळे जाऊन इंग्रजाशीं भिडले असतां इंग्रजांनीं सिप्री घेऊन पुढें चाल धरली. भूपाळकरांनीं त्यांशीं राज-कारण लाविलें कीं तीन लक्ष रुपये देऊन भेलसें घेऊन देणें. आम्हीं मागें

कूच केलें म्हणजे इंग्रज पुढें येऊन भेलशास लागेल. भूपाळकर सामील होईल. भेलसें घेऊन अगदीं माळवा हाता खालीं घालून ब्र्हाणपुरास ठेप देतील. यास्तव आम्हासच इंग्रजांचे पारपत्यास गेलें पाहिजे. याचें पारपत्य करून देशास येतों. दरकूच इंग्रजावर चालले. सुज्यावलपुरापुढें नऊ कोसांवर मुक्काम गेल्याचें वर्तमान आलें. त्यापुढें फौज घेऊन भाई[13] गेल्याचें वर्तमानही आलें. आम्ही होतों तेव्हांच भाई बोलत होते कीं, सुजावलपुरापासून पुढें जाऊं. गेले असतील. लष्करांत होतों तेथें शरीर प्रकृत नीट नाहीं, याकरितां राजश्री सदाशिवपंत दाजीचे भाचे बापूजी रघुनाथ व गंगाजीस लष्करांत ठेवून उज्जनीस आलों काशिदांच्या[14] जोड्या तेथें ठेविल्या आहेत. वर्तमान लिहिण्यांत येईल. पाटीलबावांची डांक लष्करापासून येथपावेतों आहे. येथून पुण्यापावेतों सरकारची डांक आहे. पत्रें येतील. राजश्री शिवाजी विठ्ठल व बळवंतराव धोंडदेव व पवार पाटीलबावांस सामील झाले. म्हणून लिहिलें तें कळलें. त्यास सिप्रीकडील पलटणें पुढें न येतां उगीच तेथें राहिलीं होतीं असें समजोन सुरतेकडील विचार लिहिला होता. हल्लीं पलटणेंच पुढें आलीं तेव्हां खुद्द राजश्री पाटीलबावा निघोन त्या मसलतीवर गेले. उत्तम केलें. पलटणें पुढें येत असतां पाटीलबावांनीं इकडे येणें ही मसलत चांगली नव्हे हें खरेंच आहे. पाटीलबावाच इंग्रजांवर गेले त्यापक्षीं भूपाळकराचें राजकारण इंग्रजाशीं होऊं पावणार नाहीं. आतां त्या पलटणाचें पारपात्य करावें हाच मनसुबा चांगला. पाटीलबावाच गेले तेव्हां जथ चांगला पडून पारपत्य करतील यांत गुंता नाहीं. प्रकृत नीट नाहीं म्हणून "उज्जनीस आलेत. उत्तम केलेंत. औषध घेऊन लवकर बरें व्हावें. बापूजी रघुनाथ लष्करांत ठेविले त्यांनीं वर्तमान वरचेवर लिहून पाठवीत जावें. शिवाजी विठ्ठल वगैरे पाटीलबावांस सामील झाले, उत्तम झालें. रा। छ. १९ रविलावल हे विनंती.

[२८७] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. सुरतेंत अद्भुत वायू सुटोन घरें दारें पडलीं हें वर्तमान विलायतेस गेल्यापासून कौंसलें[15] झालें त्यांत आपली बेमानी असें जाणोन हेष्टिनींस[16] फांशी द्यावें असा निश्चय जाला. त्यावरून हेष्टिनास घेऊन जावयाकरितां मेस्तर होम व स जा व ल पाठविले आहेत. त्यासि हेष्टिन बोलतो कीं, आतां मी श्रीमंतांशीं वगैरे विरुद्ध वाढवीत नाहीं, सलुख करितों व हैदरखा-

---

१३. भाई=राणाखान
१४. काशीद=वार्ताहर, जासूद.
१५. कौंसल=कौन्सिल, सभा.
१६. वारन्‌हेस्टिंग्स.

नाशींही सलुख करतों, व [17]काशीच्या राजाची स्थापना करतों, याप्रमाणें वर्तमान आलें. सत्यमिथ्या श्री जाणे. परंतु काशीच्या राजाच्या घरीं कलकत्याहून पत्रें आलीं आहेतें[18]. तुमचें काम तुम्हांकडे सांगून स्थापना पूर्ववत् करावी याप्रमाणें निश्चय होतो ह्मणून आलीं व काशीहून पत्रें आलीं कीं, हेष्टिनानें काशींत राजाची स्थापना केली होती त्यास कैद केलें. यावरून कलकत्याची बातमी खरी असेलसें वाटतें. मुंबईस जनराल विलायतेहून दुसरा आला. त्याणें बंदोबस्त करून मागील जनराल यांस फांशी दिलें व सुरतेस सात हजार माणूस मुंबईहून आलें तें सुरतेंत वगैरे गुजराथेंतील बंदोबस्त करणार ह्मणोन पायागडाहून पत्र पाटीलबावांस आलें, म्हणोन लिहिलें तें सविस्तर कळलें. त्यास कलकत्याची बातमी खरी असल्यास याचा अनुभव पाटीलबावांस लवकरच येईल कीं, पाटीलबावा जसें म्हणतील तसें इंग्रज कबूल करतील, आणि तह करतील. हेंही दृष्टीस पडेल. मग कलकत्याचें वर्तमान खरें असें समजण्यांत येईल. हैदरखानाच्या तहाचेंही बोलणें हैदरखानाचा व इंग्रजांचा तह होणें तो सरकारचें विद्यमानें व्हावा हें इंग्रजाशीं बोलून करारांत आणावें. मुंबईचें वर्तमान पायागडाहून पत्र आलें म्हणून लिहिलें, परंतु ही बातमी खरी असती तर येथें ही बातमी समजती. ह्या [19]बातम्या खऱ्या नाहींत. कलकत्याची बातमी येथें येते. त्यांत हें कांहीं नाहीं व मुंबईचीही नाहीं. रा। छ. १ रबिलावल हे विनंती.

[२८८]

श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि राजश्री पांडुरंगपंताचे पत्रांतील जाबसाल:—

सालबाईचे गढीस मोर्चे लाविले आहेत. कार्याकारण तोफांची मारगिरी होत असते. गढी लवकरच हस्तगत होईल. तदनंतर स्वारी हिंमतगडाकडे जाणार. राणा ग्वालेरीस होता तो गोहदेस गेला. म्हणून लिहिलें तें कळलें. त्यास गढी आजपर्यंत हस्तगत झालीच असेल. पुढें होईल तें लिहून पाठवावें. सावध असत जावें.

पेशजी महतपुरचा मजकूर येथून लिहून पाठविला होता व पुढें घालमेल करूं नये म्हणून लिहिलें होतें, त्याचें उत्तर पाटीलबावांनीं केल्याचा मजकूर पुढें घालमेल कशास करूं, येथील जमीदारांनीं बोभाट सांगितले, सरकारचा माहाल खराब होतो असें जाणून केलें, म्हणून लिहिलें तें कळलें.

हेष्टिन काशीहून निघून कलकत्त्यास गेला, त्यांतील आशय इंग्रसेनास ठावका असेल, याचा शोध करून लिहून

१७. काशीचा राजा चैतसिंग.

१८. या शब्दापुढील दोन अक्षरें फाटलीं आहेत.

१९. येथपासून खुद नानांचें अक्षर.

पाठवावें, म्हणून येथून लिहिलें होतें. त्याचें उत्तर लिहिलें कीं, येथें शोध केला, इंद्रसेनाच्या बोलण्यांत हेष्टिन काशीच्या कार्यभागानिमित्य आला होता तो उरकल्यावर मग कशास राहावें म्हणून माघारा गेला. काशीहून लोक येतात जातात त्यांच्या बोलण्यांत हैदरखानाचा ताण भारी बसल्यामुळें अंतरवेदींतील सारा जमाव घेऊन माघारा गेला असें आहे. इकडील मसलतीवर पाटीलबावा आहेत. हे अंतरवेदी खालीं पाहिली असतां चाल करतील. याजकरितां इंद्रसेनास सलुखाचे बोलण्यास पाठविला. म्हणून लिहिलें तें कळलें. त्यास हेष्टिन मातबरच मनसबा करायास काशीस आला होता. परंतु हैदरखानाचा ताण व फराशिसांचें येणें यामुळें गेला. इकडील समारोप[100] केला असें दिसतें.

रा। छ. १४ जमादिलाखर हे विनंती.

[२८९] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि राजश्री पांडुरंगपंताचे पत्रांतील जाबसाल:—

नबाबाची चाल ठीक दिसत नाहीं. तुम्ही तर इंग्रजांचे मसलतीवर गुंतला आहां. तुम्हांस पेंच न बसावा या करितां बऱ्हारी व कुतीच्या सुमारें दहा पंधरा हजार जमाव करवावा. दोस्तीचे जागा सलाह जाणून लिहिलें आहे. म्हणून येथून हैदरखानास लिहिलें आहे. तें याचें उत्तर स्नेहाचे रीतीनें सुचविलें उत्तम केलें, असें यावें तें एकीकडे राहून आणखीच तऱ्हेचें उत्तर आलें तो मजकूर राजश्री पाटीलबावांस कळवाल म्हणून येथून लिहिला होता. त्याचें उत्तर जालें कीं, महमद अली खान यांचा मुलूख हैदरखानास प्राप्त जाला यामुळें मसलतीचा विचार त्याचे ध्यानांत येत नाहीं, परंतु नबाब भोंसलें इंग्रज एक झाले असतां पेंच भारी बसेल हें त्याचे समजेस येत नाहीं. तथापि आपले मसलतीस सोबती झाला आहे तेव्हां त्यास सोडून इंग्रजाशीं सलूख करणें ठीक नाहीं. हेस्तिनाकडून इंद्रसेन येथें आला आहे त्याचे बोलण्याची भवती न भवती होऊन कलमबंदी याद आलाहिदा पाठविली आहे त्यावरून ध्यानास येईल याप्रमाणें उत्तर झालें ह्मणून लिहिलें तें कळलें. त्यास हैदरखान आपले मसलतीस सोबती झाला तेव्हां त्यास सोडून इंग्रजाशीं सलाह करणें नाहीं हा येथील खंबीर पक्का आहे. पाटीलबावाकडून कलमबंदीची याद आली त्याचीं उत्तरें आलाहिदा कलमबंदी लिहून पाठविलीं आहेत त्या-

100. समारोप=समाप्ति. इकडील तंटा मिटविला.

वरून कळेल. हैदरखानांची समज व चाल एक प्रकारची याचा अनभव राजश्री पाटीलबावांस येईल. तत्राप इंग्रजांचे मसलतीवर उपयोगी पडेल, याकरितां त्यास सोडून करतां नये.

या प्रांतीं उष्ण काळ भारी. ग्वालेर तालुक्यांत झळा लागून माणसें फार मरतात, व धान्याची धारण कमी व वैरणीचा तोटा वगैरे लिहिलें तें सविस्तर कळलें.

संगमरवरी दगड या दिवसांत चांगला निघत नाहीं, पर्जन्य काळीं काढले तसे मिळतात याकरितां पर्जन्य काळीं श्रीमंताचे आज्ञेप्रमाणें दीड गज लांब व गजभर रुंद व अर्ध गज तीन तसू जाड याप्रमाणें पाठवून देऊं, याप्रमाणें पाटीलबावांनीं सांगितलें म्हणोन लिहिलें व दुसरी बातमी लागली कीं, धारेजवळ मांडवगड किल्ला आहे तेथें पातशाही इमारत संगमरवरी दगडाची आहे व दगडही मोठाले आहेत, वर लिहिल्या अन्वयें तेथेंही मिळेल, म्हणोन लिहिलें, त्यास तेथेंही शोध करवावा व तुम्ही वर लिहिल्या अन्वयें पर्जन्य काळीं दगड जरूर पाठवावा. संगमरवरी दगडास तिकडे उणें नाहीं लवकर पाठविल्यास येईल परंतु आमचें काम याकरितां कसें होईल पहावें.

रोज छ. २ जमादिलाखर हे विनंती.

[२९०] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. सरकारचा व इंग्रजांचा तह झाला[१] फराशिसांचे वकिलाशीं राजकारण राखावें कीं तोडावें म्हणून आज्ञा त्यावरून आज्ञेप्रमाणें राजश्री पाटीलबावांशीं बोललों. उत्तर झालें कीं वकिलांस निरोप देऊं नये, उगाच नाद राखून ठेवावा, एरवी फराशिसांपासून या मागें सरकार उपयोग आजपावेतों कोणता पडला कीं पुढें पडणार ? तथापि नाद राखावा. या अन्वयें उत्तर जालें या प्रमाणें पाटीलबावांचेंच पत्र घेऊन पाठविलें आहे, म्हणून लिहिलें तें कळलें. त्यास फराशिसांचे वकिलास निरोप देऊं नये, नाद राखून ठेवावा, असें राजश्री पाटीलबावा बोलले ही गोष्ट चांगली आहे. त्यास निरोप देत नाहीं. पाटीलबावांनीं दूरदेशीचे विचार मनांत आणून सांगितलें. बरें आहे. रा॥ छ. १ जिलकाद हे विनंती.

---

१. येथपासून नानांचें अक्षर.

२. येथपासून नानांचें अक्षर. ह्या दोन ओळींत नानांनीं कशी खोंच मारली आहे तें मार्मिक वाचकांच्या तेव्हांच ध्यानांत येईल.

३. फरांशीस=फ्रेंच.

४. दूर देशींचे=दूर दृष्टीचे.

[२९१] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. छ. २७ रमजानापासून डांकेबरावर सात रवानग्या पत्राच्या केल्या. एकाही पत्राचें उत्तर अद्याप येत नाहीं. आश्विन वद्य ७ स निघतों म्हणून पत्रें पाठविलीं त्यास दीड महिना होऊन गेला. राजश्री पाटीलबाबा कधीं निघून येतात हेंही वारंवार लिहिलें. आश्विन वद्य सप्तमीस आह्मी निघून खडकीवर मुक्काम केला. त्यासही पाऊण महिना होऊन गेला. असो, कार्तीकमास गेला. अद्याप उभयतां सरदार आपलाले घरीं. फौजांची तरतूद नाहीं. मसलतीचा निश्चय नाहीं. श्रावणापासून पत्रें पाठवीत गेलों कीं, भाद्रपद अखेर कोंडाईबारीवर फौज यावी. त्यासही ठिकाण नाहीं. गाडर आपले सरंजामानिशीं खुषकीनें वसईनजीक आला. वसईचीं वरकड ठाणीं तालुक्यांतील घेतलीं. एक वसई फक्त राहिली. त्यास मुंबईकरांनीं मोर्चेबंदीचें वगैरे सामान बेसुमार केलें. तें धारावीस आणून ठेविलें. कार्तिकी पौर्णिमेचें भरतें समुद्रास येतें त्या दिवशीं पाण्यांतून व खुषकींतून येलगार किल्ल्यावर करणार म्हणोन बातमी आली. पूर्वीं रास्त्यांचे पथक व मुसामरंज वसईकडे रवाना केले म्हणोन लिहिलें होतें. परंतु इंग्रजांचें सामान भारी. थोडे फौजेनें उपराळा होणार नाहीं. याकरितां रामचंद्र गणेश व बाजीपंत यांबराबर गायकवाड, निंबाळकर वगैरे हुजरात पांच सात हजार देऊन मागाहून रवानगी करितों. पैक्याचे ओढीमुळें प्रसंग कठीण पडला आहे. आणि मसलत तर सारी इकडेच मुंबईकर सुद्धां भारी पडली आहे. सरदार तर उभयतां आपले घरीं. परिणाम दौलतीचा ईश्वराधीन आहे. आमच्यानें होईल तेथवर करतों. ईश्वरी इच्छा असेल तशा बुद्धीही सरदारांस होतील. लिहिण्याची, बोलण्याची अवधी या उपर कांहीं राहिली नाहीं. गुजराथ त्यांणीं वेध नाहीं याकरितां मोकळी टाकून वसईकडे आले. सर्व मनसबा विचार ध्यानांत आणून पहावा. रा। छ. १९ जिलकाद हे विनंती.

---

५. कोंडाईबारी=ही खिंड विंध्याद्रींत आहे.

६. गाडर=जनरल गाडर्ड.

७. धारावी–हें लहानसें बेट वसईच्या किल्ल्यापासून खाडीच्या पलीकडे समुद्राचे तोंडीं सुमारें मैल दीड मैलावर आहे. त्या वरून किल्ल्यावर पल्लेदार तोफांचा मारा चांगला साधेल.

८. मुसा मरंज हा कोण ! एक पोर्तुगीज सरदार पेशव्यांचे पदरीं होता. त्याणें वसई नजीकच्या लढाईत रामचंद्र गणेशा प्रमाणेंच बहुत पराक्रम केला. पण त्याचें नांव सिनोर नरोन्हा असें होतें.

९. उपराळा–मदत, पाठराखण–किल्याची.

१०. उभयतां सरदार–शिंदे व होळकर.

११. येथपासून नानांचें अक्षर.

[२९२] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. तहनाम्यांत हैदरखानाचें कलम लिहिलें आहे त्यास हैदरखानास त्याप्रमाणें मान्य झालें तर उत्तमच झालें. कदाचित हैदरखान म्हणूं लागेल कीं, सरकारची आमची दोस्ती झाली आहे त्याप्रमाणें काईम असावी, इंग्रज आम्ही समजून घेऊं. तर हैदरखानास वचन प्रमाण दिलें असतां खान असें बोलूं लागले तर इतका स्नेहाचा लौकिक झाला तो टाकून इंग्रज व आपण मिळोन खानावर मसलत करावी यांत लौकिक वाईट होतो व सरकारची पत रहात नाहीं. याकरितां इंग्रजाशीं करारांत यावें कीं, तुमचा आमचा तह झाल्यावर तुमचा व महमदखान अलीचा मुलूख हैदरखानानें घेतला असेल तो सोडून द्यावयाविषयीं खानास आम्ही सांगूं. ऐकिलें [तर] उत्तम आहेच न ऐकिलें तर आह्मांस सोईस पडल्यास करारांत आलें आहे त्याप्रमाणें तुम्ही आम्ही मिळोन खानावर मसलत करूं व आम्हांस दुसरे ममलतीचें काम पडल्यास व हैदरखानानीं आम्हाशीं सलूक ठेविल्यास तुम्हीं [व] खानानीं परस्पर समजून घ्यावें. परंतु शर्त हे कीं, पुढें मागें खानानीं सरकाराशीं विरूद्ध केल्यास तुम्हीं आम्ही मिळोन खानाचें पारपत्य करावें. त्याप्रमाणें कलम जरूर लिहून घ्यावें. नाहीं तर सरकारास हैदरखान सामील होऊन जितकी मसलत केली, परस्पर आगत स्वागत स्नेहभाव चालले, नबाब, भोंसले वगैरे सर्व ठिकाणीं हैदरखानाशीं वचन प्रमाण मजबूत याचा लौकीक जाला असतां लागलेंच इंग्रजास मिळवून घेऊन खानावर चालून गेले तेव्हां मराठ्यांचा इतबार नाहीं.[१३] वांकडी चाल दृष्टीस पडे तोंपर्यंत त्यावर मसलत करणें चांगलें नव्हे. यास्तव उगवून लिहिलें आहे. हें राजश्री पाटीलबावांशीं बोलून इंद्रसेनाशीं बोलण्यांत खचीत आणून निराळा करार करून घ्यावा. हैदरखानाचा मुद्दा कांहीं तरी इंग्रजापासून आम्हीं करून घ्यावा हें खानाशीं वचन प्रमाण जहालें त्याप्रमाणें त्यानें मसलतही केली, त्यास योग्य तें नाहीं. आणि खान म्हणों लागला कीं बरें तुम्हीं तह करावयाचा नवता तो केला, असो तुमचे सरकारची आमची दोस्ती आहे त्याप्रमाणें असावी, इंग्रज मी समजून घेईन. असें बोलत असतां त्याजवर मसलत करणें हें ठीक दिसणार नाहीं. जर त्यानें सरकाराशीं विरूद्ध केलें तर सरकार इंग्रेज मिळून मसलत करावयाचें कलम ठरविलें तें बरेंच आहे. सरकारांत विरूद्ध न केल्यास तुम्हीं त्यांणीं समजोन घ्यावें असें असावें. कदाचित् इंद्रसेन म्हणेल कीं, परभारें समजून घेऊं, मग तह इंग्रेजाचा व हैदरखानाचाच होणें तेव्हां परभारें

---

१२. या पुढील १ ओळ फाटली आहे. | १३. हें अक्षर नानांचे हातचें आहे.

होईल, तर याचें उत्तर बोलावें कीं, जेंव्हां तह करणें तेंव्हां सरकारचे विद्यमानाखेरीज करूं नये. याचें कारण तुमची आमची दोस्ती हैदरखाना खेरीज झाली या करतां याप्रमाणें बोलून करारांत आणावें. रोज छ १९ मोहरम हे विनंती.

[२९३] श्री.

राजश्री **नारो**पंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. तुम्ही चंद्र १४ जमादिलेवलचीं पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. राजश्री **पाटील**बावा यांचे लष्करांतून रा० **पांडुरंग रघु**नाथ यांचें पत्र व पुरवण्या मिळोन तीन आलीं तीं पाठविलीं आहेत, त्यावरून ध्यानांत येईल, म्हणोन लिहिलें तें कळलें. त्यास पत्रें पाठविल्याप्रमाणें पावलीं त्यांचीं उत्तरें.

अंत्रीचे गढीवर तोफांची मारागिरी करून गढी घेतली, तेथून दुसरे दिवशीं कूच करून **साल**बाईचे मुक्कामीं येऊन गढीवर मारागिरी सुरू केली आहे, लौकरच जेर होईल. म्हणोन लिहिलें तें कळलें. त्यास आज पावेतों गढी हस्तगत झालीच असेल. पुढें होईल तें लिहून पाठवावें.

पुरुषोत्तम **म**हादेव यांस देवआज्ञा झाली यांचें वर्तमान लिहिलें तें कळलें. राजश्री **दे**वराव हीं **दि**ल्लीस समयास पोहोंचले तेही कार्यांत उणें पडूं देणार नाहींत.*

नजफखान[14] वारल्याचें वर्तमान लिहिलें तें कळलें. त्यास येथें वर्तमान येतांच राजश्री **पाटील**बावांस व तुम्हांस पेशजी लिहून पाठविलें आहे कीं **खान** वारले तेव्हां **इं**ग्रज पातशाहाकडे अनुसंधान लावून, लोभ भारी दाखवून, पातशाहास हाताखालीं घालून, **आगरें** वगैरे जागा दाबावयास चुकणार नाहींत. त्यास **पाटील**बावा **ग्वा**लेरीजवळ आहेत, तेथून **दि**ल्लीचा पल्ला जवळ आहे, तेथपर्यंत जाऊन पातशहाचें अनुसंधान दुसरीकडे न लागतां आपले हाताखालीं घातल्यास मोठीच गोष्ट आहे, व समय हाच आहे, म्हणोन विस्तारें करून पत्र **पाटील**बावांस लिहिलें आहे व तुम्हांसही लिहिलें आहे त्यावरून कळलेंच असेल. सदरहू लिहिल्या अन्वयें जरूर घडावें.

पातशहास[15] ममतेंत घेऊन बंदोबस्त आपले लगामीं लावून घेतल्यानें मोठीच गोष्ट आहे. दूर देशीनें[16] पाहिल्यास ध्यानांत येईल. जरूर करावेंच करावें. पैकाही तिकडे मिळेल. सर्वही केल्यास घडावयाजोगें आहे. पुढें ईश्वरी इच्छा. रोज चंद्र ७ जमादिलाखर. हे विनंती.

---

* हें वाक्य नानांच्या हातचें आहे. **पुरुषोत्तम महा**देव व देवराव हे कोण ?

१४. नजबखान रोहिला.

१५. येथपासून नानांचें अक्षर.

१६. दूरदेशी=दूर दृष्टी.

[२९४]

श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. राजश्री पांडुरंग रघुनाथ यांणीं लिहिलें त्याचीं उत्तरें.

इंग्रज दरकूच ग्वालेरीस जाऊन पुढें हेष्टिनाचे कुमकेस जाणार, दहा तोफा व दोन हत्ती इंग्रजांनीं नेले होते ते चिमणाजी पंताचे स्वाधीन केले. कोकँरसांत सरकारचें ठाणें कायम जहालें. शेषईतही ठाणें सरकारचें पाठवितों, म्हणोन चिमणाजी पंतांनीं लिहिलें त्यास हीं पलटणें हेष्टिनास मिळाल्यावर मसलत भारी पडेल याचा विचार कायम केला आहे, हें राजश्री पाटीलबावांस पुसावें. तोफा हत्ती दिल्या, मतलबाकरितां घेतल्या, परंतु पुढील विचार अधीं करावा तरच चांगलें. कोकरस सिप्रींत ठाणीं बसलीं. याचा संतोष मानूं नये.

चेतसिंगॅ राजा पांच हजार फौज व पन्नास हत्ती खजीना घेऊन बिजेगडास कुटुंब ठेवून रेवामुकुंदपुरास आला, तेथून मुंजरत पत्रें राजश्री पाटीलबावांस पाठविलीं. राजाचें मत फिरोन जमाव करून, इंग्रजावर जावें. पाटीलबावांकडे वकील रवाना केला, तो आल्यावर कांहीं पैक्याची तोड पडल्यास त्या प्रांतीं जावें असा विचार दिसतो म्हणोन विस्तरें लिहिलें, त्यास अ मानी इंग्रजास मिळाला व फितुर चेतसिंगाचे फौजेंत जाल्यामुळें राजा हलका जहाला यामुळें निघाला, परंतु हिंमत आहे, अशा समयीं त्याची कुमक करून इंग्रजांचें पारपत्य करावें. केवळ पैक्यावरच दृष्टी ठेवूं नये, मसलतीवर नजर ठेवून करावें समय आहे.

रा। छ. १० जिल्हेज हे विनंती.

[२९५]

श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. इकडील कचीं पक्कीं वर्तमानें आढळतात तीं सेवेशीं लिहितों त्यास तेथें रामजी पाटील आहेत त्यांस येविशींचें कळूं नये हें पूर्वीं लिहिलें होतें व आतां मागती लिहावयाचें कारण विस्तारें पांडुरंग रघुनाथ यांणीं लिहिलें तें कळलें, त्यास पूर्वीं लिहिलेल्यापासून कागद तो दाखवितच नाहीं, व मजकूरही विशेष बोलत नाहीं. मसलतीवर कायम असावें, पुढें मसलत करावी, येविशीं राजश्री पाटीलबावांस थोरपण देऊनच बोलत असतों. आलीकडे इंग्रजाशीं दारमदार जहाला, फौज निरोप मागणार, गोसाव्यांची तारीख बंद करणार

१७. कोकरस कीं कोलारस ?

१८. चेतसिंग—बनारसचा राजा—हा वारन हेस्टिंग ह्याच्या जुलमानें त्रासून शिंद्यांकडे आला होता.

१९. मुजरत=जरूरीचीं, मुद्दाम.

हें लिहिलें आलें, तेव्हां मसलत अगदींच नासणार असें जाणोन हा मजकूर रामजी पाटील याशीं बोलण्यांत आला खरा, कीं रामजी पाटीलानींही लिहावें कीं मसलत करावी, जमाव फुटूं देऊं नये, असें समजोन बोललों. पांडुरंगपंत येथें लिहितात असें रामजी पाटील लिहितील हें समजलें नव्हतें. या उपरि ये गोष्टीचा बंदोबस्त होईल. पांडुरंग रघुनाथ यांणीं कच्चें पक्कें लिहित जावें. रा। छ. १७ सफर हे विनंती.

[२९६]

श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. आठ महिने या प्रांतीं स्वारी राजश्री पाटीलबावांची राहिल्यामुळें सरकारचे महालची स्थिति कांहीं राहिली नाहीं[२०] तत्रापि, कमाविसदारांनीं कैस्त[२१] त्याची खातरजमा करून परगण्याची जोतेपात[२२] रयतीस दिलासा[२३] देऊन करविली. इंग्रेजाचे मसलतीचा तर शेवट जहाला. आतां आंबोजी इंगळे बानीकर पुढें उभे राहून सरकारच्या महालांत गढीबंद[२४] जमीनदारांचें पारपत्य करून चार रुपये मेळवावे असें निमित्य करून महाल लुटावे अशा तजविजेंत आहेत. त्रिंबकराव नारायण यांजकडील महाल चोळणींत[२५] आले असतां पंचावळीपासून दहा हजार रुपये अगोदर घेतलेच होते आतां बिरोट म्हणोन रणोद परगण्याचा गांव आहे तेथें तीन दिवस मोर्चे लावून सत्रा हजार रुपये पाटीलबावांचे व तीन हजार दरबार खर्च एकूण वीस हजार रुपये घेतले. त्यावर रणोदकरानीं इंग्रजांस रैस्त[२६] पोंहोंचवली हें निमित्य उभें करून कसबा लुटावा असें केलें. कमाविसदाराची रदबदल कोण ऐकतो? रणोद कसब्यावर इंगळे स्वारी करून जातात असें कळलें तेव्हां यादव हरी कमावीसदार यांणीं तेथील खंडणी ठराविली, अबरूची मर्यादा कांहीं राहिली नाहीं. इंगळे आलियावर नवी सराई शाहाडौरा महतपूर खुटावद परगण्यांतील गढ्यांची याद लिहून लाख दोन लाख रुपये मेळवावे असें पाटीलबावांस समजाविलें. पाटीलबावांनीं मला बोलावून ती याद दाखविली आणि बोलिले कीं, "हे गढीबंद सरकार कैयांतील[२७] गांव सरकारांत पैका देत नाहींत व इंग्रजांचे दंग्यांत गोळी वाजविली याचें

२०. स्थिति राहिली नाहीं=खराबी झाली.

२१. कस्त=कष्टी मेहनत.

२२. जोतपात=शेतकीस लागणारें सामान व जनावरें.

२३. दिलासा=आश्वासन.

२४. गढीबंद=गढीनें सुरक्षित, गढीनें बचाव करितां येतो असे.

२५. चोळणींत आले=खराब झाले.

२६. रस्त=दाणावैरण.

२७. कयांतील=ताब्यांतील.

२८. गोळी वाजविली=[आम्हांस] रुजू रकत केली, लढायास सिद्ध झाले.

पारपत्य करून मवासाचें[29] पारपत्य करावयाचें योजिलें आहे. येविशीं तुमचे चित्तांत कसें येतें ? " त्यावरून विनंती केली कीं, " गढीबंद जमीनदारांचा बोभाट कमाविसदारांनीं सांगावा तेव्हां पारपत्य करावें. तें तर कोणी बोलले नाहींत आणि एक गढीचें पारपत्य करूं जातां सगळा परगणा बुडतो. सरकारचे महालाची खराबी होते. अहीर धंदेर[30] वगैरे गिराशे[31] या प्रांतीं आहेत त्यांचे पारपत्य करावें तें न होतां सरकारचेच महाल लुटावे हें ठीक नाहीं. " अशी भवती न भवती प्रहरभर दरबारांत जहाली. शेवट मर्जी खप्पा जहाली. रदबदलीची पराकाष्ठा जाली. आतां मर्जीस येईल तसें करावें; असें बोलून राहुटीस आलों. त्यावर भाईची भेट जाली. त्यांणींही सांगितलें कीं, तूर्त इंगळ्याचे नादीं आहेत, दूरदेशींचा[32] विचार न पहातां कोणीकडूनही चार रुपये मिळवावे ही बुद्धि जाल्यावर विचार कशाचा पुसतां ? म्हणोन विस्तारें लिहिलें तें कळलें. त्यास सरकार तालुक्यांतील गढ्यांस मोर्चे लावून रुपये घेणें आणि त्याची रदबदल सरकारचे वकिलांनीं करणें तें न ऐकतां लोभावरच दृष्टी देऊन रुपये घेणें, सरकारचा तालुका खराब होतो, लौकिकांतही एक प्रकार दिसतो, इतक्याही गोष्टी चित्तांत येत नाहींत. ही गोष्ट फार वाईट. असेंही करतां इंग्रजांस रस्त पोहोंचावली अथवा लबाडी कोणी केली असली तर सरकारचे कमाविसदारांकडून बंदोबस्त करवून चार रुपये गुन्हेगारीचे नजरेचे ठरावून कमाविसदारास सांगावें कीं, हे रुपये सरकारांत पुण्यास पावते करणें. असें करणें थोरपणास चांगलें दिसतें. असो, सरकारचें पत्र येविशीं राजश्री पाटीलबावांस पाठविलें आहे, प्रविष्ठ करावें. कांहीं चित्तांत येऊन उपद्रव मना जहाला तर बरेंच जहालें, नाहीं तर ईश्वरी इच्छा, परंतु मर्यादा सोडल्यावर ईश्वरास गोष्ट मानत नाहीं असें आहे. रवाना[33] चंद्र ११ जिल्हेज हे विनंती. सरकारचीं पत्रें राजश्री पाटीलबावांस दोन व राजश्री पांडुरंग रघुनाथ यांचे नांवें एक अशीं पाठविलीं आहेत. सरकारचे पत्राचे लखोटे करून देणें तर द्यावे अथवा खुलीं देणें. हे विनंती.

[२९७]

श्री.

राजश्री नानापंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. टिपूनें इंग्रज व महमद अल्लीखानाचा मुलूख सोडून द्यावा, याप्रमाणें टिपूस सांगोन पाठवावें. त्याणें ऐकिल्यास उत्तम. न ऐकिल्यास सर-

---

२९. मवास=लुटारू लोकांचा नाईक.
३०. अहीर, धंदेर ह्या जाती गिराशांच्या.
३१. गिराश=रानांतील चोर.
३२. दूरदेशीचा=दूरदृष्टीचा.
३३. येथपासून खुद्द नानांचें अक्षर.

कार व इंग्रेज मिळोन मसलत करावी. याप्रमाणें तहनाम्यांत कलम लिहिलें आहे. त्यास इंग्रेज शेरे[३४] जहाले आणि बिदनूर घेतलें म्हणोन तिकडे वर्तमान गेल्यावरून टिपूचे मसलतीस फौज लौकर जावी म्हणोन पाटीलबावांनीं दोन तीन वेळ लिहिलें. त्यावर टिपूने जुरतीनें[३५] बिदनूर घेतल्याची बातमी आली ती मागाहून लिहून पाठविली. तीं पत्रें पावल्यापूर्वींच रामजी पाटलाचे येण्याची तजवीज करून रवानगी केली. याचें कारण असें असेल कीं, रामजीपाटलाचे मनांतून इकडे येणें त्यास कांहीं तरी बहाणा असावा याकरतां हीं साधनें आबा चिटणिसाचे विद्यमानें लावून निघणें होय असें केलें. व गोविंदपंत व रामजी पाटलाचे कारकून येथें आहेत त्यांस रामजी पाटलानें असेंही लिहिले असेल कीं तुम्हीं हरतऱ्हेनें बनावून वर्तमान लिहून पाठवावें म्हणजे आमचें येणें तिकडे होईल. असेंही लिहून पाठविलें असेलसें वाटतें. त्यावरून त्यांणीं लिहिलें असेल. एऱ्हवीं उगेच कांहीं नसतां असें विना सुचने वेगळ[३६] कांहीं लिहवणार नाहीं. तस्मात् सूचना आहे. याचा तुम्हींही बारकाईनें शोध करून लिहून पाठवावें. इंद्रसेनानेंही फौज टिपूचे कुमकेस जाते म्हणोन पाटीलबावांकडे सांगोन पाठविलें. त्यास येथें ही गोष्ट नसतां इंग्रेज लटकें सांगून पाठविणार नाहींत, इंग्रेजाकडील बोलण्याचे मध्यस्त रामजी पाटलांनीं ममतेंत घेतले असतील, त्यांणीं पाटीलबावांजवळ बनावणी केली असेल. रा।छ २९ जमादिलाखर हे विनंती.

[२९८] श्री

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंति उपरि. इंग्रेजाचा व सरकारचा तह होऊन परस्परें तहनामे दिले घेतले याचा लौकिकही[३७] चोहींकडे जाला. इकडे टिपूनें अर्काटाकडे फौज व भारी सरंजाम चेनापट्टणकर[३८] इंग्रेजाचे तोंडावर ठेवून आपण येऊन बिदनूर घेतलें. आंत इंग्रेज गोरे एक हजार व साडेतीन हजार कवाइती माणूस किल्यांत होतें तें धरून तेथील जनराल[३९] सुद्धां कैद केले या मुळें गर्वही जाला. त्यांत मुसाभुसी फराशीस भारी जमावानसीं गुडलूर बंदरास येऊन दाखल जाला पुढें आपणही तिकडे जाऊन फरांशीस व आपण एक होऊन चेनापट्टणावर जाऊन चेनापट्टण घ्यावें हा इरादा होता. त्यास सरकारचा व इंग्रेजांचा तह जाला हें वर्तमान कळलें. यावरून बल्हारी गुती येथें आपण छावणी करणार. खाशा

---

३४. शेर=व्याघ्र, समर्थ, प्रबळ.

३५. जुरतीनें=हिमतीनें, ईर्ष्येनें.

३६. विना सूचने वेगळ=सूचने विना=सूचने वेगळ.

३७ लौकिक=प्रसिद्धी.

३८. चेनापट्टण=मद्रास. चेनापट्टण, चिनसुरा, चिनेवळी, चीनांशुक इ० शब्द चीन देशाचा संबंध सुचवितात.

३९. जनराल=सेनापति.

टिपूबरोबर ही सरंजाम भारी आहे. कदाचित श्रीमंताकडून कसें होईल या करितां आपण छावणी इकडे करून मुसाभुसी व आपला सरंजाम अर्काटावर आहे तो एक करून चेनापट्टनावर मसलत करणार. निजाम अल्ली खान याणींही एक वकील मातबर मुसाभुसीकडे पाठविला आहे. हैदरखानाचा वकील तो नबाबा जवळ आहेच. सरकारचा इंग्रेजाचा तह जाला, तेव्हां टिपूस भरंवसा सरकारचा मोठा होता तो तुटला. तेव्हां नबाब, टिपू, फराशीस एकत्र होतील किंवा कसें घडेल समजत नाहीं. चोंही कडून एक प्रकार मसलत दिसते. हल्लीं मुसाभुसी याचें पत्र आम्हांस आलें त्याची नक्कल राजश्री पाटीलबावांस पहावयास पाठविली आहे. पुढें मसलतीचा विचार कसा हें सविस्तर बोलून लिहून पाठवावें. रा॥ छ २५ जमादिलाखर हे विनंति.

[२९९]

श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. पूर्वीं रकाँरनामक पुण्यांत असतां दाब व पराक्रम आणखीच होता. येथें आल्यानंतर एक दिवसही सरकार उपयोगाची गोष्ट बोलले नाहींत. उलटे येथील रंगात हँमरंग होऊन तहनामा देते समयीं आमचा व पाटीलबावांचा तट पडला ते समयीं बोलले जे, तेथील प्रसंग मी पाहून आलों. तेथें अगदीं पोकळ आहे, येथें वकील मात्र वोढून विकतात. त्यावर तहाचा शेवट जहाला तो पूर्वीं सविस्तर लिहिलाच आहे. तह झाल्यावर रकारनामकास कोण पुसतो ? येथें काल हरणें करीत होते, परंतु मोठी क्षित मागती पुण्यांत जाऊन कारभार करावा, पैका मिळवावा, याकारितां आबा चिटणीसांचें साधन केलें होतें. सांप्रत प्रसंग पाहून आबानीं पुण्यास मशारनिल्हेस पाठवावें असें सिद्ध केलें. त्याबर भाईस सल्लाह विचारिली. भाईचे मनांत त्यास पाठवूं नये. परंतु गोष्ट सिद्ध झाल्यावर नाहीं म्हटल्यास काय संदेह येईल ! त्यामुळें संमत देणें प्राप्त झालें. आम्हांवर तहनाम्यामुळें गैर मर्जी जहाली तेव्हां पासून मशारनिल्हेस मोठा संतोष जहाला. आलीकडे रवानगी सिद्ध जहाली. तेव्हां कोणकोणापाशीं आमच्या वल्गनाही जहाल्या आहेत. असो, या उपर इकडील वर्तमानाचीं पत्रें येतील त्यांत अर्थ गोड असेल तितका त्यास कळविल्यास चिंता नाहीं. कच्चें पक्कें मात्र त्यांशीं बोलण्यांत येऊं नये व त्यांस समजूं नये. म्हणोन विस्तारें करून

---

४०. रकार पूर्वक आहे नांव ज्याचें असे गृहस्थ कोण ! रामजी पाटील तर नव्हत ?

४१. हमरंग=तोचरंग=रंगांत हमरंग करणें=ज्या नादीं किंवा भरीस भरले त्याच नादीं किंवा भरीस भरविणें.

४२. कालहरण करणें=दिरंगाई लावणें, लांबणीवर टाकणें.

लिहिलें तें सविस्तर कळलें. त्यास येथून जाते समयीं बोलले कीं, मी येथें काय बोलून दाखवूं ? तेथें गेल्यावर पाटीलबावांशीं बोलून खामखां सरकारच्या मर्जी-नरूप काम करून दाखवितों. याप्रमाणें बहुत खातरजमेनें बोलले. तेथें गेल्या-वर कांहींच घडलें नाहीं. असो, जें त्यांच्या उचितास आलें तें त्यांणीं केलें. हल्लीं येथें येणार, आल्यावर समजूनच घडणें तें घडेल. उगाच वल्गनाही केल्या असल्या तरी काय होणार ? असो, तुमचें लक्ष यथास्थित आहे त्यापक्षीं चिंता नाहीं. रामजी पाटील खातरजमेनें बोलले असतां कांहीं घडलें नाहीं तेव्हां त्यांचेंही स्वरूप समजलें. [३३]रामजी पाटील काल येथें आले. बोलणें जहाल्यावर समजलें. तुम्हांस येण्याविशीं पूर्वीं पत्र पाठविलें त्यावरून उद्योग केलाच असेल. रवाना छ. २९ जमादिलाखर हे विनंती.

[३००] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. इंग्रेजाचा व सरकारचा सलूख जाला तेव्हां हैदरखानानें करारापमाणें न ऐकिल्यास सरकार व इंग्रज मिळोन खानावर मसलत करावया-ची त्यास नबाबास टाकतां येणार नाहीं. मसलतीस मेळवून घ्यावे लागतील. कारण कीं, हैदरखान फराशीस व नवाब एक जाले तर मसलत भारी पडेल. या करतां नबाब निजामअल्लीखान या मसलतींत आले तर त्यांसही वांटणी द्यावी लागेल. ह्मणोन पेशजीं छ. ११ रमजानचे रवानगींत साल गुदस्त तुम्हांस पुरवणी लिहिली होती त्याचें उत्तर तुम्हीं लिहिलें कीं, राजश्री पाटीलबावांनीं उत्तर केलें जे, नबावांस वांटणी देणें असें उघड इंग्रजाशीं बोलूं नये, म्हणजे ते आपल्या पेट्यांत राहिले. याचें उत्तर केलें कीं, नबाबाची समजूत पडणार नाहीं. नबाब मसलतीस सामील झाल्यास त्याची तोड तुम्हीं व आम्हीं मि-ळोन काढावी त्यांत तिसरा हिस्सेदार ठरतो, यास्तव इंग्रेजाशीं बोलावें कीं, तुमचा मुलूख तुम्हीं घ्यावा. आमचा आम्ही घ्यावा. हैदरखानाचा मुलूख सुटेल त्याची वांटणी फौजेवर करावी. फौजेच्या अन्वयें दोन हिस्से सरकार, तिसरा हिस्सा इंग्रेज याप्रमाणें साधेल तर करून घ्यावें, असें मत आहे म्हणोन पेशजीं तुम्हीं लिहिलें होतें. त्यास हल्लीं टिपू व फराशीस एक जहाले. यांचा सरंजाम भारी ज-मला आहे. नबाबाकडेही त्यांचीं अनुसंधानें आहेत. नबाबांस टिपूमियां व फराशीस एक जाले तर मसलत भारी पडेल, याकरितां नबाब सामील करून घ्यावें हें चांगलें. तेव्हां वांटणी द्यावी लागेल, याकरितां इंद्रसेनाशीं बोलून कस-कसें ठरावांत आणलें आहे तें लौकर लिहून पाठवावें. बोलणें जालें नसल्यास

३३. येथपासून मानाचें अक्षर.

हल्लीं बोलून येविशीं ठरावांत आणून लौकर लिहून पाठवावें. रवाना छ. १ साबान हे विनंती. तहनामे दिले घेतल्याचीं पत्रें आलियावर तुम्हांकडे पत्रांच्या रवानग्या फार जाल्या. जाब येत नाहींत हें ठीक नाहीं, वरचेवर उत्तरें पाठवीत जावीं. हे विनंती.

[३०१]　　श्री.

राजश्री सदाशिवपंत[44] स्वामींचे सेवेशीं

विनंतीउपरि. आमची विकृति[45] कारभाऱ्यांस[46] आली ह्मणोन जांबगांवीं आमचें पारपत्य करीत होते तो डाव चुकला. परंतु डंश चित्तांतिल कसा जातो! या करतां आम्हांस ईर्षा देऊन लिहितात. आंतून इंग्रेज व गायकवाड मिळवून घेतलेच आहेत. एक होऊन तोफखान्यानें इंग्रज सडकील[47], फौजेनें गायकवाड दमवील. परंतु ज्याचे निष्ठेंत भंग नाहीं तो अपेश पावणार नाहीं. चिंतो विठ्ठल वगैरे यांणीं छापे आणिले, दगे केले, दर जुंजांत[48] आमचेच घोडे माणूस जखमी व मरत गेले, इतर कोणाचें नाहीं. होळकराकडील पेंढाऱ्यांनीं चार दिवस मेहनत केली, शेवटीं त्यांसही मना केलें. याप्रमाणें संगत असोन आह्मी तो[49] भ्यालेंच. इंग्रेज चालून आला तेव्हां फजीत पावला. गायकवाडाचें राजकारण इंग्रेज कूच करून गेल्यावर इकडे येतो असें होतें, परंतु अमलांत आलें नाहीं. फिरून सूत्र लाविलें कीं, इंग्रेज सुरतेस पावते करितों तुह्मीं आडवे न यावें व बशर्ती यादींतील काढावी त्यांची उत्तरें केसोपंतानीं केलियाचा व साहा घटिका रात्रीस केसोपंतास गोटा बाहेर करून दिल्ह्याचा, दिवसा ठेविल्यास पुण्याहून गोपाळराव रामचंद्र निसबत गायकवाड व गोविंदराव देशमुख चांभारगोंदेकर निसबत माधवराव जाधवराई, व हरिपंताकडील कारकून असे चौघे कारकून व दोन हुजरे सरकारचे फत्तेसिंगाकडे राजकारणास आले आहेत त्यांसि गांठ पडेल ह्मणोन केसोपंतास पांहाटेचे रात्रीसच काढून दिल्हा. पुण्याहून पत्रें तुम्हांस येतात कीं राजकारणाचा अखत्यार पाटीलबावांचा. मग सरकारांतून कारकून हुजरे कां पाठवावे! राजकारण करून पाहावें म्हणून पाठविले तर, त्यांणीं आम्हांसी भेटून गायकवाडास भेटावयास जावें, तें कांहींच नाहीं. किती दिवस त्यांचे लष्करांत आले, भेटले, आम्हांस चिटी देखील नाहीं. सुरतेस गेले, दादांस भेटले, दाहा रोज तेथें राहून बायकांशीं दादांशीं राजकारणें करून आले. सुरतेंत गणेशपंतांनीं कसें जाऊं दिलें व ते-

४४. सदाशिवपंत हे नारोपंताचे जोडीदार किंवा त्यांच्या जागीं नेमलेले नानांचे वकील.

४५. विकृति =संशय.

४६. कारभारी=नाना.

४७ सडकील=मारून नाश करील.

४८. जुंजांत=झुंजांत=युद्धांत.

४९. तो=तर. आम्ही तो=आम्हा विशीं म्हणाल तर आम्ही; आम्ही तर.

वून इकडे कसें येऊं दिलें? हें आम्हांस ठीक दिसत नाहीं. धनीपणा कारभाऱ्यांकडे आहे आमचें पारपत्य त्यांचे मनांत आहे म्हणून अशीं कारस्थानें चाललीं आहेत. इंग्रेज नर्मदेचे उत्तरतीरीं असतां मोहीम आमचे गळां आहेच. रेवापार दक्षिणतीरीं जाऊन सुरतेस छावणी करील, इकडे कारभाऱ्यांनीं सांभाळून घ्यावा. आह्मी चाकरी धन्याची जाणतों, त्यासि बैमानी करणें नाहीं. थोरे[50] झाल्यास बलावितील तेव्हां जाऊं. तोंपावेतों रेवा उतरणें नाहीं. कारभाऱ्यांसही ममता करून चालवणें तर दुरून चाकरी सांगावी यांतच निखालसता समजेल. अगदींच आह्मी नसावें असें असल्यास आणखी छांयेस[51] पोट भरूं. परंतु या उपरि रेवापार जाणार नोंहीं. याप्रमाणें ल्याहावयास आज्ञा केली त्यावरून लिहिलें असे. म्हणोन[52] विस्तारें लिहिलें तें कळलें. त्यांस[53] कारभारी असतील त्यांस विकृति येईल. आह्मी कांहीं कारभारी नाहीं. श्रीमंताचे सेवक, चाकरी करावी इतकें जाणतों, सुचेल तें ल्याहावें, बोलावें, करावें, इतकें जाणतों व जेथवर आपलेवस्तु[54] सेवा होईल तितकी करावी. सर्व भार पाटीलबावांवर असतां अशीं बोलणीं बोलून तुम्हांकडून लिहावीं याचें कारण कांहीं दिसत नाहीं. जे दौलतेचे स्तंभ व ज्यांजवर दौलतेची मदार आणि आमचा अकृत्रिम भाऊपणा असतां जांबगांवींच आमचें पारिपत्य करीत होते हें बोलणें कसें निघालें ईश्वर जाणें. तो डाव चुकला म्हणोन इंग्रेज, गायकवाड यांस मेळवून पारपत्य करावें हे तो त्याहून विशेष कल्पना चालली याचें उत्तरच नाहीं. यांत एक खरें कीं निष्ठेत अंतर नाहीं. येणें करून इंग्रेज गायकवाड फजीतच पावत गेले व ज्याणीं लबाड्या केल्या तेही फळें पावले हे यथार्थ. पाटीलबावांची निष्ठा तशीच आहे. ईश्वर दिवसेंदिवस अधीकच यश देईल हीच इच्छा आमची आहे. सूत्रें अनुसंधानें सोबत्यांनीं वगैरे खेळविलीं, छापे आणविले. म्हणोन लिहिलें त्यास जो एकोनिष्ठेनें काळजी धरून खावंदांचें काम करतो त्यापुढें कोणाचें चालत नाहीं. व पाटीलबावा मेहनत करून लढाया करतात म्हणूनच दरजुंजास माणूस घोडे मरतच गेले. जो तमाशा पाहणार त्याचें कशास मरेल? ही उघडीच गोष्ट आहे. पेंढाऱ्यास मना करविलें हें तर अपूर्व वाटलें. असो, जे असें करतील ते फळेंही पावतील ज्याणीं बहुत लढाया मोठ्या मोठ्या मारल्या त्यांस भ्याड म्हणत असतील ते बुद्धिमान म्हणावे! गायकवाडाचा मजकूर विस्तारें पूर्वीं लिहिलाच आहे. पुण्याहून गोपाळराव रामचंद्र पाठविले येविशीं पूर्वीं लिहिलेंच होतें. हल्लींच्या तुमच्या लिहिण्यांत गोविंदराव व हरिपंताकडील कारकून व विसाजी कृष्णा-

५०. वयांत आल्यावर.
५१. आणखी छायेस=दुसऱ्या धन्याकडे.
५२. येथपर्यंत पाटीलबावांचें बोलणें झालें तें लिहिलें आहे.
५३. येथपासून नानांचें उत्तर.
५४ आपले वस्तु=आपले हातें.

कडील मल्हारपंत असे चौघे सुरतेस येऊन, दादाशीं बायकांशीं राजकारण करून, गायकवाडाकडे आले, त्यांची केसोपंताची गांठ पडेल म्हणोन केसोपंतास रात्रीसच काढून दिल्हा असें लिहिलें. तेव्हां याजवरून व मागील गोष्टीवरूनही बातम्या यथार्थ कळतात व सांगणार सांगतात त्यांत केसोपंत गेले होते तेव्हां वर्तमान खरेंच असेल. तुमचें पत्र येतांच माधवरायाकडील गोविंदराव चांभारगोंद्यास बायकोस बरें वाटत नाहीं म्हणोन तेथें फार दिवस आहे, त्यास बलावूं पाठविलें आहे, व मल्हारपंत त्रिंबकजीपंताकडील येथेंच आहे. दोघांस पाटीलबावांकडील गोविंदपंत येथें आहेत त्यांस भेटविलें. हरिपंताकडील कारकुनाचें नांवच लिहिलें नाहीं, येरवीं तोही भेटविला असता. गोंदबानें रात्रीस केसोपंतास काढून दिलें तें इंग्रेजांच्या भयाकरितां असेल, त्याचा ग्रंथ विपरीत लावून चांगला बनाविला तोच ध्यानांत आला. तेव्हां मुळींच चौघे कारकून गेले नाहींत मग दादा, बायका, गायकवाड यांकडे राजकारणें खरींच झालीं असतील! तेव्हां पाटीलबावांस त्यांणीं भेटून जावें ते कां न गेले हें ठीकच आहे. तेव्हां चौघे कारकून जाऊन राज कारण होतें आहे तेव्हां तुम्हांस लिहिलें कीं राजकारणाचा अखत्यार पाटीलबावांचा असतां याप्रमाणें केलें तेव्हां दोष खराच! हा दोष ज्यापक्षीं आहे त्यापक्षीं इंग्रेज सुरतेस आल्यावर रेवा दक्षिण तीरची मोहीम सहजच इकडे लागली. ज्यापक्षीं कारकूनच येथें पाटीलबावांकडील कारकुनास भेटविले तेव्हां अवघ्याच गोष्टी एतद्विषयीं संदेहाच्या जाऊन जिकडे इंग्रेज जाईल त्याचे छातीवर छावणी करणें प्राप्त हें सिद्धच झालें. ही फार चांगली गोष्ट आहे. कारकूनच गेले नाहीं त्यापक्षीं गणेशपंत काय जाऊं देतात? आणि जाणें कसें घडेल? हें पाहावें. दुरून चाकरी करून बेमानी होणार नाहीं, रेवा उतरणें नाहीं. हीं बोलणीं मात्र बोलावयाची मर्जी त्यांची असल्यास त्यांणीं बोलावीं; परंतु श्रीमंत लहान, सर्व भार पाटीलबावांवर व दौलतेंत जीव काय आहे, हें संभाळावयास योग्य कोण आहे, हे सर्व अर्थ त्यांस समजतात. त्याप्रमाणें समजून करितात. मग आम्हीं काय ल्याहावें? परंतु या गोष्टी बोलण्यांत देखील येऊं नयेत व याचें कारणही नाहीं. ज्याच्या घराण्याचे एकनिष्ठतेचे बाणे चालत आले त्याच्या चित्तांत दुसऱ्याचे छायेस पोट भरूं हीं अक्षरेंच येणार नाहींत ही खातरजमा आहे. इंग्रेज गायकवाड मिळवून घेतले असते तर मुंबईकर इंग्रेज बेलापुरास उतरून बेलापूर व परसीक घेऊन पनवेलीस आले त्याजवर राजश्री सखारामपंत पानसी व बाजीपंत जोशी यांजबरोबर तोफखाना फौज व गाडदी देऊन पाठविले, हे घांटावर जातांच पनवेलीहून तळोजास जाऊन मजबुती केली तो

---

५५. बायका=दादांचें कुटुंब असावें.

थाणीं जाऊन गांठ घातली, दुसरे दिवशीं हल्ला करून चार पांचशें माणूस ठार त्यांचे गोरे व फिरकीवाले मिळोन मारले, तोफा चार व गरनाळ एक पाडाव आणिली, कांहीं गोरे धरले त्यांत एक सरदारही पाडाव आला आहे, हें होतांच तिकडे त्यांणीं कल्याण घेतलें, तेव्हां कल्याणावर जाऊन वेढा देऊन मारागिरी होत आहे. हा मोडा जाहला व तोफा आल्या यामुळें मुंबईकरास चीड येऊन आंगेजणी करीत आहे, श्रीमंतांचे दैवें करून जरबच पावतील, तेव्हां. मिळवून घेतल्यावर असें कां व्हावें! सारांश इकडून दादाशीं व बायका व गायकवाड यांकडे कोणी राजकरणास पाठविले नाहीं व पाटीलबावांचें यांकडें व्हावें हें चित्तांतही नाहीं. अखत्यार इंग्रेजांच्या मसलतीचा पाटीलबावांवरच आहे. कोणेही प्रकारें मसलत चांगली शेवटास जावी, पाटीलबावांस यश यावें, भाऊपणा दिवसेंदिवस अधिक चालावा, हीच इच्छा आहे रवाना छ १९ जमादिलावल हे विनंति."

[३०२] श्री.

राजश्री सदाशिवपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. पुण्याहून चौघे कारकून सुरतेस येऊन दादांकडून व बायकांकडून मनसबा काय करून आले असतील [तो] ते जाणत. मजकूर गोंदबाशीं बोलून गाडरांशीं बोलले त्यानें उत्तर केलें जे, दादासाहेबांचे पत्रावांचून मजला कबूल नाहीं. सबब गोविंदराव आणखी एक गृहस्थ पुन्हा सुरतेस दादांचें पत्र आणावयास गेले आहेत. मोहीम सांगितली आह्मांस दोष लावून चित्तास येईल तसें लिहितात, आधीं लिहिणें उचित नाहीं, तत्राप दोष लावून लिहावें, इरेस घालावें, साहित्य करावें. आमचे बगलेंत आग आहे ती विझवून, मेहनतीविशीं इरेस घालून, सरकार काम करून घ्यावें ही वाट आहे, तें न करितां आमच्या पारपत्याचीच विवंचना होत आहे. नाहीं म्हणतील तर गोंदबा स्पष्ट सरकारचे नाशास प्रवर्तक हें लिहिलीं गेलीं असतां खरें वाटलें नाहीं. सांप्रत शि नो र चा डो द क ना ली व राजपिपळ्याचा हिस्सा गोंदबानें धन्यास न पुसतां इंग्रेजास सनदा दिल्या आणि डबाई किल्ला परगणा आपले बायकोचे चोळीबदल घेतला. इंग्रेज कूच करून मागें गेला असतां त्याजपासून खालीं करून गोंदबानें आपला अंमल बसविला. तेव्हां गोपाळराव वगैरे चौघे गृहस्थ पुण्याहून आलेले ते समजावीत असतील कीं, डबाई, अमदाबाद सरकारांत

---

५६. फिरकीवाले ह्मणजे कोण ! मौजणी दारांची जमात जी पुढें देश कसा आहे. तें टेहळण्यास जाते ती ?

५७. अंगेजणी=जोर, साहस.

५८. इरेस=भरीस, ईर्ष्येस.

५९. बगलेंतील आग, आस्तनींतील आग=अंत:शत्रु, हितशत्रु. हे बहुधा होळकर असावे. नानांनींही पुढें 'बगलेंतील आगेची' फोड केली नाहीं.

६०. ती विझवून=त्यांस ताळ्यावर आणून.

देतील तर आम्हांपासून याद करार करून नेली आहे कीं, अमदाबाद, हवाई आम्हांकडे ठेवावी. सरकारचा पैका मागूं नये. कोणे प्रकारें इंग्रजांतून गायकवाड काढावा या अर्थें बशर्त. इंग्रेजाचे पारपत्यास तुम्ही आम्हांस मिळाल्यावर अशी बशर्त घालून याद दिली असतांही आले नाहींत, तेव्हां हरामखोर कीं हिंदू हें समजावें. त्यांचीं विश्वास धरून त्यांजकडे कारकून पाठवून राजकारण लाविलें, त्याजपेक्षां आम्ही हरामखोर ठराविले. तेव्हां गायकवाडानें[६१] इंग्रेजांकडे राजकारण लाविलें. आम्हांस तोंडघशीं द्यावें ही मसलत. कारभारी बुडवितात, धन्याचें हित करतात. आम्हांस लिहितात [कीं] एक वर्ष लागो दोन वर्षें लागोत. नस्तनाबूद इंग्रेज करावा; सलुख करणें तर नवाब, भोंसले, नाईक[६२] व सरकार चौघांचे समतें करावा; आपण आंतून गृहस्थ पाठवून राजकारणें करतात. कसेंही करून आम्हीं तोंडांत खावी. हे मनोरथ सुफल होत. या उपरि आम्ही नर्मदा उतरत नाहीं. गाडर सुरतेस छावणीस जातो. कारभाऱ्यांनीं दादास इंग्रेजांस मेळवून घेतलाच आहे तेव्हां दोनी[६३] नाहींत. इंग्रेज बेमान [आहे असें] लिहितात हें तर आमचे समाधानार्थ. याचें उत्तर वीस बावीस दिवसांत आणवेणें[६४] म्हणोन पाटीलबावा बोलले ह्मणोन विस्तारें लिहिलें तें कळलें. त्यास बिसाजी कृष्ण याकडील कारकून मल्हारपंत पुण्यांत आहेत व गोविंदराव चांभारगोंद्यांत आहे तो आणविला आहे. असें असतां दादाकडे सुरतेस गेला आणि गाडराशीं गोंदबाचे विद्यमानें उत्तरें प्रत्युत्तरें झालीं हें फारच खरें वाटलें. दोष लावून चित्तास येईल तसें आम्हीं कोणतें लिहिलें ? ज्या नव्या नव्या गोष्टी उत्पन्न करून संदेह घेऊन तुम्हीं लिहितां त्याचें पा र्हे रे मात्र विस्तरें लिहितों. मसलतीचा जिम्मा हे तिकडूनच लिहित येत गेले तें आम्ही सरळ रीतीनें लिहित गेलों. सरकारचा मजकूर सुचला तो लिहिला. हें कांहीं वांकडे भावें करून लिहिलें नाहीं. कांहींच लिहूं नये अशी मर्जी असल्यास तसेंही घडेल. दोष लागावा अशा भावेंकडून लिहिण्यांत येत नाहीं. स्वभाविक चांगली गोष्ट मनांत येते ती लिहीत असतों. इरेस आम्ही काय घालावयाचें आहे ! थोर आहेत ते आपल्या एकनिष्ठेची व थोरपणाची इरे त्यांस असते. बगलेतील औगीचें पूर्वीं बोलण्यांत येतच गेलें येविषयींचें उत्तर जहालें त्याचें स्मरण असेलच. साहित्यही होईल तेथवर करीतच आहों. इरेस घालून सरकार काम करून घ्यावें ही वाट आहे हें खरेंच, परंतु जे काम करीत नसतात त्यांस ही गोष्ट

६१. ह्म० गायकवाडाकडे.

६२. नाईक, हैदरखान हैसूरकर.

६३. ते व कारभारी भिन्न नाहींत. एकच आहेत.

६४. येथपर्यंत पाटीलबावांच्या बोलण्याचा आशय.

६५. वर टीप ५१ पहा.

योग्य. पाटीलबावांचें करणें तसें नाहीं. मन घालून सरकार काम काळजीनें करतात तेव्हां इरें काय घालावयाची ? गोंदबा सरकारचे नाशास प्रवर्तक असें कळल्यावर आम्ही काय उणें केलें ? रांडा पोरें धरून कैद केलीं. किल्यावर घातलीं. मनसुब्याच्या रीतीनें पाटीलबावा तिकडे गेल्यावर फत्तेसिंग येऊन भेटतील. गोंदबा कामावर पडतील असें समजून राखीत गेलों. वांकडें पाऊल दृष्टीस पडल्यावर मुलाहिजा केला नाहीं. हें ध्यानांत येतें कीं नाहीं ? चोळीबद्दल महाल घेतले ती चोळी किल्यावर अडकविली आहे. आतां हे शास्त्रार्थ लिहून काय ? पारपत्य केल्यावर अवघ्याच गोष्टी होतील. बोलणारच पुण्याहून कोणी गेले नाहींत, मग गोंदबाचें बोलणें छबाई अमदाबाद सरकारांत देतील हें काय धरावयाचें आहे ? पाटीलबावांनीं बशर्तीची याद गायकवाडास लिहून दिल्ही ती समजूनच दिल्ही असेल. असें असतांही आले नाहींत तेव्हां हरामखोर कीं हिंदू हें समजावें ह्मणोन लिहिलें. त्यास इंग्रजास भेटले तेव्हांच हरामखोर. त्यावरही पाटीलबावा जात तों मर्यादा होती. तेही गेली. असें समजूनच जफ्त्या करून गोविंदराव गायकवाड यांस पद द्यावें म्हणोन लिहून पाठविलें, तेव्हां समजूनच लिहिलें. इंग्रजाकडून गायकवाडास काढून पाटीलबावांस भेटवितों असें गोपाळराव येथें बोलले, त्यावरून रामजी पाटिलाच्या विद्यमानें त्याशीं बोलून पाठविलें. हा मजकूर पूर्वीं दोन तीन वेळ लिहिण्यांत आलाच आहे. याखेरीज दुसरा जाबसाल कांहीं नाहीं व दुसरा कोणी बरोबरही दिला नाहीं. त्याणें चिठ्ठी अथवा निरोप पाटीलबावांकडे पाठवावयाचा होता. मग काय प्रतिबंध असेल. ईश्वर जाणें. दुसरें कांहीं नाहीं. तेव्हां गायकवाड, इंग्रेजाकडे राजकारण लाविलें गु डा घा दिला असें घडतें कीं काय ? ही मसलत कारभारी बुडवतात म्हणोन लिहिलें त्यास कारभारी बुडवितात किंवा कशी घडत आली हें ध्यानांत यावयाजोगेंच आहे. याचा विस्तार लिहितां फारच आहे. आंतून गृहस्थ पाठवून दादा, इंग्रज, गायकवाड यांशीं राजकारण केलें नाहीं. वर्ष लागो दोन वर्षें लागोत, इंग्रजाचें पारपत्य करावें, हाच निश्चय पक्का आहे. तह करणें तरी चौघांचे विचारें करावा. जे निश्चय ठरले आहेत तेच काईम आहेत. इंग्रेज बेमान हें खरेंच लिहितों. प्रत्ययासही आलें आहे व येईल. सुरतेस इंग्रज आला अथवा कोठेंही गेला तरी पाटीलबावांसच पारपत्य करावें

---

६६. मुलाहिजा=क्षमा.

६७. वर ' रांडापोरें धरून कैद केलीं. किल्यावर घातलीं ' असें आलें आहे त्यासच धरून हें लिहिणें आहे.

६८. गोपाळरावाच्या बरोबर.

देतील तर आम्हांपासून याद करार करून नेली आहे कीं, अमदाबाद, सुबाई आम्हांकडे ठेवावी. सरकारचा पैका मागूं नये. कोणे प्रकारें इंग्रजांतून गायकवाड काढावा या अर्थें बशर्त. इंग्रजाचे पारपत्यास तुम्ही आम्हांस मिळाल्यावर अशी बशर्त घालून याद दिली असतांही आले नाहींत, तेव्हां हरामखोर कीं हिंदू हें समजावें. त्यांचीं[६१] विश्वास धरून त्यांजकडे कारकून पाठवून राजकारण लाविलें, त्याजपेक्षां आम्ही हरामखोर ठराविले. तेव्हां गायकवाडानें इंग्रेजांकडे राजकारण लाविलें. आह्मांस तोंडघशीं द्यावें ही मसलत. कारभारी बुडवितात, धन्याचें हित करतात. आम्हांस लिहितात [कीं] एक वर्ष लागो दोन वर्षें लागोत. नस्तनाबूद इंग्रेज करावा; सलुख करणें तर नवाब, भोंसले, नाईकै[६२] व सरकार चौघांचे समतें करावा; आपण आंतून गृहस्थ पाठवून राजकारणें करतात. कसेंही करून आम्हीं तोंडांत खावी. हे मनोरथ सुफल होत. या उपरि आम्ही नर्मदा उतरत नाहीं. गाडर सुरतेस छावणीस जातो. कारभाऱ्यांनीं दादास इंग्रेजांस मेळवून घेतलाच आहे तेव्हां दोनी[६३] नाहींत. इंग्रेज बेमान [आहे असें] लिहितात हें तर आमचे समाधानार्थ. याचें उत्तर वीस बावीस दिवसांत आणवैणें[६४] म्हणोन पाटीलबावा बोलले ह्मणोन विस्तारें लिहिलें तें कळलें. त्यास विसाजी कृष्ण याकडील कारकून मल्हारपंत पुण्यांत आहेत व गोविंदराव चांभारगोंद्यांत आहे तो आणविला आहे. असें असतां दादाकडे सुरतेस गेला आणि गाडराशीं गोंदबाचे विद्यमानें उत्तरें प्रत्युत्तरें झालीं हें फारच खरें वाटलें. दोष लावून चित्तास येईल तसें आम्हीं कोणतें लिहिलें ? ज्या नव्या नव्या गोष्टी उत्पन्न करून संदेह घेऊन तुम्ही लिहितां त्याचें पा र्हे रे मात्र विस्तरें लिहितों. मसलतीचा जिम्मा हे तिकडूनच लिहित येत गेले तें आम्ही सरळ रीतीनें लिहित गेलों. सरकारचा मजकूर सुचला तो लिहिला. हें कांहीं वांकडे भावें करून लिहिलें नाहीं. कांहींच लिहूं नये अशी मर्जी असल्यास तसेंही घडेल. दोष लागावा अशा भावेंकडून लिहिण्यांत येत नाहीं. स्वभाविक चांगली गोष्ट मनांत येते ती लिहीत असतों. इरेस आम्ही काय घालावयाचें आहे ! थोर आहेत ते आपल्या एकनिष्ठतेची व थोरपणाची इरे त्यांस असते. बगलेंतील ऑगीचें पूर्वीं बोलण्यांत येतच गेलें येविषयींचें उत्तर जहालें त्याचें स्मरण असेलच. साहित्यही होईल तेथवर करीतच आहों. इरेस घालून सरकार काम करून घ्यावें ही वाट आहे हें खरेंच, परंतु जे काम करीत नसतात त्यांस ही गोष्ट

६१. ह्म० गायकवाडाकडे.

६२. नाईक, हैदरखान हैसूरकर.

६३. ते व कारभारी भिन्न नाहींत. एकच आहेत.

६४. येथपर्यंत पाटीलबावांच्या बोलण्याचा आशय.

६५. वर टीप ५१ पहा.

योग्य. पाटीलबावांचें करणें तसें नाहीं. मन घालून सरकार काम काळजीनें करतात तेव्हां इरें काय घालावयाची ? गोंदबा सरकारचे नाशास प्रवर्तक असें कळल्यावर आम्ही काय उणें केलें ? रांडा पोरें धरून कैद केलीं. किल्यावर घातलीं. मनसुब्याच्या रीतीनें पाटीलबावा तिकडे गेल्यावर फत्तेसिंग येऊन भेटतील. गोंदबा कामावर पडतील असें समजून राखीत गेलों. वांकडें पाऊल दृष्टीस पडल्यावर मुलाहिजा केला नाहीं. हें ध्यानांत येतें कीं नाहीं ? चोळीबद्दल महाल घेतले ती चोळी किल्यावर अडकविली आहे. आतां हे शास्त्रार्थ लिहून काय ? पारपत्य केल्यावर अवघ्याच गोष्टी होतील. बोलणारच पुण्याहून कोणी गेले नाहींत, मग गोंदबाचें बोलणें डबाई अमदाबाद सरकारांत देतील हें काय धरावयाचें आहे ? पाटीलबावांनीं बशर्तीची याद गायकवाडास लिहून दिल्ही ती समजूनच दिल्ही असेल. असें असतांही आले नाहींत तेव्हां हरामखोर कीं हिंदू हें समजावें ह्मणोन लिहिलें. त्यास इंग्रजास भेटले तेव्हांच हरामखोर. त्यावरही पाटीलबावा जात तों मर्यादा होती. तेही गेली. असें समजूनच जफ्त्या करून गोविंदराव गायकवाड यांस पद द्यावें म्हणोन लिहून पाठविलें, तेव्हां समजूनच लिहिलें. इंग्रजाकडून गायकवाडास काढून पाटीलबावांस भेटवितों असें गोपाळराव येथें बोलले, त्यावरून रामजी पाटिलाच्या विद्यमानें त्याशीं बोलून पाठविलें. हा मजकूर पूर्वीं दोन तीन वेळ लिहिण्यांत आलाच आहे. याखेरीज दुसरा जाबसाल कांहीं नाहीं व दुसरा कोणी बरोबरही दिला नाहीं. त्याणें चिठ्ठी अथवा निरोप पाटीलबावांकडे पाठवावयाचा होता. मग काय प्रतिबंध असेल. ईश्वर जाणें. दुसरें कांहीं नाहीं. तेव्हां गायकवाड, इंग्रेजाकडे राजकारण लाविलें गु डा घा दिला असें घडतें कीं काय ? ही मसलत कारभारी बुडवतात म्हणोन लिहिलें त्यास कारभारी बुडवितात किंवा कशी घडत आली हें ध्यानांत यावयाजोगेंच आहे. याचा विस्तार लिहितां फारच आहे. आंतून गृहस्थ पाठवून दादा, इंग्रज, गायकवाड यांशीं राजकारण केलें नाहीं. वर्ष लागो दोन वर्षें लागोत, इंग्रजाचें पारपत्य करावें, हाच निश्चय पक्का आहे. तह करणें तरी चौघांचे विचारें करावा. जे निश्चय ठरले आहेत तेच काईम आहेत. इंग्रेज बेमान हें खरेंच लिहितों. प्रत्ययासही आलें आहे व येईल. सुरतेस इंग्रज आला अथवा कोठेंही गेला तरी पाटीलबावांसच पारपत्य करावें

---

६६. मुलाहिजा=क्षमा.

६७. वर ' रांडापोरें धरून कैद केलीं. किल्यावर घातलीं ' असें आलें आहे त्यासच धरून हें लिहिणें आहे.

६८. गोपाळरावाच्या बरोबर.

लागेल. करीतच आहेत. संशय कोणे विशीं घेऊं नये. रवाना छ १९ जमादिलावल हे विनंति[69].

[३०३] श्री.

राजश्री सदाशिवपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. राजश्री पाटीलबावांचीं बोलणीं *विक्षेपाचीं तेथें होतात, त्याचीं लिहिलीं लोकांच्या घरीं इकडे येतात, तेव्हां इंग्रजाचेही घरीं बातमी जात असेलच. ही गोष्ट मसलतीस वाईट. हें ध्यानांत येतें कीं नाहीं ? रती इतकी दरँजें पडली असतां शत्रूस बळ किती येतें याचा विचार करतात कीं नाहीं ! त्यांतही कोठें वांकडे असलें तरी थोर आहेत ते वांकडें दाखवीत नाहींत. मग येथें तर परस्परें भाऊपणा अकृत्रिम, वांकडें रतीमात्र नसतां, उगेंच कोते अंदेश माणसांच्या लिहिण्यावरून व सांगितल्यावरून, निःकारण विपरीत अर्थ करून बोलावें हें तर फारच विलग दिसतें. व या गोष्टी पासून उमेदही सरत्ये. अगर बोलण्यानेंच संतोष होतो तर एकांतीं तुम्हांस बोलावून नेऊन जें बोलण्याचें असेल तें बोलत जावें. दुसऱ्यास कळूं नये असें तरी व्हावें. एवढे मोठे सरदार मसलतीवर गेले त्यांस जेणें करून उपयोग त्याच गोष्टी येथून घडत असतां राजश्री पाटीलबावांचीं पत्रें व तुमचीं पत्रें येतात त्यांत एक पत्र तरी जाहिरींणा दरबारांत सर्वांचे वकील बसले असतां वाचून पहावें आणि शत्रू व बाहेरील आहेत त्यांस एकत्वाचा व स्नेहाचा ऐकल्यावर दाब पडावा व इष्ट आहेत त्यांस गोड वाटावें असें पत्र कधींच येऊन पाहिलें नाहीं. जीं पत्रें येतात त्यांत मनांत कल्पना नाहींत व न यावयाच्या घेऊन व कित्येक शेषें करून व कित्येक विपरीत अर्थ करून लिहून येतात तीं एकांतीं वाचावीं, त्याचे पा न्हे रे उत्तरें लिहून तुम्हांकडे पाठवावीं, या खालींच दिवस गेले. पुढें ईश्वरी इच्छा असेल तसें घडेल. होळकराकडील मजकूर पत्रीं लिहितां, परंतु प्रस्तुत मसलतीचे दिवस, वाटेंत लुटारीही फिरतात, एखादें पत्र त्यांकडे गेल्यास तूर्त मसलतीस अपाय, याकरितां पत्र पाठविणें तें तजाविजेनें पाठवीत जावें. पाटीलबावांचें पारपत्य जहालें तरि सरकार काम अशा गोष्टी जेव्हां पाटीलबावांच्या मनांत येऊं लागल्या त्या परिहार लिहितां कशा जातील ! ईश्वरच त्यांच्या बुद्धीस काय साक्ष देईल ती खरी. अशीं विक्षेपाच्या मजकुराचीं पत्रें

---

६९. हें पत्र व त्याच्याच मागलें ह्यां वरून इंग्रजांच्या मसलतीचे घाट कसकसे होते, मराठ्यांत फाटाफूट कशी होती, व इंग्रजांचें पारपत्य करण्यास किती प्रयत्न करावा लागला हें चांगलें समजेल.

* विक्षेप=संदेह, संशय.

७०. दरज, दर्ज=फट, छिद्र.

७१. जाहिराणा=प्रसिद्धि, प्रसिद्धपणें.

घाटेचे गर्दीमुळें इंग्रजाकडे धरलीं गेलीं असल्यास काय मनांत आणितील याचाही विचार करावा. तुम्हांकडून[72] पत्र जासूद घेऊन आला म्हणजे आधीं लखोटे फोडण्या पूर्वीं चित्तांत येतें कीं काय नवा विक्षेपाचा ग्रंथ रचला असेल ? मग फोडून पत्रें पहावीं तों तेंच निघतें ! बरें आहे ! कितीही वाईट वाटावयाजोगें बोलले व लिहिलें तरि आम्ही चित्तांत वांकडें काडीभर आणणार नाहीं व करणार नाहीं. यास कारण एक तर आम्ही शुद्ध बुद्धीनें पाटील-बावांचे ठायीं चालतों. दुसरें खावंदाचे कार्यावर नजर, मग वाईट कशास वाटेल ? रा॥ छ २४ रबिलाखर हे विनंती. पौ॥ छ १६ जमादिलावल वैशाख-मास मुक्काम वाघोडें.

[३०४] श्री.

राजश्री सदाशिवपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. हैदरखानास मसुद्या प्रमाणें पत्र राजश्री पाटीलबावांचें पाठविलें तें पावलें म्हणून पूर्वीं तुम्हांस लिहिलेंच होतें. हैदरखानानें सरकारच्या वकिलांस निरोप देऊन बेंगरुळास[73] गेले. निभावणीपत्रही[74] त्यांकडे रवाना केलें. सरकारच्या वकिलांबरोबर त्यांनींही आपलेकडील मातबर[75] नूरमहंमदखान या जवळ त्यांणीं आपले कडील तहनामा व मध्यस्थास खातर-जमेचीं पत्रें देऊन, बराबर नरसिंगराव वकील यांसही देऊन रवानगी इकडे केली. सरकारच्या वकिलांपासून हैदरखानानें निघते समयीं खातरजमा करून घेतली कीं, पाटीलबावांचें निभावणीपत्र लौकर पाठवून द्यावें. त्यास निभावणीपत्र इकडून गेलें. चांगलेंच जाहलें. बागलकोटा नजीक वकील आल्याचीं पत्रें आलीं. येथें आल्यावर लिहून पाठवूं. आलीकडे हैदरखानांचीं पत्रें त्यांचे वकिलांस आलीं त्यांत बेंगरुळाहूनही कूच करून हैदरखान कडपनाथाचे घाटानें अर्काटावर गेले. व मिरा बराबर फौज देऊन चेनापट्टणचे[76] तालुक्यांत हंगाम[77] पूर्वींच सुरू करविला. चेनापट्टणची बातनी[78]

---

७२. येथपासून खुद्द नानांच्या हातचा मजकूर.

७३. बेंगरूळ=बेंगळूर. अक्षरविपर्यास करून मराठे लोकांनीं 'बेंगरूळ' ह्या शब्दानें ह्या शहराचा व्यवहार पुष्कळ जुन्या ग्रंथांत केलेला आहे. ह्या देशच्या लोकांच्या रीतिभातीवरूनच मराठींत 'बेंगरूळ' ह्या शब्दाचा 'वेडगळ,, 'बुळकट' ह्या अर्थी प्रयोग होत आला असावा असा सबळ तर्क आहे.

७४. निभावणीपत्र=निभाव लागावा अशाबद्दल लेख, सुरक्षितपणें राहण्याचा परवाना.

७५. मातबर=थोर, मोठे, वजनदार.

७६. चेनापट्टन=मद्रास.

७७. हंगाम—लढाईचा.

७८. बातनी=बातमी. ह्या पत्रांतून 'बातनी' असेंच अनेकदां आलें आहे.

चेनापट्टणाहूनही नानांस बातमी लागेच !

आली त्यांत लिहिलें आहे कीं, हैदरखान बिघाड करून येत आहे, या मुळें महंमदअल्लीखान व चेनापट्टणकर इंग्रज बहुत घाबरे होऊन लढाईची तरतूद करतात. व वकिलानें कु पी या बातिनींत सूचना लिहिली आहे कीं, इंग्रज व महंमदअल्लीखान मनसबा करतात कीं, पंतप्रधान यांकडे अनुसंधान लावावें. आणि हैदरखानास सांगावें कीं, तुम्हीं पंतप्रधान यांचा काय भरंवसा धरलात ? आम्हांस म्हणतात कीं, " तुम्हीं आम्ही मिळोन हैदरखानचें पारपत्य करूं. त्यास आम्हीं पंतप्रधान याचा स्नेह चाहत नाहीं. जर तुम्ही नच ऐका तर आम्ही या प्रमाणें करतों आणि तुम्ही आम्हांस अनकूळ झाले तर पंतप्रधान यांची दौलत तुम्ही आह्मी मिळोन घेऊं. "असा शकटभेद[८०] हैदरखानाचें व सरकारचें द्वैत[८१] पडावें या करतां करणार आहेत. सावधता असावी. हैदरखानानें सरकाराशीं स्नेह संपादून इंग्रजाशीं बिघाड केला हा ये समयीं मोठा उपयोगीं आहे. इंग्रेजांचें मानस आहे कीं, हैदरखान, श्रीमंत व नबाब तिघांच्याही दौलता घ्याव्या. त्यास कोणेंही प्रकारें एकाशीं शकटभेद करून एकास खालीं पाडावें, असें करतां एक राहील त्यास आपण शेवटीं गुंडाळावें. याची पुर्ती बंदोबस्ती असावी म्हणोन वकिलानें लिहिलें आहे हें वर्तमान पाटीलबावांस सांगावें. येथील तो मजबुदी पाटीबावांचे भरंवशावर पक्कीच आहे. पूर्वीं पत्रांच्या रवानग्या तीन चार जाल्या त्यांचीं उत्तरें अद्याप आलीं नाहीं. हें काय ? आतां वाटेचाही पेंच[८३] नाहीं. याकरतां पत्रें वरचेवर येत जावीं. रवाना छ ३ सबैन हे विनंती. पातशाहा व नजफखान यांजकडील मजकुराचीं पत्रें राजश्री पुरूषोत्तम महादेव यांजकडून इंग्रेजाचे मसलतीविशीं आलीं होतीं तीं तुम्हांकडे पाठविलीं त्यास दिवस फार जाहले. उत्तरें निश्चय काय तो ठरावून गेलीं पाहिजेत. दिवस थोडे पुढें राहिले. व राजश्री दिवाकरपंताकडील मजकूर लिहून पाठविला होता वगैरे मजकुराचा जाबच येत नाहीं. तर वरचेवर जाब मालुमांत जमा धरून पाठवीत जावे. हे विनंती. नबाबाची थैली पाटीलबावांस आली होती ती पूर्वीं पाठविली. त्यांत आदवानी करतां गुंता असें लिहिलें असेल. त्याचें उत्तर ल्याहावें कीं, आदवानीचा उपद्रव हैदरखानानीं मना करून हैदरखान चेनापट्टणावर गेले. या उपर इंग्रेजाचा वकील आपणापाशीं आहे त्यास साफ उत्तर देऊन निरोप द्यावा आणि सिकाकोल, राजबंदरीकडे इंग्रेजाचा नतीजा[८४] लौकर घ्यावा.

---

७९. हे शब्द स्पष्ट लागत नाहींत.
८०. शकटभेद=कपटानें फोडणें.
८१. द्वैत=भिन्नता=वांकडें.
८२. हें इंग्रजांचें खरें स्वरूप त्या वेळेस-ही मुत्सद्दी लोकांच्या नजरेस आलें नव्हतें असें नाहीं !
८३. पेंच=अडचण.
८४. नतीजा ? मुलूख ?

आपण नक्षा ठरावून पाठविला त्याप्रमाणें केलें असतां विलंब आपणांकडून होऊं नये. या अन्वयें लिहून एक नक्कलही पाठवावी. हे विनंती. पै।। छ १७ सबैन सुरूसन इहिदे समानीन. मुक्काम उज्जैन.

[३०५] श्री.

राजश्री सदाशिवपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. इंग्रजाचीं कांहीं पलटणें व गुलजारखानाचा भाऊ सोनगडास आले. मागाहून दुसरीही कुमक येणार. त्या तोंडावर फौज छावणीस असावी, त्याची तरतुद पाटीलबावांनीं केलीच असेल. तूर्त त्या तोंडावर कोणीच नाहीं असें जाणून राजश्री गणेशपंत बेहरे यांची छावणी फौज सुद्धां तिकडे करविली. छाप्यामुळे गळाठा लोकांचा थोडा बहुत जाहला व मागील देणीं मुबलग. तीं संकटें काय ल्याहावीं ? तथापि थोडी बहुत तर्तुद येथून होईल ती करून दिल्ही. व गणेशपंत बेहरे यांणींही हिंमत धरून छावणीस राहिले. त्रिसाजी आपाजी पाटीलबावां पासून निरोप घेऊन निघाले त्यासही येथून पत्रें पाठविलीं कीं, तुम्हीं फौज सुद्धां गणेशपंत बेहेरे यांजकडे जाऊन तेथें छावणी करावी. परंतु फौजेचा गळाठा फार, छावणीस रहाणें न होय, याकरितां टोक्याआलीकडे आले. कोकणांत फौज होती; तिची तळेगांवावर छावणी करविली. मुंबईकर नजीक. कसा प्रसंग पडतो कळत नाहीं, याकरितां फौजेची छावणी करविणें प्राप्त जहालें. तसेंच करवीर प्रांतांतही राजश्री परशुरामपंत भाऊ यांणीं फौज छावणीस ठेविली. पर्जन्यकाळीं फौज कोकणांत रहाणें कठीण, आणि कोणे समयीं कोणें स्थळास इंग्रेज दगा करतील, याकरितां दहा बारा हजार गाडद ठेवून वसई वगैरे जागांचा बंदोबस्त केला आहे. यांपैकीं अनंदराव राम व धुळप याजबरोबर पांच हजार माणूस देऊन कल्याणा नजीक मलंगगड आहे तेथें राहून कल्याणकराशीं नित्य उठोन पेटा बेलापुराकडे असें करून झोंबट लाविलें आहे. त्यांस चैन पडूं देत नाहीं असें केलें आहे. गाडदी वगैरे पाईंच्या माणसांचा दरमहा दीड लाख होतात व फौजेचें देणें पावणेदोन क्रोड चढलेंच आहे. शिवाय तोफखाना व किल्ले निहाय, व हुजूरातचा खर्च व आरमार वगैरे खर्च किती आणि जमा काय हें ध्यानांत यावयाजोगें आहे. गेले अखेर साल पावेतों साल मजकूरच्या

---

८५. हें नबाबास महादजीनें लिहावयाचें अशी सूचना नानांची आहे.

८६. सोनगड हा गुजराथेच्या तोंडींच आहे.

८७. गळाठा=गाळण, नुकसानी.

८८. मलंगगड=कल्याण व पनवेल तालुक्यांच्या सरहद्दीवर हा किल्ला दुरून स्पष्ट दिसतो. ह्यावर मलंगबावा पीर यांच्या नांवानें उरूस माघमासीं भरत असतो.

रसर्दी जाऊन हैदरखानाकडील खंडणीच्या ऐवजीं मोबदला करून चालविलें. आतां बाकी राहिली नाहीं. राजश्री पाटीलबावा श्रीमंतांच्या पायांशीं एक निष्ठ, व आमचा भाऊपणा अकृत्रिम, बरें वाईट सांगावयास जागा इतकीच, असें जाणून लिहिलें आहे. सर्व सांभाळणें राजश्री पाटिलबावांकडे आहे व भारही त्यांवरच आहे. रा॥ छ ३ साबान हे विनंती. पाटीलबावांसही पत्र पाठविलें आहे. प्रविष्ट करावें. हें विनंती. पौ॥ छ १७ साबान सुरूसन इहिदे समानीन मुक्काम उज्जेन.

[३०६] श्री.

राजश्री सदाशिवपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. कोंडाईबारीवर छावणी करावयाचें मी बोलतों याचें कारण इंग्रजाचे उरावर कटार राहील. सुरतेची बंदी जहाल्यास उत्तम. बऱ्हाणपुरीं राहिल्यास इंग्रज पुण्याकडे गेल्यास आणतां येतील. व मनांत कलोषता आल्या आहेत त्यांची पैरवी होईल. कागद पत्र येतील जातील व येणारास जवळ पडेल. हरतऱ्हा होऊन निखालसीचा प्रकार घडेल या अंदेशावर मी बोलतों. श्रम करतों, घडेल तें खरें. आणि दूर गेलें तितकें बरें. इंग्रज व दादांचा सलुखा होत असला अगर बिघाड ही जहाला आणि पुण्यावर चालून आले तर सरदार नसतांही आम्ही संभाळून घेऊं. असें असल्यास वृथाश्रम कशास करावे ? पाटीलबावा तिकडे आल्यानंतर एकादी गोष्ट त्यांचे दृष्टीस विलग पडली तर माझें पारपत्य होईल. नेकीबंदीचा अंदेशा दोहींकडून सेवकाकडे नसावा. दगाफटका कोणी कोणास करूं नये म्हणोन लिहिलें त्यावरून अपूर्व वाटलें. परस्परें सुखदुःखाचे सोबती पाटीलबावा आम्ही. खावंद एक. त्यांत भाऊपणा खावंदांच्या चाकरीवर एकनिष्ठ. त्यांत क्रियाही जहाली. त्याप्रमाणें परस्परें करण्यांत येतें. तेव्हां दगाफटक्यांची शंका तुमचे चित्तानें घेऊन कसें लिहिलेंत ? तुमचा उपाय नाहीं. तेथील सारी मंडळी बोलतां बोलतां चित्त बेहरम होऊन गेलें असेल. त्यामुळें असें लिहिण्यांत आलें. त्यास या गोष्टी घडावयाच्याच नाहींत मग ल्याहावें काय ? तुम्ही कोंडाईबारीवरील छावणीचीं साधकें लिहिलींत तीं प्रमाण. परंतु मनसुब्याच्या रीतीनें दोन प्रकार आलाहिदा पुरवणी पत्रांत लिहिले आहेत त्यांतून चांगला दिसेल तो करावा. रवाना छ १९ जमादिलावल. हे विनंती.

---

८१. रसद=वसुलाची रकम.

[३०७] श्री.

श्रीमंत राजश्री नाना स्वामींचे सेवेशीं.

सेवक नरसिंगराव तमाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंती येथील कुशळ वैशाख शुद्ध १२ मुक्काम श्रीरंगपट्टण स्वामींच्या कृपें करून यथास्थित असों विशेष. छ १९ रबिलाखरचें पत्र पाठविलें तें छ ५ जमादिलावलीं पावून संतोष जहाला. पत्रीं आज्ञा केली जे, मसलतीचे दिवस, अवकाश थोडा राहिला, अद्याप नबाब बहादर यांचें निघणें जहालें नाहीं, त्यास तुम्ही व राजश्री कृष्णराव व राजश्री गणपतराव मिळोन सांगोन लवकर चेनापट्टणाच्या[१०] प्रांतास मजल दरमजल जाऊन इंग्रजास ताण बसे तो अर्थ करावा. राजश्री महादजी शिंदे यांचीं पत्रें आलीं कीं निभावणीचें पत्र पाठवून देतों. त्यास पत्र येतांच तुम्हांकडे रवाना केलें जाईल. पत्राकरितां मसलतीस जाण्यास दिवसगत लागूं नये म्हणून विस्तारें आज्ञा केली. ऐशियास, नबाब साहेब यांणीं स्वारीस निघावयाची सिद्धता करून चैत्र वद्य १३ त्रयोदशीचा मुहूर्त निश्चय केला होता. मध्यें महिना पाऊण महिना पावेतों चिरंजीव राजश्री अनंदराव यांजकडून पत्रच येईनासें जाहलें आणि बाजारी वर्तमान गुजराथेकडील अधिक उणीं लोक बोलूं लागले व नबाब साहेब यांनीं बाजारी वर्तमानें मनास आणिलीं नाहींत. परंतु वातमीच येईनाशी जाहली, याकरितां तो मुहूर्त साधला नाहीं. आलीकडे स्वामींचीं व चिरंजिवांचीं पत्रें आलीं त्यांत गुजराथेकडील वगैरे बातमी इंग्रजांचा छेपा सांभाळून सरकारचे फौज व उभयतां सरदार यांनीं कस्त[११] चागली केली. स्वामींनीं लिहिल्याप्रमाणें राजश्री कृष्णराव व राजश्री गणपतराव व आम्हीं मिळोन पत्रान्वयें निवेदन केला. नबाब साहेब यांचें लक्ष श्रीमंतांशीं मनःपूर्वक आहे. मिरजाअल्लीखां यास भारी फौजेनिशीं रवाना केले आहेत. त्यांनीं अर्काट प्रांतीं दंगा माजविला आहे. आणि चेनापट्टण प्रांतींही दौड पाठवावयाची तर्तुद जाहली आहे. सत्वरच जाणार. राजश्री महादजीराव शिंदे यांचें पत्रही लवकरच येईल. नबाब साहेब यांनीं राजश्री कृष्णरावसह सर्वांस निरोप द्यावयाचा व खांसास्वारी मसलतीस निघावयाची. मुहूर्ताचा निश्चय होत आहे. नबाब साहेब यांशीं कित्येक बोलणें जहालें यांचा विस्तार राजश्री कृष्णराव तात्या यांच्या पत्रावरून निवेदन होईल. सेवक पदरचा सेवेस अंतर नाहीं, करणार

---

१० चेनापट्टन=मद्रास. | ११. कस्त=मेहनत.

नाहीं. बहुत काय लिहावें. कृपा असूं द्यावी हे विनंती[१२]. पै॥ छ २१ जमादिलावल समानीन बि॥ अंची हैदरखान इ० सन १७७९.

[३०८] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि येथून तुम्हांस पेशजी लिहिलें होतें कीं, तूर्त गोहोदकराशीं बिघडूं नये, त्यास ममतेंत घेऊन इंग्रजाचे मसलतीस हमवार करून व आणखी चार राजेरजवाडे अनकूळ करून घेऊन यमुना उतरून पाटीलबावांनीं अंतरवेदींत हंगामा सुरू करावा, पुढें पाहिजे तसें करावयास येईल, म्हणून लिहिलें होतें. त्याचें उत्तर पांडुरंगपंत यांणीं लिहिलें कीं, प्रसंगींचे वर्तमान तर वरचेवर विनविलेंच आहे. यंदा यमुनेस उतार नाहीं. त्यापक्षीं पार जाणें कळतच आहे. अंतरवेदीस मसलत पाडून इंग्रजांचे पारपत्याची तरतूद असावी तेव्हां साऱ्यांचे दोष पोटांत ठेवून तूर्त मसलतीचें अर्धं समेटून घेऊन उपयोगीं पडतसे करावें तें नाहीं, त्यापक्षीं चार दिवस हंगामाचे याच प्रांतीं घालून अखेरीस सहजच साऱ्या गोष्टींची अडचण तेव्हां विचार करणें प्राप्त. व इतकें घडावयाचा प्रसंग दृष्टीस पडतो यामुळें सूचनार्थ विनंती लिहिली आहे. कदाचित् दैवें करून एखादें घबाड साधल्यास मग त्याजवर या प्रांतीं छावणी होऊन देशींहून फौज बोलवून बाज बरसात मातबर मसलत होईल तर न कळे. विचार करून पाहतां अशा गोष्टी घडाव्या हें दिसत नाहीं. म्हणून लिहिलें तें कळलें. त्यास तिकडील मसलती विषयीं भरंवसा राजश्री पाटीलबावांचा मानतों. असें असतां पुढील विचार या प्रकारचे दिसों लागले हें ठीक नाहीं. पाटीलबावा मातबर सरदार, नांव लौकीक मोठा, याचा नक्षा राही तें घडावें. पहिलीं लिहिणीं काय येत गेलीं आणि होत आहे काय हें पाहवें. रवाना छ ४ रबिलाखर हे विनंती.

[३०९] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. राजश्री पाटीलबावा म्हणतील कीं, टिपूशीं सलूख केल्याप्रमाणें बोलावें. ऐकिल्यास उत्तम. नच ऐकेल तर आपलें वचन क्रिया उगवली. मग इंग्रजाची कुमक करावी यांत सरकारचा नफा आहे. ऐशास यांत एक पेंच आहे. कोणता म्हणाल तर सरकारांतून फौजा पाठवणें व कुमक करणें हें कांहीं बरसातींत घडत नाहीं. दसरा झालियावरील तजवीज. दसऱ्यास

१२. हें पत्र लिहिणार नरशिंग तमाजी हे मानांचे हैदरअल्लीच्या दरबारीं हस्तक असावे.

सहा महिने अवकाश. टिपू सरंजाम सुद्धां पाऊसकाळ न म्हणतां लढाईस मबजूद[93]. फरासीस[94] ही भारी जमाव सुद्धां आले. दोघेही मजबूद. श्रीमंतांचा सलूक झाला हें समजलें आहे तेव्हां फुरसत पडूं न देतां चेनापट्टणा[95]वर जातात. इंग्रजी जमाव व कलकत्ते व असफुदौलीं[96] कडील तालुक्यांतील व अंतरवेद, सुरत, मुंबई आदिकरून दौलतीचा लढाईचा सरंमजाम व मातबर सरदार व गोरे जमीयत चेनापट्टणास जमली. तेथें मोठीच लढाई पडेल. न जाणो चेनापट्टण घेतलें तर सारा जमाम निकड करून कामास येईल. दुसरीकडे निघून जावयास ठिकाण नाहीं. हा जमाव पेचांत[97] आला असतां पुढें इंग्रजापाशीं कांहीं नाहीं असें जाणावें. आणि टोपीकरांचा पल्लाही[98] लांब. बरें काय चिंता आहे, वरीस दोन वर्षें दम खाऊन मजबूतपणें पुढें करणें तें करूं, असेंही कौन्सिलांत इंग्रज ठरावितील. तेव्हां टिपू व फरासीस जबरदस्त. कर्नाटक निरवैर जालें. नजर मुंबई सुरतेवर ठेवितील किंवा काय मनसबा करतील हें क्यासांत येत नाहीं. असें जाल्यास भारी तिर्डण[99] पडेल. फरासीस दहा बारा हजार गोरा उतरला तेव्हां याचें आश्चर्य नाहीं. घडूं शके. विलायतेस फरासीस व वलंदेज[100] व पुर्तकेश[1] तिघे टोपीवाले एक झाले आहेत असें ऐकितों. श्रीमंतांचे दौलतीचें ओझें पाटीलबावांवर. यास्तव याचें पूर्तेपणीं मनन करून पाटीबावांनीं ल्याहावें. खुलासा उत्तरें लौकर यावीं. रा॥ छ २२ जमादिलावल. हे विनंती.

[३१०] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. मौजे जळालपूर भामोरे येथील पाटीलकी मुधोजी भोंसले यांची व सावलीगड तालुका येविषयींचीं ताकीद पत्रें पाठवावीं या विषयींची आज्ञा, त्यास आज्ञेप्रमाणें राजश्री पाटीलबावांस सांगितलें व बोललों. त्यास सावलीगडा विषयीं पत्रें भोंसले याकडील वकील येथें आहेत त्यांणीं मागितलीं त्याप्रमाणें दिलीं जळालपूर भामोरे यांस भोख गांवीं पंचाईत नेमून द्यावी जिकडील जमीन ठरेल तिकडे द्यावी. या अनवयें बाळाजी जनार्दन जामगांवकर यांस पत्र दिलें तें पाठविलें आहे म्हणून लिहिले तें कळलें. त्यास सावलीगडा

---

९३ मबजूद=तयार ?
९४. फराशीस=फ्रेंच.
९५. चेनापट्टण=मद्रास.
९६. असफउद्दवला=अयोध्येचा नबाब.
९७. पेंचांत येणें=संकटांत येणें, नाश-पावणें.
९८. टोपीकराचा पल्लाही लांब=इंग्रजांची दूरदृष्टी मोठी.
९९. तिडण=पेचाईत, संकट.
१००. वलंदेज=हालंद-देशी=डच.
१. पूर्तकेश=पोर्तुगीज.

विषयीं भोंसल्याचें वकिलांनीं पत्रें मागितलीं त्याप्रमाणें दिलीं. उत्तम केलें. जळालपूर व भामोरें यांचे पंचाइती विषयीं बाळाजी जनार्दन यांस पत्र पाठविलें तें पावलें. हेष्टीनें कलकत्याहून काशीस येणार. तेथून काल्पीचे सुमारें यावें, यांनीं तेथें जावें, भेट व्हावी असें वर्तमान आहे. दुसरें दिल्लीस राजकारण करावें, पन्नास लाख रुपये नजर द्यांवी असेंही बोलतात, म्हणून लिहिलें. त्यास बारीक रीतीनें शोध करून लिहून पाठवावें. पुढें होईल तें वरचेवर लिहीत जावें. परमेश्वर बुध्य देईल व त्यास बरें दिसतील तें करतील व श्रीमंतांचे दैवानें जें सिद्धीस जावयाचें तें जाईल. रा छ ४ जिलकाद हे विनंती.

[३११] श्री.

राजश्री सदाशिवपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. डाकेचे कारकून आपाजी सदाशिव व शिवाजी गांगरे यांणीं मेहनत करून शर्तीनें डाक बसविली व आह्मांपाशीं जासूद आहेत ते व डाकेचे जासूदाचे खर्चाची आबळ फार आहे म्हणोन विस्तारें फार लिहिलें त्यास आपाजी व सदाशिव यांणीं मेहनत फार केली याजमुळें त्यांचे तैनातेचा व खर्चाचा बंदोबस्त करून दिल्हा व गांगऱ्याचीही मेहनत ध्यानांत आहे. जासुदाचे व डांकेचे रोजकर दे [व] विले. चिंतो विठ्लाचें वर्तमान लिहिलें तें सविस्तर कळलें. आबाचिटणीस यांणीं निगडी विषयीं याद दिल्ही ती पाठविली ती पावली. त्याप्रमाणें ताकीद पत्रें देविलीं. बाळरायाकडील कृष्णंभट वरखेडकर यांस इनाम गांव दिला आहे त्याचे कसरे विषयीं लिहिलेंत त्यावरून बाळारायाची खातर राखोन कसरेची सनद देविली. प्रतापगडच्या वगैरे गप्पांचें वर्तमान लिहिलें त्यास तो प्रकार कांहीं नाहीं. प्रतापगडचा बंदोबस्त चांगला आहे. राजश्री परशरामपंत भाऊ यांणीं गुमटास मोर्चे लाविले होते ते हल्ला करून घेऊन चार पांचशें माणूस करवीरकरांकडील ठार मारलें. तिसरें दिवशीं शिरोळही घेतलें. कितुरकरानें उपद्रव केला यामुळें त्यावर गेले. मुंबईकडून इंग्रेज आले होते त्यांचें पारपत्य केल्याचा मजकूर आलाहिदा लिहिलाच आहे. सर्व गोष्टी श्रीमंतांचे दैवें करून चांगल्याच घडत आल्या व घडतील. रवाना छ १९ जमादिलावल हे विनंती. उभयतां सरदारांस सरकारचीं पत्रें लाखोटे दोन व आम्ही राजश्री पाटीलबावांस पत्र लिहिलें आहे तें द्यावें व श्रीरंगपट्टणाहून पाटीलबावांचे नांवें

२. हेस्टिन=वारन हेस्टिंग्स.
३. द्यावी कीं द्यावी ?

१. रोजकर=खर्चाचे पैसे ? मुशाहिरा ?

लखोटा आला तोही पाठविला आहे, पावता करावा. राजश्री नारो शिवदेव याचे पत्रांत तुम्हीं सरकारी मजकूर लिहिले त्याचीं उत्तरें लिहून पाठविलीं. घराऊ मजकूर मोरो सदाशिव जैनाबादकर वगैरे यांचीं उत्तरें ते वाईस गेले तेथें ज्वर फार आला, बरे होऊन लौकरच येतील, उत्तरेंही पाठवितील. हे विनंती.

[३१२] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. राजश्री पाटीलबावांनीं इंग्रजाशीं सलूख करून परस्परें तहनामे दिले घेतले. इकडे तो फराशीस भारी सरंजामानिशीं आले. टिपूनीं बिदनूर प्रांतीं हंगाम केला. या उपर उलटून फराशीस आपण एक होऊन चेनापटण घेतलें तर मसलत भारी पडेल. दक्षणेंत इंग्रजांचें मकाण सुरत मुंबई खेरीज नाहीं. करनाटक निर्वैर. टिपू फराशीस एक. तेव्हां कसा कल बसेल न कळे. यास्तव याची तजवीज पाटीलबावा काय ठरवितात, मनसबा कसा करावा येविशीं एकांतीं चार घटका निवळ बोलोन पक्का मनसबा काय सांगतात तो लेहून पाठवावा. इंग्रजाचा तह ठरला हा एके प्रकारें येसमयीं बरा होता. त्यास हल्लीं भारी सरंजामानशीं फराशीस आले. ते व टिपू एक, त्यांत दुसरे मातबर कोण कोण मिळतील, अशा तिडणी आहेत. यांत कसा कल बसेल, याकरतां याचा पुर्ता विचार करून लिहून पाठवावें. रवाना छ २२ जमादिलावल हे विनंती.

[३१३] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. तुम्हीं छ. २७ सरकारचीं पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. लिहिलें वर्तमान सविस्तर कळलें. उत्तरें अलाहिदा लिहिलीं आहेत त्यावरून कळेल. पुढें होईल तें वरचेवर लिहून पाठवित जावें. अटेर घेऊन ग्वालेर शहरांत अंमल बसल्याचा वगैरे मजकूर लिहिला तो कळला, दिल्लीकडील सरदार आगरे पास आले. गोहदकरांची त्यांचीं राजकारणें होतात म्हणोन कळलें. त्यास येविशींची सावधगिरी असावी. रवाना छ. २२ रविलावल हे विनंती.

[३१४] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. मौजे वेळास हा गांव आमचा वतनी आहे तो इंग्रजाकडे कोकणांत बाणकोटा खालीं आहे तो सोडून द्यावा असें मनांत होतें. परंतु साष्टी सरकारची सुटली नसतां आपला गांव सोडून घ्यावा हें ठीक नाहीं. तुम्हांस कळावें म्हणोन लिहिलें आहे. रवाना छ. १२ रमजान हे विनंति[१].

---

१. या पत्रावरून नानांची स्वामिभक्ति | व्यक्त होते.

[३१५] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. राजश्री पाटीलबावा व फौज एकत्र होऊन इंग्रजाचे भोंवते एक दिवस फिरून तीन कोसांवर मुक्काम आहे तेथें आले. दुसरे दिवशीं तोफा तयार करून घेऊन गेले. तों इंग्रज भेलशाच्या सुमारें दोन कोस आले होते ते माघारे सुरजे जवळ जाऊन पुढें पाव कोसावर बतेऱ्याँ बांधोन तोफा ठेवून मारांगिरी करतात. पाटीलबावा बरोबर दोन तोफा लंबछड्याँ आहेत त्यांचे गोळे इंग्रजांच्या मुक्कामा पावेतों जातात. परंतु त्यांणीं काम व्हावें असें नाहीं. यास्तव भेलशाहून दोन तोफा भारी आणावयास पाठविले आहेत ते आल्यावर निकड करणार. इंग्रजांचा जोर भारी पडावासा नाहीं. इंग्रज सुरजेजवळ आला येणें करून पोटाची बेगमी आहे. लष्करा बाहेर त्यां कडील कोणी येऊं पावत नाहीं. पाटीलबावांजवळ फौज पेंढार सुद्धां वीस हजार आहे. निकड केल्यास लौकरच कार्य व्हावेंसें आहे म्हणून लिहिलें तें कळलें. त्यास इंग्रज मैदानांत आले आहेत त्यावर पाटीलबावाही खूप फौजे सुद्धां गेले आहेत. जथही बरा पडत चालला आहे. तेव्हां निकड करून पारपत्य करतील ही खातरजमाच आहे. भेलशाच्या तोफा येऊन पोहोंचल्याच असतील. भोंवताली बंदी इंग्रजांच्या पक्की करून भूल करून मग निकड केल्यास काम चांगलें होईल. युद्धाचे कार्यास पाटीलबावा दीक्षित. येथून ल्याहावेंसें नाहीं. भूपाळकर फौज पाठवितो म्हणून पत्रें पाठवितात, अद्याप त्यांकडील कोणी आलें नाहीं म्हणोन लिहिलें. त्यास भूपाळकर याचा विश्वास धरूं नये. खांसा अथवा फौज पाठविली तथापि सावधता असावी. भूपाळकराचीं पत्रें येथें आलीं होतीं कीं वकील पाठवितों. त्याचें उत्तर पाठविलें कीं, इंग्रजाचे पारपत्यास तुम्हीं जाऊन राजश्री पाटीलबावांस सामील व्हावें व वकील इतबारी पाठवून द्यावा. हें वर्तमान तुम्हांस कळावें म्हणोन लिहिलें आहे. रवाना छ. २३ रविलावल हे विनंती.

[३१६] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. माधवराव तुकदेव मानाँजी शिंदे वगैरे मिळून दोन तीन

६. बतेऱ्या=ब्याटरी, तोफांकरितां केलेले मोर्चे.

७. लंब छड्या=लंबछोड्या=फारच लांब लांबोड्या, लांबपल्याच्या.

८. जथ=संप, जमाव.

९. हे कोण ?

१० मानाजी हा मोठा शूर पुरुष होता. त्यास 'फांकडे' असा किताब असे.

हजार फौज जमा केली आणि धूंद्धळ[11] करावें या उद्योगांत होते. ही बातमी येतांच त्याजवर प्रतिनिधीकडील फौज पाठविली. त्यांची व माधवराव वगैरे यांची गांठ गोपाळपुरा नजीक पंढरपुरीं पडोन लढाई झाली. माधवराव यांस जखमा लागोन पाडाव आले. मानाजी शिंदे यांसही जखमा लागल्या, आणि पन्नास पाऊणशें लोकांनशीं पळून गेले. वरकड फौज लुटून फस्त केली. वर्तमान तुम्हांस कळावें म्हणून लिहिलें आहे. रवाना छ. १३ रजब हे विनंति.

पैवस्ती छ. १९ रजब सुरुसन इसन्ने समानीन, मुक्काम वस्ती हुउस डोंगर डांके बराबर.

[३१७]　　श्री.

राजश्री सदाशिवपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंति उपरि हैदरखानाचें निभावणीपत्र मसुद्याप्रमाणें द्यावयाची परवानगी राजश्री पाटीलबावांची जाहली होती. परंतु इतक्यांत अशेरीचा बोभाट आला जे, किल्लेदारावर शिबंदी चढली होती त्यास सरकारांतून खर्चास आलें व सारे जमातदारांस खातरजमेचे कागद आले. या वर्तमानावरून मना जाहले. रात्रौ स्वारी इंग्रजांवर जाऊन माघारी आल्यावर मागती सडेस्वारी चार दिवस जाऊन आपले पत्राचे मसुदे याचे अन्वयें पत्रें घेऊन थैली पाठविली आहे त्याची नक्कल अलाहिदा आहे म्हणोन लिहिलें. त्यास थैली व नक्कल पावली. नक्कलेवरून मजकूर समजला. त्यास हैदरखानाचीं पत्रें राजश्री पाटीलबावांस व आम्हांस आलीं होतीं त्यांत आम्हीं आपले पत्रांचा जाब लिहिला तो पाटील बावांस कळावयाकरितां नक्कल व हैदरखानाचें पत्र पाटीलबावांकडे पाठविलें होतें. त्या पत्राचा जाबसाल आमच्या नकलेच्या अन्वयें लिहून थैली पाठविली; परंतु निभावणीपत्राचा मसुदा हैदरखानाकडून पाठविला होता त्याप्रमाणें पत्र आलें नाहीं. तेव्हां हैदरखान चेनापटणावर जात नाहीं व सरकारचा पैकाही येत नाहीं व चार महिने बरसातींत इंग्रज व हैदरखान राजकारण करून बळा-वितील. सर्व प्रकारें मसलतीस विलग पडेल. हल्लीं पत्र आलें यांतही सरका-रांतून तहनामा झाला आहे त्याप्रमाणें निभावणीचें पत्र पाठविलें आहे असें लिहिलेंच आहे, तेव्हां यावरून गुंता न पडावा. परंतु हैदरखानाची समज एक प्रकारची, या करतां मसुद्याप्रमाणें पत्र त्यांत एक अक्षर अधीक उणें न होतां कागदावरच शिक्का करून पाठवावें, थैलीचा दरकार नाहीं, अशीं लिहिलीं येतात. त्यापक्षीं त्याचे समजे प्रमाणें निभावणीपत्र पाठवून सरकार काम होय तें करावें.

---

११. धूळ=धामधूम, बंड.

नाहीं तर हें पत्र पाठवूनही फळ नाहीं असें त्याकडून घडेल. यास्तव जरूर पत्र घेऊन पाठवावें. नबाब निजामअलीखान यांणीं आपणच होऊन थैली पत्राची पाठविली ते बजिन्नस पाठविली आहे. पत्र पाहिल्यावर मजकूर ध्यानांत येईल. सारांश पाहतां पाटीलबावांचे निभावणीपत्राची वाट हैदरखान पहतात. हैदरखान चेनापटणचे रोखें गेल्यावर नबाव शिकाकौलीकडे जाणार तोंपावेतों हे वाट पहातात. एवढा मोठा मनसुबा एक पत्राखेरीज विलग कसा पडतो हें ध्यानांत आणावें, आणि सरकारचा पैकाही येत नाहीं, तह होऊन बहुमानाचे हत्ती आले ते माघारे फिरविणें हेंही बाईट दिसतें, कदाचित अखेर साल जाहलें बरसात आली आतां पत्र पाठवून फलही काय ? असें ध्यानांत येईल तर पत्र पाठविलें असतां बरसातींत हैदरनाईक चेनापटणाकडे जाईल. पर्जन्यामुळें कांहीं काट न जाला तर राजकारण लागू पावणार नाहीं. सरकारचा पैका येईल. नबाबासही बोलावयास जागा होईल. दूर देशींच्या अर्थें फार चांगलें आहे असें जाणोन वारंवार लिहितों. आज पावेतों सरकारच्या कामांत पाटीलबावांकडून कोठेंही विगलता पडली नाहीं, आणि हल्लीं उगेच संदेह मनांत आणून निमित्य ठेवून पत्राविषयीं विलंब लावला. तर संदेहाचें मूळ येथून काडीमात्र नाहीं. तेव्हां एका घटकेंत दूर करतां येतील, परंतु मनसुबा जाहल्यास संभाळणार नाहीं. असें आहे. खातरजमेचें पत्र मसुद्याप्रमाणें लौकर पाठवावें म्हणोन हैदरखानास बोलावयास जागा राहिली नाहीं. हैदरखान निघाला म्हणजे नबाबास बोलावयास जागा नाहीं. मग जो अंतूर करील त्यावर शब्द राहून काम होईल असें आहे. याकरितां पत्र जरूर घेऊन पाठवावें. अशेरीचा मजकूर लिहिला याची संभूतही नाहीं. चौकशी पाहिजे तशी करावी. ये विषयीं पूर्वीं विस्तरें लिहिलेंच आहे. उगेच निमित्य काढून सरकार काम विलग पडावें हें न व्हावें. रवाना छ १९ जमादिलावल हे विनंति.

[३१८] श्री.

राजश्री सदाशिवपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंति उपरि. कित्येक संदेहामुळें रेवा उतरणार नाहीं असें म्हणतात, त्यास येथें रतीमात्र वांकडा अर्थ नाहीं, व पुढेंही घडावयाचा नाहीं. हे संदेह राजश्री नारोपंत व रामजी पाटील यांची गांठ पडल्यावर अवघे दूर होऊन संतोषच होईल. कारभाऱ्यासही ममता करणें तर दुरूनच चाकरी सांगावी असें बोलतात. त्यास राजश्री पाटीलबावांस चाकरी सांगणें ते श्रीमंतांनीं सांगावी. ते ल्हान तों पर्यंत जेथें उणें पडेल तेथें सांभाळणें त्यांकडे आहे. तेव्हां कारभारी

१२. येथपासून खुद्द नानांचें अक्षर.

काय चाकरी सांगतात ? रेवा उतरणार नाहीं ही गोष्ट चित्तांत देखील आणूं नये. सर्व भार त्यांवर. मसलत पडेल तिकडे संभाळणें त्यांकडेसच आहे. रवाना छ. १९ जमादिलावल हे विनंति.

[३१९]   श्री.

राजश्री सदाशिवपंत स्वामींचे सेवेशीं

विनंती उपरि. तुम्हीं छ. २७ सफरचीं पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. स्वामींनीं तहनामा पाठविला तो सिप्रींत पावतांच पुढें रवाना केला. मागाहून मी व राजश्री रामजीपाटील पोंहोचलों. पाटीलबावांची व नारोपंताची भेट जाहली. यादीवरून जाबसाल पाटीलबावांसीं होतात. इंग्रजांशीं बोलून करारांत आले म्हणजे विनंति पत्रीं लिहावयास येतील म्हणोन लिहिलें तें कळलें. त्यास तुम्हीं तेथें गेलां आहां. सविस्तर पर्याय तुम्हांजवळ व रामजी पाटिलाजवळ बोलण्यांत आलेच आहेत व लिहिण्यांत आले आहेत त्याप्रमाणें लवकर अमलांत यावें. वरकड नारो शिवदेव यांस लिहिलें आहे त्यावरून कळेल. रवाना छ २२ रविलावल हे विनंति.

[३२०]   श्री.

राजश्री सदाशिवपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंति उपरि. तुम्हीं चंद्र २६ जमादिलेवल मुकाम नजीक बरीया तालुके पायागड येथून पत्र पाठविलें तें पावलें, स्वामीचीं आज्ञापत्रें सादर जाहलीं तीं वाघोड्यास पावलीं. राजश्री पाटीलबावांस दाखविलीं व त्यांचेंही पत्र दिलें. हैदरखानाचे निभावणीपत्राची परवानगी निक्षूण जाहाली आहे. आज अगर उद्यां घेऊन पाठवितों. म्हणोन विस्तारें लिहिलें तें कळलें. त्यास हैदरखानाचें पत्र लौकर देण्याविषयीं निक्षूण सांगितलें हे फार चांगलें जालें. येणेंकरून मसलतीसं[13] * * * उपयोगं * * * पडेल. पेशजी तुम्हीं पत्र पाठविलें होतें त्यांत लिहिलें होतें जे, मागाहून निभावणीपत्र पाठवितों त्याजवरून हैदरखानाकडील वकील येथें आनंदराव आहेत त्यांस सांगितलें जे, पाटीलबावांकडून निभावणीपत्रक लौकरच येईल. असें सांगितलें त्यावरून वकिलानें पठाणास लिहून पाठविलें जे, निभावणीपत्र लौकर पाठविणार त्यावरून वैशाख वद्य एकादशीस हैदरखान डेरेदाखल जाले म्हणून बातनीचीं पत्रें आलीं. तुम्हांस कळावें म्हणोन लिहिलें आहे. राजश्री भागिरथराव शिंदे वगैरे पांच सात हजार फौज व तोफखाना दोहदचे मार्गें पुढें रवाना जाले, मागाहून

१३. येथें पत्र फाटून अक्षरें गेलीं आहेत.

पाटीलबावाही जाणार. छावणीचा मजकूर उज्जनीचा तर्कांत दिसतो म्हणोन लिहिलें, त्यासही गोष्ट ठीक नाहीं. मसलतीस विलग दिसतें. याजकरितां तुम्हीं राजश्री पाटीलबावांशीं बोलून कोंडाईबारीकडेसच छावणी करावी असा निश्चय करावा. ही गोष्ट जरूर जाली पाहिजे. येणेंकरून शत्रूवर दाब, मसलतीस उपयोग; याजकरितां कोंडाईबारीवरच छावणी करावी असें पाटीलबावांशीं बोलून निश्चय ठरेल तो लिहून पाठवावा. निभावणीपत्र पाठवितों म्हणून तुम्हीं पूर्वीं लिहिलें होतें त्याचा इशारा वकिलास केला त्यावरून डेरे दाखल जाले. हल्लीं पत्र द्यावयाची परवानगी जाली. पत्र लौकर पाठविणार त्यास पत्र लौकर येऊन त्यांजकडे गेलें म्हणजे ते[१४] न* कूच करून चेनापटणाकडे लौकरच जातील[१४]. सारांश उभयतां सरदारांची छावणी कोंडाईबारीवर व्हावी हें मसलतीस चांगलें. उज्जनीस राहिल्यानें फार विलग आहे. आम्हांस चांगलें दिसेल तें ल्याहावें, सुचवावें. तेही दौलतेस व मसलतीस उपयोगी तेंच करतील. हैदरखानाचे निभावणीपत्राची परवानगी जाली म्हणोन पूर्वीं तुम्ही लिहिलें होतें तींच अक्षरें हैदरखानाकडील आनंदराव यास दाखविलीं व येथूनही पत्रें हैदरखानास लिहिलीं कीं, राजश्री पाटीलबावांचें पत्र येतें, तुम्ही संदेह न धरतां लौकर निघोन चेनापटणाकडे जावें. त्यावरून हैदरखान डेरे दाखल जाले. कांहीं फौजा तिकडे रवाना केल्या. तुम्हांकडून मसुद्या प्रमाणें निभावणीपत्र रवाना जालेंच असेल. हें पत्र पावतांच हैदरखान लौकर जाईल. राजश्री नारोशिवदेव यांची रवानगी चहूं पांचा दिवशीं करतों. वांईहून* आले. रवाना छ १४ जमादिलाखर हे विनंति.

[३२२] श्री.

राजश्री सदाशिवपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि तुम्ही छ १२ सावानचें पत्र पाठविलें तें छ २६ मिनहूस पावलें. राजश्री पाटीलबावा यांणीं बलावून सांगितलें जे, आम्हांस वरचेवर कोंडाईबारीवर यावें म्हणून लिहिलें येतें त्यास गोहदकर जाट व इंग्रज एक होऊन शिप्री कोल्हारावर छावणी केली व नजफखानाची व जयपूरकरांची फौज एक होऊन होळकराकडील रामपुरा वगैरे महालांचीं ठाणीं उठवून त्यांणीं आपलीं कायम केलीं. असें असतां आम्ही देशीं गेल्यास माळवा शत्रू घेतील. मग जातीनें काय घडणें तें घडेल. फौज आम्हांजवळ राहणार नाहीं. याजपेक्षां

१४. मूळ पत्र फाटून अक्षरें गेलीं आहेत. | असें होतें.
* यावरून नारोपंत वांईचे राहणार होते |

कलकत्याहून दक्षणेकडे इंग्रज यावयास निघतात त्यांस वाट अंतरवेदींतून पडली आहे, ही मना केली म्हणजे सुरत मुंबईकरांची कुमक होणार नाहीं. पातशाहा व नजफखान यांस मिळवून घेवून इंग्रजांचे पारपत्य करावें ही मसलत चांगली व ग्वालेरीचें वर्तमान गोहदकरांनीं घेतल्याचें व रघुनाथराव रामचंद्र कुटुंबसुद्धां मारले गेल्याचें व आंबोजी इंगळे कुटुंबसुद्धां निघून आल्याचें व खानदेशांत केसो कृष्ण आल्याचें व सारेच देशीं एक जागा जाल्यानें चहूंकडील मसलती कशा आटोपतात ? विचारास आलें तर सरकारांतून देश व कोकणची मसलत सांभाळावी. नबाब भोंसले यांची देखील फौज आणावी. होळकरांनीं खानदेशचे महाल केसोपंतांनीं घेतले ते सोडवून खानदेश व गुजराथ मिळून इंग्रजाचें पारपत्य करावें. आम्हांस सांगितल्यास पातशाहा नजफखान व राजेरजवाडे मिळवून घेऊन इंजांशीं गाठ घालितों. याप्रमाणें विचारास आलें तर होळकरासही पत्रें पाठवून खानदेशची मसलत त्यांजकडे लावावी. आम्हांस हिंदुस्थानांत जाण्याची परवानगी पाठवावी. म्हणोन विस्तारें लिहिलें तें कळलें. त्यास येविशींचीं उत्तरें राजश्री पाटीलबावाचें पत्र आलें त्याचीं विस्तारें उत्तरें लिहिलीं आहेत त्याजवरून तुम्हांस सविस्तर कळेल. पूर्वीं तुमचीं दोन पत्रें पुढील मसलतीच्या मजकुराचीं आलीं होतीं त्याचीं उत्तरें पूर्वीं दुहेरी लिहून पाठविलीं तीं पावलींच असतील. इंग्रजांच्या तीन मसलती एक हिंदुस्थान, एक गाडर, एक मुंबईकर, अशा तीनही करणें प्राप्त. त्यांत हिंदुस्थानचे इंग्रजाचे मसलतीस पातशाहा नजफखान अनकूळ होतील यामुळें हलकी जाईल, मुलूक व पैकाही सरकारांत येईल, अशी आहे. खानदेश गुजराथ व देशची मसलत औघड आहे. यास्तव राजश्री पाटीलबावांचें येणें कोंडाईबारीकडे जाहल्यास फार चांगलें; नाहीं यापक्षीं होळकर फौजसुद्धां व सरकारचे सरंजामी पवार व राजश्री शिवाजी विठ्ठल वगैरे मिळून भाद्रपदमासीं कोंडाईबारीवर येणें होय असें करून मग पाटीलबावांनीं हिंदुस्थानचे मसलतीवर नमूद व्हावें. होळकराचा अनमान इकडे यावयाविषयीं जाहल्यास पाटीलबावानीं कोंडाईबारीकडे परिछिन्न यावें. होळकरास पत्र पाठवावें म्हणोन लिहिलें त्यास येथून पत्रें पाठवावीं, त्यांचे जाब त्यांणीं येथें लिहून पाठवावे, फिरून त्यांचीं उत्तरें जावीं, या खालींच दिवस निघोन जातील. मसलतीस दिवस राहिले नाहींत. याकरितां राजश्री पाटीलबावांनीं होळकरास अथवा त्यांकडील कारभाऱ्यांस बलावून आणून साफ पुसावें कीं, एक हिंदुस्थानची मसलत व एक गाडराची खानदेश गुजराथ सुद्धां; यांतून तुम्ही कोणती करतां ? जी ते कबूल करतील ती त्यांस सांगून त्यांणीं तदुदेस लागावें आणि

उभयतां सरदारांनीं सरकारांत पत्रें पाठवावीं. या उपरि अवकाश राहिला नाहीं. इंग्रज तो पर्जन्यांतही पेशकदमी करीत आले. तेव्हां ते दसरियाची वाट पहात नाहीं. असें मनांत आणून लौकर तर्तुद दोहीकडील व्हावी. कोणाकडे कोणती मसलत हा उभयतां विचारें रफता लिहून पाठवावें. त्याप्रमाणें सरकारांतून पत्रें पाठवावीं असें असल्यास पाठवूं. परंतु पत्राची वाट न पहातां आपल्या आपल्या कामावर नमूद व्हावें. वरकड इकडील अडचणीचे प्रकार पूर्वीं तुम्हांस विस्तरें लिहून पाठविलेच आहेत. त्यांतही श्रीमंतांच्या दैवें करून जें घडेल तें खरें. नबाबाची व भोंसल्याची फौज इकडे आणविली असतां न यावयाचीं कारणें पूर्वीं लिहिलींच आहेत. त्यावरून कळतील. रवाना छ २ रमजान हे विनंति.

[३२१] श्री.

राजश्री सदाशिवपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंति उपरि. पूर्वीं तुम्हीं राजश्री पाटीलबावांस राजश्री पुरुषोत्तम महादेव यांचें पत्र आलें होतें त्याची नक्कल येथें पहावयाकरितां पाठविली, व सरकारांतही मशारनिल्हेचीं पत्रें आलीं होतीं, त्यांतील सारांश पहातां पातशाहा व नजफखान यांच्या मनांतून इंग्रेजांचें पारपत्य करावें. इकडील फौज मदतीस असावी, उभयतां सरदारांनीं गुजराथचे मसलतीची पिछा सोडूं नये; व पातशाहा व नजफखान यांस टाकून इंग्रजाकडील राजकारण आलें असतां स्नेह करूं नये. येविषयीं वचन प्रमाण परस्परें खातरजमेचीं झालीं असतां, पातशाहा व नजफखान इंग्रजांची मसलत करतात असे अर्थ त्यांत लिहिले आहेत. त्या पक्षीं उभयतां सरदारांकडील दहा बारा हजार फौज पातशाहा व नजफखान यांशीं पक्का करार परस्परें होऊन त्यांकडे पाठविली असतां ते इंग्रजांशीं बिघाड करून मसलत करतात आणि उभयतां सरदार कोंडाईबारीकडे आले असतां हेही मसलत चांगली होईल. उभयतां सरदारांतून एकजण कोंडाईबारीकडे येऊन एकानें हिंदुस्थानची मसलत करावी हें तों पातशाहास फारच अनकुलतेचें पडेल. सारांश या समयीं पातशाहा व नजफखान यास जरूर मेळवून घ्यावें. त्यांचा आपला करारमदार पक्का करावा. मग फौज अथवा एका सरदारानें जाणें कोणते ठराव करणें तें करून लौकर करावें. परंतु पातशाहा व नजफखान यांस मेळवून घ्यावें. हें तुम्ही पाटीलबावाशीं बोलून लौकर अमलांत येई तें करावें. आतां दिवस राहिले नाहींत. त्वरा व्हावी. रवाना छ ३ रमजान हे विनंति.

[३२३]   ॥ श्री ॥

राजश्री सदाशिवपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंति उपरी. तुम्हीं राजश्री नारो शिवदेव याचे पत्रीं लिहिलें कीं, राजेश्री पाटीलबाबांचें बोलणें रेवा उतरणें नाहीं. मर्जी असली तर इकडेच राहतील. मी आग्रह करीत नाहीं. नाहीं तर माझा जाबसाल आतां चालला आहे जे, सुरतेस इंग्रेज छावणीस जातो. बाजत बरसात पुण्यास गेला तर विचार कसा होईल ? याचें उत्तर पाटीलबावांनीं केलें कीं, तुमच्या मनांत आम्ही कोंडाई बारीवर छावणी करावी तर हें सहसा होत नाहीं. रेवा उतरणें नाहीं. माझे मानस कोंडाई बारीवर छावणी घडावी, सुरतेची बंदी व्हावी, निदान कोंडाई बारीवर फौज ठेवावी, पाटीलबावांनीं बराणपुरावर छावणी करावी. त्यांस कोंडाई बारीवर छावणी करावयाची मर्जी असल्यास विमनस्कतेचीं पत्रें लिहूं नयेत फार गोड येत जावीं तीं साधकें पाहून, वृत्तीवर येऊन, चित्तास आलें तर कोंडाई बारीवर अगर बऱ्हाणपुरीं छावणी करतील. बऱ्हाणपुरीं राहिल्यावर स्वच्छतेचीं व मसलतीस उपयोगाचीं साधनें विस्तारें लिहिलीं तीं कळलीं. त्यास छावणीचे प्रकाराचें उत्तर आलाहिदा लिहिलें आहे, त्यावरून कळेल. विमनस्कतेचीं पत्रें येथून लिहिण्यांत येत नाहींत. तुम्हांकडून निर्मूळ वृक्ष उभे होऊन येतात, त्यांचीं उत्तरें मात्र सरळ रीतीनें लिहीत गेलों. कोंडाईबारीवरील छावणीच करतां गोड ल्याहावें, नाहीं तर गोड लिहूं नये, असा भाव येथें नाहीं. मुळींच गोड आहे तेथें गोडच लिहीत गेलों व लिहीत जाऊं. रवाना छ १९ जमादिलावल हे विनंति.

[३२४]   ॥ श्री ॥

राजश्री सदाशिवपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंति उपरी. छावणीचे प्रकार तरि सुरतेस इंग्रेज छावणीस आले आणि उभयतां सरदारही सारे फौजेनिशीं इकडे आले, तर इंग्रेजांनीं अमदाबाद तालुका व डबाई वगैरे महाल त्यांणीं घेतले ते त्यांकडे काईम राहिले व फत्तेसिंग गायकवाड यांचे पोटीं निर्वेध पडले. बाजत बरसात मसलत करणें ती इंग्रेज दुसरीकडे करतील. तेव्हां साधल्या गोष्टी पाठीमागें पडल्या ही गोष्ट चांगली नाहीं. याकरितां सरदाराकडील दहा हजार फौज व गणेशपंत सुद्धां कोंडाई बारीवर ठेवावे म्हणजे सुरतेवर दबाव पडेल आणि उभयतां सरदारांनीं अमदाबाद प्रांतीं छावणी करून अमदाबाद बरसातींत घ्यावी. तिकडे राहिल्यावर फत्तेसिंग सहजच येऊन मिळतात, दुसरा उपायच त्यांस नाहीं. डबाईही सहजांत येईल. तेव्हां इंग्रेजानीं सालमजकुरीं जितकें साधलें तितकें त्यांच्या हातून

जाऊन, त्यांचे तालुके खराब हें अधीक त्याची नुकसानी असें त्यास समजलें. परंतु पाणी उतरतांच जिकडे इंग्रेज रोख धरतील तिकडे उभयतां सरदारांनीं यावें असें पक्कें होऊन जहाल्यास हा एक पक्ष आहे; अथवा अधीक फौज अमदाबाद तालुक्यांत छावणीस ठेवून मुलुख मारावा आणि निम फौजेनिशीं उभयतां सरदारांनीं कोंडाईबारीवर छावणी करावी परंतु या गोष्टींत अमदाबाद येणार नाहीं. मुलुख मात्र तांराज[१५] होईल. फत्तेसिंग काय करतील तें करूत. असें आहे परंतु उभयतां सरदार कोंडाईबारीवर राहिले असतां इंग्रेजांवर जरब चांगली राहील. दोहींतून जें चांगलें दिसेल तें करावें. बराणपुरचे छावणींत एकही रोख राहत नाहीं. तेव्हां तेथें रहाणें मसलतीस ठीक नाहीं. मसलतीचे[१६] व दूरदेशींचे अर्थ पाटीलबावांनाही फार समजतात. कोणताही प्रकार करणें तो मसलतीस पेंच न पडे असाच करतील. आम्हांस सुचले प्रकार लिहिले आहेत. रवाना छ १९ जमादिलावल हे विनंति.

[३२५] श्री.

राजश्री सदाशिवपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंति उपरि. राजश्री पाटीलबावा उज्जनीस व होळकर इंदुरास छावणी करणार ही गोष्ट मसलतीस फार विलग पडली. सर्वत्र जाहिरांणा[१७] जाला कीं मसलत सोडून घरास गेले ही गोष्ट उघडी बाहेरील समजणारांस दिसते. घरांतील रीतीनें पहातां पाटीलबावांस इंग्रजांचें पारपत्य करणें जरूर व त्याप्रमाणें काळजी धरून तर्तुद ही ते करीत आहेत ही आमची खातरजमाच आहे. परंतु बरसात होतांच फौज सुद्धां इंग्रजाशीं जाऊन गांठ घालीत तों पावेतों सर्वत्रांस विलगपणाची बोलणीं बोलावयास कारणें जालीं व इंग्रजांशींही यावरून चतुर्मासांत कोण कसें संधान लावील याचा संदेह प्राप्त आहे. यास्तव छावणीस इंग्रजांच्या उरावर मातबर सरदार योजून दहा बारा हजार फौजेनशीं पाठवून नबाब हैदरखान व भोंसले यांस दुहेरी पत्रें पाठवावीं कीं, इंग्रेज जरवेत आल्यामुळें सुरतेस छावणीस निघोन गेले. पुढें बरसात त्या प्रांतीं भारी, भारी फौजेस रहावयास अडचण, यास्तव पंधरा हजार फौज छावणीस अमके ठिकाणीं ठेऊन आम्ही उज्जन अथवा बराणपूर काय निश्चय ठरला असेल तेथें छावणीस आलों. सर्व तयारी जारी आहे. बरसात होतांच इंग्रजाचें पारपत्यास जाणें घडेल. छावणीस राहिलों हें ही इंग्रजाचे तोंडावरच आहे व पल्ला ही नजीक आहे. जलदीनें जाऊन पोंहोचूं. जो नक्षा इंग्रजाचें पारपत्याचा ठरला आहे

१५. ताराज=खराब.
१६. खुद्द नानांचें अक्षर.
१७. जाहिराणा=प्रसिद्धि, लौकिक.

त्याप्रमाणें आपले आपले तर्फेचे इंग्रजाचें पारपत्य करावें. याप्रमाणें पत्रें जरूर पाठवावीं. येणें करून त्यांची खातरजमा पटेल आणि मसलत सोडणार नाहींत. पत्रें न गेल्यास मसलत सरदारांनीं सोडली असें होऊन अगदीं मनसबा नासेल. आज पावेतों खटपट करतां करतां हैदरखान बेंगरूळा पुढें गेले. मीर वगैरे फौजा पुढें रवाना केल्या. आपण ही मागाहून दरमजल जात आहेत. भोंसलेही बंगाल्यानजीक गेले. नबाबांनीं ही आपले चिरंजीव यांजबरोबर फौजेची तयारी करून बाहेर काढिले आहेत. हैदरखान इंग्रजांवर गेला ही बातमी नबाबास कळल्यावर आतां रहाणार नाहींत. असा मनसबा तोंडास आला असतां उज्जनीचें छावणीचे वर्तमान कळल्यावर सर्वांस संदेह पडेल. यास्तव पत्रें लौकर पाठवावीं म्हणजे दसरा होतांच चोंहोकडून ताण चांगला बसावया जोगा आहे. मनसबा रंगास आला आहे. सर्व ही मनसबा व दूरदेशी पाटीलबावा समजतात. आम्हांस जें सुचतें तें आम्ही ल्याहावें म्हणून लिहिलें आहे. [18]उज्जनीस गेल्यामुळें मसलतीस एक प्रकार जाहिराण्यांत दिसेल. तत्राप जाणें तर इंग्रेजांचे उरावर दहा बारा हजार फौज ठेवून पाठीवर रहाणें व्हावयाचें होतें. असो, पुढें तरी मसलतीस चांगलें पडे व दिसे असें करावें. रवाना छ १ रजब हे विनंति. पैवस्ता चंद्र २० रजब सुरूसन इहिदे समानीन मुक्काम उज्जनी बाहेर हरनाथ काशीद.

[३२६] श्री.

राजश्री सदाशिवपंत स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि. आलीकडे तुम्हांकडून पत्र येऊन वर्तमान कळत नाहीं. त्यास राजश्री पाटीलबावा पुढील मनसुब्याची तरतुद व मसलत कशी करतात हें सविस्तर लिहून पाठवावें. पाटीलबावांस सर्व प्रकारें श्रीमंतांचे दौलतीची काळजी आहेच व सर्व भारही त्यांवरच तेव्हां येथून विस्तारें काय ल्याहावें व जें सुचत गेलें तें पूर्वीं लिहित गेलोंच आहों. उज्जनीस गेल्यामुळें व फौजेस निरोप देतात या वर्तमानानें चहूंकडे अंदेश पडले आहेत त्यांची निराकरणें आम्ही करावयाचे रीतीनें करीतच आहों. परंतु इंग्रजांची मसलत शेवटास नेली तरच सर्व गोष्टींचा परिणाम उत्तम. त्याची तरतुद सालमजकुरीं तरी लौकर व्हावी. भाद्रपद मासीं फौजे सुद्धां कोंडाई बारीवर आणि गोविंदराव गायकवाड याजबराबर दहा बारा हजार फौज देऊन अमदाबाज व बडोद्याकडे हंगाम सुरू व्हावा. इंग्रजाचे [19]कोशील ठरले त्यांतील बातमी ऐकण्यांत आली आहे कीं गुजराथची मसलत गुदस्तां बेत केल्याप्रमाणें अमदाबाज डबाई घेऊन

---

१८. येथपासून खुद्द नानांचें अक्षर. | १९. कोशल=कौन्सिल, मसलत.

मुलूक कबजेंत आणला आणि स्वस्थपणें सुरतेस आलें, छावणी केली. साल मजकूर बरसात होतांच, किंबहुना भाद्रपदमासीं, गाडर जमियती सुद्धां कोंडाई बारीनें खानदेशांत येऊन पुढें चाल करावी आणि मुंबईकर व मद्रासेहून मुंबईस तीन हजार माणूस आले आहे त्या सुद्धां पुण्याकडे चाल करावी. आम्हां पुढें कोण ठरूं पावतो? अशीं मगरूरीचीं बोलणीं होऊन सिद्धांत ठरविला आहे. व मुंबईस सामयनाची तरतुद भारी होत आहे. ही बातमी प्रमाण आहे. यास्तव त्याचें निघणें नाहीं जाहलें तों आपण छातीवर त्यांचे जाऊन उभें रहावें तरच मसलत कांहीं होईल. या गोष्टीस थोडाशी ढील जाल्यानें मसलत संभाळणें कठीण आहे. या करतां फौजेस निरोप देऊं नये. कदाचित् म्हणतील कीं फौज जेव्हां पाहिजे तेव्हां वरचेवर जमा होईल तर ही गोष्ट दर्शी असल्यावर फौज नजीक असत्ये यां करतां लौकर जमा होत्ये, दूर असल्यावर देशची फौज जमा होण्यास दिवस गत लागते. तेव्हां पुढें विलग पडेल. हें सविस्तर अर्थ पाटीलबावांशीं तुम्ही बोलावे. तेही सर्व समजतात. थोरपणास उचित तेंच करतील. रवाना छ ३ साबान हे विनंति. पैवस्ती छ १७ साबान सुरूसन इहिदे समानीन मुक्काम उज्जेन.

[३२७] श्री.

राजश्री नानापंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंति उपरि. राजश्री पाटीलबावांनीं इंद्रसेनाशीं तहप्रकरणीचे जाबसाल करार मदारांत आणिले त्याची कलम बंदी याद ठराविली त्या यादीची नक्कल श्रीमंतांकडे पाठवावयास दिली ती याद पारशी व तिची हिंदवी करून दोन्ही यादी पाठविल्या आहेत. त्या वरून सर्व भाव ध्यानास येतील. या करतां त्यांची उत्तरें दूरदेशींचे विचारें करून लिहिण्यांत यावीं म्हणोन विस्तारें करून लिहिलें तें सर्व कळलें. त्यास दोन्ही यादी पाहिल्या. मजकूर सर्व कलमवार ध्यानांत आला. सारांश कोणेही प्रकारें सरकार काम होऊन पाटीलबावांस येश यावें यास्तव निदान पक्षाची तोडजोड लिहून पेशजी यादी पाठविल्याच आहेत. त्या पाहून सर्व समजण्यांत आलेंच असेल. व हल्लीं तह प्रकर्णीची याद पाहून उत्तरें कलम बंदी लिहून पेशजींच्या अन्वयें पाठविलीं आहेत या प्रमाणें बोलून करारांत आणावें. पाटीलबावांच्या पत्रांचीं उत्तरें लिहिलीं आहेत प्रविष्ट करावीं. यां तहनाम्यांत दिकती फार आहेत याचे विस्तार कलमवार पूर्वी लिहून पाठविलें आहे ते पाटीलबावाशीं बोलिल्यास त्यांचे ही

२०. नानांच्या हातचा मजकूर.

चित्तांत यावया जोग्या आहेत. ऐकल्यावर उत्तर काय करतात तें लिहून पाठवावें. रवाना छ २७ साबान हे विनंति.

[३२८] श्री.

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंति उपरि. तुम्ही छ २१ रबिलाखर व छ ६ जमादिलावलचीं पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. लिहिलें वर्तमान सविस्तर कळलें. उत्तरें अलाहिदा लिहिलीं आहेत त्या वरून कळेल. प्रस्तुत ग्वालेर किल्यास तोफा लाविल्या आहेत, मोर्चेहि चालतात, शहरांत अमल पाटीलबावांचा आहेच, किल्ला मात्र लढतो. तो ही लवकरच सुटेल. किल्या खालीं बदलगड होता तो घेतला म्हणोन लिहिलें तें कळलें. उत्तम आहे. ग्वालेर तालुक्यांत राजश्री शिवाजी विठ्ठल यांचा सरंजाम आहे तो त्यांकडे चालवावा असा करार आहे त्या प्रमाणें त्याचा त्यांकडे दिला असल्यास बरेंच झालें. नाहीं तर द्यावा. रवाना छ ९ जमादिलाखर हे विनंति. राजश्री पाटीलबावांचीं पत्रें आलीं त्याचीं उत्तरें पाठविलीं आहेत प्रविष्ट करावीं. हे विनंति.

[३२९] ॥ श्री ॥

राजश्री नारोपंत स्वामीचे सेवेशीं.

विनंति उपरी तुम्हीं छ ४ रमजानचीं पत्रें व राजश्री पाटीलबावांचीं पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. ग्वालेर किल्ला घेतला. आठ पंधरा रोज येथेंच राहून किल्याचा बंदोबस्त जाल्यावर पुढें कोणती मसलत करतात तें लिहून पाठवीन. जैनाबादचे कमावीसदारास ताकीदपत्र घेऊन पाठविलें आहे. मक्त्याप्रमाणें ऐवज द्यावा, तेथें कोणी रजबद केलीयास सूट देऊं नये. पाटीलबावांचें निक्षून बोलणें आहे. लग्नाचीं वस्त्रें भाई वगैरे यांस आलीं. राजश्री माधवराव गंगाधर यांस आलीं नवतीं. यास्तव बावांनीं त्यास वस्त्रें देऊन सरकारचीं वस्त्रें देतों म्हणून बोलले म्हणून लिहिलें तें व श्रीमंत दादासाहेब इकडे आले येविशीं राजश्री पाटीलबावांचें बोलणें जालें त्याचा मजकूर लिहिला तो सर्व कळला व राजश्री रामजी जाधव यांनीं पाटीलबावांस पत्र लिहिलें होतें त्यांतील मजकूर व त्याजवर पाटीलबावांचें बोलणें जालें त्याचा विस्तारें करून मजकूर लिहिला तो सर्व कळला. त्यास ग्वालेर घेतली आतां पुढें मसलत कोणती आहे तें लिहून पाठवावें जैनाबादचे कमावीसदारास ऐवजाविशींचें पत्र पाठविलें तें पावलें. राजश्री शिवरामपंत थथे यांजकडे पाठविलें आहे. ते ऐवज घेतील. नाहीं तर होईल तें लिहून पाठवूं. सूट देऊं नये म्हणोन लिहिलें, उत्तम आहे.

माधवराव गंगाधर यांस श्रीमंतांचे लग्नाचीं वस्त्रें सरकारचीं आलीं नव्हतीं, त्यावरून पाटीलबावांनीं येथें त्यास वस्त्रें सरकारचीं म्हणून दिल्हीं म्हणोन लिहिलें त्यास सरकारचीं वस्त्रें ज्यानीं अहेर केले त्यांस दिल्हीं. त्यांजबराबर राजश्री दाजी गंगाधर यांस दिल्हीं. रा॥ छ ४ जिलकाद हे विनंति.

[३३०]   श्री लक्ष्मीकांत.

राजश्रियाविराजित राजमान्य राजश्री नारोपंतनाना स्वामींचे सेवेशीं.

पोष्य कृष्णाजी तानदेव कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति उपरि येथील तागायत छ २९ माहे जिल्हेज पावेतों मुक्काम महतपूर कुशलरूप जाणून स्वकीय कुशळ लेखन करीत गेलें पाहिजे विशेष बहुत दिवस झाले कृपापत्र येऊन संतोष होत नाहीं तर सविस्तर लिहून सांभाळीत गेलें पाहिजे. विशेष प्रां महतपुर सरकार चंदेरी येथील जाबसालाविशीं पूर्वीं आपण पत्रें श्रीमंत राजश्री पाटीलबावांस लिहिलीं व राजश्री पांडुरंगपंत बापूस लिहिलीं तीं पत्रें आम्हीं रवाना केलीं परंतु लष्करें दूर गेलीं करेराचे मुक्कामपर्यंत चिरंजीव राजश्री केसोपंत महतपुराहून गेले. पुढें मार्ग चालेना. तेव्हां परतोन आले. पत्रें रवाना केलीं माहालीं आलियावर तहशील करावी त्यास तेथील जमीदारांनीं हरामखोरी केली. केसोपंताशीं करार केला कीं, महतपुरास जातों ऐसें बोलोन परभारें लष्करांत गेले. आम्हाकडे आले नाहींत. पूर्वीं महालची तहशील राजश्री यादवराव हरीनीं नेली. त्यास सर्व कसबें जमीदाराचीं आहेत. तरी येविशीं श्रीमंत राजश्री पाटीलबावांस पत्र लिहून पाठवावें आणि जमीदार तेथें गेले आहेत त्यांजला ताकीद निक्षून करून महालीं येऊन अम्मल सुरळीत चालेल तें करावें. श्रीमंतांनीं आमचे पासून रसद दहा बारा हजार रुपये घेतले आम्हास महालाचा ऐवज पैसा एक आला नाहीं तरी पत्रें लिहून पाठवावी. आपलेकडील राजश्री पांडुरंगपंत बापु आहेत त्यांजला पत्र लिहून तपसीलवार द्यावें म्हणजे ते जाबसाल करून घेऊन पाठवितील. श्रीमंत पाटीलबावांस पत्रें चांगलीं लिहून पाठवावीं. ज्या गोष्टीनें आमचा ऐवज उगवे तें करावें. आपण मन घातल्यास कार्य होऊन येईल. यानंतर आपण पत्र राजश्री केसोपंत नि॥ गोपाळ संभाजी याजबरोबर पाठविलें तें पावलें. आपले भरंशियावर जाहागिरीचीं खेडीं आहेत त्यांचा बंदोबस्त करितों. कारकून आमचे तर्फेचा पाठवितों. आपण निक्षून पत्र राजश्री पांडुरंगपंतास लिहोन दिल्हें पाहिजे कीं महतपूरचे जमीदार तुम्हांपाशीं आले आहेत त्यांसि दबावून सांगणें कीं, कृष्णाजीपंत यांणीं सरकारांत पंधरा हजार दोन सालची रसद दिली आहे त्याचे रुपये याची निशा देणें; नाहीं तरी तुमची अबरू राहणार नाहीं. ऐसें पत्र निक्षूण राजश्री

पांडुरंगपंतास कृपा करून लिहोन दिल्हीं पाहिजेत. कृपा लोभ असों दिजे हे विनंती.*

[३३१] ॥ श्री ॥

नेमणूक§ लग्न श्रीमंत राजश्री राव[21]साहेब सुरूसन सल्लास समानीन मया व अल्लैफ[22]. कामें नेमून सांगितलीं:—

[१.] अक्षतेस सोईरे व गृहस्थ व वैदिक व पंडित व मातबर सरकारकून व सरदार व शिलेदार व संस्थानिक वगैरे सर्वांस अक्षत समारंभानें फिरोन करावी. देखील[23] वाणी उदमी सर्वांस द्यावी.

१. गृहस्थ मातबर समारंभानें फिरावयास कसबा देखील जुनाकोट सोमवार, मंगळवार, पेठेंत अक्षत करावयासि:—

१. नीळकंठराव गोविंदे[25]. १. महिपतराव साठे.

२.

१. आदितवार व बेताळ पेंठ व भवानी पेंठ व गंज पेंठ:—

१. पांडुरंगराव बाबूरांव. १. गणपतराव कोलटकर.

२.

१. बुधवार व शुक्रवार व नारायण पेंठ व सदाशिव पेंठ—रास्ते.

१. शनवार पेंठ व मेहुणपुरा व हशमपुरा:—

१. अमृते[26]राव. १. बाळाजीनाईक भिडे.

२.

१. फौजेचे अक्षतेस.—

---

* आजपर्यंत सालबाईच्या तहासबंधें नानाफडणीस व त्यांचे हस्तक यांजमध्यें पत्रव्यवहार प्रसिद्ध होत आला तो रा० अंताजी पंत हरडीकर व गोविंद रामचंद्र केळकर वस्ती महाड यांणीं मोठ्या मेहनतीनें मिळवून आम्हांकडे पाठविला. ह्या तहासंबंधें आणखींही पत्रें मशारनिल्हेनीं पाठविलेलीं आम्हांकडे शिलक आहेत. पण तीं बहुतेक त्या त्याच मजकुराचीं असल्यामुळें तूर्त तीं प्रसिद्ध करण्याचें तहकूब केलें आहे.

§ ही नेमणूक-यादी आम्हांस रा० रा० काशिनाथ कृष्ण लेले हल्लीं वस्ती इंदूर यांजकडून मिळाली. हिचे बंद किती होते तें सांगतां येत नाहीं. ही त्रुटित आहे. उपलब्ध बंद आहेत ते १—२२ पर्यंत बहुतेक शाबूद आहेत. २३ वा बंद गाहाळ झाला आहे. २४ व्या बंदांत मजकूर पुरा झालेला नाहीं, याजवरून आणखी कांहीं बंद असावेत असें होतें. ह्या प्रकरणाची दुसरी प्रत कोणास मिळाल्यास ती आम्हांकडे पाठवावी तिचा फार उपयोग होईल.

२१. सवाई माधवराव

२२. म्ह० ११८३ शके १७०४.

२३. देखील=सुद्धां, सह.

२४. हे खासगीवाले असावे.

२५. बारामतीकर; यांस रघुनाथरावदादांची कन्या दुर्गाबाई दिली होती.

२६. पेंठे !

१. आपा. १. बाजीपंत.

२.

१. पर दरबारचे गृहस्थांसः—

१ माधवराव सदाशिव. १. बळवंतराव जिवाजी.

१. मातबर सर कारकून. १. पंतसचिव. १. पंतप्रतिनिधी. १. मंत्री.

१. अमात्यपंत.

अक्षतेसः—

१. बाळाजी जनार्दन १. * * *

१. सोइर्‍यांकडे[27] नित्याची अक्षतः—

१. हरिपंते[28]. १. पानशी.

२.

वाजंत्री, कर्णेकरी, व तासेमर्फेवाले, व गाडदी, चोपदार, भालदार, व ढलाईत[29] व ईटेकरी[30] खासबरदार[31] वगैरे शागिर्दपेशा हत्ती, घोडीं, राऊत वगैरे सरंजाम उपाध्ये अक्षतेचे वाऱ्यांसहित.

[२.] सभेत मातबर गृहस्थ व सरदार व शिलेदार वगैरे येतील त्यांचा आदरमान चांगला करावा. नाच रंग दिवस रात्र सभेत बसून चालवावा.

१. अमृतराव विश्वनाथ. १. त्रिसाजी कृष्ण[32]. १. मल्हार धोंडदेव.

१. रघुनाथ सदाशिव घाणेकर.

[३.] सोइरे व गृहस्थ व भिक्षुक यांस भोजनास व फराळास व नाच पहावयासि व पुण्याहवाचन व सीमंतपूजन व वाग्निश्चय व लग्नसमयीं व वरातसमयीं बोलावयाचें काम सर्वोत्तम शंकर यांजकडे. दररोज भोजनाचें प्रथम आमंत्रण करावयाचें. त्यांत मातबरांचे घरीं यांनीं जावें. वरकडाचे घरीं ज्याचेकडे बोलावण्याची नेमणूक केली आहे त्यांणीं जात जावें. जे दिवशीं भोजनास येणार त्यांस व त्यांचे ब्राम्हणांस ओळखोन घ्यावयासि दरवाज्यावर माहीतगार बसवावा. आले कोण, नाहीं कोण, याचा झाडा[33] पहावा. कोणास विसरूं नये.

---

२७. सोयरे=थत्ते.

२८. फडके

२९. ढालाईत=ढाल बांधलेले शिपाई; चोपदारासारखे काठी घेतलेले असे थोर गृहस्थांचे परिचारक.

३०. इटेकरी—इट=एका प्रकारचा भाला तो धारण करणारा परिचारक. हे शोभेकरितां बरोबर नेत असत.

३१. खासबरदार=खाशांचीं शस्त्रें नेणारा सेवक.

३२. बिनीवाले.

३३. झाडा=तपासणी.

१. सोयरे लोकांस विठ्ठलराव मोरेश्वर व मोरो विश्वनाथ भावे व हरी जीवाजी यांणीं बोलवावें त्यांस:—

कारकून. शागिर्दपेशा.

१. गृहस्थांचे आमत्रणांस देखील[३४] सरकारकून:—

२. रामचंद्र इच्छाराम व सखाराम गंगाधर. १. नारो बापूजी पोंक्षे.

कारकून दि॥ पागा हुजूर.

शागिर्द.

---

१. भिक्षुक पंडित व वैदिक व संस्थानिक व देव वगैरे यांचे बोलावणें नि॥ रामशास्त्री व दादो हरी मराठे:-

कारकून. शागिर्द.

[४.] सोयरे यांजकडे नित्य लग्नांत जितके न्यावयाचे त्यांची नांवनिशी दाखवून, योग्यायोग्य पुसून, आमत्रणें करून, जमा करून, भोजनास व फराळास नेत जावें. वाड्यांत भोजनास बोलावण्याचें होईल तेव्हां वाड्यांत आणावें.

१. सरदार, शिलेदार, व मराठे, मुसलमान अल्ली बहादूर[३५] वगैरे यांस सोयरे यांजकडे भोजनास व फराळास जमा करून न्यावे. व वाड्यांत भोजनास फराळास बोलावणें. ते समयीं बोलवावें. या कामास बाजी गोविंद बर्वे वगैरे.

वकील, संस्थानीक—माधवराव सदाशिव.

[५.] तेल अर्गजा लावण्याचें काम गृहस्थ व सोयरे लोक यांस समेत स्नानांची[३६] सूचना करून बोलवावें. येतील त्या समयीं पूर्वीं रांगोळी घालून चौरंग मांडून ठवावे तेथें आदरें करून अभ्यंगास घालोन उंच तेल व अर्गजा योग्यायोग्य पाहून लावीत जावा. उंच उटणें केशर कस्तुरीचें वगैरे करणें तें पुसोन करीत जावें. नि॥ हरी जीवाजी बर्वे.

साहित्य.

तेल, अर्गजा.

केशर वगैरे उटण्यास.

वाट्या रूप्याच्या.

चौरंग व पाट.

तेल लावणारे न्हावी व खिजमतगार वगैरे चांगले कसबी असतील त्यांजकडून लावावें हलके हातानें.

न्हावी.

खिजमतगार.

---

३४. देखील=सुद्धां-देखीळ सरकारकुन सरकारकून सुद्धां सरकारकून म्ह० पंत सचिव वगैरे.

३५. अल्लीबहादर हे समशेर बहादर यांचे चिरंजीव. बाजीराव यांचे नातु.

३६. 'समेतस्थानाची' अशीं अक्षरें मुळांत दिसतात.

[६.] स्नानाचें पाणी व प्यावयाचें पाणी तयार करावयाचें काम नि॥ गंगाधरराव गोविंद.

उष्ण पाणी तापवून स्नानास येतील त्यांस देत जावें. अभ्यंग करतील त्यांस आग्रहें करून अधिक देत जावें. जसा समुदाय होत जाईल तशी तरतूद पाण्याची राखावी. बोभाट पडूं नये. भोजनोत्तर आंचवावयासि उष्ण पाणी व हातास लावावयासि साखर व दांत कोरावयासि लवंगा याप्रमाणें देत जावें. जे सोंवळे व्हावयाचे वेळेस पाय धुणारे असतील त्यांस वोटे घालवावे त्यांजवर पाट ठेवून पाणी देत जावें.

प्यावयाचें पाणी गाळून शीतल करावें. वेळा, वाळा, कापूर, लावून उदवून सिद्ध करावें. सर्वांस भोजन समयीं व फराळ समयीं देत जावें. पहिल्यानें मागाहून असें दोन वेळ पंगतींतून लहान भांड्यानें चिखल न होतां पाणी वाढावें. रुप्याच्या कासंड्या, तांबे, पंचपात्रें, मातबरास समयोचित पाणी प्यावयासि द्यावयाकरितां सिद्ध असों द्यावीं. प्रयोजन लागेल तसें पाणी देत जावें. भांडीं पाणी प्यालियावर माघारीं घ्यावीं.

साहित्यास असामी.

कारकून.

शागिर्द.

ब्राम्हण.

रखवालीस प्यादे.

साहित्य.

भांडीं, कढया, हांडे, गंगाळें, घागरी व तपेलीं व लोटे, तांबे व वोळक[37] व रुप्याचीं भांडीं.

कुंभार काम व बुरूड काम व खाद्या पाणी गाळावयासि व झांकावयासि वगैरे. साखर धुवट व लवंगा तबकें सुद्धां व काड्या दांत कोरावयाच्या सिद्ध असाव्या व केळीचे फाळके.

[७.] भोजनास व फराळास गृहस्थ सोंवळे होऊन येतील त्यांस योग्यायोग्य पाहून पाटावर बसवण्याचें काम लक्ष्मण बल्लाळ आपटे यांजकडे. व सोंवळीं व शाला कोणास समयास द्यावयाचें प्रयोजन लागल्यास कोतवाल[38] आणून ठेवावीं.

---

३७. ऊनपाणी सतेल्यांतून काढण्याकरितां लांब दांड्याची डवली तीस 'ओळक' असें म्हणतात.

३८. कोतवाल=(अडी अडचणीसाठीं) राखून ठेविलेल्या.

[८] गंध अक्षत उगाळून लावण्याचें काम जनार्दन मुकुंद यांजकडे व आबाजी लंबोदर

केशरी गंध अर्काचें व मध्यम ऐशीं दोन प्रकारचीं चांगलीं, रंगदार कपाळीं लावावयासि; व अंगास लावण्यास केशर व अर्गजा वगैरे सुवासिक एक व साधें पांढरें एक व गुलाबी चंदनाचें व कृष्णागराचें याप्रमाणें चांगलीं उगाळावीं. केशरी गंधांत केशराची कैसर[39] राहूं नये. व अक्षता उंच कस्तुरीची व मध्यम कस्तुरीची ऐशा दोन कराव्या. गंध अक्षत खांसा मध्यम असामी पाहून लावित जावी. उभे खोडानें[40] गंध उगाळावें.

गंध लावणारे चांगले कुशळ चौकस माणूस असावे. त्याणीं सांखळीनें कपाळीं लावावें. वांकडें गंध लागूं नये व अक्षत लावते समयीं नाकास धक्का न लागतां कपाळाचा मध्य पाहून लहान मोठी अक्षत ओघळ न येतां वाटोळी लावावी व गंध उभें आडवें ज्यास जसें पाहिजे तसें लावावें. कोणी मातबर असतील त्यांचेपुढें गंध व अक्षता ठेवीत जावी. व हातास लावण्याचें गंध देते समयीं भागीरथीचा[41] गुलाब वाटींत पुढें ठेवीत जावा. गंध अक्षता लावणार यांणीं नखें काढून बोटें चांगलीं करून लावावें.

साहित्य व सामान.

साहित्यास

कारकून
शागिर्द ब्राम्हण
चौकीस प्यादे

साहित्य

केशर कस्तुरी वगैरे आणून चौकशीनें खर्च करावा. शिलकेस सामान अथवा गंध राहील तें जपोन दुसरे दिवसास राखीत जावें. ताम्हानें, वाटया व सांखळ्या व टिळे[42] सोन्याचे व रुप्याचे व तांब्याचीं भांडीं.

साहाणा व खोडें.

धोतरजोडा बारीक धुवट गंधें पुसावयास व रुमाल शेल्याचे.

---

३९. कसर=काडी, रेषा. खल चांगला व्हावा हा अर्थ.

४०. खोडाचा मधील भाग म्हणजे गाभा हा सुवासिक अधिक असतो त्यासुद्धां सर्व खोड उगाळलें जावें व गंध बारीक उगळलें जावें म्हणून.

४१. भागीरथीचा गुलाब=भागीरथीच्या पाण्यानें तयार केलेलें गुलाबपाणी ? सोंवळ्या करितां ?

४२. टिळा=टिळा वठविण्यासाठीं केलेला नाम.

[९] उदबत्या भोजन समयीं लावीत जाव्या. खासे पंगतीस उदबत्तीचीं घरें व झाडें रुप्याचीं असतील तीं लावावीं. वरकड जागां सोंगटीं मांडावीं. व फराळास मातबर गृहस्थ बसल्यास उदबत्या लावाव्या. भोजन जहालियावर सोंगटीं धुवून ठेवावीं. नि॥ विसाजी राम बर्वे.

कारकून वगैरे.

कारकून अंजनवेलकर.
प्यादे रखवालीस वगैरे.

उदबत्यांचीं घरें व झाडें रुप्याचीं व सोंगटीं लांकडी वगैरे.

[१०] स्वयंपाक वाड्यांत सोइरे व गृहस्थ भोजनास येतील त्यांचा सिद्ध करीत जावा. त्याची तरतूद.

कित्ता.

१. भात साधा दोन प्रकारचा. खासा व मध्यम.

१. साकरभात व वांग्यांचा वगैरे दररोज सरासरी दोन करीत जावे.

१. वरण तुरीचें.

१. सांबारीं दोन प्रकारचीं.

१. आमटी दोन प्रकारची.

१. लोणचें दहा प्रकारचें चिरून, व साखरेचें लोणचें.

१. पक्वान्नें घिवर फेण्या वगैरे तीन चार प्रकार दररोज.

१. वडे साधे व वाटल्या डाळीचे कडिंपडे[४३].

१. तुप साजूक फार चांगलें. व मध्यम.

१. मठ्ठा व चख्खा व शिरखंड, अंबरस.

कित्ता.

१ कढी.

१ सारें दोन प्रकारचीं.

१. भाज्या दहा बारा प्रकारच्या कराव्या. त्यांत एक दोन प्रकार तोंडलीं परवरें वगैरे मागाहून उष्ण व सगळीं वांगीं वगैरे उष्ण वाढावीं.

१. क्षीर वळवटे[४४] दोन प्रकारची. दररोज दोन प्रकारच्या निरनिराळ्या.

१. पूर्णपोळ्या सपीठाच्या.

१. खिचडी ओले हरभरे यांचे डाळीची वगैरे प्रत्यहीं एक प्रकारची.

१. पापड, सांडगे व फेण्या व तिळवडे व चिकवड्या व मीरगोंडें[४५] व मेक्यांच्या[४६] काचऱ्या. या प्रमाणें तळून.

सदहू प्रमाणें साहित्य आचारी चांगले शहाणे लावन स्वयंपाक चांगला करावा. पात्रांचा अदमास पुसोन घेऊन दोन प्रहरांत भोजनें होत अशी

४३. कडिंवडे?
४४. वळवटे=शेवया.
४५. मरि गोंडें=मीरबोंडें= उडदाच्या पिठांत मिर्चे इ० घालून तळतात तीं.
४६. मेकें=फळभाजी.

तरतूद करावी. स्वयंपाक भाज्या वगैरे उष्ण रसाच्या. लोणचीं भाज्या एक सारख्या हारीनें वाटोळ्या वाढाव्या. एकास एक लावूं नये. आंबटी, सांबारें, वरण, क्षीर वगैरे यांचे थेंबटे मध्यें पाडूं नयेत. वाढते समयीं गडबड न करितां चतुराईनें वाढावें. हें काम चिंतो विश्वनाथ व मोरो विश्वनाथ भावे व वाकनीस यांणीं करावें.

वाढावयास असामी.

१. दफतरचे कारकून.

१. वाड्यांतील मंडळी.

१. शागिर्द नवे ठेवावे.

तूप वाढावयास पांडुरंग बाबूराव[४७] यांजकडील शहाणे वाढणारे यांणीं रुप्याचे तोटीच्या कासंड्यानीं वाढावें.

सदहू बंदोबस्त अंताजी मल्हार वांकनीस यांणी राखावा. कमीं पडल्यास मशारनिल्हेस पुसावें. दोन अडीच प्रहरां सोयऱ्यांकडे भोजनाचें जाहल्यास अगोदर वाड्यांत फराळास घालावें भोजनाचें तिकडे होईल. जे दिवशीं रात्रौ सोयऱ्यांकडे भोजनाचें होईल ते दिवशीं दोन प्रहरीं भोजनाचें वाड्यांत होईल.

[११] विडे बांधावयाचें काम नि॥ केशवराव बल्लाळ केतकर.

खाशीं पानें कमावीसदारांकडून आणविलीं आहेत तीं मॉफजतीनें[४८] राखावीं. वरकड पानांची तरतूद जाहली न जाहली पाहत जावी व खरेदी ही करावी.

सुपारी फुलवर्डा[४९] वगैरे चांगली पाहून धुवावी. त्यांपैकीं तबकांत मोकळी घालावयाची त्यास केशराचें पाणी देऊन, गुलाब घालून, रंगदार करावी. व कांहीं रोठा[५०] सुपारीचें फूल पाडून ठेवावें. व चिकणी सुपारी नुस्ती व खुंष बोईदार[५१] करून ठेवीत जावी.

पानें कळीचीं गंगेरी[५२] व रामटेकी तबकांत घालावीं तीं रुमालांनीं पूसून चांगलीं निवडून नीट करून ठेऊन देत जावीं. व कांहीं पानें सोनेरी वर्ख लावून तयार करावीं.

विडे बांधणें ते हिरवे खर्ची पानांचा व बाजूचा सात पानांचा बांधावा. पिकल्या पटया बाजूच्या सात पानांच्या सुपारीचे पानांची गुंडी उभी घालून भरदार चांगल्या बांधाव्या. कुलपी विडे केळीचीं पानें लावून दहा पानांचा एक व बारा पानांचा त्यांत गंगेरी दोन पानें घालीत जावीं. त्यास दु-

४७. हे बारामतीकर नाईक यांच्या कडील शहाणी मंडळी सराफ मंडळी असावी. पेशव्यांच्या बखरींत तूप वाढण्याचें काम सराफ लोकांकडे दिलें होतें असें आहे, पे० ब० पृष्ट १२३ पहा.

४८. माफजत=माबजत=काळजी, सुरक्षितपणा.

४९. फुलवर्डा सुपारी वसई अगरांत उत्तम होते.

५०. रोठा श्रीवर्धनचा फूल= फुलांच्या पाकळी प्रमाणें पातळ सूक्ष्म कातळें.

* चिकणी सुपारी विजापूर, कलादगी इकडे चांगली मिळते.

५१. खुषबोय= सुगंध.

५२. गंगेरी ?=गंगथडीची ?

काडीची खूण करावी. या प्रमाणें कुलपीविडे धुतली सुपारी घालून चुना नेमस्त दुसरे पानास न लागे असा घालून बांधावे. बांधणार चांगले चौकस लावून डौलदार बांधावे. ज्या दिवशीं जसे विडे लागतील तशी तरतूद करीत जावी. देखीलें ब्राम्हण भोजन व बायकांकडील. १

चुना केशरी व साधा पांढरा सफेत खांसा सभेंत तबकांत ठेवण्याकरितां करावा. १

साहित्यास व साहित्य.

साहित्यास कारकून वगैरे.

१ कारकून.
१ ढलाईत.
१ प्यादे.
१ शिंदे पोरगे व खिजमतगार.
१ भोई.
१ कामाठी.

साहित्य.

१ सुपारी, कात, आंबाडी तसलमातीस आणावी. कालचा खर्च आज समजावून चिठ्ठी घेत जावी.

१ चुना पारनेर व रेवदंडा व घोडपे पैकीं.

१ कुंभार काम व बुरूड काम.

१ नगारे यांचे पूड व घागरी व खाद्या व अडकित्ते व सुऱ्या, कातऱ्या वगैरे.

१ चुना. सुपारी रंगण्यास केशर व गुलाब.

[१२] विडे सभेंत वांटावयाचें काम, पिकल्या पट्या व कुलपी विडे व हिरवे विडे व मोकळीं पानें व सुपारी व चुना या प्रकारें तबकांत पुढें ठेवून ठेवणें व वाटणें या कामास दिवस रात्र हजीर राहून विडे ज्यांस जसे देणें तसे यथायोग्य पाहून देत जावे. वावगा खर्च करूं नये. चौकशीनें वाटावे.

साहित्यास.

१. + ++ + पानसी.
१ कारकून नि॥ तोफखाना बपोषाख.
१ खिजमतगार.
१ प्यादे.

साहित्य.

तबकें व डबे व पानदानें व चुनाळ रुपे सोन्याचे.

सरपोस व बस्ते.

लग्नापूर्वी पुण्याहवाचन व वाग्निश्चय व सीमंतपूजन समयीं विडे देणें

५३. वर ३३ व ३४ टीप पहा.

५४. बपोषाख=पोषाखा सुद्धां, पोषाख केलेले.

ते सगळी सुपारी व पानें देत जावीं. सभेंत विडे खाणारे आहेत त्यांस विडे देत जावे.

[१३] विड्याचें सामान लवंगा, जायफळें वगैरे वाटण्याचें काम यशवंतराव पोतनीस यांजकडे. साधें सामान व रुपेरी व सोनेरी असे रोजचे खर्चाचे अजमासें कारखान्यांतून आणून निराळें दास्तान करून बंदोबस्तानें ठेवावें. मजालस होत जाईल तसें समयोचित माणूस पाहून वांटीत जावें. मातबरांपुढें चौफुले भरून ठेवीत जावे व सर्वांस खिचडी करून वाटावे. पिस्ते व बदाम चौफुल्यांत असावे. नेहमी जपून करावें.

साहित्यास.

कारकून पोषाखी.
खिजमतगार इतबारी.
प्यादे.
कारकून. जिन्नस कारखान्यांतून आणावा. त्याचा झाडा[55] राखावा.

साहित्य.

तबकें व चौफुले व सरपोस.

[१४] खुषबोई[56] गुलाब व अत्तर सभेंत वाटावयाचें काम निसबत त्रिंबक महिपतराव चिटणीस. गुलाब व अत्तरें ऊंच व मध्यम खर्चाचे अजमासें रोजचे रोज कारखान्यांतून आणून निराळें दास्तान करून बंदोबस्तानें ठेवावें. मजालस होत जाईल तसें समयोचित माणूस पाहून वाटीत जावें. मातबरांपुढें अत्तर गुलाब ठेवीत जावा. वावगा खर्च करूं नये. रात्रंदिवस जपून चौकशीनें करावें.

साहित्यास.

कारकून पोषाखी.
खिजमतगार इतबारी.
चौकशीस प्यादे.

साहित्य.

तबकें व गुलाबदाण्या व अत्तरदाण्या सोन्या रुप्याच्या.
सरपोस वगैरे सामान लागेल तें.
रंग केशरी वगैरे खासगी कडून आणवून प्रयोजन लागेल ते समयीं टाकीत जावा.

---

५५. झाडा=तपासणी. | ५६. खुषबोय=सुगंध.

कामें निसबत खाजगी.

[१५] कोशिंबिरी वाटून वाढावयाचें काम. चांगल्या कोशिंबिरी वीस प्रकारच्या व तिखटें चटण्या चांगल्या बारीक वाटून रुचिकर कराव्या. व निंबें चिरून पंचामृत, रायतीं व भरतें दोन आदिकरून पंचवीस तीस प्रकार करावे. एक दुसरी चमत्कारिक कोशिंबिरी करावी. विचारून वाढावी. मीठ धुऊन पांढरें बारीक करावें. व वाढणार चौकस शहाणे असावे. त्यांणीं वाढाव्या. हारीनें एक एकास न लागतां हिरव्या, पिंवळ्या, लाल, काळ्या, वगैरे रंगाचे अनुक्रमानें मध्यें थेंबटे न पडतां गलबल न करितां वाटोळ्या वाढाव्या. हात धुऊन मग दुसरी कोशिंबीर वाढीत जावी.

सदाशिवभट नानल चौकशीस.

कारकून नि॥ खासगी.

ब्राम्हण.

साहित्य कोशिंबिरीचें व उपसाहित्य भांडीं व पाटे वरवंटे कोठींतून घ्यावें—पानपत्रावळी व खादीचे रुमाल वगैरे लागेल तें.

[१६.] पाट मांडावयाचें काम. पंगतीस एके सुतानें पाट सारखे मांडावे त्यांत खासे पंगतीस रुप्याचे फुल्यांचे वगैरे चांगले थोर एकसारखे पाहून बसावयास व जागा असेल तसे टेकावयास मांडावे.

याप्रमाणें भोजनास व फराळास दोन्ही जागां मांडावें. सायंकाळीं पाट धुवावे. त्यांतून फराळाचे पंगतीस माडावे लागतील ते ओल्यानें पुसून मग माडावें. भोजनोत्तर आंचवण्याचे जागां मातबर गृहस्थांस बसावयास शेंपन्नास पाट समुदाय पाहून मांडीत जावे. वोटे करून वोट्यावर मांडावें.

कारकून नि॥ खासगी.

शागिर्द.

कामाठी.

रखवालीस प्यादे.

रुमाल खादीचे पाट पुसावयास.

पाट कोठींतून व जवाहीर खान्याकडून वगैरे फुल्याचें असतील तिकडून आणवण्याची तरतूद करावी. व गृहस्थांकडील.

---

[१७] रागोळी घालावयाचें काम चांगले ठशाचीं रुंदाळ रागोळीं असतील तीं आणि त्यांणीं रागोळीं भोजन समयीं व फराळ समयीं घालावी. खासे पंगतीस रस्ते व पात्राची जागा कुशाद[५७] राखावी. गुलाल रंगदार असेल तो

[१८] फराळाचा कारखाना साहित्य.

किता.	किता.
१ लोणचीं पांच प्रकारचीं व पापड सांडगे.	१ खारीक व खोबरें व खजूर व बदाम व पिस्ते व नारळ व मेवा
१ कोशिंबिरी द-	

---

५७. कुशाद= अवळपघळ, रुंद.

घालीत जावी. नित्य तऱ्हे तऱ्हेची रांगोळी घालीत जावी. अभ्यंगाचे जागां व बायकांकडे भोजनसमयीं व फराळसमयीं वगैरे जेथें काम पडेल तेथें जपोन घालीत जावी. रांगोळीं हिरवी, पांढरी, गुलाली, वगैरे तऱ्हे तऱ्हेची गौंडे यांणीं घालावी.

गौंडे.

साहित्यः गुलाल व शिरगोळा कोळंबीं[५९] मडकीं भरून व सुतळी वगैरे.

[१९] आतषबाजीचें[६०] काम-नळे चंद्रज्योती व हवया व झाडें तऱ्हेतऱ्हेचीं वगैरे दारूचें काम तयार करावयासि कोठींतील सामान व कमावीसदारांकडील सामान घेऊन कसबी कारागीर लावून शिरा[६१] दारू चांगली व कसब चांगलें या तऱ्हेची तयार करावी. धूर होऊं नये. सोयरे यांचे मंडपांत पुरुष व बायका रात्रीचे जाणें येणें पडेल तेथें दारूकाम लागेल तसें समयोचित लावीत जावें. झाडें लावण्याचीं कोठें कशीं तीं पुसून लावावीं. दारू कामाच्या पांट्या वाटेनें दुरूनच चालवाव्या. रखवाली चांगली चौकशीनें करावी. खर्च होईल तो रोजचे रोज फर्डी समजवावा. या कामास रस्त्यांतून नेहमींच जागां जागां दारू नेऊन लावीत जावी. पांटी रस्त्यांतून फिरवूं नये. व गोडी दारू लावीत जावी. तारा फटाका वगैरे मिरहा प्रकारच्या.

१ पक्वानें व लाडू.
१ पोहे आंबेमोहोर बारीक भात व खानदेशांतून नवे पोहे आणवून व मातबरांस लाह्या.

वगैरे.
१ मेवा मिठाई.
१ दहीं व दूध.
१ तूप साजूक व मध्यम.
१ मुरांबे.
१ ह रो रा [!]

याप्रमाणें साहित्य प्रतिदिवशीं सोइरे व गृहस्थ फराळास येतील त्यांस रांगोळ्या घालवून समया, पाट मांडून, आदरपूर्वक साहित्यें यथास्थित करून, योग्यायोग्य पाहून तसतसें फराळास घालावें. जपून यथास्थित वाढावें. फराळास बाहेर द्यावयाची परवानगी येईल तसें समजोन देत जावें. बंदोबस्त चांगला राखावा.

कारकून.
रखवालीस माणसें.
शागिर्द वाढणार.
भांडीं, कुंभारकाम, बुरूडकाम वगैरे साहित्य.

[२०] नक्षत्रमाळा व बाग चांगले तऱ्हेदार कागदी करावे. व मंडपांत कंदिलें कागदी शोभार्थ लावावीं. आंत दिवा लावूं नये. व फाणूस लावावे त्यांत मेणबत्या लावाव्या. व कारंज्याजवळील फुलझाडें कागदी व मेणाचीं करावीं. कांहीं फुलझाडें बागांतून आणून मांडावीं. व कारंज्यांत पाणी समयाचे

५९. कोळंबें=रुंद तोंडाचें भांडें, पडगा.
६०. आतषबाजी=अग्निक्रीडा, दारूकाम.
६१. शिरा=उत्तमोत्तम.

वणुकेंत दारू नसावी. वरकड प्रकार थोरली दारू बाहेर होईल त्यांत करावे.

कारकून नि॥ खासगी. प्यादे.

कामाठी व बेगारी.

बुरूडकाम पांट्या वगैरे.

दागिने व झाडें तऱ्हेतऱ्हेचीं करणें तीं पुसून करावीं.

---

[२१] सडासंमार्जनाचें काम पहाटेस उठोन झाडसारवण करावें. केर जेथें पडेल तेथून वरचेवर जपून काढीत जावा. भोजनाची जागा ताजे शेणानें सारवीत जावी. फार चिखल पाडूं नये. याप्रमाणें बंदोबस्त राखावा.

कारकून.

कामाठी बेगारी.

भांडीं व केरसुण्या वगैरे.

[२३] बागांतील बंगले व कारंजीं व बैठका नीट करण्याच्या आहेत त्या नीट करून तयार कराव्या. १

नगारखान्याचें काम साधें करविलें आहे त्या प्रमाणें जलदीनें तरतूद करून तयार करावें. दोहीं कडील. १

समयास जपून घालीत जावें. फँवारे[६२] रुप्याचे व तांब्याचे मजालस पाहून लावीत जावे. व मेणाचा बाग करावा.

कारकून.

गंवडे.

कामाठी.

फवारे वगैरे साहित्य लागेल तें.

---

[२२] शाकभाज्या चांगल्या दहापंध्रा प्रकारच्या दररोज पाहिजेत. त्यास सरकारचे बागांतून ज्या होतील त्या कराव्या. व हरभरा व वाटाणा आमटीस करावा. कमावीसदारांकडील शाकभाजी व पानें येतील तीं मॉफजती[६३]नें राखावीं. आलीं न आलीं तरतुदींत असावें. व भोंवताले गांवीं बागाईत आहे तेथें माणसें पाठवून शोध करावा. भाजी पानें मिळतील तीं आणवावीं. वाड्यांत भाजी व ब्राह्मण भोजनाकडे व पानें केळीचीं वाड्यांत रोजचे रोज सावधगिरीनें जपोन देत जावीं. बोभाट पडूं नये. हें काम खैरबागे[६४] यांजकडे. १

[२४] सभेंत मजालशीस दिवसास उदबत्यांचीं झाडें रात्रौ उदबत्यांचीं झाडें व मोमबत्त्यीं[६५] लावणें तशा पाडून लावीत जाव्या. झाडें, मोमबत्यांचीं लावणें तीं पुसून लावावीं.

साहित्य करणारे.	सामान.
१. गौंडे.	१. उदबत्यांचीं

---

६२. फवारा=कारंजाच्या तोंडीं लावावयाची तोटी ?

६३. माफजत=मावजत=काळजी.

६४. सरकरी बागांवरील मुख्य कामगार.

६५. मोमबत्ती=मेणबात.

१. प्यादे रखवालीस.	झाडें व मोमबत्त्यांचीं घरें व झाडें रुप्याचीं वगैरे.
२	१. उदबत्त्या व अगरबत्त्या व मोमबत्त्या.

शेषणाई.

[२५] कचेरींत मंडपांत समया नाचाचे जागां थोर जोडया लावीत जाव्या. वरकड मजालसींत समया सारख्या जोडया, त्याचे खालीं पराता व तबकें, पितळ्या ठेऊन, एक सुतानें, मध्यें सारखी जागा उजेडाचा सुमार पाहून राखून, मांडीत जाव्या. वाती सफेत शेल्याच्या घालाव्या. तेल निवळ असेल तें बुधल्या चांगल्या घेऊन त्यांणीं घालावें. दिवसापूर्वीं सिद्धता करून वेळेस आणून जेथले तेथें कसबी दिवटे हिंदुस्थानी व चांगले देशचे शिरा[६६] असतील त्यांजकडून गलबल न पडतां मांडवीत जावे. गूल वरचेवर काढावे. मजालसींतून फिरण्यास दिवटे पोषाखी असावे. मजालस पाहून जे समयीं बुधल्या व गुलदानें[६७] रुप्याचीं लागतील तेव्हां घेत जावीं. नाचासमयीं कसबी दिवटे दोहींकडे उभे करावे. मागें पुढें नाचण्याचें पाऊल पडेल तसे मागें पुढें मशाल धरीत जावी. गूल खालीं पडूं

[२६] भोजनाचे समयीं समया खांशाचे पंगतीस दोन पात्रांआड एक व वरकड पंगतीस चार पात्रांआड एक या प्रमाणें उजळ समया वाती उजळ घालून चांगल्या कोरड्या न राहतां भिजऊन तेल निवळ पांढरें असेल तें घालून पात्रावर न पडतां तजविजीनें झाऱ्यांनीं समयांवर घालावें. गुलदानांनीं गूल काढावे व खासे पंगतींत समयांत मध्येंच एक उंच एक नीच अशा असों नयेत. रुप्याच्या समया खासे पंगतीस मांडाव्या. त्यांजवर तेल रुप्याचे झाऱ्यांनीं घालावें. पंगतींतून तेल वात पहाण्यास शहाणे कारकून व शागिर्द चौकस असतील ते फिरत जावे. या प्रमाणें भोजनसमयीं व फराळा समयीं प्रयोजन लागेल तसें पाहून समया मांडीत जाव्या. १

बायकांचे जेवण्यास व फराळास व मजालसीस सदहू अन्वयें समया लावाव्या. बोभाट पाडूं नये. १

लबेस[६८] हिलाल दिवट्या जातील ते

६६. शिरा=उत्तम, हुषार.

६७. गुलदान—गूल=कोळी, कोजळी. गुलदान म्ह० गूल काढण्याचें भांडें. याला कातरी असावी.

६८. लब=निरोप घेऊन जाणारी, नेण्या आणण्यास जाणारी, मंडळी.

नये. व कसबिणीस लागूं नये. या प्रमाणें करावें. १

जागांजागां मंडपांत व दिवाणखान्यांत व मंडपाचे देवड्यांत व इतर देवड्यांचे वाटांत व जागांजागां कारखान्यांत वगैरे समया, कंदिलें, हिलाल दिवेलावणी जेथें जसें पाहिजे तसें पाहून लावीत जावें. सारी रात्र कोणते जागां असावयाचें त्याचा बंदोबस्त तसा राखावा. १

शेगड्या रुप्याच्या व तांब्याच्या व लोखंडी दहा सिद्ध करून ठेवीत जाव्या. भोजनसमयीं प्रयोजन लागेल तशा मांडाव्या. १

आले गेले वरचेवर पहात जावें. तेलाचा बंदोबस्त राखावा. १

सोयऱ्याचे मंडपांत पुरुष व बायका रात्रीचें जाण्या येण्यास हिलाल, दिवट्या अगोदर बातमी राखोन सिद्ध करून ठेवाव्या. बाहेर निघतांच बरोबर चालावें. हिलाल, मशाला—जेथें जशा धरणें तशा वाटेनें जपोन धरवीत जाव्या. व रस्त्यांत हिलाल पुरावे. तेलाची बेगमी करावी. बंदोबस्त राखावा. कोणाचे अंगावर गूल पाडूं नये. १

साहित्यास व साहित्य.

कारकून दिवटे असामी.

१ जगदीश गणेश.
कारकून.
दिवटे.
देसचे देखील सरकार.
हिंदुस्थानी.

१ त्रिंबक उद्धव व रामचंद्र
विश्वेश्वर.
शागिर्द.
कामाठी बेगारी.
प्यादे रखवालीस.

असामी व साहित्य.

समया थोर, मध्यम व लहान त्या ह्यांच्या मिळोन मांडाव्या. त्याचा बेत पाहून त्या प्रमाणें.

बुधल्या समेत तोट्या नक्षी.
चर्मी रंगदार.
साध्या चर्मी.
पितळी.

कंदिलें, दिवे लावणी.

तबकें, पितळ्या व पराता व शेगड्या.

लोटे तांब्याचे व हांडे व गुल्दानें व तपेलीं व झाऱ्या.

समया व बुधल्या व झाऱ्या व गुल्दानें रुप्याचीं.

---

६१. नक्षी-कापण्याकरितां.

शेले वगैरे उतारी[70] सनगें स्वच्छ वातीस व खाद्या.

नवघणें[71], दोऱ्या, सुतळी व विड्या पोताच्या, व पहारा, गीर्द्या चर्मी व कोळसे वगैरे लागेल तें.

हिलाल काठ्या सुद्धां व दुशाखी[72].

तेल व चिंधडे व पोतें[73] व पलितें तसलमातीस घेत जावें.

कालचा खर्च आज समजावून चिटी घेत जावी.

[२७] रोषणाई कडील कारखान्याची तयारी.

१. गवई नटवे वगैरे कळवंतीणींचे ताफे यांची हजेरी राखावी. सिधे वगैरे चौकशीनें देवावे. चांगले ताफे असतील ते मजालसींत रात्रंदिवस हजीर राखावे. नाच चांगला यथायोग्य करवावा. बायकांकडे ताफे लागतील तसे पाठवावे. या कामास.

१. रघुनाथ सदाशिव.
१. कारकून दफतराकडील.

१. चिटको मल्हार वैद्य.
प्यादे व ढलाईत.

कसबी ताफे नामी बाहेरून आणवण्याचे. त्याची तरतुद आले न आले हें चिटको मल्हार यांणीं पहात जावें.

[२८] वाजंत्रीं व कर्णेकरी व बांके[74] व रणसिंगे यांची हजेरी राखावी. अक्षतेस व आमंत्रणास व सोयऱ्याचे मंडपांत जाण्या येण्यास देखील[75] बायकांकडे ताफे लागतील तसे पाठवावे. व पालछत्रें[76] व आबदागिरे व बाग व नक्षत्रमाळा माफजतीनें राखाव्या. जिकडे नेणें आणणें पडेल तिकडे नेत आणीत जाव्या. माणसें कसबी पोषाखी असावीं.

बापूजी आनंदराव.
प्यादे.
बेगारी.

कारकून हजेरी राखून शिध्याचे कामास.
आफदागिरे.

[२९] सोयऱ्याचे घरीं जाण्या येण्या समयीं वाजंत्री व कर्णेकरी व तासेमर्फे व गाडदी व शागिर्दपेशा हत्ती, घोडीं, राऊत, सांडणी, हिलाल, दिवटे

७०. उतारी = वापरून निरुपयोगी झालेलीं.

७१. नवघण=ओझीं नेण्याकरितां बांबूच्या काठीस दोर बांधून तयार करितात तें.

७२. दुशाखी=अनेक कांकडे लावतां यावे म्हणून एका काठीच्या टोंकास लोखंडाचीं शिंगें लावलेलीं असतात ती दीपयष्टी.

७३. पोत = चिंध्याचीं वेटोळीं करून त्यांचीं केलेलीं कडीं.

७४. बांका=एक प्रकारचें शिंग तें वाजविणारे ते बांके.

७५. देखील=सुद्धां, सहित.

७६. पालछत्र काठीच्या टोंकास पागोटें बांधून तयार करतात.

आतषबाजी[७७] सर्व सरंजाम करीत जावा. रात्रंदिवस फार चांगलें जपून बंदोबस्त राखावा.

१ बाळाजीपंत ठोसर.
१ राघो विश्वनाथ गोडबोले.
भालदार व चोपदार.

१ विसाजी आपाजी.
लबेचे कामास प्यादे व जासूद व ढलाईत.

हत्ती, घोडीं यांचें सामान व सांडणीचें सामान व खाँसबारदार[७८] यांचे बंदुकीचे गलेफ[७९] वगैरे यांची तरतूद जहाली न जहाली पहावी.

बायकांकडील साहित्यास.

[३०] विडे व अत्तर खुषबोई व रुखवत वगैरे साहित्य पहावें. व लुगडीं व खण मागतील तसे आणून द्यावे, व भोजनास व फराळास बायकांस आमंत्रण करावें. आल्या न आल्या पहावें. जे समयीं जें काम पडेल तें नेहमीं सावधगिरीनें जपोन करावें.

महादाजी बल्लाळ साठे.

रामचंद्र नाईक परांजपे यांजकडे लुगडीं व खण सांभाळून देणें हें काम.

कारकून.
खिजमतगार.
जासूद व प्यादे.
शागिर्द.

[३१] मिरवणुकेचें साहित्य सोयरे यांजकडे जाणें येणें समयीं वाजंत्री व कर्णेकरी व पालछत्रें व नक्षत्रमाळा व बाग कागदी व हिलाल दिवटे आतषबाजी व तासे, मर्फे, हत्ती, घोडीं, पालख्या व गुलाल व पायघड्याचें सामान याप्रमाणें नेहमीं जपोन तरतुद करावी. सावधगिरीनें बंदोबस्त चांगला राखावा.

१ बाळाजी वामन दामले.
१ कारकून.
भालदार व चोपदार.
प्यादे व जासूद.
खासबारदार.

सदर्हू प्रमाणें बंदोबस्त राखावयाची यादी महादाजी बल्लाळ यांजवळ लिहून दिली आहे. त्या यादीवर वहिवाट करावयाची मखलासी लिहिली आहे त्या प्रमाणें.

खांशा वाड्यांत महादाजी बल्लाळ व मशारनिल्हेकडील कारकून यांणीं नवरीचे मंडपांत रामचंद्र नाईक यांणीं कामकाज बंदोबस्तानें करावें. १ शस्त्रें नेणारा.

७७. आतषबाजी=दारूकाम.
७८. खासबारदार=खांशांची बंदूक वगैरे
७९. गलेफ=गवसणी, पिशवी.

बंदोबस्तानें करावें. रामचंद्र नाईक परांजपे यांणी माहितगारीनें सांगत जावें.

[३२] मंडप जागां जागां घालणें त्यास लांकडें खासगीकडील वगैरे सरंजाम फरासखान्या कडील सामान व बाहेरून आणविलें आहे त्याची तरतूद राखून अवघा सरंजाम करून बेता प्रमाणें पसंती-योग्य सिद्ध करावें.

१ सर्वोत्तम शंकर.

१ बाळाजी कृष्ण ठोसर यांजकडील कारकून व शागिर्दपेशाचे लोक.

कारकून.

१ सखाराम विश्वनाथ साने लोक सुद्धां.

हशमी लोक.

बेगारी.

साहित्य जें लागेल तें.

पत्रावळी व केळीचीं पानें व द्रोण यांचे कारखाने.

[३३] पत्रावळींचा कारखाना गांवगन्नाचे गुरव आणविले आहेत त्यांस बेगारी यांजकडून रानांतून पानें आणवून पत्रावळी चांगल्या सरकारचे वाड्यांत द्यावया योग्य करवाव्या. व कमावीसदार यांजकडील वगैरे पत्रावळी येतील त्या जमा करून माफजतीनें* ठेवाव्या. जिकडे द्यावयाच्या चिठ्या येतील तिकडे देत जाव्या. करवेळाचीं पानें वाळलीं आणविलीं आहेत तीं बिगारी वगैरे यांस समजोन देत जावीं. खर्च चौकशीनें जपोन करावा.

१ रामचंद्र नारायण प्रां। पुणें.

कारकून पौ। मजकूर.

प्यादे रखवालीस.

द्रोण केळीचे चांगले आणविले आहेत ते ब्राम्हण भोजनाकडे द्यावे भरतीस ओलीं पानें बेगारी यांजकडून आणवून द्रोण करावयास द्यावीं.

[३४] केळीचीं पानें नीट करावीं व द्रोण केळीचे चांगले दोहों काड्याचे नोकदार लावावे व पत्रावळी भरतीस घेऊन नीट करून भोजन समयीं व फराळा समयीं पुरुषांकडे व नायकांकडे दिवस रात्र समयीं जपून मांडीत जावें. खासे पंगतीस पानें चांगलीं थोर मांडावीं. फाटकीं, डागीळ असूं नयेत. व द्रोण दरपानास दहा बारा पर्यंत मांडावे. फराळाकडे लहान पानें व कांहीं पत्रावळी व द्रोण लागतील तसे मांडीत जावे.

रामचंद्र हरी देवघर वगैरे कारकून नि।। दफतर एकबेजी जासूद व प्यादे.

सुया, कातऱ्या, कोळंबी, वगैरे साहित्य व भोंस[८०].

शागिर्द.

---

* माफजतीनें काळजीनें.

८०. भोंस=भोरू.

सोयरे लोक व मातबर सरदार व शिलेदार वगैरे यांचे परामृषाचीं कामें.

[३५] नबाब भोंसले व होळकर वगैरे मातबर शिलेदार सरकारकून मराठे मुसलमान यांसि आमंत्रणें करावीं. भोजनास व नाच पहावयासी सोयरे यांजकडे व वाड्यांत योग्यायोग्य पाहून न्यावे. बोलवावे. व सिधे पाठवावे. बाहेरून येतील त्यांचे जागेची सोय करून द्यावी.

१ कृष्णराव बळवंत.
१ बाजी गोविंद.
१ राघो बापूजी.
१ धोंडो मल्हार.
१ माधवराव रामचंद्र.
कारकून.
प्यादे व जासूद.
चोपदार व भालदार.
कामाठी व बेगारी.

---

[३६] सोयरे बाहेरून येतील व गांवांतील यांसि सिधा पाठवावा. बाहेरून येतील त्यांचे बिराडाची सोय करून द्यावी. व भोजनास व फराळास व नाचास वगैरे बोलवावें. सोयरे यांजकडे भोजनास नित्य जमा करून नेत जावें. या कामास.

१ विठ्ठलराव मोरेश्वर.
१ हरी जीवाजी.
१ कारकून.
१ जासूद.
१ प्यादे.
चोपदार.
कामाठी वगैरे.

---

[३७] भिक्षुक व वैदिक व थोर पंडित व अग्निहोत्री व देव चिंचवड वगैरे संस्थानिक ब्राम्हण येतील त्यांस शिधा वगैरे निसबत बाळाजी रामलेले.

कारकून.
प्यादे.
जासूद.
कामाठी.
बिगारी वगैरे.

बाहेरील संस्थानिक वगैरेचे व चिंचवडकर येतील त्यांस जाग्याची सोय

[३८] मामलेदार व हशम गाडदी वगैरे शागिर्दपेशा व कारखान्याचे लोक यांसि सिधा द्यावयाचा नि॥ महादजी बल्लाळ गुरुजी.

[३९] संस्थानिक वकील वगैरे यांसि शिधा व फराळास पाठवावें व भोजनास सोयऱ्यांकडे व वाड्यांत बोलवावें. व नाचास बोलवावें. निसबत माधवराव सदाशिव. व जाग्याची सोय करून द्यावी.

कारकून.
प्यादे.

करून द्यावी. व शिधा व फराळास पोहोंचवावें.	जासूद. कामाठी वगैरे.

[४०] ब्राम्हण भोजनाचें काम—स्थळ संयपाकास व भोजनास सिद्ध करावें. सामोग्री कोठींतून न्यावी. व भांडीं कोठींपैकीं व बाहेरील गृहस्थांकडील जमा करविलीं आहेत त्यांपैकीं न्यावीं. आचारी ब्राम्हण खटपटे लावून संयपाक सिद्ध करावा. भात, वरण, दोन तीन भाज्या व सांबारें व आवळे-गाजरांचें लोणचें व कढी व पुरणपोळ्या व तूप या प्रमाणें भोजनास घालावें. व भोजन जहालियावर उष्टीं काढून संमार्जन करावें. समुदाय पाहून संयपाक करावा. वाढणारांस निराळा करावा. त्यांत तीन भाज्या व कढी, सांबारें या प्रमाणें करून सर्वांस भोजन घालीत जावें. संयपाक उरेल तो वावगा वाटूं नये. मराठे लोक शागिर्द पेशा वगैरे एक एक दिवस उरेल तसा पुसून देत जावा. सामुग्री. खर्च होईल तो रोजचे रोज समजावावा.

१ रामचंद्र नारायण प्रांत पुणें.	कारकून प्रांत मजकूर.

साहित्यास.

किल्लेहाय व तालुकेहाय व हुजूर हशमाचे कारकून सर्वोत्तम शंकर यांणीं जमा करून द्रोण करावे. व ब्राम्हणांस वाढावें. गोविंद राम आपटे व गोविंद हरी देवधर यांनीं महालचे कारकून जमा करून न्यावे.

भोजन दक्षणा द्यावयासि.

१ उपाध्ये.	१ कारकून फडणिशीकडील.

गंध देशपांडे यांनीं पिंजरीचें लावावें.

तूप पोतदार यांनीं वाढावें.

पत्रावळी देशमुख पुणें यांनीं मांडाव्या.

खरकटीं भांडीं महादजी नारायण यांणीं घांसवावीं.

रखवालीस प्यादे व बेगारी.

पागांचे व शिलेदारांचे कारकून व शिलेदार कारकून व सरकारचे कारखान्याकडील कारकून वाढावयास घेऊन जावे.

पक्वान्नें बुंदीचे लाडू खासगीकडून आणून वाढावे.

[४१] शिध्याच्या चिठ्या द्यावयाचें काम सोयरे लोक व शिलेदार व मातबर सरदार व शागीर्दपेशा व भिक्षुक वगैरे यांसि सिधा द्यावयाची परवानगी ज्यांकडे कामें नेमिलीं आहेत तिकडून येत जाईल, त्याप्रमाणें कोठीचा शिरस्ता उत्तम, मध्यम, कनिष्ठ तीन प्रतीचा पाहून ज्यास जसा द्यावयाचा तसा आकार

करून सिधा, दाणा, वैरण, पानपत्रावळ, दूध, भाजी, सर्पण आदीकरून ज्यास जसें द्यावयाचें तसें समजोन चौकशीनें देत जावें.

१ त्रिंबक विनायक.

१ गोपाळ महादेव फडणिसीकडील.

कारकून प्रांत जुन्नर.

शागिर्दपेशा वगैरे.

चोपदार.	भालदार.	दिवटे.
ढलाईत.	प्यादे.	जासूद.

कारकून शिलेदार.

किरकोळ कामें.

[४२] पालख्या गृहस्थांच्या व सरदारांच्या जमा कराव्या, सोयरे लोक पुण्यांस आणावयास, व पुण्यांतील बायका वगैरे मंडपांत जाण्या येण्यास, व शिवाय ब्राम्हण वैदिक पंडितें × × त जाव्या. आलीं गेलीं वरचेवर पहात जावीं. बोभाट पाडूं नये. व कोणाचे सामानास तसनस होऊं नये. या कामास.

२ काशी त्रिंबक दांडेकर व यादो तुकदेव यांचे चिरंजीव.

प्यादे, जासुद, ढलाईत.

[४३] शहरचे रस्ते झाडवून चांगले करावे. त्यांत सोयरे यांकडे जावयाचा रस्ता फार चांगला राखावा. वाटेंत धोंडे, माती, लांकडे, चिखल, केर असेल तो झाडून काढवून रोजचे रोज रस्ता झाडीत जावा. त्या रस्त्यांतील. + + + + स चाकरी करून जावें. दिवसाचे त्याणीं व चांभार व गाडवें व गाडे व काबाडे वगैरे यांसि फिरूं देऊं नये. हें काम कोतवाल घासीराम याजकडे.

[४४] पखाला जमा करून छिडकाव मंडपा पुढें व दरवाज्या बाहेर व सोयरे यांचे मंडपाचे रस्त्यास करावा.

श्रीनिवास नरशी कारकून.

प्यादे.

सक्केरी व पखाली पागांचे वगैरे.

[४५] उष्टीं पुरुषां कडील व बायकांकडील भोजनाचीं व फराळाचीं काढावीं. चांगल्या भुया सावडूँन, सारवून स्वच्छ करावें. पुरुषांचे पंगतीस वाढण वाढते समयीं भाताचीं शितें वगैरे पडतील तीं काढीत जावीं. वरचेवर

८१. येथें २१वा बंद फाटून अक्षरें गेलीं आहेत.

८२. "सक्का तु जलदःस्मृतः"— सक्केकरी=पाणी देणारे.

* सावडून=झाडून ?

[४६] शेण गांवांतील गौळी यांजकडील व सरकारचे [८३]थट्टीचे गुरांचे व तोफखान्याकडील व बाहेरील नाक्यावरील जमा करून छकडयावर घालून, वाडयाजवळ दररोज आणून ठेवावें. जिकडे मागतील तिकडे देत जावें.

१ कारकून चिमणाजी बल्लाळ.

प्यादे.

छकडे तोफखान्याकडील वगैरे व बिगारीचे गाडे.

---

[४८] मंडपाचे पडदे व बिछानें यांची रखवाली करावी. हिलाल व दिवटे व आतषबाजीचें काम लागेल ते समयीं मांडवावर माणसें [८४]चढवून × ×

जपोन काढावीं.

१ कारकून कृष्णाजी नारायण लिमये.

ब्राम्हण व शागिर्द.

केरसुण्या वगैरे साहित्य.

---

[४७] कचेरीचे मंडपाचे देवडीवर सोयरे व गृहस्थ व शिलेदार वगैरे येतील ते ओळखून पाहून आंत घेत जावे. त्यांस ढक्का लागूं नये. वावगें माणूस आंत शिरूं नये. असा बंदोबस्त नेहमीं.

१ आबाजी विश्वनाथ आठवले.

कारकून व प्यादे.

माणूस पाहून खिजमतगार मात्र घेत जावे. इतर जिलबीचें माणूस घेऊं नये. शिलेदार वगैरे घेणें ते बाजी गोविंद यांजकडील. × × ×

हरी बल्लाळ यांस विचारून चिठया लिहून रवाना करीत जाव्या. कारकून पाठविण्याचे तेथें पाठवावे. बेगारी गांवगन्नाचे आणविले आहेत ते आले न आले पहावे. हजेरी राखावी. शिधा चौकशीनें देवीत जावा. जिकडे परवानगी होईल तिकडे काम काजास देत जावे. काम पाहून रिकामे जहाले म्हणजे माघारे आणवीत जावे. सारे बिगारी यांचे बिराड एक जागां असावे. चाकरीस वाडयाजवळ नेहमी रात्रंदिवस असावे.

१ नारो महादेव गद्रे सरदार.

बाहेरील मातबरांचे घरचीं [भांडीं] जमा करून आणावीं. आणि भोजनशालेकडे वगैरे जिकडे द्यावयाची परवानगी होईल तिकडे तसलमातीस द्यावीं. झाडा चांगला राखावा. ज्याचें भांडें त्याची वरती खूण असावी. बदलूं नयेत व गाहाळ होऊं नयेत ऐसा बंदोबस्त करावा. कल्हई ज्यास करावयाची असेल त्यास करावी. या कामास.

१ भिकाजी विश्वनाथ जकाते प्रांत पुणें.

कारकून निसबत मजकूर.

---

८३. थट्टी=गोशाला. " थट्टी गोवाटिका नाम."

८४. पुढें २३ वा बंद गहाळ झाला आहे.

१ नारो नरसी कारकून यांणीं नारो महादेव सांगतील त्या प्रमाणें वर्तावें.

रखवालीस प्यादे.

कुंभार काम व बुरूड काम बेगारीचे बुरूड व कुंभार येतील त्यांस सामान देऊन दागीने तयार करवावे. बेगारी वेठे सुद्धां हजेरी चांगली राखावी. शिधा देवीत जावा. जो दागीना उत्पन्न होईल तो रोजचे रोज समजवावा. कमाविसदारांकडील सामान येईल. तें मार्फजतींनें ठेवावें. जिकडील चिटया येतील तिकडे सामान देत जावें. बाम्हण भोजन आदि करून बोभाट कोणी कडील पाडूं नये. या कामास.

प्यादे.

कामाठी.

फरासखान्याचे दरोगे यांणीं सभेंतील बिछाने व जागजागां दिवाणखाने यांतील व बायकांकडील आदि करून हमेशा जपून ज्या समयीं जसे ज्या जागां पाहिजेत तसे घालून सिद्ध करीत जावें. फिरोन जमा करावयाचें असेल तें जमा करावें. पंखे मजालसी समयीं वारा घालावयासि दांडीचे फरासजवळ देऊन उभे करावें. विडयाचे पानांच्या चुनपटया वगैरे बिछान्यावरील केर वरचेवर काढावा. मजालसींतून फरास फिरणें ते बपोषाख असावे.

कारकून.

फरास.

प्यादे चौकशीस[८६].

[३३२] ॥ श्री ॥

*यादी पेशवे यांनीं पेशवाईचा उपभोग कधीं पासून कसा केला त्याची अनुक्रमणिका जुने कागदावरून लिहिली. सुरुसन सल्लास सल्लासीन मयातैन व अलफ.

बाळाजी विश्वनाथ यांसि पेशवाईचीं वस्त्रें शाहू छत्रपति यांनीं शके १६३९ विजयनाम संवत्सरे सन ११२२ फसली अर्बासन आर्बाअशर मया व अलफ या सालीं माघमासीं जहालीं. त्यांनीं सात वर्षें कारभार केला. त्याचा विस्तार ———वर्षें.

१. प्रथम सालीं वस्त्रें जाहलियानंतर स्वारी कोंकणांत कानोजी आंगरे यांजकडे जाऊन, भेटी होऊन, सलूख जहाला. लोहोगड कोरीगड वगैरे [१] किल्ले घेतले. लोहोगडास बहिरो मोरेश्वर पिंगळे अटकेस होते त्यांस घेऊन सातारियास आले.

---

८५. मार्फजतीनें=काळजीनें.

८६. येथें २१वा बंद संपला. पुढील बंद उपलब्ध नाहींत.

* ही यादीही आम्हांस काशिनाथपंत लेले यांजकडूनच मिळाली.

१. म्हणजे १२२२ शके १७५१.

१. सन खमस अशर मया व अलफ, सन ११२४ शके १६३६ जयनाम-संवत्सरे, या सालीं तमाम रयतेस कौल दिल्हा. आणि आबादी केली.

१. सनसीत अशर मया व अलफ. या सालीं सासवडास वगैरे ठिकाणीं होते.

१. सन सबा अशर मया व अलफ. स्वारीस सहकुटुंब निघोन दमाजी थोरात यांची भेट होऊन हिंगणगांव नजीक दमगडास अटकेंत होते.

१. सनसमान अशर. थोरातास खंड देऊन मुलें माणसें ठेऊन स्वारी दिल्लीस गेली.

२. सन तिसा अशर शके १६४० कोटिहोम केला. दिल्लीहून स्वारी येऊन थोरातांचें पारिपत्य केलें. आणि स्वारी सातारियास गेली. ते सन अशरीन सातारियास होते.

० सन इहिदे अशरीन मया व अलफ. शके १६४२ शार्वरीनाम संवत्सरे सासवडास निधन जालें.

७

बाजीराव बल्लाळ यांची कारकीर्द—वर्षें.

१. सन इहिदे अशरीन मया व अल्लफ. शके १६४२ शार्वरी संवत्सरे छ० २० जमादिलाखर वस्त्रें जहालीं. स्वारी देशीं.

१. सन इसन्ने अशरीन. स्वारी बऱ्हाणपूर भडभुंज्यांचें पारिपत्य केलें.

१. सन सल्लास अशरीन. गोदऊचें पारिपत्य केलें.

१. सन आर्बा अशरीन. सैद याचें पारिपत्य केलें.

१. सन खमस अशरीन औरंगाबादेस किलीजखान यांची भेट. दाऊदखान वगैरेचें पारिपत्य केलें.

२. सनसीत अशरीन. दिल्लीस स्वारीस गेले. बरावर अंबाजीपंत पुरंदरे मुख्यत्वें होते. ते सनसबा अशरीनांत दिल्लीहून सातारियास आले.

१. सनसमान अशरीन. सातारियास होते.

१. सनतिसा अशरीन. स्वारीस आपासाहेब. हिंदुस्थानांत दया बहादूर याजवर गेले. बाजीराव यांस पुत्र जहाला दमाजी गाईकवाड याचें पारिपत्य केलें.

११. श॥ सनसल्लासिन मया व अल्लफ ता॥ सन आर्बैन मया व अल्लफ. अकरा वर्षें स्वारी शिकारी करून स्वामी सान्निध राहून कृपा संपादून होते. या

---

२. गोदाज किंवा गोदडी ? कोण ?

सालांचा तपशील लागला नाहीं. कर्नाटकांत व मोंगलावर अशा स्वाऱ्या जाल्या असतील.

० सन इहिदे आर्बैनांत स्वातीरीं निधन पावले.

२०

बाळाजी बाजीराव नाना साहेब.

कित्ता.

१. सन इहिदे आर्बैनांत [११४१] बस्ते जाहालीं. सातारियास होते.

१. सन अर्बा आर्बैनांत [११४४] स्वारी भोंसले पायागडावरून उज्जनीस खंडणी घेऊन स्वारी माघारी आली. भाऊसाहेब कोंकणांत किल्लेपाहावयासि गेले. ते सालीं बयाबाईचें लग्न जहालें.

१. सनसीत आर्बैन [११४६] सातारां मुक्कामीं होते. जनार्दन बाजीराव निजधामास गेले.

२. सन समान व सनतिसां [११४८।४९] देशीं होते. लहान स्वारी शिकारी केली असेल. सर्व राजकारण सातारा येथें होत असे.

१. सन इहिदे खमसेन. [११५१] खांसा व भाऊ बरोबर. स्वारी कर्नाटक सावनूर पावेतों गेले. पुढें महादोबा पुरंदरे रवाना केले. स्वारी पुण्यास आली. दमाजी गाईकवाड सातारियास आले. पुढें महादोबाही आले. अखेर सालीं.

१. सन सल्लास खमसेन [११५३]

कित्ता.

२. सन इसन्ने आर्बैन. [११४२] हिंदुस्थानांत गढेमंडळे येथील खंडणी घेऊन मखसुदाबादेस जाऊन भागिरर्थीस्नान करून, सन सल्लास आर्बैनांत [११४३] पुण्यास आले. विश्वासराव साहेब यांचा जन्म इसन्ने आर्बैनांत जहाला.

१. सन सबा आर्बैन [११४७] स्वारी कर्नाटकांत जाऊन बहादूरबिंडा घेऊन पुण्यास आले. ताई यात्रेहून आली.

१. सन खमसेनांत [११५०] स्वारी सातारे येथें होती. शाहूमहाराज निजधामास गेले. व उमाबाई निधन पावली.

१. सन इसन्ने खमसेन [११५२] खांसास्वारी पुण्यांत. भाऊसाहेब सांगोले पावेतों गेले. मागें उमाबाई दाभाडीमुळे माघारी फिरोन चऱ्होलीस भेटी जहाल्या. पुढें गाजुदिखान आला. गंगथडीवरून गेले. पुढें नासरजंग व शामदासपंत आले. लढाई जहाली. बाबूराव फडणीस यांस गोळा लागला.

१ सन आर्बा खमसेन [११५४] खांसा व भाऊ माधवराव यांचें लग्न

---

३. बयाबाई ही चिमाजी आपाची कन्या.

४. उमाबाई हा भाऊ साहेबाचें प्रथम कुटुंब.

५. चऱ्होली गांव इंद्रायणीचे काठीं आळंदी जवळच आहे. ही पेशवाईंत मोठी तळाची जागा होती.

खांसा व भाऊ व दादा नाशीक पावेतों गेले. पुढें खांसा व भाऊ कोकणांतून पुण्यास आले. दादासाहेब अमदाबादेस जाऊन, ती घेऊन आले. थाळनेरास होळकर सुद्धां मिळोन हिंदुस्थानांत गेले.

१. सन खमस खमसेन [११५५] स्वारी कृष्णे पावेतों जाऊन आले. पुढें सिंहस्थ सबब नाशिक, त्रिंबकास गेले. दादासाहेब हिंदुस्थानांत.

१. सन सबा खमसेन. [११५७] खांसा स्वारी श्रीरंगपट्टणास गेली. बरोबर भाऊसाहेब होते. दादासाहेब लाहूरचे स्वारीस गेले. तोफ रात्रीचा रिवाज चालू.

१. सन समान खमसेन. [११५८] खांसा स्वारी व भाऊ बरोबर तांदुळजे पर्यंत जाऊन नबाबापासून पंचवीस लक्षांची जागीर घेतली. दादासाहेब लाहूरचे स्वारीस होते.

१. सन सितैन. [११६०] खांसा स्वारी व दादासाहब तांदुळज्याचे मुक्कामीं मोगलापासून साठ लक्षांची जहागीर घेऊन माघारे आले. तेच सालीं भाऊसाहेब व विश्वासराव साहेब नगरचा किल्ला घेऊन हिंदुस्थानांत गेले.

करून कर्नाटकांत गेले. सेरदळ व जमखंडी घेऊन स्वारी माघारी आली. दादासाहेब हिंदुस्थानांत कुंभेरीस गेले.

१. सन सीत खमसेन [११५६] नारायणराव यांचा जन्म. पुढें स्वारी कर्नाटकांत सावनूर पावेतों जाऊन अखेरीस पुण्यास आले. दादासाहेब कुंभेरीहून देशीं आले. स्त्री जानकीबाई प्रसूत होऊन मृत्यु पावली. उपरांतिक मलगल्यास दुसरें लग्न करून सावनुरास स्वारींत मिळोन बरोबर आले. तुळाजी आंगरे यांसि धरून आणिलें.

१. सन तिसा खमसेन. [११५९] खांसा स्वारी कोकणांत पुळ्याचे गणपतीस गेली. मातोश्री ताई⁶ मृत्यु पावली. भाऊसाहेब पुण्यांत होते. दादासाहेब लाहूरचे स्वारीहून दसरियास देशीं आले. तेही पुळ्याचे गणपतीस गेले.

१. सन इहिदे सितैन [११६१] खांसा स्वारी मार्गशीर्षमासीं पैठणास लग्न केलें. पुढें पाणीपतचें वर्तमान विपरीत आलें. सबब हिंदुस्थानांत शेचिवाडया पावेतों जाऊन माघारे पुण्यास आले. भाऊसाहेब पाणीपतास गर्द झाले. फौज गारद जहाली. दादासाहेब गु ट म ट क ला कडे जाऊन अखेर सालीं पुण्यास आले. नानासाहेब यांणीं ज्येष्ठ वद्य ६ स कैलासवासी जाले. तेच सालीं करवीरकर संभाजी राजे शांत जहाले. पुढें पुत्र घेऊन शिवाजी नांव ठेविलें.

---

६. ताई म्हणजे बाजीरायांचें कुटुंब काशीताई किंवा त्यांची आई ? वर (११२७) पहा.

नानासाहेबांची कारकीर्द वर्षे २१

माधवराव बल्लाळ थोरले रावसाहेब.

१. सन इसने सितैन [११६२] शके १६८३ वृषानाम संवत्सरे. वस्त्रें जहालीं. यानंतर मोगल उरळीवर आला. त्याजवर स्वारी करून त्यास माघारा लाऊन कितूर पावेतों कर्नाटकांत जाऊन पुण्यास आले. नंतर नारायणराव साहेब यांचा व्रतबंध जहाला.

१. सन सल्लास सितैन मया व अलफ. उभयतां पुण्यास होते. दरम्यान घोडनदीवर खांसा व दादासाहेब दोनी फौजांची लढाई होऊन खांसा हस्तगत जाले. संन्निध दादा येऊन उभयतां फौजा घेऊन मिरजेस जाऊन मिरज घेऊन भागानगर प्रांतीं गेले. मोंगल पुण्यास येऊन जाळपोळ करून माघारा गंगेवर गेला. तों स्वारी गंगेचे आसपास आली. सरंजाम लोकांस दिल्हे. सिंहगडास नारायण राव साहेबांचे लग्न झालें.

१. सन अर्बा सितैन मया व अलफ. खांसा व दादासाहेब भागानगरच्या पेठा जाळून गंगेनजीक आले. राक्षसभुवनावर मोंगलाशीं लडाई होऊन त्याची खराबी जाली. तो पळून औरंगाबादेस गेला. उपरांत स्वारी पुण्यास आली. पुण्याहून [दादा] साहेब आनंदवल्लीस गेले. दोन तीन महिने झाल्या नंतर स्वारी कर्नाटकांत धारवाडास गेली. तेथें छावणी जाली.

१. सन खंमस सितैन मया व अलफ-खांसा स्वारी धारवाड घेऊन पुढें गेले. हैदरखानापासून खंडणी घेतली. तों दादासाहेब आनंदवल्लीहून कर्नाटकांत येऊन स्वारींत मिळाले. नंतर उभयतां पुण्यास आले.

१. सनसीत सितैन मयाव अल्लफ. खांसा स्वारी भोंसल्यावर जाऊन पुढें गंगापुराकडून पुण्यास आले. दादासाहेब श्रावणमासची दक्षिणा होऊन आनंदवल्लीस गेले. तेथून हिंदुस्थानास जावयास निघाले. ते खांसा स्वारींत मिळाले. नंतर पुढें गोहदेस गेले. तेथें छावणी जहाली. रामचंद्र गणेश खांसा स्वारींतून फौजसुद्धां भवानराव प्रतिनिधीवर जाऊन त्यास घेऊन आले.

१ सन सबा सितैन मया व अल्लफ. खांसा, स्वारी कर्नाटकांत जाऊन सिरे मदगीर व खंडणी घेऊन अखेरीस पुण्यास आले. दादासाहेब गोहदेस छावणीस होते. ते पुढें अखेरीस देशीं आनंदवल्लीस आले.

१ सन समान सितैन मयां व अल्लफ. स्वारी दक्षणा श्रावणमासची होऊन आनंदवल्लीस जाऊन दादासाहेबांस भेटून पुण्यास आले. अखेरीस मागती गंगातीरास धोडप पावेतों गेले. दादासाहेब आनंदवल्लीस होते. पुढें वैशाखमासीं अमृतराव यांस घेऊन, आणखी फौज धरून, स्वारीस धोडपे

पावेतों गेले. आणि खांसा व आपण पुण्यास आले. गोपाळराव गोविंद मिरजकर फौज घेऊन कर्नाटकांत गेले होते. तें अखेरीस गंगातीरास स्वारींत मिळाले.

१ सन तिसां सितैन मयां व अल्लफ. खांसा व दादासाहेब पुण्यांतच होते. श्रावणमासची दक्षणा जहालियानंतर आपण भोंसल्यावर गेले. बिसाजी कृष्ण व रामचंद्र गणेश यांसि हिंदुस्थानांत फौज देऊन रवाना केलें.

१ सन सबैन मया व अल्लफ. खांसा स्वारी कर्नाटकांत जाऊन जिंजगल किल्ला घेतला. तेथें नारायणराव साहेब यांचे हातास गोळी लागली. तेथें त्रिंबकराव मामास फौज सुद्धां छावणीस ठेऊन अखेर सालीं पुण्यास आले. बिसाजी कृष्ण व रामचंद्र गणेश व शिंदे, होळकर हिंदुस्थानांत.

१ सन इहिदे सबैन मया व अल्लफ. खांसा स्वारी कर्नाटकांत जाण्यास निघाली. ते सांदुळवाडी प्रांत बांई पावेतों गेली. तेथें समाधान नाहींसें झालें. सबब कृष्णरांव बळवंत यांजबरोबर दहा हजार फौज देऊन त्रिंबकरावमामा कडे पाठविलें. आणि खांसा पुण्यास आले. त्रिंबकरावमामा कर्नाटकांत होतेच. रामचंद्र गणेश, शिंदे, होळकर हिंदुस्थानांत.

१ सन इसंने सबैन मया व अलफ. खांसा स्वारी गंगातीरास कटोरे पावेतों जाऊन नगरावरून पुण्यास आले. मागाहून नारायणराव साहेबही कटोरे यास येऊन स्वारींत मिळाले. रामचंद्र गणेश व शिंदे होळकर यांस हिंदुस्थानांतून माघारे खांसा स्वारींत आणविलें. हिंदुस्थानांत- बिसाजी कृष्ण बिनीवाले राहिले. त्यांणीं नजीबखान मोडिला. तेच सालीं राधाबाई निजधामास गेली.

१. सन सल्लास सबैन मया व अल्लफ. त्रिंबकरावमामा हैदरखान यांजपासून खंडणी घेऊन भाद्रपदमासीं पुण्यास आले. खांसास्वारी कटोरियाहून पुण्यास आले. बागेंत राहिलें होते तेथून निघोन थेवरास गेले. अत्यंत दुखणें जालें. येणेंकरून कार्तिक वद्य ८ कैलासवासी झाले. रमाबाईसाहेब यांणीं सहगमन केलें. दादासाहेब व नारायणरावसाहेब संनिधच होते. पुढें पुण्यास आले.

१२

नारायणरावसाहेब.

१. सन सलास सबैनांत मार्गशीर्षमासीं वस्त्रें झालीं. नंतर गंगापुरास गोपिकाबाईसाहेब यांस भेटावयास गेले. भेटून माघारे पुण्यास आले.

---

७. म्हणजे अप्पा बळवंत. पाणिपत युद्धांतील महावीर बळवंतराव मेहेंदळे यांचे चिरंजीव.

८. राधाबाई ही कोण ? बाळाजी विश्वनाथाचें कुटुंब ? दुसरी राधाबाई पेशव्यांच्या घराण्यांत ऐकिवांत नाहीं.

१. सन आर्बा सबैनांत भाद्रपदमासीं गाडद्यांचा दंगा होऊन वाड्यांतच मारले गेले. शके १६९५.

२

दादासाहेब यांस वस्त्रें सन आर्बा सबैनांत अश्विनमासीं वस्त्रें आणविलीं. नंतर दसरा करून स्वारीस निघाले ते बेदराहून बल्हारीपावेतों गेले. विसाजी कृष्ण हिंदुस्थानांतून आश्वीनमासीं पुण्यास आले. त्रिंबकरावमामा यांस साबाजी भोंसले याचे पारिपत्यास रवाना केलें. व हरी बल्लाळ याजबरोबर फौज जमावून स्वारी झाली. सरासरी मिळून दादासाहेब कारकीर्द. वर्षे. १

माधवराव नारायण सवाई—कारकीर्द वर्षें.

१. सन आर्बा सबैन या सालांत राज कारणें जालीं:—

१. माघमासीं पार्वतीबाई साहेब व गंगाबाई साहेब पुण्याहून निघोन पुरंदरास गेलीं. तेथून सर्व बंदोबस्त जाला. खांशांचा जन्म अधिक वैशाख मास शके १६९६ शुद्ध ७ स जहाला. वस्त्रें सातारियाहून आणविलीं.

१. त्रिंबकरावमामा व मोंगल मिळाले. दादासाहेबांचे मागें लागले. पंढरपुरा नजीक लढाई होऊन मामांस धरिलें. चैत्रमासीं.

१. हरि बल्लाळ फडके मामांस धरिल्यावर फौज सुद्धां दादासाहेबांचे मागें लागले.

३

१. सन खंमस सबैन.

१. खांसा स्वारी पुरंदरास.

१. हरि बल्लाळ खानदेशांतून गुजराथेंत गेले.

१. सखाराम भगवंत व बाळाजी जनार्दन बऱ्हाणपुरा पावेतों दादांचे तहाकरितां गेले. मार्गशीर्ष मासीं साष्टीचा किल्ला इंग्रजांनीं घेतला. विसाजी कृष्ण कुमकेस गेले. ते अखेरीस पुण्यास आले.

३

१. सन सीत सबैन.

१. खांसा स्वारी पुरंदरास.

१. होळकर, शिंदे देशीं आले.

१. हरि बल्लाळ गुजराथेंत.

१. रामचंद्र गणेश तळेगांवीं जाऊन करवीरास गेले.

१. कोन्हेरराव पटवर्धन कर्नाटकांत गेले.

—

५

१. सन सबा सबैन.

१. खांसा स्वारी पुरंदरास.

१. हरि बल्लाळ गुजराथेंतून येऊन कर्नाटकांत गेले.

१. बाजी गोविंद तोतया आंगरे यांनीं व सरकार फौजेनें धरिल्यावर कोंकणातून घुमट शिराळे यावर रामचंद्र गणेश होते त्यांजकडे गेले.

१. पांडुरंगराव गोविंद कर्नाटकांत गेले. ते हैदरखानानें धरून नेले.

१. भींवराव पानशी कोकणांत बंदोबस्तास गेले.

—

५

१. सन समान सबैन.

१. खांसा स्वारी पुरंदरास.

१. हरि बल्लाळ कर्नाटकांत शिरेटीस.

१. शिंदे वगैरे करविरास.

१. मोरो बाबूराव फाल्गुन अखेर कारभार करूं लागले. ते पुरंदरीं गेले.

०. गंगाबाई साहेब निजधामास गेलीं.

१. रामचंद्र गणेश करविराहून आले ते कोरेगांव पावेतों गेले.

—

५

१. सन तिसा सबैन.

१ खांसा स्वारी पुरंदराहून वैशाखमासीं व्रतबंधा करितां पुण्यास आली.

१. इंग्रज व दादा साहेब तळेगांवास आले. त्यांचा तह होऊन झांशीस रवाना झाले. ते नर्मदा तीराहून मागती गुजराथेंतून मुंबईकडे गेले.

१. सरकारी फौज इंग्रजांचे पारपत्यास तळेगांवा नजीक गेली. हरिबल्लाळ कर्नाटकांतून अव्वलीस पुण्यास आले.

—

३

१. सन समानीन.

१. खांसा स्वारी पुण्यास.

---

१. मुंबईस असतां दादांनीं वाळुकेश्वरीं | एक वाडा बांधिला होता.

१. सरकारचे डेरे गारपिरावर जाले, बाजी गोविंद, कल्याण इंग्रजानें घेतलें सबब कोंकणांत गेले.

—
२

१. सन इहिदे समानीन.

१. खांसा स्वारी पुणें गडबडी मुळें माघमासीं पुरंदरास गेले.

१. इंग्रज बोरघाट चढोन आला. त्याचें पारपत्य जालें. वसई किल्ला इंग्रजानें घेतला. लढाई जाली. रामचंद्र गणेश ठार जाले. त्यांचे पुत्र माधवराव व बाजी गोविंद गुजराथेंतून आले व गणेश विश्वनाथ गुजराथेंतून आले.

—
२

१. सन इसन्ने समानीन. खांसा स्वारी पुणें. गणेश विश्वनाथ बेहेरे खानदेशांतून आले ते निर्मळास मोगलाचे कुमकेस गेले.

१. सन सल्लास समानीन खांसा स्वारी पुणें.—प्रथम लग्न जालें.

१. सन आर्बा समानीन. खांसा स्वारी पुणें. दादा साहेब इंग्रजाकडे गेले होते ते सुरतेहून आले. पुढें मार्गशीर्षमासीं कैलासवासी जाहाले. याच सालीं पार्वतीबाई व सगुणाबाई निधन पावलीं. बाळाजी जनार्दन व हरि बल्लाळ येदागिरीस मोंगलाचे भेटीस गेले, इंग्रजांचा तह होऊन गुजराथ मुलुख सुटला.

१. सन खमस समानीन. खांसा स्वारी गंगापुरास *बाईस भेटून आले. भाऊसाहेब यांचा पॉलाशविधी केला. बाळाजी जनार्दन मोंगलास भेटून अव्वलीस नंतर हरी बल्लाळ गंगापुरास गेले.

१. सनसमानीन. खांसा स्वारी पुणें. बाळाजी जनार्दन व हरि बल्लाळ कर्नाटकांत गेले. ते नाना बदामीहून माघारे आले, हरि बल्लाळ पुढें गेले.

१. सन सबा समानीन. खांसा स्वारी पुणें. हरि बल्लाळ कर्नाटकांतून अखेर सालीं पुण्यास आले.

१. सन समान समानीन. खांसा स्वारी गंगापुरास जाऊन आली. अली बाहादूर हिंदुस्थानांत रवाना केले, व होळकर ही रवाना केले, ते सालीं शिंदे यांजवर रांगडे फिरून पडले सबब,

१. सन तिसा समानीन. खांसा स्वारी पुणें. श्रावणमासीं गोपिकाबाई साहेब यांणीं कैलासवास केला. दक्षणा पुढें जाहली.

---

१०. पालाशविधी—कोणा पुरुषाचा शोध न लागला तर त्याचा पळसाच्या पानांचा पुतळा करून सर्व उत्तर कार्य करितात. भाऊ साहेबांचा शोध पाणिपतच्या लढाई पासून नव्हता.

* गोपिका बाई,

१. सन तिसैन. खांसा स्वारी सिंहस्थ सबब त्रिंबकेश्वरास जाऊन पुण्यास आले.

१. सन इहिदे तिसैन. खांसा स्वारी पुणें. परशराम रामचंद्र कर्नाटकांत होते. ते धारवाड घेऊन पुढें गेले. हरि बल्लाळ माघमासीं कर्नाटकांत इंग्रजांचे कुमकेस गेले.

१. सन इसने तिसैन. खांसा स्वारी कन्यागत निमित्य वाईस गेले. रास्ते यांणीं मोठा समारंभ केला. तेथून राजदर्शनास सातारियास गेले. हरि बल्लाळ व पर्शराम रामचंद्र श्रीरंगपट्टण पावेतों गेले. पुढें टिपूशीं खंडणी घेऊन तह केला.

१. सनसल्लास तिसैन. खांसा स्वारी पुणें. दुसरें लग्न झालें. हरी बल्लाळ कर्नाटकांतून अव्वलीस आले. शिंदे हिंदुस्थानांतून आले. परशुरामभाऊ तोफखाना घेऊन कर्नाटकांतून आले. रंगाचा समारंभ अलौकिक झाला.

१. सनआर्बा तिसैन. आनंदीबाई व महादजी शिंदे व हरी बल्लाळ फडके त्रिवर्ग याच सालीं मृत्यु पावले. दौलतराव शिंदे यांस वस्त्रे झालीं. गोविंदराव गाईकवाड यास सेनाखासखेल समशेर बहादूर हें पद दिलें.

१. सनखंमस तिसैन. खांसा स्वारी मोंगलावर झाली. भोंसले व परशुराम भाऊ व होळकर स्वारीबरोबर होते. मुख्यत्वें दौलतराव शिंदे यांजकडील जिवबादादा बक्षी. मोंगलाचा पराभव करून मशिरास घेऊन पुण्यास आले. मोठी फत्ते झाली. अल्लीबहादूर मोठे फौजेनिशीं हिंदुस्थानांत होते.

१. सन सीत तिसैन. खांसा अश्वीन शुद्ध १२ माडीवरून पडून अत्यावस्थ झाले ते शुद्ध १५ कैलास वास केला. राज्याचा शेवट नानासाहेबांचे वंशाचा झाला. ब्रह्मप्रळय होईल रावसाहेब बोलले. त्याप्रमाणें पुढें निदर्शनास आलें.

२३

[३३३]   श्री.

वंशावळ[११] घोरपडे. मुळ पुरुष म्हालोजीराव. यांचे चिरंजीवांनीं करवीरकर महाराजांचे[१२] पदरीं राहून, कामकाजें[१३] करून पदें तिघांनीं तीन व सरंजाम इनाम पांच पांच गांव स्वपराक्रमानें ज्याचे त्यानें मेळविले.

१ वडील संताजीराव घोरपडे यांस सेनापति पद देऊन इनाम गांव पांच दिल्हे.

१ बहिरजीराव यांस हिंदुराव हें पद देऊन इनाम पांच गांव दिल्हे.

---

११. रा० काशिनाथ कृष्ण लेले यांजकडील.

१२. हे महाराज राजाराम थोरले.

१३. कामकाजें काय केलीं तें थोरले राजाराम महाराज यांचे चरित्रांत आहे.

१ मालोजीराव यांस अमीरूल उमराव हें पद देऊन इमान गांव पांच दिल्हे.
———
३

यांसि सरंजाम.

सेनापतिस कापशी सरंजाम १. हिंदुराव यांस गजेंद्रगड सरंजाम १. अमिरूल उमराव यांस आजरें सरंजाम १.

पौं अमिरूल उमराव यांचे घराण्याची वंशावळ. मूळ पुरुष मालोजीराव याचा पुत्र शिवराव यांस पुत्र ४.

१ येशवंतराव याचे पोटीं.

१ शिवराव यास मुराराव याजकडे दत्त दिला.

१ व्यंकटराव यास पुत्र नाहीं.
———
२

३ केदारजीराव यांचे पोटीं.

१ रामचंद्रराव.

१ खंडेराव.

१ काशीराव.
———
३

रामचंद्रराव यांचे पोटीं.

१ मालोजी.

१ आबा.
———
२

२ मानोजी यांचे पोटीं.

१ येशवंतराव.

१ खंडेराव.
———
२

येशवंतराव याचे पोटीं.

१ मालोजीराव.

१ नरसिंगराव.
———
२

खंडेराव याचे पोटीं.

१ शिवराव.

१ भुजंगराव.
———
२

४ जनकोजीराव यांचे.

० नक्कल.
———

[१४]वांटणी न झाल्याचे सरदार लिहून दिले असामी १७ पौं शिंदे व होळकर व भोंसले सेनासाहेब सुभा व व भोंसले अक्कलकोटकर या चार असाम्या सरदार यांच्या वाटण्याच नाहींत. परंतु यांचे पोटीं सरदार आहेत त्यांच्या वाटण्या आहेत. बाकी असामी १३ पैकीं गुतीकर व गजेंद्रगडकर व कापशीकर घोरपडे हे घर भाऊ सबब ३.

बाकी असामी.

१ नाईक फलटणकर.
१ देऊळगांवकर जाधवराव.
१ मालोजीराजे घोरपडे.
१ घाटगे सर्जेराव.
१ अमरसिंग जाधवराव.
१ शिर्के.
१ तोरगळकर सेना खासखेल.
१ घाटगे बुंदकर.
१ डफळे जतकर.
१ पाले सावजनकर.

१०

वाटण्या जाल्याचे सरदार असामी.

१ आटोळे. १ भापकर. १ दरेकर.
१ दाभाडे तळेगांवकर. १ बांडे.
१ पवार. १ ढमढेरे तळेगांवकर.
१ खटावकर महाराज. १ पुरंदरे.
१ अंबीकर. १ वाघमारे तलेसंगकर.
१ माने म्हसवडकर. १ बोकील कोरेगांवकर.
१ विश्वासराव चिंतामण पागे.
१ खंडेराव वांकडे. १ केरोजी काळे.
१ जाधवराव वाघोलीकर व हडीकर.
१ भोइटे नसिराबादकर. १ धायभर.
१ शितोळे न्हावीकर वगैरे. १ शेलार.
१ पान्से. १ पटवर्धन. १ रणनवरे.
१ मोरे सरलष्कर. १ चव्हाण अठपाडीकर.
१ रामदुर्गकर. १ वाबळे.
१ सदाशिव माणकेश्वर.
१ गोडसे वडूथकर. १ बारामतीकर.
१० देवकांते.

३२

[३३४]

श्री.

राजश्री* मल्हारजी होळकर व जयाजी शिंदे गोसावी यांसि.

अखंडित लक्ष्मी आलंकृत राजमान्य स्नेहांकित बाळाजी बाजीराव

---

१४. येथपासून पुढील मजकुराचा घोरपडे यांच्या वंशावळीशीं संबंध फारसा दिसत नाहीं. पण दोन्ही यादी एकाच कागदावर असल्यामुळें त्या एकत्र दिल्या आहेत. ही वांटणी कोठील व कसली तें समजत नाहीं.

* हें पत्र व खालचीं पत्रें श्री० रा० आबा साहेब दाभोळकर इनामदार अकोळनेर जि० नगर यांजकडून अस्सल मिळालीं. आबासाहेबांचे आम्ही आभारी आहों. ह्या प्रकारें इतर श्री० इनामदार जाहागीरदार आपआपल्या संग्रहांतील ऐतिहासिक कागदपत्र आम्हांकडे पाठवितील त्यांचे आम्हांवर व एकंदर राष्ट्रावर उपकार होतील.

प्रधान आशीर्वाद उपरि येथील कुशळ जाणून स्वकीय कुशळ लिहीत जाणें. विशेष. सैद लष्करखान व जानोजी निंबाळकर हे बहुत दिवस नबाब फेरोजेजंग याचें येणें इकडे व्हावें हें इच्छीत होते. परंतु नबाबाचें निघणें दिल्लीहून पेंचपांचामुळें न घडे. यास्तव मात्र हिदायत मोहिदीखानाशीं व रामदासपंताशीं चार दिवस आपला रंग राखून होते. सांप्रत सलाबतजंगाकडून मध्यस्ती निमित्य इकडे आले जर आतांच नबाबास जाऊन भेटावें तर लौकिक सर्व प्रकारें वाईट होतो कीं, मध्यस्तीस गेले, आणि तिकडेच जाऊन मिळाले. यास्तव आजच यांस केवळ भेटतां येत नाहीं. नबाब फेरोजजंग यांचे सेवेंत यांची एकनिष्ठता आहेच. प्रस्तुत आम्हीही विशेषोत्कारें या उभयतांस नबाबाचे ज ना बे त रुजू आणिलें, आहे. ऐशास हे उभयतां मर्द, प्रामाणिक, मातबर, सर्वही अमीर यांचे लगामी, दहा हजार फौज एकीकडे व हे दोघे बुद्धिवंत एकीकडे, हें नबाबाशीं रुजू जाहलें असतां कबू थोर अमीर नबाबाशीं हात बांधून सिद्ध आहेत असें जाणावें. दुसरें आमचे वडिलांतागाईत परम स्नेही, गतवर्षीं मातबर पेंच आम्हांवर पडला तेव्हां बहुतां प्रकारें आमचे कार्यास आले. तोही यांचा उपकार आम्हांवर आहे. यास्तव तुम्ही नबाबास या उभयतांविशीं उत्तम रीतीनें सांगून, ज्यांत नबाब अकृत्रिम यांजवर कृपा करीत असें करावें. व नबाबाचे खास दस्तूरचीं पत्रें उभयतांचे नांवें आश्वासनपूर्वक कीं, तुमचे भरंवसियावर मेथें आलों, तुम्ही सर्व प्रकारें माझे आहां, असें विस्तारयुक्त पाठवणें. त्यांत यांची खातरजमा होईल. यांच्या जागिरा मनसबा जें जें आहे तें नबाबास बहाल करावें लागेल. किंबहुना अधिकही कृपा करून देणें प्राप्त होईल. हें उभयतां नबाबाचे स्वाधीन जहाले असतां नबाबाचा बहुत नफा आहे. शत्रुही आपेआप गर्वहत व पादाक्रांत होऊ[न] विशेष उपयोग होतो. यास पूर्ण भरंवशियाचें नबाबाचे हातचें पत्र जरूर पाठविणें. छ १९ जिलकाद. बहुतकाय लिहिणें.

(शिक्का: ० श्री. ~ राजा शाहू नरपति हर्षनिधान बाळाजी बाजीराव प्रधान.)

(लेखन सीमा.)

पैा छ २२ जिल्काद.

१. हैदराबादेकडील मुत्सद्दी.

२. फेरोजंग म्हणजे गाजुदीनखां, निजामुउल्मुल्क याचा मुलगा. हा दिल्लीस असे. यास दक्षिणेची सुभेदारी देऊन आपलासा करावें या मसलतीचें पेशव्यांचें पत्र आहे.

३. हिदायत मोहिदीनखा.

४. रामदासपंत—हा सलाबतजंगाचा कारभारी.

५. यांची म्हणजे लष्करखान व निंबाळकर यांची.

६. कबू, कब्व=चिवट व कठीण, ताठ्याचे.

७. कार्यास येणें=उपयोगीं पडणें.

८. येथपासून खुद्द नाना साहेबांचें अक्षर.

[३३५] ॥ श्री ॥

राजश्री बाळाजी पंडित प्रधान यांसि.

श्रीमंत महाराज मातोश्री जीजाबाई[१] साहेब उपरि येथील कुशल जाणोन स्वकीय लेखन केलें पाहिजे. या नंतर आपण पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन लेखनार्थ कळला. तेथें लिहिलें जे, साहेबाचा पडदा सेवकाशीं नव्हता. म्हणून लिहिलें तें खरें. आपल्याशीं पडदा स्वमींही नाहीं. कैलासवासी महाराज स्वामींची अकृत्रिम ममता असतां साहेबीं वियोग केला, उचित नाहीं, म्हणोन लिहिलें, तें प्रमाणच आहे. आपण बंधुच आहेत. परंतु राजश्रीच्या आज्ञेनुरूप चारी गोष्टी तुम्हांप्रति बोलावेसे होतें. आपण दूर राहिलां. समेटी साहेबांपासून घडेल न घडेल, हें आपण जाणतात. प्रत्ययासही येईल. येथील अर्थ आपल्या शिवाय नसल्यास आपण इतका संदेह घेऊन ल्याहावें, सर्व प्रकारें करून आपल्या ममतेचीं आहों. राजश्री शेषो नारायण यांसही मागाहून पाठवून देत आहों. पुण्यशील अनुबाईसही येणें विशीं पत्रें गेलींच होतीं. कळलें पाहिजे जाणिजे. (लेखन सीमा.) रवाना छ ९ माहे जिलकाद. बहुत लिहिणें तरि सुज्ञ आहां.

बार पे.। छ ११ जिलकाद. सन इसन्ने सोतैन जेष्ठमास.

[३३६] ॥ श्री ॥

राजश्री रामाजीपंत[१०] यांसि.

सेवक बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार. जयापास जरूरी पत्र लिहिलें आहे, हें एकांतीं देणें. तुम्हांजवळून वाचून पाहिलीं तर उत्तम. नाहीं तर ज्यांपासून मनास येईल त्यापासून वाचून पहातील. सविस्तर जाब मागून सत्वर पाठवणें. सर्व प्रकारें कर्जें फेडावयाचा व आम्ही केलें तें शेवटास न्यावयाचा भरंवसा आम्हांस या समयीं जयापाचा आहे. त्यांनीं तिळमात्र मल्हारबाचे बुद्धीस कोणी भेद करतील तो न होऊं देतां ते आमचेच एक निष्ठेनें रहात तें करावें. मागें मोठे मोठे कर्ते जहाले. त्यांनीं कर्जें फेडिलीं. आतां आम्हांवर जयापावर कर्जें फेडावें. जें केलें तें एक विचारें शेवटास न्यावें. सा सुभे दक्षण सोडवावी. या कामाची

---

१. जिजाबाई साहेब—कोल्हापूरकर—

१०. रामाजीपंत दाभोळकर—हल्लींचे आबासाहेब, ज्यांनीं हीं पत्रें आम्हांकडे प्रसिद्ध होण्याकरितां दिलीं, त्यांचे पूर्वज. दाभोळकर मंडळी शिंद्यांच्या पदरीं होती व ह्या पत्रव्यवहारांत त्यांचीं नांवें जागोजाग आलीं आहेत, करितां त्यांची वंशावळ थोडक्यांत येथें देऊं. इनाम संपादन करणार रामाजी अनंत दाभोळकर हे पाणिपत येथें कामास आले शा० शके १६८२. यांस पुत्र दोन आपाजीराव राम व व्यंकटराव राम. आपाजीराम यांचे रामराव आपाजी (मृ० श० १७४३.) त्यांचे कृष्णराव व आपाजी राव. कृष्णराव यांचे मोरोपंत आबा.

पाळी [आली] आहे. श्री कृपा आहे तरि सर्वही मनावर घेऊन करतील. छ ८ सफर.

लेखन सीमा.

[३३७] ॥ श्री ॥

पु॥ राजश्री दत्ताजी शिंदे व जनकोजी शिंदे गोसावी यांसि.

आशीर्वाद उपरि. अंताजी माणकेश्वरास हुजूर परिच्छिन्न[12] दादांनीं मनापासून येथील आज्ञेप्रमाणें बोलाविलें असें असतां हरप्रकारें उशीर लावून राहतात. आम्हांस लिहितात कीं, दत्तबांनीं रहाविलें. यास्तव महिनाभर राहिलों. वजीराची दत्तबाची भेट होतांच दरमजल येतों. सांप्रत तुमच्या लिहिल्यावरून दिसोन आलें कीं, लबाडी करून रहातात. हरप्रकारें ऐवज हाताखालीं घालून हात उगवणार. अबरूचा, प्रमाणिकतेचा दरकार[13] त्यांनीं टाकिलासें दिसतें. यास्तव पत्रदर्शनीं तिळमात्र मुलाहिजा[14] न धरितां हुजुर यावयाविशीं सख्त ताकीद करावी. न येत तरि परिच्छिन्न बोलावून आणून कैद करून त्यांस हुजूर पाठवावें. तीळमात्र मुलाहिजा करूं नये. मागें त्यांनीं जितक्या ऐवजाचें हवाले घेतले होते तो मात्र ऐवज ताकीद करून उगवावा.[15] या सालचे वजीराकडील अथवा कोणाही ऐवज अंताजीपंताचे हातीं न जाय तें करावें. तो ऐवज जमा करून हुजूर जरूर पाठवावा. अंताजीपंतास पत्रदर्शनीं न येत तरि कैद करून पाठवावें. छ २१ रजब. हे आशीर्वाद.

[३३८] ॥ श्री मोरया ॥

राजश्रियाविराजीत राजमान्य राजश्री रामाजीपंत[16] भाऊ स्वामीचे सेवेशीं.

सेवक गंगाधर यशवंत[17] सा॥ नमस्कार विनंती उपर येथील कुशाळ जाणून स्वकीय कुशाळ लिहीत असावें. विशेष. बहुत दिवस आपणाकडून पत्र येऊन वृत्तांत कळूं येत नाहीं तर निरंतर पत्र पाठवून संतोषवृद्धि करावी. या नंतरें गंगास्नानास श्रीमंतांसुद्धां आम्ही आलों. रोहिलियांची मामलत झाली. वसूल आला. त्याची वाटणी होऊन राजश्री आपा साहेबांचे वाटणीचा ऐवज

११. हें सर्व पत्र खुद्द नाना साहेब यांच्या हातचें आहे.
१२. परिच्छिन्न=अगदीं, निक्षून.
१३. दरकार=जरूर, अवश्यकता.
१४. मुलाहिजा =क्षमा, भीड.
१५. अंताजी माणकेश्वराकडून ऐवज बरोबर येत नव्हता असें या पत्रावरून अगदीं स्पष्ट होतें. ह्या प्रकरणीं होळकरांची कैफीयत पृष्ठ २१ टीप ४१ पहावी.
१६. दाभोळकर—शिंद्यांचे कारभारी.
१७. चंद्रचूड—होळकरांचे दिवाण.
१८. जयाप्पा शिंदे.

श्रीमंतांस विनंती करून आपल्याकडे घेऊन दिल्लीहून हुंडी बाळाजी सामराज यांजवर करून पाठविली आहे. प्रविष्ट जालियाचें उत्तर पाठवावें. वरकड वृत्त प्रस्तुत यमुनातीरास येऊन मुक्काम ग्वालेरीच्या कामाकरितां आहे. सत्वरच श्रीमंतांचे कूच करोन तिकडे येत असों. राजश्री सुभेदार* सांमरच्या[१९] सुमारें आले आहेत. कागदपत्र येत जात असतील. आपण प्रसंगीं आहेत उत्तम तें करतील. आम्ही सत्वरच राजश्री सुभेदारांपाशीं येत असों. लोभाची वृद्धि करावी. हे विनंती.

[३३९] ॥ श्री ॥

पै॥ छ २९ रबिलाखर उर्फ पौषमास मु॥
श्रीमथुरा सुहसन तिसा समानीन.

राजश्रियाविराजीत राजमान्य राजश्री आपाजीराव[२०] स्वामींचे सेवेशीं. पोष्य हरि बल्लाळ[२१] सा। नमस्कार विनंती उपरि येथील कुशळ जाणोन स्वकीय कुशळ लिहीत जावें. विशेष. तुम्ही छ ८ व छ २२ रविलावरचीं पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. राजश्री अल्ली बहादूर[२२] यांची व पाटीलबावांची[२३] भेट झाली. नंतर अल्ली बहादर यांची रवानगी दिल्लीस केल्याबद्दलचा मजकूर पेशजीं लिहिला आहे. त्यावरून कळेल. म्हणोन गुलाम कादर यास मोरचेमध्यें कोंडून लढाई चालली होती. तों मागाहून अल्ली बहादर याची रवानगी फौज सुद्धां केली. दरमजल हे जाऊन* पोंचले. नंतर पहिली फौज व हे एक होऊन त्यास जकड[२४] बसविली. मार्गशीर्ष वद्य षष्ठीस लढाईची निकड केली. तो दोन तीन हजार फौजेनिशीं पळोन गेला. बातमी कळतांच फौज पाठीमागें गेली. तेव्हां दहा कोसांवर गुलाम कादराशीं गांठ घालून लढाई जाली. त्यास शिकस्त[२५] केला. त्याजकडील कारभारीही आणिले. त्या शिवाय तोफा हत्ती वगैरे आणिलीं. त्याची याद आलाहिदा आहे. त्यावरून कळेल, म्हणोन लिहिलें तें सविस्तर कळलें. त्यास अल्ली बहादर यांची भेट होऊन दिल्लीस रवानगी केल्याचा मजकूर पेशजीं लिहिला त्यावरून सविस्तर कळलें. सांप्रत गुलाम कादर याची व अल्ली बहादर याची सरकारची फौज सुद्धां लढाई होऊन गुलाम कादर कारभारी सुद्धां शिकस्त सांपडले. ही मोठीच

* सुभेदार म्हणजे होळकर.

१९. सामर, सांबर नांवाचें सरोवर राजवाड्यांत आहे. किंवा 'सागरच्या ?'

२०. आपाजीरावराम दाभोळकर. पृष्ठ ३०९ टीप १० पहा.

२१. फडके.

२२. समशेर बहादुराचा मुलगा, पहिले बाजीरावाचा नातु.

२३. महादजी शिंदे.

* या शब्दा पुढील शब्द फाटले आहेत.

२४. जकड, जखड=ताण.

२५. शिकस्त=पराभूत, हटविलेला.

गोष्ट जहाली. श्रीमंतांचें दैव थोर आहे. वरकड वर्तमान सविस्तर श्रीमंतांचे पत्रावरून कळेल. [२६]राजश्री पाटीलबावांनीं इतके दिवस मेहनत केली त्याचें सार्थक ईश्वरें केलें. मोठी फत्ते जहाली. सदैव वर्तमान लिहीत जावें. र॥ छ १९ रबिलाखर बहुत काय लिहिणें लोभ असों दीजे हे विनंती.

[३४०] ॥ श्री ॥ पै॥ छ २५ जमादिलाखर प्रहर दिवस.

राजश्री रामाजीपंत भाऊ गोसावी यांसि

छ अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्ने॥ जयाजी शिंदे दंडवत विनंती उपरि येथील स्वकीय कुशल जाणोन कुशल लेखन करणें. विशेष. राजश्री कुसाजी शिंदे शिलेदार हुजुरात यांचे भाऊ [२७]गुणाजी शिंदे व राजश्री बणगोजी निंबाळकर व आनंदराव निंबाळकर शिलेदार नि॥ तुकोजी शिंदे व बंदुभाइ व मोहदीन ऐसे समागमें आले आहेत. यांचे हिशेब करून द्यावे लागतात. तर सदहू असाम्यांचे हिशेब दफ्तरचे लेहून पाठवावे म्हणजे समजावीस करून वाटे लावून देऊं. आम्ही आजच दोन प्रहरां श्रीगोंदें यास आलों. कळलें पाहिजे, छ २३ जमादिलाखर बहुत काय लिहिणें हे विनंती.

श्री
ज्योतीचरणी तत्पर राणु-
जी सुत जयाजी शिंदे
निरंतर.

मोर्तब
सूद.

[३४१] ॥ श्री ॥ पै॥ छ ५ रमजान.

श्रीमंत राजश्री दादासाहेब स्वामींचे सेवेशीं

विनंती सेवक अंताजी माणकेश्वर कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना सेवकाचें वर्तमान ता॥ चैत्र वद्य १३ शुक्रवार मुक्काम दिल्ली स्वामींचे कृपावलोकनें करून यथास्थित जाणोन स्वकीय लेखन करावयासि आज्ञा केली पाहिजे. विशेष. सेवकास स्वामींनीं कृपा करून पत्र छ ९ साबानचें पाठविलें तें पावलें. वर्तमान लाहोरचें फत्तेचें व शत्रूचे पारपत्याचें व तिकडील मुलूख काबीज केल्याचें लिहिलें तें सविस्तर वाचून परम आनंद जाला. तो पत्रीं कोठवरि ल्याहावा ? हिंदुस्थानांत कीर्त, लौकिक मातबर जाली. कुल राजे, उमराऊ, सुभे, यांस दहशत पडली. सारे हिंदुस्थानाचा सूड अबदल्ली पासून एक स्वामींनीं घेतला. तेणेंकरून

२६. येथपासून खुद्द खाशाचें अक्षर.

२७. कुसाजी व गुणाजी यांचीं नांवें साष्टीच्या बखरींत आलीं आहेत.

२८. हें पत्र दादांच्या लाहोरच्या मोहीमेस अनुलक्षून आहे. या पूर्वी अबदल्ली हिंदुस्थानांत येऊन दिल्ली, मथुरा वगैरे शहरांचा नाश करून गेला होता त्याचा सूड दादांनींच घेतला अशा भावीं हें लिहिणें आहे.

यशाचे पर्वत जाले ! स्वामी यशस्वीच आहेत. याचा विस्तार सेवकास लेखन करावयासि सामर्थ्य कैंचें ? हें वर्तमान वजिरांनीं[२९] ऐकोन बहुतच हर्ष मानिला. शत्रूनीं बहुत उन्मत्त करून मथुरा क्षेत्राचा कट्टा केला होतीं[३०]. त्याचें फल ईश्वरें लवकरीच दाखविलें ! स्वामींस यश आलें याचा संतोष फारच वजीरांनीं मानिला. त्याचा परिवार[३१] कोठवर लिहावा ? स्वामी अवतारी पुरुष आहेत. त्यांची स्तुत मनुष्यांनीं काय करावी ? वरकड इकडील सविस्तर वर्तमान आलाहिदा पुरवणिया लिहिल्या आहेत त्या ध्यानास आणून यांचीं उत्तरें वेगळालीं पाठवावयास स्वामी समर्थ आहेत. सारांश गोष्ट सेवकास आश्रा स्वामींचे पायांखेरीज दुसरा कोठेंही नाहीं. येविषयीं वारंवार सेवकांनीं लिहावेंसें नाहीं. स्वामींच्या दृष्टीस थोडकेच दिवसांत पडेल. जरि[३२] स्वामींची छावणी लाहोर प्रांतीं जाली तरि वजीर पातशहास घेऊन छावणीस आपल्या जवळ घेऊन येतों. जरि करितां आपण कांहीं आपली दहा हजार फौज ठेवून इकडे येतील तरि हे दोघे सरदार आपल्या सरदारांजवळ ठेवितील[३३]. आपण जेथें खांसा छावणी करतील तेथेंच हे खांसा वजीर छावणी आपणांजवळ करतील. आपणा वेगळे कोठें खांसा निराळे रहात नाहींत. परंतु वजीरानें व लहान मोठे सर्वत्र म्हणतात खांसा छावणी न जाली तरि पठाण[३४] मागती लाहोर प्रांतीं पाऊसाळां येतील. उगेच लोक म्हणतात तें सेवेशीं लिहिलें. करणें न करणें यख्त्यार[३५] खावंदाचा. वजीराच्या यावयाचा निश्चय कोणे प्रकारचा कोणे स्थळीं तो आज्ञा लिहून सेवकास व वजीरास ल्याहावी. त्याप्रमाणें त्या स्थळीं दाखल होऊन राजश्री विठ्ठल शिवदेवही सत्वरच सेवेशीं येतील. त्याजहा प्रमाणें राजश्री कृष्णरावजी[३६] येतील. सर्व विनंती करतील. सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

[३४२] ॥ श्री ॥

राजश्री आपाजीराव स्वामींचे सेवेशीं.

[३७]विनंती उपरि तुम्ही छ १९ रबिलाखरचीं पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. होळ्टिनाकडून इंद्रसेन आला आहे. त्याचें बोलणें जहालें. त्यांतील भाव राजश्री

---

२९. ग्याजुद्दीन तिसरा.

३०. अबदालीच्या ह्या स्वारीची हकीगत भाऊ साहेबांची बखर पृष्ठ २८।३१ येथें सांपडेल. तेथें मथुरा क्षेत्राची नासाडी कशी केली तें सविस्तर वर्णन आहे.

३१. परिवार=विस्तार.

३२. येथपासून खुद्द अंताजी पंतांचें अक्षर.

३३. 'ठेचितील' असें स्पष्ट दिसतें. तरी 'ठेवितील' असें असावें.

३४. पठाण=अफगान लोक.

३५. यख्त्यार=अखित्यार, मुखत्यारी.

३६. कृष्णराव कोण ?

३७. हें पत्र नाना फडणवीस यांणीं आपाजी राम यांस लिहिलेलें आहे.

पाटीलबावांनीं सांगितलें कीं, इपटेनचे तहाप्रमाणें हल्लीं तह करावा. त्यांत साष्टी खेरीज करून करावा व अंतरवेदीचें कलम तो मुळींच नाहीं व आज पावेतों मुलूख किल्ले वगैरे सरकारचे जे घेतले आहेत ते झाडून सरकारांत घ्यावे. याप्रमाणें वकिलाचे बोलण्यांत आहे व पाटीलबावांच्या बोलण्यांत आहे कीं, पगडीवाल्यांचा पक्ष इंग्रजांनीं करूं नये. व टोपीवाल्यांचा पक्ष सरकारांतून होणार नाहीं. ऐसें इंग्रजाजवळ बोलले. त्यानें उत्तर केलें जे, आम्ही पगडीवाल्यांपैकीं नबाब, भोंसले, हैदरखान या तिघांचा पक्ष करणार नाहीं. तुम्ही महमद अल्ली व सुजातदौलाचा लेंक यांसि तुमचें विरुद्ध नसावें. याप्रमाणें बोलणीं जहालीं. ये विशींचा मजकूर पाटीलबावांनीं लिहिला आहे. त्यावरून श्रुत होईल. हैदरखान सुद्धां तहाविशीं गोष्ट अवघड पडली आहे. म्हणोन विस्तारें करून लिहिलें तें सर्व कळलें. त्यास साष्टी खेरीज करून इपटनचे तहाप्रमाणें तह इंग्रज करणार त्यास इपटेनचे तहापेक्षां तळेगांवावरील तह जहाला आहे तो चांगला आहे. व त्याची सर्व माहीतगिरी पाटीलबावांस आहे. त्याप्रमाणें तह जाला असतां चांगलें. त्या खेरीज मुलूख इंग्रजांनीं आलीकडे घेतला आहे तो सरकारांत देऊन हैदरखान सुद्धां तह करावा असेंच पाटीलबावा करून घेतील. महमदअल्लीखान सुजातदौलाचा लेंक यासि तुमचें विरुद्ध नसावें ऐसें इंग्रजांचें म्हणणें, त्यास सुजातदौलाचा लेंक ते आपल्या पेटयांत घेऊन बोलतात. तेव्हां सरकारचा करोडीचा[३९] मुलूख अंतरवेदीचा जातो. व महमंदअल्लीखान यांचा मुलूख हैदरखानांनीं घेतला आहे तो सोडवावा. तेव्हां ही गोष्ट हैदरखान कशी ऐकतात? सारांश सरकारचे मुद्देमवाफक[४०] हैदरखान सुद्धां पाटीलबावांनीं तह करून घ्यावा हें चांगलें. ईपूटेनचे[४१] तहाप्रमाणें केल्यानें इतके दिवस मसलत करून खराबी काय झाली? हैदरखान सोबती करून घेतला यांत नक्षा काय राहतो? इपूटेनाप्रमाणें तर राजश्री पाटीलबावा जामगांवाहून पुण्यास आले होते, तेव्हांच गाडराचें बोलणें होतें. या करितां इपूटेनाप्रमाणें करणें ठीक नाहीं. सविस्तर राजश्री पाटीलबावांचे पत्रांचीं उत्तरें व राजश्री नारो शिवदेव यांस लिहिलें आहे. रवाना छ ७ जमादिलाखर बहुत काय लिहिणें. लोभ असावा हे विनंती.

पौ। छ ७ रज्जब जेष्ठमास शुद्ध नवमी सौम्यवासर सुरुसन सल्लास समानीन.

---

३८. हैदराबादवाले.

३९. करोड=कोटि.

४०. मुदे मवाफक=मुद्याप्रमाणें, म्हणण्याप्रमाणें.

४१. येथपासून खुद्द बांनांच्या हातचा मजकूर.

[३४३] ॥ श्री ॥

राजश्री जयाजी शिंदे गोसावी यांसि.

अखंडित लक्ष्मी आलंकृत राजमान्य स्ने॥ सखाराम[42] भगवंत आशीर्वाद विनंती उपरि येथील कुशळ जाणून स्वकीय लिहीत असलें पाहिजे. विशेष. आपण पत्र पाठविलें प्रविष्ट जालें. लिहिलें वृत अवगत जालें. अशास सांप्रत आपण कोठें आहेत ? विजेसिंगाचा[43] इरादा काय आहे ? आपण मनसबा कैसा योजिला आहे ? हें वृत्त सविस्तर लिहिलें पाहिजे. येथील वृत्त श्रीमंतीं लिहिलें आहे त्याजवरून कळेल. सारांश[44] केवळ कुंभेरीप्रमाणें न गुंतावें. बहुतां दिवसांचें काम विचारें विचारें दमवून करावें. उतावळीनें लोक जाया होऊन कार्य सुधे होणार नाहीं. अह्मांस सुचलें तें लिहिलें. तेथील प्रसंगानुरूप आपण जें करणें तें करीतच असतील. बहुत काय लिहिणें लोभ असों दिजे हे विनंती.

[३४४] ॥ श्री ॥

राजश्री आपाजीराव स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती उपरि:—

इंद्रसेन येऊन तह पक्का जाला. उमदा माणूस प्रमाणिक आहे. याकरितां दोन लक्षांची जागीर द्यावयास करार केला आहे. त्याप्रमाणें सुरत अठ्ठाविशींत दोन लक्षांचे ज्यागिरीच्या सनदा इंद्रसेनाचे नांवें पाठवून द्याव्या. म्हणोन सांगितलें त्यावरून विनंती लिहिली आहे, म्हणोन विस्तारें लिहिलें. त्यास वकिलास जागीर द्यावयाचा करार, मागें तह जाले, परंतु कोठें केला नाहीं. ल्हिष्टन साष्टी सुद्धां बोलत होता, परंतु इंद्रसेन आल्यामुळें यास निरोप दिल्हा, त्यास साष्टीचेही त्याच्यानें जालें नाहीं. असो, पाटील-बावांनीं लिहिल्यावरून गायकवाडाचे मुलखापैकीं सरकार ऐवजाशिवाय लाख रुपयांची जागीर द्यावयाचें बोलून लिहून पाठवावें म्हणोन लिहून पाठविलें आहे. गुजराथ दरोबस्त सुटली व सरकारचे किल्ले कोट, सरकारांत आले म्हणजे शिवाजी विठ्ठल व त्रिंबक नारायण व आनंदराव गोपाळ वगैरे सर्वही स्वामींस लिहितील व विनंती करतील. परंतु सरकार ओढगस्तींत कांहीं अर्थ राहिला नाहीं. त्यापक्षीं याचा विचार करून करणें तें करावें. सरकार चाकरी करून दाखववावी. आणि करतील असा अर्थ पहातां

42. प्रसिद्ध सखाराम बापू बोकील.

43. जोधपूरकर ज्यानें जयापास मारेकरी घालून पुढें मारिलें.

44. येथपासून खुद्द खाशांचे हातचा मजकूर.

तूर्त शिवाजी विठ्ठल मात्र आहेत. वरकडांनीं सरंजाम खावून असावें इतकाच अर्थ आहे. सुचली विनंती लिहिली आहे, म्हणोन लिहिलें. त्यास मुलूख किल्ले सरकारांत आल्यावर समजून करणें तें केलें जाईल. तुम्हीं लिहिलें हाच विचार येथील आहे.

रवाना छ १२ जमादिलाखर हे विनंती.

[३४५] ॥ श्री ॥

राजश्रियाविराजीत राजमान्य राजश्री आपाजीराव स्वामींचे सेवेशीं.

पो॥ बाळाजी जनार्दन सा॥ नमस्कार विनंती उपरि येथील कुशळ जाणून स्वकीय कुशळ लिहीत जावें. विशेष. छ ११ मोहरमचें पत्र पाठविलें तें पावलें. राजश्री पाटीलबावा डेरे दाखल जहाले, सरदारांकडील फौजा पुढें गेल्या होत्या त्यांनीं सांबर वगैरे ठाणीं घेऊन अजमेरीस गेले, शहर घेऊन किल्यास मोर्चे लाविले, मारवाड्यांचा जमाव मेडत्यावर जाला होता तेथून लढाईच्या इराद्यानें पुढें पांचकोस आले, सरदारांकडीलही फौजा चालून गेल्या, त्यांची यांची लढाई मातबर जाली, त्यांत श्रीमंतांचे प्रतापें करून मारवाड्यांचा मोड होऊन सरदारांस यश आलें, तोफा पाडाव आल्या, मेडत्यांत ठाणें बसविलें, गंगाराम भंडारी व आलियार बेगखान मेडत्यांत होते त्यांस धरिलें, म्हणोन विस्तारें लिहिलें तें सर्व कळलें. त्यास सरदारांकडील फौजांनीं अजमेरच्या मोर्च्यांचा बंदोबस्त राखून राठोड चालून आले त्यांजवर जाऊन लढाई मारली, त्यांत राठोड मोडले, सरदारांचे फौजेस यश श्रीमंतांचे प्रतापें करून आलें, [ही] मोठी गोष्ट जहाली. येणेंकरून राठोडांवर दाब चांगला बसला. पाटीलबावा डेरे दाखल जहाले. उत्तम आहे. पुढें काय होईल तें लिहून पाठवावें. गंगाराम भंडारी व अलियारबेग यांचें काय केलें व अजमेरीस मोर्चे बसले आहेत तिकडील वर्तमान काय, हें सविस्तर लिहावें. रा॥ छ २२ रा॥वल बहुत काय लिहिणें लोभ असों दीजे हे विनंती.

पै॥ छ २४ रबिलाखर उर्फ मार्गशीर्ष वद्य ११ मु॥ मा रे ब नजीक कृष्णगड शुक्रवार.

[३४६] ॥ श्रीलक्ष्मीकांत ॥ पै॥ छ २८ रबिलोवल.

राजश्री बाळाजी पंडित प्रधान गोसावी यांसि.

छ सकल गुणालंकरण अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्ने॥ जानोजी भोंसले सेनासाहेबसुभा दंडवत विनंती उपरि येथील कुशळ जाणून स्वकीय कुशल लिहीत असलें पाहिजे. विशेष. गोसावी यांनीं पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जालें. लिहिलें वर्तमान अक्षरशहा अवगत जालें. राजश्री शिवाजी

---

३४५. हें पत्र नाना फडणवीस यांचें आहे. | येथपासून त्यांचें हस्ताक्षर.

भिकाजी यांजकडे बाबती सरदेशमुखी प्रमाणें बराड येथील सालगुदस्तांचा आषाढमासचा [ऐवज] साडेब्याण्णव हजार रुपये येणें त्यास मुदत होऊन गेली. त्यांस ताकीद करून ऐवज पाठवावा. मशारनिलेचा बंदोबस्त करून मामला यथास्थित चालविला नाहीं. म्हणोन ऐवजास दिरंग लागला. शिवाजी भिकाजी आपले तर्फेचेच आहेत. म्हणोन विस्तारें लिहिलें. ऐशियास गोसावी यांनीं आमचे निसबतीस अमल दिला आहे त्याचा बंदोबस्त न केल्यानें सरकारचा ऐवज सुटेल कीं काय ! मामलतीचा बंदोबस्त करणें तो आम्ही केलाच आहे. शिवाजी भिकाजी आमचे तर्फेनेंच आहेत. सरकारचा ऐवज मुदतीस पाठवावा. [ही] उचित गोष्ट, परंतु निजामअली आले यानीं बराडांत दंगा नजेरचा केला याजमुळे, महालों महाल बाकी राहिली आहे; म्हणोन मुदतीस* अंतर जालें. अत:पर आम्ही बराडांत येतांच झाडयानशीं ऐवज पाठवीत असों. पेस्तरसालचा मजकूर लिहिला त्यास सरदेशमुखीचा अमल आम्हांकडे तहनामियांत गोसावी यांनीं लिहून दिल्हाच आहे. त्याप्रमाणें सालमजकुरच्या ऐवजाची ताकीद मामलेदारांस केलीच आहे. कराराप्रमाणें अंतर होणार नाहीं. [४६]रा॥ छ १ माहे रबिलावल. बराडांत आलियावर ऐवजाचा निकाल मामलेदारांस सांगून जलदीनें ऐवज यावे ऐसें होईल. सुज्ञाप्रति विशेष काय लिहिणें ? कृपा लोभ असों दिला पाहिजे, हे विनंती.

मोर्तब सूद.

[३४७] ॥ श्री ॥

राजश्री रामाजीपंत भाऊ गोसावी यांसि.

छ अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य. स्ने॥ दत्ताजी शिंदे दंडवत विनंती उपरि येथील कुशल ता॥ छ १९ जिल्हेज जाणोन स्वकीय कुशल लेखन करीत गेलें पाहिजे. विशेष. तुम्ही पत्र छ १५ जिल्हेजचें पत्र पाठविलें तें पावलें. आज्ञेप्रमाणें श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान स्वामींची आज्ञा घेऊन लष्करास यावें म्हणोन श्रीमंतांकडे गेलों होतों. आज्ञा जाली कीं, राजश्री रामराव नारायण हिशेब घेऊन येतात. ते आल्या नंतर तुम्हीं आण ते समागमेंच जाणें. म्हणोन आज्ञा जाली. त्यावरून राहिलों. रामराव आल्यावर सत्वरीच येतों. म्हणोन लिहिलें. तर बहुत उत्तम असे. रामरावजी पावले असतील. ताळेबंद सरकारांत दाखवून श्रीमंतांची आज्ञा‡ मागोन उभयतांही समागमेंच येणें.

---

* येथें बाजूवर "श्रीशाहू राजपदांभोज भ्रमरायितचेतसाबिंबात्मजस्य" असा शिक्का अष्टपैलू आकृतिचा आहे.

४६. येथपासून खुद खाशांचें हस्ताक्षर.

‡ येथें बाजूवर "श्री ज्योतिस्वरूपचरणीं तत्पर जयाजी सुत जनकोजी शिंदे निरंतर" असा शिक्का पिंपळपानाच्या आकृतिचा आहे.

आम्ही गुंजाळाचा घाट उतरोन गंगातीरास जातों. कळलें पाहिजे बहुत काय लिहिणें हे विनंती.

[३४८] ॥ श्री ॥

राजश्री शामाजीपंत भाऊ गोसावी यांसि.

छ अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य. स्ने॥ जनकोजी सिंदे दंडवत विनंती उपरि येथील कुशल ता॥ छ ९ मोहरम जाणोन स्वकीय कुशल लेखन करीत गेलें पाहिजे. विशेष तुम्हीं पत्र पाठविलें तें पावलें. हिशेब पाठविला तो श्रीमंतांस दाखविला. परंतु ह्या हिशेबानें समजावीस होत नाहीं. साता वर्षांच्या झडत्या[४७] तपशीलवार ऐशा पाहिजेत[४८] म्हणोन लिहिलें. तर सातावर्षांच्या झडत्या न द्याव्या, न दाखवाव्या, हें कांहीं आमच्या चित्तीं नाहीं. झडत्या झाल्यावर दाखवाव्या हें आमच्या चित्तीं होतें. झडत्या तयार नाहींत म्हणोन मात्र न दाखविल्या. दुसरा गुंता काय आहे? हें सर्व तुम्ही जाणतच आहां. झडत्या तयार करून सरकारांत द्याव्या म्हणून कारकून नेहमीं श्रीगोंद्यांत ठेविले आहेत. झडत्या तयार झाल्यावर पाठवून देऊं. कदाचित तूर्तच आणवीत असतील तर झडत्या तर तयार नाहींत परंतु कच्चेच कागद उंटावर घालून पुणियास पाठवून देऊं. याप्रमाणें श्रीमंतांसि जाबसाल करणें. आज्ञापत्र आल्यावर दफ्तरें पाठवून देऊं. म्हणजे त्यांची तरी समजावीस होईल. बाबती[४९] व सरदेशमुखीचा[५०] पैका तूर्त मागतात. फाजील[५१] जालें तें हिंदुस्थानास गेल्यावर श्रीमंत राजश्री दादा साहेबांपाशीं उगवून द्यावें म्हणोन आज्ञा जाली म्हणोन लिहिलें. तर आमच्या घरांत शिल्लक आहे अथवा नाहीं हें तुम्ही पुर्ते जाणतच आहां. समजाविशीस ऐवज लोकांचा घेणें लागला तो माळव्यांतून ऐवज* आणविला. तो त्यांस दिला तऱ्ही लोकांचीं देणीं तैशींच राहिलीं आहेत. त्याशिवाय नित्य रोजमुरा लोकांस द्यावयास ऐवज पाहिजे त्यांस तर रोजमुरा द्यावाच लागतो. ऐशी चोहोंकडून अडचण आहे. याप्रमाणें जाबसाल करून निरोप मागोन लष्करांत आलें पाहिजे. श्रीमंतांस खर्चास मागितलें परंतु द्यावयाचा अनमान करितात म्हणोन लेखन केलें, तर येते समयीं मागोन पाहणें. दिल्हें तर

---

४७. झडती=तपशीलवार हिशेब.

४८. होळकरांची कैफियत पृष्ठ २१ टीप ४१ पहावी. हिशोबाचा नेट पेशव्यां कडून होता, पण शिंद्यांनीं बेजबाब किंवा उडवाउडवीचें उत्तर दिलें नाहीं असें या पत्रावरून होतें.

४९. चौथाईचा वसूल येईल त्यांतून सरकारांत जमा होणें जो पैका तो 'बाबती.'

५०. सरदेशमुखी=उत्पन्नावरील दशांश.

५१. फाजील=पेशव्यांकडे शिंद्याकडून येणें त्या पेक्षां जास्त ऐवज जमा झाला असेल तो.

* पृष्ठ ३१७ टीप ‡ पहा.

फारच उत्तम जालें. नच देत तर आम्ही चाकर लोक आहों. खावंदांशीं बळ कोठवर करावें ! कर्जवाम जालें तर ते गोष्टीची चिंता खावंदांसच आहे कर्ज होईल तें तेच वारतील. बहुत काय लिहिणें हे विनंती. (मोर्तब सूद.)

[३४९] ॥ श्री ॥

राजश्री रामाजीपंत भाऊ गोसावी यांसि.

छ अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य. स्ने॥ दत्ताजी शिंदे दंडवत विनंती उपरि येथील कुशळ जाणून स्वकीय कुशल लेखन करीत गेलें पाहिजे. विशेष. श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान स्वामींनीं पूर्वीं आज्ञा केली होती कीं, घरास आल्यावर शिल्लक किती व लोकांचें कर्ज काय जालें, त्याचा खर्च कैसा केला, त्याचा ताळेबंद लेहून पाठवणें. म्हणोन लिहिलें होतें त्यावरून ताळेबंद लिहून राजश्री रामराव नारायण याजबरोबर पाठविलों आहे. तो श्रीमंतांस दाखवून जाब घेऊन आज्ञा मागोन येणें. येथील वर्तमान तर आम्ही करंजीच्या घाटें तोंडास आलों. पुढें गंगातीरास जातों. फौज जमा झाल्यावर गंगापार होऊन जाऊं. कित्येक वर्तमान राजश्री रामरावजी सांगतां कळों येईल. त्याप्रमाणें करावें. रा॥ छ ११ जिल्हेज. बहुत काय लिहिणें हे विनंती. (मोर्तब सूद.)

[३५०] ॥ श्री ॥

पुरवणी राजश्री जनकोजी शिंदे गोसावी यांस.

आशीर्वाद उपरि. तुम्हीं पत्र पाठविलें तें पावलें. लिहिला मजकूर सविस्तर कळला. सां॥ सां॥ कोटें येथील चाळीस लाख रुपये खंडणी केलियाचा मजकूर लिहिला त्या पैकीं सरकारचा नजराणा पंधरा लक्ष रुपये करार केले, त्या पैकीं सालमजकुरीं दहा लक्ष रुपये द्यावे, बाकी पांच लक्ष रुपये पेस्तरसालीं द्यावे, याप्रमाणें करार केला आहे म्हणोन लिहिलें तें कळलें. ऐशास प्रस्तुत सरकारांत ऐवजाची निकड बहुतच आहे. याजकरितां सदहू नजराण्यापैकीं दहा लक्ष रुपये सालमजकुरीं यावे ते सत्वर तर्तूद करून पाठविल्यास फारच उपयोगास पडतील. यास्तव पत्र पावतांच दहा लक्ष रुपये सत्वर पाठवून देणें. वरकड मारवाड प्रांतें वगैरे ऐवज स्वारीमुळें जमा जहाला असेल तो तुम्ही देशास याल ते समयीं समागमें घेऊन यालच. यंदा पैकियाची ओढ फारच जहाली

५२. वर टीप ४८ पहा. येथेंच शिक्का बाजूवर जनकोजीचा आहे.
५३. येथपासून खुद्द खाशांचें हस्ताक्षर.

हें पत्र सदाशिवराव भाऊ यांणीं लिहिलेलें दिसतें.

आहे. याजकरितां निकड जाणून लिहिलें असे. रवाना छ २० जिलकाद सु॥सबांखमसेन मया व अल्लफ.

[३५१] श्री.

पु॥ राजश्री दत्ताजी शिंदे गोसावी यांसि.

आशीर्वाद उपरि. बिजेसिंगानें[54] उत्तम प्रकारें तंग[55] केलें आहे, वरकड कोणाच्यानें कांहीं त्याची कुमक करवत नाहीं, स्वामींनीं त्याचे वकिलास साफ सांगून निरोप द्यावा, कैलासवासी आपांनीं[56] जो अभिमान धरिला होता तो शेवटास नेलियानें लौकिक व स्वामी कार्य सर्वांस जैय[57] म्हणोन लिहिलें. त्यास आपानीं जें अवलंबिलें तें आम्हांस सर्व प्रकारें करणें; परंतु हा राजकार्य प्रसंग आहे. आपासही येथून बुद्धिवाद आपा असतां चार महिने पांच महिने मागें लिहित गेलों. तीं पत्रें तुम्हीं पाहिलींच असतील. दूर पथ, दो वर्षांनीं हिंदुस्थानांतून फौज आली, एकाएकीं येऊन तयार करतां उशीर लागतो. हे लोकांची येथील रीत तुम्हांस ठाऊकेंच आहे. हंगाम फौज सिद्ध ऐसा असता तर एक खावंद[59] आज वीस हजार फौजेनिशीं तुम्हांजवळ प्रविष्ट झाला असता. परंतु नाइलाज. गैर हंगाम व दूर पथ याजमुळे विलंब लागला. श्रीकृपेनें दिढा महिन्यांत पांच सहा हजार फौज येऊन पावेल. मागाहून खासाही वीस हजार फौजेनिशीं येतच आहे. तुम्ही अवलंबिलें कार्य तें अगत्य आम्हांस करणें. परंतु होणारानुरूप आपानीं हातेर वोढिलें. शिपाईगिरीची रीत केली. सरदारगिरीचा प्रकार न केला. जेव्हां प्रथम भारथी[60] लढाई मारली. त्या उपरि नव्या दबावांत[61] तूट सोसून सलूख हर प्रकारें, पुढील संकट दूर देशीनें[62] जाणून, करून मोकळे जहाले असते तर आज प्रयाग अंतरवेद व आलीकडील खेचीचा मुलुक सोडविणें वगैरे कामें सर्व हीं सरकारकिफायतीचीं[63] होऊन गेलीं असतीं.

---

५४. विजेसिंग-नागोर, जोधपूरचा राजा

५५. तंग करणें=गच्च बांधून टाकणें, ताण देणें, पक्या पेचांत आणणें.

५६. आपा=जयापा शिंदे.

५७. सर्व संभव ? सर्वांस भय ? भेट ?

५८. दत्ताजीनें फौजेची कुमक मागितली होती त्यावर हें प्रत्युत्तर आहे. दत्ताजी मारवाडांत जयापाचा सूड उगवण्यांत गुंतला होता. हें पत्र नाना साहेबांनीं त्यांस लिहिलें आहे व तें सर्व खुद्द त्यांच्याच हातचें आहे. 'हें पत्र वाचून पाहिलें असतां दूरदर्शित्व व मुत्सद्दीगिरी वगैरे गुण ह्या राजकार्य धुरंधर पुरुषाच्या आंगीं कसे होते हें ध्यानीं येईल.

५९. खावंद=खासा. धनी. पेशव्यांच्या घराण्या पैकीं कोणी तरी एक असा भाव.

६०. भारथी=जंगी. अस्तुरेची, भारथी युद्धाच्या तोडीची. ह्या लढाईचें वर्णन, भाऊ साहेबांची बखर पृष्ठ ११ तें २० यांत पाहावें.

६१. दबाव=दरारा. नव्या दबावांत लढाईचा जो त्याजवर दाब, दरारा पडला त्या वेळांत.

६२. दूरन्देशी=दूरदर्शित्व, पुढील नजर.

६३. किफायत=फायदा, लाभ.

परंतु होणारास इलाज नाहीं. तुम्हींही आज पावेतों शिपायगिरी केली. आतां सरदारीची रीत धरून तजविजीनेंच कांहीं कामें करावीं. जरूर संकट पडेल तेथेंच नेटून शिपाँयगिरी करावी. तुमचा अभिमान ईश्वरास आहे. व मजवर ईश्वरी कृपा आहे तों तुमचे साहित्यास कधीं चुकणार नाहीं. ती पिढ्याचे एकनिष्ठ सेवक, कामाचे असतां, तुमचा अभिमान नसावा हें कधींही या घरांत घडणार नाहीं. सर्व प्रकारें समाधान चित्ताचें करून अष्टपैलूचे रीतीनें जसा जे समयीं प्रसंग पहाल तसा मनसबा करीत जाणें. सत्वरच येथून फौजही येऊन पोंचत आहे. बिजेसिंगाचा वकील पन्नास लक्ष द्यावे, रामशिंगास थोडीशी जागा पोटापूर्ती द्यावी, ऐसें बोलत होता. आम्हीं ते गोष्ट मान्य केलीच नव्हती. सांप्रग हा प्रसंग जहाला याजमुळें आम्हीं साफच त्यास जाब दिला कीं, या उपर आम्हांस तह कर्तां अनकूल पडत नाहीं. तुम्हीं जाणें. ऐसें म्हणून निरोप दिल्हा. तेथें ते आतां चढीं लागले असतील. व मध्यस्थ मारले गेले, यामुळें मध्यस्तीसही कोणी शिरत नसेल. अद्याप त्यांनीं रामशिंगास पंधरा विशींची जागा दिली व तुमचा शिबंदीखर्च मसलतखर्च फिटोन दहा लाख जाजती दिल्हे तर घेऊन सलूख करून त्या संकटांतून सुटावें. हें राज्यभार अष्टपैलूपणास उचित आहे. तेथील प्रसंगानुरूप करणें. फौज तो तुमचे साहित्यास रवाना करीत असों. छ ११ जिल्हेज बहुत काय लिहिणें. (लेखन सीमा.)

[३५२] श्री.

अखंडित लक्ष्मी आलंकृत राजमान्य राजश्री रामाजी अनंत गोसांवी यांसि.

सेवक बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार उपरि येथील कुशल जाणोन स्वकीय लिहीत जाणें विशेष. तुम्हीं पत्र छ १५ सवालचें पाठविलें तें छ १७ जिलकादीं पावलें. राजश्री जयाजी शिंदे यांस दगा होऊन निर्धन पावलियाचा मजकूर लिहिला तो कळोन बहुत श्रम जाले. ईश्वरें मोठी अनुचित गोष्ट केली. ईश्वरी तंत्रास उपाय नाहीं. जयापासारिखा उमदा सरदार या दग्यानीं मृत्यु पावावा ऐसें नव्हतें. होणेरास उपाय नाहीं. असो. दत्ताजी शिंदे मर्द

---

६४. शिपाइगिरी व सरदारी या दोहोंत जो भेद येथें दाखविला आहे तो ध्यानांत ठेविण्या जोगा आहे.

त्या प्रमाणेंच शिंद्यांची स्तुति करतां करतां व कैवार घेतां घेतां त्यांस दोष दिला आहे तोही प्रकार मोठा खुबीदार आहे.

६५. पंधरा विसांची=१५-२० हजारांची. ह्या मारवाड प्रकरणाची हकीगत भाऊ साहेबांच्या बखरींत समग्र आहे.

६६. निधन=मरण.

खबरदार आहेत. तुम्ही व सर्व सरदार शाबूत आहां. दत्तबाचें समाधान करून जयापांनीं उपस्थित मनसुबा केला तो सिद्धीस पावून शत्रूचें पारपत्य होय, तह रह उतम प्रकारें होय, तें करणें. वरकड वृत्त दत्तबाच्या पत्रीं लिहिलें असे. त्याजवरून कळेल. दत्तबाचा स्वभाव शिपायगिरीचा आहे, यास्तव रागें करून असमयीं अस्थानीं निकडीस प्रवर्ततील. त्यास समजावून गोड बोलूनच सांगत जाणें. आपा असतां बोलत होते त्याचप्रों जहालें तर तह करणें. परंतु ते सांप्रत चढीं लागले असतील यास्तव हर तजविजेनें संभाळून राहणें. दोन चार मिळून पंचवीस चाळीस हजार जमा होऊन आले तर गनीमी तऱ्हेनें तीन महिने संभाळणें. फौजा तिकडे आलियावर श्रीकृपेनें उत्तमच होईल. छ २१ जिलकाद. तीळमात्र उदास नसतां सेवा करणें. बहुत काय लिहिणें.

[३५३] श्री.

आशीर्वाद उपरि. गु॥ पासून ताराबाईशीं बिघाड पडला. याजमुळें नानाप्रकारें पेंच त्यांनीं केले. ज्याशीं आम्हीं गोड न बोललों तो त्यांचे लगामीं. ज्याशीं आम्ही गोड बोललों तो ही त्यांनीं लटका चढीं लावून आपले लगामीं लाविलेच आहेत. कोठें ताळ राहिला नाहीं. यास्तव आम्ही कबूल केलें कीं, दादोबांस प्रतिनिधी द्यावी. सर्व कारभार त्यांनीं करावा. आमची गुजराथ कर्नाटक दिल्याप्रमाणें चालवावें. त्यांनींही कबूल केलें. परंतु खालीं उतरा ल्या वांचून, भेट जाल्यावांचून, जनांत नीट दिसत नाहीं, संशय तुटत नाहीं, यास्तव बहुतां प्रकारें आग्रह करितों. परंतु खालीं उतरतांच राजा पळून जाईल, अगर आम्ही मागती राजास हातीं धरून आपल्यास मुर्दाड[68] करतील, हा संशय मानून संकटांत आहेत. परंतु सभोंवतीं भलताच गुरें वळितो[69]. पोटास एक पैसा येत नाहीं. सोने, रुपें मोडून खावें येथ पावेतों आलें. यास्तव मातबर मराठे मध्यस्त घेऊन उतरावें. ऐसा करार जाहला आहे. उतरलीं तर उत्तम, नाहीं तर एका खांशांनें[70] दहा हजार फौजेनिशीं येथें असलें पाहिजे. मुरारजी घोरपडे[71] व सांगोल[72] यांजकडे नानाप्रकारें आम्हांशीं अति वादास प्रवर्तून राजकराणें करितात. सर्व संभाळलें पाहिजे. घरकलह कठीण आहे. येतद्विषयीं कसें करावें ? तुम्हांकडे, मल्हारबांकडे देखील, राजकारणें करितात ऐसें

६७. येथून खुद्द बाळाजी बाजीरावांचें हस्ताक्षर.

६८. मुरदाड=मुडदार=मुरद्याप्रमाणें, मृतवत्.

६९. गुरें वळतो=कारभार करतो.

७०. खांसा=यजमान. दादा, भाऊ, आम्ही कोणी तरी.

७१. गुतीकर.

७२. हैदराबादवाले.

७३. ह्यावरून हें पत्र जयापा शिंदे यांस लिहिलें असावें असें होतें. मल्हारबा=होळकर.

ऐकितो. त्यास तुम्हाशीं राजकारण केल्यास काय होणें? परंतु यत्नास चुकत नाहींत. पुढें जें होईल तें लिहून पाठवू हे आशीर्वाद.

[३५४] श्री.

पुरवणी राजश्री मल्हारजी होळकर व जयाजी शिंदे गोसावी यांसि.

उपरि गायकवाडाचा जो मजकूर जहाला तो तुम्हांस लिहिलाचि[७५] आहे तदोत्तर मातोश्री आई साहेब[७६] व राजश्रीनीं खालीं यावें. येविशींचा प्रेत्न बहुतां प्रकारें केला. त्यांहीं जे जे मुद्दे[७७] घातले तेही मान्य केले असतां त्यांजकडून राजश्री मानसिंग जाधवराव व आम्हांकडील मध्यस्त राजश्री महादाजी नाईक निंबाळकर व धोंडो गोविंद आले गेले होते. त्यां सह त्रिवर्गांस गडावरि पाठविलें होतें. त्यास गडावर न घेतलें. आम्हांकडील मध्यस्त गडावरी न घेतले तर न घेवोत. परंतु त्यांणीं आपलेकडील मध्यस्तांस तो घ्यावें. त्यांस ही न घेतलें आई साहेब वसवॉसी[७८] फार. लोक व गडकरी यांचे चित्तांत आमचे सूत बनों न द्यावें[७९] × × × वॉस घालून नाशितात. गडकरी यांचे मतें सर्व सभ्य आम्ही आहों. मातोश्री व पेशवे एक जालियावर आम्हांस कोण पुसतो? असा विचार आहे. यांजकारितां गडकरी यास नरम करावयाचा विचार केला. फौज व हशम पोख्त ठेवून आम्ही कूच करून आलों. छ ७ रजबीं पुण्यास येऊन दाखल जालों. या उपरि होईल वृत्त तें लेहून पाठवून. येथील सर्व अर्थ तुम्हांस कळावा. याजकारितां लिहिलें असे. छ ७ रजब बहुत. काय लिहिणें.

लेखन सीमा.

[३५५] श्री.

राजश्री जयाजी शिंदे गोसावी यांसि.

आशीर्वाद उपरि. बिघाड झाल्या पूर्वीं दोन तीन पत्रें पाठविलीं. बिघाड जाल्यावर पांच सात पत्रें पाठविलीं. परंतु तिकडील मनसब्याची तोंड मोड करून आलीकडे आल्याची खबर न आली. व पत्र तो येतच नाहीं. असो. तुमचे मनसब्यास बरें वाटेल तें करितां आम्हांस शिष्टाचारास मात्र लिहिता कीं, जे आज्ञा होईल त्या प्रमाणें वर्तणूक करूं. ऐसें दिसोन आलें. याचा तपशी-

७४. हें सर्व पत्र नाना साहेबांच्या हातचें आहे.

७५. गायकवाड ताराबाईस मिळून १५ हजार फौजेनिशीं पुण्यावर चाल करून आले होते.

७६. आईसाहेब=ताराबाई राजश्री=रामराजे.

७७. मुद्दे=अटी, शर्ती.

७८. वसवसा=भीति युक्त संशय दिक्कत वसवसी=दिक्कतखोर, संशयी ह्या अर्थी.

७९-७९. मधील अक्षरें फाटलीं गेलीं.

ल समक्ष एकांतीं याल तर बोलूं. येथील अर्थ अद्याप लिहितों जे ईश्वर तुम्हांस बुद्धि देईल तें करा. मोंगलाची चित्त शुद्धि नाहीं. ताराबाईची चित्त शुद्धि नाहीं. फार फौज मिळाली. अबरू मात्र शेवटीं राहिली. परंतु देश अगदीं गेला. रुपया एक नाहीं. पन्नास लाख कर्ज नवें जाहालें. गुजराथेस चिरंजीव दादा गेले, सर्व वसूल त्यांनीं नेला. रुपया एक मिळणार नाहीं. लोकांस खानगी नाहीं. घोडीं पडलीं या विचारें लोक दारीं बसतील. कर्जदारांचा दिवाळीं निघत चाललीं या उपर पंचवीस तीस हजार ऐवज आला तर उत्तम. नाहीं तर स्थित रहात नाहीं. हरतजवीनें कांहीं तोड मोड करून खामखां यावें. येथें कोणाचा वसँवस तिळमात्र न धरावा. तुम्हीं [व] मल्हारजी [यांणीं] एकच निश्चय धरावा कीं एकांतीं सर्व आशय आम्हांस पुसावे. जें सांगू तें ध्यानांत आणून तदनुरूप करावें. ऐसें केलिया तिळमात्र गुता संशय नाहीं. हें पूर्तें जाणून खामखां यावें. यंदा तुम्ही ज्येष्ठमासीं न आलेस तर आम्ही फिरोन पत्र तुम्हांस लिहिणार नाहीं. छ १ जमादिलोवल. हे आशीर्वाद.

[३५६] श्री.

राजश्री दत्ताजी शिंदे गोसावी यांसि.

छ अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य. स्नो रघुनाथ बाजीराव आशीर्वाद उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहीत जाणें. विशेष रो त्रिंबक महादेव यांजकडील ऐवज तुम्हांकडे जमा करविला होता तो जमा जालाच [असेल] त्यास तुम्हांस आम्हांकडे यावयाचें नसेल तरि जो कोणी तुम्हां अगोदर आम्हांकडे येत असेल याजबराबरी मशारनिले बाबत पैका आधीं हुजूर पाठवून देणें. ओझ्यास उंटें त्या बराबर तुम्हांजवळ अधिक असलीं तरी देऊन पाठवणें. विठ्ठल शिवदेव अथवा समशेर बहादूर अथवा हरकोणी मातबर पथक येईल त्या बराबर पाठविणें उंटें नसलीं तरि त्यांची[८२] + + + +

[३५७] श्री.

राजश्री जयाजी शिंदे गोसावी यांसि.

छ अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य. स्नो बाळाजी बाजीराव प्रधान आशीर्वाद उपरि येथील कुशळ जाणून स्वकीय लिहिणें विशेष. सांप्रत पंधरा दिवस पत्र येऊन वर्तमान कळत नाहीं. ऐसें निरंतर सविस्तर कुशळार्थ लिहीत जाणें. येथील अर्थ तरी फौजेची तयारी होत आहे. विजयादशमी नंतर स्वारी-

८०. वसवस=वसवसा=अंदेशा, संशय.

८१. हें सर्व पत्र नानासाहेबांच्या हातचें आहे. या पत्रावरून पेशव्यांवर या वेळीं कसा प्रसंग आला होता तें चांगलें कळतें.

८२. पुढें एक दोन ओळी फाटून गेल्या आहेत.

* साठीं बाहेर निघणें होईल. जिकडे कार्य विशेष दिसेल तिकडे श्रीकृपेनें जाणें होईल. जाणिजे. छ १५ जिलकाद बहुत काय लिहिणें. लेखनसीमा. पो॥ छ २५ जिल्हेज मु॥ नागोर.

[३५८]　　　　श्री.

पुरवणी राजश्री मल्हारजी होळकर व जयाजी शिंदे गोसावी यांसि.

उपरि. नबाब गाजुदिनखान फेरोजजंग बादर्जे[83] बरसात दक्षणेस यावयाची तजवीज करतीलसें दिसतें. फेरोजजंग नबाब आसोफज्याचे[84] पुत्र खरेच. परंतु बहुत दिवस दिल्लीस राहिले. मुतसदागिरीचेंच काम केलें. शिपायगिरी सरदारीचें काम त्यांस पडलें नाहीं. प्रस्तुत ते सरदारीचे व बहादुरीचे कामास हिंमत करणार. त्यास आम्हीं सलाबतजंगाशीं जागीरीची बोली लाविली आहे. तेही आम्हांशीं बोलतात. परंतु गाजुदिखानाची येण्याची गरमी[85] असती तर चित्तानुरूप हेही आम्हांशीं बोलते. जर चित्तानुरूप याजकडून कार्य न होतें तर त्याजकडून कार्याची पैरवी करून घ्यावयाची तजवीज करितों. परंतु गाजुदीखान याचे येण्याची ढील याजमुळें इकडील निर्वडलें[86] नाहीं. गाजुदिखान तुम्हाशीं बोलतील. तुम्हांस वचनाशीं गोंवितील. तुम्ही वचनास गुंतोन त्यांस घेऊन यावयाचा विचार कराल. तर आम्हीं सलाबतजंगाची दस्तागिरी केली, कांहीं वचनासही गुंतलों, आमची जागिरीविशीं याजशीं बोली लागोन राहिली आहे. गाजुदीखान येतातसें यांस कळोन हेही आम्हांशीं बोलतील. पुढें वचनास गोंवितील. एकूण तुम्ही त्यांजकडे वचनास गुंतलां, आम्ही यांजकडे गुंतलों, येणेंकरून दोहींकडेही फार फार अवघड होऊन बेइमानीचा शब्दारोप येईल. त्यास ही गोष्ट सर्वथा कार्याची[87] नाहीं. प्रस्तुत कांहीं तुम्ही त्याजशीं वचनास गुंतलां नाहीं. मोकळेच आहां. ते बोलत असतील तर सुखरूप बोलोत. तुम्हीं ही जाबसाल उचित रीतीनें करावे. वचनास न गुंतावें. आम्ही याजशीं जागिरे विषयीं बोलतों. चित्तानुरूप यांजकडून काम जहाल्यास उत्तमच आहे. जरि हे आमचे खातरखां[88] कार्य करून न देत तेव्हां यांजकडील बोली तोडून त्यांजकडे बोली लावून त्यांजपासून आपलें कार्य करून घ्यावें लागेल. सारांश इकडील प्रकार निवडला नाहीं तों पर्यंत तुम्हीं गाजुदीखानाशीं वचनास न गुंतावें. इकडीलही सर्व अर्थ तुम्हांस कळावा याजकरितां लिहिला असे. पुढें

* येथें बाजूवर बाळाजी बाजीरावाचा शिक्का आहे.

८३. बाजत बरसात=पर्जन्यकाळ खलास झाल्यावर.

८४ असोफज्या=निजाम उल्मुल्क.

८५. गरमी=उष्णता, हांचणी, तीड.

८६. निवडणें=निकाल लागणें.

८७. कार्याची=उपयोगी.

८८. खातरखां=मित्रभावानें, सद्बुद्धीनें.

होईल मजकूर तोही तुम्हांस लिहून पाठवून तदनसार जसजसा विचार करणें तो करालच. आमचे मतें यांजशीं वचनप्रमाण जाहलें आहे. यांनींच जागिर दिल्ही तर तो यांसच राखावें. त्यांचा पक्ष न करावा. यांनीं लबाडी केली, नीट न देत, तर यांसि इमानें[९०] उजवलें. आम्हांवर तर शब्द नाहीं. ऐसे जानोजी निंबाळकर मध्यस्त आहेत त्या हातीं जाब सवाल करावे. मग सुखरूप गाजुदीखानास आणून यांचें पारपत्य करावें व त्यांपासून मातबरच पैका मुलूख घेणें तो घ्यावा. ये गोष्टीचा स्पष्ट अर्थ श्रावण भाद्रपद अखेर कळेल तदनरूप जें कर्तव्य तें करावें. जर केवळ त्यांचें राजकारण तुम्हीं टाकिलें, ते नाउमेद होऊन घरीं बसले, म्हणजे यांसही आमची गरज पडणार नाहीं. त्यांसि कांहीं दिवस धातुपोषण[९१] बोलावें, यांजपासून आपलें कार्य साधावें. हे ताळ्यावर नच येत तर त्यांसि शफतपूर्वक बोलून मग त्यांस आणावें. ऐसा कारेगारीनें[९२] मनसबा केलियावांचून प्रमाणिकता राहणार नाहीं. जर तुम्ही त्यांसि केवळ इमान पूर्वक बोललेस, आणि त्यांस घेऊन याच मजलीस आलेस म्हणजे हे आमचे पायां पडतील. आम्हांसही यांचें ऐकावें लागेल. आम्हीं यांसि सलुख केला, तुम्हीं त्यासि इमान केलें, म्हणजे महा अप्रमाणिकतेचें कारण होणार. बहुत लौकिक फटकळ[९३] होणार. यास्तव त्यांचें भय यांस पडे, कार्य याजपासून होय, ऐसें करावें. हे ताळ्यावर नच येत तर आपलें इमान उगवलें. ऐसें स्पष्ट बोलून मग सुखरूप तुम्हीं आम्हीं मिळोन गाजुदी खान उभे करून बेजरब[९४] यास जरब द्यावी. आपलें कार्य मातबर साधावें. तुम्हांशीं ते बोलत असतील. तुम्हीं दसरिया पावेतों राज कारण राखावयाचे रीतीनें बोलणें. इतक्यांत यांसि आम्ही बोली पाडून स्पष्ट निश्चय करून तुम्हांस लिहून पाठवूं. तदनरूप जें कर्तव्य तें करणें. यांनीं आमची रजावंदी[९५] केली आणि तुम्ही त्यांसि वचन इमानास गुंतलेस[९६], त्यांस घेऊन यांजवर चालून आलेस[९६], म्हणजे सर्व प्रकारें लौकिक वाईट होईल. यास्तव विस्तारें लिहिलें असे. सलाबत जंग थोड्या दिवसांत अवरंगाबादेस दाखल होतील. जानबा जाऊन जाबसाल करून येत तों उबार आहे. या गोष्टीस दोन तीन महिने पाहिजेत. इतक्यांत पावसाळा आहे. चारी राजकारणें व्हावीं.

---

८९. येथपासून खुद्द नानांचें अक्षर.

९०. इमान उजवलें=आणभाकेतून मुक्त झालों.

९१. धातुपोषण=गोड, उमेदीचें.

९२. कारेगारीनें=शिताबीनें, चातुर्यानें, लागू पडेल अशा तऱ्हेनें.

९३. फटकळ=घाणेरडा, वाईट.

९४. बेजरब= न भितां, बेधडक.

९५. रजावंदी=(आम्ही म्हणतों त्यांस) अनुमोदन.

९६. अशींच रूपें मागेंही आलीं आहेत.

दसरिया नंतर जें लिहून पाठवूं तें करावें. छ २७ रजब बहुत काय [17]लिहिणें.
पै।। छ ४ रमजान.

लेखन सीमा.

[३५९] श्री.

राजश्री जयाजी शिंदे गोसावी यांसि.

आशीर्वाद उपरि. राजश्री [18]महादोबाशीं आम्हाशीं विमनस्कता तीन वर्षें आहे. सातारियापासून विशेष वृद्धि पावली. तुमचे [19]पक्षपातामुळें अतिकष्टी होते. याजमुळें आम्हांस हरएक कामांत [100]मुरदाड करावें याची तजवीज रामचंद्र बावा भाऊंकडे राजकारणें पत्रें जात येत असत. आम्हांपासून हरएक मसलत पुर्ती पायाशुद्ध शेवटास न जावी या भावें भाऊंकडेच फौज पाठवावी, आम्हांस घरीं बसवून [1]गोविंदरायाचे आज्ञेत वर्तवावें, [2]उमाबाईस राखावें, ताराबाईसि गोविंदरायाचे मार्फतीनें चढवावें, आह्मांवर सर्वांचे हुकूम राहावे, ऐसा विचार दिसोन आला. तेव्हां आम्हीं भाऊंस साफ लिहिलें कीं, जर भाऊ असलेस तर पत्रदर्शनीं येणें. दाभाडिया कडील काम चांगलें करूं. त्यावरून भिडेस पडून आले. दाभाडियाकडील काम रगडून आरंभिलें. नासरजंग मेला. जफती करावी, दहावीस लाख मेळवावे, सरदारही बलवावे, हिदायत [3]मोहिदीखानावर जावें, [4]गरमी दाखवून जें मिळेल तें मेळवावें, ऐसा विचार आम्हीं केला. याजमुळें [5]बाबांनीं बहुत वाईट मानून घरास गेले. कोणी म्हणतात कीं ताराबाईकडे जातील. परंतु ते कुलीन, जुने चाकर, हरामखोरी कधीं करणार नाहींत ऐसें वाटतें. कालगत मात्र न कळे. असो आम्हांशीं बाबांशीं तूट पडली. [6]भाऊ अर्धे इकडे अर्धे तिकडे. [7]रामचंद्र बावा बाह्यात्कारें आम्हांकडे, अंतर्यामीं बहुत गुप्त रीतीनें बाबांकडे. येथें बाहेर तो सर्वत्र दाखवितात कीं, खावंदाची मर्जी तेंच प्रमाण. परंतु अंतर्भाव तुम्ही जाणतच आहां.

---

१७. हें पत्र मोठ्या मसलतीचें व दूरदृष्टित्वाचें आहे.

१८. महादोबा=महादाजी अंबाजी पुरंदरे.

१९. शिंद्याचा पक्षपात कोणता व महादोबास तो कां डांचला ?

१००. मुरदाड=मुडदार=मुडद्यासारखे, मृततुल्य, निरुपयोगीं.

१. गोविंदराव चिटणीस.

२. उमाबाई दाभाडी.

३. हिदायत मोहिदीखान=मुजफरजंग. निजाम उल्मुल्क याच्या मुलीचा मुलगा.

४. गरमी=उष्णता, तोंड जरब.

५. बाबा=महादोबा.

६. भाऊ—सदाशिव चिमणाजी. वर ही ह्यांचें नांव आलें आहे.

७. रामचंद्र बावांचें व जयाजीचें वांकडें होतें—ह्या प्रकरणास उद्देशूनच वरील पक्षपात (१९) असावा. कारण रामचंद्र बावांस शिंद्याच्या दिवाणगिरीवरून काढून जयापाची मनोधारणा मानासाहेबांनीं केली होती.

त्रिंबक विनायक कोनेरपंत हे केवळ बाबांचे. गंगोबाशीं त्याशीं राजकारण पूर्ण. येथून मल्हार [बा] स लिहितील कीं, खामखां बाबांचा पक्षपात करोन आमचे केलें घडावें. मल्हारबा भला माणूस येखादे जागां वचनास गुंतल्यास आम्हांशीं तूट मात्र पडेल. आमचे विचारें चालले तर समाजाविशीं करावी, चालवावें, ऐसें आमचे मनांत आहेच. आतां जहाले तरि बरें न जहालें तरि पुढें ही जो विचार आमचे मनापासून खुलासियानें ठरेल तोच शेवटास न्यावा. गंगोबानीं त्रिंबक विनायकाचे मार्फतीनें लिहिलें तर साफ जाब करावा कीं, खावंदाशीं आम्ही [११]ईरे वाढविणार नाहीं. ऐसें साफ बोलावें. जें करणें तें आमचे विचारें करावें. या मजकुरावर मल्हारबास कायम अगोदर करून ठेवणें. असें असतां आम्हांशीं विरुद्ध करतील तर करोत. आमची [१२]तवकल ईश्वरावर आहे. तुमचे भरंवसियावर ऐसें केलें[१३].

[३६०] श्री.

राजश्री जयाजी शिंदे गोसावी यांसि.

छ अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्ने॥ रघुनाथ बाजीराव आशीर्वाद उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहिजे. विशेष. सुरजमल जाट याजकडील मामलतीचा रुपया पाहिले हपतियाचा येणें त्याजपैकीं रुपराम कटारा याणें येथें कांहीं वसूल दिला. बाकी बहुत राहिली आहे. त्याचा तगादा करितो. त्यास जयापाकडे कांहीं रुपया आपण वसूल दिला आहे. ऐसें रूपराम सांगतो. त्यास तुम्हीं जाटाचे मामलतीपैकीं रुपया काय वसूल घेतला आहे हें लेहून पाठवणें. जाणिजे छ २९ सव्वाल बहुत काय *लिहिणें. (लेखन सीमा.)

[३६१] श्री.

आशीर्वाद उपरि. बिजेसिंगाचा वकील रुपयांची निशा करावयाचा मजकूर पुणियांत बोलत होता. आम्हीं साफ म्हटलें कीं, दत्तोबाचे मनास आलें तर तुम्हीं येणें. त्यास त्याची आर्जी व कृष्णराव पारसनिसाचें पत्र यावें न यावें या विशीं आलें आहे. त्यास जलद जाब सांडणीस्वारा समागमें पोंहोचला पाहिजे. तर शामजोपंत शामराव यासमागमें त्यास काय लिहावें, तें सांगून पाठविणें. पैठण-

८. गंगोबा=गंगाधर यशवंत. होळकरांचे दिवाण.

९. खामखा=जरूर, अलबत, निश्चयानें.

१०. महादोबा चालले.

११. इरे=ईर्ष्या, चढ, तंटा.

१२. तवकल=भरंवसा.

१३. हें सर्व पत्र खाशांच्या दस्तुराचें आहे हें संपविलेलें नाहीं. इतकेंच अपुरें सोडलें आहे.

* येथें बाजूवर बाळाजी बाजीराव यांचा शिक्का आहे.

१४. बिजेसिंग जोधपुरचा राजा.

चे ब्राम्हण आमचे दारीं उपास करीत बैसणार. ऐशियास गोविंदबावांचें अगत्य जसें तुम्हांस तसेंच आम्हांस. परंतु ब्राह्मणांचे बोभाटास इलाज नाहीं. याचा समजाविशी होय तें करावें तरच उत्तम. समजाविशी न होतां जोरावारीवर गोष्ट आलिया ब्राह्मण आमचे दारीं उपास करूं लागतील, आम्हींही सहजच उपाशीं राहूं, या थरास जाईल. ब्राम्हणांचा बोभाट काय? आपण खावंद आहेत. सर्व त्यांस बोलावून पुसावें. वाजवी असेल तें करावें. ब्राम्हणांशीं बळ चालणार नाहीं व करूं नये. गु॥ आम्ही फार बळ केलें, शेवटीं नाइलाज जाणून या प्रों केलें. आतां जें करणें तें समजाविशी काढून करावें. हे आशीर्वाद. तुम्हीं त्रिवर्गांच हेच चिठ्ठी पहाणें. फाडून टाकणें. हे आशीर्वाद.[16]

[३६२] श्री.

पु॥ राजश्री दत्ताजी शिंदे व जनकोजी शिंदे गोसांवी यांसि.

आशीर्वाद उपरि. वजीराचा विचार सुधा नाहीं, यास्तव मनसूर अल्ली खानाचे लेंकास[17] वजीरी दिल्हियानें पन्नास लक्ष रुपये देतो, परंतु येथील मर्जी कशी असेल तें कळेना यास्तव न केलें, पुनरपि करावयाविशीं आज्ञा जालिया लाहोराहून येऊन कार्यसिद्धी करूं, सरकारचें कर्ज फेडूं, म्हणून लिहिलें तें अक्षरशा अवगत जालें. ऐशियास मातबर मनसबा[18] करून कर्ज फेडावें हें आपणासच योग्य आहे. परंतु गाजुदीखानास येथूनच स्थापिलें.[19] त्यापासून हरएक अंतर करारांत पडावें मग त्याचा मुलाहिजा[20] काय आहे? काशी तो पूर्वी मनसूरअल्लीच्या लेकानें चिरंजीव दादा दिल्लीजवळ असतां आपण होऊन द्यावयास कबूल होता. जर त्यास वजीरी देणें तरि काशी, प्रयाग हीं दोन्हीं स्थळें घ्यावीं. पन्नास लाख रुपये दिल्लीची वजारत देणें हें कांहीं फार नव्हे. परंतु वेरीज मात्र बोलावी, रुपये द्यावयास दोन तीन वर्षे लावावीं, याप्रमाणें रुपये देऊं केले तरि काय कामाचे? एका वर्षांत रुपये रोख द्यावे या तिही गोष्टी कबूल कराव्या. तुमची पक्की निशा व्हावी. वजीर लबाडीस आला तरि सुजाउद्दवलांनीं गंगे आलीकडे सत्वर येऊन तुम्हांस नेऊन आपलें कार्य करून घ्यावें. तुम्ही त्यांनीं मिळून वजीरी करार करून द्यावी, रुपये द्यावयास दोन तीन वर्षे लावावीं, प्रयाग, काशी

१५. येथपासून मजकूर निराळाच आहे. पैठणकर ब्राम्हण उपास कां करीत होते व त्यांचा बोभाट काय होता तें कळत नाहीं.

१६. हें सर्व पत्र नानासाहेबांच्या हातचें आहे. हें दत्ताजी शिंदे यांस लिहिलेलें आहे.

१७. मनसूर अली=सफदरजंग. याचा मुलगा सुजायदौला.

१८. मातबर मनसुबा=मोठें कार्य, मोठा लाभ.

१९. येथूनच स्थापिलें=इकडूनच वजीरीच्या कामावर नेमिलें.

२०. मुलाहिजा=भीड.

न द्यावी, ऐसें असलियास विशेष त्यास वजीरी द्यावी असें नाहीं. कां कीं, ते पैकेकरी जबरदस्त, फौज तोफखाना मोठा, जाटांशीं त्यांशीं स्नेह. याजमुळें सत्वरच भारी होतील. मोगल लोक आहेत. फावले मां[२१]नीं आम्हाशीं वांकडें वर्तावयास अंतर करणार नाहीं. यद्यपि इतके दोष आहेत, तथापि पन्नास लाख रोख हातास येतात, काशी प्रयाग येतो, असे लाभ होत असले तरि करावें. कांहीं [शीं ?] न दिल्हिया एक प्रयाग व पन्नास लाख रोख दिल्हे तरी वजीराकडे कांहीं अंतर ठेवून करावें. परंतु [२२]त्यांची रीत संस्थानिकपणाची दिसते. गंगपलीकडील संभाळून असावें. दिल्लीचे खटपटींत जीव राहिला नाहीं. निरंतर तुमचे आज्ञेंत चालावें. अबदाल्लीचाही शह हमेशा फावले मानीं दिल्लीवर आहेच. पहिला दिल्लींत ऐवज मातबर होता, मुलूखही फार होता, पादशहाचा दबाब होता, यास्तव मनसूर अल्लीखान वजीरीसाठीं झटत होता. आतां पादशाई बेदवकरीची[२३], खजीना नाहीं, मुलूख नाहीं, अशी जाली. याची रीतही गर्भ-श्रीमंतपणाची आहे. यास्तव हें राजकारण खरें लटकें या गोष्टीचा पूर्ता शोध जाटाचे[२४] मार्फतीनें व गोविंदे[२५] बल्लाळ यांचे मार्फतीनें पूर्ता करून आपणाकडील इतबारी शहाणा सुजाउद्दवला पावेतों पाठवून सर्व रागरंग पाहून जर पन्नास लाख रोख प्रयाग हातास येत असला तरि वजीरी द्यावी. नजीबखानास बक्षगिरी दिल्हियास तीस लाख रुपये देतो म्हणोन लिहिलें. ऐशियास नजीबखान पुरा हरामखोर बांट[२६] आहे. गुदस्ता चिरंजीव दादाशीं त्यांशीं कांहीं मजा राहिली नाहीं. तो दिल्लींत प्रविष्ट जालिया अबदाल्लीचेंच दिल्लींत ठाणें बसेलसें जाणावें. बेमान हरामखोर आहे. त्यास वाढवणें सर्पास दूध पाजण्याप्रमाणें आहे.[२७] फावले मानीं त्याचें पारपत्यच करावें. मनसूरअल्लीचा लेक प्रयाग न देई, बेरीज मात्र बोलावी, रुपये द्यावयास तीन वर्षें लावावीं, असें करूं लागला तरि गाजुदीखानाशीं जे जे करार चिरंजीवांनीं केले आहेत ते कायम करून, ते आपण एक होऊन असावें. बाजद बरसात वजीर पातशाहास घेऊन नीट बंगाल्याच्या सुमारें गेलिया भारी वजन पडेल. रोहिले जमीदार बहुत करून सामील होतील. वजीर तुम्ही एकदील होऊन बंगाल्याचा रोख धरावा. इकडून चिरंजीव सत्वरच बुंदेलखंडाचे मार्गें प्रयागाजवळ येतील. तुम्हीं वजीरास घेऊन अंतरवेदींतून यावें. भारी दबाब पडून प्रयाग

---

२१. फावले मानीं ? फावल्या संधीस ! 'यानीं' असेंही होईल.

२२. त्याची म्हणजे सुजाउद्दौल्याची.

२३. बदवकरीची=बेअब्रूची, लौकिक नाहीं अशी.

२४. जाट सुरजमल.

२५. गोविंद बल्लाळ बुंदेले.

२६. बाट=लुच्चा.

२७. नजीबखानाचें खरें स्वरूप नानासाहेबांस किती स्पष्ट कळत होतें तें या वरून दिसतें.

हातास हरतरेनें येईल आणि खामखा ध्यावा. चिरंजीव इकडून व तुम्ही वजीर मिळून तिकडून असा भारी शह पडल्यास मनसूरअल्ली खानाचे लेकासही मातबर नजर द्यावी लागेल. जर त्याणें येणें प्रमाणें शह पडतांच तुम्हांस काशी प्रयाग दिल्हा, नजर भारी दिल्ही, तरी बादशाह वजीरास समजून हर प्रकारें सांगून त्यास बक्षीगिरी द्यावी, हा दुसरा प्रकार. तिसरा प्रकार वजीर बाहेर न येई तरी तम्हीच जाऊन सुजाउद्दवल्यास मेळवून घेऊन काशी, प्रयाग मात्र त्या जवळून ध्यावीं. रुपये न मागतां त्यास पट्टणे बंगाला प्रांती निमे देऊं करून तो तुम्ही मिळून जाऊन बंगाला सोडवावा. व ऐवजही मातबर मेळवावा. या तिन्ही मनसब्यांत जो पक्का बनेल तो करावा. दिल्लींत लहान वकील लबाड फार बोलत असतात. एकाचे पक्के पांचाचे राजकारण आणिलें, तरि एकानें दहाचें अंतर ठेवून उगीच गोष्ट फुगवून राजकारण अडकवून पाडावें. निशेस थाकें[२९] नाहीं. तुमचा सरळ कारभार यास्तव हरएक राजकारण पक्के निशेचें कोणतें हा शोध आपला इतबारी ज्याकडील राजकारण येईल त्याकडे पाठवून पक्कें करून तो मनसबा करावा. तूर्त तुम्ही लाहोर प्रांतीं गेलां तिकडेही काम फार आहे. याजमुळें उशीर लागेल. छावणीही तेच प्रांतीं होईल. तेव्हां हा मनसबा बाजत बरसातेवर जाईलसें वाटतें. तथापि सत्वर लाहोराकडील बंदोबस्त होऊन छावणीस तुम्ही दिल्ली आसपास आलां तरि हीं कारणें रुबकार[३०] पडून येतील, तेव्हां नीट शोध करून ज्यांत मातबर पैका पन्नास लाख पाऊण करोड कर्ज वारावयास हातास येतातसें दिसेल [तें] तीळमात्र संशय न धरितां करावें. छ २१ रजब बहुत काय लिहिणें हे आशीर्वाद. पै॥ छ २४ साबान मु॥ सतलजनदी.[३१]

[३६३] ॥ श्री ॥

पुरवणी राजश्री जयाजी शिंदे गोसावी यांसि.

आशीर्वाद उपरि. मल्हारबाचा शफतपूर्वक बेलभंडार पाठविला तो पावला. आधींच भरंवसा त्यांत येणें प्रमाणें पाठविला तेणें करून संतोष जहाला. जर मागें येणें झालें असतें तर महत्तर कार्य होतें. तथापि ईश्वर-इच्छा प्रमाण. आतां तो तह चौरा[३२] लाखाची जागीर त्यांनीं द्यावी, इकडून त्यांचे स्थल त्रिंबक कलहाचे दिवसांत घेतला तो द्यावा, ऐसें ठरलें. चिरंजीव दादाजवळ

२८. खामखा= कसेंही करून, कांहीं होवो.

२९. थाक=थांग=ठिकाण.

३०. रुबकार ? =रुबरु ? =तुमच्या समोर ?

३१. दत्ताजी व जनकोजी पंजाबांत दादांच्या मागून तेथील बंदोबस्ताकरितां गेले होते.

३२. मूळांत 'शवा' असें आहे.

वीस पंचवीस हजार फौज देऊन गुजराथेस पोट भरावयास रवाना केले. गैरहंगाम, पोटास नाहीं, ठाणीं बळकट, जितकें होईल तितकें करतील. ताराबाई हजार मनसबे राजकारणें घांटितात. करवीरवासीस आणावें ऐसेंही म्हणतात. आम्हांवरही कृपा दाखवितात. मळमळीत आहे. तुम्ही हरप्रकारें तेथील निकाल काढून माळवें, बुंदेलखंड, भदावरचा बंदोबस्त करून ज्येष्ट, आषाढमासीं जरूर निघोन यावें दिल्लीकडे गडबड पडली. यामुळें इकडे कोणी तोंड या दिवसांत करीत नाहीं. तुम्हीं तो येणें. येथें या कलहामुळें बाहेरील घरांतील फौज फार मिळाली. देश लुटला. पोटास नाहीं. मिळालें तेंहीं कळतच आहे. याउपर वीस पंचवीसें[३३] वैशाख अखेर येऊन पावले तरच स्थीत राहील. नाहीं तर रहात नाहीं. कमाविसदारांनीं संवगाईचे निमित्यें पाय पसरले आहेत. याचीही चौकशी जरूर करणें. तिकडूनही ऐवज येईलसें करणें. घरांत बाहेर सर्व भरंवसा तुमचा आहे. विस्तार काय लिहिणें. छ ७ रविलाखर बहुत काय लिहिणें हे आशीर्वाद.

[३६४] श्री.

राजश्री जयाजी शिंदे गोसांवी यांसि.

छ अखंडित लक्ष्मी आलंकृत राजमान्य स्नो॥ बाळाजी बाजीराव प्रधान आशीवाद उपरि येथील कुशल जाणोन स्वकीय कुशळ लिहीत जाणें. विशेष. तुम्हीं पत्रें छ १ जमादिलाखरचीं पाठविलीं तीं छ २२ रजबीं पावलीं. लिहिलें वर्तमान त्यांत खु ला बा च सादलखान पठाण पठाणाचा हरोळ[३५] होता तो लुटून पस्त केला. तदोत्तर अहमदखान पठाण प्रयागींहून जलदस्वारीनें फरोकाबादेस आला. याची बातमी कळोन बुनंग कोशीं दुकोशीं ठेऊन सडे फौजनशीं मोर्चेबंदी करून राहिलों. त्यांस व आम्हांकडील मोर्च्यांचे + + + + त होती मारामारी[३६] + + + + असतां पंचवीस रोज पर्यंत जहाले. पठाणास सामान सरंजाम पलीकडून पोंचत होता. त्यामुळें आयास[३७] न येत. तेव्हां नबाब मनसूर अलीखान वजीर आम्हां पासून पांचकोश कन्होज जवळ होते. त्यांजकडून गंगेस पूल तयार करवून फौजा निवड करून पार उतरून त्याजकडील फौज रोहिले सुद्धां तीस हजार पावेतों होती त्यांसि गांठ घालून पठाण लुटून मारून पस्त केला. तेच दिवशीं मोर्च्यांतून अहमदखान पठाण रात्रीं पळोन गेला. त्याचा पिच्छा करून बुडविला. दत्ताजी शिंदे यांणीं फारफार शर्त

३३. वीस पंचवीस लक्ष.

३४. हें सर्वपत्र खुद्द नानासाहबांच्या हातचें आहे. या पत्रावरून नानांवर त्या वेळीं प्रसंग कसा गुदरला होता तें ध्यानीं येईल.

३५. हरोळ=अघाडी.

३६. याशब्दा पुढील बरींच अक्षरें फाटलीं आहेत.

३७. आयास येणें= जेरीस येणें.

केली. हत्ती घोडे, उंटें, निशाणें कुल्[38] लुगारी[39] केला. याउपरि वजीराशीं काशी, प्रयाग क्षेत्राचा वगैरे मजकूर घातला आहे. त्याचा निकाल जहालियावरि त्यासि यावयाचा विचार करून लेहून पाठवूं म्हणोन विस्तरें लिहिलें तें कळलें. ऐशि-यास, तुम्ही एकनिष्ठ मातबर सेवक, उमदीं उमदीं कामें दूरदेशीनें[40] मनांत आणून त्यांचे ठायीं नेट मारून करणें आणि शिपाईगिरीची व मनसुबेबाजपणाची शर्त करून यशास पात्र व्हावें ऐसेच आहां. तदनुसार हें महत्‌यश घेऊन वजीरास[41] पठाणांनीं व रोहिल्यानें फरारी[42] करून तमाम दिल्लीपर्यंत आक्रम शक्त केली असतां त्यांची[43] पुस्तपन्हा[44] करून त्यांसि नतीजा[45] देऊन नेस्त नाबूद केलें. वजीराचा बोलबाला[46] करून, पादशाहत रोहिले पठाण घेऊं चाहात होते तें पादशाहाच्या घरांत राखोन, त्यास संतोष व वचनास खरेपणा महत्‌ यशाची पराकष्ठा होऊन, स्वामिसेवा पैका व यश आजि तागायत जहाली नाहीं ती करून दाखविलीत. याजवरून फार संतोष जहाला. तुम्हांस योग्य तेंच केलें, व पुढें ही कराल. हा निशाच आहे. या उपरि साधल्या यशाचा लाभ अतितर मानून, काम काज करणें तें करून, सर्वांची मर्जी राखून, देशीं यावयाचा विचार केलाच असेल. तर सविस्तर वर्तमान लिहिणें. येथील वर्तमान तरि वरकड सर्व राज्य आमचे लक्षाशिवाय नाहीं. मातुश्री[47] चढीं लागलीं आहेत. त्यास गडावरि दोन फळ्या. राजश्री निराळे. मातुश्री निराळीं. प्रस्तुत राजश्रींचें प्राबल्य आहे. बहुधा उतरतील. श्रीकृपें लौकरीच राज्याचें कल्याण. दुष्ट दुर्बुद्धीनें राज्यांत बखेडा करितात त्यांचीं काळीं तोंडें होऊन राज्य स्वस्थ होईल. पुढें वर्तमान होईल तें लिहिलें जाईल. जाणिजे. छ २६ रज्जब बहुत काय लिहिणें. (लेखन सीमा.) पौ। छ ४ रमजान.

[३६५] श्री. छ ४ जिलकाद सीतैन.

राजश्री रघुनाथ रावजी गोसावी यांसि.

श्रीमंत प्रताप गुणवंत ऐश्वर्य कुसुम विलसितैकवसंत श्रेष्ठ प्रभाव स्ने॥ महाराव जसवंत निंबाळकर दंडवत विनंती उपरि येथील क्षेम तागा० छ १६ सवाल जाणोन निजानंद लिहिणें. विशेष. लाला ब्रिजनाथ यांनीं श्रीमंतांचे

---

३८. कुल=सर्व.

३९. लुगारा=लूट.

४०. दूरदेशी=दूरदृष्टि.

४१. वजीर=ग्याजुदीनखान. हा मराठ्यांचा हस्तक रोहिले याच्या विरुद्ध होते.

४२. फरारी करून=पळावयास लावून.

४३. त्याची=वजीराची.

४४. पुस्तपन्हा=पाठराख, मदत.

४५. नतीजा=शेवट ? परिणाम ?

४६. बोलबाला=भाग्य भरभराटी.

४७. मातुश्री=ताराबाई.

* येथें बाजूवर बाळाजी बाजीरावाचा शिक्का आहे.

प्रांतापासून व आमचेही तालुकिया पासून रुपये घेतले. सरकारचे ऐवजाचा निकाल करून घेऊं तेव्हां तुमचेही तालुकिया पासून लालानीं घेतला पैका त्याचाही त्याजपासून निर्गम करून घेऊन पावता करूं. ऐसें राजश्री आबाजीराव यांनीं आम्हांस वचन केलें. ऐसें असतां प्रस्तुत वचनाप्रमाणें घडोन येत नाहीं. सदर्हू मजकुराचे राजश्री रामचंद्रपंत ही वाकीफ[४८] आहेत. विस्तरें येविषयीं विनंती करतील. सारांश राजश्री आबाजीराव यांसि सरकारचें पत्र सादर व्हावें कीं, वचन केलें आहे त्या प्रमाणें निर्वाह करावा. हे विनंती.

[३६६] श्री.

राजश्री पंत प्रधान गोसावी यांसि.

श्रीमंत सद्‌गुणनिधान कृपाविधान प्रतापवरिष्ठाभिधान निरंतर भगवदनुसंधान सावधान स्ने॥ महाराव जसवंत निंबाळकर दंडवत विनंती उपरि येथील क्षेम ता॥ छ १२ जिलकाद जाणोन निजानंद लेखन करावें. विशेष. कृपापत्र उत्तमावसरीं पावोन संतोष जहाला. राजश्री विठलराव व गोविंद खिजमतराव यांचे जरूर आहे. मशारनिल्हेपाशीं कांहीं मजकूर सांगोन आपलियासि कळों द्यावा लागतो. तर उभयतांस सत्वर पाठवणें म्हणोन पत्रीं आज्ञा. ऐशियासि उभयतांचे शरीर भावनेचें वर्तमान याजपूर्वीं तपाशिलें [४९]सो॥ लिहिलें आहे. निवेदन जहालें असेल. गोविंद खिजमतराव याजकडे पत्र पाठविलें होतें. उत्तर आलें कीं, श्री कृपेकरून कांहींसा आराम आहे. थोडियाच दिवसांत येतों ऐसें लिहिलें असे. खिजमतरायाचे दोघे धाकटे बंधूही आहेत त्यांजपाशीं मजकूर आज्ञा करावया योग्य असलिया आज्ञा जहालिया त्या एकास सेवेशीं पाठविलें जाईल. हे विनंती.

[३६७] ॥ श्री ॥ पै॥ छ २९ रबिलोवल रविवार.

राजश्री दत्ताजी शिंदे गोसावी यांसि.

छ सकलगुणालंकरण अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्ने॥ रघुनाथ बाजीराव आशीर्वाद उपरि येथील कुशळ जाणून स्वकीय लिहीत असलें पाहिजे. विशेष. अबदाली पठाण याची आमद आमद गरम आहे. त्यास तो आला नाहीं तों आपण भारी होऊन रहावें म्हणजे उत्तम. तरि तुम्ही जलदीनें येणें. ऐशीं पत्रें पेशजीं लिहिलींच आहेत. त्याजवरून तुम्हीं यावयाची तर्दुद केलीच असेल व हल्लींही लिहिलें असे. तरि याजउपरि तुम्हीं जलदी करून लांब लांब मजली करून बहुतच त्वरेनें येणें. रा॥ छ १४ जिल्हेज.

---

४८. वाकीफ=माहितगार.
४९. सेवेशीं.
५०. आमद आमद गरम आहे=तो जलद चालणारा आहे.

[३६८] ॥ श्री ॥

चिरंजीव राजमान्य राजश्री भाऊ यां प्रति.

बाळाजी बाजीराऊ प्रधान आशीर्वाद उपरि येथील कुशळ जाणोन स्वकीये लिहीत जावें. विशेष राजश्री बापूजी बल्लाळ दफतरदार यांचे गुजारतीनें कांहीं काम होतें. त्यांचे कांहीं कागदपत्र शहरींहून आणावयाचे होते ते आणिले. त्यांतील दोन तीन असाम्या संगमनेरीं होत्या त्यांस आणावयाबद्दल हुजूरून बुधा चोपदार व दाहा राऊत नागो राम याचे देऊन जेजोरीचे मुक्कामींहून रवाना केला होता. त्यास चोपदार मजकूर आपणांकडे आला आहे म्हणोन ऐकिलें. अशास ते कोण्हीं घेऊन आपणांकडे गेला, काय मजकूर तो लेहून पाठविणें. तेथें कोणी आलें असेल तर त्याची चौकशी करून त्याचा काय प्रकार तो लेहून पाठवावा. रवाना छ २ जमादिलाखर सुरूसन सितैन मया व अल्लफ हे आशीर्वाद. पौ। छ ९ जमादिलाखर सोमवार.

[३६९] ॥ श्री ॥

राजश्री मल्हारजी होळकर व जयाजी शिंदे गोसावी यासि.

छ अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्नेे॥ बाळाजी बाजीराव प्रधान आशीर्वाद उपरि येथील कुशळ जाणोन स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष.

२. रामचंद्र जाधवराव यास नवाबाचे इजायत नामे सादर जहाले होते. त्याचे जाब आले:—थैल्या.

१. जानोजीराव निंबाळकर यांची थैली.

१. खान अलम यांची थैली.

४

येकूण चार थैल्या पाठविल्या आहेत. प्रविष्ट करून उत्तरें पाठवावयाचीं असलीं तर पाठवणें. जाणिजे. छ २८ जिलकाद. बहुत काय लिहिणें. लेखन सीमा.

[३७०] श्री-

राजश्री जयाजी शिंदे गोसावी यांसि.

अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्नेे॥ सदाशिव चिमणाजी आशीर्वाद उपरि येथील कुशल जाणोन स्वकीय कुशल लिहीत जाणे. विशेष. पत्र सांप्रत आपणाकडून येऊन वर्तमान अवगत होत नाहीं. तर निरंतर पत्रीं कुशलार्थ लेखन करीत जावें. वरकड अर्थ तीर्थरूपांचे पत्रावरून सविस्तर अवगत होईल. जाणिजे. छ १७ जिलकाद बहुत काय लिहिणें. लेखन सीमा.

[३७१] श्री.

श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती सेवक दत्ताजी शिंदे कृतानेक विज्ञापना. सेवकाचें वर्तमान ता।। छ २५ जिल्हेज पर्यंत यथास्थित असें विशेष. आज्ञापत्र छ १९ जिल्हेजचें पाठविलें तें छ २२ मिनहूस पावलें. हिशेबाची याद रामराव नारायण यांजबा।। पाठविली ते पावली, हिसेब ऐसा असत नाहीं, सात सालां वेगळी वेगळी झडती असावी, तर त्यासि हिसेब म्हणावा. कारकून तैनात खावून हिशेब नीट तयार करीत नाहींत. यास्तव परिच्छिन्न कारकुनांस ताकीद करून सात सालां वेगळ्या वेगळ्या झडत्या तयार करवणें, म्हणोन आज्ञा केली. ऐसियासि श्रीगोंद्यांत असतां एक दोन आज्ञापत्रें आलीं कीं, झडत्या पाठविणें कदाचित् झडत्या तयार नसल्या तर स्वारी करून घरास आल्यावर शिल्लक किती व लोकांचें कर्ज घेतलें किती त्याचा खर्च कसा केला तो तूर्त ताळेबंद पाठविणें मागून झडत्याही तयार होऊन येतील. त्यावरून कारकुनांस ताकीद करून सांगितलें कीं, झडत्या तयार करणें. सन इहिदे ता।। सन सल्लास तीन सालां तर झडत्या तयार होत्याच. सन आर्बा ता।। सन सीत तीन सालच्या झडत्या तयार नव्हत्या. त्या करून देणें म्हणोन ताकीद केली. तों स्वामीपासून रामराव आज्ञा मागोन श्रीगोंद्यास आले. त्यांनींही जे आज्ञा जाहली होती त्या प्रमाणेंच सांगितलें, परंतु तीन सालांच्या झडत्या तयार होत्या. तीन सालांच्या झडत्या नाहींत निमित्य कीं, आमची छावणी मारवाड प्रांतें तीन सालें जाली. तेथें महालचे हिशेब आले नव्हते. ते स्वारीहून माघारें घरास येते समयीं महालचे हिशेब तीन सालांचे गंगा उतरून येऊं तों पावेतों होतच होते. शिलेदार वगैरे लोकांची समजाविशीं तीन सालांची होणें होती ती स्वामींची भेट सिद्धटेकावर झाली तों पावेतों होत होती. त्यामुळें तीन सालांच्या झडत्या तयार नव्हत्या. झडत्या करावयास आणखी सा सात महिने पाहिजेत. या करितांच कारकून नेहमी श्रीगोंद्यांत ठेवून झडत्या तयार करविल्या आहेत ताळेबंद तूर्त पाठवणें म्हणोन आज्ञा होती. त्यावरून श्रीगोंद्यास आल्यावर जे शिल्लक होती व कर्जें लोकांचीं घेतलीं होतीं ते जमा धरून खर्च जाला तो अखेर साल पावेतों लिहून पाठविला. तो कांहीं हिशेब नव्हे यथार्थच आहे. राजश्री रामराव येथून गेले तेव्हां सांगितलें कीं, झडत्या करून मागाहून पाठवून देऊं, याप्रमाणें विनंती करणें. त्यांनीं ही विनंती केली असेल. वारंवार ताकीद पत्रें येतात कीं हिशेब सात सालां पाठवणें, तर आम्ही चाकर लोक आहों. खावगी वर्तणूक करूं अगर न करूं हें सर्व स्वामी जाणतच आहेत.

झडत्या सत्वर करावयानिमित्य दफ्तरदार राजश्री रामाजीपंताकडील श्रीगोंद्यांत ठेविले आहेत. झडत्या तयार जाहल्यावर सेवेशीं पाठवून देऊं. कच्चे कागद पाठवावयाची आज्ञा जाली तर कच्चीं दफ्तरें पुण्यास पाठवून देऊं. झडत्या तयार असत्या तर मागेंच पाठविल्या असत्या. कारकुनास बेमुलाहिजा ताकीद केली आहे. सत्वरीच झडत्या तयार होतील. राजश्री रामाजीपंत स्वामींची आज्ञा घेऊन येतील. दफ्तरदार त्यांजकडीलच आहेत. लष्करास आल्यावर त्यांसिही ताकीद आज्ञा प्रमाणें केली जाईल. तेही आपल्याकडून कारकुनांस ताकीद करतील. झडत्या तयार झाल्यावर सेवेशीं पाठवून देऊं. सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

[३७२] ॥ श्री ॥

राजश्री त्रिंबकजी आपाजी गोसावी यांसि.

अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजरान्य स्ने॥ महादाजी शिंदे दंडवत विनंती उपरि येथील कुशळ जाणून स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष. तुम्ही फौज सुद्धां कसबे आकोळनेर इकडून येणार म्हणून विदीत जहालें त्यास राजश्री आपाजीराव दाभोळकर यांजकडे को॥ मजकूर हा गांव आहे. तरि त्या वाटेनें आकोळनेरावरून येणार असलां ऐशियास गांव चुकवून यावें. कदाचित् त्याच वाटेनें आलां तरि कसबे मजकुरीं मुक्काम न करून ताकीदीस स्वार देऊन रखवाली करावी. [५२] रे॥ छ २३ रजब गांवाशीं उपद्रव तुम्हांकडील काडीमात्र लागू न द्यावा. गांव इकडील आहे. ये विशीं निक्षून ताकीद असावी. बहुत काय लिहिणें हे विनंती. (मोर्तब सूद.) [*]

[३७३] ॥ श्री ॥

अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य राजश्री रामाजी अनंत गोसावी यांसि. सेवक बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार उपरि येथील कुशल जाणोन स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष. तुम्हांकडून पत्र बहुत दिवस येऊन वर्तमान कळत नाहीं. राजश्री दत्ताजी शिंदे यांचा मारवाडचा मातबर पैका उगवणें त्यांचा उगवावयाचा विचार कसा केला तो लिहिणें व लाहूर, बंगाला व पट्टणें हे तीन मनसुबे प्रस्तुत मशारनिलेस मातबर आहेत. त्यास लाहोरास चिरंजीव राजश्री दादांनीं अदीनाबेग सुभेदार करून ठेविला होता, तो मृत्यु

५१. हें पत्र प्रधानांच्या नांवचें आहे तरि तें सदाशिवराव भाऊस शिंदे यांणीं लिहिलें असावें.

५२. येथपासून खुद्द महादजींचें अक्षर.

* येथें बाजूवर महादजी शिंदे यांचा शिक्का आहे.

पावला. त्याचा नायब लाहोरास आहे तो तुमचे उपयोगीं असला तर कोणी सरदार फौज देऊन तिकडे पाठवून बंदोबस्त करावा. बंगाला, पट्टणें[५३] यास स्वारी करावी. मातबर पैका कर्जाबद्दल मेळवावा. बंगाल्यास क्रोड दोन क्रोडी पैका मिळे अशी जागा आहे. भारी पैका मेळवून कर्जाचा परिहार करून फौज ताजी राखावी असा विचार झाला पाहिजे. पट्टणें हस्तगत करावें. तें स्थळ घ्यावयाचेंच आहे. खांसा दत्तबा व जनकोबांनीं मातबर फौजेनिशीं तिकडे जाऊन पट्टणें घ्यावें, तेथें छावणी करून राहवें. तेथून बंगाल्याचा मनसुबा कारावा. तों जिरंजीव राजश्री दादा बादज वरसात हिंदुस्थानास येतील. तदोत्तर चिरंजीव मशारनिलेनीं बंगाल्याची स्वारी करून मातवर पैका मेळवावा. गुदस्तांप्रों बंगाल्याची मामलत चुकवावयास वकील तुम्हांकडे आला तर चुकवूं नये. बंगाल्याकडील मातबर पैका आल्याविना कर्जाचा परिहार होत नाहीं. भारी फौज जाऊन क्रोड दोन क्रोडी पैका मेळविला पाहिजे. जर फौज न जातां पन्नास साठ लक्षांवर मामलत चुकवितील तरि चुकवावी. असें न होय तरि चिरंजीव तिकडे आल्यावर मनुसुबा करावा. प्रस्तुत तुम्हीं पट्टणाकडे जाऊन पट्टणें काबीज करावें. व सुजात उदवला कडील दोन तीन कामें आहेत. काशी, अयोद्धया, प्रयाग, घ्यावें. चिरंजीवांजवळ काशी, अयोध्या द्यावयाचा करार केला आहे. प्रयागची[५४] रदबद्दल आहे. तोही मनसुबा सोहलतीनें होईल तरि करावा. सारांश उमदे मनसुबे करून, पैका भारी मेळवून, कर्जाची ओढ वारून, फौज ताजी राखावी. मुख्यत्वें करून हेच मर्जी आहे. गुदस्तां अवकाश नवता. यास्तव बारांवर[५५] मामलत रा विठ्ठल शिवदेव याणीं चुकविली. यंदा मोठें काम फार ऐवजाचें तेंच आहे. जर दिल्लीस पन्नास लक्षांवर एकसालां लागली तरीच विल्हे लावावी. ते सुधे बोलें देणार नाहींत, परंतु जबरदस्तीनें मशारनिल्हेनीं पट्टण्यावेतों चालून जातील तेव्हां नरम होऊन मातबर ऐवज देतील. दिल्ली प्रांतीं नारो शंकर अथवा आणखी कोणी दोन तीन हजार फौज ठेवावी. यंदा लाहोराकडील ऐवज आणून जरूर हुजूर पावता करावा. अंताजी माणकेश्वर यांस परिच्छिन्न हुजूर यावयाविशीं लिहिलें आहे. त्यांचे हवाल्याबाबद राहिली असेल तरि सक्त ताकीद करून उगवेसें करावें. वजीराकडे त्याची फौज किती व चाकर किती महिने होती, मेरट

---

५३. पट्टणें=पाटणा.

५४. काशी, प्रयाग, हीं ठिकाणें घेण्याविशीं पेशव्यांच्या मनांत फार होतें पण त्याप्रमाणें घडून आलें नाहीं. हें पत्र व मागील यांतील मसलती फार मोठ मोठया आहेत ह्या पारपडल्या तर हिंदुस्थानाचें संपूर्ण सार्वभौमत्व पेशव्यांकडे आलें असतें.

५५. बारा लक्षांवर (?)

वगैरे महालाचा ऐवज त्यास वसूल किती जहाला. हुजूरचे तैनातजाबत्याची फौज चार पांच हजार आहे, ऐसें ते लिहीत असतात. परंतु वजीराकडील फौज व हुजूरचे कराराची फौज दोन्ही मिळोन पांच सहा हजार असेल. हे ते मिळोन घालमेल करीत असतील यांत संशय नाहीं. याचा शोध ते आले तरि करावा. यांत सरकारची मातबर किफायत आहे. गणतीचे निकडीची संधि पाहून, महीने महाल फौज चाकर ठेवून, गणतीची भरती करून दाखवावी, मग दूर करावी, हा प्रकार त्यांचा आहे. येविशींचा शोध पूर्ता करणें. भीड न धरणें. जर भीड धरणें असेल तरि मोघम चौकशी करूं नये. येथें येतील मग जसें बनेल तसें केलें जाईल. जर चौकशी करणें तर फारच सख्तीनें खावंदगिरीनें करावी. सर्व माहीत मेळवून चौकशी करावी. मागें जफतींत व फुरोईतें[५६] त्यांणीं तफावत केली असेल तेही कलमवार ठिकाणीं लावणें. सारांश मळमळींत कांहीं न करणें. येथील मुख्य वर्तमान इतकेंच कीं, क्रोड रुपये कर्ज देणें. त्यास अवघी फौज घरीं बसविली, वीस हजार जरूराती कामाबद्दल ठेविली, त्यास पैका देणें आला. तीस लाख मात्र कर्जदारांस ऐवज पावला. बाकी सत्तर लाख देणें आहे. पन्नास लाख कर्ज तुम्हीं फेडावें. एक दुसरें मातबर काम करावें. वाटणी वगैरे अर्थ ध्यानांत न आणितां खामखा[५७] कर्ज फेडावें. जाते समयीं दत्तबा बोलोन गेले. त्या गोष्टीवर भरोंसा आहे. ये विशीं उभयतांसही पत्रें याच प्रकारें लिहिलीं आहेत. तरी उमदें काम होऊन पैका भारी मिळे ते गोष्ट करणें. जाणिजे. छ २९ जमादिलाखर. आठां दिवसां आड मागील पुढील वर्तमान लिहीत जाणें. यंदा के दों रा स जाणें जहालें होतें. इमारत बहुत उत्तम जहाली. पाण्याचें तळें बळकट रुंद चुनेगची जरूर बांधावें येवढें राहिलें आहे. तेही फावलेमानीं करावें. वरचेवर स्वारीचें वर्तमान लिहीत जाणें. वजीराचा लगाम जरूर राखणें बहुत काय लिहिणें हे विनंती.

(लेखन सीमा.)

[३७४] श्रीलक्ष्मीकांत. छ ८ जमादिलाखर रविवार

राजश्री बाळाजी पंडित प्रधान गोसावी यांसि.

छ सकळ गुणाळंकरण अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्नो। जानो-

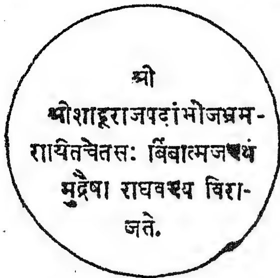
५६. फुरोई=मामलेदार कायद्या विरुद्ध दंड घेत असत ते.

५७. खामखा=कसें ही करून कांहीं होऊ.

५८. खुद्द नानासाहेबांनीं येथपासून लिहिलें आहे.

५९. बद्रिकेदारीं जाणें झालें होतें कीं काय ? कोणाचें ?

जी भोंसले सेनासाहेब सुभा दंडवत विनंती उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहीत असलें पाहिजे. विशेष. गोसावी यांनीं पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन लेखनार्थ अवगत जहाला. ऐसियास गोसावी यांचे लक्षानरूपचा इकडील विचार आहे. वरकड सविस्तर अर्थ वरचेवरि पत्रीं लिहिला आहे. त्याजवरून श्रुत जहाला असेल. वारंवार ल्याहावें ऐसें नाहीं. फौज

तयार आहे. जिकडे बोलाविलें तिकडे येत असों. बोढगस्त सरदारी याजमुळें गवगवा येऊन पडतो. या उपरि विलंब न लावितां गोसावी यांचे आज्ञेप्रमाणें मजल दर मजल फौजेसह गंगातिराकडे येत असों. गोसावी यांचे आज्ञे खेरीज आम्हांकडील तीलतुल्य विचार नाहीं. रवाना छ १७ माहे जमादिलोवल सुज्ञांप्रती विशेषकाय लिहिणें. कृपा लोभ असूं दिला पाहिजे हे विनंती. लेखन सीमा.

[३७५] श्री लक्ष्मीकांत. छ १७ जिलकाद इसन्ne सितैन.

राजश्री बाळाजी पंडित प्रधान गोसावी यांसि.

छ सकल गुणालंकरण अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्नो॥ जानोजी भोंसले सेनासाहेबसुभा दंडवत विनंती उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लेखन करीत असलें पाहिजे. विशेष गोसावी यांनीं पत्र पाठविलें तें प्राविष्ट होऊन लिहिला मजकूर अवगत जहाला. माघारे जातां मुलखाची पायमाली न करावी. वराड प्रांतीं गेल्या नंतर मोंगलाई अमलाची जफती करावी. म्हणोन लिहिलें. ऐसियास गोसावी यांनीं आम्हांस व राजश्री गोपाळराव यांसि खेचिवाडियाचे पारिपत्याबद्दल ठेविलें होतें. त्यास तेथील गुंता उरकून दरकूच सुरंजेस आलों. तेथून मंडले प्रांताचे बंदोबस्ता बद्दल सागराचे सुमारें आलों तों राजश्री विसाजी गोविंद कमाविसदार दिम्मत राजश्री बाळाजी गोविंद हे भेटीस येऊन निवेदन केलें कीं, बुंदेल खंडांत बुंदेले यांनीं जमाव करून तमाम ठाणीं घेतलीं. एक सागर व हाटें राहिलें त्याजमध्यें हाटयास मोर्चे लाविले आहेत. ते घेतल्यानें तर सागरास लागतील. म्हणजे बुंदेलखंडाचा अमलच उठतो. याची साहित्य केलियां मुलुक रहातो. नाहीं तर नाहीं. यास्तव या प्रांतीं येऊन हाल्याचे मोर्चे कापून काढिले.

६०. येथपासून खुद जानोजीचें अक्षर. भोंसले पेशव्यास किती नरम होते हें यारून कळेल.

६१. पायमाली=नासाडी.

वरकड ठाणीं घेऊन मशारनिलेचे स्वाधीन केलीं. याचा मजकूर सविस्तर पेशजी लिहिलाच आहे. सांप्रत राजश्री हिंदुपतराजे यांचा वकील सौरस्या निमित्य आला आहे. त्यास कमावीसदार मशारनिलेचा व त्याचा तहरह करून देऊन सत्वरच आपले प्रांतास जावयाचें होईल. आते समयीं उत्तम प्रकारें फौजेंत ताकीद करून गोसावी यांचे मुलखांत पायमाली सर्वथैव होऊन येणार नाहीं. वरकड वराड प्रांतीचे जफतीचा मजकूर तर प्रस्तुत इस्तमालतीचे दिवस आहेत. या दिवसांत जफती जहालिया इस्तमालतींत खा रा ख ना होती. यास्तव हे दिवस जहालिया नंतर गोसावी यांचे आज्ञे प्रमाणेंच वर्तणूक होऊन येईल. रा॥ छ २ माहे शवाल. सुज्ञा प्रति विशेष काय लिहिणें. कृपालोभ असूं दिला पाहिजे हे विनंती. मोर्तबसूद.

[२७६] श्री.

पुरवणी राजश्री जयाजी शिंदे गोसावी यांसि.

आशीर्वाद उपरि चिरंजीव राजश्री दादाजवळून तुम्ही निरोप घेऊन मारवाड प्रांतीं गेलां. या वर्तमानाचीं पत्रें मात्र तुमचीं आलीं. त्या आलीकडे पुढें कोठ पावेतों गेलां, तिकडील मेडतेवाले वगैरे रजपूत येऊन तुम्हांस सामील किती जहाले, बिजेसिंगाजवळ फौज तोफखाना किती जमा जहाला, वरकड राजे रजपूत बहुत व चांगले कोणीकडे सामील जहाले व होणार, फौज दोहींकडील किती आहे, दाणावैरण कशी मिळते, पर्जन्य कसा आहे, त्या प्रांतांत फौजेस मजलीनें पाणी मिळत नाहीं, सांप्रत पर्जन्यवृष्टि करून तो ओढे तळीं जहालीं असतील, हा सर्व विस्तारें अर्थ निरंतर लिहित जाणें. मोठा मनसबा, मारवाडी रजपूत अद्याप गर्विष्ट, इकडील फौजांच्या गांठी सावकाश पडून संग्रामीं श्रमग्रस्त न जहाले. त्यांसि प्रसंग एकाएकीं तुम्हांवर प्राप्त जहाला आहे. त्यास तजविजेनें दमवून, युक्तीनें समय पाहून जरब देऊन स्वकार्य सिद्धि करावी. श्री कृपेनें सरदारी व शिपायगिरी व दा व उपाय जाणणें सर्व गुण तुम्हांस आहेत. तदनुरूप साध्य असाध्य विचार करून कार्य करणें. जर जोधपूर निम्मे राज्य द्यावेंसे विचार जहालिया उत्तम आहे दाटून[६३] अगदीं[६४] ध्यावयासाठीं कलहवृद्धि न करावी. हा थोरांचा संप्रदाय आहे. जर युद्धावांचून साम न होयसेंच असलिया सावधतेनें आपले रीतीनें त्यास आयास[६५] आणून नम्र करून कार्य संपादावें. सत्वर कार्यसिद्धीचे वर्तमानाचें

६२. येथपासून खुद्द जानोजीचें अक्षर.
६३. दाटून=हटून.
६४. अगदीं=सर्व.
६५. आयास=जेरीस.

पत्र पाठवणें व विलंबावर पडलें तरि निरंतर सविस्तर अर्थ लिहित जाणें. रा॥ छ १९ जिलकाद. बहुत काय लिहिणें हे आशीर्वाद. लेखनसीमा.

[३७७] श्रीरघुवीर. पौ छ ९ रमजान.

राजश्री रघुनाथपंत गोसावी यांसि.

सकल गुणालंकरण अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्ने॥ मुधोजी भोंसले सेनाधुरंधर दंडवत विनंती उपरि येथील कुशल जाणोन स्वकीय कुशल लिहित असलें पाहिजे. विशेष. आपण कासूद जोडी समागमें पत्र पाठविलें, सुसमयीं प्रविष्ट होऊन लेखनाभिप्राय अवगत जाला. लाहोर फत्ते होऊन जाहानखान पळोन गेला, त्याजमागें फौजा गेल्या आहेत, म्हणोन लिहिलें. त्याजवरून बहुत संतोष जहाला. हरघडी येणारा समागमें पत्रद्वारां साकल्य लिहीत असावें. रवाना छ २९ माहे साबान. सुज्ञ[66] प्रती विशेष काय लिहिणें. लोभ असों दीजे हे विनंती. मोर्तबसूद.

[३७८] श्री शंकर.

राजश्री दत्ताजी शिंदे गोसावी यांसि.

सकल गुणालंकरण अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्ने॥ हणमंत राऊ निंबाळकर रामराम विनंती उपरि येथील कुशळ जाणून स्वकीय कुशल लेखन करीत गेलें पाहिजे. विशेष. नबाब[67] साहेबाचा व आपला हर्षामर्ष आजि तीन महिने वाहडला आहे. येणें करून दुतर्फाही स्नेहास उत्तम नाहीं. त्यासि त्यांचे व आपलें रहस्य व्हावें ऐसा मनोदय आमचा आहे. त्यांचे पदरीं तुम्हांसारिखे मातबर सरदार आहेत. व इकडे यांचे पदरीं आम्ही आहों. त्यास आपला आमचा स्नेह आणि जिव्हाळा, माया ममता आहे, म्हणून आपल्यास स्नेहानें पत्र लिहिलें आहे. तरि हे गोष्टी चित्तांत आणून उत्तर पाठवावें. म्हणजे कोणी कारकून पाठवून देऊं. हें यश आपण घ्यावें. यांत उत्तम आहे. बहुत लिहिणें तरि आपण सुज्ञ आहेत. रा॥ छ २४ रा॥वल बहुत काय लिहिणें कृपा असों दीजे हे विनंती. मोर्तबसूद.

[३७९] ॥ श्री ॥ पै॥ छ १२ रजब माघ सितैन.

चिरंजीव राजश्री भाऊ यांसि. बाळाजी बाजीराव प्रधान आशीर्वाद उपरि येथील कुशळ जाणून स्वकीय लिहीत जाणें. विशेष उंदेरीचें काम राजश्री रामाजी महादेव व नारो त्रिंबक यांनीं जेवतेंव[68] करून केलें. उंदेरीच्या कार्यामुळें दोघांत कुरुषता[69] लटकीच वाढली. पाहत्या अर्थे त्यांत कांहींच जीव

६६. येथून मुधोजीचें हस्ताक्षर.
६७. हेमबाब कोणते ? हैदराबादेचे ?
६८. जेंवतेंव=जेमतेम.
६९. कुरुषता=कलुषता=वैमनस्य.

नाहीं. प्रस्तुत काशास गेले तें कार्य एकरूपतेनें करावें तो अर्थ होत नाहीं. कोणी मातबर पाठवून उभयतांसच ठीक हमवार करून कार्यावर पडत तें करावें असा कोणी योजक नाहीं. उभयतां पुण्यास असतां पेंच वाढला होता. तो रा० रामाजी विश्वनाथ बरवे यांचे मध्यस्तीनें बोलोन चालोन दोघेही निखालस होऊन एक रूपतेनें कार्य करून दाखवूं ह्मणोन दोघांनीं करार करून पायांवर हात ठेवून गेले. असें असतां फिरोन कुरूषता वाढविली यास्तव मध्यस्त रामाजी बरवे यांसच राजपुरीस उभयतांकडे पाठविले आहेत. उभयतांस बरे रीतीनें कडकावून हमवार करावें. काशाचें कार्य एकमतें खामखां करावेंच करावें. या विचारें पाठविले आहेत. पाहवें काय करून येतात. छ ४ रजब हे आशीर्वाद.

[३८०] श्री.

पुरवणी राजश्री जयाजी शिंदे गोसावी यांसि.

आशीर्वाद उपरि. गुदस्तां तुम्ही निरोप घेऊन गेलां तेव्हां कर्ज वारावयाचा निश्चय होता. तुम्हीं ऐवज दिल्हा तो कर्जदारांस दिल्हा. परंतु बाकी कर्ज बहुत होतें. जाटाचा मनसबा भारी पडून शेवटीं पैका न मिळाला. दिल्लींत मातबर ऐवज मिळावा ऐसें असतां घराऊ पेंचापाचा मुळें तेंही नीट न जहालें. मनांत होतें कीं, हिंदुस्थानांतून एकदाच चाळीस पन्नास लक्ष रुपये यावे. येतांच कर्ज वारावें. परंतु तो अर्थ न घडला. तुम्हीही अंगीकृत प्रतिज्ञात[71] पक्षा साठीं चिरंजीवांजवळून गेलां. या उपर सत्वर मातबर ऐवज कर्ज वारेसा बहुधां सत्वर तुमचे महत् कार्य सिद्धि जहालिया वाचून येणार नाहींसें पूर्ण मानून रसदाचे ऐवजा पैकीं निम्मे कर्जदारांस द्यावा, व सर्व मुत्सदी सरदार, महालकरी, आप्त सेवक, लहान मोठे यांजवर[72] पंचविसा लक्षांची बेरीज करून सर्वांस सांगितलें. सर्वांनीं उच्छाहें खावंदास अवश्यक कार्य व हे दौलत कर्ज रोगानें निरंतर ग्रस्त, येवढा क्षय रोगा समान कर्जरोग दूर जहालिया अतिउतमसेंच सर्वांनीं मानून जे ज्यास बेरीज सांगितली ते सर्वांनीं कबूल केली. हिंदुस्थानांत जे मातबर आहेत त्यांची याद बेरीज चिरंजीवांसें[73] लिहून पाठविली आहे. जे सेवक स्वामींचे हितानें आपलें हितसें मानीत असतील ते तो संतोष कबूल करून ऐवज कर्जदारांचे वराते प्रमाणें प्रविष्ट करतील. एक दोन कोणी या कार्यावर मन न घालीत तर त्याचा काय मजकूर आहे?

---

७०. कासें नांवाचें बेट.

७१. प्रतिज्ञात पक्ष रामसिंग मारवाडी याचा. कुंभेरीस मराठ्यांनीं वेढा दिला होता तेथून जयापा निघून मारवाडची मसलत साधण्यास गेले. भाऊसाहेबांची बखर पृ० ११ पहा.

७२. कर्जाची वर्गणी या मंडळींवर घातली.

७३. चिरंजीव दादा.

बहुतांनीं अवलंबिलें स्वामिकार्य सहजांत सिद्धीस जाऊन न करी तोच मात्र दोषस्थान होईल. तुम्ही कर्ज वारावयास रुपये दिल्हे. सर्वांचे अगोदर. यास्तव हल्लीं कांहीं तुम्हावर बेरीज चिरंजीवांस लिहून पाठविली नाहीं. तूर्त हेंच इच्छा आहे कीं, तुम्ही सत्वर यश संपादावें. तुम्हांस यश येसमयीं आलियांत सर्व दौलतेस यश. जेथें यश तेथें द्रव्यास काय वाण ? सविस्तर अर्थ तुम्हांस कळावा यास्तव लिहिला असे. एतदर्थीं जें कांहीं उपयोगी दिसेल तें करावें. विस्तार काय लिहिणें. छ १५ जिलकाद हे आशीर्वाद. लेखन सीमा.

[३८१] श्री

राजश्री जयाजी शिंदे गोसावी यांसि.

आशीर्वाद उपरि. कितेक बोलणें आहे. त्यास तुम्हीं भोजन करून लौकर येणें. रा। छ २ रविलाखर. राजश्री शामाजी अनंत यांसि आधीं पुढें पाठवून देणें. मागाहून तुम्हीं बहुत लौकरीच येणें. जाणीजे छ मजकूर[७४]. लेखनसीमा.

[३८२] श्री.

राजश्री जयापा गोसावी यांसि.

आशीर्वाद उपरि. तुम्ही सविस्तर वृत्त राजश्री अंताजी माणकेश्वर यां समागमें सांगून पाठविल्या प्रमाणें सर्व एकानिष्ठेचा व आपले बंदोबस्ताचा अर्थ विदित केला तेणें करून बहुत संतोष जहाला. सर्वांविशीं भरंवसा तुमचा आहे. हर प्रकारें मल्हारबास आपले मायेंत राखून तिकडील तहरह करून मोकळें होणें. पूर्वीं सविस्तर लिहून पाठविलें आहेच. दसरा जहालियावर सविस्तर अर्थ लिहिला जाईल. तुमचे विशीं येथें तिळमात्र दुसरा अर्थ नाहीं. सर्व प्रकारें समाधान असों देणें. छ २१ सव्वाल. बहुत काय लिहिणें हे आशीर्वाद[७४].

[३८३] ॥ श्री ॥

राजश्री जयापा शिंदे गोसावी यांसि.

आशीर्वाद उपरि. आलिकडे तुमचे वेगळें पत्र येत नाहीं. ऐसें नसावें. तुम्ही गाजुदीखानासह ग्वालेरीस आलेस यास्तव बाहेर आषाढ शुद्ध त्रयोदशीस बाहेर निघालों. फौज बलावूं पाठवली. पाऊस फार, नद्यांस पाणी फार, याजमुळें कांहीं दिवस फौज जमा व्हावयास लागतील. गाजुदीखानानीं पैक्याकडे न पाहतां फौज ठेवावी हेंच उत्तम आहे. सलाबतजंगापाशीं फिरंगी[७५] यांनीं आव फार धरिला आहे. पहावें कितीक जमतात. तुम्हीं आपले कर्तव्याचें वर्तमान लिहिणें. मल्हारबा तुम्ही निखालस राहून जो आमचा मनोदय आहे तो करावा. याच गोष्टीवर सिद्ध

७४. हें सर्व पत्र नानासाहेबांच्या हातचें आहे.

७५. फिरंगी=फ्रेंच लोक.

असावें. येथील वर्तमान तर ताराबाईकडील ठीक नाहीं. दमाजी गाइकवाड बहुत सुरळीतपणें आहेत. महादोबास समजावून आणिलें. त्यांनीं आमचे मनास अनकूल चालावें, दुराग्रह तिलमात्र कोणे विशीं न करावा, आम्ही सर्व प्रकारें त्यावर कृपा करून त्याचे स्वरूपाप्रमाणें चाकरी घ्यावी. गु॥ ही याच प्रकारें करार होऊन बराबर नेलें. परंतु नीट चाललें नाहीं. यंदा विचारावर आले आहेतसें दिसतें. परिणाम ईश्वर उत्तम लावू. वरकड अर्थ श्रीकृपेनें भेट सत्वरच होईल. सविस्तर कळेल. सर्व विशीं भरंवसा तुमचा आहे. विस्तार काय लिहिणें. छ ११ रमजान हे आशीर्वाद. पै॥ छ २० रमजान.

[३८४] श्रीशंकर.

पु॥ राजश्री जयाजी शिंदे गोसावी यांसि.

स्ने॥ रघुनाथ बाजीराव आशीर्वाद उपरि. तिकडील वर्तमान आठा पंधरा दिवसांआड काशीद[७६]जोडी रवाना करीत जावी तें कांहींच लिहीत नाहीं. अपूर्व आहे. दिल्लीकडील व पठाणाकडील काय वर्तमान, तुम्ही कोणत्या मनसुब्याचा डौल धरिला आहे, तो सविस्तर लिहिणें. हिकडील विशेष वर्तमान तर रामदास पंतास देवआज्ञा जहाली. सलाबतजंग पंच[७७]महालांत बेदराजवळ आहेत. सैद लष्करखानास बलावणें आलें होतें. ते शहराहून निघोन गेले. सांप्रत याजवरच भार आहे. आई[७८]साहेबांची अद्याप पूर्ती निखालसता जहाली नाहीं. दरबारी चार लुच्चे मिळोन आह्मांविशींचा संदेह घालितात. दादोबा प्रतिनिधी सावनूरच्या मोगलापासून खंडणी घ्यावयास गेले होते त्याजवरून त्यांचे मदतीस नारायण राव व्यंकटेस घोरपडे यांस रवाना केलें. प्रयोजन कीं, मोगलासही चार गोष्टी सांगोन दादोबास तोंडघशीं पाडावें. ऐसियाशीं सावनूरकर मोगल त्याचा बक्षी बाहेर निघोन यांस पिटोन घातलें. तूर्त दादोबाचा आमचा थोडासा स्नेहही आहे. आम्हीच सावनूरच्या मोगलास सांगून व आपली फौज दुतर्फा डौल दाखवून फशीं पाडलें, हें अद्याप दादोबास ठाऊक नाहीं. वरकड किरकोळी वर्तमान विशेष नाहीं. आपलेकडील वर्तमान वरचेवर लिहीत जाणे. त्यासारखी आगोदर तर्तूद करून मनसबा करूं. कागद आमचे कोणास दाखवीत न जाणें. छ २० रजब. बहुत काय लिहिणें. लेखनसीमा. पै॥ छ १८ साबान.

[३८५] ॥ श्री ॥

पु॥ राजश्री मल्हारजी होळकर व जयाजी शिंदे गोसावी यांसि.

उपरि. रेवामकुंदपुरचा मामला बहुत आतफर पडला. कमावीसदारांच्या साहि-

---

७६. काशीद=हरकारे.

७७. हे पांच महाल कोणते ?

७८. आईसाहेब=ताराबाई.

त्यास तीन चार वर्षें फौज एकंदर न गेली. प्रस्तुत आपणास तो प्रांत जवळच आहे. कोणी एक दोन पथके पाठविणें तीं पाठवून कमाविसदाराचा चौका बैसे, कमाविसदाराचा पैका उगवे, तें खामखा करावें. रा॥ छ ८ रज्जब. तेथील बंदोबस्त जरूर करावा बहुत काय लिहिणें. लेखनसीमा.

[३८६]   ॥ श्री ॥

अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य राजश्री रामाजी अनंत गोसावी यांसि.

सेवक बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार सु॥ सीत खमसैन मया व अल्लफ. तुम्हीं राजश्री जयाजी शिंदे निधनें[७९] पावलियावर पत्रें पाठविलीं त्यांचीं उत्तरें मुंजरद[८०] काशीदा ब॥ पाठविलीं तीं पावलींच असतीलच. जयाजी शिंदे यानीं मारवाडच्या मनसुबियाचा[८१] अंगेज केला. त्यांस आयुष्य असतें तरि कांहीं चिंता नव्हती, त्यांचे तेच सिद्धीस नेते. तथापि त्यांच्या मागें राजश्री दत्ताजी शिंदे यांनीं हिंमत धरून मनसुबियास आव घातला तो प्रकार सिद्धीस पावावाच पावावा, यापेक्षां दुसरें अधिक न जाणतां रा॥ अंताजी माणकेश्वर ग्वालेरीहून रा॥ करविले. चिरंजीव राजश्री समशेर बहादर व राजश्री येशवंतराव पवार ऐसे दहा हजार फौजेनिशीं रवाना केले. अविलंबेंच येऊन पावतील. खांसास्वारीचीही तयारी होत आहे. दसरा झालियावर चाळीस पन्नास हजार फौजेनिशीं येणें होईल. ये विशींचा विस्तार दत्ताजी शिंदे यांसि लिहिला असे. त्याजवरून कळेल. रजपुतांमध्यें जाटाशीं राजकारण राखून एकाशीं स्नेह तर एकाशीं बिघाड, एकदांच सर्वांशीं कजिया करूं नये. तूर्त तोंडानें वरकडांशीं फारच गोड बोलून राजकारण राखावें. श्रीकृपेनें फौजही येतें[८२] नाहीं. मग जे समयोचित दिसेल तें करणें. छ २२ जिल्हेज. वरचेवर आठां दिवसांआड वर्तमान लिहीत जाणें. छ २२ जिल्हेज. बहुत काय लिहिणें. पै॥ छ २७ मोहरम.

[३८७]   श्री.

अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य राजश्री रामाजी अनंत गोसांवी यांसि. सेवक बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार उपरि येथील कुशल जाणोन स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष. सुजायतदौलाजवळून पन्नास लाख रुपये घेऊन वजीरी द्यावी. अंताजी माणकेश्वर यांस दिल्लीच्या कारभारांतून काढावें. हा मनसुबा. दुरा[८३], नजीबखानाजवळून तीस लाख घ्यावे. त्याहून तिरा[८४] आपणच पात-

७९. निधन=मरण.
८०. मुजरद=जरूरीचे, ताबडतोबीचे.
८१. अंगेज=अंगीकार.
८२. ' बिजेसिंगास सामील होण्याकरितां.' असा अर्थ घेतला पाहिजे.
८३. दुरा=दुसरा.
८४. तिरा=तिसरा.

शाहातेचा बंदोबस्त करावा. याचे सेवटनर कसें तें ल्याहावें. तोंपर्यंत लाहोराहून येऊं म्हणोन लाहुराचे पत्री मजकूर. त्यास वजीर दादानीं सर्व प्रकारें आपले करून ठेविले [ते] निर्बल आहेत. याजपासून केल्या करारांत अंतरही कांहीं नाहीं. ऐसें असोन सुजाअतदौलाचा मनसुबा करणें योग्य नाहीं. तत्रापि करणें तेव्हां जर पक्की निशा पन्नास लाखाची सहा महिन्यांत होती असें दिसल्यास, वजीरास जवळून केल्या कारभारांत अंतर मातबर पडल्यास, वजीरावर जाटांनीं व सुजाअतदौलांनीं एक होऊन यावें. तुम्ही सुजातद्दौलाचा पक्ष न करावा. जर सुजातद्दौलाचें पक्कें राजकारण नाहीं तर वजीर पातशा बाहेर काढून सुजातद्दौलाचें पारपत्य करून मातबर पैका मेळवावा. जर हे गोष्ट वजीरा जवळून न होय, बाहेर न निघे, तेव्हां दिल्लींतील कारभार वजीरावर सोंपून सुजातदौला व आपण एक होऊन काशी प्रयागचें काम करून घेऊन, पूर्वेस जावयास सुजातदौला सामील करून घेऊन, त्यास निम्मे बंगाला देऊं करून मातबर पैका मेळवावा. लाहोर प्रांतींचा बंदोबस्त उत्तम प्रकारें करावा. चिरंजीव दादांनीं अबदाली ठेविला होता. त्याचाच कोणी मातबर इतबारी ठेवून तो कारभार नीट करून सारा पैका हुजूर येई तें करावें. इतकें करून दिल्लींतील बंदोबस्त होऊन पूर्वेस जावयास बाजद बरसात ठीक पडेल. यंदा छावणी दिल्लीची कराल तेव्हां सोई पडेलसें दिसतें. अंताजी माणकेश्वर यांस वारंवार हुजूर बोलाविलें असतां येत नाहीं- वजीराकडे पन्नास लाखांचे हिशेब काढून तेथेंच गुंतले. कित्येक लबाडया करितात. त्या तुमचे प्रत्ययास येऊन त्यास ठेऊं घेतां; मेरट वगैरे परगणें मधींच खातात, वजीराजवळ हजेरी[८७] बारा हजार फौजेची लटकीच देतात, हा चौकशी करीत नाहीं; अपूर्व आहे. याउपर त्यास पत्र पावतांच हुजूर पाठविणें. सुप्रयुक्त[८५] आले तर बरें न आले तर धरावे, लुटावे, माल सर्व सरकारांत लावावा. मेरट वगैरे सर्व महाल सरकारांत लावावे. वजीरावर पांच लाख रुपयांची वरात चिरंजीवानीं दिली आहे ती सरकारांत वसूल घ्यावी. त्यांस[८६] याउपरि एक पैसा न द्यावा. जर ही गोष्ट जबरदस्तीनें न करतां अंताजी हुजूर आला तर त्याचा एक लेक हजार राऊतांनिशीं ठेवावा. बाकी फौज वजीराजवळ चाकरीस पाहिजे ते दुसरी नेमून द्यावी. परंतु अंताजीस ठेऊं नये. याउपरि त्याचा कांहींएक मुलाहिजा न करितां कैद करून पाठवणें. तुम्हीं, कारभारी भिडेस न पडणें. जाणिजे. नजीबखान बाटें, अर्धा अबदाली. त्याचें राजकारण न करावें. सुजातदौला व जाट एक जहाल्यास भारी

---

८५. सुप्रयुक्त=युक्तीच्या वाटेनें, बऱ्या बोलानें.

८६. त्यास=अंताजीस.

८७. बाट=लुच्चा.

उपयोगीं नाहींत. यापेक्षां आहेत वजीर ते फारच उपयोगी. परंतु सुजातदौला साहा महिन्यानें पन्नास लाख रुपये खरेखुरे देतात, या वजीराजवळून एक दोन मातबर अंतरें याची [८८]तगेरी करावयाजोगी जहाल्यास सुजातदौलाचें काम जरूर करावें. मातबर लाभ सोडूं नये. याचा विस्तार उभयतां सरदारांस लिहिला असे. तो मनांत आणून उत्तम दूरदर्शीनें सरकारांत मातबर लाभ होऊन येथील लक्ष्यानें वर्त [त] ऐसे प्रकारें जें तुमचे तेथील माहितगारीस बनेल तें करणें. वरचेवरि कबे वर्तमान लिहीत जाणें. जाणिजे. छ ४ रमजान. बहुतकाय लिहिणें. अंताजीपंतास जरूर हुजूर पाठविणे. सहसा रजबदल ऐकूं न देणें. लक्षा प्रकारें वजीरासच राखावें. कदाचित तो करारांत वाकडा वर्तत असला तर मात्र मातबर लाभ पुर्ता दृष्टीस पडला तरच सुजातउद्दवलास हातीं धरावें. परंतु काशी, प्रयाग हरतजविजेनें साधावीं. विशेष काय लिहिणें. कर्जाची चिंता दत्तबास असलच. जाणिजे. लेखनसीमा.

[३८८] श्री.

अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य राजश्री रामाजी अनंत गोसावी यांसि—

सेवक बाळजी बाजीराव प्रधान नमस्कार उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष. राजश्री दत्ताजी शिंदे व जनकोजी शिंदे कोठें आहेत, काय मनसुबा करितात, तें वरच्यावर कळलें पाहिजे. याजकरितां निरंतर लिहीत जाणें. वजीराचा अगत्यवाद चिरंजीव राजश्री दादांस आहे. त्याचा पक्ष धरून नजीबखान्याचें पारपत्य करावें. लाहोरचा नवा मुलूख सोडविला तेथें अदीनाबेग ठेविला होता तो मृत्यु पावला. यास्तव तेथील बंदोबस्त चांगला जाला पाहिजे. याजकरतां दत्ताजी शिंदे यांणीं तिकडे जाऊन यथास्थित बंदोबस्त राहे तें अगत्य करावें. बंगाल्याकडीलही काम मातबर आहे. तेथें पैका मेळवावयाची जागा आहे. लाहोराकडील बंदोबस्त असिल्यास मनसूरअल्लीखानाचे लेकासारिखा मातबर सोबती करून भारी फौजेनशीं जावें. जरब देऊन पैका मातबर मेळवावा. पट्टण्याकडील व बंगालियाचा मुलूख सोडवावा. ठीक पडल्यास वजीरासही समागमें न्यावें. परंतु त्यांचें येणें पेंचपाचामुळें घडेल असें दिसत नाहीं. दत्तबा चित्तावर धरतील तें करतील. दुसरियाचे सोबतीचा भरोंसा कशास पाहिजे ? तसे मनसूर अल्लीचे लेकापासून काशी प्रयागची नजर व आणखी कित्येक बाबती त्याजकडे लावून पैका साधेल तरि साधावा. एक लाहोरचा बंदोबस्त असल्यास हें करावें. सारांश सरकारच्या कर्जास ऐवज मातबर मिळे असा मनसुबा करून

८८. तगेरी=बरतर्फ, काढून टाकणें.

देका मेळवणें. विस्तारें उभयतांस लिहिलें त्याजवरून कळेल. जाणिजे छ १५ रबिलाखर. बहुत काय लिहिणें. लेखनसीमा.

[३८९] श्री.

पु॥ राणश्री मल्हारजी होळकर व जयाजी शिंदे गोसावी यांसि.

उपरि राजश्री रामचंद्र जाधवराव यां समागमें सरदार मनसबदार आहेत त्यांस नबाबाचे इजायेतनामे यावे म्हणोन मा॥निलेनीं लिहिले आहेत. सरदारः—

१. मालोजीराजे घोरपडे मुधोळकर.
१. भालेराव पांढरे व गुरुबक्ष पांढरे.
१. मनप्या नाईक व किलीच नाईक जमीदार देवदुर्ग.
१. रायाजी भोंसले.
१. आनंदराव जमीदार पो। कमरनगर ऊर्फ कनोल.
१. गिरजोजी हांके.
१. शंकरंमा जमीदार पो। अंदोल.
१. भूपाळराव निंबाळकर.
१. कृष्णाजी नाईक निंबाळकर.
१. मकरंदसिंग नाईक निंबाळकर.
१. पामनाईक बहिरी जमीदार पो। बागनगिरा वगैरे.
१. लक्षमकाजे व जेमकरंडी जमीदार पो। कानकूर्ती.
१. रामराव जमीदार गदवाल.
१. अगाजी सलगर.
१. राजे अजेचंद खंदारकर.
१. महीपतराव निंबाळकर.
१. येशवंतराव निंबाळकर.

येणें प्रमाणें सरदारांस इजायेतनामे पाठवणें कीं, राजे रामचंद्र जाधवराव यांस इजायेतनामा पाठविला आहे तरि तुम्ही त्याजपाशीं येऊन त्याचे हमराहा मुलाजमत करणें म्हणोन इजायेतनामे नबाबाचे पाठवणें, छ २७ जिलकाद बहुत काय लिहिणें. लेखनसीमा.

[३९०] श्री.

राजश्री नानासाहेब गोसावी यांसि.

छ श्रीमंत महदैश्वर्यनिधान श्रेष्ठाभिधान महेश्वरानुसंधान स्नेहांकित आनंदराव निंबाळकर कृतानेक दंडवत विनंती येथील कुशल जाणून स्वानंद लेखनें सदैव आनंद दिल्हा पाहिजे. विशेष कृपा करून पत्र व राजश्री माधवराव रघुनाथ पाठविले, पत्रीं व मा॥निल्हेच्या जबानीं आज्ञा जे, अंजनडोह येथील बाजारास अटकाव केला आहे. तो तूर्त न करावा. राजश्री साबाजी नाईक व महादाजी नाईक स्वारीस गेले आहेत, ते आलियावर त्यांस सांगोन विल्हे लॉविलें जाईल. ऐसियास आम्हांस आज्ञा प्रमाण. येविषयीं राजश्री मल्हारपंत खिजमतरावजी यानीं पूर्वीं सेवेंत विनंती केली असेल व प्रस्तुत-

८१. विल्हे लावणें=निकाल करणें.

ही करतील. सांप्रत पूर्ववत प्रमाणें बाजार व मार्ग चाली लागला हें वृत्त राजश्री माधवराव सविस्तरें निवेदन करतील त्याजवरून श्रुत होईल. हे विज्ञप्ति.

[३९१]   श्री.

पु।। राजश्री मल्हारजी होळकर, जयाजी शिंदे गोसावी यांसि.

आशीर्वाद उपरि. नबाब लौकर आले तर गंगे आलीकडे भेट होईल. तूर्त नदीस पाणी आहे. अथवा नबाबास तूर्त एकाएकीं जवळ नेतां येत नाहीं, सबब एव्हां नबाबाची भेट महकूब करून जलद तुम्ही आम्ही मिळोन कामास जावें. ते नरम केलियावर नबाबांनीं जवळ यावें. ते समयीं सावकाश भेट होईल. परंतु भेटीस गुंतून काम नासावें ऐसें नाहीं. सैद लष्करखान, जानबा कित्येक तजविजांनीं आज पावेतों रहाविले. इतक्यांत नबाबाकडील जितके माणूस येऊन पावल्यास पुढेंही रहातील. सेवटेंत भरंवसा नाहीं. कां कीं, सलाबतजंगाचे कुचाचे गरमीनें दुदील[१०] होतात. नबाबानीं जप्ती न करावी एतद्विषयीं लिहिविलें त्यास जप्तीची तांतड सहसा नव्हती. नालबंदीस तोटा तूर्त दहाचा आला, तुम्हीही ऐवज न पाठविला, यास्तव जरूर पोटाचे संकटासाठीं रसदा घेतल्या. सर्वांपुढें इलाज आहे; पोटापुढें, कर्जापुढें, इलाज नाहीं. तो विचार पत्रीं काय लिहावा ! भेटी नंतर समक्ष एक वेळ फार वाईट तुम्हाशीं बोलूं यांत संशय नाहीं. हणमंतराव निंबाळकरास लौकर एखादा मान्य पुरुष पाठवून भेटीस न्यावें. आम्हाशीं बोलले ते बेमान केलें. तें खरें लटकें हें परीक्षा जलद पहावी. सारांश तुमचे भेटीसाठीं व पुढील तोडजोडीसाठीं इतके दिवस मुक्काम केला. या उपर जलद येणें. सहसा विलंब न करणें. छ २९ जिलकाद बहुत काय लिहिणें. लेखनसीमा.

[३९२]   श्री.

पुरवणी राजश्री मल्हारजी होळकर व जयाजी शिंदे गोसांवी.

उपरि खान अलम याची थैली दुसरी आली ते पाठविली आहे. नबाब फेरोजजंग यास पावती करावी. कृपा उत्तर पाठवून द्यावें. जाणिजे छ २८ जिलकाद. लेखनसीमा.

[३९३]   श्री.

अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य राजश्री रामाजी अनंत गोसांवी यांसि.

सेवक बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार सु॥ खमस खमसैन मया व अलफ. बिजेसिंगाचा पराजय केल्याचें तुमचें पत्र आलें. त्या आलीकडे तुमचें पत्र

१०. दुदील=हिकडे तिकडे, अनिश्चित.

येऊन वर्तमान कळत नाहीं. तरि सविस्तर लेहून पाठविणें. बिजेसिंग आदिकरून मारवाडच्या रजपुतांची तरवार महसूर. फार करून तिकडील मर्द मनुष्य समशेरचें काम पडल्यास कोणेविशीं चुकतील हें होणेंच नाहीं. असें असतां राजे रामसिंग यांची स्थापना करून बिजेसिंगाचा पराजय करावाच करावा, येतद्विषयींचा उद्योग राजश्री जयापांनीं करून गेले. मोठा अवघड मनसुबा होता. तथापि त्यांचे सुकृतयोगें व धन्याचे कृपेनें त्यांणीं यश संपादिलें. येणेंकरून अतिशयेशीं आनंद झाला. जे धन्याशीं परम एकनिष्ठेनें वर्ततात, धन्या × × × विना दुसरें दैवत नाहीं ऐसें समजतात, त्यास ऐशींच महत यशें येतात. मूळ सेवकलोकांस निष्ठाच कारण आहे. त्याचीं फळें हीं आहेत. प्रस्तुत सर्व प्रकारें भरोसा जयापाचाच असे. फार करून रामसिंगजीचें कार्य अभिमानपुरस्कर आपांनीं करून दिलेंच. अतःपर त्याच मनसुबियांचे भरी भरोन गुंतावें ऐसा अर्थ नाहीं. चार रजपुत मातबराशीं व रामासिंगाशीं गांठ घालून देऊन आपण मोकळें व्हावें, केवळ बिजेसिंगाची जेंड[११] उखडून टाकीन म्हटलें तर हा दीर्घ प्रयत्न, त्यास फार दिवस पाहिजेत. व आपां कडे मनसुबे फार. मनसूर अलीखान वारले तो मनसुबा मोठाच आहे. व फौज चिरंजिवां[१२]पाशीं थोडी. फौजेविशीं सर्व इमारत जयापांवरच आहे, हे एकउद्योगी नव्हेत, अनेक उद्योग यांस चिरंजिवांसमीप राहून करणें लागतात. यास्तव यांणीं त्या कामाचा उलगडा करावा पूर्वील बखतसिंग व राजे अभेसिंग यांची वांटणी आहे, त्याप्रमाणें बखतसिंगाचा वांटा बिजेसिंगास द्यावा. अभेसिंगाचा वांटा रामसिंगास द्यावा. त्याचा त्याचा एक विचार परस्पर करून देऊन बिजेसिंगापासून आपलें स्वकार्य होईल तें करून घ्यावें. व रामासिंगापासून जें कार्य कराराप्रमाणें करून घेणें तें घेऊन मोकळें व्हावें. गोहदकर राणा ग्वालेरीस आपले तालुकियांत बळावला आहे, त्याचें पारपत्य जरूर करावें. शत्रु लहान आहेसा न म्हणावा + × × वीं आणि अविलंबें जाऊन चिरंजिवांस सामील होऊन उंमदे[१३] मनसुबियांचा साहास करावा [हें] युक्त आहे. येविशीं तुम्ही आपांस सांगणें तें सांगोन चिरंजिवांकडे जावयाची त्वरा करणें. वरकड वृत्त आपांस लिहिलें असे त्याजवरून कळेल. तिकडील कार्य उरकून सत्वर ज्या कार्यास चिरंजिव जातील तिकडे यावें. छ २९ मोहरम बहुत काय लिहिणें. लेखनसीमा.

[३९४] ॥ श्री ॥

आशीर्वाद उपरि. येथें घराऊ प्रकार फार कठीण आहेत. याचा तपशील

---

११. जड=मूळ, पाळ.
१२. चिरंजीव=दादासाहेब.
१३. उमदे=मोठ्या लौकिकाचे, लाभाचे

लिहितां येत नाहीं. तुम्ही खामखा[14] मल्हारबाचें इमान व आपला खासा निश्चय हाच करणें कीं, हजारों प्रकारें मातबरांनीं, लहानांनीं लिहिलें तर तें सर्व एकीकडे ठेवून येथें आल्यावर जो आमचाच मनोदय असेल त्यास शफतपूर्वक अनकूल वर्तावें. या पत्राचा भरंवसापूर्वक उत्तर आलिया आम्हास संतोष आहे. या पत्राचें उत्तर आलियावर तपशील लिहून पाठवूं हे आशीर्वाद[15].

[३९५] ॥ श्रीशंकर ॥ (गंगा)

राजश्री जयाजी शिंदे गोसावी यांसि.

छ अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य—स्नो॥ हणमंतराऊ निंबाळकर. राम राम विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशळ लेखन करीत गेलें पाहिजे. विशेष. सांप्रत वर्तमान ऐकिलें कीं + + + श्री उतरोन आलीकडे राक्षसभुवनापाशीं आले, गांवगन्ना चिट्ठ्या, घाँस दाणियाच्या[16] जाल्या व तमाम जिराईत सजगुरे वगैरे कापून घोडियांशीं नेतात. पलीकडे लष्कर होतें तेव्हांही अगदीं थडीचे गांव लष्करचे मुक्कामाखालें उठले. जिराईत गेलें सांप्रत आलीकडेही ऐसेंच होत आहे. त्यासि बीड प्रगणा आमची जागीर, ते आपली आहे. दुसरा अर्थ आहे ऐसें नाहीं. गांवचे गांव उठले. व जिराईतही कापून नेतात ऐसें जालें. तेव्हां सर्वस्वें नुकसानी आहे. याजकरितां हे पत्र आपणांस लिहिलें आहे. व राजश्री केदारजी लेहणें पाठविलें आहेत, हे कितेक अर्थ सांगतील, त्यावरोन कळों येईल. तरि चित्तावर धरून गांवगन्ना चिठ्या केल्या. असतील त्या मना कराव्या व लष्करांत ताकीद करून जिराईत, जोरी, बाजरी कोणी कापून न नेत ऐशी गोष्टी करून मुलकाचें संरक्षण होय, कोठें आजार न लागे तें केलें पाहिजे. आपला आमचा स्नेह आहे म्हणून लिहिलें असे. रा॥ छ ७ जिल्हेज बहुत काय लिहिणें × × × आमचा मुलुख खराब जालियानें आपणासही समाधान आहे ऐसें कांहीं नाहीं. जागीर तुमचीच आहे. आणि सर्वस्वें आपले स्नेहाची जोडी आहे. तरि चित्तीं धरून मुलकाचें संरक्षण केलें पाहिजे. कृपा असों दीजे हे विनंती. मोर्तबसूद.

श्री शिवचरणीं तत्पर बापूजी सुत हणमंतराव निंबाळकर

[३९६] ॥ श्री ॥

पुरवणी राजश्री मल्हारजी होळकर व जयाजी शिंदे गोसावी यांसि.

उपरि गाजुदीखान यांस दक्षणेस यावयाचा हुकूम जहाला. तयारी होणें ती होत

---

१४. खामखा=कसेंही करून, जरूर.

१५. हें पत्र बाळाजीरावांनीं जयापास लिहिलेलें आहे. स्वदस्तुरचें आहे.

१६. घांसदाणा=घोडयास गवत व चंदी मिळावी या उद्देशें एक कर घेतात त्याचें नांव. हा शेंकडा सुमारें रु० २ असतो.

आहे. ये विशींची सैल्लाह[97] पुष्टता देऊन येथून पत्रें पाठविलीं असत त्याजकडील हा संदर्भ आहे. त्यास आम्ही पटाणाचे मसलतीस गुंतलों अहों बहुतेक कामें आपले मतलब मैवाफी[98] जहालीं अवशिष्ट राहिलीं तीं थोडकेच दिवसांत होतील. येथील गुंता उरकून गाजुदीखान याजकडील संदर्भ दृढोत्तर करून त्याचें आगमन दक्षणेस होय तें करूं म्हणोन लिहिलें तें कळलें. ऐशास एतद्विषयीं विस्तारें आलाहिदा लिहिलें आहे. जेणेंकरून यांसि अथवा त्यांसि बेमानी पदरीं न येतां कार्य होय तें करावें लागेल. सलाबतजंग आमचें ऐकेनात, तेव्हां तें नखर केलें पाहिजे. नाहीं तर ते आमचे भरंवशियावर राहिले, आम्ही गाजुदीखान तुम्हांकडून आणून त्याचें घर बुडविलें, म्हणजे फिरोन आमचा भरंवसा कोणी धरूं नये, ऐसे होणार. यास्तव आधीं यासि बोलावें, कार्य न होय तेव्हां बोलून चालूनच गाजुदीखानास आणावें, या ढौलानें आपण करावें म्हणजे कार्यही आहे व लौकिकही उत्तम. या खेरीज प्रकार जहाल्या युक्त नाहीं. छ २७ रजब बहुत काय लिहिणें. पै।। छ ४ रमजान. लेखनसीमा.

[३९७] श्री.

पु।। राजश्री मल्हारजी होळकर व जयाजी शिंदे गोसावी यांसि.

उपरि बंगालियाकडील वर्तमान आलें कीं; राजश्री रघोजी भोंसले यांची फौज मोहबत जंगानीं कटकपर्यंत पिटोन घातली. यांचा जोरा पोंचला नाहीं. राजश्री अमृतराव बिदा होऊन गयेस लष्करांत आलियावर सविस्तर लेहून पाठवून म्हणोन लिहिलें तें कळलें. या उपरि ही तिकडील वर्तमान येईल तें लिहिणें. अमृतैरांव[99] तुम्हांजवळ आलेच असतील, सविस्तर वर्तमान लिहिणें. छ २७ रजब बहुत काय लिहिणें. लेखनसीमा. पै। छ ४ रमजान.

[३९८] श्री.

राजश्री जयाजी शिंदे गोसावी यांसि.

उपरि तुम्ही पत्रें कुर्णगैड[100] फत्ते करून पाठविलीं तीं पावोन सविस्तर अर्थ कळला. त्याज उपरि तुम्ही कोठें गेला, काय करितां, बिजेशिंगापाशीं जमियत काय आहे, पुढें जुंजावयाचा प्रकार कैसा, सफेजंगी बाहेर निघोन करणार किंवा मेडत्यांत[1] राहोन जुंजणार, हा अर्थ तपशिलें लिहिणें. जाणिजे छ १ जिलकाद बहुत काय लिहिणें. लेखनसीमा.

---

९७ सल्लाह=सल्ला=मसलत.

९८. मतलब मवाफी=मतलब मवाफक=विचारानुसार.

९९. अमृतराव नांवाचे बळवंतराव मेहंदळे यांचे दिवाण होते, तेच कीं काय !

१००. मारवाडांत.

१. मेडतें मारवाडांत जोधपुराजवळ. येथें मारवाडी रजपूत व मराठे यांचीं युद्धें पुनः पुनः झालीं आहेत.

[३९९] श्री.

पु॥ राजश्री जयाजी शिंदे गोसावी यांसि.

उपरि काशीदें तीन जोडी पत्रे देऊन तुम्हांकडे पाठविले असत तरि तुम्ही तिकडील मनसुबियाचा अर्थ आठां रोजांच्या अंतरें एक एक जोडी काशीद सरकारच्या व आपल्या पाठवीत जाणें. जाणिजे. छ १६ जिलकाद. लेखनसीमा.

[४००] श्री.

यादी गुलामकादेंरा बरोबर बंदवे आणिले त्यांची नांवनिशीः—

१ गुलामकादर.	१ सतारखान गुजर.	१ इसब रोहिला.
१ मन्यारसिंग.	१ जोरदस्तखान.	१ जिसुक ब्राम्हण बिलासरायाचा.
१ नाजरखोजा.	१ हसन रोहिला.	
१ बिलासराय दिवाण.	१ मनुलाल ब्राम्हण.	१ याकुदखोजा.
		२
१ कुसलाकरोडा.	१ इजब रोहिला.	
१ हमीमबुअल्लीखा.	१ घासी गाडीवान.	८० तोफा सुमार.
१ नजीम रोहिला.	१ कुतबीखवास.	२२ हत्ती नग.
७	७	० उंट घोडीं यांची गणती आली नाहीं.

[४०१] श्री.

यादी छ ६ सव्वाल मुक्काम नजीक पाटण येथें लढाई इसमालबेगाचे लढाईंत शिलेदार हुजुरात पैकीं ठार, जखमी सु॥ तिसैन मया व अल्लफ बद्दल यादी.

३६१ खांसे व स्वार.

३०९ जखमी.

७२ तरवारीचे.	३४ भाल्याचे.
९ बर्चीचे.	६ तिराचे.
१५७ गोळीचे.	३१ गोळ्याचे व दगडाचे.
२३८	७१

३०९

२. काशीद=हरकारे, जासूद,

३. गुलाम कादर ज्याणें पादशहाचे डोळे काढिले तो. त्याचें पारिपत्य महादाजी शिंदे यांणीं करून त्यास धरलें त्या वेळीं आणखी लोक त्याजबरोबर सांपडले त्यांची नांवनिशी ही आहे.

१. इस्मायलबेगाशीं महादजी शिंदे यांणीं लढाई केली.

९२ ठार.

३६१

१७३ घोडीं.

१०४ जखमी. ६९ ठार.

१७३

५३४

[४०२] श्री.

यादी इसमायल बेग यांजकडे महाल. सु॥ तिसैन मया व अल्लफ.

१ परगणें झज्झर.	१ परगणें इंदोर निमकसार.	१ पगरणें हुशी.
१ ,, बसईबानसूर.	१ ,, शाता.	१ ,, नाहारझाल.
१ तालुके पाटोधा.	१ ,, खैरथळ.	१ ,, रोहतक.
१ परगणें दादरीतहा.	१ ,, नूरनगर.	१ ,, पातियाबाद व शिरसाबाद.
१ परगणें बोरी.	१ ,, पाटोधी.	१ ,, ढुंडावर.
१ ,, रेवाडी.	१ ,, दादरी.	१ ,, नगीना मे॥नगर.
१ ,, पूर.	१ ,, हिसार.	
१ ,, कोटकासम.	१ ,, बवल.	१ ,, झवानावटपोंकरा
१ ,, महीम.	१ ,, काठी.	१ ,, तिजारा.
१ ,, दुशाख तुशाम.	१ ,, कानोड.	१ ,, साकरस.
१ ,, इसमायलपूर.	१ ,, रताय	१ ,, रसघन.
१ ,, गिमेट.	१ ××××ड्या.	१ ,, टावरेघोरा.
१ ,, सवारणपूर.	१ ,, नार्नोळ.	१ ,, तावडू.
	१ ,, बोहोडा.	
१ ,, भोझालडी.	१ ,, हरसोली.	१ ,, कोटफुळी.
१ ,, लाहोरा.	१ ,, निमराणा.	
१५	१६	१३

४४

[४०३] श्री.

खरेदीखत शके १६८० बहुधान्यनाम संवत्सरे चैत्र शु॥ १० सोमवार ते दिवशीं तिमाजी व॥ कान्होजी व रामजी कान्होजी भोर मजरे भोरवाडी के॥ अकोलनेर प्रां॥ पांडेपेडगांव यांसि विठोजी पाटील मोकदम व समस्त

दाहिजन समाकुळ पांढरी मजरे मजकूर के॥ मजकूर सन हजार [५]११६७. कारणें खरेदीखत लिहून दिधलें ऐसिजे, सन हजार ११६१. एकसष्टीच्या सालांत दोहीं राजांचा दंगा झाला, तमाम मुलूख जाळून लुटून परागंदा जाला, त्याजमुळें मजरे मजकूर परागंदा होऊन मुलकावर गेले. तों सन हजार ११६२ बासटी मध्यें मोंगलाई कडील जागीर निघोन स्वराज्यांत श्रीमंत रा॥ भाऊसाहेबांस जागीर जाली. मग साहेबी रयत गोळा करून मजरें मजकुरास कौल दिल्हा, आणि गांवची वसात केली. आणि साहेब मोहीम प्रांत [६]मारवाड देशास गेले. तो मागें राजश्री गोपाळ शंकर सरदेशमुख यार्णी प्रगणें मजकुरावर दंगा करून राजश्री कृष्णाजीपंत शे[७]खदार व राजश्री चांदजी पाठील जाधव व बिसाजी बावाजी कुळकर्णी ऐशियांस धरोन ठाणें पिंपळगावू गर्भा येथें नेऊन जबरदस्तीनें सन हजार ११६१ एकसष्ठीचे खंडणी सन ११६४ चौसष्ठीमध्यें केली. त्यास रुपये द्यावयास ऐवज नाहीं. कोठें कांहीं नाइलाज जाहला. मग तुमच्या गळां पडोन तुम्हांस जागा पांढरी गांवची बखळ पैकीं खरेदी दिधली. तपशील गज सुमारी प्रों॥ करार पूर्व पश्चिम गज सु॥ ३३ उत्तर रक्षीण गज. उत्तर दक्षिण गज १९॥ सु॥

६२७
१६॥

६४३॥

सदर्हू प्रमाणें रुमाळी गज ६४३॥ किंमत रुपये ४५ पंचेचाळीस घेऊन तुम्हांस मिरास करून दिधली असे. हद्द मोहताद पडेवळकरी पूर्वेस राणोजी जासुदेव, दक्षणेस गांवची गल्ली, पलीकडे बाळोजी जासूद नवी खरेदी व पश्चिमेस गांवची गल्ली, पलीकडे गांवची गांव कुसूं व उत्तरेस तुमचे तुम्ही. दरवाजा पूर्व मुखी लावावा. व मोरी दरवाजिया सेजारीं लावावी व पऱ्हेळ आपले अंगणामध्यें लावावें. येणें प्रों॥ तुम्हांस मिरास करून दिधली आहे. या जागियावर इमारत बांधोन लेकराचे लेकरीं करावा, आणि नांदावें. यास कोणी हरकत करील त्यास आपण समजाऊं. आपण आपले बेताळी[८]सें स्मरोन तुम्हास मिरास करून दिधली असे. हें खरेदीखत लेहून दिधलें सही:—

५. हा सन फसली किंवा सुरू तें स्पष्ट कळत नाहीं फसली धरला तर इ० स० १७५१।५२ साल येतें. सुरूसन धरला तर इ० स० १७६०।६१ येतें. मराठे व नबाब यांजमध्यें दोन्ही सालीं लढाई सुरू होतीच. तथापि १७६०।६१ हेंच साल धरावेंसें वाटतें.

६. मारवाडांत भाऊ साहेब कधींही गेले नाहींत तेव्हां मारवाड ह्मणजे हिंदुस्थान ह्या अर्थी घेतलें पाहिजे.

७. शेखदार=तर्फदार कारकून. यांजकडे सुमारें २०।२५ गांवांचा कारभार असतो.

८. बेताळीस=पिढ्या किंवा पूर्वज.

निशाणी नांगर.

बि॥ गोविंद नारायण बुळे
जोशी कुळकर्णी मा।र

शामाजी वा॥ कान्होजी भोर. हिसा १
रुपये १५.

रामोजी वा॥ कान्होजी भोर बि॥
भाऊ हिस्से २ रुपये ३० तीस.

गोही.[1]

शिठोजी बिन जोमाजी पाटील मजरे भोर.　मल्हारजी बिन गंगाजी को॥ मौर.

[४०४]　श्री.

कानूजाबता[1] राज्याभिषेक शके १ आनंद नाम संवत्सरे ज्येष्ठ वद्य १३ त्रयोदशी भोमवासरे.

मुख्य प्रधान यांणीं सर्व राजकार्य करावें. राजपत्रावर शिक्का करावा. सेना घेऊन युद्धप्रसंग व स्वारी करावी व तालुका ताबीनांतें[2] स्वाधीन होईल त्याचा रक्षून बंदोबस्त करून आज्ञेत वर्तावें. सर्व सरदार सेना [यांणीं] याजबरोबर जावें. त्यांणीं सर्वांसमेत चालावें. येणें प्रमाणें. मोर्तब. कलम १.

अमात्य यांणीं सर्व राज्यांतील जमाखर्च चौकशी करून दप्तरदार, फडणीस [हे] यांचे स्वाधीन असावे. लिहिणें चौकशीनें आकारावें. फडणिसी, चिटणिसी पत्रांवर निशाण[3] करावें. युद्धप्रसंग करावे. तालुका जतन करून आज्ञेत चालावें. मोर्तब. कलम १.

सचिव यांणीं राजपत्रें शोध करून अधिक, उणें अक्षर मजकूर शुद्ध करावी...

सेनापती यांणीं सर्व सैन्य संरक्षण करून युद्धप्रसंग स्वारी करावी. तालुका स्वाधीन होईल तो रक्षून हिशेब हुजूर करून आज्ञेनें वर्तावें. फौजेच्या लोकांचें बोलणें बोलावें. सर्व फौजेचे सरदार यांणीं त्यांजबरोबर चालावें. मोर्तब. कलम १.

पंडितराव यांणीं सर्व धर्माधिकार, धर्म, अधर्म पाहून शिक्षा करावी. शिष्टांचे सत्कार करावे. आचार, व्यवहार, प्रायश्चित पत्रें होतील त्यांजवर संमत चिन्ह करावें. दानप्रसंग, शांति, अनुष्टान तात्काळ करावें. मोर्तब. कलम १.

न्यायाधीश यांणीं सर्व राज्यांतील न्याय, अन्याय मनास आणून बहुत धर्में करून न्याय करावे. न्यायाचीं निवाडपत्रें यांजवर संमत चिन्ह करावें. मोर्तब.

---

१. गाही=साक्षी.

१०. येथपर्यंत श्री० आबा साहेब दाभोळकर इनामदार अकोळनेर यांजकडून मिळालेलीं पत्रें व इतर कागद प्रसिद्ध झाले. ह्या पैकीं वरील खरेदीपत्रा शिवाय सर्व अस्सल, कांहीं तर खाशांच्या स्वदस्तुरचे, असे आहेत व ते सर्व ऐतिहासिक माहितीनें ओतप्रोत भरले आहेत.

१ येथपासून पुढील कागद पत्र रा० विष्णु धोंडदेव भागवत वीरमाडकर मु॥ करवीर यांणीं नकला करून पाठविले. त्याजदल आम्ही त्यांचे आभारी आहों.

२ ताबीनांत=ताबींत=अमलांत, अधिकारांतील.

३ निशाण=निशाणी=खूण, चिन्ह.

रावा. युद्धप्रसंग करून तालुका स्वाधीन होईल तो रक्षून आज्ञेंत वर्तावें. राजपत्रांवर चिन्ह संमत करावें. मोर्तब. कलम १.

मंत्री यांणीं सर्व मंत्रविचार राज्यकारणें यांतील सावधतेनें विचार करावे. आमंत्रण, वांकनिसी त्यांच्या स्वाधीन. तालुका जतन करून युद्धादि प्रसंग करावे. राजपत्रांवर संमत चिन्ह करावें. मोर्तब. कलम १.

चिटणीस यांणीं सर्व राज्यांतील राजपत्रें लिहावीं. राजकारणपत्रें, उत्तरें लिहावीं. सनदा, दानपत्रें वगैरे महालीं हुकुमी यांचा जावता फडणिसी अलाहिदा त्याप्रमाणें लिहावीं. हातरोखे, नाजूकपत्रें यांजवर मोर्तब अथवा खास दस्तक मात्र वरकडांचा दाखला चिन्ह नाहीं. चिटणीसानींच करावें. मोर्तब. कलम १.

किल्ले, कोट, ठाणीं, जंजिरे येथील कायदे करून दिले त्याप्रमाणें हवालदार, सुभेदार, कारखानीस, सबनीस, सरनोबत, तटसरनोबत, लोक यांचे जावते करून दिले त्याप्रमाणें चालून सावधतेनें स्थळें रक्षावींत. तागिरी[४] बदली हुजुरून व्हावी. बेजमी नेमणूक तालुकेदार यांजकडे. दरवाजा, किल्या [यांजवर] हवलदार याचा हुकूम, शिक्के त्याच्या नांवचे. कारखानिसी, सबनिसी, जावता अलाहिदा असे. मोर्तब. कलम १.

आठरा कारखान्यांचे अधिकारी यांणीं खासगीचे अधिकारी यांच्या इतलाकानें ... कलम १.

सुमंत यांणीं परराज्यांतील विचार करावा. त्यांचे वकील येतील त्यांचे सत्कार करावे. युद्धादि प्रसंग करावे. राजपत्रांवर संमत चिन्ह करावें. मोर्तब. कलम १.

फौजेचे सबनीस बक्षी यांणीं सर्व फौजेची हजेरी चौकशी करावी. यादी करून समजवावें. रोजमुरा वाटणें, सत्कार करावा, युद्धादि प्रसंग करावा. मोर्तब. कलम १.

सेनाधुरंधर यांणीं बिनी करावी, आघाडीस जावें, फडफर्मास करावी, लूटकरणें, मना करणें, चौकशी, ताकीद त्यांजकडे. पुढें असून सेना रक्षण करावी. मोर्तब. कलम १.

सुभे मामले तालुकेदार, यांस ज्याजकडे जें नेमलें तें त्याणीं जावत्याप्रमाणें चालावें. हुजूरचे दरखदार चिटणीस, फडणीस, मुजूमदार यांच्या इतल्यानें चालून हिशेब गुजरावे. मोर्तब. कलम १.

बारामहाल[५]चे अधिकारी यांणीं आपापलें काम दुरुस्त राखून हिशेब आकारून दफतरांत गुजरावे. मोर्तब. कलम १

दरूणी[६] महालचें कामकाज दिवाण नेमून दिले त्याणीं सर्व पाहून करावें. चिटणीस, फडणीस यांणीं आपलाले दरखाचें कागद लिहावे. त्यांजवर निशाणचिन्ह दिवाणांनीं करून त्यास सम-

४ तगीरी=दूर करणें, काढून टाकणें.

५ बारामहाल:—पोतें–कोठी–पागा–दरजी–टंकसाळ–सौदागिरी–इमारत–हवेली–पालखी–थट्टी–चौबिना–शरी महाल.

६ दरुणी महाल=अंत:पुर=जनानखाना.

त्यांत चालून दफतरीं हिशेब गुजरावे. मोर्तब. कलम १.

आबदारखाना[७] चिटणीस यांजकडे सरफर्खाना[८] सुद्धां अधिकार सांगितला. मजालसी, विडे, अत्तरगुलाब व हारतुरे, फळफळावळ, खुषबई खरेदी जमाखर्च यांणीं करून हिशेब दफतरीं गुजरावा. मोर्तब. कलम १.

पागा जुमलेदार, सरदार यांणीं कैद करून दिली त्याप्रमाणें चालून सेनापती व प्रधान यांच्या समागमें कामकाजें करावीं. मोर्तब. कलम १.

जून मोर्तब समक्ष करावे. मोर्तब. कलम १

पोतनीस याणीं पोतें जमाखर्च लिहिणें करावें. नजरपेशकशी जमा करावी. पोतदार याणीं पारख करावी. कलम १ मोर्तब.

अष्टप्रधान यांजकडे देते व तालुके व स्वारीस जाणें त्यांस दरखदार सर्व हुजूरच्या नांवें, त्यांच्या दाखल्यांनीं पत्रव्यवहार करावा. स्वारीस जावें त्यांस मुतालीक करून दिले त्यांणीं सर्व व्यवहार चालवावा. हुजूर राहवें. कलम १ मोर्तब.

एकूण कलमें वीस. मोर्तब.

[४०५]

सन ११२८ फसली. श्री. फेरिस्त नंबर४.

यादी युवराजा व अष्टप्रधान पद द्यावयाच्या समयीं वस्त्रें वगैरे शके राज्याभिषेक ४५ विलंबीनाम संवत्सरे सुरूसन तिस्ता अशरमय्या अल्लफ.

१ युवराजा .. ..

१ वस्त्रें पांच भरगच्ची. .. ..

१ मंदील. १ चादर. १ पटका. १ किनखाप पान व १ मेहमुदी[९] पान एक. एकूण सनगें ५

१ दागिने .. .. : .. ..

१ शिरपेंच. १ कंठी मोत्यांची. १ चौकडा. १ मोत्यांचा तुरा १ जगा. दागिने ५.

१ कित्ता .. ..

१ शिक्किकटार. १ चौघडा. १ हत्ती. १ चौरी सोन्याच्या दांडीची १ ढाल तरवार. १ जरीपटका. १ घोडा. १ चोपदार.

२ २ २ २

३ एकूण .. .. कलम.

---

७ अबदारखाना=जलस्थान. येथें स्वच्छ पाणी गार सुवासिक करून ठेवावयाचें.

८ सराफ=शराब-खाना=पर्णागार. विड्याचें साहित्य ठेवावयाचें स्थल. (मूळ अर्थ सुरागार असा आहे.)

९ महमुदी=महामुदो=बारीक आणि पहिणीचें कापड.

१ पंत प्रधान यास युवराजा अन्वयें.
१ सेनापती यांस सदहू अन्वयें.
१ पंत आमात्य.. .. ..
१ वस्त्रें. .. ..
१ मंदील. १ चादर. १ किनखाप पान. १ महंमुदी पान. एकूण सनगें चार ४.
१ दागिने.. .. ..
१ चौकडा. १ तुरा मोत्यांचा. १ कंठी मोत्यांची. १ शिरपेंच. एकूण दागिने चार ४.
१ कित्ता .. ..
१ शिक्ककटार. १ चवरी सोन्याच्या दांडीची. १ ढालतरवार. १ कलमदान रूप्याच्या दांडीचें. १ हत्ती. १ घोडा.

३ एकूण .. .. कलम. .. ..
१ पंतसचिव यास पंत अमात्याप्रमाणें.
१ पंत सुमंत सदहू अन्वयें.
१ पंत मंत्री यास सदहूप्रमाणें.
१ पंडितराव यास सदहूअन्वयें ढालतरवार खेरीज करून.
१ न्यायाधीश यास पंत सुमंत, मंत्रीअन्वयें.
१ पंत राजाज्ञा यास सदहू अन्वयें.

१०
१ उपप्रधान यांस वस्त्रें ३॥ साडेतीन.
१ तिवटं. १ दुपेटा. ॥ किनखाफ. १ महमुदी पान.
सदहूप्रमाणें अष्ट प्रधान यांस वस्त्रें द्यावयाचीं.
१ चिटणवीस यांस.
१ वस्त्रें. मंदील, १ झगा, १ इजार. १ दुपेटा, दुमजन, १ एकूण.
१ दागिने कंठी मोत्यांची १ चौकडा १ शिरपेंच १ एकूण.
१ कित्ता कलमदान रूप्याच्या पेटीचें, १ चवरी रूप्याच्या दांडीची१घोडा१

३ एकूण .. .. कलम.
१ फडणवीस वस्त्रें ३॥ साडेतीन, कलदान रूप्याच्या दांडीचें १.

१० तिवट=पागोटें.

१ पोद्दार यांस वस्त्रें साडेतीन, कलमदान रुप्याच्या दांडीचें.१

१४

येणेंप्रमाणें राज्याभिषेक समयीं शककर्ते महाराज यांनीं वस्त्रें वगैरे सन्मान दिला असे. छ २९ साबान.

[४०६]

सन १०९८ फसली. श्री. रोज नंबर २६.

श्रीमन्महाराज शंभुछत्रपति.

यादी श्रीमन्महाराज शंभुछत्रपति यांची स्वारी संगमेश्वर मुक्कामीं होती ते समयीं अवरंगजेब पादशहा याची फौज शके १६१० विभवनामसंवत्सरे ज्येष्ठ शुद्ध १० रोज मंदवासरीं येऊन लढाई जहाली त्या लढाईंत म्हालोजी घोरपडे फौजे सुद्धां लढून ठार झाले. त्यास पुत्र तीन.

१ संताजी घोरपडे वडील पुत्र. १ बहीरजी घोरपडे दुसरे पुत्र.

१ मालोजी घोरपडे तिसरे पुत्र. .. ..

एकूण ३.

या तीन असामींनीं व विठोजी चव्हाण यांणीं फौज सुद्धां तुळापूर मुक्कामीं अवरंगजेब पादशहाचे लश्करावर छापा घालून पादशहाच्या डेऱ्याचे सोन्याचे कळस आणून श्रीमन्महाराज राजे साहेब विशाळगड मुक्कामीं होते त्यांच्या पुढें ठेविले. ते समयीं महाराजांची मर्जी संतोष होऊन चवघांचा सन्मान करून व वस्त्रें, भूषणें, जवाहीर देऊन संताजी घोरपडे यास ममलकतमदार हा किताब दिला. बहीरजी घोरपडे यास हिंदूराव म्हणून किताब दिला; व मालोजी घोरपडे यास अमिरूलउमराव म्हणून किताब दिला व विठोजी चव्हाण यास हिम्मतबहादर हा किताब दिला. नंतर विशाळगड मुक्कामीं रामचंद्र पंडित अमात्य यांणीं महाराजांच्या सेवेशीं विनंती करून संताजी घोरपडे यास सेनापति पद देविलें. नंतर महाराजांची स्वारी कांहीं कारणामुळें चंदीस निघोन गेली. बरोबर नानाप्रकारचे वेष धारण करून घोरपडे व चव्हाण वगैरे सेवक लोक निघून गेले. तेथें चंदी मुक्कामीं घोरपडे यांणीं काजकामें बहुत केलीं. पुढें चंदीहून आल्यावर संताजी घोरपडे सेनापति प्रांतांत स्वाऱ्या करून राज्य काबीज करीत होते. पुढें श्रीमन्महाराज राजाराम साहेब छत्रपति यांणीं किल्ले शिवगड एथें शके [१६२१] सालीं कैलासवास केला. पुढें संताजी घोरपडे यास म्हसवडकर माने यांणीं दगाफटका करून शके १६३५ सालीं मारले. पुढें त्याचे चिरंजीव पिराजी घोरपडे

११ हा शक चुकीचा आहे. राजाराम | असतांच संताजी मारला गेला.

यास सेनापतिपद दिलें, तें शके १६३७ सालीं ते पुढें शके १६५० सालीं स्वामीकार्यावर हलकरणी कसबा नूल या गांवावर लढाईंत ठार पडले. पुढें त्याचे पुत्र राणोजी घोरपडे यास सेनापतिपद जहालें.

१ महाराज सरकारांतून राणोजी घोरपडे सेनापति यास तालुका सुद्धां इसन्ने सल्लासीन मय्या अल्लफ दफतर दिमत मुजमू विरोधीकृतनाम संवत्सरे छ १ माहे मोहरम श्रीमन्महाराज शंभुछत्रपति महाराज यांणीं मनोळीच्या मुक्कामीं सरंजाम निवडून दिला. आषाढशुद्ध २ गुरुवार.

[४०७]

सन १०९८ फसली. श्री. फेरिस्त नंबर ४.

कापशीकर घोरपडे याजबद्दल.

यादी कापशीकर घोरपडे यांची वंशावळ. मूळपुरुष हे उदेपूरचे राणे याच्या घराण्यांतील एक पुरुष दक्षिणदेशीं येऊन विजापूर पादशाहींत येऊन रोजगार करून राहिले. त्याणीं जांबेची, व वांगीची, व भाळवणीची, व नहानीचि पाटीलकी मिळवून पादशाही रोजगार करून पांचचार डोई गुदरल्या नंतर श्रीशिवछत्रपति शककर्ते महाराज यांणीं राज्यात प्रारंभ केला. त्या समयीं घोपरडे यांचा पुरुष म्हाळोजी हे छत्रपति पाशीं पांचशें स्वारानिशीं चाकरीस राहिले. कांहीं दिवसांनीं महाराज यांचे ज्येष्ठ पुत्र संभाजी महाराज हे पन्हाळ्या वर होते, म्हाळोजी घोरपडे यास स्वारांसुद्धां पन्हाळ्यास छत्रपतींनीं पन्हाळाकिल्याची सरनोबती देऊन संभाजी महाराज यांजपाशीं ठेविलें होतें. पुढें शिवाजी महाराज यांचा शके १६०२ रौद्रनाम संवत्सरे चैत्र शुद्ध १५ रविवारीं रायगडीं काळ जहाला. नंतर संभाजी महाराज यांणीं म्हाळोजीबुवा घोरपडे यास पन्हाळ्यास ठेवून आपण रायगडास गेले. धाकटे बंधु राजाराम साहेब यांस नजर बंदींत ठेवून आपण सात वर्षें राज्य केलें. संगमेश्वरीं महाराज असतां अवरंगजेब पादशहा याजकडील सरदार इलाइचिबेग येऊन संभाजी महाराज यास धरिलें त्या समयीं गर्दी जहाली त्यांत म्हाळोजीबावा घोरपडे ठार झाले. त्यास तिघे पुत्र ज्येष्ट संताजी घोरपडे, दुसरे बहीरजी घोरपडे व तिसरे मालोजी घोरपडे हे त्रिवर्ग मिळून राजाराम साहेब याजकडे फौजे सुद्धां रायगडास गेले. तेथें महाराज यांणीं काजकाम सांगितलें, कृपा संपादन केली. पुढें विशाळगड मुक्कामाहून पादशहाच्या फौजेवर छत्रपतींनीं स्वारीस पाठविलें. संताजी घोरपडे जाऊन पादशहाच्या फौजेवर छापा घालून पादशहाच्या डेऱ्याचे कळस घेऊन येऊन महाराजां पुढें ठेविले. त्या

१२ अजयसिंगाचा मुलगा सजणसिंग यास त्याच्या बापानें हद्दपार केल्यावर तो दक्षिणेंत सन इ० १३०० सुमारास आला.

समयीं छत्रपतीनीं तिघां भावांस किताबती दिल्या. संताजी बावा यास ममलकतमदार बहीरजी घोरपडे यास हिंदूराव व माळोजी बावा यांस अमिरूल उमराव अशा किताबती देऊन बहुमान केला. संताजी बावास सेनापती दिली. शके १६१० पुढें राजाराम साहेब छत्रपति चंदीस गेले. मोंगलाई फौजेवर वेढा भूदरगडास पडला सबब संताजी घोरपडे सेनापती यास वेढा उठविण्याची आज्ञा झाली त्यावरून सेनापती याणीं लढाया मारून वेढा उठविला. नंतर कर्नाटकांतून स्वारी देशीं आली तेव्हां छत्रपतीची मर्जी प्रसन्न होऊन कुटुंब ठेवावयास भूधरगड घोरपडे यास दिला. पुढें राजारामसाहेब यांचा काळ शके १६२१ सांत जाहला. पुढें सेनापती फौजबंद मुलुकांत स्वाऱ्या, शिकाऱ्या करीत असतां म्हसवाडकर माने याणीं दंगा करून विश्वासानें संताजी घोरपडे यास मारिला. शके १६३५. नंतर सेनापती याच्या ज्येष्टपत्नीचे पुत्र पिराजी घोरपडे हे शिवाजी महाराजांकडे पन्हाळे मुक्कामीं आले, त्याणीं सांतवन करून सेनापतीचीं वस्त्रें दिलीं. शके १६३७. नंतर तेही स्वामिसेवा करीत असतां स्वामी कार्यावर मौजे हुलकर्णी कसबा नूल या ठाण्यावर पडले. शके १६५० त्याचे पुत्र राणोजी घोरपडे हे लहान पांचसहा वर्षांचे होते. आणि पिराजी घोरपडे यांची सापत्न मातुश्री द्वारकाबाई साहेब याणीं नातू राणोजी यास घेऊन करवीरीं संभाजी महाराज छत्रपति याजकडे येऊन भेटली. महाराज कृपावंत होऊन सेनापतीचीं वस्त्रें दिलीं. हें शके १६८५ कापशी मुक्कामीं जहालें. त्याजवर राणोजी घोरपडे याचा काळ शके १७०५ सालीं जहाला. त्यास स्त्रिया दोन पुत्र सुमारें नऊ यांचा तपशील.

४ ज्येष्ठ पत्नी लक्ष्मीबाई.. .. ..

१ ज्येष्ठ पुत्र सुबराव. २ रे सखारामबाबा.

३ रे नारायणराव. ४ थें द्वारकोजीराव.

या पैकीं तिघांचा नष्टांश. नारायणराव घोरपडे यास पुत्र चार राणोजी ऊर्फ मुराररराव, दुसरे संभाजीराव, तिसरे दिनकरराव व चवथे संभाजीराव ऊर्फ सुबराव यास दत्तक दिले, ते सांप्रत आहेत. मुराररराव यास पुत्र एक त्याचें नांव नारायणराव दोघांचा नष्टांश.

५ कनिष्ट पत्नी अंबिकाबाई यास पुत्र.

१ संताजीबाबा सर्वांत ज्येष्ठ. २ म्हाळोजीबाबा.

३ पिराजीबाबा. ४ राघोजीबाबा. ५ जयरामबाबा.

[४०८]

सन ११६४ फ० सन १७५४ इ० श्री. फेरिस्त नं० ६.

यादी .. ..

१. सन खमस खमसैन मय्या व अल्लफ. शालिवाहन शके १६७६ म्हणजे राज्याभिषेक शके ८१ सालीं श्रीचे व कैलासवासी श्रीमन्महाराज शंभुछत्रपति महाराजांचें दर्शन घेऊन सावनूरकर नबाब साहेब याच्या प्रांतांत जाऊन लढाई करावी असा बेत पुणें मुक्कामीं ठरवून श्रीमंत बाळाजी बाजीराव पंडित प्रधान ऊर्फ नानासाहेब व सदाशिव चिमणाजी पंडित ऊर्फ भाऊसाहेब हे फौजे सुद्धां पुण्याहून दरकूच निघाल्यावर पंडित प्रधान यांनीं महाराज सरकारांत विनंतीपत्रें देऊन वकील पाठविले. नंतर किल्ले पन्हाळ्याहून महाराज सरकारची खांसास्वारी व खाशामहालच्या स्वाऱ्या करवीरीं येऊन दाखल जहाल्या, व पंडितप्रधान यांची स्वारी कऱ्हाडानजीक येऊन पोंहोचली. तेथून कूचदरकूच पंडितप्रधान यांची स्वारी फौजेसुद्धां निघून कसबा बावडे तर्फ हवेली नजीक कोल्हापूर श्रीपंचगंगातीरास मुक्काम जहाला. दुसरे दिवशीं महाराज सरकारची खांसास्वारी हत्तीच्या अंबारींत होऊन कोश दीडकोश श्रीपंचगंगेच्या ऐलतीरास महाराज सरकारचे डेरे दिले होते त्या डेऱ्यांत दाखल जहाल्यावर पंडितप्रधान यांजकडील तोफखाना सुरू जहाला व पंडितप्रधान महाराज सरकारच्या डेऱ्यानजीक आल्यावर पायउतारा होऊन डेऱ्याच्या दरवाज्यांत हात जोडून हातांवर रुमाल घालून महाराज सरकारच्या सदरेनजीक येतांच महाराज सरकारांनीं पंडितप्रधान याच्या आंगावर चादर भरगच्ची प्रंडितप्रतिनिधी यांजकडून घातल्यावर दोन्ही हातांवरील रुमाल काढून महाराज सरकारचे पायांवर मस्तक ठेवून नंतर जोहार केल्यावर बसावें म्हणून आज्ञा जहाल्यावर सदरेनजीक पंडितप्रधान मर्यादेप्रमाणें बसून आपल्याकडील सरदार व मानकरी यांजकडून सरकारास जोहार करवून दर्शनें करविलीं. नंतर महाराज सरकारची खांसास्वारी हत्तीच्या हौद्यांत जहाल्यावर पंडितप्रधान व सदाशिवराव भाऊ ऊर्फ भाऊ साहेब खवासखान्यांत बसून उभयतां पंडित यांहीं मोर्चेल आपले हातांत घेऊन महाराज सरकारावर उडविण्यास प्रारंभ केल्यावर महाराज सरकारची खांसास्वारी देशरव करवीरास येण्याविषयीं जहाली. .. कलम.

२. पंडितप्रधान यांहीं आपल्याकडील सरदार व मानकरी वगैरे. फौजेचे लोक यांसी अगोदरच सूचना केली होती कीं, महाराज सरकारची खांसास्वारी हत्तीच्या हौद्यांत होऊन देशरव जहाल्यावर तुम्ही दोहोंबाजूस कोरबंदीनें उभें राहून महाराज सरकारास जोहार करावा. .. .. कलम.

३. महाराज सरकारची खांसास्वारी देशरव जहाली ते समयीं महाराज

सरकारचा जरीपटका आघाडीस व पेशव्यांचा जरीपटका पिछाडीस याच अन्वयें महाराज सरकारच्या नौबती, पाठीमागें पेशवे यांची नौबत झडत होती. ·· कलम

४. स्वावनूरकर नबाबसाहेब यांचा व पेशवे यांचा तह होऊन पेशवे सरकारची स्वारी पुण्यास दाखल जहाल्यावर पुढें शके १६८४ सालीं श्रीमन्महाराज मातुश्री जिजाबाई साहेब यांची स्वारी पुण्यास घेऊन गेले. ते समयीं पंडित प्रधान पेशवे श्रीजेजूरी मुक्कामीं येऊन दर्शन घेतलें.

सदर पद्धती प्रमाणें घेऊन श्रीमन्महाराज श्री जिजाबाई साहेब यांची स्वारी पुणें मुक्कामीं घेऊन गेले, आणि राहण्यास निराळा वाडा दिला होता. तेथें नित्य पंडित प्रधान यांणीं कुटुंब सुद्धां येऊन दर्शन घेत होते, आणि मेजवानी वगैरे मानमर्यादा वर लिहिल्या प्रमाणें केली आहे. प्रतिनिधी व अमात्य व सेनापती हमेषा करवीरास येतात त्यांस महाराज सरकारची स्वारी सामोरी जाऊन चादर घालून तिकडून सत्कार व नजराणा होऊन आणणेचा पाठ आहे हा प्रसिद्ध आहे. राजश्री गणपतराव गायकवाड समशेर बहादर सेनाखासगील यांचे पूर्वज कधीं महाराज सरकारांत आले याचा दाखला दप्तरीं नाहीं, व महाराजसरकारची स्वारी बडोदे प्रांतीं गेलेला दाखला नाहीं. त्यास सदरीं अष्टप्रधान यांच्या पद्धती प्रमाणें व्हावें व महाराज सरकारांतून सत्कार सदर्हू प्रमाणें व्हावा असें वाटतें, यासि हरकत दिसत नाहीं.

२ सन अशरीन मय्यातैन व अल्लफ सन १८१९ इसवी शके १७४१ सालीं महाराजसरकारांतून तीळशर्करेचीं आज्ञापत्रे " राजमान्य राजश्री " म्हणून सादर झालीं आहेत त्यांचा तपशील.

१ आनंदराव गायकवाड सेनाखासगील.
१ सयाजीराव गायकवाड समशेर बहादर.
१ जयसिंगराव गायकवाड.
———
३

येणें प्रमाणें आज्ञापत्रें गेल्याचा दाखला चिटणीसीकडे आहे.

६ गायकवाड यांचे पूर्वज पिलाजीराव गायकवाड रहाणार मौजे + + कांहीं कारणपरत्वें घरांतून निघून तळेगांवीं खंडेराव दाभाडे याजपाशीं येऊन राहिले. पुढें दाभाडे यांसि कर्ते पाहून कैलासवासी श्रीमन्महाराज शाहू छत्रपति यांणीं शके १६३९ सालीं सेनापतीचीं वस्त्रें दिलीं. नंतर पिलाजी गायकवाड यांचे पुत्र दमाजी गायकवाड हे कर्ते सबब त्यासि कैलासवासी श्रीमन्महाराज शाहू छत्रपति यांहीं शके १६३९ सालीं समशेर बहादर हा किताब देऊन वाढविलें.

पुढें गुजराथ वगैरे गायकवाड यांच्या ताब्यांत येऊन आजवर त्यांच्या वंशांत गुजराथ प्रांत चालत आहे.

७. सन सल्लास तिस्सैन मय्या व अल्लफ सन १७९२ इसवी. शालीवाहन शके १७१४ परिधावी नामसंवत्सरे गोविंदराव गायकवाड यास सेना खासगील पदाचीं वस्त्रें फत्तेसिंग गायकवाड वारल्यानंतर पुण्यास जाऊन श्रीमंत पेशवे यांनपाशीं दोन अडीच वर्षें राहिल्यावर रावजी आप्पाजी सातारचे सुभेदार यांच्या मार्फत प्रयागजी यांचे नातू फत्तेसिंग गायकवाड याजवळ बडोदे मुक्कामीं होते त्यांची खातरी करून त्याणीं नजर वगैरेची खातरी पेशवे सरकारांत दिल्यावर श्रीमंत सवाईमाधवराव पंडित प्रधान यांणीं कैलासवासी श्रीमन्महाराज राजश्री शाहूछत्रपति सातारकर यांच्या सेवेशीं विनंतीपत्र लिहून गोविंदराव गायकवाड यास सेना खासगील पदाचीं वस्त्रें व आज्ञापत्र आणून पुणें मुक्कामीं दिलीं, आणि शके मजकुरीं मार्गशिर्ष शुद्ध ८ रोजीं गायकवाड यांणीं रावजी आप्पाजी यांस आपल्या दौलतीचे कारभाराचीं वस्त्रें दिलीं नंतर श्रीमंत पेशवे यांचा निरोप घेऊन मशारनिल्हे गायकवाड गुजराथप्रांतीं निघून गेले. त्यांस पुत्र व कन्या.

१ वडील स्त्री सौभाग्यवती गहनाबाई यांस संतान नाहीं.

१ दुसरी स्त्री सौभाग्यवती सौंदराबाई यांसि पुत्र आनंदराव गायकवाड अवलिया होते.

१ तिसरी स्त्री सौभाग्यवती अन्नपूर्णाबाई यांस पुत्र फत्तेसिंगराव गायकवाड.

१ चवथी स्त्री सौभाग्यवति गयाबाई यांस पुत्र व कन्या.

१ सयाजीराव गायकवाड यांचा वंश गादीवर आहे.

१ वडील स्त्री सौभाग्यवती चिमाबाई यांच्या पोटीं पुत्र.

१ गणपतराव गायकवाड समशेरबहाद्दर सेनाखासगील.

१ दुसरे आप्पासाहेब गायकवाड.

१ तिसरे दादासाहेब गायकवाड.

१ चवथे नानासाहेब गायकवाड.

४

कन्या.

१ वडील कन्या सौभाग्यवती बनाबाई दत्तवाडकर घोरपडे यांच्या घरीं दिली आहे.

१ दुसरी कन्या सौभाग्यवती देवासकर कदम यांच्या घरीं दिली आहे.

१ तिसरी कन्या सौभाग्यवती रदुबाई निरवीकर कदम यांच्या घरीं दिली आहे.

१ चवथी कन्या सौभाग्यवती खानवलकर यांच्या घरीं दिली आहे.
१ दुसरी स्त्री सौभाग्यवती गिरजाबाई यास कन्या एक शिर्के कुठरेकर यांच्या घरीं दिली आहे. त्यांस पुत्र संतान नाहीं.

[४०९]

सन ११२१ फसली श्री. फोरिस्त नंबर ६

शिक्का.

स्वस्तिश्री राज्याभिषेक शके ३८ नंदननामसंवत्सरे चैत्र बहुल त्रयोदशी भोमवासरे क्षात्रियकुलावतंस श्री राजा शिव छत्रपति स्वामी "शिक्का. शिक्का." यांणीं राजश्री कृष्णाजी भास्कर उपनाम पंडित गोत्र काश्यप यांस दिलें इनामपत्र ऐसीजे. तुम्ही स्वामींचें पुरातन सेवक, स्वामींच्या पायांशीं निष्ठा धरून अंतःकरण पूर्वक सेवा केली. किल्ले विशाळगड अवरंगजेबानें हस्तगत करून उदितसिंग रजपूत किल्ले मजकुरीं ठेवून मनसुबी केली, तें स्थळ स्वामींच्या शासनावश व्हावें या गोष्टीचा प्रयत्न तुम्हीं विशेष केला. उदितसिंगाशीं राजकारण करून त्याला खालीं उतरिलें ते समयीं आपला भाऊ केशव भास्कर यास उदितशिंगाच्या समागमें त्याच्या देशास जावयास दिलें आणि स्थळ स्वामींच्या शासनावश केलें. ते समयीं तुमच्या विषयीं राजश्री परशराम पंडित प्रतिनिधी यांणीं एक गांव इनाम करून द्यावा म्हणून विनंति पूर्वी केली होती, ती सांप्रत तुम्हीं स्वामींची सेवा प्रेमभावें करून स्वामीस संतोषी करून एक गांव आपणास लेंकरांच्या लेंकरीं चाले ऐसा इनाम करून दिला पाहिजे म्हणून पन्हाळ्याच्या मुक्कामीं तुम्हीं स्वामीसंनिध विनंती केली, त्याजवरून स्वामी तुमच्या सेवेवरि संतोषी होऊन तुम्हास नूतन इनाम कुलबाब कुलकानू देखील हल्लीं पट्टी व पेस्तरपट्टी झाडझाडोरा व जल तरू पाषाण सहित, खेरीज हक्कदार व इनामदार करून मौजे कलवस्तें तर्फ संगमेश्वर देहे. १ एक रास इनाम आजरामराभत करून दिला असे, तरि तुम्ही मौजे मजकूर पूर्व मर्यादेप्रमाणें चतुःसीमा याचे स्वाधीन करून हरदू इनाम तुम्हीं व तुमचे पुत्रपौत्रादि वंशपरंपरेनें अनुभवून स्वामींची सेवा करून सुखरूप राहणें. स्वामी तुम्हास मौजे मजकूर इनाम सुरक्षीत चालवितील. जाणिजे. निशाण निदेश समक्ष "मोर्तब" .. ..

[४१०]

फोरिस्त नंबर १ श्री. सन १०३६ फसली.

यादी चंदावराकडील वंशावळ व राजकारकीर्द. मूळ शहाजी महाराज हे दौलतावादेकडून शके १५४८ क्षयनाम संवत्सरांत विजापुरीं आले. त्यांस पुत्र तीन

आणि पत्न्या दोन. ज्येष्ट पत्नी जिजाबाई साहेब लुकजी जाधवराव देऊळगांकर यांची कन्या. दुसरी पत्नि तुकाबाई साहेब मोहिते यांची कन्या. तिघां पुत्रांचा तपशिल.

जिजाबाई साहेब यांचे पुत्र.

१ ज्येष्ठ पुत्र संभाजी महाराज यांचा जन्म दौलताबादेस, कनकगिरी [येथें] तोफेचा गोळा लागून उडाले. त्यांची नक्कल.

१ शिवाजी महाराज यांचा जन्म शिवनेर किल्यावर. हे छत्रसिंहासनाधीश जहाले. यांचा तपशील अलाहिदा आहे.

तुकाबाई साहेब यांचे पुत्र.

व्यंकटेशराजे यांचा जन्म चंदावरीं जहाला. प्रवृत्ति नांव यमाजीराजे. यांची स्त्री देशच्या घाडग्याची कन्या भुयेकर किंवा कागलकर या उभयतांतून कोणाची असेल ती असो. .. ..कलम

२

मूळ पुरुष शहाजी महाराज. एक शिवाजी महाराज स्वदेशीं राज्य व वंशावळ अलाहिदा आहे. यमाजी महाराज यांचा वंश चंदावराकडील मूळ पुरुष. शहाजी महाराज यांचा काळ हिरगिरि तुंगभद्रातीरीं शके १५८३ प्लवनामसंवत्सरे माघ शुद्ध ५ रोजीं काळ जहाला.

यमाजीराजे यांस पुत्र तिघे. ज्येष्ठ शहाजीराजे, यांची स्त्री इंगळे यांची कन्या. यांस संतान नाहीं. दुसरे सरफजीराजे. यांस स्त्रिया दोन. कोयाजी घाटगे यांची बहीण. दुसरी शिर्के यांची कन्या एक. उभयतांच्याही पोटीं संतान नाहीं. तिसरे तुकोजीमहाराज हे वंशधर. व्यंकाजी राजपुरुष २ रे.

तुकोजीमहाराज व्यंकाजीचे औरसपुत्र यांस स्त्रिया चार. इंगळे यांची कन्या एक, मोहिते यांची कन्या एक, नलवडे यांची कन्या एक, व खेबोडेराव यांची कन्या एक. एकूण चार. इंगळे यांच्या कन्येच्या पोटीं बाबासाहेब महाराज पुत्र व एक कन्या, ती शिर्के यांच्या घरीं दिली. मोहिते यांच्या कन्येच्या पोटीं प्रतापसिंह राजे पुत्र एक व कन्या एक ती कन्या मल्हारजी गाढे यास दिली. नलवडे यांच्या कन्येच्या पोटीं चवघी कन्या. चवघींपैकीं एक सटवोजी गाढे यांस दिली, एक धुंजाजी गाढे यांस दिली, सुलतानजी जगताप यांस एक दिली व दुबे यांस एक दिली. खेबोडेराव यांच्या कन्येच्या पोटीं दोघे पुत्र एक अण्णासाहेब व दुसरे नानासाहेब. उभयतांस संतान नाहीं. बाबासाहेब व प्रतापसिंह असे उभयतां पुत्र तुकोजी महाराज हे .. .. पुरुष तिसरे ३.

बाबासाहेब महाराज यांस स्त्रिया तीन. कामराजे घाटगे यांची कन्या एक व बाबूराव इंगळे यांची बहीण एक. यडोहत यांची कन्या तिसरी. घाटगे यांच्या

कन्येच्या पोटीं दोघी कन्या मात्र. तिघींसही पुत्रसंतान नाहीं. याचे सापत्न बंधु मोहिते यांच्या कन्येचे पुत्र प्रतापसिंह राजे यांस बायका पांच. प्रथम लक्ष्मणराव मोहिते यांची कन्या एक, दुणगो यांची कन्या एक, शिंद्याची कन्या एक, महाडकाची एक व काटकर याची एक एकूण पांच. दुणगो यांच्या कन्येच्या पोटीं तुळजा महाराज जहाले व काटकर यांच्या कन्येच्या पोटीं अमरसिंह महाराज जहाले. मोहिते यांच्या कन्येच्या पोटीं कन्या दोन. एक महाडकांच्या घरीं व एक निंबाळकर यांच्या घरीं अशा दोघी दोघांच्या घरीं दिल्या. बाबासाहेब यांस पुत्रसंतान नाहीं. सबब कनिष्ठ सापत्न बंधु प्रतापसिंह महाराज वंशधर यांस पुत्र दोघे. तुळजा महाराज, दुसरे अमरसिंह महाराज, प्रतापसिंह महाराज हे .. .. पुरुष ४ थे.

तुळजामहाराज ज्येष्ठ व अमरसिंह महाराज कनिष्ठ. तुळजामहाराज यांचीं लग्नें चार. पैकीं महाडकाच्या दोन इंगळ्याची एक व मोहित्याची एक एकूण ४ चार. महाडकाच्या कन्येच्या पोटीं कन्या एक जहाली ती निळकंठराव घाटगे यास दिली. तुळजा महाराजास पुत्रसंतान नाहीं. याच्या कारकीर्दींत इंग्रजी जहाली. अंतकाळ समयीं बुवाजी भोंसले याचे भाऊ शहाजी भोंसले यांचा पुत्रदत्तक घेऊन नांव शरफजी राजे ठेवून अमरसिंह बंधु याच्या हातीं पुत्र देऊन तक्तावर बंधूस बसवून त्यांचा काळ जहाला हे पुरुष .. .. ५वे.

शरफजी राजे तुळजामहाराजांचे दत्तकपुत्र व सापत्नबंधु अमरसिंह, उभयतां मिळून राज्य करीत असतां अमरसिंह यांस स्त्रिया चार, गोविंदराव गाढे यांची कन्या एक, कृष्णराव गाढे यांच्या कन्या दोन व पिराजी शिंदे यांची कन्या एक, एकूण चार स्त्रिया. गोविंदराव गाढे यांच्या कन्येच्या पोटीं कन्या एक, ती भानजी मोहिते याच्या पुत्रास दिली. कृष्णराव गाढे याच्या कन्या दोघी. पैकीं एकीच्या पोटीं प्रतापी रामराजे सांप्रत आहेत. यांच्या स्त्रिया दोघी. काशीराव इंगळे यांची कन्या एक, व रामचंद्रराव मोहिते यांची कन्या एक, एकूण दोघी स्त्रिया सांप्रत आहेत. शरफजी राजे यांचीं लग्नें दोन. पैकीं सर्जेराव घाटगे यांची कन्या एक व झुंजारराव घाटगे यांची कन्या एक एकुण दोघी. सर्जेराव घाटगे यांच्या कन्येच्या पोटीं कन्या चार व झुंजारराव घाटगे यांच्या कन्येच्या पोटीं कन्या एक, एकूण कन्या पांच व पुत्र एक नांव शिवाजी, एकूण सहा. कन्या इंगळ्यांच्या घरीं एक, सुर्वे यांच्या घरीं एक, मोहिते यांच्या घरीं तीन. याप्रमाणें पांच कन्या दिल्या. शिवाजी महाराज यांस स्त्रिया तीन सुर्वे याची कन्या एक, मोहिते यांची कन्या एक व महाडीक यांची एक एकूण स्त्रिया तीन त्या सांप्रत आहेत. अमरसिंहराजे राज्य करीत असतां इंग्रज यांची चार हिस्से चाकरी

बद्दल आम्हांस द्यावे एक हिस्सा तुम्हीं घ्यावा असें असतां अमरसिंह यांणीं कबूल केलें नाहीं. शरफजीमहाराज ज्येष्ठ बंधूचे पुत्र, राज्याचे अधिकारी ते जाणून इंग्रजांनीं त्यांजकडे साधन केलें. शरफराजे यांणीं मान्य केलें. अमरसिंह यांणीं शरफजीस बोलले कीं, वडील व राज्यधर तुम्ही होऊन कबूल केलें फार उत्तम आहे. आम्हांस रहाण्यास जागा दुसरी योजून द्यावी. त्याजवरून शरफजी-महाराज यांणीं मध्यार्जुन नेमून दिलें. तेथें जाऊन राहिले व मानकरी कांहीं बरोबर गेले तेही तेथेंच आहेत. तेथें गेल्यावर अमरसिंह यांचा काळ जहाला. त्याचा पुत्र प्रतापराम महाराज कुटुंबसुद्धां मध्यार्जुनींच आहेत. शरफजी महाराज चंदावरी राहून राज्य करीत असतां शके १७५९ सालीं काळ जहाला. याचे औरस पुत्र शिवाजीमहाराज सांप्रत चंदावरीं राज्य करीत आहेत. शरफजी वंशधर हे .. .. पुरुष ६.

[४११] श्री.

सन १०६८ फसली. फेरिस्त नंबर १.

तहनामा राजश्री खेमसावंत व लखम सावंत देसाई बहादूर प्रांत कुडाळ यांजकडील पितांबर शेणवई कारभारी येऊन ठराव करून दिला सुरूसन तिस्साखमसैन अल्लफ.

प्रांत मजकूरचे महाल वगैरे चालत आहेत. आकार होईल त्याचा ऐवज दरसाल निम्मे हुजूर पावता करावा, निम्मा आकार राहील त्यांत तीन हजार लोक पायदळ हेटकरी ठेवावे आणि ज्या वेळेस हुजूर चाकरीस बोलाविलें जातील तेव्हां तीन हजार लोकांनिशीं सेवा करावी. खासा जातीनें येण्याचें प्रयोजन पडेल तेव्हां बोलावणें होईल तेव्हां येत असावें.............. कलम १

किल्ले फोंडे प्रांत तालुका घेऊन हुजूर ठेविला त्यास हरएक प्रसंगास कुमक राखीत जावी. बिदनूर वगैरे संस्थानच्या खंडण्या घेण्यास स्वारी होईल त्यांच्या कुमकेस जात असावें. कलम १

स्वराज्य साधनाच्या ठायीं वकिला पाशीं मध्यें राहून तुरुक लोकांचें साधन करावें. .. .. .. कलम १

प्रांतांतील जमाबंदीच्या चौकशीस हुजुरून कारकून व लोक राहतील ते ठेवून त्यांच्या नेमणुकीबद्दल हुजूर अमल पैकीं पावतें करावें. .. .. कलम १

प्रांत मजकूरचीं देशकत वतनें तुमचीं व बहादूर किताब अजरामत चालेल. त्यांतील किल्ले, कोट व ठाणीं तुमच्या स्वाधीन केलीं आहेत. तेथें दास्तान करून जतन करावीं. तेथें हुजूरचे कारकून व लोक येतील ते ठेवावे. कलम १

शके १५८० विलंबीनामसंवत्सरे फाल्गुन वद्य ७. एकूण पांच कलमें करार करून तहनामा दिला असे " मोर्तब. "

[४१२] श्री.

राजश्री फोंडसावंत भोंसले देसाई प्रांत कुडाळ गोसावी यांसि.

छ अखंडित लक्ष्मी आलंकृत राजमान्य .. ..

प्रति राजश्री राजा शंभुछत्रपाति उपरी बद्दल देणें बा ग मी न मा र ख कर्ज राजश्री हरीसावंत यास रुपये ६००० सहा हजार रुपये देविले आहेत. सदहू ऐवज अर्धी अर्धीं मशारनिल्हेच्या जमावाकडे बिनकसूर आदा करणें. सदहू ऐवज दरसाल दोन हजार प्रमाणें तीन सालें पावणें. छ ५ जिल्हेज सुरुसन इहिदे अशरीन मय्या अल्लफ. बहुत काय लिहिणें " मोर्तब " असे.

[४१३] श्री.

स्वस्तिश्री राज्याभिषेक शके ४१ जयनाम संवत्सरे मार्गशिर्ष बहुल चतुर्दशी भृगुवासरे क्षत्रियकुलावतंस श्रीराजा शंभुछत्रपाति स्वामी यांणीं. .. .. ..

मिराशी याणीं व गांवकरांनी मौजे पायेर तालुका साळशी यांसि, आज्ञा केली ऐशीजे, मौजे मजकूर रामजी बावाजी दिमत हिरसावंत याजकडे वतनाच्या ऐवजीं मुकासा दिला आहे. त्याप्रमाणें करार आहे तरि तुम्ही हें जाणून गांवींचा ऐवज रामजी बावाजी याजकडे पाववणें. दुसरे याजकडे एक रुपयावसूल न देणें. बाबतीचा ऐवज पेस्तर सालीं कोटाकडे पाववणें. जाणिजे. लेखानाकार " मोर्तब " असे.

[४१४] श्री.

स्वस्तिश्री राज्याभिषेक शके ४४ हेमलंबीनामसंवत्सरे कार्तिक बहुळ ५ भोमवासरे क्षत्रियकूलावतंस श्रीराजा शंभुछत्रपाति स्वामी यांणीं.

राजश्री देशाधिकारी व कारकून वर्तमान भावी सुभा परगणे कुडाळ यांसि आज्ञा केली ऐशीजे, नागण प्रभु देसाई परगणें मजकूर हे पूर्वी कोट कुडाळ येथें होते. त्यास खेमसांवतानें कोटास परीघ घालून कोट हस्तगत केला ते समयीं बरी शर्त करून नागणप्रभु स्वामी कार्यावर खर्च जहाला. त्याच्या बायका काशीबाई व येसूबाई उभयतां आहेत त्यांचा योगक्षेम चालवावा हें स्वामीस अवश्यक. यास्तव स्वामी उभयतां बायकांवर कृपाळू होऊन शंभर होन निशाणी होनाचा गांव इनाम द्यावा असा सिद्धांत करून यांस नूतन इनाम कुलबाबकानु. खेरीज हकदार व इनामदार करून मौजे अडेली तालुका तळवडें हा गांव इनाम अजरामत करून दिला असे. तरि तुम्हीं मौजे मजकुरीं सदहू प्रमाणें इनाम यांस नेमून देऊन बायकांचा योगक्षेम चालवून सुखरूप रहात ते

गोष्ट करणें. सालदरसाल ताजे सनदेचा उजूर न करणें. तालीक लिहून घेऊन अस्सल सनद परतोन देणें. जाणिजे. निदेश समक्ष "मोर्तब" असे.

[४१५]

सन ११३८ फसली श्री. फेरिस्त नंबर १

स्वतिश्री राज्याभिषेक शके ५५ किलकनाम संवत्सरे आषाढ बहुळ १ सोमवासरे क्षात्रियकुलावतंस राजश्री राजाशंभुछत्रपति स्वामी यांणीं समस्त राजकार्य धुरंधर विश्वासनिधी राजमान्य राजश्री कृष्णाजी पंडित प्रतिनिधी यास आज्ञा केली ऐशीजे, स्वामींनीं स्वामीकार्याविषयीं तुम्हास आज्ञा केली आहे.

हुजूरचा कारभार पूर्वीं ज्या पद्धतीनें राजश्री परशराम पंडित करीत होते त्या प्रमाणें करावा. आपल्या गळ्यास जाबसाल देणें त्यास स्वामींचे मुख्यच तुम्ही आहां....कलम १

खासगी पागा व पीलखाना अठरा कारखाने व लोकांचा रोजमुरा यांचा हिशेब मनास आणून माईनजावेत करून द्यावे. स्वामी त्याप्रमाणें चालवितील.... .. ..कलम १

सर कारकून व सरदार जिल्हेचे हिशेब व हुजरे यांची बोलीचाली तुम्ही मनास आणून स्वामीस विदित करीत जावी.......कलम १

राजश्री यशवंतराव गोपाळ व शिवाजी शंकर व चिंतो महादेव व जिवाजी राघोजी याजकडील हिशेब कितेब तुम्हीं मनास आणावे हे स्वामींनीं तुमच्या स्वाधीन केले आहेत....कलम १

साधे बिदनूर येथील हिशेब कितब मनास आणावे. तेथील खर्चाची बंदोबस्ती करून ऐवज मनास आणावा....कलम १

पन्हाळा, पावनगड येथील हिशेब मनास आणून बंदोबस्ती करावी. व सिंधूदुर्ग.. .. .. .. कलम १

येणेंप्रमाणें स्वामींनीं सहाकलमी धंदा तुम्हांस सांगितला असे. तुम्ही बरा चौकशी-मनास आणून कारभार करावा. स्वामींनीं दिनं प्रतिदिनीं तुमचे उर्जीत करून चालवावें यास अन्यथा नाहीं. तुमची जिल्हे भूदरगड, सामानगडची राज्यकार्यानिमित्य स्वामींनीं घेतली असे हे एका वर्षानें तुमची तुम्हांस करार करून द्यावी. बहुत लिहिणें तरी तुम्ही सुज्ञ असा.

[४१६]

सन ११४० फसली. श्री. फेरिस्त नंबर ३

राजमान्य राजश्री नीलकंठराव त्र्यंबक यांस आज्ञा केली ऐशीजे तुम्ही तीर्थरूप राजश्री शाहूराजे दाजी हांजवळे हल्लीं करणें.

उत्तम पक्ष कऱ्हाड पावेतों सारद, विजापूर, मीरज अगदी स्थळें इकडील इकडेच असावीं. कोकण दाभोळे पासून किल्ले वसंतगड व कुंपणे दया करून द्यावां.. .. ..कलम १

कनिष्टपक्ष शिराळ्याच्या डोंगराची सारद करावी. स्थळें इकडील इकडे असावींत. कोकण विजापूर मीरज सदहू प्रमाणें.. .. . .कलम १

यामध्यें जे बोली ठरविली त्याविषयीं राजश्री शाहूराजे दाजी यांचे शरूतपूर्वक लिहिलें ध्यावें व सनमाविक-सरकारकूनं व राजश्री फत्तेसिंग भोंसले यांचें लिहिलें द्यावें. इमान बोल तुम्हीं द्यावा. बोलीचा निष्कर्श करून मातुश्री आईसाहेबांस बहुमानार्थ न्यावयास मातबर त्यास घेऊन व मातुश्री आई साहेबही जावयास मसालतदेखील साहित्य मागून आणावे.

मध्यम पक्ष बनाम व मलकापूर सुभ्याची सारद स्थळें इकडील इकडे असावींत. विजापूर, मिरज व कोकण दाभोळ्यापासून. क० १

रदबादलमुळें तिन्हींही पक्ष नव्हत तरि हद्द वारणा तहत रामेश्वरपर्यंत मुलूख व यामध्यें गड किल्ले देखील कादले निर्बंध विजापूर, मिरज व निम्मे कोकण राजापूर. सुभा देखील संगमेश्वर यापासून व भगवंत रामचंद्र अमात्य व कृष्णाजी पंडित प्रतिनिधी, हिंदुराव घोरपडे व सगुणाबाई व राणोजी घोरपडे व शिंदे व नरगुंदे यांत अनुसंधानें लागलीं असतील त्यास परिछिन्न अस्थपत्र द्यावें. इकडील सेवक इकडे असावे. ये विषयीं गेल्या अनुसंधानास नसीबत असावीत भिवरेदलाकडे याचा लांब मुलुख द्यावा. .. .. कलम १

या प्रमाणें बोली करणें व त्याचे प्रांतांत इकडील सेवकांचा वतनें व इनामें तीर्थरूप राजश्री थोरले कैलासवासी स्वामीपासून आहेत तीं चालवावीं अशी बोली करणें. सुरुसन इहिदे सल्लासीन मया व अल्लफ. जाणिजे. छ ५ माहे सफर " मोर्तब. "

[४१७]

सन ११४० फसली. श्री. फेरिस्त नंबर ४.

स्वस्तिश्री राज्याभिषेक शके ५७ विरोधिकृत नाम संवत्सरे चैत्र बहुल ६ भृगुवासरे क्षत्रियकुलावतंस श्रीराजा शाहू छत्रपतीस्वामी यांनीं राजश्री सुभानराव मोरे यांस आज्ञा केली ऐसीजे. स्वामींची व चिरंजीव राजश्री संभाजी राजे यांची भेट झाली. वारणेपासून तुंगभद्रापावेतों मुलूख दरोबस्त देखील गड, कोट, ठाणीं त्यांजकडे दिलीं. किल्ले कोपल चिरंजीव राजश्री यांकडे देविले असे. तरी त्यांचीं पत्रें घेऊन येतील त्यांच्या स्वाधीन कोपल किल्ला करणें जाणिजे. बहुत काय लिहिणें. " मोर्तब "

[४१८]

सन ११४० फसली. श्री. फेरिस्त नंबर २२

तहनामा राजश्री संभाजी राजे सुरुसन इहिदे सल्लासीन मया व अल्लफ छ १६ शौवाल — .. .. बितपशील.

इस्तक बिल वारणा तहत संगम कृष्णा तीर कुल्दुतर्फ मुलूख दरोबस्त देखील ठाणीं किल्ले दिले आहेत.

तुंगभद्रापासून तहत रामेश्वर देखील संस्थानें निम्मीं राजश्री संभाजी राजे यांस दिलीं. किल्ले कोपल त्यास दिला त्यांणीं मुबदला रत्नागिरि द्यावी.

लुगांव किल्ला पाडूं. जे तुम्हांस वैर करतील त्यांचें पारपत्य आम्ही करावें आम्हाशीं वैर करतील त्यांचें पारपत्य तुम्ही करून तुम्हीं आम्हीं एकविचारें राज्याची अभिवृद्धि करावी.

वारणेच्या व कृष्णेच्या संगमापासून दक्षिणतीर तहत निवृत्तिसंगम तुंगभद्रा पावेतों दरोबस्त देखील गड ठाणीं दिलीं असेत. कोंकण प्रांत साळशी पलीकडे तहत पंचमहाल. अकोले पावेतों दरोबस्त. इकडील चाकर त्याणीं ठेवूं नयेत व तिकडील चाकर आम्हीं ठेवूं नयेत. मिरज प्रांतीचीं ठाणीं व तासगांव देखील आमच्या स्वाधीन करावें.

एकूण नऊ कलमी करार करून सदरहू प्रमाणें तह करून दिला असे. सदरहू प्रमाणें नऊ. स्वहस्ताक्षर मजकुराप्रमाणें करून देऊं. यादीप्रमाणें.

[४१९]

सन ११२५ फसली. श्री फेरिस्त नंबर २

तहनामा चिरंजीव रा० संभाजीराजे यांस प्रती शाहू राजे यांणीं लिहून दिला सुरुसन सीत अशरीन मया व अल्लफ छ ५ माहे रविलाखर उर्फ पौष शुद्ध ७ गुरुवार विश्वावसुनाम संवत्सरे .. .. बितपशील.

हद्द श्रीकृष्णा धौम महाबळेश्वरापासून दक्षिण तीर तहत निवृत्ति संगम पर्यंत कुल्दुतर्फा मुलूख दरोबस्त ठाणीं व किल्ले तुम्हांस दिले असत. कलम.

श्री सावित्री नदी संगमा पासून तहत समुद्र गामिनी पर्यंत दक्षीण तीर जंजिर, कोट, किल्ले सुद्धां व ठाणीं दरोबस्त महाल अकोलें पर्यंत तुम्हांस

तुंग भद्रा दक्षिण तीरा पासून श्रीकृष्णा समुद्र गामिनी व श्री रामेश्वर देखील संस्थानें निमीं आम्हांकडे करार करून दिलीं असत .. .. कलम १.

मोंगलाईंतील वगैरे उत्तरेकडील मुलूख सुटले त्यांतील निम्मे प्रांत तुम्हांस देऊं व तुम्हांकडून सुटला असतां निम्मा प्रांत आम्हांस द्यावा. .. .. कलम १

दिली असत. .. .. कलम १.

मीरज प्रांत व विजापूर प्रांतींचीं ठाणीं देखील अथणी, तासगांव वगैरे तुम्हीं आमच्या स्वाधीन करावें. कलम १

इकडील चाकर तुम्हीं ठेवूं नयत व तुम्हां कडील चाकर आम्हीं ठेवूं नयेत .. .. कलम १.

तुम्हाशीं जे वैर करतील त्यांचें पारिपत्य आम्हीं करावें, आम्हांशीं जे वैर करतील त्यांचें पारिपत्य तुम्हीं करावें. तुम्हीं आम्हीं एक विचारें राज्याभिवृद्धि करावी.

.. .. कलम १.

एकूण सात कलमें करार करून तहनामा लिहून दिला असे. सदर्हु प्रमाणें आम्ही चालूं कांहीं अंतर येणार नाहीं. “ मोर्तब. ”

[४२०]

सन ११४५ फसली. श्री फेरिस्त नंबर ८.

शिक्का.

स्वस्तिश्री राज्याभिषेक शके ६२ अनल नाम संवत्सरे चैत्र शुद्ध प्रतिपदा भौमवासरे क्षत्रिय कलावतंस श्री राजा शंभु छत्रपती स्वामी याणीं वलंदेज यांस करून दिला तहनामा ऐसिजे. वलंदेज कुडीदोर जुली योसफाल तेजफन खालनेस बंदर कोची यांणीं जंजिरे सिंधुदुर्गचे बंदरास आपणाकडील जाबजाबरून नुबल दलील व पित्रलेनजाई या दोघांजणांबराबर कोल्हापूर मुक्कामीं पत्र पाठविलें असतां जहाला करार .. .. बितपशील.

१ वलंदेज बंदर कोची याचे बाबद हद्दीचे कोपानीं महाराजा संन्निध बसून बोली केली कीं, स्वामीचा व वलंदजाची गोडी व खुलासा बळकट झाला आहे तो यावत् चंद्रसूर्य तोंवर करार चालावा मध्यें अंतर होऊं नये. .. .. कलम १

१ महाराजांनीं आपणास मालवणच्या बंदरीं वखार बांधावयास जागा दिली आहे तो वेंगुर्ल्यास वखार होती त्यास त्यानें आपला खर्च लावून बांधून द्यावी. वेंगुर्ल्यास पहिलें आपलें चालवीत होते तसें चालवावें. म्हणून विनंती केल्याप्रमाणें करार असे .. .. कलम १

१ जहाज बंदरांत येतां वादळानें शिकस्त जहालें तरि आपले लोक लावून जिन्नस निघेल तो आपला आपल्यास काढून द्यावा त्यास खर्च लागेल तो वरकड बंदराच्या शिरस्त्याप्रमाणें वलंदजानीं आपणाकडून द्यावा. .. .. कलम १

पूर्वीं वेंगुर्ल्यास फैतारी म्हणजे वखार होती ती लुटून नेली त्या गोष्टीबद्दल आपल्या मनामध्यें कांहीं नाहीं. .. .. कलम १

१ आणखी सोईकर वखारीस जागा मागतील त्यास तेथें जागा न द्यावी. जहाजावरून जिनस उतरेल त्याची व येथील जिन्नस भरीत करतील त्याची

जकात घेऊं नये. वेंगुर्ल्यास चालत होतें त्याप्रमाणें चालवावें. ·· ·· ·· कलम १

१ वखारींत कोणी चोरी केली तर त्याचें पारपत्य करावें. कोणी वखारीवर चढाई केली तरि त्यास मारून काढावें. नेक मत्ता आणून द्यावा. ·· ·· कलम १

१ आपणाकडील उदमी माल नेतील त्यांचा पैका न देतां दगाबाजी करतील त्यांचें पारपत्य करून पैका घेऊन आपणास द्यावा व आपले चाकर लोक कोणी पळून जातील ते कबजी मुलुखांत उमगतील त्यास धरून आणून द्यावे ··कलम१

१ आतां या बोलीखेरीज कांहीं बोली असली तरि पुढें होईल. ·· कलम १

एकूण कलमें आठ शालिवाहन शके १६५८ सोळाशें अठ्ठावन्न नियाबाच निगादास्त अय्यद. "मोर्तब." तारीख २९ माहे शव्वाल सुरूसन श्रीतसञ्ञासीन मया व अल्लफ.

[४२१]

सन ११३० फसली. श्री. फेरीस्त नंबर १

वेदशास्त्र संपन्न राजमान्य राजश्री दादंभट बिन पिलंभट उपनाम भट उपाध्ये स्वामीचे सेवेशीं—सेवक चांदोजी घाटगे नाम जाधव व कारकून जंजिरे सिंधुदुर्ग दंडवत विनंती सुरूसन इहिदे अशरीन मय्या व अल्लफ. उपाध्येपणाचा पृथक् तुम्हांस व कृष्णंभट अभ्यंकर महाजन मौजे मालवण यांस पृथक् होऊन जंजिरा आली. त्याजवर हजर मजालसद जमादिलाखरीं सदरहू अश्वारूढ व तट सरनोबत व बारगीर व नायकवाडी लोक मिळून तुमचा त्याचा करीना मनास आणितां तुम्ही व जंजिराच्या लोकांनीं उपाध्येपणाचें वर्तमान सांगितलें कीं महाराज राजश्री थोरले कैलासवासी स्वामी यांणीं राज्य आक्रमण करीत असतां कुडाळ प्रांतास जमाव पाठवून कांहीं मुलूख कबदस्त करितां केवळ प्रांत. मजकुरीं होती. ते समयीं महाराज राजश्री बसनूर प्रांत मोहीम करावया निमित्य आरमाराच्या जमावानिशीं मौजे मजकूर एथें आले. त्या उपर दर्यामध्यें बेट मौजे मजकूर एथें आले. नजीक दृष्टीस पडलें तेव्हां या बेटाचें नांव काय म्हणून पुसिलें, त्यावर कृष्णसावत देसाई व भानजी प्रभुदेसाई प्रांत मजकूर यांणीं सांगितलें कीं या बेटाचें नांव कुरटें. असें सांगितलें. त्यावरी राजश्री स्वामी बेटावरी येऊन जागा पाहिला. तें स्थळ उत्तम विस्तीर्ण आटोप सारखें दिसलें. त्या उपरी रा० स्वामींनीं आज्ञा केली कीं या जागीं बिलंद किल्ला बांधून वसवावा, म्हणून आज्ञा करून किल्ला बांधावयास हुकूम केला आणि आरमारच्या जमावानिशीं राजश्री स्वामींनीं बसनूरावरी मोहीम केली. जंजिरा बांधावयास राजश्री स्वामींनीं मुहूर्त करिते समयीं पंडितराव व उपाध्ये ज्योतिषी होते तथापि आज्ञा केली कीं पेस्तर संपूर्ण प्रांत हस्तगत करणें आहे हें कृत्य होतच आहे. ऐशियास गांवीचा उपाध्या

असावा म्हणून आपणास व आपला मामा जानभट अभ्यंकर उपाध्ये मौजे मजकूर असे दाखल्यास धरून आणून छ १४ जमादिलावल सन खम्मस सितैन मार्गशीर्ष बहुळ २ ते दिवशीं किल्ला बांधण्यास मुहूर्त करून चिरा भूमी मध्यें बसविला, आणि सिंधुदुर्ग असें नांव ठेविलें आणि आपणास व आपला मामा जानभट यांस राजश्री स्वामींनीं सांगितलें कीं, तुम्हीं ब्राम्हण या जागीं सुखरूप राहणें कांहीं शंका मनामध्यें न धरणें. प्रांत मजकूर हस्तगत जहालाच आहे. कांहीं किंचित् अदलशाई कुडाळापासून मामले फोंड्यापर्यंत ठाणीं आहेत तीं दहशत खाऊन जातील. महाराज राजश्री स्वामींचें राज्य प्रबळ होत आहे. चिंता न करणें. म्हणून अभय देऊन सांगितलें. त्याउपर आम्ही एथें राहिलों पळून जावें तर यत्न नाहीं. त्यावर आपला मामा जानभट याणीं आपणास सांगितलें कीं तूं म्हणजे एका पायानें क्षीण आहेस तुझेवस्तु हर कोठें आहेत येवतें असा अर्थ नाहीं. तूं एथें राहणें, जंजिराचे उपाध्येपण चालविणें. जो उपाय होईल त्यावर आपला योग क्षेम करणें म्हणून सांगितलें. त्या गोष्टीस आपण मान्य होऊन या स्थलीं राहिलों. आपला मामा जानभट मालवणीं जाऊन राहिला. महाराज राजश्री स्वामींचें राज्य प्रबळ होऊन कुडाळा पासून फोंड्याकडे वाड शिवेश्वर देवाचे महाल पर्यंत ठाणीं बसविलीं. अदलशाई ठाणीं निःशेष निघोन गेलीं. आपल्या मनाच्या ठायीं निर्धार जहाला जे, या उपर अदलशाईचा प्रसंग होत नाहीं. हेंच राज्य प्रबल जह्यालें. असा निश्चय चित्ताचे ठायीं केला आणि या जागीं राहिलों. त्या उपर आपला मामा जानभट याणीं ही जंजिरां वास्तव्य केलें. परंतु उपाध्यायपणाचा व्यवहार संबंधें जें कर्तव्य तें आपणच करीत होतों. जान भटामध्यें व आपणांमध्यें भिन्नता नव्हती. असें असतां महाराज राजश्री संभाजी राजे तक्तारूढ जहाले त्या उपर सहासात वर्षांनीं शालमताबे फौजेनिशीं प्रांत मजकुरीं आला त्यामुळें संपूर्ण प्रांत उध्वस्त जह्याला. किती एक मनुष्यें तांब्रेनीं धरून नेलीं. तांब्राच्या भयास्तव ज्यास जिकडे मार्ग जहाला तिकडे मनुष्यें निघून गेलीं. जानभट आपला मामा मालवणामध्यें कुटुंबसह होता तो तांब्राच्या धामधुमी कारितां परागंदा होऊन गेले. कुडाळ प्रांतीं संपूर्ण धामधुमी जहाली. त्या उपरांतिक खेमसांवत देसाई प्रांत मजकूर यांणीं महाराज राजश्री स्वामींच्या राज्याची निष्ठा सोडून तांब्राचा अवलंब धरिला आणि तांब्राकडील फौजदार महंमद अब्बस व अबदुल राजखान यांस जमावा निशीं कुडाळास आणिलें त्यांच्या स्वाऱ्या मुलखामध्यें होत्या एकवेळ मौजे मजकुरीं स्वारी येऊन कित्येक लुटी नागाव करून मनुष्यें धरून नेलीं. मौजे मजकुरचे देव श्रीनारायण व रामेश्वर एथें गोवध करून देवस्थानें भ्रष्ट केलीं. जंजिऱ्याच्या मनुष्यांस बाहेर

जावया कारितां मोंगलाच्या भयास्तव सांवताच्या रिस्का करितां जागा नाहीं. कोठून दाणा गल्ला येणें तो राहिला. मनुष्यांस अन्न नाहीं. जो कोणी मूटमर्दीनें दलाकडे जाऊन भाजीपाला आणून उदर पोषण करीत वांचला व कितीएक मनुष्यें जंजिराच्या लोकांचीं मयत जहालीं. असा प्रसंग जाहाल्यावर चाकर लोकां खेरीज जंजिरे मजकुरीं जे कोणी होते ते बिदनूर प्रांतीं जाऊं लागले. ते समयीं जंजिराचा मुद्राधिकार राजश्री कृष्णाजी मोहिते यांस होता. त्याणीं व जंजिऱ्याचा तटसरनोबत व नाइकवाडी याणीं आपणास पुसिलें कीं तूं ब्राम्हण म्हणजे एका पायानें क्षीण आहेस तुझ्यावस्तु कोठें आहेत असें नाहीं. जंजिरामध्यें अन्नाचें दुर्भिक्ष्य जहालें त्याहीमध्यें कर्नाटकांतून वाणी उदमी उकडे तांदूळ आणितात ते कांहीं ब्राम्हणाच्या प्रयोजनाचे नव्हत. आम्ही मराठे लोक भाजीपाला खाऊन धन्याची जागा जतन करीत आहों. आमच्या निठेस फलदाता ईश्वर आहे. आम्हा चाकर लोकांस सुटका नाहीं. तूं ब्राम्हण करनाटकास जाणार तर सुखरूप जाणें. आम्हीं निरोप देत असों. म्हणून आपणास सांगितलें. त्यावर आपण उत्तर दिलें कीं आपण एथें आहां. मागें तुम्हांमध्यें राहून उपाध्येपण करून सुख भोगिलें आणि तुम्हांस कांहीं काल विलग पडल्यावर टाकून जावें ही गोष्ट ईश्वरास बरी मानवणार नाहीं व महाराज राजश्री स्वामींनीं जे समयीं सिंधुदुर्गास मुहुर्त केला ते समयीं आपल्या मामास विचारिलें कीं, येथें ब्राम्हण कोण रहातो. ते समयीं आपला मामा बोलला कीं आपला भाचा द्वादंभट येथें राहून उपाध्येपण करील म्हणून बोलून महाराज स्वामींचे दृष्टीपुढें आपणास उभें केलें. आपण ते समयीं महाराजा सन्मुख बोललों कीं आपण येथें राहून उपाध्येपण करीन म्हणून सांगितलें. ती गोष्ट आपल्या चित्तामध्यें आहे. ते केवळ महाराज स्वामीजवळ मी भाष्य दिल्यासारखी जहाली. त्या गोष्टीस आतां माझ्या हातून आतां अंतर करवत नाहीं. होणार प्राक्तनाधीन आहे. कोठेंही गेलों तरी सुटणार नाहीं. असें असतां ही जागा टाकून आपण जात नाहीं. तुम्हाबरोबर जसें होईल तसें होऊं म्हणून बोललों. त्या उपर जंजिऱ्याचे नायकवाडी याणीं व लोकांनीं आपलें समाधान केलें कीं, आह्मा निमित्य तुम्हीं म्हणून इतका निर्धार केला त्यास आम्ही जें अन्न मिळवूं त्यामध्यें तुमच्या प्रयोजनाचे सुरई तांदूळ व नाचणे जे मिळतील ते तुमच्या कुटुंबास देऊन भाजीपाला आणूं त्यांतील विभाग तुजला देऊं म्हणून समाधान करून सांगितलें. त्यावरून आपण राहिलों. त्यास जंजिऱ्यामध्यें पांच वर्षें पर्यंत मोठें महारण व कांडील दुःखामध्यें गडकरी यांच्या घरीं लग्न मुहूर्तें, हव्यकव्य, बरें वाईट जो प्रसंग जहाला तो संपादिला. ज्यानें आपल्या उचितानें जे दिलें तें तितकें घेऊन लक्षशः मानिलें. न्यून पूर्ण बोलिलों नाहीं. कार्य निमित्तें

जे सर्व प्रसंग धामधुमीकरितां तुटका जहाला असेल तो पदार्थ द्यावयास हे लोक अनमान करणार नाहींत. पदरीं नाहीं तेव्हां मजलाच कोठून देणार? असें चित्तामध्यें मानून कार्य प्रसंग संपादिले. कोणाचेंही न्यून पडू दिलें नाहीं. व कोणा समागमें खटला न केला. याप्रमाणें पांच वर्षें दुःखाचीं घालविलीं. उपरांतीक सुभिक्ष प्रसंग होत चालला. महाराज राजश्री राजाराम चंदी प्रांतीं असतां राजश्री रामचंद्र पंडित अमात्य विशाळगडीं राहून संपूर्ण तांब्र कोंकण प्रांत प्रवेश केला होता त्यास दहशत लावून निःशेष घालविला. कुडाळ प्रांतही राजश्री नरहर कृष्ण मुतालिक दिमत पंत प्रतिनिधी व राजश्री सखोजी नाईक जगताप यास जमावा सद्वर्तमान पाठवून खेमसांवत यांस हातीं घेऊन कुडाळीं मोंगल होता तो पराभवातें पावविला. प्रांत मजकूर कबदस्त जहाला. मनुष्यास जाण्यास व यावयास मुलुखगिरी मध्यें रहावयास जागा जहाला. सुभिक्ष कालदृष्टीनें पाहिला. त्या उपरांतिक ईश्वरी इच्छेनुरूप होणारा सारखें कालचक्र प्रसंग सन आर्बातिस्सैन या मध्यें महाराजांचा प्रसंग जांजिरा प्राप्त जहाला. ते समयीं उपलग मनुष्यें जितकीं होतीं तितकीं कांहीं मेलीं व कांहीं गेलीं. जांजिराच्या लोकांचीं तर घरें बुडालीं ते समयीं आपण जातों तर कोणी नको न म्हणतें. परंतु आजपर्यंत येथें राहून काळ दुष्काळ काढून या लोकांस सोबत दिली. त्यास अशा प्रसंगास टाकून गेल्यावर ईश्वर बरें पहाणार नाहीं, म्हणून निर्धार करून पाहिला. होणार प्रसंग चुकत नाहीं परंतु कांहीं बुद्धिवाद सांगावा, दैवी, मानवी उपाय करून अरिष्ट दूर करावें, म्हणून लोकांस व सुभानजी नलवडे मुद्राधिकारी यांस सांगितलें आणि कितीएक शांति केल्या, व मौजे मजकूरचे देव तांब्र यानीं भ्रष्ट केले आहेत त्यांची ही अर्चा शुद्ध करावी म्हणून सांगितलें आणि दोन देवस्थानें अर्चा शुद्ध शास्त्र संमतें बोललीं आहेत त्याप्रमाणें करून देवस्थापना केली. त्या वरून मौजे मजकुरचे ग्रामस्थ यांनीं देवासंन्निध उभें राहून संकल्प केला कीं, देवा तुझी स्थापना या ब्राम्हणानें केली हा मौजे मजकुरचा उपाध्या परंतु या समयीं अधिक कांहीं द्यावें म्हणून समस्त ग्रामस्त मिळून दोन देवालयांचा अभिषेक आपणास देऊन वृत्तिभूमीपत्र करून दिलें. उपाध्येपण गांवचें व किल्याचें इस्तकबील पासून आजपर्यंत करीत असों. असें असतां कृष्णंभट महाजन जानभटाचे गोत्र पुरुष हे मौजे मजकुरीं येऊन राहून आपणा समागमें. उपाध्येपणाचा खटला करूं लागला. . त्यास पहिल्या पासून सदरहू वर्तमान विदित केलें आहे मनास आणून समजुती करावी. म्हणून तुम्हीं हजर मजालस करीणा सांगितला व जंजिराचे गोतदिमत तवरनोबत नाइकवाडी लोक गांजवळही हजर मजालस आणितां त्यांनीं सांगितलें कीं, महाराज राजश्री थोरले कैलासवासी स्वामींनीं जांजिरा

बसविला त्या दिवसादारभ्य आजपर्यंत दादंभट उपाध्ये आम्ही जाणत आहों आमच्या घरचा मुहूर्त सोहळा, हव्यकव्य, कोणी केलें कोणाची प्रथम पिढी, कोणाची दुसरी व कोणाची तिसरी अशा तीन पिढ्यापर्यंत हा उपाध्या, आम्ही याचे शिष्य, दुसरा पदार्थ नाहीं. हल्लीं कृष्णंभट महाजन जानभटाचा गोत्रज म्हणून उपाध्येपणास भांडतो. तर ग्रामसंबंधिक उपाध्यपण बहुतकाळ दादंभटानीं चालविलें आहे. त्यास मौजे मजकूरचा उपाध्या जानभट त्याचा गोत्रज कृष्णंभट त्यास ग्राम संबंधें उपाध्येपण जें असेल तें दादंभट याणीं व कृष्णंभटानीं समजून रहावें. जंजिराचे उपाध्यपण दिवाण संबंधिक व जितक्यांचा याणीं व वाणी उदमी सावकार व सावकारी तोडेल व बनेतुम इतक्यांचें उपाध्येपण दादंभट याचें आणि यांणींच आजपर्यंत उपाध्यपण चालविलें. कित्येक महार्णवाचे प्रसंग सोसिले. आम्हा लोकांबराबर कितीएक काल दुष्काळ काढिला. भाजीपाला खाउन सोबत दिली. आमचा काळ तुटका जे समयीं जहाला ते समयीं आम्ही जितकें दिलें तितकें लक्षशहा मानून आमच्या घरचीं कार्यप्रस्तें केलीं. महामारीचा प्रसंग जहाला. ते समयीं हा ब्राम्हण जिवंत राहून मारीचें भय न धरितां कितीएक प्रकारें शांतीकर्में केलीं अरिष्ट निरसन होऊन त्यामुळें आमचे कांहीं जीव वांचविले. मौजे मजकुरचीं देवस्थानें भ्रष्ट जहालीं होतीं तीं या ब्राम्हणानें अर्चा शुद्ध करून स्थापना केली. इतकी खस्त खाऊन आजपर्यंत उपाध्येपण केलें. जंजिराचें उपाध्येपण म्हणजे आम्हा लोकांचें तें आम्ही तीन पिढ्यांपर्यंत वडिलां पासून या ब्राम्हणास दिलें आहे व दिवाण संबंधीं कार्य प्रस्त प्रसंगोचित होईल तेंही या ब्राम्हणाचें म्हणून लोकांनीं तुमचें वर्तमान सांगितलें व तुम्ही सदहू वर्तमान सांगितलें त्यावरून मनास आणितां, तुमचा भोगवटा मनास आणितां जंजिरा यास मुहूर्त केल्या पासून साठवर्षें झालीं त्या दिवसादारभ्य उपाध्येपण करून जंजिऱ्यास राहून कितीएक काळ दुष्काळ काढून भाजीपाला खाऊन गडकरी यास सोबत दिली, त्यांच्या घरचीं कार्य प्रस्तें संपादिलीं. ज्याणें जें आत्म संतोषें दिलें तितकें दातृत्व घेतलें, न्यूनपूर्ण कांहीं न ह्मणीलें. व महामारीचा प्रसंग जहाला ते समयीं जंजिऱ्यांत राहून भय न धरितां किती एक शांती करून आरिष्ट दूर केलें. मौजे मजकूरचे देव भ्रष्ट झाले त्यांची स्थापना केली. असे किती एक श्रम साहस या जागीं केले. या कारितां जंजिऱ्याच्या लोकांनीं विनंती केली कीं, दादंभट उपाध्या याच्या उपाध्ये पणास दुसऱ्यास संबंध नाहीं व आम्ही लोक कांहीं दुसऱ्या ब्राम्हणास उपाध्या असें म्हणणार नाहीं. आमचें वचन उपाध्ये पणाचें या ब्राम्हणास दिल्याचें गुंतून गेलें. आतां कांहीं भय नाहीं म्हणावें असें नाहीं परंतु यागा पुढें

उपाध्यपणाचें पत्र असावें तें करून द्यावें. आम्ही त्यास साक्षी असूं. पुढें आमच्या वंशीं जो कोणी होईल त्याणीं दादंभटास व याच्या पुत्र पौत्रादि संततीस भजून आपल्या घरचें कार्यप्रस्त होईल तें याजपासून करवावें. ये विषयीं अंतर करील त्यास काशी विश्वेश्वराची शफत. असें असून चुकेल तो आमच्या वंशींचा नव्हे म्हणून शफत पूर्वक बोलले. आणि सर्वांनीं विनंती केली कीं, त्याजवरून व तुमचे श्रमसहास हस्तक बील पाहिल्या पासून केले व तुम्हीं उपाध्यपण जंजिऱ्याचें बहुत काल केलें आहां, परंतु पत्र असावें ही गोष्ट आम्हांस समजून व लोकांनींही तुमच्या विषयीं विनंती केली त्याजवरून जंजिऱ्याच्या उपाध्ये पणाचें पत्र करून दिलें असे. तुम्ही व तुमच्या पुत्रपौत्रादि वंश परंपरेनें जंजिऱ्याचे उपाध्येपण दिवाण संबंधिक व लोकांच्या घरचें करीत जाणें. जंजिराचे उपाध्येपणास दुसऱ्यास संबंध नाहीं. आपलें समाधान असूं देणें. मौजे मालवण येथील ग्राम संबंधिक उपाध्येपण आहे त्याचा अनुभव तुम्हीं व कृष्णंभट महाजन घेत जाणें. जाणिजे छ १६ माहे रज्जब हे विनंती. " मोर्तब असे. "

[४२२]

सन ११२८ फसली. श्री फेरिस्त नंबर ५

याद्दी स्मरणार्थ सुरुसन तिस्सा अशर मय्या व अल्लफ. शके १६४० राज्याभिषेक शके ४५ वाकनिशीस पूर्वी लिहिलें जे. राणोजी चव्हाण हे पूर्वी शककर्ते महाराज याजपाशीं चाकरीस होते. पायीं शिपाई मर्द किल्ले वे च घेतला उपयोगी बहुत दिवस सरकारी चाकरी उमेदीनें करूं लागले. सरकारही वाढवीत चालले. मालोजी घोरपडे हे [व] चवाण आप्त. एक विचारें सरकार चाकरी करीत होते. गाळमोटावर सरकार कामावर आले. याचा पुत्र विठोजी चव्हाण लहान होते. मालोजी घोरपडे याणीं मुलाविषयीं सरकारांत अर्ज करून मुलाचा बंदोबस्त करून रायगडीं असामी देऊन ठेवि... पुढें थोर होत चालला त्यास आपल्या बराबर वागवून सरकार काम करवीत. पुढें संभाजी महाराज किल्ला पन्हाळा येथें राहिले. त्याज पाशीं फौजेंत घोरपडे कांहीं स्वारांनिशीं होते. आपल्याबराबर विठोजी चव्हाण यासही स्वार करून देऊन आपल्या बराबर चाकरी करवीत होते. पुढें मालोजी घोरपडे यांचा काळ जहाला. त्यास पुत्र तिघे. त्यांत प्रमुख ज्येष्ठ संताजी घोरपडे व विठोजी चव्हाण हे मिळून एक विचारें चाकरी करीत होते. शककर्ते यांच्या अखेर व संभाजी महाराज यांच्या अखेरपर्यंत चाकरी केली. नंतर राजाराम साहेब यांच्या कारकीर्दीत संताजी घोरपडे व विठोजी चव्हाण यांणीं तुळापूरच्या मुक्कामीं जाऊन पादशहा यांच्या फौजेवर छापा घालून पादशहाच्या डेऱ्याचे कळस सोन्याचे घेऊन राजाराम साहेब याजपाशीं

विशाळगड मुक्कामीं आणून नजर केली. त्या समयीं घोरपडे तिघा बंधूंस किताबती देऊन विठोजी चव्हाण यास किताबत समशेर बहाद्दर म्हणून देत असतां त्याणीं अर्ज केला कीं, " महाराज, पूर्वी आमचे वडील मोंगलाईंत चाकरी करीत होते त्यास हिम्मत बहाद्दर ही किताबत होती ती द्यावी. " ह्मणून अर्ज केला तेव्हां संतोष होऊन माहाराज यांणीं हिम्मत बहाद्दर ह्मणून किताबत दिली. साडेतीन वस्त्रें, कंठी, शिरपेंच, तोडा याप्रमाणें दिले आणि घोरपडे यांसही देऊन नंतर हिम्मत बहाद्दर विठोजी चव्हाण यास दिले. शके १६१० विभवनाम संवत्सरे श्रावण शुद्ध ५ सोमवारीं वस्त्रें जहालीं. रामचंद्रपंत अमात्य यांचे दिमतीस स्वाधीन केले. नंतर चंदी मुक्कामीं काजकामें बहुत केलीं. जुलफुकारखान याणीं चंदीस वेढा शके १६१७ सालीं घातला. तेव्हां महराराज निघोन देशीं यावयाच्या संधींत शके १६१८ बेंगलूर तालुक्यांत लढाई जहाली तेथें विठोजी चव्हाण पडले. त्याचे पुत्र उदाजीराव चव्हाण यास स्वारींत हिम्मत बहाद्दरीचीं वस्त्रें दिलीं. वयवर्षे १६. याचे धाकटे बंधु सारेंच कुटुंब चंदीस होतें त्यांत होते. पुढें विशाळगड मुक्कामीं स्वारी येऊन नंतर सिंहगडास महाराज जाऊन फौज जमा करून शाहू महाराज व येसूबाई साहेब वगैरे मंडळी पादशाहाचा मुक्काम अवरंगाबादेवर होता तेथें बेगम याजपाशीं मंडळी शाहू महाराज सुद्धां होते ते हस्तगत करावे म्हणून राजाराम महाराज यांणीं अवरंगाबाद मुक्कामीं जाऊन छापा घातला. परंतु शाहू महाराज हस्तगत झाले नाहींत. राजाराम साहेब माघारे सिंहगडास येऊन काळ जाहला. शके १६२१ प्रमादिनाम संवत्सरे फाल्गुन वद्य ८ स. नंतर ताराबाई साहेब व शिवाजी महाराज, कारभारी रामचंद्रपंत अमात्य, मिळून राज्य करूं लागले. त्याजपाशीं उदाजी चव्हाण चाकरी करीत होते. त्याजकडे तालुका विजापूर व ठाणें व अठरा परगणे मणगुत्ती सुद्धां जुनाट शिरोळ, रायबाग वगैरे ठाणीं व खेडीं होतीं. पुढें देशीं शाहू महाराज शके १६२९ सर्वजित्‌नाम संवत्सरीं आले. नंतर आईसाहेब यांचा व त्यांचा कलह वाढत चालला. त्यांत ताराबाई साहेब यांचे पुत्र शिवाजी महाराज यांचा काळही जहाला. संभाजी महाराज मोंगलाईंत जाऊन खटपट केली. तिकडून सिद्ध जहालें नाहीं. देशीं येऊन पन्हाळ्यास जाऊन उदाजीराव चव्हाण यांच्या हातून दंगा करवूं लागले. ह्मणून शाहू महाराज यांणीं श्रीपतराव प्रतिनिधी व धनसिंगराव जाधव सेनापती यांस रवाना केलें. उदाजीराव चव्हाण शिराळें गुमट ऐथें होते. तेथें येऊन वेढा घातला. या संधीस संभाजी राजे कुटुंब सुद्धां श्रीनरसोबाच्या वाडीस जावयास निघाले होते तेथेंच उदाजी चव्हाण त्याच्या कुमकेस गेले. शिरोळ येथील वेढा उठवून

उदाजी चव्हाण यास ठाण्यांतून लश्करांत आणिलें. नंतर दुसरे दिवशीं पुन लढाई झाली तेव्हां यांचा मोड जहाला. चव्हाण सुद्धां निघून महाराज पन्हाळ्यास आले. जाधवराव व प्रतिनिधी यांणीं बुणगे लुटलें. महाराज यांच्या उभयतां मातुश्री यांची भेट घेऊन सन्मान केला. राजस बाईसाहेब व संभाजी महाराज यांचें कुटुंब सुद्धां पन्हाळ्यास रवाना केलें. ताराबाई साहेब तुम्हांपाशीं रहातें म्हणाली म्हणून सातान्यास घेऊन गेले. नंतर शाहू महाराज व संभाजी महाराज यांचा तह शके १६९२ त झाला. नंतर उदाजी चव्हाण संभाजी महाराज यांजकडे राहून शाहू महाराजांच्या राज्यांत दंगा करूं लागले म्हणून शाहू-महाराज यांणीं आपल्याकडे नेऊन अथणी विजापूर देऊन ठेविलें असतां दिलेले अजमीर जवळा याची कुमक करूं लागले. सबब शाहू महाराज यांणीं रागें भरून याची खोड जात नाहीं म्हणून बाजीराव पेशवे पारपत्यास पाठविले. ते मिरजेस आल्यावर उदाजी चव्हाण पळून मोंगलाईंत गेले. त्याजकडील तालुका पेशवे यांणीं घेऊन बंदोबस्त करून सातान्यास गेले. या नंतर शाहू महाराज यांच्या अखेरीपर्यंत देशीं आले नाहींत. नंतर नानासाहेब भाऊसाहेब पेशवे यांच्या कारकीर्दींत उदाजी चव्हाण यांस मोगलाईतून घेऊन आले. त्यांस सरंजाम देऊन ठेविलें. थोडक्याच दिवसांत मिरज प्रांतीं एका खेड्यावर रोखा केला. गांवकर यांणीं रोखा टाकिला. याजवर दल स्वारी केली. त्या ठाण्यावर घोडीस गोळी लागली. घोडी उधळली. रिकिबींत पाय अडकून डोचकें फुटून मेले. उभयतां पुत्र विठोजी चव्हाण व प्रीतीराव चव्हाण मोग-लाईतून देशीं येऊन डिगरजेस राहिले. विठोजी चव्हाण डिगरजेस नेहमीं राहिले. प्रीतीराव चव्हाण करविरीं शिवाजी महाराज याजपाशीं येऊन राहिले. पूर्वीं लि-हिलेला शके १६४० च्या मधील सालांत चव्हाण प्रकरणीं हकीकत वाकनि-शींत लिहून ठेविली आहे. सुरूसन अर्बातिस्सैन मय्या व अल्लफ. ते दिवशीं लिहून ठेविलें.

[४२३]

सन ११९७ फसली. फेरिस्त नंबर ९ तालीक.

नबाब हैदर अलीखान बहादर शादकाम व मकर्जीयुलमराम बाशंद.

आमारत व अयालत मर्तबत शौकत व हशमत मंजीलत खान आजी-मुशान बाज ईपियाक फिरावां मशहूद आंके येथील खैर आफीयत जाणून आ आमारत पन्हाह कडील खैरयत कलमी करून शादमानी रूयदाद होय तें केलें पाहिजे. दरिविला आ आमारत पन्हाहा कडून अज्जम परशराम बल्लाळ व आनंदराव

१. हें व पुढील कागदपत्र राजश्री विष्णु धोंडदेव भागवत वीरमाडकर कोल्हापूरचे रहिवाशी यांणीं नकला करून पाठविले. भागवत यांचे आम्ही आभारी आहों.

व्यंकटेश व राघो विठ्ठल व बाळजी विठ्ठल या हमराह खत खुषनमत बमय एक जजिर फिल व जवाहीर व खीलअत पारचे बरहुकूम याद दास्तपईर साल केलें तें इजार समयीं पोंहचून कलमी केला मतालिब मुफशील जाहिरीस पोंहचला, व जबानी रुबरू मशारूनइल्हे याणीं राज कारणाचा मजमून मुफशिल पोशिदा अर्ज केल्यावरून बिसयार खुषवक्ती हांसील जहाली. इनशा अलाहुता आला दसरा होतांच आ अमारत पन्हाहा बमये भारी फौजेनिशीं त्या जिल्यास येत असों. हस्बदील खवाह मतालीब हांसील होतील म्हणून बयानवार कलमी केलें तें मालूम जहालें. पेशजी आअमारत पन्हाहाचें येणें बमै तोफखाना भारी फौजेनिशीं तुंगभद्रा पार होतांच मजल दरमजल कूच करून दरपेश आलों असतां म्हणजे दिलखवाह मतालिब कार सुरत पिजीर होऊन उमदा कार कामें हांसील जहालीं असतां बरसातचे बारशीच्या जोरामुळें माघारी कूच करून गेलों. फिलहाल मसलहातीचे रोज आनकरीब येऊन पोंहचतील दरीनजकी आअमारत पन्हाहानीं दसरियाच्या मुहुर्तानें कूच करून दरमजल तुंगभद्रा पार होऊन जलदीनें या जिल्ह्यास येऊन पोंहचावें. हेंच इतिजारी आजहाद आफजूल जाणून फंद आमदनकाफिरत अज्जम रघुनाथराव पंडित यांची स्थापना स्वस्थळास करावी हा इरादा हरदूतर्फेनें बस्तर आहे बई सबब आअमारत पन्हाहाचें येणें या तर्फेस भारी फौज तोफखाना सुद्धां जहालियानें महाराजांचा व आ अमारत पन्हाहाचा इतिफाक होतांच बारभाईस तंबीह पोंहचून पंडित मशारूनइल्हे यांची स्थापना केली जाईल व बस्तर मसलहातीचीं कारकामें घडून येतील ये बाबेचा कितेक मुफशिल हुकूम फरमावणें तो कयकूलें मराहमत यशवंतराव शिंदे सर सुभेदार यास फरमाविला आहे. मताबिक हुकूम कलमी करतील त्याजवरून मालूम होईल. त्या मवाफिककार सुरत पिजीर होऊन आअमारत पन्हाहाचे आमदन या जिल्ह्यास जलदीनें होय तें करावें. जियादचे निगाआदय आयाम बकाम शादमानी मुदामबाद.

सदरहू खत रवाना छ १९ माहे शाबान सन आर्बा सब्बैन मय्या व अल्लफ. (सन ११८३ फसली.) मुक्काम करवीर नबाब बहादर याजकडून हत्ती आला त्याचें नांव हुजूरून सैदबक्ष म्हणून ठेविलें होतें.

[४२४]

महाराज बुलंद दरजे शिवाजी राजे छत्रपती हमखैरखुषवक्त व कामयाबाबषंद.

उब्बहत व शौकत पन्हाह एकबल व इजलाल दस्तगाह कुंद वैराजहाय समूळ अलमकाज बाआंदन इजदर इस्तियाक फिरावांमषोध आंकी येथील खुषी जाणून आपलीषादमानी हमेषा कलमी करीत यावें दरिविला खत मसतर

१. रघुनाथ बाजीराव यांस गादीवर बस- | विण्याविषयीं हें पत्र आहे.

नमत पाठविलें तें पोंहचून मजमून मालूम जहाला. अज्जम बहीरजी नाईक गाइकवाड व बाळाजी विठ्ठल यांस पाठविलें आहेत. फौजेच्या खर्चाबद्दल ऐवज पाठवावा आम्हींही कूच करून त्या जिल्ह्यास यावें असें कलमी केलें होतें. तरी पेशजी येथून भारी फौज बंकापूर त्या जिल्ह्यास रवानाकरून पाठविली असतां बारभाई यांजकडील पांडुरंग षकी वगैरे फौज सुद्धां साळसीवरी येऊन नमूद जाहले. याजकरितां लढाई होऊन बारभाई यांची फौज गारत होऊन पांडुरंग षकी वगैरे नासरदार पाडाव आलेला मजकूर आपणासही मालूम जहाला असेल. हल्लींही येथून भारी फौज रवाना करून पाठविली असे. आम्हींही निघावयाची तयारी करविली होती. मोहरमचा अषुरा नजदीक पोंहचला याजकरितां तहकूब जहाली. इनशा अल्ला हुता. आकब आंदाज अषुरा कूच करून अनकरीब त्या जिल्ह्यास येत असों. आपणाकडून आले बहीरजी गायकवाड व बाळाजी विठ्ठल बंकापुरास बाजीराव बरवे कडेस येऊन पोंहचले. एथून ऐवज आपणाकडे पाठवावा तरी ऐवज घेऊन जाण्याबद्दल तेथून इतबारी मजाम रहादाट जाणणार दोन तीनशें स्वारांस बंकापुरास पाठवून द्यावे म्हणजे त्याच सवारांबरावर ऐवज देऊन आपणाकडेस पाठवीत असों. आपण तेथें भारी फौजेचा जमाव करून बारभाई यांच्या फौजेस खूब तंबीह करीत जावें आणि तिकडीलही मारून खंडण्याही करीत जावें. इतक्यांत आम्हींही भारी फौज व भारी तोफखाना सुद्धां अनकरीब येत असों. हमेषा आपली शादमानी कलमी करीत यावें. ज्यादा लिहिणें काय असे. हे किताबत. .. .. ..

पैवस्ती छ २५ माहे मोहर्म सुरुसन सब्बा सब्बैन मय्या व अल्लफ. (सन ११८६ फसली इसवी सन १७७६ मुक्काम पन्हाळा.

[४२५]

राव अज्जम यशवंतराव शिंदे सर सुभेदार दाम मोहबतहू—

मोहबत व मुवदत पन्हाह खुलत व मालात दस्तगाह बाद आअज इस्तियाक फिरावा मशहूद आंके येथील खुषी जाणून आपली शादमानी हमेशा कलमी करीत आला पाहिजे. दरिवीलाखत पाठविलें तें पावलें. मजमून मालूम जाहला. अज्जम बहीरजी नाईक गाईकवाड व बाळाजी विठ्ठल यांस पाठविलें आहेत. फौजेच्या खर्चाबद्दल ऐवज पाठवावा व आम्हींही कूच करून त्या जिल्ह्यास यावें असें कलमी केलें होतें. तरी पेशजी एथून भारी फौज बंकापूर त्या जिल्ह्यास रवाना करून पाठविलें असतां बारभाई यांजकडील पांडुरंग षकी वगैरे फौजेसुद्धां साळसी[४] वरी येऊन नमूद जहाले.

---

३. बारभाई = कारभारीपक्ष. (बापू, नाना, हरिपंत, त्रिंबकरावमामा वगैरे बारा असामी.)

४. वरील पत्रांत 'साळशी' असें आहे.

याकारितां लढाई होऊन बाराभाई यांच्या फौजा तमाम गारत होऊन पांडुरंग[५] षकी वगैरे नासरदार पाडाव जहाल्याचा मजकूर आपणासही मालूम जहाला असेल. हल्लींही येथून भारी फौज रवाना करून पाठविली असे. आम्हींही निघावयाची तयारी करविली होती. मोहरमचा अषुरा नजदीक पोंहचला याकारितां तहकुब जहालें. इनशाह आल्ला हुता. आदबा आदज अषुरा कूच करून अनकरीब त्या जिल्ह्यास येत असो. आपणाकडून आलेले बहीरजी गाइकवाड व बाळाजी विठ्ठल बंकापुरास बाजीराव बर्वे कडेस येऊन पोंचले. एथून ऐवज पाठवावा तरी ऐवज घेऊन जावयास तेथून इतबारी मजाम रहाबाट जाणणारे दोनशें सवारांस बंकापुरास पाठवून द्यावें म्हणजे त्याच सवारांबराबर ऐवज देऊन आपणाकडे पाठवीत असों. आपण तेथें भारी फौजेचा जमाव करून तिकडे बाराभाई यांच्या फौजेस खूब तंबीह करीत जावें आणि तिकडील मुलूकही मारून खंडण्याही करीत असावें. इतक्यांत आम्हीही भारी फौजेसुद्धां अनकरीब येत असों. हमेषा आपली षादमानी कलमी करीत यावें ज्यादा लिहिणें काय हा——

पैवस्ती छ २५ माहे मोहरम सुरुसन सब्बा सब्बैन मय्या व अल्लफ सन ११८६ फसली. (सन १७७६ इसवी.) मुक्काम करवीर.

[४२६]

निशानबुल इमकान नवाब बहाद्दर रोजे आफजूबांद.

छ दौलत व एकबाल पन्हाहा इजलाल दस्तगाह आजिजानीब सादिकूल एखलास यशवंतराव शिंदे सरसुभेदार बाआंदज इबराज मरातीब एखलास मशहूद जमीर लुत्फत खमीर गर्दानिदः मैआर्यद के दरिवीला आयकबल पन्हाहानीं खत खुष नमत मिरसूल केलें तें नेक वक्तीं पोंहचून कलमी केला मजमून बयादवार मालूम होऊन विषयार खुष वक्तीं हांशील जहाली. आयकबल पन्हाहाचें येणें या जिल्ह्यास अनकरीब भारी फौज व तोफखाना सुद्धां व्हावें व फौजेच्या खर्चाबद्दल ऐवज जलदीनें येऊन पोंहचावा बई सबब पैदरपै तीर्थस्वरूप महाराज मातुश्री धनी साहेबांनीं व महाराजांनीं कलमी करून पाठवीत असतां नवाब बासवानिविरस्तुबुदैक येथून भारी फौज रवाना करून पाठविली असे व आयकबल पन्हाहाची तयारी करविली असतां मोहरमचा आषुरा नजदीक पोंहचला बई सबब तहकूब जहाली. इनशाह आल्ला हुता आलाबाद आनुषुरा कूच करून अनकरीब या जिल्ह्यास येत असों. ऐवज घेऊन जावयाबद्दल एथून इतबारी मजाम रहाबाट जाणणारे दोनशें सवार बंकापुरास पाठवून द्यावे म्हणून कलमी केल्यावरून श्रीमन्महाराज धनीसाहेबास खुशाली बखुशाली रूयदाद जहाली. अशास आषुरा खतम होतांच

५. पांडुरंगराव पटवर्धन असावे. हे हैदराकडे पाडाव सापडले होते.

आयकबल पन्हाहानीं भारी फौज व तोफखानासुद्धां खुद्द कूच दरकूच जलदीनें निघून बंकापुरास यावयाचें करावें. अज्जम बाजीराव बरवे याजकडे कित्येक पोषीश मसलतीच्या मजमूना वास्ते अज्जम राघो विठ्ठल यास फिरस्ताद केलें असत. त्या हमराह दोनशें सवार देऊन पाठविले असत. तरी तेथें येऊन पोहोंचतांच जुदतर खर्चाची मदत इमदाद पोख्ता ऐवज देऊन रवाना करून पाठवावें. मसलतीचा वक्त हाच आहे. अशांत आयकबल पन्हहानीं व फौज येऊन पोहोंचावें. हुजूरचे फौजेचा जय आहे. हरदु इतिफाकेकडून फितुरी यास तंबीह पोंहचून दिलखवाह मतलब हांशील होतील. बारशीचे रोज नजीक न पोंहचले तों आयकबल पन्हहाचें येणें होऊन मसलत हांशील होई तो अर्थ करावा. हरएक बाबे आपली खातरजमा बकरार राखून यावयाविषयाचीं अंदेशा खातरेंत न आणतां नुद आयकबल पन्हहानीं या जिल्ह्यास तसरीफ फर्मावावी. जियादय बजुशौकचे निगास्त आयद आयाम कामरानी मुद्दामबाद.

[४२७]

सन ११८९ फसली. सन १७७९ इसवी. तालिकेची नक्कल फेरिस्त नं० १

यादी श्रीमन्महाराज राजश्री छत्रपती स्वामींचे शेवेसीं करार होऊन यावे.

प्रांत हुकेरी तालुका व मनोळी तालुका व फुटगांव व प्रांत कागल व रायबाग प्रांत पेशजी चालल्याप्रमाणें चालवें. मध्यें सांगणारांच्या गोष्टींवरून विपर्यास पडला. पुढें होणार नाहीं. याप्रमाणें करार करून शफत पूर्वक पत्रें यावीं कलम १

तालुका मनोळी येथील सरकार अंमल वगैरे फटगांव व मुकासाबाब व लगडपट्टी व कमतकट्टे वगैरे अंमल चालत आला त्याप्रमाणे हुजूर [illegible] आलीकडे सावनूरकर नबाब व हैदर नबाब व नवलगुंदकर देसाई व [illegible]रकर देसाई यांजकडे ठाणीं व गांव वगैरे अम्मल व बाब ज्या ज्यांजकडे असतील त्या हुजूर सोडून द्याव्या. .. .. कलम १

हुकेरी तालुका झाडून जराबाजरा यावा. ज्या ज्यांजकडे ठाणीं व गांव व बाबी ज्या असतील त्यांतील न राहतां झाडून हुजूर यावें. .. .. कलम १

प्रांत रायबाग झाडून जरा बाजरा हुजूर यावा. ज्या ज्यांकडे ठाणीं व गांव वगैरे बाबी ज्या असतील त्यांतील कांहीं न राहतां झाडून हुजूर यावें. .. कलम १

प्रांत कागल झाडून जराबाजरा हुजूर यावा. ज्या ज्यांकडे ठाणीं व गांव वगैरे बाबी ज्या असतील त्यांतील कांहीं न राहतां झाडून हुजूर यावें. .. कलम १

फुटगांव वगैरे फुटगांव झाडून जराबाजरा हुजूर यावें. ज्या ज्यांकडे ठाणीं व गांवें असतील त्यांतील कांहीं न राहतां झाडून हुजूर यावें. .. .. कलम १

हुजुरून बोली करितां प्रधान पंतांकडे आज्ञा करून ज्या ज्यांस पाठविले त्यांणीं सदर्हू तालुक्यांतील गांव घेतले असतील ते झाडेनिशीं हुजर यावे. कलम १

स्वामींच्या पायांशीं कोणी अमर्याद वर्तणूक केली तरी स्वामींच्या आज्ञे प्रमाणें तुम्हीं त्यास शिक्षाकरून स्वामींच्या आज्ञेत वर्तणूक करीत असें करावें. कलम १

देशक व देशपांडे, पाटील कुळकर्णी वगैरे वतनदार व इनामदार व सरंजामी वगैरे स्वामींच्या राज्यांतील तुम्हांकडे व तुम्हांकडील तालुकेदारांकडे कोणीं आल्यास इनसाफाविषयीं व हरएक विषयीं पक्षपात न धरितां स्वामींच्या सेवेसीं पाठवून द्यावे. .. .. कलम १

जरीपटके व दोन हत्ती हुजुरून नेले आहेत ते हुजूर द्यावे. .. .. कलम १

स्वामींमध्यें व तुम्हांमध्यें हरकोणी विपर्यास वारंवार पाडतात येविषयीं शफतपूर्वक विपर्यास न येई असें करावें. .. .. कलम १

भगवंतपंत व शेषोपंत यांणीं हुजूरचीं आज्ञापत्रें नेलीं तीं व प्रधानपंतांकडील उभयतांकडे आहेत तीं व रामचंद्र महादेव, बाळाजी केशव, यांजकडे गोपाळभट याच्या विद्यमानें हुजूरचीं आज्ञापत्रें व सावकारी पत्रें व मनोळीच्या सनदा व दरम्यान गिरीचीं पत्रें व सनदा आहेत तीं व आप्पाजी श्यामजी व महादेव भट यांच्या विद्यमानें सावकारी पत्रें व हुजूरचीं आज्ञापत्रें आहेत व प्रधानपंतांकडील करारांचीं पत्रें आहेत तीं हुजूर यावीं. .. .. कलम १

स्वामीकडील जंजिऱ्याचे व जंजिरें निसबतचे आरमार व किल्लेकोट यांस तुम्हांकडून व तुम्हांकडील तालुकदाराकडून हरएक विषयीं उपसर्ग होऊं नये.

तालुके विजयदुर्गाकडील ऐवज बाळाजीपंत यांणीं करार केला आहे त्या प्रमाणें सरकारांत यावे. .. .. कलम १

कराराप्रमाणें इनामपत्रें राजश्री प्रधानपंत व बाळाजी जनार्दन यांचीं स्वामींचे सेवेसी यावीं .. .. कलम १

सरंजामी व देशमूख व देशपांडे व इनामदार यांजकडून ऐवज इसन्नेसितैनांत व सन अर्बासितैन सालीं नजरे दाखल ऐवज घेतला असेल त्याप्रमाणें ऐवज हुजूर यावा. व त्यांणीं रयात केली असेल तोही ऐवज हुजूर यावा येविषयीं तुम्हांकडून त्यांशीं ताकिदी निष्ठुर असाव्या. तुम्हांकडून दिक्कत नसावी. कलम १

करविरावरी महादजी शिंदे आले ते समयीं करारदारांच्या यादी व सरकारचीं पत्रें व कागदपत्र कतबे व अकरा लक्षांचा कतबा झाडून माघारें द्यावे. कलम १

साळशी महालाकडे जंजिरें सिंधूदुर्गाकडील ऐवज चालत आहे त्याप्रमाणें जंजिऱ्याकडे चालवे. .. .. .. : : : : .. .. .. कलम १

सालदरसाल स्वामींचे सेवेसीं नजरदुस्त व जवाहिर व हत्ती घोडे सेवेसीं पाठवीत असावी. .. .. कलम १

राजश्री यशवंतराव शिंदे सेनासाहेब सुभा सरसुभेदार हे स्वामींच्या आज्ञेनरूप सेवा करितात आणि स्वामींचा अखत्यार त्याजवरि याकरितां त्याशीं तुमची निखालसता असून उभयपक्षीं ऐक्यरूप असावें. .. .. कलम १

आजपावेतों भगवंत आप्पाजी व शेषो नारायण व रामचंद्र महादेव व बाळाजी केशव व आप्पाजी श्यामजी व महादेव भट यांणीं गैरवाका हुजूर विनंती करून तुम्हांस हुजूरचा गैरवांका समजावून देऊन राज्याची खराबी केली आणि तुम्हाशीं विपर्यास घातला याजमुळें राज्याची खराबी जहाली त्याचा दिनावा त्यांणीं भरून द्यावा लागेल. .. .. : कलम १

राजमंडळाचे सेवक व वतनदार यांशीं तुम्ही आश्रय देऊन त्यांचा पक्षपात न धरावा आणि त्यांणीं सरकारांत रूजू असून आज्ञेनरूप सेवा करावी. कलम १

सोंदे बिदनूर वगैरे संस्थानें कर्नाटक प्रांतींचीं आहेत तेथील ऐवज पेशजीच्या कराराप्रमाणें हुजूर यावा. .. .. कलम १

पत्रें तुम्हांकडील लागतील तीं आज्ञेप्रमाणें द्यावीं. .. .. .. कलम १

सरकार तर्फेचे सेवक असतां सरकारांत राहून गैरवर्तणूक केलिया स्वामी आज्ञा करतील त्याप्रमाणें तुम्हांकडून तोफा व फौज स्वामींच्या सेवेसीं यावीं. स्वामी त्यांसि शिक्षा करतील. .. .. कलम १

बारा पतकें पूर्वींपासून सरकारचे सेवक यांचे पूर्वींपासून सरंजाम होते ते देऊन त्यांणीं हुजूर रूजू असून सेवा करावी .. .. कलम १

मनोळी तालुक्यांतील देशमुख व देशपांडे वगैरे वतनदार यांजकडे सरकारच्या सनदा व्यतिरिक्त जे गांव असतील ते सरकारांत यावे. .. .. कलम १

बाळाजी पंडित प्रधान यांच्या स्वदस्तुरची यादी पुण्यास कैलासवासी तीर्थरूप मातुश्री आईसाहेब यांची स्वारी जहाली तेसमयीं व करवीरास कैलासवासी तीर्थरूप आबासाहेब यांच्या सेवेसी बाळाजी पंडित प्रधान आले त्यासमयीं त्यांणीं यादी व विनंतीपत्रें शेषो नारायण व भगवंत आपाजी यांच्या विद्यमानें दिलीं आहेत त्यांस अंतर करूं नये. .. .. : कलम १

किरकोळ वतनदारी स्वामींच्या राज्यांतील जे असतील ते स्वामीकडे पाठवून द्यावे. .. .. : .. .. कलम १

हणमंत शिवराम व भिकाजी नरसिंह व घनःशाम यशवंत त्या बरोबरचे कारकून व मराठे व मनुष्यें तुम्हांकडे असतील तीं हुजूर पाठविणें. .. कलम १

शकेकर्ते कैलासवासी महाराजांपासून सावकारी तरांडी सावकारीस जातात

त्यांचा कौल जंजिरे सिंधुदुर्गाकडून घेऊन जात असतात हल्लीं तुम्हांकडील अंमलदार दिकत घेऊन कौलावणीचा ऐवज सुधामत चालूं देत नाहींत त्यांस ताकीद करून पूर्ववतप्रमाणें कौलावण चालावी. तें न जहाल्यास ऐवज जिकडे राहील तिकडून ध्यावा लागेल. .. .. कलम १

हुकेरी व हुकेरी तालुक्यांतील गांवठाणीं यांणीं व मनोळीच्या ठाण्यांतील व घोडीं, गुरें व दारूगोळी जेजाहाला व रेखले व दागदागीनें वगैरे दास्तान शेषो नारायण व भगवंत आप्पाजी व रामचंद्र महादेव व बाळाजी केशव व आप्पाजी श्यामजी यांजकडून सदर्हू लिहिल्याप्रमाणें दोन्हीं तालुक्यांतील जखिरा सामान हुजूर यावें. .. .. कलम १

हुकेरी प्रांतांतील देसाई यांजकडे पेशजी भोगवटे विरहीत काटकाईमुळें गांव अनुभवीत आले आहेत ते गांव देहे आठ हुजूर यावे व पैकींबद्दल ऐवज त्यांजकडून यावा देसाई मजकूर याचा कारभार ज्यांणीं ज्यांणीं केला असेल त्यांणीं पैवस्तीबद्दल ऐवज हुजूर ऐवज द्यावा .. .. कलम १

पेशजी ठाणीं व गांवें घेतलीं तीं व गुदस्ता ठाणीं व गांवें घेतलीं व सालमजकुरीं ठाणीं व गांवें घेतलीं आहेत तीं गांवें व ठाणीं हुजूर यावीं आणि त्या पैवस्तबिद्दल वसूल हुजूर यावा. .. .. कलम १

सरकारचीं ठाणीं व गांवें आलीकडे घेऊन परभारें ज्यास ज्यास दिलीं असतील त्यांजकडून ठाणीं व गांवांपैकीं बद्दल ऐवज सदर्हू लिहिल्याप्रमाणें हुजूर यावा.

आप्पाजी श्यामजी यांणीं शेषो नारायण यांजपासून कागदपत्र घेतले आहेत ते हुजूर यावेत. .. .. कलम १

सदर्हू हुकेरी तालुका व मनोळी तालुका व रायबाग तालुका व कागल प्रांत व ला ट रांगोळी सुद्धां पांच घरांचे खेडें आदिकरून बिघाभर जमीन न राहतां झाडेनिशीं हुजूर यावें. .. .. कलम १

किल्ले तोरगळची गडपट्टी तालुकदाराकडे व देशकाकडे आहे ती किल्याची किल्याकडे चालत असावी येविषयीं देशकास ताकिदी द्याव्या. .. .. कलम १

राजश्री परशुराम रामचंद्र व गंगाधरराव भिकाजी व रघुनाथराव निलकंठ व आनंदराव व निंबाजी यांचीं विनंतीपत्रें सदर्हू एकूणचाळीस कलमांची यादी पाठविली याप्रमाणें निभावून देऊं म्हणून शफतपुर:सर पत्रें यावींत. .. कलम १

एकूण कलमें एकूणचाळीस.

सदर्हू कलमबंदीची यादी अस्सल राजश्री बाळाजीराम दिमत लष्कर व मुंनाजी सुर्यवंशी सरनोबत व सुभानजी मुरामकर यांजकडे दिली. मशारनिल्हे राजश्री परशुराम रामचंद्र व गंगाधरराव रास्ते व आनंदराव व निंबाजी यांजकडे

लष्करास शिरोळच्या मुक्कामास घेऊन गेले. तहाचे बोलिस्तव सदरहु तालिकेची नकल करवीरचे मुक्कामीं चिटणीसीच्या रुमालीं ठेविली. तालीक किल्ले पन्हाळ्यास राजश्री बाजीपंत तात्या यांजकडे पाठविली. छ. १२ रविलाखर सन समानेन.

[४२८]

सन ११८९ फसली. सन १७७९ इ०. तालीक.　　　फेरिस्त नं. ९

श्रीमन्महाराज राजश्री छत्रपति स्वामींचे सेवेशीं.

बाळाजी बाजीराव व सदाशिव चिमणाजी यांणीं लिहून दिला करारनामा ऐसाजे सन इहिद्दे आर्बैन रौद्रीनामसंवत्सरे.

सातार्‍यास तीर्थस्वरूप शाहू महाराज राज्य करीत होते त्याजमुळे वारणेचा तह जहाला होता त्यासि तीर्थस्वरूप शाहू महाराज यांणीं कैलासवास केला त्यांच्या पोटीं संतान नाहीं तेव्हां तें राज्य स्वामींचें आणि एकछत्री शिक्का महाराजांचा चालावा.

शाहू महाराज असते समयीं किल्ले सातारच्या मुक्कामीं सेवकांनीं विनंती केली होती जे, शाहू महाराज यांचा जीवात्मा आहे तों बाह्यात्कारी त्यांचे सेवक अंतर्यामीं स्वामींचे. शाहू महाराज यांणीं कैलासवास केल्यावर दोहीं राज्यांवर स्वामींची आणि आम्ही सेवक स्वामींचे. स्वामींच्या आज्ञे प्रमाणें वर्तणूक करूं अशी शफत दिली होती, त्याच प्रमाणें दोन्ही राज्यें एक करून एकछत्री स्वामींचा शिक्का चालावा आणि आम्ही शाहू महाराज यांचे कारकीर्दी प्रमाणें सेवा करून असावें हें प्रमाण. यासि अंतर करणार नाहीं.·· कलम १

वारणे आलीकडे तुंगभद्रा पावेतों खासगी प्रांत करून महाराजांस द्यावा.

वारणे पासून तुंगभद्रे पावेतों गड, संस्थान बिदनूर व सोंधें व अंतरूज व सावनूर येथील चवथाई व तोफेचा ऐवज सरकारांत यावा.

पावत आल्या प्रमाणें ऐवज पावता होईल आणि स्वामींच्या आज्ञे प्रमाणें निर्वेधपणें होई तसें करूं.

स्वामींत व तुम्हांत किमपि पडदा नसावा स्वामींनीं जें केलें तें तुम्हीं परिणामास नेऊन स्वामींच्या लक्षानुरूप चालून प्रांजळ रीतीनें स्वामींच्या सेवेसीं सादर असावें.

स्वामींची सेवा एकनिष्ठेनें करून स्वामी आज्ञा करतील तदनुरूप आज्ञे प्रमाणें मनोदयानुरूप वर्तणूक करूं. स्वामीचरणीं द्वैतभाव किमपि न धरूं.

शिंदे, नरगुंदे व पतके पूर्वी हुजूर पागेचे सरदार सरंजाम सुद्धां पूर्ववत प्रमाणें स्वामींच्या हुजुरातीस सेवा त्यांणीं करावी त्यांच्या सरंजामाचा व पागेचा फडशा हुजूर होणें तो होत असावा.

स्वामींच्या आज्ञे प्रमाणें त्यांचे हातून वर्तणूक होय ऐशी करून देऊं. आज्ञे प्रमाणें त्यांच्या हातून वर्तणूक न होय तरि त्यांजकडील सरंजाम गड, कोट,

कोट किल्ले, ठाणीं दरोबस्त खासगीस करून देऊं.

साताऱ्यास राजधानीचा खर्च व खासगी खर्चास सरंजाम महाराजांकडे द्यावा.

शाहू महाराज यांच्या कारकीर्दी प्रमाणें देऊन वर्तणूक करूं.

स्वामींच्या संनिध लहान मोठे सेवक सेवा करून होते त्यांस त्यांच्या योग्यते प्रमाणें चालवावें.

योग्यतेनुरूप स्वामींच्या आज्ञे प्रमाणें चालवूं.

हुजूरच्या सनदेनें लोकांस गांव इनाम व वतनें दिलीं तीं चालवावीं अंतर करूं नये.

स्वामींनीं कृपाळू होऊन ज्यांस इनाम गांव व वतनें जीं दिलीं असतील तीं आज्ञे प्रमाणें चालवूं.

किल्ले ठाणीं सरकारांत घेऊन देऊं.

सरदेशमुखी व बाजे वतनें जीं सरकार तालुक्यास आहेत तीं सरकारांत असावीं.

शाहूमहाराजांच्या कारकीर्दी प्रमाणें सरकारांत चालवूं.

स्वामींकडे किल्ले हुजुरातीस आहेत त्यांचे सरंजाम पूर्वील वहिवाटी प्रमाणें किल्ल्यांच्या तनख्यास किल्याकडे सुधामत चालावे.

पूर्वील भोगवटया प्रमाणें निर्वेध चालवूं.

सरदेश कुळकर्णीचे व इनामगांव चालवावे.

आज्ञे प्रमाणें चालवूं.

आंगरे कडील किल्ले व जंजिरे व भुईकोट व पंचमहाल जयगडापर्यंत सरकारांत यावे.

आज्ञे प्रमाणें आंगरे कडील किल्ले व जंजिरे व भुईकोट पंचमहाल जयगडा पर्यंत दरोबस्त मुलूक घेऊन स्वामींकडे देऊं.

एकूण कलमें बारा असत. हनराबल कंपनीच्या तर्फेनें मिस्तर राबर्ट इनशा आला त्याणें विनंती केली त्याजवरून जनरल व कौन्सिलाची खातरजमा पटावी याजबद्दल अस्सल तहनामा किल्ले तक्त पन्हाळ्यास आहेत त्याजवरून बजिन्नस नक्कल शिक्यानिशीं करून दिली असे. सुरूसन समानीन मय्या व अल्लफ छ २२ माहे रमजान (सन १७७९ इसवी.) गुजारत दादाजी यादव निसबत इनशा.

[४२९] श्री.

सन ११८९ फसली. सन १७७९ इसवी. फे० नंबर १४.

यादी सुरूसन समानीन मय्या व अल्लफ.

१ किल्ले पन्हाळियासि तक्तसिंहासन केलें नाहीं. येथील रहाण्यामुळें तक्ताची जागा असें नामाभिधान पडलें आहे. थोरले श्रीमन्महाराज राजश्री शिवराज

छत्रपति यांणीं सिंहासन सोन्याचे किल्ले रायगडावरि करून सिंहासनारूढ होऊन राज्य केलें. .. .. कलम १

१ तह जाहला त्यासमयीं प्रथम स्वारी साधारण नाम संवत्सरीं सन इहिदे सल्लासीन माघमासीं साताऱ्याहून श्रीमन्महाराज शाहूराजे यांजकडून श्रीमन्महाराज राजश्री संभाजीमहाराज छत्रपति यांसि न्यावयास आले व नांवनिशी श्रीपतराव प्रतिनिधी व नारोराम मंत्री व अंबाजी पुरंधरे पेशव्यांचे मुतालिक व कृष्णाजी दाभाडे व निंबाळकर व पांढरे व कित्येक नामीनामी सरदार किल्ले पन्हाळियाच्या मुक्कामीं फौज सुद्धां आले. श्रीमन्महाराज राजश्री संभाजी महाराज छत्रपति साहेबांस सर्वत्रांनीं नजरा व दुस्त व जडजडाव जवाहिर, हत्ती, घोडे नजर करून सत्के करून जोहार केले त्या उपरि पद्धतीप्रमाणें चादरा त्यांसि देऊन विडे होऊन ते किल्ले खालीं उतरले. उपरांतिक महाराज स्वामींची स्वारी किल्ल्याखालीं होऊन देवाळें नावली एथें मुक्काम जहाला. तेथून कूचदरकूच जाऊन वाठारावरी मुक्काम केला. शाहूराजे उमरजेवरी होते. श्रीपतराव व नारोराम मंत्री वाठाराहून पुढें उमरजेस गेले आणि शाहूराजे यांसह कऱ्हाडा पुढें जखीणवाडीच्या नजीक माळावरी घेऊन आले. त्यांजबरोबर संपूर्ण सरकारकून व नामीनामी सरदार वगैरे फौजा लक्ष पावेतों जखीणवाडीहून रावताची कोरागिरी वाठारा पावेतों म्हणतां दोन्ही सैन्यें मिळून दोन लक्षपर्यंत जथ जहाला. श्रीमन्महाराज राजश्री संभाजी महाराज छत्रपति सोन्याच्या अंबारींत स्वार होऊन समागमें सरकारकून व सरदार व नामीनामी खासे सरदार दहापांच हजारपर्यंत होते, कोरागिरींतून मुजरे घेत स्वारी जहाली. श्रीमन्महाराज उभयतां बाणाचे खास्तीवरी उभे राहून मध्यें लोक फरक करून बनवा टाकिल्या. नामीनामी लोकांनिशीं शाहूमहाराज घोड्यावरी स्वार होऊन आले. श्रीमन्महाराज राजश्री संभाजी महाराज छत्रपतींची स्वारी हत्तीवरी होती ते घोड्यावरि स्वार होऊन बनवा बिछावल्या होत्या तेथें येऊन उभयतां महाराज घोड्यावरून उतरले परस्पर संनिध येऊन ऐक्यता होऊन शाहूमहाराज यांच्या पायावरि डोई श्रीमन्महाराज राजश्री संभाजी महाराज छत्रपति यांणीं ठेविली, महाराजांनीं परस्परें उभयतां बंधूंनीं आलिंगनें केलीं त्या वेळेस मोहरा व रुपये व सोन्याचीं फुलें व रुप्याचीं फुलें परस्पर सत्के जहाले त्या समयीं तोफेची सरबत्ती व नानाप्रकारचीं वाद्यें व शहाजानें वाजवून आनंद जाहला. फाल्गुन शुद्ध ३ तृतिया मंदवारीं दोन प्रहरां याप्रमाणें भेटीचा समारंभ जाहला. तदनंतर शाहूमहाराज यांणीं श्रीमन्महाराज राजश्री संभाजी महाराज छत्रपति यांचा हात धरून उभयतां बंधू एक अंबारीमध्यें हत्तीवर स्वार झाले, खवासखा-

न्यांत दोन मोर्चले घेऊन संभूसिंग जाधवराव बसले. संपूर्ण फौजेच्या कोरगिरीमध्यें जोहार घेत कऱ्हाडापर्यंत गेले कऱ्हाडा नजीक कृष्णातीरीं मुक्काम जाहला. दक्षिणतिरीं श्रीमन्महाराज राजश्री संभाजी महाराज छत्रपतींचा मुक्काम, उत्तर भागीं श्रीमन्महाराज राजश्री शाहूराजांचा मुक्काम होता; त्या डेरियापर्यंत उभयतां महाराज गेले. त्या वेळेस शाहूमहाराज यांची ज्या हत्तीवर स्वारी होती त्या हत्तीस व दुसऱ्या हत्तीस व दोन रंगविलेले घोडे एक रूप्याच्या जिनाचा व एक जरी-बादली जिनाचा व दुस्तबादली व जडजवाहीर व ढालतरवार याप्रमाणें देऊन श्रीमन्महाराज राजश्री संभाजी महाराज छत्रपति नदी आलीकडे आपल्या डेऱ्याच्या मुक्कामास आले. कऱ्हाडाहून उमरजेस उभयतां बंधू महाराजांची सडी स्वारी जहाली त्यांणीं श्रीमन्महाराज राजश्री संभाजी महाराज छत्रपतीस हजार रूपये सत्का करून बादली दुस्त व जडजवाहीर व हत्ती व रंगविलेले घोडे बादली जिनाचे दिले. शाहूमहाराजांच्या आग्रहानें उभयतां ऐक्यता असून साताऱ्यासि शिमगी पौर्णिमा व्हावी म्हणून ममतायुक्त बोलून श्रीमन्महाराज राजश्री संभाजी महाराज छत्रपति यांसि घेऊन सातारियासि गेले, त्यासमयीं संपूर्ण शहरचे लोक बाहेर येऊन उभयतां बंधूंचा समारंभ पाहून सत्के व खैरात बहूत झाली. आणि साताऱ्यांत पेशव्यांच्या वाड्यांत मुक्काम जहाला. दोन महिने मुक्काम होता. संपूर्ण सरकारकून व नामीनामी सरदार यांणीं श्रीमन्महाराज राजश्री संभाजी महाराज यांसि मेजवानी केली. नऊ हत्ती व चाळीस घोडे व जडजवाहीर व दुस्त असे बहुमान आले. शाहूमहाराज यांणीं रवानगी समयीं हत्ती व रंगविलेले घोडे सामानसुद्धां व ढालतरवार व जडावाचा खंजीर व दुस्तबादली दिली, व रोख दोन लक्ष रूपये दिले, आणि रवानगी केली. बरोबर सरकारकून फत्तेसिंग भोंसले फौजेनिशीं देऊन श्रीमन्महाराज यांची स्वारी पन्हाळियासि पावती केली. शाहूमहाराज चार कोस घालवीत येऊन माघारे सातारियासि गेले. त्या वेळेस तहनामा जहाला त्याची यादी अलाहिदा असे. कलम.

१ आनंद नामसंवत्सरे सन खमस सल्लासीन सालीं श्रीमन्महाराज राजश्री संभाजी महाराज छत्रपति व श्रीमन्महाराज सकळ सौभाग्यादि संपन्न मातुश्री जिजाबाई साहेब यांची स्वारी आदीं जेजूरीस जहाली. तेथून सेऱ्हीस मुक्काम जहाला. प्रतापगडास स्वारी तेथून जहाली. श्रीचें दर्शन घेऊन सप्तरात्र मुक्काम तेथें होता. तदनंतर कूच होऊन महाबळेश्वरीं सात दिवस मुक्काम होता. तेथून स्वारी सातारियासि जहाली. ते समयीं शाहू महाराज व समस्त सरदार व सर कारकून समवेत वेदनदी पर्यंत सामोरे येऊन उभयतां महाराजांच्या भेटी होऊन सातारियासि जाऊन श्रीमन्महाराज राजश्री संभाजी

हाराज छत्रपति व श्रीमन्महाराज सकळ सौभाग्यादि संपन्न मातुश्री जिजाबाई ाहेब यांचा मुक्काम प्रधान पंतांच्या वाड्यांत जहाला. दोन महिने मुक्काम तेथें ोता. उपरांत महाराज व श्रीमन्महाराज सकळ सौभाग्यादि संपन्न मातुश्री जिजाबाई साहेब यांची स्वारी श्रीशिखरास दर्शनास जहाली. महादेवा पर्यंत शाहू ाजे महाराज यांची स्वारी जहाली होती, तेथून कूच करून निघाले. नंतर ाहू महाराज कृष्णातीर नजीक बोरगांव येथपर्यंत सामादिक सहवर्तमान [आले.] ीमन्महाराज राजश्री संभाजी महाराज छत्रपति श्रीमन्महाराज सकळ सौभाग्यादि ंपन्न मातुश्री जिजाबाई साहेब यांची स्वारी करवीरास जहाली. मग शाहू हाराज यांची स्वारी बोरगांवाहून सातारियास जहाली. .. .. ..कलम.

१ इहिदे आर्बैन रौद्रीनामसंवत्सरे श्रीमन्महाराज राजश्री संभाजी महाराज छत्रपति व श्रीमन्महाराज सकळ सौभाग्यादि संपन्न मातुश्री जिजाबाई साहेब यांची स्वारी सातारियासि जहाली. ते समयीं पाली पर्यंत श्रीपतराव व बाळाजी पंडित व सदाशिव चिमणाजी व जनार्दन बाजीराव असे ुढें आले. महाराजांची स्वारी पुढें होती तेथें पंडित मशारनिल्हे यांणीं दर्शनें ेऊन जोहार केले. उपरांत चादरा देऊन बहुमान केले. तदनंतर महा- ाजांची आज्ञा घेऊन श्रीमन्महाराज सकळ सौभाग्यादि संपन्न मातुश्री जिजाबाई ाहेब यांच्या जोहारास आले. ते समयीं बराबर चादरा दोन होत्या त्या आधीं श्रीपतराव याच्या आंगावरी चादर घालते समयीं त्यांणीं अर्ज केला जे, "हीं ुलें आहेत त्यासि चादरा आधीं द्याव्या उपरांत आम्ही म्हातारे आहोंच. त्या उपरी त्रिवर्गांपैकीं दोघांस चादरा दोन व शेला एक या प्रमाणें दिले. उपरांत श्रीपतराव यांसि दिले. यांणीं पुढें स्वारी जहाली तेव्हां निमपाडळी पर्यंत शाहू महाराज सामादिकसह.

[४३०] श्री.

सन ११९४ फसली. सन १७८४ इसवी. फेरिस्त नंबर ८.

स्वस्तिश्री राज्याभिषेक शके १११ विश्वावसुनामसंवत्सरे चैत्र शुद्ध ३ तृतीया इंदुवासरे क्षत्रियकुलावतंस श्री राजा शिवछत्रपति यांणीं राजमान्य राजश्री परशराम रामचंद्र यास आज्ञा केली ऐशीजे. मनोळी तालुक्याचे पांच लक्ष रुपयांच्या निशेपैकीं आळते तालुका याजवरि दरसाल पन्नास हजार रुपये उसनेवारी तीन सालें द्यावयाचा करार हस्तेबंदीची यादी करून दिली आहे. सदर्हू ऐवजास उगवणीस वेदशास्त्र संपन्न राजश्री बाळ जोशीराव व राजश्री शिवराव

६. महादेव=शंभु महादेव शिखरही तेथीलच.

७. परशुरामभाऊ पटवर्धन.

परशराम मुतालिक सचिव व गुंडो दामोदर यांचा कतबा दिला आहे त्या प्रमाणें सालोंसाल द्यावे न पावल्यास तालुका देहे १६ सोळा जमाबंदी गांवगन्ना गांवकर यांच्या गुजारतीनें ठरावून तालुका ठाणें सुद्धां कमावीस खरेदीसिबंदी राजश्री केसो सदाशिव सदर्हू पांच लक्षांचे बाकीच सावकार यांच्या स्वाधीन करून देणेची आज्ञा होईल. इस्तकबिल चैत्र सन खमस समानीन तागायत सन सम्मान समानीन चैत्रमास तीन सालांत दीड लक्ष रुपयांची पुरवणी करून द्यावी. तीन सालें भरल्या नंतर सदर्हू तालुक्यास सावकारांचा संबंध नाहीं. जाणिजे बहुत काय लिहिणें.

मोर्तब. बारसुरू सुद्रबार समत सुद्रबार.

[४३१] श्री.

सन ११९४ फ. सन १७८४ इ. फेरिस्त नंबर ९.

यादी राजमंडळाकडून राजश्री परशराम रामचंद्र याजकडे मनोळी तालुका वगैरे सोडविणें बद्दल राजश्री केसो सदाशिव यांजकडून रुपये पांचलक्ष कर्ज घेऊन निशा करविली त्यासि मामलत तालुका मनोळी वगैरे देऊन ऐवज नेमणूक करून दिला. सुरुसन खमस समानीन मय्या व अल्लफ.

मनोळी तालुक्यापैकीं रुपये ३,५०,००० साडेतीनलक्ष व मनोती व व्याज पांचलक्ष रुपयांचें एकंदर मनोळी तालुक्याकडून ऐवज पुरवणी करून घ्यावी ऐवज फिटल्या नंतरें ठाणीं सुद्धां तालुका हुजूर यावा.

सदरहू निशापैकीं दरसाल आळतें तालुका याजवर पन्नास हजार रुपये तीन सालें घ्यावयाचा करार करून हप्तेबंदीची यादी करून दिली आहे सदरहू ऐवजास उगवणीस वेदशास्त्र संपन्न राजश्री बाळजोशीराव व शिवराव परशराम मुतालिक सचिव व गुंडो दामोदर यांचा कतबा दिला आहे त्याप्रमाणें सालोंसाल घ्यावा. न पावल्यास तालुका देहे १६ सोळा जमाबंदी गांवकर यांच्या गुजारतीनें ठरावून तालुका ठाणीं सुद्धां कमावीस खरेदी शिबंदी तुमच्या स्वाधीन करून देण्याची आज्ञा होईल. याविषयीं परशराम रामचंद्र यांच्या नांवें सदरहू मजकुराचें पत्र दिलें आहे..................कलम.

एकूण कलमें दोन येणेंप्रमाणें पांच लक्ष रुपये कर्ज घेऊन मामलतीवरि

करारमदार करून ऐवज लावून दिला असे. सदर्हूप्रमाणें ऐवज फडशा होईपर्यंत सुरळीत चालेल. मामलतीस तोसीस लागणार नाहीं. आफत फितूर मातबर पडून मामलत दिगर जाहालियास हिशेबीं राहील तो ऐवज सरकारांतून फडशा होईल. सदर्हू पांच लक्ष रुपये हप्तेबंदी सालमजकूर चैत्रापासून तीन चैत्र दरसालीना एक लक्ष सदसष्ट हजार रुपये द्यावयाचा करार त्यांसि प्रथम हप्ता पावल्यानंतर मनोळीचें ठाणें अविंदाकडून अपाय जाहल्यास सदर्हू एक लक्ष सदसष्ट हजार रुपयेची उगवणी त्रिवर्ग मशारनिल्हे यांच्या विद्यमानें व्याजमनोती सुद्धां उगवणी करून देविली जाईल. छ ४ माहे जमादिलाखर मोर्तब.

[४३२] श्री.

सन १२०० फ० सन १७९० इ० फेरिस्त नं० ४ तालिक.

यादी त्रिठोजी चव्हाण हिम्मतबहादर व प्रीतिराव चव्हाण हिम्मतबहादर यांची वांटणीबद्दल ठराव विद्यमान राजश्री नीलकंठ श्यामराव दिवाण व केसोपंत फडणीस व सदाशिवपंत मनोळीकर व वीरभद्रागिरी बुवा संदत्तीकर व चिंतोपंत लिमये व गोपाळ खंडेराव मुक्काम तासगांव सुरसन इहिदे तिस्सैन मय्या व अल्लफ शके १७११ मार्गशीर्ष वद्य ७ सप्तमी तपशील. .. .. कलम.

त्रिठोजी चव्हाण हिम्मतबहादर यांजकडे ठरलेलीं कलमें.

१ कसबा डिगरज व मौजे करनाळ एथील वांटणी प्रीतिराव चव्हाण यांसि तिसरा हिस्सा द्यावा दोन हिस्से त्रिठोजी चव्हाण यांजकडे वडीलकी सुद्धां असावी. .. .. कलम.

१ वडिलार्जित जी दौलत असेल ती उभयतांनीं निम्मी निम्मी घ्यावी. क.

१ मोंगलाईतील परगण्यांची खटपट आप्पासाहेब यांणीं करावी. बापूसाहेब यांणीं खर्चास लागेल तें द्यावें. तालुका सुटल्यास उभयतांनीं वहिवाट समजून करावी. चाकरी उभयतांनीं निम्मे प्रमाणें करावी. .. .. .. कलम.

१ वडिलार्जित सावकारी कर्ज असेल तें उभयतांनीं सावकारांची तोड-

प्रीतिराव चव्हाण हिम्मतबहादर यांजकडे ठरलेलीं कलमें.

१ कसबा डिगरज व मौजे करनाळ एथील हिस्सा तिजाई दोन हिस्से आप्पासाहेब यांजकडे असावे एक हिस्सा बापूसाहेब यांणीं घ्यावा. .. कलम.

१ वडिलार्जित जी दौलत असेल ती उभयतांनीं निम्मेनिम घ्यावी. .. क.

१ मोंगलाईतील तालुक्यांची खटपट आप्पासाहेब यांणीं करावी. खर्चास बापूसाहेब यांणीं लागेल तें द्यावें. क.

१ सावकारी वडिलार्जीत कर्ज असेल तें उभयतांनीं सावकारांची तो-

नोड काढावी. .. .. .. कलम.

१ कसबा हलकर्णी तालुका प्राचीन छत्रपति महाराज यांणीं सरंजामास दिला आहे तो तालुका निम्मा आप्पासाहेब यांस बापूसाहेब यांणीं द्यावा, चाकरी उभयतांनीं निम्मे करावी. क.

१ दिवाणगिरीची असामी पूर्वीपासून कैलासवासी श्रीपतराव श्यामराव रंगनाथ त्यांचे पुत्र यांची ती असामी त्यांचे नातू दाजीराव यांच्या नांवें चालावी. .. .. कलम.

१ कारणीक कागदपत्र बापूसाहेब यांजवळ आहेत ते कारण पडल्यास कागदपत्र आप्पासाहेब यांणीं मागून घ्यावेत. .. .. कलम.

१ मौजे मोरब हा गांव भाऊसाहेब यांणीं बापूसाहेब यांस दिला आहे तो गांव आप्पासाहेब यांस बापू साहेब यांणीं वडीलकीबद्दल द्यावा कलम .. .

८

डजोड काढावी .. .. .. कलम.

१ कसबा हलकर्णी तालुका पुरातन छत्रपति महाराज यांणीं सरंजामास दिला आहे तो परगणा निम्मा आप्पासाहेब यांस बापूसाहेब यांणीं द्यावा. चाकरी उभयतांनीं निम्मे निम करावी. क.

१ दिवाणगिरीची असामी उभयतांनीं पूर्वीं पासून श्रीपतराव व श्यामराव रंगनाथ याचे पुत्र याची ती असामी त्याचे नातू दाजीराव यांच्या नांवें ती चालवावी. .. .. कलम.

१ कारणीक कागदपत्र बापूसाहेब यांजवळ आहेत ते कारण पडल्यास आप्पासाहेब यांस बापूसाहेब यांणीं द्यावे. .. .. कलम.

१ मौजे मोरब कसबा रायबाग हा गांव भाऊ साहेब यांणीं बापू साहेब यांस दिला आहे तो गांव आप्पा साहेब यांस वडीलकीबद्दल बापू साहेब यांणीं द्यावा .. .. कलम

८

—एकूण कलमें सुमारें सोळा ठरविलीं आहेत त्याजप्रमाणें उभयतांनीं विभाग घेऊन रहावें. परस्परें इतःपर खटला करूं नये.

—एकूण कलमें सुमारें ८ आप्पा साहेब यांजकडे सदरीं लिहिलीं आहेत. त्याजप्रमाणें आप्पा साहेब यांणीं चालावें. विठोजी चव्हाण मान्य.

—एकूण कलमें सुमारें ८ बापू साहेब यांजकडे सदरीं ठरलीं आहेत त्याप्रमाणें बापू साहेब यांणीं चालावें मान्यतेचीं अक्षरें घालावीं. प्रीतिराव चव्हाण मान्य.

तारीख ९ सफर-बिकलम. येसाजी आप्पाजी हुन्नुरगीरकर.

[४३३] श्री.

सन १२०२ फ० सन १७९२ इ० तालीक फेरिस्त नं. १३

राजश्री संताजी घोरपडे, गोसांवि यांस.

छ अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्नेहांकित रामचंद्र नीलकंठ अमात्य आशीर्वाद सुरूसन सल्लास तिस्सैन मय्या व अल्लफ. राजश्री छत्रपति स्वामी कर्नाटकांत जातेसमयीं तुम्हांस या प्रांतांत ठेऊन गेले त्यासमयीं इकडे गालिमांची धामधूम बहुत होऊन कुल देशदुर्ग हस्तगत केलीं होतीं तीं गेलीं. राज्यामध्यें कांहीं अर्थ उरला नाहीं. कुल्मराठे यांणीं इमान खंत्ता करून गलिमाकडे गेले परंतु तुम्ही इमान खत्ता न करितां राजश्रींच्या पायांशीं बहुतच एकनिष्ठा धरून जमाव करून शेख निजाम व सर्जाखान व रणमस्तखान व जानसरखान असे उमदे वजीर बुडविले. जागोजाग गलीमास कोट घालून नेस्तनाबूद केले. आणि देश सोडविला. राज्य संरक्षणाच्या प्रसंगास असाधारण श्रम केले, अवरंगजेबास दहशत लाविली. पुढेंही कित्येक स्वामिकार्यांच्या ठायीं हिंम्मत धरितां. या कारितां तुम्हांवरि राजश्री स्वामी संतोष होऊन मामले मिरज कर्याती २२ बेवीस एथील देशमूख होते ते नस्तनाबूद झाले, त्याच्या वंशीं कोणी नाहीं, त्याचे मुतालिक होते ते बळावून देशमुखी वतन खात होते तेही दुर्बुद्धि धरून गलिमाशीं मिळून फिसालत केली, एकनिष्ठा धरून इकडे येऊन भेटले नाहींत, म्हणून त्यांसि देशमुखी दूर करून तुह्मांस अजरामजामत देशमुखी मामले मजकूरचीं अवलाद अफलाद वतन करून दिली असे. पुत्रपौत्रीं चालवून देशमुखीचा हक्क काजिमाव इनामत व इसाफतीचे गांव सालाबाद पाहिले देशमुखास चालले असतील तेणेंप्रमाणें खाऊन वतनाचा मामला चालवून सुखरूप रहाणें. तुम्हांस देशमुखी नूतन करून अजरामरामत दिली म्हणून शेरणी तुमच्या माथां व्हन्यातशाई ५,००० पांच हजार करार केले असत. यांचा वसूल हुजूर घेतला. छ २४ जिल्काद. मोर्तब....हुजूर.. .. ..

[४३४] श्री.

सन १२०२ फ. सन १७९२ इ. नकल फेरिस्त नंबर १९.

करारनामा सुभ्या आतवत हनूर दस्तगाह अज्जम लेप्टनेंट डालियम टामस सांडीफोर्ड कारपरदाज अजतर्फ हशमत पन्हाह हनराबल मेजर जनरल राबर्ट आवरक्रांबी प्रसिदेन्त गोवर्नदोर जनराल जांजिरे मुंबई व अज्जम बाळाजी

---

८. गलीम=औरंगजेबाची फौज.

९. कुल्=सर्व, बरोबरत.

१०. खत्ता=नाहींसें, नष्ट.

११. नेस्तनाबूद केलें=समूळ नाहींसें केलें.

राम सर लष्कर अजतर्फ श्रीमन्महाराज शिवाजी राजे छत्रपति तक्त कोल्हापूर या दरम्यान हरदू तर्फेनें सरकारचे कुल् अख्तियारानिशीं एकबाल पन्हाह हनराबल सरकार कंपनीचें कर्ज श्रीमन्महाराज राजे यांजकडून देणें त्याच्या फैसल्या बाबे व जंजिरे मुंबई एथील सरकारचे पन्हांतील बेपारी यांस ईंग्रजी सन १७८५ पासून मालवणच्या आरमारानें नुकसान केलें असे त्याच्या फैसल्या बाबे तपशील नेले बमोजीब करार कलमेत आहे. बितपशील. कलम.

१. जे दोस्ती आनकदीं मूळ आयाम पासून हनराबल कंपनी व श्रीमन्महाराज राजे कोल्हापूर या दरम्यान चालत आली आहेत ते फेर महकूब करून तर्फेनें दरम्यानें काज्जिया चालत असे तोहीं कलमें कबूल झाल्यावर फैसल होईल. कलम.

२. श्रीमन्महाराज राजे कोल्हापूर करार करितात कीं त्याहीं अज्जम मिस्तर ब्रूम यांजशीं करार केला होता त्या पैकीं बाकी हनराबल सरकार कंपनीचें कर्ज देणें असेल तें तिहीं दफातीनें द्यावें. पहिल्या दफातीचा ऐवज तारीख छ १ माहे जानेवारी सन १७९३ ते दिवशीं आदा करावा. व दिगर दफातींचा ऐवज आदा होय तों पावेतों दरसालच्या जानेवारी महिन्याच्या १ ले तारखेस देत जावा. म्हणजे तारीख १ जानेवारी सन १७९५ ते दिवशीं कुल् फैसल होईल.

३. सदर्हू कर्ज श्रीमन्महाराज राजे कोल्हापूर यांजकडून सरकार कंपनीस देणें त्यास बिसयार सालें गुजरलीं व व्याज चढलें सबब कीं, त्यांच्या राज्यावर बहुत मुदत कसाला गुजरला त्या मुळें त्यांच्यानें व्याज द्यावयाची ताकद नाहीं म्हणून हनराबल कंपनी कडेस अजतारीक मेहेरबानी दरखवास्त करितात कीं व्याज माफ करावें. त्यांस व्याज द्यावयाची हिम्मत राहिली नाहीं या करितां कबूल केलें जात आहे जे, अगर सदर्हू कराराप्रमाणें श्रीमन्महाराज राजे आपलें इमान राखून ऐवज आदा करतील तरि व्याजाचा दावा करणार नाहीं.

४. श्रीमन्महाराज राजे कोल्हापूर करार करितात कीं, त्यांच्या आरमारांकडून बेपारी यांस नुकसानी इंग्रजी सन १७८५ पासून जहाले आहे त्याची याददास्तबमा व्याज इंग्रजी तारीख ३१ जुलई सन १७९२ पावेतों करून हशमत पन्हाह अज्जम मेजर जनरल राबर्ट आबरक्रांबी प्रसिदेन्त गोवर्नदोर जनरल जंजिरे मुंबई यांहीं श्रीमन्महाराज राजे यांजकडे पाठविली आहे त्याचा ऐवज द्यावयाकरितां करार करितात कीं तूर्त अज्जम बाळाजी रामया हमराह रुपये वीस हजार पाठविले आहेत ते घ्यावे व दिगर पास्तिस हजार रुपये चहूं दफातींनीं द्यावे म्हणून करार केला असे. त्याचा तपशील पहिली दफात तारीख १ मार्च सन १७९३ व दिगर तीन दफातींचा ऐवज दरसाल मार्च महिन्याचे १

तारिखेस ॥. जबलग सदर्हू पस्तिस हजार रुपयांचा फैसल्ला होय तंव पा॑ व बेपारी यांचे कुलनुकसान फैसल होईल. .. .. ..कलम.

५. स॰ वज आदा व्हावा त्याच्या जामिनीकरितां व या पुढें इंग्रजी कं॰ न श्रीमन्महाराज राजे यांच्या आरमारांकडून इजा न पोहचावी याविषयी सरकार कंपनीची निशा पुरली पाहिजे म्हणून श्रीमन्महाराज राजे करार करितात जंजिरे मालवणास इंग्रजांहीं फैतारी घालावी त्या फैतारीवरि इंग्रजी नि॰॥ उडेल, जंव पावेतों सदर्हू दावे फैसल होत ते तंव अगर त्या बाद इंग्रजांच्या हातील कीं फैतारी ठेवावी वरस्या बाबे इंग्रजांच्या अख्त्यार असे. या शिवाय श्रीमन्महाराज राजे कबूल करितात कीं, अगर इंग्रजांस दरकार पडल्यास कोल्हापुरांत आपण जेथें रहातात त्या जागीं फैतारीस जागा द्यावी व त्या हरदु फतूऱ्यांत जे शिपाई लोक सरकार इंग्रजांकडून रहातील त्यांस अनुका अडोश्री श्रीमन्महाराज राजे देतील. जेथ पावेतों सदर्हू कलमें कुल अमलांत येत तंव पावेतों.

६. सदर्हू कलमें करारांत आणून त्याजवरि श्रीमन्महाराज राजे कोल्हापूर या तर्फेनीं अज्जम बाळाजीराम यांणीं खुद्द आपली निशाणी व महाराजांकडून या कामाकरितां शिक्का त्याजकडेस दिला असे तो शिक्का करून द्यावयासि त्यास अख्त्यार कुल् असे. याजकरितां मशारनिल्हे बाळाजीराम यांहीं या करारावरि निशाणी करून महाराजांचा शिक्का केला म्हणजे हा करार श्रीमन्महाराज राजे यांजकडूनच बहाल व मोहकम जहाला व एक बाल पन्हाह सरकार कंपनी तर्फेनीं ज्या वक्तीं हा करारदाद बंगाल येथील शहामत व अवलीमर्तबत रैट हनराबल येरल कार्नवालीस नैट आफ धी ग्यारडर बहादूर गवर्नर जनरल हिंदुस्थान कबूल करून कुल् अख्तियार पाठवितील तेव्हां सरकार कंपनी तर्फेनीं निशाणी व शिक्का होईल.

सदर्हू कलमें हनराबल मेजर जनराल राबर्ट आबरक्रांबी प्रसिदेन्त गोवर्नदोर जनराल जंजिरे मुंबई या तर्फेनें अज्जम लेप्टनेन्ट उलियम टाम्स सांडो फोर्डकारपरदाज व श्रीमन्महाराज राजे कोल्हापूर यांत तर्फेनीं आज्जम बाळाजी राम सरलष्कर यां दरम्यान जंजिरे मुंबईच्या मुक्कामीं करार ज़हाला आहे ते इंग्रजी तारीख २९ माहे नवंबर सन १७९२ छ० १० माहे रबिलाखर सुरुसन सल्लास तिस्सैन मय्या व अल्लफ. बाळाजी राम मामले लष्कर हुजूरच्या आज्ञेवरून करारनामा लिहिला असे.

---

१२. तरांडीं=तारवें.

[४३५] श्री.

सन १२०२ फ० सन १७९२ इ० फे ९ पैकीं

करारनामा सुजा अतवत हनूर दस्तगाह अज्जम ल्यमटामस सांडीफोर्ड कारपरदाज आजतर्फ हशमतपन्हा अज मेजर जनराल राबर्ट आबरक्रांबी प्रसिदेन्त गोवर्नदोर जनराल जंजिर मुंब, व अज्जम बाळाजी राम सरलष्कर आजतर्फ श्रीमन्महाराज राजश्री शि राजे छत्रपति तक्त कोल्हापूर या तर्फ दरम्यान हरदू तर्फेनें सरकारच्या कुल अखतियारानिशीं एक बाल पन्हाह हनराबल सरकार कंपनीचे कर्ज श्रीन्ममहाराज राजे यांजकडून देणें त्याच्या फैसल्या बाबे व जंजिरे मुंबई येथील सरकारचे पन्हाहांतील बेपारी यांस इंग्रजी॰

स्थान कबूल करून कुलिअख्तियार पाठवितील तेव्हां सरकार कंपनी तर्फेनें निशाणी व शिक्का होईल.

सदहू कलमें हनराबल मेजर जनराल राबर्ट आबरक्रांबी प्रसिदेन्त गोवर्नदोर जनराल जंजिरे मुंबई या तर्फेनीं अज्जम लेपूटनेन्ट डुलियमटामस सांडीफोर्ड कारपरदाज व श्रीमन्महाराज राजे कोल्हापूर यांत तर्फेनें अज्जम बाळाजीराम सरलष्कर या दरम्यान जंजिरे मुंबईच्या मुक्कामीं करार जहाले आहेत. इंग्रजी तारीख २५ माहे नवंबर सन १७९२ छ. १० माहे रबिलाखर सुरूसन सल्लास तिस्सैन मय्या व अल्लफ.

बाळाजीराम मामले लष्कर हुजूरच्या आज्ञेवरून करारनामा लिहिला असे.

[४३६] श्री.

सन १२०२ फसली सन १७९२ इ. तालिक फे० नं० १९ पैकीं.

करारनामा सुजात आतवत बुरदस्तगाह अज्जम लेपूटनेन्ट डुलियम सांडीफोर्ड कारपरदाज अजतर्फ हिशमत पन्हाह अज्जम हनराबल मेजर जनराल राबर्ट आबरक्रांबी प्रसिदेंत गोवर्नदोर जनराल जंजिरे मुम्बई व अज्जम बाळाजीराम सरलष्कर आजतर्फ श्रीमन्महाराज राजश्री शिवाजी राजे छत्रपति तक्त कोल्हापूर यां दरम्यान हरदू तर्फेनें सरकारच्या कुलअख्तियारानिशीं एकवाल पन्हाह हनराबल सरकार कंपनीचें कर्ज श्रीमन्महाराज राजे यांजकडून देणें त्याच्या फैसल्या बाबें व जंजिरे मुंबई एथील सरकारचे बेपारी यांस इंग्रजी. सन १७८५ पासून मालवणच्या आरमारानें नुकसान केलें असे त्याच्या फैसल्याबाबें, तपशील जलेबमोजीब करार केला आहे बितपशील:—

१ जे दोस्ती अजकदी मूळ आयाम पासून हनराबल कंपनी व श्रीमन्महाराज राजे कोल्हापूर यादरम्यान चालत आली आहे ते फेर मोहकम करून तर्फेनें दरम्यान काज्जिया चालत असे तो हीं कलमें कबूल जहाल्यावर फैसल्ला होईल.

२ श्रीमन्महाराज राजे कोल्हापूर करार करितात कीं, त्यांहीं अज्जम मिस्तर ब्रुम याजशीं करार केला होता त्यापैकीं बाकी हनराबल सरकार कंपनीचें कर्ज देणें असेल तें तिहीं दफातीनें द्यावे. पहिल्या दफातीचा ऐवज तारीख १ माहे जानेवारी सन १७९३ ते दिवशीं आदा करावा व दिगर दफातींचा ऐवज आदा होय तंव पावेतों तो दरसालच्या जानेवारी महिन्याच्या १ ले तारखेस देत जावा म्हणजे तारीख १ माहे जानेवारी सन १७९५ ते दिवशीं कुल् फैसल्ला होईल.

३. सदर्हू कर्ज श्रीमन्महाराज राजे कोल्हापूर यांजकडून सरकार कंपनीस देणें. त्यास बियार सालें गुजरलीं व व्याज चढलें सबब कीं, त्यांच्यानीं राज्यावर मुदत कसाला गुजरला त्यामुळें त्यांच्यानीं व्याज द्यावयास ताकद नाहीं म्हणून हनराबल कंपनीकडेस आज तरी किल्लिबतबनी दरख्यास्त करितात कीं, व्याज माफ करावें, त्यास व्याज द्यावयाची हिम्मत राहिली नाहीं. याजकरितां कबूल केलें जात आहे जे, सदर्हू कराराप्रमाणें श्रीमन्महाराज आपलें इमान राखून ऐवज आदा करतील तरि व्याजाचा दावा करणार नाहीं.

४. श्रीमन्महाराज राजे कोल्हापूर करार करितात कीं, त्यांच्या आरमारांकडून बेपारी यांसि नुकसान इंग्रजी सन १७८५ पासून जहालें आहे. त्याची यादी दास्तीं बयाज इंग्रजी तारीख ३१ जुलई सन १७९२ पावेतों करून हिशमत पन्हाह अज्जम मेजर जनराल रावर्ट आबरक्रांबी प्रसिदेन्त गोवर्नदोर जनराल मुंबई यांसि श्रीमन्महाराज राजे यांजकडे पाठविली आहे त्याचा ऐवज द्यावयाकरितां करार करितात कीं तूर्त अज्जम बाळाजी राम सरलष्कर याजबरोबर रुपये वीस हजार पाठविले आहेत हे द्यावे व दिगर पंचवीस हजार रुपये चहूं दफातींनें द्यावे म्हणून करार केला असे. त्याचा तपशील पहिली दफाती तारीख १ मार्च सन १७९३ व दिगर तीन दफातींचा ऐवज दरसाल मार्च महिन्याच्या १ ल्या तारखेस देत जावा. जबलग सदर्हू पस्तीस हजार रुपये फैसला होई तंव-पावेतों द्यावे. ऐवजांत बेपारी यांचे कुल् नुकसान फैसला होईल.

५. सदर्हू कलमें करारांत आणून त्याजवरी श्रीमन्महराज राजे कोल्हापूर या तर्फेनीं अज्जम बाळाजी राम यांहीं खुद्द आपली निशाणी व महाराज यांजकडून या कामाकरितां शिक्का याजकडेस दिला असे. तो शिक्का करून द्यावयास अख्तियारकुल् असे याकरितां मशारनिल्हे बाळाजीराम यांणीं या करारा-वरि निशाणी महाराजांचा शिक्का केला म्हणजे हा करार श्रीमन्महाराज राजे यांजकडूनच बहाल व मोहकम जहाला व एक बालपन्हाह सरकार कंपनी तर्फेनें त्यावक्तीं हा करार दाहद बंगाल येथील शाहमत व अवलीमर्तबत हनराबल यरेल

कार्नेलवालीस नैट आफ धी ग्यार्डर बहादूर गवरनर जनराल हिंदुस्थान कबूल करून कुलिअखत्यार पाठवितील तेव्हां सरकार कंपनी तर्फेनें निशाणी व शिक्का होईल.

सदर्हू कलमें हनराबल मेजर जनराल राबर्ट आबरक्रांबी प्रसिदेंत गोवर्नदोर जनराल जंजिरे मुंबई या तर्फेनें अज्जम लेफ्टनेन्ट उलियमठामस सांडोफोर्ड कारफरदाज व श्रीमन्महाराज राजे कोल्हापूरकर या तर्फेनें अज्जम बाळाजी राम सर लष्कर या दरम्यान जंजिरे मुंबईच्या मुक्कामीं करार जहाले असत. इंग्रजी तारीख २९ माहे नवंबर सन १७९२ इ. छ १० माहे रबिलाखर सुरूसन सल्लास तिस्सेन मय्या व अल्लफ. बाळाजीराम मामले सर लष्कर, हुजूरच्या आज्ञेवरून करार लिहिले असे.

[४३७] श्री.

सन १२०३ फ. सन १७९३ इ. नकल फोरिस्त नं० २९

यादी खेमसावत भोंसले सरदेसाई प्रांत कुडाळ व महालानिहाय यांजकडे जाबसाल करवीरकर महाराज यांजकडून उलगडून घ्यावयाचे सुरूसन आर्बातिस्सैन मय्या व अल्लफ. .. ..कलमें बितपशील.

सन सम्मानांत महाराजाची स्वारी घाटाखालीं जाऊन सांवताकडील किल्ले कोट प्रांत घेतला आहे तो सरंजाम सुद्धां माघारा घ्यावा.

५ किल्लेकोट.. .. ..

१ तालूका गंधर्वगड व दरें वगैरे निसवत कमळजाबाई भोंसली. .. ..

१ ठाणें तुरकवाडी.. .. .. ..

१ किल्ले नरसिंहगड.. .. .. ..

१ किल्ले भरतगड.. .. .. ..

१ कोटनिवर्ती.. .. ..

५

१ मुलूक घेतला असेल तो दरोबस्त माघारा द्यावा.

६

एकूण सहा कलमांचें कलम सदर्हू प्रमाणें उभयतांकडील कारकुनांच्या लढाई खेरीज किल्यावरील वगैरे तोफा व जकीरा व चीजवस्त जरा बाजरा जें जें असेल तें माघारें द्यावें. कलम.

बाजवी खर्च द्यावया जोगा असेल तो मजुरा देऊं बाकी जकिरा वगैरे जरा बाजरा माघारें सांवतास द्यावें.

साल मजकुरीं सनतिस्सैनांत वसूल व खंड पुरोई व कुळें धरून नेऊन त्याजपासून ऐवज घेतला असेल तो व कुळांपासून कतबे घेतले असतील ते माघारें द्यावे. मुलुकांतील सालमजकुरीं वसूल पडला असेल तो ते नेमणुकी प्रमाणें शिबंदी किल्याची व महाल संबंधी खर्च रुजुवातीनें वजा करून बाकी राहील तो ऐवज सांवतास माघारा द्यावा .. .. .. कलम १

सन तिस्सैनांत कलमें ठरलें त्यास

हवाली व्हावा. सन सम्मान समानीन व तिस्सा समानीन दुसालांत पाडाव व पाडाव लोकांपासून कतबे घेतले आहेत व कुळांपासून कतबे घेतले आहेत त्यां पैकीं कांहीं वसूलही घेतला आहे त्यास वसूल घेतला असेल तो घेतलाच. बाकी घेणें राहिलें असेल तो घेऊं नये. त्याचे रोखे राहिले असतील ते माघारे घ्यावे व रोखे घेऊन वसुलांत आले नाहींत असेही रोखे असतील ते माघारे घ्यावे व लढाईंतील वगैरे सरदार व कारकून व पाडाव लोक व चाकरमाने व रयत सोमसांवत सुद्धां अटकेंत असतील ते सोडून द्यावे व कोणापासून जामीन कतबे घेतले असल्यास माघारे द्यावे.

सदर्हू पैकीं पाडाव वगैरे सोडले असतील ते जाऊन बाकी राहिले असतील ते सोडून द्यावे व रोखे कतबे माघारी सांवताकडे द्यावे. सोमसांवत माजगांवकर यास अटकेंत ठेऊन त्याजपासून तीन हजार रुपये खंड करार करून तो ऐवज जगदेवराव नाईक निंबाळकर यास तैनातींत लावून दिला आहे, त्यास मशारनिल्हे यांणीं तीन हजार रुपये घेऊन ज्यास्ती दोन हजार रुपये मागतात ते मागूं नये. पहिल्या तीन हजार रुपयांचा रोखा जगदेवराव नाईक यांणीं घेतला असेल तो माघारा द्यावा. .. .. : .. कलम. १

सदर्हू प्रमाणें कलमांचा फडशा जहाला असे.

सल्लास अखेर चार सालें त्यांस चोहों सालांची जमा महाराजांकडील व सांवताकडील कारकून यांच्या गुजारतीनें वाजवी ठरेल त्यांत शिबंदी खर्च वगैरे वाजवी आला असेल तो वजा करून बाकी ऐवज निघेल तो महाराजांकडून सांवतास देवावा.

कर्यात पाटगांव येथील चौकी नरसिहगड निसबत सांवताकडील पुरातन पासून राहते त्या प्रमाणें दाखला पाहून ठेवावी. .. .. .. कलम १

सुधामत पासून चौकी असेल त्या प्रमाणें असावी. सामानगड प्रांतांतून व हेरले वाडीहून घन:श्याम यशवंत हेरे तालुक्यांत स्वारी करून दंगा करितात त्यास त्यांणीं दंगा करूं नये. या प्रमाणें महाराजांस विनंती करून बंदोबस्त करावा. .. .. कलम १

सदर्हू प्रमाणें बंदोबस्त करावा.

एकूण सात कलमांचा फडशा सदर्हू लिहिले प्रमाणें करून देवावा. छ' २० जिल्हेज सुरुसन आर्बातिस्सैन मय्या व अल्लफ.

[४३८] श्री.

सन ११२२ फसली. सन १७१२ इ० फेरिस्त नं० ९.

कैफियत शहाजी महाराज भोंसले यांची.[1]

इब्राहिम अदिलशहा मृत्यु पावले सेन १०३७[2] हिजरी छ ११ माहे मोहरम. ते समयीं मिरजा महंमद व दौलतखान यांणीं तें वर्तमान प्रगट न होऊं देतां दरवाजा बंद करून, सर्व मुत्सद्दी यांस बोलावून सांगितलें कीं, पादशहाचा हुकूम सुलतान महंमद यांस माझ्या पाठीमागें तक्तावर बसवणें म्हणून जहाला आहे. त्या वेळीं दौलतखान यांणीं एकलासखान यांस विचारलें. त्यांणीं "बडे साहेबांस विचारावें, आणि आम्हांस पादशहाच्या पाठीमागें कारभार करण्याची इच्छा नाहीं. दुर्वेषपादशहा व सुलतान महंमद या उभयतांतून बिबी बडेसाहेब यांच्या विचारास येईल त्यांस तक्तावर बसवावें." असें सांगितलें. नंतर तेथून दौलतखान बिबी बडेसाहेब यांच्या महालांत जाऊन या प्रमाणें विनंती केली. त्यांणींही सांगितलें कीं, "पादशहाची आज्ञा जहाली असेल त्या प्रमाणें करावें."

नंतर तेच दिवशीं सुलतान महंमद यांस तक्तावर बसविलें. ते समयीं वय पंधरा वर्षांचें होतें. एकलासखान यास घरास जावें म्हणून सांगितलें. आणि दियानतुलमुल्क व आकारजा वगैरे ब्राम्हण यांस कैद केलें. आणि इब्राहिम पादशहास यवनी पद्धतीप्रमाणें नेऊन माती दिली.-

दुसरे दिवशीं दुर्वेष पादशहा व दुसरा एक होता त्यांस नजर बंदींत ठेविल्यावर दियानतुलमुल्क व आकारजा व ब्राम्हण यांस कैदेतून मोकळीक करून पूर्ववत प्रमाणें कामास ठेविलें. आणि मंडळीस किताब दिले ते आकारजा यास काम मुल्की व दियानतुलमुल्क यांस सरखेली व मिरजा महंमद यांस मुस्तफाखान व दौलतखान यांस खवासखान असें देऊन वाढविलें.

सन मजकुरीं निजामशहा अहंमदनगर ऊर्फ बेदर यांणीं आपला गेलेला प्रांत परत घ्यावा म्हणून फौजेसह तयार होऊन किल्ले दारूर येथें आले. विजापुराहून वजीर यांस समागमें फौज देऊन त्याजवर रवाना केलें. उभयतांची लढाई झाली. बेदरवाले नामोहरम[3] होऊन पळाले. नंतर कांहीं दिवसांनीं फौज घेऊन येऊन

1. हें प्रकरण रा. रा. विष्णु धोंडदेव भागवत वीरमाडकर मु. करवीर यांजकडून नक्कल मिळाली त्यावरून दिलें आहे. यांत विजापूरच्या बादशाहीचीच हकीगत विशेष आहे.

2. फसली सन १०३७=इसवी सन १६३६-३७ वर हिजरी म्हटलें तथापि हें फसली साल असावें.

3. नामोहरम=पराभूत.

विजापूरच्या पादशहा कडील सिआदतखान व यातिबारखान यांस धरून नेलें आणि आपल्या रुबरू आणवून वस्त्रें भूषणें व घोडे देऊन रवाना केलें आणि आपण फौजेसुद्धां कृष्णाकिनाऱ्यास येऊन राहिले. नंतर कांहीं दिवसांनीं हमीदखान यास फौजेसह विजापुरा नजीक जाऊन ब्राम्हणपुरीच्या दरवाजाकडून लढाईस प्रारंभ केला. आंतून नवाबखान व एकलासखान व यतियादखान सरनोबत व आणखी सरदार फौज घेऊन बाहेर निघून लढाई झाली. ते वेळेस हमीदखान नामोहरम होऊन पळाले.

नंतर चार महिन्यांनीं वर्तमान आलें कीं, कदमराव बंकापूरकर यांणीं बंडाई केली. त्याजवर पादशहा यांणीं मीर अलीरजा यास फौज देऊन रवाना केलें. ते जाऊन पोंहचल्यावर एकवर्ष पर्यंत लढाई होत होती. शेवटीं कदमराव यास हिजरी सन १०३८ छ १० रबिलावल रोजीं कैद करून मारिलें.

दिल्लीकडून शहाजहां पादशहा यांणीं वस्त्रें भूषणें शेखमहमुद्दीन याजबरोबर पाठविलीं, तीं सनमजकूर छ. १० जमादिलावल रोजीं पावलीं. नंतर कचेरी करून वस्त्रें घेतलीं. मुस्तफाखान म्हणजे महंमदअमीन हे फार दिवस निजामशहाशीं द्वेष करीत होते, कारण मलिक अंबर हे त्यांचे श्वशूर त्यांस त्यांणीं मारिलें. यामुळें मलिक अंबर यांचे पुत्र फत्तेखान यांणीं मुस्तफाखान याचे विचारें निजामशाही दौलतीचा विभाग करावा, आणि वरकड सरदार यांच्या चित्तास ही गोष्ट येईना तेव्हां काजीसय्यद रणदुल्लाखान यांजकडील वकील यांणीं कचेरींत येऊन पादशहास सांगितलें जे, इच्छा दूर होऊन निजामशाही तालुका घ्यावा हें योग्य नाहीं. कारण निजामशाही दौलत बुडाली असतां संबंध आपणांस व मोंगल यांस पडेल, आणि कांहीं दृष्टोपत्तिस द्वेष आला असतां कठीण होईल. याजकरितां दौलत निजामशाही कायम राखावी. त्याजवरून मुस्तफाखान व काजीसय्यद यांजमध्यें विरुद्ध वाढलें. खवासखान यांणीं मुस्तफाखान यांजपाशीं करार केला. परंतु मुस्तफा यांच्या आग्रहामुळें मोंगलाशीं स्नेह केला, आणि अंबरखान व अ ला सखान व सर्जाराव घाटगे वगैरे यांस जाहागीर जास्ती देऊन फरहादखान व खेरियतखान व आणखी सरदार यांचा स्नेह करून रणदुल्लाखान यास कुमक मोंगलास पाठविली. निजामशहा याजबरोबर द्वेष मुस्तफाखान यांणीं केला आणि मोंगल याशीं स्नेह केला यास्तव सर्व मुत्सद्दी द्वेष करूं लागले आणि खवासखान व मुस्तफाखान यांजमध्येंही विरुद्ध वाढलें. अदीलशहा व मोंगल या उभयतांनीं मुलूक वांटून घ्यावा असें ठरून शेख मइनुद्दीन यास वस्त्रें, भूषणें देऊन दिल्लीस रवाना

४. रूबरू =समक्ष.
५. निजामशाही=अहमदनगर वाले- अथवा दौलताबाद वाले.
६. अदिलशाहा=विजापूरवाला.

केलें. इतक्यांत वर्तमान समजलें कीं, मोंगल याणीं आपली क्रियाँ सोडून किल्ले दारूर कृष्णेच्या कांठीं आहे तो घेण्याकरितां फौज मोंगल यांजकडील आली. असें ऐकतांच अदीलशहा पादशहा यांणीं वकिली व पत्र मलिकमरजान यांजकडे पाठवून शेख मइनुद्दीन यांस कैद केलें. हें वृत्त शहाजहां पादशहा यांणीं ऐकून क्रोधायमान होऊन असफखान व अबदुल्लाखान व खाजेजादखान व इरापतखान व अबदुल हुसन बक्षी व आकिदतखान व राजे ला ज शिंग व राजे राम हे फौज देऊन या मोहिमेस रवाना केले. असफखान हुसनाबाद पर्यंत येऊन प्रांत लुटण्यास प्रारंभ केला आणि विजापुरा कडील नजीक हाउद रजोरंग म्हणून आहे तेथें येऊन राहिले. अदिलशहा याजकडील फौज बाहेर येऊन दररोज लढाई होत होती. मोंगला कडील सरदार शिकंदर अल्ली छ २ माहे शाबान रोजीं लढाईंत पडले. नंतर छ ९ माहे मजकुरीं फौज तयार होऊन शहरच्या आसपास आली आणि लढाईस प्रारंभ केला तों अदिलशहाची फौज हतधैर्य होऊन एकाएकीं बाहेरील फौज पडून लढाई दिली. ते समयीं ती फौज घाबरी होऊन पळाली, तों आंतून मुरारपंत फौज घेऊन पाठीवर चालले तों ती फौज आपल्या सरहद्दींत गेली. नंतर मुरारपंत फिरून किल्ले परंडा येथें राहिले. तो किल्ला विजापुराकडे होता याचें कारण पूर्वीं आकारी जवान किल्लेदार निजामशाही तेथें होता, तेव्हां निजामशहा याची दौलतगिरिफ्तारींत आली, या मुळें तो किल्लेदार अदिलशहा याजकडे मिळून हिजरी सन १०४२ छ १० माहे मोहरम रोजीं किल्ला दिला. त्या किल्या वरील तोफ मुलुख मैदान होती ती विजापुरास पोंहचवावी म्हणून पादशहाचा हुकूम मुरारपंतास झाला. त्या प्रमाणें तोफ सन मजकुरीं छ १९ माहे सफ्फर रोजीं गरबी बुरुजावर ठेवली.

त्या समयीं असफखान यांचा मोड होऊन पळाले, हें वृत्त शहाजहांस कळून बहुत हैराण झाले आणि मोहबतखान यांस लाहोराहून आणवून बऱ्हाणपूरचे

---

७. क्रिया=आणभाक, शब्द, करार.

८. मुलुखइमैदान =मैदानचा सिंह मलीकइमैदान=मैदानराजा. दुसरें नांव बरोबर आहे असें ग्रांटडफ् साहेबांचें ह्मणणें आहे. ह्या तोफेच्या तोंडाचा व्यास ४ फूट ८ इंच आहे व पोंकळीचा व्यास २ फूट ४ इंच आहे. सन १८२३ सालीं ही तोफ विलायतेस नेण्याचा विचार चालला होता पण मुंबई पर्यंत आणण्याचे संबंधें रस्त्याची वगैरे अडचण म्हणून तो तसाच राहिला. औरंगजेबानें स० इ० १६८५ मध्यें विजापूर घेतलें त्या वेळीं आपल्या विजयाच्या स्मरणार्थ ह्या तोफेवर एक लेख खोदिला. ह्या वरून ही तोफ त्या सालीं ओतिली असा कितीकांचा समज होतो पण तो चुकीचा आहे. ही स० इ० १५४९ सालीं अहंमदनगर येथें एका इस्तंबूलकरा कडून ओतविली गेली.

साहेब सुभा व फौज देऊन दक्षिणेस पाठविले. फत्तेखान[1] यांणीं निजामशाही दौलत जप्त केली. हें वर्तमान मोहबतखान यांस समजल्यावर दौलताबादेस गेले. हें वर्तमान आदिलशहा यांणीं ऐकून फौजे सुद्धां या मोहिमेस निघाले. मोहबतखान दौलताबादेस जाऊन तें शहरपन्ना घेऊन किल्ला घेण्याच्या तरतुदींत होते. आंतून फत्तेखान यांणीं आदिलशहास पत्र लिहिलें कीं, आपल्याकडून कांहीं कुमक येऊन पोंहचली असतां परचक्राचा पराभव करून किल्ला पादशहाच्या हवालीं करितों. कारण किल्ल्यांत सामान व सरंजाम कांहीं नाहीं. याजवरून पादशहा यांणीं खवासखान यांस सांगितलें. त्यांणीं आज्ञेप्रमाणें फौज व सामान मुरारपंता[10] समागमें देऊन रवाना केलें. आणि मुरारपंतास सांगितलें जे, जातांच सामान पोंहचतें करून कुमक करावी, आणि कसेंही करून किल्ला दौलताबादेचा मोहबतखान यास हस्तगत होऊं देऊं नये. मुरारपंत दौलताबादेजवळ जाऊन पोंहचले. फत्तेखान यांणीं लढाई बंद केली, कारण फत्ते जहाली असतां पादशाही पत्र त्यांच्या नांवें येईल. फत्तेखान यांणीं मुरारपंतास लिहिलें कीं, किल्यांत कांहीं जंखीरा[11] व सामान नाहीं तरी जलद पाठवावें. यांणीं लिहिलें जे, तुम्ही जखीरा मागण्याचें कारण काय? तुम्हांस या विषें गरज नाहीं. किंवा आमच्या स्वाधीन करून बाहेर जाणें नाहीं तरि तुम्हांस कैद करून दौलताबादेच्या बुरजावरून खंदकांत टाकवीन. फत्तेखान यांणीं मुरारपंत ऐकत नाहीं सबब मोहबतखान यांजकडे मिळाले आणि त्यांस पत्र पाठविलें जे, तुम्हीं आमची कुमक केली असतां किल्ला तुमच्या स्वाधीन करितों. त्याजवरून मोहबतखान यांणीं विचार केला कीं, कांहीं प्रयत्न न करितां किल्ला हातास येतो म्हणून पत्राचें उत्तर व क्रियाशफती देऊन हरकामांत कुमक करितो म्हणून सांगून पाठविलें. नंतर किल्ला त्याच्या स्वाधीन केला. तेथें आपल्या पुत्रास ठेवून निजामशहा व फत्तेखान यांस बराबर घेऊन बऱ्हाणपुरास निघाले आणि किल्ला लढाई व श्रम सायास न करितां आला यास्तव व लष्कर श्रमीं झालें याजबद्दल दररोज कोश दोन कोश चालावें. हें वर्तमान आदिलशहा

---

९. फत्तेखान हा मलीक अंबर यांचा मुलगा. हा पहिल्यानें विजापूर वाल्यांच्या धाकानें मोंगलांच्या स्वाधीन झाला व दौलताबाद किल्ला त्याणें मोंगलांच्या ताबेंत दिला. पण पुढें पुनः फत्तेखान मोंगलांकडून विजापूरवाले यांस मिळाला. शाहाजीची जाहागीर फत्तेखान यांस मोंगल यांणीं लावून देऊन त्यास निझ्यामशहाचा मुकत्यार नेमिलें होतें. त्या मुळें शहाजीचें व फत्तेखानाचें वांकडें होतें.

१०. मुरारपंत—हा मोठा कर्ता ब्राह्मण होता. बिरबल, जनार्दनपंत, अक्कण्णा व मादण्णा वगैरे मंडळी प्रमाणेंच बहुतेक सर्व कारभार याजकडे असे.

११. जखीरा=जकीरा=संग्रह (दाणा वैरणीचा.)

यांणीं ऐकून त्यांच्या पाठीवर सरदार फौज देऊन रवाना केले ते आल्यावर मोहबतखान याणीं द्रव्य देऊन आपली व लष्करची मोकळीक केली, आणि आपल्या सरहद्दींत पोंहचले.

शहाजी महाराज व मुरारपंत व रणदुल्लाखान मागें फिरून शहाजी महाराज नाशिकाकडून भीमगडास गेले. रणदुल्लाखान व मुरारपंत त्र्यंबका कडून विजापुरास आले. खवासखान मुरारपंतावर बहुत रागास येऊन बोलले कीं, तुम्हीं फत्तेखान याचें न ऐकतां किल्ला मोहबतखान यांस देविला आणि पादशाही द्रव्यही बहुत खर्च झालें. मुरारपंत कांहीं एक उत्तर न देतां स्तब्ध बसले. पादशहांत निजामशाहीवर पादशहा नाहीं. याजमुळें अदिलशहा व शहाजहा हे उभयतां तो मुलूख घेण्याचा प्रयत्न करूं लागले, आणि सिद्धी रेहान सोलापुरीं होते, शहाजी महाराज भीमगडीं होते, श्रीनिवासराव जुन्नरास होते, सिद्धी साया सैफखान तळ कोंकणांत होते, सिद्धी अंबर जंजिरे राजपुरीं होते, आणि दुसरे किल्लेदार व जमीदार आपलाले ठिकाणीं प्रांत घेण्याच्या उद्योगांत होते. सिद्धी रेहान थोड्या फौजेनिशीं मोहबतखान याजशीं युद्ध करून यश संपादिलें, आणि निजामशाही स्वार चार पांच हजार त्याजपाशीं जमले होते. खवासखान याचा स्नेह पूर्वींपासून होताच, त्या वेळेस अदिलशहा याची फर्मान[१२] लिहून हाफीजनसरूल्लाह याजबरावर पाठविला जे, "तुम्हीं पुरूषार्थें करून मोहबतखान याजबराबर लढलां यास्तव तुम्हावर संतोष होऊन फर्मान पाठविला आहे. तरि फर्मान देखतांच कोणी विश्वासूख इकडे पाठवून देणें म्हणजे जें बक्षिस मिळावयाचें तेंही प्राप्त होईल." नंतर हाफीजनसरूल्लाह याचा सन्मान बहुत करून त्याजबरोबर आपल्या कडील सिद्धी पोलाद दौलतखान व न्यामतखान व विनंतिपत्र देऊन रवाना केलें. ते येऊन पावल्यावरि पादशहा व खवासखान यांणीं त्यांस कोल्हापूर व कऱ्हाड हे परगणे दिले. आणि पोलादखान व दौलतखान यांस जवळ राहण्याविषयीं हुकूम झाला.

शहाजी महाराज भीमगडीं जातांच निजामशाही प्रांत पुणें व जालना बालेघाट पर्यंत व जुन्नर व अहंमदनगर व संगमनेर व नाशिक व त्र्यंबक पर्यंत घेतले. आणि सात आठ हजार स्वार ठेवून प्रांत लुटूं लागले. इरादतखान दौलताबादेस होते. त्यांस मालोजी भोंसले यांजकडून स्नेह केला आणि उमेदवार शहाजहां पादशहा याच्या कृपेचे म्हणून मनसब बेवीसहजारी करार करून फर्मान शहाजी महाराज यांच्या नांवें व वस्त्रें पादशहाचीं आणून दिलीं. आणि शहाजी

---

१२. फर्मान=राजपत्र, सनद.

महाराज ज्या प्रमाणें सांगतील त्या प्रमाणें दिल्लीहून आणवून देऊन शहाजहांचे चाकर करून विजापूरच्या पादशहाचा मुलूक [?] असें इरादतखान याच्या चित्तांत होतें. हें वृत्त महाराजांस समजून हे हुशारच होते. मुरारपंतास न कळतां खवासखान याजकडून कागदपत्रें येत होतीं. शहाजी महाराज याणीं लिहिलें कीं, तुम्हाकडून कांहीं उपरोळा[13] जहाला असतां आम्हीं पुनरपि निजामशाही उभी करितों. त्यास खवासखान याच्या चित्तांत होतें, परंतु मुस्तफाखान याच्या विचारास येईना. खवासखान दौलताबादेस गेले. अंजूर्दपणानें[14] इरादतखान याशीं स्नेह केला आणि शहाजीमहाराज यांचें भय होतें, परंतु ही मसलत, याजवरून बहुत संतोष वाटला. आणि पत्राचें उत्तर पाठविलें कीं, वंश निजामशाही म्हणून गादीवर बसवावें. असें लिहिलें. मुरारपंत याजबरावर फौज देऊन कुमकेस शहाजी महाराजांकडे रवाना केलें. शहाजी महाराज श्रीवर्धन किल्याहून निघून कोंकणांत जाऊन निजामशाही वंश कैदेंत होते त्यांतून दहावर्षांचा मूल मुरतजा नामें होता त्यास आणून भीमगडीं येऊन तक्तावर बसविलें. आणि प्रांत घेण्याच्या उद्योगास लागले. सिद्धी सावा सफैखान कोंकणप्रांत घेऊन भीवंडीस होता, त्यांस शहाजी महाराज याणीं पत्र आपल्या व मुरारपंत यांच्या नांवें तुम्हीं निजामशहास येऊन भेटावें असें लिहिलें. तेव्हां महाराजांच्या लिहिण्यास राजी न होतां आदिलशहाची चाकरी करावी म्हणून कोंकणप्रांत शहाजी महाराज यांच्या स्वाधीन करून निघाले. तों शहाजी महाराज यांणीं फौज त्याच्या पाठलागास पाठविली. तेव्हां उभय लष्करची गांठ पडून युद्ध होऊं लागलें. दोहीं कडील मनुष्यें बहुत जायां झालीं. सिद्धी अंबर तोफखान्याचा सरदार होता त्यास कैद केला, आणि सफैखान याच्याही फौजेस वेढा दिला. इतक्यांत मुरारपंताकडील फौज कुमकेस येऊन सफैखान यास घेऊन नंतर विजापुरास जाऊन पादशहाची भेट घेतली. बादशहानीं त्यास दोन लक्ष होन देऊन हरपनहल्ली येथें ठेविलें. नंतर कांहीं दिवसांनीं मृत्यु पावले. शहाजी महाराजांनीं श्रीनिवासराव यास मेजवानीस बोलावून कैद करून त्यांज कडील किल्ले व प्रांत घेऊन मुरतजा पादशहास जुन्नरास घेऊन येऊन द्रव्य व सरंजामही बहुत संग्रह केला. दहा बारा हजार स्वार जमविले.

हें वर्तमान मोहबतखान यास कळून, बहुत क्रोधायमान होऊन, शहाजहां पादशहा याच्या आज्ञेवरून शहाजादा दारुशकोह[15] यास बऱ्हाणपुराकडून परंडें किल्यास वेढा घातला आणि सुरंग काढण्यास सांगितला. किल्यांतील फौज

१३. उपराळा=मदत, पाठबळ.

१४ अजूर्दपणा=खिन्नता.

१५. ग्रांटडफ म्हणतात शहाजादे सुजा यांस पाठविलें.

तयार होऊन युद्ध करीत होते. असें चार महिने युद्ध चाललें. ते समयीं मोहबतखान याणीं विचार केला कीं, येथें बसून उपयोग नाहीं. म्हणून कांहीं निमित्य करून बऱ्हाणपुरास गेले.

सुलतान महंमद याची मातुश्री हिजरी सन १०४३ छ ३ माहे सफर रोजीं मृत्यु पावली. ते समयीं खवासखान याणीं मुस्तफाखान यास कैद केलें. आणि वरकड मुत्सद्दी यांसही दूर केलें आपल्या तर्फेचे त्या कामावर ठेविले. तेव्हां मुत्सद्दी यांणीं खवासखान यास पत्र लिहिलें कीं, मुरारपंत कामास योग्य नाहीं, याकरितां त्यास काशीस जाण्यास निरोप द्यावा म्हणजे आम्ही तुमच्या पक्षानीं वागतों. तेव्हां याणीं लिहिलें जे, तुम्ही आज त्यास राजी नाहीं, उद्यां आम्हांसही राजी नाहीं. म्हणून असें उत्तर आलें. त्याजवरून सर्वत्रांनीं शेख मइनुद्दीन यास शहाजहांकडे रवाना केलें कीं, विजापुरीं बहुत अव्यवस्थितपणांनीं वागतात याजककरितां कुमकेस फौज पाठवून, बंदोबस्त करून, विजापूर आपल्या ताब्यांत घ्यावें आणि अली खैरयतखान व अली खुदावंतखान व महंमद याकुबखान व राघोपंत व खेलोजी भोंसले व सर्ज्येराव घाटगे वगैरे विजापूरच्या सरहद्दींतून निघून गुलबुर्ग्यास येऊन राहिले. इमामखान हवालदार आनिकेरेचा याणीं बंड केलें. त्याच्या पारिपत्यास खवासखान याणीं मुरारपंत व फौज रवाना केली. आणि कांहीं फौज मुत्सद्दी यांच्या रोखास ठेविली. मुत्सद्दी याणीं विचार करून खवासखान याच्या पारिपत्यास विजापुराकडे निघून मलिक रेहान सोलापुराहून निघून कमलापुरीं येऊन मिळाला. राघोपंतास सांगितलें कीं, तुम्ही भीमानदी भरली आहे, त्यास पलीकडे जाऊन उतरावें, आम्हीही येऊन पोंहचतों. नंतर राघोपंत गेले. खवासखान याणीं मलिक रेहान याजबराबर राजकारण लावून बोलणें लाविलें जें, " रणदुल्लाखान वगैरे हे दौलत गारत* करण्यास तत्पर जहाले तुम्ही दौलतीचें कल्याण करणार तेव्हां हें योग्य नव्हे. " मलिक रेहान हें ऐकून टाकळीहून निघून मंदप येथें गेले. राघोपंत भीमा उतरून पांच सहा हजार फौजेनिशीं देवगांवच्या सुमारें राहिले. मुरारपंत बंड मोडून निघाले तों राघोपंताचें वृत्त ऐकिलें. तेव्हां विचार केला कीं, ते सर्व एकत्र झाले नाहींत तों पर्यंत जाऊन गांठावें. असें योजून आनीकरेहून एकतीस कोश एकरोज व रात्रींत येऊन लढाई सुरू केली. सय्यद उसमान, शेलार मोठे बहुत शूर मुरारपंताकडील ठार झाले आणि राघोपंता कडील लश्कर मुरारपंता वर पडून बहुत जायां जखमी जहाले. लश्कर पळूं लागलें तेव्हां मुरारपंत पंधरा स्वारानिशीं सावनुरास जाऊन, तेथें निजामशहा कडील मुस्तफाखान होता त्याची

---

* गारत करणें=बुडविणें.

भेट घेऊन, तेथून निघून द्वारकेस[१६] गेले. तेथून मौजे मदगी रणदुल्लाखान यांच्या जहागिरींतील लुटून कृष्णातीरीं येऊन राहिले. तेव्हां सर्वांनीं विचार करून खवासखान याजकडे विजापुरास जावें. म्हणून तो धारवाडचे नाईकवाडी याज बरोबर नदी उतरून धारवाडास गेले. रणदुल्लाखान यास मुरारपंताचा मोड होऊन पळाले. हें वर्तमान समजतांच आपण फौजेनिशीं भीमा उतरून विजापुरा नजीक जाऊन राहिले. खवासखान याणीं विजापूरचे दरवाजे बंद करून लढाईचा बेत केला, रणदुल्लाखान याणीं खवासखान यास निरोप पाठविला जे, शहरचे दरवाजे उघडावे आणि तुम्हीं सर्व अमिरा प्रमाणें रहावें, तें त्याणीं ऐकिलें नाहीं. तेव्हां अदिलशहा याणीं सिद्धी रेहान यास बोलावून आणून सांगितलें जे, यावेळेस कार्य साधावया पूर्वीं सिद्धी मजकूर व मातुश्री इब्राहिम अदिलशहा यांच्या कारकीर्दींत नौरसपूर येथें विकावयास सौदागरांनीं आणिलें तेव्हां सिद्धी मजकूर पादशहानीं खरेदी घेऊन आपले पुत्र सुलतान महंमद यास दिला व त्याच्या मातुश्रीस अल्लीखान हुजारी याणीं घेतली. त्या पासून शहाजाद्या बराबर सिद्धी मजकूर नेहमीं असे. एके दिवशीं शहाजादे याणीं त्याची टोपी हौदांत टाकली तेव्हां तो पादशहाकडे फिर्याद गेला. पादशहा याणीं टोपी काढून देण्यास सांगितलें आणि जवळ होते त्यांस सांगितलें कीं, पादशाही सुलतान महंमद करील तेव्हां हा वजिरी करील. तेव्हां सिद्धी मजकूर यांणीं करीम सर्जे व हुसेनखान या दोघांस हस्तगत करून खवासखान याच्या पारपत्यास तयार होऊन कचेरींत बसले. खवासखान पालखींत बसून घरास निघाला तों करीम सर्जे यांणीं उरावर खंजीर मारला हुसेनखान यांणीं वार मारला असतां खवासखान जखमी होऊन आपल्या घरास गेला. सिद्धी रेहान याणीं पाहिलें कीं, खवासखान जखम सोसून गेला तेव्हां हा वांचला असतां आपल्यास नीट नाहीं. म्हणून पादशहाकडे जाऊन खासगीचे लोक घेऊन जाऊन खवासखान याचें घर लुटून पाडून शिरच्छेद केला. हुसेनखान तयार होऊन हत्तीवर बसून खंदकापर्यंत आला. त्यांस सिद्धी मजकूर लोकांसुद्धां जाऊन लोक मारून त्यास मारिला. त्याचा बंधू दाऊदखान पादशहाच्या कृपेंत होता त्यासही मारला. रणदुल्लाखान वगैरे मुत्सद्दी पादशहाच्या आज्ञेनें त्याच रात्रीं येऊन शहापूरच्या हौदावर येऊन उतरले. तेव्हां पादशहानीं खवासखान व मुबरकखान यांचें शीर पाटींत घालून रणदुल्लाखान वगैरे मुत्सद्दी यांजकडे पाठविलें. दुसऱ्या दिवशीं सर्वत्र आल्यावर पादशहा तक्तावर बसून सिद्धी रेहान यास किताब एकलासखान हा देऊन वजिरी दिली. नबाबखान यास

१६ या धामधुमींत द्वारकेस जाऊन परत दक्षिणेंत आले हें मोठें नवल आहे.

प्रांतांचा बंदोबस्त सांगितला. अहंमदखान वल्लद खुदावंतखान यास सरनोबती दिली. हिजरी सन १०४९ त खवासखान याणीं वजिरी आठ वर्षें केली.

नंतर कांहीं दिवसांनीं मुस्तफाखान बेळगांवच्या किल्ल्यांत कैदेंत होता त्यास आणावयाकरितां शहाहसन फकरजाबादेस रवाना केले. त्याणीं जाऊन नववे दिवशीं त्यास विजापुरीं पोंहचविलें. त्यास पादशहांनीं सर्फराजी करून ठेविले. मुरारपंत पांच हजार स्वारांनिशीं धारवाडास आले तों किल्लेकरी याणीं किल्ल्यांत घेतलें नाहीं. तेव्हां लढाईस तयार झाले. ते समयीं दलपतराव व सूर्याराव व नाईकवाडी क्रियाप्रमाण घेऊन भेटीस आले. नंतर कैद करून कांहीं लोक मारिले. पण तेथें चार रोज राहूं न दिलें. तों खवासखान यास मारलेली खबर आली. तेथून रात्रीस पळून हरिहरास गेला. तेथील अंमलदार यांणीं कैद करून विजापुरीं पोंहचाविला. तेव्हां *रुबरू पादशहास शिवीगाळ केली त्याजमुळें जिव्हाच्छेद करून गाड्यावर बसवून शहरांत फिरवून मारिला. खवासखान यास मारिल्यावरि एक महिन्यानें हें वर्तमान झालें. हिजरी सन १०५७ त मुस्तफाखान यास फौज देऊन कर्नाटकास रवाना केलें. पेशजी शहाजी महाराज व असदखान यास रवाना केलें. मागून मलिक रेहान वगैरे सरदार रवाना केले. कृष्णाकिनाऱ्यास युद्ध झालें. शहाजी महाराज याणीं मोड केला. ते समयीं शहाजी महाराजांचा हत्ती आणि सरंजाम लुटून नेहला. मुस्तफाखान याणीं आपल्या लष्करचे बुनगे बंकापुरास पोंहचवून कुमक पाठवावी म्हणून पादशहास पत्र लिहिलें. गाजीखान व मलिक रेहान गंजीकोट घेण्यास रवाना केले. ते तेथें जाऊन वेढा घालून बसलें होते. ते समयीं हुकूम आला जे, मुस्तफाखान याच्या कुमकेस जाणें. तेव्हां ते सर्व सोडून तिकडे निघून गेले. तों बंकापुराजवळ नवाब मुस्तफाखान यांची भेट झाली. मुस्तफाखान सर्वांस मेजवानी करून लढाईस निघाले. येलूर येथें लढाई सुरू झाली. मलिक रेहान याणीं आपली फौज एकवेळ शहाजी महाराज असदखान यांच्या फौजेवर पडून मोड करावा असा बेत करून चालून घेतलें. असदखान याच्या घोड्यास जखम लागून घोडा पडला. बावाकरी व खवाजहुसेन याणीं कोतवाल घोडा आणिला त्या घोड्यावर बसून निघाले. नबाब मुस्तफाखान लष्कर सुद्धां तळ्याच्या कांठीं उभे राहून तमाशा पहात होते. तेथून मागें सरून मलिक रेहान याचा तमाशा पहावा म्हणून मागें सरून उभे

---

१७. सर्फराजी करणें=मान देणें, सत्कार करणें.

१८. नाईकवाडी=पत्तिनायक, शिबंदीचा मुख्य.

* रुबरू=समक्ष.

राहिले. इतक्यांत मलिक रेहान मोड होऊन पळाले. आल्यावरि नबाब यांणीं शाबासकी देऊन आपली तरवार दिली आणि मलिक रेहान यास सांगितलें कीं, तुम्ही शहाजी महाराजांकडील हत्ती लुटून ठेविले ते पादशहाकडे पाठवावे. त्यांणीं उत्तर दिलें जे, तुम्हांकडे हत्ती देणार नाहीं. पादशहाकडे आम्ही जाऊं त्या वेळेस हत्ती गुजरूं. हें वर्तमान पादशहास समजल्यावर मुस्तफाखान यास लिहिलें जे, मलिक रेहान याणीं शूरत्वें लढाई केली हें प्रसिद्ध झालें असतां त्याचें चित्त ‡ अजुर्दा करणें हें योग्य नाहीं. जे वेळेस येथें येईल त्या वेळेस हत्ती येतील. असें येतांच मुस्तफाखान चंदीकडे निघून गेले. मलिक रेहान यास कन्या दोन उपवर झाल्यामुळें लग्नें करण्याकरितां मुस्तफाखान याजबराबर गेले. नबाब व शहाजी महाराज यांजमध्यें वैमनस्य येऊन शहाजी महाराज मुखत्यारीनें वागूं लागले. सन मजकूर छ १९ माहे रज्जब रोजीं मुस्तफाखान याणीं मलिक रेहान व बाजीराव घोरपडे व यशवंतराव व असदखान यांस फौज देऊन शहाजी महाराजांस कैद करण्यास रवाना केलें. तों शहाजी महाराज आपल्या डेऱ्यांत रात्रौ राग रंगांत निमग्न होते. तों येऊन वेढा घातला. शहाजी महाराजांस हें वर्तमान कळतांच घोड्यावर बसून जावें तों बाजीराव घोरपडे याणीं येऊन पाय धरिला आणि मुस्तफाखान याजकडे घेऊन गेले महाराजांचे स्वार तीन हजार होते ते पळून गेले. लूट पुष्कळ सांपडली. छ. २६ माहे मजकुरीं खैरीयतखान मेला. मलिक रेहान मुस्तफाखान याचा विश्वास धरीत नव्हता. भेटीस गेले असतां बहुत हुशारीनें रहावें. शहाजी महाराजांस धरल्यावरि आणखी दोन हजार स्वार ठेविलें. मुस्तफाखान याणीं सांगून पाठविलें कीं, फौज ठेविण्याचें कारण काय ? याणीं सांगून पाठविलें जे, चंदीस वेढा आणि शहाजी महाराज कैदेंत, चहूंकडून गनिम असें आहे. त्यास कोणाकडून कांहीं भय न होईल याजकरितां ठेविलें. नंतर कित्येक दिवसांनीं चंदी घेतली. छ. २६ माहे मोहरम सनँ १०६० भोमवारीं तिसरे प्रहरीं सुलतान महंमद अदिलशहा मृत्यु पावले, वय वर्षें ४७ दौलत केली वर्षें ३१.

यास पुत्र अली आदिलशहा सन १०४८ सालीं झाले ते गादीवर बसले. पूर्वींचा वजीर अज्जमखान महंमद यास मारून वजिरी इब्राहिमखान यास दिली. अली अदिलशहा याची मातुश्री बडे साहेब मक्केस निघाली त्याजबराबर वजीर गेले. तेव्हां वजिरी अबदुल महंमद यास दिली. हकीकतखान यास मारण्याची[?] शहाजहा पादशाह नजर बंदींत होते. अवरंगजेब फौज घेऊन दक्षिणेस निघाले. हें वर्तमान अली आदिलशहा याणीं ऐकून खानमहंमद याजबराबर सरदार व

‡ अजुर्दा=खिन्न. | * इसवी सन १६५०.

फौज देऊन सामोरे रवाना केले. ते जाऊन पोंहचले. एके दिवशीं अवरंगजेब यांची फौज अडचणीच्या जागीं उतरली. तेव्हां खानमहंमद यानीं रस्ता बंद केला. सबब बहुत हैराण होऊन पादशहानीं त्यास चिठ्ठी पाठविली कीं, तुम्हीं आमची मुरवत ठेवून रस्ता सोडला असतां स्नेहांत अंतर करणार नाहीं, आणि दिल्लीचा शहाजादा दक्षिणेस कोणही पहाणार नाहीं. खानमहंमद संध्याकाळीं नमाज करून कांहीं पढत बसले होते तों ही चिठ्ठी आली. तिच्या पाठीवर लिहून पाठविलें कीं, आज रात्रीस निघून जावें. अशी रवाना करून आपल्या मंडळीस सांगितलें कीं, आमचा मृत्यु समीप आला. अवरंगजेब रात्रीस निघून गेले. अफजुलखान बहुत कठोर होता, त्याणीं हें ऐकतांच खानमहंमद याजपाशीं येऊन सांगितलें जे, हा समय आहे तरि जाऊन गांठूं. खान महंमद याणीं उत्तर दिलें कीं, गेला तो गेला जाऊंद्या. अफजुलखान बोलले कीं, कोठें जातो ? पाठलाग केला असतां सांपडेल. खानमहंमद याणीं विचारिलें जे, त्यास धरून काय कराल ? शहाजादा दिल्लीचा त्यास धरिलें असतां बहुत अरिष्टें होतील. असें सांगून तसेंच ठेविलें. अफजुलखान याणीं विचार केला जे, हें करणें खानमहंमद याचें. तेव्हां क्रोधायमान होऊन विजापुरास जाऊन तरवार पादशहा पुढें ठेवून हा सर्व मजकूर विदीत केला. पादशहा बहुत अजुर्दा होऊन खानमहंमद यास येण्यास पत्र पाठविलें. तेव्हां त्याणीं हलके हलके मुक्काम करून विजापुरास आले. तों मक्केदरवाजाच्या लोकांस हुकूम होतांच येतांच मारिलें. सन १०६७ हिजरींत.

कोंकणप्रांत चेऊल व दाभोळ व वेंगुर्लें व साळसी व को वा वगैरे बंदरें विजापुराकडे होतीं. पूर्वीं दौलत निजामशाही बुडविली तेव्हां प्रांत शहाजहांपादशहाकडे निम्मा व सुलतान महंमद आदिलशाह याजकडे निम्मा वांटून घेतला तेव्हां सारा कोंकणप्रांत विजापुराकडे आला. त्याची मामलत मुल्लामहंमद यास सांगितली आणि त्यांपैकीं दोन महाल पुणें व सुपें शहाजी महाराजांस जहागिरींत दिले होते. तेथें शहाजी महाराज नमेदाराप्रमाणें वतनदारी करून राहिले. सुलतान महंमद याणीं कर्नाटक प्रांत घेण्यास सर्व सरदार फौज देऊन रवाना केले त्या समयीं शहाजी महाराजही गेले. तिकडे वडील पुत्र संभाजीराजे मृत्यु पावले. शिवाजी महाराज त्या दोन महालची वहिवाट करून पुणें मुक्कामीं रहात होते. पादशहा सुलतान महंमद यास रोग उत्पन्न होऊन अंतकाळ समीप आला. त्याजमुळें प्रांत शत्रूंचा उपद्रव बहुत झाला. सबब मुल्लाअहंमदें[११] यास कोंकणांतून येण्याविषयीं हुकूम जहाला. त्याजवरून तेथून विजापुरीं आले.

---

११. वर मुल्ला “ महमद ” असें आहे.

तो प्रांत मोकळा पाहून, शिवाजीराजे यांणीं तजवीज करून, कित्येक मराठे जमवून कित्येक किल्ले घेतले. बाकीचे किल्ले सरंजाम विरहीत होते ते हलके हलके घेतले. इतक्यांत पादशाहाचा काळ जहाल्याचें वर्तमान ऐकून बहुत संतोष होऊन कोंकण प्रांत घेतला आणि किल्ले नवे बांधावयास लाविले. पूर्वीं पासून चाळीस किल्यांवर सामान भरलेलें होतें त्यांपैकीं शायरी किल्ला घेतला. तेव्हां त्यांच्या पारिपत्यास अली आदिलशहा याणीं अफजुलखान यास रवाना केलें ते जाऊन लढाई देऊन किल्ले सोडून घेतले. तेव्हां शिवाजी महाराज याणीं विचार करून बोलणें लाविलें कीं, आमचे सर्व अन्याय पादशाहाकडून क्षमा जहाल्यास आणि पादशाहाची भेट कराविली असतां पूर्वीं प्रमाणें चाकरी करूं तेव्हां अफजुलखान याणीं बरें आहे म्हणून सांगितलें. नंतर त्यास मेजवानीस जावली किल्यावर यावें म्हणून सांगून पाठविलें. तेव्हां तो निघोन आला. येतांच त्यास मारिला. सन १०७० हिजरींत.

हें वृत्त पादशाहास समजल्यावर बहुत क्रोधायमान होऊन कोणास पाठवावें या विचारांत होते तों सिद्धी जवाहर कर्नुळास बंड करून होते. त्यांची अर्जी आली जे, सर्व अन्याय क्षमा करून अभय जहाल्यास सेवेशीं येऊन हजर होईन. पादशहांनीं उत्तर लिहिलें कीं, तुम्ही म्हणतां तें कबूल तरि जलद येऊन पोंचावें. त्याजवरून सिद्धी मजकूर आले, त्याची सरफराजी करून किताब सलाबतखान देऊन शिवाजी महाराज यांच्या पारिपत्यास रवाना केलें. नंतर येऊन लढाई देऊन कित्येक किल्ले घेतले. शिवाजीराजे पन्हाळ्यास येऊन राहिले. सिद्धी मजकूर किल्यास वेढा घालून बसले तों महाराज यांणीं स्नेहाचें बोलणें लावून आपल्या आधीन केला. हें वर्तमान पादशहास समजतांच खुद्द पादशहा निघाले ते मिरजेस येऊन पोंहचले. हें वर्तमान शिवाजी यास कळतांच निघोन गेले. सिद्धि मजकूर करनुळाकडे गेले किल्ला पादशहाच्या स्वाधीन ज़हाला. सन १०७० हिजरी.

नंतर पादशहा विजापुरास निघोन गेले. सिद्धी जवाहर पन्हाळ्याहून निघाला तो प्रांत लुटीत खंडणी घेत चालला. त्याच्या पारिपत्यास खुद्द पादशहा फौज घेऊन निघून कृष्णेच्या तटाकीं राहिले. तों खबर आली कीं, सिद्धी याकुत हवालदार तोरगळकर यांणीं बंड केलें तेव्हां तिकडे जाऊन त्याचें पारपत्य करून रायचुरास गेले. सिद्धी जवाहर लढाईस तयार होऊन आले, अबदुल महमंद वजीर जाऊन युद्ध होऊं लागलें. सिद्धी मजकूर याची फौज सिकस्त[20] होऊन रायचुरास गेले. तेथें एक रात्र राहून दुसऱ्या दिवशीं तुंग-

२०. सिकस्त=पराभूत.

भद्रा उतरून करनुळाकडे गेले. पादशहा यशस्वी होऊन शहापुरास गेले. तेथें किल्लेदार सिद्दी मजकूर याजकडील होता त्याणें विचार करून किल्या पादशहापाशीं आणून दिल्या, आणि कृपा संपादून घेतली. नंतर पादशहा किल्यांत गेल्यावर मुसलखान व जबरदस्त यांस हुकूम जहाला कीं, फौज घेऊन जाऊन परंडे किल्याच्या सुमारें राहून सिद्दी मजकुराकडून उपद्रव जहाला असतां पारपत्य करावें. सरदार मजकूर हुकुमाप्रमाणें तुंगभद्रा उतरून राहिले. ती फौज आली या करितां सिद्दी मजकूर फार क्रोधायमान होऊन सिद्दी मसाऊद याजबराबर फौज देऊन रवाना केला. तो आल्यावर उभय लष्करचें युद्ध होऊन सिद्दी मजकूर याचा मोड होऊन करनुळाकडे पळून गेला. हें वर्तमान सिद्दी जवाहर ऐकून फार खिन्न जहाला. त्यास पूर्वीं रोग लागला होता आणि हें दुःख झालें यास्तव बहुतच रोगानें ग्रासून त्यांतच मरण पावला. नंतर त्याचा पुत्र अबदुल अजीज व सिद्दी मसाऊद याणीं अबदुल महंमद वजीर यांचा स्नेह केला. त्याणीं पादशहास सांगून सर्फराज करून चाकरीस ठेविलें.

हिजरी सन १०७३ यांत भद्राप्पा नाईक राजे जमीदार मुलनार सुभे बिदनूर याणीं बंडाई करून पादशाही मुलूक घेतला. सबब खुद्द पादशहा तयार झाले आणि पुढें त्याच्या पारपत्यास सय्यद इलपास यास सर्जेखान हा किताब देऊन फौजेसह रवाना केलें. मागाहून आपणही गेले. सर्जेखान तेथें जाऊन लढाई देऊन कित्येक किल्ले परत घेतले. पादशहाही बंकापुरास येऊन पोंहोचले. हें ऐकून बहुत संतोष होऊन युद्ध करूं लागले. कर्नाटक प्रांत घेण्यास अबदुल रहीम बहलूलखान यास पाठविलें होतें त्यास हुजूर येणें म्हणून आज्ञापत्र पाठविलें. त्याजवरून ते आले. त्याची सर्फराजी करून सेनेसहीत सर्जेखान याजकडे निघाले. सर्जेखान बिदनुरीं लढत होते तेथें जाऊन फौज मिळाली. भद्राप्पा नाईक धीर सोडून बिदनुरांतून कोलीदुर्गास गेले. बिदनूर घेऊन पादशहा कोलीदुर्गाकडे निघाले. इतक्यांत बहलूलखान याच्या विद्यमानें बोलणें केलें जें, दरसाल खंडणी देऊन राहूं. तें पादशहांनीं कबूल करून पूर्ववत् प्रमाणें रहाण्यास हुकूम दिला. ते समयीं भद्राप्पा नाईक याणीं नजराणा बहुत दिला. पादशहा निघून विजापुरास आले. नंतर मुल्ला अहंमद यास कर्नाटक प्रांतीं रवाना केलें. त्यावर तिकडे जाऊन चंदावर घेतलें. आणि बाकीचे किल्लेही घेतले.

इकडे अलमगीर याणीं जयसिंगराजे शिवाजी महाराज यांच्या पारपत्यास दक्षिणेस रवाना केलें. त्यांणीं विजापूर प्रांतास उपद्रव केला. सबब अदिलशहा यांणीं मोठमोठे सरदार सल्लाह अलमगीर व आपल्यामध्यें असावा म्हणून

रवाना केले. परंतु त्यांणीं कांहीं ऐकिलें नाहीं. तेव्हां आदिलशाहा यांणीं अबदुल महंमद याजबराबर फौज देऊन रवाना केलें. तों खबर आली कीं, जयसिंगाकडील सरफराज यांणीं पांच सहा हजार फौज घेऊन जाऊन मंगळवेढ्याचें ठाणें घेतलें. त्या वेळेस सर्जेखान मंगळवेढ्यास जलद जाऊन लढाई दिली, सर्जेखान यांची फत्ते जहाली. सर्फराज निघून गेले आणि सर्जेखान पादशहाच्या फौजेंत दाखल जहाले. अबदुल महंमद वजीर व पोलादखान व अजीजखान व गालीबखान व दियानतराव वगैरे तयार होऊन दक्षिणेंतील फौजेची व हिंदुस्थानच्या फौजेची कित्येक दिवस लढाई होत होती. इतक्यांत हैदराबादवाले कुतुबशहाचें पत्र अल्लीआदिलेशहास आलें जे, कुमकेची जरूर असल्यास पाठवितों. यांणीं फार उत्तम आहे म्हणून उत्तर पाठविलें. त्याजवरून कोणी नेकनामखान याजबरावर फौज देऊन पाठविलें तेही येऊन पावले. तों एके दिवशीं वर्तमान आलें कीं, अलमगीर याजकडून सलाबतखान जयसिंगाकडे येत आहे. त्याजवरून सर्जेखान फौजेनिशीं त्याचे तोंडावर जाऊन लढाई दिली. फत्ते सर्जेखान याची झाली. हैदराबादकर यांची व अल्लीशहा यांची फौज एकंदर लढती तेव्हां परिणाम नीट नाहीं, म्हणून जयसिंग दिल्लीस निघून गेले. पादशाह विजापुरास आले.

नंतर अल्ली आदिलशहा नेहमीं ऐषआरामांत नाटकशाळेच्या[२१] संगतीस घालवूं लागले. छ. ४ रबिलावल रोजीं मुजफरखान बिदनुराहून आले त्यास सामोरें पादशहाची स्वारी जावी म्हणून निघाले तों रस्त्यांत वारा लागून प्रकृति बिघडल्यामुळें परत येऊन दाखल झाली. नंतर तिसऱ्या प्रहरीं बेशुद्ध झाले. एक दिवस एक रात्र तसेच होते. दुसरे दिवशीं कांहीं शुद्धि आली, परंतु अर्धे आंग गेलें. हें पाहण्यास अबदुल महंमद व खवासखान आले, पाहून परत गेले. मिरजा युसफबेगखान व धर्माजीपंत डबीर बादशहा जवळ राहून दरवाजा बंद करून येणें जाणें दिंडींतून यावें असें केलें आणि औषध उपाय हकीम शमशुद्दीखान याजकडून करवीत, परंतु शुद्ध पूर्ववत प्रमाणें [न] आली आणि रोग दिवसें दिवस वृद्धिंगत जहाला. दौलतीचें काम अबदुल महंमद वजीर करीत होते. एक दोन दिवस पादशहाच्या समाचारास गेले. खवासखान चहूं दिवसांनीं येऊन हुजरे यांस बोलावून नेत. पादशहाकडे वजीर याचें जाणें येणें होतें त्या प्रमाणेंच दियानतराव जात येत होते, परंतु दौलतीच्या कामांत खलेलें[२२] जहाली नाहीं. दियानतराव सर्वकाळ अबदुल महंमद याचें कोणत्या वेळेस काय होईल या विवंचनेंत राहिले. युसफबेगखान खवासखान याच्या तर्फेनें वागूं

२१. नाटकशाळा=कंचनी, वेश्या. | २२. खलेल=अडथळा.

लागले. अबदुल महंमद वजीर व दियानतराव याचा व धर्माजी पंत डबीर यांचा द्वेष पडून धर्माजीपंत मुजफरखान याच्या विचारें वागूं लागले. पादशहा यांणीं विचार केला जें, खवासखान व मुजफरखान यांस वजिरी करण्याचें सामर्थ्य नाहीं आणि अबदुल महंमद यांणीं दहा बारा वर्षें वजिरी करून माहितगार व कार्यकर्ते आहेत व शिवाजी महाराज व बहलूलखान राजी आहेत तरि त्यांस आणून, शाहजादा शिकंदर यास हवाली करून, त्यास आपल्या समक्ष तक्तावर बसवून त्यांणीं कारभार करावा. त्याजवरून अबदुल महंमद यांस बोलावून आणून या प्रमाणें सांगितलें. नंतर त्यांणीं कबूल केलें नाहीं. तेव्हां आपल्या मागें दौलतीची व्यवस्था कशी होईल ? अलमगीर पादशहा व शिवाजी महाराज हे उभयतां वाट पहात बसले आहेत. त्यांस हेंच उत्तम. तुम्हीं शिकंदर पादशहास तक्तावर बसवून प्रांताचा बंदोबस्त तुम्हीं करावा. त्यांणीं उत्तर दिलें कीं, माझ्यानें हें काम होत नाहीं. या कामास खवासखान योग्य आणि त्याचा बाप या कामांत मेले आहेत. त्याजवरून पादशहा अजुर्दा होऊन बसले जे, आपल्या मध्यें सामर्थ्य राहिलें नाहीं. त्यास दियानतराव वगैरे यांणीं अबदुल महंमद यास सांगितलें. परंतु त्यांणीं मान्य केलें नाहीं. आणि बोलिलें कीं, खवासखान यांणीं शहाजादे यास तक्तावर बसवून आपण वजिरी करावी आणि आम्हास किल्ले शहादुर्ग व सगर व गुलबुर्गे देऊन मोगलाई तोंडावर ठेवावें. बहलूलखान याजकडे मिरज आहेच आणि पन्हाळ देऊन शिवाजी राजे यांच्या तोंडावर ठेवावें, आणि मुजफरखान यास बिदनुरी ठेवावें. त्याजवरून खवासखान बहुत खुषी होऊन अबदुल महंमद व खवासखान यांचें क्रियाप्रमाण जहालें जे, पादशहा मृत्यु पावल्यावर दुसरे दिवशीं या प्रमाणें करावें. पादशहास रोगानें बहुत हैराण केलें ते समयीं दियानतराव खवासखानाकडे मिळाले. धर्माजीपंत डबीर मुजफरखान यांजकडे मिळाले. परंतु अबदुल महंमद व दियानतराव यांणीं मुजफरखानाचें कांहीं चालूं दिलें नाहीं. पादशहास सांगून बिदनुरास रवाना केलें. नंतर धर्माजीपंत यांणीं पादशहास सांगून परत मुजफरखानास आणविलें. त्यांणीं फौज यादवाडांत ठेवून एकरात्रींत येऊन पावले. आणि सर्वकाळ पादशहाच्या सन्निध राहून खवासखान यांची येण्याची परवानगी बंद केली, आणि सांगितलें जे, तुम्हांस येणें असल्यास एकटें यावें. या मुळें याचें व त्याचें वैमनस्य पडलें. मीरजा युसफबेगखान पादशहास रोग उत्पन्न जहाल्यापासून शेवट पर्यंत एक क्षणभर सोडून गेले नाहींत आणि खवासखान याची तर्फदारी करीत होते. पादशहास मृत्यूच्या पूर्वीं पंधरा दिवस भ्रम पडला होता. युसफखान यांणीं सर्व कारभार खवासखान याच्या स्वाधीन केला त्यांणीं पादशहाचा अंतकाळ

समीप आला हें पाहून आंत जाऊन युसफखान याच्या मार्फतीनें वाड्याचा बंदोबस्त करून किल्याचाही केला. हिजरी सन १०८३ छ १३ शाबान रोज रविवार पांचव्या तासीं अल्ली आदिलशाहा मृत्यु पावले. नंतर सर्वत्रांनीं जाऊन मातीं दिली, आणि गुमंजही बांधला.

त्याच दिवशीं शहाजादा शिकंदर याचें वय पांच वर्षांचें होतें त्यास तक्तावर बसवून द्वाही फिरविली. दुसरे दिवशीं अबदुल महंमद यांणीं खवासखान यांजकडे सांगून पाठविलें जे, करारापमाणें किल्ले द्यावे. त्याणीं उत्तर दिलें कीं, तूर्त किल्ले देतां येत नाहींत. कारण शहाजादा लहान आहे. यास्तव दोन वर्षें झाल्यावर पहातां येईल. यावरून अबदुल महंमद अजुर्दे होऊन दिल्लीस निघून गेले. तेथें जाऊन हा सर्व वृत्तांत अवरंगजेबास विदीत केला. वैरी चहूंकडे छपून होते, त्यांस ही संधी सांपडली. शिवाजी राजे यांणीं पन्हाळा घेऊन प्रांतांत फौजा रवाना केल्या. त्याजवर बिजापुराहून नबाब अबदुल करीम फौज देऊन रवाना झाले ते येऊन पन्हाळ्या नजीक पावले. तों शिवाजी महाराज तयार होऊन लढाई सूर्योदयापासून अस्तमानपर्यंत जहाली. दोहींकडील लष्कर बहुत जायांजखमीं जहालें. नबाब याची सिकस्त होऊन तिकोट्यास राहिले. विजापुराहून नवी फौज येऊन पावली. हें वृत्त महाराजांस कळून आपले सरदार यांजवर क्रोधायमान होऊन बोलले जे, तुम्हीं नबाबास जाऊं दिलें आणि आपलें यश आपल्या हातें सोडिलें. याजवरून दोन चार सरदारांस जिवें मारविलें.

अवरंगजेब पादशहाच्या चार पिढी पासून दक्षण घ्यावी हा संकेत होता परंतु तें जहालें नाहीं. याजकरितां प्रथम नबाब बहादरखान यास लाहोराहून आणवून रवाना केलें. ते पेडगांवीं येऊन राहिले. खवासखान वजीर यांणीं हें वर्तमान शमशुदीखान हकीम यास सांगितलें. हकीम यांणीं खवाजे अमीन काश्मीरी नबाबाचे परम विश्वासुक, यांस आपलेंसें करून, नबाबाची व खवासखान यांची दोस्ती करविली आणि बोलणें लाविलें जे, शहरबानु ऊर्फ पादशहा बिब्बी कन्या आदिलशहाची उपवर आहे ती शहाजादे यास देऊन मोहीम शिवाजी महाराज यांजवर करवावी, आणि सुलतान शिकंदर यास किताब पादशाही अलमगीर यास आणवावा. या प्रमाणें खवाजे अमीन यांणीं नबाबापाशीं रदबदली करून खवासखान यास किताब नवाबिषखान व पोषाख आणून दिले. बाकीचे ही चालविलें. परंतु चहूंकडून गलिमांची गलबल झाली. मिरजा बकर शमशुदीखान हकीम याचे बंधू त्यास नबाबापाशीं वकिलीस ठेवून कारभार करीत होते. मिरजा बकर कांहीं कामामुळें विजापुरीं आले. खवासखान यास हकीम याचे द्वेषी जे होते त्याणीं चाडी सांगून काढविलें. पुढें कांहीं दिवसांनीं मिरजा बकर यासही

काढिलें. नंतर वकिलीस श्यामराव यास ठेविलें. नबाब यांणीं त्यांची भेट घेतली. कारण या करण्यामुळें शिवाजी महाराज यांणीं पंचमहाल घेण्यास फौज रवाना केली आणि कांहीं दिवसांनीं आपणच गेले, आणि नबाबाकडून कांहीं खलेल न व्हावी म्हणून त्याजकडे बोलणें लाविलें जे, पेशजी केलेले अन्याय क्षमा करून दक्षणेची देशकत आपले पुत्र संभाजी महाराज यांच्या नांवें सनद द्यावी म्हणजे नवीन किल्ले घेतले ते परत देऊं, आणि संभाजीराजे यांस चाकरीस देऊं. बहादरखान यांणीं विचार केला कीं, कांहीं एक श्रम न करितां साध्य होतें या वरून अवरंगजेब पादशहाकडून देशकतीचा फर्मान आणवून सय्यदखान याजबरोबर पाठविला. तो शिवाजी महाराज यांणीं कोंकणप्रांत घेतल्यानंतर यांची भेट घेऊन बोलिले कीं, हें कर्तव्य आम्हांस नाहीं आणि यवनाची सेवाही करणें नाहीं. त्यानंतर सय्यदखान माघारे येऊन सर्व मजकूर नबाबास सांगितला. नबाबही बहुत क्रोधायमान जहाले. हें वृत्त पादशहास कळल्यावर आपलें पारपत्य होईल यास्तव, खवासखान यास घेऊन महाराजावर मोहिम करावी, असा विचार करून खवासखानाकडील श्यामराव होते त्यांची भेट घेतली नव्हती त्यास बोलावून आणून भेट घेतली आणि स्नेहाचें बोलणें लाविलें. श्यामराव यांणीं खवासखानाची कन्या बहादरखान याच्या पुत्रास द्यावी असें ठरवून विजापुरीं येऊन खवासखानास सांगितल्या वरून बहुत संतोष होऊन भेट भीमेच्या कांठीं व्हावी असा बेत केला. नबाब पेडगांवाहून निघून चालले आणि महंमद अमीन यास खवासखान यांजकडे रवाना केलें तों ते विजापुराहून हिजरी सन १०८६ छ १० रज्जब रोजीं निघाले. त्याची याची भेट वाटेंत जहाली. नबाबाचें पत्र खवासखानास दिलें. नंतर कांहीं दिवसांनीं भीमातटीं उभयतांची भेट होऊन सन्मान जहाले. बोलणें होऊन छ २० शाबान रोजीं विजापुरास आले.

नबाब अबदुल करीम बहलूलखान हे सरलष्कर होते. याचें व खवासखानाचें वैमनस्य होतें. खवासखान याचा व बहादूर खानाचा स्नेह जहाल्यामुळें खवासखान याचा स्नेह बाह्यात्कारें करून त्यास मेजवानीस म्हणून बोलावून त्यास कैद करून बंकापुरास रवाना केलें. दुसरे रोजीं छ ४ रमजान रोजीं विजापुरीं जाऊन वजिरी करूं लागले. आणि खवासखान याच्या तर्फेचीं मनुष्यें होतीं त्यांस निरोप दिला आणि खकरखान यास प्रांताचे बंदोबस्तास रवाना केलें. तेव्हां पूर्वीचे मुत्सद्दी वगैरे यांचा द्वेष पडला. खकरखान यांनीं आपलीं मुलें माणसें शहादुर्गांत ठेवून चालले. ते शेखमुजहान यांनीं आपलें लष्कर एकचित्त करून सांगितलें जे, खकरखान यास पुरुषार्थें करून मारावा म्हणजे अबदुलकरीम याची समजूत करणें अशक्य नाहीं. त्यांनीं उत्तर दिलें जे, तुम्ही सांगाल तें प्रमाण. ते समयीं

खकरखान यानीं शेखमुजहान यास मेजवानीस बोलाविलें. ते आले. तों सामोरे आपल्या डेऱ्यांतून बाहेर आले आणि त्याचा हात धरण्यास आपला हात पुढें केला, इतक्यांत शेख यानीं त्याचे दोन्ही हात एका हातीं धरून दुसरे हातीं कटयार होती ती चालविली, तों ते तात्काळ मृत्यु पावले. हें वृत्त अबदुल करीम यास समजल्यावर ते बहुत श्रमी जहाले, आणि विचार केला कीं, ते लोक खवासखानास सोडविण्यास बंकापुरास गेले असतां कठीण. यास्तव आपल्याकडील कोणी तेथें होते त्यास लिहून पाठविलें कीं, पत्र पावतांच खवासखानास जिवें मारावें असें पत्र जातांच मारिलें. सन १०८६ छ १२ माहे जिल्हेज. नंतर त्यानीं गुमट बिजापुरीं बांधविला होता तेथें आणून गुमटांत माती दिली. छ२० जिल्हेज.

त्या दिवसापासून अबदुलकरीम फार सावधगिरीनें दहा बारा हजार स्वार ठेवून वागत. सर्व सरदार वगैरे लोक यांचा द्वेष करूं लागले सबब कितीएक वेळ लढाया झाल्या. सिद्धीमसऊद जादुनीस सलाबतखान याच्या जाग्यावर होते त्यानीं विचार करून दक्षणी फौज जमवून अबदुलहसन कुतबशहाकडे गेले. त्यानीं ठरविलें जे, अबदुलकरीम बहलूलखान व सिद्धी मजकूर सरदार वगैरे यांचें सख्य असावें आणि अबदुलकरीम यानीं अफगानी लोक ठेविले त्यांचे तैनातीचे रुपये सहा लक्ष देणें ते सिद्धी यानीं द्यावे. नंतर अबदुलकरीम यानीं त्या लोकांस निरोप देऊन बिजापूर किल्ला सिद्धी मजकूर याच्या स्वाधीन करावा. नंतर आकाजीपंत वकील आपणाकडून आहेत त्यास वजिरी देऊन सिद्धी मजकूर यानीं प्रांतांचा बंदोबस्त करून शिवाजी राजे वगैरे यांचें पारपत्य करावें, असें ठरविलें. इतक्यांत बहलूलखान मृत्यु पावले. त्यानीं दोन वर्षें वजिरी केली.

तेव्हां सिद्धीमसऊद येऊन वजिरी करून राहिले तों बहलूलखानाचे पुत्र दिलेरखान व सिद्धी मजकूर यांचें वांकडें येऊन सिद्धी मजकूर बेजार होऊन रात्रीस निघून अदुनीस गेले. त्याच्या जागीं शमशुद्दिनखान हकीम वजिरी करूं लागले. नंतर कांहीं दिवसांनीं सिद्धी येऊन आपले वजिरीचें काम पाहूं लागले. परंतु सिद्धी व दिलेरखान यांमध्यें बहुत लढाया जहाल्या. नंतर दिलेरखान बिजापूर प्रांतास उपद्रव करूं लागले. त्याणेंही कांहीं जहालें नाहीं. नंतर सिद्धी मजकूर याची व आपली मैत्री व्हावी याकरितां बहुत मेहनत केली, परंतु तेंही साध्य जहालें नाहीं आणि शहाजादा अलमगीर यास बंदोबस्त करण्याविषयीं वरचेवर लिहीत होते; आणि दुसरे सरदारही लिहीत होते. अवरंगजेब पादशहाकडून पत्रें शहाजाद्यास रागाचीं येत होतीं. दिलेरखान मृत्यु पावल्यानंतर सन १०९१ हिजरींत शिवाजी महाराज यांणीं कैलासवास केला. नंतर संभाजीराजे गादीवर बसून दौलत करून मसऊदखान याजकडे मिळून मोंगलाच्या

प्रांतास उपद्रव करूं लागले. विजापूरच्या दौलतींत बखेडा फार जहाला यामुळें बंदोबस्त न होई सबब मसऊदखान बेजार होऊन अदुनीस गेले. तेव्हां वजिरीचें काम शेखमखदूम व अबदुल रऊफ चालवूं लागले. शिकंदर अदिलशहाही त्या उभयतांच्या स्वाधीन जहाले. परंतु शहरबानू ऊर्फ पादशहा बिब्बी कन्या अल्लीआदिलशहा यांची व वडील बहीण शिकंदर अदिलशहाची प्रौढ व शहाणी होती याजकरितां जें करणें तें पादशहा बिब्बीच्या विचारें करीत होते. तेव्हां हे उभयतां कामांत वागतात हें बिब्बीच्या चित्तास येईना. ते समयीं या दोघांनीं विचार केला कीं, ही अशीच राहिली असतां आपला दोघांचा बंदोबस्त करील. याजकरितां इजला काढावी. म्हणून पादशहा बिब्बीकडे आले आणि विनंती केली कीं, आपणास बंधूच्या राज्याचें अगत्य असल्यास दिल्लीस जाऊन आपलें लग्न पेशजी बहादरखान याच्या विद्यमानें अवरंगजेब याचे पुत्र महंमद अज्जम या समागमें करावें, आणि या दौलतीस उपद्रव न होईल असें करावें. नाहीं पेक्षां अवरंगजेब येऊन जबरीनें दौलत घेऊन तुमचें लग्न आपल्या पुत्राबरोबर करितील असें सांगितलें आणि तिच्या दाईकडून सांगून पादशहा बिब्बीस राजी केली. नंतर छ १४ माहे रबिलावल भृगुवारीं निघून दिल्लीस रवाना जहाली, मागाहून शमशुद्दीनखान हकीम जाऊन मिळाले. दिल्लीस जाऊन पोंहचल्या नंतर हिजरी सन १०९२ छ १२ रज्जब रोजीं लग्न समारंभ जहाला. लाखोंरुपये खर्च दानधर्म वगैरे केला.

महंमद अज्जमशहा यास किताब पादशाही छ २५ माहे मजकुरीं दिला आणि संभाजी राजे यांच्या पारपत्यास व दक्षणेच्या बंदोबस्तास छ ९ माहे रमजान रोजीं रवाना केले ते छ १२ जिल्काद रोजीं बऱ्हाणपुरीं आले. तेथें चार महिने राहून ६ हिजरी सन १०९३ रबिलावल महिन्यांत तेथून कूच करून अवरंगाबादेस येऊन राहिले. तेथें सहा सात महिने राहून तेथून निघून सन मजकुरीं छ १ जिल्काद रोजीं अहंमदनगरास आले. त्यापूर्वीं शाहाजादे शहाअलम यास किताब बहादरशहा देऊन कोंकणांत रवाना केले. ते रामघाट उतरून कोंकणांत गेले आणि बंदोबस्त करून साळशी वेंगुर्लेंपर्यंत गेले. धान्याच्या महर्गतेमुळें व संभाजी राजे यांच्या उपद्रवास्तव बहुत लष्कर हैराण होतें. इतक्यांत अवरंगजेब यांचा हुकूम परत येण्याविषयीं जहाला आणि शहाजादा अल्लीजहा यास विजापूरचा मुलूक लुटण्यास रवाना केलें. अल्लीजहा आज्ञेप्रमाणें प्रांत लुटीत जाऊन धारवाडास वेढा घालून कित्येक दिवसांत किल्ला घेतला, त्यापूर्वीं महंमद अज्जमशहा यांस विजापुरास वेढा घालण्याविषयीं हुकूम जहाला त्याप्रमाणें त्यांनीं वेढा घातला. फौज थोडी सबब अज्जमशहा यांनीं

शहाअलम व अल्लीजहा यास फौज घेऊन येणें म्हणून हुकूम केला. त्याप्रमाणें ते दोघे येऊन सामील जहाले. नंतर अहंमदनगराहून खुद्द स्वारी हिजरी सन १०९६ छ २९ माहे जमादिलावल रोजीं कूच करून सोलापुरास आले. अज्जमशहा याच्या फौजेंत धान्य मिळेनासें जाहलें. हें पादशहास वृत्त कळल्यावर त्यास माघारें आणवून गाजीवदीखान यास नवी फौज देऊन व सरंजाम दारूगोळा व धान्य भारी देऊन रवाना केलें. आणि हिजरी सन १०९७ छ १८ जमादिलाखर रोजीं सक्त वेढा घालून चहूंकडून गर्दी करून लढाई केली. परंतु आंतून तोफा व बंदुका वगैरेनीं बाहेरील फौजेस जवळ येऊं दिलें नाहीं. हें वृत्त अवरंगजेबास समजल्यावर आपण खुद्द सन मजकुरीं छ २ माहे शाबान रोजीं कूच करून छ २१ माहे मजकुरीं रसुलपुरानजीक मुक्काम केला, आणि सर्वत्र सरदार यांस आणून सांगितलें कीं, प्राणापेक्षांहि पराकाष्ठा करून किल्ला घ्यावा. तेव्हां मोर्चेबंदी होईना सबब पाथरवट वगैरे लोकांकडून खडक खणून काढावे असें करून लाविले, परंतु आंतून त्यांसही जवळ येऊं दिलें नाहीं. तेव्हां अलमगीर यांचा एक कोशावर मुक्काम होता तेथून कूच करून शहरानजीक येऊन उतरले. शहाजादे व उमराव व सरदार यांस हुकूम केला जे, सर्वांनीं एकवेळीं हल्ला करावा. हें वर्तमान किल्यांतील लोकांस कळतांच घाबरे झाले आणि अदिलशहा व मुत्सद्दी याणीं विचार केला जे, सल्याशिवाय तूर्त उपाय नाहीं. याजवरून अवरंगजेबाकडे छ १ जिल्काद सन मजकुरीं हाफीज अबजुल व सय्यदखान तरी व मुनषी अबदुल रऊफ व शेख हुशेन व मुनषी सर्जेखान व सय्यद मखदुम बरावर देऊन गाजीवदीखान याच्या विद्यमानें सल्याचें बोलणें करावें म्हणून पाठविलें ते येऊन गाजीवदीखान याच्या विद्यमानें बोलणें ठरवून त्याच रात्रीं परत गेले आणि शिकंदर-अदिलशहास सांगितलें कीं, किल्ला स्वाधीन करावा. नंतर छ ३ माहे मजकुरीं गाजीवदीखान याजकडे जाऊन पादशाही चाकरीस राहिले. अबदुल रऊफ गाजीवदीखानापाशीं राहिले. छ ४ माहे मजकुरीं सन १०९७ हिजरी भोमवारीं चवथे प्रहरीं शिकंदर अदिलशहा याणीं जवाहीर व द्रव्यदान धर्म करून बाकीचें खंदकांत टाकून आपण बाहेर निघून किल्ला स्वाधीन केला; आणि आपण जाऊन अवरंगजेब यांची भेट घेतली. त्याणीं बहुत कृपायुक्त सन्मान करून आपले खासे डेऱ्याजवळ डेरे देऊन बायकां मुलांनिशीं ठेविले आणि सालीना एक लक्ष रुपये खर्चास द्यावे असें ठरविलें. अबदुल हुसन कुतुबशहा याची कन्या आणून लग्न केलें. अबदुल रऊफ व सय्यद मखदुम यांस किताब मनसब हप्तहजारी दिली. दिलेरखान व दुसरे सरदार यांस किताब रुस्तुमखान

हा दिला; आणि विजापुरास किताब दारुजफर विजापूर दिला. दुसरे दिवशीं छ ५ माहे मजकुरीं खासास्वारी किल्यांत जाऊन किल्ला पाहून परत लष्करांत दाखल जहाली. रुस्तुमखान यास मनसब पंजहजारी देऊन विजापूरची मामलत दिली. अदिलशाही दौलत त्या दिवसापासून गेली. शिकंदर अदिलशहा अंतकाळपर्यंत नजरबंदींत होते. ते तक्तावर बसल्यापासून चवदावे वर्षीं कैद केले नजरबंदींत चवदा वर्षें होते. नंतर सन १११९ हिजरींत मृत्यु पावले त्याचा तपशील पुढें आहे.

अवरंगजेब विजापूर घेऊन किल्ले ठाणीं घेत घेत चालले तों लहानशी गढी होती तेथील किल्लेदार लढूं लागला. त्यास सर्वत्रांनीं सांगितलें जे, तुझ्या पादशहास कैद करून सर्व दौलत घेतली हें लढणें व्यर्थ आहे. त्याणीं उत्तर केलें जे, जों पर्यंत आमचा पादशहा जिवंत आहे तों पर्यंत अलमगीर म्हणजे पदार्थ काय ! ! हें वृत अवरंगजेबास कळून बहुत रागास येऊन खरबूज जहर भरून पाठविलें, त्याणीं आज्ञे प्रमाणें जाऊन खावयास सांगितल्या प्रमाणें शिकंदर अदिलशहा याणीं खाऊन अंतकाळ समीप आला. ते समयीं सांगून पाठविलें कीं जे, तुमची कांहीं इच्छा असल्यास सांगावी, त्या प्रमाणें करितां येईल. याणीं सांगून पाठविलें कीं, माझी इच्छा परिपूर्ण झाली परंतु एक राहिली ती पूर्ण करावी. ती कोणती म्हणाल तरी आमचें शरीर विजापुरीं नेऊन सार्थक करावें. या प्रमाणें अवरंगजेबास सांगितलें. नंतर त्याच दिवशीं गुरुवारीं सन ११११ हिजरी शिकंदर अदिलशहा मृत्यु पावले. या नंतर अवरंगजेब याणीं त्याचें प्रेत विजापुरास पाठवून सार्थक करविलें.

अवरंगजेब तेथून दीड महिन्यानें छ २ माहे जिल्हेज रोजीं कूच करून छ २८ माहे मोहरम रोजीं गुलबर्गेस गेले. तेथून बेदरास जाऊन तसेंच हैदराबादेस जाऊन राहिले. सन १०९८ हिजरी छ ४ जिलकाद रोजीं गोंवळकोंडा किल्ला घेतला आणि अबदुल हसन कुतुबशहास कैद करून दौलताबादेस पाठविलें. सगर किल्ला विजापुराकडील पामनाईक महार याजकडे होता. तो किल्ला सन मजकुरीं छ २ सफर रोजीं घेऊन सरतगड नांव ठेविलें. तेथून निघून छ ३ जमादिलावल रोजीं गुलबर्गेस आले. तेथून कूच करून छ २२ माहे मजकुरीं विजापुरास दाखल होऊन खवासखान याच्या हवेलींत राहिले. महंमद अज्जमशहा याणीं बेळगांवचा किल्ला घेऊन अज्जमनगर नांव ठेविलें. अ दु न जा किल्यांत सिद्धीमसऊद अदिलशाई होता तो किल्ला गाजीउद्दीन खान याणीं छ १८ शवाल रोजीं घेतला. सिद्धी मजकूर यास मनसब हप्तहजारी दिली.

अवरंगजेब विजापुरीं होते तेथें कांहीं महामारीचा उपद्रव ईश्वरसत्तेनें उत्पन्न होऊन लाखों मनुष्यें मेलीं. अवरंगजेब याची स्त्रीही बरावर होती तीही मेली. तेव्हां पादशहास बहुत दुःख झालें. आणि वरकड मनुष्यें मरण पावलीं त्यांचें सार्थक होईना सबब गाड्यावरून नेत होते. तों एका दरवाजानें सातशें गाडे गेले. असेच सर्व द्वारें गेले व व जात होते. पंधरा दिवसांनीं तो उपद्रव कांहीं-सा शमला. नंतर अवरंगजेब छ १८ रबिलावल रोजीं कूच करून अकुळजे नजीक मुक्काम केला. महामारीचा उपद्रव तीन वर्षे होता.

नंतर अवरंगजेब छ १६ माहे मजकुरीं कोरेगांवाहून निघून छ २ जमा-दिलावल रोजीं कृष्णाकांठीं मौजे बिदरीं येथें राहिले. तेथें दोन महिने राहून तेथून कूच छ १८ शाबान रोजीं करून गलगल्यास जाऊन राहिले. आणि तेथें शेखनिजाम यास किताब मुकरबखान देऊन पन्हाळा घेण्यास रवाना केले. संभाजी महाराज रायगडाहून कबगुलशन[३३] दिवाण सह निघून संगमवाडा व बाग होता तेथें जाऊन राहिले. मुकरबखान पांच सहा हजार स्वार घेऊन गेले हें वृत्त महाराजांस कळून सहा सात हजार स्वारानिशीं येऊन लढाई दिली. उभयतांकडील लोक जायाजखमी जहाले. मुकरबखान याजकडील अमीन खानकरी व पाहिदखान काश्मिरी व गंगाराम व आप्पाजीपंत हे मोठे मानकरी पडले. महाराजांकडील कृष्णाजी घोरपडे व दौलतराव शिंदे व शेखमिरा वगैरे मानकरी पडले. कबगुलशन यास जखम लागली. ते वाड्यांत छपून होते. ते धरून छ ५ जमादिलावल रोजीं कुटुंब सुद्धां बहादरगडीं कैदेंत ठेविले. नंतर संभाजी राजे यास छ २० माहे मजकुरीं कैद केलें. नंतर त्यास घेऊन अवरंगजेब याजकडे गेले. त्यावर छ २९ माहे मजकुरीं नील फिरवून मारिलें. शेखनिजाम यांणीं जिवादारभ्य श्रम केले, सबब त्यास किताब फत्ते-जंग देऊन मनसब हप्तहजारी दिली. नंतर सन ३३ जलूषी छ ५ माहे मोहरम रोजीं रायरी किल्यास संभाजी राजे यांचे पुत्र शिवाजी व त्यांची मातुश्री व द्रव्य फार सांपडलें. यतिकादखान यास किताब झुलफुकारखान दिला. शिवाजीराजे व त्यांच्या मातुश्रीस झुलफुकारखान घेऊन गेले. नंतर पादशहानीं एकंदर डेऱ्यांत येऊन तेथील देखरेख असदखानास पाहण्यास हुकूम जहाला आणि त्या वेळेस शाहूराजे यांचें वय १० वर्षांचें होतें. त्यास किताब राजगी व चौघडा व मसनब हप्तहजारी देऊन बहुत तरतुदीनें खर्च वगैरे बंदोबस्त ठेविला.

छ ६ माहे सफर सन मजकूर रोजीं रुस्तुमखान यांणीं रायचूर किल्ला घेतला त्याचें नांव फैरोजगड ठेविलें. नंतर अवरंगजेब गलगल्याहून कूच करून

---

३३. कवि कलुष=उर्फ कबजी.

विजापुरास आले. नंतर आणखी फिरून गलगल्यास गेले. आणि सन ३८ जलूसी छ २० माहे शाबान रोजीं कूच करून विजापुरास आले. नंतर सन ३९ जलूसी छ १७ शाबान रोजीं पादशहा कूच करून मौजे भैरमपुरी नजीक भीमाकांठीं येऊन राहिले. सन ४१ जलूसी छ ६ शाबान रोजीं चंदी जुल फुकारखान याणीं घेतली. सर्व सरदार किल्ले घेण्यास रवाना केले, त्याणीं किल्ले घेतले. अवरंगजेब कोंकणप्रांत घ्यावयास गेले. सन ४३ जलुसी छ ५ जमादिलावल रोजीं निघून मिरजेस येऊन राहिले. महंमद अज्जमशहा सन ४४ जलुसी छ २५ जमादिलाखर पासून छ १३ जिलकाद पर्यंत वेढा घालून सातारा घेतला आणि अज्जमतारा नांव ठेविलें. छ ३ माहे मोहरम रोजीं अज्जमशहा याणीं परळीचा किल्ला घेतला आणि भैरसतारा नांव ठेविलें. नंतर पन्हाळ्यास जाऊन वेढा देऊन सन ४४ छ १ मोहरम रोजीं किल्ला घेतला आणि नबीशाहदुर्ग नांव ठेविलें. सन ४५ खिलना किल्यास वेढा घातला. खुद्द पादशहा अर्ध कोशावर उतरून बहुत विचार करून सन ४६ छ २१ जिल्हेज रोजीं किल्ला घेतला. नंतर छ ७ मोहरम रोजीं कूच करून पन्हाळ्यास येत होते. वाटेनें परजन्यामुळें फार गिरीफ्तैर जहाले. परंतु तसेच पन्हाळ्यास आलें. नंतर छ १० जमादिलाखर रोजीं कूच करून बहादरगडास आले. तेथून छ २४ रज्जब रोजीं कूच करून छ १८ शाबानरोजीं खंडाळ्यास पावले. नंतर ४७ सन छ २७ जिल्हेज रोजीं कूच करून पुण्यास आले. तेथून सन ४८ छ २३ माहे जिल्काद रोजीं कूच करून मसुदाबाद ऊर्फ खेडें येथें साडेसात महिने राहिले नंतर छ ४ माहे रज्जब रोजी जुन्नर घ्यावयास कूच करून निघून आले. वाकनगिरी एथें रामनाईक महार याचा भाऊ होता त्याजवर फौज रवाना केली. तेव्हां कुलिचखान बहादर वगैरे व महंमद अमीन याणीं पुरुषार्थे करून लढून किल्ला घेतला. नंतर अवरंगजेब देवापुरीस कृष्णतीरीं छावणी झाली. तेथें कांहीं पादशहास स्वस्थ वाटत नव्हतें. ते कांहीं दिवसांनीं अरोग्य जहालेवर तेथून कूच करून सन ५० छ १ माहे शाबान रोजीं बेवीस वर्षांनीं अहंमदनगरास आले. नंतर सन ५१ माहे शव्वाल अखेरीस पादशहास अजार उत्पन्न जहाला तो फारच वृद्धिंगत होऊन सन मजकूर छ २८ माहे जिलकाद रोजीं म्हणजे हिजरी सन १११७ भृगुवारीं दुसरे प्रहरीं मृत्यु पावले.

नंतर संदुकेंत घालून राजे यांस नेऊन छ १५ जिल्हेज रोजीं इंदुवारीं सार्थक केलें. त्यास पुत्र चार होते. त्यांपैकीं महंमद अकबर हे बापाबराबर द्वेष बुद्धीनें वागूं लागले. नंतर कांहीं दिवसांनीं आपण दौलत करावी या उद्देशानें

---

३४. ब्रह्मपुरी.

३५. गिरीफ्तर=दुःखी, कष्टी.

फौज जमविली, आणि लढाईस उभे राहिले; तेव्हां युद्धप्रसंगीं शिकस्त होऊन पळून इराणास गेले. तेथील पादशहानीं बहुत सन्मान करून सहा लक्ष रुपयांची जहागीर दिली. पुढें कांहीं दिवसांनीं ते तिकडेच मरण पावले. नंतर अवरंगजेब दक्षिणेस आले. आणि विजापूरचे शिकंदर पादशहा व हैदराबादचे तानाशहा पादशहा या दोघांस दस्तगीर[२६] करून त्यांची दौलत आपल्या स्वाधीन करून घेतली. शिवाजी राजे वगैरे बंड होते त्यांचेंही पारपत्य केलें आणि सर्वकाळ ईश्वर प्रीत्यर्थ घालवीत पन्नास वर्षे दौलत केली ती शास्त्राधारें केली. आणि सन ५१ जलूसी म्हणजे हिजरी सन १११७ जिल्काद महिन्यांत हुनैस्तबुनयाद ऊर्फ अवरंगाबाद येथून शहाजादे महंमदअज्जम यास सुभे गुजराथेस रवाना केले. ते दोन मुक्काम गेल्यानंतर नवे घेतलेले सुभे विजापूर व हैदराबाद येथें राहण्यास शहाजादे कामबक्ष यास विजापुरास जाऊन पावले होते. महंमदअज्जम यास हें वर्तमान समजतांच येऊन पावले आणि बापास ताबुतांत[२७] घालून लवकर घेऊन दिल्लीस निघाले. बापाचा ताबूत बापानें सांगितल्याप्रमाणें रोजेस नेऊन सार्थक करून कबर बांधविली आणि आपण लष्कर सुद्धां पुढें रवाना झाले. ते जाऊन शहाजानाबादेस राहिले आणि दौलत करूं लागले. महंमद अज्जम शहाजादा यास शहाअलम म्हणत होते, ते बहुत तामसी होते तेही तेथेंच राहिले. तों उभयतमध्यें द्वेष पडून उभयतांनीं फौज जमाव करून अकबराबादे[२९]नजीक येऊन उभयतांची लढाई जहाली. हिजरी सन १११८ छ १७ रबिलावल रोजीं. ते समयीं शहाअलम यांणीं आपले बंधु महंमद अज्जम यास व त्याचे पुत्र महंमद बेदारबख्त व वालाजहा या त्रिवर्गास मारून शहाजाहानाबादेस जाऊन राज्य करूं लागले. शहाजादे कामबक्ष विजापुराहून निघून हैदराबादेस जाऊन दौलत करीत होते तेव्हां शहाअलम यास अयोग्य वाटून फौजेसह हैदराबादेस येऊन सन ११२० हिजरी छ १७ रबिलावल रोजीं लढाई देऊन कामबक्ष यास व त्याचा पुत्र तीन वर्षांचा होता त्यासह मारून दिल्लीस परत गेले. तेथून लाहोरास गेले तेथें सहा वर्षे राहिले. कांहींसा बंदोबस्त प्रांताचा जहाला होता तों सन ११२३ हिजरी छ १७ माहे मोहरम रोजीं मृत्यु पावले.

त्यास पुत्र चार. प्रथम पुत्र महंमद मगरुद्दीन, त्यासच जहांदार म्हणतात. त्याचे बंधु धाकटे महंमद अजिमुद्दीन याची व त्याची लढाई होऊन महंमद अजिमुद्दीन ठार जहाले. नंतर आणखी दोन बंधु रफि-

---

२६. दस्तगीर=हस्तगत.
२७. ताबूत=तरडी.
२८. शाहजहानाबाद=दिल्ली.
२९. अकबराबाद=आग्रा.

उलकद्रयना दुसरे खुजस्त अख्तर यांस कांहीं फौज व सरंजाम देऊन ठेविले होते ते दोघे बदलून युद्धास सिद्ध जहाले. नंतर या त्रिवर्गांचें युद्ध होऊन शेवटीं महंमद मगरुद्दीन यांणीं त्या उभयतांस मारिलें नंतर लाहोराहून कूच करून शहाजहानाबादेस येऊन पावले. महंमद आजिमुद्दीन याच्या वेळीं महंमद फरूखसेर होते. तेव्हां हा वृत्तांत जहाला ते समयीं येथें नव्हते. आपले वडील सुभे बंगाल्यांत रहात होते तेथेंच होते तेथें हें वर्तमान श्रवण करून बहुत क्रोधावेशें लष्कर घेऊन दिल्लीस निघून जागोजागीं ठाणीं घालीत चालले. ते अकबराबादेस आले. जहांदार पादशहा शहाजाहानाबादेस होते. जुलफुकारखान अवरंगजेब याच्या वेळचे होते त्यांजवर बहुत विश्वास ठेविला होता आणि फौज तयार करून फरूकसेर याजवर चालून आले. ते येऊन अकबराबादे नजीक आले तों इकडून फरूकसेरही गेले. उभयतांचा मुकाबिला होऊन लढाई जहाली. उभय लष्करचीं मनुष्यें बहुत जायां जखमी जहालीं. त्या समयीं जहांदार याचा मोड होऊन पळून जुलफुकारखानासुद्धां शहाजहानाबादेस गेले. त्याच्या पाठीवर फरूकसेर फौजसुद्धां जाऊन शहाजहानाबादे नजीक बारापळीस राहिले. असदखान वजीर अलमगीर याच्या वेळचा किल्यांत होता त्यांनीं जहांदार बादशहास येतांच धरून कैद केलें आणि फरूकशेर यास लिहून पाठविलें. ते येऊन पावतांच फरूखशेर तयार होऊन शहरांत जाऊन दाखल झाले आणि त्याच समयीं आपले चुलते जहांदार यास कैदेंतून आणवून आपले बापाच्या मुबदला त्यास किल्याच्या बाहेर मारविलें. नंतर किल्यांत जाऊन पूर्वींची दौलत व नवे दोन सुभे घेतले ते असे फरूखसेर वल्लद महंमद आजिमुद्दीन वल्लद महंमद व अज्जम वल्लद महंमद महमुद्दीन अवरंगजेबबहादर अलमगीर पादशहा गाजी याच्या स्वाधीन जहाले. सन ११२४ हिजरींत कैफीयत समाप्त.

[४३९] श्री

त्यांत बुदले भरून छ ३ सफरीं कुल अवघी सिद्धता करून, लोकांस सुरुंग उडतांच हल्ला करण्याविशीं ताकीद केली. छ ४ रोजीं सुरुंगास बत्या दिल्या. राजश्री राणबा कडील पांच सुरुंग उडावे. त्यांत चार उडाले एक उडावयाचा होता तोंच लोकांनीं तांतड करून हल्ला केली. तों पांचवा सुरुंग उडाला. तेणेंकरून लोक बहुत करून दगडांनीं दडपले. तैसे हल्लेस

१. हें पत्र असें त्रुटितच सांपडलें आहे. मजकुरावरून हें चिमणाजी आपा यांस त्यांच्या कोणी सरदारानें वसई सर केल्याचें वृत्त ऐकून लिहिलें असें दिसतें.

२ राणबा=राणूजी शिंदे

हशमाचे लोक चढले होते तेही उडाले. व फिरंगी यानें हुक्के व गरनाळा, दारूचीं मडकीं, बरखंदाजी, रंजगिरी येणेंप्रमाणें अतिशय मार दिला. यामुळें ते दिवशीं लोक कचमोहरे जाले. काम कारेगार³ जालें नाहीं. दुसरे दिवशीं दोन सुरूंग उडतां राहिले होते त्याचा शोध करून, बत्या ठीक करून, साऱ्या लोकांची निवड करून, हल्लेविशीं ताकीद केली. आणि सुरुंगास बत्ती दिली. त्यानें निम्मे बुरुज उडाला. लोकांनीं जीवित्वाकडे दृष्टी न देतां चालोन गेले. फिरंगी यांणीं आंतून मेढा⁴ घालून बळ धरिलें होतें. हल्ला करितांच हुक्के व गरनाळा दारूचीं मडकीं, राळ, माशांचे तेल, बरखंदाजी ऐसा सीमे परता मार दिला. परंतु लोकांनीं मेला तो मेला, जळाला तो जळाला, त्याजवर दृष्टि न देतां ज्या जागां गेले त्या जागांच कायम राहून फिरंगी यासही मार दिला. त्यांणीं तो जे जे जागा खिंडारें पडलीं होतीं त्या जागां दारूचीं मडकीं व राळ टाकून होमच मांडिले. तैसेंच लोकांनीं सोसून कायम राहिले. फिरंगी यांणीं तो हिंमतीची व मर्दुमीची सीमा केली. तथापि बाहेरील मार बहुत जाला. आंतील चांगलेंच माणूस रेणोळ व ढो णें व मोठे मोठे फिरंगी मेले. त्यामुळें व बाहेरील मारामुळें बेऔसान होऊन कौलें⁵ मागावयास माणूस पाठविलें. त्यांजवरून कौल देऊन त्याजकडील तिघे भले माणूस आणिले. त्यांजपाशीं करार करून तहनामा देऊन आंत पाठविले. हत्यार व कबिले⁶ सामान सुद्धां सोडावे ऐसा करार केला. सहा दिवसांची मुदत दिली. जागां जागीं गलबतें आणावयास माणसें पाठविलीं आहेत व जमाही झालीं आहेत. सत्वर जाऊन किल्यावर निशाण चढेलें. ऐसें विस्तारें वृत्त लिहिलें.* श्रवणें बहुत आनंद जाला. त्याचा विस्तार लिहितां विस्तार आहे. वसई [म्हणजे तेथें] एक्या तोंडानें⁷ झुंजावें. कोटबिलंद⁸, गच्ची रूंद. मोर्चा अथवा सुरुंग चालवीन म्हटल्यास पाणी लागतें. फिरंगी यासारखे झुंजणार. असें असोन अप्रतिम तर्तुद करून उघडे सुरूंग चालविले. त्यांणीं ही प्रत्योपकार⁹ यथाविध केला. तत्रापि स्वामींचें पुण्य व पराक्रम अप्रतिम तन्मूलें त्याजवर सलाबत बसून ईश्वरावर तवकल केली. तन्मूलें फिरंगी यावर सलाबत¹⁰ बसली. दक्षिणची फौज म्हणजे मऊ लागलें म्हणजे बेजरब घेणार, कठीण लागलें म्हणजे फिरोन पहाणें नाहीं. ऐशी

३ कारेगार=लागु, सिद्ध.

४. मेढा=वांसे, दांडकीं याची भिंत कोट.

५. कौल मागणें=तह करावयास बोलण्यास, अवसर.

६. कबिले=बायकामाणसें.

* येथपर्यंत आपांनीं पाठविलेल्यापत्राचा गोषवारा झाला. पुढें त्यास उत्तर.

७ तोंड=बाजू.

८ बिलंद=पहिल्या प्रतीचा, मजबूत.

९ प्रत्योपकार=उलटमारा.

१० सलाबत=जरब.

पूर्वीपार या राज्यांतील तऱ्हा. [असें] सरदारांस कर्म जहालें नाहीं, पुढेंही होणें नाहीं, हा तो निश्चयच आहे. स्वामी केवळ ईश्वरी अवतार तन्मूलें ह्या फौजेस ह्या हिंमती जहाल्या. ज्या प्रकारें वानरांकरवून लंका घेविली त्या प्रकारें हे गोष्ट जहाली. दक्षिणी फौजेस उपास करून व छातीचा कोट करून झुंजावें हे हिंमत पूर्वीं कोणी केली ऐसें ऐकिलें ही नव्हतें. परंतु स्वामी साक्षात् ईश्वराचे अवतार ह्यामुळें हें कर्म होतें. येथें संशय नाहीं. सर्व प्रकारें ओढ, उपास करून हिंमत धरणें आणि येणें प्रमाणें झुंजणें ही गोष्ट सर्व स्वामींच्या पुण्याची आहे. नाहीं तरि औरंगजेब पूर्वींही पादशाह जहाले होते. त्यांनीं हीं कर्में करावीं परंतु त्यांस ही तवकल न जहाली. स्वामींचें पुण्य थोर, तत्प्रभावें हें होतें. नाहीं तरि ह्या गोष्टी विचाराच्या वाटेनें या समयांत व्हाव्या ऐसें येत नाहीं. स्वामी ईश्वराचे अवतार हे गोष्ट खरी येथें संशय नाहीं. आम्ही मानवी लोक, नानाविध मनाचे प्रकार, निश्चय होत नाहीं. सारांश येतदर्थीं पर्याय मनांत आणितां अंत चित्तांत येत नाहीं. सर्व गोष्टी ईश्वरावतारासारख्या आहेत. जे सेवक हे पराक्रम पहात असतील त्यांचे जन्म धन्य आहेत. जे कामास आले त्यांणीं तो हा लोक व पर लोक साधिला. ज्या पासून ईश्वराची सेवा जितकी घडावयाची असते त्याप्रमाणें घडते. सारांश हे तर्तुद, हे मर्दुमी, या समयांत हे हिंमत, हे गोष्ट मनीं ही कल्पवत नाहीं. हीं कर्में ईश्वरासमान आहेत. सेवेशीं श्रुत होय हे विनंती.

[४४०] ॥ श्री ॥

इ ॥ शके १६३९ सन हिजरी ११२४ श्रीमंत बाळाजी विश्वनाथ महाराज शाहूराजे भोंसले यांचे पंतप्रधान जहाल्यापासून कारकीर्दी होत गेल्या त्यांत कारभारी जाले ते बितपशील:—

१ श्रीमंत बाळाजी विश्वनाथ प्रधान, कारभारी अंबाजीपंत पुरंदरे दिवाण.

२० कारकीर्दी श्रीमंत बाजीराव बल्लाळ प्रधान.

१७ कारभारी अंबाजीपंत पुरंदरे दिवाण.

३ श्रीमंत चिमाजी बल्लाळ, भाऊ कारभारी.

२०

२१ श्रीमंत बाळाजी बाजीराव प्रधान.

१५ महादाजी अंबाजी पुरंदरे दिवाणपणा नंतर [सर] दार.

२ रामचंद्र बावा व भाऊसाहेब—

३ भाऊसाहेब कारभार करून दिल्लीस गिलच्यावर गेले.

१ नीलकंठ महादेव पुरंदरे स्वारी एक हिंदुस्थान.

२१

१२ ।= श्रीमंत माधवराव बल्लाळ प्रधान कारकीर्दी वर्षे.
३ नीळकंठ महादेव पुरंदरे, सखाराम भगवंत बोकील.
-।।।- त्रिंबकराव मामा.
४।। सखाराम भगवंत बोकील.
४ मोरो बाबूराव फडणीस आनु घोडप स्वारी.
८= सखाराम भगवंत बोकील, श्रीमंत रघुनाथ बाजीराव वाड्यांत होते ते मोकळे जाले. शके १६९४ कार्तिकमास.

१२।=

-।।।- श्रीमंत नारायणराव बल्लाळ प्रधान इस्तक बील पौष शके १६९४. तागाईत भाद्रपद शके १६९५ कारभारी सखाराम भगवंत व बाळाजी जनार्दन फडणीस व हरि बल्लाळ फडके. श्रीमंत रघुनाथ बाजीराव वाड्यांत आहेत.

-।।।- रघुनाथ बाजीराव वाड्यांतून मोकळे जाले. कारभारी सखाराम भगवंत महिने ३. श्रीमंत रघुनाथ बाजीराव कार्तिक अखेर प्रधान जाले. कारभार सदाशिव रामचंद्र व चिंतो विठ्ठल व अंबाजी महादेव करूं लागले. सखाराम भगवंत व नाना फडणीस निरोप घेऊन पुण्यास आले. पुणियांत नारो आप्पाजी मुतालकीवर व केशवराव केतकर कोतवालीचे अंमलात्तर. श्रीमंत स्वारीस कारकीर्द महिने ९. शिक्का लष्करांत अधिक वैशाख पर्यंत चालला. शके १६९६ कारकीर्द पुण्यांत इस्तक बील माघ शके १६९५ शुद्ध ५ तागाईत अधिक वैशाख शुद्ध ७ शके १६९६ मातोश्री गंगाबाई किल्ले पुरंदरी. पुणियांत केशवराव केतकर कोतवालीचे कामावर होते त्यास धरिलें. नारो आपाजीचा अमल पुण्यांत. किल्यावरून बाईचा हुकूम चालविला. स्वारींत श्रीमंत रघुनाथ बाजीराव आहेत. किल्यावर बाई जवळ कारभारी सखाराम भगवंत बोकील व बाळाजी जनार्दन होते. त्रिंबकराव मामा व हरिपंत फौज सद्दुर्तमान निजाम अलीखान भागानगरकर नवाब एक होऊन श्रीमंत रघुनाथ बाजीराव यांवर गेले असत. स्वारींत फौजेंत हुकूम श्रीमंतांचा. किल्यावरून हुकुम मातुश्री गंगाबाईचा. एकूण महिने ९कारकीर्दी. २

२२ इ।। शके १६९६ अधिक वैशाख शु।। ७ मातुश्री गंगाबाई गरोदर होतीं. त्यांस पुत्र किल्ले पुरंधरीं श्रीमंत माधवराव नारायण जाले. कारभारी सखाराम भगवंत व बाळाजी जनार्दन फडणीस असतां वस्त्रें माधवराव

---

१ इ।।=इस्तकबिल.

नीलकंठ पुरंधरे यांणीं सप्तऋषींस[२] जाऊन राजश्रीचीं वस्त्रें पेशवाईचीं व शिक्के कटार आणिली तीं वैशाख मासीं शके मजकुरीं किल्यावर बाळंतीणीजवळ श्रीमंत असतां चौरंगावर वस्त्रें जवाहिर व ढाल तरवार कटार १ व शिक्के कटार जाबते माफक आलीं तीं ठेवून सभा कचेरी नाच[चालला] असतां नजरा लोकांनीं करून माधवराव नारायण प्रधान यांचा शिक्का पत्रावर जहाला. त्यास कारभारी.

९ सखाराम भगवंत बोकील व नाना फडणीस.

१७ बाळाजी जनार्दन फडणीस व हरी बल्लाळ.

२२

कारकीर्द श्रीमंत माधवराव नारायण इ॥ आश्विन शुद्ध १५ कोजागिरीची. शके १७१७ राक्षसनाम संवत्सरे वर्षें २१॥ वि॥ बाळाजी जनार्दन महिने ५ फाल्गुन शुद्ध १५ पर्यंत नंतर श्रीमंत बाजीराव चिमणाजी आपा साहिब परशराम रामचंद्र घेऊन आले.

॥= कारकीर्द चिमणाजी माधवराव प्रधान ई॥ वैशाख शके १७१८ नलनाम संवत्सरे आश्विन वद्य १२ कारभारी परशराम रामचंद्र, बाबा फडके, बहिरोपंत मेंहदळे यांत बाबा फडके कैद चाकणेंत गेले. पुन्हा आले. नारोपंत चक्रदेव मशीराचे लष्करांत.

२२ कारकीर्द श्रीमंत बाजीराव रघुनाथ प्रधान इ॥ मार्गशीर्ष वद्य ५ सह ६ नलनाम संवत्सरे शके १७१८ कारभारी:-

१ बाळाजी जनार्दन फडणीस कैद झाले. सुटले. घरीं आले. मेले.

१ नारोपंत चक्रदेव कैद जाले. सुटले. घरीं आले. मेले.

१ बाबा फडके कैद जाले. सुटले. मिरजेस गेले.

१ त्रिंबकराव परचुरे काशीस गेले. मृत्यु पावले.

१ चिमणाजी खंडेराव नि॥ जाधव, कैदेंत आहेत.

१ दौलतराव शिंदे आलिजाहाबहादूर हिंदुस्थानांत.

१ भोंसले नागपूरकर निरोप दिल्हा.

१ मशिरीन्मुलुख दिवाण निजामल्लीखां बहादूर भागानगरीचेनिरोपदिल्हा.

१ होळकर मल्हारराव मारिले. त्यांस खंडेराव जाले. त्याचे येशवंतराव हिंदुस्थानांत.

१ संपूर्ण पागा वगैरे भेटल्या.

१ गोपाळराव मुनशी नि॥ पारसनीस कारकून कैदेंत आहेत. कार-

---

२. सप्तर्षीस=सातान्यास.

भारास लागले होते.

१ गोविंदराव काळे कैद सोडले ते आहेत.

१ गोविंदराव पिंगळे मृत्यु पावले.

१ बाळोजी कुंजीर शिंद्याकडे गेले. ब्रह्माणपुरीं आहेत.

१ वैजनाथ भट मामा सातारे यास राजश्री जवळ. त्यांचा काळ आषाढमासीं पुणें मुक्कामीं जाला.

१ चिंतो वामन देशमुख आहेत. फडणीसीची तेरीख करितात.

१ मोरो बाबूराव फडणीसीवर आणिले. कैद जाले. सुटले. मेले. त्यांचे पुत्रही मेले. नातू काशीपंत आहेत.

४ शके १७२५ श्रीमंत वसईहून वैशाख मासीं आले. कारभारी.

१ राजश्री सदाशिव माणकेश्वर भाऊ यांस चौघडा दिल्हा. रहावयास दादा गद्रे यांचा वाडा दिल्हा. हल्लीं नाना फडणीस यांचे वाड्यांत शके १७२८ त येऊन राहिले.

१ राजश्री कृष्णाजी भवानी दिवाण राजश्री सदाशिव भाऊंचे कारभारी होते. शके १७२० ज्येष्ठमासीं मृत्यु पावले.

१ रा॥ चिंतोपंत देशमुख फडणीशीची तेरीख घालितात. महाल मुलकी कारभार करितात.

१ कर्णेल कलुष इंग्रज चाकर ठेविले ते पुण्यानवळ आहेत.

४

शके १७२७ फाल्गुन शिंदे होळकर हिंदुस्थानांत. भोंसले नागपुरीं. मशरीन्मुलुख भागानगरीं गेला तो मृत्यु पावला. उभयतां सरदारांवर इंग्रज लढतात. हिंदुस्थान प्रांतीं तह करून आहेत.

१ श्रीमंत अमृतराव साहेब काशीस गेले. तेथें आहेत शके १७२८.

१ श्रीमंत चिमणाजी रघुनाथ जुन्या वाड्यांत आहेत शके १७२८ खर्चाची नेमणूक जाली आहे.

१ शके १७३९ कार्तिक शु॥ ९ लढाई इंग्रज. मोर दीक्षित समाप्त. नंतर बापू गोखले. श्रीमंत हिंदुस्थानांत ब्रम्हवर्ती. या प्रमाणें जाले.

३॥ शके १७३९ ता॥ शके १७४८ कंपनी साहेब इंग्रज बहादूर पंतप्रधान वडे साहेब अलफिन्स्टन बहादूर सुभा पुण्यांत राबीनसन् साहेब वर्षे ९

---

३. यावरून शके १७४८ मध्यें ही | यादी तयार केली असें दिसतें.

[४४१] श्रीनाथ सा॥

राजश्री सदाशिव भाऊ गोसावी यांसि.

(छ) सकळ गुणाळंकरण अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्ने॥ दौ-लतराव शिंदे दंडवत विनंती उपरि येथील कुशळ जाणोन स्वकीय कुशळ लिहीत जावें. विशेष कैलासवासी श्रीमंत नानासाहेब व दादासाहेब यांणीं सरकारांतून कैलासवासी तीं॥ जयापा शिंदे व दत्ताजी शिंदे यांस समागमें दिवाणगिरीचें व फडणविशीचें कामावर रामचंद्र मल्हार यांस दिल्हें होतें. त्यांचें व वडिलांचें न बने तेव्हां ते उठोन पुण्यास गेले. नंतर राजश्री रामराव आपा-जी दाभुळकर यांचे आजे रामाजी अनंत व लक्ष्मण केशव वैद्य यांजला उभयतां श्रीमंत यांणीं सनदापत्रें देऊन रवाना केलें. श्रीमंतांचे कृपें करून वडिलांचे चाकरीचा उत्कर्षसा दिसोन आला. पादशाहा याचीही प्रसन्नता जाली. पुढील हुजूर आले ते समयीं रामाजी अनंत यांस पादशाहा यांणीं सरंजाम इनाम करार करून सोनई ब्राम्हणीच्या सनदा पन्नास हजारांच्या करून दिल्या. त्यास सरकारांत भेटीच्या प्रसंगीं रामाजी अनंत यांणीं श्रीमंत यांचे चरणीं अर्पण केल्या. तेव्हां त्याजपैकी श्रीमंत मातोश्री बांयांचे नांवे तीस हजारांचा सरंजाम ठेवून बाकी वीस हजारांचा सरंजाम रामाजी अनंत याजला कृपावंत होऊ-न मुबदला कसबे अकूळनेर पो पांडे पेडगांव व मौजे नवगांव होऊन पो आंबाड व मौजे खेडलें परमानंदाचें पो॥ नेवासे येणें प्रमाणें तीन गांव मशार निल्हेस धर्मादाय देऊन पुत्रपौत्रादि वंशपरंपरा सनदा करून देऊन पुष्टीकरणास्तव राजपत्रेंही दिलीं. व लक्ष्मण केशव यांजला मौजे टेंभरी प्रांत कल्याण हा गांव दिल्हा. याच्याही सनदापत्रें करून देविल्या आहेत. त्यास सदहू चार गांव निर्वेध आजपर्यंत चालत आहेत. सांप्रत सरकारांतून गांव जप्ती जाली आहे, म्हणोन ऐकिलें. त्यास रामाजी अनंत पाणिपतचे स्वारीस कामास आले व आपाजी राम हेही सरकार चाकरीचे उपयोगीं पडून मारवाडचे स्वारीस कामास आले. आलीकडे गोपाळ जनार्दन वैद्य हेही जयपूरचे लढाईंत जुरैत करून कामास आले. रामराव आपाजी व जनार्दन लक्ष्मण सरकार चाकरीचे जागीं लक्ष ठेवून रहात आहेत. सांप्रतकाळचा प्रकार दुर्गंधमुळे वगैरे खर्चाची वगैरे अडचण पडून देण्याचे पेंचांत आहेत. याचा उलगडा वोढीस्तव होऊन

१. सदाशिवराव माणकेश्वर.

२. रामचंद्र बावाजी शेणवई.

३. ह्या बाया कोण ?

४. रामाजी अनंत हे हल्लींचे मोरोपंत आबा साहेब दामोळकर अंमळनेरचे ज-हागीरदार यांचे पूर्वज होत.

५. जुरत=हिंमत, मर्दुमी.

६. येथें बाजूवर दौलतरायाचा शिक्का आहे.

न आला. प्रपंचास वगैरेस आधार सरंजामाचाच आहे. हें श्रीमंत स्वामींचे ध्यानांत येऊन पूर्वीपासून अभिमानपुरःसर सांभाळ होत आला. त्यापक्षीं आतांही श्रीमंत स्वामी यांणीं कृपावंत होऊन चार गांवच्या सोडचिठ्या जमीच्या मोकळिकेविषयीं देऊन गांव चालविले पाहिजेत. म्हणोन श्रीमंतांस विज्ञापि लिहिण्यांत येऊन हें पत्र आपणांस लिहिलें आहे. त्यास आपण येविशीं श्रीमंतांस विनंती करून शामराव आपाजी तिकडे आले आहेत त्यांजवर श्रीमंत प्रसन्न होऊन गांवच्या मोकळिकेविशीं सोडचिठ्या देऊन इकडे रवानगी होय तें करावें. रवाना छ. १९ जमादिलावल. बहुत काय लिहिणें लोभ कीजे हे विनंती.[७]

[४४२] (मोर्तब सुद.) श्री.*

यांदी नबाब निजामन्मुलुख यांणीं नासरजंगास उपदेश केला छ. ४ जमादिलाखर सन ११६१ हिजरी.

१. दक्षणचे सुभेदारास सर्व प्रकारें महाराष्ट्र राजाशीं स्नेह राखावा हें उचित. महाराष्ट्र दक्षणचे जमीदार आहेत.

२. माणसाचे वधास विचार दूरवर करावा. दाण्याचीं कणसें नाहींत कीं, वर्षास नवीन उत्पन्न होतील. दंड योग्य असेल त्यास काजीकडे हवाला घालावा व धर्मशास्त्रांचा भार काजीवर ठेवावा.

३. मुशाफरींत वय न्यावें. नित्य नवें उदक व नवें स्थळ व डेरियाची सावली अनुभवावी. मुशाफरींत लाभ बहुत आहे व मुलखाची उस्तवारी होते. पर्जन्यकाळीं एके ठिकाणीं रहावें. पर्जन्यकाळांत प्राणिमात्रास श्रम होतो. वंश उच्छेद न व्हावा हें मुख्य कारण समजावें.

४. लोकांचीं कामें आपले आधिन आहेत येविषयीं केवळ ईश्वराची कृपा जाणून शास्त्राप्रमाणें आपला स्वधर्म करून दिवस काळीं व मुलकी कामांत वांटून मोहसबा इहलोक व परलोकविषयीं घेत जावा.

५. दौलतीची कायमी महापुरुषाचे कृपेनें असते. केवळ बाह्य साहित्यानें निर्वाह नाहीं. यास्तव सर्वभावें महापुरुषास शरण असावें.

---

७. हा व मागील २ असे तीन कागद मुरलीधर एकनाथ पळशीकर यांजकडून मिळाले.

* येथें बाजूवर दौलतराव शिंदे यांचे नांवचा शिक्का आहे.

१. ह्या कागदाचा उतारा नाना फडणीस यांच्या स्वदस्तुरचा त्यांचे चिरंजीव रावसाहेब फडणीस यांजपाशीं होता. त्यावरून आमचे इंदोरकर स्नेही रा० रा० सावळ्याराम माधव यांणीं ही नक्कल करून पाठविली.

२. मोहसबा=हिशेब.

३. महापुरुष=साधु, संत.

६. आकाश, पृथ्वी व विश्व अनादि आहे सर्व भूमंडळास आपलाच विभाग समजून हक्क कोणाचा बुडवूं नये.

७. दक्षण सहा सुभे आहे. पूर्वीं दर सुभ्यास पातशहा वेगळा होता. औरंगजेबापासून दरोबस्त तालुका एकास होऊं लागला. यास्तव वेगळे वेगळे घरानदार माणसें ध्यानांत आणून कामकाज सांगत जावें. वर्षा दो वर्षा तालुकियाची तगीरी[४] बदली करीत जावी. यांत विभाग सर्वांस पावता होतो.

८. भावाबंदांची परिवारीषें करीत असावी. बाहुबळ व अब्रूचें रक्षण यांत आहे. बेदिल असल्यास दौलतीस धक्का व फितूर करितात. केवळ अन्यायास प्रवर्तलियास शिक्षाही करावी.

९. हलके मनुष्यास दरवाज्यावर उभें राहूं न द्यावें. सहवास तर बहुत दूर.

१०. उमदे माणसास हलकें काम व हलके माणसास उमदें काम सहसा न सांगावें.

११. दक्षण सुभेदारी वतन नाहीं. धनी याची मर्यादा पाळीत जावी. विपरीत वर्तणूक जाहालिया ईश्वरापाशीं अन्याय व लोकांत दुर्नाम होतें.

१२. लढाईस आपणाकडून कदापि उद्योग न करावा. आपण बलिष्ठ व शत्रु दुर्बळ असें न समजावें. भार ईश्वरास पडतो. गर्व आवडत नाहीं. जेथवर प्रसंग न पडे तेथवर प्रयत्न करावा. शत्रु अमर्यादेस प्रवर्तलिया हक्क आपला जाणून, ईश्वरास साह्य समजून, पराक्रम करावा. भगवान् अवश्य जय करितो.

१३. खजिना स्वारीसमागमें जरूर असावा येणेंकडून फौजेची खातरजमा असती व साहुकार मंडळी सरकारचे खजिन्यावर समाधान राखिते व शत्रूचा पराभव होतो.

१४. फौजेचा हक्क आपल्यावर ठेवीत न जावा आपले फौजेस शत्रूचे फौजेपेक्षां अधिक भीत असावें.

[४४३] श्री.

नक्कल.

राजश्री बळवंतराव महादेव कमाविसदार परगणें आमझरें गोसावी यांसि.

(छ) अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्नेहांकित महादजी शिंदे दंडवत. सुरुसन इसन्ने तिस्सैन मयां व अल्लफ बदल देणें विनायक महादेव व नारोकृष्ण

४. तगीरी=दूर करणें. | ५. परिवारिष=समाचार, चालवणें.

कारकून निसबत बक्षी यांसि वेतनें जातीस व मुदबखचे रोजमुरे व शागिर्द-पेशा वगैरे बाबत तागाईत सन इहिदे तिस्सैन अखेर सालबद्दल कराराचिठ्या येणेंप्रमाणें रुपये.

८२८० वेतनें व शागिर्दपेशा वगैरे दरसाल रुपये १८२० प्रमाणें इस्त-कबिल छ. १७ सफ्फर सनसब्बां तागाईत सन इहिदे तिस्सैन अखेर साल. माहे ५४८१८.

आकार ८२८० रुपये.

११४॥ मुदबखबद्दल वगैरे सालिना ७०२ रुपये प्रमाणें इस्तकबिल छ ९ जमादिलाखर सन इहिदे तागाईत छ १७ सवाल एकंदर साल माहे ३८२०

रुपये.

४३९। दफ्तरखर्च निसबत बक्षी खातें कागद व समया.

११७ खातें उंट नफर १ एकूण रुपये.

१६४९॥ चंदी व लागवड घोडे यांस व उंटांस इस्तकाबिल सन तिस्सैन तागाईत सन इहिदे तिस्सैन दुसाला.— रुपये.

१४६। सारवानें व मसालची यांचे हिशेबाबद्दल.— रुपये.

१४३। खातें तेल दीपास व मशालेस. रुपये.

१०९२०

पैकीं आदा पातशाई महाल पैकीं परगणे आपाजी राम फडणीस रुपये ५५०० बाकी देणें रुपये ५४९० पैकीं परगणे बडोदें वगैरे महाल येथील सन सल्लास तिस्सैनचे रब्बीचे ऐवजीं वरात लावून दिली रुपये २७४० बाकी देणें ते रुपये २७५०

एकूण दोन हजार सातशें पन्नास रुपये तुम्हांकडून देविले असत. तरि परगणे मजकूर येथलि पेस्तरसाल सन सल्लास तिस्सैनचे रब्बीचे ऐवजीं सदर्हू सत्तावीसशें पन्नास रुपये ज्येष्ठ शु० १५ पूर्णिमा शके १७१५ पंधराचे मित्तीस मशार निल्हेस उज्जनचलनी आदा करून कबज घेणें. जाणिजे. छ. २९ माहे मोहरम बहुत काय लिहिणें हे विनंती मोर्तबसूद.

१. मुदबख=रसयी, स्वयंपाक.
२. शागीर्दपेशा=शिष्यमंडळ, सेवकलोक.
* येथें बाजूवर शिक्का आहे.
३. नफर=डाग, नग, सर.
४. सारवान=उंट-स्वार.
५. हा कागद नकलेवरून घेतला आहे.

[४४४] श्री.

श्री राजा शाहू छ-
त्रपति प्रौढ प्रताप पुरंदर
आनंदराव गायकवाड सेना
खासखेल समशेर ब
हाद्दर.

तैनातजाबता शिलेदार जदीद[६] येकांडे कारकून कृष्णाजी अनंत असामी १ तैनात बारमाही नक्की शिरस्ता सुरुसन इसन्ने मय्यातैन व अल्लफ. रुपये

६०० जातीस.
१०० शागीर्दपेशाबद्दल.
———
७००

एकूण असामी एक यास तैनात बारमाही नक्की शिक्का रुपये सातशें करार केले असत. पैकीं नाणे बट्टावगैरे व दरबारखर्च वजा होऊन बाकी तैनातेचे कबज शाईचे मार्गें पावेल. चाकरी इमानेंइतबारें करावी. हजेरीस घोडें तिनशांवर किमतीचे लागेल. लढाईंत घोडें निशाणापुढें पडीत जहाल्यास दाखला पाहून किंमत पांचांचे मतें ठरेल ती दिल्ही जाईल. लुटींत नगारा, निशाण, नौबत, ढाल पालखी, व हत्ती, खजिना, व तोफा, सांपडेल तें सरकारांत दाखल करावें. चाकरीची तेरीख छ ८ साबान सन मजकूर पासून चालू असे. जाणिजे. छ ९ माहे साबान. मोर्तबसूद.

[४४५] श्री.* शिक्का

दस्तक सरकार राजश्री पंतप्रधान ता॥ कमाविसदारान व चौकीदारान व रहदारान व बाजेलोकान व जकाती महालानिहाय सुरुसन इसन्ने समानीन् मया व अल्लफ राजश्री नारो कृष्ण कारकून निसबत दफ्तर हशम याचे तांदूळ खंडी २ दोन एकूण बैल सर २० वीस खातें फिरंगाण कोकणांतून खरीदी करून हर एक घांटे एक खेप पुणियास आणितील त्यांस आणूं देणें. जकातीचा तगादा न लावणें. जाणिजे छ. ६ मोहरम आज्ञा प्रमाण. लेखन सीमा.

६. जदीद=नवीन, नुकते ठेविलेले. | * येथें बाजूवर शिक्का आहे.

४४६] श्री [1]

छ. ५ जिल्हेज तिस्सा सबैन मया व अल्लफ ११८८ फसली पौष शुद्ध ७ शनवा
शके १७०० विलंबी नाम संवत्सरे. ता० २७ दिजेंबर सन १७७८ इ०.

मल्हार बल्लाळ भडभडे.
नारो अनंत परचुरे.
नाना फडणवीस.

अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य राजश्री बाबूराव कृष्ण गोसावी यांस
सेवक माधराव नारायण प्रधान नमस्कार सु॥ तिसा सबैन मया व अल्लफ. श्रीमंत
महाराज राजश्री छत्रपति स्वामी यांजकडून शिक्के कटार व वस्त्रे आलीं त्यांजबरोबर
निशाणाचा पटका व ढाल-तरवार व पड्दळें यावें तें न आलें येविशीं राजश्री
कृष्णराव अनंत यांसही पत्र लिहिले असे; तरी राजश्रींसें विनंती करून निशाणाचा
पटका व ढाल-तरवार व पड्दळें लौकर पाठवून देणें. निशाण द्यावयाचा
संप्रदाय असल्यास निशाण तयार करून पाठविणें. पटका न पाठविणें. पेशवा-
ईचीं वस्त्रे देते समयींच हें देत असतात असें असतां कां राहिलें ? या उपर चां-
गला मुहूर्त पाहून घेऊन पों. जाणिजे छ ५ जिल्हेज. आज्ञाप्रमाण. लेखन सीमा.

४४७] श्री.

यादी छ १५ जिल्हेज सु॥ आर्बा सबैन. किल्ले सातारा सन ११८३
फसली शके १६९५ फालगुन वद्य २ सोमवार विजय संवत्सरे, ता० १ मार्च
१७७४ इसवी.

	राजमान्य	रा	ब॥ ली॥	सुदन	छ
भवानराव प्रतिनिधी.	१	०	१	०	०
राघो आपूजी (पागे).	०	१	०	०	१
बाळोजी पलांडे (पागा).	०	१	०	०	१
नागोजी राऊत.	०	१	०	०	१
येसाजी देवकांते (पागा).	०	१	०	०	१
भगवंतराव कडेकर.	०	१	१	०	०
मल्हार जगजीवन (पानशे).	०	१	१	०	०
सठवोजी गावडे (पागा).	०	१	१	०	०

१. हा व पुढील ४ असे पांच कागद रा० रा० कानिटकर वकील, पुणें यांजकडून मिळाले. अस्सल बरहुकूम नकला करून त्यांचे त्यांस परत केले. हे कानिटकर यांस सातार्‍याहून प्राप्त झाले असें समजतें.

२. राजश्री=महाराज छत्रपति.

३. पड्दळें=कटिचर्म. " राजव्यवहार कोश पहा. "

१ आनंदराव निंबाळकर नाईक.	०	१	१	०	०
१ महिपतराव घोरपडे	०	१	१	०	०
१ आपाजीराव पाटणकर.	०	१	१	०	०
१ रामचंद्र दामोदर (अंबीकर).	०	१	१	०	०
१ माधवराव तुकदेव.	०	१	१	०	०
१ बाबूराव पाटणकर.	०	१	१	०	०
१ जानराव पाटणकर.	०	१	१	०	०
१ मुरारराव हिंदुराव घोरपडे ममलकत मदार सेनापति.	१	०	१	१.	०
१ राणोजी नाईक निंबाळकर.	०	१	१	०	०
१ वणगोजी नाईक निंबाळकर	०	१	१	०	०
१ मुरारराव जाधव (भुईंजकर).	०	१	१	०	०
१ नरसिंगराव धायगुडे.	०	१	१	०	०
१ त्रिंबकराव विश्वनाथ.	०	१	१	०	०
१ वामनराव गोविंद.	०	१	१	०	०
१ सुभानराव पाटणकर.	०	१	१	०	०
१ शाबाजी भोसले.	०	१	१	०	०
१ लक्ष्मणराव गोविंद चिटणवीस.	०	१	१	०	०
१ खंडेराव बापूजी चिटणवीस.	०	१	१	०	०
१ आनंदराव गोपाळ.	०	१	०	०	१
१ वासुदेव अनंत (मुतालिक).	१	०	१	०	०
१ खंडेराव दरेकर.	१	०	१	०	०
१ आनंदराव बाजी.	०	१	१	०	०
१ समस्त सेना धुरंधर साबाजी भोसले.	१	०	१	१	०
१ भींवराव येशवंत (पानसे)	०	१	१	०	०

आशीर्वाद.

१ चिरंजीव मालोजी नाईक निंबाळकर.	०	१	१	१	०	०
१ सोईराजी नाईक निंबाळकर.	०	१	१	०	०	०
१ आनंदराव भिकाजी रास्ते.	०	१	१	०	०	०
१ दारकोजी निंबाळकर (पागा)	०	१	१	०	०	०

१ कृष्णराव बळवंत (मेहेंदळे)	०	१	१	०	०	०
१ हणमंतराव जाधव (भुईंजकर)	०	१	१	०	०	०

एकूण अडतीस असामी यांस आज्ञा केली कीं, राजश्री रघुनाथ बाजीराव यांणीं पुण्यांत नारायणराव पंडित प्रधान यांजवर कसाला[4] केला [तो] तुम्हीं पाहिलाच आहे. हें धर्मराज्य [यांत] अयोग्य गोष्ट जहाली. पुढें मशार-निलेनीं पेशवाईचीं वस्त्रें मागितलीं. संकट जाणोन पाठविलीं. परंतु पेशवाईची जी मर्यादा ती अगदींच राहिली नाहीं. शिक्का मनस्वी केला. यास्तव त्यांजकडील पेशवाई दूर केली असे. तरी तुम्हीं राज्यांतील चहूं पिढ्यांचे सेवक, राज्यास अपाय होऊं लागल्यास कल्याणदायक तें करावें, हेच सेवकपणाची रीत. तरि राजश्री भवानराव पंडित प्रतिनिधी व त्रिंबकराव[5] विश्वनाथ[6] व साबाजी भोंसले सेनासाहेब सुभा व वामनराव गोविंद हे स्वामींच्या लक्षांत आहेत; तरि तुम्हीं यांच्या लक्षांत राहून स्वामीसेवा करून ज्यांत स्वामींस संतोष ते गोष्ट[7] करणें.

दादांचे स्वारी बरोबर असोन गंगाबाईच्या पक्षाचे होऊन कारभारी मंडळीस मिळाले.

छ ४ सफर खमस सबैन मया व अल्लफ ११८४ फसली चैत्र शुद्ध ६ गुरुवार शके १६९७ मन्मथनाम संवत्सरे ता० ७ अप्रेल सन १७७५ इसवी. शिवाजी भोंसले यांसि साबाजी भोंसले सरकार कामास आले सबब सेनासाहेब सुभा सांगोन वस्त्रें देऊन सरदारीस उभें केलें[8] त्या समयीं हातरोखे पो

नांवचे मुसलमान सरदार शंभर स्वारावर त्यास मुलीमाना शुजा आतशाआर.

१. हस्तखान मस्तखान.
१. महमद अमीनखान.
१. हैदर अगा.
१. जोरावारखान.
१. कादर दादखान.
१. रसुलखान.

मराठे सरदार, राजश्री

१. गोविंदराव मुकुटराव.
१. काशीराव व मुकुंदराव व रामचंद्रराव पाटणकर.
१. बहिरराव पाटणकर.
१. जागोजी यादव.
१. सुभानराव पाटणकर.
१. बाळकृष्णराव पाटणकर.

---

४. कसाला=गहजब.

५. त्रिंबकरावमामा.

६. हे पटवर्धन.

७. हा मसुदा असून वर निर्दिष्ट केलेल्या मंडळीस आज्ञापत्रें पाठविण्याचीं असें ठरलेलें दिसतें.

८. हीं वाक्यें मागाहून लिहिलेलीं दिसतात, पण त्यांचा मागील मजकुराशीं संबंध अर्थात् नाहीं. ह्याच कागदावर पुढील मसुदाही लिहिलेला आहे, पण तोही मागाहून लिहिलेला दिसतो.

१. जैतवारखान.
१. बिलंदखान.
१. रोशनखान.
१. तेजेखान.

१०

१. केशरसिंग व बहिरसिंग.
१. राणोजी कराडे.

१. हैबतराव बाबर.
१. लक्ष्मणराव पाटणकर.
१. गंगाराम जाधव.
१. गंगाजी शिर्के.
१. भवानजी आटोळे.
१. निंबाजी भोंसले.
१ येशवंतराव यादव.

१८

जाणिजे छ ४ सफर खमस बहुत काय लिहिणें.

दकारी कागद लिखीतवार लेहून राजमान्य उपरि तेरीख साल बहुत काय लिहिणें.

शिवाजी भोंसले यांसि सेनासाहेब सुभा सांगितला असे. तरि तुम्हीं त्यां-जवळ राहून स्वामींचे लक्ष धरून सेवा एक निष्ठेनें करून बजावून दाखविणें.

१. रामचंद्र नाईक निंबाळकर.
१. जगदेवराव नाईक निंबाळकर गोसावी यांसि.

१. जोत्याजी घाटगे वगैरे मंडळी.

[४४८] श्री

स्वस्तिश्री राज्याभिषेक शके १२१ राक्षसनाम संवत्सरे क्षत्रिय कुलावतंस श्रीराजा शाहू छत्रपति स्वामी यांणीं गंगाभागिर्थी यशवदाबाई प्रधान यांसि आज्ञा केली ऐसीजे. माधवराव पंडित प्रधान तुमचे भ्रतार यांस अकालीं कैलासवास प्राप्त जहाला, पोटीं पुत्र नाहीं, पुढें पेशवाईचे पदाचा कारभार चालोन बंदोबस्त जहाला पाहिजे. त्यास तुमचे वंशांतील रघुनाथ बाजीराव यांचे पुत्र आहेत त्यांतील तुम्हांस पुत्र देऊन पदाधिकारी करावा, तर पेशजी रघुनाथराव याजपासून अनन्वित गोष्ट घडली, त्या वेळेचे सरदार व मुत्सद्दी यांचा पूर्व द्वेष स्मरोन राज्यांत बखेडा पडेल, व शास्त्रविरुद्ध पडतें[10], व पेशजी कैलासवासी बाळाजी बाजीराव यांणीं स्वामिसेवा एकनिष्टपणें केली, एतदर्थी त्यांचे वंशाचें नांव पुढें चालावें, याजकरितां तुमचे भ्रताराचे नांवें गोत्रजांतील दत्तपुत्र तुम्हांस देऊन, पेशवाईचे पदास अधिकारी करोन, कारभार राजश्री बाळाजी

---

९. मुसलमानास कसें लिहावें व मराठ्यास कसें लिहावें हें सांगितलें आहे. दकारी कागद म्हणजे छ ह्या चिन्हें करून युक्त.

१०. शास्त्रविरुद्ध—कारण चुलता पुतण्याच्या बायकोच्या (म्हणजे सुनेच्या) मांडीवर द्यावयाचा.

जनार्दन यांणीं करावा असें महाराजांचे मर्जीस येऊन, तुह्मांस पुत्र घेण्याविषयीं हें आज्ञापत्र सादर केलें असे. तरि गोत्रजांतील दत्तपुत्र तुह्मीं घेऊन हुजूर विनंती करणें.

[४४९] श्री.

(छ. २४ जमादिलोवल सीत तिसैन मया व अल्लफ १२०५ फसली कार्तिक वा ११ सोमवार शके १७१७ राक्षस नाम संवत्सरे तारीख ८ दिजेंबर १७९५ इसवी.)

राजश्रियाविराजित राजमान्य राजश्री बाबूराव स्वामींचे सेवेशीं, पो। बाळाजी जनार्दन साष्टांग नमस्कार विनंती उपरी येथील कुशल जाणोन स्वकीय कुशळ लिहीत जावें. विशेष—श्रीमंत रावसाहेब यांचे शरीरीं किंचित् वायूची भावना पांच-सात दिवस होऊन गणपतीचे दिवाणखान्याचे दुमजल्यावरून कारंजाचे आंगें संगी फरषावर जमिनीस आले. उजवे मांडीस जखम भारी होऊन दातास जरब[12] बसली. तबीब[13] वैद्य व देवी मानवी वगैरे उपाय बहुत जाले. परंतु गुणास न येतां तिसरे दिवशीं सायंकाळीं कैलासवास केला. ही गोष्ट मोठी वाईट जाली. ईश्वरइच्छेस उपाय नाहीं. श्रीमंत महाराज राजश्री छत्रपति स्वामी व श्रीमंत महाराज मातुश्री आईसाहेब यांची समधानाचीं पत्रें येतील ह्मणोन प्रतीक्षा होती. हल्लीं इकडून, विनंती पत्रें पाठविलीं आहेत; प्रविष्ट करावीं. पुढें राज्याचा बंदोबस्त राहून, स्वामी सेवा घडली पाहिजे. येविशींची विनंती करून पुढील कर्तव्याचे विचारांचीं आज्ञापत्रें घेऊन पाठवावीं. रवाना छ. २४ जमादिलोवल. बहुत काय लिहिणें लोभ असो दीजे हे विनंती. पैवस्ती छ. २९ जमादिलोवल.

[४५०] श्री.

(छ. २२ मोहरम इहिदे अशर मयातैन अल्लफ १२२० फसली माघ वद्य ९ रविवार शके १७३२ प्रमोद तारीख १७ फेब्रुआरी सन १८११ इसवी. पौष छ. २३ मोहरम सन इहिदे अशर मयातैन व अल्लफ माघ मास.)

श्रीमंत महाराज मातुश्री माईसाहेब साहेबांचे सेवेशीं.

विनंती सेवक बाजीराव रघुनाथ प्रधान कृतानेक विज्ञापना ता। छ. २२ मोहरम सन इहिदे अशर मयातैन पावेतों साहेबांचे कृपेंकरून सुखरूप असो विशेष. राजश्री येशवंतराव होळकर यांचें बोलणें कीं, " माझे प्रकृतीस समाधान नाहीं याजकरितां मजला जेजुरीस येऊन देवदर्शन घ्यावयाचें. देवदर्शनावांचून

11. हा बेत एकीकडे राहून शेवटीं कांहीं मंडळीच्या आग्रहानें चिमाजी आपास त्याच्या इच्छेविरुद्ध यशोदाबाईच्या मांडीवर दिलें. पुढें हें दत्तविधान अशास्त्र ठरलेंच.

12. जरब=धक्का.

13. तबीब=शस्त्रवैद्य.

1? . ह्या तजविजीवरून वरील यशोदाबाईच्या नांवचें आज्ञापत्र लिहिलें गेलें असें दिसतें.

व रोजकरी यांचा ऐवज आदा नाहीं. सावकारापासून कर्ज घेऊन नालबंदी रोज-मुरा दिला. येविशीं आज्ञा झाली पाहिजे. बराय विनंती खातरेस आणून राजश्री गोविंद बल्लाळ बुंदेले याजवरि प्रांत अंतरवेदपैकीं वरातीचा ऐवज बारा लक्ष रुपये देविले. त्याप्रमाणें घेऊन, स्वामींची आज्ञा घेऊन, दर मजल हिंदुस्थानांत आलों. दरमियान कसबे हांडिये प्रांत नेमाड रेवातीरीं मुक्काम जाहला. इतक्यांत मागाहून फौजेची गणती घ्यावयासि राजश्री चिटको सोय-रजी व नारो गणेश कारकून व भालदार, जासूद व हुजुरे रवाना होऊन आले. त्यांनीं गणतीविशीं चौकशी बहुतकरून गोट-गणती घेऊन सात हजार गणती भरली. ते हुजुर गेले. सेवकानें कूच करून प्रांत माळवा येथें कसबा कामबाग व शहाणेरा येथें आलों. इतक्यांत श्रीमंत राजश्री दादासाहेब यांची स्वारी नरव-रचे घाटानें दरकूच आली. सेवकाची भेटी झाली. दोन कोसांचें तफावतीनें मुक्काम केला. दुसरे दिवशीं राजश्री रामचंद्र गणेश व कुकाजी शिवराम व आ-णखी पंचवीस कारकून मंडळी व भालदार, जासूद, स्वार, गारदी, सरकारांतून घेऊन चौगिर्दी[१२] लष्करास घेर घालून एक स्वार क ट क जे हो ता खा लों गणती घेतली. तेव्हांही सदरहू प्रमाणें सात हजार स्वार गणती लागले. श्रीमंतांनीं आज्ञा केली जे, राजश्री गोपाळराव गणेश बर्वे यांस कु र रा जाहना-बाद, प्रांत अंतरवेद पावेतों, चवदा महालांचा चकला[१३] आहे त्याची मामलत सांगितली आहे. प्रस्तुत सदरहूचें काम राजश्री गोविंद[१४] बल्लाळ यांजकडे आहे. सबब तुम्हीं यांस घेऊन जाऊन अंमल बसवून देणें आणि हिंदुस्थान प्रांतीं दुसरी फौज नाहीं, जिकडे कामें पडतील तिकडे पुस्तपन्हा[१५] करून बंदोबस्त राखणें. याजवरून मल्हारनिल्हे यांस घेऊन ग्वालियेर प्रांतीं छावणी आषाढ मासीं केली. श्रावणमासीं जंगमपूर, प्रांत काल्पी, यमुनातीरास जाऊन रा-जश्री गोविंद बल्लाळ व राजश्री हरि विठ्ठल दिमत[१६] मेघशाम बापूजी यांस पत्र पाठवून आणविलें.

पुढें राजश्री गोपाळराव बर्वे यांच्या मामलतीचा बंदोबस्त करून द्यावा,

---

८. रोजकरी=रोजंदार.

९. रेवा=नर्मदा.

१०. गोटगणती=तळचे तळावर मोज-वा, हजिरी, गणती.

११. अंताजीपंतांवरती पेशवे ह्यांचा इतबार जरा कमती होता असें मागें त्यां-च्या फौजेची गणती घेण्याविषयीं जीं पेश-व्याचीं दोन तीन पत्रें प्रसिद्ध झालीं आहेत त्यांवरून अनुमान होतें.

१२. चौगिर्दी=चोहोंबाजूनें.

१३ चकला=बरेच परगणे मिळून झा-लेला प्रांत.

१४. गोविंद बल्लाळ-गोविंदपंत बुंदेले सागर झांशीवाले.

१५ पुस्तपन्हा=मदत, पाठबळ.

१६. दिमत मेघशाम-मेघशामाचे पदरचा.

इतकियांत राजश्री दत्ताजी शिंदे व राजश्री जनकोजी शिंदे यांचीं पत्रें भाद्रपद मासीं सांडणीस्वारा समागमें आलीं. त्यांतील मजकूर जे, प्रांत मारवाड येथील राज्य राठोड यांचें आहे. त्यास राजे ढोंकळसिंग वडील, राजे बखतसिंग धाकटे बंधु असतां, ढोंकळसिंगाचे पुत्र राजे रामसिंग व बखतसिंगाचे पुत्र राजे बिजेसिंग होते, त्या बिजेसिंगानें राज्य बळकावून रामसिंगास राज्याबाहेर लावून दिलें. तेव्हां राजे रामसिंग मथुरेच्या मुक्कामीं येऊन, आपली हकीगत सांगून, भेटी घेतल्या. आणि पे[१७]गडीबदल भाईचारा केला. कित्येक मनसबियाचा अर्थ समजाविला जे, आपण वडील, राज्यास अधिकारी असतां बिजेसिंगांनीं राज्य बळकावून आपणांस बाहेर घातलें, याजकारितां तुम्हांकडे येऊन पगडीबदल भाई झालों. याचा अभिमान धरून मजला राज्यासनीं बसविणें. निमे राज्य तुम्हांस देऊन, दोन क्रोड खर्च देतों. याप्रमाणें करारांत आणिलें. तेव्हां तीर्थस्वरूप राजश्री जयाजी आप्पा शिंदे यांनीं मान्य करून फौजबंदी केली आणि संवत्सर प्रतिपदेस कूच करून मारवाडांत चालिले. हा मजकूर राजे बिजेसिंगास कळतांच नागोराहून फौजबंदी करून, कसबे मेडतें प्रांत मजकूर येथें आले. इकडून राजश्री संताजी वांबळे व राजश्री शेटियाजी खराडे व आणखी मोइटे व पागा मिळून पंधरा हजारांनिशीं पुढें रवाना केले. त्यांचा यांचा मोकाबिला झाला. त्यास बिजेसिंगाची फौज पन्नास साठ हजार व तोफखाना व गंजिफांचे गाडे शें दीडशें व बाणांच्या कैच्या याप्रमाणे [१८]जंगी सामान भारी असतां आम्हांकडील फौजेनें एक टक्कर दिली. यास राठोडाची फौज, बहुत जंगी सामानाची मारागिरी झाली. ते समयीं मोड इकडील होऊन निघाले. पालख्या, नगारे, निशाणें, चवऱ्या, आबदागीर, झरझ्न्या आदि करून त्यांणीं नेलें. अवसान यांस होईना. बेलाशक लष्करांत आले. त्यावरि फौजेचें कूच करून दोन तीन मजलीं मेडतें याजकडे चालोन घेतलें. दोन्ही फौजेचा मुकाबिला जाहाला. राठोड शहर बाजूस पडले. त्यांणीही चालोन घेतलें. आम्हांकडे जंगी[१८] सरंजाम नाहीं. लढाईचें तोंड लागलें. प्रातःकाळ पासून तृतीय प्रहर पावेतों लढाई जाली. परंतु ह[२०]त्यार लागेना. गाजींचा मार भारी जाहाला. तेव्हां सारी फौज ती॥ जयाजी आपा शिंदे यांजजवळ ठेवून दोन हजार धारकरी निवडक घेऊन, आपण श्रीमंतांचे चरणांचे

१७ ह्या हिंदुस्थानी चाली बद्दलची माहिती भाऊसाहेबांची बखर पृष्ठ ८ येथें सविस्तर सांपडेल

* आपण=रामसिंग. हें रामसिंगाचे बोलणें.

१८. जंगी=लढाईचें, युद्धसंबंधीं; विशेषतः दारूगोळ्याचें, तोफखान्याचें.

१९. झरझन्या=गांडीचे हुके.

२०. हत्यार लागेना=घाव होईना, तलवार सुरू करण्यास रीघ पडेना.

ध्यान करून, नीट चालोन घेतलें. त्यांणींही मारगिरी फार केली. फौजेंत तोंड लोकांचें स ली स ब त च दुभाग फौज करून पार निघोन गेलों. शें दोनशें खांसा ठार व घोडीं ठार बहुत जालीं. जखमीही जाले. हें पाहून जयाजी आप्पानीं सारे फौजेनिशीं हत्यार लावितांच राठोडाची फौज माडून तांराज[21] केली. आम्हांस तीन जखमा तिराच्या व सांगेच्या लागल्या. श्रीमंतांचे कृपे करून महत्तर[22] येश आलें. रात्रौ चौक्या दिल्या. त्यासमयीं बिजेसिंग शुतरस्वार[23] होऊन एका दिवसांत एकाकी चाळीस कोस नागोरास पळोन गेला. सलतनतें[24] सर्व हस्तगत झाली.

मग कूच करून नागोरास मोरचे देऊन, शिकस्ते[25] केला. त्याजवरि राजे माधोसिंग जयनगरवाले, राठोडाचे व्याही, यांजकडे त्यांनीं पेगाम लावून फौज आणविली. जयनगरवाले यांनीं फौज तयार करविली. ज्येष्ठमासीं बिजेसिगानें तिघे मारेकरी घालून वद्य ७ मीस तीं॥ राजश्री जयाजीआप्पा शिंदे यांस प्रातःकाळच्या प्रहर दिवसास स्नानसमयीं दगा केला. तीन जखमा भारी लागल्या. मारेकरी धरले. त्यांणीं बिजेसिगाचें नांव घेतलें. लष्करांत गडबड झाली. तसेंच उचलोन डेऱ्यांत आणिलें. ते समयीं सांगितलें कीं, " अमित्राची[26] फौज येत आहे, तुह्मी नगारा करून तयार होऊन नागोराकडे जाणें. नाहीं तरि लष्कर मारिलें जाईल." ह्मणतांच जीनबंदी करून, ढालेपुढें[27] गेलों. तो राठोडांनीं नीट चालोन घेतलें. लढाई मोठी झाली. दोन तीन हजार फौज मारून बिजेसिंगास किल्यांत घातला. इतक्यांत जयाजी आप्पाचा काळ जाहला. मग येऊन दहन केलें. हें वर्तमान जयनगरवाले यांस कळतांच अनिरूद्धसिंग याज समागमें शकवंत, राजावंत व कुपावंत व रुके इत्यादि संस्थानिक देऊन पंचवीस हजार फौज व जंगी सामान, तोफा व गंजिफे[28] वगैरे सरंजामसुद्धां आश्विन मासीं राठोडाचे कुमकेस रवाना केले. म्हणून येथून राजश्री संताजी वांबळे व शेटियाजी खराडे, रामराव नीळकंठ वगैरे पंधरा हजार फौजेनिशीं जयनगरकर

---

२१. ताराच, ताराज=उध्वस्त ?

२२. ह्या मेडत्याच्या लढाईचें वर्णन भाऊसाहेबांची बखर पृष्ठ १३-१५ येथें सांपडेल.

२३. शुतरस्वार-उष्ट्रारोही, उंटावर बसणारा.

२४. सलतनत=मालमत्ता, सामानसुमान.

२५. शिकस्त=पराभूत.

२६. अमित्र-शत्रु.

२७. हें जयापाचें प्रसंगावधान मोठें लक्ष्यांत ठेविण्याजोगें आहे.

२८. ढाल-निशाण, बावटा.

२९. मेडत्याच्या लढाईंत व ह्या नागोरच्या लढाईंत शिंद्यांनीं मोठा पराक्रम केला. दत्ताजीस "भीमबहादर" म्हणत असत.

३०. गंजिफा-दारुगोळा.

यांचे फौजेवरि पाठविले आहेत. हा सविस्तर मजकूर पुणियांस लिहिला आहे. परंतु बरसातीचे दिवस, पुण्याहून फौज लवकर येणार नाहीं, सबब तुम्हांस इतिहास सर्व कळावा म्हणोन लिहिलें आहे. तरि पत्रदर्शनीं भारी फौज घेऊन दुमजलां[३२] मजला करून जलद येऊन सामील होणें. येते समयीं बाणांच्या कैच्या जेजाला आणणें. त्या प्रमाणें पत्रें मागें पत्रें आलीं. कारकून शुतरस्वार जासूद जोडया आल्या. व तुम्हांस इकडे येण्याविशीं पुण्यासही पत्रें गेलीं आहेत. तिकडून आज्ञापत्र येतच आहे. जलदीनें निघोन येणें. म्हणोन मारवाडांतून पत्रें शिंदे यांचीं आलीं.

ऐशियास श्रीमंत राजश्री दादासाहेब यांची आज्ञा गोपाळराव गणेश बर्वे यांचा मामलतीचा बंदोबस्त करून देणें. दुसरा मजकूर शिंदे यांचीं पत्रें निकडीनें आलीं. दुरोंखे[३३] शह पडून अंदेश पडला. इतक्यांत पुण्याचे मुक्कामींहून शुत्तरस्वार समागमें आज्ञापत्र भाद्रपद मासाचे निकडीनें आलें जे, गोपाळराव गणेश याचा बंदोबस्त तोडजोड पाडून करणें. शिंदे यांची फौज मारवाडांत आहे, जयाजी शिंदे सरकारकार्यास आले, दत्ताजी शिंदे व जनकोजी शिंदे जाऊन फसले आहेत, मोहरा शहास पडिला. तुमची सर्फराजी[३४] सर्व प्रकारें करून वाढविलें आहे. तरि मातबर सरंजामानिशीं जलद मारवाडांत जाऊन पुस्तपन्हा[३५] करून, लढाईस हमराहा[३६] होणें. साम-दाम-दंड-भेद चहूं प्रकारें युक्तीस पडेल तसें करून शिंदे यांस काढून घेऊन येणें. तरि तुमची तारीफ. म्हणोन दोन चार आज्ञापत्रें स्वदस्तुरचीं सादर जाहलीं. वरातीचा ऐवज राजश्री गोविंदराव बल्लाळ यांजकडून घेतला. पुढें मसलत भारी, जमाव पोक्त असावा, मारवाडांत महर्गता रुपयास चार शेर दाणे, खर्चाची बेगमी पाहिजे. म्हणून रामराव रतनसिंग वि शं व ज दा स व आणखी सावकार झांसी, कालपी येथील यांजपासून कर्ज वीस लाख रुपये घेतलें. हमी गोविंद बल्लाळ यांची दिली. गोपाळराव बर्वे यांचा गोविंदराव बल्लाळ यांचा तह निम्मेनीम महाल वांटून देऊन केला. तो बंदोबस्त राजश्री हरी विठ्ठल यांस सांगून विजया दशमीचे मुहूर्तें कूच करून ग्वालेरीकडे गेलों. इ न य खान पठाण भुपाळवाले यांस एक हजार स्वार पठाणसुद्धां चाकरीस ठेविलें. ग्वालेरीचे पठाण बाराशें

३१. पुण्यास पेशव्यांना. हा सर्व शिंद्याचे पत्रांतील मजकुराचा उतारा (अगर गोषवारा) अंताजीपंत देत असत.

३२. दुमजला मजला=दुप्पट मजली, मोठमोठ्या मजला ह्या अर्थी.

३३. दुरोंख=दोन रोखांचा, दोहोंकडचा.

३४. सर्फराजी=अर्जित, नांवारूपास आणणें.

३५ पुस्तपन्हा=पाठबळ, मदत.

३६. हमरहा=(सर्वमार्गें) तत्पर्दवान्.

ठेविले. कांहीं मराठे स्वार झाडीवर्की, एकूण तीन हजार फौज जास्ती ठेविली. शंभर उंट बाणांच्या कैच्या भरून घेतले. पंचवीस जेजालाचे उंट घेतले. मारवाडांत महागाई, व मोहीम कठीण, सबब लोकांनीं गवगवा केला, [कीं,] बक्षीस व जाजती तैनाता केल्या खेरीज आम्ही येत नाहीं. तेव्हां लाचार जाणून जाजती तैनाता बक्षीस, हत्ती, घोडे, पालख्या, चौकडे, कडीं योग्यायोग्य पाहून कबूल केलें. व चौथाई तूर्त नालबंदी देऊन फौजेची समजाविशी करून, दहा हजार फौजेनिशीं मारवाडाचे रोंखे चालिलों. राठोड व कछवे जयनगरवाले एकत्र जाले. जमाव भारी पडला. शिंदे यांजकडील फौज दोन छावण्या व महागाई बाबद खराब आहे. त्याअर्थी सरंजाम चांगला असावा ह्मणोन केरोलीस आलों. राजे गोपाळसिंग केरोलीवाले व राजे शर्मासिंग हाडे बुंदीकोटकर यांचा व सेवकांचा स्नेह पूर्वी पासून आहे. सबब उभयतांस मोहिमेस चालणें म्हणोन सांगितलें. त्यांणीं मान्य केलें. परंतु दर स्वारास दररोज खर्च दोन रुपये द्यावे व एक साल खंडणी आम्हांस माफ करावी म्हणजे येतों [असें बोलले.] तेव्हां त्याप्रमाणें मान्य करून, उभयतां राजे मशारनिल्हे यांस दर पांच हजार फौजेची नेमणूक सांगोन, दोघांची दहा हजार फौज व मशारनिल्हेस घेऊन चालून नरोगार जालों. हा मजकूर तपसीलवार शिंदे याजकडे नागोरास लिहून सांडणी स्वार रवाना केला, व वांवळे, खराडे यांस पत्रें पाठविलीं कीं, दर मजल येतों, तुह्मीं धैर्य धरणें. आणि फौजेस ताकीद करून कहीवाले यांस मुलूख लुटावयास जयनगर प्रांतांत सांगितलें. त्यांणीं धूम करून, मुलूख लुटून, मराठी कावा करून, गांव जाळिले. हें वर्तमान राजे माधोसिंग जयनगरवाले यांस कळलें. चाळीस हजार फौजेची आवाई पडली. माधोसिंग कछवे जयनगरवाले यांजकडे कारकून पत्रें देऊन पाठविले कीं, श्रीमंतांची कृपा तुम्हांवरि आहे. सालाबाद खंडणी देऊन जाजती उपसर्ग तुम्हांस लागत नाहीं. असें असोन तुह्मीं आपली फौज राठोड यांजकडे कुमकेस पाठविली आहे. जयाजी शिंदे सरकार कार्यास आले. शिंदे यांचें अवश्यक[37] श्रीमंतांस आहे. सबब आम्हांस आज्ञा केली जे, भारी सरंजामानिशीं जाऊन राठोड यांस तंबी पोंचवून राजे शर्मासिंग यांस राज्यासनीं बसवून शिंदे फौजेसुद्धां [घेऊन] तुह्मीं हुजूर येणें. त्यावरून आम्ही दर कूच आलों. दरमियान तुम्हांकडील फौज आहे तिचा मोकाबला घेऊन लढाई करून फौज गैरित[38] करून मग पुढें बिजेसिंग राठोड याचें पारपत्य करूं. स्पष्ट समजोन वर्तणूक करणें. असें सांगोन पाठविलें आणि लांब लांब मजली करून कसबे दिंडवणें

---

३७. अवश्यक—अगत्य. | ३८. गारत करणें—बुडविणें.

प्रांत मजकूर येथें आलों. जयनगरची फौज व शिंदे यांचे फौजेची लढाई होत होती. अनिरुद्धसिंग यांची फौज भारी याजमुळें रगडीत चालिले. तीस कोसांची तफावत नागोरची राहिली. इतकियांत सेवकानें फौजसुद्धां जाऊन शह दिला. परंतु जयनगरची फौज हांवभरी[39] जाहली. नगदी सामान भारी[40], यामुळें दोन कूच दाटी करून[41] त्यांणीं केली, आणि तोफा व गंजिफांची मारगिरी केली. हत्यार लागेना[42]. तेव्हां शिंदे यांजकडील सरदार यांस बोलावून आणून मसलत केली जे, नागोरा समीप उतरले[43], राठोड व कछवे एकत्र जाहले, म्हणजे भारी पडेल. यास्तव तुह्मी एक बाजूस होऊन लढाई द्यावी, आम्हांकडील हाडे[45] व करोलीकर उभयतां राजे एकीकडे लढाई करतील. व आम्ही एकीकडे होऊन चौगिर्दा[44] लढाई करावी. यश देणें श्रीमंतांचें पुण्य आहे. याप्रमाणें करारांत आणून तीन टोळ्या करून लढाई सुरू केली. त्यांणींही मारगिरी भारी केली. लोक व घोडीं बहुत जायां झालीं. मग श्रीमंत स्वामींचे चरण दृष्टीस आणून घोडे घातले. ज्या प्रमाणें श्रीमंत राजश्री भाऊ साहेब यांणीं निजाम अलीखान याचे फौजेवरि हल्ला करून[46] दुमदारी[47] बुडवून मोंगल पस्त केला[48], त्याप्रमाणें येथें करून दुमदारी बुडविली. दोन कोस माघारे सारिले. चौगिर्दा चौक्या बसवून कोंडिला.

इतकियांत राजे माधोसिंग यांणीं जयनगराहून पत्रें अनिरुद्धसिंग यास पाठविलीं जे, पूर्वी दिल्ली शाहाजाहानाबाद येथें हज र त पातशाहा नी ल सू भा जी याचे खिजमतीस दक्षिणेहून राजे अंबाजी माणकेश्वर यांस फौजसुद्धां पाठविलें. ते समयीं नबाब मनसूर अल्लीखान जाफरजंगाबादकर[49] वजीर याची व हजरत पातशहाची लढाई झाली. ते समयीं राजे मशारनिल्हे यांणीं लढाई बहुतकरून नबाब मसूरअल्लीखान याचा पराजय केला. ते हल्लीं शिंदे यांचे कुमकेस आले आहेत[50]. चाळीस हजार फौजेचा आवाई ऐकतों. यास्तव तुह्मी

---

३९. हांवभरी=अतिआशायुक्त, हावरे.

४०. अंताजीपंताकडे.

४१. 'करून' हा शब्द काढून टाकिला तर संबंध बरा जुळतो. "कछवे हांवभरी होऊन दोन कूच आमचे होत असतां त्यांणीं आम्हां भोंवतीं दाटी केली. नगदी सामान आम्हांजवळ असल्यामुळें आमचा विशेष यत्न चालेना" असा अर्थ होईल. नगदी सामान=रोकड पैका.

४२ हत्यार लागेना—आमची तरवार चालेना—त्याच्या तोफांच्या मारगिरीमुळें.

४३. उतरले—कछवे.

४४. चौगिर्दा=चोहीं बाजूंनीं.

४५. हाडे बुंदी कोटेकर ह्यांचा शौर्याविषयीं, अढळपणाविषयीं, फार लौकिक आहे. ह्यांच्या राजांनीं आपल्या कुटुंबाच्या 'शाका' करून युद्धांमध्यें शेवटीं आत्माहुती दिल्याबद्दल इतिहासांत प्रसिद्धि आहे.

४६. केव्हां ? सन इ० १७५२ मध्यें ?

४७. दुमदारी-पिछाडी (दुम=शेंपूट.)

४८. यावरून अंताजीपंत हे भाऊबरोबर १७५२च्या लढाईत होते असें दिसतें.

४९ जाफरजंगाबाद—अयोध्या ?

५०. हें लिहिणें आत्मप्रशंसेसारखें दिसतें

पुढें न जाणें. कळेल तसें करून सल्ला करून निघोन येणें. अगर मगरूरी करून पुढें गेलियास फौज गारद करून देतील. स्पष्ट समजोन माघारे फिरणें. याप्रमाणें पत्रें जयनगरचीं येतांच अनिरुद्धसिंग यांणीं तह करावा याबद्दल वकील येलेंची पाठविले. लढाईचीही जरब बसली. चौगिर्दा चौकी दिली. यामुळें दाणा वैरण बंद होऊन महर्गता पडली. आम्हीं सांगोन पाठविलें कीं, तहच करणें तरि तुह्मीं खासा व संस्थानिक आहेत त्यासुद्धां बोलीस येणें. फौज लावून देणें. नागोरास क ल्यै[५१] व र ज्याप्रमाणें राजश्री पाटीलबावा आज्ञा करतील त्याप्रमाणें वर्तणूक होईल. म्हणून. त्याजवरून त्यांनीं मान्य करून शकावत, राजावत व कुपावत तंनरूके[५३] इत्यादि संस्थानिकसुद्धां तीनशें राऊत घेऊन सेवकाचे लष्करांत उतरले. वरकड फौज जयनगरास गेली. रामबाण व कृष्णबाण दोन तोफा नामी पंचरसी होत्या त्या घेतल्या. आणि कूच करून नागोरास आलों. उभयतां शिंदे दोन कोस येऊन लोकांच्या भेटी घेतल्या व सेवकाची भेट जाहली. उभयतां राजे समागमें होते. त्यांच्या भेटी बहुमानें संप्रदायाप्रमाणें जाहल्या. लष्कराचा मुक्काम जाहला. अनिरुद्धसिंग जयनगरवाले वगैरे संस्थानिकांच्या भेटी जाहल्या. दुसरे दिवशीं तयार होऊन नागोरावर लढाई केली. राठोडाची शिपायगिरीची स्तुत काय लिहावी ? बिजेसिंग तयार होऊन आला. लढाई सुरू झाली. आम्हांकडील उभयतां राजे होते त्यांची यांची रजपुती लढाई लागली. हाडे यांची शिपायगिरी राठोडास ठावूक आहे. घोडे सोडून[५४] खेतें[५५] केलें. खण खण ता त तर्वारेची लढाई जाहली. दुतर्फा ही वळी रजपूत एकमेकांस हटेनात. म्हणून बहुत [माणसें] दुतर्फा जायां जाहालीं. वोळेखीची[५६] लढाई, यामुळें मागें पाय टाकीनात. तेव्हां सेवकानें दुसरीकडे बाण व जेजालांचा मार राठोडावरि केला व लोकांनींही[५७] घोडे बेशक घातले. शिंदे उभयतां सरदार उभे राहून तमाशा पाहिला. दोन प्रहर लढाई जाहली. तेव्हां आगीचे मारानें बिजेसिंग राठोड माघारे सरोन किल्याचे आश्रयास गेले. आपली फौज व हाडे केरोलीकर हेही मुक्कामास आले. राजश्री दत्ताजी शिंदे व जनकोजी शिंदे यांणीं उभयतां राजांस आलिंगन देऊन मर्दुमकीची स्तुती केली. सेवेकास[५८] सांगितलें कीं, तुह्मीं आलां त्यासारखें कामकाज चांगलें जाहलें.

---

५१. एला (वेलदोडे) सामदर्शक होय.

५२. 'कळल्यावर' किंवा 'गेल्यावर' ?

५३. ह्यांतील कांहीं मारवाडांतील असावे.

५४. घोडे सोडून घोडे टाकून, पायउतारा होऊन.

५५. खेत—रण.

५६. ओळखीची=परस्पर माहितीची, अतएव ईर्ष्येची.

५७. लोकांनीं—अंताजीपंताच्या फौजेनें.

५८. सेवकास=अंताजीपंतास.

त्यावरि बिजेसिंग राठोड यांणीं येलची सेवकाकडे पाठवून तहाची बोली लाविली. तुह्मीं आलां तुमचेच मारफतीनें जें बोलणें असेल तें बोलोन तह करितों. याउपरि लढाई राहिली म्हणून वकिलानें येऊन सांगितलें. त्यास सदरहू मजकूर राजश्री पाटील बाबांस विदित केला. परंतु त्यांचे मर्जीस तह करावयाचें येईना. आज दोन तीन सालें या मसलतीस लागोन खर्चीखालीं आलों. शेवटीं वडीलेंही[५९] सरकार कार्यांवरं[६०] आले. आणि राजे रामसिंग राठोड यांचाही बंदोबस्त जाहला नाहीं. यास्तव सल्लाही आपण करीत नाहीं. आपणखी वर्ष सहा महिने राहून बिजेसिंगाचें पारिपत्य करून रामसिंगास राज्यासनीं बसवून मग देशास जाऊं. तोंपर्यंत जात नाहीं. याप्रमाणें वकिलास जाबसाल सांगितला. त्यावरून वकिलांनीं जाऊन बिजेसिंग यांस सांगितलें. त्यावरून त्याजला जरब भारी बसली. तेव्हां सेवकाकडे पेगाम[६१] बहुत बजिदें[६२] होऊन लाविला कीं, तुह्मीं श्रीमंतांकडून आलां आहां, व तुमची मर्दुमीही पाहिली. याउपरि कळेल तसे चार गोष्टी पाटील बाबांस सांगून विवेक करवावा. ज्याप्रमाणें मर्जी असेल त्याप्रमाणें मी राजी आहें. रामसिंग यास राज्यीं बसवून मला सांगाल त्याअन्वयें राहीन. खर्च आजि तागायत पडला आहे. जीवनमाफक[६३] सांगाल त्याप्रमाणें देईन. तुमच्या वचनाशिवाय एकंदरें[६४] नाहीं. असें बोलणें जाहलें. तेव्हां राजश्री पाटील बाबांस त्या अन्वयें निवेदन केलें. आणि सरकारचीं आज्ञापत्रें सेवकास आलीं होतीं तींच बजिन्नस[६५] दाखविलीं. आणि सांगितलें जे, याउपरि फार ओढूं नये खर्च जाहला त्याची विल्हे व रामसिंगास स्थानावर बसावयाचें व मुलूख वांटून घेऊन यश घेऊन श्रीमंतांचे दर्शनास जावें हें बरें आहे. तेव्हां मान्य जाहलें. राज्याच्या तीन वांटण्या केल्या. एक सरकारची व एक बिजेसिंग व एक रामसिंग. याप्रमाणें तह झाला. पांच क्रोड रुपये सरकारची नजर दोन करोड दरबार खर्च व कांहीं सेवकाचे मिळोन याप्रमाणें ऐवजाची निशा[६६] घेतली. नागोर मुख्य स्थळ तेथें रामसिंग याणीं राहून राज्य करावें. झालोर किल्ला तेथें बिजेसिंगानें असावें. जोतपूर किल्ला

---

५९. वडील=ज्येष्ठबंधु.

६०. सरकार कार्यांवर आले=सरकारासाठीं त्यांचा प्राण खर्च झाला.

६१. पेगाम=प्रयत्न (बोलण्याचा, सामाचा.)

६२. बजिंदे=आजिज, लीन, दीन.

६३. जीवनमाफक=सामर्थ्यानुरूप.

६४. एकंदर=बिलकुल.

६५. बजिन्नस=तींच प्रत्यक्ष.

६६. निशा=खात्री सावकाराची हमी. तहांतील संख्या फारच मोठी आहे. मग 'क्रोड' शब्दाचा अर्थ निराळा असल्यास न कळे.

सरकारांत ठेवावीं. याप्रमाणें करारांत आणून बिजेसिंग याची भेटी करविली. परस्परें हत्ती, घोडे, वस्त्रे बहुमान जाला. रामसिंग व बिजेसिंग यांची भेट होऊन किलाफ तोडिला. राजे रामसिंग हाडे बुंदी कोटकर व राजे गोपाळसिंग केरोलीकर याचा करार केला होता तो पाटील बावांस सांगून, एक सालची खंडणी माफ करून हत्ती, घोडे, जवाहीर, वस्त्रें, मेजवानी इत्यादिक आदर त्यांच्या योग्यतेप्रमाणें करून, उभयतांस निरोप दिला. अनिरुद्धसिंग व आणिक संस्थानिक जयनगरचे होते त्यांच्या भेटी करविल्या. त्यांनीं फौज पाठवून कुमक केली त्याबद्दल गुन्हेगारी दोन करोड रुपये सावकारी निशा. घेऊन त्यांस जयनगरास पाठविलें. याउपरि मुहूर्त पाहून येथून कूच करून रूपनगरवाले यांजकडील खंडणीचा फडशा करून शिंदे यांस फौजेसुद्धां घेऊन हुजूर येतों.

ज्याप्रमाणें सरकारची आज्ञा होती त्याप्रमाणें चाकरी बजावून दिली. या मसलतीस लाखों रुपये देणें सावकारी आहेत. त्याचा परिहार होऊन पुढें अधिक ऊर्जित करणार स्वामी समर्थ आहेत. साहेब नौबत[69] माहीमरातिब[70] झालरदार पालखी देऊन सरदारी वाढवून सफराजी केली. त्याअन्वयें सेवा करून दाखविली. म न वि र्शी लोकांनी[71] चाकरी केली आहे तो अर्थ राजश्री पाटील बावा सेवेसीं विदित करतां ध्यानास येईल. तपशील बहुत लिहिला आहे. येविशीं चिटणीसास आज्ञा होऊन श्रवण करावयास स्वामी समर्थ आहेत सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

ही बखर भिकाजी नारायण अभ्यंकर वस्ती सुशेरी तालुके खेड तर्फ सुवर्णदुर्ग क्षेत्र परशुराम सुत्र हिरण्यकेशी गोत्र वासिष्ठ याची असे. शके १७२१ सिद्धार्थीनाम संवत्सरे पौष वद्य १३ त्रयोदशी गुरुवार ते दिवशीं बखर समाप्त. हस्ताक्षर गोपाळ गोविंद जोशी मुक्काम वेळणेश्वर हल्लीं वस्ती मौजे सुशेरी सन १२०० माहे सबान सु॥ मयातैन अल्लफ. श्रीभार्गवराम प्रसन्न.

---

६७. याप्रमाणें तह कदाचित् ठरला असेल पण अमलांत आला किंवा नाहीं ह्याविषयीं संशय आहे. अजमीर प्रांत मात्र जो सर्व रजपुतस्थानचें नाक—तो मराठ्यांस मिळाला.

६८. किलाफ—किस्सा, तंटा.

६९. साहेब नौबत=मोठा नगारा.

७०. माहीमरातब—अलंकार विशेष. पण हें अंताजीपंतास प्राप्त कसें झालें ?

७१. लोकांनीं—आमच्या फौजेनें.

[४५२] श्री.

श्रियासह चिरंजीव राजश्री माधवराव[1] प्रधान यांसि प्रति गोपिकाबाई[2] मुक्काम नासिक आशीर्वाद उपरि येथील कुशलतागायत छ ४ माहे सफर जाणून स्वकीय कुशल वर्तमान यथास्थित असे विशेष. तुम्हीं पत्र पाठविलें तें पावलें.

" मी लहान, वडिलीं सर्व-त्याग[3] करून श्रीक्षेत्रीं वास केला आहे, त्यास सर्व माहीत वडिलांस, यास्तव कोणे रीतीनें चालावें हें सर्व ल्याहावयास आज्ञा व्हावी, " म्हणोन लिहिलें. त्यास सूर्य-ग्रहण संधि अन्वयें कृष्ण पक्ष होऊन लोप जाहला होता, तो हल्लीं वडिलांचे पुण्योदयें करून दुष्टांचा संहार व सुष्टांचे पालग्रहणार्थ तुम्ही या कुळांत जन्म घेऊन पुरंदर येथें उदयास आलां, त्यापेक्षां इकडून लिहावयाचें कारण दिसत नाहीं; परंतु मानवी देह आणि तुम्हीं लिहिलें, त्यापेक्षां तूर्त चालावयाचें जें सुचलें तें लिहिलें आहे. तपसील कलम बंदीः—

१. प्रातःकालचे घटका रात्री उठोन दिशेस जाऊन पादप्रक्षालन, मुखप्रक्षालन करून दिवाणखान्यांतील[5] श्रीमृत्तिका गणपतीचें दर्शन घेऊन प्रातःस्मरणाचे श्लोक म्हणावे. नंतर सूर्योदयाबरोबर वैद्यानीं येऊन हात पहावा. प्रकृति अन्वयें औषध घ्यावें. नंतर लिहावयास बसावें. कित्यांत हात फिरवून मग ज्या कागदावर निशाणें[6] व्हावयाचीं असतील ते लिखितान्वयेंच[7] वाचावे. ते समयीं जवळ गुरूजी व आणखी एक दोघे संभावित योग्य असतील ते असावे. जास्त असों नये. येणेंप्रमाणें घटिका तीन. येकूण घटिका. कलम १.

१. तालिमखान्यांत जाऊन दंड काढावे. दिवसेंदिवस शक्ति अन्वयें चढते दंड असावे. बरोबर समवयी मुलें पांच चार संभावितांचीं असावीं. व जेठी[9] एक दोघे व नेहमीं विश्वासुक गृहस्थ बरोबर असावयाचे ते, असावे. खिसमतगार कार्याकारण[10] असावे. जेठी यांनीं कुस्तीचे डाव शिकवावे. नंतर समवयी मुलांसुद्धां

१. माधवराव नारायण प्रधान.

२. गोपिकाबाई—नारायण बल्लाळ यांची आई—सवाई माधवरावांची आजी.

३. थोरल्या माधवरावानें राज्यप्रकरणीं कांहीं बाईचें ऐकिलें नाहीं, त्यावरून बाई गंगापुरास जाऊन राहिली ती पुनः पुण्यास आली नाहीं.

४. " सूर्यग्रहण "—वगैरे वाक्य माधवराव बल्लाळ वारल्यामुळें व नारायणरावास मारल्यामुळें जो पेशव्यांचे घराण्यास कमीपणा आला होता त्यास अनुलक्षून आहे.

५. हा गणपतिदिवाणखाना असावा, ज्याच्या खिडकींतून पुढें सवाई माधवरावानें खालीं उडी घातली.

६. निशाणें=शेवटील अक्षरें. " आज्ञा प्रमाण. " हीं अक्षरें सही ऐवजीं घालीत.

७ लिखितें समजूनच. ' एक पंथ दो काज ' ह्या न्यायानें.

८. आलीकडील श्रीमंत लोकांनीं ही गोष्ट ध्यानांत ठेवण्यासारखी आहे.

९. जेठी=मल्ल.

१०. कार्या कारण=जरूर तितकेच, फार थोडे.

प्रकृतीस जो खुराक मानेल तो नेमेंकरून घेत जावा. येणेंप्रमाणें घटिका दीड. येकूण घटी साडेचार. कलम २.

१ स्नान करावयाचे समयीं पंचांग जोशी यांणीं वाचून संकल्प सांगावा. नंतर गंगाष्टक म्हणावें. संध्या थोडकी परंतु न बोलतां करावी. तर्पण करावें. उपाध्ये यांणीं पूजा करावी. ते समयीं पुराण देवघरांत व बाहेर गायन होत असावें आपण तुलसी फुलें मात्र वहावीं. नंतर नित्यदानें देऊन क्षणभर बसावें. ते समयीं शास्त्री व वैदिक महान् शिष्ट आल्यास नमस्कार करून योग्यतेनुरूप उत्थापन देऊन कांहीं भाषण करावें. नंतर उपहार करावयास जावें. येणेंप्रमाणें घटी साडेतीन येकूण घटी आठ. कलम ३.

१. कचेरीस यावें ते समयीं सर्वांस दर्शन देऊन योग्यतेनुरूप नेत्रलाभ व भाषण होत असावें. कचेरींत लघु[११] शब्द बोलूं नये व गैर नि ही [?] बोलूं नये. मनुष्यपरीक्षा असावी. गैरवाखीं[१२] एखाद्यानें समजाविलेस पक्केपणीं विचार करून अपराध ठरल्यास दुसऱ्याकडून त्यास निषिद्ध[१३] करवावें. आपण नेत्र-कटाक्ष करून पहावें. अपराधानुरूप पारपत्य करावें. परंतु संभावित गृहस्थ बहुत दिवस पदरींचा प्रामाणिक अशानें रदबदली केली असतां क्षमा करावी. दुसऱ्याचें क्षुद्र काढूं नये. येणें करून त्याचा अपमान होतो, आणि तो त्याचे मनांत दंश राहतो. साधल्यानुरूप नाश करील. आणि आपल्यास लघुपणा येईल. संन्निधानीं लोभांत लघु मनुष्य राखल्यास जें केलें त्यास ते रुकार देतात, परंतु जन लोक वाईट म्हणतात, थोरपणास हानि होती. येणेंप्रमाणें घटी तीन. एकूण घटी अकरा. कलम ४.

१. भोजनाचे पूर्वीं सोंवळे जाहलेनंतर थोरल्या देवघरांत जाऊन, फुलें घालून, नमस्कार करून, ब्राह्मणांस उदक सोडून, भोजनास बसावें. ते समयीं भाषण करणें तें राजसुयज्ञांतील ब्राह्मणभोजन प्रकरणीं वगैरे योग्य सर्वांस दिसेल तें बोलावें. पाक करणार व शिष्य मंडळी सुशिक्षित विश्वासुक असतील ते बाळगावे. घटी २. येणेंप्रमाणें घटी १३. कलम ५.

१. भोजनोत्तर आचमन करून शतपदी करून तांबूल घ्यावा. नंतर दोन घटिका राजविलास खेळ खेळावे. एकादे दिवशीं निद्रा आल्यास घटी अर्ध घटिका निजावें. येणेंप्रमाणें घटी २ येकूण घटी पंधरा. कलम ६.

१. शास्त्री यांजवळ विराटपर्वापासून भारतांतील चितनिकीं[१४] करीत असावी. व वृद्ध मनुष्यें पदरचीं बहुत दिवशीं व अन्यत्र शाहाणे असतील त्यांशीं दिल्लीप्रकरणीं व महाराजप्रकरणीं गोष्टी कशा जाहल्या त्या ऐकण्यांत असाव्या. आपले

---

११ लघु=हलकट.
१२. गैरवाखा=गैरवाका–खोटा मजकूर.
१३. निषिद्ध करवावे=दोष देववावा.
१४. चितनिका=चिंतन, विचार.

वडिलांच्या गोष्टी कारभारी यांसि एकांत स्थळीं विचारीत असावें. व तसबिरा व नकाशे[15] अनेक पाहत असावे. ते समयीं शाहाणे बुद्धिमान् असतील ते जवळ असावे. येणेंप्रमाणें घटिका चार. एकूण घटिका. १९. कलम ७.

१. खर्डे लिहावयास बसावें. ते समयीं एक दोन मुलें संभावित गृहस्थांचीं बुद्धिमान् पहावयास असावीं. करदन बंस्तन[16] गुणाकार भागाकार करावयाचा सराव बहुत असावा. गुरुजी यांणीं विद्याभ्यासाकरितां बोलणें प्राप्त आहे. परंतु लिहावयाचे जागींच बोलावें. तेथें विशेष कोणी असों नये. घटी चार. एकूण घटिका तेवीस. कलम ८.

१. लिहिणें जाहलेनंतर कांहीं उपहार थोडासा मर्जी असल्यास मुलांसमवेत घेऊन करावा. नंतर तांबूल घ्यावा. घटी एक. एकूण घटिका चोवीस. कलम ९.

१. घोडीं फेरावयास चार रोजांनीं जात जावें. ते समयीं बरोबर पटवर्धन मंडळी व अन्यत्र सरदार असावे. त्यांशीं भाषण करणें तें संतोषवृत्तीनें करावें. परंतु अत्यंत लोभही नसावा व विरुद्धही न दाखवावें. कांहीं अंतर जाहल्यास क्षमा होणार नाहीं असें भय असावें. योग्यता बघून त्यांशीं भाषण संतोषेंकरून करावें. आठा दिवशीं बाग पहावयास गेल्यास जिन्नस तेथें फुलें व फळें जीं आणून पुढें ठेवितील तीं योग्यायोग्य बघून त्यांस देववावीं व आपण द्यावयाचीं असतील त्यांस आपण देऊन मग यावें. ज्या दिवशीं स्वारी जावयाची नाहीं त्या दिवशीं कागदपत्र दवलतप्रकरणीं असतील ते कारभारी यांणीं समजावीत असावें. ते समयीं कोणी असों नये. व गंगाभागीरथी ताईसाठी[17] यांची भेटी चार रोजीं एक वेळ घेत असावी. त्यांसच वाड्यांत यावयाचा बेत व्हावा. नंतर त्यांस बहुत संतोषेंकरून बोलावें व मूलपणानें बोलण्याचा डौल दाखवावा. वाड्यांतच आज राहावें असा आग्रह करून ठेवून घेत जावी. दिवाण यांणीं राजकारणाचें वर्तमान व पुढील योजना करावयाचा विचार करून विनंती करीत असावी. त्या समयीं अन्यत्र कोणी असों नये, व त्यांतील अभिप्राय दुसऱ्यापाशीं निघों नये. म्हणजे मसलत असाध्य होत नाहीं. बातमी हरतऱ्हेची राखावी. म्हणजे मसलतीस बल बहुत आहे. पदरच्या मनुष्यांचें चालवावयाचें त्यास जिकीर करूं नये. एकूण घटी चार. एकूण घटिका अठ्ठावीस. कलम १०.

१. तिरंदाजी करावयास जावें तेथें बरोबर सरदार व पागे व मानकरी बरावर

---

१५. या कलमावरून इतिहास भूगोलाची तेव्हां राजपुरुषांस अवश्यकता आहे असें मानीत असत.

१६. करदन बस्तन-उतरती चढती मांजणी.

१७. ताईसाठी ही माधवरावाची आजी म्हणजे आईची आई.

असल्यास तीर कोण कसे मारतात, हें ध्यानांत असावें. व हरएक खेळ पहावयाचे ते सर्वत्र समवेत पहावे, येणें प्रमाणें घटिका दोन. एकूण घटीका ३०. कलम ११.

१. दीपदर्शन जाहल्यानंतर संध्येस वस्त्रांतर करून बसावें. संध्या जाहले नंतर स्तोत्रपाठ म्हणावा. नंतर पुरुषसूक्त अथवा पवमानांतील अध्याय म्हणावे. ते समयीं आश्रितांनीं जवळ असावें. नंतर भोजनास जावें. भोजन होऊन उठे- पर्यंत घटी चार. कलम १२.

१ भोजनोत्तर तांबूल खावयास दिवाणखान्यांत क्षणभर बसून तांबूल घ्यावे. नंतर कार्याकारण मंडळी जवळ असावी. ते समयीं बातमीदार यांणीं वर्तमान गुप्त सांगत असावें. व हरएक बातमीचीं पत्रें आलेलीं पहावयाजोगीं असतील तीं पहावीं. बाकीचीं पत्रें विश्वासूक मनुष्य कोण असेल त्याजकडे काम योजावें. त्यांणीं सांगावें व त्यावर ही बातमी प्रमाण अथवा अप्रमाण सांगतात याची चौकशी असावी. नंतर निद्रेस जावें. येणेंप्रमाणें घटी तीन. एकूण घटिका सात. कलम १३.

एकूण कलमें तेरा लिहिलीं आहेत तीं ध्यानीं आणोन चालल्यास उपयोगीं पड- तील. बहुत काय लिहिणे हे आशीर्वाद.

[४५३] श्री

स्वस्ति श्री मंदमंदाकिनी-संदोह संपूरिता-शेष-जटामंडल- परिलसच्छिव-चरण द्वंद्व–निर्द्वंद्व-भजनासादित–समस्त–पुमर्थ–सार्थसार्थकीकृत– निज–वंशावतारेषु, पूर्व- पूर्व-धन्य-राजन्य–मूर्धन्याचरित–धर्माचरण -प्रचारण–चातुरी–धुरीणेषु, सौजन्य- सिंधुषु, श्री महाराजाधिराज महाराणा श्रीमद्भीमसिंहनृपवर्येषु, श्रीमन्माधवराय नारायण-पंडित-प्रधान–विहिताशीराशयः समुल्लसंतु. पौषकृष्ण[२] वधि श्री मत्त्रिलोचन कृपया परिवाराः क्षमिणो वयं भवदीयं शर्मेधमानमाशास्महे. विशेषस्तु मौजे बाडी प- रगणे मेवाडायंग्रामः श्रीराणाजीभिरस्मत्पूर्वजैः ग[३]नामक-विष्णु-महादेव-सदाशिव- महादेवाख्यावुभौ भ्रातरौ एकत्र स्थितिमंतौ, तयोर्ज्येष्ठो विष्णु महादेव इति तन्नाम पुरस्कारेण दत्तः. तदनंतर विष्णु महादेवो सदाशिव महादेवस्य पुत्रो रघुनाथरावश्च उभौ विभक्तौ जातौ. तदानीमेतद्ग्रामस्योपभोग उभाभ्यां समेन कर्तव्य इतिनिश्चये

१. हें पत्र व पुढील बरींच पत्रें रा० रा० त्रिंबकराव जीवनराव चिटणीस यांज- कडून अस्सल मिळालीं. कांहीं सोनेरी रुपेरी वेलबुट्टीच्या कागदावर लिहिलेलीं आहेत. पेशव्यांच्या चिटणीसांचे त्रिंबकरा- व हे वंशज होत. त्यांनीं होऊन हे कागद आह्मांकडे प्रसिद्ध होण्याकरितां दिले ह्याब- द्दल आम्हीं त्यांची स्तुती करून आभार मानितों.

२. यावरून हें पत्र उदेपूरचे राणे भीम- सिंग यांस सवाई माधवराव यांणीं लिहिलें आहे असें होतें. हा बहुधा पाठविण्याच्या पत्राचा मसुदा असावा

३. ह्या शब्दा पुढें लिपि घालण्याकरि- तां जागा टाकिली आहे.

जातेपि एकविंशतिसंवत्सरपर्यंतं गणपतराय-विष्णुना एकेनैव संपूर्णग्रामस्योपभोगः कृतः. अस्माकमर्धांशो न दत्तेति सदाशिव रघुनाथैर्निवेदितं. अतः अधुना यावत्संवत्सर पर्यंतं संपूर्ण ग्रामस्योपभोगः यथा गणपतराय-विष्णुना कृतस्तथा वर्तमान एकविंशति संवत्सरपर्यंतं सदाशिव रघुनाथः संपूर्ण ग्रामस्यानुभवं करिष्यति. अग्रे उभावपि समान विभागाभ्यामनुभविष्यतः. गणपतराय विष्णवनुयाय्यवरोधं करिष्यतिचेच्छ्रीमद्भिः शिक्षणीयः-

[४५४] श्री.

पौ छ १२ जिलकाद सन तिसा तिसैन चैत्रमास.

श्रीमंत महाराज राजश्री बाजीराव पंडित प्रधान साहेब गोसावी-यांसि.

छ सकल गुणालंकरणअखंडितलक्ष्मीअलंकृत राजमान्य स्नेहांकित मुतुरामलिंग विजय रघुनाथ सेतुपति कृतानेक दंडवत विनंती येथील कुशल तागाईत छ २९ जमादिलोवर पावेतों यथास्थित असे विशेष. श्रीरामेश्वर क्षेत्र येथील राज्य दीडशें वर्षें आमचे वडिलांवडिलीं करीत आले. पुढें इंग्रजांचा जोर पडला, तेव्हां खंडणी दरसाल पांचलक्षच कर द्यावयाचा करार केला. देत होतों. पुढें जास्ती मागावयास लागले. सात लक्ष दिल्हे. तसे दहा पांच वर्षें लोटलीं. त्या उपरि नऊ लक्ष घेतले. मग राज्यलोभ प्राप्त होऊन, क्षेत्रीं रामनाथ दूर किल्ला आहे तेथें फितूर करून, किल्ला घेऊन, आम्हांस धरून, त्रिचनापल्लीचे किल्ल्यात नेऊन कैदेंत ठेविलें. मुलुख सर्व जप्त केला. पांच वर्षें झालीं. हल्लीं आमचे वकील राजश्री श्रीनिवास नारायण यांस आपणांकडे पाठविलें जे, श्रीमंतांस विनंती करून, इंग्रजांशीं बोलून, आमची मोकळीक करावी म्हणून पाठविलें. ते बातमी त्यांला कळून आम्हांस जास्ती बंदोबस्त केला. पत्रें देखील लिहितां नयेसें झालें. हें पत्र बहुत संकटानें लिहिलें आहे. वकील मजकुरासही पाठविलें आहे. तरि धर्मसंस्थान देवब्राह्मणभूयिष्ट आहे. उत्तरेस काशी, दक्षिणेस रामेश्वर, हे दोन्ही पुण्यक्षेत्रें नीचांनीं आक्रमिलीं आहेत. आपण धर्मस्थापना करणार, देवब्राह्मणप्रतिपालक, दुष्टनिग्रह, शिष्टप्रतिपालक हिमःसेतुपर्यंत आपला पराक्रमप्रताप चालतो. त्यास्तव विनंतीपत्र लिहिलें आहे. वकिलासही सन्निधानास पाठविलें आहे. इंग्रजांशीं पक्केरणें बोलून पूर्ववत् प्रकार मुलुखसुद्धां आमची स्थापना करून, राज्य आमचे स्वाधीन करून, इंग्रजांस खंडणी द्यावयाचा करार करून दिल्हा त्याप्रमाणें त्यांची खंडणी सालोसाल देत जाऊं. आपणास नजर द्यावयाचे प्रसंगास वकील मजकूर विनंती करतील, त्याप्रमाणें बोलून, करार होऊन, जें ठरेल त्यास सावकारी हमी देऊन खातरजमा करूं. राज्यीं आम्हांस स्थापना करून यथाप्रकार राज्य आमचे स्वाधीन

झालेवरि ऐवजाचा भरणा करूं. यास अंतर सहसा होणार नाहीं. नक्रानें गजास धरिलें तेव्हां भगवंतानें धांवा करून रक्षिल्याप्रमाणें आम्हांस जीवापासून सोडवून कीर्ति घेतली पाहिजे. इतःपर हरएक प्रसंगास आमचे कारभारी मोकळे आहेत ते पत्रें लिहून पाठवितील तें मान्य करून, कार्यभाग करून देऊन चालविलें पाहिजे. सुज्ञाप्रति विशेष काय लिहिणें कृपा निरंतर असू द्यावी हे विनंती.[६]

सही.

[४५५] श्री

पै॥ छ १७ रबिलोवल सन तिसा तिसैन श्रावण.

अपत्य अलीबहादूर चरणावरि मस्तक ठेवून विज्ञापना तागाईत छ १९ जिल्हेज मुक्काम न दी लो ज नजीक काळींजर येथें साहेबांचे प्रतापें करून सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असें विशेष. पागा हिम्मत राजश्री उमाजी वाघ याचे पागेचे बेगमीस धोडपचे जहागिरीचे गांव आहेत तेथील अंमल भोंसले नागपूरकर व नबाब निजामअली-खां बहादूर यांजकडील मामलेदार सुरळीतपणें देत नाहींत. त्यास मशारनिल्हे पागे सुद्धां आम्हांजवळ सरकार चाकरीवर आहेत, याकरितां सेवेशीं विनंती लिहि-ली आहे. तरि उभयतां सरकारांतून ताकीद होऊन मामलेदार सुरळीतपणें वाज-बी अंमल पागेचे गांवचा देत ते आज्ञा जाहली पाहिजे. सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

[४५६] श्री (तालीक)

तहनामा चिरंजीव राजश्री संभाजी राजे यांसिप्रति शाहूराजे यांणी लिहून दिल्हे सु॥ इहिदे सल्लासीन मया व अल्लफ. [शिक्का] छ १६ सवाल शके १६५२ विरोधिकृतनाम संवत्सरे चैत्र वद्य द्वितीया. बितपशील:—

इ॥ वारुण महाल तहद संगम दक्षणतीर कुल् दुतर्फा मुलुख दरोबस्त देखील[८] ठाणीं व किल्ले तुम्हांस दिल्हे असत. कलम १.	वारणेच्या व कृष्णेच्या संगमापासून दक्षणतीर तहद निवृतिसंगम तुंगभद्रा पावेतों दरोबस्त देखील गड ठाणीं तु-म्हांकडे दिल्हीं असत. कलम १.

---

४. ह्या पत्रावरून इंग्रजांचें वर्तन लहान सहान राजांशीं त्या वेळीं कसें असेल त्याचा अदमास करितां येईल. तसेंच ह्या निकृष्ट काळींही पेशव्यांची सत्ता किती मोठी मानिली जात असे त्याचाही बोध होईल.

५. छत्रसाल राजानें पहिल्या बाजीचा ह्याप्रमाणेंच धांवा केला होता. पेशव्यांची बखर पृष्ठ २७ पहा.

६. पुढें खालीं कानडी अक्षरांनीं सही घातलेली आहे.

७. अलीबहादर हिमत बहादराचा मुलगा. हें पत्र दुसरे बाजीरावास लिहिलेलें दिसतें.

८. देखील—सुद्धां, सह.

तुंगभद्रापासून तहद रामेश्वर देखील संस्थानें निम्मे आम्हांकडे, निम्मे तुम्हांकडे करार करून दिल्हे असत. कलम १.

किल्ले कोपल तुम्हांकडे दिल्हा त्याचे मोबदला तुम्ही रत्नागिर आम्हांकडे दिल्हा. कलम १.

वडगांव ठाणें पाडून टाकूं. कलम १.

तुम्हांसी जे वैर करतील त्यांचे पारिपत्य आम्हीं करावें. आम्हाशीं जे वैर करतील त्यांचें पारपत्य तुम्हीं करावें. तुम्हीं आम्हीं एक विचारें असावें. राज्याभिवृद्धि करावी. कलम १.

कोंकणप्रांत साळशी पलीकडे तहद पंचमहाल आकोल पावेतों दरोबस्त तुम्हांकडेस दिल्हे असे. कलम १.

इकडील चाकर तुम्हीं ठेवूं नये. व तुम्हांकडील चाकर आम्हीं ठेवूं नये. कलम १.

मिरज प्रांत विजापूर प्रांतींचीं ठाणीं देखील अथणी तासगांव वगैरे तुम्हीं आमचे स्वाधीन करावीं. कलम १.

एकूण नऊ कलमें करार करून तहनामा लिहून दिल्हा असे. सदर्हू प्रमाणें आम्ही चालवूं. यांसि अंतराई होणार नाहीं. मोर्तब चिटणिशीकडील यादी.

[४५७]　　श्री

रा छ १६ रमजान सन इहिदे समानीन.

आं मेहरबां आर्काट पावेतों पोंचले असतां इंग्रज *तांहाल नमूद होत नाहींत. त्यास कोणीकडे जमाव करविला असेल अगर पाळेगार वगैरे कोणीकडे राजकारण लाविलें आहे, व महमद अल्ली व ते एकत्र आहेत यै आलाहिदा आहेत आणि काय मनसबा कारितात हें कांहीं समजत नाहीं. टोपीकरांची जात मकरी व दगाबाज शांयेद भुलावा देऊन कांहीं एक शक्ल नमूद करावी, या तदबिरेंत असतील. याजकरितां येविशींची बातनी पुर्तेपणीं राखून येहातियांत व हुशारी होत असावी. आज राहा-येगांनगत दिल-निशीन जाले तें कलमीं केलें असे. बफजल इलाही आं मेहरबां दूरंदेश व कुलाहपोश याचे फंदफरेबांस खूब वाकीफ,

---

* ता॰हाल=हा कालपर्यंत.
९. या=अथवा.
१०. मकरी=विश्वासघातक.
११. शायद=कदाचित्.
१२. भुलावा=फसवणूक.
१३. तदबीर—युक्ति, प्रयत्न.
१४. बातनी=बातमी.
१५. एहातियाद=सावधगिरी, खबरदारी.
१६. राहे येगानागियत्—मैत्रि-मार्ग [?]
१७. दिलनिशीन—चित्त-निहित, पसंत केलेला.
१८. बफजल इलाही=ईश्वरकृपेनें.
१९. दूरंदेश=दूरवर पाहणारे.
२०. कुलाहपोश—टोपीवाले.
२१. फन्फरेब=लुच्चेगिरी.
२२. वाकीफ=माहितगार, जाणणारे.

तेव्हां या गोष्टीची खबरदारी होतच असेल. दोस्तीदारासही पैहाम[२३] इतल्ला[२४] करीत असावी. म्हणोन हैदर अलीखां बहादूर यांस नानांचे नांवें पत्रें.

[४५८] दुसरा मसुदा[२५] सा छ २४ साबान इहिदे समानीन.

आं साहेबीं छ २९ रजबचें खत मसरत नमतें[२६] पाठविलें तें नेक वख्तीं पोंहचलें. आम्ही भारी जमियतनशीं घांट उतरून चंगम व कळसपाक, पोळूर व त्रिनामल ति म रायगड व सुलभगड वगैरे मकाणांत ठाणीं घातलीं. त्यांजकडील बा र व तुरुक स्वार घोडीं पाडाव आणिलीं. व तमाम तालुकियांत दौड पाठविली. माच्छिलीबंदराकडून गुंठूरच्या रस्त्यानें इंग्रजी कुमक येत असतां दहा हजार फौज पाठवून त्या जमियेतेसच घेराघेरी करविली आहे. इंग्रज आपली फौज जमा करितात. मोकाबिलेयांस[२७] येतील तरि खुदाचे फैजलेनें[२८] तंबी होईल ते जहुरांतें[२९] येईल. तरफैन जुदाई[३०] नाहीं. कैफियत इकडील तिकडे व तिकडील इकडे मालुम होत असावी म्हणोन कलमी केलें. चुंनाचे[३१] आं मेहेरबांहीं इंग्रजांचीं मकाणें घेतलीं व तमाम तालुक्यांत दौड ताखत[३२] व ताराज करण्यास गेली आहे व कुमकेचे जमियेतस घेराघेरी करविली आहे हें ऐकून न्याहायेत[३३] खुबी जाली. आं साहेब इरादा करून मातबर सरंजामानशीं त्या जिल्ह्यांत गेले, तेव्हां टोपीकरांस खूब नसियेत पोहोंचवितील येविशीं खातरजमा आहे. सरकारांत सरंजाम तयारी आहेच. बाजे[३४] फौजाही जलद मुखालिफाचे[३५] मोकाबिल्यास नमूद होतील. बादशाहाकडून इंग्रजांस तंबी करण्याची मसलत ठरून इशारा आला. त्यास मसलत कबूल करून दिल्लीस जबाब रवाना जाले. याचा ता॥[३६] पेशजी आं मेहरबांस कलमी करण्यांत आला. सरकारची व आपली जुदाई नाहीं. सलाह मसलत एक. याजकरितां पैहाम[३७] आपली खैरियेत[३८] व इंग्रजांचे[३९] तंबीची कैफियेत हमेश कलमी करीत असावी. म्हणोन नवाब हैदरअलीखां बहादूर यांस नानाचे नांवें हिंदवी पत्र

२३. पैहाम=कधीं कधीं, वरचेवर.
२४. इतल्ला=खबर.
२५. यावरून हा चिटणिशीकडील मसुदा आहे असें होतें.
२६. मसरत् नमत्=खुषीचें, आनंदाचें
२७. मोकाबिला-सामना, लढाई.
२८. फजल-कृपा, मेहेरबानी.
२९. जहुरांत येणें=जाहीर होणें.
३०. तरफैन जुदाई=दोन बाजूंचा (तुमचा आमचा) फरक, दुजाभाव.
३१. चुनाचें=जैसाकीं, ऐशियास.
३२. ताख्त व ताराज=हल्ला करणें व लुटणें.
३३. न्याहायत-बहुतच, अतिशय.
३४. बाजेफौजा-कांहीं फौजा इतर सैन्य.
३५. मुखालिफाचे-दुष्मानाचे.
३६. ता॥-तपशील.
३७. पैंहाम=कधीं कधीं, वरचेवर.
३८. खैरियत=तन्दुरुस्ती, शरीरारोग्य.
३९. तंबीची कैफियत=पारिपत्याचें वर्तमान.

सोनगडाकडे पलटणें इंग्रचांचीं आलीं. यावर इकडून गणेशपंत बेहरे फौजसुद्धां दौड करून गेले. कोकणांतही लढाई सुरू आहेच. छ १९ साबान इहिदे समानीन श्रावण.

[४५९] श्री.

तिसरा मसुदा. रवाना छ २९ साबान इहिदे समानीन.

चेनांपट्टणकरांस इकडून खूब ताण बसतांच इंग्रज बजिद होऊन आपल्याकडे राजकारण लावितील, व मुद्देमाफक कबूल करतील, ते खातरेस न आणितां दोन तीन सवले लागलीं तरी लागोत, लेकीन तंबीच करावी याची मजबुती असावी, म्हणोन हमेश आं साहेबांचे कलमी करण्यांत येतें. व हल्लीं महमद अल्लीखां यांचे बोलण्याची अखबार बिनाजीपंताकडून आली. त्याची नक्कल व आं मेहेरबांचें पत्र नूर महमदखान व नरसिंगराव यांजकडे आलीं. मशारनिले यांणीं अयणीचे मुक्कामींहून इकडे पाठविलीं. त्याजवरून मुफसल कैफियत मालुम जाली. चुनाचे, *पैहाम आं साहेबीं अंदेशा दिलांत आणोन कलमी करावें ऐसें नाहीं. तरफैन करार मदार जाला तो मजबूत व पक्का आहे. इंग्रज बजिद होऊन व तमा दाखवून राजकारण करूं लागल्यास तरफैनच्या सल्लाह मसलतीखेरीज हरगीज मंजूर होणार नाहीं, याविशीं पक्की खातरजमा असावी. आं मेहेरबां चेनापट्टणच्या सरहद्देस गेले, इंग्रज नजदीक, त्यांची चाल बहुरंगी, तऱ्हे तऱ्हेचे मकर व फरेब दाखवून तरफैन दिलांत खलश यावयाविशीं खियाल नमूद करतील. त्यास आं साहेब दूरंदेश व मजबुत-मिजाज इंग्रजांचे मकर-फरेबांस खूब वाकफ. तेव्हां त्यांचे खियालावर न जातां तंबीच करतील, येविशीं खातरजमा आहे. बिनाबर इतिल्ला कलमी केला असे. मुफसल राव मेहेरबां राव शास्ते व कृष्णराव बल्लाळ लिहितील. म्हणोन नबाब हैदरअल्लीखां बहादूर यांस नानांचे नांवें हिंदवी पत्र. छ १९ साबान इहिदे समानीन श्रावण.

---

४०. चेनापट्टण=मद्रास.
४१. बजिद=लाचार.
४२. अखबार=बातमी, वर्तमान.
४३. मुफस्सिल=तपशीलवार.
४४. चुनाचे=जैसी कीं, ऐशियास.
* पैहाम=वारंवार.
४५. तरफैन=दोन्हीं पक्षांचा, परस्पर, तुमचा आमचा.
४६. तमा=महत्त्वेच्छा.
४७. हरगीज=सर्वथा, कधींही.
४८. नजदीक=नजीक, जवळ.
४९. मकर=दगलबाजी.
५०. फरेब=लुच्चेगिरी.
५१. खलश=भय, अंदेशा.
५२. खियाल=विचार.
५३. मजबूत-मिजाज=दृढ-चित्ताचे, खंबीर दिलाचे.
५४. बिनाबर=म्हणून, याकरतां.
५५. इतिल्ला=वर्तमान.

[४६०]

श्री.

(रा छ १४ साबान इहिदे समानीन.)

आम्ही बेंगरूळास[५६] पोहोंचून नूरमहमदखान वगैरे यांची रवानगी करून पुढें दरकूच रवाना होऊन गेलों असों. आईदे[५७] इंग्रजाची तंबी जाले मजकुरास कलमी करण्यांत येईल. इंग्रजास मौकूल[५८] तंबी करावी ऐसें मुकरर केलें आहे. त्यास चेनापट्टणाकडे ताण बसतांच आपल्याकडे सलुखाचा पैगाम[५९] लावतील. तरि त्यांशीं सलुख न करितां तंबीच करावी या कामावर मुकय्यद[६०] राहून अमलांत ये ऐसें करावें, म्हणोन कलमी केलें. चुनाचे, नूरमहमदखान वगैरे गंजिंद्रगड पावेतों पोहोंचल्याची बातमी आली. ताहाल[६१] कृष्णा उतरले असतील. येऊन पोंहोंचतील. टोपीकरांची जात बेइमान व फरेबी. एकीकडे राजकारण लावून एकास दगा करतील. येविशींची येहतियाद[६२] व हुशारी असावी, म्हणोन इकडून *पैहाम आं साहेबांस कलमी करण्यांत आलें. दरींविला[६३] आं मेहेरबांही तोच अंदेशा दिलांत आणोन कितेक लिहितात. त्यास सरकारांतून जो दारमदार जाला त्यांत तफावत हरगीज यावयाची नाहीं. ये बाबे पक्की खातर जमा असावी. ख्याल दिगर[६४] दिलांत न यावा. इंग्रजाचे कवायतीचा व चालीचा नक्षा सरकारांत खूब मालुम आहे. आं मेहरबाकडे वकेलच कोणी पाठवून राजकारण लावितील, व तमा तवक्के[६५] दाखवून शोहरा[६६] करतील, आणि सरकारांत लिहितील कीं नबाब बहादरांचा आमचा जाबसाल ठरावांत आला. याच तऱ्हेनें सरकारांतही राजकारणाची शक्कल करून आं मेहरबांस कलमी करून सिगोफे[६७] बरपा करतील. हर कवाइतीनें तरफैन खलश[६८] आणावा या कामास इंग्रज कसूर करणार नाहींत. याजकरितां आं साहेबीं त्यांचा भुलावा व दगाबाजी नजरेंत राखोन शकशुभ[६९] दिलांत न आणितां करार बमोजीब खातरखा सजा[७०] करावी. सरकारांतून ही कुलहपोशांस[७१] तंबी वाकई[७२] अमलांत

५६. बेंगरूळ=बंगलूर=बंगलोर.
५७. आइंदे=पुढें.
५८. माकूल=योग्य, उचित.
५९. पैगाम=निरोप, यत्न.
६०. मुकय्यद=कायम, मजबूद.
६१. ताहाल=हा कालपर्यंत.
६२. एहतियाद्=सावधगिरी.
* पैहाम=वारंवार.
६३. दरीन् विला=या दिवसांत, आलीकडे.
६४. ख्याल दिगर=दुसरा विचार.
६५. तमा-तवक्के=महत्वाकांक्षा आणि आशा.
६६. शोहरा=प्रसिद्धी.
६७. सिगोफे बरपा करतील=दुसरी शक्कल उठवितील, दुसरी युक्ति उभी करतील.
६८ तरफैन खलश=परस्परांचा फरक, दुजाभाव, अंदेशा.
६९. शक-शबह्=संशय, अंदेशा, भीति.
७०. सजा=पारपत्य
७१. कुलहपोश=टोपीवाले.
७२. वाकई=यथायोग्य.

येईल. दुसरी गोष्ट हरगीज होवयाची नाहीं. येविशीं खातरजमा आहेच आणि असावी. राव शिंदे यांजकडील निभावणीचें खत पेशजी रवाना जालें तें आं मेहरबांस पोंहचलें असेल अगर पोंहचेल. ह्मणोन हैदरअल्लीखां बहादूर यांस नानांचे नांवें हिंदवी पत्र.

[४६१] श्री.

आपले दुषमानाची [?] तबियत बहुत कांहली[७३] होती त्यास फैजल-इलाही[७४] आराम होऊन गुसल[७५] केली, याची हकीकत सदाकतदस्तगाह[७६] नरसिंगराव तमाजी यांणीं अर्ज केल्यावरून निहायत[७७] खुषी जहाली. याचा तपशील काय ल्याहावा ? आपल्यास सेहत[७८] जालियाचे खुषीचे पारचे[७९] वगैरे बर्तपशील फर्द[८०] आलाहिदा पाठविले असत. × × × × ×[८१] कितेक मरातब हुजरून गोविंद नारायण व गणेश केशव दिं॥[८२] आनंदराव भिकाजी रास्ते यांस इरशाद[८३] जाले हे बयान[८४] करतील व सदाकत दस्तगाह मजकूर लिहितील त्यावरून वाजेह[८५] होईल. हमेशा खत कितावत[८६] फरहद[८७] जादा करीत जावी.

[४६२] श्री.

दरींविलां[८८] नवाब हैदर अल्लीखां बहादूर व्येहस्तनसीब[८९] जाले, हें ऐकून दिलास बहुत गमगीनी[९०] व खपगी[९१] जाली त्याचा बयान कलमी होऊं सकत नाहीं. लेकिन खाहेश[९२] इलाही. इलाज काय ? अलम दुनयास हेच रहा[९३] व रस्म[९४]. दरपेश[९५] येह लाजम[९६] के आं शहामतपन्हा[९७] या मरातबावर[९८] नजर देऊन सबर[९९] व विवेक करावा व नवाब मरहुमाप्रमाणें[१००] दौलतीचा बंदोबस्त व हुशयारी राखून इकडील येकसु[१] व

---

७३. काहली=बिमार.
७४. फजल इलाही=ईश्वर-कृपेनें.
७५. गुसल्=स्नान.
७६. सदाकत्-दस्तगाह=सु-सेवक, प्रामाणिक सेवक.
७७. निहायत्=बहुतच, अति.
७८. सेहत–आराम.
७९. पारचे–पोपाक, वस्त्रें.
८०. बतपशील-फर्द=तपशीलवार यादी.
८१. पुढील शब्द कांहीं गेले आहेत.
८२. दि॥=दिमत–पदरचा, निसबत.
८३. इरशाद=हुकूम.
८४. बयान करतील=सांगतील.
८५. वाजेह–जाहीर.
८६. खत कितावत=चिठ्ठीचपाटी.
८७. फरहद=फरहत्त=खुषी, संतोष.
८८. दरीन्-विला=या दिवसांत.
८९. ब्यहस्त नशीब=बाहिस्त-नसीब=स्वर्गस्थ.
९०. गमगीनी=फिकीर, दुःख.
९१. खपगी=(राग) वाईट वाटणें.
९२. खाहेश=ख्वाहश=मर्जी (इलाहीची).
९३. रहा=मार्ग, रस्ता.
९४. रस्म=वहिवाट.
९५. दरपेश–पुढें.
९६. लाजम्–योग्य.
९७. शहामत्-पन्हा=राज्यरक्षक (पदवी).
९८. मरातब=पदवी, गोष्ट.
९९. सबर–धीर, सहनशीलता.
१००. मरहुम=मृत, मेलेले.
१. येकसु=एकपक्ष.

एकदिलीचा तरीक साबिक होता त्या बमोजीब अमलांत यावा. आज राहा येगानगत यांत मातंपूरसीचा खिलत आं शाहामतपन्हास पाठविला आहे. बतपशील आलाहिदा फर्द पाठविला आहे. बाजे मरातब गोविंद नारायण व गणेश केशव दि॥ आनंदराव भिकाजी रास्ते यांस इरशाद जाले हे बयान करतील, व सदाकत दस्तगाह नरसिंगराव तमाजी लिहितील, त्यावरून वाजेह होईल. हमेशा खत किताबत पाठवून खुषी जादा करीत जावी.

[४६३] श्री.

(रा। पत्र छ १९ जमादिलोवल समानीन वैशाखमास.)

बहुत दिवस गुजरले. आं मेहेरबांकडून खत येऊन खुषी होत नाहीं. त्यास दोस्तीचे अलमांत ऐसें नसावें. हमेश खत किताबतीचा शिलशिला जारी असोन आपली खेरखुषी कळवीत जावी. येखलासास लाजम आहे. आ मेहरबांचें जाणें ताहाल चेनापट्टण प्रांतीं होत नाहीं. आज पावेतों इंग्रजांस चहूंकडून ताण बसोन आयास यावे. भोंसले मातबर फौजेनशीं कटकच्या जिल्ह्यांत पोहोंचले; बलकी इंग्रजाचे तालुक्यांत हंगामा सुरू केला असेल. सरकारच्या फौजा व सरदार यांची व करनेल गाडर यांची दररोज लढाई होत आहे. घेराघेरीमुळें इंग्रज बतंग केले. चालून आले तेथें निभाव होईना. व सरदारापुढें मुकाबिल्यास कायम न रहावे. व गिराणी ही न्याहायत जाली. सबब इंग्रज माघारे सरून बडोद्याचे आश्रयास गेले. बिलफैलें आं मेहरबांकडून ताण बसावा इतकाच तवकुफ. त्यास मसलहतीवर नजर देऊन जूद चेनापट्टण तालुकियांत जाणें होय तें घडावें. राव शिंदे यांचे पत्राचा अटकाव असलिया तेंही जलदच येईल. पत्राविशीं रावशिंदे

---

२. तरीक साबिक (तरीका–रस्ता. साबिक–पहिला.) पहिला मार्ग, रस्ता, रीत.
३. बमोजिब=प्रमाणें.
४. राहा=मार्ग.
५. येगानगत=स्नेहमार्ग.
६. मातंपुरशी=दुखवटा.
७. फर्द=यादी.
८. बाजे मरातब–कांहीं दुसरे मजकूर.
९. सदाकत् दस्तगाह=सुसेवक.
१०. अलम=स्थिति, नातें.
११. शिलशिला=परंपरा. वहिवाट.
१२. खेरखुषी–(सुरक्षितपणा आणि सुख) समाचार.
१३. येखलास=स्नेह, मैत्री.
१४. ताहाल=हा कालपर्यंत.
१५. चेनापट्टण–मद्रास.
१६. बलकी=इतकेंच नव्हे तर.
१७. हंगामा=धूम, गर्दी.
१८. कर्नेल गादर्द.
१९. बतंग=लाचार.
२०. गिराणी=महागाई.
२१. न्याहायत=निहायत्–अतिशय.
२२. बिलफैल=आतां, सांप्रत.
२३. तवकुफ= अवकाश, उशीर.
२४ जूद–सत्वर.

यांजकडे बहुत वेळ कलमी केलें कीं, रहाच्या[२५] खलशामुळें निभाव होत नाहीं. हमेशा हारकारे लुटले जाऊन सडे येतात. त्यास मोठी मसलत, तटून रहाणें मुनासब नाहीं. राव शिंदे यांचें पत्र येतांच आं मेहरबांकडे पोंहोचावीत असों. ये बाबे खातरजमा असावी. इंग्रजांचे तंबीची मसलहत उमदी बरवक्त[२६] तदबीर[२७] होऊन नमुदांत यावी हे सल्लाह नेक. याजकरितां मसलहतीस मदनजर[२८] राखून चेनापट्टणच्या जिल्ह्यांत सरंजाम सुद्धां जूद पोंहचून तालुका ताख्त[२९] व ताराज करावा. सर्व दरजे[३०] व मरातब[३१] आं साहेबांचे दीलनिशींत आहेत. कलमी करावें ऐसें नाहीं. मुंमईकर इंग्रजांनीं कोंकणच्या सरहदेंत शोखी[३२] केली. सबब सरकारची जमियेत जाऊन त्यांस तंबी करून कत्तल केलें. अरबा[३३] पांच चार होत्या त्या लुटून आणिल्या. मुफसल[३४] कृष्णराव नारायण यांस लिहिलें आहे ते जाहीर करतील. म्हणोन हैदरअल्लीखां बहादूर यांस नानांचे नांवें हिंदवी पत्र.

[४६४]

श्री.

(छ १० सफर इहिदे   माघ शुद्ध १० दशमी.)

इंग्रज बेइमान काबूतलब[३५][३६] बंगाला वगैरे हिंदुस्थानांत ज्या दौलतींत त्यांचा कदम[३७] शिरला तेथील अहवाल काय जहाला व इमान देऊन सलूख कसा राखितात हे मशहूर आहे. दक्षणेंत याच बमोजीब मकर. फरेब[३८] करीत चालिले. खुषकींत[३९] टोपीकराची चाल वाईट सबब यांस पोख्त सजा करून खारीज[४०] करावें. [हा] सल्लाह नेक जाणून इंग्रजांचे तंबीचा नक्षा सरकारांत मुकरर जाहला. त्या बमोजीब सरकारांतून लढाई सुरू आहे. भोंसले बंगाल्याचे सरहदेस जाऊन पोंहोंचले. हैदरअल्लीखान यांणीं चेनापट्टण तालुका अर्काट वगैरे कुल् मकाणें तसरुफांत[४१] आणिलीं. फक्त चेनापट्टण राहिलें तेथें ही मोहासरा[४२] दिल्हा. नवाब निजामअल्लीखां बहादूर यांच्याही फौजा शिकाकोल राजबंदरीकडे जाणार. चौक-

२५. रहाचा खलश-रस्त्याचा बेदा अडथळा.

२६. बर-वख्त=योग्यकाळीं.

२७. तदबीर=युक्ति, यत्न.

२८. मद-नजर-हेतु, एकदृष्टि.

२९. ताख्त व ताराज=हल्ला करणें व लुटणें.

३०. दरजे=पदवी, मान.

३१. मरातब=पद. बारिक भेद, गोष्टी.

३२. शोखी=दांडगाई.

३३. अरबा=तोफा.

३४. मुफसल=तपशील.

३५. काबू-तलब-संधि-शोधणारे.

३६. तलब-टपणें, शोधणें.

३७. कदम=पाय.

३८. मकर-फरेब-विश्वासघात व लुच्चेगिरी.

३९. खुषकींत=जमिनीवर.

४०. खारीज-हाकलून लावणें.

४१. तस्सरुफांत=कबजांत.

४२. मोहसरा-वेढा.

डून ताण बसला आहे. इंग्रज पांवप्यादे[43] किती दिवस ठरणार ? ईश्वर सत्तेनें होईल तें जहुरांत[44] येईल. सरकारांतून आणखीही मातबर फौज बंगाल्यांत कलकत्याचे सुमारें रवाना करण्याची तर्तूद होत आहे. फौजेच्या सरंजामाचे तदबिरेविषयीं[45] आपल्यास पेशजीं लिहाण्यांत आलें. जबाब ताहाल[46] आला नाहीं. सबब इंतज्यारी[47] आहे. इंग्रजाची चाल बादशाहा आदिकरून सर्व दौलतदारांस वाईट हे दूरंदेशीचे मार्गें समजोन त्यांचे तंबीची शक्कल नमूदांत आणावी. आपणाकडोन उत्तर आलें कीं, फौज पोख्त बंगाल्याकडे आली ऐसें समजावें. कितेक जाबसाल बोलण्यास राघो मल्हार यास आपणाकडे पाठविले आहेत. सविस्तर बोलतील त्याप्रमाणें तर्तूद व्हावी. हा ऐन वख्त आहे. ऐसा समय आइंदे[48] तदबीर केल्या यावयाचा नाहीं. पत्राचे जाब जलद येऊन पोंहोचावे म्हणोन पत्रें हिंदवी.[49]

२. चेतशिंघ.
 १. सरकारचें.
 १. नानांचें.

२

१. बाबू सुभानसिंग[51] यास नानांचे नांवें जास्त लिहिणें कीं, तुम्हीं चेतशिंघ यास दूरंदेशीनें सांगून लिहिल्याप्रमाणें जलद घडावें. म्हणोन व यादीप्रमाणें मजकूर.

३

(तीन पत्रें छ १६ मोहोरम सु॥ इहिदे समानीन.)

[४६५] श्री

नर्मदे[52] तीराहून गुजरायप्रांतें फौजासहवर्तमान तुम्ही गेल्यास किती दिवस जाले ? मनसबा लांबणीस न पडावा या अर्थें जलदी करून त्याचे प्रेत्न करण्याची हद्द पोंहचवून आपलें करणें शेवटास लौकरीच न्याल हें घडावेंच. असें दृष्टो-

४३. पावप्यादे–पायांचे शिपायी, पायदळवाले घोडे माणूस नव्हत.
४४. जहुरांत–जाहिरांत.
४५. तदबीर=युक्ति यत्न.
४६. ताहाल–ह्या वेळेपर्यंत.
४७. इंतजारी=इंतेजार=थांबणें, वाट पहाणें, प्रतीक्षा.
४८. आइंदे–पुढें.
४९. ह्या व मागील पत्रावरून इंग्रजाबद्दल नानांचें मत काय होतें व त्यांस अडविण्यासाठीं नानांनीं कोठकोठें कसे प्रयत्न चालविले होते हें ध्यानीं येईल.
५०. काशीकर चैतसिंग ज्याजवर हेस्टिंग्स याणें जुलूम केला. तिकडेही नानांचा धांगोरा होताच.
५१. सुभानसिंग हा कोण ? चैतसिंगाचा कारभारी ?
५२. हा महादजी शिंदे किंवा तुकोजी होळकर यांस लिहावयाच्या पत्राचा मसूदा असावा असें वाटतें.

त्पत्तींत येत गेलें असतां निष्कारण दिवसगतीवर मनसुबा पडत चालला. त्वरा करून मसलत शेवटास लावण्याविशीं वरचेवर लिहिण्यांत येत गेलें. परंतु निदर्शनास न ये. यावरून सर्वांचा एक विचार होऊन कैजाखी होत नाहीं असें दिसोन येतें. परंतु असें नसावें. ज्या कामांत तुम्हांसारिखे कृतकर्मे त्या कार्यास हे दिवस प्राप्त व्हावेसे नाहींत. या मागें या राज्यांत प्रसंग मोठे मोठे प्राप्त जाले तेथें तुम्हीं लोकींच जिवाभ्यश्रमें करून यशच संपादिलेंत. त्या पेक्षां सांप्रतची मसलत अधिक आहे ऐसा प्रकार नाहीं. इंग्रजाचें सहाय करून ते[५४] मनसुबा करूं इच्छितात, येविशींचा परिणाम कळतच आहे. परंतु अतःपर तुम्ही सर्वांनीं एक विचार करून हे मसलत लांबणीस पडल्यास सर्व प्रकारें हिंदुस्थान वगैरे जागांच्या बंदोबस्तास अंतर पडून जागां जागां लहानसाहान शत्रु अमर्याद वर्तूं लागतील, त्यांचे पारपत्य करणें तेंही संकटच पडेल, या अर्थें या मागें शत्रूंच्या पराभवार्थ तुम्हीं लोकीं कजाख्या व मेहनती केल्या आहेत त्याप्रमाणेंच या समयींही कराव्या. आणि मनसुबा अविलंबें शेवटास न्यावा. अखेरीचे दिवस, त्या प्रांतें छावणी न पडावी, मसलत लौकर निर्गमांत होऊन सर्वांचे येणें देशीं घडावें, असें जालें पाहिजे. याजकरितां रात्र दिवस न म्हणतां जेणें करून त्यांजवर आपली जरब पडोन यश प्राप्त होय ते गोष्टी करावी.

[४६६] श्री.

मुंबईकराकडोन एक शख्स[५५] राव मेहरबान श्रीपंत यांनकडे कांहीं बोलावयास ह्मणोन लष्करानजदीक येऊन राव मशारनिले यांस सांगून पाठविलें. त्यास लष्करांत येऊं न देतां तालुकियांतून काढून दिल्हा. आं साहेबांस कळावें सबब कलमी केलें असे. ये त ना त दोस्तानूर महमदखां व नरसिंगराव हरदो[५६] मानिले यांतून तेथून कितेक बोलून रवाना करून त्यांस हरदोंतून एकजण त्यास तेथून पाठवितील. त्यांणीं कृष्णराव व नारायण यांचे हामराहीं[५७] जलद यावें, ऐसें आं साहेबांचें खत यावें येविशीं पेशजी कलमी केलें त्या जबावाची इंतेंजारी[५८] असे. येविशींचे मेरातीब[५९] हरदो मशारनिले कलमी करतील. त्यावरून वाजे[६०] होईल.

इंग्रज मकर फरेब बहुत जाणतात. त्याचे रवेशींस[६१] आं मेहरबांहि खूब वाकीफ

५३. कजाखी=कटकट, मारामारी, लढाई.

५४. ते म्हणजे गायकवाड असावे.

५५. शख्स=अदमी, माणूस.

५६. हरदू=दोन्ही.

५७. हामरहा=संगतीनें, त्याच्या मदतीनें

५८. इतजारी=इंतेजार=वाट पाहणें, प्रतीक्षा.

५९. मरातीब=(पदव्या,) आंतील कमजास्त मजकूर.

६०. वाजेह=मालुम, ज्ञात.

६१. रवेश=चाल, रीति.

कलमी करावयाची हाजत[६२] नाहीं. आं साहेबाकडे ही मकर फरेब करण्यारा व राजकारण लावण्यास चुकणार नाहींत.

[४६७] श्री

श्रीमंत खुदावंद-न्यामत[६३] राव पंतप्रधान यांचा व आपला पक्का सलुख होऊन करारनामे अहाद[६४] शर्तीनशीं कृष्णराव नारायण सरकारचे मातबर यांजबराबर देऊन व आपल्याकडील नरसिंगराव यांची रवानगी जाली. लौकरच आं साहेबापाशीं पोंहोचतील. दरींविलीं[६५] आखबारे वरून मालुम जालें कीं, आं मेहरबानाची फौज आदवनी व मुदगल वगैरे नवाब निजाम अलीखां बहादूर यांचे तालुकियांत येऊन हरकत केली. प्रांत तमाम वैराण जाला. मकाणास माहेसरा[६६] होणार. ऐशियास खुदावंद-न्यामत राव पंतप्रधान यांचा व नवाब निजाम अलीखां बहादूर यांचा सलूख व येखलास[६७] बहुतां दिवसांचा, सर्व बाबे त्यांशीं जुदागी[६८] नाहीं. हल्लीं आं साहेबांचाही पक्का सलूख होऊन दोस्तीची मजबुती जाली. तेव्हां तिन्ही दौलती एक व बेहबुदी[६९] व मसलत एक, जुदागी राहिली नाहीं. इंग्रजांस तंबी करण्याची मसलत मातबर, अवघ्यांचे एकदिलीनें मुखालिफाची[७०] तंबी व्हावी. दरमियान असे सिकोपे[७१]मुळें मोठे मसलतींत कमती येती. आपले आपल्यांत पेंच येतात. हे सल्लाह दौलते[७२] नाहीं. याजकरितां फौजेस ताकीद होऊन माघारी आणवावी. नवाबाचे तालुकियास उपसर्ग लागूं नये. अमिरुल[७३]उमराव असालतजंग यांणीं इंग्रजांशीं राजकारण व पैगाम[७४] केला. सबब अव्वल[७५] हा बंदोबस्त करावा हें आं साहेबांचे दिलांत असेल. त्यास येविशींचे कुलू मरातब नवाब मवसुफ[७६] यांस कलमी केलें आहेत. त्याचा ते येविशींचा बंदोबस्त जलदच करतील. इंग्रजाचे तंबीचे मसलतीस नवाब मवसुफ एकदील आहेत. शिकाकोल राजबंदरीकडे चालून जाण्यास लौकरच [७७]खेमे-दाखल होणार. अदवनी कडील हंगामा[७८] लौकर आपण मना करावा. सर्व मसलती व

---

६२. हाजत=गरज, अवश्यकता.

६३. खुदावंत+न्यामत=(धनी+लक्ष्मी)=लक्ष्मीचे धनी, श्रीमंत.

६४. अहाद=अटी.

६५. दरीन्विला=या दिवसांत, सांप्रत काळीं.

६६. माहेसरा=वेढा.

६७. येखलास=स्नेह, मैत्री.

६८. जुदागी=जुदाई=निराळेपणा.

६९. बेहबुदी=कल्याण.

७०. मुखालिफ=शत्रु.

७१. सिकोप=(कळी) तरंग, निराळी गोष्ट.

७२. सल्लाह दौलत इ०=हे राज्याच्या आबादानीस योग्य नाहीं.

७३. अमिरुल उमराव=उमरावांत मुख्य (एक पद आहे.)

७४. पैगम=पैगाम=निरोप, प्रयत्न.

७५. अव्वल=प्रथम.

७६. मवसुफ=वरती सांगितलेलें, मशारनिले.

७७. खेमे दाखल=डेरे दाखल.

७८. हंगामा=धूम.

दूरंदेशी आपलें दीलनशीन आहेतच. मुफसलबयान[७९] नरसिंगराव पोंचल्यानंतर करतील त्यावरून मालुम होईल. म्हणोन हैदरअल्लीखां बहादूर यांस मदारुल महाम[८०] व राव रास्ते व कृष्णरावजी यांचे नांवें पत्रें.

[४६८] श्री

तुम्ही सरकार कामाविशीं बहुत कळकळीनें सायास करितां म्हणोन रघुनाथभट यांणीं सांगितलें त्यावरून परम संतोष जाला. सांप्रत रघुनाथभट यांस पाठविले आहेत. सविस्तर मजकूर इकडील सांगतील त्याप्रमाणें तुम्ही व मशारनिल्हे एकविचारें होऊन ज्या योगें सरकारकाम चांगलें होय व लिहिल्याप्रों घडे तें करावें. यांतच इकडील तिकडील कामें व नफे आहेत. राजकारण मोठें याचें यश तुम्ही घ्याल हे खातरजमा, आणि घ्यावें. पत्रांचीं उत्तरें अति सत्वर पाठवावीं म्हणोन रामकृष्णभट केळकर[८१] यांस नानांचे नांवें पत्र.

[४६९] श्री

बातशाही मुलुख बंगाला इंग्रजांनीं आपले तसरुफांत[८२] आणिला आहे. त्यास तो मुलुख कुशाद[८३] व मैदान, वसाहत मोठी, त्या प्रांतीं भोंसले यांणीं पंचवीस हजार फौजेनशीं जाऊन मुलुख मारून ताराज[८४] करावा या बरहुकूम नेमणूक केली. त्याबमोजिब खंडोजी भोंसले दसऱ्याची साआलत[८५] करार करून निघोन फौज जमा करण्यास घांटा खालीं आले बहुतकरून जमाव जाला. बाकीचाही जमाव बलद होऊन बंगाल्याचे जिल्ह्यांत भोंसले रवाना होतील. दक्षणचे सर्व साहेब-रियासत[८६] यांचा एका आला. हे कैफियत कर्नल गाडर सुरतेस आहेत त्यांस थोडीशी मालुम होतांच बायकादिगर[८७] मनसबा करूं लागले कीं, मसलहत भारी पडली, तदबिरीच्या[८८] मुशाकिलींत[८९] येऊन मनसब्याकरितां मुंमईस आले. मुंमईकर जनरलाचे[९०] व गाडर मशारनिले यांचें कौंसिल[९१] होऊन कलकत्यास पत्रें गेलीं. कर्नल गाडर यांणीं मुंमईंतील दोन तीन हजार जमाव करून फिरोन छ २६ जिलकादीं सुरतेस जमावसुद्धां पोंचले. आइंदे[९२] चाल कोणती सुरू करतील तें पहावें. सरकारच्या

---

७९. मुफस्सल बयान=तपशीलवार हकीकत.

८०. मदारुलमहाम्=एक पद आहे. (व्यवस्थेचा मध्य) मुख्य व्यवस्थापक.

८१. हे रामकृष्णभट्ट केळकर कोण ? व त्यांजकडे काय राजकाण सोंपविलें होतें तें समजत नाहीं.

८२. तस्सरुफ=कबजा.

८३. कुशाद=मोठा, विस्तृत.

८४. ताराज=लुटून फस्त.

८५. सा आलत-वर्षाची वेळ, सण.

८६. साहेब-रियासत-राज्य-प्रभु, राजे, दौलतदार.

८७. बायक-दिगर=एकमेकांशीं.

८८. तदबीर=युक्ति.

८९. मुष्किली=अडचण.

९०. जनरल म्हणजे गव्हरनर असावा.

९१. कौंसल=खलबत, मसलत.

९२. आइंदे=पुढें.

फौजा व जिनैशी व सरदार शिंदे होळकर सर्व तयारी आहे. लेकिन इंग्रजांची या प्रांतें बंदरें दोन, एक सुरत व मुंमई. खुष्कींत कांहीं त्यांचा मुलुख नाहीं. आजीं* सबब इंग्रजांनीं बंदर बाहेर निघावें इतकी इंतेजारी आहे. अगर तसेच बंदरांत दम धरून रहातील. यानकरितां दहा हजार फौज सुरत प्रांतीं रवाना केली. त्यांणीं आसपास हंगामा करून त्यांस तंग१७ करावें. जमाव थोडा ऐसें समजोन चालून येतील. दोन चार मजली भुलावा देऊन मैदानांत आणावें. बाद सरदार वगैरे सर्व तयारच आहेत. फत्तेसिंगराव गायकवाडही त्या प्रांतीं दहा-पंधरा हजार फौजेनशीं आहेत. खुलास हाच कीं सरकारचा गुंता हरगीज तयारीचा राहिला नाहीं. तरफैनेची मसलहत एक, कच्चे पक्के पैदरपै मालुम व्हावें म्हणोन कलमी केलें असे. आं साहेबांकडीलही कैफियत कलमी करीत जावी. मरातबे कृष्णराव व गोविंदराव नारायण कलमी केलें त्यावरून जाहीर होईल. म्हणोन हैदरअलीखां बहादूर यांस नानांचें पत्र.

[४७०] श्री

(रा छ ९ समानीन.)

बहुत दिवस गुजरले. आंसाहेबाकडून खेरीयेतचे खत येऊन वर्तमान कळत नाहीं. त्यास दोस्तीचे अलमात ऐसें नसावें. हमेश खैर आफीयेतचें खत पाठवून दिलशाद करीत जावा हें लाजम आहे. आं मेहरबांचें जाणें चेनापट्टण जिल्ह्यांत जालें असेल. जालें नसलिया करार बमोजिब जलद जाणें होऊन इंग्रजांस ताण बसवून सजा अमलांत यावी. गुजराथ प्रांतीं कर्नेल गाडर यांशीं व सरकारच्या सरदारापाशीं लढाई सुरू आहे. पांच-चार लढायांत इंग्रजांस ‡नशिहातच जाली. तेव्हां या फौजांपुढें आपला टिकाव होत नाहीं ऐसें समजोन कर्नेल

---

९३. जिनशी=धान्य, तृण, युद्धसामुग्री वगैरे पुरविणारें खातें. ती सामुग्री.

* आजीन् सबब=या कारणास्तव.

९४. खुष्कींत=जमिनीवर.

९५. इतजारी=इंतेजारी=थांबणें, प्रतीक्षा.

९६. हंगामा=धूम, लुटालूट.

९७. तंग=गतिहीन, अडचणींत आणलेले.

९८. भुलावा=अमक्या दिशेस जातों असें दाखवून दुसरीचकडे जाणें.

९९. बाद=नंतर.

१००. खुलास=स्पष्टता.

१. हरगीज=कधींही.

२. तरफैनची=परस्परांची, दोनी पक्षांची;

३. कच्चे पक्के=छोटे.

४. पै-दर-पै=क्षणोक्षणीं, वरचेवर.

५. मरातब=पदवी; पण ह्या सर्व पत्रांत "आंतील भेद, विशेष माहिती" ह्या अर्थानें ह्या शब्दाचा प्रयोग केलेला दिसतो.

६. खेरियत=सुरक्षितता, सुखरूप-पणा.

७. दोस्तीचे अलमात=मैत्रीच्या स्थितींत.

८. खैर-आफीयत=सुखरूपपणा.

९. दिल-शाद=चित्तास संतोष.

१०. चेनापट्टण=मद्रास.

११. करार-बमोजिब=ठरावाप्रमाणें.

१२. सजा=पारपत्य.

‡ नसीहत=उपदेश, अद्दल.

गाडर यांणीं सुरतेस माघारा आण्याचा मनसबा करून, नर्मदा-किनाऱ्यास आले. पिच्छावर सरकारच्या फौजा आहेत. कोंकणप्रांतीं मुंमईकर इंग्रजांनीं हंगामा केला त्याचे तंबीचे[14] व कोलापूर व कित्तूरकर वगैरे यांणीं सरकार तालुकियास इजा दिली त्यांचें पारपत्य त्याचें कुलूआजीजुल्-कंद्र[15] कृष्णराव नारायण यांस कलमी केलें ते जाहीर करतील त्यावरून मुफसल[16] मालुम होईल. तरफैन दोस्ती व येगानगत[17] तेव्हां सल्लाह मसलत पैहाम[18] इतेल्ला[19] करीत असावी. सर्व मरातब[20] आं साहेबांचे दिलनिसीन आहेत. म्हणोन हैदरअल्लीखां बहादूर यांस नानांचे नांवें हिंदवी पत्र.

[४७१]

श्री

हैदरअल्लीखान यांजकडील वकील दोन आले. त्याचा तपशील लिहिला व पहिले वकिलास उमेदवारकरून कारस्थानी केली. ते सर्व अर्थ समजण्यांत आले. ऐशियास हर कवाइतीनें सरकार काम ज्यांत चांगलें तें पेशजीपासोन करीत आलां, पुढेंही कराल, येविशीं खातरजमा आहे. नवाब निजामअल्लीखां वगैरे यांस पेशजी फर्मान पाठवण्याविशीं तुम्हांस लिहिलें होतें. त्याप्रमाणें तुम्हीं बातशाहा यास अर्ज करून फरमान तयार करविले असतील कदाचि [त्] नसले जालिया हल्लीं मसोदे पाठविले याप्रमाणें अर्ज करून फरमान[21] तयार करवून पाठवावे.

[४७२]

श्री

छ ८ जिल्हेज मार्गशीर्ष इहिदे समानीन रा। केलें.

आंमेहरबानीं खत मसरत-नेंमत[22] पाठविलें तें सांतनेक[23] पोंहचलें. अर्काट मकाण नामी मसनदनसीचें[24] त्यांत मुखालिफा[25] कडील सरंजाम पोख्त होता. तें छ ४ जिलकादीं हल्ला करून ठाणें कायम केलें. कितेक लोक कत्तल आला व बाकी दस्तगीर[26] जाले. हे मकान खुदाचे फजलेकडून[27] फत्ते जालें. हे खुष खबर मालुम होवयाबदल लिहिली असे. हमेश आपली शादमानी[28] व तिकडील मनसब्याची कैफियेत निगारष[29] करीत असावी म्हणोन कलमी केलें. चुंनाचे[30] अर्काट

१३. हंगामा=धूम, लुटालूट.
१४. तंबी=पारपत्य.
१५. कुल् आजीज्+उल्+कदर=सर्वमित्र.
१६. मुफस्सल=तपशील.
१७. येगानगत=स्नेह.
१८. पैहाम=निरोप.
१९. इतिल्ला=वर्तमान.
२०. मरातब-वर टीप ५ पहा.
२१. फरमान=राजपत्र.
२२. खत मसरत+नमत=(पत्र+संतोष, सुख+पूर्ण)=संतोष परिपूर्ण-पत्र.
२३. सातनेक=सुरक्षितपणें.
२४. मसनद-नसीचें=गादीचें.
२५. मुखालिफ-शत्रु.
२६. दस्तगीर=हस्तगत.
२७. फजल-कृपा.
२८. शादमानी-सौख्य, संतोष.
२९. निगारष-लेखन.
३०. चुनाचे=जसें कीं, एशियास.

मकाण मसनदनसीचें, तेथील बंदोबस्त जाल्यास बहुत दाब व लौकिक व बकाया[31] मुरदराज जाऊन मुखालिफावर जरब ऐसें जाणून आज राहायेगानगत[32] निगारष[33] करण्यांत आलें होतें. बफजल इलाही[34] तेथील बंदोस्त खातरखा[35] जाल्याचीं पत्रें आं साहेबांची आलीं. त्यावरून न्याहयत[36] खुषी जाली. त्याचा बयान कलमी करण्यांत येत नाहीं. बहुत बेहतर[37] व बन्या जाले. आईदे[38] आजराहा ये मसलत मुलकी व राहिल्या मकाणाच्या बंदोबस्ताची तदबीर[39] होतच असेल. इंग्रज मकर[40] फरेब बहुत जाणतात. आंसाहेबही त्यांचे रस्मरवैयास[41] खूब वाकीफ. हे मरातब[42] मुफसल[43] कलमी करण्यांत आलेच आहेत. मुकरर[44] त्याहावें याची हाजत[45] नाहीं. इकडील मजकूर तरि साबिक[46] कर्नेल गाडर मय सरंजाम[47] सुरतेनजीक होते. त्यांणीं दोन पलटणें केशोपंत[48] याजबराबर खानदेशांत पाठवून रुख[49] नमूद केला होता. त्यावरून गणेशपंत त्याचे मुकाबल्यावर आहेत. त्यांजपाशीं फौजेचा जमाव करविला. मैदानांत यावें हे इतंजारी[50] होती. मैदानच्या लढाईची जुरत[51] न पाहून गाडर मजकूर याणीं तो रोख सोडून तमाम सरंजामसुद्धां दर्याकिनारियानें कोंकणांत नमूद जाले. सरकारांतूनही सरदार फौजा घांटाखालीं रवाना केल्या लहान मोठ्या एकदोन लढाया जाल्या. त्यांत हटवून मावारें घातले. याउपरि थोडेच रोजांत होईल तें जहुरात[52] येईल भोंसले फौजसुद्धां सरहद्देवर होते. तेही बंगाल्यावर उतरले असतील. नवाब निजाम अल्लीखान बहादूर यांची फौज व सरदार जमा जाले, व होत आहेत. जलद शिकाकोलीकडे निघावें म्हणोन इकडून पैहाम[53] कलमी करण्यांत येतच आहे. शिंदे होळकरही डेरेदाखल होऊन फौजांचा जमाव जाला व करितात. मेहेरबान कृष्णराव नारायण यांची रवानगी फौजसुद्धां आंसाहेबांकडे जलदच केली जाईल. येविशीचे मरातीब ऐतजाद-दोस्तां[54] नूरमहमदखान व नरसिंगराव लिहितील त्या

---

३१. वकाया उमर–दराज =वकाया=घडून आलेल्या गोष्टी. उमर-दराज–चिरंजीव, पुत्र.

३२. रहायेगानिगत=स्नेह-मार्ग.

३३. निगारष–लेखन.

३४. बफजल इलाही=ईश्वरकृपेनें.

३५. खातरखा=मनाप्रमाणें, पक्का.

३६. न्याहायत=अति, बहुतच.

३७. बेहतर व बन्या ? बेहतर व बहीन? अनुकूल, चांगलें.

३८. आइंदे–पुढें.

३९. तदबीर=प्रयत्न.

४०. मकरफरेब=दगलबाजी व लुच्चेगिरी.

४१. रस्म-रवय्यास–चाल, रीति.

४२. मरातब=(पदवी) मजकूर गोष्टी ह्या अर्थी.

४३. मुफस्सल=तपशीलवार.

४४. मुकरर=पुनः

४५. हाजत-जरूर, अवश्यकता.

४६. साबिक=पूर्वी, प्रथम.

४७. मय-सरंजाम=सरंजामासुद्धां.

४८. केसोपंत कोण ?

४९. रुख नमूद=रुख=दिशा, रोख. नमूद=नेमलेले.

५०. इतेजारी–वाट पाहणें.

५१. जुरत–

५२. जहुरांत -जाहिरात, मालुमांत.

५३. पैहाम् -पयाम्=निरोप.

५४. ऐ त जा द दोस्ता-?एतमात दोस्तां ? विश्वासुक स्नेही ?

वरून वाजे[55] होईल. सदई प्रमाणें हैदर अल्लीखां बहादूर यांस नानांचे नांवें हिंदवी पत्र. छ ७ जिल्हेज इहिदे समानीन मार्गशीर्ष.

[४७३] श्री.

छ १२ सफर सन इहिदे समानीन माघ.

आंबाहेवीं खत फरहत–नेमत[56] इबेलाग[57] तें बसाअलित नेक[58] पोंहचून शादमानी[59] जाली. इंग्रजांची फौज *गारत जाली. ही खबर पोंहचतांच जनराल कूट[60] चिनापट्टनास[61] भारी जमावसुद्धां आला. इकडील बंदरावर मुखत्यार आहे. इंग्रजांनीं नागपूरचे भोंसले यांसि मिलाफी जाबसाल बोलून मुलूख करून घेतला. §मोंगलाकडे तो मातबर फिरंगी जाऊन दारमदार जहालाच आहे. कूट मजकूर चेनापट्टणास आल्यावर मंमईकर व गाडर यास कोणीही वजेनें[62] श्रीमंतांशीं सलुख करून तिकडील सरंजाम हिकडे घेऊन येणें ऐशीं खतें लिहून जहाज रवाना केलें म्हणोन चिनापट्टणची बातमी आली. जनराल मजकूर मोकाबिल्यास[63] निघणार खुदाचे ‡फजले कडून त्यांची तंबी होईल ते जहुरांत[64] येईल. इंग्रज मकेरी[65] काबूतलब[66] त्याचे चालीस वाकीफ असां. येथून लिहावें ऐसें नाहीं. तिकडे सुरत बंगाला खालीं मयदान रहात आहे. तिकडे भारी पायबंद बसे[67] ऐसें करावें. कृष्णराव नारायण याजबराबर दोन हजार स्वार देऊन इकडे रवाना करावें. बाकी मरातिब[68] नूरमहमद खान व नरसिंगराव सांगतील त्याजवरून मालूम होईल म्हणोन कलमी केलें. चुनाचे भोंसले स्वराज्याचे शिकमांत[69]. तेव्हां मिलाफी सलुख करून घेतील हें कयासांत[70] येत नाहीं. थोडक्याच आरश्यांत[71] बंगाला गारत[72] केल्याच्या खबरा आपणांस पोंहचतील. ऐसें हमेशा भोंसले सरकारांत लिहितात. इकडूनही हे शक्कल जलद नमुदांत यावी म्हणोन पत्रें जातात. इंग्रजांचे तंबीचा नक्षा नवाब निजाम अल्लीखान

५५. वाजेः–ज्ञात, मालुम.
५६. खत-फरहत-नमत=संतोषकर, आनंदकर, पत्र.
५७. इबलाग=पाठाविलेले.
५८ ब साअत-नेक=(साअत=तास) सुसमयीं.
५९. शादमानी=खुषी, संतोष.
* गारत=नष्ट.
६०. सर आयर कूट.
६१. चिनापट्टण–मद्रास.
§ मोंगल - निजामअल्ली.
६२. वजेनें वज–रीति, मार्ग.
६३. मोकाबिला=सामना, लढाई.
‡ फजल=कृपा.
६४. जहुरांत –कळविण्यांत.
६५. मकरी=दगाबाज.
६६. काबू-तलब -संधि-शोधक.
६७. पायबंदबसे ऐसें=अडून, गुंतून पडत असे.
६८. मरातीब=गुप्त किंवा विशेष गोष्टी.
६९. शिकमांत=(शिकम)–पोटांत.
७०. कयास=कल्पना, विचार.
७१. आरश्यांत–अरसा=अवकाश.
७२. गारत करणें–नाशकरणें.

बहादूर यांचे सल्लाहानें ठरला. सालगुदस्ता आदवनीचे मझेल्यांमुळें[73] नमूद न जाले. पुढें बरसातही गुजरली. तां[74]हाल निघणें होत नाहींत व मिस्तर हॉलन[75] यास लावून ठेविले. सबब सरकारांतून त्यास लिहिण्यांत येतच आहे. हल्लीं आपलें खत पोंहचल्यावर नवाब मौसुफ[76] यांस निकडीनें लिहिलें आहे. इंग्रज मकर-फरेबी बहुत जाणतात. हरएक जागा इतिफाकांत[77] जुदाई[78] आणोन आपली गुरबत[79] व रास्ती[80] दाखवून खुषकीचे दौलतींत दखलगिरी[81] करीत चालिले. याच चालीनें तरफैन दिलांत[82] षुभः[83] आणतील याचे बयान मुफसल ‡पयहम आं साहेबास कलमी करण्यांत आलें. व आंसाहेबही रवैयास[84] खूब वाकीफ आहेत. खुलास[85] दुनयाईचे *अलमांत जितक्या तवक्याच्या[86] शकला आहेत त्या तरफैन दाखवून हर तदबिरीनें[87] निफाक[88] पाडावयासि कसूर करणार नाहींत. लेकीन सरकारांत जे गोष्ट करारांत आली तेच पक्की व मंजूर आहे. तरफैनचे इतिफाकांत कोणाचें कांहीं चालणार नाहीं. हे दूरंदेशीनें समजोन इकडील करारबमोजीब कायमी आहे. आंमेहरबानांचीही असावी. कोणेही बाबे दिक्कत व षुभः येऊं नये. फील[89]हाल राव मेहरबान तुकोजीराव होळकर व गणेशपंत बेहरे एक होऊन केसो कृष्ण दातार खानदेशांत इंग्रजी पलटणें व स्वार जमावसुद्धां हंगामा[90] करीत होता, त्याची खूब तंबी केली. इंग्रजी पलटणें कापून काढलीं. चंदरराव पंवार सरदार यांजकडील ठार पडला. खांसा केसोपंत †पळोन गेला. गणेशपंत बेहरे व होळकरांकडील कांहीं फौज सुरतेकडे ता[91]ख्त-ताराजी करण्यास रवाना जाले. §दोस्तदार ही बमयफौज कोंकणांत गाडराचे मुकाबिल्यास आहों. राव मेहरबानं तुकोजीराव होळकरही फौजसुद्धां येऊन पावले. जागा अडचणीची सबब मयदानांत काढून लढाई ध्यावी, ह्या तदबिरींत आहों. खुदाचे फैजलेकडून[92] होईल तें जहुरांत[93] येईल. करनेल कूट जमाव करून

---

७३. मझेला-मझल्लेह=नीचपणा, बेअबरू.
७४. ता-हाल=हा कालपर्यंत.
७५. मिस्तर हालन ?
७६. मवसुफ=पूर्वोक्त, वर सांगितलेले.
७७. इतिफाकांत=(इत्तेफाकन)-घडलेल्या, ठरलेल्या, गोष्टींत.
७८. जुदाई=दुजाभाव.
७९. गुरबत=गरीबी.
८०. रास्ती=सचोटी.
८१. दखलगिरी=ढवळाढवळ, मध्यें पडणें.
८२. तरफैन दिलांत=परस्परांचे चित्तांत.
८३. षुभः-अंदेशा, भय.
‡ पैहाम्=पहम्-वरचेवर, एकापाठीमागून एक.
८४. रवय्यास=चालीस.
८५. खुलास=सारांश.
* दुनयाईचें अलमांत=दुनयेंत.
८६. तवक्याच्या-आशेच्या, विश्वासाच्या.
८७. तदबीर-युक्ति, प्रयत्न.
८८. निफाक-दुष्मानी, वैर.
८९. फीलहाल-आतां.
९०. हंगामा-धूम, लुटालूट.
† हा केसोपंत कोण ?
९१. ताख्त-ताराजी-हल्ला व लुटालूट.
§ दोस्तदार-मित्र (हरिपंत फडके.)
९२. खुदाची-फजल-ईश्वराची कृपा.
९३. जहुरांत-मालुमांत.

मुकाबिल्यास आलियावर आं साहेबांपुढें ठरणार नाहीं. खूब नतीजां[९४] पोंहचेल. मेहेरबान कृष्णराव नारायण यांची खानगी आंसाहेबांकडे जहाली आहे. फौजेची तयारी होत आहे. अनकरीब[९५] येऊन पोंहचले येविशींचे मरातीब आयतेजाद दोस्तां[९६] नूरमहमदखान व नरसिंगराव कलमी करतील त्याजवरून वांजे[९७] होईल. म्हणोन हैदरअल्लीखान यांस हरीपंत तात्यांचें पत्र.

[४७४] श्री.

छ २६ रबिलोवल. शिमगा. इहिदे समानीन पत्र रवाना जाले

गाडर जमावसुद्धां घाटावर येऊन अडचणीचे जागां मुक्काम करून आहे. मेहेरबान हरीपंडत व तुकोजीराव होळकर सामान सरंजामसुद्धां त्याचे मुकाबल्यास आहेत. मुतवातिर[९८] लढाया अमलांत येतात. मेहरबान परशरामपंडत यांस बमयफौज[९९] रस्त[१००] बंद करून पायबंद द्यावयाकारितां घाटाखालें कोंकणांत रवाना केले. शिपरी कोल्हारावर[१] इंग्रजी पलटणें आलीं, त्यांचे तंबीकारितां रावमेहरबान महादजीराव शिंदे त्या रुखें[२] चालून गेले. हें आंसाहेबांस पेषजी कलमी करण्यांत आलेंच आहे. दरीन्विला[३] परशराम पंडत यांणीं इंग्रजी पलटणें पनवेलीहून रसद घेऊन येत होतीं त्यांजवर फौज पाठविली. त्या फौजेनें पलटणाशीं गांठ घालून दोन तीनशें लोक इंग्रजी कत्तल केले. एक निशाण व तीनशें बंदुखा व शंभर बैल बारुत[४] व दोनशें बैल गल्ला ऐसें लुटून आणिलें. तिकडील तोफांचे गोळ्यानें परशराम पंडत यांजकडीलही घोडीं व लोक ठार व जखमी जाले. ते रोजीं पलटणांस पुढें जावयाची फुरसत न सांपडली. सबब अडचणीची जागा व झाडीचे आसरियानें मुक्काम करून राहिलीं. परशरामपंडत खोपोलीचे रुखें होते, त्यांणीं दुसरे दिवशीं कुल् सरंजामसुद्धां त्या पलटणावर येऊन *इलगार केला. तेव्हां पलटणें फौजेच्या मुकाबिल्यास ठरू न सकतां झाडींत पसपा[५] झालीं. व गाडर याकडून कुमक येऊन रात्रीं गलबल न करितां पलटणें झाडींतून निघोन गेलीं. अडचण व झाडीचा आसरा नसता तर गारतच[६] केलीं असतीं. गाडर जमावसुद्धां घाटावर मुक्काम करून आहे. त्यास हरीपंत व होळकर यांणीं छ २४ रबिलोवलीं

---

९४. नतीजा=शेवट.

९५. अनकरीब=जवळ जवळ.

९६. आयतेजाद दोस्तां—वर टीप ५४ पहा.

९७. वाजेह=ज्ञात, मालुम.

९८. मुतवातिर=पैदरपै, वरचेवर.

९९. बमय-फौज=फौजेसुद्धां.

१००. रस्त, रसद=तृण-धान्यादिकांचा पुरवठा.

१. शिपरी कोल्हार—उत्तर हिंदुस्थानांत.

२. रुखें,=दिशेनें, तिकडे.

३. दरीन्विला=हल्लीं, ह्या दिवसांत.

४. बारुत=अग्नि-चूर्ण, दारू.

* एलगार=एकदम, घाईचा हल्ला.

५. पसपा झालीं=मागें सरलीं, मागें पडलीं.

६. गारत करणें=नाश करणें.

तैलाठ्यास जाऊन त्याचे जमावावर तोफा लागू केल्या. व बाणाचीही मारागिरी बेतऱ्हा* केली. ते वख्तीं तिकडोन इंग्रजी लोक चालून आले, त्यांस हरीपंत व होळकर यांणीं गाडरवर स्वार पायउतारा करून हटवून माघारें घातले. खुलश गाडर यास दुतर्फा फौजेचा ताण व शह बसला. सबब अंदेशांत आहे. पुढें यावयाची ताकद होत नाहीं. महादजीराव शिंदे यांजकडोन बातमी आली कीं, कुमक नामें सरदार इंग्रजी पलटणासहित शिरोजे नजदीक दोहों कोसांवर मुक्काम करून होता. तेव्हां त्यांशीं मुकाबील होऊन तोफांची व बाणांची मारागिरी केली. इंग्रज लढाईची ताब आणूं न सकता हटून शहरचे आश्रयास गेले. आजीसबब आम्हींही ताकूबावर जाऊन व लगट करून न्यहायत आजिज व बतंग केलें. याप्रमाणें शिंदे यांचें पत्र आलें. त्यावर दोन दिवस चौगिर्दा फौज उभी करून तोफांची व बाणांची मारागिरी करून तंग केलें. त्यावर दुसरे दिवशीं आखीरष इंग्रज बेहिम्मत होऊन दुसरा इलाज न पाहतां चंदेरीचे रुखें फरारी जाले. ते वख्तीं महादजीराव शिंदे यांणीं त्यांचा पाठलाग करोन इंग्रजी लोक दोन तीनशें तहतंग केले. व बाहिर बुनगा लुटोन घेतली. त्या लढाईंत शिंद्यांकडील एकदोन सरदार व घोडीं व कांहीं लोक कामास आले. आइंदा फौजेचे पलटणाशीं लढाई होत जात आहे. बहुत करून पलटणें गारत होतील ऐसें कियासांत येतें. याबमोजिब सरसरी सरकारचे कारकुनाकडून लढाईंतच पत्र लिहूत बातमी आली. मुफसल मागाहून वर्तमान आलियावर लिहिलें जाईल. म्हणोन हैदर अल्लीखां बहादूर यांस नानांचे नांवें हिंदवी पत्र.

[४७५] श्री.

रा। छ १० सवाल इहिदे

आंसाहेबीं खत-मसरत-नमत पाठविलें तें बवख्त नेकें पोहचलें. चेनापट्टणाहून

---

७ तलावा=टेहळणी.

* बेतरह=अतिशय, खूब.

८. खुलश=सारांश.

९. कुमक ?

१०. ताब=शक्ति, सामर्थ्य.

११. आजीन्सबब=यास्तव.

१२. ताकुबावर=(ताकुब) पिच्छावर.

१३. न्यहायत=अतिशय. आजिज=लाचार.

१४. बतंग-गतिहीन.

१५. चौगिर्दा-चोहींकडून, चौबाजूनें.

१६. आखीरष्=शेवटीं.

१७. तहतंग=तेहतंग=अडकिवलेले, कैद केलेले.

१८. बाहिरबुनगा=बाहरबुनगा=बाजार वगैरे सर्व.

१९. आयंदा=पुढें

२०. सरसरी=सरासरी, साधारण.

२१. मुफस्सल=तपशीलवार.

२२. बवख्त-नेक=सु-समयीं.

जनरल मंडोर[23] नामें जंगी[24] सरंजामसुद्धां मोकाबिल्याचे इराद्यानें कंचीस[25] आल्याची खबर आली. त्या वरून आम्ही अर्काटेहून कंचीस पोहोंचून त्यास घेरा दिल्हा. मच्छलीबंदर व गंठुराहून करनल बेली नामें सरदार सरंजामानिशीं कुमकेस येत होता, त्यावर फौज पाठवून घेराघेरी करविली. ते कंचीहून चौ कोसांचे फांसल्यानें[26] गढीचा आसरा घेऊन राहिले. त्याचे उपराळ्यास[27] जनरल मंडोर याणें आपले *हामराही पैकीं बेष चुनीदी§ जमियेत पाठविली. करनल बेली यांणीं आपली व कुमकेस आलेली जमियेत घेऊन इकडील फौजेशीं लढाई करीत येत चालिले. हे बातमी कळतांच कंचींत मंडोर यांचे तोंडावर जमियेत ठेवून आह्मी खाशी फौजसुद्धां चालून जाऊन मारामारी करोन कर्नल बेली यांचे फौजेस कत्तल आम[28] केले. खुद्द कर्नल बेली सरदार या शिवाय मातबर तीस पालखीनिशीनें[29] सरदार व पांचशें गोरे हे साबूत पाडाव आले. पांचशें फिरंगी व दोन हजार बार पावतों मारले गेले[30]. बाकी कुल्[31] लष्कर लुटून घेतलें. हें फ्रंचीस जनराल मजकूर याणें ऐकून घाबरा होऊन रात्रीचे वख्तीं जमावसुद्धां फरारी जाला. त्याचे पिछावर इकडून फौज पाठविली. यांशीं त्यांशीं लढाई होऊन निष्पै[32] जमियेत मारून घेतली. सर्व सरंजाम टाकीत टाकीत कांहीं जुज‡ जमियेत नशीं चेंगलपट येथील गढीचे आश्रयास जाऊन पोहोंचला. इकडून फौजेनें त्या गढीस घेरिलें आहे. खुदाचे फज्लेकडून तंबी अनकरीब[33] होईल ते लिहिण्यांत येईल. ह्मणोन कलमीं केलें. चुनाचे[34] आं मेहेरबांही गाडद व तोफा व फौज वगैरे मातबर सरंजामसुद्धां इंग्रजांवर इरादा केला. तेव्हां दोस्तदारांस

२३. जनरल मंडोर=जनरल सर हेक्टर मन्रो.

२४. जंगी=लढाऊ, दारूगोळा तोफखाना या संबंधाचा.

२५. कंची=कांचीपुरम्, ज्यास इंग्रजी ग्रंथांत 'कंजीवराम्' असें म्हणतात तें शहर.

२६. फासळा, फासेला=अंतर.

२७. उपराळा=मदत, पाठराखण.

* हमराही=बरोबरील लवाजमा, फौज.

§ बेष चुनीदी=बिष् चुनीदी=अधिक निवडक, अगदीं निवडक.

२८. इंग्रजी ग्रंथांत तर बेलीस कुमक केली नाहीं सबब जनरल मनरोस दोष दिलेले आढळतात.

२९. कत्तल-आम्=सर्वांची कापाकापी.

३०. पालखी-नशीन=पालखीच्या योग्यतेचे.

३१. स्वाधीन होतों असें निशाण दाखवून शस्त्रें खालीं ठेविल्यावर इंग्रजी फौजेवर हल्ला करून हैदरानें कत्तल केली असा त्यावर आरोप आहे. फ्रेंच सरदार हैदराकडे होते त्यांणीं ह्या वेळीं पुढें होऊन बरेच इंग्रज लोक वांचविले अशी फ्रेंच लोकांची स्तुति केलेलीही आढळते.

३२. कुल्=सर्व.

३३. निष्प=अर्धा.

‡ जुज=थोडी.

३४. अनकरीब=बहुधा, बहुतकरून.

३५. चुनाचे=जसे कीं, ऐशियास.

हेंच यकीनन्[३६] होतें, जे अव्वल[३७] टोपीकर मैदानांत येऊन मोकाबिला करूं पावणार नाहींत. अडचणीचे जागां मकर फरेबानें जें होईल तें करतील. अगर मुकाबिल्यास आले तरि आं साहेबांचे सरंजामापुढें टिकणार नाहींत. बेशुभः[३८] शिकस्त खाऊन फरारी होतील. याची आजमायेष[३९] आज सहा वर्षें जालीं. सरकारच्या फौजांशीं व इंग्रजांशीं लढाईचा मारका-रुबकार[४०] आहे. लेकीन कुलहपोष[४१] हमेश अडचणीच्या जागां धरोन फंद फरेबच करीत राहिले. कोणही रोजीं मैदानांत येऊन मोकाबिला केला आणि कायम राहिले हें तरकीब[४२] नजरेस आली नाहीं. चुकोन मैदानांत गांठ पडली, तेव्हां शिकस्तच होऊन गेले. सबब दोस्तदारांचे दिलांत हें गुजरलें होतें. बफजल-इलाही[४३] त्या बमोजीबच जहुरांत[४४] आलें. मुखालिफांस[४५] खूब नशीयत पोहोंचली. यावरून निहायत[४६] खुषी व खुरमी[४७] जाहली. खुदा ये-तौला[४८] हे फत्ते आं मेहेरबांस व जमिये दोस्तांस[४९] मुबारक[५०] लाये. इंग्रजांची शिकस्त व आं साहेबाची फत्ते हे खबर श्रीमंत खुदावंत न्यामत[५१] राव पंतप्रधान यांस अर्ज होतांच बहुत खुषवख्त होऊन आपल्या तदबिरेस[५२] व जुरतेस[५३] तहसीं[५४] व आफरीत[५५] फर्माविली याचा ता। एतजांत दोस्तां नूरमहमदखां व नरसिंगराव लिहीतील त्यावरून दीलनिशीन[५६] होईल. आईदे[५७] महमदे आलीखां व गोरदोर[५८] चेनापट्टणांत आहेत. त्यांची रवेश[५९] मकरी[६०] व दगाबाज. चार दिवस दम खाऊन कलकत्त्यास लेहून येथून जमियेत जहाजांवर अगर खुषकींतून आणवितील. मजबुत होऊन फितना फिसाद[६१] बरपा[६२] करतील. अगर बमीनते[६३] आपणांशीं राजकारण

---

३६. यकीन=निश्चित, खचित.

३७. अवल=प्रथम, आधीं.

३८. बे-शुबह्-नि:संशय.

३९. आजमायेष=अनुभव, परीक्षा.

४०. मारका रुबकार (रण+गुंतणें)=रणांत गुंतणें, रणोद्योग.

४१. कुलह्-पोष-टोप-कर, टोपीवाले.

४२. तरकीब=व्यवस्था, युक्ति

४३. ब-फजल-इलाही=ईश्वर-कृपेनें.

४४. जहुरांत येणें=कळणें.

४५. मुखालिफ=सपत्न, शत्रु.

४६. निहायत=बहुत, अति.

४७. खुरमी, खुर्रमी=आनंद, संतोष.

४८. खुदा-ए-तआला=प्रभावयुक्त ईश्वर, तेजोमय ईश्वर.

४९. जामिये दोस्त=सर्व मित्र, सगळे स्नेही.

५०. मुबारक=मुबरक=मंगलदायक, कल्याणकारक.

५१. खुदावंत न्यामत=लक्ष्मीचे धनी, श्रीमंत.

५२. तदबीर=युक्ति.

५३. जुरत-धैर्य.

५४. तहसीन्-स्तुति.

५५. आफरीन्-शाबासकी.

५६. दील-नशीन्-चित्त-निहित.

५७. आइंदे=पुढें.

५८. गोरदोर--गोवरनोदोर=गव्हरनर.

५९. रवेश=चाल, रीति.

६०. मकरी-विश्वासघाती, दगलबाज.

६१. फितना-फिसाद-गडबड. दंगा.

६२. बरपा करणें=वाढविणें, उभारणें.

६३. ब-मिनत=उपकार-सहित, मोठ्या विनतीनें.

लावून तमा व तवक्का[६४] दाखवितील. तरफैन इत्यफाक[६५] व येकादिलींत खलश आणावयास कसूर करणार नाहींत. आं मेहेरबां त्यांचे रस्म व रवय्यास[६६] खूब वाकफ आहेत. टोपीकरांनीं जमून जोर धरला नाहीं तों पावेतों लगट एक हिरेरी[६७] करून नेस्त व नाबूद करण्यांत येतील या बाबे खातर जमा आहे. इकडील कैफियत तरि दसऱ्याचे रोजीं सातनेक[६८] पाहून खेमे[६९] बाहेर दिल्हे. ज़लदच खेमेदाखल होण्यांत येईल. बाद इकडून ही कुलहपोशास नशियेत कसकशी होईल ते जहुरांत येईल. हमेश खत पाठवून तिकडील कैफियत कलमी करीत जावी. म्हणोन हैदरअल्लीखां बहादूर यांस पत्रें हिंदवी.

१. नानांचें.

१. हरीपंततात्या.

२

[४७६]

श्री.

(छ २७ सफर माघ इहिदे समानीन.)

आं साहेबीं खत-फरहत्त-नमत[७०] इबलाग[७१] केलें तें बसाअत[७२] नेक पोहोंचून शादमानी[७३] हांसील जाली त्यांत कलमी केलें कीं, बिलफैल[७४] जनराल कूट भारी जमावानिशीं चेनापट्टणाहून बाहेर निघाले आहेत. आह्मीही त्यांचे तबीचे पैरवींत[७५] असो. खुदाचे फजलेकडून चंदरोजांत[७६] जें होईल तें जहुरांत येईल. भोंसले यांणीं बंगाल्याकडील मोहीम करण्याचा करार असतां कूट मजकूर इकडे येते वख्तीं भोंसले यांसि कांहीं देणेंघेणें करून आला. याकारितां भोंसले तिकडे मोहीम करीत नाहींत. निजाम अल्लीखान करारा प्रमाणें सिकाकोल राजबंदराकडे न जातां फिरंगियांकडील मातबर वकिलास आपणांपाशीं ठेवून फिरंगियाचा व आपला दारमदार मखफी[७७] करून घेऊन आपले मारफतीनें श्रीमंतांकडील सलुखाचा करून देतों ऐसें सांगतात ह्मणून तेथून फिरंगियाकडील वकील चिनापट्टणास लिहून पाठवीत आहे. त्याजवरून जनराल कूट मजूरानें मोंगलाचा व श्रीमंतांचा सल्ला जैशी त्यांची खातर असेल त्या प्रमाणें करून घेऊन, तमाम फौज तिकडे बोलावून,

६४. तमा व तवक्का=महत्वाकांक्षा आणि आशा.

६५. इत्यफाक=इत्तेफाकन्=एकी, ऐक्य.

६६. रस्म व रवय्यास=वहिवाटीस.

६७. हिरेरी=झपाट्याचा हल्ला.

६८. सात-नेक=सुमुहुर्तीं.

६९. खेमें=डेरे.

७०. खत-फरहत-नमत—संतोषकारकपत्र.

७१. इबलाग करणें=पाठविणें.

७२. ब साअत-नेक—चांगल्या मुहुर्तीं, सुवेळीं.

७३. शादमानी=कुशल, खुशाली.

७४. बिल-फैल=आतां, सांप्रतकाळीं.

७५ पैरवी=पाठलाग, उद्योग.

७६. चंद-रोज—कांहीं दिवस.

७७. मखफी, मरूफी=गुप्त, आंतला.

एक तरफ लढाई पाडावी असें त्यांणीं मोकरार केलें आहे. त्यास आपले कायम-मिजाजीवर[७८] नजर देऊन करारापमाणें इकडून अमलांत येत आहे. आपणाकडोन-ही अमलांत येईल. करारास जिनेहार[७९] कसूर येणार नाहीं हें यकीनें[८०] आहे. जानो-बैनें[८१] जुदागी नाहीं. याजकरितां इकडील कैफियत कलमी केली असे. कृष्ण-राव नारायण यांस दोन हजार स्वारांनिशीं जलद रवाना करावें. फरांशिसांचीं सत्तावीस जहाजें मोरीसें[८२] बंदरास येऊन येथूनही निघालियाची खबर आली. आपणास मालूम व्हावें याजकरितां कलमी केलें असे. म्हणोन आं साहेबांनीं मुफ-सल[८३] मरकुम[८४] केलें तें जाहीर जालें. जुनाचे भोसले बंगाल्यांत जाऊन इंग्रजांचे सरहद्देवर पोंहचले. तेथून इकडे पैदरपै[८५] पत्रें पाठवितात कीं, इंग्रजाचे मुलखांत ताख्त-ताराजी[८६] केल्याचें वर्तमान जलदीनेंच येऊन पोंहचेल. ऐसें लिहितात. याजकरितां कांहीं देणें घेणें करून इंग्रजांशीं सलुख करून घेतील ऐसें कयासांत[८७] येत नाहीं. आलीकडे यांनीं ताख्त-ताराजी केली ऐशी खबरही आहे. लाकीन[८८] भोंसले यांजकडोन पत्रें आलीं नाहींत. तीं आलियावर आंसाहेबांस इतल्ला[८९] केला जाईल. नबाब निजाम अल्लीखान बहादूर यांचे सल्लाहानें इंग्रजांचे तंबीचा नक्षा ठहरला, ऐसें असतां मिस्तरास[९०] लावून ठेविलें आणि मसलतीस नमूद ताहाल[९१] होत नाहीं. येविशीं सरकारांतून नबाब मौसुफ यांसि लिहिलें होतें त्याचें उत्तर आलें कीं, इंग्रजांचा वकील असल्यास काय *मुजाका ? दौलत आहे तेथें वकील असतच आहेत. लाकीन राव पंडित प्रधान यांसि करार केला त्यांत कसूर ‡सरेमो याव-याचा नाहीं. त्यास इकडूनही त्यांजकडे वरचेवर लिहिलें जातें कीं, करारापमाणें सिकाकोलीकडे जलदीनें नमूद व्हावें. जनराल कूट याणें मोंगलाचा व श्रीमंताचा सल्लाह करून घ्यावा याजप्रमाणें मोकरार केलें आहे. म्हणोन आं साहेबीं कलमी केलें. त्यास इंग्रेज जात हरामजादी व कौबूकार[९२] व मकरफरेबें[९३] फार जाणतात.

---

७८ कायम-मिजाज=दृढ-चित्त, दिलाचा खंबीरपणा.

७९. जिन्हार=कधींही.

८०. यकीन्=निश्चित.

८१. जानो-बैन=जाने बैन=दोन्ही बाजू, तरफैन.

८२. मोरीस=मोरिशस बेट.

८३. मुफस्सल-तपशीलवार.

८४. मरकुम करणें-लिहिणें. मरकुम=लिहिलेलें.

८५. पैदरपै=वरच्यावर, एकामागून एक.

८६. ताख्त ताराजी-हल्ला करणें व लुटणें; धामधूम करून नासधूस उडविणें.

८७. कयासांत=विचारांत

८८. लाकिन्-लेकिन्=परंतु, तथापि.

८९. इतल्ला-खबर.

९०. मिस्तर=इंग्रजांचा वकील.

९१. ता-हाल-हा कालपर्यंत.

* मुजाका=हरकत, दोष.

‡ सरेमो=सरे-मू-डोकीचा केस, किंचित्, थोडाही.

९२. काबू-कार=संधि-करणार, संधि शोधणार, छिद्रान्वेषीतें.

९३. मकर-फरेब-दगलबाजी व लुच्चेगिरी.

हरएक जागां इतिफाकांत निर्फाक पाडोन तर्रफैन दिलांत षुभः पाडतील याचा बयान मुफसल पेशर्जी आं मेहरबांस लिहिण्यांत आलाच आहे. दरीविलीं यांणीं चाल याच बमोजिब धरिली आहे. परंतु सरकारांतून जे गोष्ट करारांत आली तेच मंजूर. ये बाबे आपणांस खातर जमा पक्की आहेच आणि असों द्यावी. फराशिसांचीं सत्तावीस जहाजें सोरसाहून निघालीं तेव्हां लौकरच येतील. ते आलियानें इंग्रजांची तंबी बवाकई अमलांत येईल. मेहेरबान कृष्णराव नारायण यांची बमय फौज रवानगी करण्याची ढील नाहीं. लाकीन कितेक मरातीब मसलतीचे आं साहेबांसीं बोलावयाचे आहेत याजकरितां येतजात दोस्तो नूरमहमदखान यांणीं अगर नरसिंगराव यांणीं हमराहा कृष्णराव नारायण यांचें आलें पाहिजे. ये बाबे आं साहेबांस इतल्ला केला आहे त्याचे जबाबाची इंतजारी आहे. जाब लौकर यावा. बमय फौज येऊन पोहचतील. याजप्रमाणें नानांचे नांवें हैदरअल्लीखान यांस पत्र.

[४७७] श्री.

(पौा छ ५ सफर सुाासन सबा)

पुा राजश्री महादाजी प्रभू गोसावी यांसि--

उपरि मुंबैकडील बातमी वर्तमान पेशर्जी लहून गेलें आहे. याजवरून कळलेंच असेल. सांप्रत राजश्री आबाजी महादेव हवणेहून मुंबईस येऊन गडबड फारच मांडली आहे. फिरंगी तरांडी कांहीं मुंबईचे बंदरांत आलीं. आणखी चार पांच हजार गौडदी व इंग्रज तरांडियावर सामान सरंजाम मबलग चढवायास लागला आहे. म्हणोन सावकारी बातमी आहे. येथोन कोण्ही तथ्य बातमीस पाठवून बातमी आणावी त्यास इकडील माणूस एकंदर बंदरांत घेत नाहीं. आणि परस्पर वर्तमान याप्रमाणें येतें. तेव्हां कोण्हेसमयीं कोठें तोंड टाकील हें न कळे. टोपीकरांचा विश्वास नाहीं. त्यांत त्यांचे चित्तांतील गुबार फुटत नाहीं. यास्तव आपले जागां फार सावध असलें पाहिजे. याजकरितां राजश्री

---

९४. इतिफाकांत निफाक पाडून -ऐक्यांत अंतर आणून.

९५. तरफैन दिलांत=तुमच्या आमच्या चित्तांत.

९६. षुभः=षुबह अंदेशा, भीति.

९७. दरीन्विला=ह्या दिवसांत.

९८. ब-वाकई -त्याप्रमाणें.

९९. ब मय-फौज=फौजे सुद्धां.

१००. हमरहा=बरोबर, सह.

१. इंतेजारी -खोळंबा, वाट.

२ तरांडीं गलबतें.

३. पुढील एक शब्द खोडून नीट केलेला आहे तो लागत नाहीं. 'अरब' सारखा दिसतो.

४. एकंदर-बिलकुल, अगदीं.

५. तोंड टाकील-हल्ला करील.

६. गुबार=वावटळ, हेतु ह्या अर्थी.

बापूराव व राजश्री नाना फडणवीस यांचे कर्णारूढ करून उभयतां × × × × पत्र राजश्री भीवराम पानसे व राजश्री विसाजीपंत बाबा यांस घेऊन पाठवावीं. त्यांत मजकूर इंग्रजानें कांहीं दुर्बुद्धि धरून कुलाबा तर्फेस गडबड गेली तरि तुम्ही फौज सुद्धां बिलाशक जाऊन सरखेलीस सामील होणें. तुह्मांस बातमी न लागली आणि सरखेल कडून तुम्हांस सूचना जहाली तरि येक घडीचा अवकाश न धरितां स्वार होऊन जाऊन कुमक करणें. व धुळपास पत्र कीं, जंजिरे खां देरीस इंग्रज जाणार म्हणोन बातमी आहे. त्यास तुम्हांस बातमी लागतांच जंजिरे मजकुरीं आरमार सुद्धां जाऊन सामील व्हावें. अथवा सरखेलचें पत्र जाऊन पावतांच निघोन जावें. कदाचित वारें वादळाचे सबबेनें आरमार जाऊन न पोंहचे तरि आरमार विजयदुर्गाचे खाडींत रवाना करून तुम्हीं खुषकीनें फौजसुद्धां जंजिरे कुलाबा जाऊन कुमक करणें. याजप्रमाणें पत्रें जलद घेऊन पाठवावीं. व अवांतर तालुके तालुक्यास सदर्हू अन्वयें पत्रें घेऊन रवाना करावीं. व पेशजीचे लिहिले प्रमाणें पत्रें आलीं म्हणजे इंग्रजांचे बालीचें तोंड पडोन त्यांचे चित्तांतील भावगर्भ समजेल. याजकरितां पेशजीचे व हल्लीचे लिहिले प्रमाणें पत्रें घेऊन पाठवावीं. हे कामास दिसगतीवर घालवितां नये. अवांतर तालुकियांस पत्रें न ध्यावीं. पानसे व विसाजीपंत बाबा व धुळप यांस पत्रें असावीं. व राजश्री बाळाजीराम ओक याजबरोबर बातमीपत्र लिहिलें आहे त्याप्रमाणें मुरबियांस निवेदन करून उत्तर घेऊन पाठवावें. रवाना छ २८ मोहरम सुा सन सबां सबैन बहुत काय लिहिणें.

मोर्तब सूद.

[४७८] श्री.

(छ २२ जमादिलाखर इहिदे समानीन.)

आं साहेबीं खत-फरहत-नमत पाठविलें तें नेकवख्तीं पोंहचून षादमानी हांसल जाली. आपण शुतर स्वाराबरोबर शिंदे यांचें खत पाठविलें तें पोंहचलें. लेकीन हें खत निभावणीचें नव्हें येथून पत्र लिहिलें त्याचा जबाब आहे. आम्ही आपले दोस्तीवर नजर देऊन कूच-ब-कूच रवाना होऊन गेलों असों. शिंदे यांणीं निभावणीचें खत पाठविलें म्हणोन पत्रांत लिहिलें तें कोठें राहिलें याची तहकिकात करून पाठवीतसें करावें म्हणोन कलमी केलें. चुनाचे आं मेहरबाकडोन खत येऊन पोंहतांच शिंदे यांजकडे शुतर स्वाराची जोडी रवाना करावी तों इतकियांत शिंदे यांजकडून निभावणीचें खत रवाना करावयाचें राहिलें होतें तें

७. सरखेल=आंग्रे (कुलाब्याचे)

८. आनंदराव धुळप देवगडचे.

९. मुराबियास, मुरब्बियास=वस्ताद, माहितगार, यास.

१०. षादमानी हांसल झाली=कुशल विदित झालें, समाचार कळला.

११. शुतर-स्वार-उष्ट्र-सादी.

१२. तहक्किकात-खरी हकीगत.

मशारनिले यांणीं पाठवून दिल्हें. हल्लीं आं साहेबाकडे पाठविलें आहे. पोंहचेल. खताची इंतेजारी[13] न करितां एखलासावर[14] नजर देऊन कूच-ब-कूच बेंगरुळाचे रुखें आं मेहरबांचें जाणें जालें. त्यास दोस्तीस लाजम व मसलहतीस मुनासब व दानाई[15] व दूरंदेशीस[16] नेक[17] तेंच अमलांत आलें. करारांत व बोलण्यांत जे गोष्ट आली त्यांत इकडून दुसरा अर्थ होवयाचा नाहीं. येविशीं खातरजमा असावी. खुलस[18] करार-बमोजीब सरकारांतून कोणताही गुंता राहिला नाहीं. आं साहेबीं बेंगरुळावर मुक्कामांत न होतां जलद मुखालिफाचे[19] तालुकियांत पोंहोचून मुलुख ताख्त व ताराज करावा. व इंग्रजांस आयास[*] आणून तंबी वाकई[20] अमलांत यावी, व कृष्णराव नारायण वगैरे यांची रवानगी इकडे जलद व्हावी. आं मेहरबां करार-बमोजीब अमलांत आणतील, या बाबे दोस्तदाराची खातर जमा आहे. बाजे मरातब राव मशारनिले यांस कलमी केले ते बयान करतील त्यावरून वाजे होईल. म्हणोन नवाब हैदरअल्लीखां बहादूर यांस हिंदवी नानांचे नांवें हिंदवीपत्र.

[४७९] श्री.

तुह्मी छ २० माहे जिल्हेजचें पत्र पाठविलें तें छ २२ माहे मोहरमीं पावलें. सविस्तर मजकूर लिहिला तो समजला. त्याचीं उत्तरें व इकडील मजकूर राजश्री बाळाजी जनार्दन यांणीं लिहिला त्यावरून कळेल. मेवा[21] सेवें[22] दाणे[23] पंधरा पेटारी[24] एक पाठविली ते पावली. तिकडील वर्तमान वरचेवर लिहीत जाणें म्हणोन पुरषोत्तम महादेव हिंगणे यांस सरकारचें पत्र.

[४८०] श्री.

(मुंबईवाल्यांस पत्र पाठविलें त्याचा मसुदा)

(छ १० जमादिलाखर श्रावण सीतसबैन)

दरींविलों[25] रफआत[26] व अवाली-मंजलत[27] येतीजाद दोस्तां मेस्तर होष्टैनें[28] यमादुदौल्ले[29] जलादत-जंग[30] बहादूर यांचीं दोन पत्रें एक छ ७ रविलाखर व दुसरें छ ९

---

१३. इतजारी, इंतेजार—वाट, खोळंबा.
१४. एखलास=स्नेह, मैत्री.
१५. दानाई=शहाणपण.
१६. दूरंदेशी=दूरदृष्टि.
१७. नेक=चांगलें.
१८. खुलस=सारांश.
१९. मुखालिफ=शत्रु.
* आयास=जेरीस.
२०. वाकई=त्या प्रमाणें, यथायोग्य.
२१. मेवा=फळें.
२२. सेंव, शेव=फलविशेष.
२३. दाणे=नग, डाग, संख्या.
२४. पेटारी=पेटारा. पेटारी नांवाचें एक झाडही आहे.
२५. दरीन्विला=ह्या दिवसांत.
२६. रफआत=अत्युच्च.
२७ आवाली-मंजलत=उंच पदाचे.
२८. मेस्तर होष्टैन=मिस्तर हेस्टिंग तर नव्हे ? पण वर "मुंबईवाले" असें म्हटलें आहे.
२९. यमाद्-उद्-दौला=राज्य-धुरंधर.
३०. जलादत्-जंग=रण-शूर.

रबिलाखरचीं अमारत[31] व अयालत[32] मरतबत[33] मदारुल मोहाम सखाराम पंडित यांचे नांवें बंगालियाहून आलीं त्याची नक्कल दोन्ही खतांची मजमून[34] एकच आहे, त्याप्रमाणें नक्कल करून पाठविली असे. अलबतामा ई ज इ बालेले याचा नविस्तां[35] आं अवाली-पन्हाहास[36] ही आलाच असेल त्यांच्या नविस्त्या वरोन आम्ही आपल्या सरदांस तुह्मी आपले फौजेचा बंदोबस्त केलाच असेल. ख तु तें पाठविलें कीं, तुह्मी होऊन इंग्रजांशी लढाईचा मुकदमा दरपेश[37] न आणणें व बंगालियाचे पत्राचें उत्तर पाठविलें असे. या मजकुराचा इतल्ला आं अवालीपनाहास व्हावा म्हणून कलमी केलें असे. आमचे सरदार गुजराथ प्रांतें वगैरे सरकार अमलीं अम्मल मात्र बसवितील. लढाईचा मजकूर आपल्याकडून हरगीज करणार नाहींत. पुढें इरादा आं अवाली-पन्हाहाचा काय असेल तो लिहून पाठवावा. त्या प्रमाणें इकडूनही अमलांत येईल.

[४८१] श्री.

(छ ११ जमादिलोवल)

श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान स्वामींचे सेवेशीं.

विनंती सेवक सोयराजी अवधूत कृतानेक साष्टांगनमस्कार विनंती विशेष विज्ञापना ता। छ २९ माहे रबिलाखर स्वामींचे कृपावलोकनें करून सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे विशेष. सरकारचें आज्ञापत्र सेवकाचे नांवें सादर जालें कीं, तुम्हांस मकर-संक्रमणाचे तीळ शर्करायुक्त पाठविले असत ते घेऊन स्वीकार करणें म्हणून. त्यास आज्ञापत्र शिरसा वंदन करून शर्करामिश्रित तीळ अत्यादरें सेवकानें स्वीकारून अमृतलाभातुल्य आनंद होऊन सेवक सनाथ जाला. सेवेशीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

[४८२] श्री.

आज्ञापत्र राजश्री पंतप्रधान ताहा मोकदम देहाये पैकीं पारनेर भिसूर सुरूसन समान समानीन मया व अल्लफ राजश्री नारायणराव ढमढेरे याजकडे फौजेचे बेगमीस सरंजाम परगणे मजकूर पैकीं मोकास बाबेचे गांव बि॥:—

॥. प्रां पारनेर निमे.	१. मौजे बाबुर्डी गुमट.	१. मौजे आपधूप.
१. „ डोंगरगण.	१. „ निंबलक.	१. „ गटेवाडी.
१. „ दाहिठण गुंजाल.	१. „ टांकळी.	१. „ हिवरे बाजार.
१. „ मुगसी.	१. „ हमीदपूर.	१. „ भोदरे.

---

३१. अमारत् प्रधानत्व.
३२. अयालत्=वर्चस्व.
३३. मर्तबद्=पद.
३४. मजमून्=मजकूर.
३५. नविस्ता=पत्र, लेख.
३६. अवाली-पन्हा=उच्चपदाचे आश्रय.
३७. दरपेश=पुढें.

१ मौजे गाजदीपूर	१ मौजे करनूळ खेरें	१ मौजे दळवें खुर्द
१ „ जांबगांव	१ „ घाणेगांव	१ „ हिवरें कोर्डी
१ „ नोंदूर पठार	१ „ धोत्रें खुर्द	१ „ वडगांव जावळी
१ „ शाहजापूर	१ „ पाडळी	१ „ पिंपळगांव रोठा [!]
१ „ शिरोळें आडबई	१ „ भोईरें खुर्द	१ „ करनूळहोर
१ „ हिंगणगांव	१ „ निंबगांव धाणा	१ „ भडगांव
१ „ भोईरें बुद्रुक	१ „ कालकुंद	१ „ धोत्रें बुद्रुक
१ „ निंबगांव धाणा	१ „ ढोंकी	११
११॥	१२	

३४॥

एकूण साडे चौतीस गांवचा अमल पेशजी पासोन चालत आहे. त्याप्रमाणें करार असे. तर मा॥र निलेचे कमावीसदाराशीं रुजू राहून देहाये मा॥रचे मोकास बाबेचा अमल व जकात सुदामत चालत आल्या प्रो॥ सुरळीत देणें. जाणिजे. छ. २७ साबान.

[४८३] श्री.

रवाना छ १ सवाल सन समानीन.

सरकारचा व तुमचा तहाचा ठराव महादजीराव शिंदे व रावरास्ते व कृष्णराव बल्लाळ यांचे मार्फत नरसिंगराव तुम्हांकडील वकील यांसि बोलोन जाला. त्याची याद करार करून अहाद[३८] शर्तीनशीं कृष्णराव नारायण व शिंदे यांजकडील गृहस्थ व रावरास्ते यांजकडील गोविंद नारायण व गणेश केशव यांजबरावर पाठविली आहे. करारांप्रमाणें तुम्हांकडून निभावणींत यावें. सरकारांतूनही कैरारबमोजीब[३९] अमलांत येईल म्हणोन हैदर अल्लीखां बहादूर यांस सरकारचें पत्र. सरकारचा तुमचा सलुख जाला इतःपर दुसरा विचार नाहीं.

[४८४] श्री.

रा॥ छ ७ सवाल इहिदे समानीन.

आं मेहरबांनीं तिमरी व कावेरीपाक येथें ठाणें घालून अर्काटचे मुक्कामाचें खत[४०] पाठविलें होतें तें पोंहोंचलें. त्याबाद पंधरा रोजांचा अरसा[४१] गुजरला लाकिन् तिकडील कैफियतें[४२] व आपली खैरियेतें[४३] इतल्ला[४४] होत नाहीं. सबब इंतजारी[४५] असे.

---

३८. अहाद-शर्ती=अटी.
३९. करार-बमोजिब=करारांप्रमाणें.
४०. खत=पत्र.
४१. अरस्सा=अवकाश, काल.
४२. कैफियत=हकीगत.
४३. खैरियत=समाचार.
४४. इतल्ला होणें=कळविली जाणें.
४५. इंतेजारी=प्रतीक्षा, खोळंबा.

त्यास मुखालिफ कोणे ठिकाणीं, व जमीयेत किती जमा झाली, आइंदे त्यांचा इरादा व तर्दुद काय आहे, हे अखबारेवरून आंसाहेबांस रोजबरोज मालूम होतच असेल. त्या बमोजीब दोस्तदारांसही मुतवातेर कलमी करीत असावें. मुखालिफांवर आंमेहेरबांची तदबीर दीनबदीन गालब व मजबूत पडावी व हे अखबार पैहोमें इकडे येत असावी, या गोष्टीची दरखास्त बहुत आहे. इकडील सर्व तयारी जाली आहे. बाद दसरा सरदार व फौजा मुखालिफावर नमूद होतील. कर्नेल गाडर मुंबईस आले त्याचीही तयारी. येविशींचे मरातिब औतजात दोस्तां नूर महंमदखां व नरसिंगराव लिहितील त्यावरून वाजेह होईल. म्हणोन हैदरअल्लीखा बहादूर यांस नानांचे नांवें हिंदवी पत्र.

आहे बाददसरा मुकाबिल्यास आल्यास होईल तें जहुरांत येईल.

[४८५] श्री.

उभयतांचे नांवें हैदरखानास छ १० सन.

आंअमारत, पन्हानीं मेहेबतनामा अंबरीशमामा इबलाग केला तो बेरव-क्त पोंचला व सदाकतअतवार नरसिंगराव तमाजी मोहिबांकडून पारचे घेऊन आले ते पोंहचून मोमिइले यांणीं कितेक वजे दोस्तीचे इरादे जाहिर केले ते मालूम होऊन बहुत खुशवख्ती जाहाली. साहेब मेहरबान दोस्तां लक्ष्मणराव रास्ते हुजूर येऊन यांणीं व नरसिंगराव मोमिइले यांणीं मोहिबा-कडील कितेक मुकदमे ईजहार केले ते अयां जाले. लेकिन आं अमारत-पन्हाची व खुदावंद न्यामत पंडित प्रधान साहेबांची दोस्ती मुस्तकीम होऊन दीनबदीन जादा चालोन दोस्तीची तरक्की व्हावी हे तर्फेनें बजा आहे. बील-

---

४६. मुखालिफ=दुष्मन, शत्रु.
४७. आइंदे=पुढें.
४८. मुतवातिर=एकसारखें, वरचेवर.
४९. तदबीर=युक्ति.
५०. गालब=जिंकणारी.
५१. मजबूद=दृढ.
५२. पैहाम=पैदरपै=वरचेवर.
५३. दरखास्त=जरूरी, अवश्यकता.
५४. बाद-दसरा=दसऱ्यानंतर.
५५. जहुरांत येईल=दिसण्यांत येईल, दृष्टीस पडेल.
५६. महबत-नामा=मैत्री-पत्र.
५७. अबरी-शमामा=अंबरासारखा सुवासिक.
५८. इबलाग करणें=रवाना करणें.
५९. बरवक्त=वेळीं, योग्य काळीं.
६०. सदाकत-अतवार = सत्य-गुण-विशिष्ट.
६१. मोहिब=मित्र, दोस्त.
६२. पारचे=पत्र.
६३. मोमिइले=मशारनिल्हे, वर लिहिलेले.
६४. वजे=रीति, मार्ग.
६५. इजहार करणें=स्पष्ट करून सांगणें, जाहिर करणें.
६६. अयान्=ज्ञात, कळलेले.
६७. तरक्की=सुधारणा.
६८. तर्फैन=दोन्ही पक्षांस.
६९. बज्या=बरोबर, करण्यास योग्य.

फैल लक्ष्मणराव मोमिइले यांस कुल कैफियत जाहीर केली आहे. ते नरसिंगराव तमाजी कलमी करतील ते दर्याफ्त करून मुकदमा अमलांत येणें, हें मसलतीचे जागां नेक आहे. हमेशा किताबत पाठवून दीलैंताजगी करणें दोस्तीचे जागां लाजम असे.

[४८६] श्रीगजानन प्रसन्न.

छ २१ जमादिलावल.

यादी सरच्यार्लिस वार मालीट इंग्रज वकील कलकत्तेकर यांजकडील उंट जरूर पंचवीस सुरत प्रांत गुजराथ येथून पुणियासि येत आहेत. यांसि जकातीचा उपसर्ग न लागतां पुणियासि येऊं देणें म्हणोन रहदारीचे सुरुसन खमस तिसेन.

सदर्हूप्रमाणें रहदारीचे दस्तक देवावे. देणें. छ २२ जमादिलोवल सन खमस तिसैन मार्गशीर्ष.

[४८७] श्री.

छ २५ मोहरम सन इहिदेसमानीन पौषमास.

आं साहेबीं खत फरहत नमत इबलाग केलें ते बैंसातनेक पोंहचून शादमानी जाली. इंग्रजाची फौज गारत जाली. हे खबर पोंहचतांच जनराल कूट भारी जमावानशीं चेनैंपट्टणास आला. इकडील बंदरावर मुखत्यार व जंगी सामानाची तयारी करीत आहे. इंग्रजांनीं नागपूरचे भोंसले यांसि मैंकफी जावसाल बोलोन सलुख करून घेतला. मोंगलाकडे तो मातबर फिरंगी जाऊन दारमदार जालाच आहे. कूट मजकूर चेनापट्टणास आल्यावर मुंबईकर व गाडर यांस कोणेही वैंजेनें श्रीमंतांशीं सलूख करून तिकडील सरंजाम इकडे घेऊन येणें ऐशीं खतें लेहून जाहाज रवाना केलें म्हणोन चेनापट्टणची बातमी आली. जनराल मजकूर चहूंकडील जमियेत जमा करून मोकाबिल्यास निघणार, खुदाचे फजलेकडून त्यांची तंबी होईल ते जहुरांत येईल. इंग्रज मैंकरी कौंबूतलब त्यांचे चालीस वाकफ असां. येथून ल्याहावें ऐसें नाहीं. कर्नाटकगड वगैरे कितेक गड किल्ले व महमद अल्लीखांचा भाऊ अबदुल वहाबखां दैंस्तगीर जाले. अमदाबाद वगैरे मुलूख सोडून देऊन दरोबस्त इंग्रजी जमाव घेऊन जलद

---

७०. दर्याफ्त=चौकशी.

७१. दिल ताजगी=अंतःकरणाचा ताजेपणा, संतोष.

७२. बसाअत-नेक=सु-समयीं.

७३. चेनापट्टन=मद्रास.

७४. मखफी=गुप्त.

७५. वजा=रीत, मार्ग.

७६. मकरी—विश्वासघातकी.

७७. काबूतलब=संधि सोधणारे.

७८. दस्तगीर=हस्तगत.

येणें या मैंजमूचें खत व दुसरें जाहाज गाडराकडे कूट मजकूर यांणीं रवाना केलें. लढाईचा आँजम् मुकरर केला आहे. तिकडे खाली मैदान रहात आहे. सबब सुरत वगैरे मकाणें व बंगाल्याकडे भारी पायबंद बसे ऐसें करावें. कृष्णराव नारायण याजबराबर दोन हजार स्वार देऊन इकडे पाठवावे. बाकी मरातब नूर महमदखान व नरसिंगराव सांगितल्यावरून मालुम होईल. ह्मणोन कलमी केलें. चुनाचे, जनराल कूट इकडील बंदरावर मुख्त्यार, तो जमाव सुद्धां चेनापट्टणास आला, व चार्लस ईंस्मत जनराल ही नवा जाला, हे अखबर सरकारांत आली होती. त्यावर हरदो मशारनिले यांचीं पत्रे सरकारांत आलीं कीं, आम्ही चेनापट्टणास आलों. आपली दोस्ती चाहातों. त्यास कोण्याही बंदरास जनराल नवा येतो तो अव्वल सरकारांत खत पाठवीत असतो व कोणाचेंही खत सरकारांत आलें तरी त्याचा जवाब द्यावा हा कदीमापासोन शिरस्ता, सबब त्याचे खताचा जाब दिल्हा. त्यांत मजमू, नेकी दोस्तींत खैलश कोणीकडून हें जाहीर आहे. याची इतल्ला पेशजी आंमेहरबानांस निंगीरष केलाच आहे. भोंसले स्वराज्याचे सिकैंमांत तेव्हां मकैफी सलुख करून घेतील हें कयासांत गुजरत नाहीं. थोडेच आरशांत बंगाला गारत केल्याच्या खबरा आपल्यास पोंहचतील, ऐसें हमेश भोंसले सरकारांत लिहितात. इकडूनही हे शैंकल जलद नमुदास यावी म्हणोन पत्रें जातात. इंग्रजाचे तबीचा नक्षा नवाब निजामअल्लीखां बहादूर यांचे सल्लाहानें ठरला. सालगुदस्तां अदवनीच्या मंझेलींमुळें नमूद न जालें. मंझेला फैसल जाला तों बरसात सुरू जाली. बादबरसात आजम् करतील ऐसें होतें. बरसात गुजरली, तांहाल निघणें होत नाहीं, व मिस्तर हालन यास लावून ठेविलें सबब सरकारांतून त्यास लिहिण्यांत येतच आहे. हल्लीं आपलें खत पोंहचल्यावरही निकडीनें नवाब मवसुफ यांस लिहिलें आहे, व कोण्ही मातबरही त्यांची मिज़ाज दर्यीफ्त करण्यास रवाना करण्यांत येईल. जनराल कूट याणें अलबता मंबईकर व गाडर यांजकडे जाहाजें पाठविलीं असतील. इंग्रज मकरफरेब बहुत जाणतात. हरएक जागा इत्यफाकांत जूदाई आणोन आपली गुरबैत व

---

७९. मजमून्=मजकूर.

८०. आजम् आज्म=इरादा, हेतु.

८१. चारलिस-इसामित=चार्लस स्मिथ Charles Smith.

८२. खलश=अडथळा, विरुद्धता.

८३. निगारष् करणें=लिहिणें.

८४. शिकंमांत-पोटांत.

८५. मखफी=गुप्त.

८६. शकल=पैलू, तोंड; विचार.

८७. मंझेला=तंटा, भांडण.

८८. मिज्राज् दर्याफ्ती=(मर्जीची चौकशी) मानस कसा आहे तो पहाणें.

८९. गुरबत=गरीबी, दैन्य.

रास्ती दाखवून खुष्कीचे दौलतींत दखल करीत चालिले. याच चालीनें तरफैन दिलांत शुब: आणतील, याचे बयान मुफसल पैहाम आंसाहेबांस कलमी करण्यांत आले व आंमेहरबांही त्याचे रवय्यास खूब वाकीफ. खुलस दुनयाईंत नितक्या तमा व तवक्याच्या शकला आहेत त्या इकडे व तिकडे बहुताद हल्लीं व आईंदे दाखवितील. हर तदबिरें निफाक पाडावयास कसूर करणार नाहींत. लेकीन सरकारांत जे गोष्ट करारमदारांत आली तेच पक्की व मंजूर आहे. दुसरी शक्कल दिलांत यावयाची नाहीं. येविशींची खातरजमा साबीकें जाली त्या बमोजीब असावी. दुनयाईंत व दौलतीचे अलमांत कौलकरार अहाद-पैमान हे उमदी चीज आहे. याची हिफाजत केलियांतच दौलतीची सरसबाजी आहे. जेथें वचनांत तफावत तेथें दौलतीची कायमी कशी राहील ! खुदायतआला पैहाम निगा करीत असतो. जेथें सखुनाची पास तेथेंच फजल इलाही, ऐसें समजावें. तरफैनच्या इत्यफाकांत कोणाचें कांहीं चालणार नाहीं व नफेही यांतच आहेत. हें दूरंदेशीनें समजोन इकडील करार बमोजीब कायमी आहे. आंमेहरबांचीही असावी, कोणेही बाबें दिलांत शुब: येऊंच नये. करनल गाडर वसईकडे आला. त्यास किल्याची मजबुती पक्की व सरंजाम पोक्त, फौजा उपराळ्यास जाऊन पोंहोचल्याच होत्या. तशांत मारगिरी व लढाई सुरू होतां किल्लेदार याणें हरामखोरी करून मकाण त्यांचे हवालीं केलें. आपण निघोन जात असतां सरकारची दौड जाऊन दस्तगीर करून आणिला. हरामखोरास फैलाबमोजीब सज़ा होईल. लेकीन मकाण मुखालिफाचे कबजांत तूर्त गेलें. इनशाआलाहोताला तरफैंच्या एक दिलींत मुखालिफाची शिकस्त होऊन सर्व खातरखां होईल. मुजाका नाहीं. इंग्रजाकडील केसो कृष्ण दातार कांहीं पलटणें व तोफा व स्वार जमाव सुद्धां खानदेशांत हंगामा करीत होता त्यांचे तंबीवर गणेशपंत बफौज होते. दरींविला रावमेहरबान तुकोजीराव होळकर मैजमीयेत त्या जिल्ह्यांत आले. त्याजकडील कांहीं फौज व गणेशपंत बेहरे एक होऊन त्यांशीं लढाई केली. तीन प्रहर पावेतों

---

९०. दखल करणें=हात घालणें.
९१. खुलस=सारांश.
९२. बहुताद=पुन: पुन:
९३. निफाक=शत्रुत्व.
९४. साबिक=पूर्वी.
९५. अहाद पैमान=वचन, करार.
९६. हिफाजत=संरक्षण.
९७. सरसबाजी समृद्धि.
९८. खुदायत आला=सर्वशक्तिमान् ईश्वर.
९९. निगाह करणें=पाहणें.
१००. सखुनाची पास = (शब्दाचा+मान) वचनाप्रमाणें चालणें.
२. फैला=कृत्य, कर्म.
३. खातरखा=आपल्या इच्छेप्रमाणें.
४. मुजाका=हरकत, इजा.
५. मै-जमियत=जमियतीसुद्धां.

लढाई जमली. अखेरीस सरकारचे फौजांनीं चालून घेऊन पलटणें गारत केलीं तोफा व हत्ती घोडे व बंदुका वगैरे कुल जिन्नस लुटीस आला. चंद्रराव पंवार सरदार त्यांकडील ठार पडला. जातीनिशीं केसोपंत पहाडांत पळून गेला. आइंदे गणेशपंत व होळकरांकडील कांहीं फौज पेंढार कुल सुरतेकडे ताख्त-ताराजी करण्यास रवाना करविलें. होळकर मैफौज हुजूर आणविले. जलद-च येतील. मेहरबान हरीपंत हुजुरात वगैरे फौज सुद्धां कोंकणांत गाडराचे मुकाबिल्यावर आहेत. जागा अडचणीची सबब मैदानांत काढून लढाई घ्यावी या तदबिरेंत आहेत. कोंकण व सुरतेकडे पायबंद असतां गाडर हे मसलत सोडून निघूं पावणार नाहींत. जनराल कूट जमाव करितो, मुकाबिल्यास आ-ल्यावर मैदानांत आंसाहेबांपुढें ठरणार नाहीं. बफजलइलाही नतीजाच पोंहो-चेल. मेहरबान कृष्णराव नारायण यांची रवानगी आंसाहेबाकडे केली. फौज रवाना करण्याची तयारी होत आहे. अनकरीब रवाना होईल. येविशींचे मरा-तब ऐतजात दोस्तां नूर महमदखान व नरसिंगराव कलमी करतील त्यावरून जाहीर होईल. म्हणोन हैदर अल्लीखां बहादूर यांस पत्रें हिंदवी.

[४८८] श्री.

राजश्री कावेरी राजे संस्थान वो म रा ज पा ळे गोसावी यांसि—

छ अखंडित लक्ष्मी आलंकृत राजमान्य—स्नेहांकित बाजीराव रघुनाथ प्रधान आशीर्वाद उपरी येथील कुशळ जाणोन स्वकीय कुशळ लिहीत जाणें. विशेष. चिरंजीव राजश्री चिमाजीआपा यांचे लग्नाचा निश्चय जेष्ठ वद्य नवमीस केला आहे. तरि तुम्ही लग्नसमारंभास निघून येणें. जाणिजे छ १४ जिल्हेज सुरूसन समान तिसैन मया व अल्लफ. बहुत काय लिहिणें. [लेखन सीमा.]

[४८९] श्री.

आं अमारतपन्हानीं कितावत ईरसाल केली ते उसुल होऊन मजमून मा-लूम जहाला. ऐशास बंदेगानअल्ली राऊ साहेब पंडित प्रधान साहेबांचे दौल-तींतील कितेक खिसा लिहिला तरि जागा जागा हरएक बखेडे जालियास सहजांत बंदोबस्त होऊन येतात. सरकार तर्फेचे सरदारांहीं हिंदुस्थान प्रांतीं तमाम बंदोबस्त अंमल बसवून पादशाहातीचे बंदोबस्त करीत आले. बिल-फैले इंग्रज वगैरे उमेद धरून येतात त्यांचाही बंदोबस्त सरकारचे सरदार आहेत तेच करतील. अंमा बंदेगान अल्लीच्या दौलतींतील खिसे मोहिबी

---

६. नतिजाच पोंहचेल=फळच भोगील.
७. इरसाल करणें—पाठविणें.
८. उसुल=पावणें, घेणें.
९. बिल-फैल—सांप्रत.
१०. अंमा=परंतु.

इशारे बकरार बयादवार कलमीकारितां हे दांना दूरंदेश असतील त्यास लाजम नसे. लेकिन इंग्रजाकडील पलटणें व कौसलदार येतील त्यांस पोहोंचवून द्यावे लागेल म्हणोन इशारा केला. त्यास जे सरकारचे फितुरी ते तुमचे फितुरी असतां त्याची सरबरा होते. इहताजुबजमाजे होठेवर आहे त्याचा फायदा जहाला तो अलम-रोषन् आहे. ज्यानब या प्रांतीं येऊन मोहिबाचे मुलखास उपसर्ग अद्याप न केला. हल्लीं कौंसलदार तुम्हीं पोहोंचून देणार तुमचे मुलखाची तालुक्याची खराबी होईल कीं आबादी राहील हे दिलांत दूरंदेशीनें जाणावें.

[४९०]   श्री.

याद इंग्रजाचे ता॥ गडकिल्लेस ठाणा घातल्याचीं तपशील.

१ चंगमचा किल्ला.	१ पोळूरचा किल्ला.	१ त्रिणामलचा किल्ला.
१ सुलभगड.	१ तिमरायगड.	१ रावतनलूरगड.
१ धोबीगड.	१ चेतपटचा किल्ला.	१ आरणीचा किल्ला.
३	३	३

[४९१]   श्रीगजानन.

श्रीमंत कैलासवासी भाऊसाहेब मांडवगणाहून निघोन पाडळीच्या मुक्कामास स्वारी आली. तेथून मांझे नांवें आज्ञापत्र व दोन जासूदजोडया करवीराकडील दीनचर्येची बातमी समजण्याकरितां पाठविले. तेथपासून बातमी दीनचर्येची ज्या ज्या कारणाची पाहिजे ती ती बातमी स्वारी सुरापूर व येलबुर्गे वगैरे प्रांत फिरून भाद्रपदमासीं एक वर्षांनीं पट्टणदुडावर फौजसुद्धां मुक्काम झाला. तेथपर्यंत बातमी पोंचविली. कैलासवासी बाळासाहेब यांनीं पांच चार वेळां मिरजेहून लिहून पाठविलें कीं, नारो हरी यांजकडून बातमी करवीर प्रकरणीं जशी पाहिजे तशी आली. मलाही मिरजेहून श्री० कैलासवासी बाळासाहेब यांची आज्ञा बातमी लिहिणेंविशीं जाहलीच होती. परंतु करवीरकरांचा व कैलासवासी भाऊसाहेब यांचा पहिलेपणापासून वैरत्वाचा प्रकार फार वाढलेला, याजमुळें तिकडे बातमी लिहिण्याचा मोठाच अंदेशा. तिकडे बातमी लिहिलीं असें समजल्यावर पारिपत्यास उशीर नाहीं. पेशजीं कैलासवासी भाऊसाहेब मांडवगणास राहिले, हें करवीरकरांनीं मनांत आणून आगळीक केली. भूधरगडचा किल्ला फितूर करून घेतला. करवीरकर महाराज यांची स्वारी तासगांवास

११. दाना=शहाणे.

१२. अलम्-रोषन्=दुनयेस श्रुत.

१३. हीं पत्रें म्ह० पत्र अंक ४५१ पासून तों अंक ४९० पर्यंत रा० रा० जीवनराव चिटणीस पुणेंकर यांजकडून मिळालीं.

१. भाऊ साहेब=परशरामभाऊ पटवर्धन.

२. नारो हरी करंदीकर—परशरामभाऊंचा करवीर येथील बातमीदार कारकून.

येऊन वाड्याचा वगैरे फारच नाश केला. याजमुळेंच मोठा बद्ध कटाक्ष पडला. मी हें कांहीं मनांत न आणितां उमेदवारीच्या भावें *कैलासवासीची फत्ते जाहल्यास माझे सेवेची बूज होईल, यास्तव लिहीतच गेलों. करवीर [कर] फौजसुद्धां वेदगंगा, दूधगंगा या नद्या उतरून हमीदवाड्यावर मुक्काम आला. उभयतांचे सैन्यास चार कोसांची तफावत राहिली. दरम्यान नदी नाहीं. कैलासवासीच्या फौजेंत खर्चाचा गवगवा पडून पांढरे मंडळी शिलेदार कांहीं फितूर होता. हें वर्तमान वरचेवर दररोज लिहीतच गेलों. करवीरकरांनीं छापा घालावा ही मसलत करून दोन वेळां उद्योग केला. एक दिवस निघाले तों कांहीं अपशकुन जहाला, यामुळें राहिले. दुसरे दिवशीं आणखी उद्योग करून निघाले, तों पर्जन्य आला. असे दोन वेळां दोन प्रकार झाले. मग छाप्याची मसलत राहिली. नंतर भाद्रपद वद्य ३ शके १७२१ इंदुवारीं अस्तमानीं भोजन करून महाराज कचेरीचे डेऱ्यांत येऊन बसले. तमाम मानकरी व शिलेदार व ¹रत्नाकरपंत वगैरे यांस बोलावून लढाईची मसलत उदईक मंगळवारीं चालून जावें. तिकडील फौज आल्यास लढाई द्यावी. न आल्यास गोटावर चालोन घ्यावें. असें सर्वांचे विचारें ठरून लष्करांत ताकीद झाली कीं, प्रातःकाळीं सूर्योदयास भोजन करून लढाईच्या तयारीनें निशाणाबरोबर चालतें व्हावें. याप्रमाणें बेत झाल्यावर कचेरी बर्खास्त झाली. इतकें होईजे पर्यंत मी त्यांचे डेऱ्यांतच होतों. नंतर आपले राहुटीस येऊन जाहला मजकूर कैलासवासीकडे लिहून पाठविला. पेशजीं छाप्याचा मजकूर दोन वेळां लिहिला होता तसें झालें नाहीं. बेफाम राहूं नये, सावधगिरी पक्की असावी. करवीरकर प्रातःकाळीं भोजन करून फौजेची तयारी करून निघाले. मी आपले राहुटीस भोजन करून निघालों. स्वारी प्रातःकाळच्या तास दिवसास चालती जाहली. मी स्वारीबरोबरच निघालों. आणखी प्रातःकाळीं निघाल्याचें वर्तमान लिहून पाठविलें. ती चिट्टी प्रहर दिवसास जाऊन पोंचली, तोंपर्यंत तिकडील फौजेंत कांहीं तयारीची हालचाल नव्हती. तोफखान्याचे बैल चरावयास गेले होते. व शिलेदार लोकांचें धरणें बसलें होतें. बातमीची चिट्ठी पोंचल्यावर तोफाचे बैल आणविले व शिलेदारांस कांहीं खर्चांस दिलें व कांहीं देतों म्हणून उठविले. मग तयारीची गडबड जाहली. करवीरकरांची स्वारी फौजेसुद्धां दोन प्रहरचे सुमारें निपाणी नजीक गेले. तेथें चार घटका दम खाऊन चालते झाले. निपाणीच्या पुढें पाव कोस जाऊन

---

* म्हणजे परशरामभाऊची.

१. रत्नाकरपंत हा कोल्हापूर संस्थानांत मोठा कर्ता कारभारी होऊन गेला.

उभे राहिले. कैलासवासीच्या लष्करांत तयारी होऊन कैलासवासी आपासाहेब व दाजीसाहेब उभयतां दोन टोळ्यांनिशीं दोहींकडे चालते झाले. पुढें एक ओढा होता त्यांत कांहीं गाडद व पायदळ घालून * * * तोफांची मारगिरी चाललीच होती. करवीरकराकडील पायदळानें नेट करून ओढ्यांतील पायदळावर चालून घेतलें परस्पर गोळागोळी होऊन तिकडील पायदळाचा मोड जहाला. सुमारें शंभर माणूस जायां जखमी झालें. व पंचवीस तीस सुमारें ठार झालें. बाकी सर्व पळून गेले. करवीरकराच्या पायदळानें तोफांशीं गांठ घातली. तोफा पाडाव जाहल्या. आपासाहेबांच्या मोकाबल्यावर रत्नाकरआपा राजाज्ञा व हैबतराव गाइकवाड वगैरे शिलेदार होते. आपासाहेब फौजसुद्धां पुढें चालून आले. करवीरकरांची फौज पुढें जाहली. लढाईचें तोंड लागलें. करवीरकरांकडील धुळोजी पांढरे हे शंभर दीडशें घोड्यांचे सरदार होते, ते ठार जहाले. व रायाजी जाधव पागेकडील सरदार हे घोड्याखालीं आले. तेथें पाव घटका झटपट चांगलीच जहाली. ते समयीं करवीरकरांच्या फौजेंत थोडीशी गलबल होऊन निशाणाचा हत्ती माघारा फिरला. हें वर्तमान महाराज पाठीमागें जवळच होते त्यांजवळ सुमारें तीनशें लोक चांगले होते त्यांनीं पुढें गलबल जाहली हें पाहून, नेट करून पुढें आले. नंतर फिरून सांवर बसला. लढाई होतच होती. इतक्यांत आपासाहेब यांच्या डाव्या हातास दंडाजवळ गोळी लागली. त्यामुळें कांहींसे घायाळ झाले. परंतु शूरत्वाचे अभिमानानें दम धरून पुढें चाल न करितां जाग्यावर उभे राहिले. यामुळें दाजीसाहेब यांचा व महाराज यांजकडील फौजेचा लढाईचा समय आला. इतक्यांत दाजीसाहेब यांजकडील फौज उधळली. त्या फौजेंत कांहीं फितूर होते त्याजमुळें असें झालें. नंतर रत्नाकरपंत आपा व हैबतराव गाइकवाड यांनीं त्या उधळलेल्या फौजेचा पाठलाग केला नाहीं. इकडे लढाईस सुरुवात होत होती. तेव्हां महाराज यांजकडील दोन्ही टोळ्या एकत्र होऊन आपासाहेब यांजवर येण्याचा रोख धरिला. हें आपासाहेब यांनीं पाहून कांहीं माघारे हटले. परंतु दोन चार वेळां माघारे उलटोन पाठीवरील फौज योपून राहून थोडे थोडे हटत माघारे सरले. ते जवळच अमलझरी म्हणून लहानसें खेडें होतें त्याचे आसन्यास जाऊन उभे राहिले. करवीरकरांची फौज पाठीवर होती ती गांवानजीक उभी राहिली. उभयतां फौजांस गांव दरम्यान जाहला. मग कोणीं कोणावर चालून घेतलें नाहीं. जाग्यावर उभे होते. नंतर रत्नाकरपंत यांचा रोख इकडे येण्याचा होता तो त्यांनीं सोडून भाऊसाहेबांचे गोटाकडे जाण्याचा रोख धरिला. सायंकाळचा दिवस तीन चार घटका

होता. राजमंडलकराची फौज गोटाकडे गेली. दाजीसाहेब फौजेसुद्धां निघाले. ते गोटाकडे न जातां परभारेंच निघोन गेले. आपासाहेब यांच्या चित्तांत मागें बुणग्यांत भाऊसाहेब होते ते निघून गेलेच असतील, हें मनांत आणून अमलझरीवरून तेही परभारे निघोन फौजे सुद्धां चालते जहाले. राजमंडळकराचे फौजेनें पाठलाग केला नाहीं. लढाई बिघडली. भाऊसाहेब मागें बुणग्यांत होते. राजमंडळकराची फौज गोटाकडे आली हें पाहून जवळची मंडळी भाऊबंद व शिलेदार नागो शामजी वगैरे लोक निघाले. जाग्यावर हत्ती एक व दोन तोफा व निशाण होतें. शागीर्दपेशा सुद्धां निघाले. ते समयीं भाऊसाहेब यांस घेऊन जाते तर निभावयाजोगा समय होता. परंतु कोणास धीर धरणें जहालें नाहीं. आपापले जीव घेऊन निघोन गेले. जवळ कोणी एक दमाचा मनुष्य राहिला नाहीं. इतक्यांत राजमंडळचे फौजेनें वेढा घालून गोटांत शिरले. भाऊसाहेब खाशा घोड्यावर बसले होते. तसेच एकाएकीं निघोन चालले. गोटांत राजमंडळकराची फौज शिरली. इतक्यांत हैबतराव गाइकवाड हे गोटाकडे जात होते त्यांनीं भाऊसाहेब ओळखिले नाहीं; परंतु सुभानराव बागुल म्हणून शिलेदार येलगुरकर हे पेशजीं कैलासवासीपाशीं कांहीं दिवस चाकरीस होते ते पुढें इकडून चाकरी सोडून राजमंडळींत गाइकवाडाचे पथकांत चाकरीस राहिले, त्यांनीं ओळखिलें आणि गाइकवाड यांस सांगितलें. नंतर त्यांजकडील लोक जाऊन गांठ घातली. मानेवर वार टाकिला. त्या जखमेनें घायाळ होऊन हातांत पट्टा होता त्या पट्टयानें पांच चार असामीवर वार करून जखमी केले. इतक्यांत दहावीस असामींनीं गांठून आणखी वार कानानजीक दोहों बाजूस दोन हलके केले. तेणें करून फारच घायाळ होऊन घोड्याखालीं आले. हें तिकडील स्वारांनीं पाहून जवळ येऊन पाहिलें तों निर्जीव होऊन पडले. जीव होता न होता ही भ्रांत. तेव्हां गाइकवाड यांनीं पडदळें[1] व हातांतील पट्टा कैलासवासींचा घेऊन आपले जवळ ठेविला आणि आपले बारगिराचे घोड्यावर पुढें देऊन महाराजांकडे पाठवून दिले. हैबतराव आपण गोटाकडे लुटीस गेले. नंतर मागून सरजेराव घाडगे आले. त्यांची व बारगिरांची गांठ पडली. बारगिरांस बोलले कीं, महाराजांनीं भाऊसाहेबांस आणावयास मला पाठविलें. असें सांगून बारगीर याचे घोड्यावरून आपले घोड्यावर घेऊन महाराजांकडे आले. बारगीर माघारा गेला. महाराज उभे होते तेथें पुढें येऊन घाडगे उभे राहिले. कैलासवासी यांस महाराजांनीं पाहिलें. आपण पाडाव करून आणिले म्हणून सांगितलें. श्रीमंतांचे

---

१. " कटिचर्म तु पडदळें " राजव्यवहार कोश.

पदरचे मोठे सरदार पाडाव जाहले. जीव होता किंवा नाहीं हा चित्तांत अंदेशा न आणितां वैरत्वाचा भाव चित्तांत आणून, त्यांत तर मोठीच फत्ते जाहली तो हर्ष मोठा, देहभान राहिलें नाहीं. सरजेराव घाडगे यांस आज्ञा झाली कीं, मूर्दा घोड्यावरून खालीं ढकलून देणें. त्यांनीं आज्ञेप्रमाणें केलें. जवळ खासबारदार होते, त्यांस आज्ञा झाली कीं, मारून टाकणें. त्याजवरून खासबारदार यांनीं जवळ जाऊन पाहिलें तों जीव नाहीं. मग त्यांनीं वार टाकिला नाहीं. करवीरकरांनीं केवळ वेडेपणाच केला. इतक्यांत सायंकाळचा अर्ध घटका दिवस राहिला. मीं तेथें जवळच होतों. महाराज प्रेत सोडून पुढें पाव कोश जाऊन बैठक केली. तोफांचे बार करविले, साखरा वांटल्या. खुशाली जाहली. मी प्रेता जवळ दोन प्यादे बसवून त्या जवळच होतों. करवीरास व पन्हाळ्यास वगैरे किल्लोकिल्लीं व वकिलांस तमाम पत्रें फत्ते झाल्याचीं रवाना झालीं. घाडगे यांनीं बक्षिसीची आढ घालून भूधरगडच्या किल्याची सनद घेतली. त्याच बैठकेस दोन चार घटकांनीं हैबतराव गाइकवाड लुटीस गेलेले माघारे आले. महाराजांची भेट घेऊन जाला मजकूर कळविला. त्यावेळेस घाडगे समक्ष होते त्याच बैठकेस लबाड झाले. भूधरगडच्या किल्याची सनद घेतली होती ती माघारी घेतली. इतकें होईजेपर्यंत मध्यरात्र झाली. थोडीशी मर्जी स्थिर जाहली. नंतर दहनाचा विचार भाऊराव जोशी यांस सांगितला. त्यांनीं आज्ञा घेऊन सांगतों, म्हणून सांगितलें. त्यांची वाट दोन तीन घटका पाहिली. त्यांनीं विचारिलें नाहीं. नंतर सरजेराव घाडगे यांस सांगितलें. त्यांनींही विचारलें नाहीं. मग प्रीतिराव चव्हाण व बचाजीपंत देऊळकर उभयतां त्या मंडळींतून उठोन बाहेर आले. त्यांची गांठ घेतली आणि त्यांस कांहीं दरबार खर्च कबूल करून मजकूर सांगितला. त्यांनीं विनंती करून आज्ञा घेऊन देतों म्हणून महाराजांकडे गेले. विनंती केली. त्याजवर महाराजांचें त्या मंडळीचें खलबत दोन घटका जहालें. परवानगी द्यावी न द्यावी हेंच मनांत. परंतु चव्हाण यांचा नेट चांगला पडला. नंतर त्यांनीं मला सुचविलें. मग मी पुढें जाऊन महाराजांस विनंती केली कीं, सरकारचा मनोदय पूर्ण झाला. यश आलें. कैलासवासीचें प्रेत आपणाकडे पाडाव आलें त्यास आग्निसंस्कार जाहला पाहिजे. हें महाराजांचे लौकिकाला चांगलें. मी मिरजकर बाळासाहेब यांजकडून आपणा जवळ आहें. त्यास मला भूषण व यश हें सर्वपरी चांगलें. तेव्हां महाराज चव्हाण यांस बोलले कीं, नारोपंत काय म्हणतात? ते समयीं चव्हाण यांनीं उत्तर केलें कीं, त्यांजकडे सेवकपणा त्यांनीं विनंती करावी, महाराजांनीं आज्ञा द्यावी, हें उत्तम

आहे. त्याजवर दहन करावें म्हनोन आज्ञा झाली. जोशीराव जवळच होते त्यांस महाराजांनीं सांगितलें कीं, नारोपंत यांजकडे काय साहित्य लागेल तें देणें. त्यांनीं आज्ञा म्हणोन त्याजवर ते निघून हमीदवाड्यास आपले गोटास बुणग्यांत निघोन गेले. फिरोन त्यांची माझी गांठ पडली नाहीं. व मलाही त्याचे साहित्याचें कारण नाहीं. इतकें होईजेपर्यंत अडीच प्रहर रात्र जाहली. नंतर प्रेता जवळ आलों. कोरी पासोडी घोडीवर घडीस होती ती काढून त्यांत प्रेत घालून घोडीवर पुढें घेऊन निघालों. डोंगर कटारीची वाट खचरट त्यांत थोडा थोडा पाऊस पडत होता. तसेच हलके हलके पहांटेच्या तीन घटका रात्रीस हमीदवाड्यावर लष्करच्या मुक्कामास चार प्रहर दिवस चार प्रहर रात्र आठ प्रहारांचा ताप बसला. चार पांच कोश आलों. बचाजीपंत देऊळकर महाराजांकडील मुतसद्दी यांनीं कारकून व प्यादे गांवांत जळणाचे शोधास पाठविले. त्यांनीं घरांत शिरून जळण जेथें सांपडलें तेथें काढिलें. साऱ्या गांवांत दोन मोटा गोवऱ्या सांपडल्या. लांकूड तों अगदींच नाहीं. गांव लहान, त्यांत लष्करचा मुक्काम पंधरा वीस रोज होता. जळण अगदीं राहिलें नाहीं. इतक्यांत सूर्योदय जाला. महाराज त्या दिवशीं गोटास आले नाहींत. बुणग्यांस कूच करून येण्याची आज्ञा झाली. त्याप्रमाणें कूच जहालें. रत्नाकरपंत यांचे गोटांत लांकडें तीस चाळीस भारे होतीं. तीं जाग्यावरच राहिलीं. तेथें गांवचे लोक लांकडें नेतील म्हणून चार प्यादे बसविले. आणि बचाजीपंत देऊळकर यांस सांगून यशवंतराव घाडगे यांचे पागेचे पंधरा असामी मोतदार आणून सारीं लांकडें गांवानजीक तळें आहे तेथें नेलीं. दहनाची जागा तळ्यावरच नेमिली. गांवांतून जोशी पांच सात असामी वगैरे भिक्षुक होते त्यांस बलावून आणून कांहीं तुळशी काष्टें मिळविलीं. व गोमुत्र आणविलें. शेला दहा रुपयांचा व चंदन दोन धडे व सुवर्ण दोन मासे तुकडे नऊ व तेल व कापूर वगैरे लष्करांतच जिन्नस घेतला. ब्राह्मण गांवचे जोशी चार असामी आणून प्रेत तळ्यावर दहनाचे जागीं नेलें. मंत्राग्नीचा विचार व्हावा हा हेतु होता. परंतु समयास ब्राम्हण चांगला मिळाला नाहीं. गांवचे जोशी होते ते केवळ ढ. मग तसेंच भडाग्नि देऊन दहन केलें. त्या दिवशीं हमीदवाड्यास मुक्काम केला. दुसरे दिवशीं प्रातःकाळीं गांवचे जोशी व मी स्नानें करून अस्थि काढिल्या व रक्षा एक बैलभर झाली ती कृष्णेंत नेऊन टाकावी म्हणोन उद्योग केला. परंतु मध्यंतरीं वेदगंगा व दूधगंगा या नद्यांस पाणी भर आलें होतें. नांव ठोकैरा तेथें कांहींच नाहीं. मग ती रक्षा तेथें त्या

---

५. बुडकी नांव करून तिला कातड्यानें मढवितात ती.

गंगेंत विसर्जन करोन माघारे हमीदवाड्यास निघोन आलों. नंतर अस्थि मिरजेस रवाना करावयाच्या त्यांस ब्राम्हण मिळेना. तेव्हां श्रीमंत हरबा अण्णा पटवर्धन यांजकडील ब्राह्मण लष्करवाल्यांनीं उंटें, हत्ती देऊन बेगारीस आणिला होता, तो अगदीं लुटलेला, नेसावयास पंचा चार हात मात्र होता. मग त्या ब्राह्मणाचा सरंजाम चर्मी जोडा एक व पासोडी एक व डोईस बांधावयास पंचा एक व दोन रुपये खर्चास देऊन त्याजबरोबर चार असामी प्यादे दिले. आणि रवानगी केली. मार्गाची माहिती नाहीं, तेव्हां टिपण लिहून दिलें. आणि रवानगी केली. कोंगजोळा इचलकरंजी तेथून कुरुंदवाड तेंथून मिरज याप्रमाणें सांगितलें. त्याप्रमाणें अस्थि मिरजेस पोंचल्या. पत्राचें उत्तर कैलासवासी बाळासाहेब यांनीं मला लिहिलें होतें कीं, दहनास वगैरे खर्च काय जाहला असेल त्याची याद पाठवून देणें. ऐवज पाठवून देऊं. याप्रमाणें लिहिलें. परंतु मी याद पाठविली नाहीं. कारण कैलासवासी भाऊसाहेब यांचे चौघे पुत्र शिवाय भाई मंडळी बहुत आप्त पदरची मंडळी थोर थोर वगैरे कित्येक लहान मोठे इतके असोन अंतकाळच्या समयास जवळ कोणीच नाहीं. नारो हरी करंदीकर याचा जन्मांतरींचा योग उभा राहिला. अशा पुण्यश्लोकाचे देहास हात लागून अंतकाळची सेवा जी पुत्राचे हातून व्हावयाची ती माझे हातून घडली. अशी सेवा हजारों रुपये खर्च केल्यानें घडावयाची नाहीं ते घडली. मोठाच अलभ्य लाभ झाला. शेवटींचा अंतकाळ समयाचा पुत्र नारो हरी असें विश्वतोमुखीं जाहलें. कैलासवासीचा काळ उत्तम प्रकारचा जाहाला. कसा म्हणाल तर आमरणांत क्षात्रधर्म करून श्रीमंताची पेशवे यांची सेवा चाकरी केली. शूरास जसें मरण धारातीर्थीं यावें तसें आलें. तो प्राणी सूर्यमंडळ भेदून उत्तम लोकांस जातो. त्यास पुनः जन्म नाहीं. श्रीगणपति आराध्य त्याची केवळ निःसीम भक्ति अंगारकी चतुर्थी व्रतदिवस. एक पत्नी व्रत. दिगंत कीर्ति ज्याची. प्रदोष समय, त्या कालीं देह विसर्जन झालें. हमीदवाड्यावरचा साराविधि आटोपून मग करवीरकरांच्या लष्करांत गेलों. याप्रमाणें मजकूर जाहाला. पुढें करवीरास वेढा कैलासवासी आपासाहेब यांनीं दिला व वेढा उठला तो मजकूर अलाहिदा आहे* कळावें.

श्री.

मेस्तक संवत्सर गोंवे व शालिवाहन शक व यवनी फसली दिल्लीचा व सन अर्बी व शिवाजी राजे भोंसले छत्रपती यांचा शक सुरूसन समान अशरीन मयातैन व अलफ.

---

* हें पत्र रा० रा० विष्णू धोंडदेव भागवत वीरमाडकर यांजकडून मिळालें.

[१] अबदुल्लाखान जावलीस शिवाजीराजे यांनीं मारिला.
आज संवत्सर चैत्र शुद्ध १दे मृगापासून मृगापासून जेष्ठ शुद्ध १२ पासून
शार्वरीनाम पासून शाक फसली अर्बी शिवाजीराजे यांचा
३४. १५८२. १०७०. १०६१. ०
सन इहिदे सितेन अल्लफ.

[२] शास्ताखानाचा सुभा येऊन चाकण किल्ला घेतला.
प्लवनाम ३५. १५८३. १०७१. १०६२. ० सन
इसने सितेन अल्लफ.

[३] त्यानंतर भाद्रपदमासीं खानाचा पुत्र शिवाजीराजे यांनीं आंगठा कापून मारिला. व विठ्ठल मोरदेव देशपांडे परगणा पुणें कार्तिक वद्य ४ मेने [ले ?] व सुभा पुरंदर या खालीं आला. त्याचा तळ कोंडितावर आला.
क्रोधीनाम ३८. १५८६. १०७४. १०६५. ०
सन खमस सितेन अल्लफ.

[४] थोरले चिंतामण देव पौष वद्य ४ समाप्त झाले.
कीलकनाम ४२. १५९०. १०७८. १०६९. ०
सन तिसा सितेन अल्लफ.

[५] शिवाजीराजे सिंहासनारूढ जाहले ज्येष्ठ शुद्ध १३ जाहले शक.
आनंदनाम संवत्सरे ४८. १५९६. १०८४. १०७५. १.
खमस सबेन अल्लफ.

[६] शिवाजी राजे शांत चैत्र शुद्ध १५ जाहले. मग संभाजी राजे सिंहासनारूढ झाले. श्रावण शुद्ध १५.
रौद्रनाम ५४. १६०२. १०९०. १०८१. ७.
इहिदे समानीन अल्लफ.

[७] रामदासस्वामीचा अवतार समाप्त जाहला.
दुर्मतिनाम ५५. १६०३. १०९१. १०८२. ८.
इसन्ने समानीन अल्लफ.

[८] शाहूराजे यांचा जन्म.
दुंदुभिनाम ५६. १६०४. १०९२. १०८३. ९.
सल्लास समानीन अल्लफ.

[९] अवरंगजेब पातशहा यांणीं विजापूरची पातशाई घेतली.
रक्ताक्षीनाम ५८. १६०६. १०९४. १०८५. ११.
खमस समानीन अल्लफ.

[१०] भागानगरची पातशाही अवरंगजेब यांणीं घेतली.
क्षयनाम संवत्सर ६०. १६०८. १०९६. १०८७. १३.
सबा समानीन अल्लफ.

[११] संभाजीराजे फाल्गुन वद्य ३० तुळापुरीं अवरंगजेब पातशाहा याचे लष्करांत शांत जाहले.
विभवनाम २. १६१०. १०९८. १०८९. १५.
तिसा समानीन अल्लफ.

[१२] राजाराम राज्यारूढ झाले. राजाराम चंदीस होते म्हणोन जाल-फुगारखान यानें जाऊन वेढा घातला.
शुक्लनाम संवत्सर ३. १६११. १०९९. १०९०. १६.
तिसैन अल्लफ.

[१३] संताजी घोरपडे सेनापती यास राधाबाईनें म्हैसवाडीस मारला.
ईश्वरनाम ११. १६१९. ११०७. १०९८. २४.
सुरुसन् समान तिसैन अल्लफ.

[१४] राजाराम फाल्गुन वद्य ९ सिंहगडीं शांत झाले.
प्रमाथीनाम १३. १६११. ११०९. ११००. २६.
सु॥ मया व अल्लफ.

[१५] धरणीधर महाराज देव यांचा जन्म श्रावणमासीं जहाला.
सुभानुनाम १७. १६२५. १११३. ११०४. ३०.
सु॥ अर्बा मया व अल्लफ.

[१६] अवरंगजेब पातशाहा माघ वद्य ४ नगरीं शांत झाले. अमरसिंग स ला ज चे द डा गी चा पुत्र किंवा पुतण्या याचे वेळेस रंभाजी निंबाळ-कर याणें पुणें लुटलें.
व्ययनाम २०. १६२८. १११६. ११०७. ३३.
सु॥ सबा मया व अल्लफ.

[१७] शाहूराजे राज्यारूढ झाले. बहादूरशाहा पातशाई करूं लागले. बहादूरशा व अजमशा यांचें युद्ध झालें. अजमशाहा पडिले. रामसिंग वंडया याचें कवंध उठलें. तेच वर्षीं शाहूराजे मोंगलाईतून दक्षिणेस आले. खेडाबर ताराबाईचे फौजेची लढाई झाली. फत्ते जाहली.
सर्वजित्नाम २१. १६२९. १११७. ११०८. ३४.
सन समान मया व अल्लफ.

[१८] बहादूरशा पातशा भागानगरीस जाऊन कामबक्षास मारून पातशाई घेतली.
सर्वधारीनाम २२. १६३०. १११८. ११०९. ३५
सु॥ तिसां मया व अल्लफ.

[१९] त्रिंबकजी ढमढेरे यांणीं पुणें लुटून आपलें ठाणें फालगुनमासीं बसविलें.
विकृतीनाम २४. १६३२. ११२०. ११११. ३७.
सु॥ इहिदे अशर मया व अल्लफ.

[२०] रंभाजी निंबाळकर यांणीं त्रिंबकजी ढमढेरे यांचें ठाणें उठवून बाजी कदम फौजदार ठेविला. त्याणें ७ वर्षें अमल केला.
खरनाम २५. १६३३. ११२१. १११२. ३८.
सु॥ इसन्ने अशर मया व अल्लफ.

[२१] बाळाजीपंत यांस पेशवाई जाहली. बहिरोपंत पिंगळे यांची काढून दिली.
विजयनाम २७. १६३५. ११२३. १११४. ४०
सु॥ आर्बा अशर मया व अल्लफ.

[२२] बाळाजी विश्वनाथ प्रधान यांणीं सय्यदाची फौज आणून हिंगणगांव घेतलें, दमाजी थोरात धरिला, आणि सय्यदाबरोबर दिल्लीस गेले. भिवरे आलीकडे स्वराज्याचा तह सैदांनीं केला. बाजी कदम याचें ठाणें पुणियांत होतें तें उठवून पेशवे यांणीं आपला अमल बसविला. अंबाजी त्रिंबक पुरंदरे यांस अमल सांगितला. मुलुखास कौल देऊन वसाहत केली.
विलंबीनाम ३२. १६४०. ११२८. १११९. ४५.
सन तिसां अशर मया व अल्लफ.

[२३] श्री नारायणदेव भाद्रपद शुद्ध ७ शांत झाले.
विकारीनाम ३३. १६४१. ११२९. ११२०. ४६.
सन अशरीन मया व अल्लफ.

[२४] बाळाजी विश्वनाथ सासवडास चैत्र शुद्ध ७ शांत झाले. त्यांचा पुत्र बाजीराव यास वैशाखमासीं पेशव्याचीं वस्त्रें जाहलीं.
शार्वरीनाम ३४. १६४२. ११३०. ११२१. ४७.
सन इहिदे अशरीन मया व अल्लफ.

[२५] बाजीराव प्रधान यांसि बाळाजी बाजीराव पुत्र मार्गशीर्षमासीं लोहगडीं जन्मले.

प्लवनाम ३९. १६४३. ११३१. ११२२. ४८.
सन इसन्ने अशरीन् मया व अल्लफ.

[२६] नारायण गोसावी तुकोबाचे पुत्र श्रावण शुद्ध ७ मृत्यु पावले.
शुभकृत् ३७. १६४५. ११३३. ११२४. ५०.
सन आर्बा अशरीन् मया व अल्लफ.

[२७] ताराबाईचे पुत्र शिवाजीराजे चैत्र शुद्ध २ शांत झाले.
पराभवनाम ४०. १६४८. ११३६. ११२७. ५३.
सन सबा अशरीन् मया व अल्लफ.

[२८] धाकटे संभाजी यांणीं निजाम उल्मुलूख यांसि पुण्यास आणून सल्ला बिघडला. बाजीराव यांणीं अवरंगाबादेभोंवतीं धामधूम करून पैठणानजीक युद्ध झालें. बाजीराव यांची फत्ते झाली. निजाम उल्मुलुख याणें सल्ला केला. संभाजी राजे दक्षिणेस येऊन आपले स्थळीं कोल्हापुरीं राहिले.
प्लवंगनाम ४१. १६४९. ११३७. ११२८. ५४.
सन समान अशरीन् मया व अल्लफ.

[२९] राजश्री सदाशीव चिमणाजी याचा जन्म श्रावण शुद्ध ४ झाला.
साधारणनाम ४४. १६५२. ११४०. ११३१. ५७.
सु॥ इहिदे सल्लासीन् मया व अल्लफ.

[३०] सरकारचे वाड्यापाशीं प्राचीन गांवकुसूं होतें तें काढून चिमाजी आप्पा यांणीं पेठ मो ही या हा बा दीची जमीन घेऊन मदार वेसीपासून मावळत वेसीचे सुमारें घेतली.
पिंगलनाम ५१. १६५९. ११४७. ११३८. ६४.
सन समान सलासीन मया व अल्लफ.

[३१] श्रीमंत दादासाहेब यांचा व्रतबंध माघ शुद्ध २ झाला.
सिद्धार्थीनाम ५३. १६६१. ११४९. ११४०. ६६.
सन आर्बैन मया व अल्लफ.

[३२] बाजीराव बल्लाळ प्रधान मुक्काम काकडे प्रांत शवेर रेवातीरीं वैशाख शुद्ध १२ स शांत झाले. त्यांचे पुत्र बाळाजी बाजीराव यांसि पेशवाई झाली. त्याजवर त्यांचे चुलते चिमाजीअप्पा पौष शुद्ध ११ स वारले.
रौद्रनाम ५४. १६६२. ११५०. ११४१. ६७.
सन इहिदे आर्बैन मया व अल्लफ.

[३३] श्रीमंत विश्वासराव बल्लाळ यांचा जन्म श्रावण शुद्ध २ झाला.

दुंदुभिनाम ५६. १६६४. ११५२. ११४३. ६९.
सन सल्लास आर्बैन मया व अल्लफ.

[३४] श्रीमंत दादासाहेब यांचें लग्न वैशाख शुद्ध ३ झालें. श्रीमंत माधवराव यांचा जन्म वद्य ५ स झाला.

रक्ताक्षीनाम ५८. १६६६. ११५४. ११४५. ७१.
सन खमस आर्बैन मया व अल्लफ.

[३५] श्रीमंत राव परशराम प्रतिनिधि शांत झाले. स्त्रीनीं सहगमन केलें. मार्गशीर्ष शुद्ध ८ मुक्काम सातारा.

क्षयनाम ६०. १६६८. ११५६. ११४७. ७३.
सन सबा आर्बैन मया व अल्लफ.

[३६] निजाम उल्मुलूख बऱ्हाणपुरीं शांत झाले.

विभवनाम २. १६७० ११५८. ११४९. ७५.
सन तिसा अर्बैन मया व अल्लफ.

[३७] शाहूराजे मार्गशीर्ष वद्य २ शांत झाले. पुढें शुद्ध ८ स धाकटे शिवाजी यांचे पुत्र ताराबाईचे नातू राजाराम राज्यारूढ झाले.

शुक्लनाम ३. १६७१. ११५९. ११५०. ७६.
सन खमसेन मया व अल्लफ.

[३८] निजाम उल्मुलूख यांचे पुत्र नाजरजंग फुलवारीस वारले. ते सालीं श्रीमंत भागानगरास स्वारीस गेले. मागें दमाजी गायकवाड सातारियास जावयाकरितां आले. सबब पुणें पळालें.

प्रमोदनाम ४. १६७२. ११६०. ११५१ ७७.
सु॥ इहिदे खमसेन मय्या व अल्लफ.

[३९] सलाबतजंग व निजामअल्ली व रामरावपंत चढाई करून वढु-कर गांव पावेतों आले. तीन महिने लढाई झाली. मागती सलुख झाला. ते समयीं पुणें वोस झालें. श्री त्रिंबक किल्ला घेतला.

धातानाम १०. १६७८. ११६६. ११५७. ८३.
सु॥ सबा खमसेन मया व अल्लफ.

[४०] आश्विन अधिक वद्य ४ टोळधाड आली. व भूमिकंप श्रीगंगा-तीरीं व श्रीकृष्णतीरीं थोमीं झाला.

ईश्वरनाम ११. १६७९. ११६७. ११५८. ८४.
सु॥ समान खमसेन मया व अल्लफ.

[४१] सन ११६९ मध्यें नजीबखान रोहिले यांणीं दिल्लीस अबदुल

अल्लीखान यास आणून त्याचें व दत्ताजी शिंदे याचें युद्ध झालें. दत्ताजी शिंदे ठार पडिले. व देशीं श्रीमंत विश्वासराव व भाऊसाहेब यांणीं सलाबतजंग व निजामअल्ली वल्लद निजाम उल्मुलूख याजवर चढाई करून शिकस्त केलें. पांसष्ट लक्षांची जहागीर व दवलताबाद किल्ला घेतला. त्याजवर दत्ताजी शिंदे पडले याची खबर आली. झणून पडमुरा नजीक राजश्री नानासाहेब यांची भेट घेऊन उभयतां दिल्लीस चढाई करून गेले. भाऊसाहेब यांणी ६५ लक्षांची जहागीर घेतली ते समयीं दवलताबाद व असेरी व बऱ्हाणपूर विजापूर चाऱ्ही स्थानें घेतलीं.

बहुधान्यनाम १२. १६८०. ११६८. ११५९. ८५.

सु॥ तिसां खमसेन मया व अल्लफ.

[४२] चैत्र शुद्ध ६ तारा रात्रौ दुसरे घटकेस पडून नगाऱ्यासारखा नाद उठला. कार्तिक शुद्ध ९ स श्रीमंत भाऊसाहेब यांणीं मुशाफरजंग गारपिरापाशीं मारिला. व देकारास ब्राह्मण गेले होते ते ओढ्यास पूर येऊन दोन चारशें वाहून गेले, ते मेले.

प्रमायीनाम १३. १६८१. ११६९. ११६० ८६.

सन सितैन मया व अल्लफ.

[४३] वैशाख शुद्ध ११ स अरूणोदयीं ईशान्येस तारा पडला. केतूचा उदय झाला. व अधिक श्रावण वद्यांत १३ दिवसांचा पंधोडा पडला. व संभाजी राजे करवीरनिवासी मार्गशीर्ष शुद्ध ११ स शांत झाले. १२ स दहन झालें. व फत्तेसिंग भोंसले शाहूराजे यांचे पाळक लेंक कार्तिक शुद्ध १२ स शांत झाले. व भाद्रपदमासीं वद्य पक्षीं कपिलाषष्ठी पडली. व फाल्गुन वद्य २ मौजे दउडज तालुके नीरथडी येथें वोढ्यांत करंगळी एवढा रक्ताचा झरा चार घटिका वाहिला, झणोन गांवकरी यांणीं रा॥ नारो आपाजी जिल्हेदार यांस अर्जदास्त पाठविली. व चैत्र शुद्ध १ स श्रीमंत भाऊसाहेब व विश्वासराव साहेब अबदुलअल्ली दिल्लीस आला म्हणोन गेले त्याचे व यांचें पौष शुद्ध ८ स युद्ध झालें. श्रीमंत विश्वासराव पडले. फौजेनें शिकस्त खाल्ली. फार नाश झाला. भाऊसाहेब यांचा ठिकाण नाहीं. मुक्काम पानिपत नजीक दिल्ली.

विक्रमनाम १४. १६८२. ११७०. ११६१. ८७.

सन इहिदे सितैन मया व अल्लफ.

[४४] बाळाजी बाजीराव प्रधान पर्वतीस जेष्ठ वद्य ६ मंगळवारीं आंवशीचे प्रहर रात्रीस कैलासवासी झाले. त्यांचे पुत्र माधवराव साहेब यांस दादासाहेब यांणीं समागमें घेऊन जाऊन मातोश्री ताराऊ आईसाहेब यांजकडोन

आषाढ वद्य ३ स वस्त्रें व शिक्के देवविले. त्याजवर कार्तिकमासीं निजामअल्ली वल्लद निजाम उल्मुलूख यांणीं सल्ला मोडिला. ह्याजमुळें श्रीमंत रावसाहेब व दादासाहेब चढाई करून गेले. ते समयींचे प्रसंगांत ताराऊसाहेब वारली. महिना तीथ लागणें आहे. मार्गशीर्ष चतुर्दशीस निजाम अल्ली उरळी पावेतों प्रांत नाळीत आला. त्या मुक्कामीं मोंगलाकडील रामचंद्र माधवराव व चंद्रसेनाचा पुत्र व मोंगलअल्लीचा धाकटा भाऊ पेशवे यांजकडे फुटोन आले. सबब मोंगलांचा धर सुटला. आणि सल्ला झाला. तदनंतर कर्नाटकांत पंत प्रधान यांची स्वारी गेली. दादासाहेब रुसून पुण्यास आले. निळकंठराव महादेव व सखाराम भगवंत कारभार सोडून घरीं बसले. त्रिंबकराव विश्वनाथ मामा कारभारी झाले.

वृषनाम १५. १६८३. ११७१. ११६९. ८८.
सन इसने सितैन मया व अल्लफ.

[४५] दादासाहेब माधवराव साहेब यांजवर रुसून एका घोड्यानिशीं गेले. त्यांणीं वीस हजार फौज दोन महिन्यांत जमा करून माधवराव साहेब यांजवर चढाई करून आले. त्यांचें व यांचें युद्ध कार्तिक वद्य ११ स न्हावरें तालुके कर्डे भीमे पलीकडे झालें. रावसाहेबांचा मोड झाला. त्रिंबकराव मामा व बाबूराव राम फडणीस व गोपाळराव पळून गेले. चुलत्या पुतण्यांच्या भेटी कार्तिक वद्य १२ स झाल्या. उभयतां एक झाले. कारभार सखाराम भगवंत व निळकंठराव महादेव करूं लागले. प्रधान पंताच्या व मोंगलांच्या भेटी मुक्काम पारगांव भिमातीरीं झाल्या. भाऊसाहेब यांणीं पासष्ट लक्षांची जहागीर घेतली होती ती माघारी दिली. मोंगल भागानगराकडे गेला. पंतप्रधान मिरजेस जाऊन मोरचे लाऊन पंतांचा व मोंगलांचा सल्ला झाला. तदनंतर फौजेसुद्धां मार्गशीर्ष वद्य १३ स सातान्यास जाऊन महाराज रामराजे यांस बाहेर काढून अधिकार दिले.

रामचंद्र जाधव यास सेनापती. १
नारो शंकर यास प्रतिनिधी. १
विठ्ठल शिवदेव यास राजाज्ञा. १
कानोजी मोहिते यास सरलष्कर. १

चार पदें जुन्यांचीं काढून दिलीं. वरकड ज्यांचीं त्यांस दिलीं. आणि मिरजेस गेले. नंतर प्रतिनिधी नारो शंकर यासि दिली ह्मणोन गोमाजी यमाजी प्रतिनिधीचे कारभारी जानोजी भोंसले यांजकडे जाऊन भोंसले यांस मोंगलाकडेस घेऊन गेले. आणि सल्ला बिघडला. मोंगल भागानगराचा रोख सोडून मिरजेवर प्रधान

पंताकडे स्वारी केली. प्रधानपंत मिरज हस्तगत करून दरकूच अवरंगाबादेस शहरास जाऊन हल्ला करून शहरापासून दोन लक्ष रुपये घेतले. आणि वराडांत गेले. म्हणोन हेही त्यांचे मागें लागून वराडांत गेले. म्हणोन पंत भागानगर प्रांतीं गेले. मोंगल व भोंसले वराडांतून पुणियास येऊन ज्येष्ठ शुद्ध ११ शके १६८५ पुणें जाळलें. आणि मोंगल माघारा धारूरास गेला.

सुभानुनाम. १७. १६८५. ११७३. ११६४. ९०.
सन अर्बा सितेन मया व अल्लफ.

[४६] श्रावण शुद्ध १ मोंगलाचा दिवाण विठ्ठल सुंदर वगैरे सरदार यांसि पंत प्रधान यांणीं राक्षसभुवनावर मारिलें. दहा हजार फौज लुटली. निजामअल्ली पळून शहरास गेला. पंतांनीं मोंगल शहरांत कोंडून नऊ लक्षांची जहागीर घेतली. अवरंगाबादेहून आश्विन अखेर श्रीमंत रावसाहेब पुणियास आले. गांव जाळला होता त्याची आबादी करून पौषमासीं कर्नाटक प्रांतीं गेले. तिकडे हैदर नाईक याची लढाई पहिली, पौष शुद्ध २ होऊन परस्परें लढाई लागली. याजमुळें छावणी करून भाद्रपदमासीं येऊन धारवाड घेतलें. दादासाहेब नाशिकास आनंदवल्ली नवळ आले.

तारणनाम १८. १६८६. ११७४. ११६५. ९१.
सु॥ खमस सितेन मया व अल्लफ.

[४७] धारवाड घेऊन फिरून हैदराची गांठ घातली. हैदर झाडींत बिदनुराकडे पळून गेला. दादासाहेब देशीं येऊन अनंतपुरास सल्ला झाला.

पार्थिवनाम १९. १६८७. ११७५. ११६६. ९२.
सु॥ सित सितेन मया व अल्लफ.

[४८] रावसाहेब व दादासाहेब वराडांत जाऊन भोंसले यांस शह देऊन दादासाहेब फौज घेऊन हिंदुस्थानांत स्वारीस गेले.

व्ययनाम २०. १६८८. ११७६ ११६७. ९३.
सु॥ सब्बा सितेन मया व अल्लफ.

[४९] श्रीमंताची स्वारी कर्नाटकांत जाऊन सीरमदगिरी हूसकोट हैदराकडील घेऊन आणखी खंडणी घेऊन आले.

सर्वजिन्नाम २१. १६८९. ११७७. ११६८. ९४
सन सम्मान सितेन मया व अल्लफ.

[५०] आषाढमासीं हिंदुस्थानांतून दादासाहेब आले. श्रीमंत रावसाहेब जाऊन भेट घेतली. पुढें कलह वाढला. दादासाहेब आनंदवल्लीहून गंगातीरानें धोडपेस आले.

सर्वधारीनाम २२. १६९०. ११७८. ११६९. ९५.
सु॥ तिस्सा सितैन मय्या व अल्लफ.

[५१] ज्येष्ठमासीं श्रीमंत रावसाहेब धोडप किल्यानजीक जाऊन लढाई झाली. चिंतो विठ्ठल जोशी सांपडले. फौज लुटली गेली. व कांहीं पळाली. दादासाहेब किल्याखालीं येऊन भेटले. नंतर पुणियास स्वारी आषाढमासीं आल्यावर गंगाधर यशवंत होळकराकडील यांचें पारिपत्य केलें. पुढें मार्गशीर्षमासीं श्रीमंत स्वारीस निघाले. ते तुळजापुराहून निजामअल्लीखान याचा दिवाण रुकमत दौला फौजे सुद्धां घेऊन वऱ्हाडांत जानोजी भोंसला याजवर चढाई करून गेले. ते गांठ न घालतां दूर दूर होते. वराड नागपूर सुद्धां झांबडलें. जानोजी भोंसले फौजे सुद्धां गंगातीरास निर्मळचे रोंखे आले. श्रीमंत फौजसुद्धां पाठीवर गेले. गांठ पडूं दिली नाहीं. चैत्रमासीं भेटून सल्ला झाला. रामचंद्र गणेश व विसाजी कृष्ण फौज पंचवीस हजारनिशीं रवाना केले.

विरोधीनाम २३. १६९१. ११७९. ११७०. ९६.
सुरूसन सबैन मय्या व अल्लफ.

[५२] श्रावणमासीं धूमकेतु एक महिनाभर निघत होता. व पर्जन्याची अतिवृष्टि झाली. त्याजमुळें पिकें गेलीं. भाद्रपद मासापासून पर्जन्य अगदीं गेला. महर्गता झाली. मार्गशीर्षमासीं धूमकेतु आठ दिवस निघत होता. व सात दिवस पर्जन्य लागला. शाळू वगैरे पेरले. पिकें झालीं. स्वस्ताई झाली. हैदर नायक याचा बिघाड झाला. श्रीमंत रावसाहेब यांची स्वारी कर्नाटकांत वैशाख मासपर्यंत होती. शरीरीं समाधान नाहीं म्हणून खांसा स्वारी पुणियास आली. त्रिंबकराव पेठे फौजे सुद्धां तुंगभद्रेपार छावणीस ठेविले. विसाजी कृष्ण व रामचंद्र गणेश व तुकोजी होळकर व महादाजी शिंदे पन्नास हजार फौज सुद्धां ज्येष्ठ आषाढमासीं खेचीवाडा प्रांतीं जाऊन छावणी केली. जयनगरकर याजपासून दहा लक्ष रुपये खंडणी घेतली. आणि जयनगरकर यांची फौज बरोबर घेऊन सुरजमल्ल जाट यांचा प्रांत कुंभार भरतपूर वाडीगड येथें जाऊन जाटाशीं लढाई झाली. जाट पळून भरतपुरास गेला. फौज तीस हजार लुटली. दहा हत्ती व दोन हजार घोडे व तोफखाना वगैरे सरकारांत आला. आणि जाटापासून पासष्ट लक्ष रुपये खंडणी करार केली. नजीबखान रोहिले याचें राजकारण होळकर यांणीं करून रोहिले यांच्या भेटी झाल्या. जाटाकडील पासष्ट लक्षांपैकीं दहा लक्ष रुपये वसूल आले. बाकी ऐवज वसूल न देतां नजीबखान याचे सूत्रें रामचंद्र गणेश व विसाजी कृष्ण विनीवाले फौज सुद्धां छावणीस राहिले. नजीबखान

अपमरणानें मेला. त्याचा लेंक जाबतेखान फौज सुद्धां अंतरवेदींत राहिला.
विक्रमनाम २४. १६९२. ११८०. ११७१. ९७.
सु॥ इहिदे सबैन मय्या व अल्लफ.

[९३] कार्तिकमासीं माधवराव साहेब कर्नाटक प्रांतीं जाण्याकरितां सिद्ध होऊन कृष्णातीरपर्यंत गेले. परंतु शरीरीं बहुत समाधान नाहीं. म्हणोन फौजा पुढें त्रिंबकरावमामा पेठे यांचे कुमकेस कृष्णराव अप्पा मेहेंदळे वगैरे सरदार रवाना करून फाल्गुनमासीं स्वारी पुण्यास आली. त्रिंबकराव मामाची व हैदर नाईक याची लढाई श्रीरंगपट्टणानजीक झाली. हैदर जातीनें पुत्रासुद्धां पळून पट्टणास गेला. फौज व पंचवीस हजार प्यादा मारला गेला. मोठें युद्ध झालें. मामा फौजे सुद्धां छावणीस राहिले. सल्ला झाला नाहीं. विसाजी कृष्ण व रामचंद्र गणेश यांचा व नजीबखान याचा लेंक जाबतेखान यास होळकर यांणीं शुक्रवलास नेऊन पोंचविला. विसाजीपंत बिनीवाले व शिंदे होळकर सुद्धां दिल्लीस राहिले. त्यांचें ठाणें होतें तें उठवून आपलें ठाणें बसविलें. रामचंद्र गणेश व विसाजीपंत बिनीवाले या उभयतांचा कारभार संबंधें कलह लागला. सबब श्रीमंतांनीं रामचंद्र गणेश देशीं आणविले. विसाजीपंत फौजे सुद्धां दिल्लीस छावणी करून राहिले.
खरनाम २५. १६९३. ११८१. ११७२. ९८.
सु॥ इसने सबैन मय्या व अल्लफ.

[९४] श्रीमंत माधवराव साहेब यांस कार्तिक वद्य ७ स प्रातःकाळीं प्रहर दिवसास मौजे थेऊर येथें श्रीचिंतामणीपाशीं देवाज्ञा झाली. श्रीमंत सौभाग्यवती रमाबाईसाहेब यांणीं सयागमन केलें. धरणीधर देव चिंचवडकर यांचा काल मार्गशीर्ष वद्य ६ स मंगळवारीं आवशीचे चार घटिका रात्रीस झाला. व श्रीमंत नारायणराव साहेब यांसि पेशवाईचीं वस्त्रें महाराज रामराजे छत्रपति यांणीं मार्गशीर्ष वद्य ४ रविवारीं दोन घटिका रात्रीस दिलीं.
नंदननाम. २६. १६९४. ११८२. ११७३. ९९.
सु॥ सलास सबैन मय्या व अल्लफ.

[९५] श्रीमंत नारायणराव राज्य करूं लागले. नंतर दादासाहेब व आनंदी बाईसाहेब यांचे मनास कांहीं विकल्प येऊन बाहेर सखाराम भगवंत वगैरे मुत्सद्दी यांचे सल्यानें रावसाहेब यांस कैद करून आपण राज्य करावें असें झालें. ती मसलत बाईनीं मोडून शस्त्रघात करून फडशा राव यांचा करावा असें केलें. आणि सरकार वाड्यांत हजेरी लोकांची आहे, असें पुणें शहरांत वर्तमान फोडून गारदेनवाई चौकी पहारे यांत जुने लोक होते ते काढून

परदेशी लोक ठेविले. त्याजवर भाद्रपद शुद्ध १३ स रावसाहेब यास दादा यांणीं बोलावून दोन प्रहरीं पाठवून आपले समक्ष आणून सुमारसिंग व खरगसिंग व तुळाजी पवार याजकडून रायावर जखमा करून मारिलें. वरता चापाजी टिळेकर खिजमतगार तोही खाशाच्या आंगावर तेथें मारला गेला. इच्छारामपंत ढेरे गर्दींत तेसमयीं मारले गेले. गोहत्या व ब्रह्महत्त्या व स्त्रीहत्त्या वगैरे फार झाल्या. हें वर्तमान तिसरे प्रहरीं शहरांत सखाराम भगवंत व बाळाजी जनार्दन फडनीस व हरी बल्लाळ फडके वगैरे मुत्सद्दी व सरदार मानकरी यांस कळल्यावर राव यांचें दहन केलें. दादासाहेब याशीं बिघड करून श्रीमंत मातुश्री गंगाबाई साहेब राव यांची स्त्री यास एक महिना गरोदर होती, तिजला किल्ले पुरंदर येथें नेऊन त्यांचें नांवें मामलेदार व महालानिहाय वगैरे लोकांस सनदा पाठवून चार महिने कारभारी यांणीं राज्य केलें. इकडे श्रीमंत दादासाहेब दसरे याचे मुहूर्तानें वाड्यांतून स्वारी सीमोल्लंघनास बाहेर निघाली. ती शहरांत न येतां परभारें गारपिरावर डेरे मुक्कामीं दाखल झाली. मागून श्रीमंत सौभाग्यवती आनंदीबाई ही गेली. नंतर मागें शहरचा व वाड्याचा कारभारी यांणीं बंदोबस्त पक्का करून दादासाहेब यांस नबाब भागानगरकर यांजवर खासा स्वारी फौज सुद्धां जाणें असें मुत्सद्दी यांणीं ठरवून समागमें नाना फडनवीस आदि सरदारमंडळी शरीरास समाधान नाहीं, हा मजकूर खाशास समजाऊन पुण्यास निरोप घेऊन माघारे आले. दादासाहेब यांणीं तिकडचा रोख सोडून प्रांत सुरत गुजराथ या रोखानें स्वारी कूच दरकूच चालली. ती सुरतेस गेली. मागें सरकारी फौजा हरीपंततात्या फडके बरोबर होते, तेही फौजेनिशीं माघारे आले.

विजयनाम. २७. १६९९. ११८३. ११७४ १००.
सु॥ आर्बा सबैन मय्या व अल्लफ.

[९६] श्रीमंत माधवराव नारायण साहेब यांचा जन्म अधिक वैशाख शु॥ ७ इंदुवारीं १६ घटका दिवसास पुरंदरीं झाला. नाना फडनवीस व हरीपंततात्या वगैरे मुत्सद्दी किल्ले पुरंदरीं होते. पुणें शहरचें काम नारो अप्पाजी तुळसीबागकरी यांजकडे होतें. त्याजला किल्ल्याहून बातमी येतांच सरकारी तोफखान्यांतील तोफा सोडावयास प्रारंभ केला. व महालानिहाय राज्यांतील मामलेदार व किल्लेदार यांस सनदा पाठवून किल्लेनिहाय तोफा सोडाव्या अशी परवानगी आली. नारो अप्पाजी फाल्गुन शु० ५ शांत झाले. नंतर श्रीमंत बाजीरावसाहेब यांचा जन्म किल्ले धार येथें माळव्यांत मार्गशीर्षमासीं झाला. तेव्हां श्रीमंत दादासाहेब सुरतेस होते.

जयनाम. २८. १६९६. ११८४. ११७५. १०१.
सु॥ खमस सबैन मय्या व अल्लफ.

[५६ अ.] कोळ्यांचा दंगा कल्याण प्रांतीं झाला. साष्टी इंग्रजानें सरकारांत होती ती घेतली. शके १६९७ फ. स. ११७६.

[५६ ब.] तोतया भाऊसाहेब ह्मणून कोंकणांत रत्नागिरीस झाला. तेथून कोंकणपट्टीची खंडणी घेत घेत राजमाची पावेतों आला. तेथें पुण्याहून फौजा रवाना होऊन चौकशी करितां खोटा होऊन मारिला. शके १६९८.

मोरो बाबूराव फडणीस सरकारचे इतराजींत आले. दस्त श्रावणमासीं झाले.

[५७] राजाराम राजे छत्रपति मार्गशीर्ष शुद्ध १० स भोमवारीं कैलासवासी झाले. व धरणीधर देव यांचे पुत्र नारायण देव गंगास्नानास सिंहस्तास जात होते. वाटेनें घोडनदीवर कांठीं स्नानास उतरले. तों श्री गणपतीची मुहूर्त चोरानें नेली. दुसरे तिसरे दिवशीं देवाचे नेत्र व बेंबी काढून घेऊन देव नदींत टाकिला. माघ वद्य ३.
हेमलंबी नाम ३१. १६९९. ११८७. ११७८. १०४.
सु॥ समान सबेन मय्या व अल्लफ्.

[५८] पंत प्रधान यांजकडील कारभारी माधवराव निलकंठ पुरंधरे व अमृतराव विश्वनाथ पेठे यांणीं राजाराम ह्याचा पुत्र आणून किल्ले सातारा येथें तक्तावर बसून राजा शाहू नांव ठेवून राजमुद्रा नवी जाहली. राजे यांणीं पंतासही नवी मुद्रा करून दिली.
विलंबीनाम ३२. १७००. ११८८. ११७९. १०५.
सु॥ तीसा सबेन मय्या व अल्लफ्.

[५९] श्रीमंत माधवराव साहेब धाकटे यांचा व्रतबंध मौजे पर्वती येथें माघमासीं जाहला.
प्लवनाम ३५. १७०३. ११९१. ११८२. १०८. सु॥ इसने समानीन मया व अल्लफ्.

[६०] श्रीमंत माधवराव साहेब धाकटे यांचें लग्न. समारंभ मोठा झाला.
शुभकृत्नाम. ३६. १७०४. ११९२. ११८३. १०९.
सु॥ सल्लास समानीन मया व अल्लफ्.

[६१] श्रीमंत दादासाहेब यांस मजरे सीतापखेड कसबे धरणगांव परगणे कुंभेरी श्रीगोदातीरीं मार्गशीर्ष वद्य ३ सह ४ स देवाज्ञा जाहली.

तेसमयीं मातुश्री आनंदीबाई चिमाजी अप्पाचे वेळेस गरोदर होती.

शुभकृतनाम ३७. १७०५. ११९३. ११८४. ११०.

सु॥ अर्बा समानीन मया व अल्लफ्.

[६२] श्रीगंगेस महा थोर पूर आला. दोन्ही थडीचे गांव बहुत गेले. तीन महिने श्रावण मासापासून दीड पायलीची धारण पुणें प्रांतीं जाहली होती. पुढें स्वस्थता झाली. कपिलाषष्ठी पडली.

पराभवनाम ४०. १७०८. ११९६. ११८७. ११३.

सु॥ सबा समानीन मया व अल्लफ्.

[६३] श्रीगोदातीरीं नासिकाकडे वगैरे प्रांतीं थंडी बहुत पडून मोठें वृक्ष सुद्धां झाडें जळालीं.

कीलकनाम ४२. १७१०. ११९८. ११८९. ११४.

सुरू० तीसा समानीन मया व अल्लफ्.

[६४] परशराम रामचंद्र पटवर्धन मिरजकर फौज सुद्धां कर्नाटकांत टिपूवर रवाना केले. ते धारवाड किल्यास प्रथम जाऊन किल्ला सरकारांत घेतला. मागाहून हरी बल्लाळ फडके मोंगलाची फौज घेऊन पट्टणास गेले. पट्टणाकडून इंग्रज ही आला.

साधारणनाम ४४. १७१२. १२००. ११९१. ११७.

सुरू० इहिदे तिसेन मया व अल्लफ्.

[६५] हरी बल्लाळ व मोंगलाची व इंग्रजाची फौज मिळोन बेंगरूल वगैरे ठाणीं घेऊन पट्टणावर जाऊन हल्ला करून टिपू जेर केला. तेव्हां टिपूनें तीन कोट रुपये तीघांस खंडणी देऊन दीड कोटीचा मुलूख देऊन सल्ला केला. श्रीमंताची फत्ते झाली.

विरोधकृत्‌नाम ४५. १७१३. १२०१. ११९२. ११८.

सुरू० इसन्ने तिसेन मया व अल्लफ्.

[६६] हरी बल्लाळ फडके कर्नाटकांतून चैत्रमासीं फौजसुद्धां पुणियास आले नंतर कांहीं दिवसांनीं शरीरीं समाधान नाहीं सबब श्रीमंतांची आज्ञा घेऊन मौजे सिद्धटेक येथें श्रीगणपतीपाशीं गेले. तेथें शांत झाले. महिना तीथ लागणें असे. व पुढें ज्येष्ठमासीं हिंदुस्थानांतून बारा वर्षांनीं मोठेमोठे संस्थानी होते त्यांस मोडून दिल्लीस नवा बादशाहा बसवून पंताचे नांवें वजीरी माहीमरातब व नालकी व पोशाक जवाहीर वगैरे घेऊन महादाजी शिंदे फौजसुद्धां पुण्यास आले. श्रीमंताची भेट घेऊन वजीरीचीं वस्त्रें वगैरे नजराणा नालकीसुद्धां आणिला तो सरकारांत निवेदन करून रावसाहेब यांस नालकींत

असवून खासा स्वारी पुणें शहरांतून मोठ्या समारंभानें वानवडीस लष्करास गेले. तेथें श्रीमंतांनीं वजीरीची दिवाणगिरी व दुसरी नालकी शिंदे यांस दिली. त्या वर्षीं महागाई मोठी तीन चार शेरांची चारी मुलुखांत धारण झाली ते शके १७१५ चे भाद्रपदपर्यंत होती. माणसाचा वगैरे संहार फार जाहला. आश्विन मासापासून पर्जन्य पडून स्वस्थता जाहली.

परिधावीनाम ४६. १७१४. १२०२. ११९३. ११९.

सुरू० सल्लास तिसेन मया व अल्लफ्.

[६७] महादजी शिंदे ह्यास नवज्वर होऊन माघ शुद्ध त्रयोदशीस अवशीचे पांच घटका रात्रीं मृत्यु पावले. पोटीं पुत्रसंतान नाहीं. ते समयीं तुकोजी शिंदे यांचे तिसरे पुत्र अमृतराव शिंदे यांचा पुत्र दौलतराव शिंदे हे महादाजी शिंदे यांणीं जिवंत असतां पुत्र म्हणून जवळ ठेविले होते. परंतु अंतकाळीं जवळ नव्हते. तुळजापुरीं देवीचे दर्शनास गेले होते. नंतर कारभारी याणीं तेथून आणून शिंदे यांची क्रिया त्यांचे हातें करवून १३ वे दिवशीं श्रीमंत माधवराव साहेब यांणीं सरदारीचीं वस्त्रें दिलीं.

प्रमाथीनाम ४७. १७१५. १२०३. ११९४. १२०.

सुरू० आर्बा तिसैन मया व अल्लफ.

[६८] श्रीमंत माधवराव साहेब मार्गशीर्ष मासीं खासा स्वारी समागमें दौलतराव शिंदे व होळकर वगैरे तमाम सरदार फौजेसुद्धां व बाळाजी जनार्दन फडनवीस व चिंतामण हरी फडके वगैरे तमाम मुत्सद्दी घेऊन निजाम अल्लीखान मोंगल ह्याजवर चढाई करून सीनेवर गेले. तेथें मोंगलाची गांठ खर्ड्यानजीक शिंदे व हुजराथ व भोंसले यांणीं घालून लढाई मोठी झाली. खासा खर्ड्यांत कोंडिला. तेव्हां मोंगलांचा तह होऊन मशीर उल्मुलूख दिवाण व तीन कोट रुपये खंडणी व ३५ लक्षांची जहागीर व दौलताबाद किल्ला सरकारांत घेऊन स्वारी फत्ते करून शके १७१६ चे वैशाख शुद्ध त्रयोदशी पुण्यास दाखल जाहले. मोंगलाचा दिवाण कैद करून ठेविला.

आनंदनाम ४८. १७१६. १२०४. ११९५. १२१.

सुरू० खमस तिसैन मया व अल्लफ्.

[६९] श्रीमंतास कांहीं शरीरास स्वारी खर्ड्याहून आल्यापासून स्वस्त नव्हतें. पुढें आश्विन मासीं शुद्ध १२ स गणपतीचे रंगमहालाचे दुसरे मजल्यावरून सात कारंज्याचे हौदांत उडी टाकिली. त्यानें कारंजें लागून पाय मोडिला. व कांहीं आंगासही दगड लागले. त्यांनीं प्रकृति विलक्षण होऊन शुद्ध पौर्णिमेस ४ घटका दिवसास वाडयांत रावसाहेब कैलासवासी जाहले. नंतर

शहरचा बंदोबस्त करून मग दहन झालें. त्याजवर बाळाजी जनार्दन फडणीस याणीं मातोश्री यशवदा बाईसाहेब ह्यांचे मांडीवर दत्तक देऊन पूर्ववत्प्रमाणें चालवावें म्हणून आग्रह धरून चार महिने राज्याचा कारभार चालविला. ही मसलत दौलतराव शिंदे ह्यांचे कारभारी याचे मनास न ये. सबब शिंदे फौजेसुद्धां श्रीमंत बाजीराव व चिमाजी आपासाहेब जुन्नरास होते तेथें त्याजकडे संधान बांधिलें. तो नाना फडनवीस याणीं राजश्री परशराम रामचंद्र पटवर्धन वगैरे सरदार यांस फौजेसुद्धां पाठवून उभयतां श्रीमंतांस माघ वद्य पंचमीस खडकींचे पुलापाशीं आणिलें. पंधरा दिवस मुक्काम तेथेंच होता. नानांची भेट जाहली. नंतर दौलतराव शिंदे फौज जमावानिशीं श्रीमंताचे भेटीस आले. त्याचे भयानें नाना फडनवीस फाल्गुन शुद्ध त्रयोदशीस साताऱ्यास स्वारी गेली. नंतर श्रीमंताची व शिंदे यांची भेट फाल्गुन वद्य द्वितीयेस झाली. स्वारी वाड्यांत येऊन दाखल जाहली. एक दिवस वाड्यांत राहून शहरांत पाण्याचा दुकाळ भारी यामुळें माघारी खडकी मुक्कामीं स्वारी आली. तेथून मौजे थेऊर येथें मुक्काम करून राहिले. व मौजे बीर नजीक जेजुरी येथें ब्राम्हणाचे घरीं गाई माणसासारखी माघमासीं सारखी तीन दिवस मनुष्यासारखी रडत होती. व मौजे बेलसरनजीक जेजोरी कऱ्हातीरीं झऱ्यास करंगली येवढा रक्ताचा प्रवाह माघ वद्य पंचमीस एक प्रहरभर वाहिला. व श्रीकृष्णातीरीं फाल्गुनमासीं क्षेत्र वाई येथें मासेवलण तीन दिवस जाहलें. संहार फार जाहला.

राक्षसनाम ४९. १७१७. १२०५. ११९६. १२२.
सुरू० सीततीसेन मया व अल्लफ्.

[७०] नाना फडनवीस यांची समजूत करून श्रीमंत बाजीसाहेब यांणीं पुण्यास आणिलें. कांहीं दिवस नानांनीं कारभार केला. नंतर श्रीमंतांनीं शिंदे यांजकडून नानास धरविलें. तेव्हां नानांनीं सखाराम घाडगे याजकडे कारस्थानीं लावून मोकळे जहाले. नंतर श्रीमंत अमृतराव यासी व बाजीराव साहेब यासी बिघाड होऊन होळकर पुण्यावर चालून आले. मोठी लढाई झाली. बाजीराव साहेब पळून वसईस गेले. नंतर इंग्रज बहादर याशीं सल्ला करून त्याजला मदत आणिले. जाहिरनामा सरकार दौलत मदार कंपिणी इंग्रज बहादर सु० समान अशर मयातेन व अल्लफ. तमाम लोकांनीं जाहिरनामा समजोन त्याप्रमाणें वर्तणूक करावी याजकरितां लिहिले जाते जे, बाजीराव साहेब राज्यावर आल्यापासून नानाप्रकारचे बखेडे व बंडें होत होतीं. राज्यांत मुलखावर हुकमत कधीं चालली नाहीं. पुढें होळकर यांचा दंगा झाला तेव्हां राज्य सोडून पळून वसईस जाऊन खंडेराव रास्ते, यांच्या

मदतीनें गुजराण करून राहिले. नंतर कंपिणी सरकारची दोस्ती केली. त्याजवरून कंपिणी सरकारची फौज येऊन बाजीराव साहेब यांसि गादीवर बसवून तमाम बंडें व बखेडे होते ते मोडून मुलुखांत बाजीराव साहेब यांचा हुकूम चालू करून दिला. पहिल्यानें दंग्यामुळें व पुढें पुष्कळ दुष्काळ पडला त्यानें मुलूख बहुतेक उध्वस्त झाला होता तो कंपिणी सरकारच्या भरंवशावर आबाद झाला. बाजीराव साहेब यांणीं मामलती करून मक्त्यानें लावल्या ते मक्तेदार रयतेपासून जाजती ऐवज घेत गेले. तत्रापि बहुत आबादी झाली तेव्हां मुलखाचा ऐवज जमा जाहला. त्याजवर बाजीराव साहेब यांणीं दौलतीचा खर्च व ऐषआराम करून खजिना बहुत जमा केला. व मराठे सरदार यांजवर बाजीराव साहेब यांचा दाब बहुत दिवसांपासून नव्हता तो लागू करावा असें कंपिणी सरकाराहून कबूल केलें नव्हतें. जें वाजवी असेल तें चालतें करून द्यावें अशी कंपिणी सरकारची खायश होती. त्यावरून गायकवाड यांजकडील जाबसाल ठराव याजकरितां गायकवाड यांणीं आपले कारभारी गंगाधरशास्त्री यास कंपिणी सरकारच्या बहादरीवर पुण्यास पाठविलें. ते येऊन बहुतेक जाबसाल लवकरच उलगडावे ऐसे जाहले होते. त्यांत बाजीराव साहेब यांची किफायत बहुत होती. इतक्यांत गंगाधरशास्त्री यांस बाजीराव साहेब यांचे कारभारी यांणीं पंढरपूर क्षेत्रीं मारिलें. त्या वेळेस तमाम रयत व यात्रेकरी वगैरे सर्व म्हणत होते कीं, शास्त्री यांस त्रिंबकजीनें बाजीराव साहेब यांचे हुकुमाशिवाय मारिलें नाहीं. असें असतां बाजीराव साहेब दोस्त, मोठे दौलतदार, असें करतील हा गुमान मनांत न आणितां ज्या त्रिंबकजीनें मारिलें त्यास हवालीं करून द्यावा असा कंपिणी सरकारचा विचार होऊन त्रिंबकजीस हवाला करावा असें बोलणें पडलें. तेव्हांच हवाला करावा तो न केला. याजकरितां कंपिणी सरकारची फौज बहुत जमा झाली. नंतर त्रिंबकजीस हवाला केला. त्यासमयीं कंपिणी सरकारांत खर्च बहुत जाहला. तो दोस्तीवर नजर देऊन न मागतां त्रिंबकजीस हवाला करून घेतला. आणि दोस्ती पहिली चालत होती त्याप्रमाणें कायम ठेविली. नंतर बाजीराव साहेब यांणीं बाहेरचे सरदार यांस पत्रें पाठवून त्यांची फौज तयार करावी अशी तजवीज केली. व आपले राज्यांत बंडें उभीं करून बंडाचे कुमकेकरितां आपली फौज तयार करून कंपिणी सरकारची लढाई पडावी आणि नुकसान व्हावें अशी तजवीज करूं लागले. त्याजवरून बखेडा मोडावा याजकरितां कंपिणी सरकारची फौज तयार होऊन पुण्यास आले आणि बाजीराव साहेब यांस शहराभोंवतीं तंबी केली. त्या वेळेस बाजीराव साहेब हातीं सांपडले होते

तेव्हां मुलखाचा बंदोबस्त करावयाजोगी कंपिणी सरकार फौज बहुत तयार होती. परंतु तहनामा झाल्यापासून हरवख्त बाजीराव साहेब यांचें बोलणें पडत होतें जें, आम्हांस राज्य प्राप्त जहालें व आम्ही ऐषआराम करितों हें सर्व कंपिणी सरकारचें देणें आहे. आमचा शुकार गुजारा कंपिणी सरकारचे भरंवशावर होत आहे. असें बहुत तऱ्हेनें बोलत होते. याजकरितां गादी कायम ठेवून त्यांचे हातीं फिशाद न व्हावा याजकरितां बसईचा तहनामा कायम ठेवून नवा तहनामा जहाला. पांच हजार स्वार व तीन हजार पायदळ मदतीस देत जावें असा बाजीराव साहेब यांचा पहिलाच करार होता. ती फौज कंपिणी सरकारांतून ठेवावी असें होऊन फौजेचे खर्चास मुलूख लावून दिला. तेव्हां पासून दोस्ती पहिल्याप्रमाणें चालेल. नंतर पेंढारी चहूंकडून रयतेस दरसाल उपद्रव करितात. बाजीराव साहेब यांचे मुलुखांत बहुत उपद्रव होता याजकरितां पेंढारी यांचा बंदोबस्त व्हावा अशी कंपिणी सरकारांतून तजवीज जाहली. तेव्हां बाजीराव साहेब यांचें बोलणें पडलें जें, पेंढारी यांचा बंदोबस्त झाल्यानें आमची बहुत किफायत आहे. आम्ही ही फौज सामील देतों. असें खात्रीनें बोलून बहाण्यानें कंपिणी सरकारच्या आश्रयावर जो खजिना जमा केला होता तो ऐवज बाहेरचे सरदारांस पाठवून त्यास बिघडविलें व आपली फौज तयार केली. कंपिणी सरकारची फौज जवळ होती ते दूर जावी याजकरितां दोन हजार स्वार व कंपिणी सरकारची फौज बराबर देऊन फौज दूर केली. अशी संधि पाहून एकाएकी कांहीं कारण व जाबसालाची तक्रार नसतां फौज तयार करून कंपणी सरकारचे फौजेशीं लढाई केली व कोणत्याही मुलुखांत चाल नाहीं तशी चाल करून इंग्रजी वकिलाचे बंगले व छावणीची जागा जाळून लुटून टाकिली. कंपिणी सरकारचे मुलखाची रयत व वाटसरू सख्याचा भरंवसा धरून येत होते त्यांस धरून कैद करून व कित्येक लुटले. व दोन इंग्रजी सरदार मुंबईकडून येत होते त्यांस तळेगांवाजवळ चोराचेंही पारिपत्य करीत नाहीं त्या तऱ्हेनें मारिलें. ते मारणार अद्याप चाकरीवर आहेत. त्याजवरून बाजीराव साहेबांचे हुकमाशिवाय मारिलें नाहीं असा निश्चय होतो. व ज्या त्रिंबकजीनें गंगाधरशास्त्री मारिले त्यास जवळ आणून कारभारांत वागवूं लागले. त्यावरून बाजीरावाचे हुकमाशिवाय त्रिंबकजीनें शास्त्री यांस मारिलें नाहींत असें पहिल्यापासून लोक बोलतात तो मुद्दा शाबूद करून घेतला. व पेंढारी बोलावून मुलूख लुटवावा अशी तजवीज करूं लागले. या तऱ्हेचे दौलतदारीचे सांप्रदाय सोडून वर्तणूक करूं लागले. आणि कंपिणी सरकारास बुडवावें असें केलें. त्यावरून कंपिणी सरकारचा निश्चय जहाला जे बाजीराव साहेब राज्याच्या उपयोगीं

नाहींत. याजकरितां बिलकूल राज्यांतन काढून कंपिणी सरकारांतून मुलूख व किल्ले काबीज करून अमल करावा अशी तजवीज होऊन एक सडी फौज बाजीराव साहेब यांचे मागें रवाना करून एक फौज किल्ले घेण्याकरितां जात आहे व दुसरी फौज अहमदनगराजवळ येऊन पोहोंचली व एक मोठी फौज खानदेशांत आली आहे व जनरल मनरो साहेब कर्नाटकाचा बंदोबस्त करीत आहेत व मुंबईकडून फौज येऊन कोंकणचे किल्ले घेऊन त्या प्रांताचा बंदोबस्त होत आहे. आतां थोडे दिवसांत बाजीराव साहेब यांचें ठिकाण नाहीं असें होऊन महाराज छत्रपति सातारकर बाजीराव साहेब यांचे कैदेंत आहेत त्यांस सोडवून मोकळे करून त्यांचे मंडळींत शानशोकीकरितां त्याजकडे कांहीं राज्य चालेल, अशी तजवीज करून कंपिणी सरकारचे हातून सातारे किल्ल्यावर महाराजांचे झेंडे कायम करून त्यांचे तर्फेचे लोक होते त्यांची खातरजमा केली असे. त्यास जो मुलुक महाराज यांजकडे होईल त्याचा न्यायइनसाफ व हुकमत व अमलांत करितील. कंपिणी सरकारांत मुलुख राहील तेथें सरकार कंपिणीचा अंमल होईल. परंतु कोणाचे वतनास व इनामास व वर्षसनास व देवस्थानास व खर्चास व खैरातीस व कोणाचे ज्ञातीस व धर्मास खलेल न होतां वाजवी असेल तसें चालेल. बाजीराव साहेब मक्तेदारास मामलती देत होते तें महकूब होऊन कमावीसदार यांजकडे सांगून वाजवी ऐवज असेल त्याची उगवणी होईल. कोणावर ज्यास्ती जुलूम कांहीं एक होणार नाहीं. येविशीं कोणी अंदेशा घेऊं नये. बाजीराव साहेब यांजकडे चाकरीस कोणी असतील त्यांणीं चाकरी सोडून आज पासून दोन महिन्या आंत घरीं यावें. जे कोणी न येतील त्यांचें वतन जप्ती होऊन खराबी झाल्याशिवाय रहाणार नाहीं. जमेदार यांणीं आपले परगण्यांतून जे बाजीराव साहेब यांजकडे चाकरीस असतील त्यांची याद तूर्त समजवावी. चाकरी सोडून जसे जसे घरीं येतील त्यावेळेस यादी समजावीत जाव्या. बाजीराव साहेब यांची कुमक करूं नये. त्यांजकडे वसूल एकंदर देऊं नये. न दिल्यास सालमजकुरीं मुलकास उपद्रव लागला असेल त्याची फिर्यादीची दर्याप्ती होऊन सूट मिळेल. बाजीराव साहेब यांजकडे वसूल दिल्यास तो ऐवज मजुरा न देतां दरोबस्त घेतला जाईल. व जमेदार कुमक करितील व ऐवज देतील त्यांचें वतन व जमिनी त्यांजकडे चालणार नाहींत.

तारीख ११ माहे फेब्रुवारी सन १८१८ इसवी मु॥ छ. ५ रबिलाकैर.

समाप्त.

* हें "मेस्तक" विष्णु धोंडदेव वीरमाडकर यांणीं कोल्हापुराहून पाठविलें हें खर्चा कागदाच्या चिकट बंदावर लिहिलेलें आहे. अक्षर वाटोळें वळणदार व सुवाच्य आहे.

* श्रीमंत सवाई माधवराव यांचा व्रतबंध चैत्रमासीं जाहला. इंग्रजांचे भयानें पुण्यांत पळण झाली. सखाराम बापू बोकील सरकारांत इतराजींत येऊन कैद झाले. फाल्गुनमासीं. शके १७०१.

वसई सरकारांत होती ती इंग्रजानें घेतली १७०३.

श्रीमंत माधवराव यांचें लग्न माघ शुद्ध ९ स पुण्यांत झालें. कृष्णाजी बाहिरव थत्ते यांची कन्या सौभाग्यवती रमाबाई साहेब केली. शके १७०५, फ० स० ११८४.

श्रीमंत रघुनाथराव दादासाहेब मार्गशीर्ष वद्य [पक्षीं] गंगातीरीं मजरे सितापखेडें प्रा। धरणगांव प्रांत कुंभारी एथें शांत झाले. ते समयीं मातोश्री आनंदीबाई गरोदर होती. पुढें चिमाजीआपा यांचा जन्म जाला.

इंग्रजानें वसई घेतली होती ती पुनः सरकारांत घेतली.

मातोश्री पार्वतीबाई साहेब यांसि देवाज्ञा झाली. श्रावण वद्य ३ शके १७०६.

चिमाजीआपा यांचा जन्म चैत्र शुद्ध ९ स झाला. १७०७.

श्रीगोदेस महापूर येऊन गांव वहावले. तीन महिने श्रावण मासापासून दीड पायलीची धारण झाली. पुढें स्वस्तता जाली, कपिलाषष्ठी पडली. शके १७०९.

श्रीगंगातीरीं नाशिकाकडे वगैरे थंडी फार पडली त्यानें मोठे वृक्ष सुद्धां जळाले.

सरकारचे वाड्यांत येरले चौसोपीस बांधावयाचा प्रारंभ केला. कार्तिक वद्य १२.

सदाशिव दीक्षित दांत्ये यांस मार्गशीर्ष वद्य २ स देवाज्ञा जाली. तात्या पेंडसे यांस माघ वद्य ३ स देवाज्ञा झाली. श्रीमंत मातोश्री गोपिकाबाईस श्रावण वद्य १ स देवाज्ञा झाली. १७११.

रामशास्त्रीबाबा यांस कार्तिक शुद्ध ३ सह ४ स देवाज्ञा झाली. शके १७१२

राजश्री परशुरामभाऊ पटवर्धन मिरजकर करनाटक प्रांतीं रवाना केले. त्यांनीं सरकारांत धारवाड किल्ला सर केला. मागाहून राजश्री हरि बल्लाळ फडके व मोंगलांची फौज घेऊन टिपूवर गेले, इंग्रज ही चिनापटणाकडून आला. शके १७१३ फ० स० ११९२.

---

* येथ पासून पुढील मजकूर महाडकर अंताजी रामचंद्र हरडीकर यांणीं एक प्रकरण पाठविलें त्यावरून जशाचा तसाच उतरून घेतला आहे. ह्या प्रकरणाच्या पूर्वभागांतील माहिती वरील 'मेस्तकांत' आली आहे सबब तो मात्र घेतला नाहीं.

लक्ष्मणराव रास्ते यांनीं नहर आणिला तो पेठेंत श्रावणमासीं दाखल जाला. शके मजकूर.

हरि बल्लाळ व इंग्रज व मोंगल तिघे मिळून बेंगळूर वगैरे ठाणीं घेऊन पटणावर जाऊन हल्ला केला. टिपू जेर होऊन तीन कोटी तिघांस खंडणी देऊन व दीड कोटीचा मुलूक देऊन सल्ला केला. सरकारची फत्ते झाली.

सरकारवाड्याचे चौसोपीची वास्तुशांत वैशाख वा। ७ स झाली.

वैशाख वा। १ स तिसरे प्रहरीं पर्वतीस कार्तिक स्वामीचे देवालयावर वीज पडली. श्री देवास धक्का लागला नाहीं.

नाना फडणीस यांचा नहर पुण्यांत सदाशिव पेठेंत हौदांत मुहूर्तानें सोडला. मिति ज्येष्ठ वद्य ५. तेच दिवशीं तिसरे प्रहरीं सरकारची सातखणी व बंगला कोठीस अग्न लागून जळाली.

घाशीराम कोतवाल यानें ब्राह्मण मारिले सबब भाद्रपद शुद्ध प्रतीपदेस रात्रीस धरून आणिला. दुसरे दिवशीं दोन प्रहरीं शहरांत धिंड काढून गारपिरावर ब्राह्मणांकडून मारविला. १७१४ फ० स० ११९२.

हरि बल्लाळ फडके कर्नाटकांतून चैत्रमासीं पुण्यास आले. तेच सालीं महादजी शिंदे हिंदुस्थानांत मोठे मोठे संस्थानी होते त्यांस मोडून दिल्लीस नवा पादशहा बसवून श्रीमंत पंत प्रधान यांचे नांवें वजिरी व कांहीं मरातब व नालकी घेऊन ज्येष्ठमासीं पुण्यास आले. श्रीमंतांचें दर्शन घेऊन वजिरीचीं वस्त्रें वगैरे सर्व आणिलीं होतीं तीं निवेदन करून समारंभानें नालकींत श्रीमंतांस बसवून स्वारी करून शहरांत मिरवत आले. नंतर श्रीमंतांनीं वजिरी, दिवाणगिरी, व मोरचल व दुसरी पालखी महादजी शिंदे यांस दिली. वानवडीवर मुक्काम करून राहिले. तेच वर्षीं ज्येष्ठापासून महागाई चार शेरांची धारण मुलकांत जाली. शके १७१५. भाद्रपद पावेतों होती. शहरांत माणसें फार मेलीं. पुढें स्वस्ताई झाली. श्री ओंकारेश्वर याचे देवालयांत नदीचें पाणी पुराचें आलें. श्रीमंत रमाबाई यांस माघ वा। १४ स शके १७१५ फ. स. ११९४ सालीं देवाज्ञा झाली.

महादजी शिंदे यांस माघ शुद्ध १३ स देवाज्ञा झाली. पाटील बावा यांचे बंधु तुकोजी यांचा पुत्र अमृतराव यांचा पुत्र दौलतराव यांस मरणाचे पूर्वी पुत्र ह्मणविलें होतें. तेरावे दिवशीं श्रीमंतांनीं सरदारीचीं वस्त्रें दौलतराव यांस दिलीं.

फाल्गुन वद्य ११ स मातोश्री आनंदीबाईस देवाज्ञा झाली. आनंदनाम संवत्सर. (४८) शके १७१६ फ. स. ११९५ खमस तिसैन मया व अल्लफ.

श्रीमंत माधवराव नारायण मार्गशीर्ष मासीं खासा स्वारी समागमें शिंदे होळकर वगैरे तमाम फौजा घेऊन निजाम अल्लीखान याजवर चढाई करून शिना नदीवर गेले. तेथें मोंगलांची गांठ खर्ड्यानजीक पडोन लढाई झाली. मोंगल शिकस्त होऊन पळोन खड्यांत गेला. मश्रुलमुलुक मोंगलांचा दिवाण व तीन कोटी रुपये खंडणी व तीस लक्षांची जाहागीर दौलताबाद किल्ला सरकारांत घेऊन शके १७१७ वैशाख शुद्ध १३ स कैद करून...... .... हरि बल्लाळ फडके यांस सिद्धटेकास शुद्ध ७ स देवाज्ञा झाली. राक्षसनामसंवत्सर शके १७१७, सन ११९६ त तिसैन मय्या व अल्लफ.

श्रीमंत माधवराव साहेब यांनीं आश्विन शु० १२ रविवारीं श्रीगणपतीचे रंगमहालावरून उडी टाकिली. त्यानें पाय मोडला. शुद्ध १४ सह १५ स अस्तमानीं देवाज्ञा झाली. नाना फडणीस यांचे मनांत दत्त पुत्र देऊन पूर्ववतप्रमाणें चालवावें म्हणून आग्रह धरून चार महिने चालविलें. शिंदे यांचे कारभारी बाळोबा पागनीस यांचे विचारास न ये. सबब शिंदे फौज सुद्धां गंगातीरास गेले. म्हणून नाना फडणीस यांनीं राजेश्री परशुराम भाऊ वगैरे यांस पाठवून उभयतां श्रीमंत माघ वद्य ९ स पुण्या नजीक खडकीचे पुलानवळ आणिले. पंधरा दिवस मुक्काम त्याच ठिकाणीं होता. शिंदे ही फौज सुद्धां भेटीस आले. तेव्हां त्यांचे भयानें नाना पळून सातार्‍यास गेले. श्रीमंत व शिंदे यांच्या भेटी झाल्या. फाल्गुन वद्य २ स वाड्यांत स्वारी येऊन एक दिवस राहून उदकाचे दुकाळामुळें स्वारी माघारी जाऊन खडकीवर राहिली.

मुकाम वीर एकलपूर नजीक जेजुरी एथें ब्राह्मणाचे घरीं माघमासीं गाय माणसासारखी तीन दिवस रडत होती.

मौजे बेलसर नजीक जेजुरी ऐथें कर्‍हेच्या तीरीं करांगळी एवढी रक्ताची धार वाहिली. माघमासीं नळनाम (५०) संवत्सर शके १७१८ सन ११९७ सबा तिसैन मय्या व अल्लफ.

दौलतराव शिंदे रुसले म्हणून श्रीमंत बावासाहेब समजुतीस गेले. तेथें त्यांनीं अटकाव करून ठेविलें. मागें परशुराम भाऊ व बाबा फडके यांनीं चिमाजी आपास बलात्कारें पालखींत घालून वैशाख वद्य १० स दत्तविधान केलें. त्रिंबकराव अमृतेश्वर थत्ते यांस पाठवून शाहूराजे यांजपासून वस्त्रें आणून चिमणाजी माधवराव जहाले. परशुराम भाऊ कारभार करूं लागले. यांनीं मश्रुल सोडिला. नाना फडणीस यांनीं.. .. .. मा.. .. .. काढून परत आले. जहागीर मोंगलाची

सुटली. कालयुक्तनामसंवत्सर शके १७२० सन ११९९ तिस्सां तिसैन मय्या व अल्लफ.

शिंदे यांचें व बायांचें न बने. झाडून फौज बायांकडे जाली. पुढें लढाई जाली. नंतर बाया मिरज प्रांतीं गेल्या. तेथून वांईस आल्या. तेथें समजूत पडली. नंतर बाया बऱ्हाणपुरास गेल्या.

गोविंदराव काळे व शिवराम नारायण थत्ते पौष शुद्ध ८ स कैद केले.

श्रीमंत विनायकराव यांचा व्रतबंध माघ शुद्ध १२ स जाला. चैत्र वैशाख मासीं टोळ अति होते. झाडास पान राहिलें नाहीं. नाना फडणीस शिंदे यांचे कैदेंतून सुटून श्रावणमासीं पुण्यांत आले. सिद्धार्थीनाम संवत्सर शके १७२१ सन १२०० मयातैन व अल्लफ.

श्रीरंगपट्टण इंग्रजानें टिपूस मारून वैशाख वद्य ३ स घेतलें. नाना फडणीस यांस फाल्गुन वद्य ३ स देवाज्ञा जाली. सरकार वाड्यांत शागीर्द होता तो जिनगर निघाला. सबब आश्विन ६ स त्याचें पारिपत्य केलें आणि शहरास प्रायश्चित्त दिलें. परशुराम भाऊ भाद्रपद वद्य ४ स कोल्हापूरकर यांचे लढाईत ठार मेले.

यशवंतराव होळकर व शिंदे यांजकडील पलटणें यांची लढाई पुण्यानजिक होऊन शिंदे यांचा मोड झाला. सबब बाजीराव साहेब महाडास * पळून गेले. तेथून सुवर्णदुर्गास गेले. तेथून वसईस गेले. बाजीराव साहेब यांनीं इंग्रजाशीं सल्ला करून इंग्रजांस बरोबर घेऊन वैशाख वद्य ९ शके १७२६ शकीं पुण्यास दाखल जाले. श्रावणमासीं मोठी महागाई होऊन तीन मापटीं म्ह० दीडशेर केली दाणे रुपयास धारण जाली. माणसें फार मेलीं. शके १७२६.

श्रीत्रिंबकेश्वरची अर्चा बाजीराव यांनीं माघमासीं केली. शके १७२८.

शेंडेनक्षत्र मार्गशीर्ष मासीं निघत होतें. शके १७२९.

गतभर्तृका स्त्रिया यांचें क्षौर नाकशरीवर पुण्यांत श्रावण शुद्ध १२ स केलें.

यशवंतराव होळकर यांस कार्तिक शुद्ध १३ स देवाज्ञा जाली.

शेंडेनक्षत्र आश्विनमासीं धूमकेतु निघाला. धरणीकंप फाल्गुनमासीं शुद्ध १२ स जाला. १७३३.

---

* बाजीराव साहेब ज्या वाड्यांत महाड एथें रहात होते तो वाडा हल्लीं फडणिसांचा या नांवानें प्रसिद्ध आहे.

फाल्गुन शुद्ध १२ स सरकार वाड्यास अग्न लागून बंगला व कोठी जळाली. १७२४.*

(मूळ प्रतीचें) हस्ताक्षर गोविंद रघुनाथ वाडदकर रहाणार कसबे भिंवडी प्रगणे साकसें प्रांत कल्याण भिंवडी हल्लीं वस्ती कसबे भिंवडी तालुके वसई. यांचें असे. सु. स. इहिदे सल्लासीन मया तैन व अफल्ल (१७३१) माहे मार्गशीर्ष शुद्ध ५ शनिवारीं सकाळीं लिहिली. कोणी घेऊं नये. इंग्रेजी ता० २० माहे नवंबर सन १८३० संवत १७७४ विकृतिनाम संवत्सरे.

समाप्त.

पेशवे यांची वंशावळ.

बाळाजी विश्वनाथ यांस वस्त्रें शके १६३५ माघमासीं झालीं. नंतर शके १६४२ शार्वरीनाम संवत्सरीं चैत्र शुद्ध ७ स सासवड मुकामीं शांत झाले.

बाजीराव बल्लाळ यांस शके १६४२ वैशाखमासीं वस्त्रें झालीं. नंतर पुढें शके १६६२ रौद्रनाम संवत्सरीं रेवातीरीं मुकाम काकडें येथें शांत झाले.

बाळाजी बाजीराव यांस शके १६६२ त वस्त्रें झालीं. नंतर पुढें शके १६८३ ज्येष्ठ वद्य ९ स प्रहर रात्रीं पर्वतीस शांत झाले.

माधवराव बल्लाळ यांस शके १६८३ वृषनाम संवत्सरीं आषाढ वद्य ३ स वस्त्रें झालीं. पुढें शके १६९४ विकृतिनाम संवत्सरीं कार्तिक वद्य ८ स थेउरास प्रातःकाळीं प्रहर दिवसास शांत झाले. स्त्री रमाबाई अग्निप्रवेश झाली.

नारायणराव बल्लाळ यांस शके १६९४ मार्गशीर्ष वद्य ४ रविवारीं दोन घटका रात्रीस वस्त्रें झालीं. नंतर पुढें शके १६९५ भाद्रपद शुद्ध १३ दोन प्रहरीं सुमेरसिंग व खरगसिंग व तुळाजी पवार यांनीं मारिलें.

रघुनाथ बाजीराव यांस शके १६९५ त वस्त्रें झालीं. पुढें शके १७०५ मिति मार्गशीर्ष वद्य ३ स शांत झाले.

माधवाराव नारायण यांचा जन्म शके १६९५ मिति अधिक वैशाख शुद्ध ७ दोन प्रहरीं झाला. पुढें शके १७०१ चैत्र शुद्ध १ स वस्त्रें झालीं. नंतर पुढें शके १७१७ आश्विन शुद्ध १२ स दिवाणखान्यांतून तिसरे खणांतील माडीवरून उडी टाकिली. तिसरे दिवशीं शुद्ध १४ स शांत झाले.

---

* ही शकवार माहिती रा० रा० अंताजी रामचंद्र हरडीकर यांनीं महाडाहून ता० ३१ अकटोबर १८८३ रोजीं पाठविली. तिचें हस्ताक्षर रा० नारायण बळवंत हरडीकर यांचें आहे.

चिमणाजी माधवराव यांस शके १७१८ नलनामसंवत्सरे वैशाख शुद्ध १ प्रहर दिवसास वस्त्रें झालीं.

बाजीराव रघुनाथ यांस शके १७१८ मार्गशीर्ष शुद्ध ५ भानुवासरीं श्रवणनक्षत्रीं रात्रौ वस्त्रें झालीं. षष्ठस्थानीं चंद्र.

सातारचे राजे यांची वंशावळ.

शके १५९६ आनंदनाम संवत्सरे ज्येष्ठ शुद्ध १३ स राज्याभिषेक [शिवाजी महाराजांस] झाला. समाप्त झाले चैत्र .. ..

संभाजी शिवाजीचे पुत्र सिंहासनारूढ श्रावण शुद्ध ५ शके १६०२ रौद्रनाम संवत्सरीं. शके १६१० फाल्गुन वद्य ३० स तुळापुरीं औरंगजेब पादशहा याचे लष्करांत शांत झाले. शके १६०८ त धरून नेले. पुढें भालेराई झाली.

शाहू संभाजीचे लेंक सिंहासनारूढ झाले शके १६२९ त. शके १६७१ मार्गशीर्ष वद्य ३ स समाप्त झाले.

रामराजे दत्तक शके १६७१ पासून पुढें शके १६९९ मार्गशीर्ष शुद्ध १० स समाप्त झाले.

शाहू राजे दुसरे दत्तक सिंहासनारूढ झाले. शके १७०० मार्गशीर्ष वद्य ७ स. पुढें वैशाख शुद्ध ९ शके १७३० विभवनामसंवत्सरीं समाप्त झाले.

शाहू राजे तिसरे सिंहासनारूढ झाले शके १७३०. विभवनामसंवत्सरे मिति वैशाख शुद्ध १३ स ते समयीं पहिलें नांव टाकून शाहूच ठेविलें. सबब दुसरे शिक्के फिरविले नाहींत.

---

[४९४] बाळाजी विश्वनाथ.

---

*कैलासवासी बाळाजी विश्वनाथ यांसि पेशवाई महाराज शाहूराजे यांणीं दिली ती कधीं दिली ? कोणत्या कारणानें प्राप्त जहाली ! पूर्वी काय संपत्ति होती ! पेशवाई जहाल्यावर किती दिवस केली ! पराक्रम कसे कसे काय काय करून स्वामिकृपा संपादिली ! म्हणोन पुशिलें. त्यास बाळाजीपंत नाना [यांचें] भट उपनाम. हे कसबे श्रीवर्धन होतें, सुभा प्रांत राजापुरी, येथील देशमूख

* हें प्रकरण रा. बापू दीक्षित श्रोत्री बेकनाळकर यांजकडील आमचे स्नेही रा० विष्णु धोंडदेव भागवत यांणीं कोल्हापुराहून पाठविलें. सर्वी कागदावर लिहिलें असून बंद ७ पाठपोट आहेत. अक्षर साधारण आहे.

तेथेंच रहात होते. त्यांजवर शामलाचा कसाला § जहाला, म्हणून परागंदा होऊन कसबे चिपळूणें सुभा दाभोळ येथें राहून, कांहीं दिवस जकाती वगैरे रोजगार करून, संसार करीत होते. पुढें श्रीहरीनें कृपा केली तेव्हां मोठा रोजगार मिळवावा ऐशी उमेद धरून श्रीमंत पंतसचीव शंकराजी नारायणपंत त्यांजकडे आले. तेथें कांहीं दिवस योग्यतेनें राहिले. तेथून किल्ले सातारा येथें मातुश्री ताराबाई आऊसाहेब राज्यकारभार चालवीत होती त्यांजपाशीं परशुराम त्र्यंबक प्रतिनिधि होते, तसेच थोर सरदार धनाजी जाधवराव व त्र्यंबकराव दाभाडे सेनापति व संताजी घोरपडे व हुजरातचे सरदार होते, त्यांचे मसलतीनें राज्यकारभार चालत होता, शाहू महाराज दिल्लीस बेगमेजवळ अटकांत होते. दक्षिणेस कोट किल्ले मुलूख यवनाक्रांत सर्व होते, त्याची त मू ट मर्दाईनें चालवीत होते, तेथें बाळाजीपंत नाना सचीव यांजबरोबर गेले. ते स्थळीं जाते समयीं अंबाजीपंत पुरंदरे यांची गांठ पडली. दोघांचें बोलणें जहालें. त्यांत तुम्ही आम्ही बेरोजगारी, एक दुःखी, त्यापक्षीं एक जागां रहावें. नानांनीं अंबाजीपंतांस वाचा दिल्ही कीं, वडील भाऊ तुम्ही, धाकटा भाऊ मी, रोजगार मिळविला तर तुम्हीं संसार पहावा. तुम्हांस मिळाला तर मी पाहीन. याप्रमाणें निश्चय करून सातार्‍यास एकत्र राहिले. दैवयोगेंकरून धनाजी जाधवराव यांची दिवाणगिरी नानास मिळाली. तेथेंच दहा पांच वर्षें राहून सर्व दौलतीची यकत्यारी करून दौलत मिळविली.

त्यानंतर शाहू महाराज यांविशीं पादशहाजवळ बेगमेनें बोलणें केलें कीं, "शाहू राजा माझा पुत्र, त्यापक्षीं बहुत दिवस अठरा वर्षें संरक्षण केलें. आतां यासि राज्यावर बसवावा." ऐशी भीड खर्चून वहाली करवून वस्त्रें देऊन दिल्लीहून रवाना केले. दहा हजार फौज दिल्ही. तेथून येत येत खानदेशांत आले. याजवर इकडील वर्तमान सर्व संस्थानिकांस पत्रें आलीं. त्याजवरून परशुराम भोंसले यासि पंधरा हजार फौजेनिशीं नागपुराहून संताजी भोंसले यांणीं पाठविलें आणि सांगितलें कीं, खोटा असल्यास मारून टाकावा. लुटणें. त्यांणीं महाराजांस भेटल्यावर चौकशी केली त्यांत सूर्यबिंब खरें असें भासलें. तेव्हां विरोध करून लुटावें तो संशय गेला. महाराजांची शर्तीनें चाकरी करून सिंहासनीं बसला आहे हे निष्ठा धरून नागपुरास लिहून आणखी फौज आणवून दरकूच चालले.

---

१. शामल=हबशी जंजिर्‍याचा.
§ कसाला=तसदी.
२. ब्रह्मेंद्रस्वामीचें चरित्र पहा.
३. "खंडेराव" असें पाहिजे होतें.
४ संताजी तर राजाराम असतांच मारला गेला होता.

इकडे साताऱ्यास आऊसाहेब यांणीं निश्चय केला कीं, हा राजा नव्हे, जोगडा कोणी आला आहे, यासि मिळूं नये. याप्रमाणें सरदार व सरकारकून बोलावून सर्वांस पुशिलें. दूधभाताची पाटी पुढें ठेविली. त्यांत प्रथम प्रतिनिधि यांणीं हात ठेवून सांगितलें कीं, प्राण आहे तोंवर युद्ध करीन, भेटणार नाहीं. तैसाच सचिव यांनीं संकल्प केला. सर्व निश्चय सांगितले परंतु जोगड्यास मिळणार नाहीं. ऐसा विचार होऊन तयार करून किल्ले रांगणा येथें आऊसाहेब यांस पाठविलें.

तों खेडकडून येथें महाराजांची स्वारी पंचवीस हजार फौजेनिशीं आली. हें ऐकून प्रतिनिधि खासा सरदार सुद्धां चाळीस हजार फौजेनिशीं चाकणेस आले. दुसरे दिवशीं दोन्ही फौजा तयार होऊन दरम्यान गांठ पडोन लढाई जहाली. त्या लढाईंत महाराजांस यश आलें. दहा पांच हजार घोडे प्रतिनिधीच्या फौजेंतील सांपडले. प्रतिनिधीचे फौजेचा मोड होऊन मागती चाकणेस आले. परशुराम भोंसले याचे खातरजमेमुळें बिंब खरें, ऐशी सर्वांची खातरजमा जहाली. तेव्हां रात्रीस सर्व सरदारांनीं जाधवराव यांशीं विचार करून आपआपले कारभारी गुप्तरूपें पाठवून भोंसल्याचे हातून कोणास न कळतां भेटोन मुख्यत्वें करून बाळाजीपंत नाना सर्वांचे येखलाशीचें बोलणें बोलले कीं, आह्मी महाराजांचे चाकर, पाय पहावे ऐशी निष्ठा आहे. हुकूम व्हावा. प्रात:काळीं येतों. याप्रमाणें निखालस बोलणें करून, हुकूम घेऊन, जे कारभारी आले होते त्यांसि शेले पागोटीं व झगे व विडे देऊन रवाना केलें. नानांनीं महाराजांसि पंचवीस हजार फौज घेऊन उदईक येतों म्हणोन कबूल केलें. महाराजांनीं बहुत प्रसन्न होऊन आज्ञा केली कीं, " ही चाकरी केलियावर मागाल तें बक्षीस आहे. निखालस मागा." यांणीं अर्ज केला कीं," आठां पदांतून उत्तम देखत बक्षीस व्हावें." महाराजांनीं कबूल केलें. आणि लागलेच गोटास आले. सर्वांचा एक विचार जहाला कीं, भेटीस जावें.

नंतर प्रात:काळीं प्रतिनिधि यांणीं तयारीनिशीं फौजेस ताकीद केली. परंतु कोणींही जीव ठेविला नाहीं. चार घटका दिवसास प्रतिनिधि तयार होऊन बसले. सर्वांचे कारकून बोलावून पुशिलें. सर्वांनीं उत्तर दिल्हें कीं, कालचे लढाईंत कांहीं घोडीं गेलीं, कांहीं जखमी जहालीं. लोक जखमी फार जहाले, त्यामुळें त्यांचे खबरदारीस आणखी लोक गोटांत गुंतले. आज आमचें निघणें होत नाहीं. हें ऐकून फितूर जहाला ऐशी [शंका] मनांत

५. आऊसाहेब=ताराबाई. | ६. एखलाशी=स्नेह, मैत्री.

आणून आपले मायेची पांच सात हजार फौज होती तितकीच घेऊन पुण्यास येऊन जलद साताऱ्यास जाऊन किल्ला बळकावून राहिले. वरकड फौज जाधवराव यांजबरोबर जाऊन महाराजांस नानांनीं भेटी केल्या. महाराजांची मर्जी बहुत संतोष जहाली. तेथून शिरोळास येऊन किल्ले रोहिडा यावर शंकराजी नारायण सचिव होते त्यांस भेटीस बोलाविलें. ते क्रियेस स्मरोन आले नाहींत. त्याजवरून महाराजांनीं सांगून पाठविलें कीं, आम्हीं भेटीस येतों. हें वर्तमान ऐकून त्यांणीं देहावसान केलें. दुसरे दिवशीं महाराज किल्ल्याखालीं गेले तों त्यांचें शव वरून उतरलें. हें पाहून वर जाऊन त्यांची स्त्री येसूबाई यांचें समाधान महाराजांनीं बहुत प्रकारें केलें. आणि साताऱ्यास येऊन मोर्चेबंदी केली. ते एक वर्षपर्यंत किल्ला लढला. तेव्हां शेखमिरा वांईकर हा दिल्लीस महाराजांजवळ अटकेंत होता, त्याजवर बहुत विश्वास होता. त्यास सांगून किल्ल्यावर फितूर करविला आणि किल्ल्यावर स्वारी जाऊन प्रतिनिधीस बेडी घालून कैद करून ठेविलें. महाराज शके १६२९ एकूणतिसांचे सालीं सिंहासनावर बसले. मुलुखाचा बंदोबस्त करून संस्थानिक सरदारांस निरोप जहाले. तेव्हां महाराजांनीं नानास सांगितलें कीं, भोरोपंत पिंगळे पेशवे आहेत ही पेशवाई त्यांजकडून दूर करून तुम्हांस देतों. तुह्मी करावी. नानांनीं अर्ज केला कीं, तूर्त " मी जाधवरावाचा चाकर आहें. त्याजपासून निरोप घेऊन येईन नंतर चाकरी करीन. तोंपर्यंत माझें बक्षीस जामदारखान्यांत असावें."

असें बोलून निरोप घेऊन जाधवरायाबरोबर गेले. चार वर्षेपर्यंत जाधवराव यांजवळच होते. एके दिवशीं नानाकडील चाकर याजपासून बेकैदी जहाली ह्मणोन जाधवरायांनीं हात तोडावयाचा हुकूम केला. हें समजल्यावर नानांनीं सांगून पाठविलें कीं, हात तोडूं नये मला बक्षीस द्यावें. हें त्यांनीं न ऐकतां हात तोडिला. इतक्यावरच नानांनीं आपले मायेचे पांच हजार लोक होते ते तयार करून जाधवरायास सांगितलें कीं, इतकी गोष्ट आमची चालली नाहीं तेव्हां आम्हांस चाकरीची गरज नाहीं. पोट भरेल तिकडे जाऊं. असें म्हणून तेच समयीं कूच करून साताराचे वाटेनें वीस कोसांचा मुक्काम केला. त्यांची फौज कांहीं घेऊन समजावयासि कारभारी आले. त्यांची गांठ पडो न देतां कृष्णा उतरून माहुलीस मुक्काम केला तेथून त्यांची फौज माघारी गेली. नाना येऊन महाराजांस भेटले. त्यांचा निरोप घेऊन सेवेशीं आलों म्हणोन अर्ज केला. महाराजांनीं बक्षीस तयार आहे म्हणोन हुकूम

७. मूळांत " राबि (द्दि ?)" गडा असें आहे.

८. " बहिरोपंत " असें असावें.

केला. नंतर मोरोपंत पेशवे यांसि महाराजांनीं आज्ञा केली कीं, तूर्त सरकारांत गरज आहे तर तीस हजार रुपये तुम्हीं द्यावे. पेशवे यांणीं विनंति केली कीं, तूर्त ऐवज नाहीं. महाराजांनीं सांगितलें कीं तुम्ही पेशवे, तुमच्यानें कार्य होईना, तेव्हां कसें करावें ? त्यांणीं अर्ज केला कीं, पैका तर नाहीं, महाराजांची मर्जी असेल तसें करावें. महाराजांनीं हुकूम केला कीं, याचा विचार होईल. नंतर बाळाजीपंतनाना यांसि बोलावून सुमुहूर्तावर पेशवाईवस्त्रें बहुमान केला. रहावयासि किल्ला पुरंदर सचिवांकडे होता तो देविला. तेथून आज्ञा घेऊन पुरंदरास येऊन सासवड येथें वाडा बांधून राहिले.

ते समयीं पिलाजी जाधवराव हे वाघोलीस रहात होते तेथून दिवे घाटावर चाहूरभर जागा इनाम घेऊन तेथें वाडी वसवून आपला किल्ला बांधून मजबूत वस्ती केली[९]. तेथें रहात होते. ते सरंजामी सरदार दौलतदार पोक्त त्यास पूर्व स्नेह होताच. परंतु पुढें केवळ घरोबा भाऊपणा जहाला. तैसाच बाजी भिवराव रेटरे यांसी घरोबा विश्वासाचाच जहाला. तेही दौलतदार होते. राणोजी शिंदे हे योग्यतेस पुढें विशेष आणिले, परंतु त्या वेळेस त्यांची चाल मर्दुमीची मनसोब्याची ऐशी होती. मल्हारजी होळकर हे शिलेदारीनें बांड्याचे पदरीं होते तेथून आणून मर्द माणूस मसलतदार अशा योग्यतेनें जवळ बाळगिले. अशा माणसांचा संग्रह करावा ऐशी आवड त्यानांस होती. ह्मणोन मध्य देशांत सासवड ऐशी जागा पाहून वाडा बांधून वस्ती केली.

तेथें चार सहा महिने जहाल्यावर दमाजी थोरात मवास[१०] हिंगणगांव ठाणें करून मुलूख मारून रहात होता, त्याणें हजार पांचशें प्याद्यानिशीं येऊन पेशव्यांस धरून नेलें. तेव्हां त्याशीं खंडाचा ठराव पन्नास हजार रुपये केला आणि त्याजपाशीं ओलीस बाजीराव व आपासाहेब उभयतां पुत्र मातुश्रीबाई सुद्धां व अंबाजीपंत तात्या पुरंदरे असे हिंगणगांवीं ठेवून आपण निघोन सातान्यास येऊन महाराजांस वर्तमान सांगितलेवर महाराजांनीं पन्नास हजार रुपये सरकारांतून देऊन रवाना केलें. तेथून सासवडास येऊन विचार करून आठ पंधरा दिवस राहून, खातरजमेचे लोक चार हजार फौज ठेवून हिंगणगांवावर चालून जाऊन सांगून पाठविलें कीं, लढाईस येणें नाहीं तर ओली सोडून देणें. हें ऐकून दमाजीनें बाई सुद्धां सर्वांस जिवें मारावें ऐशी तसदी केली, कीं तुम्हीं त्यांस याप्रमाणें सांगून पाठविलें नाहीं तर मारले जाल. ऐसें ऐकून अंबाजी-

---

९. ह्या वाडीस 'जाधवाची' वाडी असें म्हणतात. वाडा जाधवांचा आहे तो किल्ल्यासारखा आहे. मध्यें डोंगरी घेतली आहे. चौकोनी आहे. दिवे घाटावर येथून तोफेचा मारा पोहोंचू शकेल.

१०. मवास=लुटारू, बंड.

पंत तात्या यांणीं उत्तर केलें कीं, " आमची आशा त्यांणीं सोडली म्हणोन चालून आले आहेत. आम्हीं प्राण तुम्हांस अर्पिले आहेत. तुम्हांमध्यें मर्दुमी असली तर त्याशीं लढाई करून धरून आणा अथवा आम्हांस मारमारल्यानें तुमचे हातीं उगेच सांपडणार नाहींत. " तेव्हां दमाजी याची लढाई जहाली. दमाजीस धरून कैद करून हिंगणगांव लुटून मुलें माणसें यांस भेटून दमाजी कबिले सुद्धां कैद करून बेड्या घालून, गांवावर गाढवांचा नांगर फिरवून, त्याची दौलत सांपडली ती घेऊन सासवडास आले. फौजेस निरोप देऊन मुलें माणसें तेथें ठेवून खासा नाना तात्याजी पुरंदरे यांसि समागमें घेऊन दमाजीस घेऊन महाराजांस भेटले. दमाजी कबिलें सुद्धां महाराजांनीं किल्ले परळी येथें बंदांत ठेविले. मोठें खूळ मोडिलें. येणें करून महाराज संतोषी जहाले. पन्नास हजार रुपये सरकारचे नेले होते ते पोत्यास लाविले. महाराजांनीं आज्ञा केली कीं, " हे रुपये तुम्हांस बक्षीस दिले होते त्यासि देऊन मुलें माणसें सोडून आणावीं तें कां न केलें ? " यावर नानांनीं अर्जी केली कीं, " महाराजांनीं कमी केलें नाहीं. परंतु पेशवाई मी करितों, मुलें माणसें खंडणी बोलगारास देऊन सोडविल्या नंतर पेशवाई करावयाचें स्वरूप जातें. यास्तव केलें नाहीं. स्वामीचे कृपेंकरून मुलखाचें खूळ मोडलें. स्वामींस यश आलें. " हें ऐकून महाराजांची मर्जी बहुत प्रसन्न जहाली.

नबाब निजामन्मुलूख[११] औरंगाबादेंत होते त्याशीं लढाईचे प्रसंग करून स्वराज्याचा बंदोबस्त पूर्व मर्यादेप्रमाणें गोदेपर्यंत करून अम्मल चालता केला. पुढें नबाब दिल्लीस जाऊं लागले त्याकाळीं नानाशीं संधान त्यांणीं केलें कीं, तुह्मी दिल्लीस फौज पंचवीस तीस हजार स्वार घेऊन यावें. त्यावरून तीस हजार तयार करून रोज तीस हजार रुपये घ्यावे याप्रमाणें करार करून महाराजांची आज्ञा घेऊन दिल्लीस गेले. त्याची खातरजमा बहुत जहाली. तेव्हां नानास [१२]तगटी निशाण देऊं लागले. त्यासि नानांनीं उत्तर केलें कीं, आमचे स्वामीचें निशाण भगवें हें ठेवून दुसरें करावें हें आम्हांस योग्य नाहीं. त्यावर नबाबांनीं त्या निशाणाची गौरव राखून बादली पटका निशाणास लावून उभयपक्षीं संतोष राखिला. दिल्लीस जाऊन पादशहाच्या भेटी जहाल्यानंतर बोलणें लाविलें कीं, राजा शाहू बेगम साहेबांचा पुत्र यासि कृपा करून राज्यावर रवाना केलें त्याप्रमाणें संस्थानीं काईम जहाले. साहेब सुभे दक्षिणेंत यांची सरदेशमुखीचें वतन करून दिलें आहे त्याचा सनदांचा हुकूम होऊन बक्षीस

---

११. "निजामन्मुलुखच्या" ऐवजीं "सैयद हुसेनखान" असें पाहिजे होतें.

१२. तगटी–सोनेरी.

जहालें पाहिजे. असें नबाबाचे संस्थानाचें बोलणें करून पादशाही सनदा दरोबस्त घेऊन दहा कोटी रुपये सरकारची नजर व एक कोट रुपये दरबारखर्च असे अकरा कोटी रुपये कबूल करून निशा[13] सावकारी दिल्ही. निरोपाचे [पोशाख] पादशहाचे गेले. तेव्हां सर्व मुत्सद्दी यांणीं एक विचार केला कीं, ब्राह्मण मर्दामर्दी नामोशी[14] घेऊन जाणार यासि कोठे नेऊन दरवाज्यांत घालमेल करून सनदा हिरावून घ्याव्या. पादशहा आमचें ऐकत नाहीं. त्यापेक्षां हा सिद्धांत करून शहरचे दरवाज्यांत पांच हजार सोदे पाठविले. ही बातमी नानास समजली. त्याजवरून मनसोबा करून सर्व स्वारीचा सरंजाम करून आपले नांवकरी[15] बाळाजीपंत भाऊ, फडणीस यांचे आजे बरोबर होते त्यांस पालखींत बसवून, झाडून लवाजमा त्याजबरोबर देऊन स्वारी त्यांची लाविली आणि आपण शेपन्नास स्वारानिशीं कोणी शिलेदार असें लोकांत भासवून दरवाज्याबाहेर निघोन लष्करांत गेले. आणि पादशहास अर्जी लिहून पाठविली कीं, दरवाज्यांत सोद्यांचा जमाव झाला आहे त्यांत ताकीद व्हावी ऐशी अर्जी पाठविली तों स्वारींत हत्यार चाललें. फडणीस ठार जहाले. इतक्यांत ताकीद सजावलांची[16] आली. त्यांणीं सोदे दूर केले. परंतु फडणीस कामास आले. वरकड स्वारीचे लोक येऊन लष्करांत पोंचले. ते वेळेस रामाजीपंत भानू, बाबूराव फडणीस यांचे तीर्थरूप, यांचें समाधान करून वचन दिल्हें कीं, तुम्ही चाकरीची शर्त केली त्यास जोंपर्यंत बाळाजी विश्वनाथ याचा वंश यास पेशवाई तोंपर्यंत तुमची फडणिशी. असा करार करून देऊन शांतवन केलें. नंतर नबाबाची स्वारी देशीं आलियावर निरोप घेऊन महाराजांकडे येऊन भेटी जहाल्या. सारें निवेदन करून सनदा व खिलत पादशाही म्हणजे वस्त्रे आणिलीं होतीं [तीं] महाराजांस दिल्हीं. त्याजवरून महाराजांस अति उत्साह जाहला.

पुढें नबाबाची एखलास यामुळें दक्षिणचे सहा सुभे विजापूर दौलताबाद ब-हाणपूर हे लगत यांत अम्मल सरदेशमुखी व गनिमाची चौथाई बाबतीं पेशजीचे कराराचा हा अम्मल स्वारी करून सुरू [करूं] लागले आणि विजापूर, बेदर, भागानगर हे तीन सुभे यांत नागपूरकर भोंसले यांसि फावेल तसा अम्मल यांणीं बसविला.

याप्रमाणें श्रम साहस करून बाळाजीपंत नाना यांणीं महाराजांची सेवा

१३. निशा=खात्री.
१४. नामोश=लौकिक, अब्रू.
१५. आपले नांवकरी=आपले नांव धारण करणारे.
१६. सजावल=

एकनिष्ठेनें करून पेशवाई केली. थोरले पुत्र बाजीराव बल्लाळ व धाकटे पुत्र चिमणाजी बल्लाळ आपा. वडील कन्या अनुबाई ही व्यंकटराव घोरपडे यांसि दिल्ही. दुसरी कन्या भिगूबाई[१७] ही बाबूराव सदाशिव बाबूजी नाईक बारामतीकर यांचे बंधूस दिल्ही. याप्रमाणें सातवर्षें पेशवाई करून शके १६४२ बेचाळीस सालीं दिनगत झाले. पुढें बाजीराव साहेब यांणीं पेशवाई चालविली. [हस्त अक्षर रामचंद्रभट्ट जोशी यांचें असे. मि० श्रावण वा। ६ मंदवारीं तिसरे प्रहरीं समाप्त. शके १७६३ प्लवनाम संवत्सरे सुा। इसन्ने अर्बैन मया तैन व अल्लफ.]

---

[४९५] बाजीराव बल्लाळ.

कैलासवासी बाजीराव बल्लाळ प्रधान यांणीं पेशवाई केली ती किती वर्षें केली ! यांसि पेशवाई कधीं प्राप्त झाली ? पराक्रम काय काय केला ? म्हणोन प्रश्न केला त्यास बाळाजी विश्वनाथ यांणीं शाहू महाराज यांची चाकरी एकनिष्ठपणें करून पेशवाई मिळविली. त्या दवलतीचा उपभोग सात वर्षें केला. स्वामींची कृपा पूर्ण संपादून दिवसगैत[२] जाहले. ते समयीं बाजीराव साहेब वीस बावीस वर्षांच्या वयांत होते. चिमणाजी आपा साहेब दहाबारा वर्षांचे उमरींत होते. कारभारी अंबाजीपंत पुरंदरे दिवाण होते. तसे ब्राह्मणमंडळींमध्यें बाजी भिवरावै[३] व कृष्णराव महादेव जोशी चासकर[४] हे बाजीराव यांची स्त्री काशीबाई ताई यांचे बंधु हे मोंगलाईंत चाकरी करून दवलत करीत होते. शिपाई महाशूर होते. त्यांचे तीर्थरूप महादाजी कृष्ण बहुत बुद्धिवान् होते. तसेच चिमणाजी आपा यांचे सासरे विसाजी कृष्ण, त्रिंबकराव मामा पेठे यांचे तीर्थरूप, हे बुद्धिवान्. तसेच मल्हार दादाजी बर्वे कचरेकर[५], रायाचे

---

१७ हिचें नांव अन्यत्र " भिवूबाई " असें आढळतें.

१. हेंही प्रकरण बापू दीक्षित ओत्री यांजकडीलच. रा० विष्णु धोंडदेव भागवत यांनीं पाठविलें. हें खर्डा कागदाच्या उभ्या बंदांवर लिहिलें आहे. नवव्या बंदावर संपूर्ण झालें आहे. अक्षर मध्यम प्रकारचें आहे शेवटीं शक १७६३ लिहिला आहे. तो प्रत केल्याचा किंवा बखर लिहिल्याचा हें कळण्यास मार्ग फारसा नाहीं, तथापि प्रत केल्याचा असावा असें वाटतें.

२. मूळांत " दिवसगत " झाले. असें आहे तें बरोबर नाहीं.

३. हे सोनोरीचे पानशे असावे.

४. चासकर जोशी हें मोठें शूर घराणें मोगलाई अमलांत सरदारी करून होते. बाळाजी विश्वनाथास पेशवाई होण्यापूर्वी जीं कांहीं चितपावनांचीं घराणीं घाटावर आलेलीं होतीं त्यांपैकीं हें एक होय. चास गांव पुणें जिल्ह्यांत खेड तालुक्यांत भीमा नदीचे कांठीं आहे. गांव लहानसाच आहे. तरी त्याची रचना मोठी सुरेख आहे.

५. " कचरेकर " असें स्पष्ट आहे. अन्यत्र " डुबेरकर " असें आढळतें. हे बाळाजी विश्वनाथाचे सासरे.

मामा, हेही शहाणे द्रव्यवान् मामलेदार व बाबूरावजी नाईक बारामतीकर शिपाई आणि द्रव्यवान् व त्र्यंकटराव घोरपडे हे सरकारचे सोयरे सरदार प्रसिद्ध पूर्वी नारोजी घोरपडे प्रसिद्ध होते त्यांचे पुत्र हेही होते. व मराठे लोकांत पिलाजी जाधवराव व राणोजी शिंदे व मल्हारजी होळकर इत्यादिक मोठमोठे माणूस दवलतींत होते. तेव्हां बाजीराव सातान्यास जाऊन महाराजांस भेटले. नंतर वस्त्रांचें बोलणें लागलें. तें तेकाळीं बाजीराव साहेब बहुत उद्दाम प्रकृतीचे, शिपाईगिरींत अवघा वेळ मग्न, राज्यभार चालवावयास सबूरी असावी तो भाव नव्हता. याजमुळें या पदाचे उपयोगीं नाहींत असें राजश्री यांसि बहुतांनीं मसलत दिल्ही. सर्वांचें ऐकून घेऊन सर्वांस एक उत्तर दिलें कीं, बाळाजी विश्वनाथ यांणीं या राज्यांत जिवादारभ्य श्रम साहस करून पुढें सुख भोगिलें नाहीं. याजकरितां यास वस्त्रें तूर्त देतों. याचे दैवीं असल्यास श्रीशंभु कृपा करील. उपयोगीं नाहीं असें दिसल्यास पुढें विचार होईल. अशी श्रीदेवाची प्रार्थना करून महाराजांनीं बाजीराव साहेब यांसि वस्त्रें दिल्हीं. दिवाणगिरीचीं वस्त्रें चिमणाजी आपासाहेब यांसि देऊन बहुमान केला. कांहीं दिवस हुजूर राहिले.

नंतर स्वारी तेथून निघोन सासवडास येऊन आपले दौलतींत किल्ले कोट महाल मुलुख याचा बंदोबस्त करून फौजेचा जमाव करून औरंगाबाद प्रांतीं गेले. तेथें नबाब यांस भेटून खानदेशांत जाऊन बंगाला[६] प्रांतांत जाऊन खंडण्या घेऊन यश घेऊन आले. दुसरे यानें अशिरी किल्ल्यापर्यंत जाऊन अशिरी हाल्यानें घेतली. ती स्वारी जय घेऊन आले. फिरोन स्वारी हिंदुस्थानांत जयनगरास गेले. तेथें राजा जयसिंग याची भेट घेऊन खंडणी मागितली. त्यांणीं सांगितलें कीं, खंडणी कोणास आजपर्यंत दिल्ही नाहीं. देणें ते ब्राम्हणांस देतों. रायांनीं उत्तर केलें कीं, आम्ही चाकरी करितों, पोटास पाहिजे, आणि ब्राह्मण आहों. तेव्हां राजांनीं तीन लाख रुपये तुलसीपत्र घालून पाठविले ते रायांनीं घेतले आणि राजाची मर्जी बहुत संतोष करून स्वारी करून येऊन फिरोन स्वारी हिंदुस्थानांत जाऊन किल्ले कोट कांहीं हस्तगत केले. प्रांत माळवे, सुभा मोठा, तेथें दया बहादूर का[७] ब्राह्मण होता त्याशीं लढाई चिमणाजी आपा साहेब यांनीं करून सुभा बुडविला. वीस लक्षांचा प्रांत घेऊन अंमल बसवून हुजूर आले. राजश्रींस मोठा संतोष

६. "बंगाला" आहे तेथें "बागलाण" असावें. हें प्रत करणाऱ्याच्या अज्ञानाचें फल होय.

७. "दयाबहादर" हा नागर ब्राह्मण होता.

जाहला. फिरोन नवाब निजामउन्मुलुख यासी बिघड होऊन लढाई होऊन सल्ला करून आपल्या मनोदयाप्रमाणें तह केला.

त्यावर महाराजांनीं सांगितलें कीं, "राव, तुह्मी त्रिंबकराव दाभाडे सेनापति हे गुजरायेंत फौजबंद जहाले आहेत, ते हुकूम गेला असतां हुजूर येत नाहींत, त्यांस घेऊन यावें. तर तुमची शर्थ." अशी आज्ञा जहाली आणि विडे दिल्हे. ते घेऊन गुजरायेंत गेले. तेथें ऐशीं हजार फौज दाभाडे यांजबरोबर व रायाबरोबर बाराहजार. ते हस्तगत कसे होतील ! अशी मसलत झाली. परंतु बाजीराव साहेबांनीं सर्व सरदारांस सांगितलें कीं, लढाईस जातों. महाराजांचे पुण्यें करून यश आल्यास दाभाडे यास घेऊन जाऊं. ते न आले. तरि आह्मी तेथें खर्च[१] जाहलों. तुम्ही देशीं जावें. हें ऐकतांच पिलाजी जाधव यांणीं सिद्धांत सांगितला कीं, तुह्मांस टाकून आम्ही देशीं कशास जावें? तरी लढाई उदयीक करावी. जें होणें तें होवो. असा विचार करून तरतूद चांगली करून लढाईस उभे राहिले. चार घटका लढाई लागली. तों ईश्वरइच्छेनें त्रिंबकराव सेनापति अंबारींत बसून तिरंदाजी करीत होते, तेथवर चालून जाऊन बंदुकीची गोळी कपाळांत लागून ठार जाले. ते काळीं दाभाडे याचे फौजेस पळ सुटला. हे सर होऊन लूट केली. दहा बारा हजार घोडे सांपडले व हत्ती सांपडले.

नंतर कूच करोन देशीं आले. त्रिंबकराव पडल्यावर बाबूराव सवाई [व] त्यांचे पुत्र यशवंतराव हे दोघे कबिले[२] सुद्धां पाठलाग करीत साताऱ्यासि आले. तों अगोदर बाजीराव साहेब राजवाडयांत पोहोंचले. तेथवर दाभाडे येऊन महाराजांपाशीं दाखल झाले. तैसें पाहूनच माघारे माहुलीस जाऊन राहिले. ते पंधरा दिवस पर्यंत होते. महाराजांनीं विचार केला कीं, "दोन्ही सरदार मोठे त्यांत दाभाडे मारिले यामुळें त्यांची स्त्री उमाबाई कीर्तिवंत आहे ही फिर्याद बाजीराव पेशवे यांणीं मारिलें म्हणून आली. त्यास हुकुमानें आणविलें, तेथें लढाईस उभे राहिले. तेव्हां मागें सरावें तें ठीक दिसत नाहीं. दैवयोगें दाभाडे पडले. परंतु समजूत दोघांची करावी लागती. या अर्थें माहुली संगमीं सरकारचा डेरा देऊन बाड कनाथाचें उभे केलें आणि खासा स्वारी महाराजांच्याच डेऱ्यांत आली आणि उमाबाईस बोलाविलें. वर्तमान ऐकून घेऊन बाजीराव यांसि बोलाविलें. तेव्हां खासे राव व दादासाहेब व जनार्दनपंत बावा दोघे पुत्र लहान दहा बारा वर्षांचे होते, ते बरोबर घेऊन डेऱ्यास येऊन मुजरे करून उभे राहिले. एके बाजूस उमाबाई बसली होती. दुसरे बाजूस

---

१. "खर्च होणें;" पडणें; कामास येणें. | २. काबिले=बायकामाणसें.

यांसि आज्ञा जाहाली तेथें बसलेवर महाराजांनीं पुसिलें. तेव्हां यांनीं अर्ज केला कीं, " उमाबाई काकी यांसि बहुत प्रकारें हुजूर यावयाचा हुकूम आहे त्याप्रमाणें त्रिंबकराव काका यासि बोलावें. त्याप्रमाणें काकी बोलली कीं, मीहि काकास बहुत विचारें सांगितलें. परतु एकंदर लढाईवांचून दुसरें बोलणें चालेना. युद्धास उभे राहिले. तेव्हां मला दाँली महाराजांनीं बांधली तिची शरम राखावी लागेल. त्यांत मी बारा हजारांनिशीं, काकाजवळ ऐशीं हजार फौज, तेथें मला मारावयासि त्याला कठीण नव्हतें. परंतु दैवगतीनें त्यास गोळी लागली. असें जाहलें असतां महाराज आज्ञा करितील तें शिरसा [वंद्य] असें म्हणाले. तें ऐकून महाराजांनीं आज्ञा केली कीं, " राव ! तुमचे दोघे पुत्र उमाबाईचे मांडीवर बसवा. " म्हणतांच रायांनीं दोघांस बसविलें. उमाबाईस हुकम केला कीं, त्रिंबकराव आयुष्यानें गेले, चिंता नाहीं. हे दोघे पुत्र बाजीराव यांचे तुजला दिल्हे, हे तुझे. यांसि वाढवून आपले म्हणावे. असें समाधान करून मिठाई भरून ताटें आणवून मध्यें मांडून हुकूम केला कीं, " याउपरि उभयपक्षीं मनांतील किंतु सोडून द्यावा आणि ताटांत अवघीं बसून पेढे खावे. साच क्रियाँ. " इतकें बोलून महाराजांनीं घास उचलिला. सर्वांनीं पेढे मिठाई खाऊन एकलौंसी केली. नंतर स्वारीस जावयाची रवानगी केली.

तेथून हिंदुस्थानांत स्वारी केली. राजा जयसिंग यासि भेटले. शिंदे होळकर व यशवंतराव पोवार यांचे बाप आनंद पोवार हे ते काळीं दौलतदार होते. या सर्वांसीं तह केला कीं जो मुलूख सरकारांत येईल त्याचे हिस्से करून फौजा जमा करून एक विचारें चालावें. याप्रमाणें बोलणें ठरावून हिसे केले. त्यांत शेंकडा एकतीस रुपये सरकार एक हिसा, शिंदे रुपये तीस एक हिसा, होळकर रुपये तीस एक हिसा, पोवार रु० नऊ. याप्रमाणें करार करून फौज ठेवून दिल्लीस जयसिंग राजा सुद्धां जाऊन पादशहाचे दौलतीविषयीं चाकरींत उणें पडों देत जाऊं नये, येप्रमाणें ठराव करून, संस्थानी करून, राजवाडे जे जे बेरोखँ होते त्यांजवर मसलत केली. बुंदेलखंडाचें राज्य घेऊन राजाशीं तह करून सरकारांत मुलुख आला त्याची कमावीस गोविंद बल्लाळ बुंदेलें[४] यांसि सांगून ठेविलें. उज्जनी शिंदे यांजकडे वांटणींत आली. होळकर यांजकडे इंदूर दिल्हें. पवारास धारेचें संस्थान दिल्हें. याप्रमाणें वांटणी केली. दिल्लींत कोणी वकील ठेवावयाचा परंतु तीन वर्षें स्वारी होती याजमुळें कोणी

१०. दाली बांधणें=तलवार कमरेस बांधणें.

११. क्रिया=शपथ.

१२. एखलाशी=मैत्री, स्नेह.

१३. बेरोख=बाकून.

१४. याचें आडनांव " खेर. "

किराणा जिन्नस पांच हजार बैल आपल्या छावण्यांतून त्याचे लष्करांत पाठविले. त्याजवरून नवाबास बहुत संतोष वाटला. पुढें लवकरच सल्ला होऊन भेटी जाहल्या.

त्याजवर नबाबांनीं सांगून पाठविलें कीं, तुमची आमची एखलास ह्या अर्थे बायकांचा मनोदय आहे कीं, आपले पुतणे आपले घरीं येऊन भेटावे. याकरितां तुम्हीं जाऊन भेटून यावें. तेव्हां रायानें उत्तर केलें कीं, त्याची आमची लढाई प्रसंगें करून साहेबचाकरी करितां होती. परंतु कैलासवासी नानांचा व त्यांचा भाऊपणा त्या अर्थी आम्हीं त्यांचे पुतणे खरेच. म्हणून त्यांणीं बोलाविलें. न गेलों तरि आम्हीं भिऊन न गेलों असें होईल. महाराजांचें पुण्य समर्थ आहे. त्यांणीं काल सल्याचें बोलणें जालें ते समयीं आण शपथी केल्या आहेत. त्यापेक्षां बट्टा लावून घेणार नाहींत. जावें हें योग्य. असें म्हणोन पांच हजार खांसा निवड करून फौजेंतून स्वारीबरोबर घेतला. लष्करांत मुक्कामीं आपासाहेब व अंबाजीपंत तात्या ठेविले आणि सांगितलें कीं तुमची तयारी असावी. आम्ही जातों. शहरांत गेल्यावर एक प्रहरभर वाट पहावी. आम्ही प्रहरांत येतों. न आलों तरि तुम्हीं चालून यावें. असें सांगून पांच हजार स्वारानिशीं शहरच्या दरवाज्याजवळ गेले. तेथें हजार स्वार उभे करून पुढें गेले. दुसरे दरवाज्यांत हजार स्वार उभे केले. तिसरे दरवाज्यास हजार स्वार. खासा वाड्यांत दरवाज्याशीं दोन हजार. याप्रमाणें बंदोबस्त करून शंभर लोकांनिशीं वाड्यास जाऊन दिवाणखान्यांत बसले. तेथून जनानखान्यांत जातीनें राव व मल्हारजी होळकर व राणोजी शिंदे हे दोन खिजमतगार करून बरोबर घेतले. नबाबाचे कारभारी जनानखान्यांत रहाणार असे चौघे आंत गेले. तेथें बागेमध्यें बैठक करून भोंवतालीं सोपियास चिकाचे पडदे लावून आंत बायका बसविल्या. खाशी बैठक बेगमेची होती त्या पडद्या बाहेर लगत रायास बैठक केली. तेथें राव जाऊन बेगमेस सलाम करून बसले. राव स्वरूपानें अति सुज्ञ होते तें पाहून बेगमेस व सर्व बायकांस संतोष जहाला. चार घटकांपर्यंत बैठक होऊन निखालसपणाचीं बोलणीं बेगमेकडून वडीलपणाचे नात्यानें रायाकडून लेकरूपणाचे नात्यानें जाहलीं. नंतर बादली वस्त्रें बेगमेनें रायासि दिलीं. जवाहीर उत्तम प्रकारें देऊन विडा देते समयीं बेगमेनें आपले हातीं विडा घेऊन चिरंजीव म्हणून पडदा उचलोन रायाचे हातीं विडा दिला. वरकड अत्तर गुलाब इत्यादिक उपचार केला. आणि निरोप दिला. तेथून राव उठून येथें अनुक्रमें शहराचे दरवाज्या बाहेर फौजे सुद्धां निघोन लष्करांत प्रहराचे आंत पोहोंचले. हें सर्वांनीं पाहून रायाचे मर्दुमीचें लोकांनीं आश्चर्य

केलें. या नंतर बेगमेनें नवाबास सांगितलें कीं, आपली कन्या वधू आहे ही राव बाजी यांस द्यावी. वर उत्तम द्यावयासि योग्य आहे. हिचें लग्न करून देऊन घरोबा वाढवावा. म्हणोन त्याजवरोन नवाबांनीं संधान करविलें. खंजिरा बरोबर विवाह विधि केला. लेंकीस आंदण बहुत दिलें. हत्ती व पागा व दासी असे दिले. जवाहीर वस्त्रें व भूषणें बहुत दिलीं. त्या लोकांत आपली कन्या पुतण्यास द्यावी असा मार्ग आहे ह्मणोन केलें. त्याप्रमाणें घेऊन आले. तिचें नांव मस्तानी. तिचें आंदण आलें त्या घोडयांची पागा व हत्ती वगैरे व तिचे संस्थान निराळें राहून पुण्यांतील वाड्यांत निराळी हवेली करून ठेविली[१७]. तिचे पोटीं दोन मुलें जहालीं. तीं राहिलीं नाहींत. एक पुत्र राहिला. त्याचें नांव समशेरबहादूर ठेविलें. त्याची योग्यता खासे पुत्राचे अन्वयें राखिली. लग्न केलें. त्यास सरदारी दिली. पुढें नानासाहेब यांणीं चौघडा साहेब नौबद सोन्याचे दांडीची चौरी दिली. त्यास पुत्र एक अलीबहादर जहाले त्याचाही तसाच मरातब राखिला. समशेर बहादर भाऊसाहेब यांजबरोबर गिलचाचे लढाईंत जखमा लागून वाटेनें येतांना वारले.

दिल्लीहून बाजीराव जय पावून आलियावर राजश्री यासि साताऱ्याशीं मुत्सद्दी व सरकारकून यांणीं गैरत बहुत सर्वांनीं समजाविलें कीं बाजीराव आतां चढून गेले आहेत. पहिली मर्यादा होती. आतां महाराजांच्या भेटी झाल्यावर जन बोलले त्याची खातरजमा करावी. या अर्थी एक दिवशीं खासा सदारी हत्तीवर अंबारी ठेवून खासास्वारी व सरकारकून प्रतिनिधि श्रीपतराव सुद्धां माहुलीस येऊन तिसरे प्रहरीं वडाचे झाडाखालीं गाशावर महाराज उभे राहिले. इतक्यांत बाजीराव लष्कराहून सडे आले. तेथें सर्वांस सांगितलें कीं बागेंतून जाऊन येतों म्हणून सर्वांस हुकूम जहाला. सर्वांकडे पाहून झाला. तेव्हां सर्व जाग्यावरच राहिले. पेशवे यांजकडे पाहिलें नाहीं. याजवरून ते बरोबर चालले. पांच खिसमतगार मात्र बरोबर चालले. बाग जवळच होता. बागेच्या दरवाज्यापर्यंत खिसमतगार होतें. तेथें त्यांजकडे पाहिले ते सारे तेथेंच राहिले. महाराज पुढें चालले. रायाकडे पाहिलें नाहीं. ते बरोबर चालिले. शें पन्नास हातावर बागाचे नहेर[१८] होते तेथें पायांतील

१७. "मस्तानी" ही निजामाची मुलगी असें अन्यत्र कोठें आढळत नाहीं. बुंदेलखंडच्या राजानें तिजला बाजीरावाकडे नजर म्हणून पाठविल्याचे मात्र दाखले सांपडतात. मस्तानीस शनवारचे वाड्यांतील एक चौक पश्चिम दिशेकडील दिला होता व त्याचें नांव "मस्तानी चौक" असें पुढें पडलें.

१८. नहर=पाणी जाण्याचा पाट—मूळांत "नव्हते" अशीं अक्षरें स्पष्ट दिसतात त्यांचा अर्थ कांहीं होत नाहीं.

पैजार टाकून महाराज पुढें गेले. तों बाजीराव यांणीं पैजार महाराजांची घेऊन महाराज बंगल्यांत बसले तेथें जाऊन उभे राहिले. नंतर महाराजांनीं आपले ठिकाणीं विचार केला कीं मुतसद्दी सांगत होते जे, बाजीराव पहिले पेक्षां उन्मत्त जहाले, पहिली मर्यादा राहिली नाहीं, असें सांगितलें होतें त्याची परीक्षा पहातां मर्यादेपेक्षा विशेष मर्यादा पाहून संतोष वस्त्रें व पैजारा बाजीराव यांणीं उचलिल्या होत्या त्याच रायास दिल्या आणि निरोप दिलें. याप्रमाणें बाजीराव साहेब यांणीं राज्य केलें.

शके १७६३ प्लवनामसंवत्सरे मित्ति श्रावण वद्य १४ स प्रारंभ. समाप्त मित्ति वद्य ३० स प्रातःकाळीं प्रहर दिवसास समाप्त. माहे जमादिलाखर सन इसन्ने अरबैन मया तैन व अल्लफ.

[४२६]   श्री.

यादी पेशवे यांचे मूळपुरुष वंशावळ.

१ मूळपुरुष विसाजीपंत, गोत्र गार्ग्य, उपनाम भट, वतन श्रीवर्धन देशमुख, प्रांत दंडाराजापुरी पंचमहाल यांचे पुत्र.

१ कृष्णाजी विश्वनाथ वडील.   १ जानो विश्वनाथ दुसरे.

१ रुद्राजी विश्वनाथ तिसरे.   १ बाळाजी विश्वनाथ चवथे.

चवथे पुत्र यांपैकीं

१ बाळाजी विश्वनाथ नानासाहेब. यांची स्त्री, मल्हार दादाजी बर्वे यांची बहीण, नांव राधाबाई, क ठा रे कर. पुण्यास आले.

१ समागमें कृष्णाजी विश्वनाथ यांचे पुत्र नारोबा यांची स्त्री गोदूबाईस घेऊन आले. वरकड कोणी आले नाहींत.

२ बाळाजी विश्वनाथ यास पुत्र.

१ बाजीराव बल्लाळ प्रधान. जन्म काळ शके १६४१.

१ चिमणाजी बल्लाळ आपासाहेब.

१ अनुबाई कन्या घोरपडी इचलकरंजी व्यंकटराव घोरपडे यांस दिली.

यांच्या स्त्रिया.

१ बाजीराव प्रधान यांची स्त्री का-   १ चिमणाजी बल्लाळ आपासाहेब

---

११. अशीच परीक्षा नाना साहेबांची बेणासंगमीं शाहूनें केल्याचें चिटणिसाच्या थोरले शाहू महाराजाच्या चरित्रांत आहे.

*हें प्रकरण रा॰ बापू दीक्षित श्रोत्री बेकनाळकर इनामदार यांजकडील रा॰ विष्णु धोंडदेव भागवत यांणीं कोल्हापुराहून पाठविलें.

श्रीबाई बळवंतराव जोशी चास-कर यांची कन्या, कृष्णराव यांची बहीण.

यास त्रिंबकराव विश्वनाथ मामा पेठे यांची बहीण.

बाजीराव प्रधान यांस पुत्र व कन्या.

१ बाळाजी बाजीराव प्रधान नाना साहेब.

१ दुसरे रघुनाथराव दादासाहेब उमर वर्ष ५४ कापूरगांवीं [कोपरगावीं ?] शके

१ तिसरे जनोबा बाबासाहेब.

१ भिऊबाई कन्या आबाजी नाईक जोशी बारामतीकर यांस दिल्ही.

या त्रिवर्गांच्या स्त्रिया.

२ बाळाजी बाजीराव प्रधान नानासाहेब यांस दोघी बायका.

१ गोपिकाबाई भिकाजी नाईक रास्ते वाईकर यांची कन्या.

१ दुसरी राधाबाई पैठणकर वाखरे देशस्थ यांची कन्या.

२

३ दादासाहेब यांस उमर ५४ काळ कोपरगांवीं जहाला.

१ गोपाळराव बर्वे यांची कन्या जानकीबाई.

१ दुसरी आनंदीबाई राघो महादेव वोक म ल ण क र यांची कन्या.

१ तिसरी भिकाजीपंत पेंडसे यांची कन्या मथुराबाई.

३

१ जनोबा बाबासाहेब यास बायको नारोबानाईक भिडे यांची बहीण नांव सगुणाबाई. बाबासाहेब मयत १२ वर्षांचे.

बाळाजपिंत नानासाहेब यांस पुत्र व कन्या.

१ विश्वासराव यास स्त्री सदाशिव हरी दीक्षित पटवर्धन यांची कन्या, नांव लक्ष्मीबाई. पाणपतास गेली होती. माघारे येऊन पुण्यमुक्कामीं मेली.

१ माधवराव याची स्त्री रखमाबाई शिवाजी बल्लाळ जोशी यांची कन्या, थेउरावर सती गेली. शके १६९४ कार्तिक वद्य ८ रोज बुधवार.

१ तिसरा मोरोबा लहानपणीं देवाज्ञा जहाले.

---

१. "भिऊबाई" ही बाळाजी विश्वनाथाची मुलगी असें अन्यत्र आढळतें. येथें बाजीराव यांची मुलगी असें म्हटलें आहे तें बरोबर नाहींसें वाटतें.

१ चवथा नारायणराव याची बायको कृष्णाजी हरी साठे यांची कन्या नांव गंगाबाई.

४

चौघांपैकीं वंश जहाला [तो] नारायणराव साहेब यांचे पोटीं माधवराव सवाई जहाले. नारायणराव साहेब यांजवर गर्दी होऊन मयत जहाले. शके १६९५ भाद्रपद मास शुद्ध १४. राज्य केलें मास ९. सवाई माधवराव यांसि बायका.

१ रमाबाई केशव नाइक टोंकेकर थत्ते यांची कन्या.

१ दुसरी यशदाबाई गणेशपंत गोखले याची. कुंबोशीकर.

चिमणाजी बल्लाळ आपासाहेब यांसि बायका त्रिंबकराव विश्वनाथ पेठे मामा यांची बहीण. आपासाहेब वसईस जाऊस तीन वर्षे लढाई करून ठाणें घेतलें. पुण्यास आले. नंतर मयत जहाले. पोटीं वंश.

१ सदाशिवराव भाऊसाहेब.

१ बयाबाई कन्या यास गंगाधर नाईक ओंकारास दिली.

सदाशिवराव भाऊसाहेब यांची स्त्री.

१

१ दुसरी पार्वतीबाई भिकाजी नाईक कोलटकर यांची कन्या.

भाऊसाहेब व बयाबाई पांच वर्षांची होतीं. आपासाहेब देवाज्ञा जहाले. बाई सती गेली. पुण्य मुक्कामीं ओंकारेश्वराजवळ.

१ भाऊसाहेब पाणपताच्या स्वारीस गेले. शके १६८२ उमर ३३. समागमें विश्वासराव गेले होते.

रघुनाथराव दादासाहेब यांचे पोटीं.

१ प्रथम पुत्र जहाले विनायकराव नांव ठेविलें होतें. मुलास घेऊन खेळवीत होते. हातावर घेऊन उडवितां खालीं पडून मयत जाहला.

१ नंतर दुर्गाबाई कन्या जाहली. ती पांडुरंगराव बाबा बारामतीकर जोशी यास लग्न करून दिलें. तें लग्न माधवराव साहेब व नारायणराव साहेब यांणीं केलें. समारंभ बहुत केला.

१ दत्त अमृतराव रावसाहेब.

१ मग बाजीराव साहेब. धारेस जन्म.

१ चिमणाजी आपासाहेब कोंपरगांवीं जन्मले. दादासाहेब यांचा काल जहाल्यावर चार महिनेनीं उपजले.

१ दादासाहेब मयत होतांच आनंदीबाईचे आंगावरील जवाहीर घेऊन येणें म्हणोन नाना फडणीस याणीं अन्याबा मेहेंदळे यासि पाठविलें. जवाहीर देणें म्हणोन मशारनिल्हे बोलिले. बाईनीं उत्तर केलें कीं, आंगावर आहेत ते काढून घेणें. म्हणोन बोलली. हें उत्तर मशारनिल्हे याणीं नानास लिहिलें. त्याणीं उत्तर पाठविलें कीं निघून येणें. म्हणोन माघारे आले.

बाळाजीपंत प्रधान यासि प्रथम बहिरो अनंत पिंगळे याजकडे पेशवाई होती त्याची गुमस्तगिरी सांगून पिंगळे याणीं श्रीमंत महाराज सातारेकर यांजजवळ ठेविलें. ते पांच वर्षें शके १६३० यांत ठेविले. ते पांच वर्षें करून शके १६३६ सालीं आपणच खुद्द पेशवाई करून घेतली. पुढें मयत जाहले. उपरांत बाजीराव बल्लाळ प्रधान याणीं राज्य केलें.

१ सवाई माधवराव यांणीं माडीवरून उडी टाकिली. शके १७१७ आश्विन वद्य १२ रोज भोमवार अस्तमानीं. नंतर देवाज्ञा जहाले. चवथे रोजीं शुद्ध १५. राज्य केलें वर्षें २२.

१ शाहू महाराज यांचा काल जहाला शके १६७२. राज्य केलें वर्षें ४४.

१ अवरंगजेब बादशहाचा काल शके १६२८. नंतर त्याचे पुत्र तक्तावर आजम तारासाहेब.

१ बाजीराव रघुनाथसाहेब याणीं राज्य केलें वर्ष २२. जन्म शक १६९५ यासि बाइका.

१ भागिर्थीबाई धोंडभट भागवत यांची कन्या.

१ दुसरी सांवताचे वाडीकडील. नांव लागणें.

१ तिसरी दाजिबा फडके यांची कन्या.

१ चवथी धोंडोपंत मंडलिक शास्ते यांची कन्या, नांव वाराणशीबाई यांचे पोटीं पुत्र जहाले होते, नांव वामनराव.

१ पांचवी हरि रामचंद्र ढमढेरे यांची कन्या उपनांव देवधर.

१ सहावी बळवंतराव पेंडसे नांव सरस्वतीबाई.

६.

बाळाजी बाजीराव नानासाहेब यांचा काल जहाला शके १६८३ पर्वतीस जहाला. दहन लांकडी पुलानजिक केलें. वृंदावन तेथें आहे. उमर वर्षें ४२.

१ पुणें जाळिलें शके १६८५ सुभानुनाम संवत्सरे.

१ तातया होऊन मारिला. शके १६६९ पौषमास.

१ महादाजी शिंदे यांचा काळ जहाला. शके सतराशें पंधरा माघ शु॥ ११.

१ दौलतराव शिंदे यांचा काल जहाला १७४९.

१ नाना फडणीस यांचा काळ जहाला शके १७२१, सिद्धार्थीनाम संवत्सरे.

१ हरिपंत फडके यांचा काळ जहाला. शके १७१६.

१ परशुराम भाऊ यांचा काळ जाहाला शके १७२१ सिद्धार्थीनाम संवत्सरे, भाद्रपद वद्य ४ मंगळवार.

बंद चार वेदशास्त्र संपन्न राजश्री बापूराव दीक्षित श्रोत्री इनामगांव संस्थान मौजे बेकनाळ क या त सोलापूर प्रांत हुकेरी यांचे आहेत. हस्ताक्षर सखाराम गोविंद निसबत श्रोत्री याणीं लिहिलें. शके १७६३ प्लवनाम संवत्सरे श्रावण शु॥ १५ सन इसने आरबैन मय्यातैन व अल्लफ जमादिलावर.

[४९७] श्री सद्गुरु प्रसन्न.

यादी दास्त बेरीज बादशाई हिंदुस्थान अवरंगजेब कारकीर्दीचे जमाबंदी रुपये रुधिरोद्गारी संवत्सरे पुणेचे मोहिमेस गेले असतां कुंपणी सरकार तर्फे जेनरल वलजली बाहादूर यांणीं ठराव केला बेरीज.

तपशील.

शहाजहानाबाद ऊर्फ दिल्ली.

२८६५८३७५	सुभे शहाजहानाबाद ऊर्फ दिल्ली परगणे २२६ सरकार.
२४५४६९९५	सुभे अकबराबाद ऊर्फ आग्रे. सरकार १४, महाल २६८.
१३७५९०००	अजमेर ऊर्फ मारवाड. सरकार ७, परगणे १२३.
९४०१५२५	इला [ह] बाद ऊर्फ प्रयाग. सरकार १६, परगणे २४७.
९५१८२५०	सुभे बेदर ऊर्फ पैठण. सरकार ८, महाल २४०.
६६१३५००	सुभे अयोध्या. सरकार ५, परगणे १२७.
१०२६२५००	सुभे उडाया ऊर्फ जगंनाथ. सरकार १५, परगणे १३२.
११५७२५००	सुभे डाका ऊर्फ बंगाला. सरकार ७, परगणे १०९.
१४५२४७५०	सुभे अमदाबाद ऊर्फ गुजराथ. सरकार ९, परगणे ८८.
२३७४२५०	सुभा ठाठा ऊर्फ सिंद. सरकार ४, परगणे ५७.
६११६३७५	मुलतान. सरकार ३, महाल ९६ सि.
२२३३४२५०	लाहोर ऊर्फ पैजाबाद. सरकार ५, परगणे ३१६.
३१५७१२५	कासमेर. महाल ४६ सि.
३१६३०००	काबूल. सरकार ८, परगणे ९६ सि.
१९२२६७५०	सुभा माळवा ऊर्फ उज्जनी. सरकार १२, परगणे ३०३०
३८६५०००	सुभे केदार. महाल ५०, सि.
१२७४३५०२	सुभा अवरंगाबाद. सरकार १२, महाल १३६.

५७०४०२३	सुभा बराणपूर. सरकार ६, परगणे १३६.
७५०४५६५	सुभे बेदर. सरकार १२, महाल १३६.
११२५००००	सुभे इलजपूर वराड. सरकार ५, परगणे ६१.
४६९७६६५१ ८२	सुभे विजापूर. सरकार १८, परगणे २८१.
५७७३६५२६८१०	सुभे हैदराबाज. सरकार ४२, परगणे ४०५.
३३१००९४१२८१२	

तपशील शाई ५७ बेरीज.

३२४२२०९१६	राव पंतप्रधान.
३४६७३३०४८७	नबाब अली निजाम बहादूर.
१२३५७८७०९८१	इंग्रज बहादूर.
१६३०१५००	आबदाअली.
३२२३४९८३८४	सीक वगैरे चिलर.
३३१००९४१२८१२	

सरकार राव पंडित प्रधान रुपये.

सरकार.	निसबत.
८७२२९९१६	३६९९१०००

सरकार राव प्रधान अमल रुपये.

८७२२९९१६

तपशील.

८५५३८७५	सुभे शहाजहानाबाद ऊर्फ दिल्ली.
१२१७३९९५	सुभे अकबराबाद ऊर्फ आगरें.
१३०००००	अजमेर ऊर्फ मारवाड.
१६०००००	सुभे उडाया ऊर्फ जगन्नाथ.
१९२२६७५०	सुभे माळवा ऊर्फ उज्जनी.
६५७५०००	सुभे वराड
५५३८४२३	सुभे बऱ्हाणपूर.
२००००००	सुभे लाव्होर.
११९००६०१	सुभे विजापूर.
१०७९८७५०	सुभे आमदाबाद.
६२६२५२३	सुभे औरंगाबाद.
३०००००	सुभे बेदर.
८७२२९९१६	

तपसील.

खालसात अमल कुल.		रुपये	
४८००००	परगणे पुण्या.	२६४३९६	हवेली जुनेर
१६०७६३	परगणे सिवनेर.	९५०११९	इंदापूर.
३५००००	विजयदुर्ग.	११०७२५	सुपें.
४७९३५	बारसी	१२०००	सासष्ट पिंपळगांव.
१२५०००	सोलापूर	२१०००	वतुर नारायणगांव.
३९३७४	आईरवाडी	१५०००	वाई.
२३२१६७	कूक (म!) रखेड	८०००	खतराबावदान (!)
१५५०००	एरंडोल	२५०००	प्रतापगड.
४००००	नेवासा	१८०००	सिंहगड.
२५०००	वेदूर [वोतुर ?]	३२०००	लोहगड व इसकालगड.
१८०००	पारनेरी	२००००	पेठागांव
३१२४३०	हवेली संगमनेर	१५०००	केंनेल.
९२६३५	कुंभारगांव	३१५०००	बागलाण.
७५३५०	नासीक	३६०००	त्रिंबकगड.
६४३५६	आकोळनेर	७२५०००	सुभे वसई.
३५१७५	कोपरगांव	६८४०००	कल्याण, भिंवडी सुवर्णदुर्ग
२४६७१३	रत्नागिरी	१३५७९६	अंजनवेला.
१८५००	भैरवगड	४५६९३	रेवदंडा.
६४०००	वंदन	५५०००	पाली.
१९५००	चंदन	१६०००	करनाळा.
९०००	चाकण	१४०००	पेलार.
२६१०८९८		६००००	रायगड.
		३०००	पुरंधरगड.
		३५१०७२९	

६१२१६२७

दफेसुभे गुजराथ		कर्नाटक.	
११५००००	आमदाबाद	२२५०००	बागडकोट.
१५३६०००	सुरत अठ्ठाविशी	५२०००	केरूर.
५२५०००	जंबुसर (जेबुरपूर)	५००००	नंदवाडीगी.

१७५००० हकूनश्रार
१०३००० आसावा
१४४००० बलसाडे
८०००० सुरत हवेली
५०९००० फुटमहाल
———
१५३६०००
———
२६८६०००
बेरीज पट्टी
१३२५००० सुभे झांशी
२५०००० आला [म !] णपन महाल.
१५४२५०० बुंदेलखंड.
८५०००० सागर
४८०००० कालिपी
२१२५०० गडमंडल
———
१५४२५००
७५००० जळगांव
१००००० बादामी
१८५००० देशमुखी
११०००० गंगथडी
७५००० बालाघाट
———
१८५०००
१४००००० गाइकवाडनजर
———
४८२८५००

१५६००० बेळगांव शहापूर.
२८००० खानापूर.
३४५७०७५॥ सावनूर वगैरे टिपु-सुलतान याजकडून आले ते.
१०६९४२२ सावनूर.
३९७५६३॥= धारवाड.
४७६९८९ हेबरगी.
१६०१५४८७ ग्यालीहाळ.
६६७९००८३ नवलगुंद.
१३४६९३८१० हावनूर.
२०१७१३८२ गदग.
७५७३५८१० जुने हुबळी.
६१५११८४ बंकापूर.
५४३६३८४ कलघटकी.
५२११५८२ मिश्रीकोटी
५१८६९०८१० कितूर.
———
३४५७०७५८८
१५१५०० खंडणी.
८५००० मुरापूर.
१६५०० तपवाल.
५०००० कर्नोल.
———
१५१५००
———
४११९५७५८८

एकूण कुल १७७५५७०२८८ रुपये.

फौज सरंजामीस नेमणुकीस दिला रुपये.

९५००००० मल्हारराव होळकर याशी स्वार २२००० हजारास जहागीर.

४३२००० आंबाड.
१३५००० राउता.
३९४००० नंदुरबार.
१७५००० महेश्वर.
२९५००० सुलतानपूर.
४१५००० इदाजारत.
३०५००० रामपूरत.
३११००० सिरोंज.

७५०००० रामपूर किला ढरका वगैरे.
२५४००० रामपूर किल्ला.
२९६००० द इ फ क पूर.
४८१००० जाहगीररात माल्यो.
२५७००० चांदवाड.
३१७४०००

२८६००० सैद.
३५००० बिजेनगर.
४६७०००० हिंदुस्थान पैक समाईक वगैरे.
६३१८०००
९५०००००

४५००००० अनंदराव पवार वगैरे स्वार १५००० सि.
२०२५२८३ माळवा (!) परगणे धारवाड वगैरे पटवर्धन मंडळी.
११४२४४४ चिंतामणराव पांडुरंग व गंगाधरराव गोविंद स्वार ३००० सि.

३२०००० सरकार मिरज.
१३०००० मंगळवेढें.
९०००० ऐनापूर.
६०००० करकंभा.
३०००० भुसा.
१०५००० शाहापूर.
३३००० तेरदळ.
१८६३१३ लक्षमेश्वर.
९५४३१३

६९९९५ नवेहुबळी.
४०३१३ ब्याहट्टी.
३९८६३ ताडस.
१८००० हेबळीपरगणे परंड.
१९९६० जुनेहुबळी पैकीं खर्च खंडणी. १८८१३१
१८८१३१

११४२४४४

६३८८३९ परशराम रामचंद्र यास स्वार १५०० याशी.

३२००० तासगांव करयात.
२८००० बरडोल.
१६००० येकसंब.
१५००० अनवलें.
१०५००० गोकाक.
८०००० जमखंडी.

३३००० तेरदळ.
५६००० यादवाड.
११३३७३ कुंदगोल.
१०२९६६ मुळगुंद.
१२५०० भरतकुणकी.
५५०० पुलतांब.
६३८८३९

२४४००० कुरुंदवाडकर रघुनाथराव स्वार ३००.

३०००० कुरुंदवाड.
३१००० रायबाग.
१०५००० शाहापूर.

४५००० मईंदरगी.
३३००० तेरदळ.

२४४०००

१४०५००० प्रतिनिधि स्वार ५०००.

२१००० प्रतापगड.	६०००० विजापूर.
३५००० मयाणी.	८०००० खटाव.
३००००० वांई.	७२००० काशीगांव.
६०००० बेलापूर.	१०५००० विजापूर.
६०००० विशाळगड.	५०००० बागवाडी.
७२००० गोठा.	३४००० कोक[ला?]टनूर.
३२७००० सरदेशमुखी.	१४०५०००
४०००० बांगी.	

१११०००० रास्तेचे स्वार ३००० सि.

३००००० तालिकोट सिंदगी.	१२५००० आयणी.
४५००० कोक [ला?] टनूर.	५०००० उकली.
९०००० मुळवाड.	१५०००० खानदेशपैकीं.
२१०००० जतकरंजगी.	१११००००
५०००० नालतवाड.	

४०२५०० मुधोळकर मालोजी घोरपडे स्वार ८००.

३२००० मुधोळ.	१०३००० माचकनूर.
१२५००० अलमेल.	७५००० इंडी.
६७५०० तंवा.	४०२५००

३०००० संकराजी घोरपडे जाहागीर बिलगी.

३५८००० पानसे दिमत तोफखाना सरंजाम.

१६२००० हुनगुंद.	४२००० मुतला [क?] बी.
२१००० हलसंगी.	४५००० हिपरगें.
१८००० म्हमदापूर.	४०००० वैराग पानगांव.
३०००० मल्हारगड.	३५८०००

१,२५००० थोरात सिलेदार यास परगणे वाळवें स्वार ५००.

६०००० भापकर मंडळी परगणे होरोती स्वार १५०.

१८०००० हरिपंत फडके.

३०००० कोलार.	३५००० सांगोलें.
२१००० ब्रम्हपूर.	२०००० घाट नांदर.
३०००० अंबलनेर.	३२००० पिंपळनेर.
१२००० चिलर फुटगांव.	१८००००

४५०००० नानाफडणवीस स्वार ७००.

१९२००० चोपडा. १०२००० नेरें.
६०००० भाना. ९६००० मलकापूर.
४५००००

७५०००० त्रिंबकराव मामा पेठे खानदेश पै॥ स्वार १२००
४५०००० शाहाजी राजे भोंसले अक्कलकोटकर स्वार १०००.
३००००० बेदर परगणे अक्कलकोट.
१५०००० हवेली पुरंदरपैकीं सरदेशमुखी.
४५००००

६५०००० सुलतानराव बंडगर चौथाई मि॥ स्वार ५०० नेमणूक मोंग [ला] ईवर.

२१४९५७८३

बेरीज दफे चिलर वगैरे.

२३२००० माधवराव पुरंदरे ३०० स.
१८०००० सासवड वगैरे. ३२००० सरदेशमुखी चौथाई.
२०००० जळगांव परगणें. २३२०००

६०००० सेखमिरा वांईकर स्वार १५० सि.
८०००० माधवराव आंबेकर यास आंबे वगैरे.
७५००० सुलतानजी भोंसले खानदेश पैकीं स्वार २००.
१५०००० रघुनाथराव नायगांवकर यास नायगांव वगैरे गंगथडी स्वार ५००.
९००००० रंगराव राजे बहादर यांस हिंदुस्थान परगणे मालेगांव पैकीं स्वार ३०००.
१२००००० विठ्ठलराव सुंदर स्वार ३००० राज्य हिंदुस्थान.
२४०००० खंडेराव वोडेकर स्वार ८०० याशी वोढें वगैरे.
२२००००० अल्ली बहादर यास बुंदेलखंड परगणे सरकलपाल मशारनिलेकडे आहे. स्वार १००००.
१८०८७००० राजमंडळकर.
१३५००० त्रिंबकराव दाभाडे सेनापति तळेगांव वगैरे स्वार ५००.

१०००००० रघोजी राजे भोंसले नागपूर व छत्तीसगड वगैरे बंगाला कटक वगैरे मोंगलाई घासदाणा बराड वगैरे सेनासाहेब सुद्धां २५०००.
७२०००० गोविंदराव गायकवाड यांस ५००० [सर] खेल समसेर बहादर गुजराथ खास परगणे बडोदा सुरत अठ्ठाविसी.
७५००० भास्करराव इसलामपूर वगैरे स्वार ३००.
३००००० बाबूराव आंगरे सेना सरखेल कुलाबा वगैरे स्वार सरमजाम.
२५००० जयवंतराव सुमंत.
७५००० कृष्णराव चिटणीस चिलर फुटगांव जाहगीर.
१५००० अमात्य सातारे परगणे.
२३२००० रघुनाथराव सचीव मालदेश.
३०००० राजाज्ञा यांस कसबे वांई.

१८०८७०००

९२५००० कोलापूरकर राजमंडळ स्वार ३०००.
७५०००० राजास नेमणूक कोल्हापूर मालवण राजानगर वगैरे.
६००० तोरगल सिंदे यास.
१००००० नरगुंद व्यंकटराव यासि.
१५००० कापसीकर घोरपडे यासि.

९२५०००

१६५००० बापोजी नाईक बारामतीकर बारामती इंदापूर बार्शी पैकीं. स्वार २००.
४५००० भोसले मंडली परगणे महादेव.
२५७००० निंबाळकर मंडली.
१०५००० फलटण.
५२००० मालोणी
६०००० अकलोज.
४०००० दहीगांव.

२५७०००

२०००००० सरदेशमुखी चौथाईबद्दल मोकरर
घासदाणा वगैरे सरंजामाबद्दल.
२००००० फौज सरंजाम दिल्हा आजमास.
२९५००००० दौलतराव शिंदे आलिजा बहादूर यासि.
९०००००० सरंजाम नेमणूक स्वार २२०००.

६३७०००० सुभे माळवे परगणे उज्जनी वगैरे.	२५०००० गांडापूर.
१००००० बरानपूर वगैरे खानदेश.	२९५००० झालनापूर.
३५०००० सरकार हुंडा.	२१५००० आमदानगर.
१८५००० खंडाळा.	४०००० गोरवंडी.
१७५००० चाळीसगांव	३५००० बडेगांव.
	८५००० श्रीगोंदा ऊर्फ चांभारगोंदें.

९००००००

१०५००००० पादशाई मुलुख सुभा दिल्ली अकबराबाद वगैरे सर केले आहे वांटणी करार दर शेंकडा.

२२ सिंदे	२३ होळकर.
१० पोवार.	४५ पेशवे.

१००

याप्रमाणें आहे. वांटणी दिली नाहीं सबब होळकरांशिंद्यांस कज्जा.

२९५०००००

१४६३०७ गुतीकर घोरपडे मंडळी मुरारराव घोरपडे सेनापति
३७३०७ संडूर.
१८००० गजेंद्रगड दवलतराव घोरपडे.
१६००० गलगलें.
३७५०० काळेनिडगुंद.
३७५०० वेळोति वरोळी वागेणूर वगैरे.

१४६३०७

५६४,६२,३०७

एकूण ९५७१३७८२॥ रूपये.

यापैकीं चौथाई खंडणी घासदाणा मोंगलाई राजे वगैरे कडून खंडणी येणें बद्दल वजा कुल्सरकार राखल. ८४८३८७६॥ रु.

जातां कुल

८७२२९९१६

निसबती राजेस चालिवणेचे रु.

३६९९१०००

तपशील

३७३३००० उदेपूर राजेराणा हिंदुपती यास सुभे दिले परगणे पादशाई नेमणूक.

१००५५००० राजे अमरसिंग प्रतापसिंग बिजेसिंग मारवाडी यांत.

७३६७००० जयसिंग सवाई यांस जयपूर वगैरे धाडोड वगैरे

११०६०००० बुंदीकोट राजेस बुंदीकोट सुभा. आगरा परगणे.

६००००० भुपाळकर नवाब यासि भुपाळ वगैरे.

१७००००० बुंदेलखंड राजेस झन्सा पन्ना वगैरे.

३००००० जाट यास भरतपूर वगैरे.

२४४६००० काटेवाड राजे यांस चालवणेचे सुभे गुजराथ परगणे.

३६९९१०००

३४६७३३०४८७ नबाब निजाम आलीखां बहादूर याचे सरकारास कुल्.

तपशील.

३२४०२८२८५ खालसात.

२२७००२२८२ निसबती राहणार.

३४६७३३०४८७

बेरीजपटी रुपये.

तपसील

ऐन सरकार कुल् रुपये.

३२४०३२८२८५

तपसील रुपये.

१०५३०२३७८५ सुभे हैदराबाद परगणे १३०.

५७९४८७४	सरकार गोलकुंडा परगणे.	१२
५२१८०९८८॥	सरकार मे द क.	१२
७७३१२३८६॥।	भोवानगिरी.	११

३२४८३२८१० पानगल.
१२७०३३८१॥ कौलकोंडा. १३७
८२१४५० सरकार नलकोंडा. ६७
२००७३६८९॥ सरकार थेलगदल. २१
५००६२५८१॥। कवास. ५
७४२७२४८१५ वरंगल. १६
२८०५५७८२। खंबमेट. ११
१८९१०८२॥। सरकार देवरकोंडा. १३

१०५३०२३७८५

७२०४५६५ सुभे बेदर. ४३

१४४००५० सरकार बेदर. ७

२०३७५० हवेली बेदर ३१. १९५००० कारीमुगी.
३१३९०० भालकी. २०७६०० नारायणगांव.
२९१३०० चिटको. ६३५०० निटूर.
१६५००० हुसनाबाद.

१४४००५०

१३२६६९४ सरकार मळीखेड ११.

८२१६१ हवेली. ९२३५ उटकूर.
१५६३० सेडम. ३७९०० अमरचितें.
२८७६५३ चितापूर. ९१,९०० बेडमाल.
९७६०० अबदलपूर. ६७९५० कडेचूर.
२०१०३५ चिंचोळी. ९८९१५ मगदरपक.
२५३६०० कालकोर्ती.

१३२६६९४

१४६७७२ सरकार यातागिरी कोटनूर वगैरे.

८०५९४६ सरकार रामागिरी.

३४८५१०१ सरकार नांदेड १३.

२६९९१३ हवेली. २३१६५५ कंदार.
३१३७५५ वसमत. ३१९५० रुद्रार.
३६२७५० इंदूर. १६३७५० पेगलूर.
१५०९४५ बोधन. २६४६०० रोजारा.

११२७५० शहंश. २५६०० परळी.
२७३५१५ निरमळ पंचमहाल. १३७६९० भुधोळ.
९२६९५ बोलकोंडापूर. ९९१७८५ कोंडलवाडी वगैरे.
५१७५० वामेलवाडा.

३४८५१०६

७२०४५६५
३९४६९०० सुभे विजापूर परगणे १७.
७३७१७७ कलबुरगामहाल १.
१०२५२७४ सरकार नळदुर्ग.
८५७९९४ सरकार मुदगल.
९१६०० हवेली. ७६५०० गंगावती कमनगिरी वगैरे.
५६३५० कुकनूर. ३१५०० सिदनूर.
१६१३२५ कोपलं. २८९०० रवडगुपी.
१०६५०० येलबारगा. १०२००० कायताल.
८७५०० कुष्टगी. ४७४६९ मसकी.
६८३५० तावरगेरा.

८५७९९३

१३२६४५५ सरकार रायचूर.
४०६३५३ संस्थान गदवल परगणे २.
२३३००० अलमपूर.
६८७१०२ रायचूर.

१३२६४५५

३९४६९००
५८८०९८० सुभे अवरंगाबाद.
२०६५६१ सरकार दौलताबाद. ७४६०१३ पुरंड हवेली.
२७७९५० अवरंगाबाद. २९८७९० सहगड.
६५३६०० बीड सरकार. १८९८६९५ धारूर वगैरे भुमघाट.
३९७५०० पाथरी.
३०२५६१ सरकार पैठण. ९९९३०० परंडा.

५८८०९८०

१६५६०० सुभे हतुरानपूर पैकीं ३० गांवे वगैरे.
४६७५००० सुभे वराड वगैरे.
६७५००० वासीम.
१५३६००० एलचपूर.
१४६४००० माहावर.
१०००००० छतीसगड परगणे.
४६७५०००
३२४०३२८२८५
निसबतीवार राहणार.
९२२९५० मुरापूरकर.
११५७५२२८२ कर्नोळकर नबाब.
७२६३६७८२ गाजीपूर नंदपाळ.
४३११६५ अदवानी परगणें नाकनोल.
११५७५२२८२
१८९५५० बनगाज [न !] अली गुलाम अली खानास.
२२७००१२८२
एकूण बेरीज पटी ३४६७३३०४८७ रुपये.

इंग्रज बहादर १२३५७८७०९८१ रुपये.
तपशील रुपये.
९४१२११८४८१ खालसात.
२९४५७५२५ निसबत राहणार.
१२३५७८७०९८१
तपशील रुपये.
खालसात कुल् ९४१२११८४८१ रुपये.
तपशील रुपये.
३०२३५००० नबाब कासम अली खान बहादर याजकडून घेतल्याबद्दल.
२१५७२९०० सुभे डाका ऊर्फ बंगाला सरकार कुल् १०९
८६६२९०० सुभे उडाखा सरकार १४.
३०२३५००० .

४१०००० सुरतकर नबाब यांणीं दिले सुरत कसबा.
९००२५०॥ सुभे अवरंगाबाद परगणे ह्ममई साष्टी वगैरे.
१८१९६८९२ नबाब महमदअल्लीखान यास चालत होते ते.

८९४०८९२ सुभे हैदराबाद पैकीं

१०१०५२७८१०	सरकार कंची १५	८१८६५५	पालकोट. १२
५०७६११९८१०	चंद्रागिरी. ९	८९११२०	त्रिणामल. १५
६७५६८९८१५	सरवपल्ली. १२	७४७६६५॥	राये वेल्लूर. ८
४८०९४८८३	तिरपासूर.	६५१२००	बालकोंडापूर. ५
५११४१५८५	चेंगलपेठ.	९२४८००	बरदावर.
५७४७३१	बाहवासी.	७१९२५०।	सरकार चंदी ८
४२७५३७८१०	उदयगिरी. ६		

८९४०८९२

९३५६००० तिरचेनापल्ली त्रिणावली रामनायपूर वगैरे सरकार तिरचनापल्ली.

१८१९६८९२

२४१२८८९ टिपूसुलतान याजकडून घेतले ते.
६०२४७८९ श्रीरंगपट्टण पैकीं

२१५०००	श्रीरंगपट्टण.	९१४५५	बाल्म.
११२०००	म्हैसूर.	१०६०००	महाराज दुरंग.
१२४०००	सत्यमंगळ.	५९२००	हरोली रामगिरी.
१२०००	हरपनपल्ली. [?]	५६५६०	तेरकाणांबी.
६२०००	पिरीयापट्टण.	८००००	चिकलूर.
१०७६००	मंदुर.	१६८९८०	इराडे.
७२०००	ह[ब]गण देवरकोट.	७२१७५	दुरवी करेव.
५४०००	बेटपपर.	४२५२०	किलोरी.
६४०००	ताईऊर.	९१६५५	चनरायपट्टण.
८००००	यलदूर.	४६०००	जुगनेहल्ली.
५२००००	मलवली.	८१६००	गरडनगिरी.
६४८००	तलकाड.	४६१३४	चिकामंगलूर.
२१६००	नरसिंहपूर.	३१५००	भैरवदुर्ग.
४३२००	येडोतोरा.	२४५०००	सत्यमंगल.

२१४०००	चेंऊर.	२३८५००	सेखगिरी.
१४२०००	चेंजरी.	१५६०००	सत्यमंगळ.
२१२७५०	धारापूर.	११२०००	नागमंगळ.
१६३७५०	केरूर.	११५५००	परमती.
१६७०००	कागेम.	४३२००	वामचूर.
४७५००	उतगुडी.	१३६०००	अनंतगिरी.
१०५६५०	हेरतूर.	४८०००	कावेरीपूर.
१२७५००	विज्यमंगळ.	२९७५००	दिंडगल.
४८५००	आतूर.	८३४७५०	कोईमतूर.
६७६९०	होसूर.	१८५०००	शालम.

६०,२४,७८९

५७९२६९४ सरकारा सी रा ज ग पे व वगैरे.

४५८९३९	हवेली.	८८९९६	अंकुसगिरी.
३७१०३१	हसनबेलूर.	८४२७७	हडीपिहाल.
२०९००	नागमंगळ.	५८७५५	निडगळ.
४९९८	गंगावेलूर.	१८९५०	पावगड.
७५०००	कुणगल उतरीदुर्ग.	६५६००	हागलबु [वडी !]
२१६००	मेलकोठा.	१५८६४५	नेलवगल.
२८१२९५	संकरायपट्टण.	२७०००	देवडनहल्ली.
३२१८३१	बेंगलूर.	३२४०००	बालापूरखुर्द.
१०८६५५	मागडी [उ!]	३१८७८९	होसकोट.
२५३८९३	मंदगिरी.	४७९२३४	बसवापटण चेनगिरी.
९१७५०	खानखानली.	३९३१२७॥	कोलारमुलबगल.
२८१२५	कडूर.	५९२५०	रायसमुद्र.
१२२२५५	तुमकूर दवरायदुर्ग.	३५७९१॥	सत्यमारडनहल्ली.
२८९५७	त्यामगोडक.	६१५००	पालकोट पंनागर.
३३३७५	शिवगंगा.	५८७००	धर्मपूर.
२४७३५	माकलीदुर्ग.	३९८६००	बारामाहाल.
६२३५५	मनकोलार.	११२०००	केंगरीकोट
११५०००	रसूलपुर चीं ना ना इ ला न के री.	१०९५००	ला [क !] गुर्दी.
		२२०९१०	बालापूर.
८४३७५	छंकणीकोट.		

५७९२६९४

४०२४६९० सरकार इला [क ?] री ऊर्फ नगर.

३६४१७०	हवेली.	६५८२०	नावलदहावे.
२११४५४	बिदनूर नगर.	१०८५३०	बेरूर [स्त !]
१६८५३५	कौलीदुर्ग.	१३८६९५	तरीकरा.
७२३६५	खुमसी.	८६४५०	अनंतपूर.
७८९६५	बिनगी.	११३३६५०	मंगलूर कोडयाल.
२११६४८	कोपा.	४४८६५०	बालतूर.
९८१८३	बस्तारी.	२६५०००	कुदापूर.
१०९६५	चंद्रगुती.	९१७५०	कारकल.
८६९०	सोरबतवानंदी.	१६८५०	शिवमोघा.
७४२००	जेडेआनवटी.	१०१९१	अजमपूर.
७७५००	उडगणी सिकारीपूर.	९१९२०	गिरीसबा.
१०२५००	लकाळी दानवास.		

४०२४६९०

१४३४८६७ चित्रदुर्ग.

२९८६००	हवेली.	३१६००	तलंख.
११२६५०	भीमसमुद्र.	९१५००	हणमखर.
१०६९५०	होसदुर्ग.	८०६००	कणकुपा.
११४३६७	हालैलकेरा.	२२६५००	हिरूर.
११२९६५	दौडरी.	२०००००	आईमंगल.
११७६३५	मायकोंडा.	४५०००	गुडी [दु ?] कोट.
११६५००	मालेकालमुरु.		

१४३४८६७

१४३२००० संस्थान सोंदा.
२६१४३२ बाईदनाड ऊर्फ कोंडग.
२६७७५५ पालघाट.
२९७६५०० कलीकोट वगैरे मलेबारपैकीं.
९८१६२ गुमी नाईडपाल.

२२४१२८७९

१२००२२०२८१० नवाब निजामअल्लीखान [यांणीं] दिल्हा तो.
४२०८५१,८८१४ अवल दफा दिल्हा ते.

११६७७०९ सरकार हुजूर. ५४०९५८ मछेली बंदर.
१७४२६८ सरकार नांजूर. ६८५५०९ राजमहेश्वर.
५५३२५८२ गुप वेलूर. ८४०८२२८१२ सिकाकोल.
२४६००० निजामपटण.

४२०८५११८८१४

७७९३६८३८१२ दुयम दफा दिल्हा ते.
७०४००० परगणे रायदुर्ग.
१०८००० कुर्पा. ५३१००० रायदुर्ग.
६५००० धर्मवार.

७०४०००

६४०००० हरपनहल्ली.
४५३०० जरीमला [क ?]
१८८००० आनेगोंदी.
४३११२८१८॥ हैदराबाद पैकीं सरकार.
७३८२०५८५ उरमकोंडा. ११०७८७१८२ गजेकोटा.
८९८६९६ गुत्ती. १४६८०४६८१ सीदोट.

४३११२८१८॥

३५३७५८४ सिरे परगणे रत्नागिरी.
१३५५१४० सरकार अर्दवानी.
१०१४००० हवेली. ४७६५० तलो [के ?] ल कोट.
१०९५३४ बेलारी. ९२६०० सिर गुपा.
९१३५५ कुरुगोड.

१३५५१४०

९७३५० नंदपाळ पैकीं काईल कुल.

७७९३६८३॥।

१२००२२०२८१०
९९५६००० चंदावर राजे यासी चालत होते ते हाली कुंपणीदाखल
९४१२११८४८–
निसबुतीस.
१५९८६५२५ सुजायत दौला बाहदर यासि.
१३७१५०० सुभे दिल्ली परगणे अंतरवेदी.

८००१५२५ सुभे इलाबाद ऊर्फ प्रयाग.
६६१३५०० सुभे अयोध्या.
१५९८६५२५
९२००००० नंजनाड कीरीट राजा राजराजे यासि.
४२७१००० संस्थानिक.
१६५००० व्यंकटगिरीकोट.
१३२५००० काळहस्त्री.
१२९६००० नगरी नारायण वर्म.
४२७१०००
२९४५७५२५
जमानशहा अबदाली यास चालवणेचे. १६३०१५०० रुपये
तपशील.
६११६३७५ सुभे मुलतान.
३१५७१२५ सुभे कास्मिरी.
३१६३००० सुभे कांभोज काबूल.
३८६५००० सुभे केदार.
१६३०१५००
चिलर
२३७४२५० गुलामशहा शिदी यास सुभा ठठा.
१९३३४२५० शिक यांस सुभे लाहोर.
१००००००० परतीर्थ राज्य ज्वालामुखी नेपाळ गोरख वगैरे.
५२६४८३॥. सांवतवाडी परगणे गोशा श्रीवर्धन हबसी वगैरे.
३२२३४९८३॥
एकूण सदर रुपये

[४९८] श्री.

राजश्री देशाधिकारी व देशलेखक वर्तमान व भावी मामले दाभोळ प्रांत सुवर्णदुर्ग गो॥ यांस.

(छ) अखंडित लक्ष्मी आलंकृत राजमान्य श्री॥ कान्होजी आंगरे सरखेल राम राम सुरू सन इहिदे अशरीन मयां व अल्लफ. राघो बल्लाळ देशाई ता॥ पंचनदी प्रांत मजकूर यांनीं विनंती केली कीं, आपले वडिलीं तर्फ मजकुरींचें

देशाईपण साध्य केलें. आपणाजवळि अदिलशाहा पातशहाचें फर्मान होतें तें धामधूमप्रसंगीं राजपूरकरांची स्वारी कसबे मजकुरीं पडली तेव्हां गांव जाळिला, आपलें घर दग्ध जहालें, त्यामध्यें कागदपत्र दग्ध होऊन गेलें. आपणाजवळि आश्रय कांहीं राहिला नाहीं. परंतु भोगवटा चालिला आहे. तो मनास आणून साहेबीं पत्र करून द्यावयाची आज्ञा केली पाहिजे. व पातशहाचे कारकीर्दीस हक लवाजिमे होते ते महाराज राजश्री ......थोरले कैलासवासी स्वामीनें दूर करून वतनदारांस मुशाहिरे यांची मोईन करून दिली. ते वख्तीं आपणास मोईन दाभोळीकरी २०० दोनशें केली होती. त्यास आपले चाकरीवरि नजर देऊन कोणे सालीं शंभर कोणे सालीं पाऊणशें रुपये साहेब पावीत असताति. ऐशियास सन समान अशर मयां मध्यें दुतर्फा मुलकाचा तह होऊन वतनदारांस हक्काची मोईन केली. ते वख्तीं आपणास मोईन रुपये ७५ पाऊणशें मुकरर केली आहे. त्याप्रमाणें सनद सादर होऊन पुत्रपौत्रादि वंशपरंपरेनें चाले ऐसें आज्ञापत्र देविलें पाहिजे म्हणून विनंती केली. ते मनास आणून तुह्मांस पत्र सादर केलें असे. देसाई मानइलेचे पर्वोक्त मनास आणितां प्रथम मूलपुरुष नारोबा देसाई, त्याचा पुत्र मालोबा देसाई, त्याचा पुत्र दादोबा देसाई, त्याचा पुत्र बाळाजी, त्याचे पुत्र हल्लीं राघो बल्लाळ व गणो बल्लाळ. एकूण पांच पिढिया वतन चालवीत आले आहेत म्हणून पुरातन लोकीं शाहीदी दिली. देसाईपणाचे वतनाचा भोगवटा चालला आला आहे. व हक्काची मोईन सालीना रुपये ७५ पाऊणशें सन समान अशर मया मध्यें मुकरर केली आहे. त्याप्रमाणें देसाई मानइलेस व यांचे पुत्रपौत्रादि वंशपरंपरेस वतनाची सेवा घेऊन हक्काची मोईन पावीत जाणें.

साल दरसाल नूतन पत्राचा आक्षेप न करणें. तालीक लेहून घेऊन असल पत्र देसाई मानिइले यांजवळी देणें. रा छ १९ माहे जिलकाद. मोर्तब सूद.
(शिक्का पत्राचे पाठीवर आहे.)

[४९९] पंत अमात्य हुकुमपन्हा बावडेकर यांची वंशावळ.

सोनोपंत.

|

निळो सोनदेव मुजुमदार (कारकीर्द सन इ० १६४०-१६७१.)	**आबाजी सोनदेव कल्याणचे** सुभे.

निळो सोनदेव.

- नारो नीळकंठ
- रामचंद्र नीळकंठ १६७२-१७२०.
  अमात्य १६७४.
  हुकुमतपन्हा १६९०.
  - भगवंतराव १७२०-१७५०
    - कृष्णराव १७५०-१७६२
      - सुबराव (दत्तक) १७६२-१८१०.
        - रामचंद्रराव (दत्तक) १८१०-१८१२
        - मोरेश्वरराव[3] (दत्तक) १८१३-१८२५.
          - गोविंद मोरेश्वर १८२६-३५.
            - रघुनाथराव[4] (दत्तक) १८३५-४५.
              - रामराव (दत्तक) १८४७-४९.
                - मोरेश्वरराव (दत्तक) १८५०.
                  - माधवराव (दत्तक.)
  - शिवरामपंत.
    - रामराव.

---

१. स्त्री जानकीबाई मोरोपंत पिंगळे यांची कन्या.

२. स्त्री व्यंकुबाई. आपले मुलाचा (कृष्णरावाचा) सर्व कारभार दक्षतेनें करा.

३. मोरोश्वरराव मुलासहित दत्तक घेतले होते.

४. रघुनाथरावाच्या पश्चात कारभार त्यांची स्त्री जानकीबाई नेमलेल्या कारभाऱ्या मार्फत पहात असे सुमारें वर्षे १.

५. ही वंशावळ रा॰ गोविंद बल्लाळ शितूत असि॰ मास्तर याजकडून मिळाली.

[५००] श्री.

राजश्रियाविराजित राजमान्य राजश्री बाबूराव स्वामीचे सेवेशीं.

पो॰ बाळाजी जनार्दन साष्टांग नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जा॰णोन स्वकीय कुशल लिहीत जावें. विशेष. तुम्हीं पत्र छ १९ जमादिलावलचें पाठविलें तें पावलें. इंग्रेज घांटावर आला होता ते समयीं श्रीमंत महाराज मातुश्रीबाई आईसाहेब व श्रीमंत महाराज राजश्री छत्रपति आपल्यास यश यावें व शत्रूचा पराजय व्हावा हें चिंतन करीत होती, त्याप्रमाणें घडलें, संतोष जाला, सविस्तर वर्तमान लिहून पाठवावें म्हणोन लिहिलें; तें कळलें. ऐशियास गाडर इंग्रेज भारी जमाव व पोख्त सामान सरंजाम व तोफा घेऊन लढावयाची हिंमत धरून बोरघांट चढून अडचणीची जागा धरून राहिला होता. तेथें मातबर फौजेचा येलगार व्हावयाचा इलाज नसतां राजश्री हरीपंत फडके फौजेसुद्धा खडकाळ्यानजीक मुक्काम करून तेथून अहर्निशी इंग्रेजांकडे तलाव्यास जाऊन इंग्रेजांवर तोफा लावून बाण सोडून मारगिरी व करोल वगैरे लोक पायउतारा करून निकड करीत गेले व राजश्री परशुरामपंत भाऊंची रवानगी फौजेसुद्धां घाटाखालीं इंग्रेजांची रस्त बंद करून ताण द्यावयाबद्दल केली त्यांणीं घाटाखालीं जाऊन गाडराचीं पलटणें रस्त घेऊन बोरघाटास येत होतीं त्यांजवर दोन वेळां निकड करून व लढाई मारून तीन चारशें माणूस त्याचें ठार केलें. डेरे राहुट्या दारूचे छकडे व रुप्याचीं भांडीं व पांच हजार बैल घोडीं वगैरे लुटून आणिलीं. त्यांजवर पनवेलीहून पांच पलटणें गाडराकडे कुमकेस येणार ही बातमी येतांच राजश्री तुकोजी होळकरही फौज घेऊन घांट उतरून कोकणांत गेले आणि इंग्रेजांचीं पलटणें येत होतीं त्यांजवर होळकर व भाऊ यांणीं चालोन घेतलें. या समागमें तोफा नसतां करोल पाय उतार करून घोडे उठवून इंग्रेजांचे आराब्या पावेतों जाऊन हत्यार लाविलें. निकडीनें झुंजले. त्याही लढाईंत चार पांचशें माणूस इंग्रेजांचें ठार जहालें. इकडीलही घोडे माणूस ठार जहालें. उंटें छकडे बंदुका वगैरे त्यांजकडील पाडाव आले. घाबरे होऊन खोपवलीचा पल्ला जवळ व गाडरानें दोन पलटणें पुढें कुमकेस पाठविलीं. यामुळें तीं पलटणें खोपवलीस

---

१. ह्या पत्राची नक्कल आम्हांस रा॰ सा॰ गोपाळराव बळवंत नेने यांजकडून मिळाली.

* "मूळांत जमादिलाखरचें" असें आहे व पत्राचा महिना " जमादिलावल " लिहिला आहे. हें अर्थात् चुकीनें नक्कल करणारानें लिहिलें असावें. पुढेंही लढाई हले वगैरेचा महिना 'जमादिलाखर' असा दिला आहे तो आम्ही बदलून 'जमादिलावल' केला आहे व अस्सल पत्र लिहिल्याचा महिना " जमादिलाखर " दिला आहे.

२. तलावा=पर्यटन, घिरटी.

३. रस्त=दाणावैरण सामानाचा पुरवठा.

येऊन पोहोंचलीं. परंतु त्यांची बाकी खराबी बहुत जहाली. इकडून ही राजश्री हरीपंत यांणीं फौज व तोफा गाडद घेऊन जाऊन गाडरावर निकड भारी केली. दुतर्फा मातबर शह व जरब बसली. फिरून कुमक अथवा रस्त येऊन पोहोंचण्याची मुष्कील पडली. त्यांचे लष्करांत दाण्या वैरणीची महागाई झाली व तेथें नेट धरून रहावयाची हिंमत न राहिली. अशा विचारांत पडून छ २३ रबिलाखरीं गाडर जमियत व सामान सरंजामसुद्धां रात्रौ घांट उतरून खालीं जाऊं लागला. ही बातमी हरीपंतास लागतांच तयार होऊन गेले तों ते खालीं उतरले. यांणीं वरून मारगिरी केली तेव्हां दुसरे रोजीं खालून इंग्रेज कूच करून जाऊं लागला. तों हेही खालीं उतरून त्यांशीं गांठ घातली व तिकडून होळकर व भाऊ यांणीं ही निकड बसविली. बरी लढाई जहाली. यामुळें इंग्रेज घाबरा होऊन शें दीडशें मुर्दे त्यांणीं टाकिले. ते त्यांस काढावयाची फुरसत न पडली. गाडे छकडे दारू व हजारों गोळे तोफांचे पाडाव आले. ते दिवशीं तीन चारशें माणूस इंग्रेजांचे ठार पडले. भारी गळाठा त्याचा होऊन खालापुरास राहिला. तेथून छ २४ रबिलावली[१] चौकास जाऊं लागला. तेव्हांही हरीपंत व होळकर व भाऊ असे तिघे तिहींकडून इंग्रेजांस घेरून लढाई दिली. त्या दिवशींही इंग्रेजांचें पांच सातशें माणूस ठार जखमी जहाले. दारू गोळे बंदुका छकडे आले. तेथून छ २८ तारखेस कूच करून पनवेलीस जाऊं लागला. तेव्हांही यांणीं गांठून फारच निकड केली. आराव्या पावेतों घोडे चालवून लढाई मारिली. हजार बाराशें माणूस त्यांचें ठार जखमी जहालें. चार सरदार त्याजकडील मातबर पडले. त्यांत एक दोन गाडराचे प्रतीचे चांगले लढवाई मर्द होते. बंदुका व तोफा बेसुमार पाडाव आले. बुणगे वगैरे लुटले गेलें. दारूगोळे तर मुबलक सोडविले. इकडीलही घोडे माणूस बरेंच जायां जखमी जहालें. परंतु इंग्रेजांस जरब चांगली बसली. फार खराबी त्याची जहाली. मुडदे देखील काढावयाची फुरसत न सांपडली. शिकस्त होऊन मुंबईकडे बंदरकिनारां गेला. याप्रमाणें महाराजांचें प्रतापें होऊन इकडील सरदारांस यश आलें. सर्व प्रताप महाराजांचा. पुढें ही होणें तें महाराजांच्याच प्रतापें होऊन ह्या राज्याचें कल्याण होईल. चिंता नाहीं. राजश्री गणेशपंत बेहेरे फौजसुद्धां सोनगडाकडे आहेत तिकडे इंग्रेजांचीं पलटणें होतीं त्यांसही मशारनिल्हेनीं जरब बरीच पोहोंचाविली. व प्रस्तुत कोंकणांतून राजश्री बाजीपंत यास फौजसुद्धां वसई तालुकियांत व सुरतेपर्यंत मुलखांत गर्दी करून ताण द्यावयाबद्दल रवाना

---

१. मूळांत "रबिलाखरीं" असें आहे. | गागे टीप * पृष्ठ ५६४ पहा.

केलें असे. तें सविस्तर कळावें म्हणोन लिहिलें असे. व श्रीमंत महाराज यांणीं श्री आबासाहेब व महाराज यांचे सेवेशीं विनंतिपत्रें लिहून पाठविलीं आहेत गुजरावीं. श्रीमंतांस देवी येऊन आरोग्य जहालें. स्वारी पुण्यास आली. रा छ २४ जमादिलाखरैं बहुतकाय लिहिणें. लोभ असावा हे विनंति.

पौ छ २७ जाखर.

[५०१] श्री.

पादशाही तवारिखेंतील मी क रा पोख्त समंजस मसलत बोलणारास आदब माफ. तसें लिहिणारास ताजीम माफ तसें राज [कारण] करणारास सलाह मसलत बोलणें व लिहिणें, एक शब्द सख्त पडतो. बोलण्यांत येतो. त्यांत एक चित्तास वाईट वाटून बोचतो. एक पसंत पडतो तो संतोष जनक चित्तास होतो. असे शब्द येतात. हे पूर्वींपासून थोर, सुज्ञ पातशाहादिक यांणीं माफ केले आहेत व पसंदही करतात. हे थोराची रीत आहे[६].

५. मूळांत " रविलावलीं " असें आहे. पण रविलावल आर्धी व रबिलाखर मागाहून असा महिन्याचा क्रम आहे. मागे टीप * पृष्ठ ५६४ पहा.

६. ह्या लेखाची नक्कल रा० रा० बळवंत कमळाकर यांजकडून मिळाली.

समाप्त.

